Digitized by Google

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LVIII. LIX. LX

U ZAGREBU 1881.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Digitized by Google

662668

AS142
.J76
v. 58-60

LIBRARY
MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY

Digitized by Google

10-7-54

Sadržaj.

	Strana
Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune. Od I. Kukuljevića Sakcinskoga II.	1
Pleme sucvjetakah (Compositae) u Hrvatskoj dosad našastih. Od Lj. Vukotinovića	53
Uzrok munjotvornoj sili. III. razprava. Od M. Sekulića	171
Prilozi k hrvatskoj gramatici i glasoslovju. Od dra. L. Geitlera	191
Književna obznana. Pitanje o godini smrti srbskoga cara Uroša V. i kralja Vukašina. Od Vl. Kačanovskoga	199
Izvodi iz zapisnika jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	214
Darovane knjige	219

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune.

Citao u sjednici filologičko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1879.

Ivan Kukuljević Sakcinski

II.*

Tomislav prvi kralj hrvatski.

Kada i kako je država hrvatska povišena na čast kraljevine, o tom je u najnovije doba naš predsjednik akademije iztaknuo svoje misli. Mi ćemo nastojati, da popunimo po njemu priobćene podatke, i da nadovežemo svoje nazore o istom predmetu.

Tvrdnja Tome naddjakona, domaćega pisca XIII vieka, da su vladaoci hrvatski istom od vremena Držislava (oko 970—1005) počeli se nazivati kraljevi[1], zavela je sve kasnije domaće i inostrane povjestnike, koji pristavši slicpo uz mnienje Tomino, držahu Držislava za prvoga kralja hrvatskoga.

Na obranu savjestnog inače povjestnika spljetskog, prihvaćamo rado mnienje onih, koji tvrde, da njemu nebijaše poznata budi koja izprava, u kojoj bi se prije Držislava ikoj hrvatski vladaoc nazivao bio kraljem, te da je, našavši u starom jednom imeniku solinskih i splietskih nadbiskupa pod g. 914. zabilježeno ime Tomislava sa latinskim naslovom „dux“, a tekar g. 970, za vrieme nadbiskupa Martina, ime Držislava sa naslovom *rex*, lasno pomisliti mogao, da *prije* Držislava Hrvatska doista kralja imala nije.

* Gl. LVII. knjigu „Rada“.

[1] „Ab isto Dircislao caeteri successores eius Reges Dalmatiae et Croatiae appellati sunt. — Thomae Archid. Hist. Salonitana cap. XIII.“ Toma je mogao takodjer misliti, da je Držislav prvi poprimio naslov kralja *Dalmacije*, pošto ovu predpostavlja Hrvatskoj kao stožernoj zemlji kraljevine.

Digitized by Google

Dolazi istinabog u jednom kasnijem imeniku nadbiskupa spljetskih, još za vrieme nadbiskupa Frontinijana IV. od g. 940—970, dakle prije Držislava, zabilježen ovoga otac Kresimir I. takodjer pod naslovom *kralja* (regnante in Croatia Cresimiro), dočim u drugom imeniku pod godinami 914—946 mjesto Tomislava spominju se Mihajlo i Cidomir ili Trpimir kao *duces*, a Kresimir I. opet kao *kralj*.[1] Nu ovi imenici, kao i vrela odkuda su crpljeni podatci, nebijahu poznati naddjakonu Tomi, premda i ovaj sam predšastnike Držislava, Trpimira II. i Mučimira spominje kao kraljeve.[2] Isto tako daje i Dandulo Trpimiru II. naslov kralja.[3]

Osim spomenutih vrela imamo i listinu Kresimira Petra od g. 1069, u kojoj govori ovaj o svom pradjedu Kresimiru I. i o svom otcu Stjepanu kao *kraljevih*. Što opet dokazuje, da je i *prije* Držislava, sina Kresimira I., bilo u Hrvatskoj kraljeva.

Nu najjasniji dokaz sačuvaše nam spisi crkvenih sabora spljetskih od g. 926 i 928, u kojih se naročito spominje Tomislav kao kralj hrvatski i dalmatinski.

Ali prije nego li se upustimo u potanje razrješivanje pitanja: kako i kada je postao Tomislav kraljem hrvatskim, valja nam još obazrieti se na njegovu dobu i na njegovo djelovanje, da možemo tako razabrati, da li su uprav Tomislavu služile i političke okolnosti, te se mogao nazvati prvim kraljem hrvatskim.

Koliko znamo iz do sada poznatih vjerodajnih izvora, bijaše Tomislavu predšastnik na hrvatskom priestolu veliki župan[4] Mu-

---

[1] Ducibus in Chroatia Michaele et Cidomiro (aliis Tirpimiro), deinde in eadem Croatia *regnante* Cresimiro. Farlati T. I. 334.

[2] Petrus archiepiscopus fuit anno nongentesimo nonagesimo tempore Tirpimiri et Mučimiri filii ejus *regum*. Lucius memorie di Traù. Ad Tho am archid. Errores impressionis. p. 69.

[3] Danduli Chron. Ven. Muratori Script. XII. 227. „Hoc tempore mortuo Tyrpimiro *Rege*".

[4] Još nije kritično riešeno pitanje, kako je narod hrvatski zvao svoje vladaoce, kojim latinske izprave podavaju naslov „*dux*". Ova rieč odgovarala bi dakako bolje slovjenskomu naslovu „knez". Nu ako uzmemo u prizrenje, da Konstantin bagrenorodjeni vladaoce hrvatske i srbske naziva izrično velikimi župani (mega-zoupanos, archizoupanos, magnus iupanus, magnus comes), koj naslov je nosio još u XII. vieku srbski vladaoc Nemanja, dočim se mladji brat mu pisao *knezom*, kao što su i brata prvovjenčanoga kralja Stjepana nazivali velikim knezom. Osim Konst. Porf. znao je i arapski pisac X. vieka Ibn Dasta, da kod Slo-

Digitized by Google

čimir, od kojega je sačuvana listina pisana u Bijaču kod Solina dne 28. rujna g. 892. Premda je dr. Rački iztaknuo misao, da je Mučimirov nasljednik bio Višeslav[1], o čemu kritika konačni svoj sud još izrekla nije, jer bi za to trebalo valjanijih dokaza.

Da li je Tomislav pripadao koljenu prvašnjih vladaoca hrvatskih? kada li je sjeo na priestol hrvatski? o tom negovore tamna vrela naše poviesti X. vieka. Jedini Toma naddjakon spljetski našao je, kako gore spomenusmo, u starom imeniku solinskih i spljetskih nadbiskupa pod g. 914 za vrieme nadbiskupa Ivana, zabilježena kao vladaoca hrvatskog Tomislava[2], što nam posvjedočuje, da je vladao jur god. 914, a mogao je nastupiti vladu odmah početkom X vieka.

Naddjakonu Tomi nebijahu poznati veoma važni spisi crkvenih spljetskih sabora g. 926—928[3], kao ni poslanice pape Ivana X., u kojih se Tomislav spominje izrično kraljem hrvatskim i dalmatinskim. Nu i uz ove spise ostala bi poviest prvoga našega kralja veoma tamna, te pitanje: zašto i kada se proglasi Tomislav kraljem? nebi znali riešiti, da nam njegovo djelovanje i državnu vladavinu neiztiče poviest susjednih naroda i država, te da ne proviruju takodjer iz naših najstarijih domaćih, ako i zamršenih ljetopisa, najsjajniji traci.

S toga neka nam bude dozvoljeno, prije svega mimogredno zaviriti u poviest onodobnih država, nama susjednoga germanskoga, romanskoga, i slovjensko-grčkoga svieta.

---

vjena vladaoci nosiše naslov župana. „Glava njihova (Slovjena) zove se supaneč, njemu pokoravaju se oni — i zovu ga takodjer glavom glava“, t. j. glavom svih župana = velikim županom. Kad se obazremo nadalje na suvremene izprave rimskoga dvora, koji našim prvim vladaocem davahu naslov Comes = župan a i na mletačke ljetopisce, koji ih uz obični naslov svakog vladaoca „princeps“ nazivahu takodjer Comites = župan i judex = iupanus, to mislimo, da nećemo pogriešiti, kad uztvrdimo, da se hrvatski vladaoci u predkraljevsko doba nikad nisu nazivali knezovima, nego velikimi župani, dočim naslov kneza nošahu bud njihovi sinovi, bud rodjaci, bud vladaoci pomanjih zemalja itd., ali svakako podčinjeni velikomu županu i kasnije kralju.

[1] Rački Documenta str. 377.

[2] Joannes archiepiscopus fuit anno Domini nongentesimo quartodecimo, tempore Tomislavi Ducis. Thom. Arch. Hist. Sal. Cap XIII.

[3] Dr. Rački stavlja ove sabore u g. 924—927, mi ih stavismo u našem Dipl. Sborniku I. u g. 925—927, nu sada imamo razloga, kako ćemo kasnije razjasniti, da ih pomaknemo u g. 926—928.

*

Digitized by Google

Velika franačko-njemačka država, osnovana po Karlu velikomu, koja i Slovjene na zapadu i jugu silno uzdrma, nemogaše se za dugo uzdržati na površini svoje snage. Razdieljena po smrti Karla vel. najprije u dvie polovine, t. j. u zapadno- i iztočno-franačku, morade se napokon i raztrojiti, kad se u Italiji iz nova porodi kraljevstvo lombardsko.

Slabi potomci prvoga cara novog zapadno-rimskog carstva, kojega pleme s Ludovikom djetetom završi, nemogahu uzčuvati Karlovu državu u svom ugledu i veličini. Tomu su mnogo dopriniela i slovjenska plemena, koja po smrti Karlovoj, sabirući se sve po malo u poveće skupine i nezavisne države, počeše upoznavati svoju prvašnju slabost u razciepkanom životu, u kom ih nadje i slomi tudja sila u jednoj ruci i u jednom duhu centralizirane vlasti.

Početkom X vieka, po smrti cara Armulfa (8. pros. 899), koji je znao još prikupiti u jedno Niemce, i krepko prkositi silnomu Svatopluku, stojaše zapadno-njemačko carstvo na rubu propasti. Evo što jedan suvremeni povjestnik njemački o svojoj dobi piše: „Svadja vlada kod nas medju biskupi, knezovi i vojskom. Med sobom bore se gradjani i pučani. Svuda se gazi zakon; a oni koji bi imali prvi braniti otačbinu i narod, davaju najgori primjer. Boljari i velmože, koji njegda uzdržavahu kraljevsku vlast, podtiču sada gradjanski rat. Kad je narod, u staro doba toli složan i jak, sad na tolike stranke razciepkan, kako može obstojati država naša?“[1] Njemačka jur po sebi razrovana, poćuti tim jače one udarce, koje primi od prvih svojih saveznika proti Slovjenom, od azijatskih naime Magjara, koji tečajem prve polovice X vieka što sami, što u savezu sa raznimi slovjenskimi plemeni, kao grozni osvetitelji napadahu neprestano njemačke zemlje.

Romanska plemena u Italiji i Španiji podlegoše jur od davna neprestanim nasrtajem ratobornih četa germanskih, arapskih, grčkih, normanskih i slovjenskih. Prvom polovicom X vieka stenjala je Španija i Sicilija pod jarmom arapskih kalifa, kojim znatno pomagaše slovjenske naselbine i slovjenske tjelesne straže, namještene kod Arapa u Africi, Španiji, Kalabriji i Siciliji. Ostala Italija pod Lautbertom, Berengarom, Ludovikom, Hugom i različitih

[1] Salomo, Episcopus Constantiensis ed. Canisius Basnage Lect. Antiq. c. II. p. 241. — Gfrörer, Geschichte der ost- und westfränkischen Carolinger, II, p. 407.

Digitized by Google

imena knezovi, stradala je od neprestane zavade i gradjanskog rata, životareć pod razuzdanom anarkijom sveobćom.

O tadašnjoj Francezkoj reče suvremenik biskup reimski Heriveus, „da ljudi priliče tamo morskim ribam, od kojih jedna drugu ždere“.[1]

Iztočno rimsko carstvo, kojega padšu snagu bijaše preporodili car Justinijan I. i Vasilje Makedonjanin, oba od slovjenske krvi, poče na poluotoku balkanskom, a po tom i u čitavom iztoku gubiti svoju prvašnju snagu, naročito odkad car Simeon opasa višekrat sam Carigrad sa svojimi pobjedonosnimi štitovi i barjaci.

Uz razmaženi dvor carigradski sa njegovimi izkvarenimi ženami, sa preziranja vriednimi eunuci i poženjenimi dvornici i velmožami; uz obće vladajuće strasti, pletkarstva, vlastoljubje, lakomost i opačine svake vrsti, koje trovahu sve slojeve pučanstva, nemogaše se carstvo bizantinsko popeti do one moralne snage, koju treba svaka država i svaki narod, kad hoće da ojača i da napreduje. Najfiniji ceremonijalni običaji dvorski mienjahu se tada u Carigradu s najpodlijim metanisanjem i perzijskim „padanjem do noguh“, te azijatskim cjelivanjem skuta i koljena. Najrazkošniji život careva i carevića, kao i dostojanstvenika carskih, sliedjaše uzastopce čestokrat grozna tamnica, prognanstvo, osljepljivanje i druga osakivanja tjelesnih udova, a napokon i najokrutnija ubijstva. Uz vanjsko veleljepje i sjajnost, uz prekoredno razkošje i sveobću razsipnost nestajalo bi pravde i istine, slobodne i otvorene rieči, te prijateljskoga druženja. Uz sveobći materijalizam nemogahu se razvijati velike i uznosite ideje po gdjekojega zabitnog mudraca ili državnika. U istih odaljenih pokrajina carstva zavlada uz centralizaciju vlade, trgovine i obrta obćenito siromaštvo, nezadovoljstvo i neprestana buna i komešanje. Pučanstvo nemogaše više podnositi zloću činovnika, javno prodavanje časti, nepravedno podupiranje srodnika, izkvarenje novca, prekoredno lihvarstvo trgovaca i bogataša, a uz to sve veće gomilanje obćinskih daća. Uslied toga stajahu zemljišta pusta, obćine bez reda i zakona, život obiteljski razrovan, a značajne krieposti državljanske sve to rjedje. Za samim carskim priestolom otimahu se po smrti cara Lava mudroga petorica mogućnika: Aleksandro brat pokojnoga cara, Roman Lekapen, dotepenik jermenski, sa svojim sinom Krstoforom i nećakom Stefanom; napokon carica Zoe uz svoga

[1] Gregorovius, Gesch. der Stadt Rom im Mittelalter, III, 287.

Digitized by Google

malodobna sina Konstantina bagrenorodjena, kojega potisnuše kao jedinog zakonitog cara, iz carskih dvorana i carskoga priestola u zabitnu knjižnicu, da se bavi ulogom učenjaka i zaboravi na poslove državničke.

Ovo bijaše stanje inostranih država dobe Tomislavove. Da vidimo, kako stojaše susjedne države slovjenske.

Najbliža Hrvatskoj, državica srbska, dotjera u prvoj polovici X vieka neslogom i zavadom vladajuće porodice, surovošću naroda i domaćimi borbami do toga, da je skoro nestala sa lica zemlje.

Oko god. 865 umre srbski veliki župan Vlastimir, te ostavi tri sina: Mutimira, Strojmira i Gojnika, i jednu kćer udatu za Krajana sina Belova, kneza travunjskoga. Kratko vrieme po smrti svoga otca, dok živiše jošte u slogi, premda vladu zemlje med sobom porazdieliše, napade braću Vlastimiroviće bugarski knez Boris Mihajlo. Al on bude suzbijen i sin mu Vladimir zarobljen. Načinivši mir sa Srblji, nagradi ih bogatimi darovi, i primi od njih na uzdarje dva roba, dva sokola, dva pseta i devedeset komada kože (po svoj prilici kunovine), što je dokazom, da Srblji u ono doba pjeneza još poznavali nisu. Odmah iza bugarskoga rata, koji su vodili Srblji zajedno sa Hrvati, zavade se braća Vlastimirovići. Najstariji od njih Mutimir nadjača druga dva brata u krvavoj borbi. Protjeravši ih u Bugarsku, zadrža kod sebe Petra Gojnikovića, nećaka svoga, kao taoca. Ali ovaj pobjegne do skora u Hrvatsku i sbaci tako sa sebe nesnosno gospodstvo svoga strica.

Po smrti Mutimirovoj, oko god. 891, ostadoše u Srbiji na vladi opet tri njegova sina, Pribislav, Bran i Stjepan. Ali ove protjera jur 892 g. pomoćju Hrvatske vojske Petar Gojniković, živući do tada u Hrvatskoj kod vel. župana Mučimira. Tri sina Mutimirova bijahu odvedena u Hrvatsku, a Srbija ostade pod pokroviteljstvom Hrvatske, odkuda je u napred vazda pomoći primala. Nu čini se, da je Petar Gojniković ovaj jaram pokroviteljstva sa sebe baciti pokušavao, jer tri godine kasnije (895) pošalje Hrvatska Brana Mutimirovića sa vojskom u Srbiju, da protjera Petra sa priestolja. Petru posluži ipak dobra sreća, on uhvati Brana i dade ga osliepiti. Dvie godine zatim (897) provali u Srbiju s bugarskom vojskom Klonimir, sin Strojmira brata Mutimirova, rodjen u bugarskom sužanjstvu. Ali Petar nadvlada junački i ovoga neprijatelja, ubivši ga u boju, te se uzdrža na stolici srbskoj pomoćju bizantinskoga dvora, kojemu je kao vazal pošiljao pomoć u ratovih proti bugar-

Digitized by Google

skomu caru Simeonu, bivši zajedno s Grci od Bugara potučen u groznoj bitki kod Aheloa dne 30. kolovoza godine 917.

Osveta Simeonova i nesporazumljenje s Hrvatskom upropasti napokon Petra Gojnikovića i strovali ga sa priestola srbskog. Na prijavu Mihalja kneza zahumskoga, bud saveznika, bud štićenika Tomislavova, da se Petar na granici hrvatskoj potajno dogovara s glavarom dračkim Leonom, kako bi pomoćju Grka i Magjara udario na Bugarsku, pošalje Simeon pod Teodorom Sigritzem i Pavlom sinom Branovim znatnu vojsku u Srbiju. Bugari poharaše svu srbsku zemlju, zarobiše Petra i odvedoše okovana u Bugarsku. Petar umre u tamnici, a na srbski priestol sjede Pavao Branović, sin oslepljena po Petru Brana Mutimirovića.

Godine 920 pojavi se u Srbiji s grčkom vojskom cara Romana novi pretendent, Zakarija Pribislavić, unuk Mutimirov. Ali ovoga pobiedi i zarobi veliki župan Pavao Branović, te ga pošalje u progonstvo svomu pokrovitelju caru Simeonu u Bugarsku. Tri godine zatiem (923), kad se Pavao Bugarom iznevjeri, odpremi car Simeon višerečenog Zakariju s vojskom proti Pavlu, i odtjera ga s priestola, predavši vladu Srbije istomu Zakariji. Za mala odvrgne se i ovaj od Simeona, potraži grčko pokroviteljstvo, te razbije pomoćju Grka i sporazumljenjem Hrvata jedan dio bugarske vojske g. 924; u isto vrieme, kad je car Simeon s ostalom vojskom obsjedao Carigrad. Kad zatiem Bugari pod vodjami Knenom, Hemnekom i Esboklijom iz nova provale u Srbiju, ostavi Zakarija svoj priestol te pobjegne u Hrvatsku.

S bugarskom vojskom bijaše došao u Srbiju i mladi Češlav Klonimirović, unuk Strojmirov, da preuzme srbsku vladu. Ali ni on nemogaše odvratiti od svoje domovine groznu nesreću, jer Bugari pohvataše sve srbske župane i velmože, opustošiše čitavu zemlju, raztjeravši pučanstvo na sve strane. Mnogi padoše u sužanjstvo bugarsko, a veliko množtvo pobjegne u posestrimu Hrvatsku.

Veliki župan Zakarija, stojeć od sad pod zaštitom i pokroviteljstvom hrvatskim, nadje u Tomislavu vjerna prijatelja i osvetnika. Kad Simeon pod svojim vodjem Al-Aga Boturom posla silnu vojsku na Hrvate, da ih kazni radi izkazana Srbom prijateljstva, bude ova vojska oko g. 925 hametom potučena. Dočim u isto njekako vrieme i Češlav iz Srbije u Hrvatsku uteče, pošto Bugari svu Srbiju do kraja opustošiše.[1]

[1] Const. Porph. De Administ. Imp. Cap. XXXII, Gfrörer Byz. Gesch. II, 145—146. Šafařik, Slov. Starož. 1837, p. 645.

Digitized by Google

Od ovoga valjda vremena počeše pisci grčki nazivati kadikad stanovnike zemlje srbske Hrvatima, kao što su i najstariji domaći ljetopisci, a po njih i mletački, nazivali Porfirogenitove južno-srbske pokrajine crvenom Hrvatskom, t. j. podčinjenom zemljom bieloj (slobodnoj) Hrvatskoj.

Pošto smo o silnoj državi bugarskoj, osnovanoj carem Simeonom, jur obširnije prosborili, imamo se svratiti još u staru Panoniju, gdjeno koncem IX. i prvih godina X. vieka obstojahu još dvie slovjenske države, veliko moravska i slovensko-hrvatska medju Savom, Dravom, Murom i blatnim jezerom.

Veliko-moravsku državu uzkrisiše kako je poznato ponajprije Mojmir i Rastislav, dočim ju do vrška slave podignu umni i ratoborni Svatopluk „fortis terribilisque populis finitimis", kako ga Porf. zove, i „vir inter suos prudentissimus et ingenio calidissimus" kako ljetopisac saksonski o njemu govori.[1]

Ova slovjenska država protezala se još pod konac IX. vieka od Saksonske do bugarskog Biograda i Sriema na Savi, pak od rieke Regena u Bavarskoj, preko velikohrvatskoga Krakova i Lavova, sve do rieke Stira. Svojim obsegom mogla se sravniti prostorom današnje monarkije habsburške, a svojim ugledom nadvisila sve tadašnje države slovjenske i romanske.

Ali kao mnoge druge države slovjenske, hranila je i velikomoravska u svom zametku ono zlokobno sjeme razkola, koj svaku državu prije ili kasnije upropastiti mora. Onaj isti muž, koj ovu najveću slovjensku državu na zapadu osnova, bijaše i prvim povodom njezina razsula. Svatopluk nije umio sa fizičnom silom svoje države spojiti duševnu snagu i napredak svoga naroda. On je pogazio svaki upliv i ugled narodno mislećih ljudi. On podvrgnu sav narod duševnoj brizi tudjinaca i odpadnika. On uvriedi ljuto svog blagog učitelja sv. Methoda, predavši sebe i narod duhovnomu pastirstvu najljućeg slovjenskog neprijatelja Niemca Vichinga.

Prvi zametak propasti velike Svatoplukove države imamo svakako tražiti u vjerozakonskoj borbi, zametnutoj od svećenstva rimsko njemačkog proti sv. Methodu i njegovom slovjenskom bogoslužju. Čim Svatopluk okrene ledja narodnoj slovjenskoj stranci, prognavši po smrti Methodovoj revne njegove učenike u Bugarsku

[1] Perz, Mon. Germ. Hist. T. VI, 589. — Legenda sv. Ljudmile veli o njemu: „Svatopluc qui tunc temporis potentissimus erat, quasi Imperator, habens latissimum regimen". Fontes rerum Bohem. Pragae 1872, II, 192.

Digitized by Google

i Hrvatsku, poče se odmah kolebati nutrnja snaga države, dok napokon po njegovoj smrti (894) pod njegovim sinom Mojmirom II. uz domaću razpru, podstrekavanu od njemačkog svećenstva i njemačke politike, sasvim nepodlegne svojim neprijateljem. Bavarski Niemci, koji jur od davna koruške i kranjske Slovence pod svoju vlast spraviše, u savezu s novodoseljenimi u Panoniju Magjari, udarahu neprestano na oslabljenu veliku Moravsku, odkinuvši od nje udo za udom. A pobjedonosni rodjaci ruskih Vogula, Ostjaka i Čeremiza, nastaniv se po travo- i žitorodnih ravnina panonskih, umjeli su osvojiti ne samo zemlju Svatoplukovu nego i srdca njegovih bivših podanika. S njimi zajedno počeše oni širiti strah i trepet medju svimi kulturnimi narodi tadašnjega svieta, harajući i uništujući, poput silne nenadane bujice i poplave, sve zemlje njemačke, francezke, taljanske, a stranom i slovjenske, do kojih doprieše strjeloviti njihovi konji.

U isto doba s velikom Moravskom izgubi svoju prividnu samostalnost i mala državica slovensko-hrvatska medju Savom, Dravom, Murom, blatnim jezerom i Rabom. Posljednji njezin knez Braslav ili Bratislav volio je tražiti vazalnu zaštitu kod njemačkoga cara Arnulfa i kod daleka dvora bizantinskog[1], nego li živjeti u prijateljskom savezu s najbližimi državami slovjenskimi, što su ga kružile sa trijuh strana. Vojujući s Niemci i Magjari proti Svatopluku i njegovim sinovom, nemogaše ipak odoljeti sve poražajućim rojevom ugarskih konjanika, koji sredinom njegove kneževine prodirahu od g. 899—907 u Italiju, Korutansku i Bavarsku. Od onoga vremena nestalo je traga u poviesti knezu blatskomu Braslavu i njegovoj kneževini. Njeka samo mutna vrela pripoviedaju o njegovom bratu Frideriku, koj, postavši redovnikom sv. Benedikta u Fuldi, bude kasnije (901) uzvišen na čast patrijarke oglajskog, te umre 922 god., dočim njegova mati Mehtilda, udova Kocelova, nehtijući postati ženom nekog hrvatskog vladaoca, uteče u Korušku pod zaštitu njemačkoga cara.[2]

[1] Dudik, Mährens Allg. Geschichte I, 322—325.

[2] Megiser Hist. Carinthiae I, 6. cap. 60. Schönleben annales. Carn. 456, 458, 466. S. Anselmi Epistola ad Episc. Angliae. Petr. de Aquila L. I, c. 25. Valvasor, Chron. Carn. VIII, 627. Stredowsky, Moravia Sacra, p. 309. Čini nam se, da su ova vrela pomiešala porodicu Friderika I. sa Friderikom II. (1084—1085), koj bijaše nećak *Vratislava* kralja českoga.

Digitized by Google

Opustošena kneževina Braslavova ostade bez gospodara i bez uprave. U ravninah oko blatnog jezera, oko Rabe i Mure nastane se uz preostavše Slovjene čopori magjarski, kojim tadašnje podravske i posavske bare i močvare, kao i brdoviti predjeli medju Murom, Dravom i Savom, nepružahu bezbrižno stanovanje, ni ugodnu pašu za konje. Tu ostade i nadalje nepomiešano slovensko-hrvatsko stanovničtvo, koje se sjedini sa svojim prekosavskim i prekovelebitskim narodom pod gradjanskom i crkvenom upravom samostalne države Hrvatske.

Pošto smo ovako crtimice predočili stanje slovjenskih i neslovjenskih država, koje stojahu početkom X. vieka bud u daljem, bud u bližem doticaju s Hrvatskom; pokušat ćemo da iztaknemo stanje same države hrvatske u ono doba, kad je Tomislav poprimio kormilo vlade svoga naroda.

Poznato je, da su i Hrvati poput inih slovjenskih naroda u prvom počelu svog državnog života dielili se na rodove, koljena i plemena ili župe, kojim su stojali na čelu starješine i župani.

Hrvatom, kao ni inim Slovjenom nebijaše dakle poznata idea *skupne* države, i *usredotočene* uprave i vlade. Oni nazirahu slobodu u razciepkanosti i prostom, od susjeda odieljenom životu. Nalaziše slast u nezavisnosti plemena od plemena, narodnu snagu i sreću u upravi obiteljske i plemenske zadruge. Samo povodom velike narodne opasnosti, ili prilikom poduzeća većih ratova proti skupnomu neprijatelju, sjetili bi se kadikad i Hrvati na narodnu zajednicu svih plemena i podvrgavali bi se upravljanju i vodjenju izabranoga po županih i starješinah, bud velikog župana, bud kneza il vojvode. Ovo će valjda biti uzrok, što su do nas doprla toli riedka historička imena hrvatskih vladara prije gospodstva franačkog. Nu po svoj prilici nije ljetopisac dukljanski, kao ni kasniji pisac ljetopisa hrvatskog, po zraku lovio ona mnoga imena vladalaca, što hrvatskih što srbskih, o kojih je što više što manje prosborio, samo se nezna, niti će se od veće strane tih vladalaca ikada saznati, kojemu plemenu, kojemu li vremenu pripadaju.

Naša zadaća nije da ovdje potanko razložimo, u kojih pokrajinah i granicah stanovahu Hrvati od prvoga početka svoga doseljenja u južnu svoju novu domovinu. Nu da su Hrvati, po svjedočanstvu Konstantina Porf. uz veću stranu *tadašnje* Dalmacije posjeli takodjer jedan dio Ilirika i dolnje Panonije, med Dravom, Dunavom i Savom, o tom neimamo povoda sumnjati, ako i naš dr.

Digitized by Google

Rački u novije doba traži od povjestnika još jačih dokaza, nego li ih podavaju Konst. Porfirogenit uz ostale bizantinske pisce. On dvoji, da su Hrvati u posavskoj Panoniji osnovali drugu državu, a zaboravlja, da je u svojih „Odlomcih“ jur prije 20 godina temeljitih zato dokaza i sam naveo, koji se osnivaju na izreki Konst. Porf. Mi se nemožemo pridružiti k izjavljenomu po njem nazoru, da su u rečenoj Panoniji sve do VIII. vieka gospodovali Obri ili Avari, a kasnije Franki, kad znamo, da su Franki zajedno sa Sloveni i Hrvati vodili posljednji uništujući rat koncem VIII. v. ne u posavskoj, nego u gornjoj Panoniji, oko Dunava i Tise. Pak ako su i Franki početkom IX. vieka njeku vrst gospodstva zadobili nad čitavom Panonijom sve do Sriema i Fruške gore (Frankochorion), to je ipak panonska pokrajina medju Dravom i Savom nadalje takodjer ostala svojinom Hrvata, upravljanih od domaćih, bud manje bud više zavisnih vladalaca, koji su po svojoj volji političke saveze sklapali i za nezavisnost vojevali.

Jur odmah po smrti cara Karla velikoga pomisli Ljudevit, vel. župan posavski, na ustrojenje poveće samostalne države, i na sjedinjenje obližnjih razciepkanih županija i kneževina na slovjenskom jugu. Ali premda iza vremena Samonovih njemu prvomu podje za rukom, barem na njeko vrieme prikupiti u jednu svrhu sva obližnja plemena hrvatska, slovjenska a stranom i bugarska, te nadjačati s njimi njekoliko krat silne franačke vojske, to mu ipak nebje sudjeno stvoriti jaku državu na slovjenskom jugu, jer nadje protivnika u svom vlastitom narodu hrvatskom. Ali panonsko-hrvatska država zato ipak i po smrti Ljudevitovoj nepresta obstojati, te produlji svoj posebni politički život pod Ratimirom, Pribinom, Kocelom i Braslavom sve do početka X vieka.

Velika Ljudevitova misao neizjalovi se sasvim ni u njegovom hrvatskom narodu, a u susjednoj Panoniji i Moravskoj, kao i u Bugarskoj, pretvori se dapače doskora u živu istinu.

Nenalazimo za shodno, u ovoj razpravi podulje razglabati, koliko je osim namišljene idee Ljudevitove u svemkolikom narodu hrvatskom pokrenuo narodan duh i narodnu sviest veliki duševni pokret, zametnut kod južnih i zapadnih Slovjena crkvenimi učitelji Kirilom i Methodom. Ali to nas uči povjest, da odmah pri prvom pojavu slovjenskih učitelja na ogromnom slovjenskom zemljištu, unidje njeki svježiji duh u sva plemena slovjenska, uz njeku oduševljenu pripravnost odaprieti se gospodstvu tudjinskoga duha, te da su i Hrvati veliki domašaj dara slovjenskih učitelja ne samo

662668 Digitized by Google

shvatili, nego i njihov nauk vazda najkrepčije branili. Novom narodnom idejom ojačani, počeše Hrvati i u državnom životu okretnije koracati napried.

Odmah iza slabog Borne i Vladislava, pojave se na čelu hrvatskog naroda krepki i odvažni vladaoci: Mojslav, Trpimir I, Domogoj, Branimir i Mučimir, koji su umjeli odbijati ne samo neprijateljske čete na kopnu i na moru, nego i odstraniti svako tudjinsko pokroviteljstvo, nudjalo se ono sa zapada ili sa iztoka. Približiv se pod Branimirom iznova stolici rimskoj i time zapadnoj kulturi, nastojahu Hrvati ustrojiti državu po nazorih onoga vremena kulturnu i naprednu. Nu predšastnikom Tomislavovim nepodje još za rukom, prikupiti u jednu cjelinu sav narod hrvatski, i slomiti nastojanje pojedinih knezova i župana na Savi i na Neretvi za separatizmom i za povećom državnom neodvisnošću. Velika zadaća, sastaviti narod hrvatski u *jednu* državu, izvede tekar prvi kralj hrvatski Tomislav.

Iz dosadanjeg razmatranja mogosmo se uvjeriti, da osim Bugarske nijedna druga susjedna država nemogaše prietiti opasnošću mladoj državi hrvatskoj početkom X. vieka. Svim kulturnim državam, sa svojimi razbojničkimi napadaji, toli opasni magjarski čopori neobazirahu se mnogo na manje bogate i manje plodne zemlje; van ako im je baš u prilog išlo mimogredno kroz nje projuriti dalje. K tomu nebijaše nova Ugarska tad još ustrojena kao uredjena država. Skitajući poganski narod magjarski svezao se rado sa slovjenskimi plemeni u glavnu svrhu plienjenja i robljenja bogatih zemalja. Pak mi imamo tamne viesti u bizantinskih ljetopisih, da su Hrvati i Srbi u X vieku takodjer sklapali saveze sa Magjari, koji napokon nisu još tada ni išli za povećanjem na lahku ruku zarobljene panonske ili moravske države, bivši zadovoljni, kad u panonskih prostranih ravnina i pustara nalaziše obilne hrane za svoje konje i kobile, pitajući se u kožnatih čadorih[1] konjskim mesom i mliekom od kobila.

S toga mislimo, da nećemo pogriešiti, ako uztvrdimo, da prva težnja Tomislavova, čim sjede na priestol hrvatski, smjeraše onamo, da osigura granice svoje države s jedne strane prema silno napredujućim Bugarom, a s druge prema mimogrednim nenadanim nasr-

[1] Da su Magjari još u dvanaestom vieku po ljetu i jeseni živili u čadorih, svjedoči nam suvremeni Otto od Frisinga. De rebus Gestis Friderici I. Imp.

Digitized by Google

tajem konjičkih vojska magjarskih. U tu svrhu umio je on na jugu i iztoku ojačiti se savezom velikih župana srbskih i pomanjih knezova zahumskih, travunjskih i zetskih, a prema sjeveru, od vremena do vremena, savezom samih Magjara.[1]

Medjusobne svadje i vječno mienjanje srbskih vladalaca, te nesretni ratovi polupoganskog još tada naroda srbskog sa Bugari, podadoše Tomislavu zgodnu priliku, umiešati se ne samo u srbske državne i vjerozakonske poslove, te pod svoju zaštitu primati srbske velike župane, nego iza opetovana opustošenja Srbije po Bugarih, razmaknuti svoje državne granice preko srbskih pokrajina.

Da su iztočne i južne granice države Hrvatske u početku X. vieka mnogo dalje se pružale, nego li ih kasniji revni zaštitnik srbskih vladalaca, car Konstantin Porf., označi, o tom nas mogu uvjeriti druga, isto tako vjerovatna, ako ne bolja vrela. A znamo, da je car Konstantin svoje povjestne i zemljopisne podatke mnogo više crpio od srbskih bjegunaca u Carigradu, nego li od Hrvata, koji u ono doba s Carigradom skoro u nikakvom političkom doticaju ne bijahu. On je dakle malo poznavao narod hrvatski i granice hrvatske. On nije poznavao ni ime onih hrvatskih vladalaca, koji su se borili proti Bugarom i kojih zaštitu moljahu Srbi, dočim vladaoce srbske pozna sve po imenu, a njihovu vlast znatno uveličava. Paganiju, pod kojom razumieva zemlju Neretvansku, stavlja dapače za vrieme Petra Gojnikovića pod vlast ovoga, premda opisujući granice zahumske, govori, da se Zahumska proteže do Neretve rieke, da samo primorje drže Pogani, t. j. Neretvani, a prema sjeveru, dakle prema vrelu Neretve, graniči s Hrvatskom, prema iztoku pako sa Srbijom. Ova je dakle graničila samo s Hrvatskom i Zahumskom, pa nije preko ovih granica držati mogla Neretvu. I Mletčani priznavaju Neretvu kao zemlju hrvatsku, jer su ratoborni Neretvani mogli samo zajedno s Hrvati i to u vrieme rata, u savezu stojati sa Srblji, pošto su inače sa Hrvati u neprestanom državnom savezu stojali. Konstantin nespominje iz dobe svoga djetinstva ni Bugare, negovori mnogo ni o Simeonu. Tomislava ni nespominje, prem da je prvi drmao sa Carigradom i čitavim iztočnim carstvom, a drugi Simeona dvakrat hametom porazio. Konstantin pripovieda o Bugarih i Hrvatih samo ono, što

[1] O savezu i prijateljstvu karpatskih Hrvata sa Magjari govori Porphir. Ceterum vero Chrobati — baptismi expertes (?) affinitatem cum Turcis et amicitiam contrahunt. De adm. Imp. cap. 32.

Digitized by Google

su mu bud Grci, bud Srbi ili ini tudjinci pripoviedali. Nu ipak stavlja Hrvate, kad o južnim Slovjenima govori, uvjek i postojano na *prvo* mjesto, što nebi učinio bio, da ga po svom ugledu nisu i zaslužili.

Prodjimo sada na druge vjerodostojne izvore, koji se osobito glede etnografije i zemljopisa južnih Slovjena s Konstantinom Porf. neslažu.

Imamo prije svega spomenuti tri arapska pisca. Prvi, Al Massudi, koji je u prvoj polovici X. vieka, posjetivši bizantinsko carstvo, mogao dobro saznati stanje i položaj susjednih slovjenskih država, govoreći o Slovjenih na jugu, tvrdi, da se Hrvati pružaju do Morave (dolnje), za kojom idu Srblji.[1] Nadalje dodaje, da pleme Moravljana živi na rieci Balavi (Mlavi).[2]

Drugi arapski pisac XI. vieka, Edrisi, govori: da se Hrvatska pružala na jugu do grada Dubrovnika. „Ragorsa (Ragousa) c' est ici que se termine la Khroasia", a prema zapadu do Lovrane u Istri „Avrana, o Lobara a Boukari 10 Milles. C' est la premier dependance de la Khroasia".[3]

Treći arapski pjesnik Josef Ben Gorion, spominjući plemena slovjenska, imenuje na prvome mjestu Hrvate (Khrawati) i podalje od njih Moravu, nu neznamo, koju Moravu razumieva, dali podunavsku, ili pako veliko-moravsku.[4]

Prvi domaći pisac XII. vieka, pop Dukljanin, koji je kao urodjenik svakako bolje mogao poznavati barem susjedne zemlje i etnografiju svoga naroda, nego li Konstantin Porf., obće priznati slab povjestnik a još slabiji poznavaoc zemljopisa, imenuje svu staru Dalmaciju od Drača do Vinodola zemljom hrvatskom. Taj pisac, rodom iz južne kneževine zetske, dieli Hrvatsku u dvoje: u bielu Hrvatsku, ili sjevernu Dalmaciju, i u crvenu Hrvatsku, ili južnu Dalmaciju. Srednje zemljište, medju bielom i crvenom Hr-

[1] „Zatim pleme nazvano *Sarbin*, zatim ide pleme imenovano *Morava*, zatim pleme nazvano *Harvatin*". — Garkani, Сказаніе мусульманских писателеи о Славянах. Ст. Петерб. 1876, 135. Moravskoj vlasti bijahu granice medju Vranjom i Lipljani ili današnjim Kosovom prema zapadu. Na iztoku pripadali su dolnjoj Moravskoj Braničevci i Moračani.

[2] Tu su stanovali Bugari kad su primili kršćansku vjeru pod Borisem.

[3] Lelewel, Geographie de Moyen age. T. IV, p. 111.

[4] Lelewel, IV, 16, 57.

Digitized by Google

vatskom bijaše mu Duvno (locus Dalma = Dlmno) i rieka *Drina, preko* koje rieke, kao i sve zemljište što leži na iztoku s one strane gora, t. j. zagorje (regio transmontana), odkuda se obaraju vode u Dunav, nazva on Surbiom ili Srbijom. Sámu Srbiju dieli opet na dvie pokrajine na Rašku i na Bosnu. Ali mu Bosna nije u sadašnjih granicah, nego medju Drinom i Borovom gorom (Mons Pini), što će bit današnja Boranj planina kod utoka Drinače u Drinu, pošto je hrvatsko zemljište protegnuo do Drine. Zemlja Raška je Dukljaninu medju riekama Drinom i Labom.

U njekom smislu slaže se Dukljanin sa carem Konstantinom, jer i ovaj priznaje, da su Hrvati stanovali u Dalmaciji, Istri, rimskom Iliriku i Panoniji. A zemljopisni i državni obseg Srbije bijaše mu „ono zemljište, koje ležaše preko gora“ (transmontana), na iztok travunjskoj i dukljanskoj ili zetskoj kneževini. Za neretvansku kneževinu, ili njegovu Paganiju, nezna pravo Konstantin, bili ju po rodoslovju pričislio Hrvatom ili Srbom, kao što ni glede ostalih južnih pokrajina nije imao bistre pojmove. Često ih stavlja u tiesan savez sa Hrvatskom.[1]

Njeki noviji pisci dodjoše na ozbiljnu misao, da slovjenska plemena, stanujuća u kneževini zetskoj, travunskoj i zahumskoj, nepripadaju ni hrvatskomu ni srbskomu narodu, već da su još prije došašća Hrvata i Srba stanovala tamo, čuvajuća vazda svoju nezavisnost i stupajuća u savez sad s jednom sad s drugom, po okolnostih vremena.[2] Nu uzmemo li u obzir nariečje i naglasak u jeziku, izražaj lica, te istu nošnju stanovnika rečenih pokrajina, to onda moramo priznati, da su ovi stanovnici svakako mnogo srodniji dalmatinskim Hrvatom, nego li raškim i šumadinskim Srbom. Isti prvovjenčani kralj srbski Stjepan Nemanjić čini još razliku medju zemljom srbskom i Dioklijom, Dalmacijom i Primorjem.

Drugi domaći pisac trinaestoga vieka, Toma naddjakon spljetski, opisuje granice države hrvatske u X vieku ovako: „Na iztoku bijaše granicom Duvno (županija, u kojoj bijaše negda prastari grad Duvno = Dlmno). Na zapadu graničila je Hrvatska s Karantanijom i prema moru, do mjesta Stridona s Istrom. Na sjeveru pako protezala se Hrvatska do Dunava, a od Dunava (preko Bosne) do

[1] N. p. Et quidem Chrobatia *cum* reliquis Sclabiniis ita sita est. καὶ ἡ μέν εἰρημένη Χρωβατία, ἀλλὰ καὶ ὁι λοιποί Σκλαβίνιοι δίκκεινται οὕτως. Konst. govori i o kršćenoj i nekršćenoj Hrvatskoj, a znamo da u X. vieku samo njeki od Neretvana pogani (Pagani) bijahu.

[2] Drinov, Заселеніе Балканскаго полуострова славянами p. 156.

Digitized by Google

jadranskoga mora, sa čitavom Maronijom (tota Maronia = Neretva) i kneževinom zahumskom".[1]

K ovim piscem pristaje i Dandulo dužd mletački (XIV. vieka), koji je dobro poznavao i Dalmaciju i Srbiju. On veli, da se biela Hrvatska pružila od duvanjskog polja (a plano Dalmatiae) do Istre, a crvena od Dunava do Drača; (dakle opet kroz Bosnu). Na iztok pako da je ležala zemlja Raška, medju riekom Drinom i Makedonijom. „U njegovo vrieme", veli nadalje, „zvalo se čitavo jadransko primorje Dalmacijom, a sve što je straga na brdih (dakle iza svega jadr. primorja) Hrvatskom".[2]

Za iztočnu granicu Hrvatske može nam donjekle služiti domaćim svjedokom listina Penča, bugarskog bjegunca, pisana g. 994. Tuj govori on kako je, pobjegnuvši iz Bugarske, došao najprije u Meziju (tadašnju Srbiju), pa odonuda odmah u Hrvatsku.[3] A znamo, da se stara Mezija nije nikad protezala preko Drine.

Nu koncem IX i početkom X vieka imala se iztočna granica još dalje pružati prema Bugarskoj, i to valjda preko vrela Neretve, do gorja, što je i Srbiju dielilo od Bugarske. Jer inače nebi mogli pojmiti, kako su Hrvati vodili rat s Bugari, ako s njimi graničili nisu. Pošto znamo, da je na sjeveru, za vrieme kneza Borisa i to na dolnjoj Savi i Dunavu graničila s Bugarskom velika Moravska, a na gornjoj Savi kneževina blatska i posavskih Hrvata, podčinjenih toj kneževini. Za vrieme pako Simeona znamo, da je on rat vodio s Hrvati u planinah, koje u Posavju tražiti nemožemo. Dalje do Drine prostirala se vazda Srbija, dakle u sjevernoj i zapadnoj Bosni nije dielila granica Hrvatsku od Bugarske, nego od zemlje srbske. Čini nam se s toga da oni griešе, koji ratove med Bugarskom i Hrvatskom stavljaju na zemljište bosansko, (t. j. sadašnje Bosne). Svakako su dakle ili južne ili iztočne planine dieliti imale Hrvatsku od Bugarske, prem da se neusudjujemo (poradi pomanj

[1] Thomas, arch. Hist. Salonitana cap. XIII. Glede Bosne priznaje i ruski historik Hilferding, da je pripadala Hrvatskoj. Соóр. соч. I, 166. Bilježka 2.

[2] Andr. Dandoli Chronicon Muratori Script. rer. Ital. T. XII. cap. V, P. VI. Moderni autem maritimam *totam* vocant Dalmatiam, Montana autem Croatiam.

[3] Nos autem venimus Missiam, et inde recedentes pervenimus in Chroatiam ad illustrissimum et probum regem Dirzislaum. Codex Croat. Dalm. et Slav. V, 96.

Digitized by Google

kanja točnih vrela, maglovito označivati imena bud rieka bud gorja, koja bi izrično imala bila činiti granicu.

Napokon mogu nam donjekle tumačiti iztočne granice Hrvatske prema Bugarskoj papinska poslaničtva, Ivana VIII. (879) i Ivana X. (927). Rečeni pape pošiljahu svoje legate u Bugarsku svaki krat kroz Hrvatsku, kao najbližu državu med Italijom i Bugarskom. Oni se neosvrtahu ni malo na druge, uz more ležeće slovjenske pokrajine. Pri pošiljanju svojih legata preporučivala ih je rimska stolica vazda *hrvatskim* vladaocem, moleći ih, da legate zdravo i bezopasno dadu popratiti u Bugarsku. Ovo nebi učinili bili, da Hrvatska neposredno nije graničila s Bugarskom

I glede granice prema jugu nemožemo pristati uz one, koji tvrde da je car Konstantin *državnu* granicu Hrvatske protezao samo do Cetine. On je naznačio ovu rieku jedino kao onu granicu, do koje se uz more, počam od Neretve, širila kneževina neretvanska, vazda odvisna od Hrvatske i naseljena od Hrvata. Naše je tvrdo osvjedočenje, crpljeno iz poviesti, da je države hrvatske granica tekla sve do rieke Neretve, koja je dielila Hrvatsku od kneževine zahumske sa njezinimi trimi županijami Lukom, Velikom i Goricom.[1] A da je kneževina neretvanska, ležeća na desnom poriečju Neretve, medju dolnjom Cetinom i dolnjom Neretvom, zajedno sa svojimi otoci Bračem, Krkrom, Hvarom i Mljetom, pripadala državi hrvatskoj, može nam dokazom služiti ne samo hrvatska velika sila pomorska, o kojoj govori car Konstantin, nego takodjer ta okolnost, što se do sad poznati knezovi neretvanski često spominju kao knezovi ili župani pomorski i morski (Dux, Judex, Comes marianorum, morsticus, moristicus), i to prije i poslije X vieka. Kao takovi bijahu oni uviek autonomni pripadnici ili saveznici države hrvatske. Neka nam bude dozvoljeno ovdje samo njeke primjere navesti. Kad je g. 839 hrvatski veliki župan Mislav vodio pomorski rat sa Mletčani, pomagao ga je i Družajko, knez primorski (dux Marianorum) ili neretvanski, sklopiv u isto doba zajedno s Mislavom i ugovore mira sa Mletčani.[2] Nadalje, kad su g. 870 neretvanski gusari papinske poslanike, biskupe Donata i Stjepana, te Marina djakona, vraćajuće se iz carigradskog

[1] Granica zahumska išla je od utoka Neretve po kopnu uz čitavo lievo porječje neretvansko, po svoj prilici do utoka Tare u Drinu kod Huma (Porph. urbs Chlum.), a uz more do Gruža kod Dubrovnika.

[2] Joannis Zagornini. Chronica venetum p. 85.

Digitized by Google

crkvenog sabora zarobili i oplienili, obratio se papa Ivan VIII. pismeno, ne na kneza neretvanskog, nego na velikog župana hrvatskog Domogoja, s pozivom, neka strogo postupa proti morskim gusarom.[1] K tomu dolazi važna okolnost, da najstariji mletački ljetopisi, kako jur gore spomenusmo, kojim je barem primorje jadransko bolje poznato bilo, nego li bagrenorodjenomu piscu na Bosporu, zemlju, koja je graničila sa Zahumjem, nazivahu granicom Hrvatskom (fines Croatiae). Isto tako zvahu i grčki povjestnici zemljište ležeće naprema Zahumju, na kojem se srbski v. župan Petar dogovarao oko god. 917 sa dračkim glavarom Rambukom, granicom hrvatskom. Napokon spominje se često neretvanska županija pod imenom Krajine (Craina, Chraina)[2], što isto znači, kao: Regio finitima, ad fines. A u toj Krajini ležala je osim županije raztočke i makarske (Mokra, Mukra) takodjer i duvnanska (d'lmska, delmitana, Dalmitana, Dalen) župa, koja bijaše kao i makarska u crkvenoj upravi vazda odvisna od Spljeta.[3] Nestoji dakle ni mnienje onih naših povjestnika, koji tvrde, da je Zahumje s državom hrvatskom graničilo *samo* na kopnu; jer kad neretvanska pokrajina, ležeća po Porf. med Zahumjem, Hrvatskom i Srbijom, nebi bila cjelovit dio države hrvatske, tad nebi Zahumje ni na kopnu graničiti moglo s Hrvatskom.

Još nam je koju reći o Bosni, o kojoj jur gore prosborismo. Da je njeki dio južne *stare* Bosne, po svjedočanstvu Konst. Porf. i Dukljanina, pripadao k savezu države srbske i da su u tom dielu ležali nepoznati za sada gradovi Kotor[4] i Desnik, o tom nesmiemo sumnjati, jer protudokaza neimamo. Kao što s druge strane moramo na novo utvrditi, da negdje na jugo-iztoku ili na jugu bijaše i hrvatsko-bugarska granica, kad uzmemo u obzir hrvatsko-bugarske ratove i one podatke što ih gore navedosmo.

---

[1] Cod. Dipl. Croat. I, 56.

[2] O Krajini gl. Iv. Črnčića. Ljetopis popa Dukljanina str. III—VI.

[3] Da je grad Duvan, Duvno (Delminium) pripadao državi hrvatskoj, dokazuju nam spisi spljetskoga sabora g. 928, pošto je isti sabor na volju stavio hrvatskomu biskupu Grguru da prenese svoju stolicu iz Nina u Skradin, u Duvno ili u Sisek. Sravni, Gfrörer Byz. Gesch. II, 189.

[4] Kotora, sela i mjesta ima svaka skoro pokrajina jugoslovjenska. Uprav s toga velika je smionost htjeti točno opredieliti ležaj Porph. Kotora. Desniku imade takodjer više sličnih imena na našem domaćem zemljovidu; ali koje je pravo? neznamo da li će odgonetnuti oni, koji bi rado zaviriti u najtajnije tajne.

Digitized by Google

— Da su u današnjoj Bosni i Hercegovini ležale stare županije imotsko-hljevanska, pezentska i pljevanska, neima takodjer dvojbe. Nu da se pod Porfirogenitovom Pezentom ima razumievati Pset, s toga, što se g. 1185 u spisih spljetskoga sabora spominje plovanija Pset u kninskoj biskupiji, o tom nebi se usudili svoje osvjedočenje izjaviti. Neima napokon dvojbe, da je Bosna u XII. v. bila samostalna banovina. Da je g. 1154 po svjedočanstvu Kinama rieka Drina kao vazda dielila Srbiju od Bosne, da još u XII. i XIII. vieku nalazimo granicu Hrvatske i biskupije zagrebačke na Usori, te da kroz sve kasnije vjekove do došašća turskoga veća strana Bosne nije Srbiji pripadala.

Kad sve ove gore navedene podatke zrelo i triezno promotrimo, nemožemo pojmiti, iz kakovih razloga njeki naši velezaslužni povjestnici hrvatski i srbski, pozivajući se jedino na Porfirogenita, kneževinu neretvansku, a donjekle i veću stranu Bosne, žele odciepiti od države Hrvatske, a to jur prije XI. vieka. Sasvim inače postupaju u tom najnoviji nepristrani francezki, njemački i ruski kritički pisci, koji u svojih iztraživanjih o poviesti južnih Slovjena slažu se po svema s nami, došavši u svojih studijah do jednakih resultata. Da vidimo, što samo njeki od njih i o granicah i o znamenovanju Hrvatske države govore.

Umni francez Rambaud, iztaknuv velike etnografske pogreške cara Konstantina, veli medju ostalim: „Konstantin Porf. načinio je iz Mletčana narod plemena franačkog. Ugri su mu narod turski. Gote i Lombarde strpao je u jednu porodicu, a opet Avare i Slovjene pretvorio u isto te srodno pleme. Protivno svim historičkim dokazom utvrdio je nadalje, da Neretvani, Travunjani i Dukljani pripadaju plemenu srbskomu, premda ista ova plemena i njihove zemlje pop dukljanski (rodom iz kneževine dukljanske), kao i ljetopisci mletački pribrajaju crvenoj Hrvatskoj i narodu hrvatskomu, na protiv bieloj Hrvatskoj i bielim Hrvatom na sjeveru. A znamo, da se stanovnici stare Neretve kao i mnogi Trebinjani još danas nazivlju Hrvatima. — Porf. poznavao je u obće mnogo više Srbiju nego li Hrvatsku“.[1] (Zašto? razložili smo gore).

„Hrvatskoj državi, koja je imala zemljište, više spojeno i ujedinjeno (compacte), te kraljevstvo bolje učvršćeno od Srbije, koja još uviek nije bila našla (prije XII. vieka) svoga središta, moralo je očevidno pripadati preimućtvo državno i kulturno (de la

[1] Rambaud, L' Empire Grec. p. 77.

*

Digitized by Google

civilisation). Bolje nego li Srbija opirala se Hrvatska navalam bugarskim (a s prvine i magjarskim), kao i zavojevanju bizantinskoga carstva. Bolje nego li Srbija čuvala je ona dragocjenost kršćanstva. Hrvatska nije sudjelovala za vrieme cara Heraklija i Vasilja I. pri odpadnuću od kršćanstva, kao Srbi, prigrlivši iz nova poganstvo. Bolje nego li Srbija znala se Hrvatska čuvati od opasnosti ratova domaćih. Na mnogo većem prostoru, bliža moru i narodom obrazovanim, stojaše Hrvatska u X. vieku na čelu civilizacije južnih Slovjena (Slavo-Illyrienne). — Konstantin nam je opisao njezinu veliku snagu vojničku u X. vieku. — Ova snaga vojske predpostavlja pučanstvo od šestnaest sto tisuća, do dva milijuna žitelja. O Srbiji neimamo nikakova načelna pravila za procjenbu broja pučanstva".[1]

„Hrvatska, nastojala je vazda uzdržavati ravnovjesje političko na poluotoku balkanskom. Ona je prepriečila, da se moć Bugarske nije protegnula do jadranskoga mora. Ona je bezkoristnom učinila razseobu (depopulation) Srbije po Bugarih. Ona je gostoljubivo primala srbske bjegunce. Ona je uništila do posljednjeg vojnika bugarsku vojsku. Hrvatsko brdovito zemljište bijaše tvrdjom nezavisnosti južnih Slovjena proti častoljublju bugarskom. Hrvatska na sjeveru, mnogo više, nego li tvrdi Drač na jugu, preprieči Simeona, da zavlada morem jadranskim".[2]

Od njemačkih novijih povjestnika priznaje i veoma triezni Dümler[3], da su u X. vieku Neretvani, Zahumljani i posavski Hrvati pripadali zajednici države hrvatske, dočim drugi Niemac Gfrörer, proučiv potanko spise Konstantina Porf., izvadja iz duha njegovih različitih tvrdnja: „da je nedvojbene dokaze pridonio, iz kojih se vidi, kako je i Srbija početkom X. vieka, a sigurno IX. vieka, odvisna bila od Hrvatske i njezinih vladalaca".[4] Isto tako uvidja, da je Bosna morala pripadati Hrvatskoj.

K ovim pridružuje se najbolji austrijski povjestnik Büdinger, koj takodjer priznaje, da početkom X vieka Neretva i sve zemljište do Dubrovnika hrvatskoj državi podčinjeno, a posavska Panonija njoj utjelovljena bijaše.[5]

[1] Rambaud, p. 458.
[2] Isti p. 464.
[3] Zur ält. Gesch. der Slaven, p. 76.
[4] Gfrörer, Biz. Gesch. II, p. 145.
[5] Büdinger, Oest. Geschichte I, 368—9.

Digitized by Google

Isti noviji ruski pisci, osim Majkova, zaboravljajući na vjerski antagonizam, koj savjestnomu istoriku najmanje dolikuje, opojeni čistim slovjenskim duhom, nemogu na ino, nego hvale vriedno priznati, da Hrvati X. v. pokraj Bugara, stojahu na čelu slovjenskih plemena na jugu. Tako veli svestrano učeni Hilferding: „Вѣроятно подъ именемъ Хорватскои земли разумѣли въ Константинополѣ нынѣйшнюю Херцеговину и Босну. Ети саміе Хорвати являются потомъ въ византийских сказаніях сосѣдами Диоклейцев".[1] Isti pisac nastavlja na drugom mjestu: „Hrvati dodjoše *prvi* u pokrajine jadranskoga mora. Oni primiše prvi krst jur u VII. vieku. U njihovoj zemlji podignuta bješe metropolija za sve okružne slovjenske pokrajine. Od njih razprostranjeno je kršćanstvo u Srbiji. Hrvati prigrliše i slovjensku liturgiju prije Srbalja. U X. vieku, kad su Srblji Bugarom sasvim podlegli, znali su Hrvati slavno suzbiti istoga silnoga neprijatelja i uništiti ga na svojoj zemlji. Oni primiše gostoljubivo srbske bjegunce, i pomagahu im pod Češlavom iz nova ustrojiti državu. Oni su razširili i svoje gospodstvo preko čitave Bosne".

Dobrov[2], priznaje takodjer, da Srbi u prvo doba svog državnog života igrahu prema Hrvatom podčinjenu ulogu. — Šmirnov[3], govoreći o Hrvatskoj, ustrojenoj odmah u početku svog političkog života po načinu tadašnjih kulturnih država, uvidja: da je upravo Tomislav podigo svoju državu do visokoga stepena, mogućtva i sile, vladajući nad sjedinjenom posavskom Hrvatskom, kao i nad Bosnom. Isto tako izjavljuje izpitatelj Konstantinovih spisa Konstantin *Grott* svoje podpuno uvjerenje: „Da su Hrvati za vrieme cara Konstantina igrali ponajglavniju ulogu na slovjenskom jugu, jer ih i car Konst. stavlja uviek na prvo mjesto. On uvidja, da se u Hrvata usredotočila povjest ilirskih Slovjena; da je Bosna još pripadala Hrvatskoj, kao i posavska Panonija, dočim Srblji uzimahu slabije učešće u zgodah onoga vremena. Oni bijahu prisiljeni, zadovoljiti se sekundarnom ulogom jur poradi svoga geografskog položaja, te ustupiti prvenstvo Hrvatom, nahodivšim se u mnogo povoljnijem stanju i u neposrednom doticaju sa kulturnim zapadom. Tečajem čitavih IV vieka, veli Grott: naime od VII.

---

[1] Hilferding, Письма объ исторіи Сербовъ и Болгаръ. Москва 1859 p. 128.

[2] Южное Славянство p. 229.

[3] Очеркъ исторіи хорватскаго государства p. 35—36.

Digitized by Google

do XI. pokazivahu Srblji veoma malo političke samostalnosti i snage".[1]

Po priobćenih ovdje podatcih mogli bismo njekom sigurnošću u krug granica države hrvatske X. vieka povući i čitavu zahumsku zemlju, od utoka Neretve do Dubrovnika i Kotora. Jer da je kneževina zahumska za vrieme Tomislava pripadala zajednici, ili barem savezu zemalja krune hrvatske, može se iz svega što do sada rekosmo, nagadjati; inače nebi ni tadašnji knez zahumski Mihaljo Višević, bivši od prije kao prokonzul i patricij, štićenik bizantinskoga dvora, zatiem prijatelj bugarskoga cara, u vrieme rata med Bugari i Hrvati pristati mogao sasvim uz Tomislava. Niti bi bio sjedio u spljetskom zboru i mirno gledao, kako se u spisih saborskih biskupija stonska, stojeća u krugu njegove kneževine, podvrgava metropoliji crkve spljetske, a kroz nju i državi hrvatskoj. Znamo pako, kako jur iztakosmo, da i srjedovječni vladaoci nisu rado gledali, kad se crkvena vlast tudje države protegnula preko njihove zemlje. Nebi se dakle ni zahumski knez bez prigovora podčinio bio vrhovnoj vlasti spljetske crkve i zaključkom spljetskih sabora, da mu nije kneževina manje ili više odvisna bila od države hrvatske.

Nakon toga mislimo, da nam netreba još obširnije govoriti o granicah države hrvatske i o njezinom znamenovanju na slovjenskom jugu do XI. vieka. Mi prelazimo k drugomu pitanju: Kada su se razmaknule granice države hrvatske?

Na ovo pitanje mnogo je teže odgovoriti, jer sva naša povjestna vrela veoma su oskudna u naznačivanju vremena, kada se što zgodilo. Ali pošto znamo, da je stranom po domaćih svadjah, stranom po Bugarih silno uzdrmana država srbska počela tražiti zaštite u Hrvata jur koncem IX. i početkom X. vieka; kad nadalje u ozbir uzmemo, da je samostalna kneževina blatska i posavska, sa knezom Braslavom, pala takodjer u prvom početku X. vieka;

[1] Конст. Грот, Извѣстія Константина багрянороднаго о Сербахъ и Хорватахъ str. 76—96. — Što Drinov i Rački iz njeke tamne izreke Al-Massudija izvadjaju, da srbski narod bijaše grozan svojim neprijateljem, i da se nikomu od susjeda pokoravao nije, protuslovi svoj povjesti srbskoj prije XI. vieka. Lelewel prevede onu izreku Al-Massudija ovako: „Les Serbien sont tres redoutables; cependant ils relévent d' un empire voisin (bizantin). — Les Serbien s' étant établi sur les terres de l' empire romain, se reconnaissaient, à l' instar des autres peuples, dépendants de l' empire. Geogr. de Moyen age p. 48.

Digitized by Google

kad još uvažimo rieči Konstantina Porf., da su stanovnici velike Moravske bježali pred Magjari u *susjednu* Hrvatsku, i Bugarsku, a ne u Panoniju, ili Srbiju; kad se napokon sjetimo, da jur za vrieme crkvenih sabora splietskih, god. 926—928. Sisek, glavni grad posavske kneževine, kao i Duvno (Delminium), glavno mjesto neretvanske kneževine, pripadaše državi hrvatskoj, a u isto doba, zahumski knez Mihajlo s Hrvatskom jur u tjesnom savezu stojao: to mislimo, da ćemo prilično pogoditi, ako znatno ojačanje i povećanje države hrvatske uvrstimo medju god. 900, do 925 dakle upravo u vrieme vladanja Tomislava.

I car Konstantin, kao suvremenik kralja Tomislava, znao je, da su Hrvati, iza propasti veliko-moravske države, ili bolje rekuć odmah iza došašća Magjara u Panoniju, graničili s ovimi pod brdima i gorama. (Chrobati vero ad montes Turcis adiacent).[1] Gdje ležahu ova neimenovana brda ili gore, kojimi je Hrvatska po svuda prebogata? Na ovo pitanje neusudjujemo se odlučno odgovoriti, dapače ni nagadjati, jer bi takovo literarno poduzeće smatrali za veliku smionost. Samo toliko smiemo spomenuti, da je Konstantin Porph. granice Magjara ne samo do Dunava, nego i dalje do Save protegnuo. Tuj se ima dakako Sava, pri svom utoku razumjevati. S toga je lako moguće, da su Magjari u prvo doba i Sriem posjeli, te ovdje na Dunavu graničili s Bugari prema iztoku, dočim su prema jugu medjašili sa Hrvati.[2] Nu da Hrvate, kako notar kralja Bele bez ikakova temelja tvrdi, Magjari nigdje pod svoju vlast spravili nisu, svjedoči nam sama izreka Konstantinova, koj izrično veli, da su Hrvati s Magjari samo graničili, nipošto pako se njim pokoravali, jer bi onda kazati bio morao „subjacent", mjesto „adjacent".

Da je u vrieme vladavine Tomislavove bilo njekih okršaja medju Hrvati i Magjari, o tom je znao isto tako dukljanski ljetopisac, kao i Mletčanin Dandulo[3]. Nu dočim prvi kao i kasniji hrvatski ljetopisac vele, da je: „Tomislav jak mladić i kriepak u hrvanju, imao mnoge sretne bojeve s Magjari, vazda ih nadvladavši. Zabilježi Dandulo, imajući valjda boljih izvora, da su Magjari za vrieme dužda Orsa Participata (912—932) mimogredno dvakrat prodrli u Hrvatsku. I to prvikrat iza kako su oplienili Moravsku

[1] Οἱ δὲ Χροβάτοι προς τα ὀρη τοις Τουρκοις παρακεινται. Const. Porph. De adm. Imp. I, cap. XIII.

[2] Const. Porph. De Adm. Imp. Cap. 40, 42.

Digitized by Google

i Česku, ubivši njihova kneza (?) Zatim po drugikrat iza bitke kod Ljubljane (915), u kojoj padoše knez Gotfrid meranski i Eberhardo korutanski, dočim je patriarko voglejski Friderik I. iz boja jedva uteko.[1] Mogli su napokon Magjari jedan dio Hrvatske posjetiti i onom prilikom, kad su pozivani od cara Berengara (919 do 921), provaljivali u Italiju, počinivši tamo mnoge nečovječnosti i okrutnosti.[2] O gorespomenutoj bitki kod Ljublane govori i ugarski ljetopisac *Simeon Keza*, ali on neimenuje Hrvatsku, već govori samo o pustošenju Koruške[3], Štajerske i Kranjske, a tako i svi ostali izvori, osim Dandula.

Sada tekar, kad znamo, da se u prvoj polovici X. vieka, dakle uprav u vrieme vladanja Tomislavova, obseg države hrvatske ne samo znatno razširio, nego i znamenitost i vlast ove države s ugledom njezina vladara na veliko povisila, možemo prolaziti na riešenje glavnoga pitanja: Kada i kako je Tomislav postao kraljem, a država hrvatska povišena na čast kraljevine.

Iz gore spomenutih spisa dvajuh spljetskih sabora, držanih po našemu mnienju g. 926 i 928[4], znamo da je Tomislav prisustvovao na istih saborih kao neodvisan kralj Hrvatske i Dalmacije. „Tempore Joannis papae sanctissimi, consulatu peragente in provincia Croatorum et Dalmatiarum finibus Tamislao rege".

Tu nam prije svega valja iztaknuti pravo znamenovanje izreke: *„consulatu peragente"*, iz kojega su svi skoro dosadanji istorici izvadjali čast iztočno-rimskoga konsula, a po tom njeku odvisnost od Byzanta. A ipak neznači ova izreka drugo nego i „principatum seu regimen obtinente", t. j. toliko, koliko rieč: vladajući, ili za vladanja. „Jer kao što se kadikad kraljem veli „imperante", mjesto „regnante" ili knezom: „regnante" mjesto „principatum tenente", tako se upotrebljivala, takodjer kod vladajućih careva i kraljeva izreka consulatu tenente. U obće uprav je smiešno iz ove starorimske i sredovječne izreke postojano izvadjati njeku tobožnju podčinjenu čast konzula, a kroz to i njeku od iztočnoga carstva

[1] Dandulo, Chron. Veneta P. X. Aventinus, Annales Boiorum p. 477, koj pogrešno imenuje patriarka voglejskog Grgurom. F. Coronini, Aquileas Patriarchengräber 41.

[2] Pertz, Mon. Germ. III 299, 303, V, 111.

[3] Endlicher, Monumenta Arpadiana I, 104.

[4] G. 925 vodio je Tomislav rat sa Bugari. Imenovan kraljem imao se prije kruniti i držati krunitbeni sabor, kako ćemo niže govoriti. Nije dakle iste godine 925 mogao prisustvovati i na crkvenom saboru.

Digitized by Google

odvisnost naših kraljeva, koju su si njeki naši historici tvrdo upilili u glavu. Ako je po tumačenju Konstantina bagrenorodnog „Proconsul“ (jer „Consula“ nigdje nespominje) bio na iztoku „idem qui Praeses vel provinciam regens“, to zato hrvatski kralj, kad bi i primio bio počastni naslov Konzula, nije morao biti odvisnim dostojanstvenikom bizantinskim. Nu poznato je, da naslov Konzula, još u ono doba, kad je naš Tomislav živio, skopčan bijaše na zapadu uprav sa častju *krunjenih* vladalaca. Tvrde dapače njeki pravoslovci, da su carevi zapadno-rimski naslov konzula tekar onda primali, kad bijahu već krunjeni. Tako se n. pr. u jednoj papinskoj izpravi IX. vieka, spominje vladanje cara Karla v. sa ovimi riečmi: „Regnante domino piissimo Carolo, Imperatore a Deo coronato, et post *consulatum* ejus anno I“. A ove posljednje rieči tumači druga izprava pape Ivana VIII. ovako: „*et post coronationem ejus*“ (Caroli).[1] Mogla bi se dakle i u spljetskih saborskih spisih višespomenuta izreka „Consulatu peragente“ tumačiti uprav sa „coronam obtinente“, ili „post coronationem ejus“, dakle sasvim protivno onomu, što se hoće dokazati po onih, koji se nikako sprijateljiti nemogu sa nazorom, da su kraljevi hrvatski, poput inih kraljeva, podpunoma nezavisni vladaoci bili.[2]

Kao što mi dakle u obće nenalazimo u povjesti utvrdjeno mnienje, da su hrvatski kraljevi od iztočno-rimskih careva primili bud kakovo odvisno od carstva dostojanstvo[3], to ne možemo nikako pristati uz smionu tvrdnju, ničim dokazanu, da je kralj Tomislav ikada nosio naslov bizantinskoga konsula, ako i dopuščamo, da je bizantinski dvor inostrane vladaoce, kao mletačke duždeve i njihove sinove, tako i pomanje slovjenske knezove, banove, gradske priore itd. odlikovao počastnimi naslovi, kad je od njih bud koje usluge ili primio iliti primiti se nadao.[4]

---

[1] Du Cange, Glossar, Lat. med. aevi. Consul.

[2] Gfrörer čini i tu slavnu iznimku, kad rečenu izreku tumači sa: Oberherrschaft über Croatien u. Dalmatien. Byz. Geschichten II, 172.

[3] U ovaj red uprav bezumnih tvrdnja pada i ona, da je u XI. stoljeću kralj hrvatski Kresimir nosio naslov bizantinskoga „Patricija“, što se želi dokazati tim, jer je jedan barski katapan zarobio u njekom kraju hrvatske države njeku patricissu, ženu njekog dostojanstvenika, (komu je izkvareno ime), zajedno sa sinom, pak ih odveo u Carigrad.

[4] Ovaj način odlikovanja inostranih, za državu bud zaslužnih bud potrebnih muževa, vladao je jur u rimsko doba (sr. Civis romanus), još više pako u srednjem vieku, a vlada još i dan danas, samo što se mjesto naslova podjeljuju redovi t. j. ordeni.

Digitized by Google

Pretresimo sad višespomenute saborske spise, nebi li u pomanjkanju suvremenih povjestnih vrela iz njih štogod koristna za našu svrhu izcrpiti mogli. Tuj dolazi na prvome mjestu poslanica pape Ivana X. na Tomislava *kralja Hrvatske i Dalmacije.* Papa rimski priznaje dakle hrvatskoga vladaoca izrično kraljem. Isto tako priznavaju te imenuju ga opetovano kraljem, po glasu rečenih spisa, svi na saboru prisutni legati, biskupi i velmože zajedno sa knezom zahumskim.

Da vidimo na dalje kojim povodom sazvan je taj najglasovitiji sabor „celeberrimum concilium" u Spljet. O tom govori jasno sam uvod saborskih spisa i sadržaj saborskih zaključaka.

Tomislav kralj Hrvata i Mihajlo knez zahumski sa svojimi župani i sa svimi biskupi čitave Dalmacije umoliše papu rimskoga, „da pošalje svoje legate u svrhu, da mogu zajedno š njimi urediti njeke crkvene stvari. Na što papa Ivan X. posla doista dva svoja legata, poimence Ivana biskupa jakinskog i Lava biskupa palestrinskog u Hrvatsku, koji sazvaše veliki *crkveni* sabor u Spljet, da njeke bogu povoljne naredbe stvore, a njeka zla odstrane".

Iz ovoga uvoda saborskog zapisnika možemo razabrati, da je kralj Tomislav sa svojimi župani još *prije* crkvenoga sabora u njekom neimenovanome mjestu držao *narodni* sabor, i da je takodjer na tom saboru prisutan bio Mihajlo, knez zahumski sa svojimi župani, i svi biskupi čitave Dalmacije, stvorivši zaključak, da se ima zamoliti papa rimski, neka kroz svoje izaslanike u ime stolice rimske sazove veliki crkveni sabor (celeberrimum concilium), kojega kralj kao svjetska glava prisutnih na narodnom saboru sazvati vlast imao nije, a podčinjeni njegovoj državi nadbiskup spljetski nije tad još imao vlasti prvenstva nad crkvom hrvatskom i crkvami dalmatinskimi. Mi ćemo niže iztaknuti svoju misao, gdje i kada mogao je držan biti taj narodni ili državni sabor, i što se na njem radilo.

Za sad nam je obrazložiti samo rád spljetskog prvog crkvenog sabora, koj bijaše sazvan za Hrvatsku i za čitavu „zapadnu i iztočnu Dalmaciju", kao i za zemlju humsku. Na ovom saboru bijahu uz rečena dva papinska legata prisutni: Tomislav, kralj hrvatski, Mihajlo, knez zahumski, Ivan, nadbiskup spljetski, Formin, biskup zadarski, Grgur Dobre ili Dobretić, biskup ninski, Licinio, biskup neimenovane crkve, i ostali biskupi dalmatinski. Zatim uz druge popove spljetski pop Petar, te množina velmoža i župana hrvatskih, zahumskih i srbskih, koji posljednji desili su se u ono doba

Digitized by Google

kao bjegunci, zajedno sa velikim županom srbskim Zakarijem u Hrvatskoj.[1]

Iz papinskih poslanica, pisanih saboru i spljetskomu nadbiskupu Ivanu, razabiremo ponajprije, da latinsko-dalmatinski biskupi lažno izviestiše rimsku stolicu: kako u Hrvatskoj vlada protivan kršćanskoj, navlaš zapadnoj vjeri Methodov nauk. Uslied česa papa Ivan X. pripravnim se kazivaše, odstraniti Methodov nauk, te iz nova uvesti gospodstvo latinskoga jezika u hrvatsku crkvu. Da ovo čim laglje postigne, uteče se rimska stolica laskanju, te nazva Slovjene prvimi ili najosebujnijimi sinovi sv. stolice rimske (specialissimi filii s. romanae ecclesiae), spominjući ujedno, kako Slovjeni od prvoga početka vjere Isusove pripadahu apostolskoj i sveobćoj crkvi.[2] S druge strane bijaše težnja spljetskog nadbiskupa Ivana, koj dulje vremena nije ni priznavao vrhovnu vlast papinsku, razširiti svoju vlast ne samo nad svimi crkvami dalmatinskimi obreda latinskoga, nego i nad onim dielom naroda hrvatskog, koj bijaše od vremena Methodova poprimio u crkvi jezik i obred slovjenski. Jednoj i drugoj težnji opirao se ponajbolje biskup ninski Grgur Dobre, sin zadarske vlasteoske porodice.[3]

---

[1] Tako se ima po našemu mnienju razumievati izreka „cum Chroatorum atque Serborum proceribus", koje posljednje stavljahu do sada u savez sa zahumskim knezom, zapisnik pako saborski luči ih od njega; a znamo, da je tadašnje maleno Zahumje imalo samo tri županije. Da je knez Mihajlo upravljao i kneževinom travunjskom i zetskom, tvrdilo se od njekih, ali ničim dokazalo.

[2] Quis enim ambigit, Sclavinorum regna in primitiis apostolicae et universalis ecclesiae esse commemorata, cum a cunabulis escam praedicationis apostolicae ecclesiae perceperunt cum lacte carnis. — Codex Dipl. Croat. I, p. 77.

[3] Porodično ime ovoga slavnoga Hrvata priobći prvi velezaslužni naddjakon zadarski Karlo F. Cav. *Bianchi* u svom djelu „Zara Cristiana". Zara 1880. I, p. 195 i II, 201. Na naš upit o pobližih podatcih, odpisa nam veoma uljudni prečastni gospodin ovo: Quanto concerne il vescovo di Nona Gregorio de Dobre, non è dubbio ch' egli appartenesse a cospicua famiglia di Zara, dappoichè tale l' ho trovato in una nostra cronaca manoscritta antica. In un catalogo del 1283 essistito una volta nell' arca di S. Simeone trovasi un *Damianus de Dobre.* — Trovasi pure in memoria del 1198 un *Drago de Dobre* diacono e nobile di Zara, professore di lingua greca ed eccelente *poeta*". Od iste porodice bijaše i učeni Jordan sin Pavla de Dobre, opat sv. Krisogona (1225—1238) a zatiem biskup rabski. Gradu Zadru imamo dakle zahvaliti najčestitijega Hrvata Grgura, i možebit najstarijega pjesnika Draga de Dobre ili Dobretića.

Digitized by Google

Valja znati, da ninski biskupi bijahu vazda od velika upliva kod hrvatskih vladalaca. Za vrieme Domogoja i Sedeslava prihvatiše oni prvi medju hrvatskimi biskupi nauk sv. Methoda sa slovjenskim obredom. Pod velikim županom Branimirom bijaše učeni biskup ninski Teodozij[1] posrednik medju Hrvati i Rimom, te privede Hrvate iz nova u savez sa stolicom rimskom. On se prozva, vjerovatno, dozvoljom Branimirovom, prvim biskupom svih Hrvata slovjenskoga obreda. Njegov nasljednik, biskup Alfredo, zahtievao je dapače kao biskup svih Hrvata neke spljetske priedjele u Putalju kod Sušurca, što ih bijaše veliki župan Trpimir I. darovao crkvi spljetskoj, te ih je morao veliki župan Mučimir g. 892 svečanom poveljom natrag vratiti crkvi spljetskoj. Na temelju običajnoga prava tražio je i biskup Grgur Dobre neograničenu crkvenu vlast nad svimi Hrvati u Dalmaciji, te odbijao svaki upliv ostalih biskupa dalmatinskih latinskoga jezika i obreda na crkvenu upravu Hrvata. To je dakako porodilo ogorčenje onih biskupa, koji bijahu protivni slovjenskomu jeziku i obredu, jer se njihova vlast crkvene uprave stegnula napokon na uzki krug dotičnih gradova, u kojih bijahu njihove stolice, premda i u tom krugu jur onda dosta Hrvata i privrženika slovjenskoga obreda življaše. Naravna bijaše dakle posljedica, da se rečeni dalmatinski biskupi, potaknućem nadbiskupa spljetskoga, rado podigoše na obranu svoje vlasti i svoga probitka, i pošto po svietskoj vladi oživotvorenje svoga crkvenoga prava postići nemogahu, odlučiše potražiti pomoć kod stolice rimske. Ovo bijaše ponajglavnija svrha crkvenoga spljetskoga sabora, na kom biskupi dalmatinski svu svoju snagu uložiše u to, da otmu biskupu ninskomu veliku priemoć iz ruku i da odstrane ujedno u crkvi po Hrvatskoj i Dalmaciji porabu jezika slovjenskoga njihovomu ugledu i koristi toli opasnu.

Od zaključaka prvog spljetskog, za razvoj države hrvatske toli znamenitog sabora, poznat nam je sadržaj od 15 članaka, koje držimo za shodno, da ovdje u kratko spomenemo.

Članak I. Nadbiskupu spljetskomu podaje se od sada prvenstvo ili primat nad svimi biskupi države hrvatske (provinciae hujus), sa vlašću, da može sazivati crkvene zborove (synode) i posvećivati biskupe.

Čl. II. U svih mjestih, gdje bijahu od prije biskupske stolice i gdje ima dostatan broj svećenika, redovnika i pučanstva, može se

[1] Farlati, Illyr. Sacr. IV, 206.

Digitized by Google

imenovati biskup. Praznom stolicom biskupije može upravljati drugi biskup samo dozvoljom mitropolite.

Čl. III. Nijedan biskup nesmie granice svoje biskupije prekoračiti, ili posegnuti za upravom druge biskupije.

Čl. IV. Crkvena dobra nesmjedu se podnipošto povjeriti svjetovnjakom.

Čl. V. One crkve i dobra, što su darovana ili na uživanje dana sv. apostolu Petru, nesmjedu se nikako natrag uzeti.

Čl. VI. Kad bi se dozvoljom božje providnosti zgodilo, da u pučkoj buni bude ubijen vladalac zemlje (princeps provinciae), pošto ono, što se od mnogih počini, ostaje nekažnjeno, to imadu oni, koji se priznadu sukrivcima ubojstva, učiniti zadužbine za dušu pokojnika. I ako je taj sagradio koju crkvu, ili darovao joj robove, imadu ovo braniti, a njegovu ženu i sinove hraniti.[1]

Čl. VII. Ako tko, opojen duhom djavolskim, kao Juda, ubije svoga gospodara, imade visećim o vratu kamenom, i opasan željezom, u prognanstvu pokoru činiti.

Čl. VIII. Pošto se biskupija *dubrovačka* i *kotorska* smatra kao jedna ili skupna stolica, to se uprava obiju tako uredjuje, da kada pastir jedne biskupije umre, drugi biskup u životu preostavši obadvima upravljati ima.

Čl. IX. Biskup Licinio[2] imade ostati na onoj stolici, za koju je posvećen. Ako bi pako volio ostati u prvašnjoj biskupiji, (gdje je živio kao svećenik), može tamo živiti kao pop (presbyter). Nadalje ima svaki svećenik samo u onoj crkvi služiti misu, koja je zakonito posvećena. Tko bi protivno radio, imade se izključiti iz svećenstva.

Čl. X. Nijedan biskup naše države (nostrae provinciae) nesmie promicati jezik slovjenski (u crkvi), mogu ipak taj jezik rabiti popovi nižih redova i monasi na čast božju, (deo deservire). Nu u svojoj crkvi nesmie nijedan biskup dozvoliti im čitati misu, van ako bi nastala nestašica misnika, i to samo s dozvoljom papinskom.

Čl. XI. Biskup Hrvata ima biti kao svi ostali biskupi podčinjen prvostolnoj crkvi (spljetskoj).

Čl. XII. Ako bi pako kralj sa boljari hrvatskimi *sve* dioceze biskupa (dalmatinskih) unutar granica naše metropolije svomu vladiki podložiti želio, nesmie nitko od nas (biskupa) po svoj nji-

[1] Smisao ovoga članka veoma je nejasan.

[2] Njegova stolica nije imenovana, ako nije jedna od preimenovanih.

Digitized by Google

hovoj zemlji (per omnem provinciam eorum) krstiti, ili crkve posvećivati, ili popove rediti. Što je ipak dužan učiniti svaki u svom krugu ljudem k njemu dohodećim.

Čl. XIII. U crkvi, u kojoj je ubijen svećenik, nesmie nitko čitati misu, dok se ubojica nekazni, a biskup to nedozvoli. Popovi imadu crkvene stvari čuvati i crkvu povjerenu si neostavljati. Protivno radeći, biti će izobćeni.

Čl. XIV. Vlastite (zakonite) žene neimadu se odpušćati van radi preljubstva. I ako tko protjera svoju ženu, ima ostati unapred neoženjen. Baštinike i podložnike svoje (haeredes et servos suos) ima svaki onaj dati u nauke, koj hoće, da bude pravi kršćanin. Učitelji pako imadu svoje učenike nadzirati i opominjati, a ovi one dobro slušati, ne kao tudjine, već kao svoje.

Čl. XV. Ako bi koj oženjeni svećenik držao kod sebe svoju prvu ženu, ima ju oddieliti od svoje sobe, radi putna uzprezanja, (propter continentiam separatur a consortio cellae) Ako li bi se po drugikrat oženio, ima biti izobćen.

Ove saborske zaključke odredi većina biskupa poslati na potvrdjenje u Rim po spljetskom popu Petru. Nu Grgur biskup ninski sa svojimi privrženici položi proti njima svečani prosvjed, obzirom na svoju vlast, koju je uživao kao biskup Hrvata, i pogledom na zabranu jezika slovjenskog. Taj prosvjed bude zajedno sa zaključci, valjda kao glas manjine, poslan u Rim. Papa Ivan X. saslušavši mnienje jedne i druge stranke, i čuvši kako su njeke naredbe porodile veliko ogorčenje i bunu, potvrdi od predloženih mu zaključaka *samo one*, u kojih se svi slagahu. Druge posla natrag, da se o njima na novo vieća. Ujedno naloži, da spljetski nadbiskup, ili drugi biskup, kao njegov zamjenik, zajedno s biskupom Grgurom imadu doći u Rim na dogovor.

Dvie godine kasnije dodje u Hrvatsku novi papinski poslanik Madalbert (Adalbert) zajedno s knezom (?) Ivanom od Kuma ili Huma[1], te donese papinsko pismo, koje je izgubljeno. S toga se nezna, od kojega je pape. Prva zadaća došavših bijaše, sudjelovati

[1] Ovoga kneza Ivana drži Gfrörer za papinskoga kneza od Cumä u Kampaniji, dr. Rački za kneza od Kume kod Napulja. Mi nepojimljemo, kako bi mogao talijanski *svjetovnjak* izabran biti bud za člana papinskog poslaničtva u *crkvenih* stvarih, bud za člana onih povjerenika hrvatskih, koji su imali ugovarati mir med Bugari i Hrvati. Nam se čini mnogo vjerovatnije, da taj „dux Cumas“ bijaše ili dux Culmiae (Chulmiae, Cholmiae) dakle Huma ili Zahumja, te je mogao biti

Digitized by Google

kod utanačivanja mira med Bugari i Hrvati. Kad se iz Bugarske vratiše, sazove Madalbert, kao *pravi papinski* legat, novi crkveni sabor. Na ovom budu potvrdjeni svi stari zakoni i običaji; zatiem sve povlastice biskupa i stare granice biskupija. Poimence u zapadnoj Dalmaciji biskupije zadarske, rabske, krčke i osorske, a u iztočnoj Dalmaciji: stonske, dubrovačke i kotorske. Za ninskog biskupa bijaše odredjeno, pošto u staro doba grad Nin nije imao biskupa, nego samo nadpopa (archipresbyterum), to mu je prosto po svojoj volji izabrati si stolicu, u jednom od onih mjesta, gdje su se nalazile od prije stolice biskupske, i to ili u Skradinu ili u Sisku ili u Duvnu, pošto su sve ove stare biskupije dobro napučene, te imadu dovoljan broj svećenika i puka. Ako li Grgur nebi zadovoljan bio *s jednom* od ovih biskupija, to mu je prosto sve tri pod svoju upravu uzeti, t. j. ako misli, da je dosta jak nositi toliki teret, skopčan s upravljanjem svih trih biskupija, te obilaziti široke i daleke prostorije zemalja. (Multa terrarum spatia). Na koncu ovih naredaba kaže se: da ih je Madalbert odobrio i papa (koj?) potvrdio, poslavši nadbiskupski plašt Ivanu spljetskomu.

Nu i zaključkom ovoga sabora, čini se, da se mnogi pokoravali nisu. Medju ovimi bijahu opet Grgur Dobre, biskup ninski i stari Zadranin Formin, još g. 892 kancelar velikog župana Mučimira, zatiem g. 919 djakon zadarski i napokon više godina biskup zadarski; jer uprav ovoj dvojici poimence naloži papa Lav VI. (od lipnja 928 do veljače 929) osobitom poslanicom, da se imadu pokoriti nadbiskupu spljetskomu; čim ujedno odredi, da biskup Hrvata (ninski) ima preuzeti biskupiju skradinsku, i da se neima upuštati u upravu zemljišta, pridieljena nadbiskupiji spljetskoj i drugim biskupijam.[1]

Iz ovih priobćenih zaključaka dvajuh spljetskih sabora vidimo jasno:

1. Da je nadbiskup spljetski priznat za primata ili metropolitu *svih* dalmatinskih biskupija.

Mihaljev nasljednik, pošto se ovaj nakon g. 926 nigdje više nespominje; ili je pako taj „dux" bio poslanik bugarski, pak je nosio obični tamo naslov dox = filozof, doktor, a ime mu bilo Kumas, ili tomu slično.

[1] Od tuda izvadjaju mnogi, da je ninska biskupija od tada prestala, nu mi znamo, da je jur sliedeći viek opet uzkrsnula, kao nar. biskupija Hrvata.

Digitized by Google

2. Da se na prvom saboru, sastavljenom iz zastupnika svih zemalja hrvatskih, te iz iztočne i zapadne Dalmacije, kralj hrvatski smatrao političkom glavom, i da je zahumski knez igrao samo podčinjenu ulogu.

3. Da je kralju hrvatskomu i *njegovim* boljarom (tu se knez humski sa svojimi boljari i župani na pose neimenuje) ostavljeno na volju, svomu hrvatskomu biskupu pričuvati prvašnju primacijalnu crkvenu vlast nad Hrvati *svih* dalmatinskih biskupija, nu za taj slučaj zabranilo se biskupom dalmatinskim, da oni nesmjedu vršiti kod Hrvata svete obrede.

4. Da je nasrtavanje na hrvatskog narodnog biskupa, kao i zabrana slovjenskog jezika, porodila veliko ogorčenje i bunu, te da radi toga papa Ivan X. protežuće se na spljetsku primaciju i na slovjenski jezik zaključke potvrdio nije.

5. Da je zemljište bivše biskupije sisačke u Posavini i duvnanske u kneževini neretvanskoj priznavano za cjelokupni dio države hrvatske.

6. Da je na drugom saboru o sudbi *Stona*, *Dubrovnika* i *Kotora* odlučivao hrvatski narod zajedno s biskupi dalm. bez sudjelovanja knezova humskih i zetskih.[1]

7. Da su Hrvati napokon valjda pristali takodjer uz primaciju spljetsku, ali porabu svoga jezika da zapustili nisu, nit ju je rimska stolica zabranila.

Nu nama valja ovdje ponajglavnije i opetovano iztaknuti, da je Tomislav jur na prvom saboru, ne samo od rimskoga pape, nego i od zahumskoga kneza Mihalja, od svih velikih župana i boljara hrvatskih, humskih i srbskih, kao i od svih biskupa iztočne i zapadne Dalmacije opetovano priznan bio *kraljem*.

Od najveće je važnosti, što papa rimski Tomislava izrično nazivlje kraljem hrvatskim i *dalmatinskim*, što takodjer jasno svjedočanstvo podaje, da je jur u ono doba Dalmacija pripadala kruni hrvatskoj, i da je v. župan Tomislav uplivom rimskim postao kraljem. Jer kad uzmemo u obzir, kakove tanke ćudi bijaše od negda rimski dvor glede podjeljivanja naslova navlastito kraljevskog i priznavanja kakovog javnog prava u obće, onda nemožemo dvojiti,

[1] Već ovaj učin pokazuje na njeku odvislost ovih južnih pokrajina od hrvatske krune, i neda se pobiti tvrdnjom, da crkva na crkvenih saborih nije gledala na državne granice, pošto se ipak vazda obzirala na zakonite vladaoce, koji su većom stranom, prisutni takovim saborom, odobriti imali one zaključke, koji se ticahu njihove države.

Digitized by Google

da je rimski papa svakako iz važnih razloga podielio Tomislavu naslov kralja, a poslanici papinski sa čitavim saborom nebi bili priznali taj naslov, da ga nije Tomislav primio iz Rima. i da nije bio jur krunjen za kralja.

Sada tekar nastaje pitanje: da li je Tomislav ikada krunjen za kralja hrvatskog? Na ovo pitanje daju nam posredni odgovor spljetsko-saborski spisi, a uz ove nalazimo jasne tragove ne samo kraljevskomu naslovu, nego i svečanoj krunitbi tadašnjega hrvatskoga vladaoca, još u dvih najstarijih hrvatskih ljetopisih, o kojima je dosadašnja kritika možebiti prerano svoj oštar sud izrekla, držeći sve ono za bajku, što oni o starijoj povjesti i narodopisu govore.[1]

Pop Dukljanin, pisac XII. vieka, koj prevede na latinski jezik i popuni sa svojimi dodatci još stariji ljetopis pisan na hrvatskom jeziku, kao i drugi ljetopisac XIII. ili XIV. vieka, koj stranom prepisa, stranom izpravi i popuni na hrvatskom jeziku višerečeni stari ljetopis, iz kojega je crpio pop Dukljanin, govore skoro jedno te isto o njekom svečanom saboru, na kojemu je hrvatski kralj po rimskih legatih krunjen, te na istom saboru sa svojimi boljari, uredjujući državne i crkvene granice, stvarao potrebite zakone.

Nu glede imena kraljeva ne slažu se naša dva ljetopisa. Pop dukljanski nazivlje vladaoca hrvatskog Svetopelkom sinom Svatimira (Satimira), a drugi ljetopisac hrvatski imenuje istoga vladaoca Budimirom. Ali uz ime vladaoca spominju oba ljetopisa druga lica. Pop Dukljanin govori naime još o caru Mihajlu, kojega hrvatski ljetopis nazivlje Konstantinom. Zatim spominju oba papu Stjepana i slovjenskog vjeroučitelja sv. Kirila pod imenom Konstantina filozofa, kao početnika liturgije slovjenske. Napokon imenuje pop Dukljanin izrično uz neimenovanu dvojicu kardinala i biskupa, dva izvanredna poslanika *Ivana* i *Lava*, kojih ime hrvatski ljetopis ne navadja. Isto tako imenuje još Dukljanin kardinala i vikara papinskog Honorija, kojemu u hrvatskome ljetopisu neima traga, ali ovaj spominje takodjer dva neimenovana kardinala i biskupa.

[1] Oštroumni naš Bugarin Drinov čini i tu pohvalnu iznimku, on veli o piscu Dukljanskog ljetopisa: „Какь ни некритиченъ етоть историкъ, но отзиви его о нѣкоторихь крупнихь историческихь личностихь заслуживають вниманія и по всей вѣроятности имѣют какую нибудь историческую основу“. Южніе Славяне и Виз. вь X. вѣкѣ, str. 124.

Digitized by Google

Da vidimo, na koliko se slažu gore imenovana lica sa osobami Tomislavu suvremenimi i u spljetskih saborih spomenutimi.

Poznato je prije svega, da medju hrvatskimi vladaoci nebijaše nijednoga Svetopelka, ili Svetopila, kako ga njeki kasniji talijanski pisci nazvaše. Nu znamo za izvjestno, kako jur gore spomenusmo, da je pod konac IX. stoljeća u susjednoj panonsko-moravskoj državi vladao od g. 870 do 894 silni Svatopluk, suvremenik našemu Tomislavu, ako i u mladjoj njegovoj dobi. Država Svatoplukova, ako je možebit i graničila na Muri i na Dravi s tadašnjom hrvatsko-slovenskom pokrajinom kneza Braslava, dopirući dapače po mnienju Konstantina cara do Save u Sriemu[1], nije ipak protezala se preko granice tadašnje prave Hrvatske. Još manje imao je preko granica hrvatskih budi kakovu vlast Svatopluk II. sin Svatopluka I., kojemu iza kratke suvlade s braćom svojom nestade kao prognanu g. 899 iza rata sa svojim bratom Mojmirom II. svaki trag u povjesti.

Ako je dakle dukljanski ljetopisac XII. vieka ljuto pogriešio u tom, što je kralja hrvatskoga, koji je prije dva i pol stoljeća živio, prekrstio Svetoplkom, može mu se oprostiti; jer uspomena velikomoravskog vladaoca Svatopluka živila je još dugo kod zapadnih i iztočnih naroda, te je arapski pisac X. vieka Ibn-Dasta dapače na toliko povisio ovo ime, da je utvrdio, kako se kod Slovjena u obće *vrhovna glava* ili župan nad svimi župani zove Svetoplk (Svütblk).[2] Ime Svatoplukovo mogli su po Hrvatskoj i dobjegli iz Moravske učenici u narodnoj uspomeni ukorjeniti, a pisac dukljanskog ljetopisa, koji je ponajviše po predavanju pučkom pisao, mogao je ime kraljevo isto tako zamieniti, kao što je Metoda zamienio s bratom Ćirilom ili Konstantinom filozofom.

Drugi kasniji ljetopis na hrvatskom jeziku, opaziv valjda pogrešku Dukljaninovu, ne govori više o Svetoplku, nego stavlja na njegovo mjesto *Budimira*, kojega zove na više mjestih kraljem svetoga puka, a državu njegovu kraljevstvom svetoga puka, htijući možebiti ovim Svetoplku sličnim imenom, prikriti pogrešku popa Dukljanskoga.

Dalo što mu drago povoda ovoj pomutnji glede imena i nesuglasju naših starih ljetopisaca, toliko je istina, da ime Budimira,

[1] Const. Porph. De adm. Imp. Cap. 40.

[2] Hvolson. D. l. Извѣстія о Хозарахъ, Буртасахъ, Болгарахъ, Мадьярахъ, Славянахъ и Русахъ Абу-Али-Ахмеда-бен Омар Ибн-Даста, Петерб. 1869 str 7, 140.

Digitized by Google

kao kralja hrvatskog, bijaše poznato ne samo njekim starijim zgodopiscem hrvatskim, nego da je i u narodu vazda živilo, o njemu se pričalo, a i danas u predavanju puka i crkve živi, te ga narodna crkva i medju svetce uvrsti.[1]

Nu kako da riešimo ovu poviestnu zagonetku? Mi se usudjujemo izjaviti, da samo tako, ako prihvatimo konjekturu, da je njeki kralj hrvatski nosio ime Budimira, uz drugo u povjesti bolje poznato ime, po primjeru inih vladalaca jugoslovjenskih, na primjer: Boris-Mihajlo, Simeon-Labas, Ivan-Vladimir, Radomil-Gabriel-Roman kod Bugara. Svetoslav-Surinja, Kresimir-Petar, Svanimir ili Zvonimir-Dimitar kod Hrvata. Stjepan-Boleslav, Konstantin-Bodin, Stjepan-Nemanja, Stjepan-Uroš, Milutin-Uroš, Stjepan-Dušan kod Dukljana i Srbalja. A taj njeki kralj hrvatski nije mogao biti drugi nego Tomislav, u kojega vrieme pada većom stranom sve ono, što nam o Svetoplku i Budimiru pripoviedaju naša dva ljetopisca. Tomislav mogao je dakle ili na krstu primiti ovo svoje drugo ime, što je kod starih kršćanah veoma obično bilo[2], te mu je prvo ime Budimir samo kod naroda bolje u spomeni ostalo, dočim se je ime Tomislav (možebiti od sv. Tome) više u pismu rabilo. Ili je pako Tomislav po svom otcu nosio ime Budimir i Budimirov, iz česa bi sliedilo, da nije bio sin Mučimira, vel. župana, nego od jednoga njegovih dostojanstvenika. I doista nalazimo u vrieme Mučimira, u njegovoj listini od g. 892 podpisana na prvom mjestu Budimira, koji je obnašao najvišu čast u državi, t. j. župana dvorskog = palatina (naddvornika)[3], i drugoga Budimira, župana kneginje (iupanus comitissae), te je svakako vjerovatnije, da je po smrti Mučimirovoj

[1] Slavi se 17. ožujka. — Dubrovački pisac XVI. v. Jakov Lukari tvrdi, da je Budimir na krstu drugo ime dobio. Od ostalih hrvatskih povjestnika spominju Budimira kao svetca: Vitezović, Bedeković (Nat. Solum), Kačić i Ratkay, koji je dapače svojoj poviesti banova dodao bakroreznu sliku Budimirovu. Ovu nalazimo u srebru kovann i na koricah krasno pisana Misala XVI. vieka, čuvana u blagajni prvostolne crkve zagrebačke, uz slike drugih hrvatskih svetih štićenika.

[2] Mogao je dapače promieniti ime i prilikom nastupljenja vlade, jer su i bizantinski vladaoci ovom prilikom ili pri krunitbi običavali primati nova imena, v. Reiske u komentarih, dodanih djelu Konst. Porph. „De ceremoniis aulae Byz.“ cap. XXXVIII. Nota 88.

[3] Palatini Comites a latere Regis, viri excellentissimi, qui in Regum palatiis Juris auctoritate Judicum officia fungebantur. — Cognoscebant praeterea de causis Reipublicae seu publicis, id est, quae Regem spectabant, aut Regiam dignitatem, aut publicam utilitatem. Jam sub Carolo magno Palatinus secundus a Rege. Du Cange Gloss. Lat. Comes.

*

Digitized by Google

silni dvorski župan proturao putem izbora svoga sina do stolice vladarske, nego li župan kneginje.

Pokušat ćemo da podkriepimo još jačimi dokazi naše mnienje, da imena Svetoplk, Budimir i Tomislav mogu pripadati samo jednoj te istoj osobi.

Prije svega imamo razpitati na kratko, kojemu vremenu pripadaju one osobe, koje višerečeni ljetopisi stavljaju u savez s kraljem Svetoplkom-Budimirom i sa opisanim po njih saborom?

Kako gore spomenusmo, rečeni ljetopisi govore poimence još o caru iztočnom Mihalju ili Konstantinu, o papi Stjepanu i o njekih poslanicih Ivanu i Lavu.

Najprije moramo znati, koji cari iztočni i koji pape rimski vladahu u jedno doba sa imeni Mihajla, Konstantina i Stjepana. Mi ćemo ih ovdje redomice navesti do g. 1150, kad je po svoj prilici pop Dukljanski pisao svoj ljetopis, te početi sa osmim viekom.

Medju iztočnimi carevi bijahu pod imenom Mihalja sliedeći: Mihaljo I. Kuropalat g. 811—813, Mihaljo II. Balbo 820—829, Mihajlo III. s caricom Teodorom 842–856, a sám 856—867, Mihaljo IV. Paflagon 1034—1041.

Pod imenom Konstantina poznati su: Konst. V. Kopronim 741 do 775, Konst. VI. i carica Jerina 780—802, Konst VII. Porphirogenit malodoban pod skrbničtvom 913—920, zajedno s Romanom Lekapenom 920—944, sám 944–959, Konst. VIII. s Vasiljem 976—1025, sám 1025—1028, napokon Konst. IX. monomah 1042 do 1055.

Od rimskih papa poznati su pod imenom Stjepana sliedeći: Stjepan II. 752—757, Stjepan III. 768—772, Stjepan IV. 816 do 817, Stjepan V. 885–891, Stjepan VI. 896—897, Stjepan VII. (po Platini VIII.) 929—931, Stjepan VIII. 939—942.

Iz ovoga pregleda vidimo, da nijedan iztočni car sa imenom Mihalja nebijaše suvremenik ikojega pape Stjepana, a od imena Konstantina bijaše Konst. Kopronim g. 741—778 suvremenik papi Stjepanu II. 752—757 i Konstantin VII. Porphirogenit g. 913 do 959 suvremenik pape Stjepana VII. 929—931 i VIII. 939—942.

Nu pošto se na Konstantina Kopronima, carujuća u osmom vieku, nemože uzeti obzir već radi toga, što se u ljetopisih spominje Konstantin filozof, brat sv. Metoda, koji je živio i umro IX. vieka: sliedi podpuna vjerovatnost, da onaj sabor, o kojemu govore naši ljetopisi, imao bi pasti u onaj viek, kad su živili Konstantin VII. Porph. i papa Stjepan VII. t. j. u prvu polovicu 10. vieka.

Digitized by Google

Nu što još najbolje označuje vrieme više spomenutoga po ljetopisih sabora, to su imena dvajuh tobože carskih, a u istinu papinskih poslanika, naime *Ivana* i *Lava,* koje izrično imenuje ljetopis popa Dukljanina, te koji odgovaraju posve kardinalom i biskupom *Ivanu* i *Lavu,* spomenutim u spisih prvoga sabora spljetskoga g. 926, koji dakako bijahu takodjer suvremenici cara Konstantina Porph. i Stjepana VII. Dvojicu kardinala i biskupa spominju takodjer napose oba naša ljetopisa, ali ne poimence, dočim Dukljanin dodaje još i kardinala Honorija, kojemu nemogosmo doći u trag.

Iz ovoga što navedosmo dade se nagadjati, da pod onim saborom, o kojega radu sačuvaše uspomenu naši ljetopisi, ima se razumievati ne samo spljetski sabor, držan g. 926, nego i drugi narodni te krunitbeni sabor, držan prije spljetskoga, na polju duvanjskom ili hljevanskom. Pod kraljem pako Svetoplkom ili bolje Budimirom, može biti sakriven samo suvremeni kralj Tomislav[1] po hrvatskih ljetopisih krivo pretvoren u unuka Svetoplkova ili Budimirova, a sina njekakova Svetolika, te brata Vladislavova.

Još nas više podkrepljuje u ovoj misli sravnjivanje zaključaka saborah spljetskih sa onimi sabora duvanjskog.

Naredbe rečenih spljetskih sabora kao i onoga u ljetopisih spominju prije svega, da je rimski papa poslao u Hrvatsku svoje poslanike. Dukljanski ljetopis veli „na prošnju samoga kralja", a spljetski spisi „na prošnju kralja, kneza Mihalja i njihovih župana i poglavica crkve". Spljetski saborski spisi imenuju *Ivana* biskupa jakinskoga i *Lava* biskupa palestrinskoga kao legate papinske. Ljetopisi govore pako o dvojici neimenovanih biskupa i kardinala; ali Dukljanin daje tobožnjim poslanikom cara Mihajla (u kojega je predavanje narodno pretvoriti moglo kneza humskog Mihajla), gore napomenuta imena papinskih legata *Ivana* i *Lava.*

Na dalje vele naši ljetopisi, da na saboru sakupljeni bijahu zastupnici latinskog i slovjenskog jezika t. j. obreda, što i zapisnici saborah spljetskih potvrdjuju

Glavnim predmetom bijahu po ljetopisih crkvene stvari i razdieljenje biskupija. O tom istom predmetu govore i spljetski saborski spisi, kao o najglavnijoj stvari.

[1] Kralj Tomislav mogao bi bio, kako gore spomenusmo, i prilikom krunitbe ili još bolje prilikom nastupljenja vlade zamieniti svoje ime sa prvašnjim, jer su i bizantinski vladaoci običavali takvom prilikom mienjati svoja imena. G. Reiske u komentarih dodanih djelu Konst. Porph. De Cerem. aulae Byz. Cap. XXXVIII. Nota 88.

Digitized by Google

Podčinjeni predmeti bijahu po ljetopisih zaključci o kralju, o knezovih i velikaših. O njih govore opet i dva članka spljetskih spisa, naime šesti i sedmi.

Ljetopisi spominju zatiem nadbiskupiju solinsku i dukljansku kao dvie metropolije, dočim spisi spljetskih sabora govore samo o solinskoj crkvi i njezinom primatu. Što je sasvim naravno, jer početkom X. vieka neobstojaše još nadbiskupija dukljanska, koja se tekar drugom polovicom XI. vieka iz novice u životu pojavljuje, dočim je ipak kao biskupija jur početkom VI. vieka obstojala, te i popu dukljanskomu pod imenom dukljansko-barske nadbiskupije dobro poznata bila. Nu on u XII. vieku nije više znao, kao što ni mi iz pomanjkanja povjestnih podataka i danas neznamo, kada je uprav ista nadbiskupija na novo stupila u život.

Nadalje slažu se ljetopisi sa splietsko-saborskimi spisi u onom, što govore o zabrani: da nijedan biskup svoju vlast preko granice u drugu biskupiju protegnuti nesmie. Radi česa bijahu se podigli dalmatinski biskupi proti biskupu ninskomu.

Napokon slažu se u načelu i odluke drugoga spljetskoga sabora sa njekimi odlukami sabora duvanjskog, kako nam ih Dukljanin priobći. Tako vele spljetski spisi, da su na tom saboru po kardinalu Madalbertu, u smislu starih zakona, stari običaji potvrdjeni. („Cunctas provinciae antiquas consuetudines iusto moderamine perscrutans, firmauit omnia secundum vetera statuta". Da su nadalje potvrdjene biskupske povlastice (privilegia) svih crkava, i da su razdieljene granice svih biskupija, tako zapadnih kao iztočnih. Medju posljednje broji: stonsku, dubrovačku, kotorsku i duvanjsku (bez biskupske stolice). Ljetopis dukljanski veli pako: „Post haec . . . . scripsit privilegia, diuisit provincias et regiones regni sui, ac terminos et fines eorum". Medju zapadnimi biskupijami nabraja ljetopis: spljetsku, trogirsku, rabsku, osorsku i krčku.[1] Taj imenik odgovara sasvim stanju crkve X. vieka, dočim popis biskupija iztočnih, zavisnih kasnije od nadbiskupije dukljanske, odgovara više XII. vieku, kad je pisac ljetopisa živio.

Iz svega ovoga vidi se, da ljetopisac dukljanski, kad je pisao o svom duvanjskom saboru, ili je imao takodjer pred sobom pisane bilježke spljetskih sabora X. vieka, ili je pako po pripoviedanju drugih o njima štogod čuo, uvrstivši medju zaključke ovih crkvenih

[1] Spisi drugoga spljetskoga sabora stavljaju dubrovačku, stonsku i kotorsku biskupiju medju iztočne, te spominju takodjer i duvanjsku.

Digitized by Google

sabora druge gradjanskoga predmeta, koji su mogli biti stvoreni na narodnom saboru duvanjskom.

Medju ove zaključke pada:

I. Novo razdieljenje granica države hrvatske, podieljene na bielu, crvenu[1] i primorsku kao i na Srbiju i Bosnu, od Drine do Borove gore.

II. Imenovanje i razdieljenje državnih dostojanstva i časti, kao knezova, banova, župana i satnika, i opredieljenje njihova djelokruga i njihovih dohodaka.

III. Opredieljenje dohodka i djelokruga vrhovne vlasti kraljeve.

Ove naredbe uz druge slične bijahu uvrštene u knjigu zvanu Methodios, ili bolje Methodos.[2]

Ovo bijahu dakle glavne naredbe gradjanskoga predmeta, a uz ove dodane su njeke o dokinuću progona podložnika latinskoga jezika, o uvedenju liturgije slovjenske itd. Napokon bijaše po svjedočanstvu ljetopisa na ovom saboru duvanjskom svršen i svečani čin krunitbe po rimskom legatu i po rimskom obredu.

Pošto u spisih spljetskih sabora o posljednjih gore spomenutih naredbah, kao i o činu krunitbe, neima traga: to nas mora dakle dosljedno ova okolnost dovesti do toga uvjerenja, da za vrieme Tomislava osim spljetskih sabora bijaše još jedan sabor, na kom su stvoreni gore izbrojeni gradjanski zakoni i ovršena krunitba prvoga kralja hrvatskoga, kako to naši ljetopisi potvrdjuju.

Ovaj sabor mogao je pako lasno biti na duvanjskom polju, kako to Dukljanin tvrdi, ili pako na hljevanjskom polju, kako kasniji hrvatski ljetopis misli; pošto znamo, da se u srednjem vieku, pri pomanjkanju prostranih za taku svrhu potrebitih zgrada u gradovih, slični narodni zborovi i skupštine i kod inih naroda sazivahu većom stranom na prostrana polja. A moguće je, da ovomu narodnomu saboru prisustvova i njeki kardinal Honorius, kao pa-

[1] Sličnu diobu na bielu i crvenu nalazimo i kod sjevernih Hrvata i Rusa. Dioba zemalja na bielo i crno ili bielo i crveno, bijaše poznata i njekim azijatskim narodom, kao Magjarom i Kozarom. Pod bielom zemljom razumieva se glavni gospodujući dio države, pod crnom pako ili crvenom podčinjeni ili pridruženi dio. Sravni Hunfalvy O. Ethnographie von Ungarn p. 217, 288. Moguće je, da iz diobe države hrvatske na bielu i crvenu potiče takodjer grb hrvatski, podieljen na jednaki broj bielih i crvenih kocaka (prediela, županija?).

[2] Ovaj naslov knjige nalazimo i u njekih staroslovjenskih rukopisih.

Digitized by Google

pinski legat, prem da ga u suvremenih vrelih nigdje spomenuta nenadjosmo.

Ovo što mimogred navedosmo po svjedočanstvu naših starih ljetopisa, neka služi daljemu razmišljanju mladjih iztražitelja naše povjesti. Naša glavna zadaća bijaše iztaknuti, da stari naši ljetopisci nisu pisali same bajke, te oprovrći po mogućnosti ono krivo mnienje: „da ovi ljetopisi za domaću povjest neimaju baš nikakovu vriednost, niti u materijalnom niti u formalnom obziru", kako novija, tobože triezna kritika bijaše počela tvrditi. Po našem barem sudu ima i u ovih ljetopisih, osnovanih na pučkom predavanju i na starih nam nepoznatih izvorih, mnogo bogata zrna i čiste istine, kao što to počimlju priznavati i njeki noviji inostrani zgodopisci.[1]

Postaviv se tako na temelj gledišta starih naših ljetopisaca, prinuždeni smo dati izraz našemu uvjerenju, da naš prvi kralj Tomislav bijaše krunjen prije sabora spljetskog, to jest prije g. 926, pošto je jur na ovom saboru od svih strana priznavan bio za kralja, a u spisih neima traga, da je na istom saboru bud krunjen, bud proglašen za kralja. Da je pako prvi sabor spljetski držan g. 926, držimo s toga, što je saborisao za vrieme Ivana X., a dvie godine kasnije nastavljen bio pod papom Lavom VI. (od 10. srp. 928 do 3. veljače 929)[2], a možebiti stoprv pod papom Stjepanom VII.) zasio stolicu u veljači 929) dovršen, te je s toga ovaj papa u naših ljetopisih mogao biti krivo stavljen u savez sa prvašnjim krunitbenim saborom. Ova pogreška može se kasnijim piscem lasno oprostiti, kad pomislimo na onaj metež, koj bijaše u Rimu glede izbora i nasljedstva papinskog zavladao za vrieme papa Ivana X., Lava VI. i Stjepana VII.

Da je krunitbeni sabor držan *prije* sabora spljetskih, nagadjamo takodjer iz toga, što je, kako gore spomenusmo, g. 925 Tomislav na molbu srbskog velikog župana Zakarije Pribislavića započeo prvi bugarski rat s carem Simeonom[3]; što je nadalje uprav onda

[1] Sravni Gfrörer Byz. Geschichten II, 181. Hilferding Собраніе сочиненій T. I, 196 itd.

[2] Ovo razabiremo iz spisah drugoga spljetskoga sabora, u kom se ističe, da su papinski poslanici priobćili saboru poslanicu pape (po svoj prilici Lava VI.). „Quae sequuntur epistolae ad nos post biennium devenerunt. Codex Dipl. R. Croat. I, p. 81.

[3] Mi iztakosmo jur gore u našem razmatranju o Simeonu, zašto mislimo, da su Hrvati sa Simeonom dvakrat vodili rat pobjedonosni. Sravni Drinov, Южніе Славяне и Византія въ X. вѣкѣ, str. 50 do 54.

Digitized by Google

veliko množtvo srbskih župana i velmoža, zajedno s narodom i velikimi župani Zakarijem i Češlavom, pribjeglo u Hrvatsku, i što su ovi, pošto je Tomislav hametom potuko bugarsku vojsku pod Al-Aga Boturom, rado priznali nadmoć Hrvata nad svimi južnimi Slovjeni (osim Bugara).

Srbija bijaše u ono doba sasvim oslabljena, pače do temelja uništena. Ona ostade bez narodnog vladara do vremena povratka Češlava, koj se tekar mnogo godinah poslie poraza vratio u Srbiju, te istom god. 935 pomoćju iztočnoga carstva i bratinskog naroda hrvatskog ustanovio samostalnu vladu u Srbiji. Premda i u napred slabi i odvisni veliki župani srbski ili raški, još kroz dviesto godina nemogahu ustrojiti krepku političku državu.[1]

Slavnu onu pobjedu Hrvata nad najsilnijim bugarskim vladaocem, koji je toliko straha zadavao iztočnomu carstvu i svim susjedom, možemo si protumačiti samo onda, kad prisvojimo nazor, da ona velika vojnička sila Hrvata na kopnu i na moru, o kojoj govori Konstantin bagrenorodni[2], pada uprav u vrieme Tomislava, iza kako je raztegnuo granice svoje države na sve strane, a ujedno znatno povećao broj svojih podložnika i saveznika. S Mletčani na moru živio je u miru, pošto mu oni, kao i njegovim predšastnikom, plaćahu godišnji danak. Pod njegovimi nasljednici, pod konac prve polovice X. v., navlaš po silovitoj smrti Miroslava Kresimirovića, poče jur padati hrvatska sila na kopnu i na moru, dokle kasnije opet neojača.

Neima sumnje, da je takodjer pri provali u južnu Italiju g. 926, kao i pri pobjedi koju je dne 10. srpnja iste godine stekao zahumski knez Mihajlo u Beneventu kod Siponta, glavno sudjelovala vojska i mornarica hrvatska. Jer malena kneževina zahumska, sa svojim primorjem, od utoka Neretve do Gruža, nije nikako smoći mogla ni toliko brodova ni mornara, s kojimi bi se mogla usuditi da uspješno udari na tvrde gradove prekomorske. Osim osvojenja Siponta grada, kod kojega se proslavi humski knez Mihajlo[3], spo-

[1] Hilferding, Собраніе сочиненій. T. I, 160.

[2] Hrvati mogoše staviti na noge 60.000 konjanika, 100.000 pješaka, 80 šajka ili sagena, svaka sa 80 mornara i 100 kondura ili gundula većih po 20 a manjih po 10 mornara. Const. Porph. De adm. Imp. Cap. XXXI. Drinov, Južnie Slavjane, 125.

[3] Njeki suvremeni ljetopisi govore o Mihalju kao kralju, prenoseć valjda od kraljevske vojske naslov kralja i na vodju iste vojske (Annales Beneventani et Barenses). I ljetopisac Lupo Protospata nezna

Digitized by Google

minju suvremeni ljetopisi: da su Slovjeni (Hrvati) u isto doba provalili u kneževinu Kapuu, Napuljsku i u salernitansku Liguriju.[1]

Nu nezna se pravo, proti komu vojevahu u ono doba Hrvati u Italiji. Flavius Blondus tvrdi, da su Slovjeni države Svetopila kralja došli u pomoć Taljanskoj proti Arapom, koji su tada držali grad Gargano kod Siponta i uznemirivali veliku stranu Italije, te da su ih isti Slovjeni iz Italije protjerali.[2] Drugi izvori govore, da su Arapi u ono doba uprav pod slovjenskimi vodjami Masudom, Sainom i Sarebom, haračili po Siciliji, Lombardiji, Beneventu i Sardiniji, te da su u Palermu i u drugih gradovih naselili tada Slovjene.[3] Moguće je dakle, da su Hrvati pomagali Arape i svoje sunarodnike iz Afrike proti Lombardom, Grkom i Latinom u južnoj Italiji.

Da su Hrvati g. 927 vodili drugi rat proti Bugarom, pobiedivši cara Simeona, koji je tada ili od bolesti srca, ili pako od zadobivene rane dne 10. svibnja 927 umro, o tom govorismo jur gore obširnije. Nu taj rat nebijaše podpunoma svršen ni poslie pobjede hrvatske, jer iz prvih vrela znamo, da su Hrvati i pod carem Petrom Simeonovićem nastavili rat, dapače u savez stupili sa Srblji i Magjari[4], te je s toga rimska stolica, oprošena valjda od samih Bugara, poslala svoga poslanika Madalberta, da zajedno sa izaslanici hrvatskimi ugovara povoljan mir.[5] Ovi izaslanici vratiše se g. 928 za vrieme pape Lava VI. natrag u Hrvatsku, da drže sabor crkveni. Mir je dakle sa Bugari utanačen, negdje oko konca g. 927 ili početkom 928.

---

pravo ni ime vodje, nazivajući ga „Katachel Sclavorum rex". Romualdo salernitanski ljetopisac neimenuje vodju, već spominje samo vojsku Slovjena. Ovi ljetopisi zavedoše njeke naše povjestnike, počam od Lucija, te su oni u red hrvatskih kraljeva uvrščivali i Mihalja.

[1] Cronicon Cavense. Perz, Archiv für ältere deutsche Geschichte. B. IX, p. 97.

[2] Saracenos namque ad Garganum sedere, et ex eo loco, proximoque Sipontum sinu, magnam Italiae partem vexare solitos, Sclavi Italia deturbarunt; fueruntque hi quos sub Svetopilo Dalmatiae Rege Christianos effectos ostendimus. Flavii Blondi Lib. III.

[3] Muratori, Script. Ital. I, 246. Amari, Archivio storico italiano IV, 21. — Wenrich, Rerum ab Arabibus in Italia gestarum Comm. Lipsiae 1848, p. 141. Lamanski, О Славянах во Малой Азіи itd. str. 197.

[4] Simeon Logoth. Cap. 34, p. 364. Cedrenus, II, 308. Georg. Mon. Zonara loc. cit. Muralt, Cronogr. Byz. 504.

[5] Cod. dipl. croat. I, p. 61.

Digitized by Google

Svakako je iza slavnih pobjeda vojske hrvatske imao sliediti silni prevrat u državi hrvatskoj. Ponajviše morala je prva sretna bitka sa Bugari g. 925 poroditi u narodu najveće oduševljenje, što je hrvatskom mišicom poražen onaj neprijatelj, koj iztočno carstvo i srbsku kneževinu do ruba propasti dovede. Vjerovatno je dakle, da je vojska hrvatska odmah poslie slavne pobjede Tomislava proglasila kraljem, te je imao biti svakako još iste godine krunjen, pošto ga papa i sabor spljetski jur g. 926 priznavahu za kralja.

Za mjesto, u kom je izveden čin krunitbe prvoga kralja hrvatskog, slažu se stari naši ljetopisci u tom, da bijaše otvoreno polje. Samo što jedan to polje zove duvanjskim, drugi hljevanskim, u čemu neima velike razlike, jer kao što su županije duvanjska i hljevanjska jedna uz drugu graničile, tako i oba polja još tjesnije prelaze jedno u drugo.[1]

Na ovom dakle polju imao je biti onaj narodni sabor, na kom je narod prisustvovao krunitbenomu činu poslie kako je uprošenu iz Rima krunu od pape Ivana X. po legatu Honoriju primio. Da se pako rimski dvor molbi mladjahna, u duhu zapada napredujućeg naroda oglušiti nije htio, možemo zaključiti prvo iz toga, što je papa u isto skoro vrieme i molbu Simeona, prem da Bugari još uviek uz zapadnu vjeru prionili nisu, već radi dobre nade saslušao; a drugo s toga: što su u Rimu mogli dobro poznati važnost hrvatske države s jedne strane prema Byzantu i Bugarskoj, koje države ako i jesu uprav u ono doba od nevolje približile se Rimu, ali u potaji hraniše podjedno njeku pizmu i gorčinu na prema anti-patriarhi rimskomu, izpod kojega vlasti nastojaše vazda grčka crkva oteti sav poluotok balkanski. — S druge pako strane, mogli su Hrvati od koristi biti Rimu i Italiji takodjer proti Magjarom,

[1] Duvanjsko polje dugačko je osam ura a široko dvie. Hljevansko dugačko četiri a široko takodjer dvie ure. Hjevansko polje zatvoreno je golimi planinami, sa jedne strane duvanjskom s druge kupreškom. Duvanjsko polje obkoljuju prigorje Ljubuško, Ramijak, Vran, Hlib ili Orlopuk, Kovač, Tuščica, Osiljar, Orlovac, Midena, Grabovica, Pakline, Homar i Tušenica. Znatnije susjedne gore jesu još Prolog, Cicer, Triglav, Kamorešnica, Malinovac, Zakopaonik, Brljuša, Borova glava i Hrbine. Rieke su: Bistrica, Žabljak, Duman, Šujica i Studba. Glavni grad je Županjac sa prastarom tvrdjom do blizu rieke Šujice. Na samom duvanjskom polju ima do 30 sela. Žitelja broji ukupno do 7500. Katoličkih Hrvata 4500. Pravoslavnih 1500, a Turaka do 2000. U hljevanskoj nahiji ima katolika do 10.000, a isto toliko pravoslavnih. — Srbsko-dalmat. magazin 1842.

Digitized by Google

koji uprav u ono doba divjimi svojimi nasrtaji i grozovitim haračenjem natjeraše u strah Rim i čitavu Italiju.

Nu kad bi se Rim i htio bio protiviti zanešenoj želji ratobornoga naroda, kakov bijaše u ono doba narod hrvatski, to su mu manjkale moralne sile. Jer kako jur gore spomenusmo, ugled rimske stolice spao je uprav tada tako duboko, da su razkalašene žene, poput jedne Teodore i Marčije, svojevoljno razpolagale sudbinom Rima i papinske stolice, namještćujući i skidajući Isusova namjestnika po svojoj prevrtljivoj ćudi i promjenljivoj volji.

Papa Ivan X. čuvši dakle molbu Hrvata, posla doista svoga poslanika u Hrvatsku, po svjedočanstvu ljetopisa dukljanskog kardinala Honorija, kao svoga vikara, i s njim druga dva biskupa kardinala, a po svjedočanstvu hrvatskog ljetopisa bezimena kardinala i dva biskupa, od kojih prvi okruni vladaoca hrvatskog po običaju rimskom: „Per manus Honorii vicarii et Cardinalium atque Episcoporum coronatus est rex, atque coronatus more Romanorum Regum“, veli Dukljanin, dočim drugi hrvatski ljetopisac kaže na kratko: „I kardinali i biskupi s voljom svoga puka posvetiše kralja, i potvrdiše u kraljevstvo, *svim zemljam*, ke pod njim bihu“.

Ovaj krunitbeni čin mogli su rečeni ljetopisci doznati stranom iz narodnoga predavanja i narodnih pjesama, stranom pako iz pisanih takodjer, u Italiji dobro poznatih vrela, te mi neimamo ni malo uzroka posumnjati, da je prvi hrvatski kralj doista bio uveden u kraljevsku čast, i posvećen za kralja po rimskih poslanicih, poput bugarskoga cara Simeona i kasnijeg hrvatskog kralja Svanimira ili Zvonimira Dimitra. Neima pako nikakova povoda misliti, da je Hrvatom bud poslana kruna, bud podieljena kraljevska čast *iz Carigrada*, s kojim tadašnja Hrvatska u nikakovom političkom, ni vjerskom, ni pograničnom savezu i doticaju stojala nije. Niti je tadašnjoj carigradskoj diplomaciji ići moglo u prilog, da uz silnu bugarsku državu povećava ugled još i druge slovjenske države na poluotoku balkanskom.

A uz to znamo, da ne samo dvorska kancelarija bizantinskoga carstva u X. vieku, nego i bizantinski pisci, kao car Konstantin Porph. u X. vieku, a Kedren i Zonara u XI. vieku, hrvatskim vladaocem podjedno davahu naslov arhonta, nehtijući ih priznati za kralje.

Ovi dakle državnopravni nazori Byzanta nepodnose ni malo krivo shvaćeno mišljenje Tome naddjakona spljetskog, koji bijaše prvi utvrdio, da kraljevi hrvatski svoje kraljevske znakove dobi-

Digitized by Google

vahu od iztočno rimskih careva. Dodavši još bezsmislenu i ničim neopravdanu tvrdnju, da su isti kraljevi bili njekakovi Eparche i Patriciji carigradski.[1] Ovim naslovom neima ni traga u suvremenih izpravah naših kraljeva. U obće nemože se kritičkimi dokazi potvrditi, da su ikada bizantinski carevi hrvatske kraljeve bud u vladalačku čast uvadjali, bud kraljevske im znakove pošiljali, bud njima odlične naslove podjeljivali.

Žalibože sprijateljiše se sa ovim krivim nazorom skoro svi stariji i mladji istorici, pozivajući se vazda na Tomu naddjakona, koj u obće kao pop latinskoga obreda, opojen rimsko-latinskimi nazori, nebijaše veliki privrženik Hrvata, ni hrvatske samostalne države.

Pak ako su i njeki knezovi, kao zahumski Mihajlo, i kasnije knez Ljutovit, a i njeki hrvatski banovi i gradski priori, kako jur napomenusmo, nosili naslove prokonzula, patricija, protospatara, stratiga, triklina, ipata, katapana itd., to su iste naslove i dostojanstva Hrvati kao i Srbi mogli pozajmiti od Grka, isto tako, kao što su druge pozajmili od Rimljana i Franaka, zajedno s raznimi institucijami i zakoni. Ili, ako ih i kojgod od hrvatskih velmoža primi od Carigrada, to ih dobi u znak odlikovanja i počasti, te su takovi Hrvati kao naslovni dostojanstvenici uvršteni u takozvani „Album sociorum et amicorum Imperii Romani“, o kojemu govori Kedren. Da je pako još za vrieme cara Konstantina Porph. u imeniku dostojanstva državnih uvršten bio: „strategus Dalmatiae i proconsul i patritius Dalmatiae“, to još nedokazuje nikakovu odvisnost ove zemlje od Byzanta, jer znamo, da je biz. kancelarija još X vieka takodjer množinu themata i pokrajina brojila na hartiji medju svoje, koje bijahu već od davna odkinute od iztočnoga carstva.

Znamenito je medjutim svakako, da osim domaćih naših najstarijih ljetopisa, takodjer njeki izvrstni taljanski pisci, kao Dandulo XIII. v. Platina i Flavio Biondo XV. vieka, Giambullari[2] i ostali, pripoviedaju ono isto, što i naši ljetopisi o kruni i krunjenju kralja hrvatskoga, kojega oni zovu Svetopilom. Flavio nagadja dapače, kako gore spomenusmo, da su uprav njegovi podložnici vodili rat u Italiji s Arapi, dočim Dandulo i rimskoga legata Honorija i sabor na duvanjskom polju spominje, što dokazuje kako dobro

[1] Thomas. Arch. hist. Salonitana, c. XIII. et XIV.
[2] Storia dell' Europa dal DCCC al DCCCCXIII.

Digitized by Google

imao je biti poznat u Italiji jur u XIII. i XIV. vieku naš ljetopisac Dukljanin.

Rimsku stolicu mogla je poticati na podieljenje krune vladaocu hrvatskomu i tadašnjemu zaštitniku srbskomu još i ta okolnost, što je hrvatski narod želio po njegovom vladaocu pritegnuti još jačimi svezi k svomu interesu. Po krivom savjetu njekih dalmatinskih crkovnjaka bijaše Rim uvjeren, da se njegova vlast sredstvom latinskoga jezika ponajbolje učvrstiti dade. S toga bijaše Rimu i njegovim prijateljem glavna zadaća: iztisnuti iz crkve narodan jezik, i koliko moguće ugušiti posljedice nauka sv. Kirila i Methoda. A ovo mogaše crkva postići samo pomoćju svjetske vlasti, koja dobivši veću moć i veći ugled, mogaše uplivati takodjer na narod većim pritiskom. Ojačiti dakle u Hrvatskoj svjetsku vlast uplivom Rima, značilo je toliko, koliko učvrstiti tamo oblast crkve zapadne. Rimu je napokon osim podjeljivanja kraljevskih znakova i kraljevskog naslova stojalo u ruci još veće moralno nadarivanje za ovaj i za budući sviet, kao podpuno oproštenje svih grieha, te nakon smrti isto podjeljivanje naslova svetosti. Mi neznamo, da li ovaj naslov svetosti uprav kod Budimira Tomislava teče iz čistoga vrela rimskoga, ili mu ga stranka latinska u Hrvatskoj dobavi, ili mu ga pako sam narod nametnu, kao što i mnogi ini narodi svoje *prve* kraljeve nazvaše svetimi. O tom žalibože naši ljetopisi ništa potanjega neizviestiše, govoreći o svetosti prvoga kralja kao o stvari narodu od davna poznatoj.

Mi bi predaleko išli, da stanemo razglabati, koliko je Rimu pomagao u Hrvatskoj podieljeni naslov kraljevski. Samo to moramo opetovano iztaknuti, da je nastojanje rimskoga dvora, i njegovih prijatelja u Dalmaciji, pogledom na jezik i obred latinski, nagazilo u Hrvatskoj na velike zapreke. Jer narod uvriedjen u svojoj sviesti uzprotivi se jednodušno ovomu nastojanju. Protivnici na saboru i izvan sabora, podigoše s ogorčenjem svoj protivni glas. Rimska stolica odustane dapače za njeko vrieme od svoga nastojanja. Ali podjedno poticana iz Dalmacije od privrženika latinizma učini kasnije ozbiljnije korake za odstranjenje jezika hrvatskog kod sljedbenika crkve rimske, što porodi u narodu hrvatskom onu otrovnu klicu narodnog razdora, koj dovede napokon samostalnu državu Hrvatsku do razsula i propasti.

Pošto smo ovako nastojali dokazati, da je država hrvatska doista pod Tomislavom povišena na čast kraljevine, da Budimir i Svetopik naših ljetopisaca i taljanskih istorika samo jedna te ista istorička

Digitized by Google

osoba s našim Tomislavom biti može, te da je Tomislav samo iz Rima primiti mogao kraljevski naslov i kraljevske znakove; imamo još riešiti pitanje, kakova oblika bijaše ona kruna, kojom bje vjenčan kralj Tomislav i njegovi na hrvatskom priestolju nasljednici.

Mi neimamo žalibože sačuvanih starih pjeneza iz vremena hrvatskih kraljeva, po kojih bi se mogla razabrati kraljevska nošnja i ures kraljevske glave. Mi neimamo pismenih spomenika, koji bi nam samo iz daleka opisali bili najsjajniji znak hrvatske kraljevske časti. Nu na sreću sačuva nam isto tako valjani spomenik kao što su pjenezi i pisma, njeka zidarska ruka, što je popravljala starinski mauzolej Dioklecianov u Spljetu, namješćujući unj kršćansku krstionu.

Ova krstiona sastavljena je iz različitih kamenitih ploča, što ih donesoše iz Solina, ter izvadiše iz ruševina njeke crkve srednjega vieka. Medju ovimi pločami ima jedna ponješto oštećena, na kojoj stoji izklesana slika sjedećega na priestolju kralja u narodnoj nošnji, okrunjena neobičnom krunom, urešenom sa tri krsta. U desnici drži kralj podugački krstaš mač, dočim se lieva ruka nevidi, jer je komad ploče pri zidanju drugom pokriven. Uz kralja stoji čovek gologlav, u dugačkoj halji, držeć obje ruke na prsima, dočim drugi čovjek, takodjer gologlav, leži potrbuške do noguh kralja, sa sklopljenimi rukami u činu poklonstva i moljenja. Priprosto i surovo klesarsko djelo pripada po sudu vještih arkeologa[1] razdobju medju IX. do XI. ili bolje X. do XI. vieka, jer u IX. vieku nebijaše u Dalmaciji još kraljeva. Neima dvojbe, da onaj na priestol u sjedeći kralj pripada onoj zemlji, u kojoj se rečeni spomenik našao, a i odjeća svih trih prikazanih lica narodnoga je kroja, te kruna što ju nosi kralj na glavi, ima dosljedno biti hrvatska.

Učeni arkeolog Eitelberger, koj prvi ovu sliku u drvorezu svietu priobći, nije znao kazati, kakova je to kruna, nazvavši ju krunom izvanredne vrsti (eigenthümliche Krone). Mi smo jur od davna njeke naše književne prijatelje pozorne učinili na sličnost ove krune s krunom starobizantinskom, kao i sa bugarskom i kasnijom srbskom, kako nam se na suvremenih pjenezih prikazuju. Kada ove krune pazljivije prispodabljamo, mora nam u oči pasti velika medjusobna srodnost, samo što je hrvatska još više nalik na prvobitnu

[1] Eitelberger, Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens. Wien 1861, p. 123.

Digitized by Google

bizantinsku krunu Justinijana I. nego li bugarska i srbska. S toga se vidi, da je i ova kruna radjena po obliku bizantinskom.

Hrvatska kruna razlikuje se od bizantinske Justinijanove u tom, što ima na vršku, na koliko se razabrati može, tri krsta, u čemu naliči krunam franačkim. Na dalje, što je sa strane malko više uvijena, a od zgora više ravna. Napokon, što su sa strane viseći uhobrani širji nego li su vrpce na kruni bizantinskoj. Od Simeonove bugarske krune luči se hrvatska svojom visinom i bogatijim bisernim nakitom, kao i sa krstovi na vršku, kojih bugarska neima (v. T. IV.).

Dolazimo napokon govoriti o samom krunitbenom činu. Prihvativši nazor dukljanskoga ljetopisca: da je Tomislav (ili koncem g. 925 ili početkom g. 926) krunjen na velikom narodnom saboru, i to privoljom rimske stolice, moramo predpostaviti, da je ovaj svečani čin izpao tim sjajnije, što su mu prisustvovali ne samo rimski poslanici i zastupnici kneževine zahumske sa svojim knezom Mihaljem Viševićem, nego i zahvalni bjegunci srbski, sa svojim velikim županom Zakarijem. Napokon bijahu kod krunitbe osim velikih i malih crkvenjaka slovjenskoga i latinskoga obreda takodjer svi dvorjanici i velikaši države hrvatske.

Što se tiče same krunitbe, čuli smo, da je već Dukljanin sačuvao uspomenu, kako su hrvatski kraljevi vjenčani po običaju rimskih vladalaca (more Romanorum Regum). Pod Rimljani neimadu se pako razumievati zapadni, nego iztočno-rimski carevi, pošto su od iztočnoga carstva pozajmili u ono doba svi vladaoci evropski većom stranom dvorske obrede i običaje.

Miropomazanje i krunjenje kralja vršilo se svagda u crkvi. Prihvatimo li tvrdnju popa Dukljanina, da je krunitbena svečanost bila na polju duvanjskom, to moramo ipak predpostaviti, da se u blizini nalazila i crkva. Te doista sačuva nam Toma naddjakon uspomenu njekakve prastare duvanjske crkve, koju je blaženi Gjerman biskup kapuanski[1] jur u šestom vieku posvetio, i koja stajaše još XIII. vieka sa nadpisom, koj spominjaše rečenu posvetu.[2]

Da pokušamo sada još predstaviti i sliku samoga krunitbenoga čina. Vladaoc hrvatski, imajući se vjenčati za kralja, bijaše poput

[1] Bijaše biskupom g. 516—541.

[2] Thomas, Arch. Spalat. Historia Salonitana. Cap. XIII. Farlati, Illyr. Sacr. T. IV. p. 169.

Digitized by Google

inih kršćanskih vladalaca prije svega svečano popraćen u crkvu. Odjeven kao kralj bez plašta i krune, sjala mu je odjeća od grimiza i dragoga kamenja, kojim bijaše nakićeno isto remenje, ovito oko goljenice. Okolo tiela bijaše kralj opasan dragocjenim pasom, koji je skapčao dugačku haljinu. U ruci nosijaše bogatu posudu s darovi za svećenika, koji ga je imao vjenčati i pomazati za kralja.

Kralja pratijaše u crkvu svećenstvo slovjenskog i latinskog obreda sa užganimi sviećami, noseći takodjer krstove, sv. moći, kandila i druge crkvene posude. Medju dvorjanstvom kraljevskim bijahu sliedeći po prilici velmože i dostojanstvenici: knezovi pojedinih pokrajina, banovi Bosne, Like, Krbave i Gadske, od kojih banova imao je svaki sedam satnika[1] pod sobom. Župani županijah, podžupani i satnici. Dvorski župan ili naddvornik. Djed hrvatski. Dvorski kancelar. Dvorski rizničar (vistiar), župan mačehar s velikim kraljevskim mačem krstašem. Župan stjegonoša s kraljevskim barjakom. Župan kopjonoša s kraljevskim kopjem. Župan štitonoša sa bogatim kraljevskim štitom, urešenim sa slikom kralja ili grbom kraljevine u ruci. Župan peharnik ili vinotok sa zlatnim peharom. Župan konjušnik sa zlatnim štapom. Župan ubrusar sa zlatnima vilicama Župan postelnik sa bogatim jastukom. Župan ključar ili vratar sa zlatnim ključem. Župan bravar. Župan volar s nakićenim volom, kojega vodjahu sluge. Župan psar sa psetom kraj sebe. Župan sokolar sa sokolom na ruci. Župan tepac i tepčica, kojega atributi nisu poznati. Dvorski kapelan (ako nije bio zajedno kancelar) i dvorski djak. Uz ove bijahu i načelnici ili priori gradova, sudci, tribuni, vlastela zemaljska i gradska, kastelani gradova itd. Oko samoga kralja bijahu njegovi komornici.

Tjelesna straža kraljeva bijaše valjda kao i bugarska u sjajnom oklopju, sa srebrnimi i pozlaćenimi šlemovi na glavi, a isto takovimi štitovi u ruci. Kopje bijaše oružje ovih stražana, dočim je ostalo vojničtvo nosilo uz tulac sa strielicami strielu, mač ili bojno kopje.

Kada je kralj prolazio mimo puka, padao bi ovaj po iztočnom običaju na zemlju (do nóg) skidajući kapu, metnuvši ju pod pazuho i nakloniv se prekrštenih rukû. Svećenstvo je pjevalo crkvene pjesme, vojničtvo ratoborne davorije ili junačke pjesme. Dvorski

[1] Satnici predstojali su plemenom, koja mogahu staviti 100 momaka u vojsku.

Digitized by Google

dostojanstvenici naglasivahu hvalospjev „u slavu i u zdravlje kraljevo“ sa „na mnogaja ljeta“.

Pred crkvom dočeka novoga kralja višje svećenstvo s biskupi obijuh obreda, te ga povedoše do amvona (pulpita), gdje ga čekao onaj mitropolit, koj ga je imao kruniti. Tu bijaše ponajprije glasno upitan narod, da li hoće, da izabrani kralj bude zakonito krunjen? Kad narod odgovori da hoće, bude novi kralj priveden sasvim blizu amvona, namješćena ili u sredini crkve, ili sa strane velikoga oltara, urešena bogatim priestolom.

Uz amvonu stojaše mala trpeza, na koju položiše kraljevski komornici zlatom i biserom izvezeni skrletni kraljevski plašt, kao i crvene, biserom posute sapoge (cipele).

Nakon priziva sv. Duha bješe kralj pozvan, da na sv. Evandjelije položi narodu i crkvi svečanu prisegu, i da se mitropoliti pričesti. Zatim opasa ovaj kralja posvećenim kraljevskim mačem; pomaza klečećega svetim maslom radosti, postavi mu objema rukama krunu na glavu; dade mu u ruku kraljevsko žezlo, kao šibiku pravde, krieposti i spasenja. Postavi ga napokon na priestol pravde „u ime otca i sina i duha svetoga“ uz kratku molitvu: „Da ga bog ogradi i svojom i svetoga duha silom. Da mu ukriepi mišicu. Da pokori njemu sve varvarske jezike. Da usije u srdce njegovo strah božji i milost prama griešnim. Da ga uzčuva neporočnim u vjeri, a tvrdim braniteljem crkvenih zakona. Da sudi svim ljudem pravedno. Da spasi uboge od sile i progona i da bude dostojan nebeskoga carstva“.

Tad reče glasno mitropolit: „Jako tvoja jest država i tvoje jest carstvo i sila i slava otca i sina i svetago duha ninja i prisno. Amin“.

Po molitvi uze mitropolit sa trpeze plašt i sapoge, koje predade rizničaru, a ovaj uz pripomoć komornika stavi plašt na ramena kraljeva i obuče mu cipele, na što kralj ustane i nakloniv se trikrat uzklikom: „Slava va višnjih Bogu i na zemlji mir, v čelovjecih blagovoljenje.“

Zatim pokloniv se kralj opet trikrat, sjede na priestol i stade primati cjelove ruke, koljena, noge i skuta od svojih podložnika sve redomice po činu i staležu.

Jedan od viših svećenika, uzpev se na povišeno mjesto, stade pjevati hvalospjev kralju uz odgovaranje naroda, kojega sadržaj je i do nas dopro.

Digitized by Google

Medju ostalim pjevalo se sliedeće:

„Slava Bogu na visini a mir ljudem u nizini!

Slava i hvala Bogu, koji se smilova narodu, te mu dade krunjena kralja.

Slava i hvala svetomu otcu papi rimskom.

Slava i hvala svietlomu i dobromu kralju (hrvatskomu). Slava i hvala i zdravlje!

Blago narodu, koj doživi taj veliki dan, da vidi krunjena svoga kralja.

Blaženi dan nova života naroda (hrvatskoga).

Blaženi dan, koj tebi kralju darova vienac vrh temena tvoga.

Slava i hvala Bogu gospodi, koj postavi vienac na glavu tvoju.

Slava i hvala Bogu, koj te prikaza narodu kao kralja velika i možna!

Slava i hvala Bogu, koj te uresi znakovi kraljevskimi.

Čuvao te Bog u zdravlju na mnogaja ljeta u slavu i sreću naroda.

Usliši gospodi molitvu puka tvoga, usliši gospodi!

Na mnogaja, na mnogaja ljeta slava i hvala i zdravlje svietlomu kralju (hrvatskomu) i svietloj kraljici i njegovoj djetci i njegovoj svojti. Na mnogaja ljeta slava i hvala i zdravlje".[1]

Poslie hvalospjeva nadari kralj mitropolitu, koj ga je vjenčao, a kralju stade čestitati mitropolit sa dostojanstvenici crkvenimi i gradjanskimi, zatim velikaši, vojska i puk uz klicanje: „Na mnogaja ljeta".

Krunjeni kralj bijaše izpraćen iz crkve istim redom, kojim bješe uveden u crkvu.

Pred crkvom zasjede kralj konja, a pred njim nosijaše mačehar goli mač kraljevski, a stjegonoša razvijeni barjak, dočim sam kralj držaše u ruci žezlo.

Na otvorenom polju razdjeljivahu puku svakojake darove, kao sukno, kože, platno, meso, kruh i vino. Medjutim su nadareni od kralja veliki ljudi nadarivali uzajamno kralja kojekakovimi dragocjenimi darovi. Još je kralj tom prilikom obično podjeljivao i potvrdjivao crkvi povlastice i darove svojih predšastnika.

Ovoliko neka bude rečeno o krunitbenom činu, koj bijaše s malimi promjenami isti i kod Bugara, a kasnije kod Srba.

---

[1] Lucius, De R. Croat. et Dalm. Lib. II, cap. VI. Const. Porph., De Ceremoniis aulae Byz. L. I, C. XXXVIII.

Digitized by Google

O daljem životu kralja Tomislava poslie sabora spljetskih (926 do 928) negovori nijedno budi domaće, budi inostrano vrelo. Mi neznamo, do koje godine je živio i vladao prvi naš kralj. Mi neznamo pravo, da li je imao djetce, samo nagadjati možemo, da mu je Trpimir II. bio sinom. Iz veoma oskudnih viestih Konstantina bagrenorodjena saznajemo, da je za vrieme Trpimirovo neki pobožnjak Martin, došav u Hrvatsku i tvoreći čudesa, nagovarao Hrvate na mir, sjećajući ih na stare ugovore s rimskimi papami, u kojih se obvezaše, da neće napadati tudje zemlje. Pod Trpimirovim sinom Miroslavom poče padati sila Hrvatske. Domaći razdori preuzeše mah. Slavoljubni ban Pribina ubi svoga kralja, a nemir i buna trajaše u vlastitoj kući vladalaca hrvatskih sve do Kresimira II. i Stjepana I.

Kad bi smjeli povjerovati Dukljaninu, to je Tomislav (njegov Svetoplk) umro dne 17. ožujka, a uprav ovaj dan svetkuje hrvatska crkva imendan sv. Budimira. Malo je vjerovatno, da je vladao 40 godina i 4 mjeseca, da je sahranjen u crkvi sv. Marije u gradu Dukli, te da je ostavio nakon sebe sinove i kćeri, od kojih navadjaju naši ljetopisi poimence Svetolika.[1]

[1] O Tomislavu napose veli Dukljanin, da je vladao XIII godina, da je ostavio sinove i kćeri, a od prvih imenuje Sebeslava.

Digitized by Google

Pleme sucvjetakah (Compositae)

u Hrvatskoj dosad našastih.

Čitao u sjednici matem.-prirodosl. razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 31. ožujka 1880.

PRAVI ČLAN LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ.

Cvieće u gustu glavicu sastavljeno (uborak, anthodium) omotkom ljuskovitim opasano, u jedno obćenito cvjetište usadjeno, il svaki pojedini cvietak u posebnu omotku (il čašku) i tada u glavicu obćenitu sabran; vjenčić jednolatičan petzubast; prašnice surasle; plod rožka (achenium); cvieće dvospolno; il je izvanjsko žensko il neznano, unutarnje pako dvospolno il mužko; vjenčići il svi cievnasti i tad je glavica kolutasta, il su svi prugasti tad je i glavica prugasta, il su napokon unutarnji vjenčići cievnasti a izvanjski prugasti, a tada su glavice trakaste.

Biljke ovoga plemena ponajvećma su trajne; stabljike su batvičaste il drvenaste, lišće izmjenito il protustavno, cjelovito il razdieljeno, češljasto, il perasto razrezano; ucvast jedno il više glavičasta, vršikasta, grozdasta, metljičasta, paštitkasta; cvieće bielo, žuto, ljubičasto, modro i crljeno u raznih stupnjevih

Rod I. *Eupatorium* L. *Grozičina.*

Uborak ljuskovit, valjast; cvieće svekoliko dvospolno; pernica vlasnata.

Eupatorium Cannabinum L. Grozičina konopljasta. Ucvast paštitkasta, il vršikasta; ljuske na uborku nejednake, dugoljaste na vrhu prikružene, manjaste (colorirt) gladkaste il na riedko vlasnate; cvieće malko ružičasto, stapke zviezdasto-pustene i kratko vlasnate. Stabljika obla, visoka, osovna, granovita striekana, vlasi pokrita, koji se prema vrhu množe; lišće obostrano osorasto tro- il petdielno, pojedini listići suličasti, pilasti, srednji najdulji; raste u šumah, živicah, kod potočićah i grabah obćenito. Cvate srp. kol.

Digitized by Google

Rod II. *Adenostyles* Cassini. *Ljepika.*

Uborak jednostavan; cvieće zvončikasto-cievnasto; rožak sa pernicom vlasolikom.

Adenostyles viridis Cassini *Ljepika zelena.* Ucvast paštitkasta; ljuske na uborku dugoljaste, tupe, pahuljasto-vlasičaste; stabljika suosovna, pedanj i više visoka, brazdovita, na riedko vlasičasta, gori zajedno sa stapkami pustena; lišće bubrežasto, podinom dubokom srdčastom, nejednako zubasto il žagasto, na jako dugih peteljkah; zgora gladka, zdola bledja uz žile kratko vlasičaste; žilasto-mrežasto; gornje suličasto, oštro zubasto. Na višjih gorah, Klek, Kapela, Bitoraj, Viševica itd. Cvate srp. kol. Istozivi: Ad. alpina, Bl. et Fing. Cacalia alpina L. C. glabra Villarsius. Tussilago Cacalia Scopoli.

Adenostyles albifrons Reichenbach. *Ljepika biela.* Ucvast paštitkasta; ljuske na uborku dugoljaste, tupe, vlasnate; stabljika osovna, runasta; lišće bubrežasto na podini duboko srdčasto, krupno i nejednako dvozubasto, na peteljkah dugih okolo podine ušikasto; zgora zelenkasto, vlasičasto, zdola siedo-pusteno žilasto-mrežovito; gornje obuhvatno suličasto. Okolo zvirištah i močvarah, piskutih; po brdinah kod Delnicah i Čabra itd. (Klinggraef). Cv. srp. kol. Istozivi: Ad. albida Cass. Cacalia Petasites Lamarck. Cac. hirsuta Vill. C. tomentosa, Jacquin. C. albifrons L.

Rod III. *Homogyne* Cass. *Urezica.*

Uborak jednotan il kojom ljuskom drugotnom umnožen; cvietci na okolo jednoredni, nemnozi; ženski nitasti, tanki, u koluti dvospolni; rožke čepaste, brazdaste.

Homogyne alpina Cass. *Urezica gorska.* (Ur. tokasta Bilinar str. 358). Ucvast jednoglavna; ljuske na uborku suličaste, dugoljaste, izvanjske kraće, nebrojne, sve manjaste, vlasnate; cvieće crljeno; stabljika batvičasta jedno- dvo-listna, runata; lišće bubrežasto, podinom srdčastom, uglasto-zubasto il rovašasto, zgora gladko, zdola pahuljasto, peteljke duge runaste; korien puzav. U kamenitih gorskih priedjelih Klek, Viševica, Plišivica itd. Cv. svib. srp. Istozivi: Tussilago alpina L. Petasites alpinus Scopoli.

H. sylvestris Cass. *Ur. šumska* (Ur. krpasta Bil. str. 358). Ucvast jedno il dvoglavičasta; ljuske na uborku crljenkaste, suličaste, vlasičaste, na podini runičaste; cvieće crljeno; stabljika batvičasta jedno il dvolistana, runičasta; lišće bubrežasto, trepavičasto, uglasto-

Digitized by Google

zubasto, srednji zarezi trozubasti; podina srdčasta na dugoj peteljci; zgora gladko, zdola sinjasto ponešto runasto; stabljično dolnje na peteljci kod podine razširenoj i stabljiku obuhvatnoj; najgornje suličasto. U šumah gorskih Ivančica, Zagreb, Samobor, Rude itd. Cv. svib. srp. Istozivi Tussilago sylvestris Scop. Jacq.

Rod IV. *Tussilago* Tournefort. *Podbiel.*

Uborak jednotan, il gdješto još ljuskovit; okrajni cvietići ženski, mnogoredni, prugasti, cjeloviti; na koluti dvospolno, cievnato.

T. Farfara L. *Podbiel bezlistna.* Ucvast jednoglavična, prije lišća; ljuske na uborku manjaste, pahuljaste, ženski cviet žut sa prugami zatvorenimi; stabljika batvičasta, ljuskovita; lišće srdčasto, uglasto-zubasto, zgora gladko, zdola siedo-pusteno, dugo petlično. Obična posvuda. Cv. ožuj. trav.

Rod V. *Petasites* Gaertner. *Repuh.*

Uborak jednotan, kadšto sa drugotnimi ljuskami; glavice dvodome; cvieće žensko nitasto, dvospolno, cievnasto; u glavicah ženskih malo cvieća, u središtu; u glavicah mužkih pako zauzimlju cielu kolutu.

P. albus Gaert. *Repuh bieli.* Ucvast klipasta, il vršikasta; cvieće bielo-žutkasto; ljuske na uborku suličaste; stabljika batvičasta, uglasta, ljuskasta, zajedno sa stapkami svileno-runasto pustena; lišće bubrežasto uglasto i nejednako zubasto, rtasto, zgora gladko, zdola siedopusteno, podinom srdčastom na dugoj peteljci. U šumah gorskih, na Ivančici i drugih višjih brdinah. Cv. trav. svib. Istozivi: Tussilago alba L. T. ramosa Hoppe.

P. niveus Baumg. *R. sniežni.* Ucvast klipasta, ljuske na uborku prikruženim vrškom, na hrbtu striekane; stabljika batvičasta listastimi ljuskami pokrita, pusteno-maljava; lišće jajoliko-sutrouglasto, nejednako zubasto, zubci bodljikasti; podina srdčasta, zdola i na petlicah sniežno pustena. U gorah na Kleku, Kapeli, Bitoraju, Velebitu. Cv. trav. svib. Istozivi: Tussilago nivea Vill. T. paradoxa Retz T. ramosa Hoppe T. frigida Host.

P. vulgaris Desf. *R. obični.* Ucvast klipasto-vršikasta, sitnoglavičasta; ljuske na uborku dugoljaste, vlasičaste, il gladkaste; cvieće puteno, bielkasto il kadšto crljeno; stabljika batvičasta gusto maljavopustena zajedno sa stapkami ljuskovita; lišće oveliko bubrežasto, srdčasto dugo petlično, nejednako zubasto, zgora gladkasto, zdola

Digitized by Google

vuneno-siedo; korien debeo, puzav. Često kod grabah, stojećih i tekućih vodah, u šumah i živicah. Cv. ožuj. trav. Istoz. Tussilago Petasites Hoppe. T hybrida Roth. Petasites hybridus Dill. P. officinalis Gaert.

Rod VI. *Linosyris* DC. *Zlatokosa.*

Uborak criepovit; cvieće dvospolno cievnasto, rožka bez stupice; pernica vlasnata.

L. vulgaris Cass. *Zlatokosa obična.* Ucvast vršikasta gusta; ljuske na uborku criepovite, suličaste, trepavičaste; dolnje rahle u stapku protegnute; cvieće žuto; stabljika osora drvenasta, gusto listana; lišće prugasto-suličasto, žliebkasto, bodljićem završeno, osovno; korien čvorast. Na briežuljcih suhih okolo Karlovca, Severina, Suseda itd. Cv. srp. ruj. Istoz. Chrysocoma Linosyris L. Crinitaria Linosyris Less.

Rod VII. *Aster* L. *Zviezdan.*

Uborak criepovit; cvieće trakasto, žensko, jednoredno il dvoredno; na koluti cvieće dvospolno cievnasto; rožka bez stupice, stisnuta, pernica višeredna il dvostruka, izvanjska naime ščetinkasta, unutarnja vlasnata.

A. alpinus L. *Zviezdan planinski.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku dugoljaste, suličaste, vlasnate; cviet ovelik ljubičast; stabljika obla, pedanj visoka, vlasnata; lišće korenito lopatasto, suličasto petlično, stabaljno suličasto sjedavo. Na visokih bregovih: Rišnjak, Velebit, Sv. brdo, Visočica. Cv. srp. kol. Istoz. A. hirsutus Host

A. Amellus L. *Zviezdan Amello.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku prikružene, trepavičaste izvanjske zelene na vršcima ljagaste, unutarnje rumene; cvieće modrasto, na koluti žuto; stabljika osora, visoka, kadšto prignuta, drvenasta; lišće korienito jajoliko-lopatasto, razdaljeno zubkasto; stabaljno jajoliko-suličasto, izmjenito, sjedavo, cielovito, svekoliko oštro vlasnato. Na brežuljcih, mršavih, živičastih zemljištih oko Kalnika, Toplicah, Samobora, Suseda, Krapine itd. Cv. kol. ruj.

A. canus W. K. *Z. siedi.* Ucvast vršikasta, ljuske na uborku criepovite, suličaste, na okrajcih bljedje, rahle; cvieće modro; stabljika osora, drvenasta, sivkasta, na grančice vršikonosne razdieljena, grančice i stapke listane; lišće suličasto izmjenito, pahuljasto, siedo, paučinasto, oštro, cielovito. Na livadah i po šikarah kod Če-

Digitized by Google

revića i Zemuna i drugdje. Cv. kol. ruj. Istoz.: Galatella cana Nees ab Esenbeck. Gal. canescens Cass.

A. Tripolium L. *Z. Tripolac.* Ucvast vršikasta, metljičasta; ljuske na uborku suličaste na vrhu prikružene, trepavičaste; trakovi cvjetni ljubičasti raztvoreni, trozubni; stabljika obla, gladka, šuplja. kadšto vijugava, lišće mesasto, dolnje petljičasto, dugoljasto, gornje tanko suličasto gladko, sjedavo; iz pazuhice gornjih listovah niču grančice il listićah nekoliko prugastih. Na Primorju. Cv. kol. ruj. Istoz. Tripolium vulgare N. v. Es.

A. serratifolius Schloss. et Vuk. *Z. pilolistni.* Ucvast grozdasta, vršikasta, pyramidalna; ljuske na uborku uzko suličaste, bliede na okrajcih hrapasto-zubčaste; cvieće trakasto obilno, ljubičasto; stapke tanke crljenkaste, sguštene; stabljika obla, striekana, škuro-crljena, drvenasta, gladka; lišće jajoliko-suličasto, dolnje petlično, stabaljno jednako, samo omanje, uoštreno, dvostruko nejednako pilasto, gladko; korienje puzavo, žilovito; okolo izmetakah vrtovah, kod plotovah i živicah vrtnih i kućnih ili u samih baščah sadjen i sada samorast; u Maximiru blizu jezera; cv. ruj. list.

A. Novi Belgii Willd. *Z. Belgijski.* Ucvast metljičasta, grozdasta; ljuske na uborku odmaknute, dolnje raztvorene; cvieće modro, stabljika dva tri pednja visoka, hrapasta; lišće suličasto, oštrasto na okrajcih hrapasto u sredini oštro pilasto. U vrtovih i mjestimice samorast. Cv. kol. list. Istoz. A. Brumalis N. ab Es.

A parviflorus N. ab Es. *Z. sitnocvjetni.* Ucvast granasto-metljičasta, il grozdasta, glavice malene; ljuske na uborku suličaste, criepovite na vrhu raztvorene; trakovi cvietni bieli, ocvali crljenkasti, nakon pako rumeni; stabljika pedanj, dva tri visoka; lišće tanko suličasto il prugasto; sjedavo obostrano utanjeno, gornje i ono na grančicah umanjeno. U vrtovih sadi se a množi se rado i postaje samonik. Cv. kol. do list. Istoz: A. lanceolatus Lej. A. miser Ait.

A. lejophyllus Schl. et Vuk. *Z. gladkolistni.* Ucvast vršikasta il jednoglavičasta; ljuske na uborku na okrajcih i osobito na podini bliede na vrhu pako škuro-zelene; cvieće oveće, modro, stabljika visoka, crljenkasta, obla, drvenasta; lišće suličasto jajoliko-suličasto, oštrasto prema podini utanjeno; dolnje petlično, gornje sjedavo, u sredini dvo-trozubasto il cielovito, gladko sukožasto i sucakleno. U vrtovih i uz vrtove i plotove žive il uz močvarna mjesta u nekojih perivojih Božjakovina, Maximir. Cv. ruj. list.

Digitized by Google

A. Novae Angliae Willd. *Z. Englezki.* Ucvast vršikasta, gusta, kašnje raztvorena; ljuske na uborku odmaknute, raztvorene, suličaste, manjaste, cvieće ljubičasto, nakon rumenkasto; stabljika osora, uzpravna, drvenasta, crljenkasta, vlasnasta; lišće suličasto, cielovito, trepavičasto, na podini ušikasto, zgora mrežovito, zdola bljedje i kratkim oštrim vlasim pokrito. U vrtovih; tako u Maximiru itd. Cv. ruj. list.

A. fragilis Schl. et Vuk. *Z. trtki.* U fl. cr. p. 785 opisan, više se nemože naći, jer je mjesto gdje je rasao prekopano, nit se nemože jamčiti, je li taj oblik igdje raste il ne.

A. annuus L. *Z. krasolični.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku kostriešne, suličaste, na okrajcih mrenjaste; cvieće trakasto bielo, na koluti žuto; stabljika osovna, zeljnjasta, šćetinasta; lišće korienito objajasto velepilasto, ino suličasto, dalečno pilasto il cielovito, šćetinami na riedko posuto. Obćenito raste. Cv. srp. rujna. Istoz: Diplopappus annuus Cass. Erigeron annuus Pers. Er. bellidioides Spen. Pulicaria bellidiflora Wallr. P. annua Gaertn. Stenactis dubia Cass. St. bellidiflora Cass. St. annua N. ab. Es.

Rod VIII. *Bellidiastrum* Cass. *Ozimac.*

Ljuske na uborku dvoredne, jednake; drugo kao i kod zviezdana.

B. Michelii Cass. *Ozimac zviezdoliki.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku dvoredne, suličaste, trakovi cvjetni bieli ili rumenkasti, na koluti žuti; stabljika batvičasta, runasta; lišće jajoliko, objajasto, suličasto dugo-petlična, kostriešno. Na visokih gorah. Cv. lip. srp. Istoz. B. montanum Bl. et Fing. Doronicum Bellidiastrum L. Arnica Bellidiastrum Vill. Aster Bellidiastrum Scop. Martarita Bellidiastrum Gaud.

Rod IX. *Bellis* L. *Krasulja.*

Ljuske na uborku jednake dvoredne; cvieće trakasto žensko, na koluti dvospolno; pernice neima.

B. perennis L. *Kr. potrajna.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku dugoljaste, tupe; trakovi cvjetni bieli, zpoda kadšto rumeni; na koluti žuti; stabljika batvičasta, nizka, kratko vlasnata; lišće objajasto, lopatasto, rovašasto u petlicu povučeno, slabašno vlasnato; korien puzav; obična posvuda. Cvate cielo ljeto.

B. sylvestris Cyrill *Kr. šumska.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku dugoljaste oštrljaste; cvieće bielo zubkasto, na koluti

Digitized by Google

žuto; stabljika batvičasta, vlasnata; lišće objajasto-suličasto, surovašasto, dugo petlično, baršunasto vlasnato, trožilno. Na travnicih i ledinah kamenitih u Primorju hrvatskom; cv. srp. kol Istoz. B. hirta Hopt.

B. annua L. *Kr. ljetna.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku tupe na vrhu trepavičaste; stabljikah više iz jednoga koriena, batvičastih, nizkih nu ipak listanih; lišće objajasto lopatasto, tupo, žilasto, na vrhu rovašano, vlasnato. U Dalmaciji. Cv. ožuj. do srpnja.

B. croatica Gandoger *Kr. hrvatska.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku po hrbtu gladke, obostrano utanjene, u sredini razširene; stabljika batvičasta 18—20 ctmr. visoka, lišće na vrhu subodljasto, raztvoreno; medju živicom okolo Rieke, brao Rossi. (Meni inače nepoznata).

B. validula Gdgr. *Kr. krupnasta.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku prikružene tupe gori razširene, majušno pahuljave, na podini neutanjene; stabljika batvičasta pol drugi pedanj visoka, lišće cielovito bez bodljice. Okolo Rieke, brao Rossi. — Ove dvie krasulje opisao Michel Gandoger: Decades novarum plantarum ect Parisiis 1876 fasc. II. (Meni nepoznate).

Rod X. *Erigeron* L. *Hudoljetka.*

Uborak criepovit; cvieće trakasto žensko, listasti il unutarnji nitasti, na koluti dvospolni; rožka bez stupice; pernica vlasnata.

E. Canadensis L. *H. kanadska.* Ucvast grozdasta nakon metljičasta, ljuske na uborku odmaknute, suličaste; cvieće bielo; stabljika visoka, sudrvenasta vlasnata; lišće tanko-suličasto, izmjenito, obostrano utanjeno, dolnje malo-pilasto trepavičasto. Obćenito raste na njivah; poljanah. Cv. srp. listop.

E. acris. L. *H. oštra.* Ucvast grozdasto-vršikasta, napokon razmaknuta; ljuske na uborku suličaste siedo-runaste; cvieće putenasto il bliedo-ljubičasto; stabljika osovna, brazdovita, sudrvenasta, bielo-vlasnata na podini listovah runasta; lišće korienito obično u vrieme cvatnje osušeno, iztrunulo, — inače suličasto, il dugoljasto, oštrasto, dugopetlično, slabo-pilasto; stabaljno uzko-suličasto oštrasto-sjedavo, izmjenito, vlasnato, trepavičasto. Na suhih brežuljcih, mršavih ledinah. Cv. lip. srp.

E. serotinus Weihe. Ucvast grozdasto-vršikasta, il metljičasta; ljuske na uborku suličaste odmaknute, dugo-vlasnate, trepavičaste; cvieće dulje od kolute, bliedo-ljubičasto; stabljika drvenasta, cr-

Digitized by Google

ljenkasta, razštrkano-vlasnata; lišće korienito lopatasto dugo petlično, cielovito; stabaljno valovito, zavinuto (osobito gornje) razštrkano vlasnato. Na brežuljcih i njivah pustih, i ledinah često; cv. srp. kol. ruj. i ljst.

Promjenak: *E. flexuosus* Vuk. H. *vijugavi*. Ucvast razmaknutometljičasta il vršikasta, stapke duge jednocvjetne, kad su bujne tada dvocvjetne, izpod rašljah listićem poduprte; stabljika tamnorumena brazdata, ujedno sa stapkami vlasnata, vijugava; cvieće korienito suličasto il lopatasto, petlično cielovito, stabaljno razdalečeno, suličasto, sjedavo, najgornje na petljicah uzko-suličasto; bilina oštro-vlasnata; na gorskih travnicih okolo Ličpolja i Tuhobića kod Fužinah cv. srp.

Rod XI. *Solidago* L. *Krkica.*

Uborak višeredan, criepovit; cvieće trakasto jednoredno žensko; rožka okrugljasta.

S. virga aurea L. *K. zlatošibka.* Ucvast metljičasto-grozdasta, grozdovi listani; izvanjske ljuske na uborku jajaste, odmaknute, unutarnje suličaste, trepavičaste; cvieće žuto; stapke ljuskovite, stapice kratke, vlasnate; stabljika visoka, drvenasta, oštro-vlasna, gori granovita; lišće jajoliko-suličasto, dolnje pilasto, petlično, gornje sjedavo cielovito, obostrano zpoda ipak jačje nu kratkovlasnata. Često po šumah i grmlju, oko poljah bregovitih itd Cv. kol. ruj. Iztoz. Doria virga aurea Scop.

Promj.: *Solidago augustifolia* D. C. *Kr. uzkolistna.* lišće uzko suličasto, supilasto, il cielovito; stabljika osora metljičasta; na mršavih, otvorenih mjestih; rjedje.

Forma *S. macrophylla* Schl. et. Vuk. Ucvast grozdasta, grozdovi listani; ljuske na uborku suličaste na kraju bliede, trepavičaste, dolnje odmaknute i stapke spuštene; stapice vlasnate; cvieće žuto; stabljika visoka, drvenasta, doli na riedko prema gori pako gušće vlasima osipana; dolnje lišće široko jajoliko-suličasto, elliptično u široku petlicu provučeno, nejednako, oštro i krupno pilasto, obostrano gladkasto samo na okrajcih kratko vlasičasto; trepavičasto; stabaljno srednje i gornje umaljeno jajoliko na vrhu oštrasto i obično ponešto srpasto, kratkimi vlasići posuto, il takodjer gladko, cielovito il jedva sitno pilasto trepavičasto; po brežuljcih i bregovih šumovitih u hladu cv. kol. ruj.

Promj. *S. alpestris* W. K. *Kr. planinska.* Ucvast grozdasta, glavice oveće; lišće medju cviećem razmješteno dulje od cvieća;

Digitized by Google

stabljika nizka; lišće elliptično-suličasto. Na višjih planinah Velebit, Kapela. Cv. kol. ruj.

S. canadensis L. *Kr. kanadska.* Ucvast metljičasto-vršikasta, cvieće sgušteno, grozdovi zaviuuti; ljuske na uborku doljne kraće jajaste, gornje suličaste na okrajcih bliede; cvieće žuto; stabljika visoka, drvenasta, jednotna, vlasnata; lišće suličasto dugo oštrasto, trožilno, pilasto, zgora gladko, zdola polusiedo, na srednjoj žili razštrkano vlasnato. U vrtovih a postala samorast blizu vrtovah n. pr. kod Božjakovine, Bukovca, Maximira. Cv. ruj. list. Istoz. Sol. procera Ait.

Oblik: *S. arcuata* Tausch. *Kr. lucenasta.* Ucvast metljičasto-grozdasta, cvieće sgušteno, grozdovi povinuti; ljuske na uborku uzko-suličaste na okrajcih bljedje; cvieće žuto; stabljika osora visoka, drvenasta, jednotna, vlasnata; lišće suličasto, dugo oštrasto, cielovito, zgora gladko, začetcima samo vlasih obilježeno, zpoda kratko šćetinasto. U Maximirskoj bašći.

Rod XII. *Micropus* L. *Malica.*

Uborak 5, 9listan, odmaknutimi ljuskami; cvieće u koluti dvospolno cievnato; ženskih trakovah onoliko, koliko ima ljuskah na uborku; stupica razkoljena; rožka ljuskom uboračkom omotana; pernice neima.

M. erectus L. *M. osovna.* Ucvast konačna il uglična, sguštena; ljuske na uborku pupkaste; lišće bliedo, slamnasto il smedjasto-žuto; stabljika batvičasta, nizka, lišće dugoljasto-suličasto, tupkasto; ciela biljka sniežno-vunena. Na poljanah gorskih kamenitih. Okolo Kalnika, Zagreba, u Primorju. Cv. lip. srp.

Rod XIII. *Evax* Gaertn. *Pliešivka.*

Uborak jedno il dvoredan, ljuske pritisnute; cvieće cievnasto; u koluti mužko malobrojno; žensko cvieće trakasto mnogoredno, tanano; rožka bez pernice.

E. pygmaea Pers. *P. patuljasta.* Ucvast klubkasta; ljuske na uborku gladke listaste, cvieće nečisto, pljevo-žutkasto; stabljika majušna; lišće uz cviet objajasto, dugoljasto, tupo, omotano klubko cvietno; biljka malena, siedo pustena. U Dalmaciji. Cv. svib. lip. Istož.: E. umbellata Gaertn. Filago pygmaea L. F. acaulis All. Gnaphalium pygmaeum Lam. Micropus pygmaeus DC.

Digitized by Google

Rod XIV. *Telekia* D. C. *Telekovka.*

Ljuske na uborku četveroredne, criepovite; cvietovi ženski trakasti jednoredni, listasti; u koluti dvospolni, cievnasti; rožka oblo prugasta, striekana; pernica kratka, cielovita.

T. cordifolia DC. T. srdcolistna. Ucvast grančasta, ljuske na uborku listaste, izvanjske odmaknute, oštraste, unutarnje prikružene, na vrhu ponešto izgrižnjene; cvietne glavice velike, žute, trakovi dugi, prugasti; stabljika osovna 1—1½ mtr. visoka, obla, striekana, vlasnata, gori pustena, kod podine lišća kosmata; lišće veliko, široko, jajoliko, oštrasto, dvostruko pilasto, na podini srdčasto; stabaljno gornje na podini zakruženo il srdčasto, sjedavo; korien debeo, dugo-žiljkast. Na bregovih, šumskih livadah i ledinah, u Kapeli, kod Fužinah, Mrzlevodice itd. Cv. srp. kol. Istoz.: T. speciosa Baumg. Buphtalmum cordifolium W. K. Schreb. Molpadia cordifolia. Mnch.

Rod XV. *Buphtalmum* L. *Volujac.*

Uborak criepovit; cvieće trakasto žensko, jednoredno, u koluti dvospolno, cievnasto; rožke trakovah trouglaste, kolutine stisnute; pernica kratka.

B. salicifolium L. *V. vrbolistni.* Ucvast jednoglavičasta, il granasta; ljuske na uborku suličaste, vlasnate, oštraste, nekoje su šiljaste; cvieće žuto; stabljika sudrvenasta il zeljnasta, vlasnata; dolnje lišće jajoliko, suličasto, petlično, ostalo stabaljno, suličasto, sjedavo, oštrasto, zubkasto, pahuljasto. Često po šumah pokraj živicah uz putove. Cv. srp. kol.

Promjenak *B. grandiflorum* Koch. *V. velecvietni.* Neluči se upravo ničim, nego da ima užje lišće, a možbit oveće cvieće.

B. aquaticum L. *V. Raman.* Ucvast dvoglava, grančasta, pobočna il konačna; ljuske na uborku suličaste, tupe, dulje nego su cvietni trakovi; cvieće žuto; stabljika rašljasta, grančasta, osovna, nakon produljena položena; lišće korienito dugoljasto, suličasto, stabaljno izmjenito sjedavo, vlasnato. Okolo poljanah i njivah kamenitih u Primorju. Cv. srp. kol. Istoz.: Asteriscus aquaticus Mnch. B. maritimum. Alsch.

B. spinosum L. *V. trnoviti.* Ucvast jednotna, maloglavična, il suvršikasta, cvieće žuto; ljuske na uborku osore, cielovite, vlasnate; izvanjske veće, trnovite; stabljika osovna dugo-vlasnata; dolnje lišće dugoljasto-objajasto, na podini utanjeno, gornje dugoljasto

Digitized by Google

omotno, bodljivo, obostrano kosmato. Na okol poljanah i njivah u Primorju (ne svigdje). Cv. srp. kol. Istoz.: Pallenis spinosa Cass. Bupht. asteroideum Viv.

Rod XXI. *Inula* L. *Oman.*

Uborak criepovit; cvietovi trakasti ženski, u koluti dvospolni, rožka bezkljuna; pernica jednoredna, šćetinasta, il vlasnata, il dvoredna, tada unutarnja dugoljasta vlasnata, izvanjska kratka u krunicu šćetinastu sastavljena.

I. Helenium J. O. *Veliki korien.* Ucvast maloglavičasta; rašljasta; ljuske na uborku široke jajaste, unutarnje na vrhu prikružene, izvanjske oštrljaste siedo-pustene; cvieće oveliko, žuto; stabljika visoka, čvrsta, brazdasta, vlasnata, gori grančasta; lišće veliko široko, korienito-elliptično-dugoljasto, stabaljno jajoliko oštrasto, srdčasto, omotno, nejednako-zubasto, zgora sugladko, zpoda pusteno. Okolo živicah kod sječah na livadah i pašnicih. Cv. jul. Istoz.: Aster Helenium Scop. Corvisaria Helenium Merat.

I. germanica L. *O. njemački.* Ucvast vršikasta, vršika klubkasta, mnogoglavasta; ljuske na uborku izvanjske suličaste, vrhom odvinutim; unutarnje prikružene na hrbtu vuneno pahuljaste, trakovi jedva nadilaze kolutu; cvieće žuto; stabljika osovna; obla, vlasnata; lišće suličasto, sjedavo, il dugoljasto, hrapavo zubkasto; zgora sugladko, zdola vuneno-vlasnato, obostrano mrežovito-žilasto. Na brežuljcih u Slavoniji. Cv. srp. kol. (Kanitz). Meni nije došla pod ruke.

I. britanica L. *O. britanski.* Ucvast granovita, vršikasta; mnogoglavasta; ljuske na uborku suličaste, utanjene, uoštrene, u koluti ravne, vlasnate; cvieće žuto; stabljika osovna, obla, sudrvenasta, il zeljnasta, pahuljasto vlasnata; lišće korienito petlično, ostalo srdčastom podinom sjedavo, suličasto, zubkasto, zpoda runasto-vlasnato. Na travnicih i pašnjacih močvarnih. Cv. srp. kol. Istoz.: Aster britanicus Scop. Inula hirta. Pollich.

I. squarrosa L. *O. otrcani.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku jajoliko-suličaste, il unutarnje vrhom zakruženim, najgornje suličaste, trepavičaste; izvanjske češće na vrhu škuro-zeleno ljagaste, odmaknuto-otrcane; cvieće žuto; stabljika osovna sudrvenasta, obla, brazdasta, kratko i poriedko vlasnata; lišće jajoliko-suličasto, na okrajcih hrapasto-zubkasto, sugladko obostrano mrežovito-žilasto, sjedavo. Na brdinah i brežuljcih u Lici i Primorju, kod Samobora. Cv. srp. kol.

Digitized by Google

I. hirta L. *O. kosmati.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, dugoljaste, kosmato-trepavičaste, vlasi na podini žliezdasti; cvieće žuto; stabljika osora, uzpravna, kosmata, lišće suličasto zgora začetcima vlasih osipano, zdola mrežovito-zilasto, osoro vlasnato, vlasi na podini žliezdasti, na okrajcih razdalečeno zubkasto, hrapavo trepavičasto. Na brdinah po mršavih kamenitih zemljištih. Cv. lip. kol. Istoz.: Aster hirtus Scop.

I. salicina L. *O. vrbolistni.* Ucvast granasta; grančice jednoglavičaste; ljuske na uborku suličaste, pahuljaste, trepavičaste; glavice na podini vlasnate; cvieće žuto; stabljika osovna, lišće suličasto; jajoliko, osorasto, sukožnato, razdalečeno zubkasto, dolnje petlično, gornje srdčasto-sjedavo, zgora sugladko, zdola vunenovlasnato; na močvarnih travnicih, u grabah ne svigdje. Cv. lip. srp. kol.

I. ensifolia L. *O. sabljasti.* Ucvast jednoglavičasta, il vršikasta; ljuske na uborku suličaste na vrhu manjaste, trepavičaste, cvieće žuto; glavice na podini runaste; stabljika drvenkasta, gusto listana; lišće uzko suličasto, sabljoliko, sjedavo, vlasnato, uzduž žilasto. Na rudinah i kamenitih pustikah, u Lici i Primorju. Cv. jul. Istoz.: Aster ensifolius Scop.

I. Oculus Christi. L. *O. božje oko.* Ucvast jednoglavičasta, vršikasta, il metljičasta; ljuske na uborku suličaste siedo-vunaste; cvieće žuto; stabljika sudrvenasta, zeljnasta, obla, vunasto-vlasnata; lišće korienito jajoliko-oštrasto, il jajoliko-suličasto, petlično, stabaljno suličasto sjedavo, obostrano zpoda ipak jačje runasto, cielovito il zubkasto. Na travnih mjestih, ledinah i pašnjacih u Lici. Cv. srp. Inula Campestris Besser u ničem se nerazlikuje.

I. candida Cassini. *O. bieli.* Ucvast konačna, jedno il dvoglavičasta, pobočna il polistna; ljuske na uborku suličaste, izvanjske tupe; glavice listićima ovite, cvieće žuto; stabljike oble, osovne, krke il položite drvenaste; lišće debljasto, korienito jajoliko-suličasto, lopatasto dugo petlično, gornje suličasto, tupkasto, sjedavo; ciela biljka bielo-pustena. Na pećinah uz obalu morsku i cestu kod Baga i Senja. Cv. srp. Istoz.: Conyza candida L. C. verbascifolia. W.

I. littoralis. Borbás. O. obalni (ensifolia × squarrosa). Ucvast jednoglavičasta il vršikasta; ljuske na uborku izvanjske kraće trouglaste, jajaste, trepavičaste, otrcane, nutarnje dugoljaste, utanjene; stabljika uzpravna uglasta, gusto listana; doli vlasnata, gori gladka; lišće korienito pod cvatnjom povehlo, ostalo sjedavo, osoro, kožasto, škuro zeleno, tanko suličasto, na vrhu oštro, gornje kraće

Digitized by Google

dugo-suličasto, obostrano hrapasto, mrežasto-žilasto, na okrajcih hrapasto. Na Vratniku kod Senja.

I. crithmifolia W. *O. motrikolistni.* Ucvast jednoglavičasta, il granasta maloglavičasta; ljuske na uborku suličaste, oštrljaste, odmaknute; cvieće žuto; stabljika obla drvenasta, duboko striekana, lišće prugasto-suličasto, mesasto, stabaljno tupo trošiljasto; kod mora blizu Rieke. Cv. srp. kol. Istoz: I ctrithmoides L. Limbardia tricuspis Cass.

I. graveolens Dsf. *O. vonjavi.* Ucvast granasto-vršikasta; ljuske na uborku prugaste, izvanjske zeljaste, unutarnje na okrajcih mrenjaste, cvieće sitno, cvietići jako majušni, ljagasto žuti; stabljika vlasnato-ljepiva; lišće tanko obostrano sauženo, stabaljno suzubasto, na granah cielovito. Na kamenitih ruševinah u Primorju kod Kraljevice, Martinšćice; Cv. srp. kol. Istoz. Erigeron graveolens, L. Solidago graveolens Scop.

I. viscosa Ait. *O. ljepkasti.* Ucvast granasto-grozdasta; ljuske na uborku suličaste na vrhu zakružene, hrapaste na okrajcih podine bliede; unutarnje suličaste, prioštrene, glavice sičušne, cvieće žufo; stabljika osovna, obla, šibikasta, granasta, gori kosmata, ljepkasta, doli drvenasta, grančice pobočne kosmate; lišće dogoljasto-suličasto, žliezdasto, pilasto, dolnje na podini utanjeno, sjedavo, gornje susrdčasto ušikasto; cvjetno lišće cielovito. Na kamenitih mjestih u Primorju kod Bakra, Novoga itd. Cv. srp. ruj. Istoz. Erigerou viscosus L. Solidago viscosa Lam.

I. pulicaria L. *O. buhač.* Ucvast metljičasta, granasta; ljuske na uborku uzko-suličaste, runaste; trakovi cvjetni vrlo kratki žuti; stabljika nizka, granasta, vlasnata, grančice vunaste; lišće dugoljasto, valovito, sucielovito, omotno, oštro, vunasto. Obćenit na pašnicih i tratinah močvarskih itd. Cv. lip. ruj. i list. Istoz. Pulicaria vulgaris Gaert. Aster pulicarius Scop.

I. odora L. *O. mirisavi.* Ucvast maloglavičasta; ljuske na uborku suličaste, dugo oštraste, vlasnate; cvieće žuto; stabljika osovna, obla, runasta; lišće korienito i dolnje stabaljno elliptično-suličasto, petlično, il jajoliko-suličasto u petlicu povučeno; gornje suličasto podinom ušikastom sjedavo, omotno, razdalečeno zubkasto, na vršku zubcem providjeno, runasto il runasto-vlasnato. Cv. srp. kol. Iztoz. I Oculus Christi Vis. J. Conyzoides Dsf. Aster odorus All.

I. dissenterica L. *O. kudravi.* Ucvast metljičasta, grančasta; ljuske na uborku prugaste, dugo oštrljaste na vrhu surkaste, ru-

Digitized by Google

nate, cvieće žuto, trakovi mnogo dulji od kolute; stabljika obla, runasta; lišće suličasto valovito, kudrasto, raztvoreno zubkasto zgora sugladko, zdola pusteno kratko-vlasnato; korien puzav. Obćenito kod grabah i močvarah; cv. srp. ruj. list. Iztoz. Pulicaria dyssenterica Gaertn. Aster dyssent. Scop. Diplopappus dyssent. Bl. et Fing.

I. bifrons L. *O. dvolični.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku oštrljaste, izvanjske uzko-suličaste, odvinute, nutarnje prugaste, osovne, ljepkasto-vlasnate; cvieće zlato-žuto; stabljika visoka, uglasta, gori pahuljasta, granasta; lišće korienito i dolnje stabaljno jajasto-dugoljasto, dugo-petlično; ostalo dugoljasto postabljušno, svekoliko cielovito na vrhu šiljkasto, kudravo sredinom zubasto, kosmato. U Slavoniji okolo Karlovca (Kanitz). Cvate srp. kol. Iztoz. Aster bifrons All. Conyza alata Bmg.

I. conyza L. *O. grmičasti.* Ucvast metljičasto-vršikasta; ljuske na uborku izvanjske kraće jajolike, na vršku škurozelene na podini bledje, nutarnje suličaste, dugoljaste, bliede, na vršku kadšto odvinute, pahuljaste, ljepkaste, crljenkaste; cvieće žuto; stabljika visoka, grančasta, vunasta, drvenasta; lisće korienito jajoliko-suličasto, petlično, stabalno dugoljasto, sjedavo; zgora poriedko šćetinasto, zdola vlasnato. Na kamenitih i drugih pjeskovitih mjestih. Cv. srp. kol. Istoz. Inula squarrosa Bernhardi. Conyza squarrosa L.

Rod XVII. *Bidens* L. *Dvozubac.*

Uborak mnogoljuskast, dvoredan; ljuske izvanjske raztvorene; cvieće dvospolno, cievnasto il trakovi listasti; pernica osjava; rožke bodljive, dvozube.

B. tripartita L. *D. torica.* Ucvast grančasta, pobočna, na grančicah jednoglavičasta; ljuske na uborku izvanjske dulje od glavice, striekane, suličaste; cvieće žuto, kolutasto; stabljika osovna, uglasta, brazdasta, iz listnih pazušicah izlaze grančice; lišće protustavno, gladko, trodielno listići pilasti, gornji troperasti, središnji suličasti dugoljasti. Obćenito raste na poljanah, u vrtovih, vinogradih; cv. srp. kolov.

B. cernua L. *D. ponikvac.* Ucvast jednoglavičasta, grančasta; ljuske na uborku jajolike, oštrljaste, il prikružene striekane, cvieće žuto, poniknuto trakasto, riedko kolutasto; stabljika osovna, razštrkano kostriešasta, brazdasta, šupljasta, il visoka i tada granasta, il nizka i jednostruka; lišće suličasto, na vršku dugo oštrljasto, pi-

Digitized by Google

lasto, jednotno, il suraslo, gladko; kod močvarah, zvirištah, u šumah na vlažnih mjestih. Cv. srp. kol. ruj. Iztoz. Careopsis Bidens.

Rod XVIII. *Helianthus* L. *Sunčanica.*

Uborak criepovit; cvjetni trakovi listasti, na koluti cievnasti, dvospolni; pernica plievnata, odpadna.

H. annuus L. *S. ljetna.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku široko-suličaste, cvieće oveliko, samotno povinuto, žuto; stabljika osovna, visoka drvenasta, obla, vlasnata; lišće veliko, jajoliko srdčasto, pilasto. Sadi se; cv. srp. kol.

H. tuberosus L. *S. gomoljasta.* Ucvast grančasta, ljuske na uborku suličaste, glavice manje od prijašnje, osovne, žute; stabljika osovna, visoka, drvenasta, vlasnata, brazdasta; lišće dolnje srdčasto-jajoliko, gornje dugoljasto-jajasto, il suličasto oštrljasto, izmjenito, pilasto, hrapasto; korienje gomoljasto. Sadi se, većom stranom podivljalo. Cv. kol. ruj. list.

Rod XIX. *Rudbekia* L. *Pupavica.*

Uborak dvoredan; trakovi cvjetni listasti, u koluti cievnati dvospolni; perjanica obrubljena zubasta il je neima.

R. laciniata L. *P. dronjava.* Ucvast metljičasta, sguštena, konačna, na grančicah samotna; ljuske na uborku suličaste; cvieće žuto; stabljika osovna, grančasta; lišće korienito-perasto, listići jajasti, sutrolapni, na podini nejednaki, stabaljno trodielno, il cielovito, dugoljasto, zubasto, gladko il mekano vlasnato. Sadi se po perivojih a sad na mnogih mjestih samorast. Cv. srp. ruj.

Rod XX. *Carpesium* L. *Vratnjak.*

Uborak criepovit, cvieće cievnato; trakovi ženski višeredni, na koluti dvospolni; rožka kljunasta; pernice neima.

C. abrotanoides L. *V. grozdasti.* Ucvast grozdasta, sguštena, jednostrana; ljuske na uborku izvanjske jajaste, nutarnje subičaste bljedje, mrenjaste, raztrgano-trepavičaste; cvieće žuto; stabljika osovna, grančasta, kosmata; lišće korienito, i dolnje stabtljno jajasto-dugoljasto u petlicu produljeno, najviše suličasto, svekoliko cielovito il jedva zubkasto, pahuljasto vlasnato. Na hladovitih mjestih okolo Drave, u Primorju, Slav. Cv. srp. kol.

C. cernuum L. *V. poniknuti.* Ucvast grančasta jednoglavičasta: ljuske na uborku mrenjaste, jajaste, cvieće žuto, stapke udebljane

*

Digitized by Google

pod cvatnjom povinuti; stabljika osovna, zeljasta, poriedko vlasnata; lišće izmjenito, jajoliko-suličasto, na podini sauženo, petlično, prema gori umaljeno, verugano-zubkasto, zgora sugladko, zdola kratkovlasnato. Na brežuljcih i bregovih šumskih, kod toplicah Varaždina, kod Grebengrada, Kravarskoga itd. U Slav. kod Daruvara, Virovitice, u Sriemu. Cv. srp. kol.

Rod XXI. *Gnaphalium* L. *Runolist.*

Uborak criepovit petuglast ili polukrugalj, šušnjav; cvieće u koluti dvospolno, cievnasto, četvero il petzubasto; trakovi ženski nitasti, višeredni; rožka bez kljuna, pernica vlasolika il nitasta, odpadna.

Čislo I. Uborci petuglasti, stabljike tankovite, lišće uzko-suličasto.

G. germanicum Willd. *R. njemački.* Cvjetne glavice klubkasto nagomilane, u pazušicah i na kraju stojeće; ljuske na uborku nutarnje bodljivo osjave, srednja najme žila u bodljiku je povučena; izvanjske listaste, pustene; stabljika rašljasta, osovna, zeljasta te lišće prugasto-suličasto sjedavo, runasto-pusteno. Na poljanah suhih, na kraju grabah itd. Cv. srp. kol. Iztoz. Filago germanica L. Gifola vulgaris Cass.

Promjenak: *G. pyramidatum* Rchb. *R. pyramidalni.* Glavice cvjetne pobočne i središnje klubkasto-sguštene, stabljika zeljasta, rašljasta, lišće dugo i uzko suličasto; biljka vuneno-pustena.

G. arvense Willd. *R. ledinasti.* Ucvast metljičasta, grančice klasnate, cvieće gomilasto pobočno i krajno, (nipazuhično) ljuske na uborku tupkaste vunaste; stabljika zeljasta, osovna, gusto vunasta; lišće suličasto, stabljiki prionuto bielo pusteno; na brežuljcih mršavih, pustačah itd. Cv. srp. kol. Iztoz. Filago arvensis L. Gifola arvensis Cass.

G. minimum Sm. *R. majušni.* Ucvast rašljasto-grozdasta, cvieće klubkasto po grančicah u pazušicah i na kraju; ljuske na uborku tupkaste; stabljika osovna, nitasta — često ih je više iz jednoga koriena — pustena; lišće prugasto suličasto, oštrljasto, stabljiki pritisnuto bielo-pusteno. Na poljanah i pustačah brežuljastih. Cv. srp. kol. Iztoz. G. montanum Huds. Filago montana D. C. F. arvensis Wahl. F. minima. L.

G. gallicum Sm. *R. francezki* Ucvast rašljasto-grozdasta; cvietne glavice pazuhične i krajne, grančice tanane; ljuske na uborku suličaste, oštrljaste, pahuljaste, svileno-runaste; lišće štono glavice pokriva nadilazi ove; prugasto-šiljasto; stabljika osovna, rašljasta,

Digitized by Google

pahuljasta, lišće prugasto-suličasto, uvinuto po stabljiki razdalečeno. U Dalmaciji na Biokovom i na Lesini. Cvate lip. kol. Filago gallica. L.

Čislo II. Ucvast klasnata il vršikasta.

G. sylvaticum L. *R. šumski.* Ucvast dugo klasnata, glavice sjedave, listane; ljuske na uborku izvanjske kraće, zakružene, gole, smedjaste; cvieće žutkasto; stabljika jednostruka il šibikasta, osovna bielo-vunasta; lišće korienito suličasto u petlicu povučeno, stabaljno sjedavo užje, zgora sugladko zdola vuneno il pusteno. Po šumah; cv. srp. kol. syn: G. rectum Sm.

Promjenak: *G. pusillum* L. *R. sićušni.* Stabljika nizka, klas kratak, maloglavičast, il glavica jedna skrajna. Dolazi sa glavnom vršću.

G. dioicum L. *R. dvodomi.* Ucvast vršikasta gusta; ljuske na uborku kod ženskih cvjetovah lopataste, manjaste, svjetle, nutarnje oštraste; cvieće ružičasto il bliedo; stabljika batvičasta, nizka il ovišja, kadšto visoka, paučasto-vunasta; vriežovita; lišće korienito obojajasto, lopatasto, cielovito, stabaljno prugasto suličasto, riedko, pritisnuto, zgora zeleno zdola snježno-pusteno; vrieže položene korienaste; po brdinah, na ledinah i pustačah. Cv. trav. Istoz. Antennaria dioica Gaert.

G. luteo-album L. *R. žutasti.* Ucvast grančasto-grozdasta, bezlistna, glavice cvjetne gomilaste; ljuske na uborku dugoljaste tupe, slamnaste; stabljika zeljasta, bielo-pustena, povaljena, kašnje osovljena; lišće suličasto obostrano runasto-pahuljasto, poluomotno; dolnje duguljasto-lopatasto, gornje utanjeno, oštrasto. Na pustikah i poljanah okolo Sv. Jelene, Bukovca; u Primorju, u Slav. Cv. srp. kol. Istoz.: G. pompejanum Ten. Helichrysum luteo album Rchb. Hel. conglomeratum Mnch.

G. Leontopodium L. *R. lavostap.* Ucvast vršikasta gusta; vršika omotana, listići omotni mnogo dulji od vršike, bielo-pusteni; ljuske na uborku zelenkaste na rubu crnkaste, izvanjske jajaste, nutarnje dugoljaste oštrljaste; stabljika zeljasta, jednostruka, pustena; lišće korienito dugoljasto suličasto, dugo-petlično, cielovito, zgora zelenkasto, zdola bielo-pusteno; stabaljno užje obostrano siedo i vuneno-pusteno. Na pećinah najvišjih planinah: Rišnjak, Velebit. Cv. kol. Istoz.: Leontopodium alpinum Cass.

G. uliginosum L. *R. barica.* Ucvast klubkasto-gomilasta, grančasta; ljuske na uborku suličaste, smedje; cvieće žutičasto; stabljika tanka zdola granovita, bielo-vunasta; lišće korienito lopa-

Digitized by Google

tasto dugo utanjeno, siedasto. Na močvarnih mjestih, na livadah i pašnjacih vlažnih. Cv. srp. kol. Istoz.: G. tomentosum L.

Promjenak: *G. nudum* Hoffm. *R. goli.* Gladko, zeleno, lišće prugasto, glavice cvjetne konačne.

Rod XXII. *Helichrysum* Pers. *Smilj.*

Uborak criepovit, ljuske šušnjave, manjaste, peranica perasta; ženski cvietovi trakasti, ostali dvospolni.

H. arenarium DC. *S. pjeskarni.* Ucvast vršikasta, gusta; ljuske na uborku jajaste, šušnjave, caklene, žutkaste; cvieće limunasto; stabljika zeljasta, osora, vuneno-pustena; lišće dolnje objajasto-suličasto, stabaljno prugasto-suličasto, obostrano pusteno. Na pašnjacih i vrbicih okolo Drave. Cv. srp. kol. Istoz : Gnaphalium arenarium L.

H. angustifolium D. C. *S. uzkolistni.* Ucvast vršikasta, sastavljena, glavice mnogo manje od prijašnjega; ljuske na uborku jajolike, tupkaste, šušnjave, izgrižene, žutkaste; cvieće limunasto; stabljika busikasta, osovna, šibikasta, siedo-pustena; lišće prugasto-suličasto, tupkasto, siedo-pusteno. U Primorju hrv. Cv. lip. kol. Istoz.: Gnaph. angustifolium Lam. Gn. italicum Roth.

Rod XXIII. *Artemisia* L. *Kamaljika.*

Uborak criepovit; cvieće u kóluti dvospolno; trakovi jednoredni, nitasti; il su svi dvospolni; rožka objajasta, bezkrilna.

A. caerulescens L. *K. modrasta.* Ucvast grančasta, metljičasta; ljuske na uborku jajasto-dugoljaste, šušnjave, trepavičaste, lahko paučinasto-siede; stabljika osovna, grančasta, brazdasta, vlasnata, subusasta; lišće dugoljasto-suličasto siedo, na modrasto udara, na jalovih stabljikah il mladicah urezano il perasto; kod mora okolo Baga i Senja. Cv. kol. ruj. Istoz.: Absynthium angustifolium Dod.

A. maritima L. *K. pomorska.* Ucvast metljičasto-grozdasta, grančice zavinute, ljuske na uborku dugoljaste mrenjasto obrubljene, šušnjave, izvanjske kraće, cvieće na vrhu smedjasto; stabljika na podini drvenasta, osovna; lišće dvo troperasto, listići prugasti; gornje cielovito, svekoliko bielo-pusteno il kad pusten izčezne sugladko. U Slavoniji okolo Gergetka; Dalm. Cv. srp. kol. Istoz.: A. Seriphium W. A. salina W.

Promjenak: *A. gallica.* W. Koch. Glavice osovne, grančice osore osovne ne klimave. Oko Rieke (Flora von Fiume. A. Smith. 1878).

Digitized by Google

A. Absynthium L. *K. pelin.* Ucvast metljičasto-grozdasta, glavice cvjetne klimave; ljuske na uborku nutarnje na vrhu zakružene, hrapave, izvanjske suličaste pustene; stabljika zeljasta siedosvilasta; lišće korienito dvo-, stabaljno troperasto, cvietno nerazdieljeno, svekoliko mekano, siedo i svilasto-pusteno. Obćenita na ruševinah, kod plotovah i poljah. Cv. srp. kol. Istoz.: Absynthium vulgare L.

A. arborescens L. *K. drvolika* il *bieli pelin.* Ucvast metljičastogrozdasta; ljuske na uborku izvanjske tupe svilasto-pustene, unutarnje šušnjave, pahuljaste, izgriznute, stabljika busasta, osovna, visoka, granasta, svilasto-pustena; lišće dvo- troperasto, siedo-svilasto; najgornje cielovito prugasto. U pukotinah pećinskih uz more kod Budve (obilno je ima na otoku Pelagosi). Cv. srp. kol.

A. Camphorata L. *K. kafrenasta.* Ucvast grančasto-grozdasta, ljuske na uborku tupe na okrajcih šušnjave, siedaste, izvanjske suličaste, tupkaste, pahuljaste; stabljika drvenasta, na podini položita, tad osovna, vlasičasta; lišće dvoperasto, pritisnuto vlasičasto, pahuljasto nakon sugladko, listići prugasti, tupkasti; najgornje cvietno jednostruko, cielovito. Na kamenitih mjestih, na primorskih stranah i na malom Oštrcu kod Rudah samoborskih. Cv. kol. ruj. Istoz.: A. Corymbosa Lam. A. subcanescens W. A. rupestris Scop. A. humilis Wulf. A. saxatilis W.

A. Abrotanum L. *K. Božje drievo.* Ucvast metljičasto-grozdasta; ljuske na uborku nutarnje objajaste, izvanjske suličaste na okrajcih šušnjave, pahuljaste, trepavičaste, glavice cvietne združene, klimave, sićušne; stabljika busikasta, drvenkasta, šibikasta, lišće perasto, najužje prugasto, cvietno trorezno, pahuljasto. Na kamenitih mjestih okolo Baga. Cv. kol. ruj.

Promjenak: *A. paniculata* Lam. *K. metljičasta.* Glavice bielopustene, metljice sguštene, lišće još tananije. U Dalm. Istoz.: A. Narotina Vis. A. procera. Visianiana Besser.

A. vulgaris L. *R. pelin crni.* Ucvast metljičasto-grozdasta, ljuske na uborku dugoljaste, zakružene, nutarnje dulje, zeljasto-šušnjave, pustene; stabljika vrlo visoka, brazdasta, grančasta pahuljasta; lišće nejednako perasto, listići suličasti, urezani, pilasti na podini ušikasti, petlični; gornje prugasto razderano, perasto, najgornje cielovito, svekoliko zgora gladko, zdola bielo pusteno; obično. Cv. srp. kol.

A. campestris L. *K. poljanska.* Ucvast grančasto-metljičasta, grozdasta; ljuske na uborku jajaste, izvanjske kraće, nutarnje

Digitized by Google

jajasto-dugoljaste; stabljika položita, kašnje osovna, obla, pahuljasta; lišće dvo- troperušasto, dolnje na podini petlice ušikasto, cvietno gornje nerazdielno, svilasto-siedo, il sugladko. Na poljih i njivah neobradjenih, na brežuljcih. Cv. srp. kol.

A. scoparia W. K. *K. metljasta.* Ucvast metljičasto-grozdasta; ljuske na uborku jajaste, sugladke, cvietići gori rumenkasti; stabljika obla, vrlo grančasta, vlasičasta; lišće gladko, dolnje perasto, stabaljno razciepljeno, ostalo umaljeno, cvietno jednostruko, prugasto, vlasnato, na podini petlice ušikasto. Na brežuljcih mršavih. Cv. srp. kol.

A. annua W. *K. ljetna.* Ucvast metljičasto-grozdasta; ljuske na uborku suličaste, na podini mrenjaste, bliede; glavice klimave; cvieće zlatnožuto; stabljika visoka, drvenkasta, šibikasto-grančasta, obla, brazdasta, gladka; lišće veliko dvo- troperasto, listići prugasto-suličasti, urezani; biljka vonja jako. Na pašnjacih i poljih neobradjenih kod plotovah i zidinah kod Osieka, Vinkovca, Gradiške, takodjer u Brčki kod plotovah i stoborah, kod obale savske u Bosni. Cv. kol. ruj.

Rod XXIV. *Tanacetum* L. *Vratić.*

Uborak criepovit; cvieće u koluti dvospolno, cievnato; na obrubu nitoliko; il sve dvospolno; rožka uglasto-striekana; pernica sićušna, krunolika.

T. vulgare L. *V. obični.* Ucvast metljičasto-vršikasta, ljuske na uborku jajaste; cvieće žuto; stabljika visoka, gladka, drvenasta; lišće dvoperasto, listići urezano-pilasti, petlica središnja zubičasta. Obćenito. Cv. srp. ruj.

T. Balsamita L. *V. melemka.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku jajolike, nutarnje na vrhu mrenjaste, cvieće žuto; stabljika zeljasta, pedanj i više visoka, na podini korienasta pepeonasta; lišće elliptično pilasto, kadifo-pepeonasto; po vrtovih se sadi i samo raste. Cv. srp. kol. Istoz.: Chrysanthemum Tanacetum Vis. Balsamita major Dsf. B. vulgaris W. Pyrethrum Tanacetum DC.

Rod XXV. *Achillea* L. *Jezičac.*

Uborak criepovit; cvieće u koluti dvospolno, cievnato, cvieće na obrubu žensko, listasto; listić cvietni sukrugalj; rožka stisnuta.

A. Ageratum J. probušeni. Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske kraće, cvieće žuto; stabljika osovna; lišće du-

Digitized by Google

goljasto tupo, pilasto, čupasto probušeno, piknjasto, na hrbtu i okrajcih sićušno šćetkasto, šćetke svinute. U Dalm. Cv. lip. srp.

A. Ptarmica L. *J. rebrica.* Ucvast metljičasto-grozdasta, ljuske na uborku suličaste, vlasnate, na okrajcih mrenjaste trepavičaste, smedjaste, cvieće bielo; stabljika osovna, uglasta, grančasta, gori pahuljasta; lišće prugasto, pilasto, dugo sauženo. U mokrih livadah itd. Pitomača, Virovitica itd. Syn. Ptarmica vulgaris DC.

A. Clavennae L. *J. sviljača.* Ucvast vršikasta, kratka, sguštena; ljuske na uborku jajolike crno il smedje orubljene, pahuljaste; vlasnato trepavičaste; cvieće u koluti bliedo, trakovi bieli; stabljika zeljasta, jednostruka, sieda; lišće dolnje dugoljasto-klinasto u petlicu provučeno, perasto il dronjkasto, dronjci suličasti il dugoljasti, tupi; stabaljno užje dronjkasto; svekoliko svilasto-pusteno. Na pećinah višjih bregovah, na Kleku, Bitoraju, Rišnjaku, Visočici itd. Cv. lip. kol. Istoz.: A. tyrolensis Wend. A. capitata W.

Promj.: *A. argentea* Vis. *J. srebrnica,* stabaljno, lišće cielovito, trakovi petorni.

Achillea millefolium L. *J. stolist.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, trepavičaste, izvanjske kraće; cvieće bielo; stabljika osovna, sudrvenkasta, obla, vlasnata; lišće dolnje dvoperasto, perca dvo- trorezna, na vrhu šiljčikasta; gornje užje, svekoliko vlasičasto il sugladko; obično. Cv. lip. ruj.

Promjenak: *A. rosiflora.* Vuk. *J. ružičasti.* Stabljika, stapice i lišće runasto-vlasnato; lišće dvoperasto, perca šiljkasta, lapovi cvietni ružičasti na vrhu izverugani. U brdinah primorskih. Cv. srp. kol.

A. sylvatica Becker, *J. šumski.* Stabljika visoka, lišće oveće, širje, perca na lišću razmaknuta; raste na tustoj zemlji u šumskom hladu. (A. Seidelii Presl).

A. collina Beck. *J. brdjanski.* Lišće vrlo uzko, stabljika nizka, perca na lišću sguštena, cvietovi sićušni. Na brdinah pustih, na cielinah.

A. nobilis L. *J. tetrica.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku vlasnate; cvieće bielo, trakovi kratki; stabljika na podini povaljena, tad osovna, vlasnata, gori i na stapkah pustena; lišće korienito troperasto, ostalo dvoperasto, perca opet perasto zubčikasta, vlasnata. Na poljanah i njivah okolo Paukovca, kod Zagreba okolo Šalate, Remetah itd. Cv. srp. kol.

Promjenak: *A. ochroleuca* Ehrh. *J. žutičasti.* Cvieće žutičasto

A. odorata L. *J. mirisavi.* Lišće korienito, trostabaljno dvoperasto; stabljika poniža i jačje vunasta; cvietne glavice sićušne. Na pećinah u Primorju.

Digitized by Google

A. tanacetifolia All. *J. vratičolistni.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste vlasnate, žila srednja nadignuta i u šiljak željasti provučena; cvieće bielo (kadšto ružično), stabljika visoka osovna, kosmata; lišće perastorezano, perca perasto-pikasta, na vrhu šiljkasta, osrednja petlica široka, perasto zubasta. Na pećinah i travnih mjestih višje gore: na Kalniku, Reki, Ivančici, Krapini itd. Cv. srp. kol. Istoz.: promj. manje vriednosti: A. dentifera Koch. A. magna All. A. distans Willd. A. ambigua Poll. A. magna D. C. A. lanuginosa Gaud.

Rod XXVI. *Anthemis* L. *Jarmen.*

Uborak criepovit; cvieće u koluti dvospolno, cievnato, na rubu petzubasto; cvieće okrajno žensko, listasto; rožka bezkrilna, il uzkokrilna, bez pernice nu zarubljena; plodnica pljevnata.

A. Cota L. *J. visoki.* Ucvast grančasta, jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste mrenjaste, srednja žila u šiljac izlazi, pljeve na plodnici šiljaste, cvieće bielo, u koluti limunasto; stabljika osovna, uglasta, pod glavicami udebljana; lišće dvoperasto, perca šiljkasta. Okolo Rieke i u Primorju. Cv. srp. kol. Istoz. A. peregrina DC. A. altissima L. Cota altissima Gay. A. brachyanthos Gay.

A. Pseudo-Cota Vis. Ucvast metljičasta, grančasta; ljuske na uborku dugoljaste, tupe, u sredini na bridu zelene, vunaste, cvietovi malcni bieli, kolute žute; stabljika osovna grančasta; lišće debelkasto dvoperasto urezano, perca na vrhu razširena, šiljasta vunasto-vlasnata zdola piknjasta. Medju usjevi: u vinogradih na Primor. hrv. Cv. lip. kol.

A. arvensis L. *J. poljski.* Ucvast šibikasta; ljuske na uborku suličaste na okrajcih blieđe na bridu zelene, pljeve na plodnici suličaste tupkaste; trakovi bieli, koluta žuta; stabljika povaljena, prignuta, grančasta, zeljasta, brazdasta; lišće dvoperasto-rezano runasto il sugladko, kratko vlasnato, perca šiljčikasta. Obično raste. Cv. lip kol. ruj.

A. Cotula L. *J. smrdika.* Ucvast šibikasto-grančasta; ljuske na uborku tupe, manje više vlasnate, cvieće na pupkastoj koluti žuto, trakovi bieli; plodnica sa prugasto-šćetinastimi pljevami; stabljika povaljena, kašnje podignuta, gladka; lišće škuro zeleno gladko, dvoperasto-rezano, perca prugasto-šiljasta; obično raste. Cv. lip. ruj. Istoz.: A. ramosa Lk. A. prostrata Ten. Maruta Cotula D. C. Mar. foetida Cass.

Digitized by Google

A. tinctoria L. *J. žuti.* Ucvast maloglavičasta razstavljeno metljičasta il jednoglava; ljuske na uborku vlasnate, suličaste, cvieće žuto, glavice oveće; stabljika osovna, sudrvenkasta, vlasnata, gori pustena; lišće dvoperasto-rezano, perca pilasta šiljkasta, spoda gusto pahuljasta. Na suhih zemljištih po brdinami: Kalnik, Krapina, Samobor itd. Cv. srp. Istoz: Chamemaelum tinctorium. All.

A. austriaca Jacq. *J. austrijski.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste na okrajcih vlasičaste; pljeve dugoljaste šiljkaste, trakovi bieli, koluta žuta; stabljika osovna, obla gori grančasta; lišće dvoperasto-rezano debeljkasto, središnja petljica zubasta, perca češljasto položena cielovita, šiljkasta, runasto-pahuljasta; na brežuljcih mršavih kamenitih amo tamo. Cv. srp. kol. Istoz: A. Triumfetti All. A. ringens Wallr. A. ruthenica M. B.

A. Chia L. *J. dalmatinski.* Ucvast dugoljasto-grančasta, jednoglavičasta; pljeve na podnici klinaste, izvanjske na okrajcih staklenaste; trakovi bieli, u koluti cvieće žuto; stabljika grančasta, pahuljasta; lišće dvoperasto-rezano, gladko, perca raztvorena, listići urezani opetno perastorezani, šiljkasti. Na kamenitih mjestih kod Dubrovnika.

A. valentina L. *J. trakovac.* Ucvast raztvoreno-grančasta, pljeve na plodnici klinaste, na okrajcih šušnjave na vrhu šiljkaste; ljuske na uborku tupe kosmate, nutarnje imadu šušnjav razderan privjesak, cvieće žuto, cvietići dvoosjavi; stabljika osovna grančasta, pod glavicom udebljana; lišće troperasto-urezano, perca prugasta, oštrljasta. Na otoku Lesini. Cv. lip. kol. Istoz: Anacyclus radiatus Loisel. Chamemaelum valentinum All.

A. pubescens Willd. *J. maljavi.* Ucvast raztvoreno-grančasta; ljuske na uborku jajoliko suličaste, staklasto-oštrljaste, na vrhu crne, kosmate; trakovi bieli dugi; pljeve šušnjave na vrhu gladke il vlasnate; stabljika grančasta pahuljasta; lišće dvoperasto-rezano, siedovunasto; listići prugasti, obli, cieloviti, trorezni. Okolo Zadra kod zidinah. Cv. srp. kol. Istoz. A. clavata Desf. A. tomentosa Gou. A. biaristata DC. Anacyclus pubescens Rchb. A. tomentosus D. C. A. clavatus Pers. Chamemaelum tomentosum All.

Rod XXVII. *Matricaria* L. *Matričnjak.*

Uborak criepovit; cvieće na koluti dvospolno, cievnato, okrajno žensko listasto; rožka bezkrilna, pernica mrenjasta il je neima, plodnica gola, suvaljasto-šiljčasta.

Digitized by Google

M. chamomilla L. *M. kamilica.* Ucvast metljičasto-grančasta; ljuske na uborku dugoljaste, tupe, na okrajcih biele; cvietni listići bieli, koluta žuta; stabljika tanka, grančasta, razpuštena; lišće vlasasto, dvostruko dvoperasto, perca šilasto-prugasta. Medju usjevi, u vrtovih itd. Cv. lip. kol. Istoz. M. recutita. L. M. svaveolens L. Chamomilla officinalis. Koch.

Rod XXVIII. *Chrysanthemum* L. *Bielica.*

Uborak criepovit; cvieće u koluti dvospolno cievnato; okrajno žensko listasto; rožka bezkrilna bez pernice, okrajci manje više provirući u krunicu povučeni; plodnica gola.

Chr. segetum B. strnička. Ucvast grančasta; ljuske na uborku jajaste, na okrajcih mrenjaste, smedje; cvieće žuto; stabljika povaljena, kašnje uzdignuta, zeljasta, grančice šuplje, pod glavicami udebljane; lišće dolnje lopatasto, dolnje pilasto, na vrhu plamenasto-urezano, stabaljno omotno rezano-zubasto, najgornje cielovito, srdčasto-omotno. Medju usjevi amo tamo. Cv. lip. srp.

Chr. Leucanthemum L. *B. Ivanska.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, tupe, zelenkaste, na okrajcih mrenjaste; glavice velike, cvietići bieli, koluta žuta; stabljika osovna, jednostruka, zeljasta, kadšto grančicom umnožena, brazdasta, pahuljasta, il gladka; dolnje lišće objajasto, lopatasto, rovašasto il pilasto, petlično, gornje umaljeno suličasto razdalečeno zubkasto. Obično. Cv. svib. lip. Istoz.: Leucanthemum vulgare DC.

Chr. uliginosum WK. *B. močvarna.* Ucvast grančasto-metljičasta; ljuske na uborku dugoljaste, na vrhu zakružene, na okrajcih široke i smedje, mrenjaste, vlasikaste, trakovi bieli, koluta žuta, stabljika osovna, gori grančasta, obla, brazdasta pahuljasta; lišće suličasto, oštro zubasto, gornje stabaljno na podini ušikasto, malko zubasto, il cielovito. U močvarah dravskih kod Osieka itd. Cv. kol. ruj. Istoz.: Chr. serotinum Jacq. Pyrethrum uliginosum Rchb.

Chr. montanum L. *B. gorska.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku izvanjske kraće, nutarnje mrenjasto-zarubljene i na okrajcih škuro-smedje il crnkaste; cvieće bielo, koluta žuta; stabljika osovna zeljasta, gladka, gori bezlistna; lišće korienito, lopatasto, petlično, okolo vrha rovašasto, prema petlici cielovito, gornje uzko suličasto na daleko zubkasto. Na visokih bregovih Klek, Merzin, Velebit itd. Cv. lip. srp. Istoz.: Chr. lanceolatum Pers. Chr. heterophyllum W.

Ima njekoliko promjenakah ove i prediduće vrsti, koje se imadu opazivati i točnije označiti.

Digitized by Google

Chr. cinerariaefolium Trev. *B. divji pelin,* il *B. pepeljača.* Ucvast jedno- il grančasto-dvoglavična; ljuske na uborku izvanjske kraće suličaste, nutarnje dugoljaste na okrajcih mrenjaste vunaste; glavice oveće, cvjetići bliedi, u koluti žuti; stabljika osovna osorasta, sieda, bielo-vlasikasta, jednostruka il grančasta; lišće dolnje perasto-urezano, dugo petlično zgora vlasikasto zpoda pusteno, svilasto-vlasnato, perca jajolika, klinasta, rtasta; gornje sjedavo, najgornje cielovito. Medju kamenjem uz cestu izpod Halana prema Podpragu; u Dalmaciji. Cv. srp. Istoz. Chr. Turreanum Vis. Chr. rigidum Vis. Pyrethrum cinerariaefolium Ten. Tanacetum cinerariaefolium Schulz Bip.

Chr. ceratophylloides All. *B. voščikolistna.* Ucvast jednoglavična; ljuske na uborku suličaste, cvieće bielo; stabljika osovna jednostruka, kadšto grančasta; korienito lišće i stabaljno perasto-rezano, petlično, listići prugasto-suličasti, na riedko urezani dvociepni il cieloviti. U Dalm. okolo Paklenice; Velebita; Cv. lip. kol. Iztoz. Pyrethrum ceratophylloides Ten.

Chr. macrophyllum W. K. *B. velelistna.* Ucvast gusto vršikasta; ljuske na uborku izvanjske kraće, nutarnje užje, na vrhu šušnjave, brid na hrbtu uzdignut; glavice cvjetne malene, trakovi bieli, u koluti zamrljani; (žutasto-sivkasti) stabljika visoka, osovna, uglasta, kosmata; lišće perasto-ciepano, gusto pahuljasto il kratko vlasnato; razciepine suličaste, pilaste, šiljkaste, središnja petlica krilasta. U gorskih šumah kod Zagreba, u Vel. Kapeli, kod Zlobina, Fužine, na Papugu itd. Cvate lip. srp. Iztoz.: Pyrethrum macrophyllum Willd. Tanacetum macrophyllum Schultz Bip. Achillea macrophylla Mitterb. et Piller. Gymnocline leucocephala Cassini.

Chr. corymbosum L. *B. kokotac.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske kraće, svekolike na hrbtu bridaste na vrhu mrenjaste, tupe razderane, gladkaste, na okrajcih smedje; trakovi bieli, koluta žuta; stabljika osovna, visoka, brazdasta, vlasnata; lišće dolnje perasto, listići jajasti pilasti, il pilasto-urezani, šiljkasti; dugo-petlični privjesikasti; stabaljni sjedavi. Cv. lip. srp. Obično u šumah bregovitih Istoz. Pyrethrum corymbiferum L. P. corymbosum W. Tanacetum corymbiferum Schultz Bip.

Promjenak: *Chr. Clusii* Fischer. Listići perasti užji, a cvjetni listići dulji; kod Sladovca i na Vratniku; — razlika vrlo neznatna.

Chr. parthenium L. *B. povratič.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na uborku prugasto suličaste, stisnute; listići cvietni bieli na vrhu trociepni, koluta žuta; stabljika osovna iz podine gran-

Digitized by Google

časta: lišće petlično, perasto ciepano, perca jajolika, lopatasta, rtasta. Sadi se u vrtovih i kadšto samorast. Cv. srp. kol. Istoz. Matricaria Parthenium L. Pyrethrum Parthenium Sm. Tanacetum Parthenium Schultz Bip.

Chr. inodorum L. *B. ruman.* Ucvast metljičasta; ljuske na uborku gladke, dugoljaste, na okrajcih mrenjaste, smedje; trakovi bieli, koluta žuta; stabljika visoka, osovna, gladka, grančasta; lišće dvo-troperasto, nitasto, gladko. Medju usjevi, i okolo željeznice kod Skrada. Cv. lip. srp. Istoz. Pyrethrum inodorum Sm. Matricaria inodora Koch. Chamemaelum inodorum Vis. Tripleurospermum inodorum Schulz Bip..

Chr. uniglandulosum Vis. *B. jednožljezdasta.* Ucvast metljičasto-vršikasta; ljuske na uborku dugoljaste, izvanjske ponešto kraće bridom zelenim, okrajkom mrenastim; trakovi bieli, koluta žuta; stabljika osovna, visoka, brazdasta, gladka, gori grančasta; lišće dvo-troperasto najužje, gladko; rožka bez pernice. U šumah i medju pećinami na Velebitu, zatim kod Vrebca u Lici, te medju usjevi okolo Udbine. Cv. srp. Istoz. Chamemaelum uniglandulosum Vis.

Rod XXIX. *Doronicum* L. *Divotak.*

Uborak polukrugalj, ljuske jednake, dvo-troredne, cvieće na koluti dvospolno, cievnato, na rubu žensko, listasto; rožka bezkljunasta, bezkrilna, brazdasta.

D. croaticum Vuk. *D. hrvatski.* Ucvast jednoglavičasta, il grančasta; ljuske na uborku suličaste, listaste, dugo utanjene, kratko vlasikaste, i trepavičaste; cvieće žuto oveliko, stapke dugačke, žljezdasto-vlasnate; stabljika visoka, osora, krepka, vlasnata, brazdasta, gori grančasta; lišće korienito, prije cvatnje zeleno bubrežasto, na podini duboko srdčasto, cielovito il slabašno veruganozubkasto, il valovito, petlica razširena, — medjutim u vrieme cvatnje lišća korienita više nema; — dolnje stabaljno lišće zakruženo, bubrežasto na podini srdčasto dugo i široko petlično; sliednje široko, jajoliko na vrhu prikruženo, verugano-pilasto, na podini u petlicu široko-krilnu doli zakruženu i stabljomotnu povučeno; gornje omanje, suličasto, sucielovito il verugano zubkasto, srdčasto-omotno; obostrano kratkimi vlasi posuto i trepavičasto; korien pregrižnjen, bez vriežah. Po brežuljcih i bregovih u šumah, kod Zagreba, Križevacah, u Samoboru, Žumberku itd. Cv. svib. lip. Ovo je znamenit primjerak, od D. Austriacum Jacq.

Digitized by Google

U flori hrv. na listu 816 i 817 navadja se jošte D. austriacum Jacq. D. plantagineum L. D. Pardalianches L. i D. cordifolium Schreb; izpustih je ovdje zato, jer navadjam samo one vrsti, za koje stalno znam, da su kod nas ubrane.

Rod XXX. *Arnica* L. *Veprina.*

Uborak sa ljuskami jednakimi, dvorednimi; cvieće u koluti dvospolno, cievnasto; okrajno žensko, listasto; pestići bez prašnicah il samo sa zametkom njenim; rožka bezkljuna, bezkrilna, striekana; pernica vlasnata.

A. montana L. *V. gorska.* Ucvast jednoglavičasta, il rašljasto dvoglavična; ljuske na uborku suličaste, žljezdasto-maljave; cvieće žuto; stabljika osovna, batvasta, jednostruka, kratko i pahuljasto-vlasnata; lišće korienito ružičasto, jajoliko, jajoliko-suličasto petilno, cielovito, gladko. U gori na livadah; u primorskih bregovih, kod Jasenaka, Bielolasice, Fužinah itd., u Žumberku kod sv. Petra i Mačinah. Cv. lip. srp.

Rod XXXII. *Cineraria* L. *Pepeljika.*

Uborak jednostruk, jednoredan; okrajno cvieće trakasto, rožke sa pernicom vlasnatom.

C. rivularis W. K. *P. potočnica.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, paučinasto-pahuljaste; cvieće žuto; stabljika osovna, šupljasta uglasta, brazdasta; lišće korienito jajasto srdčasto, nejednako-pilasto, stabaljno u krilatu petlicu povučeno; najgornje sjedavo, suličasto, srdčasto, paučinasto, napokon sugladko; na vlažnih mjestih blizu malenih zviništah u šumi Ciglenici, te izpod sela Popovače u Moslavini; okolo Kutine itd. Cv. svib. lip. Istoz. Senecio rivularis D. C.

C. spatulaefolia Gmel. *P. lopatasta.* Ucvast vršikasta, ljuske na uborku suličaste, vlasnate, na podini runaste; cvieće bliedo-žuto; stabljika batvičasta, osovna, striekana, paučinasto-runasto; lišće korienito jajasto jajoliko-lopatasto, sliednje jajasto-dugoljasto u široku krilastu petlicu ulazeće, gornje sjedavo suličasto, verugano i nejednako pilasto, il zubasto, paučinasto-maljavo spoda pusteno i paučinasto-runasto, — nakon poslje izčeznuća runa i paučine sugladko. U gorskih šumah; na visinah u Zagorju kod Krap. topl., Pregrade, Samobora, Zagreba, na Risnjaku itd. Cv. svib. srp. Istoz.: C. longifolia St. C. tenuifolia Gand. Senecio spatulaefolius D. C. S. nemorensis Poll.

Digitized by Google

C. spat. forma: *integrifolia* Vuk. (integrif. Walr.) *P. cielolistna.* Ucvast vršikasta, ljuske na uborku suličaste na okrajcih mrenjaste, maljave; cvieće žuto; stabljika batvičasta, osovna, brazdasta paučinasto-pahuljasta; lišće korienito maleno, jajasto, podina ravna petlica kratka krilata; ostalo jajoliko i dugoljasto suličasto, tupkasto, cielovito na okrajcih zavinuto, na obiuh stranah začetcima vlàsih obasuto, paučinasto-pahuljasto debelo, mesnato, dugo petlično, stabaljno užje stabljici prileżeće, najgornje prugasto Na vrhu Plješivice na gorskih pašnjacih medju kamenjem; kod Udbine. Cv. srp.

C. pratensis Hoppe. *P. livadska.* Ucvast vršikasta, ljuske na uborku uzko-suličaste, pahuljaste; cvieće bliedo-žuto; stabljika osovna, batvičasta, striekana, sugladka, nešto paučinasta; lišće korienito dugoljasto, petlično žagasto-zubkasto, sugladko il paučinasto, stabaljno suličasto, sucielovito, sjedavo. U šumah na travnatih mjestih, na livadah gorskih, Mačine sv. Petra u Žumberku, Vratno kod Kalnika itd. Cv. svib. srp. Senecio pratensis D. C.

C. glandulifera? Vuk. *P. žljezdasta.* Ucvast vršikasta, ljuske na uborku suličaste, paučinasto-pahuljaste, cvieće bliedožuto; stabljika visoka striekano-brazdasta, razštrcano pahuljasta, stapke kratko žljezdasto vlasnate; lišće korienito najprvije omanje krugljasto na podini ravno il susrdčasto, petlica krilasta; ostalo korienito lišće jajoliko-suličasto, brojno, na podini klinasto il nejednako u petlicu pahuljastu ulazno, žagasto, il nejednako dvopilasto žljezdasto-trepavičasto, obostrano zeleneće samo točkami žljezdastimi obnadeveno, okolo žilah vlasičasto, il paučinasto sitno pahuljasto; stabaljno suličasto oštro dvopilasto poluomotno, žljezdasto-maljavo, trepavičasto, najgornje prugasto. Na brdinah šumovitih i tratinah okolo Toplicah Krapinskih, Varaždinskih, kod Suseda i Ivanca; cv. svib.

C. ramosa Vuk. *P. grančasta.* Ucvast metljičasta il grančasta; ljuske na uborku suličaste, maljave, cvieće bliedožuto; stabljika visoka, brazdasta, razštrcano pahuljasta zgora grančasta; lišće gladko, škuro zeleno, korienito najdolnje najmanje, jajasto il sukruglo, ostalo široko-jajoliko, jajoliko-suličasto, prikruženo na vrhu, na podini nejednako, il ravno-podsječeno i dugopetlično; stabaljno veće i širje od korienitoga lišća, suličasto dugo i krilato-petlično, omotno žagasto il oštro nejednako pilasto, najvišje prugasto-suličasto, sucielo. U šumi na Ljublu na strani zapadnoj kod Toplicah Varažd. Cv. lip.

Digitized by Google

C. glauca Willd. *P. sinja.* Ucvast razmaknuto-vršikasta; ljuske na uborku prugasto-suličaste oštrljate, cvieće bliedožuto; stabljika visoka, osora, jednostruka, nešto pahuljasta, žljezdasta; lišće najdolnje dugoljasto, jajoliko, dugo petlično, stabaljno suličasto, sjedavo, razdruženo zubkasto, sugladko, i jedva vlasikasto. Na brežuljcih i šumskih mjestih, kod Križevacah okolo Podgajca; u šumici izmedju Prekrižja i Medvene drage kod Kostela — Pribića. Cvate svib. Iztoz. Tephroseris Fussii Gris. et Schenk. Senecillis glauca W.

Rod XXXIII. *Senecio* L. *Kreštica.*

Ljuske na uborku jednoredne jednake, uborak sa omotkom uzgrednim ljuskastim, ljuske ove su kraće, manje; cvieće u koluti dvospolno, cievnato; na okrajcih ženski listasti, redje je svekoliko dvospolno i cievnato; rožka bezkljuna, bezkrilna, brazdasta; peranica vlasnata.

Čislo I. *Cvieće svekoliko cievnato, il okrajno sa listastim cvietom odvinutim.*

S. vulgaris L. *K. obična.* Ucvast vršikasta, ljuske na omotku kraće crno-oštrljaste, nutarnje produljene suličaste, bridaste, bliede na vrhu osmudjene; glavice malene, cvieće žuto; stabljika batvičasta, mnogo grančasta, striekana, vlasnata; lišće dugoljasto, čehano-perasto, dolnje petlično, gornje ušikasto-omotno gladko il paučinasto-runasto; čehanice zubaste; na obradjenih mjestih obično. Cv. ožuj. lip. Istoz. S. lividus. Vis.

S. viscosus L. *K. ljepkasta.* Ucvast vršikasta ili paštitkasta; glavice majušne, stapke nitaste; ljuske na omotku kratke, odmaknute, nutarnje suličaste, bljedje striekane na vrhu osmudjene, cvieće žuto; stabljika osovna, brazdasta; lišće nejednako perastočehano, čehanice zubaste il izgriznute; ciela biljka ljepkasto-maljasta i žljezdasto vlasnata; na pjeskovitih mjestih, u šumah prigorskih. Cv. lip. kol. Istoz. Jacobaea viscosa Moench.

S. sylvaticus L. *K. šumska.* Ucvast metljičasto-vršikasta, glavice majušne; ljuske na omotku kraće suličaste tupkaste, smedje; nutarnje dugoljaste na vrhu osmudjene, cvicće žuto; stabljika osovna pedanj i više visoka grančasta; lišće čehano perastorezno, čehanice izgrižnjene, nejednake, razderane; lišće gornje užje, sjedavo, svekoliko paučinasto-maljavo. U šumah ravnih i brežuljastih. Cv. lip. kol. Jacobaea sylvatica. L.

Digitized by Google

Čislo II. *Cvieće na obrubu kolute listasto, raztvoreno; lišće urezano, il na podini srdčasto suličasto.*

S. vernalis W. K. *Kr. proljetna.* Ucvast grančasto-vršikasta, ljuske na omotku kratke, na vrhu tanko produljene, crnkaste, nutarnje dugoljaste, striekane, bliede; glavice nešto veće od prijašnjih, cvieće žuto; stabljika brazdasta iz podine grančasta, runasta; lišće dugoljasto paučinasto-vlasnato, perastorezno-verugano, dolnje petlično, gornje sjedavo. Na poljanah i šumah, često. Cv. trav. lip. Istoz. S. Syrmiensis Kit.

S. nebrodensis U. W. *K. nebrodska.* Ucvast metljičasta il grančasta maloglavična; ljuske na omotku kratke, suličaste, smedje, nutarnje dugoljaste na okrajcih bliede na vrhu crnkaste, striekane, cvieće žuto; stabljika osovna, kadšto nizka, jednostruka, il gori grančasta; lišće gladko, il nešto runasto, dolnje dugoljasto lirastopetlično, perasto, perca čehuljasta zubasta, gornje omotno. Na pećinah na Kapeli, Velebitu, Bitoraju. Cv. lip. srp. Istoz. S. rupestris W. K. S. paradoxus Hoppe. S. montanus W.

S. abrotanifolius L. *K. pelinolistna.* Ucvast malo glavična, il razmaknuta vršikasta, ljuske na omotku kratke, odmaknute, nutarnje dulje, suličaste trepavičaste, uborak na podini zviezdastomaljav; cvieće žuto, narančasto; stabljika busikasta, obla, doli povaljena, korienasta, kašnje osovna; dolnje lišće dvoperastorezno, petlično, čehanice cielovite, prugaste, zeljasto-šiljkaste, lišće gornje sjedavo. Na višjih bregovih; Vrebačka staza, Jadrina poljana u Lici; na vrhu Kleka. Cv. srp. kol.

S. tenuifolius Jacq. *K. tankolistna.* Ucvast metljičasto-vršikasta; ljuske na omotku kraće suličaste, nutarnje dulje na okrajcih mrenjaste; cvieće žuto; stabljika visoka, osora, brazdasta, drvenkasta, gori grančasta, runasto-pahuljasta, lišće dvoperastorezno, izrezci prugasti, na okrajcih zavinuti, stabaljno sjedavo. Na pustačah, kamenitih mjestih, osobito u južnih stranah. Cv. srp. kol.

S. erucaefolius Huds. *K. rigolistna.* Ucvast vršikasta; ljuske na omotku suličaste, kraće, nutarnje dulje, suličaste, široko mrenjaste, cvieće žuto; stabljika visoka, drvenasta; lišće korienito svekoliko perastorezno, dolnje kratko petlično, gornje sjedavo; perca suličasta urezana il duboko zubasta; ciela biljka je paučinasto-pahuljasta. Na pustih, suhih mjestih uz polja i puteve. Cv. srp. kol.

S. lyratifolius Rchb. *K. lyratolistna.* Ucvast vršikasta, ljuske na omotku tanke, nekoliko njih na stapku nasadjenih, nutarnje ljuske

Digitized by Google

suličaste na okrajcih mrenjaste, cvieće žuto; stabljika drvenasta, osovna, obla, maljava; lišće dolnje jajasto na podini lirasto, ušikasto, petlično, gornje sjedavo, na podini omotno, gladkasto. Na brežnih livadah, Sv. Lenard kod Rudah Samob., Radoboj, Sljeme kod Zagreba itd. Cv. lip. kol.

S. aquaticus Huds. *Kr. vodenasta.* Ucvast metličasto-vršikasta; ljuske na omotku malo brojne, kratke odmaknute; na uborku dulje romboidne, široko mrenjaste, cvieće listasto, žuto; stabljika osovna, obla, sudrvenkasta, gori grančasta; dolnje lišće petlično, dugoljasto dugoljasto-jajasto, zubasto, srednje jajasto, petlično u podinu povučeno il sulirasto, gornje izpod polovice perasto-urezano, il pilasto, gladko, sjedavo. Na nizkih mokrih livadah u Moslavini i okolo Bednje kod Topl. Varažd., kod Turković-sela izpod Kleka itd. Cv. lip. srp.

Promjenak: *S. barbareaefolius* Krocker. *K. baricolistna.* Gornje lišće dugoljasto, rovašasto, sulirasto, stabaljno duboko perastorezno, izrezci prugasti tupo zubkasti. Smjesimice može se naći sa prijašnjom.

S. jacobaea L. *Kr. jakobka.* Ucvast vršikasta; ljuske na omotku uzke malobrojne u stapku silazne; na uborku dulje, suličaste, dvostriekane, cvieće žuto, listasto; stabljika osovna, sudrvenasta, striekana, gori grančasta, sugladka; lišće dolnje jajoliko petlično, lirasto, gladko; krupno rovašno, — drugo dugoljasto ušikasto-omotno perasto-ciepno, razcjepine urezane. Na njivah, ledinah i brdinah travnatih; — u Dalm. Cv. lip. kol. Istoz. S. lyratifolius Noë u. Linnè.

Čislo III. *Cvieće na rubu kolute listasto, raztvoreno, il kadšto u gdjekojem promjenku cievnato; lišće zubasto, pilasto, il cielovito — nikada urezano il razciepano.*

S. doronicum L. *Kr. doronika.* Ucvast jednoglavičasta, il rašljasto dvoglavičasta; ljuske na omotku mnogolistne, utanjene, na uborku ravne, suličaste, cvieće žuto-narančasto; stabljika jednostruka osovna, kadšto u grančicu razkoljena; doli runasta, brazdasta, gori maljava, pod glavicami kratko-vlasnata, i paučinasto-runata; lišće gornje suličasto il jajoliko-oštrljasto, petlično, gornje sjedavo, kožasto, oštro i kratko-vlasnato, zubasto, i trepavičasto. Na ledini na vrh Kleka medju travom. Cv. lip. srp.

Oblik: *S. farinosus.* Vuk. *Kr. mûkovata.* Ucvast metljičasto-vršikasta; ljuske na omotku mnogolistnom dugo utanjene, odmaknute

Digitized by Google

do cvieta dosižne, na uborku suličaste takodjer dugo utanjene, trepavičaste i zviezdasto-pahuljaste; glavice oveće, cvieće narančasto; stabljika osora, grančice cvatuće izlaze iz listovnih pazuhicah gornjih, brazdasta, paučinasto-runasta, gori gušće zviezdasto-maljava; lišće korienito kožasto, narugvano, jajoliko, oštrljasto il suličasto, žagasto-zubasto, trepavičasto, obostrano kratko i oštro vlasnato, il zviezdicami snježno pahuljastimi gusto obasuto; stabaljno sjedavo, na podini srdčasto-omotno; korenje debelo, žilasto. Izpod vrha na Plješivici kod Korenice. Cv. lip. srp.

S. *Doria* L. *Kr. Doria.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na omotku kratke, malobrojne, na uborku suličaste, na vršku crnkaste; glavice malene; cvieće žuto; stabljika visoka, osora, gori grančasta, brazdasta, gladkasta; lišće sinjasto gladko, debelkasto; dolnje dugo petlično, oveće, široko jajoliko, tupkasto il prikruženo, pilkasto; stabaljno sjedavo, cielovito. U gorskih šumah na Ivančici, Ljublu itd. Cv. srp. kol.

S. *umbrosus* Kit *Kr. hladovna.* Ucvast metličasto-vršikasta; ljuske na kratkom malolistnom omotku, gdjekoji listak izpod omotka na stapki prionut, one na uborku suličaste, široko mrenjaste; cvieće žuto; stabljika visoka, osovna, krepka, obla, striekana, sugladka, gori grančasta; lišće korienito, oveće, široko, jajasto, suličasto il elliptično, u široku petlicu provučeno, nejednako zubasto il verugano žagasto, zgora sugladko, zdola kratko i pritisnuto šćetkasto, stabaljno suličasto, na podini srdčasto, omotno. Na brežuljcih i tratinah uz živice i kolosjeke okolo Topl. Varaždi. kod Svibovca, kod Sv. Iv. Zeline, Podsuseda, Samobora itd. Cv. kolov. ruj.

S. *nemorensis* L. *K. šumska.* Ucvast metljičasto-vršikasta; ljuske 3 do 4 na omotku odmaknute, uzko-suličaste, na uborku jednake, suličaste, na vrhu crnkaste, striekane, trepavičaste; cvieće žuto, stapke sa listići prugastimi; stabljika visoka, grančasta, obla, gladka, gori malko maljava; lišće dolnje suličasto-elliptično il jajoliko, obostrano utanjeno nejednako, zubasto il pilasto, gori slabašno vlasikasto, zdola šćetkasto, petlično; najvišje sjedavo. U šumah gorskih i brežuljastih okolo Kalnika, Križevacah, Suseda, Kravarskoga itd. Cv. srp. kol. Istoz.: S. saracenicus Hayne. Jacobaea Nemorensis Wall.

S. Croaticus W. K. *K. hrvatska.* Ucvast metličasto-vršikasta; ljuske na omotku prugasto-suličaste, dugoljaste, pod glavicom kao palistići i na stapki kao listići namješteni, one na uborku suličaste; cvieće svekoliko cievnato, kolutasto beztračno, smedje žutkasto; stab-

Digitized by Google

ljika visoka, osovna, uglasta, suličasta, sugladka; lišće elliptično-suličasto, oštrljasto, nejednako zubasto, pilasto, petlično, gornje sjedavo. Na Velebitu, Plješivici. Cv. srp. kol. S. Cacaliaster Lam. Cacalia saracenica L. Na briegu Padež nad Ličpoljem i u šumah tamošnjih vrlo često.

S. albodentatus Vuk. *K. bielozubasta.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na omotku malobrojne, prugasto-suličaste, na uborku jednake il mal da ne višje od njega, runato-trepavičaste; one na uborku suličaste, trouglasto-vrhaste, vlasikaste; glavice sguštene, stapke listane, listići linearni, runato-trepavičasti, često uborke dosižući; cvieće žuto; stabljika visoka, osora, uglasta, brazdasta, gladka, gori grančasta, iz pazušicah listnih izlaze grančice cvietonosne; lišće jajoliko-suličasto il suličasto obostrano utanjeno gladko, zdola mrežasto uz žile vlasikasto; dolnje u stapku krilatu provučeno, oštro i nejednako zubasto, zubci kosteni, bieli; gornje malozubasto il cielovito. Medju živicom na brežuljku kod Suseda, naproti željezničkom mostu. Cv. kol.

S. Fuchsii Gmel. *Kr. Fuchsova.* Ucvast šibikasto-vršikasta; ljuske malobrojne, na omotku linearno-suličaste, duge, na uborku suličaste, oštrovrhe, gori smedjaste, gladke; cvieće žuto; stabljika visoka, drvenasta, obla, brazdasta, gladka, obično škuro-rumena, kadšto vijugasta, gori grančasta; lišće uzko, suličasto, nejednako, zubasto, gladko, zubci su kadšto hrustasti. U šumah gorskih i planinskih u Zagrebu, Samoboru, Ivančici itd. Cv. srp. kol.*

S. paludosus L. *Kr. močvarna.* Ucvast vršikasta; ljuske na omotku suličaste, uzke do polovice uborka, na uborku pako suličaste, na podini vlasikaste, cvieće žuto; stabljika visoka, šuplja, brazdasta, pustenom odpadnom pokrita; lišće uzko i dugoljasto suličasto, dvostruko-pilasto, zubci grbavi; gori gladko, zdola maljavo, nakon gladko, sjedavo. U močvarah i drugih vlažnih šumskih mjestih medju Vrbovcem i Kloštar Ivanićem, okolo Dubrave kod Lonjskoga polja itd. Cv. srp. kol. Istoz.: S. bohemicus Tausch. S. riparius Wallr. Jacobaea paludosa Fl. Wett.

S. Vukotinovići Schlos. *Kr. Vukotinovića.* Ucvast s prva gusto vršikasta, kašnje metličasto-grozdasta, napokon jako granovita; gla-

* Sve ove forme medjutim udešene su po jednom typu, te se vrlo slabo razlikuju, zato ih držim samo za promjenke vrlo nestalne; *najvećma tuj upliva stanovište;* zato neće nitko griešiti, uzme li jedno il drugo ime; medjutim je svakako bolje, da se i potankosti točno uvide i polag njih promjenak opredieli.

Digitized by Google

vice nad podinom saužene, šiljasto-produljene; ljuske na uborku uzko-suličaste, na hrbtu uzdignute, striekane, na okrajcih staklaste, na vršku obžgane, jasno-zelene, svietle; cvieće kolutasto (bez trakovah) bliedo žutkasto; plodovi (rožke) striekani, obostrano utančeni, na podini kostenastim prstenkom okruženi; pernica svilenasta, mekana; stabljika uzpravna, krhka, punolistna, doli maljava il redje vlasikasta, jednostruka il na grančice razdieljena il napokon iz pazušicah dolnjih takodjer listovah grane vršikaste tjerajuća; na podini pregriznuta, na okolo korjenasta, a korjeniće nitasto kao da je u gustu kitu sapleteno; prvo lišće korjenito kratko, jajoliko-oštrasto, zubkasto, ostalo korjenito i stabaljno suličasto uzpravno, nejednako i izgriznuto- il žagasto-zubasto, zubci šćetkasto-šiljasti; spoda debelo žilasto, uz središnju žilu i na okrajcih hrapasto, kratko trepavičasto, na vrhu oštrljasto, na podini sjedavo, srdčasto, uhasto; lišće gornje prugasto-suličasto cielovito il na podini samo urezano i kopljasto, najgornje napokon nitasto, trepavičasto poput ljuskah na stapki te izpod glavicah kao odkinuto od čaške viseće; biljka jednoljetna. Najprije po meni na krču kod vinograda Krausovog 1876 blizu Prekrižja našasta i kao nepoznata pridržana, kašnje, 1880, u obilju u Maksimiru na krčevinah blizu lovačke kuće ubrana. Cv. srpnja.

Rod XXXIV. *Calendula* L. *Žutelj.*

Uborak sa jednakimi dvorednimi ljuskami; cvietni trakovi listasti, u koluti cievnati, petorezni; rožka grbava, na hrbtu bodljikava, izvanjska kljunasta.

C. arvensis L. *Ž. cielinski.* Ucvast jednoglavična, ljuske na uborku suličaste; stabljika batvičasta, nizka, lišće dolnje sulopatasto, gornje dugoljasto, omotno, svekoliko razmaknuto, zubkasto, maljavo. Na obradjenih mjestih, u vinogradih često u Prim. hrv. i u Sriemu (Kanitz), Dalm. Cv. lip. ruj.

C. officinalis L. *Ž. ljekarski.* Ucvast jednoglavičasta, cvieće veliko, zlatožuto; stabljika visoka, lišće jajasto dugo petlično, gornje užje, sjedavo; sadi se u vrtovih. Cv. lip. ruj.

C. rugosa Vis. *Ž. rugvasti.* Rožka na hrbtu, poprieko rugvasta, dolnje rožke subodljikaste, lišće gušće maljavo. U vinogradih okolo Rieke (C. sublanata Rchb.).

Rod XXXV. *Echinops* L. *Sikavica.*

Uborak jednocvietan, u krugljastu glavicu sastavljen, pernica kratko šćetinasta, il manje više u korunicu surasla.

Digitized by Google

E. sphaerocephalus L. *S. krugljoglavata.* Ucvast krugljasta; uborak suličast, uoštren, u zeljasti šiljac povučen, na podini dugo-šćetinast, izvanjski resast, cvieće bielo; stabljika visoka, osovna, obla, duboko striekana, jednostruka il na grančice podieljena, pustena i gori kratko žljezdasto-vlasnata; lišće dronjavo il razčehano, zgora živahno zeleno, slabašno vlasnato, spoda runasto-pusteno, bodljivo-zubasto. Na ledinah, kod plotovah i grabah okolo Blata blizu Zagreba, kod Suseda uz cestu Bistransku itd. Cv. srp. kol. Istoz. Echinops paniculatus B.

E. Ritro L. *S. modroglavka.* Ucvast krugljasta; uborak na podini kratko-šćetinast, ljuske suličaste, uoš'rene, u šiljak zeljnasti potegnute, gladke, izvanjske resasto-trepavičaste, gori modraste; cvieće nebomodro; stabljika osovna, jednostruka il grančasta, bielo pustena i gusto runata, obla; lišće dolnje dvoperasto-urezano, čehanice suličaste il linearne; gornje perastorezno, čehanice uzke, bodljivo-zubaste, najgornja najmanja, zubasta; zgora gladka, zdola snježno-pustena. Na pustačah briežuljnih u Prim. hrv. okolo Rieke, Bakra itd. Cv. srp. kol.

E. exaltatus Schrad. *S. visoka.* Ucvast krugljasta, uborak na podini kratko šćetinast; ljuske suličaste, na vrhu zeljasto šiljate, gladke, izvanjske resaste; cvieće modrasto il bielkasto; stabljika visoka, često do visine čovjeka, obla paučinasto runata, duboko striekana, jedno il dvocvietna; lišće duboko perastorezno, zgora živahno zeleno, zdola bielo-pusteno; čehanice razmaknuto zubaste, il urezane šiljkaste. Na ledinah i tratinah, kod plotovah itd. u Sriemu (Kanitz). Cv. srp. kol. Istoz.: E. strictus Ehrh. E. commutatus Juratzka. E. Ritro Lob.

Rod XXXVI. *Cirsium* L. *Osjak.*

Uborak criepovit, cvieće dvospolno il dvodomo jednodobnim cvietom, cievnato; pernica perasta, na podini prstenom okružena, odpadna.

Čislo I. *Cvieće rumeno (u kojem promjenku bielo), stapke dugoljaste.*

C. canum M. B. *O. siedi.* Ucvast jednoglavičasta il rašljasto dvoglavična; uborak ljepkast, ljuske izvanjske kraće, na vrhu crnkaste, u šiljak uoštrene, nutarnje dugoljaste, tupkaste; cvieće rumeno (kadšto bielo), glavice bez palistićah; stabljika jednostruka il na grančice razdieljena, osovna, obla, striekana, paučinasto-runata; lišće suličasto-dugoljasto il suličasto zubasto il izgrižnjeno,

Digitized by Google

šiljkasto-trepavičasto; dolnje kratko petlično, stabaljno silazno, sjedavo; zgora razštrčano vlasnato, zdola paučinasto-siedo; korien udebljan, čepast. Na livadah ravnih i brežuljcih obradjenih. Cv. srp. kolov. Istoz.: Carduus canus L. Cnicus canus W. Cn. tuberosus. Jacq.

C. pannonicum Gaud. *O. panonski.* Ucvast jednoglavičasta, il rašljasto dvoglavičasta; stapke dugoljaste; cvieće rumeno; ljuske na uborku jajasto-suličaste, na hrbtu i vrhu crnkaste, zeljasto-šiljaste; stabljika jednostruka, il kadšto sa grančicom pobočnom cvatućom, zeljasta, često vijugava, gori bezlistna, paučinasto-runata; lišće suličasto il jajoliko uoštreno, dolnje petlično, stabaljno sjedavo, obostrano sa zametcima vlasih na riedko posuto, cielovito i šiljkasto-trepavičasto; korien dugo- i tankožilast. Na pustih mjestih i brežnatih livadah, u živicah kod Sv. Jane, Kostela, na Oštrcu kod Rudah, kod Krapine, Radoboja, na Tonimiru kod Topl. Varaždinskih. Cv. lip. Istoz.: C. serratuloides Scop. Carduus serratuloides L.

C. montanum Rchb. *O. brežnati.* Ucvast grančasta, jednoglavičasta, il glavicami nagomilanimi; ljuske na uborku raztvorene, jajaste, šiljkaste; cvieće rumeno; stabljika visoka, grančasta; lišće perastorezno, osorasto, čehanice (izrezci) dugoljasto-suličaste, izmjenite, trnasto-trepavičaste; na brežuljcih travnatih kod Bosiljeva, okolo Čabra, u obće na kršu. Cv. srp. kol. Istoz. Cnicus montanus. W. K.

C. acaule L. *O. bezstabaljni.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske kraće šiljkaste, nutarnje dugo zaužene, cvieće ljubičasto; listići pod podinom uborka sjedavi, cieloviti il razsječeni, trnoviti; stabljike neima il je vrlo kratka, gladka; lišće verugano perastorezno, gladko, čehanice uglaste, izrezane, zubaste, trnaste. Na brežuljcih travnatih, pustih. Cv. srp. kol. Istoz. Carduus acaulis L. Cnicus acaulis Hoffm. Onotrophe acaulis Cass.

Promjenak: *C. caulescens* Koch. *O. stablasti.* Stabljika do pednja i dalje visoka, dvo, tro-listna, dolnje lišće dugopetlično; sa prijašnjim višeputa u družtvu; nu mnogo rjedji. Istoz. Cirsium dubium W. Carduus Roseni Will.

C. tuberosum All. *Osjak gomoljasti.* Ucvast grančasta, jedno- il dvo-, troglavičasta; ljuske na uborku suličaste, šiljkaste, nutarnje duge, utanjene, na podini paučinasto-runaste; cvieće rumeno, il ljubičasto; stabljika tanka visoka, gori bezlistna na grančice razdieljena, obla, striekana, paučinasta, vlasnata; lišće dugoljasto, duboko

Digitized by Google

češljasto, čestice suličaste il uglasto dronjave, trničaste, dolnje petlično, stabaljno omotno, z gora razštrčano vlasnato, zdola paučinasto-surunasto; korien sa udebljanimi žilami, gomoljastimi. Na livadah vlažnih, Slanje, Topl. Varaždd., Novimarof itd. Cvate srp. kol. Istoz. Carduus bulbosus Clus. Card. tuberosus Poll. Cnicus tuberosus W. C. spurius Hoffm.

C. rivulare Link. *O. zvirištni.* Ucvast dvo-, troglavičasta, nagomilana; ljuske na uborku suličaste, šiljkaste, nutarnje utanjene ljubičaste, cvieće rumeno; stabljika osovna, obla, jednostruka, šuplja, gori gola, striekana, vlasnata; lišće dolnje krilato-petlično, suličasto, oštrljasto, žagasto il češljasto urezano, obostrano vrlo kratko vlasnato; stabaljno srdčastom podinom omotno; korien položit, horizontalno žilast. Na vlažnih livadah okolo Topl. Varžd.; i kod Sv. Križa. Cv. lip. kol. Istoz. C. triphalates Lam. Carduus Eresithales Will. Carduus rivularis Jacq.

Čislo II. *stapke pokraćene.*

C. eriophorum Scop. *O. runoglavac.* Ucvast metličasta, ljuske na uborku suličaste, ljubičaste, sa trnom koji iz hrbta ljuske izlazi, paučinasto-runaste; glavica klubkasta, velika, prije cvatnje sa runom pepeonastim pokrita, cvieće rumeno; stabljika visoka, osora, uglasta, brazdasta, gori grančasta, runasto pustena; lišće sjedavo, dugoljasto, duboko razciepano, razcjepine suličaste, cielovite, na vrhu oštro trnaste, zgora živahno zelene, pritisnuto šćetkasto-vlasnate, spoda siedo-pustene; na pašnjacih, uz šume i živice u Lici; uz ceste u Primorju kod Zlobina i Liča, okolo Čerevića itd. Cvate srp. kol. Istoz. Carduus eriophorus L. C. eriocephalus Clus. Cnicus eriophorus W. Eriolepis eriophora Cass.

C. lanceolatum Scop. *O. suličasti.* Ucvast metličasta, glavice sguštene; ljuske na uborku suličaste, bridaste, sa oštrim trnom na vrhu, nutarnje dugoljaste, utanjene, jedva bodeće, sitno trepavičaste, bojadisane; stabljika visoka, brazdasta, vlasnata, uglasta; lišće uz stabljiku silazno, duboko razciepano, češljasto, čehuljine suličaste na vrhu trnaste, zgora gladke zdola kratko šćetkaste; na pustarah uz pute i grabe i živice, itd. obično. Cv. lip. kol. ruj. Istoz. Car, duus lanceolatus L. Cnicus lanceolatus W. Eriolepis lanceolata Cass.

C. setosum M. B. *O. šćetkasti.* Ucvast metličasto-grozdasta, ljuske na uborku izvanjske jajoliko-suličaste, na hrbtu subridaste, bojadisane, zeljasto-šiljkaste, nutarnje dugoljaste utanjene, bliede, cvieće rumeno; stabljika na podini drvenasta, osovna, vlasikasta, gori na grančicah i stapkah pustena; lišće suličasto, sjedavo, dolnje i sta-

Digitized by Google

baljno verugano-dronjasto, il razčehano, čehanice il krpine cielovite, šćetkasto-zubaste, na vrhu trnkaste, obostrano gladke, najgornje cielovito šćetkasto-zubasto. Medju usjevi, na vrtovih itd. Cv. lip. kol. Istoz. Cnicus setosus Besser. Serratula setosa Willd.

C. vestitum Koch. *O. odjeveni.* Ucvast metličasto-grozdasta; ljuske na uborku izvanjske jajoliko-suličaste, bridaste, bojadisane, na vrhu šiljkaste, nutarnje dugoljaste, bljedje, cvieće rumeno; stabljika na podini drvenasta, obla, osovna, striekana, vlasikasta, gori i na grančicah pustena; lišće dolnje i stabaljno petlično suličasto, na vrhu tupkasto il prikruženo, cielovito, il malodronjasto, šćetkasto-trepavičasto, dronjavo, na vrhu šiljkom trnkastim završeno; najgornje sjedavo cielovito, šćetkasko-zubkasto; svekoliko zgora gladko, zdola siedo-pusteno. Medju usjevi, u vrtovih. Cv. lip. kol. Istoz. C. argenteum Vest.

C. arvense Scop. *O. cielinasti.* Ucvast metličasto-vršikasta, glavice male, guste; ljuske na uborku izvanjske suličaste, trnaste, na okrajcih trepavičaste, nutarnje dulje na vrhu listićem završene; cvieće rumenasto; stabljika visoka, doli drvenasta, osovna, brazdasta, mozgom izpunjena, sugladka; lišće susilazno dugoljasto-suličasto, obostrano gladko, izmjenito, sjedavo, cielovito, urezano il češljasto-ciepano, na vrhu i na razcjepinah il na okrajcih takodjer oštro trnasto. Na poljih, okolo plotovah i živicah, obično. Cvate lip. kol. Istoz. Serratula arvensis L. Cnicus arvensis Hoffm.

C. palustre Scop. *O. močvarski.* Ucvast gomilasto-grozdasta; ljuske na uborku jajaste; nutarnje suličaste, oboje trnaste, bojadisane; glavice malene, cvieće rumeno; stabljika visoka, osovna, u raztvorene grančice razdieljena; lišće suličasto, uzko, po cieloj stabljici silazno, verugano češljasto, trnasto-trepavičasto, čehanice trociepne, dugo trnaste. Na livadah vlažnih, na bregovih šumskih blizu zvirištah, il piskutih itd. Cvate srp. kol. Istoz. Carduus palustris L. C. crispus Petter. Cnicus palustris W. Onotrophe palustris Cass.

Čislo III. *Cvieće žućkasko.*

C. Erisithales. Scop. *O. keljasti* (ljepivi). Ucvast jedno-, dvo- il troglavičasta; ljuske na uborku suličaste, trnkaste, nutarnje dulje, odmaknute il otrcane, cvieće žućkasto, klimavo, glavice keljaste; stabljika osovna, uglasta, striekana, doli vunasta, gori vlasikasta, sugladka; lišće dolnje u petlicu krilatu zubastu stegnuto, češljastorezno, perca dugoljasta, krpasta, trožilna, trakasto-trepavičasta i trnkom završena; vrlo kratkimi gomoljčikastimi vlasi nabdjevena. U

Digitized by Google

gorskih šumah, Samobor, Rude, Osriedak, Kapela, Klek itd. Cv. lip. kol. C. glutinosum Lam Carduus Erisithales Jacq. Cnicus Erisithales L.

C. ochroleucum All. *O. žućkasti.* Ucvast gomilasta, glavice klimave; ljuske na uborku dolnje jajaste, druge suličaste tupkaste il nevino trnkaste; cvieće žućkasto; stabljika visoka, striekana, gladka, grančasta; lišće veliko, češljasto-ciepano, dolnje petlično, ostalo na podini ušikasto omotno, zgora zeleno i gladko, spoda bliedo, sinje, kratko vlasnato, razcjepine suličaste, oštrljaste, susrpaste, trnkasto-trepavičaste. U šumah gorskih kod pećinah kalničkih na sjevernoj strani, nego riedko; na Ivančici, na vrhu uz pećine češće dolazi. Cv. srp. kol.

C. oleraceum All. *O. povrteljni.* Ucvast jednostruka, il grančasta, glavice snešene, palistične; ljuske na uborku trnkaste, na vrhu odmaknute; cvieće bliedo, žućkasto; stabljika jednostruka il gori u jednu il dvoju grančicu razdieljena, striekana, gladka, gori i na stapkah pustena; lišće dolnje česljasto il duboko žagasto, jajolikosuličasto, petlično; čehuljice suličaste oštrljaste, zubaste; stabaljno lišće omotno, cielovito, il na podini urezano, trnasto-trepavičasto, gladko. Na livadah, uz grabe i ceste. Cv. lip. kol.

Medju ovim rodom imade mnogo oblikah i mješutakah, kojih nepoznamo; preporučam zato sve Osjake i sebi i drugim na što veću pazku.

Rod XXXVII. *Carduus* L. *Stričak.*

Uborak criepovit; cvieće dvospolno, cievnato; pernica vlasnata na podini prstenom spojena, odpadna; cvieće rumeno, riedko bielo.

C. pycnocephalus Jacq. *St. gustoglavati.* Ucvast maloglavičasta; ljuske na uborku suličaste, dugoljaste, trnaste zelene i paučinastopahuljaste; glavice guste, dvie tri; cvieće rumeno; stabljika osovna, grančasta, paučinasto-pustena, krilato-trnasta; lišće dugoljasto-suličasto, verugano-češljasto, krpine dvo- il trocjepne, trepavičaste na vrhu trnaste, zgora maljave, ljagaste, spoda siedo-pustene. Na pustarah, kod zidinah itd. u Prim. hrv. kod Novoga i Senja, na otoku Krku. Cv. lip. srp. Istoz.: C. tenuiflorus Vis. C. albidus M. B.

C. defloratus L. *St. ocvatni.* Ucvast jednoglavičasta, riedko kad je stabljika razdieljena dvo-, tro-cvatna; ljuske na uborku uzko-suličaste, mekane, zelene, odmaknute, bezštetne, il zeljasto-šiljkaste, cvieće rumeno; stabljika uzpravna, gladka, gori pustena, gola, il krilata od silaznih listićah il u stapke duge cvatuće pociepana;

Digitized by Google

lišće suličasto, jajoliko, sinje gladko, trnkasto-trepavičasto, il pilenasto, dolnje petlično, stabaljno cielovito, il žagasto trnkasto-trepavičasto, il zubasto, silazno sjedavo. Na ledinah brežnatih i travnicih gorskih, okolo Krapine, Radoboja, kod Topl. Varaždi. itd. Cv. lip. srp. Istoz.: C. cirsioides Vill. C. crassifolius Kit. C. carlinaefolius Koch. C. glaucus Baumg. Cirsium defloratum Scop. C. leucostylum Mnch. — Imena su takodjer promjenakah, koji dosad kod nas nisu opaženi.

C. alpestris W. K. *Str. planinski.* Ucvast jednoglavičasta, il, kad je stabljika razdvojena, dvo- il troglavičasta; stapke poduljene, jednocvjetne; ljuske na uborku mnogobrojne, odmaknute, suličaste, izvanjske kraće šiljaste, nutarnje dugoljaste; cvieće rumeno, glavice klimave; stabljika visoka, uglasta, brazdasta, šuplja, na riedko vlasnata, na grančicah i pod glavicami pustena; lišće česljasto il duboko urezano, urezci trnkasto-trepavičasti, suličasti il uglasti, trnasti; korienito dugopetlično, stabaljno silazno, sjedavo, zgora sugladko, zdola sinje il lahko-pusteno. Na šumnatih brežuljcih i višjih gorah, Rude-Samobor, kod Ogulina, na Kleku, Velebitu itd. Cv. lip. srp.

C. arctioides W. K. *Str. lopušasti.* Ucvast jednoglavičasta il kad je stabljika dieljena, dvo- il trocvjetna; glavice klimave; ljuske na uborku uzko-suličaste, izvanjske i srednje šilaste, nutarnje dugoljaste utanjene, odmaknute bojadisane; cvieće rumeno; stabljika upravna, uglasta, brazdasta, doli vlasikasta, u sredini pahuljastorunasta, gori i na stapkah pustena; lišćem silaznim krilata; lišće češljasto, krpine dronjaste, uglaste, suciele, šćetkasto-trepavičaste il trnasto-zubaste, na vrhu lista i krpinah je trn; zgora razštrkano, zdola pako okolo žilah gušće vlasnato il paučinasto; dolnje uglastokrilato, petlično, gornje sjedavo. Na kamenitih mjestih kod Sluinčičkih slapova kod Plitvičkih jezerah i na Rišnjaku. Istoz.: Arctium Carduelis W.

C. hamulosus Ehrh. *Str kvakasti.* Ucvast grančasto-metličasta; ljuske na uborku suličaste, bliede, zelene, vanjske na vrhu škurje, bodiljkaste, nutarnje dugoljaste kvakasto-odvinute nebodljive; glavice na podini pahuljaste; cvieće ljubičasto; stabljika uglasta, brazdasta, osovna, lišće po stabljici silazno, kroz to postaje stabljika uglasta, krilata, trnkasta; lišće češljasto, krpe uglaste, trnom završene, stabaljno lišće manje; svekoliko s poda pusteno, il pahuljasto il sugladko; okolo Iriga u Slavoniji; brao Rossi. Cv. srp. kol.

C. candicans W. Kr. *Str. bjelkasti.* Ucvast grančasta, dvo- troglavičasta; ljuske na uborku dolnje srednje bridaste, trnkaste, nu-

Digitized by Google

tarnje dugoljaste utanjene, na vrhu bojadisane; glavice klimave; cvieće rumeno; stabljika osovna, uglasta, brazdasta doli žljezdasto-vlasnata, gori i na grančicah pustena; lišće češljasto, krpine kratke, uglasto-zubaste, trnaste, gori kratko kukasto-vlasikaste, il sugladke, zdola siedo-pustene; korienito petlično, petlice uglasto-krilaste; lišće stabaljno, uz stabljiku silazno trnasto. Na kamenitih neobradjenih poljih, kod sv. Roka i drugdje u Lici, na livadah gorskih na Tuhobiću kod Fužinah. Cv. lip. srp.

Carduus collinus W. K. jedva da je slabi promjenak.

C. Personata Jacq. *Str. velelistni.* Ucvast grančasta, glavice nagomilane, ljuske na uborku uzko-suličaste, utanjene, šiljaste, odmaknute; cvieće rumeno; stabljika visoka, jednostruka, il grančasta, uglasta, brazdasta, krilasta, trnasta, pod glavicami paučinasto-pustena; lišće zgora sugladko, zpoda paučinasto-pahuljasto, il siedo pusteno, nejednako pilasto, trnkasto, trepavičasto, dolnje petlično-češljasto; stabaljno suličasto il jajoliko-oštrljasto, gornje umanjeno. U šumah i na gorskih travnicih, vlažnih mjestih; u gori Samoborskoj? na Ivančici, na Bitoraju. Cv. lip. srp. Istoz.: Arctium Personata L. Card. Arctioides Vill.

C. crispus L. *Str. kudrasti.* Ucvast grančasto-grozdasta, ljuske na uborku suličaste, bridaste, trnkaste, odmaknute, na okrajcih trepavičaste; glavice guste, cvieće rumeno; stabljika osovna striekana, silaznim lišćem krilasta, trnkasta; lišće zgora ponešto vlasnato, zdola runato-pusteno, žagasto il češljasto, zubasto, trnkasto, trepavičasto. Na pustih poljanah uz puteve i plotove, i na livadah okolo Stubice, Karivaroša, Krapine itd. Cv. srp. ruj.

C. acanthoides L. *Str. primogasti.* Ucvast grančasto-metličasta; ljuske na uborku suličaste, šiljaste, trepavičaste; glavice na podini paučinasto-vunaste; cvieće rumeno; stabljika visoka, osovna, brazdasta, krilasta, šiljkasta, grančasta; lišće duboko češljasto, krpine trociepne, šiljkaste. Na pustačah, uz puteve i plotove. Cv. srp. do ruj. Istoz. C. polyacanthos Schr. C. crispus Huds.

C. littoralis Borbás *Str. obalni* (candicans × nutans; mješutak, hybrida). Lišće, odjeća i šiljci naliče na Card. candicans, glavica i uborak spominju na Card. nutans. Na kamenitih mjestih kod sela Čavle u Primorju.

Rod XXXVIII. *Picnomon.* Cass. *Sikavica.*

Uborak criepovit, ljuske šiljkaste, perušaste; cvieće dvospolno, rožka okrunjena sa pernicom perastom vrlo mekanom; ostala kao što kod Osjaka.

Digitized by Google

P. Acarna Cass. *Si. Acarna.* Ucvast gomilasta: ljuske na uborku izlaze u perasti trn; cvieće rumeno il ljubičasto; stabljika grančasta, nizka kad što vijugava il prignuta, krilasta, vunasta trnastotrepavičasta; lišće suličasto, verugano-zubasto, zubci trošiljkasti, lišće najgornje glavicu omata; ciela biljka bielo-vunasta, il siedopustena. Na pustačah, kamenitih mjestih, kod Vrela i Zvonigrada u Zermanji u Lici. Cv. srp. kol. Istoz. Carduus Acarna L. Cirsium Acarna D. C. Cnicus Acarna L.

Rod XXXIX. *Onopordon* Vail. *Kravčac.*

Uborak criepovit, rožka stisnuta, četverouglasta, poprieko gužvasta, peranica šćetkasta i perasta, na podini u prstenak kosteni srasla: odpadna.

O. illyricum L. *K. ilirski.* Ucvast gomilasta, glavice, dvie, tri, oveće sdružene; ljuske na uborku suličaste, dugo šiljkaste, runaste, dolnje lucenaste; cvieće rumeno; stabljika osovna bielo-pustena; lišće suličasto češljasto, silazno, verugano-zubasto, zajedno sa stapkami krilastimi oštro trnasto. Na suhih mjestih primorskih okolo Rieke, Kraljevice itd. Cv. srp. kol. Istoz. O. elongatum Lam.

O. achantium L. *K. valjuga.* Ucvast grančasta, jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste u dugi šiljak utanjene, trepavičaste, maljave; izvanjske raztvorene; cvieće rumeno; stabljika debela, jaka, visoka paučinasto-vunena, grančasta; lišće suličasto, verugano-zubasto, trnasto, paučinasto-vunasto, sjedavo, stapke široko-krilaste i trnaste. Obično. Cv. srp. do jeseni, biljka velika.

Rod XL. *Lappa* Tournefort *Lopuh.*

Uborak criepovit, cvieće dvospolno, cievnato, pernica vlasnata, kratka mnogoredna; ljuske na uborku kvakaste.

L. minor D. C. *L. manji.* Ucvast grančasto-grozdasta, gusta; ljuske na uborku uzko-suličaste, šiljaste, inobojne kvakaste, paučinaste; stapke kratke, cvieće rumeno; stabljika osovna, grančasta, striekana, maljava; lišće veliko, srdčasto, petlično, zubasto, spoda sinje. Na pustačah, uz grabe i puteve obično. Cv. lip. do rujna. Istoz.: Arctium minus Schk. Lappa personata Gmel.

L. major Gaert. *L. veći.* Ucvast metličasto-vršikasta; ljuske na uborku uzko suličaste, šiljaste, kvakaste, jednobojne, stapke duge jednoglavičaste; stabljika osovna, striekana, grančasta, maljavkasta, lišće veliko petlično, srdčasto, pilasto, spoda lahko pustenkasto;

Digitized by Google

kao što i gornje često. Cv. lip. do jeseni. Istoz.: Arctium Lappa L. Arctium majus Gaert. Lappa officinalis All.

L. tomentosa Lam. *L. pusteni.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste šiljkaste, bridaste, kratko-kvakaste, paučinasto-vunaste, cvieće rumeno; stabljika osovna, grančasta, striekana, maljavkasta; lišće veliko srdčasto petlično, cielovito, spoda lahko pustenkasto; kao što prijašnji. Cv. lip. do ruj. list. Istoz.: Arctium Bardana W. Arct. tomentosum Schk.

Rod XLI. *Carlina* L. *Badelj.*

Uborak criepoviti, ljuske unutarnje trnkaste, šušnjave; cvieće dvospolno, cievnato, pernica perasta, u prstenak surasla, odpadna.

Čislo I. *stabljike jednoglavične.*

C. acanthifolia All. *B. primogolistni.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku izvanjske listaste, verugano-zubaste, srednje češljasto trnaste, nutarnje šušnjave, linearno-suličaste u sredini trepavičaste, glavica jako velika sjedava; cvieće bliedo žuto, il sumporasto; stabljika vrlo kratka il nikakova; lišće češljasto, uglasto-zubasto, petlično, dronjevi trnasti; spoda lišće vunasto. Na kamenitih mjestih travnatih, suhih pašnjacih u Lici, izpod Kleka, i na Rišnjaku. Cv. srp. kol.

C. acaulis L. *B. bezstabljak.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku od podine počam do polovice linearne, prema vrhu suličaste češljasto-trnaste, srednje suličaste, na okrajcih trepavičaste, nutarnje trnkaste; cvieće bielo, cakleno; stabljika nikakova il vrlo kratka; lišće češljasto, gladko, krpe zubaste trnaste. Na bregovih, na pustarah i to, na Sljemenu, u Moslavini kod Slatine i Gor. Jelenske kod Severina, Lukovdola itd. Cv. srp. kol. Istoz.: Car. Chamaeleon Vill. C. caulescens Lam. (kad ima dulju stabljiku sa kojim listom) Car. alpina Jacq.

C. simplex W. K. *B. jednostruki.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku bridaste, trnkaste, izvanjske suličaste izpod sredine utanjene, na okrajcih trnaste; trakovi bieli; stabljika osovna, jednostruka, uglasta, paučinasto vunasta; lišće češljasto, gladko, spoda paučinasto-vunasto, krpe uglasto-dronjaste, zubaste, trnaste. Na brežuljcih travnatih, pustačah itd. u Lici i Krbavi. Cv. srp. kol.

Čislo II. *stabljike višeglavičaste.*

C. vulgaris L. *B. obični.* Ucvast jednoglavičasta il grančasta višeglavičasta; ljuske na uborku izvanjske češljaste, trnaste, srednje cielovite linearne, nutarnje trnkaste, trakovi žutkasto-bieli; stabljika

Digitized by Google

osovna, obla, vunasta, gori grančasta; lišće korienito, pod cvatnjom nestalo; stabaljno suličasto, dalko verugano i zubkasto trnasto, šćetkasto, trepavičasto, na podini trnkasto-ušikasto, sjedavo, zgora gladko, zdola paučinasto-pusteno. Obično na pustarah itd. Cv. srp. kolov.

Promjenak: *C. ramosa* Vuk. *B. grančasti.* (Rad jug. akad. knj. XXXIV. 1876). Ucvast grančasta; stabljika od podine grančasta; trnovi na ljuskah uborka crnkasti; lišće korienito ružasto, pod cvatnjom podpuno zeleno. Na brežuljcih medju živicom nad grobljem sv. Petra i okolo kamenitoga stola.

Promj.: *C. longifolia* Rchb. *B. dugolistni.* Stabljika visoka, vitka; lišće linearno-suličasto, na dolnjem kraju stabljike sabrano, gori dalje razmaknuto; metlica malocvietna. Na brežuljcih osobito šumskih.

C. corymbosa L. *B. vršikasta.* Ucvast vršikasta, ljuske na uborku suličaste, češljasto trnaste, nutarnje trnkaste, žute; stabljika gladka, obla, gori vršikasta; lišće suličasto češljasto-zubasto, trnasto, sjedavo. Na pećinastih mjestih u Prim. hrv. Trsat, Bakar, Grižane itd. Cv. srp. kol.

C. lanata L. *B. vunasti.* Ucvast jedno- il triglavičasta, ljuske na uborku suličaste češljasto-trnaste, nutarnje trnkaste suličaste, trnaste, na podini utanjene, rumene; stabljika paučinasto-pahuljasta; lišće suličasto, verugano-zubasto, trnasto, paučinasto, zdola pahuljasto. Na suhih mjestih pjeskovitih u Prim. hrv. Bakar, Kraljevica, Crkvenica, Novi itd. Cv. srp. kol.

Rod XLII. *Serratula* D. C. *Žagica.*

Uborak criepovit, dugoljast: ljuske pritisnute; cvieće cievnato; pernica perušasta, višeredna, red nutarnjih trakovah dulji potrajni, nakon pojedince odpadaju.

S. tinctoria L. *Ž. bojadisna.* Ucvast metličasto-grozdasta; ljuske na uborku jajoliko-oštraste, smedje sure, vunasto-trepavičaste; glavice tanane, cvieće ljubičasto; stabljika visoka, uglasta, gladka, gori grančasta; lišće jajoliko, cielovito, pilasto, gladko, dolnje dugo petlično, gornje na podini urezano, il privjesikasto, sjedavo. U šumah na tratinah i čistinah šumskih; obično. Cv. srp. kol. Istoz. Carduus tinctorius Scop.

S. heterophylla Dsf. *Ž. raznolistna.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku jajolike šiljaste; cvieće modrasto-rumeno (ljubično), stabljika osovna, jednostruka uglasta, duboko striekana, na podini vlasnata; lišće korienito i dolnje stabaljno jajasto krupno zubasto il

Digitized by Google

na podini urezano, petlično, petlice privjesikaste; gornje dugoljasto češljasto, zubasto, najgornje cielovito, obostrano kratko i na riedko vlasikasto. Na kamenitih mjestih Prim. hrv. Cv. lip. srp. Istoz.: Carduus nitidus W. K. Card. lycopifolius Vill.

S. radiata M. B. *Ž. trakasta.* Ucvast jednoglavičasta; glavice klubkaste, cvieće dvospolno, suličasto; ljuske na uborku jajaste, oštraste, najdolnje na podini pahuljasto-vunaste, gornje šiljkaste; stabljika osovna uglasta, brazdasta, gladka; lišće pahuljasto-hrapavo češljasto, krpine linearne cielovite šiljkaste; dolnje petlično, stabaljno sjedavo. Na brežuljcih okolo Kalnika, Čanjeva? Na Velebitu kod Halana i Podpraga. Cv. srp. kol. Istoz.: Carduus radiatus WK. Ser. centauriodes Host. Ser. pinnatifida Desf.

Rod XLIII. *Jurinea* Cassini. *Mehkica.*

Uborak criepovit, peranica kratkim uzlom (čvorom) na podinu prirasla, kašnje š njime odpada; ostalo kao kod žagice.

J. mollis DC. *M. vunasta.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, paučinasto-vunaste, otrcane (odvinute); stabljika gola, striekana bielo-vunasta; lišće perasto, zgora kratko vlasnato, zdola bielo-pusteno; perca linearna, cielovita. Na neobradjenih mjestih okolo Senja, Lukova itd. Cv. svib. lip. Istoz.: Carduus mollis L. Cirsium molle Scop. Serratula simplex DC. Ser. Cyanoides Gaert.

Rod XLIV. *Kentrophyllum* Neck. *Bodolist.*

Uborak criepovit; cvieće dvospolno, cievnato; pernica svih cvietovah pljevnato-šćetinasta, višeredna; trakovi suličasto-linearni, predzadnji red dulji, unutarnji kraći, srasao; il su cvietci okrajni bez pernice.

K. lanatum Neck. *B. vunasti.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, na okrajcih mrenjaste, na trn izlazeće, cvieće žuto il citrunasto; stabljika osovna, paučinasto-vunasta; lišće češljasto, trnasto, najdolnje petlično, stabaljno sjedavo, omotno, na hrbtu redjevno vlasnato; najgornje zubasto. Na brežuljcih travnatih, uz pute i grabe itd. u Prim. hrv. i kod Bosiljeva; dalje uz Lujzinsku cestu mjestimice. Cv. srp. kol. Istoz.: Carthamus lanatus L. Centaurea lanata DC. Centrophyllum lanatum Rchb.

Rod XLV. *Centaurea* L. *Zečina.*

Uborak criepovit, cvieće okrajno bezspolno, ciev polagacko u naljevkasti krug razširena; cvieće u koluti dvospolno, vršak širji

Digitized by Google

od cievi il je trbušast; rožka stisnuta; pernica višeredna; trakovi šćetinasti il linearni, predzadnji red dulji, nutarnji kraći srasao, kadšto pernice neima.

Číslo I. *Stabljike grančaste, metljičaste, vršikaste; lišće perasto, češljasto; cvieće razne boje*

C. Crupina L. *Z. Nosanka.* Ucvast metljičasta; ljuske na uborku dolnje i srednje kraće, jajoliko-suličaste, oštrljaste, nutarnje podulje, oštrljaste, na vrhu bojadisane; cvieće crljeno, kadšto mesnate boje; stabljika osovna, gladka, na vrhu grančasta; lišće dolnje petlično lyrasto-češljasto, ostalo perasto-ciepano, trnasto-žliezdasto il žliezdasto-zubkasto. U Prim. hrv. kod Senja, Novoga itd. okolo Čerevića, Zemuna itd. Cv. svib. lip. Istoz.: C. Crupinastrum moris Crupina vulgaris Pers. Cr. Crupinastrum Vis. Cr. Morisii Bor.

C. alba L. *Ž. biela.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku nadute, biele il bliedo žutkastom ljagicom na hrbtu providjene, šušnjave, svietle, jajolike cielovite, il dolnje razderane, gornje pako šiljkaste; cvieće crljeno il kadšto bielo; stabljika visoka, osora, uglasta, brazdasta, hrapava; lišće češljasto, hrapavo, perca linearna, na vrhu šiljkasta. Na kamenitih rudinah uz ceste u Prim. hrv. Cv. srp. kol.

C. deusta Tenore *Z. ožgana.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku mrenjaste, jajaste il oštraste, nutarnje šiljkaste, ostale na okrajcih bielkaste, cielovite il resaste, na hrbtu crnkaste il smedjo-ljagaste; cvieće rumeno; stabljika osora, uglasta, kratko vlasnata, hrapava, na gornjoj strani još gušće posuta; lišće češljasto, krpine uzko-suličaste, hrapave, šiljkaste, najgornje suličasto, razciepano, il cielovito. Na gorskih livadah na Vrebačkoj stazi u Lici. Cv. lip. srp.

C. paniculata Lam. *Z. metličasta.* Ucvast metličasta, vrlo grančasta, ljuske na uborku testene boje, jajoliko-suličaste, vrhovne dugoljaste, striekane, na vrhu crnoljagaste, resaste, šiljčićem završene; cvieće škuro ružičasto il ljubičasto, glavice tanane; stabljika osora, uglasta, brazdasta, paučinasto-vunena il pahuljasta; lišće dvoperasto il osobito na grančicah jednostruko perasto, gornje cielovito; perca linearna, pahuljasto-vunasta, pepeonasta. Na tratinah, pjeskarnih i prudjevitih mjestih kod Stenjevca, Suseda, kod Krapine, Požege, Pakraca itd. Cv. srp. kol.

C. Biebersteinii D. C. *Z. Biebersteinska.* Ucvast metličasta, vrlo grančasta; ljuske na uborku jajoliko-suličaste, gornje dugoljaste, svekolike striekane, resaste, na vršku trouglastom ljagom crnkastom

Digitized by Google

označene, nebodkaste; cvieće ljubičasto, glavice vitke jajolike; stabljika grančasta, uglasta, pahuljasto-pustena, lišće perasto, perca suličasta; gornje linearno, cielovito, siedkasto, vunasto. Na pustačah oko Čerevića (brao Rossi). Cv. kol. ruj. Istoz.: C. cylindrocarpa Rchb. fil. C. australis Panč.

C. Karstiana Scop. *Z. kršovita.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku jajoliko-oštraste, nutarnje dugoljaste, na hrbtu striekane, na okrajcih i na vrhu bielo il žutkasto resaste, dugo trnkaste; glavice jajaste, klubkaste; cvieće rumenkasto; stabljika vrlo grančasta, ledinasta, striekana, gladka; lišće linearno, češljasto, šiljkasto, hrapasto. Na kamenju okolo Bakra (brao Hirc). Cv. srp. kol.

C. cristata Bartl. *Z. kukmičasta.* Ucvast metličasto-razastrta; ljuske na uborku široko jajolike, hrustavo-resaste, na vrhu smedje trnaste, trn štrčast; glavice krugljolike, tanane, cvieće mesnasto, ružikasto; stabljika osora, uglasta, striekana, maljava; lišće dolnje dvoperasto, stabaljno razmaknuto, hrapavasto, jednostručno perasto, perca suličasta, linearna, šiljkasta. Na sunčanih, kamenitih mjestih u Prim. hrv. Cv. srp. kol. Istoz.: C. spinoso-ciliata Bernh. C. paniculata Vis. C. acutiloba D. C.

C. maculosa Lam. *Z. ljagasta.* Ucvast grančasto-metličasta; ljuske na uborku jajoliko-oštraste, zelenkaste; na hrbtu striekane, duboko resaste, na vrhu trouglastom crnom ljagom označene; stabljika osovna, hrapava, brazdasta, grančasta; lišće dolnje dvoperasto, hrapavo, spoda siedo-pustenkasto il suvunasto, krpe linearne, jedva nešto šiljkaste, najgornje linearne; stapke pod glavicami udebljane, maljave, vunaste. Na sunčanih suhih mjestih itd. Okolo Samobora, Kleka, na Vrebačkoj stazi u Lici. Cv. srp. kol. Istoz.: C. corymbosa Poir; C. paniculata Jacq. Čini se, da je promjenak C. paniculatae . . .

Čislo II. *Stabljike jednostruke il razcjepane, lišće perasto, češljasto, cvieće žuto.*

C. collina L. *Z. brežna.* Ucvast jednoglavičasta, il maloglavičasta; ljuske na uborku najdolnje široko-jajaste, gori bielkaste zarubljene i resaste, srednje prema vršku udebljane, šiljasto-trnaste, najgornje dugoljaste sa žličastim privjeskom i resasto izgriznute; središnje zelenkaste, okrajak, rese i trnovi bielo-žutkasti il žuti; cvieće narančasto, glavice velike jajaste; stabljika uglasta, jednostruka il pobočnom grančicom providjena, paučinasto-vunasta; lišće dolnje petlično, stabaljno duboko češljasto, listići suličasti, obastrano

*

Digitized by Google

siedkasto, šćetinasto-vlasnato i suvunasto. Na pećinah okolo ceste medju Halanom i Podpragom. Cv. srp. Istoz.: C. salonitana. Vis.

C. sordida W. *Z. umrljana.* Ucvast grančasto-jednoglavičasta; ljuske na uborku izvanjske jajaste, gori prikružene, resaste, trnaste, nutarnje dugoljaste sa žličastim privjeskom izrezane resaste, svekolike gori hrdjaste il crnkaste; glavice krugljasto-jajaste, na podini vunaste; cvieće žuto il limunasto; stabljike iz podine grančaste, uglaste, paučinaste, vunaste; lišće dolnje češljasto, petlično, stabaljno češljasto sjedavo, najgornje suličasto cielovito, zgora gladko, na okrajcih hrapasto, spoda pahuljasto-vunasto. Na kamenitih mjestih u Prim. hrv. i na Vratniku prema Senju. Cv. srp.

C. rupestris L. *Z. hridska.* Ucvast jednoglavičasta, kadšto dvoglavičasta; ljuske na uborku jajoliko-oštraste, zelenkaste, bielkasto-resaste, na vrhu smedjaste, trnaste; najgornje sa žličastim privjeskom urezane il izgriznute; glavica široko-jajasta, na podini pahuljasto-vunasta, cvieće limunasto il zlatasto; stabljika nizka tanka, osora, na podini paučinasto-vunasta; lišće hrapavo, šiljkasto, dolnje dvo-stabaljno prosto, perasto, linearno. Na travnatih mjestih u Lici, Vrebačkoj stazi, na pećinah uz cestu u Prim. hrv. Cv. srp. Istoz.: C. collina Scop. C. variabilis Bartling. C. adonidifolia.

Čislo III. *Ljuske na uborku prstasto il raztvoreno trnaste, lišće lyrasto-češljasto, suličasto.*

C. solstitialis L. *Z. suncostojna.* Ucvast grančasta, razštrkana, ljuske na uborku jajolike prstasto-trnaste, srednji trn najdulji; gornje žličasto privjesikaste; stabljika krilasta, pustena, vrlo grančasta; lišće suličasto, silazno, siedasto, najdolnje lyrasto, ostalo cielovito, cvieće limunasto. Na poljanah, uz puteve i zidine u Prim. hrv., nadalje kod Sv. Ivana, Psarjevo, Sv. Helena; Osiek i u Sriemu. Cv. srp. kol.

C. calcitrapa L. *Z. pozemljušna.* Ucvast grančasta, raztvorena; ljuske na uborku trnaste, prstaste, srednji trn oštar, jak, dulji od glavice; nutarnje na vrhu zadružene šušnjave, cvieće rumeno; stabljika razštrkana, često povaljena, vrlo razgranjena, maljava; lišće vlasnato, češljasto, korienito petlično; perca trnasta. Na pustačah, uz pute i grabe itd., u Podravini, Posavini; u Prim. hrv. Cv. srp. kol. Istoz.: Rhaponticum Calcitrapa, Scop. Calcitrapa Hippophestum Gaert.

Čislo IV. *Stabljike subatvaste, travnaste; lišće suličasto, lirasto; cvieće modro il ljubičasto.*

Digitized by Google

C. cyanus L. *Z. modrica.* Ucvast grančasto jedno-glavičasta; ljuske na uborku suličaste na vrhu prismudjene il obžgane i smedjasto il bielo trepavičaste, nutarnje dugoljaste, na vrhu smedjaste, urezane; cvieće nebomodro na koluti ljubičasto; stabljika osovna, uglasta, pahuljasta, maljava; lišće linearno-suličasto, stabaljno linearno, pahuljkasto-maljavo, spoda supustenasto. Medju usjevi. Cv. lip. srp. Cyanus segetum. fl. Wett.

C. montana. L. *Z. obrežna.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku jajolike, oštraste, zelenaste, na okrajcih smedje il crno-resaste, nutarnje dugoljaste, na vrhu ljagaste i razciepljene; cvieće modro, na koluti crljenkasto il ljubičasto; stabljika osovna, gori zeljasta, kratko vlasnata, pahuljasta; lišće uže il širje suličasto, cielovito il kadšto izverugano, zgora šćetinkasto-vlasikasto, zdola paučinasto-vunasto; dolnje petlično, stabaljno sjedavo. U šumah gorskih na Ivančici, Kleku, Velebitu itd. Cvate lip. srp. Istoz.: Cyanus montanus Bauh. Cent. axillaris W.

Promjenak 1. *C. mollis* W. K. *Z. mekana.* Lišće mnogo širje jajoliko-suličasto, mekano, obostrano nu spoda jačje vunasto. Na bregovih u hladu i na zemlji crnici, Klek, Kalnik, Ivančica.

2. *C. stricta* W. K. *Z. uzpravna.* Stabljika uzpravna, na podini drvenkasta, maljava; lišće suličasto, korienito često jajoliko, il uzko suličasto lyrasto; stabaljno uzravno, gladkasto, osobito na okrajcih paučinasto-pahuljasto; cvieće crljenkasto. Na Kleku, Oštrcu kod Rudah Samob. Ivančici. Cv. lip. srp.

3. *C. floccosa* Schl. i Vuk. *Z. pahuljasta.* Ljuske na uborku suličaste, pahuljaste, crno zarubljene i resaste, rese smedje na vrhovih bielkaste; stabljika nizka, batvičasta, često vijugava, stabaljno lišće suličasto, oštrljasto, korienito lirasto-češljasto, obostrano pusteno vunasto-pahuljasto. Na vrhu Plješivice medju pećinami. Cv. lip. srp.

4. *C. ochrolepis* Vuk. *Z. žutoljasta.* Ucvast jedno-glavičasta il dvo-glavičasta; ljuske na uborku jajolike, srednje suličaste, žutičave (smedje, žuto-okraste), bielo-resaste, gladke, najgornja resa u šiljak produljena; cvieće? — stabljika osora, sudrvenasta, pahuljasto-vunasta; lišće suličasto najdolnje petlično, gornje silazno, cielovito, paučinasto-pahuljasto. Na pećinah medju Halanom i Podpragom. Cv. lip.

Promjenak: *C. diversicolor* Vuk. i Schl. *Z. raznobojna.* Stabljika ponizka, vijugava, jednoglavičasta; ljuske na uborku zelenkaste, crno zarubljene, rese na podini rusaste na vrhu biele; lišće korie-

Digitized by Google

nito lyrasto, žagasto il izgrižnjeno, gornje uzko suličasto, silazno, siedo-vunasto, il siedo-pahuljasto. Na gorskih livadah, Ljubovo, Vrebačka staza u Lici.

Čislo V. *Stabljike visoke drvenkaste, metličaste, grančaste il jednostruke, ljuske na uborku raztrgane, il resaste, češljaste, odvinute; lišće suličasto il lyrasto.*

C. jacea L. *Z. jacea.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku šušnjave, jajolike, sure, na hrbtu škurjom ljagom označene, svietle, izvanjske jedva češljasto-resaste, bliedkaste, središnje raztrgane, najgornje žličaste, na vrhu natrgane razrezane, il sucielovite; cvieće rumenkasto; stabljika metličasta, grančasta, uglasta, brazdasta, maljava, pod glavicami udebljana, pustenkasta; lišće jajoliko suličasto, cielovito, šćetinkasto, il sugladko, na okrajcih hrapavo, il razdaljenozubkasto, korienito petlično, često privjesikasto, stabljno sjedavo, najvišje pod glavicami podbočno. Na suhih livadah, dosti riedka. Cv. srp. ruj. Istoz.: Rhaponticum Jacea Scop. Cyanus Jacea fl. Wetter.

Oblici 1. *C. flavicans* Vuk. *Z. žutičasta.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku šušnjave, najdolnje i središnje na okrajcih bielkaste, duboko resaste, il samo izgriznute, il raztrgane; najgornje žličaste resaste il cielovite, samo u sredini razciepane, svekolike žutičaste često na hrbtu ljagaste; cvieće ljubičasto; stabljika osora, brazdasta, paučinasto-vunasta, grančasta, grančice pod glavicami pustene, udebljane; lišće paučinasto-pahuljasto, hrapasto, cielovito, il sitno zubkasto, dolnje petlično, stabaljno sjedavo. Na travnatih mjestih gorskih, na ledini Belige na Ivančici. Cv. srp.

2. *Haynaldi* Borbás; suš. bilje, na cedulji od 11. kol. 1875. — bez povriede opisa Auktorova, koji mi nije poznat). *Z. Haynaldska.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku jajaste, šušnjave, testolike, žutikaste, svietle, dolnje i središnje na okrajcih bjelkaste il bliedje, duboko urezane, il sucicle i u sredini samo razciepane, zarezci zavinuti, najgornje urezane, svekolike na hrbtu suro-ljagaste; cvieće ljubičasto, glavice široko-jajaste; stabljika jednostruka, uglasta, pedanj il nešto više visoka, paučinasto-vunasta; lišće suličasto paučinasto-vunasto, cielovito, korienito petlično, stabaljno sjedavo. Na pećinah izpod vrha na Plješivici kod Korenice. Cv. srp. kol.

3. *C. intricans* Vuk. *Z spletkarska.* Ucvast grančasta; grančice dvocvjetne; ljuske na uborku jajaste, dolnje resaste, središnje razdieljene, razdielci urezani, najgornji sucieli, il izgrižnjeno-zubasti; svekolike šušnjave na hrbtu suro-ljagaste, na okrajcih žutkaste il

Digitized by Google

bielkaste svjetle; cvieće okrajno trakasto razrezano, modro u koluti rumenasto; glavice na podini pustene vunaste i lišćem podbočene; stabljika visoka, drvenkasta, uglasta, vunasto-pahuljasta; lišće suličasto razdalečeno zubkasto, šćetinkasto i paučinasto-pahuljasto, dolnje dugo petlično, stabaljno srdčasto-omotno, na podini urezano il ušikasto, il jajasto-dugoljasto; sjedavo. U gorskih šumah okolo Rišnjaka — na putu iz Crnoga luga na Smrikovac. Cv. srp. kol.

4. *C. amara* L. *Z. gorka.* Ucvast jednoglavičasta, il grančasta; ljuske na uborku šušnjave bliedo žutkaste il bielkaste, jajaste, pupčaste, cielovite il raztrgane; cvieće ljubičasto il mesnato; stabljika pedanj il dva visoka, osovna, striekana, vunasto-pahuljasta, jednostruka il po zemljištu grančasta; lišće suličasto, manje više uzko, kadšto dolnje češljasto, pahuljasto il pustenkasto, cielovito. Na brežuljastih ledinah i travnicih itd., kod Goljaka i Bizeka blizu Suseda; kod Karlovca, Severina, u Prim. hrv. — Cv. srp. Istoz.: C. bracteata Scop.

G. nigrescens Willd. *Z. crnkasta.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku suličaste, dugoljaste, razdalečene, zelenkaste, na vrhu crnkaste, il škuro-smedje, gornje žličaste izgrižnjene, ostale resaste; glavice na grančicah sbližnjene; cvieće ljubičasto, crljenkasto; stabljika visoka, osovna, sudrvenasta, uglasta, grančasta, gladka, il paučinasto-vunasta; lišće suličasto, dugoljasto, zubkasto, il cielovito, hrapasto il vunasto. Na suhih livadah, na brdinah uz živice, okolo Gornj. Stenjevca, Goljaka, Zagreba, Šestinah itd. Cv. lip. ruj.

Oblici 1. *C. sciaphila* Vuk. *Z. hladovna* (stenolepis × nigrescens). Ucvast metličasta; ljuske na uborku zelenkaste, razdalečene, crnkaste, na vrhu i resaste, odstojne mal ne odvinute, nutarnje produljene, izgrižnjene il raztrgane; cvieće ljubičasto; glavice na podini pahuljaste; stabljika visoka, brazdasta, uglasta, pahuljasta, grančasta; korienito lišće najdolnje majušno, jajasto, drugo jajoliko, suličasto, elliptično, veliko, zubkasto, u dugu petlicu povučeno, stabaljno krilato petlično, verugano-zubkasto, najgornje sjedavo umaljeno, gladko, il kratkimi vlasi posuto. Na kraj šumah i šumskih stazah, na hladovitih mjestih okolo Zagreba u Tuškancu i drugdje. Cv. srp. kol. Što se glavicah tiče: nigrescens je, a što se stabljika i lišća — to je C. stenolepis.

2. *C. decipiens* Thuil. *Z. varava.* Ucvast metličasto-grančasta; ljuske na uborku dolnje i srednje smedjaste, resaste, gornje urezane il izgrižnjene, na okrajcih bledje; cvieće ljubično; stabljika visoka, osovna, uglasta, sudrvenasta, grančasta; glavice na gran-

Digitized by Google

čicah osamljene; lišće suličasto, il dugoljasto, elliptično, dolnje petlično, cielovito, il lyrasto, stabaljno umaljeno, sjedavo gladko. Na livadah brežnatih okolo Samobora, Zagreba, u Primorju, u šumah okolo Crnogaluga i Rišnjaka. Cv. srp. kol. Istoz.: C. pratensis Thuil.

C. austriaca Willd. *Z. austrijska.* Ucvast grančasto metličasta; ljuske na uborku dolnje i srednje suličaste šilasto-utanjene, šćetinasto-resaste, odvinute, smedje il crnkaste, gornje izpravne, žličaste, izgrižnjene; glavice na podini vunaste; cvieće rumenkasto; stabljika osovna, sudrvenasta, grančasta, uglasta; lišće suličasto, elliptično, sucielo il razdalečeno-zubkasto, dolnje petlično, ostalo sjedavo, na grančicah užje, svekoliko paučinasto il pahuljasto-vunasto. U Ribniku (brao Rossi). Cv. srp. ruj.

C. stenolepis Kerner. *Z. uzkoljuska.* Ucvast grančasta, vršikasta, gusta; ljuske na uborku dolnje i srednje linearne, šiljaste, vlasikasto-resaste, najgornje na vrhu jajaste izgrižnjene il razciepane; tkanina ljusakah tanana, vrhovi ljusakah vidljivi, a uborak cieli kano koprenom sakrit; cvieće ljubično-rumenkasto; stabljika visoka, osovna, paučinasto-pahuljasta; lišće široko elliptično, obostrano utanjeno, u petlicu ulazeće, srednje i gornje elliptično il široko-suličasto, obostrano kratko-vlasnato, sinjkasto, il hrapavasto, iz početka paučinasto-vlasikasto, pod cvatnjom pako cielo-pahuljasto, sitno zubkasto, zubci hrustavkasti. Na brdinah travnatih i šumskih mjestih u Tuškancu, Samoboru itd., vrlo često.

Promjenak: incanescens Vuk. Uborak i lišće siedo, i gušće paučinasto-pahuljasto; lišće užje nego u prijašnjoj; stabljika osora i drvenkasta. Na otvorenih sunčanih mjestih, pješčanih i kamenitih brežuljcih u Tuškancu. Cv. srp. kol.

Čislo VI. *Stabljike visoke, sudrvenkaste, lišće češljasto, il lirasto, kadšto cielovito; ljuske na uborku trnkaste, il šiljkaste, il neoružane; glavice klubkaste.*

C. scabiosa L. *Z. rešetasta.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku jajoliko-trouglaste, zelenkaste, na okrajcih i na vrhu crnkaste, smedje il žutičasto resaste, bez šiljka, sugladke; glavice jajaste široko-klubkaste; stabljika visoka, osora, na podini sudrvenasta, paučinasta, uglasta, brazdasta, sugladka grančasta; lišće češljasto, il dvočešljasto, listići jajasti, urezani, dronjavi, il suličasti sugladki, šćetinkasto kratko-vlasnati, il hrapasti, trepavičasti; korienito i dolnje stabaljno petlično, petlice pahuljaste, gornje sjedavo češljaste, linearno, umaljeno. Na brežuljcih i njivah, uz pute i vinograde

Digitized by Google

itd. često. Cv. srp. kol. — To glavni typ, kojemu ima viševrstnih promjenah.

Oblici I. *C. Scab. spinulosa* Rochel. *Z. trnkasta.* Ucvast metličasta il grančasta; ljuske na uborku zelenaste, dolnje i srednje ja joliko-suličaste crno-šiljaste, cielovite, na podini pahuljasto-pustene; gornje na vrhu dugo trepavičaste, šiljkaste, najgornje dugoljaste na vrhu, crno il ruso-smedjaste i resasto-trepavičaste; cvieće ljubično-rumenkasto, glavice klubkaste; stabljika visoka, osovna, striekana, il brazdasta, grančasta, maljava, il paučinasto-pahuljasta; lišće duboko češljasto, krpe uzke, il linearne, cielovite il razdalečeno zubkaste il zarezane, hrapaste il sugladke, hrapasto-trepavičaste; dolnje korienito dugo-petlično, ušikasto; stabaljno dolnje i središnje petlično linearno-češljasto, gornje sjedavo, dvo- il tro-ciepno, korien debeo, puzav, mnogimi osušenimi slamnastimi petlicami na podini stabljike omotan. Na bregovih, na oranicah i pustačah, uz vinograde itd., kod Šestinah, Mikulićah, Samobora, itd. Cv. srp. kol.

2. *C. integrisquama.* Vuk. *Z. cieloljuskasta.* Ucvast metličasta, grančasta; ljuske na uborku jajoliko-suličaste, zelenkaste, cielovite, na vrhu crno-šiljkaste, najgornje dugoljaste, gori zakružene, ruso-hrdjaste i resaste; cvieće ružasto-ljubično, glavice na podini paučinaste; stabljika visoka, uglasta, brazdasta, pahuljkasta, na podini čvrsta, grančasta; lišće korienito, dugo i dugo-petlično, perasto, listići petjarmasti, suličasti, sucieli, il na podini zarezani il češljasti, zubasti il pilasti, vrlo kratkopetlični, najgornji listić neparni zakružen; ostalo stabaljno najdolnje i središnje dugoljasto, dubokokrpasto il češljasto, krpe uzke, suličaste il stabljaste, cielovite; najgornje linearno suličasto, cielovito sjedavo, gladko. Na brežuljcih i nezasijanih poljih okolo Goljaka i Bizeka. Cv. srp.

3. *C. apiculata* Ledebour. *Z. rtasta.* Ucvast grančasta, sumetličasta; ljuske na uborku jajoliko-suličaste, dolnje kraće i srednje na okrajcih i na vrhu crnkaste, resaste, kratko-šiljkaste, šiljak ponešto ostrcan (odstojan) najgornje dugoljaste, na vrhu jajaste hrdjasto-resaste; cvieće ljubičasto; glavice jajoliko-klubčaste, na podini paučinasto-vunaste, stapke il grančice cvjetonosne pod glavicom jednom il dvima ljuskama šiljkastima providjene; stabljika visoka, osovna, doli drvenasta, grančasta; lišće dolnje češljasto il dvo-češljasto, petlično, krpe suličaste, cielovite il urezane il razciepane, bezlične, gladke; stabaljno duboko, češljasto u petlicu krilastu povučeno, sjedavo; krpe stabljaste, il dugoljaste; najgornje razda-

Digitized by Google

ljeno, linearno, svekoliko na vrhu rtasto. Na brdinah dolomitskih okolo Samobora. Cv. kol.

4. *C. badensis* Tratt. *Z. badenska.* Ucvast grančasta, ljuske na uborku jajaste, zelenaste, paučinasto-runaste, il pahuljaste, na vrhu zakružene crnkaste, resaste i šiljkaste, najgornje dugoljaste, na vrhu takodjer crnkaste, resaste il izgrižnjene; cvieće ružasto-ljubično; stabljika osovna, striekana, na podini obla, gladka, gori uglasta, paučinasta, il pahuljasta; lišće korienito, jajoliko, oštrljasto, il suličasto, cielovito, il petlicom lirasto privjesikasto; listići dugosuličasti; stabaljno linearno il uzko-suličasto, perasto, najgornji list široko-suličast, pilast, il žagast, il suciel, lirast, najgornji linearno češljast, il linearno dvo- trocjepan, gladak, sitno trepavičast. Na brdinah dolomitskih kod Samobora. Cv. srp.

5. *C. integrifolia* Vuk. *Z. cielolistna.* Ucvast grančasta, maloglavičasta; ljuske na uborku najdolnje jajolike, zelenaste, središnje oštre, hrdjasto obrubljene, kratko resate, na vrhu šiljkaste, gornje dugoljaste zakružene, hrdjasto-crnkasto-resaste, na okrugljastom privjesku; na podini glavice klubkaste, ponešto paučinasto-pahuljaste; cvieće ružasto; stabljika sugladka il kratko vlasnata, visoka, uglasta, brazdasta, gori grančasta, grančice duge jednoglavičaste; lišće korienito, dugo-suličasto il jajoliko-elliptično, cielovito, sitnohrapasto-zubasto, na podini u dugu paučinasto-pahuljastu petlicu provučeno; stabaljno umaljeno, kraće petlično, najgornje uzko, sjedavo, svekoliko žutkasto-zeleno, obostrano gladko, začetci vlasnimi riedko obasuto; korien vrlo dugačak, bičast. Na kamenitih mjestih, dolomitnih i lapornih bregovih okolo Samobora; kod bakrene stupe. Cv. u kol. god. 1855. prviput našasta, zatim 1876.

Rod XLVI. *Xeranthemum.* L. *Neven.*

Uborak criepovit, ljuske šušnjave, cvieće okrajno žensko, malobrojno, jalovo, dvousnato; na koluti dvospolno, plodno, petzubno; pernica u koluti pljevnasta, na okrajku nikakva.

X. cylindraceum. Sm. *N. valjasti.* Ucvast grančasta, jednoglavičasta; ljuske na uborku jajaste, tupkaste, šušnjave, slamnastožutkaste, bliede, zarubljene, na hrbtu pustene; glavice valjkaste, cvieće ljubično; stabljika tanka, osovna, uglasta, često iz podine grančasta, striekana; lišće linearno, il uzko suličasto, cielovito zajedno sa stabljikom gusto i zvjezdasto-pahuljasto il pusteno. Na mršavih neobradjenih poljih i kamenitih brežuljcih: Kalnik, Krapina, Sused, Kostel-Rude itd. Cv. srp. kol. Istoz.: Xer. inaper-

Digitized by Google

tum D. C. non Willd. X. cylindricum Sprengl. Chardinia cylindrica Desv. Xeroloma foetidum Cassini.

X. inapertum Willd. *N. neraztvoreni.* Ucvast jednoglavičasta, sugrančasta; ljuske na uborku izvanjske jajaste, nutarnje suličaste, gladke, šiljkaste; glavice valjkaste, cvieće bliedo ljubičasto; stabljika osovna bielo-pustena; lišće suličasto, uzko, zgora pepeonasto, zdola bielo-pusteno; na kamenitih mjestih okolo Generalskoga stola, Zvečaja i dalje okolo pruge željezničke. Cv. srp. kol Istoz.: X. annuum L. X. erectum Presl.

X. annuum L. *N. godišnji.* Ucvast grančasta, jednoglavičasta; ljuske na uborku jajaste, slamnasto-žute, šušnjave, na vrhu šiljkaste, gladke; glavice polukrugljaste, cvieće ljubičasto; stabljika osovna na podini il u polovici grančasta, pahuljasto-pustena; lišće cielovito, razdaljeno, zgora pahuljasto, spoda siedo pusteno; na suhih mjestih na brežuljcih okolo Kalnika i u prim. hrv. Cv. srp. kol.

Rod XLVII. *Scolymus* L. *Dragušica.*

Uborak criepovit, pljeve plodišta omataju rožke; pernica krunolika sastojeći se iz dvijuh šćetkah pljevom zatvorenih, il je okrajak kratak, cielovit il surovašast.

Sc. hispanicus L. *D. španjolski.* Ucvast samotna, il pobočna il gusta; ljuske na uborku svekolike oštrljaste, cvieće žuto; stabljika visoka, vunasta; lišće dugoljasto, objajasto na podini češljasto u petlici utanjeno; stabaljno češljasto-trnasto, krilato uz stabljiku silazno; na kamenitih mjestih u Prim. hrv. Cv. srp. kol. Istoz.: Miscolus microcephalus Cass. Scol. maculatus Host.

Rod XLVIII. *Lapsana* L. *Ognjičina.*

Uborak jednostruk, omotkom providjen; rožke stisnute, striekane; pernica nikakova.

L. communis L. *O. obična.* Ucvast razmaknuta, metličasta; ljuske na uborku suličaste, oštrljaste gladke, pripadne (one na omotku) kratke; cvieće žuto, glavice tanane stapke izmjenite, tanke, stabljika visoka često iz podine grančasta, sugladka, brazdasta, lišće dolnje sukruglo, il suličasto, lyrasto, nerazdieljeno, tupkasto; gornje dugoljasto-oštro, vlasikasto te spoda i na okrajcih vlasnato. Na obradjenih zemljištih i u šumah; obično. Cv. srp. ruj.

Promjenak: Metlica gusta, suvršikasta; biljka siedasta, pustena; *Laps. pubescens* Bernhard. *O. maljava.* Okolo Martinšćice i Trsata; u Flori von Fiume od An. Mar. Smith, nije navedena.

Digitized by Google

Rod XLIX. *Rhagadiolus Gaert. Kosavac.*

Uborak jednostruk 5—8 listan, sa omotkom; plodovit je raztvoren; rožke lucenaste, ćelave, svaka od 5—8 izvanjskih ljuskom zamotana; dvie tri nutarnje proste, padave.

Rh. stellatus Gaert. *K. zviezdasti.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste na hrbtu hrapave; plodne zviezdasto-raztvorene; cvieće žuto; stabljika tanka, obla, doli kosmata; lišće korienito i dolnje stabaljno u petlicu utanjeno, nekoje lyrasto, dugoljasto-objajasto, verugano-zubasto, najgornje suličasto; na kamenitih, neobradjenih mjestih okolo Bakra, Kraljevice, Rieke. Cv. svib. lip. Istoz.: Lapsana stellata L.

Rod L. *Hyoseris* L. *Žutika.*

Uborak jednoredan, omotkom providjen, ljusakah 8—10, izvanjske ljuske omataju rožke okrajne; rožke raznolike; pernica izvanjska šćetkasta, kratka, krunolika; unutarnja iz dviuh, triuh šćetakah sastavljena.

H. scabra L. *Ž. hrapasta.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku suličaste, hrapavkaste, na omotku trepavičaste, na podini vunaste; cvieće žuto; stabljika batvičasta, kraća od lišća; lišće žagasto-češljasto, petlično, debelo, sukruglo-dronjasto, zubasto; na pustačah, u Prim. hrv. Cv. trav. srp. Istoz.: Rhagad. scabra All. Hedypnois coronopifolia Ten. Hedypn. lucida Lam. Hyoseris microcephala Cass. Hyos. adpressa Mnch. Hyos. lucida Host.

H. radiata L. *Z. trakasti.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku suličaste, gladke, plodne raztvorene; cvieće žuto; stabljika batvičasta, obla, na podini hrapasta, zgora gladka dulja od lišća; lišće žagasto-češljasto il razciepano, gladko, krpa najgornja trouglasta; dugo petlično, petlice hrapavkaste; na pustačah, okolo zidinah u Prim. hrv. kod Baga. Cv. trav. i lip. Istoz.: Taraxacum saxatile Boc. Rhagad. radiatus All.

H. foetida L. *Ž. smrdeća.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, gladke, cvieće žuto; stabljika batvičasta, šupljasta, gladka, prema glavici maljava; lišće žagasto-češljasto, dugo u petlicu široku ulazeće, krpe rhomboidne, najgornja trouglasta; spoda kod žilah vlasnata. U šumah obćenita. Cv. trav. svib. Istoz.: Aposeris foetida Lessing. Lapsana foetida Scop.

Digitized by Google

Rod LI. *Arnoseris* Gaert. *Jagnjica.*

Uborak jednostruk, omotkast; plodovit, grbuljast, zatvoren; rožka sa 10 striekah, sa kratkom krunicom petuglastom padavom završena.

A. pusilla Gaert. *J. majušna.* Ucvast jednoglavičasta, il kad je stabljika ciepana, dvo- troglavičasta; ljuske na uborku suličaste, oštrljaste, na hrbtu bridaste i hrapaste; cvieće limunasto; stabljika šuplja, grančasta, gori kijačasta, gladka; lišće objajasto-dugoljasto, zubkasto, hrapavkasto; korienito u okrug zemlji pritisnuto; medju usjevi, u Prim. hrv. okolo Senja. Cv. svib. lip. Istoz.: Hyoseris minima;. L. Lapsana pusilla W.

Rod LII. *Cichorium* L. *Uzlika.*

Uborak dvostruk, izvanjski petljuskast, nutarnji osamljuskast; ljuske na podini srasle; pernica krunolika, jedno- il dvoredna, cvieće modro.

C. Intybus L. *Uz. modrica.* Ucvast grančasta, i pazuhična; ljuske na uborku izvanjske jajaste zakružene, nutarnje suličaste, na okrajcih na riedko i šćetkasto-trepavaste; cvieće modro; stabljika osovna, grančasta, hrapasta; lišće korienito žagasto, sucielo; stabaljno neraszdieljeno, na stapkah suličasto, omotno. Na poljah, livadah itd. obično. Cv. srp. kol.

Rod LIII. *Thrincia* Roth *Ločina.*

Uborak criepovit, rožka kljunasta; pernica okrajnih rožakah kratka, krunolika, zubasta, onih u koluti perasta.

Th. hirta Roth. *Loč. kosmata.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste vlasnate, cvieće žuto; stabljika batvičasta, kosmata; lišće suličasto, perasto-zubasto, obostrano kosmato; na brežuljastih ledinah i pašnjacih: Kalnik, Radoboj, u Prim. hrv. kod Senja i Baga. Cv. svib. lip. Istoz.: Th. Leysseri Rch. Picris hirta All. Hedypnois hirta Lam. Leontodon hirtum L.

Th. tuberosa D. C. *Loč. gomoljasta.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, oštrljaste na riedko vlasnate, il kosmate, cvieće žuto; stabljika batvičasta gladka; lišće dugoljasto-jajasto, verugano-zubasto il žagasto sitno kostriešno; korien žilast, žile udebljane, gomoljčaste; na suhih ledinah u Prim. hrv. Cv. svib. lip. Istoz.: Leontodon tuberosum L. Apargia tuberosa Willd. Hyoseris tuberosa Santi.

Digitized by Google

Rod LIV. *Leontodon* L. *Lavozub.*

Uborak criepovit, rožka kljunasta; pernica perasta, obstojna, trakovi na podini hrapasti, il svikolici jednaki, il izvanjski vlasoliki, perca na trakovih nepadava.

L. saxatilis Rchb. *Lav. kamenarski.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, dolnje kraće, nutarnje poduljene, bridaste, kostriešne, cvieće žuto; stabljika batvičasta, osora, pod glavicom udebljana, kostriešna; lišće suličasto, žagasto, il češljasto, petlično, gusto i kratko vlasnato; na kamenitih brežuljcih okolo Baga i Senja. Cv. lip. Istoz.: Apargia saxatilis Ten. Ap. Tergestina Hoppe.

L. tenuifolius Vis. *Lav. tankolistni.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku suličaste, izvanjske kraće, nutarnje dugoljaste, gladke, na vrhu samo sitno pusteno trepavičaste. Cvieće zlatno-žuto; stabljika tanana, više njih iz jednoga koriena, gladka; lišće dugo, uzko suličasto, duboko verugano zubasto il nejednako žagasto, petlično; na pećinah pred ponorom, uz Dobru u Ogulinu. Cv. svib. lip.

L. hastilis L. *Lav. kopljasti.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku gladke, suličaste, izvanjske kraće, nutarnje dugoljaste, cvieće žuto, pod glavicom ima kadšto jednu il dvie ljuske; stabljika batvičasta, gladka; lišće suličasto, verugano-zubasto il žagasto, gladko na vrhu oštrasto, cielovito, petlično; na livadah i pašnicih itd. Cv. od lip. do list. Istoz.: L. danubiale Jacq. Apargia hastilis Host, Ap. questphalica Boeningh. Ap. hastilis Willd.

Var. L. hispidus L. *Lav. kostriešni.* Uborak, stabljika i lišće kratko-kostriešni; il su stabljika i uborak gladki samo lišće je oštro, vlasikasto; na njivah i ledinah brežuljastih mjestimice. Istoz.: L. vulgaris Koch; Apargia hispida Host. Hieracium incanum Pollich.

L. spatulaefolius Schl. Vuk. *Lav. lopatolistni.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku višeredne, izvanjske kraće suličaste, oštraste, na riedko vlasikaste, nutarnje dugoljaste, na vrhu tupe i gusto-pusteno-trepavičaste, stabljika batvičasta, gladka; lišće lopatasto na vrhu široko zakruženo, verugano-zubkasto, u petlicu utanjeno, gladko; korien pregrižnjen, dugo žilasti; na pećinah izpod Medvedgrada. Cv. svib. lip.

L. incanus Schrank *Lav. siedi.* Ucvast jednoglavičasta, ljuske na uborku suličaste, oštrljaste; cvieće žuto; stabljika batvičasta, obla, gori sa jednim il dvima palistićima; lišće dugoljasto-suličasto, petlično, cielovito il razdaljeno-zubkasto; uborak, stabljika

Digitized by Google

i lišće bielimi kratkimi zviezdastimi vlasci gusto posuta, ciela biljka siedasta. Na kamenitih mjestih Sused, Samobor, Žumberak itd. Cv. svib. lip. Istoz.: Apargia incana Willd. Hieracium incanum L. Leontodon alpinum Vill.

L. autumnalis L. *Lav. jesenski.* Ucvast jednoglavičasta, il grančasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske kraće nutarnje dugoljaste oštrljaste, razštrcano vlasnate; cvieće žuto; stabljika batvičasta, obla duboko striekana; gori grančasta, gladka, pod glavicami udebljana i ljuskasta; lišće suličasto il dugoljasto-oštrljasto, češljasto-zubasto il žagasto, gladko il vlasikasto. Na travnicih, brežuljcih ledinastih, obično. Cv. srp. list. Istoz.: Apargia autumnalis Hoffm. Oporina autumnalis Don.

Promjenak: L. *digitatus* Vuk. *Lav. prstati.* Ucvast jednoglavičasta il grančasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske kraće nutarnje dugoljaste oštrljaste, vlasnate, cvieće žuto; stabljika batvičasta, osora, gladka, jednostruka il rašljasta il imade na grančicah pobočnih cvjetonosnih; pod glavicami udebljana, ljuske su na stapki il uzduž ciele stabljike postavljene; lišće linearno suličasto, razdalečeno il prstasto dronjasto, gladko; na livadah i na brežuljcih oko vlažnih mjestah; u Pisarovini, Jamnici, okolo Zagreba. Cv. srp. list.

Rod LV. *Piris* L. *Jagušac.*

Uborak criepovit, rožka kljunasta, il na vrhu pod pernicom stegnuta, vrlo kratko kljunasta; pernica jednolika, padava; trakovi na podini u prstenak srasli.

P. Hieracioides L. *J. runikolični.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske razmaknute, nutarnje dulje oštrljaste, na hrbtu vlasnate, na okrajcih gladke; cvieće žuto; stabljika osora, visoka, oblasta, striekana, kratko kostriešana, grančasta; lišće korienito petlično, suličasto, verugano-zubasto, stabaljno srednje suličasto, zubkasto, na podini odsječeno, sjedavo; najgornje linearno, cielovito svekoliko kostriešno i šćetinasto-trepavičasto; na neobradjenih mjestih uz pute i polja, često. Cv. srp. kol.

Oblici: I. *P. umbellata* Nes. v. Esenb. *J. štitarski.* Ucvast vršikasta il paštitkasta, ljuske na uborku izvanjske kraće, odmaknute, vlasnate, nutarnje dugoljaste, sugladke; stabljika osora, obla, kostriešna, lišće mrenjasto, korienito petlično, suličasto, cielovito, il široko valovito; stabaljno na podini srdčasto sjedavo najgornje nakon u palistiće pretvoreno; obostrano kratko vlasnato. Na pustih

Digitized by Google

njivah, na ledinah, u voćnjacih, ne svagdje. Cv. srp. list. Istoz.: Apargia umbellata Schr. Leontodon umbellatum L.

II. *P. sonchoides* Vest. *J. krijicolični.* Ucvast metličasto-grozdasta; ljuske na uborku dolnje široko jajaste, oštre, nutarnje suličaste siedaste, osušenjem podpuno crne; cvieće žuto; stabljika osora, visoka, oblikasta, striekana, kostriešasta, stapke pod glavicami gušće vlasnate i pustenkaste; lišće korienito petlično, pilasto il verugano-zubasto, stabaljno srednje sjedavo, gornje razdaljeno umaljeno uzko. Na gorskih livadah „Lipa" u Zagrebačkoj gori. Cv. lipnja.

P. hispidissima Koch. *J. kostriešni.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na uborku izvanjske odmaknute, šćetinaste, trepavičaste, nutarnje mnogo dulje, na hrbtu siede; cvieće žuto; trakovi spoda narančasto-prugasti; stabljika osovna, uglasta, osorna, gori grančasta, lišće dolnje dronjavo-češljasto, stabaljno sjedavo, žagasto il zubasto, najgornje cielovito, svekoliko kostriešno; na kamenitih mjestih u Prim. hrv. Cv. srp. kol. Istoz.: P. laciniata Vis. Crepis lappacea Host. Crep. hispidissima Bartl. Cr. laciniata Schk.

Rod LVI. *Urospermum* Jussieu. *Tustolica.*

Uborak jednostruk osmoljuskast, ljuske na podini srasle; rožka kljunasta; pernica jednolična, perasta, perje na trakovih prosto.

Ur. picroides Desf. *T. jagušasti.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku široko-suličaste, oštre bodljikavo-šćetinaste; cvieće žuto, pernica biela il bliedo-mesnata; stabljika osovna, grančasta, bliedo i oštro vlasnata; lišće sjedavo lyrasto-žagasto il zubkasto, trnom završeno; korien jedno riedko dvoljetan; na suhih livadah okolo Rieke; Flor. von Fiume; A. Mar. Smith 1878. Cv. svib. srp. Istoz.: Andropogon picroides W.

Ur. Dalechampii Desf. *T. Dalechampova.* Ucvast jednoglavičasta il grančasta, ljuske na uborku crnorubne, mekane maljave; cvieće veliko sumpornasto; stabljika nizka, osovna; lišće žagasto-zubasto; na suhih mjestih kamenitih, kod Kraljevice, Bakra. Cv. svib. srp. Istoz.: Tragopogon Dalechampii Desf. Arnopogon Dalechampii Willd.

Rod LVII. *Tragopogon* L. *Kozobrad.*

Uborak jednostruk, 8—12 ljuskast; ljuske na podini srasle; rožka kljunasta; pernica jednolična perasta, perje na trakovih spleteno.

Digitized by Google

T. pratensis L. *K. livadski.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste oštrljaste, gladke, kraće od cvjetićah, nad podinom utisnute; glavice velike, cvieće žuto (izmedju 8 i 9 ure cvieće se zatvara); stabljika obla, grančasta; lišće sa širokom podinom suličasto il linearno-suličasto, dugo utanjeno, na vrhu smotano i odvinuto; na livadah i pašnjacih. Cv. svib. srp.

T. undulatus Jacq. *K. valoviti.* Ucvast grančasta, ljuske na uborku široko-suličaste, oštrljaste, nad podinom poprieko utisnute, gladke, samo na podini pustenkaste, kraće nego su cvietići (listovi cvietni), cvieće bliedo, žuto; stabljika osovna, grančasta, gladka, lišće sa podine široke stabljiku omata, suličasto, linearno-utanjeno, osoro, nakon zavinuto, valovito il smotano; na travnicih i ledinah: Zagreb, Samobor itd. Cv. svib. lip. Istoz.: T. undulatus Rchb. T. revolutus Schwägr. T. orientalis L.

T. Tommasinii Schltz. Bip. *K. Tommasiniev.* Ucvast jednoglavičasta il grančasta; ljuske na uborku suličaste, na podini utisnute, cvietićem jednake, il malo kraće; cvieće žuto; stabljika osovna, obla, suvijugava, grančasta; lišće bridasto cielovito, korienito najdulje raztvoreno, gornje gori vretenasto odvinuto, na podini razšireno stabljiko-omotno zajedno sa stabljikom manje više pusteno; na ledinastih brežuljcih u Prim. hrv. okolo Rieke, i u Lici i Krbavi. Cv. svib. srp.

T. major Jacq. *K. veći.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste, oštre subridaste; cvieće žuto; stabljika osovna, obla, suvijugava; grančasta, pod glavicami udebljana; lišće cielovito, na podini razšireno, omotno, korienito najdulje, stabaljno utanjeno, smotano i odvinuto, gladko; na travnicih i brežuljcih okolo sv. Helene, Paukovec, Toplice Varaždi. itd. Cv. lip. srp.

Rod LVIII. *Scorzonera* L. *Zmijak.*

Uborak criepovit, rožka u kljunac utanjena; pernica perasta, perca medju sobom prepletena.

Sc. austriaca Willd. *Z. austrijanski.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, maljave, vanjske jajoliko-oštrljaste, nutarnje dugoljaste, na vrhu tupkaste, žiljkaste, pusteno-trepavičaste, na okrajcih mrenjaste; cvieće žuto; stabljika jednostruka, gladka, jedno il dvolistna, listići maleni, ljuskoliki; lišće suličasto, sinje, il dugoljasto-linearno; korien dug, kičmast, tankožilast. Cv. svib. lip. Na pećinah kod Bakra (Hirc). Istoz.: Sc. humilis Jacq. non

Digitized by Google

L. Sc. lanata Schrank, Sc. bohemica Math. S. nervosa Lam. Sc. latifolia Vis.

Sc. humilis L. *Z. nizki.* Ucvast jednoglavičasta, grančasta; ljuske na uborku jajoliko-suličaste, oštrljaste, kraće od cvieća; cvieće žuto; stabljika pahuljasta, jednostruka, nizka, il gori grančikasta; lišće dugoljasto-suličasto, stabaljno linearno; na vlažnih livadah, okolo Varaždina, Vidovca i Ivanca Cv. svib. lip. Istoz.: Sc. lanata Schrank. Sc. nervosa Lam. Sc. plantaginea Schleich. Sc. angustifolia Wigg.

S. villosa Scop. *Z. runasti.* Ucvast jednoglavičasta il glavičasta; ljuske na uborku suličaste, dugoljaste, vanjske kraće runaste, na okrajcih trepavičaste, listići cvjetni spoda rumenkasti; pernica nečista; stabljika osora, obla, često iz podine grančasta, striekana; lišće linearno bridasto, dugoljasto, šiljasto, zajedno sa stabljikom runikasto. U hrv. Prim. u Lici i Krbavi na više miestah. Cv. svib. lip. Istoz.: Sc. angustifolia W. K. Sc. hirsuta Host. Gelasia villosa Cassini.

Sc. rosea W. K. *Z. ružičasti.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku vanjske jajoliko-suličaste, na vrhu oštraste, nutarnje dugoljaste, tupe; cvieće ružasto; stabljika obla, striekana, gladka; lišće suličasto, ili linearno-suličasto. Na gorskih livadah u Vrebačkoj stazi, Badanju, Visočici, itd. Cv. srp. kol. Istoz.: Sc. purpurea Scop. Sc. macrorhiza Schleicher.

Sc. octangularis Willd. *Z. osmouglasti.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste, cvieće žuto; stabljika osovna, grančasta, brazdata; lišće dolnje suličasto, češljasto, krpe linearne oštraste, skrajna dugoljasta; na pustačah, okolo putevah i poljah, kod Varaždina, Toplicah, Ludbrega, Bukovca itd., okolo Zemuna; cv. lip. srp. Istoz: Sc. laciniata Jacq. Podospermum Jacquinianum Koch.

Sc. laciniata L. *Z. dronjasti.* Ucvast jednoglavičasta il grančasta; ljuske na uborku dolnje raztvorene šiljkaste, na vrhu crnkaste; cvieće žuto; lišće dolnje češljasto, krpe linearne, oštraste, skrajna dugoljasta; stabaljno linearno; na kraju putevah i poljah često; Cv. svib. lip. Istoz: Podospermum laciniatum D. C.

Rod LIX. *Hypochoeris* L. *Svinjak.*

Uborak criepovit; rožka dugo kljunasta, il malko utanjena i skoro sasvim nekljunasta; pernica perasta ili šćetinasta.

Hy. glabra L. *Sv. gladki.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste, gladke, vanjske kraće; cvieće žuto; stabljika nizka, gran-

Digitized by Google

časta, višeput nizka; lišće verugano zubasto, il česljasto gladko, il na okrajcih sitno trepavičasto; medju usjevi okolo Varaždina, Toplicah, Samobora itd. Cv. Srp. Kol.

Hyp. radicata L. *Sv. korienasti.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste na hrbtu bridaste, gladke il ponešto šćetinkaste; cvieće žuto, stabljika obla, gladka, na grančice raztvorene cvatuće pod glavicami udebljane razdieljena; lišće korienito dugoljasto-objajasto žagasto-zubasto, tupo kratko i ponešto vlasnato, na okrajcih šćetinkasto-trepavičasto; na travnicih i pašnjacih brežuljastih itd. Cv. srp. kol. Istoz. Scorzonera taraxifolia Jacq. Achyrophorus radicatus Scop. Hyp. intermedia Richter.

Hyp. maculata L. *Sv. ljagasti.* Ucvast jednoglavičasta il grančasta; ljuske na uborku suličaste bielo-vlasikaste, na okrajcih bielo pusteno trepavičaste, glavice oveće; cvieće žuto; stabljika obla, šuplja, gladka, jednostruka il grančasta, jedno- il dvolistna, po sredini omanje gori pod glavicami gušće vlasasta; lišće jajoliko-dugoljasto, najvećma hrdjavo il crno ljagasto, sgora gladko, spoda osobito kod žilah gušće vlasnato, verugano-zubasto, trepavičasto; na ledinah i gorskih livadah; Cv. lip. srp. Istoz.: Achyrophorus maculatus Scop.

Rod LX. *Taraxacum* Jussieu. *Maslačak.*

Uborak criepovit, ljuske dolnje poput omotka, cvieće mnogoredno, rožka dugoljasto i nitasto kljunasta, na vrhu sa krunicom rovašastom; pernica perasta.

T. officinale Wigg. M. *ljekarski.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste gladke, nutarnje dulje osovne, kašnje odmaknute, vanjske kraće već pod cvatnjom odvinute, batvici pritisnute; cvieće žuto; stabljika batvičasta šuplja, gladka, kadšto paučinasto-pahuljasta, obla; lišće dugoljasto, žagasto ili češljasto, krpe trouglaste; na livadah, ledinah i pašnjacih itd. Cv. trav. stud. Istoz.: Leontodon Taraxacum L.

T. corniculatum Koch. M. *rožkasti.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske raztvorene, nutarnje osovne na vrhu kratkim rožićkom označene, gladke; cvieće žuto spoda olikasto; stabljika batvičasta, nizka, spoda ponešto pod glavicom gušće vlasnata; lišće sinjkasto, suličasto, češljasto, krpe trouglaste, gladke; na ledinah i brdinah travnatih okolo Zagreba i drugdje;

*

Digitized by Google

Cv. trav. svib. Istoz.: T. laevigatum D. C. Leontodon arcuatus Tsch. L. corniculatus Kit.

T. palustre D. C. M. *močvarski.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku pritisnute, izvanjske široke jajoliko-suličaste, nutarnje dugoljaste, gladke; cvieće žuto, cvietni listići spoda olikasti; stabljika batvičasta, sugladka il pahuljasta; lišće dugoljasto-linearno, il linearno razdaljeno zubkasto, il verugano žagasto, gladko; na vlažnih livadah okolo Sv. Jelene, Paukovca, kod Jamnice, Pisarovine itd. Cv. trav. svib. Istoz.: T. tenuifolium Koch. Leontodon lividus W. K. L. palustris Sin. L. tenuifolius Hoppe, Leont. salinus Pohl.

Promjenak: *T. taraxacoides* Koch. M. *maslačakasti* (Leont. taraxacoides Hoppe), ljuske na uborku vanjske jajaste, uoštrene, pritisnute, nutarnje na vrhu rožkaste; na livadah okolo Rieke, kod Drenove. Cv. trav. svib. (Flora von Fiume A. Mar. Smith; 1878.).

Rod LXI. *Chondrilla* L. *Radić.*

Uborak najvećma osmolističast, kratko omotkan; cvieća sedam do 12 dvoredna; rožka na vrhu bodljikasta i kljunasta, kljun na podini krunisan.

Ch. juncea L. R. *sitinasti.* Ucvast grančasto-metličasta; ljuske na uborku tanke, oštre, privjesne najkraće; cvieće žuto, listići spoda striekani; stabljika mnogo grančasta, šibkasta, šćetinasto kostriešna; lišće korienito dugo petlično suličasto, žagasto, stabaljno sjedavo, užje, cielovito; na poljih pustih, okolo vinogradah često; Cv. srp. kol.

Rod LXII. *Prenanthes* L. *Gorčika.*

Uborak criepovit do osamljuskast; cvieće jednoredno petero; rožka stisnuta bezkljunasta; pernica perasta.

P. purpurea L. *G. rumena.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku gladke, izvanjske kratke, nutarnje dugoljaste; cvieće rumeno, glavice tanane; stabljika visoka, osora, obla, gladka; lišće izmjenito, gladko spoda sinje, korienito verugano-zubasto, na podini već puta urezano, u petlicu krilasto provučeno; stabaljno doljnje i srednje sitno zubkasto doli utanjeno i širokom podinom sjedavo; najgornje cielovito. U gorskih šumah često. Cv. srp. kol.

Forma: P. *Schlosseri* Heuffl. in litt. 1852. G. *Schlosserska.* Ucvast metlička; ljuske na uborku jajoliko-suličaste, vanjske kratke, nutarnje dulje oštrljaste, hrapkasto-trepavičaste, gladke, glavice ta-

Digitized by Google

nane; cvieće rumeno; stabljika visoka, obla, vijugava; gladka; korienito lišće najmanje, suličasto prema podini češljasto, petlica uglasto-krilasta, vjesikasta, gori uglasto-zubkasto; stabaljno srednje perasto-urezano, krpa gornja najveća uglasta, široko verugano-zubasto, il uglasto-dronjavo, petlica perasto-krpasta il lyrasta; gornje suličasto verugano-zubkasto širokom podinom sjedavo, najgornje cielovito; svekoliko gladko, spoda sinje. U gorskih šumah kod Grebengrada, na Ivančici, Kalniku, Kleku, u gori zagrebač., u Viševici kod Fužinah itd Cv. srp. kol.

Rod LXIII. *Lactuca* L. *Loćika.*

Uborak criepovit; cvieće dvo-, troredno; rožka ravna, stisnuta; u nitasti kljun utanjena; pernica perasta, na podini tanko obrubljena, kadšto vrlo kratko šćetinkasta.

L. sativa L *Loć. vrtna.* Ucvast metličasto il šibikasto-grozdasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske, gladke; cvieće bliedo žuto; stabljika duga, obla listana, mliečasta; lišće jajoliko, jajoliko-suličasto, na podini srdčasto, sjedavo, gori smanjeno zubkasto, cielovito il žagasto-češljasto; sije se i mienja neizmjerno.

L. virosa L. *L. čemerna.* Ucvast raztvorena, metličasto-grančasta; ljuske na uborku izvanjske kraće jajasto-suličaste, nutarnje dugoljaste; glavice trbušaste, cvieće bliedo; stabljika jako visoka obla, na podini bodljikasta, lišće jajoliko-dugoljasto, tupo, strieličasto, šiljkasto-zubkasto, verugano il cielovito, o tragu na bridi t. j. središnjoj žili bodljikasto; gornje oštrljasto. U gorskih šumah Zagreb, Samobor itd. Cv. srp. kol.

L. Scariola L. *Loć. Skarolka.* Ucvast metličasto-grozdasta; ljuske na uborku dolnje malene, ostale dugoljaste, tupkaste; cvieće žuto; stabljika osovna, visoka, brazdasta, gladka; lišće jajoliko-dugoljasto, sucielo, il češljasto-dronjavo, gladko spoda na središnjoj žili bodiljkasto, dronjci uglasto-krpasti, pilasti, il zubkasto-trnkasti; stabaljno omotno zubkasto, najgornje cielovito. U šumah brežuljastih, kod plotovah i putevah. Cv. srp. kol.

L. saligna L. *Loć. vrbolistna* Ucvast šibikasto grozdasta; ljuske na uborku tupkaste, vanjske kratke jajolike; nutarnje dulje, sinjkasto-zelene, izdubene; cvieće žuto; stabljika visoka, šibikasta; lišće dugoljasto-suličasto; najdolnje žagasto-češljasto, ostalo stabaljno i na granah linearno-suličasto, cielovito, gornje umaljeno. Na obradjenih mjestih okolo vinogradah itd. Cv. srp. i kol.

Digitized by Google

L. viminea L. *Loć. kostriška.* Ucvast šibkasto-grozdasta, ljuske na uborku vanjske kratke jajolike, nutarnje dugoljaste tupkaste; cvieće žuto, glavice dvojne, trojne, često putah rumenkaste; stabljika osora, bielkasta, visoka, grančikasta; lišće prirašćeno-silazno, dolnje verugano-češljasto, krpe zubaste, najgornje linearno. Na suhih mjestih, okolo nasipa željeznice u Zagrebu, kod Sv. Ivana, u Prim. hrv., kod Čepina i Osieka. Cv. srp. kol. Istoz: Prenanthes viminea Lam. Phoenixopus decurrens Cass. Phoenix. vimineus Rchb.

L. muralis L. *Loć. zidinska.* Ucvast razkrenuto-metličasta; ljuske na uborku izvanjske kratke, nutarnje dugoljaste, gladke; cvieće žuto; glavice valjkaste, tanane; stabljika visoka, gladka, grančasta; lišće tanko, petlično, duboko lirasto-češljasto, krpe razdaljene, jajaste, tro- il petuglaste, il žagaste, stabaljne, krilasto-petlično, omotno, gladko. U sjenitih šumah gorskih. Cvate lip. kol. Istoz.: Prenanthes muralis L. Chondrilla muralis Lam. Cicerbita muralis Wallr. Mycelis angulosa Cass. Myc. muralis. Rchb.

L. stricta W. K. *Loć. osorna.* Ucvast metličasto-grozdasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske kraće, nutarnje dulje, oštrljaste; cvieće žuto; stabljika vrlo visoka, osora, obla; lišće korienito i najdolnje žagasto-lyrasto, zubasto, gornje žagasto-češljasto, na podini strieličasto, najgornje cielovito, kopljasto. Na brežuljastih, kamenitih i pustaračkih mjestih u južnih stranah, i kod Okićgrada, kod Kravice u Sriemu itd. Cvate srp. kol. Istoz.: L. pinnatifida Bischof. L. Quercina Koch. Cicerbita corymbosa Wallr.

L. sagittata W. K. *Loć. strieličasta.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku jajaste, nutarnje dugoljasto-suličaste, često rumenasto-ljagaste; cvieće žuto, stabljika visoka, šibkasta, obla; lišće tanko, korienito petlično, verugano-zubasto, dugoljasto, stabaljno cielovito, gladko, zubkasto, strieličasto, najgornje jajasto-suličasto, oštrljasto. Na kamenitih mjestih u Lici itd. kod staroga grada u Samoboru? — (riedka!). Cv. srp. kol.

L. perennis L. *Loć. uztrajna.* Ucvast metličasta il malo grančasta; ljuske na uborku izvanjske jajolike nutarnje dugoljaste, svekolike tupkaste na okrajcih mrenaste i trepavičaste; cvieće modro; stabljika osora, obla, striekana; lišće češljasto-razdieljeno, krpe linearne, gladke. Na kamenju i kamenitih rudinah u Lici, kod Kostela, Sv. Jane, Žumberak. Cv. lip. srp. Istoz.: L. coerulea Sauter.

Digitized by Google

Rod LXIV. *Sonchus* L. *Krijica.*

Uborak criepovit; cvieće mnogoredno; rožka stisnuta, na vrhu odsječena il utanjena, bez očevidna kljuna; pernica perasta.

S. tenerrimus L. *K. zemljuška.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na uborku suličaste, pahuljaste, il šćetinasto-žljezdaste; stabljika osovna il iz podine pozemljušne podignuta, gladka; cvieće žuto; lišće petlično, češljasto-razdieljeno, krpe jajaste, dugoljaste, il linearne, petlice na podini razširene, strieličaste; najgornje sjedave, strieličaste. Okolo morskih obalah kod Bakra, Martinšćice. Cvate lip. srp.

S. maritimus L. *K. morska.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku jajaste, oštrljaste, tupkaste, nutarnje dugoljaste, gladke, na okrajcih mrenjaste, cvieće žuto; stabljika jednostruka, tanana; lišće dugoljasto-suličasto, cielovito il razduljeno-zubasto, stabaljno srdčasto-ušikasto. Na vlažnih slanih mjestih kod Bakra, Kraljevice, Senja. Cv. srp. kol.

S. oleraceus L. *K. povrteljska.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, izvanjske mnogo kraće, nutarnje kratko i tupo vrhaste, gladke; cvieće žuto; stabljika obla, krka, gladka, striekana; lišće sucielo, dugoljasto, verugano i rtasto-zubasto il žagasto-češljasto, krpa skrajna najveća trouglasta; stabaljna srdčasta, ušikasta. Na obradjenih mjestah, u vrtovih itd. Cv. svib. stud. Istoz.: S. ciliatus Lam. S. laevis Vill. Hieracium oleraceum Scop.

S. asper L. *K. oštriš.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, gladke, vanjske kraće; cvieće žuto; stabljika visoka, obla, gladka, krka; lišće debelkasto, jajoliko-dugoljasto; stabaljno jajoliko, svekoliko nejednako žagasto i trnkasto-zubasto, na podini srdčasto, ušikasto-omotno, il češljasto; krpe suličaste, urezane. Raste sa prediducom. Cv. svib. lip. stud. Istoz.: S. spinulosus Lam. S. fallax Wallr. S. lacerus Willd.

S. arvensis L. *K. poljska.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, nutarnje dugoljaste, tupkaste, na okrajcih bliede, žutodlakaste; cvieće žuto, listići cvjetni čestoput rumenkasti, petlice žutkasto i žliezdasto-dlakave; stabljika osovna, obla, gori ljepivovlasnata; lišće dolnje široko-žagasto, stabaljno srdčasto, sjedavo, najgornje cielovito, svekoliko trnkasto-zubasto. U vinogradih, na poljih, u strni, itd. Cv. lip. srp. Istoz.: Hieracium arvense Scop.

S. palustris L. *K. močvarska.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste crno-žljezdaste kostriešne; cvieće žuto; stabljika visoka,

Digitized by Google

uglasta; lišće žagasto-češljasto, krpe suličaste oštrljaste, najvišja uzka pilasta; stabaljno, na podini streljičasto. Okolo zvirištah i potočićah, u nizinah na više mjestah. Cv. srp. kol.

Rod LXV. *Mulgedium* Cassini *Mlječ.*

Uborak criepovit, omotan; cvieće mnogoredno, rožka stisnuta, nekljunasta; pernica perasta, krka, na podini šćetinasto okrunjena; cvieće modro.

M. alpinum Lessing. *M. planinski.* Ucvast grozdasta, ljuske stapke uborka žljezdasto-dlakave, vanjske kraće, nutarnje dugoljaste; cvieće modro; stabljika osovna, visoka, obla, brazdasta, gori gusto, doli raztrešeno žljezdasto-dlakava; lišće lirasto zubasto, krpa okrajna najveća, streličasto-trouglasto, oštrljasto; stabaljno krilastopetlično i srdčasto-omotno. U gorskih šumah Rišnjak, Viševica, Velebit, Plišivica. Cv. srp. kol. Istoz.: Sonchus alpinus L. S. montanus Lam. S. canadensis With. Aracium alpinum Mon. Cicerbita alpina Wallr. Hieracium coeruleum Scop.

Rod LXVI. *Picridium* Desf. *Krasena.*

Uborak criepovit; rožka prismatična, četvero-uglasta, četverobrazdasta, ugli rovašasti, na vrhu ponešto stegnuta; pernica perasta.

P. vulgare Desf. *K. obična.* Ucvast jedno- il dvo-glavičasta; ljuske na uborku na kraju mrenjaste, vanjske jajoliko-oštrljaste, nutarnje suličaste; ljuske na stapkah srdčaste; cvieće žuto; stabljika tanana, jednostruka il rašljasta; lišće verugano-češljasto, stabaljno omotno. Na obradjenih mjestih, okolo vinogradah itd., u Prim. hrv. kod Rieke, Bakra, Kraljevice itd. Cv. trav. svib.

Rod LXVII. *Zazyntha* Tournef. *Sisavica.*

Uborak omotkan; plodan uglasto-grbuljast; ljuske nutarnje mesnate rožke okrajne omatajuće; rožka u koluti linearno-dugoljasta, obla, okrajna na hrbtu grbava; pernica pobočna dlakava.

Z. verrucosa Gaertn. *S. bradavkasta.* Ucvast jedno- il dvoglavičasta; ljuske na uborku nutarnje mesnate, grbave, vanjske kraće; cvieće žuto, glavice napokon grbuljasto-uglaste; stabljika osovna, jednostruka il razciepljena, gladka il sieda, doli kostriešna; lišće objajasto, cielovito il zubasto, verugano, ili lirasto, kadšto i češljasto; stabaljno sjedavo; gornje strieličasto. Na pustih poljah u Prim. hrv. Cv. svib. lip. Istoz.: Lapsana Zazyntha L.

Digitized by Google

Rod LXVIII. *Pterotheca* Cass. *Zečevac.*

Uborak crepovit, omotkan; rožka nejednaka, na koluti linearna, obla, kljunasta; okrajna na hrbtu svedena il polubridna; pernica vlasnata, na rožkah okrajnih padava.

Pt. nemaussensis Cassi. *Z. dvocjepni.* Ucvast jedno il dvoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, vanjske kraće na kraju bielkasto-mrenjaste, vlasikaste, nutarnje dugoljaste, gladke; glavice tanane, cvieće žuto; stabljika tanana, jednostruka većom stranom dvociepna, bielo vlasnata; lišće objajasto-lopatasto, žagasto, verugano-zubasto, il lirasto, trepavičasto. U Prim. hrv. kod Rieke, Bakra, Kraljevice. Cv. svib. lip.

Rod LXIX. *Crepis* L. *Dimak.*

Uborak omotkan, il sucriepast, rožke jednolike oble il stisnute mnogo striekane (10—13) na vrhu zaužene, il kraće il dulje kljunaste; pernica dlakava, trakovi vlasoliki.

C. foetida L. D. *vonjavi.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste, siede, šćetinasto-vlasnate; vlasi kadšto žljezdasti, vanjske kraće, oštraste; cvieće žuto; stabljike grančaste, grančice razdieljene kostriešne pod glavicami udebljane i gušće vlasnate; lišće žagasto-češljasto obostrano kostriešno, gornje uzko suličasto na podini duboko urezano; korien čepast; na ledinah, livadah i nasipih, mjestimice; Cv. lip. kol. Istoz.: Barkhausia foetida D. C. Hostia foetida Mnch.

Oblik: *C. rhoeadifolia* M. B. *D. makolistast.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste, siedo maljave, po hrbtu šćetinasto-kostriešne, vanjske linearne u stapku silazeće; cvieće žuto; stabljika osora, obla, striekana, često crljenkasta, grančasta; spoda i pod glavicami gušće kostriešna il dlakava, u sredini i na grančicah većma gladka; lišće korienito žagasto, češljasto, oštro i uglasto zubasto, sugladko, na okrajcih šćetinasto trepavičasto; stabaljno užje, suličasto na podini duboko urezano, streličasto; na suhih livadah, gorskih ledinah kamenitih, na sipovih željezničkih. Cv. lip. kol. Istoz. Barkhausia rhoeadifolia M. B.

C. taraxacifolia Thuillier D. *maslačasti.* Ucvast vršikasta, napokon metličasto-vršikasta, ljuske na uborku suličaste, siedo-maljave, tupkaste, na vrhu pustenasto-trepavičaste, vanjske kraće, odmaknute; cvieće žuto, cvjetići spoda crljeno prugasti; stabljika osovna, duboko

Digitized by Google

striekana, dvo- trilistna, maljavkasta, il razdaljeno vlasnata, gori i na stapkah zviezdasto maljava; iz pazušicah listnih izlaze grančice cvjetonosne; lišće korienito ružasto, petlično, žagasto il lyrastočešljasto, krpa skrajna najveća na vrhu prikružena; stabaljno razmaknuto, suličasto, žagasto il češljasto, sjedavo, najgornje linearno, svekoliko šćetinasto-dlakavo i trepavičasto; na livadah i usjevih djetelinjih okolo Zagreba, Stenjevca, Suseda itd. Cv. Svib. lip. Istoz.: Cr. taurinensis W. C. tectorum Vill. C. cinerea D. C. Cr. vesicaria Balb. n. L. C. Lachenalii Gmel. C. praecox Balb. C. polycephala Vuk. Barkhausia taraxacifolia D. C. Wibelia taraxacifolia Rochl.

C. vesicaria L. D. *mehurasti.* Ucvast metličasto-vršikasta; ljuske na uborku suličaste, vanjske kratke, izdubene, šušnjave; nutarnje suličaste pustenkaste; cvieće žuto; stabljika osovna, brazdasta, kostriešna, grančasta; lišće žagasto-zubasto il česljasto, gornje suličasto, streličasto; na ledinah, kod putevah, u Prim. hrv. Bakar, Novi, Rieka, Cv. svib. lip. Istoz.: Barkhausia vesicaria Spr.

C. hispida W. K. D. *kostriešni.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na uborku suličaste, osorno-vlasnate, kostriešne, vanjske kraće; cvieće žuto, stabljika osovna, duboko striekana, il brazdasta, grančasta; gladka, šćetinasto riedko-vlasnata; lišće žagastolyrasto, il žagasto-zubasto, stabaljno streličasto, cielovito il na podini zarezano; na travnicih brežuljastih ledinah i medju usjevi; Cv. lip. srp. Istoz.: Cr. setosa Haller. Barkhausia hispida D. C.

Promjenak: *C. cernua* Ten. D. *povinuti.* Stabljika raztrešena; lišće korjenito objajasto-lyrasto uglasto-zubasto, gladkasto; stabaljno kopljasto-suličasto; glavice zavinute. Cv. svib. lip. U Prim. hrv. kod Bakra, Rieke.

C. pulchra L. D. *krasni.* Ucvast metličasta razmaknuto-vršikasta; ljuske na uborku po hrbtu bridaste, gladke, vanjske vrlo kratke, nutarnje suličaste, dugo oštrljaste; cvieće žuto, glavice tanane; stabljika osovna, na podini i do polovice stabljike dlakava, gori i na stapkah gladka; lišće dolnje žagasto, stabaljno suličasto, srdčasto straga zubasto, najgornje linearno-oštrljasto, svekoliko maljavo. Na kraju grabah, na brežuljcih, u kolosjecih kod Karlovca, Jastrebarskoga, Zagreba; okolo Zemuna i u Prim. hrv. Cv. srp. kol. Istoz.: C. lapsanifolia Rchb. Prenanthes hieracioides W. P. pulchra D. C. Chondrilla pulchra Lam. Phaecasium lapsanoides Cass.

C. tectorum L. D. *krovovski.* Ucvast grančasta il grančasto-vršikasta; ljuske na uborku siedo-maljave, vanjske linearne, raztvo-

Digitized by Google

rene; cvieće žuto; stabljika pedanjska, grančasta, obla, striekana, maljavkasta; lišće korienito suličasto, zubasto il žagasto-češljasto; stabaljno-linearno, sjedavo, strieličasto; na poljah medju usjevi; Cv. svib. srp. Istoz.: C. angustifolia Kit. C. stricta Schultz, C. Dioscoridis Poll.

C. virens Vill. D. *zelenasti.* Ucvast metličasto-vršikasta; ljuske na uborku suličaste, sugladke, kratko i riedko vlasikaste; glavice tanane, cvieće žuto; stabljika uzpravna, grančasta, gladka; lišće korienito suličasto, verugano zubasto il žagasto-češljasto, gornje suličasto il linearno, na podini strieličasto; na poljih i pašnicih, ked putevah itd. Cv. lip. ruj. Istoz.: C. difusa D. C. Cr. pinnatifida Willd. C. polymorpha Wallr.

Oblik: *C. agrestis* W. K. D. *poljski;* lišće suličasto, žagasto, il strieličasto; uborci veći nego u prijašnjih, stapke i stabljika kostriešna; na poljah, cielinah i livadah suhih mjestimice u Slavoniji kod Požege, Kutjeva, Velike, Čerevića, Iriga.

C. neglecta L. D. *zapušteni.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku suličaste, siedkaste il vlasikaste, glavice prije cvatnje klimave, tanane; stabljika tanana, rašljasta, na podini maljava, inače gladka; lišće objajasto, žagasto lyrasto il zubasto, gornje sjedavo, strieličasto-omotno oštrljasto, na podini zubasto; na pustih mjestih, na ledinah najvećma u južnih stranah; u Prim. hrv. Cv. svib. ruj. Istoz.: C. stricta Scop. C. nudicaulis Sieb. C. polymorpha D. C. Barkhausia stricta Rchb.

Oblik: *D. cernua* Ten. *D. zavinuti;* stabljika raztrešena, lišće korienito objajasto, lyrasto, uglasto-zubasto, gladko; stabaljno kopljasto-suličasto; uborki gladki, zavinuti; u Prim. hrv.

C. biennis L. D. *dvoljetni.* Ucvast grančasto-vršikasta; ljuske na uborku dugoljasto-linearne, siedomaljave, vanjske odmaknute, nutarnje po hrbtu kostriešne il sugladke; stabljika osovna, gladka, visoka; lišće korienito zubasto, il žagasto-češljasto; stabaljno sjedavo omotno, na podini ušikasto-zubasto, gladko; na livadah, na pašnicih, itd. Cv. lip. srp. ruj.

Promjenak: *C. Lodomeriensis* Besser. D. *Lodomirski;* lišće prilično jednako žagasto na vrhu cielovito, krpe prema doli sve to manje.

C. lacera Ten. D. *razderani.* Lišće nejednako žagasto, il razderano-češljasto, uborci bielo-pusteni; Rastu mješovito i mjestimice uz typne biline.

Digitized by Google

C. rigida W. K. D. *osorni.* Ucvast grozdasto-vršikasta; ljuske na uborku dolnje: na podini glavice linearno-suličaste, odmaknute, kraće; druge vanjske suličaste, nutarnje dugoljaste oštrljaste, siedo-maljave, trepavičaste; cvieće žuto; stabljika osovna, uglasta osorna, brazdasta, gladka; lišće korienito jajoliko-dugoljasto, suličasto kratko petlično, žagasto, il verugano-zubkasto il sucielo; stabaljno suličasto, oštrljasto, na podini kopljasto-omotno; verugano-zubasto, najgornje linearno, cielovito, pod grančicami il stapkami; svekoliko kratko vlasikasto i šćetinkasto-trepavičasto; na livadah gorskih kod Vrebačke staze; ozdol staroga grada Belaja u Lici; u Slavoniji kod Stražilovca i Karlovacah. Cv. lip. srp. Istoz. C. latifolia Balb. Brachyderea rigida Cassini.

C. chondrilloides Jacq. *D. perasti.* Ucvast grančasta, ljuske na uborku vanjske kratke, nutarnje dugoljaste suličaste, na hrbtu zelene, na okrajcih siedo-pustene; cvieće žuto, glavice oveće; stabljika osovna, brazdasta, vlasnata, pahuljasta; lišće perasto, perca čupasta, linearna; na pećinah i travnih mjestih kamenastih u Prim. hrv. kod Kraljevice, Bakra, Rieke; Cv. lip. kolov. Istoz.: C. foeniculacea Froehl. C. Adamis Spr. Andryala chondrilloides Scop. Berinia andryalloides Bring. Wibelia chondrilloides Hoppe et Hornschuh. Hieracium foeniculaceum Wulf.

C. praemorsa Tausch. *D. pregriznuti.* Ucvast grozdasta; ljuske na uborku suličaste, vanjske kratke, odmaknute; nutarnje dugoljaste, gladke, na vrhu trepavičaste, cvieće žuto; glavice tanane; stabljika osovna, bezlistna, kratko vlasikasta, gori i na stapkah sieda i pustena; lišće jajoliko dugoljasto, tupo, il suličasto, verugano-zubkasto il sucielo, maljavo; na brežuljcih i gorskih ledinah, na mnogo mjestah; u Susedu, Kalniku, Krapinskih toplicah itd. Cv. svib. lip. Istoz. Hieracium praemorsum L. Geracium praemorsum Rchb. Intybus praemorsus Fries. Intybella praemorsa Monnier.

C. succisaefolia Tausch. *D. preskočasti.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku suličaste, vanjske kratke, nutarnje dugoljaste, zajedno sa stapkami žljezdasto-vlasnate siede; stabljika osovna gori grančasta; kratko šćetinkasta, il gladka, lišće dugoljasto, suličasto, pritisnuto-vlasnato, maljavo il sugladko, zubkasto, il sucielo; stabaljno omotno; na livadah gorskih, Velebit, Plešivica, Kapela; Cv. srp. kol. Istoz. Hieracium succisaefolium All. H. integrifolium Hoppe. Geracium succisaefolium Rchb.

Promjenak: Stabljikom i lišćem posve gladkim je: *C. hieracioides* W. K. *D. runjikoliki.*

Digitized by Google

C. croatica Schlos. Vuk. *D. hrvatski.* Ucvast metličasta; ljuske na uborku suličaste, crno i žljezdasto-vlasnate; cvieće žuto; stabljika osovna, listana, gori grančasta, striekana; šćetinasto na stapkah pako crno-žljezdasto vlasnato; lišće jajoliko, stabaljno suličasto il jajasto poluomotno, razdaljeno verugasto zubkasto, il cielovito, na žilah šćetinasto-vlasikasto; na gorskih ledinah na Kapeli, Plešivici itd. Cv. lip. srp. Istoz.: Hieracium Croaticum W. K. H. ovatum Willd, H. Sternbergii Schrad. Geracium Croaticum Rchb.

C. Jacquini Tausch. D. *Jacquinski.* Ucvast jednoglavičasta il uz stabljiku dvociepnu dvoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, vanjske kratke, nutarnje dugoljaste bielo i rahlo pustenkaste il mješovito i crno-žljezdaste; cvieće žuto; stabljika nizka, jednostruka il rašljasta, gladka; lišće korienito vanjsko cielovito, stabaljno žagasto, češljasto, ponešto vlasikasto, dugo oštrljasto, krpe linearne. Na kamenitih, strmih mjestih; Velebit, Visočica; u Prim. hrv. (Rossi 1874). Cv. svib. lip.

C. paludosa Mnch. D. *močvarski.* Ucvast metličasto-vršikasta; ljuske na uborku suličaste, vanjske jako kratke; nutarnje dugoljaste, svekolike osobito vanjske na podini žljezdaste i crno-vlasnate; cvieće žuto, glavice veće od prediducih; stabljika visoka, šupljikasta, striekana, gladka, grančasta; lišće dolnje dugoljasto, jajoliko-suličasto, petlično, verugano-zubasto, žagasto; stabaljno suličasto, oštrljasto, zubasto, na podini srdcasto il sukopljasto, omotno; najgornje suličasto obostrano utanjeno, cielovito. Na travnicih i u šumah vlažnih, kod Kupe blizu Ozlja, medju Lovrečinom i Gradcem kod Črnca, kod Leskovca blizu jezerah Plitvičkih. Cv. lip. Istoz.: Hieracium paludosum L., Geracium paludosum Rchb., Aracium paludosum Monnier.

Rod LXX. *Hieracium* L. *Runjika.*

Uborak criepovit, rožke oble, il su prismatičke, na vrhu sa tankim prstenom, bezkljunaste; pernica dlakava, trtljiva.

Čislo I. *Stabljika batvičasta, jednoglavičasta, il rašljasta dvoglavičasta, il dvostruko rašljasta i više glavičasta; lišće korienito u doba cvatnje zeleno, vrieže često cvatuće.*

H. Pilosella L. R. *Vlasika.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste siedo-pustene, dugo i crno ili mješovito, kratko i žljedasto vlasnate; cvieće žuto, spoda crveno-prugasto; stabljika, batvičasta bielo-pustena il zviezdasto-maljava, po sredini slabašno, pod glavicom gušće siedo i crno žljedasto-vlasnata; lišće korienito

Digitized by Google

dolnje kraće, lopatasto, ostalo suličasto, s gora riedko šćetinasto, s poda pusteno; na petlicah vlasnato, trepavičasto, zubkasto il cielovito; vrieže kratke, debele il dugoljaste, riedkolistne, vlasnate. Obično raste na ledinah, brežuljcih, uz pute i grabe, nasipe itd. Cv. svib. do jeseni.

Promjenci: 1. *H. pumilum* Koch. R. *patuljka*. Ljuske na uborku pustene, kratko crno i žljezdasto vlasnate; stabljika nizka, zviezdasto-maljava na riedko vlasikasta, pod glavicom gusto pustena i vlasnata; lišće jajoliko-lopatasto, s gora sugladko, s poda siedopusteno; vrieže kratke il često nikakove. Cvate obično po ljetu — amo, tamo.

2. *H. Pilos. robustum* Koch. R. *krupna*. Uborak oveći, dugo ali nežljedasto-vlasnat; lišće oveće, vrieže produljene; raste na dobru zemljištu.

3. *H. Pilos. longifolium*, Thümen-Gräfenberg R. *dugolistna*. Stabljika višja; uborak omanji, mješovito vlasnat i žljedast; lišće dugosuličasto, s gora malo šćetinkasto, s dola siedo-pusteno; vrieže duge. Na bregovih, u gori Zagreb. kod Šestinah itd. Cv. lip.

Oblici: 1. *H. Pilos. stoloniflorum* Vuk. non W. K. R. *vriežocvjetna*. Ucvast jednoglavičasta il ako je stabljika rašljasta (razsojna, gegabelt) višeglavičasta; ljuske na uborku suličaste, na okrajcih bljedje, crno-žljedaste i nežljezdasto vlasnate; cvieće žuto, s poda crljeno-prugasto, il takodjer jednomanjasto; stabljika batvičasta, jednostruka il rašljasta, zviezdasto-pahuljasta, riedko vlasnata, gori pustena, vlasnata i kratko žljedasta; lišće lopatasto i suličasto, cielovito il sitno zubkasto, gladko, s poda lahko pusteno; petlice i vrieže mnogobrojne bičaste, listane, trepavičaste; cvatuć iz podine prizemljušne uzdignute, često dvocjepne i stabljikam pobočnim jednake. Na brežuljastih ledinah, na bedemih, uz živice itd., amo, tamo. Cv. svib. lip. Istoz.: H. Pilos. stolonibus florentibus, Juratzka. H. flagellare Willd. H. dubium Monnier.

2. *H. Pilos. leucocephalum* Vuk. R. *bieloglavica*. Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, bielo pustene, crno-vlasnate il samo sa začetcima tih vlasiuh posute; cvieće žuto, spoda rumen kasto, glavice oveće; stabljika batvičasta nu osora, uzpravna, zviezdasto-maljava, gori pustena i pod glavicom gušće vlasnata; lišće dugoljasto il jajoliko lopatasto, vlasi na korienu gomoljčasti; s poda siedo pusteno, osobito uz središnju žilu šćetkasto-dlakavo; vrieže i petlice kratke, pustene, dugo šćetinaste i dlakavo-vunaste. Na gorskih livadah u gorah primorskih, Viševica, Bitoraj, Javorje,

Digitized by Google

Tuhobić itd. Cv. srp. H. macranthum Tenore; Borbas in Oesterr. bot. Zeitschr. 1878. p. 135.

3. *H. Pilosella praealtum* Fr. Schulz R. *Schulzeva.* Ucvast vršikasta il paštitkasta 5—8 glavičasta, ljuske na uborku suličaste, bielo-vlasikaste i crno-žljezdaste; cvieće žuto, jednomanjasto; stabljika ravna, batvičasta, bezlistna, jednostruka, il kadšto drugom grančicom poduprta, pahuljasta, riedkom vlasnata; lišće najdolnje kratko, lopatasto, ostalo suličasto, na široko zubkasto, petlično; obostrano kratko vlasikasto, trepavičasto; vrieže duge, vlasnate, listave; pojedine bujnije imadu često cvatućih vriežah. Raste na travnatih brežuljcih, uz grabe i puteve, obično u susjedstvu od H. Pilosella i H. praealtum, gdje se tada križanjem rodi. U Tuškancu, Samoboru, okolo Križevacah itd. Cv. svib., lip.

4. *H. Pilos. bifurcum* Vuk. R. *vlasika razsojna.* Ucvast grančikasta; ljuske na uborku suličaste, dugo-biela i kratko-žljezdasto vlasnate; glavice klimave; cvieće žuto; stabljika uzpravna na duge jednoglavičaste grančice razdieljena; lišće suličasto, razdaljeno zubkasto, s gora riedkom šćetinasto, s poda zviezdasto-maljavo, mekano, trepavičasto; vrieže duge, često i cvatuće. Na brežuljcih i pustih mekotah, u šljivicih itd. Rude, Zagreb, Križevci itd. Cviet. svib., lip.

H. bifurcum M. B. *R. razsojna.* Ucvast dvoglavičasta il kadšto jednoglavičasta; ljuske na uborku suličaste, vlasnate, vlasi na podini crne; cvieće žuto, glavice malene; stabljika batvičasta, tanana, razkoljena, il kadšto jednostruka, zviezdasto maljava, kratko i riedko vlasnata; stapke pustene i crno-vlasnate, žljezdaste il mješovito nežljezdaste; lišće suličasto oštrovrho, razdaljeno zubkasto, s gora golčasto il riedkom šćetinasto-vlasnato, s poda zviezdasto-maljavo; vrieže kratke, tanane i vlasikaste. Na rudinah, brežuljcih, ledinah itd. Cv. svib., lip. Istoz.: H. collinum Besser. H. brachiatum Tausch. H. hybridum Gaud. H. flagellare Froelich.

H. Račkii Vuk. R. *Račkianska.* Ucvast grančasta il raztvorenometličasta; crno-žljezdasta; cvieće žuto, s poda crljeno-prugasto; stabljika subatvičasta, izpod sredine u grančice pustene, razkoljena; uzpravna, jedno- il dvolistna, pod uglom grančicah listićem podprta, lahko pahuljasta i dlakami razstrtimi siedimi na podini crnimi obasuta; lišće dugo-suličasto, cielovito il razdaljeno-zubkasto, s gora riedko i dugo šćetkasto-vlasnato, s poda zviezdasto-pahuljasto; petlice na podini šćetinasto-runaste, najdolnje korienito kraće, lopatasto; vriežah neima; korien kratak, pregrižnjen. Na gorskih livadah

Digitized by Google

kod Ličpolja, na Tuhobiću. Cv. srp. Razprostranjena i dalje u Primorju austrij. (H. Rački, Waldanlage von Chiadino bei Triest; Tommas. in Schaeda: Elis. Braig, Lipica bei Triest exsicc. bez imena!).

Čislo II. *Stabljika batvičasta, visoka, vršikasta, paštitkasta, mnogoglavičasta; glavice malene, vriežе duge, il kratke, il kadšto nikakove.*

H. brachiatum Bertoloni. *R. ramenasta.*

Forma; *micranthum* Heuffl. *sitnoglavičasta.* Ucvast metličasta, il metličasto vršikasta; ljuske na uborku suličaste, pustene il gusto siedo-pahuljaste, crno i siedo-vlasnate, vlasi kadšto žljezdasti nu vrlo kratki; glavice sićušne, cvieće žuto; stabljika uzpravua, tanana, dvostruko rašljasta, stapke duge, stiešnjene, zviezdasto-maljave, riedkom vlasnate, grančice ili stapke gori bielo-pustene il gusto maljave, bielo i crno-vlasikaste; lišće suličasto, oštro vrho, sinje, s gora je gladko il riedko šćetinasto-vlasnato, s poda zviezdasto-pahuljasto il siedo-pusteno; vriežе duge, bičaste, često cvatuće; petlica i listići pusteni i vlasnati. Na ledinah i travnjacih prudjavih okolo Zagreba. Cv. svib., lip. Istoz.: H. bifurcum Koch. H. acutifolium Grisebach· H. albopedicellum Vuk. Hier. Cront. 1853.

H. Auricula L. *R. Ušica.* Ucvast gusta il raztvorena vršikasta; ljuske na uborku suličaste, crno-žljedaste, na podini zviezdasto-maljave; cvieće sumporžuto; glavice malene, stabljika batvičasta, nizka il viša, gladka il maljava i riedkom vlasnata, pod glavicami pustena i crno-žljezdasta; lišće lopatasto il suličasto, cielovito, ravno il valovito, gladko; vriežе kratke, vlasikaste. Obično raste na ledinah, po brežuljcih itd. Cv. svib., lip. Istoz.: H. dubium Smith. H. Lactucella Wallr.

H. praealtum Vill. *R. visoka.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku linearno-suličaste, sugladke, zviezdasto-siedkaste, il crno-vlasnate; glavice sitne, cvieće sumporasto; stabljika visoka, uzpravna, jednostruka, gori vršikasta, il paštitkasta, gladka il zviezdasto-maljava, riedkom šćetinasto vlasnata; lišće suličasto, dugoljasto, oštrljasto, il tupkasto, sugladko, il šćetinasto·trepavičasto; vriežе duge, bičaste, kadšto cvatuće, il samo pupoljke cvietne sakrivajuće, trepavičaste, vlasnate il gladke, — kadšto kratke. Na livadah, na brežuljcih, uz pute i grabe itd. Istoz.: H. florentinum Willd., H. stellatum Tausch.

U ovoj vrsti kao u typu sadržani su mnogi oblici, koje ću ovdje u glavnom navesti, i koji se mogu sve mjestimice naći.

Digitized by Google

Oblik 1. *H. erythrophyllum* Schlos. Vuk. *R. crvenolistna.* Ucvast paštitkasta, napokon raztvorena; ljuske na uborku linearno-suličaste, riedko-vlasnate; vlasi često crno-žljezdasti; glavice vrlo sitne; stabljika uzpravna, često i vijugava, osobito na podini riedko-vlasnata; lišće suličasto, oštrovrho, razdaljeno-zubkasto s gora gladko, s poda šćetinasto, obostrano jetreno-crljenkasto; vrieže kratke, vlasnate, korienaste. Na mekotah suhih, pustih brežuljcih okolo Križevacah, Sv. Martina, Špiranca, Gradca. Cv. kol., list. Istoz.: H. piloselloidi-praelatum Fr. Schultz; in litt. 1855. H. ciliatum Froel. Epicrisis Hieraciorum p. 31.

2. *H. Bauhini* Schultes. *R. Bauhinska.* Lišće gladko, trepavičasto, vrieže nitasto-tanke; ljuske na uborku crno-žljezdaste, glavice najsićušnije; stabljika uzpravna, tanka, gladka; vrlo često na ledinah, uz plotove, živice u šumah itd. Cv. svib., lip. (H. glaucescens Besser)?

3. *H. fallax* Willd. *R. varaljka.* Ucvast grančasto-vršikasta, ljuske maljave, crno-žljezdaste, stapke pustene, riedko-vlasnate; stabljika zviezdasto-pahuljasta, crno-vlasnata; lišće dugo-suličasto, zviezdasto-pahuljasto, riedko-šćetinasto-vlasnato.

4. *H. collinum* Gochnati. *R. brežuljna.* Ucvast paštitkasta, ljuske na uborku siedo-vlasnate, stapke pustene, riedko-vlasnate; stabljika gusto-zviezdasto-pahuljasta i vlasnata, na podini dlakava; lišće suličasto, lopatasto, šćetinasto-vlasnato; vriežonosna il bezvriežna.

5. *H. decipiens* Fries. *R. ukanjljiva.* Ucvast paštitkasta, ljuske na uborku na podini siedaste, crno-žljezdaste, vlasnate; stapke zviezdasto-pahuljaste, riedko-crno vlasnate; stabljika sugladka, riedko-zviezdasto-pahuljasta; lišće suličasto, sucielo, gladko il maljavkasto; vrieže tanke, riedko-listne.

6. *H. fallax* Koch. *R. prevarna.* Ucvast paštitkasta, ljuske na uborku siedaste, crno vlasnate, stapke pustene il gusto zviezdasto-pahuljaste, riedko-vlasnate; stabljika gladka; lišće suličasto, dugoljasto, cielovito, riedko-šćetinasto-vlasnato; vriežah neima. (H. Zizianum Tausch nerazlikuje se).

7. *H. pilosissimum* Friedr. Schultz. *R. kosmata.* Glavice, stabljika, lišće i vrieže kosmate. (H. Auriculoides Lang.)

H. Sabinum Sebast. et Maur. *R. Sabinka.* Ucvast paštitkasta, kašnje raztvorena; ljuske na uborku uzko suličaste, crno i sivo vlasnate, nežljezdaste; cvieće žuto, glavice malene; stabljika visoka, uzpravna, jednostruka, vlasnata, jedno- il dvolistna; stapke gusto zviezdasto-maljave i riedko-maljave; lišće objajaste i suličasto,

Digitized by Google

žutkasto-zeleno, obostrano dugo šćetinasto, bez vriežah, kadšto na kraju vriežah ružice listne nosi; na livadah il travnih mjestih gorskih: Kalnik, Oštrc, Rude, Viševica itd. Cv. svib. srp. Istoz.: H. cymosum Vill. H. multiflorum Schleicher — ako cvieće udara na rumeno.

H. pratense Tausch. *R. livadska.* Ucvast vršikasta il gusta paštitkasta; ljuske na uborku suličaste, crno vlasnate, mješovito i žljezdasto; cvieće žuto, glavice malene; stabljika visoka, mekana, često dvo- trilistna, na podini gušće bielo vlasnata; lišće suličasto, na vrhu prikruženo il oštrasto, dugo petlično, razdaljeno-zubasto, trepavičasto, obostrano kratko dlakavo, stabaljno siedavo; na Rišnjaku i susjednih bregovih višjih. Cv. srp. kol. Istoz.: H. dubium L. H. cymosum Willd. H. pseudo-auricula Tausch. H. collinum Rchb.

H. Piloselloides Vill. H. *florentinum* All. *R. florentinska.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku gladke, vanjske odmaknute u stapku silaze; cvieće žuto; glavice tanane; stabljika osora uzpravna il vijugava, tanka, stapke lucenasto uzpravne, gladke; lišće uzko suličasto oštrljasto, gladko, cielovito, kadšto riedko-vlasnato; vriežah neima; na gorskih livadah u južnoj Hrvatskoj. Cv. srp.

Promjenak: *H. florent. dasycephalum* Vuk. Ljuske na uborku crno-žljezdaste, na podini siedo-vlasnate; stabljika vlasnata, vlasi siedi na podini crni; stapke gusto-siedo-pahuljaste; lišće šćetinasto-vlasnato i trepavičasto; na livadah izza Fužinah u Ličdolini i na pećinah okolo Osredka, na Maćinah kod Petrićsela u Žumberku. Cv. lip. srp.

Oblik: *H. florent. Pavićii* Heuffl. Ucvast grančasto-metličasta; ljuske na uborku suličaste, dolnje nešto odklonjene, u stapku silazne; cvieće žuto, glavice vrlo sićušne; stabljika listana, uzpravna, često sa pobočnom grančicom cvjetonosnom, kadšto i grančasta, stapke tanke, gladke, sa pupoljci cvieća i ljuskami po sebi; lišće korienito lopatasto, ostalo suličasto, uzko, sugladko il obostrano šćetinasto i trepavičasto, stabaljno suličasto, umaljeno, dugo trepavičasto, omotno; vrieže nikakove; na gorskih livadah na Kleku kod Ogulina i na Papugu u Slavoniji. Cv. lip. srp.

Čislo III. *Stabljike subatvičaste, razkoljene, ljuskovite; lišće korienito, u vrieme cvatnje zeleno, sinje.*

H. glaucum All. *R. sinja.* Ucvast metličasta, il suvršikasta; ljuske na uborku zviezdasto-pahuljaste dolnje odvinute u stapku silaze; cvieće žuto; glavice veće; stabljika jednostruka il grančasta, gladka,

Digitized by Google

grančice duge, ljuskovite; lišće suličasto manje više uzko, cielovito il razdaljeno zubkasto, sinje, gladko, petlično, petlica na podini trepavičasta; stabaljno dugoljasto, oštrljasto; najgornje linearno, često u pazuhicah pupoljke sićušna cvieća sakriva. Na pećinah, po višjih gorah: Klek, Bitoraj, Skrad, Velebit itd. Cv. lip. srp. Istoz.: H. saxatile Jacquin H. scorzoneraefolium Vill. H. Allioni Monnier.

H. illyricum Fries *R. ilirska.* Ucvast mnogoglavičasta, grančasta, ljuske na uborku suličaste, na okrajcih bljedje, dolnje poluotrcane (odvinute) gori na riedko na podini gušće zviezdasto-pahuljaste; cvieće žuto, stabljika grančasto-metličasta kratko i riedko-zviezdasto-maljava, ljuskovito, ljuske odvinute; korienito lišće bujno, sauženo, suličasto, dugo-oštrljasto razdaljeno i verugano-zubkasto, dugo petlično gladko il na podini vlasnato; stabaljno linearno, umaljeno, najgornje palistasto uzko, pupoljke cvietne sakriva. U Istri u dolini Izonca; na Učki, Freyn 1877. Na pećinah uz Kupu okolo Broda i kod Fužine.

H. Fluminense Kern. *R. Riečka.* Ucvast metličasta, razastrta, ljuske suličaste; stabljika uzpravna, grančasta, grančice duge, cvietonosne; lišće korienito, malo oštro-zubasto; na pećinah uz cestu Lujzinsku prema Zaklju; Oester. bot. Zeitschr. 1874. p. 171. Flora von Fiume; A. Mar. Smith 1878.

Čislo IV. *Stabljika batvičasta, listana, glavice oveće, biljke runaste, kosmate.*

H. villosum L. *R. runasta.* Ucvast jednoglavičasta, il ako je stabljika razkoljena dvoglavičasta; ljuske na uborku vanjske listaste, široko-jajoliko-suličaste, biele runaste, nutarnje suličaste oštrljaste, pritisnute, runasto-trepavičaste; cvieće žuto, glavice oveće; stabljika batvičasta jednostruka, il kadšto razkoljena, listana, zviezdasto-maljava, gori pustena i siedo-vlasnata; vlasi dugi kudravi nežljezdasti; lišće korienito suličasto, oštrovrho, suzubkasto, petlično; stabaljno širje, kraće, jajasto, poluomotno; stabaljno dugo i mekano vunasto; na pećinah u visokih planinah: Velebit, Bitoraj, Rišnjak. Istoz.: H. eriophyllum, Schleicher. Cv. srp.

Promjenak I. *H. vill. depressum* Vuk. *R. run. potisnuta.* Ucvast jednoglavičasta il dvoglavičasta; ljuske na uborku vanjske jajoliko-suličaste, bielo-vlasnate i runasto-trepavičaste, nutarnje dugo-oštrljaste; cvieće žuto, g'avice oveće; stabljika batvičasta, nizka, prignuta, potisnuta, na pećine povaljena, nakon podignutom glavicom uzpravna; doli zviezdasto-maljava, pod glavicom bielo-puštena, i runasta, pepeonasta, dugo i bielo vlasnata sa umješanimi na podini

*

Digitized by Google

crnimi kudravimi dlakami; lišće korienito suličasto, tupkasto, cielovito il razdaljeno zubkasto, petlično, obostrano bielo-šćetinasto na podini stabljike bradasto; stabaljno jednako, srdčasto, sjedavo ili omotno; na pećinah, na vrhu Plišivice kod Korenice; Cv. srp.

2. H. *vill. spatulaefolium Vuk.* R. run. *lopatolistna.* Ucvast jednoglavičasta; ljuske na uborku vanjske listaste jajoliko-suličaste, odmaknute, nutarnje oštrljaste svekolike vlasnate i runasto-trepavičaste, cvieće žuto, glavice oveće; stabljika batvičasta, kadšto vijugava, listana, gusto zviezdasto-maljava, gori pustena i vlasnata; lišće korienito lopatasto, kratko i široko petlično, cielovito jedva zubkasto, šćetinasto i trepavičasto na podini stabljike bradasto; stabaljno poveće, lopatasto trepavičasto, srdčasto, poluomotno; na pećinah vapnenih, na Kleku, Bitoraju, Rišnjaku; Cv. srp. Istoz.: H. pilocephalum Link. H. *flexuosum* W. K. R. *vijugasta*, nu razlike velike neima; lišće stabaljno nije toli brojno, pak je nešto užje a stabljika vijugasta; što se medjutim kod svih runjikah ove vrsti može viditi.

Oblik *H. villos. glabratum* Hoppe. *R. run. gladkasta.* Ucvast jednoglavičasta, redje dvoglavičasta; ljuske na uborku dugo i siedo vlasnato trepavičaste; cvieće žuto; glavice nešto manje od predjašnjih; stabljika osovna, često vijugasta, gladka, listana, gori zviezdasto-pahuljasta i bielo runasta; lišće korienito suličasto, oštrovrho, razdaljeno i verugano-zubkasto, sinje, dugo petlično; stabaljno jednako, sjedavo, gladko; po pećinah na Bitoraju i Rišnjaku. Cv. srp. Istoz.: H. flexuosum D. C. non W. K: H. villosum glabratum Frid. Schultz. Herbar. normal. 1854. H. glaucum var. semivillosum Sendtner H. flexuosum Gaud. H. trichocephalum Willd.

Čislo V. Stabljika batvolika il sudrvenkasta, ucvast vršikasta il metličasta; lišće korienito, pod cvatnjom zeleno, vriežah neima.

H. murorum silvaticum L. *R. šumska.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, crno žljezdaste, vlasnate. Cvieće žuto, glavice srednje veličine; stabljika batvolika, uzpravna, striekana, obla, jednostruka il bujnošću sa pobočnom grančicom bielo i crno vlasnata i žljezdasta, stapke pustene, lišće debeljasto, najdolnje jajasto il jajasto-suličasto, maleno, ostalo veće, jajasto il jajoliko-suličasto, verugano-zubkasto, il zubasto, žagasto, rtasto, na podini zarezano, susrdčasto, i zubcima u dugu često i vjesikastu petlicu povučeno, kod koriena gušće bielo-runasto; obostrano spoda ipak jače i gušće vlasnato i runasto, trepavičasto; stabaljni list jedan, suličast, zubast,

Digitized by Google

na podini često zarezan, sjedav; u šumah i po kolosjecih na brežuljcih i bregovih nižjih na duboku ilovastu tlu; Cv. sv. lip.

H. murorum L. *R. zidinska.* Ucvast vršikasta, ljuske na uborku suličaste, crnožljezdaste; stabljika batvolika, osovna, jednostruka, vlasnata, gori pustena i žljezdasta; lišće mrenjasto živahno-zeleno, kadšto na sinje nagiblje; jajoliko, suličasto, žugasto, zubasto, na podini susrdčasto, il srdčasto, petlično, vlasnato, trepavičasto; po pećinah na bregovih višjih, Zagreb, okolo Sv. Simuna, Vidovca; Samobor, Kalnik itd. Cv. svib. lip. Istoz.: H. pellucidum Wahlenberg.

Promjenak: *H. mur. sphaerophyllum* Schlos. Vuk. *R. zid. kruglja-stolistna.* Stabljika batvolika; bezlistna; lišće mrenjasto, zakruženo, jajasto, bubrežasto, verugano zubkasto, na podini zarezano, zubcima u petlicu zalazi, zubci rtasti, na podini verugano-srdčasto; na pećinah vapnenih kod Kalnika, u Vratnom na sjevernoj strani, u Samoboru i drugdje mjestimice nu riedko. Cv. svib. lip. Istoz.: H. apiculatum Schultz Bipontinus u listu god. 1854.

2. *H. silv. umbricola* Vuk. *R. hladovna.* Ucvast vršikasta; stabljika batvolika, osovna, gola, lišće jajoliko, il široko-suličasto, tupkasto, rtasto, cielovito, razdaljeno i slabašno verugano-zubkasto, na podini susrdčasto il podsječeno; stabaljno široko-suličasto na podini žagasto; u Tuškancu u hladu šumice pokraj ville „Jakčin" ležeće i u šumici uz „Kameniti stol". Cvate u svib.

3. *H. murorum altifolium* Vuk. *R. zidinska visokolistna.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, vanjske kraće crno- i žljezdasto-vlasnate, nutarnje bliede; cvieće žuto, stapke rtasto-uvinute, pahuljasto-pustene, vlasnate i crno žljezdaste; stabljika visoka, osovna, striekana riedko i bielo vlasnata, bezlistna il jednolistna; najdolnje korienito lišće jajoliko il jajoliko-suličasto, maleno, drugo korienito lišće vrlo dugopetlično, oveće, mrenjasto, široko-suličasto, u gornjoj polovici cielovito, il rtasto-zubkasto, na dolnjoj strani žagasto-zubasto, najdolnji zubci strieličasto-produljeni, vjesikasti; podina srdčasta il urezana; stabaljni list korienitomu jednak, il često još veći; ciela bilina neznatno vlasnata, sasvim je sugladka; na pećinah i medju kamenjem u šumah na Ljublu kod toplicah Varažd. i na Rišnjuku; na prvom mjestu cvate početkom lipnja, na drugom početkom kolovoza.

L. 4. *H. mur. ovalifolium* Jord. *R. zid. jajolistna.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku škurozelene, pustene, siedo-vlasnate; crnožljezdaste; cvieće žuto; stabljika riedko-vlasnata; lišće prvorodno

Digitized by Google

jajasto, il okrugljasto, ostalo jajoliko il jajoliko-suličasto, sucielo il razdaljeno-zubkasto, na podini ravno il susrdčasto u dugu petlicu ulazeće, škuro-zeleno, obostrano, spoda ipak gušće kostriešno-vlasnato; na kamenju dolomitnom na podnožju maloga Oštrca u Rudah-Samobor; u Primor. hrv. brao Ross. 1874.

5. *H. mur. praecurrens* Vuk. (Schultz Bip.? pro parte) *R. zid. rana.* Ucvast dvo- troglavičasta; ljuske na uborku lahko pahuljkaste, crno-žljezdaste, cvieće žuto; stabljika osovna, riedko-vlasnata, gori razkoljena, grančice pustenkaste, crno-žljezdaste; lišće suličasto il jajoliko, sićušno zubkasto, il doli verugano-zubasto; obostrano zdola ipak jače vlasnato; podina susrdčasta, il ravna, petlice duge doli vlasnate; u šumah i na brežuljcih osobito okrčenih, na suhu zemljištu. Cv. koncem trav. i u svib.

6. *H. mur. cordifolium* Schl. Vuk. non Froelich. *R. zid. srdcolistna.* Ucvast maloglavičasta; ljuske na uborku vlasnate i crno-žljezdaste; cvieće žuto; glavica jednom il dvima ljuskama poduprta; stabljika osovna, uzpravna, riedko-vlasnata gori na grančice razdieljena; grančice pustene i crno-žljezdaste; lišće malobrojno jajoliko-suličasto, tupkasto, valovito-zubkasto, rtasto, kratko i na riedko-trepavičasto, na podini srdčasto, zubasto; zgora sugladko, zdola riedko-vlasnato, dugo petlično; stabaljni list korienitomu jednak na podini srdčast i dugo petličan; na šumskih i gorskih mjestih kod Sv. Jane pod Turnom brao prvi D. Schlosser 1854. u Lovniku kod Samobora pako Rossi 1876.

7. *mur. serratifolium* Vuk. *R. zid. pilolistna.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste na okrajcih bljedje, crno-vlasnate i žljezdaste; cvieće žuto; stabljika gola il jednolistna, osovna, striekana, riedko-kostriešasta i pahuljasta, pobočnom grančicom cvjetonosnom pomnožena, grančice i stapke pustene i crno-žljezdaste; lišće brojno, najdolnje jajoliko, ostalo suličasto, oštrljasto, u sredini uglasto-zubasto, pilasto, prema podini utanjeno i u dugu petlicu povučeno, obostrano zgori kraće i poredje, zdola osobito okolo žilah gušće vlasnato, na podini bielo-runasto; stabaljni list uzko suličast, pilast, na podini duboko urezan i petličan, runast; u šumah gorskih, u gori zagrebačkoj osobito u Bliznici, zatim kod Toplicah Varažd., u šumah križevačkih i Lovrečkih itd. Cv. lip.

8. *H. mur. Kravarskense* Vuk. *R. zid. Kravarska.* Ucvast vršikasta, razmaknuta, raztvorena; ljuske na uborku suličaste, crno-žljezdaste; cvieće žuto, glavice malene, stabljika osovna, obla, striekana, riedko-vlasikasta, pobočnom grančicom pomnožena; stapke

Digitized by Google

tanane, lucenaste, gusto pustene i crno-žljezdaste; lišće suličasto, sad širje, sad gušće — sucielo il sićušno zubkasto, il žagasto, rtasto, na podini utanjeno, dugo petlično na podini i na petlicah runasto; obostrano manje više kostriešno-dlakavo trepavičasto; stabaljni list na runastoj petlici kratkoj; u brežuljastih šumah kod Kravarskoga. Cv. lip. 1874. brano.

8. *mur. transsylvanicum Heuffl.* R. *zid. sedmogradska.* Ucvast paštitkasta il vršikasta; ljuske na uborku uzko-suličaste, crno-žljezdaste; cvieće žuto, glavice tanane; stabljika batvolika, obla, striekana, lahko pustena, jednostruka, il u grančice dieljena; stapke tanke, lucenaste il koljenaste, pustene, crno-žljezdaste jedno- il dvoljuskaste; lišće jajoliko il široko-jajasto, il jajoliko-suličasto, tupo, zakruženo, il pogdje koji list oštrovrh; sucielo, il verugano zubkasto, obostrano kosmato trepavičasto, na podini kratko utanjeno petlično, na podini bielo-runasto; stabaljni list uzko suličast il elliptičan tupovrh cielovit, il sićušno-zubkast; najgornje lišće linearno, kao pobočnici stapkah; u gorskih šumah; Zagreb, Samobor, Toplice Varaždin., Klanjec. Cv. svib. lip. Istoz. H. leptocephalum. Schloss. Vuk. H. rotundatum Kit. H. pleiophyllum Schur. Crepis Fussii Kovacs.

1. Promjenak: *H. trans. foliosum* Vuk. *R. sedm. listani.* Stabljika 4—5 listna, lišće široko jajasto, tupovrho; ucvast dvostrukopaštitkasta.

2. *H. trans. retardatum* Vuk. *sedm. pozna.* Lišće debelo, kožasto, sinje, obostrano šćetinasto-vlasnato sucielo; petlice doli bielo i dugo runaste, ucvast vršikasta, krošnata; u gorskih i brežnatih šumah, na krčevinah u gori zagrebačkoj, cv. srp.

9. *H. mur. pallescens.* W. K. *R. zidins. blieda.* Ucvast siromašnovršikasta; ljuske na uborku dugo-suličaste, utanjene, gori bliede, bielo-vlasnate, cvieće žuto; stabljika tanka, gori na dvie il tri grančice cvjetonosne i bielo-vlasikaste razdieljena; striekana, bielkasto i riedko-vlasnata; lišće jajasto, sukruglo, sucielo, il razdaljenozubkasto; drugo nekoje jajoliko il dugo-suličasto, uzko, žagasto, oštrljasto, prema podini dublje zubasto, rtasto; lišće jajasto i sukruglo, imade podinu ravnu, — suličasto pako podinu susrdčastu, zubastu, oboje u dugu petlicu ulazeće; zgora gladko il začetcima vlasih posuto, spoda bielo-vlasnato, na podini runasto; ciela bilina sinja; stabaljni list manji, sjedav. Po pećinah južne Hrvatske, osobito na Velebitu.

Digitized by Google

H. caesium. Fries. Forma: *Rudanum* Vuk. *R. sinja rudanska.* Ucvast grančasta; metličasta; ljuske na uborku suličaste, pustene, siedo-vlasnate, vlasi na podini crni; cvieće žuto, glavice oveće; stabljika osora, striekana, vlasnata, gori dugo-grančikasta, grančice razsojne, ljuskaste, pustene i siedo-vlasnate; lišće sinjasto, često ljagasto-suličasto, dugo oštrljasto, — nekoje jajoliko, oštrovrho, pilasto, nekoje nejednako zarezano-zubasto, doli lyrasto-češljasto; petlice duge, bielo-runaste: stabaljni list uzko-suličast, oštrovrh, na podini duboko zarezan. Na dolomitnom kamenju na Oštrcu kod Rudah i na Stražniku i u Vlahovićevoj dragi kod Samobora. Cv. koncem svib. lip.

H. vulgatum Fries. *R. obćenita.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, crno-žljezdaste; cvieće žuto; stabljika osovna, visoka, striekana, listana, jednostruka il gori grančikasta, vlasnata, stapke pod glavicami pustene, siedo-vlasnate, crno-žljezdaste; lišće korienito-suličasto, dugoljasto, verugano-zubasto, rtasto, na podini stješnjeno, petlično, niti srdčasto, — zgora što manje što više i gušće vlasnato, trepavičasto; stabaljno il riedko, il nemnogo, il 3 do 5; dolnje omanje a najgornje linearno-suličasto. Na brežuljcih i bregovih šumovitih, — ne svagdje. — Cv. lip. Istoz.: H. sylvaticum Lam. H. murorum foliosum Pollich.

Oblici 1. *H. vulg. latifolium* Vuk. *R. obć. širokolistna.* Ucvast suvršikasta, il paštitkasta; ljuske na uborku suličaste, pustene, crnožljezdaste, cvieće žuto; stabljika batvolika, osora, striekana, vlasnata, stapke pustene i crnožljezdaste; lišće korienito široko-jajasto, oštrasto, žagasto il verugano-zubasto, obostrano, spoda ipak gušće dlakavo il šćetinasto-vlasnato, na podini sauženo u široku stapku ulazeće; stabaljna 2—3, razdaljena, korienitu lišću jednaka, najgornji list linearan. U šumah mjestimice; u Maximiru, u Prekrižju. Cv. lip. Istoz.: H. Lachenalii Gmel.

2. *H. vulg. angustifolium* Gmel. *R. obć. uzkolistna.* Ucvast suvršikasta il grančasto-metličasta; ljuske na uborku suličaste, siedovlasnate; mješovito crno-žljezdaste; cvieće žuto, glavice manje od prijašnjih, stabljika visoka, osora, obla, striekana, riedko- i siedovlasnata i začetcima crnih vlasih poštrcana, gori zviezdasto-pahuljasta, vlasnata, stapke pod glavicami pustene, i crno-vlasnate; korienito lišće suličasto, dugo-petlično, obostrano dugo utanjeno, široko verugano-zubkasto, obostrano i na petlicah ponešto vlasnato i trepavičasto; stabaljno razdaljeno korienitomu jednako, najgornje

Digitized by Google

palistasto. Na pećinah uz cestu Fužinsku prema Zlobinu, kod mjesta Peći i drugdje. — Cv. srp.

3. *H. vulg. maculatum* Sm. *R. obć. ljagasta.* Ucvast grančasta, il metličasta, malocvietna; ljuske na uborku suličaste, zajedno sa stapkami siedo-vlasnate i škurozeleno-žljezdaste; cvieće zlatno-žuto; stabljika osora, sudrvenasta, riedko-vlasnata; lišće jajoliko il jajoliko-suličasto, obostrano utanjeno, široko verugano-zubkasto, zgora živahno zeleno, zdola crljenasto-ljagasto, vlasikasto; trepavičasto, dugo petlično; stabaljna 2—3 korienitu lišću jednaka, samo manja. Na gorskih livadah Mačine u Žumberku; kod Rudah Samoborskih, uz put na Plišivicu. Cv. lip.

4. *H. vulg. dicranocaule* Vuk. *R. obć. viličasta.* Ucvast razmaknuta, metličasta; ljuske na uborku na okrajcih bliede, po hrbtu škuro-olikaste, sa vlasi crnkasto-zelenimi i žljezdastimi odjevene; cvieće zlatno-žuto; stabljika uzpravna, subatvičasta, striekana, zviezdasto-pahuljasta, redovito izpod polovice razkoljena il opetovano viličasta; grančice i stapke dugoljaste, uzpravne pusteno-vlasnate; vlasi bieli nežljezdasti i crnkasti žljezdasti, pod glavicami sve to gušći; lišće debelkasto, prvorodno omanje, jajoliko il jajoliko-suličasto, oštrljasto, na podini jednom il obojom stranom u petlicu povučeno; — podina nikad srdčasta — sucielo il verugano-zubkasto, il kadšto na podini zarezano, zgora riedko-dlakavo zpoda gušće vlasnato, trepavičasto; satabaljno lišće, uzko-suličasto, pod kutom vilicah stojeće i tada polag broja njih sad ga je više sad manje. U šumah brežuljastih i po gorah do srednje višine; Zagreb, Samobor, Kalnik, Topl. Varažd. itd.

Čislo VI. *Stabljike drvenaste, listane, ucvast vršikasta il metličasta, grozdasta; korienito lišće u vrieme cvatnje osušeno.*

H. umbellatum L. *R. štitkasta.* Ucvast štitasta il vršikasta; ljuske na uborku suličaste, gladke, vanjske odmaknute, otrcane, nutarnje pritisnute, cvieće žuto; stabljika visoka, osora, sudrvenasta, striekana, sugladka, il riedko-vlasnata, il pahuljkasta, ljagasta i crljenopiknjasta; lišće stabaljno dolnje suličasto, u sredini zubasto, il razdaljeno-pilasto, kratko petlično, il sjedavo, gornje omanje, razdaljeno, obostrano gladko. Po brežuljcih i bregovih, uz šume i živice itd. Cv. srp. kol.

Promjenak: 1. lišće uzko-suličasto, linearno, *H. umbell. angustifolium* Koch. *R. štit uzkolistna.*

2. Lišće uzko obostrano sa dva, tri duga zuba, *H. umbell. coronopifolium* Bernhardt; *R. štit. odrolistna.*

Digitized by Google

3. Lišće široko, zubkasto, brojno, ucvast podpuno štitasta, glavice ponešto siedaste; *H. umbell. Lactaris* Bertoloni *R. štit. loćikasta.*

H. brevifolium Tausch. *R. kratkolistna.* Ucvast vršikasta, il šibikasto grančasta; ljuske na uborku unutarnje suličaste, dugoljaste, srednje kraće, vanjske najkraće odmaknute, otrcane u stapke spuštene, gladke, na podini samo ponešto zviezdasto-pahuljaste; cvieće žuto, kad se osuše, na vrhu postaju smedjaste; stabljika osora, prema podini rumenkasta, obla, striekana, oštrasta, pahuljasta i riedko-vlasnata; iz pazušicah lišća izlaze često grančice; stapke gusto-zviezdasto-pahuljaste, riedko-vlasnate; lišće stabaljno, gusto, kratko-jajasto, zubasto, sjedavo, obostrano, osobito na okrajcih hrapavo, na podini vlasnato. U Prim. hrv. kod Bakra, u dolini Rečina; okolo Zagreba u šumicah kod Prekrižja nu riedko. Cv. srp. kolov.

H. racemosum W. K. *grozdasta.* Ucvast grozdasta, il grozdasto-vršikasta; ljuske na uborku suličaste, tupkaste, pritisnute, vanjske kraće, odmaknute; cvieće žuto, glavice skrajne stješnjene; stabljika visoka, osora, uzpravna, doli drvenkasta, obla, hrapasta, crljenoljagasta, il piknjasta, sa postranimi grančicami il kratkimi stapkami cvietonosnimi pomnožana; stapke zviezdasto-pahuljaste; lišće stabaljno, dolnje suličasto, dugoljasto, kratkopetlično, utanjeno, prema podini oštro zubasto, sugladko, spoda hrapasto; gornje smanjeno, jajasto, sjedavo. Po brežuljcih i brdinah većih, uz šumske pute i travnike. itd. Okolo Križevacah, Toplic. Varaždin., Zagr., Samobor, Cv. kol. ruj.

Imade više oblikah i promjenakah, koje treba još pobliže istraživati.

H. latifolium Sprengl. R. širokolistna. Ucvast grozdasta il metličasto-grozdasta; ljuske na uborku suličaste, riedko-siedo-vlasnate, nutarnje dugoljaste, vanjske kratko-odmaknute; cvieće žuto; glavice guste, kašnje zatvorene; stabljika izpravna, obla, hrapava, zdola crljenkasta, drvenkasta, zviezdasto-pahuljasta, iz pazušicah listovnih pušća grančice dvo- tricvjetne, grančice gušće zviezdaste, pod glavicami siedo-pustene, začetcima crnih vlasih posute; lišće stabaljno dolnje jajoliko, oštrasto, cielovito, il razdaljeno-zubkasto, kratko petlično, sliednje veće, jajoliko-suličasto, oštrljasto, rtasto zubkasto, gornje manje srdčasto, sjedavo, svekoliko zgora gladko, žutkasto-ljagasto, spoda riedko, kod podine gušće runasto. Na brežuljcih šumskih, okolo Pantovčaka i Prekrižja blizu Zagreba i kod Samobora blizu stupah bakrenih. Cv. srp. kol.

Digitized by Google

H. barbatum Tausch. *phyllopodum* Vuk. *R. bradasta podolistna.* Ucvast grozdasta, napokon vršikasta; ljuske na uborku suličaste, gladke, na okrajcih bliede, il riedko-vlasnate, na podini glavice bielo-pustene, vanjske kraće, odmaknute; cvieće žuto, stabljika uzpravna, visoka, drvenkasta, dlakava, il hrapasto-vlasnata, iz pazušicah lišća izlaze grančice cvjetne il pupoljke krijuće; stapke gusto zviezdaste il bielo-pustene i vlasnate; lišće korienito i najdolnje pod cvatnjom živo, na podini stabljike snešeno, jajoliko-suličasto, obostrano utanjeno, dugo, petlično; drugo sliednje kraće, prema vrhu smanjeno; dolnje razdaljeno i rtasto-zubkasto, zgora gladko, spoda vlasnato, na podini i na petlicah bradasto, ostalo stabaljno jajasto, oštrasto, srdčasto, sjedavo, na okrajcih i na podini bradasto-vlasnato. U šumah gorskih, Zagreb, Samobor, u Lici. Cv. kolov. ruj.

Promjenak 1. *H. barb. abruptifolium* Vuk. *R. brad. prekinutolistna.* Korienito lišće mnogobrojno, suličasto; sliednje jajoliko-suličasto, kraće; stabaljno prekinuto smanjeno, jajoliko-oštrovrho srdčasto, sjedavo, po stabljici razdaljeno, zajedno sa stabljikom vlasnato, na podini bradasto; stabljika grozdasta, na kraju vršikasta. U šumah brežuljastih i gorskih, osobito po hrasticih. Cv. kol. ruj. Istoz.: H. barb. reductum Neilreich.

2. Stabljika nizka, tanana, malocvietna, iza lišća stabaljnoga izlaze pupoljci cvietakah, il je sasvim gola jedno- dvo- il bezlistna; lišće mrenjasto i stabljika gladka; H. tenuifolium Host; H. Croaticum Schlosser; u šumah hladovitih na suhu zemljištu; mjestimice. Cvate kao i prijašnje.

3. *H. quercetorum* Vuk. *R. hrastovska.* Ucvast metličasta, grančasta, ljuske na uborku suličaste, na okrajcih bliede, vanjske kraće odmaknute na riedko siedo-vlasnate, na podini pustene; cvieće žuto; stabljika visoka, osora, obla, zviezdasto-pahuljasta, gori na metlicu razdieljena i pobočne grančice tjerajuća; stapke zviezdasto-pahuljaste i pod glavicami siedo-pustene; lišće korienito u vrieme cvatnje živo, jajoliko-suličasto, dugo oštrljasto, obostrano utanjeno, razapeto, sucielo il sitno zubkasto, rtasto, dugo petlično, obostrano spoda ipak jače šćetinasto-vlasnato, trepavičasto, na petlicah i podini vunasto; stabaljno smanjeno, jajoliko, srdčasto, sjedavo, suomotno; u šumi hrastovoj „Kustošija“ blizu Zagreba; kol. ruj. 1876.

4. *H. eriostachyum* Borbas. *R. runoljuskava.* Ucvast grozdasto-vršikasta gusta, nakon razmaknuta; ljuske na uborku suličaste, na okrajku bliede, gori rjedje, na podini gušće siedo vlasnate; cvieće

Digitized by Google

žuto; stabljika obla, striekana, zviezdasto pahuljasta, gori i na podini bielo-pustena, i bradasto-runasta; korienito lišće izsušeno, dolnje stabaljno jajoliko-suličasto, nejednako izrezano, oštro dronjasto, dugo petlično, zgora kratko, zdola dulje vlasnato, podina i petlice runaste; stabaljno srednje sgušteno, gornje prekinuto smanjeno, jajoliko oštrljasto obostrano i na podini pritisnuto bradastovlasnato; po pećinah kod Medka, pod briegom Višenura u Lici; dr. Borbas.

H. dinaricum Fries. *R. dinarska.* Ime ovo nipošto nije shodno, budući se Dinara nemože sa Kalničkom gorom u nikakav savez dovesti; Hieracium taj je izginuo iz naših herbarah i mal da ne iz pameti; nu mnogozaslužni Hieraciolog Fries dobio od dra. Schlossera nekoliko eksemplarah, uvrstio ga je u svoje djelo „Epicrisis Hieraciorum p. 106, pak mu je metnuo to ime misleći, da raste na obronku gorah, koje spadaju na alpe Dinarske; na novo opet došav na uspomenu i život ozvat ću ga:

H. redivivum Vuk. *R. probudjena.* Ucvast grančasta; ljuske na uborku tupe, gladkaste, zelenkaste, bielo-vlasnate; cvieće žuto; stabljika uzpravna, bielo-vlasnata; lišće korienito često uztraje, dugoljasto je il suličasto, malo zubasto, petlično, stabaljno smaljeno, jajoliko-oštrljasto, zubkasto il cielovito, omotno; na šumskih bregovih okolo starih zidinah Grebengrada blizu Novogmarofa. Cv. srp.

H. sabaudum L. *R. savojska.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku vanjske kratke, na podini vlasikaste i pahuljasto-trepavičaste, odmaknute; nutarnje bliede, pritisnute; cvieće žuto; stabljika visoka, uzpravna, dlakava, šuplja, grančasta, sieda pod glavicami i dvotroljuskovita; lišće dolnje široko-jajasto il jajoliko-suličasto, cielovito il razdaljeno-zubkasto, il pilasto, obostrano utanjeno, kratko petlično; srednje smanjeno, jajoliko, sgušteno il kadšto i razdaljeno, srdčasto, sjedavo, suomotno, cielovito; najgornje raztrešeno, manje, pod stapkami il grančicami smješteno; svekoliko zgora gladko, zpoda vlasnato, na srednjoj žili kosmato; na brežuljcih i u dolinah uz šume i živice i u njih. Cv. kolov. ruj. Istoz.: H. crassicaule Tausch. H. rubricaule Dum. H. autumnale Grisebach.

Oblik: *H. Sab. australe* Fenzl in litt. 1854. *R. sav. pòdnevna.* Ucvast vršikasta; ljuske na uborku suličaste, dolnje vlasikaste, na podini pustene; cvieće žuto; stabljika visoka, uzpravna, hrapastodlakava, gori i na stapkah pustena, ljuskasta; lišće mrenasto, dolnje jajoliko il vrlo široko-suličasto, oštrljasto, cielovito il razdaljenozubkasto; gornje smanjeno, često sgušćeno, jajasto, zubasto il cielo-

Digitized by Google

vito, na podini srdčasto, sjedavo, poluomotno; zgora gladko il sugladko, zdola vlasnato, na središnjoj žili i na petlicah dlakavo; u šumovitih brdinah i dolinah okolo Križevacah, Zagreba itd. mjestimice. Cv. kol. ruj.

H. boreale Fries *R. sjeverna.* Ucvast vršikasta, grančasta il metličasta; ljuske na uborku gladke, škuro zelene, osušene sucrne; cvieće žuto; stabljika osora, uzpravna, sudrvenkasta, hrapava, grančasta, pod glavicami sieda često dlakava i višeljuskasta, ljuske sa uborkom skopčane; lišće dolnje jajasto-suličasto, zubasto, kratko petlično, utanjeno; gornje sjedavo, il vrlo kratko-petlično. U šumah, kolosjecih i živicah brežuljastih mjestimice, nu kod nas u obće riedka je vrst. Cv. kol. ruj.

Ima u ovoj skupini još više oblikah i promjenakah, koje valja opaživati, jer ih dosti nisam razabrao.

Senecio L.

Involucrum squamis uniserialibus aequalibus, basi calyculatum, foliolis plerumque minoribus; flores in disco hermaphoditi, tubulosi; flores marginales feminei ligulati rarius omnes hermaphroditi et tubulosi; achenium erostratum, exalatum, sulcatum; pappus pilosus,

Series I. *Flores omnes tubulosi, vel marginales ligulis revolutis. Koch. Syn. fl. germ. I. p. 425.*

S. vulgaris L. Inflorescentia terminalis corymbosa et ramoso-corymbulosa; squamae calyculi breviores lanceolatae nigro acuminatae, interiores elongato lanceolatae, carinatae, pallescentes apice sphacelatae; capitula parva; flores flavi, caulis scaposus, multirameus, striatus, pilosus; folia oblonga laciniato-pinnatifida inferiora petiolata, superiora auriculato-amplexicaulia glabra vel arachnoideolanata; lacinulis dentatis. In ruderatis et cultis obvius; fl. Mart. Oct. Syn. S. lividus Vis.

S. viscosus L. Inflorescentia corymbosa, vel cymosa; capitula gracillima pedunculis filiformibus; squamae calyculi breves, laxae, interiores elongato lanceolatae pallidiores striatae apice sphacelatae; flores flavi; caulis erectus, sulcatus; folia inaequaliter laciniato-pinnata, lacinulis dentatis, vel erosis; tota planta viscoso-pubescens, et glanduloso pilosa; locis arenosis, sylvis submontanis; fl. Jun. Aug. Syn. Jacobaea viscosa Mnch.

S. sylvaticus L. Inflorescentia paniculato-corymbosa; capitulis gracillimis; anthodii squamae exteriores (calyculi) breves lanceolatae obtusiusculae, fuscae, interiores elongato-lanceolatae apice vix sphacelatae; flores flavi; caulis erectus pedalis et ultra sulcatus, ramoso paniculatus; folia laciniato-pinnatifida laciniis erosis, inaequalibus, laceris, superioribus angustioribus sessilibus; omnibus arachnoideo-

Digitized by Google

pubescentibus. In sylvis planis et montosis; fl. Jun. Aug. Jacobaea sylvatica L.

Series II *Florum radii ligulati patentes, folia incisa, pinnatifida, vel basi cordata, sublyrata.*

S. vernalis WK. Inflorescentia ramoso-corymbosa; squamae calyculi breves apice longe attenuatae nigriscentes; interiores elongatae, striatae, pallescentes; capitula praecedentibus quidpiam majora, flores flavi; caulis sulcatus, a basi ramosus, lanatus; folia oblonga arachnoideo-pilosa pinnatifido-pinnata, inferiora petiolata, superiora sessilia. In agris sylvis, in plerisque locis; fl. Apr. Jun. Syn. S. Syrmiensis Kit.

S. nebrodensis L. Inflorescentia paniculata, vel ramosa oligocephala; squamae in calyculo breves lanceolatae, fuscae, inferiores elongatae margine pallescentes apice nigro acutatae, striatae; flores flavi; caulis erectus iam humilis iam altior, simplex vel superne ramosus; folia glabra vel sublanata, inferiora oblonga lyrato-petiolata, pinnata, pinnae lacinulatae dentatae, superiora caulina amplexicaulia. In saxosis, sylvaticis ad viam Josephinam in Kapela, Velebit, in pede montis Bitoraj. Fl. Jun. Jul. Syn. S. rupestris WK. S. paradoxus Hoppe. S. montanus. W.

S. abrotanifolius L. Inflorescentia oligocephala, vel laxe corymbosa; squamae in calyculo breves, laxae, reliquae longiores lanceolatae, ciliolatae, anthodia basi stellato-pubescentia; flores lutei, in aurantium vergentes; caulis fruticulosus, teres, inferne procumbens, radicans, demum erectus; folia inferiora bipinnatifida, petiolata, laciniae integrae, lineares, mucronulo herbaceo terminatae, superiora sessilia; In montibus altioribus Jadrinapoljana et Vrebačka staza; Klek; fl. Jul. Aug.

S. tenuifolius Jacq. Inflorescentia paniculato-corymbosa, anthodii squamae exteriores (calyculi) breviores lanceolatae, interiores longiores margine membranaceae; flores lutei; caulis altus, strictus, sulcatus, lignescens, superne ramosus, lanato floccosus; folia bipinnata, pinnis linearibus, margine revolutae, caulina sessilia. In sterilibus lapidosis, praesertim in partibus australioribus; Zagreb, Jaska, Karlovac etc.; fl. Jul. Sept.

S. erucaefolius Huds. Inflorescentia corymbosa; squamae calyculi angustae, breviores, interiores longiores lanceolatae, lato membranaceae; flores lutei; caulis altus, lignescens; folia radicalia omnia pinnatifida, inferiora breve petiolata, superiora sessilia, lacinulae lanceolatae, incisae, vel profundius dentatae; tota planta arachnoideo-floccosa; In locis siccis, ad agros et margines viarum ect.; fl. Jun. Aug.

S. lyratifolius Rchb. Inflorescentia corymbosa; squamae calyculi tenues, paucae in pedunculum descendentes; interiores lanceolatae margine membranaceae; flores lutei; caulis lignescens, rectus; teres, puberulus; folia inferiora ovata basi lyrata, auriculata, petiolata, superiora sessilia glabrescentia, basi amplexicauli. In pratis montanis, Sljeme, Sv. Lenard ad Rude, Radoboj et. fl. Jun. Aug.

Digitized by Google

S. aquaticus Huds. Inflorescentia paniculato-corymbosa; calyculi foliola (squamae) pauca, brevia, laxa, interiora longiora rhomboidea, lato membranata; flores ligulati lutei; caulis erectus, teres, subligneseens, superne ramosus; folia inferiora petiolata oblongo ovata, dentata, media ovata, petiolata basi producta in petiolum vel sublyrato auriculata, suprema infra medietatem pinnata incisa, sessilia, serrata; glabra; in pratis humidis Okoli, Jelenska, etc. ad Bednjam prope Toplice Varasd.; fl. Jun.

S. erraticus Bertol. Inflorescentia laxa, paniculato-corymbosa; squamae calyculi breves paucissimae tenues, laxiusculae, interiores lanceolatae lato-membranaceae; flores ligulati lutei; caulis rectus, basi lignescens superne ramosus, puberulus; folia lyrata, inferiora petiolata, pinnatifida, pinnis dentatis subquinis, terminali foliorum radicalium maximo cordato-ovato; omnia arachnoideo-flocculosa; In pratis humidis, ad fossas et ripas in pede montium Ivančica, Oštrc, Klek, in Turkovićselo etc.; fl. Jun. Jul.

Var. *S. barbareaefolius* Krock. Foliis inferioribus oblongis crenatis, sublyratis, caulinis profunde pinnatifidis, laciniis linearibus obtuse dentatis, planis; cum priore mixtim.

S. Jacobaea L. Inflorescentia corymbosa; squamae calyculi angustae, paucae in pedunculum descendentes, interiores longiores lanceolatae, bilineatae, flores lutei, ligulati; caulis rectus, subligneseens, striatus, superne ramosus, glabriusculus; folia inferiora ovalia petiolata lyrata, glabra, grosse crenata, reliqua oblonga auriculato-amplexicaulia pinnatipartita, laciniis incisis; in arvis, pratis, collibus herbidis, incultis, sylvaticis; Dalm.; fl. Jun. Aug. S. lyratifolius Noë non Linné.

Series III. *Florum radii ligulati, patentes, vel rarius in varietatibus tubulosi; folia serrata, integra, — nunquam incisa aut dissecta.*

S. doronicum L. Inflorescentia monocephala, vel furcato dicephala; squamae calyculi polyphylli lanceolatae attenuatae anthodium aequantes, flores lutei, in aurantium vergentes, capitula speciosa; caulis simplex, rectus, in ramulum quandoque abiens; inferne lanatus, sulcatus superne pubescens, sub capitulis breviter pilosus, ac arachnoideo-lanatus; folia inferiora lanceolata, ovali acuminata, petiolata, superiora sessilia, coriacea, pilis brevibus scabriusculis obsita, dentata, atque ciliata. In herbidis saxosis in apice montis Klek; fl. Jul.

S. d. forma: *farinosus* Vuk. Inflorescentia paniculato-corymbosa; squamae anthodii lanceolatae longe attenuatae, illae calyculi polyphylli laxiores interioribus aequales; ciliolatae ac stellulato-floccosae; capitula speciosa, flores aurantiaci, vel aurei; caulis rigidus ramulis florigeris ex axillis foliorum superiorum exeuntibus provisus; sulcatus arachnoideo-lanatus et superne densius stellulato-floccosus; fola radicalia coriacea, rugosa, ovalia acuminata, vel lanceolata runcinato-denticulata ciliata utrinque pilis brevibus scabris vel niveis floccorum stellulis crebre conspersa; caulina sessilia, basi cordata

Digitized by Google

amplexicaulia; radix crassa, fibrosa. Infra cacumen montis Plješivica ad Korenica; fl. Junio, Jul.

S. Doria L. Inflorescentia ramoso-corymbosa; squamae calyculi paucae, breves, anthodii lanceolatae summae apice nigricantes; capitula parva flores flavi; caulis altus, strictus inferne ramosus, sulcatus, glabriusculus; folia glaucescentia glabra, crassiuscula, in fima longe petiolata, magna, lato ovalia, obtusiuscula vel apice rotundata, serrulata, caulina sessilia, integra; in sylvis montanis, Ivančica, Ljubel, ect.; fl. Jul. Aug. Sept.

S. umbrosus Kit. Inflorescentia paniculato corymbosa; calyculum paucifolium breve, foliolis uno alterove pedunculo adhaerentibus, squamae anthodii lanceolatae margine laxo membranaceae; flores lutei; caulis elatus, strictus, validus, teres, glabrescens; superne ramoso corymbosus; folia coriacea; radicalia speciosa, lata ovalia vel lanceolata vel elliptica in petiolum late alatum protracta, inaequaliter sinuato dentata vel runcinatas supra glabrescentia subtus breviter ac adpresse setaceo-pilosiuscula; caulina lanceolata basi cordata amplexicaulia; crescit in collibus sterilibus, calcareis inter frutices ad Varasd. Topl., St. Ivan, Podsused, Samobor, etc.; fl. Aug. Sept.

S. nemorensis L. Inflorescentia paniculato laxe corymbosa; calyculo 3—5 phyllo, foliola laxa, anguste lanceolata, anthodium aequantia, squamae interiores lanceolatae apice summo nigricantes, striatae sparsim ciliolatae, flores flavi pedunculis lineari squamosis; caulis altus, ramosus teres, glaber superne vix puberulus; folia inferiora lanceolato-elliptica, vel ovalia utrinque angustata, inaequaliter dentato-serrata, facie pauci-pilosula subtus setulosa, petiolata, summa tantum sessilia. In sylvis montosis, Kalnik, Križevci, Podsused, Kravarsko ect. fl. Jul. Aug. Syn. S. saracenicus Hayne, Jacobaea nemorensis Wallr.

S. croaticus W. K. Inflorescentia paniculato-corymbosa, calyculo paucifolio, foliola lineari lanceolata elongata infra capitulum bractearum instar pedunculo adnata; squamae anthodii lanceolatae, flores omnes tubulosi, ochroleuci; caulis altus, rectus angulatus, sulcatus glabrescens; folia elliptico-lanceolata, acuminata, inaequaliter dentato-serrata, petiolata, superiora sessilia; In Velebit, Plešivica ad Korienicam; copiosus in monte Padež-Javorje ad Ličpolje, in silvis Lič et in monte Medvedjak ect. fl. Jul. Aug, Syn. S. Cacaliaster Lam. Cacalia Saracenica L.

Forma S. albodentatus. Vuk. Inflorescentia ramoso-corymbosa; squamae calyculi paucae, lineari-lanceolatae anthodium aequantes et vix non paululum superantes, lanato ciliatae, illae anthodii lanceolatae triangulari acutae pilosulae; capitula conferta, pedunculi foliosi, foliolis linearibus lanato ciliatis raro anthodia bracteantibus; flores lutei; caulis altus, strictus, angulatus, sulcatus, glaber superne ramosus ex alis foliorum ramos floriferos emittens; folia ovali-lanceolata, vel lanceolata utrinque attenuata glabra, subtus reticulata secus nervos pilosula inferiora in petiolum alatum protracta, argute

Digitized by Google

inaequaliter dentata, dentibus osseis, albidis; suprema paucidendiculata, vel integra. Inter frutices in monticulis ad Sused e regione pontis viae ferreae; — fl. Aug.

Forma. *S. Fuchsii* Gmel.* Inflorescentia virgato-corymbosa; squamae calyculi paucifolii lineari-lanceolatae longae, anthodii lanceolatae acutae apice fuscae glabrae; flores flavi; caulis altus lignescens, teres, sulcatus, glaber, plerumque ruber, quandoque flexuosus; superne ramosus; folia anguste lanceolata inaequaliter dentata, glabra, dentibus quandoque callosis. In sylvis montanis, Zagreb, Ivančica, Samobor etc.; fl. Jul. Sep.*

S. paludosus L. Inflorescentia corymbosa; squamae calyculi lanceolatae angustae dimidium anthodiim aequantes, anthodii lanceolatae basi pilosulae, flores flavi; caulis elatus fistulosus, sulcatus, tomento deciduo tectus; folia anguste et elongato-lanceolata, duplicato serrata, serraturis incurvis, supra glabra subtus pubescentia demum glabra, sessilia; in paludibus et stagnis sylvaticis inter Kloster Ivanić et Vrbovec, ad Dubrava etc.; fl. Jul. Aug. Syn. S. riparius Wallr. Jacobaea paludosa Fl. W.

S. Vukotinovići Schlosser. (S. sonchoides Vuk.). Inflorescentia primum densa corymbosa, serius paniculato-racemosa, demum ramosissima; capitula supra basim contracta conoideo-elongata; squamae anthodii anguste-lanceolatae, dorso elevatae, striatae marginibus hyalinis, apice sphacelatae, laete virides, nitidae; flores discoidei pallide flavescentes; achenia striata utrinque attenuata, basi annulo calloso cincta; pappus sericeus, plumosus, mollis; caulis strictus teres, striatus, fragilis, foliosissimus, inferne pubescens v. sparsim pilosulus, simplex v. superne in ramulos solutus v. demum ex axillis foliorum infimorum ramulos corymboso-racemosos emittens; basi praemorsus circum circa radiculas incrassatas fibrosas in comam densam complicatas emittens, folia radicalia primaeva breviuscula, ovali-acuta, denticulata, reliqua et caulina lanceolata arrecta, inaequaliter ac eroso runcinato-dentata, dentibus apice calloso mucronuli instar terminatis, subtus crasse venosa, ad costam mediam et in marginibus scabriuscula, breviter ciliolata apice acutiuscula basi cordata sessili auriculata, folia superiora lineari lanceolata integra v. basi solum incisa et hastata, suprema tandem filiformia ciliolata squamarum instar in pedunculis disposita ac capitulis quasi calyculus laxus adhaerentia; radix ut supra; planta annua; primum (1876) per me in exstirpatura supra vineam Kraus (versus Prekrižje) detecta et ad notam sumpta, dein 1880. iterato in apricis silvae Maximir prope domum venatoriam copiosissime inventa; flor. Julio.

---

* Omnes hae formae unum redolent typum, nec differunt multum; credo varietates esse et quidem inconstantes; plurimum iufluit locus natalis, nec erit peccatum, unum vel alterum assumpseris nomen; — tutius tamen manet, si individua noscere volumus, exacte indagare, et dehinc nominare varietates.

Digitized by Google

Centaurea L.

Anthodium imbricatum, flores marginales neutri, tubus sensim in limbum infundibuliformem dilatatus; in disco flores hermaphroditi, limbus tubo latior vel ventricosus; achenium compressum, pappus pluriserialis; radii setiformes, vel lineares, series penultima longior; intima brevior connivens; pappo rarius ex toto deficiente

Series I. *Caules ramosi, paniculati, corymbosi; folia pinnata, pinnatifida; flores varii coloris.*

C. Crupina L. Inflorescentia paniculata; anthodii squamae inferiores et mediae breviores ovali-lanceolatae acutae, intimae elongatae acuminatae apice coloratae; flores rubri, quandoque carnei; caulis erectus glaber apice ramosus; folia infima petiolata lyrato pinnatifida, reliqua pinnati-partita, laciniae lineares spinuloso-glanduloso-denticulatae. In Litt. Croat. ad Segniam, Novi etc., ad Čerević, Semlin etc. Fl. Maj. Jun. Syn.: Crupinastrum Moris, Crupina vulgaris Pers. Crup. Crupinastrum Vis. Crup. Morisii.

C. alba L. Inflorescentia paniculata; anthodii squamae bullatae albae, vel pallide flavescente macula in dorso notatae, scariosae, splendentes, ovales, vel lacerae inferiores, superiores vero in mucronem exeuntes; flores rubri, vel albi; caulis altus, strictus angulatus, sulcatus, scaber; folia pinnatifida, scabra, pinnis linearibus apice mucronatis. In apricis asperis in Litt. Croat. Fl. Jul. Aug.

C. deusta Tenore. Inflorescentia paniculata; anthodii squamae membranaceae, ovatae, vel acutae, intimae apice mucronatae, reliquae margine albescentes integrae, v. fimbriatae dorso nigrescentes vel fusco-maculatae; flores purpurei; caulis strictus, angulatus, pilis brevibus scabridis sursum versus crebrioribus conspersus; folia pinnatifida, laciniis anguste lanceolatis scabris mucronulatis; suprema lanceolata dissecta, vel integra. In pratis montanis Vrebačka staza in Lika. Fl. Jun. Jul.

C. paniculata Lam. Inflorescentia paniculata, ramosissima, anthodii squamae testaceae ovali lanceolatae, supremae elongatae, striatae, apice nigro maculatae fimbriatae mucronulo terminatae; flores persicini vel roseo-violascentes; capitula gracilia; caulis strictus, angulatus, sulcatus, arachnoideo-lanatus, vel floccosus; folia bipinnata, suprema integra; pinnae lineares floccoso-lanatae, cinerascentes; in locis herbidis, glareosis incultis, ad Stenjevec, Sused, Samobor, Krapina etc. Požega, Pakrac etc. Fl. Jul. Aug.

C. Biebersteinii D. C. Inflorescentia paniculata, ramosissima; anthodii squamae ovali lanceolatae superiores elongatae, omnes striatae, fimbriatae et apice macula triangulari nigrescente signatae, apice non mucronatae; flores violascentes, capitula gracilia, ovalia, caulis ramosus, angulatus, floccoso-tomentosus; folia pinnata, laciniae lanceolatae; suprema folia lincaria, integra, canescentia, lanata. In apricis siccis, ad Čerević legit Rossi; ad Virovitica leg. Schlosser. Fl. Aug. Sep. Syn. C. cylindrocarpa Rchb. fil. C. australis Panč.

Digitized by Google

C. Karstiana. Scop. Inflorescentia ramosa; anthodii squamae ovali-acutae, intimae elongatae; dorso striatae, vel lineis tribus impressis notatae, margine et apice albido, flavescente vel testaceo fimbriatae; capitula ovata, globulosa; flores purpurascentes; caules ramosissimi, caespitosi, striati; glabri; folia lineari pinnatifida, mucronulata, scabriuscula. In saxis ad Buccari legit Hirc Fl. Jul. Aug.

C. cristata Bartl. Inflorescentia paniculato-divaricata; anthodii squamae lato ovales cartilagineo-fimbriatae apice in spinam bruneam patentem finitae; capitula globosa gracilia, flores carnei; caulis strictus angulatus striatus, pubescens; folia infima bipinnata, caulina distantia, scabriuscula, simpliciter pinnata, pinnae lanceolatae lineares, mucronatae. In apricis, lapidosis in Litt. Croat. Fl. Jul. Aug. Syn. C. spinoso-ciliata Bernh. C. paniculata Vis. C. acutiloba DC.

C. maculosa Lam. Inflorescentia ramoso-paniculata; anthodii squamae ovali acutae, virescentes, dorso striatae profunde fimbriatae apice triangulari macula nigra notatae; capitula ovali-globosa, flores dilute violacei; caulis rectus, scaber, sulcatus ramosus; folia inferiora bipinnata, scabra, subtus cano tomentella, vel sublanata, laciniae lineares, vix mucronatae, suprema linearia; pedunculi subcapitulis incrassati, pubescentis, lanati. In locis apricis, incultis Samobor, circa Ogulin, Vrebačka staza etc. Fl. Jul. Aug. Syn. C. corymbosa Poir. C. paniculata Jacq. — Videtur esse varietas C. paniculatae? —

Series II. *Caules simplices vel divisi, folia pinnata, pinnatifida; flores flavi.*

C. collina? Inflorescentia monocephala vel oligocephala; anthodii squamae infimae lato-ovatae rotundatae superae albido-marginatae et fimbriatae, mediae apice incrassatae, et subulate spinosae, supremae elongatae cochleariformiter appendiculatae, fimbriato-erosae; squamae in medio virentes, marginibus fimbriis et spinis albido-flavescentibus atque luteolis; flores aurantiaci, capitula magna, ovata; caulis angulatus, simplex vel ramulo adauctus; arachnoideo-lanatus; folia infima petiolata bipinnata, caulina sessilia profunde pinnatifida, foliola lanceolata, utrinque incanescentia, setoso pilosa atque sublanata. In saxosis Velebit inter Halan et Podprag. Fl. Jul. Syn. C. salonitana Vis.

C. sordida W. Inflorescentia ramoso-monocephala; anthodii squamae exteriores ovatae, apice rotundatae, fimbriatae, spinosae, intimae elongatae appendice cochleariformi eroso fimbriatae, omnibus superne fuscis vel nigro coloratis; capitula globoso-ovata basi lanata, flores flavi, vel citrini; caules a basi ramosi angulati arachnoideo-lanati; folia inferiora bipinnatifida, petiolata, caulina pinnatifida sessilia, suprema lanceolata integra; supra glabra, vel marginibus scabriuscula, subtus floccoso-lanata. In asperis, saxosis Litt. Croat. etiam in Vratnik. Fl. Jul.

C. rupestris L. Inflorescentia monocephala; anthodii squamae ovali-acutae, virescentes albido fimbriatae apice fuscescentes spinosae; supremae cochleariformiter appendiculatae incisae vel erosae;

*

Digitized by Google

capitula lato-ovata basi floccoso-lanata, flores citrini vel aurei; caulis humilior, gracilis, striatus basi arachnoideo lanatus; folia scabra, mucronata, inferiora bi- caulina simpliciter pinnata, linearia. In collibus herbidis, pratis montanis, in provincia Likana, etiam in Litt. Croat. Fl. Jun. Jun. Syn. C. collina Scop. C. variabilis Barlting. C. adonidifolia.

Series III. *Anthodii squamae palmato vel patenti-spinosae, folia lyrato-pinnatifida, lanceolata.*

C. solstitialis L. Inflorescentia ramosa, difusa; squamae anthodii ovales, apice palmato-spinosae spina media longissima; supremae cochleariformiter appendiculatae; caulis alatus, tomentosus, ramosissimus; folia lanceolata, decurrentia, canescentia infima lyrata reliqua integerrima; flores citrini. In agris ad vias, in Litt. Croat. circa St. Ivan Psarjevo; ad Essekinum et in Syrmio. Flor. Jul. Aug.

C. Calcitrapa L. Inflorescentia ramosa, patens; anthodii squamae subpalmati-spinosae, spina valida, intermedia capitulum superans, intimae apice subrotundo scariosae; flores purpurei; caulis diffusus, saepe prostratus ramosissimus, pubescens; folia pilosa pinnatifida, radicalia petiolata; pinnae spinosae. In locis sterilibus ad vias et sepes in Campo Podravano et Posavano etiam in Litt. Croat. Fl. Jul. Aug. Syn. Rhaponticum Calcitrapa Scop. Calcitrapa Hippophestum Gaert.

Series IV. *Caules subscaposi, scapiformes herbacei, folia lanceolata, lyrata; flores caerulei vel violascentes.*

C. Cyanus L. Inflorescentia ramoso-monocephala; anthodii squamae lanceolatae apice sphacelatae et fusco vel albido ciliatae, interiores elongatae apice fuscescentes incisae; flores cyanaei in disco violascentes; caulis erectus angulatus, floccosus; folia lineari-lanceolata; caulina linearia, flocculoso puberula, subtus subtomentosa. Obvia inter segetes. Fl. Jun. Jul. Syn. Cyanus segetum. Fl. Wett.

C. montana L. Inflorescentia monocephala; anthodii squamae ovales, acutae, virescentes, margine fusco vel nigro fimbriatae, supremis elongatis apice maculatis et dissectis; flores cyanei in disco purpurascentes, vel violascentes, caulis erectus, superne herbaceus basi strictus, breve pilosus, floccosus; folia anguste et latius-lanceolata, integra, vel interdum sinuata, supra setuloso-pilosa, subtus arachnoideo-lanata; inferiora petiolata, caulina sessilia. In sylvis montium altiorum, Ivančica, Klek, Velebit, in partibus montanis ect. Syn. Cyanus montanus Bauh. C. axillaris Willd.

Var. *C. mollis* W. K. Folia multo latiora, mollia utrinque, subtus tamen densius tomentosa, vel floccoso-lanata. In saxosis Kalnik, Klek, Ivančica ect. locis umbrosis et solo humoso.

Var. *stricta* W. K. Caulis strictus, basi lignescens, pubescens, folia lanceolata, radicalia saepe ovalia, vel anguste lanceolata lyrata, caulina arrecta quasi decurrentia, glabriuscula, praecipue in marginibus arachnoideo-floccosa; flores purpurascentes. In montibus, Klek, Oštre, Ivančica. Fl. Jun. Jul.

Digitized by Google

Var. *C. floccosa* Schl. Vuk. Anthodii squamae lanceolatae, flocculosae, atro marginatae et fimbriatae, fimbriae badiae apice albescentes; caulis humilis, scaposus, saepe flexuosus, folia lanceolata, acuminata, radicalia lyrato pinnatifida, caulina decurrentia utrinque tomentosa ac dense lanato-floccosa. In Plješevica, Korenica. Flores Jun. Jul.

Forma: *C. ochrolepis* Vuk. Inflorescentia monocephala vel accedente ramulo dicephala; squamae anthodii ovales mediae lanceolatae, ochraceae glaberrimae albo-fimbriatae suprema fimbria in mucronem exeunte; flores? — Caulis strictus, sublignescens, floccoso lanatus; folia lanceolata, infima petiolata, superiora decurrentia, integerrima arachnoideo-floccosa. In saxosis inter Halan et Podprag. Fl. Jun. C. cuspidata? Vis. Haec est vera C. ochrolepis, illa quae in fl. Croat. p. 753 commemoratur, refertur ad C. strictam W. K.

Var. *ochrolepis adusta.* Caulis spithamaeus, flexuosus, monocephalus, squamae anthodii virentes, nigro marginatae fimbriis basi fuscis apice albis; folia radicalia lyrata, runcinata vel erosa, superiora anguste lanceolata, decurrentia incano-lanata vel cano-floccosa. In pratis montanis Ljubovo, Vrebačka staza.

Series V. *Caules alti, lignescentes, paniculati v. simplices, anthodii squamae lacerae vel fimbriatae pectinatae, revolutae; folia lanceolata vel lyrata.*

C. Jacea L. Inflorescentia paniculata; anthodii squamae scariosae, concavae ovatae, bruneae, dorso saturatiore macula notatae, splendentes, exteriores seu infimae pectinato fimbriatae, pallescentes, mediae lacerae, supremae longiores cochleariformes, appendice lacero, fisso vel subintegro; flores purpurascentes; caulis paniculatus, ramosus, angulatus, sulcatus puberulus, sub capitulis incrassatus, tomentellus; folia ovali lanceolata integra, setulosa, vel glabrescentia margine scabra vel remote denticulata, radicalia petiolata, scaepe lyrata vel appendiculata, caulina sessilia, suprema capitulum stipantia. In pratis siccis, ad margines viarum et sepium hinc inde. Fl. Jul. Sept. Syn.: Raponticum Jacea Scop. Cyanus Jacea Fl. Wett.

1. Forma: *C. flavicans* Vuk. Inflorescentia paniculata, anthodii squamae scariosae, infimae et mediae lanceolatae margine albescente profunde fimbriatae, vel erosae saltem vel lacerae; supremae cochleariformi appendice fimbriato vel integro in medio solum disecto provisae, omnes pallide ochraceae vel in dorso saepe maculatae; flores lilacini; caulis strictus sulcatus, arachnoideo-lanatus, ramosus, ramuli sub capitulis tomentosi, incrassati; folia arachnoideo-floccosa, scabriuscula, integra vel minute denticulata, inferiora petiolata, caulina sessilia. In herbidis montanis Ivančica, loco Beljiga vocato. Fl. Jul.

2. Forma *C. Haynaldi* Borbás. Exsicc in Schaeda 11. Aug. 1875. (salva descriptione Auctoris mihi ignota). Inflorescentia monocephala; anthodii squamae ovatae, splendentes scariosae, concavae, testaceae inferiores et medio in marginibus albescentes vel pallidiores profun-

Digitized by Google

dius dissectae vel subintegrae, et in medio solum divisae, segmentis involutis, supremae incisae; omnes insuper dorso fusco maculatae; flores lilascentes, capitula lato ovata; caulis simplex angulatus, spithamaeus arachnoideo-lanatus; folia lanceolata, arachnoideo-lanata, integra, radicalia petiolata, caulina sessilia. In saxis infra cacumen montis Plišivica ad Korenica. Fl. Jul. Aug.

3. Forma: *intricans* Vuk. Inflorescentia ramosa, ramis bifloris; anthodii squamae ovatae, infimae fimbriatae, mediae divisae, segmentis incisis; supremae subintegrae, vel eroso-dentatae, omnes scariosae dorso fusco-maculatae marginibus ochraceae vel albescentes, splendentes; flores marginales radiati dissecti, caerulescentes in disco purpurascentes; capitula basi tomentosa, lanata et foliolis obtecta; caulis altus lignescens angulatus lanato floccosus; folia lanceolata remota denticulata setulosa, et arachnoideo-floccosa inferiora longe-petiolata, caulina cordato amplexicaulia basi incisa vel auriculata, suprema decrescentia oblonga, obtusiuscula, vel ovato-elongata, sessilia. In sylvaticis lapidosis in monte vicino qua ex Crnilug itur ad Rišnjak. Fl. Maj. Jul Aug.

4. for. *amara*. L. Inflorescentia monocephala vel ramosa; anthodii squamae scariosae pallide ochraceae vel albescentes ovatae concavae, integrae vel lacerae; flores lilacini, vel carnei; caulis pedalis vel bipedalis strictus, sulcatus lanato-floccosus, simplex vel pro statione ramosus; folia lanceolata, plus minus angusta, interdum pinnatifida, floccosa, vel subtomentosa, integra. In collibus herbidis, et in lapidosis, circa Goljak et Bizek ad Sused; Carolostad. Netretić Severin ect. in Litt. croat. fl. Jul. Syn. C. bracteata Scop.

C. nigrescens Willd. Inflorescentia paniculata; anthodii squamae lanceolatae elongatae, remotae, virentes apice nigrae val atro fuscae fimbriatae, supremae cochleariformiter appendiculatae erosae, capitula in ramulis approximata; flores lilacino-purpurascentes; caulis elatus, strictus sublignescens, angulatus, ramosus; glabrescens vel arachnoideo sublanatus; folia lanceolata, oblonga, denticulata vel integra; scabriuscula, vel sublanata. In pratis siccis, montosis, in collibus ad margines sylvarum; ad gornji Stenjevec et Zagreb in Tuškanec ect. fl. Aug. Sept.

Forma 1. *C. sciaphila* Vuk (stenolepis — nigrescens). Inflorescentia paniculata, authodii squamae virentes ramosae, apice nigrescentes, fimbriatae, vix non revolutae, intimae elongatae erosae vel lacerae; flores violacei, capitulis basi floccosis; caulis elatus, sulcatus, angulatus, floccosus ramosus; folia radicalia aliquot minima, reliqua ovali lanceolata elliptica, magna, denticulata basi in petiolum longum attenuata, caulina alato-petiolata sinuato denticulata, suprema sessilia decrescentia glabra, pilis brevibus conspersa; Ad margines sylvarum et in collibus sylvaticis loco umbroso, Zagreb in Tuškanec et alibi — fl. Aug. Capitulis est nigrescens, caule et foliis stenolepis.

2. *C. decipiens Thuill.* inflorescentia paniculato ramosa, anthodii squamae inferiores et mediae badio fuscae fimbriatae supremae

Digitized by Google

incisae vel erosae marginibus pallidiores; flores lilacini; caulis rectus, altus, angulatus, sublignescens ramosus; capitulis plerisque solitariis; folia lanceolata vel oblonge elliptica, inferiora petiolata integra, vel lyrata, caulina decrescentia sessilia, glabra. In pratis montanis, et in collibus herbidis, Samobor, Zagreb, in Litt. Croat. Rišnjak ect. fl. Jul. Sept. Syn. C. pratensis Thuill nullum video discrimen.

C. Austriaca Willd. Inflorescentia ramoso-paniculata; anthodii squamae inferiores et mediae lanceolatae subulato-attenuatae setaceo ac pinnato fimbriatae, recurvatae badiae, vel nigrescentes, supremae arrectae, altiores cochleariformes, erosae; capitula basi lanata; flores purpurascentes; caulis erectus, sublignescens, ramosus, angulatus; folia lanceolata, elliptica, subintegra vel remote denticulata, inferiora petiolata reliqua sessilia in ramulis angustiora, omnia arachnoidea, — vel floccoso-sublanata. In Ribnik, legit Rossi fl. Jul. Aug. Syn. C. phrygia L.

C. stenolepis Kerner. Inflorescentia ramosa, corymbosa, aggregata; anthodii squamae inferiores et mediae apice ovatae, erosae vel dissectae; textura squamarum tenuis subtilis, ungues squamarum transvisibiles, et anthodium quasi velo obtectum et reticulatum; flores violaceo purpurascentes; caulis rectus, strictus altus, arachnoideo-floccosus; folia lato-elliptica, utrinque attenuata in petiolum in fluentia, media et superiora elliptica, vel lato-lanceolata, utrinque breve-pilosa, glaucescentia et hispidula, primitus leviter arachnoideo pilosula demum sub anthesi albo-floccosa minute dentata, denticulis callosis; in collibus herbidis sylvaticis, Tuškanec, Samobor ect. obvia; fl. Jul. Sept.

Var. *incanescens*, anthodia et folia incana et densius arachnoideo-floccosa; folia angustioria quam in typo et caules magis rigidi ac lignescentes; in saxosis siccis, apricis, — praecedens sylvatica et subumbrosa pracamat; Zagrabiae copiosa in Tuškanec locis praesertim exstirpatis; fl. Jul. Aug.

Series VI. *Caules elati, sublignescentes; folia pinnatifida, vel lyrata, vel rarius integra; anthodii squamae spinosae, v. mucronatae vel innocuae; capitula globosa.*

1 C. *Scabiosa* L. *spinulosa* Rochel. Inflorescentia paniculata vel ramosa; anthodii squamae virentes, infimae et mediae ovali-lanceolatae apice nigro, subulatae, integrae, basi floccoso tomentosae, superiores apice longe ciliatae et mucrone terminatae. supremae tandem elongata apice atro- vel nigro-fuscescente fimbriato ciliatae; flores violaceo purpurascentes; capitula globosa; caulis altus, strictus, profunde striatus, vel sulcatus, ramosus, pubescens vel arachnoideo-floccosus; folia profunde pinnatifida, laciniae angustae, vel lineares, integrae vel ramosae dentatae seu iucisae, hispidulae, v. glabrescentes, scabro-ciliatae; inferiora radicalia longe petiolata, auriculata, caulina inferiora et media petiolata lineari pinnatifida, suprema sessilia bi trifida; radix crassa, repens, fibris exsiccatis multis et stramineis foliorum petiolis annorum priorum adaucta; in montosis agris siccis

Digitized by Google

et incultis etiam ad Šestine et Sused obvia est; hinc inde, promiscue cum aliis formis fl. Jul. Aug.

C. Scabiosa L. Inflorescentia ramosa; anthodii squamae ovali-triangulares, virentes, et apice nigro innocuo, badio vel ochraceo fimbriatae, glabrescentes; capitulis ovatis lato-globosis; caulis altus, strictus basi sublignescens, angulatus, sulcatus, glabrescens, basi arachnoideus; ramosus; folia pinnatifida vel bipinnatifida, foliolis ovatis, incisis, laciniatis, vel lanceolatis, glabriusculis, setaceo breve pilosellis, vel scabriusculis ciliolatis, radicalibus et interioribus caulinis petiolatis, petiolis floccosis, caulinis superioribus sessilibus pinnatifidis, linearibus decrescentibus. In collibus siccis, agris et pratis arenosis, solo argilloso etc. Obvia.

Typus est C. Scabiosae, quae forma foliorum et squamarum anthodii variat.

2. *C. integrisquama* Vuk. Inflorescentia paniculata, ramosa; anthodii squamae ovali-lanceolatae, virescentes, integerrimae, apice nigro in mucronem producto, supremae elongatae superne fuscae rotundatae et fimbriatae; flores roseo-lilascentes; caulis angulatus sulcatus, flocculosus, basi validus et in ramos solutus; folia radicalia longa et longe petiolata, pinnata, foliolis quinquejugis, lanceolatis subin. tegris, vel ad basim incisis vel pinnatifidis, dentatis, vel serratis, brevissime petiolatis supremo impari rotundato; reliqua caulina ima et media elongata, profunde laciniata, vel pinnatifida; laciniae angustae, lanceolatae, vel ensiformes, integrae; suprema lineari lanceolata, integra, sessilia glabra; in collibus siccis et arvis circa Goljak et Bizek, Julio.

III. *C. Scab. apiculata* Ledebour. Inflorescentia ramosa, subpaniculata; anthodii squamae ovali-lanceolatae, inferiores et mediae margine et apice nigrescentes fimbriatae in mucronem spinulosum patentem exeuntes; supremae elongatae apice ovatae fuscescentes fimbriatae; flores lilascentes, capitula ovali-globosa, basi arachnoideo-lanata; pedunculis seu ramulis floriferis sub capitulo squama una alterave mucronata provisis; caulis altus strictus inferne lignescens, teres, superne angulatus, striatus, pubescens, ramosus; folia inferiora pinnati- vel bipinnatifida, petiolata, laciniis lanceolatis integris, vel incisis, dissectis, difformibus, glabris; caulina profunde pinnatifida in petiolum alatum decurrentia, sessilia; laciniae ensiformes, vel oblongae; suprema folia remota, linearia, omnia in apiculum terminata; in montibus dolomiticis, siccis circa Samobor; fl. Aug. Syn. Cent. spinulosa olim non Rochel; C. pungens Borbas. (Herbar. europaeum Dr. Car. Baenitz).

4. *C. badensis Tratt.* Inflorescentia ramosa; anthodii squamae ovatae, virescentes, arachnoideo-lacinatae v. floccosae, apice rotundato nigrescentes, fimbriatae et mucronulatae, supremae elongatae apice quoque rotundato nigrescente fimbriato, vel eroso; flores roseo-lilascentes; caulis strictus, striatus, basi teres glaber superne angulatus arachnoideus vel flocculosus; folia radicalia ovalia, acuminata, vel lanceolata, integra, vel petiolis lyratis, appendiculatis,

Digitized by Google

foliolis longis anguste lanceolatis; caulina lineari- vel auguste-lanceolato-pinnata, folio supremo late-lanceolato, serrato, vel runcinato, subintegra, lyrata, suprema lineari pinnatifida, vel lineari bi trilacinulata, vel etiam lineari lanceolata; glabra minutissime ciliolata; In montibus dolomiticis ad Samobor. fl. Jul.

5. *C. integrifolia* Vuk. Inflorescentia ramosa, oligocephala; anthodii squamae infimae ovales virentes, mediae acutae, fusco margine breviter et laxe fimbriatae in mucronulum terminatae, supremae elongatae rotundatae, fusco et nigrescente appendice fimbriato vel eroso provisae, basi quidquam arachnoideo floccosae; flores saturate rosei, capitula globosa; caulis glabrescens, vel breviter pilosus, altus, angulatus, sulcatus, superne ramosus, ramulis longis monocephalis; folia radicalia longe ac oblique lanceolata, vel ovali-elliptica lata, integra, minutissime scabro-denticulata, basi in petiolum longum sparsim arachnoideo floccosum influentia; caulina conformia, decrescentia, brevius petiolata, suprema angusta, sessilia, flavovirentia, pagina utraque glabra, rudimentis pilorum sparsim obsita; radix longissima flagelliformis in saxosis dolomiticis et marnosis collibus ad Samobor versus fabricam malleum cupreum. — Fl. Aug. 1855. et 1876.

Crepis L.

Anthodium calyculatum vel subimbricatum, achenia conformia, teretia, vel subcompressa, multistriata (10—30) apice angustiora vel plus minus longe rostrata, pappus pilosus, radii capillares.

C. foetida L. Inflorescentia ramosa; anthodii squamae lanceolatae, canescentes, setoso pilosae, pilis quandoque glanduliferis; exteriores breviores, acutiusculae; flores flavi; caulis ramosus, ramulis divisis; hispidis sub capitulis incrassatis et densius pilosis; folia runcinato-pinnatifida utrinque hispida; superiora angusta, lanceolata, basi profunde incisa, radix fusiformis; in herbidis, pratis et aggeribus hinc inde. Fl. Jun. Aug. Syn.: Barkhausia foetida D. C. Hostia foetida Mnch.

Forma: *C. rhoeadifolia* M. B. Inflorescentia ramosa, anthodii squamae lanceolatae cano pubescentes dorso setoso-hispidae, inferiores lineares in pedunculum villosum descendentes; flores setosi; caulis strictus, teres, striatus, passim rubicundus, ramosus; inferne et sub capitulis densius hispidus aut pilosus, in medio et in ramulis passim nudiusculus; folia radicalia runcinata, pinnatifida, acute et angulato-dentata, subnuda, margine setoso ciliata; caulina angustiora lanceolata, basi profunde-incisa, sagittata; in pratis siccis et montosis, glareosis, aggeribus, ad margines viarum. Fl. Jun. Aug. Syn. Barkhausia rhoeadifolia M. B.

C. traxacifolia Thuill. (var. ramulifera). Inflorescentia corymbosa, demum paniculato-corymbosa; anthodii squamae lanceolatae cano pubescentes, obtusiusculae, apice tomentoso-ciliolatae, exteriores breviores laxae; flores flavi, ligulae subtus rubro vittatae,

Digitized by Google

caulis erectus, profunde striatus, bi trifolius, ex alis foliorum ramulos florigeros edens; puberulus, vel sparsim pilosus, superne et in pedunculis stellato-pubescens; folia radicalia rosulata, petiolata, runcinata vel lyrato-pinnatifida, lacinia terminali maxima, apice rotundata; caulina remota lanceolata, runcinata vel pinnatifida, sessilia, suprema linearia; omnia breviter setoso-pilosa ac ciliata; in pratis et agris trifolio seminatis, circa Zagreb, Stenjevec et Sused. Fl. Maj Jun. Syn.: Cr. taurinensis Willd C. tectorum Vill. C. cinerea DC. C. vesicaria Balb. non L. C. Lachenalii Gmel. C. praecox Balb. C. polycephala Vuk. Barkhausia taraxacifolia D. C. Wibelia taraxacifolia Röhl.

C. vesicaria L. Inflorescentia paniculato corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, exteriores breves concavae, scariosae; interiores lanceolatae tomentellae; flores flavi; caulis erectus, sulcatus, hispidus, ramosus; folia runcinato-dentata, vel pinnatifida, superiora lanceolata, sagittata; in herbidis, ad vias ect. in Litt. croat. Flumen, Buccari, Novi ect. Fl. Maj. Jun. Syn: Barkhausia vesicaria Spr.

C. hispida W. K. Inflorescentia ramoso-corymbosa; anthodii squamae lanceolatae rigido-pilosae hispidae, exteriores breviores; flores flavi; caulis rectus, profunde striatus, vel sulcatus, ramosus; glaber, pilis setosis conspersus; folia runcinato-lyrata aut runcinato-dentata, caulina sagittata integra vel basi incisa; in pratis, et collibus herbidis, inter segetes. Fl. Jun. Aug. Syn.: Crep. setosa Hall. Barkhausia hispida DC.

Var. *C. cernua* Ten. Caule diffuso, folia radicalia obovato-lyrata, angulato-dentata, glabriuscula, caulina-hastato lanceolata; capitula cernua; in Litt. Croat. Buccari, Flumen etc. Fl. Maj. Jun.

C. pulchra L. Inflorescentia paniculata, laxe-corymbosa; anthodii squamae dorso carinatae, glabrae, exteriores brevissimae, interiores lanceolatae longe acuminatae; flores flavi, capitula gracilia; caulis erectus a basi usque medietatem hirtus, superne et in pedunculis glaber, folia ima runcinata, caulina lanceolata, cordata postice dentata, suprema lineari-acuminata, omnia puberula; ad margines viarum, in collibus et virgultis ad Karlovac, Jaska, Zagreb, Semlinum et in Litt. croat. Fl. Jul. Aug. Syn.: C. lapsanifolia Rchb. Prenanthes hieracioides W. P. pulchra D. C. Chondrilla pulchra Lam Phaecasium lapsanoides Cass.

C. tectorum L. Inflorescentia ramosa et ramoso corymbosa; anthodii squamae cano-pubescentes. exteriores lineares patulae; flores flavi; caulis spithamaeus, ramosus, teres, striatus, puberulus; folia radicalia lanceolata, dentata, vel runcinata, pinnatifida, caulina linearia, sessilia, sagittata; in agris inter segetes non rara. Fl. Maj. Jul. Syn.: C. angustifolia Kit. C. striata Schultz C. dioscoridis Poll.

C. virens Vill. Inflorescentia paniculato-corymbosa, anthodii squamae lanceolatae, glabriusculae breviter ac sparsim pilosulae, capitula gracillima, flores flavi; caulis strictus, ramosus, glaber; folia radicalia lanceolata, pinnato dentata, vel runcinato-pinnatifida, su-

Digitized by Google

periora lanceolata, linearia, basi sagittata; in agris, pascuis, ad vias etc. Fl. Jun. Sept Syn.: C. diffusa D. C. C. pinnatifida Willd. C. polymorpha Wall. (sunt etiam varietates pro ratione foliorum).

Forma: *C. agrestis* WK. Folia lanceolata, runcinata, vel sagittata, anthodia majora quam in praecedente; pedunculi, capitula et caulis hispidus; in agris, arvis et pratis siccis rarior; in Slavonia ad Požegam, Kutjevo, Velika, Čerević, Irig.

C. neglecta L. Inflorescentia ramosa, anthodii squamae lanceolatae, canescentes vel pilosulae; capitula aute anthesim nutantia, gracilia; caulis gracilis, dichotomus, basi pubescens, secus glaber; folia obovata, runcinata, lyrata aut dentata, superiora sessilia, sagittato-amplexicaulia acuminata, basi dentata. In locis sterilibus, herbidis hinc inde praesertim in partibus australibus; in Litt. Cr. Fl. Maj. Sept. Syn.: C stricta Scop. C. polymorpha DC Barkhausia stricta Rchb. Cr. nudicaulis Sieb.

Forma: *C. cernua* Ten. Caulis diffusus, folia radicalia obovata, lyrata, angulato-dentata glabra, caulina hastato-lanceolata, anthodia glabra, cernua; in Litt. croat.

C. biennis L. Inflorescentia ramoso-corymbosa, anthodii squamae oblongo-lineares, cano-pubescentes, exteriores patulae, interiores dorso hispidae vel glabrescentes: caulis erectus, glaber altus; folia radicalia dentata, vel runcinato-pinnatifida, caulina sessilia subamplexicaulia, basi auriculato-dentata; glabra; in pratis, pascuis, ad vias etc. Fl. Jun. Sept.

Variat: *C. lodomeriensis* Bess. Folia subaequaliter runcinata apice integra, laciniae deorsum sensim minores;

C. lacera Ten. Folia inaequaliter runcinata, vel lacero-pinnatifida, anthodia albo-tomentosa;

Occurrunt mixtim cum typo originali hinc inde.

C. rigida WK. Inflorescentia racemoso-corymbosa; anthodii squamae infimae ad basim capituli lineari lanceolatae, laxae, breviores, reliquae etxteriores lanceolatae, intimae elongatae acuminatae cano-pubescentes, ciliatae; flores flavi; caulis strictus angulatus sulcatus, rigidus, glaber; folia radicalia ovali-oblonga, lanceolata breve petiolata, runcinata vel sinuato denticulata, vel subintegra; caulina lanceolata acuminata, basi hastato-amplexicaulia, sinuato dentata, suprema linearia integra, ramulos seu pedunculos fulcrantia; omnia pilis brevibus notata et setuloso-ciliata; in collibus herbidis pratis montanis in Vrebačka staza, ad vetustam arcem Belaj in Lika: Slavonia in Stražilovo et Karlovci. Fl Jun. Aug. Syn.: Brachyderea rigida Cassini. Cr. latifolia Ball.

C. chondrilloides Jacq. Inflorescentia ramosa; anthodii squamae exteriores breves, inferiores elongatae lanceolatae, dorso virides marginibus cano tomentosae; flores flavi; capitula magna; caulis rectus, sulcatus, pilosus, floccosus; folia pinnata, pinnae fasciculatae, lineares; in locis saxosis pratis siccis etc. in Litt. Croat. ad Kraljevica, Buccari, Flumen. Fl. Jun. Aug. Syn.: C. foeniculacea Froehl. C. Adamis Spr. Andryala chondrylloides, Scop. Berenia andryaloides

Digitized by Google

Bring. Wibelia chondrylloides, Hopp et Hornsch. Hieracium foeniculaceum Wulf.

C. praemorsa Tausch. Inflorescentia racemosa; anthodii squamae lanceolatae, exteriores breves, laxae inferiores elongatae, glabrae apice ciliolatae; flores flavi, capitula gracilia; caulis erectus aphyllus, et pilis brevibus conspersus, superne et in pedunculis tomentosus et cano pilosellus; folia ovali-oblonga, obtusa, vel lanceolata sinuato denticulata, vel subintegra, pubescentia; in collibus et montibus; Fl. Maj, Jun. Syn.: Hieracium praemorsum L. Geracium praemorsum Rchb. Intybus praemorsus Fries. Intybella praemorsa Mon.

C. succisaefolia Tausch. Inflorescentia paniculata; anthodii squamae lanceolatae, exteriores breves, interiores elongatae, una cum pedunculis glanduloso-pilosae, canescentes; caulis rectus superne in ramulos solutus; breviter setulosus, vel glaber; folia oblonga, lanceolata, adpresse pilosella, puberula vel glabrescentia, denticulata, vel subintegra, caulina amplexicaulia; in pratis montanis, subalpinis Velebit, Plišivica, Kapela; fl. Jul. Aug. Syn.: Hieracium succisaefolium All. H. integrifolium Hoppe. Geracium succisaefolium Rchb.

Varietas: caule et foliis glabris est C. *hieracioides* W. K.

C. croatica Schl. et Vuk. Inflorescentia paniculata; anthodii squamae lanceolatae nigro et glanduloso-pilosae; flores flavi; caulis rectus, foliatus, superne ramosus; striatus, setoso et in pedunculis nigro-glanduloso pilosus; folia ovalia, caulina lanceolata, vel ovata semiamplexicaulia; remote ac sinuato-denticulata, vel integra, subrugosa in venis setoso-pilosula; in montanis graminosis in Kapela, Plišivica ad Korenica; fl. Jun. Jul. Syn.: Hieracium Croaticum W. K. H. ovatum Willd. H. Sternbergii Schrad. Geracium croaticum Rchb.

C. Jacquini Tausch. Inflorescentia monocephala, vel scapo diviso dicephala; anthodii squamae lanceolatae, exteriores breves, inferiores elongatae albo et laxe tomentosae vel mixtim nigro-glandulosae; flores flavi; caulis humilis, simplex vel furcatus; glaber; folia radicalia exteirora integra, caulina runcinata, pinnatifida, vix pilosula, longe acuminata, laciniis linearibus; in asperis, saxosis; Velebit, Visočica; in Litt. croat. ibidem leg Rossi 1874. Syn. Hieracium chondrilloides L. Geracium chondrilloides Rchb. Fl. Maj, Jun.

C. paludosa Mnch. Inflorescentia paniculato-corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, exteriores valde breves, inferiores elongatae; omnes praecipue exteriores basi nigro ac glanduloso-pilosae; flores flavi; capitula praecedentium majora; caulis altus, fistulosus, striatus, glaber, ramosus; folia inferiora oblonga, ovali-lanceolata petiolata sinuato-dentata, runcinata caulina lanceolata acuminata dentata basi cordata vel subhastata amplexicaulia, suprema lanceolata, utrinque attenuata, integra; in pratis et sylvis humidis; in sylvis ad Colapim ad Ozalj; ad Leskovac pone lacus Plitvica, inter Lovrečinam et Gradec ad fluvium Černec, in St. Anna, in vallibus circa Samobor

Digitized by Google

etc. Fl. Maj. Jun Syn.: Hieracium paludosum L. Geracium paludosum Rchb. Aracium paludosum Monnier.

Hieracium L.

Anthodium inbricatum; achenia conformia, teretia, vel subprismatica, apice annulo tenui instructa, erostrata; pappus pilosus, fragilis.

Series 1. *Caulis scapiformis monocephalus, vel furcatus dicephalus, vel repetito furcatus pleiocephalus; folia radicalia sub anthesi vegeta; stolones saepe florentes.*

H. pilosella L. Anthela monocephala; anthodii squamae lanceolatae cano-tomentosae, pilis nigris longis eglandulosis et inmixtis brevibus glandulosis tectae; flores flavi, subtus rubro vittati; caulis scaposus albo-tomentosus vel stellato-pubescens in decursu sparsim sub anthodio densius cano et nigro-glanduloso pilosus; folia radicalia infima breviora, spatulata reliqua lanceolata, supra sparsim setosa, subtus tomentosa, pilosa, petiolata, ciliata, denticulata vel integra; stolones breves, crassiusculi vel elongati, sparsifolii pilosi; radix obliqua; fl. Maj. Sept. Obvium in collibus siccis ad vias et fossas etc.

Var.: *H. pilos. pumilum* Uechtritz. Anthodii squamae lanceolatae, tomentosae, breviter atro-pilosae et glandulosae; scapus humilis stellato pubescens, sparsim pilosellus, sub capitulo dense tomentosus ac pilosus; folia ovali spathulata, supra glabriuscula, subtus cano-tomentosa; stolones breves; floret praecipue in aestate.

H. pilos. robustum Koch. Anthodia majora, longe et eglanduloso-pilosa; folia majora et stolones elongati; solo pingui.

H. pilos. longifolium Thüm. Gräfenb. scapo altiori anthodiis minoribus glanduloso, breviter et mixtim eglanduloso, longe pilosis, foliis longe-lanceolatis, supra pauci-setulosis, subtus cano-tomentosis; stolonibus elongatis; in umbrosis collibus herbidis et siccis ad Šestina; fl. Jun.

Forma 1. *Pilos. stoloniflorum* Vuk. non W. K. Anthela monocephala vel scapo semel vel repetito furcato pleiocephala; anthodii squamae lanceolatae, margine pallescentes nigro glandulosae et eglanduloso pilosae; flores flavi subtus rubro vittati vel concolores; caulis scaposus simplex vel furcatus stellato floccosus sparsim pilosus, superne tomentosus pilosus et breviter glandulosus; folia spatulata et lanceolata, integre vel minute denticulata, glabriuscula subtus leviter tomentosa; petioli et stolones multi, longi flagelliformes, foliosi piloso-ciliati; florentes e basi decumbente adscendentes et saepe furcati, caules secundarios aemulantes; in collibus herbidis, ad fossas viarum et agrorum hinc inde sat copiosum; fl. Maj. Jun. Syn. H. flagellare Willd. H. dubium Monnier. H. Pilos. stolonibus florentibus Juratzka.

Nostrum Hieracium cum descriptione H. stoloniflori W. K. neutiquam convenit; auctores dicunt in opere suo p. 303. „*Icon*

Digitized by Google

(tab. 273) exhibet stirpem, qualis in horto enata est seminibus in montosa parte Croatiae lectis". — Mihi non licuit hucusque in Croatia invenire H. stoloniflorum, quale praetenditur in opere citato; vel semen erat commutatum, vel planta cultura subivit mutationem; — credo H. stoloniflorum W. K. in septentrionalibus partibus provenire.

2. *H. Pilos. leucocephalum* Vuk. Anthela monocephala; anthodii squamae laciniatae albo tomentosae pilis nigris brevibus vel eorum rudimentis solum conspersae; flores flavi ligulis subtus purpurascentibus; capitula magna; caulis scaposus sed strictus, rigidulus stellato-pubescens, superne tomentosus et sub capitulo densius pilosus; folia oblonga, vel ovali-spatulata, vel lanceolata, supra longe strigoso pilosa, pilis basi bulbosis; subtus cano-tomentosa et praesertim ad nervum medium sotoso-pilosa; stolones et petioli breves tomentosi, longe setosi basi hirsuto villosi, radix valida, repens; in pratis montanis et locis herbidis in Litt. maritimo et Croatia montana; in Višćvica, Javorje, Fužine, Tuhobić, Rišnjak ect. vices obit H. Pilosellae, quod hic locorum non crescit. — H. macranthum Ten. Borbas Oest. bot. Zeitschr. p. 135. 1878.

3. *H. pilosella-praealtum* Friedr. Schultz. Anthela corymbosa, vel cymosa, 5—8 cephala anthodii squamae lanceolatae, albo pilosellae et nigro glandulosae; flores flavi, concolores; caulis rectus, scaposus, aphyllus, simplex vel quandoque ramulo secundario auctus, floccosus sparsim pilosus; folia infima brevia, spatulata; reliqua lanceolata, laxe denticulata petiolata utrinque breviter pilosa ciliata; stolones longi, pilosi, foliosi, in individius robustis non raro florentes; in herbidis collibus, in vicinia Hieraciorum Pilosellae et praealti — in multis locis; planta caeterum nostra multo validior est quam exemplaria Schultziana et alia germanica. fl. Maj. Jun.

4. *H. Pilos. bifurcum* Vuk. Anthela ramosa; anthodii squamae lanceolatae, pilis longis albis basi nigris et immixtis brevibus glandulosis obsitae; capitula nutantia; caulis rectus in ramulos longos monocephalos solutus, secundario saepe florente acutus ad ramificationem folio fultus; folia lanceolata remote denticulata supra sparsim setosa subtus stellato pubescentia ciliata mollia; stolones elongati sparsifolii saepissime florentes; in montosis, herbidis et sterilibus; in hortis, prunetis ect. Samobor, Zagreb, Crisii. fl. Maj. Jun.

H. bifurcum M. B. Anthela monocephala, vel scapo furcato 2—3 cephala; anthodii squamae lanceolatae, pilosae, pilis canis basi nigris; flores flavi, concolores, capitula gracilia caulis scaposus, gracilis simplex plerumque divisus, stellato pubescens breviter ac sparsim pilosus; pedunculi tomentosi et nigro pilosi, glandulosi vel etiam mixtim glandulosi; folia lanceolata acuta, remote denticulata, supra nudiuscula vel sparsim setoso-pilosa, subtus stellulato pubescentia; stolones breves, graciles sparsim foliosi et piloselli in collibus siccis, herbidis ad margines viarum et agrorum; fl. Maj. Jun. Syn. H. collinum Besser. H. brachiatum Tausch. H. hybridum Gaud. H. flagellare Froehlich.

Digitized by Google

H. Račkii. Vuk. Anthela ramosa, vel paniculata; anthodii squamae lanceolatae albo-pilosulae et nigro glandulosae; flores lutei, subtus rubro-vittati; caulis subscaposus infra medietatem in ramulos longos florentes vel supra medietatem in pedunculos tomentosos solutus, strictus uni vel bifolius, sub axillis ramulorum foliolo stipatus, leviter floccosus ac pilis patentibus longis canis basi nigris sparsim obsitus; folia longe lanceolata, integra vel remote denticulata, supra sparsim longe setoso-pilosa. subtus stellato-floccosa; petioli basi setoso-villosi, infima radicalia breviora, spatulata; stolones nulli; in pratis montanis supra Ličpolje — rarum. — fl. Jul. Meritiss. Tommasini notat: H. Račkii Wald-Anlage von Chiadino bei Triest! Elisa Braig de A. 1856. misit ex Lipica bei Triest, sine nomine!

Series II. *Caulis scaposus, altus, corymbosus cymosus, polycephalus, capitula gracilia, stolones elongati, breves, vel nulli.*

H. brachiatum Bertoloni; *micranthum* Heuffl. Anthela paniculata, vel paniculato-corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, tomentosae, vel dense cano-floccosae nigrae et cano-pilosae, pilis interdum glanduliferis, brevisssinis rudimentosis; capitula gracilia flores flavi: caulis strictus, gracilis, repetito-furcatus, pedunculis elongatis, fastigiatis, stellato-pubescens, sparsim pilosus, ramuli sive pedunculi superne dense pubescentes vel tomentosi pilis nigris et incanis haud dense obtecti; folia lanceolata acuta, glaucescentia, supra glabriuscula vel sparsim setoso-pilosa, subtus stellato-floccosa vel canotomentosa; stolones longi, flagellares, saepe florigeri, petioli et foliola tomentosa, pilosa; radix repens; in herbidis, pratis glareosis et siccis circa Zagreb et alibi; fl. Maj. Jun. Syn. H. bifurcum Koch. H. acutifolium Grisebach H. albopedicellum Vuk. H. Croat. 1853.

H. auricula L. Anthela congesta vel laxior subcorymbosa; anthodii squamae lanceolatae nigro glandoloso-pilosae basi stellato-pubescentes; flores sulphurei; capitula parva; caulis scaposus humilis vel quidquam altior, glaber vel pubescens et sparsim pilosus, sub capitulis tomentosus nigro glaudulosus; folia spathulata; vel lanceolata integra, plana vel undulata, glabra; stolones breves, piloselli; obvium in herbidis, pascuis ect. fl. Maj. Jun Syn. H. dubium Smith. H. Lactucella Wallr.

H. praealtum Will. Anthela corymbosa; anthodii squamae linearilanceolatae glabrescentes, stellulato-canescentes, vel nigro pilosae; capitula gracilia; flores sulphurei; caulis elatus, strictus simplex superne corymbosus, vel cymosus, glaber, vel stellato pubescens, sparsim setoso-pilosus; folia lanceolata, elongata acuminata, vel obtusiuscula, subnuda, glabra vel setoso-ciliata ac facie setis conspersa; stolones longi, flagellares saepe florentes, vel gemmas florum ferentes, ciliati, pilosi, vel glabri; vel etiam abbreviati; in pratis siccis, collibus montibusve incultis, obvium; fl. Maj. Jun. Syn. H. florentinum Willd. H. stellatum Tausch.

Eorma 1. *erythrophyllum* Schl. Vuk. Anthela cymosa, demum laxa; anthodii squamae lineari-lanceolatae sparsim pilosae, pilis saepe

Digitized by Google

glandulosis; capitula gracillima; caulis rectus, plurimum flexuosus, sparsim praesertim ad basim pilosus, folia lanceolata, acuta, remote denticulata, supra glabra subtus setulosa, utrinque hepatico-purpurescentia; stolones breves pilosi; turiones radicantes plantam futuram generantes passim adsunt; in collibus siccis et agris montosis sterilibus; Križevci, et in vicinia ad St. Martin, Špiranec, Gradec, Maximir. Fl. Aug. Oct. Syn. H. piloselloidi-praealtum Schultz Fr. in litt. 1855. H. ciliatum Froel. communic. Dr. Schlosser. Epicr. Hier. Fries. p. 31.

2. *H. Bauhini* Schultes Folia nuda, ciliata, stolones filiformes elongati; anthodii squamae nigro-glandulosae, capitula gracillima; caulis strictus gracilis; forma copiosissime proveniens (H. glaucescens Besser).

3. *H. fallax* Willd. Anthela ramoso-corymbulosa; squamae pubescentes nigro-glandulosae, pedunculi tomentosi, sparsim pilosi; caulis stellato-floccosus, nigro-pilosus; folia longa lanceolata, stellato floccosa, sparsim setoso-pilosa.

4. *H. collinum* Gochnati. Anthela cymosa, squamae cano-pilosae, pedunculi tomentosi, sparsim pilosi; caulis dense stellato-floccosus et pilosus, basi hirsutus; folia lanceolata, spatulata, setoso-pilosa; stoloniferum vel astolonum.

5. *H. decipiens* Fries. Anthela cymosa, squamae basi canescentes, nigro glandulosae, pilosae; pedunculi stellato-floccosi, sparsim stellato-flocculosus, folia lanceolata, subintegra, glabra vel puberula; stolones tenues sparsifolii.

6. *H. fallax* Koch. Anthela cymosa, squamae basi canescentes, nigro-pilosae pedunculi tomentosi, vel dense stellato-floccosi, sparsim pilosi, caulis glaber; folia lanceolata, oblonga, integra, sparsim setoso-pilosa; stolones desunt. (H. Zizianum Tausch non differt).

7. *H. pilosissimum* Fr. Schultz (auriculoides Lang). Capitula, caulis, folia et stolones hirsuti.

H. Sabinum Sebast. et Maur. Anthela cymosa, densa, demum discreta; anthodii squamae anguste-lanceolatae, pilis longis canis et nigris eglandulosis obsitae; flores lutei, capitula gracilia; caulis altus strictus, simplex pilosus, uni vel bifolius; pedunculi dense stellato pubescentes et sparsim pilosi; folia obovata, lanceolatave, flavo virentia utrinque longe setosa; astolonum, rarissime cum stolone breviusculo rosulas discretas emittente. In herbidis et pratis montanis Kalnik, Viševina, Tuhobić, Rude-Oštrc, Markuševec ect. Fl. Maj. Jun. Syn. H. cymosum Vill. H. multiflorum Schleich. si flores rubelli sunt.

H. pratense Tausch. Anthela corymbosa, vel cymosa densa; anthodii squamae lanceolatae nigro pilosae, immixtis quoque pilis glandulosis; flores lutei, capitula gracilia; caulis altus mollis plerumque bi- trifoliatus, ad basim crebrius albo-pilosus; folia lanceolata, apice rotundata vel acutiuscula longe petiolata, remote denticulata, ciliata, utrinque pilis brevibus exasperata, caulina sessilia. In monte Rišnjak, et in vicinis montibus altioribus. Fl. Jul. Aug.

Digitized by Google

Syn. H. dubium L. H. cymosum Willd. H. collinum Gochnati; H. Gochnati Mey.

H. piloselloides Vill. Anthela corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, glabrae, exteriores laxae in pedunculum descendentes; flores flavi, capitula gracillima; caulis strictus vel flexuosus gracilis, pedunculi arcuato adscendentes glabri; folia anguste-lanceolata, acuminata, glaucescentia, glabra integra, pilis interdum paucis conspersa; stolones desunt. In pratis montanis Croatiae meridionalis. Fl. Jul. Syn. H. florentinum All.

Variat: *dasycephalum*. Anthodii squamae nigro-glandulosae, basi pilis canis tectae; caulis pilosus pili cani basi atri, pedunculi dense cano-floccosi; folia setoso pilosa et ciliata. In pratis supra oppidum Fužine. In saxosis ad Osredak-Samobor et in pratis montanis Mačine ad Petrićselo in Žumberak. Fl. Jun. Jul.

Forma: *H. Pavićii* Heuffl. Anthela ramoso-paniculata; anthodii squamae lanceolatae infimae laxiusculae in pedunculum descendentes; flores flavi, lutei capitula gracillima; caulis foliosus, strictus, ramulo secundario praeditus, saepe ramosus; pedunculi tenues, glabri, squamas et gemmulas florum sparsas gerentes; folia ima spatulata, reliqua lanceolata angusta, elongata, glabrescentia vel utrinque setoso-pilosa ac ciliata; caulina lanceolata decrescentia longe ciliata; amplexicaulia; stolones nulli. In pratis montanis in Klek ad Ogulin et in monte Papug in Slavonia. Fl. Jun. Julio.

Series III *Caulis subscaposus, divisus, squamulifer, folia radicalia sub anthesi vegeta, glaucescentia.*

H. glaucum Allioni. Anthela paniculata, vel subcorymbosa; anthodii squamae stellato-floccosae, inferiores laxae in pedunculum protractae; flores flavi; capitula majora; caulis simplex vel ramosus, glaber, ramuli elongati, squamosi; folia lanceolata plus minus angusta, integra, vel remote denticulata, glauca, glabra petiolata, petiolo basi ciliato, caulina elongata, acuminata, suprema linearia passim in axillis gemmas minutissimas florum proferentia. In saxosis, herbidis montum altiorum, Klek, Bitoraj, Skrad, Velebit etc. Fl. Jun. Jul. Syn. H. saxatile Jacquin. H. scorzoneraefolium Vill. H. Allioni Monnier.

Forma; *illyricum* Fries. Anthela polycephala ramosa, anthodii squamae lanceolatae margine pallentes, infimae subsquarrosae superne sparsim basi densius stellato-floccosae; flores flavi; caulis ramoso-paniculatus breviter ac sparsim stellulato-pubescens squamulifer, squamulis reflexis; folia radicalia copiosa, angusta, lanceolata, longe acuminata remote sinuato-denticulata, longe petiolata glabra vel basi crinita; caulina linearia decrescentia, suprema in bracteolas abeuntia et gemmulas florum tegentia. In Illyria prope Husfried et Wolčuh im Isonzothal Holler! Auf der Učka J. Freyn. exsicc. 1877! In saxosis pone viam Brod, Čabar et pone oppidum Fužine in rupibus ad Vrata, mense Julio 1877 legi!

2. *H Fluminense* Kerner. Anthela paniculata, divaricata, squamae lanceolatae, caulis rectus ramosus aphyllus; ramuli elongati,

Digitized by Google

florigeri; folia radicalia pauca late-lanceolata, dentata dentibus acutis. In saxosis ad viam Ludoviceam qua versus Zakalj tendit. Oest. bot. Zeitschr. 1874 p. 171. et Flor. v. Fiume von A. Mar. Smith 1878.

Series IV. *Caulis scaposus, foliosus*; *capitula speciosa, planta villosa.*

H. villosum L. Anthela monocephala, vel caule diviso dicephala; anthodii squamae exteriores foliaceae lato ovali-lanceolatae, laxae, albo-villosae, interiores lanceolatae acuminatae, adpressae villoso ciliatae, flores lutei, capitula speciosa; caulis scaposus, simplex vel interdum divisus, foliosus; stellato-pubescens, superne tomentosus et cano-pilosus, pili longi crispati eglandulati; folia radicalia lanceolata acuta, subdenticulata, petiolata; caulina latiora breviora, ovata semiamplexicaulia, longe ac molliter villosa. In saxosis montium altiorum sed sequente forma rarior. Fl. Jul. Syn. H. eriophyllum Schleicher.

Var. *H. villosum depressum.* Anthela monocephala vel dicephala; squamae anthodii exteriores ovali-lanceolatae albo-pilosae et villoso-ciliatae, interiores longe acuminatae; flores lutei, capitula speciosa; caulis scaposus, humilis, inclinatus, depressus, saxis adjacens, demum capitulo elevato adscendens; inferne stellato-pubescens, sub capitulo albo tomentosus et villosus, cinerascens, albo-longe pilosus immixtis julis crispis basi nigris; folia radicalia lanceolata, obtusiuscula, integra vel remote denticulata, petiolata, utrinque albo-setosa ad basim caulis barbata; caulina aequalia, basi cordata sessilia vel subamplexicaulia. In saxosis in cacumine montis Plišivica, Korenica. Fl. Julio.

Var. *H. villosum, spatulaefolium.* Anthela monocephala; anthodii squamae exteriores foliaceae ovali-lanceolatae, laxae, interiores acuminatae omnes pilosae et villoso-ciliatae; flores lutei, capitula conspicua; caulis scaposus, interdum flexuosus, foliosus, dense stellato-pubescens, superne tomentosus ac pilosus; folia radicalia spatulata breve ac lato petiolata, integra vix denticulata, setosa et ciliata, ad basim caulis barbata; caulina increscentia, spatulata, ciliata, basi sessilia; glabra. In saxosis montium Klek, Bitoraj, Rišnjak. Fl. Jul. (H. pilocephalum? Link. H. flexuosum W. K. ab hoc non differt — mea sententia! — caulis flexuosus non est characteristica nota nec folia supra glabra).

Forma: *H. vill. glabratum* Hoppe. Anthela monocephala, rarius dicephala; anthodii squamae longe et cano-piloso-ciliatae; flores lutei; capitula praecedentibus minora; caulis erectus, passim flexuosus, glaber, foliatus, superne stellato-floccosus et albo-villosus; folia radicalia lanceolata, acuta remote sinuato-denticulata, glabra, longe petiolata; caulina aequalia, basi sessilia; glabra. In saxosis montium Bitoraj et Rišnjak. Fl. Jul. H. flexuosum D. C. non W. K. H. villosum var. glabratum Fr. Schulz Herbar. Norm. 1854. H. glaucum var. semivillosum Sendtner. H. flexuosum Gaud. H. trichocephalum Willd.

Digitized by Google

Series V. *Caulis scapiformis, vel sublignescens, anthela corymbosa, vel paniculata; folia radicalia sub anthesi vegeta, stolones nulli.*

H. murorum silvaticum L. Anthela corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, nigro glanduloso-pilosae, flores flavi; capitula mediocria; caulis scapiformis, rectus, striatus, teres, simplex, per luxuriem ramulum secundarium edens, albo et mixtim nigro-glauduloso pilosus, pedicelli insuper tomentosi; folia crassiuscula primordialia parva, ovalia, vel ovali-lanceolata, sinuato denticulata, vel dentata, runcinata, apiculata, basi incisa subcordata et dentibus in petiolum longum saepe appendiculatum pone radicem densius albo villosum producta; utrinque subtus magis praesertim in costa media densius pilosa vel villosa, ciliata; caulinum unum, lanceolatum, dentatum, basi profunde incisum sessile. In collibus et montibus silvaticis solo argilloso-humoso, obvium. Fl. Maj. Jun.

H. murorum L. Anthela corymbosa; anthodii squamae lanceolatae nigro glandulosae; caulis scapiformis strictus, simplex pilosus superne tomentosus et glandulosus; folia membranacea, laete viridia, saepe in glaucedinem prona, ovalia, lanceolata, runcinata, dentata, basi subcordata vel cordata, petiolata, pilosa, ciliata. In saxis et rupibus et locis lapidosis apricis; in montibus Zagreb, Samobor, Kalnik ect. Fl. Maj. Jun. Syn. pellucidum Wahlenberg.

Forma: *H. mur. sphaerophyllum.* Schl. Vuk. Caulis scapiformis, aphyllus; folia membranacea rotundata, ovata, reniformia sinuato-denticulata, incisa basi dentibus in petiolum descendentibus; apiculata folia etiam basi sinuato-cordata. In rupibus calcareis Kalnik et in Vratno, parte septentrionali; etiam in Samobor, sed rarum. Fl. Majo. Syn. H. apiculatum. Schltz. Bip. 1853 in litt.

Variat: foliis crassiusculis, hirtis basi villosis, caule densius stellato pubescente, capitulis minoribus. In silvaticis montis Kal ad Samobor et in argillosis herbidis ad Sused.

Var. *H. silvat. umbricola* Vuk. Anthela corymbosa oligocephala; caulis scapiformis, rectus nudus; folia ovalia, vel lato lanceolata obtusiuscula, apiculata, integra, vel remote ac leviter sinuato denticulata, basi subcordata, vel truncata; caulinum late-lanceolatum, basi runcinatum. In Tuškanec, loco declivi profunde umbroso pone villam „Jakčin“ et in sylva ad Kameniti stol. Fl. medio Majo.

Forma: 1. *H sylvaticum, altifolium* Vuk. Anthela corymbosa, oligocephala; anthodii squamae lanceolatae, exteriores nigro et glanduloso-pilosae, interiores pallescentes; flores flavi; pedunculi fracti flexi, floccoso-tomentosi, pilosi nigrove glandulosi; caulis altus, rectus, striatus sparsim albo-pilosus, aphyllus vel monophyllus; radicalia folia pauca; primigenum ovale, vel ovali-lanceolatum, parvum; reliqua radicalia longissime petiolata speciosa membranacea, late lanceolata, superiora in medietate integra vel apiculato-denticulata inferiore parte runcinato-dentata, dentibus infimis sagitato-elongatis dependentibus, basis cordata vel incisa; caulinum radicalibus conforme, vel etiam majus; indumentum totius plantae vix memoratu dignum. In saxosis inter virgulta, solo humoso in monte Ljubel ad

*

Digitized by Google

thermas Varasdinenses 5, Juni 1878; in monte Rišnjak infra plagam Smrikovac; Jul. 1879 et in Kal ad Samobor 1881.

2. *H. ovalifolium* Jordan. Anthela corymbosa, oligocephala, anthodii squamae atrovirentes. tomentosae, cano pilosae et nigro-glandulosae; flores flavi; caulis sparsim pilosus; folia primaria ovata, vel sphaerica, reliqua ovalia, ovali-lanceolata, subintegra vel remote et leviter pinnato-denticulata, basi plana vel subcordata in petiolum longiusculum influentia, atrovirentia utraque parte subtus tamen crebrius hispido-pilosa. In saxosis dolomiticis ad pedem montis Mali Oštrc in Rude-Samobor. Fl. Junio; in Litt. Croat. legit Rossi 1874.

3. *H. praecurrens* Vuk. (pro parte Fr. Schultz). Anthela bi, tricephala; anthodii squamae leviter flocculosae nigrove glandulosae; flores flavi; caulis rectus sparsim pilosus, superne divisus, ramuli tomentelli ac nigroglandulosi; folia lanceolata, vel ovalia, minute denticulata, vel deorsum sinuatodentata, pagina utraque subtus tamen magis pilosa; basis subcordata, vel plana, petioli longi basi pilosi. In sylvis collinis et montosis. Fl. fine Aprilis et Majo.

4. *H. cordifolium* Schl. Vuk. non Froelich. Anthela oligocephala; anthodii squamae pilosae et nigro-glandulosae; flores flavi; capitulum una alterave squama suffultum; caulis strictus sparsim pilosus superne in ramulos solutus, ramuli tomentosi, atque nigro-glandulosi; folia pauca ovali-lanceolata, obtusiuscula, undulato-denticulata, subintegra, apiculata, breviter ac sparsim ciliolata, basi cordata, dentata; supra glabriuscula subtus sparsim pilosa, longe petiolata, basi plurimum pilosa, hirtave; caulinum folium radicalibus aequale basi cordata petiolo longo insidens, v. angustius sessile; in graminosis montosis sylvaticis Sv. Anna pod Turnom, legit Schlosser; in Lovnik ad Samobor 1876. legit Rossi, ipse legi 24. Junii 1881.

5. *H. serratifolium* Vuk. Anthela corymbosa; anthodii squamae lanceolatae margine pallescentes, nigro pilosae et glandulosae; flores flavi; caulis nudus vel unifolius, rectus, striatus, sparsim hispidulus, et floccosus, ramo secundario plurifloro auctus; ramuli et pedunculi tomentosi et nigro-glandulosi; folia numerosa, ima ovalia reliqua lanceolata, acuminata; in medietate rectangulo-dentata, serrata, basim versus attenuata in petiolum longum influentia, pagina utraque — supra brevius et sparsim — subtus praesertim ad nervos crebrius pilosa, ad basim albo-villosa; caulinum folium anguste lanceolatum serratum, basi profunde incisum, breve petiolatum, villosum. In sylvis montanis in Bliznica, ad thermas Varasd. et in Lovrečina ect. fl. Junio.

6. *H. Kravarskense* Vuk. Anthela corymbosa, laxa, discreta, anthodii squamae lanceolatae, nigro-glandulosae; flores flavi, capitula parva; caulis erectus, teres, striatus sparsim pilosellus, ramulo secundario florente auctus; pedunculi graciles arcuati, dense tomentosi et nigrescenti pilosi glandulosi; folia lanceolata, latiora vel angustiora, subintegra vel minute denticulata vel runcinata, apiculata basi atte-

Digitized by Google

nuata longe petiolata, basi et in petiolis villosa; pagina utraque plus minus hispido-pilosa, ciliata; caulinum aequale petiolo villoso insidens; in sylvis montosis ad Kravarsko, solo arenoso. (Posset dici H. murorum-praealtum).

7. *H. transsylvanicum* Heuffl. Anthela cymosa, vel corymbosa; anthodii squamae anguste lanceolatae, nigro-glandulosae; flores flavi, capitula gracilenta; caulis scapiformis, teres, striatus, leviter tomentosus, simplex vel in ramulos divisus; pedunculi tenues, arcuati, fracti flexi tomentosi, nigro glandulosi, una alterave squama instructi; folia ovalia, vel lato-ovata vel ovali-lanceolata, obtusata, rotundata vel quaedam acutiuscula, subintegra vel sinuato denticulata utrinque hirsuta, ciliata, basi breviter attenuata petiolata, petiolo basi albo villoso; caulinum anguste lanceolatum vel ellipticum apice obtusum integrum vel minutissime denticulatum; suprema linearia pedunculos stipantia; in sylvis montanis Kalnik in septemtrionali parte, ad thermas Varasd. Samobor, in montibus Zagrabiensibus, Klanjec; ect fl. Maj. Jun. Syn. *H. leptocephalum Schloss.* Vuk. H. rotundatum Kit. H. pleiophyllum Schur. Crepis Fussi Kovacs.

Variat 1. Caule 4—5 folio, supra in cymam duplicem soluto; *trans. foliosum* Vuk.

2. Foliis crassis, subcoriaceis, glaucis, utrinque setoso-pilosis et petiolis basi longe ac niveo-villosis, anthela corymbosa, divaricata; in sylvis montanis circa Zagrabiam; fl. Jul *H. trans. retardans* Suk.

7. *H. pallescens* W. K. Anthela depauperato-corymbosa; anthodii squamae longe lanceolatae, attenuatae superne pallescentes, albo-pilosae; flores flavi; caulis tenuis, superne in duos tresve ramulos florigeros albo-pilosellos divisus, striatus sparsim albo-pilosus; folia ovata, subrotunda, subintegra vel remote denticulata; alia ovali vel longe lanceolata, angusta, runcinata, acuminata, basim versus profundius dentata, apiculata; alia ovalia et subrotunda basi plana — lanceolata vel basi subcordata, dentata in petiolum longum producta; supra glabra vel rudimentis pilorum sparsim obsita, subtus sparsim albo-pilosa ciliata, petioli albo pilosi ad basim villosi; folium caulinum sessile decrescens; planta tota glabrescens; in rupibus calcareis, Velebit, Klek, Bitoraj ect. fl. Jun. Jul. — Walld. et Kit. dicunt de suo H. pallescente p. 241. „Caulis uni bifolius, folia radicalia subrotundo-ovata in petiolum decurrentia, obtusa, pauca, anthodii squamae subulatae — internae apice flavescentes, setosae, nigrescentes patentes; ect. „Notae hac cum meo non conveniunt, nihilominus credo, si existit H. pallescens — certe aliud in montibus Croatiae meridionalis non existit, quam mea hic designata conscientiosa descriptio refert.

H. caesium Fries forma: *Rudanum* Vuk. Anthela ramosa, paniculata; anthodii squamae lanceolatae tomentosae pilis canis — plurimum basi atris obsitae, flores lutei, capitula majora; caulis rigidulus striatus, pilosus, superne in ramulos elongatos furcatos squamuliferos, tomentosos et cano pilosos dissectus; folia glaucescentia

Digitized by Google

— saepius maculosa — lanceolata, longe acuminata, alia ovalia apice acutiuscula, serrata, alia inaequaliter inciso-dentata, deorsum versus lyrato-pinnatifida, basi in petiolum protracta, villoso-ciliata, pagina utraque subtus tamen densius setoso-pilosa petioli longi, albo villosi; folio caulino anguste lanceolato, acuminato, basi profunde inciso; in saxis dolomiticis in Oštrc ad Rude-Samobor, legi ipse; in monte Stražnik et Vlahovićeva Draga prope oppidum Samobor legit Rossi; fl. fine Maji et Jun.

H. Schlosseri Rchb. fil. Anthela ramoso-paniculata, anthodii squamae lanceolatae, margine pallescentes, stellato pubescentes, breviter nigro pilosae, flores flavi; caulis strictus, teres, striatus, ad basim sparsim pilosus superne in ramulis et pedunculis tomentosus et sub capitulis squamosus; folia radicalia crassa, ovata vel ovali-acuta basi remote dentata, mucronulato apiculata, breve petiolata utrinque dense plumoso-lanata; caulina decrescentia sessilia; in rupibus dolomiticis supra pagum Trnovac ad Gospić et ad Oštarje; fl. Jun. Jul. Syn. H. eriophyllum Vuk.

H. lanatum W. K. Anthela ramosa; anthodii squamae stellato-canescentes, glandulosae, exteriores laxae; flores flavi; caulis strictus superne glabratus, nudiusculus inferne luteolo aut ferrugineo-pilosus; folia crassa integra vel denticulata, obovato-cuneiformia, apiculata, lanato-tomentosa caulina angustiora, summa linearia; in saxis, rupibus Velebit, Visočica, Plišivica etc.; fl. Jul. Syn. H. Lawsoni Will. H. tomentosum All. H. verbascifolium Pers. H. Tommasinii Host. H. Waldsteinii Tsch. H. barbatum Lois. Andryala lanata L.

H. vulgatum Fries. Anthela corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, nigro-glandulosae; flores flavi; caulis rectus, altus, striatus, foliosus simplex vel superne in ramulos solutus, pilosus sub capitulis pedunculi tomentosi cano-pilosi et nigro glandulosi; folia radicalia lanceolata, oblonga, sinuato denticulata vel dentata, apiculata, basi angustata in petiolum ineuntia, neque cordata; supra plus minus subtus densius pilosa, ciliata; caulina iam pauca sparsa, iam 3—5 inferiora radicalibus aequilonga, petiolata, media decrescentia, suprema lineari-lanceolata; in collibus sylvaticis et plurimis sylvis montanis; fl. Jun. Syn. H. sylvaticum Lam. H. murorum, foliosum Pollich

Formae *H. vulgati* 1. *H. latifolium* Vuk. (Lachenalii? Gmel.). Anthela subcorymbosa, vel cymosa; anthodii squamae lanceolatae, tomentosae nigroglandulosae; flores flavi; caulis subscaposus, strictus, striatus, pilosus; pedunculi tomentosi et nigroglandulosi; folia radicalia lato ovata, acutiuscula vel lato-ovalia acuminata, runcinata, vel sinuato dentata, utrinque subtus tamen crebrius hirta vel setoso-pilosa, basi angustata in petiolum latum influentia; caulina 2—3 remota radicalibus conformia, supremum lineare; in sylvis umbrosis, hinc inde; Maximir, Prekrižje etc. Fl. Jun.

2. *H angustifolium* Gmel. Anthela subcorymbosa vel ramoso-paniculata anthodii squamae lanceolatae cano pilosae et mixtim nigro-

Digitized by Google

glandulosae; flores flavi, capitula prioribus minora; caulis altus strictus, teres striatus, sparsim cano-pilosus ac rudimentis pilorum nigrorum obsitus, superne stellato-floccosus, pedunculi sub anthodiis tomentosi ac nigro-piloselli; folia radicalia lanceolata longe-petiolata utrinque longe attenuata, late sinuato-dentata, utrinque et in petiolis sparsim pilosa atque ciliata, caulina distantia radicalibus conformia, suprema bracteaeformia; in saxosis ad viam publicam inter Zlobin et Fužine; et in montibus alibi. Fl. Jul

3. *H. maculatum* Sm. Anthela ramosa, vel paniculata, pauciflora; anthodii squamae lanceolatae et pedunculi cano-pilosi et atro-virenti-glandulosi; flores aurei; caulis strictus, sublignosus sparsim pilosus; folia ovalia, vel ovali-lanceolata, utrinque attenuata, late sinuato denticulata, supra laete viridia subtus rubescenti-maculata pilosella, ciliata, longe petiolata; caulina 2—3 radicalibus minora. In pratis montanis Mačine in Žumberak, ad Rude Samobor pone viam ad pagum Plišivica ducentem. Fl. Jun.

4. *H. lancifolium* Vuk. Anthela laxa, paniculata, anthodii squamae lanceolatae margine pallidiores, dorso saturate-olivaceae, pilis nigrescenti virentibus glandulosis tectae, flores aurei; caulis rectus subscaposus, striatus, stellato-floccosus, ordinarie infra medietatem divisus et repetito furcatus, ramuli et pedunculi longi, arrecti, tomentoso-pilosi; pili albi eglandulosi et nigricantes glandulosi sursum versus crebriores; folia crassiuscula, primigena minora ovalia, vel ovali-lanceolata; reliqua lanceolata, acuminata, basi una vel in utraque parte in petiolum protracta nunquam cordata, subintegra vel sinuato-denticulata, vel interdum basi incisa, supra sparsim hirta, subtus densius pilosa, ciliata, caulinum unum angustius, lanceolatum, partitiones caulis stipans, vel pro numero partitionum plus minusve numerosa. In sylvis collinis et montanis in plerisque montibus. Fl. Jun.

Series VI. *Caules lignescentes, foliosi; anthela corymbosa, vel paniculata, racemosa; folia radicalia sub anthesi emarcida.*

H. umbellatum L. Anthela umbellata, cymosa vel corymbosa; anthodii squamae lanceolatae glabrae, exteriores laxae, squarroso-reflexae, interiores adpressae; flores lutei; caulis altus, rigidus, sublignescens, striatus glabrescens vel sparsim pilosus, vel flocculosus, maculatus ac rubro-punctatus; folia radicalia sub anthesi desunt; inferiora lanceolata, in medio dentata aut remote serrata, breviter petiolata vel sessilia, superiora decrescentia, sparsa, utrinque glabra. In collibus, montibus, locis apricis ad vias et fossas etc. commune. Fl. Aug. Sept. Oct.

Variat: Foliis anguste lanceolatis, linearibus. *H. umbell. angustifolium* Koch. in apricis, siccis, so'o macro;

Foliis angustis utrinque dentibus 2—3 elongatis; *H. umbell. coronopifolium* Bernhard; hinc inde occurrit in sterilibus;

Foliis latis, denticulatis, numerosis, anthela umbellaeformis, capitula leviter canescentia, *H. umbell. Lactaris* Bertoloni; occurrit plerumque in umbrosis solo pinguiori.

Digitized by Google

H. brevifolium Tsch. Anthela corymbosa, vel virgato-ramosa; anthodii squamae interiores lanceolatae elongatae, mediae breviores, extimae brevissimae laxae, subsquarrosae in pedunculos descendentes, glabrae basi paululum stellato-flocculosae; flores flavi; siccitate apice lutescentes; caulis rigidus, basi rubens, teretiusculus, striatus, ex alis foliorum saepe ramulos edens, scaber, flocculosus ac sparsim pilosus; pedunculi dense stellato-floccosi, sparsim pilosi; folia radicalia sub anthesi desunt, caulina copiosa breviter ovata, acuta, dentata sessilia utraque parte praecipue in marginibus scabra, basi pilosa; in Litt. croat. ad Buccari et in valle Rečina; circa urbem Zagreb in collibus silvaticis Prekrižje, rarum. Fl. Jul. Aug.

H. racemosum W. K. Anthela racemosa, racemoso-corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, obtusiusculae adpressae, exteriores breviores, laxae; flores flavi; capitula terminalia congesta; caulis elatus, strictus inferne lignosus, teres, striatus scabridus sparsim rubro-maculatus, ex alis ramulosus pedunculos breves edens, stellato-flocculosos; folia radicalia sub anthesi emarcida, infima caulina lanceolata, elongata in petiolum brevem attenuata, acute dentata, glabriuscula, subtus scabriuscula, superiora decrescentia ovata sessilia; in collibus et montibus sylvaticis, ad margines dumetorum etc. Fl. Aug. Sept. Existunt plures formae et varietates, quas observare juvabit.

Forma: *H. latifolium* Sprengl. Anthela simpliciter racemosa vel paniculate racemosa; anthodii squamae lanceolatae, sparsim canopilosae, interiores elongatae, exteriores breves laxae; flores lutei; capitula congesta demum soluta; caulis strictus, teres scaber inferne rubicundus lignosus, stellato floccosus, ex alis inde a medietate ramulos elongatos bi, trifloros emittens, ramuli densius stelligeri sub capitulis cano-tomentosi et rudimentis pilorum nigrorum notati; folia radicalia desunt, infima caulina ovalia, acuta, integra, vel margine remote apiculata, breve petiolata insequentia increscentia, ovali-lanceolata, acuminata, minute apiculato-denticulata, superiora decrescentia cordata, sessilia omnia supra glabra saepe flavide maculosa, subtus sparsim basi densius villosa. In collibus silvaticis circa Pantovčak et Prekrižje; in collibus ad Samobor pone fabricam cupri. Floret Jul. Aug.

H. barbatum Tausch. Forma; *phyllopodum* Vuk Anthela racemosa demum terminalis corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, glabrae, margine pallescentes, ve' sparsim pilosellae ad basim capituli albo tomentosae, extimae breviores laxae; flores lutei; caulis strictus altus, lignesceus, hirsutus, vel scabro-pilosus ex axillis foliorum ramulos florentes vel gemmas occultantes edens, pedunculi densius stelligeri, vel albo-tomentosi atque pilosi; folia caulina ima et radicalia simul vegeta ad basim caulis conferta, ovali-lanceolata utrinque attenuata, longe petiolata, sequentia quidpiam breviora et minora per decursum caulis sensim decrescentia; inferiora remote apiculato-denticulata, supra glabra subtus pilosa ad basim et in petiolis barbata, reliqua caulina ovata, acuta, cordata, sessilia,

Digitized by Google

margine et in basi barbato-pilosa. In sylvis montanis Zagreb, Samobor, Lika etc. Fl. Aug. Sept. Syn.: H. barb. reductum? Uechtr.

Var. 1. H. barb. *abruptifolium* Vuk. Folia radicalia copiosa, lanceolata utrinque attenuata, repando-denticulata; iis proxima ovali-lanceolata, breviora, caulina abruptim diminuta, ovali-acuta, cordata sessilia, per caulem simpliciter racemosum corymbulo terminatum dispersa; omnia pilosa, una cum caule ad basim barbata. In sylvis montanis promiscue hinc inde cum specie. Fl. Aug. Sept.

Var. 2. Caule humili, gracili, pancifloro, gemmas florum in axillis folii includente, vel plane nudo ac uni vel bifloro, foliis radicalibus membranaceis, denticulatis longe lanceolatis, acuminatis glaberrimis est *H. tenuifolium* Host. *H. croaticum* Schlosser; in sylvis umbrosis, montosis, locis siccis sterilibus; est H. barbatum sed sine barba!

3. *H. Quercetorum* Vukot. Anthela paniculata, ramosa; anthodii squamae lanceolatae margine pallescentes, externae breviores laxae, sparsim cano-pilosae, flores flavi; caulis altus strictus, rigidus, teretiusculus, striatus, stellato-floccosus, superne in paniculam divisus et secundarios ramulos proferens, pedunculi stellato-floccosi et sub capitulis cano-tomentosi; folia radicalia sub anthesi persistunt, infima ovali-lanceolata, longe acuminata, utrinque attenuata, expansa, subintegra vel minute ac remote denticulata, apiculata, longe petiolata, utrinque subtus tamen crebrius setoso-pilosa, ciliata in petiolis et basi villosula, caulina decrescentia ovali cordata, sessilia, subamplexicaulia. In silva montosa quercina „Kustošia" prope Zagreb. Fl. Sept. Oct. lect. 39. Aug. 1876.

4. *H. barb. eryostachium* Borbas. Anthela racemoso-corymbosa densa, demum laxior; anthodii squamae lanceolatae margine pallescentes, superne sparsius basi crebrius cano-pilosae; flores flavi; caulis teretiusculus striatus, stellato-floccosus, pilosus, superne et in basi albo-tomentosus, ac barbato-villosus; folia radicalia desunt, infima caulina ovali-lanceolata, runcinata, inaequaliter incisa, acuta lacinulata, longe petiolata; supra sparsim subtus longius pilosa ad basim et in petiolis villosa; caulina media conferta superiora abruptim decrescentia; ovali-acuminata parte utraque et basi adpresse barbato pilosa; in saxis calcareis ad Medak infra montem Višenura legit dr. Borbas.

H. dinaricum Fr. (Epicrisis Hieraciorum). Nomen minus aptum, quia montes dinarici cum Kalnikensibus in nullo sunt nexu; Hieracium hoc ex herbario nostro evanuit; meritissimus Hieraciorum descriptor Cl. Fries plura hujus Hieracii exemplaria a Cl. Dr. Schlosser acceperat et veluti novum descriptum nomine „dinaricum" insignivit, tenens, quod vetusta arx „*Grubengrad in Hungaria*" sita sit in catena montium, qui ad dinaricos Alpes spectant; resuscitatum Hieracium hoc modo licebit potius vocare: *H. redivivum!* p. 106.) Anthela ramosa; anthodii squamae obtusae virescentes, glabrescentes, pilis albis eglandulosis adspersae, flores flavi; caulis strictus foliosus, albo pilosus; folia radicalia (plerumque persistentia)

Digitized by Google

et ima oblonga lanceolata, paucidentata, petiolata, caulina decrescentia, ovali acuminata denticulata vel integra, amplexicaulia; in montibus sylvaticis ad arcem vetustam arcem Grebengrad prope Novimarof fl. Jul.

H. Sabaudum L. Anthela corymbosa; anthodii squamae externae breves basi pilosellae et floccoso-ciliatae, laxae, internae pallidae, adpressae; flores flavi; caulis altus, strictus, hirtus, fistulosus; superne in ramulos solutus, canescens, sub capitulis tomentosus, bi tri squamosus; folia radicalia evanescunt sub anthesi, infima late-ovato vel ovali-lanceolata, integra vel ramose denticulata, vel serrata, utrinque attenuata breve petiolata; sequentia caulina decrescentia, ovalia, conferta vel remota, cordata, sessilia, subamplexicaulia, lato sinuato-denticulata, vel ovalia integra; suprema distantia, minora, pedunculos stipantia; omnia supra glabrescentia subtus pilosa, ad costam mediam hirta; in collibus et montibus silvaticis, sat copiosum. Fl. Aug. Sept. Syn.: H. crassicaule Tausch. H. rubricaule Dum. H. autumnale Grisebach.

Forma: *H. sabaud. australe* Fenzl (in litt. 1854). Anthela corymbosa; anthodii squamae lanceolatae, inferiores pilosellae basi tomentosae; flores flavi; caulis elatus, strictus, scabro-hirtus superne et in pedunculis tomentosus, squamosus; folia (radicalia desunt) infima membranacea ovalia latissima vel lanceolata acuminata, integra, vel remote-denticulata; superiora decrescentia saepe conferta, ovata, dentata vel integra, basi cordata sessilia, semiamplexicaulia; supra glabriuscula, subtus pilosa, costa media et in petiolis hirsuta; in sylvaticis collibus et montibus, hinc inde cum specie: Zagreb, Kalnik, Križevci Fl. Aug. Sept.

H. boreale Fries. Anthela corymbosa, ramosa vel paniculata, anthodii squamae concolores obscure virentes siccitate nigricantes, glabrae; flores flavi; caulis rigidus, altus, sublignescens, scaber, superne ramosus sub capitulis canescens, saepe subhirtus, pluribus squamis cum capitulo connexis; folia radicalia desunt; infima caulina ovato-lanceolata, lanceolatave dentata, breve petiolata, attenuata; superiora sessilia vel brevissime petiolulata; in sylvis et dumetis montosis, hinc inde; praecedente rarior. Fl. Aug. Sept.

Variat: Foliis ovatis, superioribus cordatis squamae anthodii apice patulae: *H. latifolium* Froel.

Coeterum H. sabaudum et boreale unum habent typum et pro varietate unum pro alio summi potest et plerumque commutatur.

H. rigidum Hartmann, *H. tridentatum* Fries. *H. curvidens* Jord. *H. lanceolatum* Tausch; an et ubi pro certo in recinctu florae croaticae proveniant, mihi fide digne adhuc non constat.

Digitized by Google

Uzrok munjotvornoj sili.

III. razprava.

Predao u sjednici matematično-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 15. siečnja 1881.

DOP. ČLAN M. SMEKULIĆ.

Motreć nauk o galvanskoj struji spazimo sliedeće do sad ustanovljene nazore:

1. Tako zvani Ohmov zakon, koji kaže, da je jakost struje jednaka kvocientu iz munjotvorne sile na odpor u strujištu. Ovaj izraz piše se u matematičnom obliku ovako:

$$I = \frac{E}{R}$$

I znači jakost struje, *E* munjotvornu silu, a *R* odpor u strujištu.

2. Joule i š njim Lenz ustanovili su odnošaj topline razvijene u strujištu za jakost struje, te vele, da je ova toplina razmjerna jednostavno odporu i kvadratu jakosti struje. Ovo se ovako matematikom izrazuje:

$$W = \omega I^2 R$$

ω znači toplina koju razvija struja = 1 u odporu = 1.

3. Ja sam dokazao, da u galvanskih munjotvorih koji se osnivaju na lučbenih učincih, postaje struja uslied ovih učinaka. Munjotvorna sila struje stoji sa toplinom, koja se usljed lučbenih učinika razvija, u jednostavnomu razmjeru. Ovo sam ja dokazao u svoje dvie prve razprave, od kojih sam kratak izvadak priobćio u Wiedemanovih analih za fiziku i lučbu (Gledaj dodatak).

U isto vrieme, kada sam se ja ovimi dokazi bavio, radila su i druga dva učenjaka na istom polju, i to glasoviti lučbar Julius Thomsen, profesor na sveučilištu u Kopenhagenu, koji se već 25 godinah bavi iztraživanjem topline pri lučbenih učincih. Razprava

Digitized by Google

ovoga učenjaka o spomenutom predmetu bijaše tek ove godine mjeseca travnja gotova, te ju meni u posebnom otisku umah kako je izišla prijateljski posla; štampana je u Wiedemanovih analih svezak XI. Ova se razprava neproteže na sveobće principije kao moje razprave, već iztražuje samo poznate u porabi stojeće munjotvore, i dokazuje najposlje da se sva u galvanskih munjotvorih razvijena toplina u strujištu nalazi. Drugi učenjak koji se sličnim iztraživanjem bavi, jest g. Exner, profesor na bečkom sveučilištu. On je nastojao dokazati, da se galvanska polarizacija isto tako dade svesti na toplinu postalu lučbenimi učinci. Akoprem sam ja to prije izrekao u svojih razpravah i na temelju pokusah g. Beetza dokazati nastojao, pak i dokazao u svojoj u njemačkom štampanoj razpravi, da su računi g. Exnera mjestimice nevaljani, te da njegovi pokusi, što se istine tiče, nisu bolji nego Beetzovi.

Ovo mi se učini nuždno da kažem u koliko se ovim predmetom i drugi bave, i da sam baš ja bio koji sam o ovom predmetu najprvo počeo pisati, i da su moji u drugoj razpravi ustanovljeni zakoni moja duševna vlastitost, jer su moje razprave prvo čitane i štampane nego one obajuh pomenutih učenjaka.

4. Faraday je dokazao, da u galvanskih munjotvora biva slučenje i lučenje vazda točno po zakonu lučbenih istovaljah.

5. Daniell piše god. 1836 Faradayu veleć: Za svaku istovalju vode, koja se u voltametru raztvori, pretvori se jedna istovalja tutije u munjotvoru u tutijin sulfat.

Sjetimo se još Voltainih temeljnih pokusah, te uprimo najprvo oči u otvoren i zatvoren munjotvor naime Daniellov, kano representanta ostalih munjotvora. Thomsen tvrdi u svojoj razpravi, da u otvorenom Daniellovu članku nemogu biti nikakovi normalni lučbeni učinci, jer se ovi u ovom munjotvoru na tom osnivaju, što tutija reducira bakar iz bakrova sulfata; buduć pako da je bakrov sulfat od tutije štićen razriedjenom sumpornom kiselinom, to nemože ta redukcija neposredno nikako započeti. Dakako da se to razumieva samo za tvari lučbeno čiste, jer ako se za munjotvor upotrebljene tvari, koje nisu lučbeno čiste, onda se zametnu abnormalni procesi, koji pojav mute.

Ako ovako priredjen Daniellov munjotvor obadjemo, opaziti ćemo na njegovih krajevih, kako god na Voltinu stupu, slobodnu munjinu, koja u miru u njekoj napetosti stoji. Ova se napetost može

Digitized by Google

izraziti kako je poznato jednom funkcijom V, koja zavisi samo od daljine dvijuh privlačujućih se čestica, i zove se potencial. Za praktično mjerenje ovoga potenciala stvorio je englezki učenjak W. Thomson posebni stroj, koji se zove absolutni munjomjer. Sa ovim strojem iztraživao je g. Streintz u Gracu potencial raznih kombinacijah kovinah i tekućinah, a ja sam ovaj potencial prispodobio u svojoj drugoj razpravi u dodatku sa razvijenom toplinom u munjotvoru, te sam dokazao, da je ova sa potencialnom i munjotvornom silom istovaljana (aequivalent).

Budući pako da u otvorenom članku nebiva nikakovih lučbenih učinakah, to postaje pitanje: uslied česa postaje slobodna munjina na krajevih članka? Ja držim, da ovaj pojav postaje uslied lučbene napetosti a to se tumači ovako. Molekuli tekućine i kovine stoje u najbližoj blizini, te se nastoje slučiti, uslied toga se prvobitno ravnotežje izmedju njihovih privlačivih sila poremeti, ali za neizmjerno malo vrieme se novo ravnotežje izmedju privlačivih silah zametne. Poremetjenjem prvobitnoga ravnotežja postaje slobodna munjina. Da ovaj nazor ima njeku valjanost, gledati ćemo to sada dokazati.

Poznato je, da jednim Daniellovim člankom nismo u stanju vodu u njezin počela razstaviti, jer u Daniellovu članku razvijena toplina iznosi za jednu istovalju potrošene tutije 25.000 gramkaloriah, doklen treba, da vodu u svoja počela razstavimo 34180 gk. topline.

Uvrstimo li u Daniellov članak uzprkos tomu voltametar sa vodom, to ćemo nješto novoga opaziti. Ako iztražimo poslje njekoga vremena potencial na krajevih elektrodah, to ćemo naći, da je ovaj potencial ondje uprav onolik, kolik je i na krajevih Daniellova munjotvora. Voda se nije razstavila u svoja počela, ali silom Daniellova članka zavrgli smo njeku napetost izmedju molekulah vode, koja se napetost poslje prekinuća struje očituje kano potencial: ovaj potencial rekosmo da je isto onoliko velik kolik je i na krajevih Daniellova članka, ali je sasvim suprotivna smisla, naime ako potencial Daniellova članka odbija magnetulju na desno, odbija ju potencial elektrodah na lievo. Ovaj potencial postao je, kako je sada jasno, uslied poremetjena prvobitnog ravnotežja izmedju molekulah vode, a poslje prekinuća struje povraća se prvobitno ravnotežje, te se očituje kano protivni potencial. Da nam stvar još jasnija postane, ili bolje rekuć da nam nedvojbena postane, navesti ću sada njeka iztraživanja gosp. Exnera, koja se na ovu stvar odnose, premda u tu svrhu nisu učinjena.

Digitized by Google

Mi rekosmo, da je za raztvaranje vode toplina od 34180 gk. potrebna: ovoj toplini odgovara munjotvorna sila $E = \frac{34180}{25000} = 1.36$ Daniellova munjotvora. Dakle za raztvaranje vode trebamo munjotvornu silu najmanje od 1·36 D. Gospodin Exner je stupnjevao munjotvornu silu iztražujuć galvansku polarizaciju nastrojem termoelektričnim od ništice do 4 Daniellova munjotvora, te jest razstavljajuć čistu vode — u kojoj ni zraka nije bilo, medju elektrodami po Wollastonu, dobio sliedeći razultat, u komu znači E munjotvornu silu razstavljajuće struje, a E_1 znači munjotvornu silu polarizacije.

E	E_1
0·03	0·03
0·20	0·20
0·37	0·37
0·60	0·60
0·90	0·91
1·03	1·02
1·28	1·28
1·54	1·53
1·94	1·90

Drugi pokus učinio je Exner sa vodom malo sa sumpornom kiselinom nakiseljenom, te je dobio sliedeći rezultat.

E	E_1
0·28	0·28
0·49	0·49
0·71	0·70
1·09	1·09
1·34	1·34
1·71	1·60

itd.

Iz ovih i prijašnjih brojevah vidimo, da je potencial elektrodah i munjotvora jednak sve do munjotvorne sile $E = 1·36$; jer u prvom slučaju leži ovaj broj izmedju $E = 1·28$ i $E = 1·54$, a u drugom prvoj medji još bliže $E = 1·34$ i $E = 1·71$. Dakle kako uztvrdismo, ravnotežje biva izmedju djelujućih silah sve do 1·36, a povraćanje u prvobitno ravnotežje izrazuje nam uprav tu napetost, uslied koje postaje slobodna munjina. Prekoračimo li medju od 1·36 D., onda se počimlje voda raztvarati u svoja počela, i trošeća

Digitized by Google

se sila ostaje vazda jednaka, nu brojevi gospodina Exnera toga nepokazuju, jer vidimo, da brojevi za polarizaciju još vazda rastu, a tomu je razlog, što novi lučbeni učinci započimlju, i to stvaranje vodenoga prekisa, komu treba toplina od 23318 gk. Lučbena napetost vodenoga prekisa trajati će sve dotle, dok nedodje do one jakosti, da se molekuli vodenoga prekisa slučiti mogu, a to će biti svega ukupno $34180 + 23318 = 57498$ gk. Kada munjotvorna sila razstavljuće struje naraste do $\frac{57498}{25000} = 2{\cdot}299$ D., onda prestaje svaka lučbena napetost, jer su pri razstavljanju vode svi mogući lučbeni učinci izcrpeni. Od ovoga momenta stekla je polarizacija svoju najveću visinu, te brojevi za E_1 ostaju nadalje, ma stupnjevali mi munjotvornu silu razstavljajuće struje kako mu drago, nepromjenljivi. Da je tako, pokazalo se je svestranim izkusivanjem, koje pokazuje za najveću polarizaciju pri raztvaranju vode $E_1 = 2{\cdot}3$ D., daklen uprav onaj isti broj, koga dobismo na temelju našega nazora o lučbenoj i munjevnoj napetosti.

Poslje onoga, što sad rekosmo, mislim, da su pojmovi, lučbena napetost, munjevna napetost, sasvim nedvojbeno razjašnjeni. Ovo se dade posve liepo prispodobiti sa natezanjem jedne krute stvari. Krute stvari, ako se do njeke stalne medje raztegnu, povraćaju se, kada vanjski upliv prestane, u prijašnje stanje. Sila, kojom se stvar u prijašnje stanje povraća, jest uprav onolika, kolika bijaše vanjska sila, kojom je stvar raztegnuta, ali suprotivna smisla. Povećajmo vanjsku silu, to ćemo doći do onoga trena, u kom se stvar raztrgne. Sve dovle biti će vanjska sila odporu same stvari jednaka. Kako vidismo ovako biva i pri lučbenih učincih.

Iza ovoga idjemo da skupimo ono, što u obće rekosmo, u matematični sklad, i to na temelju sveobćih mehaničnih zakona.

Najprvo se moramo ogledati, da li je moguće jedan lučbeni učinak odnosno ovaj učinak prateće fizikalne pojave, matematičnom računu podvrći. Koliko mi je poznato, neopazih toga dosad nigdje, barem ne to, gdje bi bilo sa njekoga obćenitoga gledišta učinjeno. Obazrimo se na onaj veliki material, koji nam pružaju najnovija lučbena iztraživanja, neobziruć se samo na lučbene već i na fizikalne pojave, koji lučbene učinke prate. Na ovom polju uzradiše Favre, Silbermann, Berthelot i Thomsen neizmjerno mnogo.

Evo dakle naše teorije, iz koje će se put viditi, kojim idemo.

Neka bude m masa jedne čestice u jednom sustavu česticah. Ovoj ćemo čestici označiti mjesto u njeko vrieme t sustavom pra-

Digitized by Google

vokutnih koordinatah, koje se začimlju u jednoj stalnoj nepomičnoj točki. Dalje neka budu XYZ sa koordinatami uzporedne komponente svih mogućih na česticu djelujućih silah. Svakoj ovoj sili za se odgovarala bi njeka pospješnost, i to bi bile za ove tri komponente

$$-\frac{md^2X}{dt^2};\quad -\frac{md^2Y}{dt^2};\quad -\frac{md^2Z}{dt^2}$$

pospješnosti. Ako čestica u miru stoji, to moraju sile i njima odgovarajuće pospješnosti u ravnotežju biti, a to je vazda po D'Alembertovu principu, ako δx, δy, δz znače njeke neizmjerno male promjene ili varijacije sustava, ili virtuelno pomicanje čestice. Po tom sliedi sliedeća jednačba:

$$\left(X-\frac{md^2x}{dt^2}\right)\delta x+\left(Y-\frac{md^2y}{dt^2}\right)\delta y+\left(Z-\frac{md^2z}{dt^2}\right)\delta z=0$$

Ili ako ovu jednačbu drugačije napišemo i na sve čestice sustava protegnemo, da pred istovrstne oline metnemo sbrojnik Σ, to je

$$\Sigma_m\left[\frac{d^2x}{dt^2}\delta x+\frac{d^2y}{dt^2}\delta y+\frac{d^2z}{dt^2}\delta z\right]=\Sigma\left[X\delta x+Y\delta y+Z\delta z\right]\ldots\text{I.}$$

Lieva strana ove jednačbe pokazuje nam rad silah, koje su onim jednake, koje bi u istinu naznačene pospješnosti izvele, kad bi djelovale povoljno uzetim micanjem dx, dy, dz. Desna strana jednačbe pokazuje rad, koga bi u istinu obstojeće sile X, Y, Z učinile istim putem (dx, dy, dz) radeć.

Uvjeti, koji nam dopuštaju, da desnu stranu jednačbe integrirati možemo, jesu u obće ti, da nam mora biti poznata još jedna jednačba oblika $F(x, y, z) = 0$. Iz koje onda diferenciale pojedinih koordinatah praviti možemo, te u gornju jednačbu pometati. U većini slučajevah to pak nije zadano, niti se izvesti dade, jer naime pri lučbenom učinku morali bi točno puteve česticah znati, da jednačbu $F(x, y, z) = 0$ nastaviti možemo. Nego jedan veliki dio silah [i morda sve prirodne sile ovom zakonu sliede] djeluje u obratnom razmjeru sa kvadratom daljine, za sve ove sile valja

$$F(xyz) = r^2 = x^2 + y^2 + z^2.$$

Osim toga poznato je još iz analitične mehanike, da se gornja jednačba I i onda integrirati može, kad se odnosi na kakav konservativni sustav.

Digitized by Google

Konservativnim sustavom zovemo svaki onaj, o kom možemo reći: Ako ovaj sustav priedje iz jednoga odnošaja u drugi, to sile, koje medjutim djeluju, isti rad učine, ma prešao sustav iz jednoga u drugi odnošaj kojim mu drago putem. A u ovom slučaju je učinjen rad zavisan samo od početnoga i konačnoga odnošaja.

Sada nam valja potražiti, je li koji od ovih triju uvjetah valja za lučbene učinke. Krivulje, kojim se čestice titraju slučivajuć se, ostati će nam, bojim se, za uvjek nepoznate, dakle sa jednačbom $F(xyz) = 0$ nije ništa. Drugi uvjet, koji je skoro isto ovo, jako je zamamljiv, jer nas analogija vodi od sunčanoga sustava na sustav čestica; ali mislim, da bi to ipak hypoteza bila, kad bi se mi te analogije držali, a naumio sam u ovoj razpravi svakoj hypotezi izbjeći, dakle i ovoj, ako inače dosta vjerovatnoj. Sada nam nepreostaje nego treći uvjet, i to iztraživati, da li lučbeni učinci spadaju može biti medju konservativne sustave.

I to biva u istinu, jer slučimo li dva počela ma kojim mu drago načinom, to dobivamo vazda jednu te istu toplinu. Ako se počela H i Cl sluče u solnu kiselinu, to daje 22001 kal. topline, pa makar mi počela izveli od kud mu drago i makar ih slučivali kako mu drago.

Isto tvrdi lučbar Berthelot ovako govoreć: Ako jedan sustav jednostavnih ili sastavljenih tjelesah pod stalnimi odnošaji stoji, a na sustavu postanu budi fizikalne budi lučbene promjene, koje sustav u nov odnošaj prevedu, nečineć nikakova rada izvan sustava: to visi pri toj promjeni razvijena ili potrošena toplina jedino od početnoga i konačnoga odnošaja njegova. Ta je toplina vazda ista, ma na kakav način prešao sustav iz jednoga odnošaja u drugi. Iz ovoga sliedi nedvojbeno, da lučbeni učinci na njihova svojstva spadaju konservativnom sustavu.

Kada je to istina, onda možemo desnu stranu jednačbe I integrirati, samo nam treba znati početni i konačni odnošaj sustava.

Da do toga dodjemo, moramo se upoznati sa jednim novim pojmom, koji je u njemačkih knjigah još malo poznat, akoprem ga Englezi već odavno rabe. Mislimo si jednu tvar, n. p. 5 metarah ponad zemlje u vis dignutu, to smo tu stvar dižuć učinili neki rad, koji se izrazuje težinom stvari i prevaljenim putem. Ako ova stvar stoji na kakvom odponcu u rečenoj visini, pa mi odapnemo taj odponac, to će stvar pasti na zemlju, i učiniti će isti onaj rad, koji je prvo potrošen, dok je tvar dignuta na rečenu visinu; nedvojbeno je, da je onaj rad bio u stvari sakupljen i njekim na-

Digitized by Google

činom pritajen, dok je stvar na odponcu ležala. Ovaj pritajeni rad zovu Englezi *potencialnom energijom*. Recimo dalje, da smo po drugi put istu tu stvar digli na visinu 8 metarah, to je potencialna energija ove stvari sada veća i ta je tolika kao da stvar pane iz visine 8 metarah na zemlju. Recimo još jednu, da ta stvar imade u trećem slučaju pasti sa visine od 8 metarah na visinu od 5 metarah, to je tim putem učinjeni rad jednak razlici potencialne energije od jednoga odnošaja u drugi. Ako je V_1 potencialna energija u visini 8 metara, a V_2 u visini od 5 metara, onda je učinila stvar padajuć od 8 do 5 metara, rad $L = V_1 - V_2$.

Kada bi naš sustav, koga si ovdje zamislismo, spadao na konservativni sustav, kako to u istinu biva: onda bi integral jednačbe I ovako glasio:

$$V_1 - V_2 = S \Sigma (Xdx + Ydy + Zdz)$$

Motreć sveukupnu prirodu ili u njoj pojedine tvari, to ćemo, ako smo pozorni, opaziti, da u svakoj stvari ima njeka potencialna energija, povrh one, koju ona u sebi poradi svoje težine nosi; tako svako drvo, biljka sakuplja u se toplinu sunčanih zrakah kao potencialnu energiju, te ju vraća goreć nazad i grije nas; tako je sa svakim kamenom, kovom, dapače i živim stvorom: jelom skupljamo u sebi potencialnu energiju, koju sgodom pretvaramo u djelo itd.

Da se sada povratimo opet na naše lučbene učinke. Tutija nosi u sebi njeku potencialnu energiju, a isto tako i sumporna kiselina. Kada se pretvori tutija i sumporna kiselina u ledac biele galice, to je potencialna energija biele galice drugačija nego je ona tutije ili sumporne kiseline, a potencialna energija ovoga ploda ili rada jest jednaka razlici onih prvotnih potencialnih energijah.

Ovaj pojav je lučba u novije vrieme veoma točno iztraživala, i za razne slučevine ne samo ovo što rekosmo potvrdila, nego i stanovitimi brojevi ovaj rad pri slučivanju izrazila.

Ako je dakle potencialna energija tutije V_1, a ona sumporne kiseline V_2, to je desna strana jednačbe I integriva, a njezin je integrat

$$V_1 - V_2 = S \Sigma (X\delta x + Y\delta y + Z\delta z) \ldots \text{II.}$$

Digitized by Google

Buduć pako da je razlika ili sbroj dvijuh potencialnih energijah opet potencialna energija, ako se netroši izvan sustava koji dio rada, to gornju jednačbu možemo i ovako pisati

$$V_0 = V_1 - V_2 \ldots\ldots \text{III.}$$

Što ovdje rekosmo o tutiji, to isto možemo uztvrditi i od druge stanice Daniellova članka, samo imamo tamo uzeti potencialnu energiju negativno, jer tamo nebiva slučivanje van lučenja, a buduć da se pri lučenju isto toliko topline potroši koliko na jednoj te istoj stvari pri slučivanju razvije, to će biti potencialna energija u drugoj stanici

$$-V_0{}^1 = -(V_1{}' - V_2{}'')$$

Uslied toga u cielom sustavu Daniellova munjotvora

$$V_0 - V_0{}' = V \ldots\ldots \text{IV.}$$

Ova konačna jednačba pokazuje nam odnošaj otvorena Daniellova članka, a funkcije V mogu se u istinu mjeriti absolutnim munjomjerom.

Iz ovoga statičnoga odnošaja opažamo, da je sustav samo odvisan od lučbene napetosti, a nipošto od česa drugoga. Izraz $V_0 - V_0{}'$ zove se po starom nazivlju Ohmovu elektroskopična sila, kašnje nazvaše taj izraz munjotvornom silom. Funkciju V nazivlje Kirchhof potencialnom funkcijom, te dolazi do izraza $V_0 - V_0{}'$ sa svim drugim putem.

Sada nam je prelaziti na dynamični odnošaj našega sustava.

Iz jednačbe II. i III. sliedi

$$-V_0 = S\,\Sigma\,[X\delta x + Y\delta y + Z\delta z]$$

ili

$$-\delta V_0 = \Sigma\,[X\delta x + Y\delta y + Z\delta z]$$

Zaradi jednačbe I. sliedi sada

$$-\delta V_0 = \Sigma m \left[\frac{d^2x}{dt^2}\delta x + \frac{d^2y}{dt^2}\delta y + \frac{d^2z}{dt^2}\delta z\right] \ldots\ldots \text{V.}$$

Kada spojimo krajeve Daniellova članka kovnom žicom, to počme u taj mah slučivanje i lučenje, a uslied toga dynamični odnošaj, to jest čestice se stanu gibati ili iz jednoga odnošaja u drugi prelaziti. Zaradi jednostavnosti nećemo si odmah Daniellov munjotvor predočiti, van ćemo motriti neposrednu redukciju bakra iz modre galice tutijom. Kako se dakle u sustavu gibanje zametne, tim prelaze variacije u sliedeće izraze za neizmjerno malo vrieme dt

$$\delta x = dxdt;\ \delta y = dydt;\ \delta z = dzdt.$$

*

Digitized by Google

Uslied toga prelazi jednačba V. u sliedeću:

$$-dV_0 = \Sigma m\left[\frac{d^2x}{dt^2}.dxdt + \frac{d^2y}{dt^2}.dxdt + \frac{d^2z}{dt^2}.dzdt\right]$$
$$= \Sigma\,[Xdxdt + Ydydt + Zdzdt]$$

ili $$\Sigma m\left[\frac{d^2x}{dt^2}dx + \frac{d^2y}{dt^2}dx + \frac{d^2z}{dt^2}dz\right] = \Sigma\,[Xdx + Ydy + Zdz]$$

Kako je iz analitike poznato jest

$$\frac{d^2x}{dt^2}dx = \tfrac{1}{2}\left(\frac{dx}{dt}\right)^2$$
$$\frac{d^2y}{dt^2}dy = \tfrac{1}{2}\left(\frac{dy}{dt}\right)^2$$
$$\frac{d^2z}{dt^2}dz = \tfrac{1}{2}\left(\frac{dz}{dt}\right)^2$$

Usljed toga jest

$$-dV^0 = \Sigma\tfrac{1}{2}m\left[\left(\frac{dx}{dt}\right)^2 + \left(\frac{dy}{dt}\right)^2 + \left(\frac{dz}{dt}\right)^2\right]$$

Nadalje znamo iz analitične mehanike da su $\frac{dx}{dt}, \frac{dy}{dt}, \frac{dz}{dt}$ komponente brzine nuz osi koordinatah. Naznačimo ove malo kraće sa u_1 u_2 u_3, to imamo zadnju jednačbu ovako pisati:

$$-dV^0 = \Sigma\,\tfrac{1}{2}\,m\,[u_1^2 + u_2^2 + u_3^2]$$

Budući pako da se ove komponente brzine u pravokutnom sustavu dadu se jednostavno izraziti posljednicom brzinom, to je:

$$u_1^2 + u_2^2 + u_3^2 = V^2$$

Zarad česa najposlje sliedi

$$-dV^0 = \Sigma\,\tfrac{1}{2}\,mV^2 \ldots \text{VI.}$$

Iz ovoga vidimo, da potencialna energija usljed gibanja prelazi u živu silu, ili kako se u novije vrieme zove, u kinetičnu energiju. Naznačimo dakle kinetičnu energiju sa *E.* to sliedi najposlje

$$dE^0 = \Sigma\,\tfrac{1}{2}\,mv^2 = \Sigma\,[Xdx + Ydy + Zdz] \ldots \text{VII.}$$

Ili ako ovu jednačbu integriramo, sliedi

$$E^0 = S\Sigma\,[Xdx + Ydy + Zdz] \ldots \text{VIII.}$$

Kako vidimo ova je zadnja jednačba neodvisna od vremena, a to si možemo ovako pomisliti. Neka je u jednoj posudi jedna isto-

Digitized by Google

valja vodikova plina i jedna istovalja solikova plina, daklen $H+Cl$, to je dostatan i najmanji impuls svjetla, da ova dva plina praskom sluči u solnu kiselinu i to se sgodi u neizmjerno kratku vremenu. Za ovakav slučaj pokazuje nam jednačba VIII. pri slučivanju razvijenu kinetičnu energiju ili ako hoćemo učinjeni rad.

Drugačije pako biva stvar kod slučivanja tjelesah u kapljivom ili krutom stanju, tu nisu atomi slučivajućih se stvari u najbližem doticaju kao kod plinovah, nego se moraju još njeki drugi odnošaji svladati, dok atomi u doticaj ili u privlačivi krug dodju, a zato treba vremena.

Mislimo si, da reduciramo bakar iz modre galice tutijom, to će u svako neizmjerno malo vrieme biti vazda njeki stanoviti broj česticah tutije sa onimi modre galice u najbližoj blizini prije nego se sluče. Kako se ove sluče, stupaju mjesto njih druge na red i to slučivanje ide tako redom, dok se sav proces neizcrpi. Tu vidimo, da impuls za impulsom sliedi, pa ako i svaki impuls traje neizmjerno malo vrieme, ipak treba njeko vrieme, dok se stalna množina tutije sluči, a bakra izluči. Sliede li ovi impulsi redovito jedan za drugim, t. j. ako svaki impuls treba isto vrieme, onda postane cieli proces stacionaran. A kad to biva, onda možemo na naš odnošaj upotriebiti tako zvani integral vremena. Recimo, da je trajanje jednoga impulsa $d\tau$, i da u tom impulsu djeluje njeki stanoviti broj česticah, koje čine rad E_0: to će biti za vrieme t učinjen rad

$$\int_0^t E_0 d\tau$$

Ili ako integraciju izvedemo, biti će rad

$$\tfrac{1}{2} E_0 t$$

Ovaj rad mora biti jednak onomu, koga kinetičnom energijom izraziti možemo, daklen

$$\Sigma \tfrac{1}{2} mv^2 = \tfrac{1}{2} E_0 t$$
$$\Sigma mv^2 = E_0 t$$

Traje li učinak samo jedinicu vremena, to je

$$\Sigma mv^2 = E_0 \ldots . \text{ IX.}$$

Ova konačna jednačba pokazuje nam daklen u jedinici vremena učinjen rad. Iz sada rečenoga sliedi, da je brzina v u ovoj jednačbi nepromjenljiva, jer inače nebi mogao stacionarni odnošaj vladati, zaradi toga sliedi

$$v^2 \Sigma m = E_0$$

Digitized by Google

Ili ako Σm kano sveukupnu masu svih aktivnih česticah naznačimo sa M. to je najposlje

$$Mv^2 = E_0$$

Ovom jednačbom izrazili smo jedan jednostavni lučbeni učinak, daklen nęka se odnosi na slučenje tutije sa sumpornom kiselinom. Buduć da tutija u modroj galici, uza to što se sluči sa sumpornom kiselinom, izluči kovni bakar, to se na to izlučivanje potroši uprav tolik rad, koliko se ga razvije slučenjem bakra i sumporne kiseline, to nas uči lučba. Usljed toga biti će na izlučenje bakra potrošen rad E_1, daklen postaje uslied redukcije bakra tutijom iz modre galice vidivi rad

$$E_0 - E_1$$

Ovaj rad možemo dakako kinetičnom energijom izraziti, ako v pokazuje brzinu slučivanja i izlučivanja, a M slučenu ili izlučenu masu

$$Mu^2 = E_0 - E_1$$

Buduć da masu M možemo izraziti težinom p i za pospješnosti zemaljske privlake g, to je $M = \frac{p}{g}$. Usljed toga prelazi naša jednačba u

$$pu^2 = (E_0 - E_1)\, g$$

Ovaj rad možemo u toplinu pretvoriti, ako ga podielimo mehaničnom istovaljom topline $A = 423{\cdot}55$ mklg., sada je kinetična energija mjerilom topline izražena; po tom je

$$\frac{pu^2}{A} = \frac{(E_0 - E_1)}{A} g = W.$$

Ovo je matematični izraz za toplinu, koju su lučbari pri slučivanju i lučenju mjerili kalorimetrom.

Mi rekosmo već na početku ove razprave, da tek sponom obodvijuh kovina započmu u munjotvoru normalni lučbeni učinci, ujedno nas izkustvo uči, da povećanjem odpora u sponi ovi učinci sve slabiji te slabiji postaju. Iz toga zaključujemo, da brzina slučivanja i lučenja svoju vriednost mienja. Brzinu, koja svoju vriednost tečajem vremena pravilno mienja, možemo kako je poznato izraziti pospješnosti i vremenom. Ako odpor pravilno mienjamo, nemamo nikakva razloga uztvrditi, da se nebi i brzina slučivanja pravilno mienjala. Neka bude daklen i pospješnost, a vrieme ko-

Digitized by Google

jim se brzina mienja, neka je t, to je onda $u = it$; a zarad toga usljed lučbenih učinakah razvijena toplina

$$\frac{p.i^2t^2}{A} = W \ldots . X.$$

Kako vidimo, ovisna je toplina od tri činca, naime od težine izlučene kovine, (što je sve jedno uzeli ovu ili onu, jer su ove po Faradayevu zakonu istovaljane), od pospješnosti i vremena. Ova tri činca su osim toga medju sobom ovisna, jer promjenom jednoga mienjaju i ostala dva svoju vriednost u obće. U posebnih slučajih mogu jedan ili dapače dva od njih neovisnim postati.

Buduć da nam je izkustvom poznato, što sam u drugoj svojoj razpravi temeljito dokazao, da se u Daniellovu članku usljed lučbenih učinakah za jednu lučbenu istovalju razvije toplina od 25000 gramkaloriah, to sliedi, ako p znači jednu istovalju izlučena bakra,

$$\frac{pi^2t^2}{A} = 25000$$

Neka se odnose istovalje ne na grame, kano obično, već na milligrame, onda je $p = 31700$ daklen je

$$\frac{i^2t^2}{A} = \frac{25000}{31700} = \text{konstantna} \ldots XI.$$

Ako bismo rado znali razvijenu toplinu za koju drugu težinu izlučena bakra, onda moramo ovu jednačbu sa dotičnom težinom pomnožiti, jer ova nam jednačba pokazuje toplinu za jedan izlučeni milligram bakra daklen je

$$\frac{qi^2t^2}{A} = \frac{25000}{31700} q.$$

Desna strana ove jednačbe pruža nam sredstvo, kojim smo u stanju u svakom mogućem slučaju iz izlučene množine bakra izračunati u članku razvijenu toplinu, zašto nam treba mjeriti samo težinu izlučena bakra, pa ovu sa nepromienljivim čincem $\frac{25000}{31700}$ pomnožiti.

Lieva strana ove jednačbe sastoji se iz dva ovisna činca, daklen se neda ni jedan izračunati, ako vriednost drugoga nije poznata. Sada nam nepreostaje drugo, nego pokusom potražiti, u kom odnošaju ova dva činca prama ostalim činjenicam u munjotvoru stoje.

Prošlih uzkrsnih praznikah imadoh vremena sastaviti te strojeve za tu svrhu.

Priredio sam si dva Daniellova članka metnuvši ploču od čiste tutije (elektrolizom iz čiste biele galice na nečistoj tutiji izlučene)

Digitized by Google

u bielu galicu, u kojoj bijaše nješto čiste sumporne kiseline, bakrenu ploču metnuo sam u jednu drugu posudu u modru galicu. Ovako priredjene posude spojio sam staklenom cievi, u kojoj bijaše česte prekápane vode sa njekoliko kapi sumporne kiseline, da bolje struju provadja. Diafragmu od zemlje zabacio sam, jer ovom prolaze tekućine i zameću nuzgredne struje. Ovako priredjen munjotvor je veoma stalan. Najprvo sam se osvjedočio, da ovakov munjotvor drži magnetulju veoma osjetljiva multiplikatora do 4 i 5 danah nepomično na istom mjestu.

U krug ovako priredjena munjotvora uvrstio sam Gaugainovu magnetulju, jedan voltametar sa modrom galicom i elektrodami od platine, onda jedan reostat po Wollastonu, na kom bijaše žica od novoga srebra 15 metara duga, omotana, osim toga uvrstio sam još i nastroj, kojim sam mogao po volji struju jednim hipom zatvarati i otvarat.

Najprva zadaća našega iztraživanja bijaše ta, tražiti izlučenu težinu bakra u voltametru u jednoj sekundi, pri različitoj duljini u krug struje uvrštene žice od reostata. Budući da je reostat ili bolje rekuć njegova žica točno od 10 do 10 diela razdieljena, tako sam u pojedinih slučajevih pomicao reostat od 10 do 10 diela. Za naše iztraživanje nebijaše nuždno znati absolutne duljine žice, jer se samo o tom radi, dokazati, u kom razmjeru povećanjem odpora umanjujemo lučbene učinke.

Vrieme sam pri tom poslu motrio po veoma dobroj žepnoj uri, od koje sam se najprvo osvjedočio, da svaku minutu u cielom krugu od 12 satih djeli kazalom sekundah točno u 60 dielovah. Budući da nam ni do tog nije stalo, je li vrieme jedne sekunde absolutno, nego nam je samo do toga stalo, da su pojedini momenti vremena relativno jednaki, iz toga sliedi da je upotrebljeno sredstvo dostatno.

Težinu izlučena bakra mjerio sam analitičnom tezuljom lučbenoga laboratorija rakovačke realke, samo sam iza kazala na stupčiću, koji tezulju nosi, priliepio malo ogledaoce, u kojem se je kazalo zrcalo, te sam tako mogao, oko, kazalo, i sliku kazala vazda u jednu ravninu staviti, a tim izbjeći pogrieškam, koje bi mogle postati uslied paralakse. Točnost tezulje ide do 0·1 milligrama, jer ovo nebijaše moguće neposredno odredjivati, nego prosudjivanjem daljine konjića od jedne zarezotine do druge. Pokusi će pokazati da su upotrebljena sredstva bila pouzdana.

Digitized by Google

Sliedeća tablica izvadjena je iz zapisnika što sam ga pri pokušivanju vodio; u drugom stupcu nalazi se slovo R, koje naznačuje ostali odpor osim reostata u munjotvoru, ili ako hoćemo pri duljini reostata $l = 0$. Ovaj sam odpor prije tako izjednačio da iznosi blizu $^1/_{10}$ reostata.

Dan pokušivanja	Duljina uvrštene žice	Magnetulja pokazuje kut	Struja zatvorena u	Magnetulja pokazuje kut	Struja otvorena u	Težina izlučena bakra u mlgrm.	Trajanje pokusa u sekundah	Težina izlučena bakra u jednoj sekundi
$^{14}/_4$ 1880	30	38·75°	11h—17m	6·10°	13h—29m	51·7	7920	0·0065312
„	60	25·50°	15—38	4·55°	17—16	31·9	6480	0·0049490
$^{15}/_4$ „	70	24·30°	7—43	4·30°	10—02	38·6	8340	0·0046312
„	80	21·50°	10—14	4·20°	13—39	53·7	1230	0·0043677
„	90	20·00°	14—00	3·90°	16—03	30·6	7380	0·0041446
„	100	18·50°	16—15·5	3·70°	17—30	17·7	4470	0·0039536
$^{16}/_4$ „	R	68·50°	7—30	9·40°	9—37	98·0	7620	0·0128609
„	10	52.00°	14—24	8·50°	16—03	54·6	5940	0·0091857
$^{17}/_4$ „	50	30.00°	12—7	4·90°	14—06	38·1	7140	0·0053427
„	20	46·50°	14—27	6·90°	16—59	68·7	9120	0·0075278
$^{18}/_4$ „	40	30.00°	14—20	5·40°	15—12	18·2	3120	0·0058482

Duljinu žice nisam redom umetao zaradi toga, da razbacam pogreške koje bi možebit u samom nastroju ležale, te da tim izbjegnem njihovoj redovitosti, inače bi mutile pravi zakon.

Iz brojevah u zadnjem stupcu možemo izračunati, koliko se topline u pojedinih slučajih u munjotvoru razvije. Zato moramo najprvo na temelju Faradayeva zakona o istovaljah iz izlučenoga bakra izračunati u munjotvoru potrošenu tutiju; nu neka bude Ac istovalja bakra, Az istovalja tutije, zatim ako je u voltametru u jednom trenutku izlučena težina bakra q, to je težina u munjotvoru potrošene tutije

$$p = \frac{Az}{Ae} \cdot q$$

Budući pako na jednoj istovalji tutije stvarajuć bielu galicu odgovara toplina od 53045 grmk.: to će biti toplina za p milligramah

$$Wz = \frac{53045}{Az \cdot 1000} p. .$$

Ili ako za p metnemo vriednost iz gornje jednačbe, biti će

$$Wz = \frac{53045. q}{1000. Ae}$$

Digitized by Google

Broj 1000 znači, da se sve odnosi na milligrame, jer se toplina 53045 odnosi na grame.

Izlučenoj težini bakra, koja je identična sa onom, koja se u članku izluči, odgovara toplina

$$-We = -\frac{27980}{1000\ Ae} \cdot p$$

Daklen sveukupna toplina

$$Wz - We = \frac{53045\ q}{1000\ Ae} - \frac{27980}{1000\ Ae} q.$$

ili

$$Wz - We = \frac{25065.\ q}{1000\ Ae} \ldots \text{XII.}$$

Na temelju ove jednačbe i brojevah u zadnjem stupcu naše tablice izračunate su topline W, koje se u prvom stupcu dojduće tablice nalaze.

Da naše pokuse u sklad dovedemo sa jednačbom XI., treba nami vrieme znati, za koje se razvije jedna te ista toplina pri raznoj duljini u strujište uvrštene žice. Da to saznamo, treba nam najprvo znati onu stalnu toplinu, koja se u stalno vrieme razvije, na koju se ostali brojevi odnositi mogu. Za tu stalnu toplinu uzeti ćemo onu koja se razvije pri odporu R ili reostatu = 0 u jedinici, vremena, jer kako već rekoh, neradi se ovdje o absolutni brojevih, jer možemo i iz relativnih brojeva zakon ustanoviti. Ako daklen dielimo pri odporu R u jednoj sekundi razvijenu toplinu sa ostalimi, tako dobijemo vrieme u sekundah, koje treba, dok u svakom pojedinom slučaju razvijemo istu toplinu kano i pri odporu R. Ovi brojevi složeni su u drugom stupcu sliedeće tablice.

U trećem stupcu te tablice nalaze se kvadrati vremena.

Odpor	W	t	t^2
R	0·010430	1·0000	1·0000
10	0·0072491	1·4001	1·9608
20	0·0059367	1·7084	2·9189
30	0·0051507	1·9691	3·8778
40	0·0046121	2 1991	4·8363
50	0·0042329	2·4072	5·7957
60	0 0039030	2·5988	6·7536
70	0·0036523	2·7770	7·7121
80	0 0034445	2·9446	8·6703
90	0·0032686	3·1030	9·6289
100	0·0031180	3·2529	10·5331

Digitized by Google

Da bolji pregled ovih brojevah dobijemo, to sam ih u priloženoj slici grafično sastavio. Za abscise uzeo sam duljine žice na

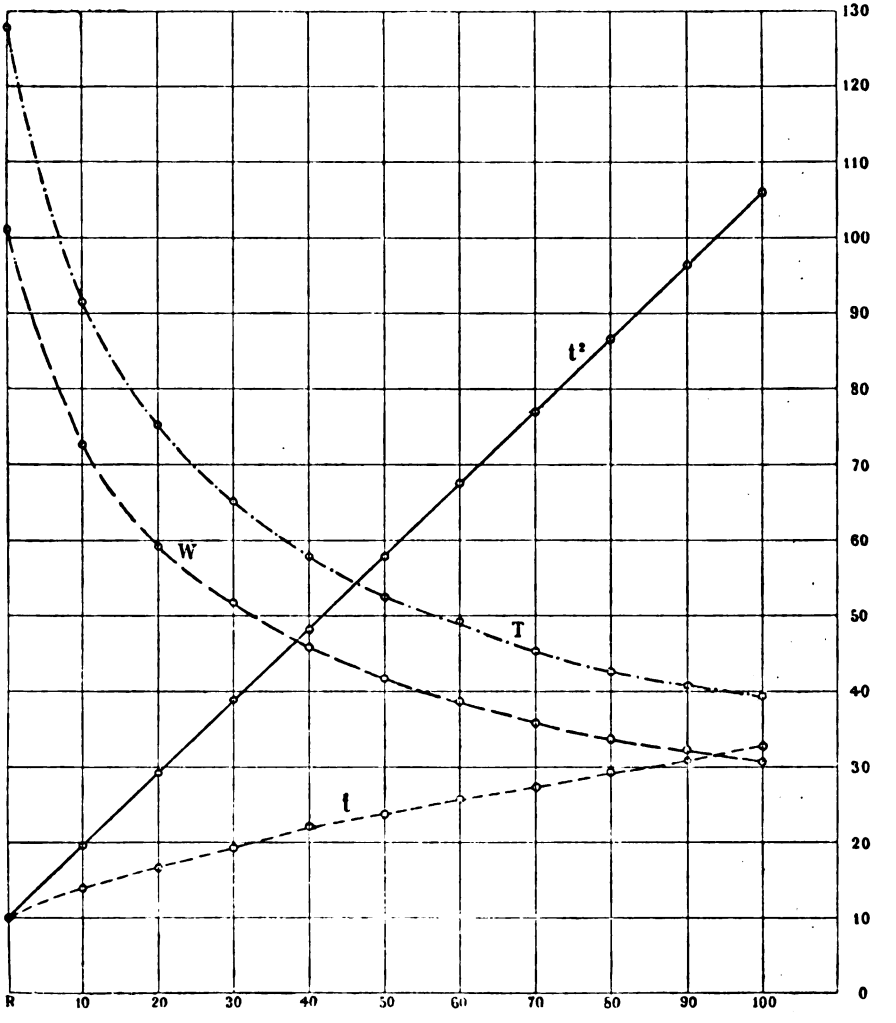

reostatu, jer ove su za pojedine slučaje, za jednaku duljinu rasle, za ordinate uzeo sam brojeve ove tablice redom. Krivulje za dotične brojeve označene su istimi pismeni.

Da su pokusi u prvoj tablici izvedeni točni pokazuje nam pravilnost ovih krivuljah.

Kada ovu tablicu i sliku dobro razgledamo onda nam na prvi mah u oči udara, da kvadrati vremenah leže na ravnoj crti, a to

Digitized by Google

nam znači, da ovi stoje sa duljinami žice na reostatu u jednostavnom razmjeru.

Iz ovoga vidimo, da se svaki odpor u strujištu može izraziti kvadratom vremena, koje prodje dok se jedna težna jedinica elektrolita izluči. Po tom je

$$l = ct^2.$$

Kako vidimo, znamo sada u kom odnošaju stoji u našoj glavnoj jednačbi činac t^2. Sada nam se je obrnuti na drugi činac, koji je, kako rekosmo, od ovoga ovisam.

Poznato je, da svakoj uztrajnoj sili odgovara dotična pospješnost, kojom mjerimo jakost sile, nu u našoj glavnoj jednačbi ima činac *i* značenje pospješnosti, tako ovaj činac nije ništa drugo nego tako zvana jakost struje.

Metnimo sada u jednačbu XI za t^2 gornji izraz, to sliedi

$$i^2 \frac{l}{C} = W = \frac{25000}{31700} \ldots . \text{ XII.}$$

Poznato je, da tako zvani odpor u strujištu visi najprvo o naravi žice, a ova se izrazuje tako zvanim specifičnim odporom, za tim da visi i o debljini žice, s prvim stoji u izpravnom a s drugim u obratnom razmjeru, daklen je naš činac $C = \frac{d}{k}$, ako *d* označuje debljinu žice, a *k* specifični odpor. Uslied toga je

$$t^2 = \frac{kl}{d} = R$$

Po tom imamo

$$i^2 R = W \ldots . \text{ XIV.}$$

Ova jednačba nije ništa drugo uego na početku napomenuti Jouleov zakon, i pokazuje nam u jedinici vriemena za težnu jedinicu izlučena bakra razvijenu toplinu u munjotvoru pri jakosti struje *i*.

Ova jednačba je evo sada prvi put na temelju lučbene topline i analitične mehanike izvedena. Clausius je ovu jednačbu razvio na temelju Ohmova zakona, predmnievajuć da na površini odpora nalazeća se slobodna munjina tjera u odporu tekuću munjinu. Najprvo je ovaj zakon izrekao Joule, a po tom ga je Lenz pokusom potvrdio.

Mi ga evo razvismo sasvim samostalno na temelju novih načela, a iz toga se vidi ne samo istinitost zakona, već i jedine oline, koje ga izrazuju, dobiše tim sasvim mehanično značenje, što do sad

Digitized by Google

nije bilo, jer pojmovi o jakosti struje i odpora bijahu težko dukučivi.

Iz ove jednačbe, koja nam Jouleov zakon predstavlja, mogli bi prelaziti na Ohmov zakon, kada bi ovaj imao strogo mehanično značenje, ali žalibože toga nema; jer funkcija V koja dolazi u jednačbi IV. osniva se na statični odnošaj sustava. Daklen u Ohmovu zakonu, koji se ovako piše

$$i = \frac{(V_0 - V_1)}{R}$$

i koji bi predstavljao dinamični odnošaj sustava, u ovom obliku nemože biti govora o potencialu, nego o radu. A kako smo mi dokazali, potencialni odnošaji nisu ovisni niti o jakosti struje, niti o odporu, što nam jednačba IV. pokazuje, i što u istinu biva; jer potencial ostaje vazda jednak, ma uzeli mi kakav mu drago odpor u otvorenoj struji. Iz jednačbe XIV. sliedilo bi dakle

$$i = \sqrt{\frac{W}{R}} \quad \text{ili} \quad i\sqrt{R} = \sqrt{W.} = it.$$

Ovo bi njekim načinom bio Ohmov zakon, koji bi se na toplinu odnosio; nu kako nam je poznato, ovaj zakon osniva se na mističnom pojmu o munjotvornoj sili, za koju niti pravoga pojma niti mehaničkoga značenja neimamo. Ohmov bi se daklen zakon imao ovako izgovarati:

Produkt jakosti struje i odpora je nepromjenljiv; a to sliedi i iz gornje jednačbe, ako na obe strane pomnožimo sa $\sqrt{R}$ tako je

$$iR = \sqrt{RW.}$$

Ova nepromjenljiva nema za sad nikakova značaja, jer da ju dobijemo moradosmo na obe strane sa promjenljivim faktorom $\sqrt{R}$ pomnožiti, da tu nepromjenljivu u smislu Ohmova zakona dobijemo.

Sada ćemo još jednom u kratko napomenuti što do sad rekosmo, tim mislimo veću bistroću o samoj stvari iznieti.

1. Ako raznolične tvari naime kapljevine i kovine u najbliži doticaj svedemo, to postaje, ako ne slučivanje, tako nedvojbeno slučivanju odgovarajuća lučbena napetost. Ova probudi u krutoj tvari ovoj napetosti istovaljanu potencialnu energiju, koju na kovini kano slobodnu munjinu opažamo.

2. Slučivanje počme tek onda kad mogućnim nčinimo, da potencialna energija može prelaziti u kinetičnu (rad, toplinu).

Digitized by Google

3. Ovo pretvaranje potencialne energije u kinetičnu probudjuje ono, što zvasmo galvanskom strujom. Jakost ove struje visi o brzini, kojom se potencialna energija u kinetičnu pretvara.

4. Pravi izraz ovome djelovanju munjotvora jest Jouleov zakon. Ohmov zakon nije ništa drugo nego empirično pravilo bez mehaničnoga znamenovanja.

5. Ono, što do sad munjotvornom silom nazivasmo, imamo od sad *munjotvornom energijom* zvati; jer ovaj izraz je točan, buduć da ustanovljene pojmove u sebi nosi. Osim toga izrazuje kano god statični odnošaj munjine, tako isto i dinamični; buduć da prvom odgovara potencialna a drugom kinetična energija.

Poznato je, da dosad stoje dvie teorije o postanku galvanske struje, i to jedna tvrdi, da stvari postaju već dotikom munjevne, a druga, da samo kakvim lučbenim učinkom može galvanska struja postati. Ob ova dva nazora bije se boj medju učenjaci već preko 50 godina; sada se čini, da su lučbari prevladali dotičare. Meni se pako čini, ne samo to, nego sam i tvrdo uvjeren, da obojica pravo imaju, a tako običajno i biva pri dugotrajnih prieporih, kada se bez strasti vode. Za što obojica pravo imaju, lahko će se razabrati iz onoga, što ja dosad rekoh. Statični odnošaj munjine postaje nedvojbeno dotikom, kano to biva pri kapljevinah, koje uza krutine prijanjaju; jer lučbena napetost ili potencialna energija djeluje samo kano molekularna sila u najbližoj blizini. Za dinamičnu munjinu stoji isto tako nedvojbeno, da samo onda postaje, kada lučbeni učinci započmu. Kada dakle statične i dinamične munjevne učinke razmrsimo, onda nam postane stvar jasna.

Ovom razpravom završujem svoje djelo, koje sam prvom razpravom započeo.

Dodatak.

Ovu moju razpravu, poslanu uredničtvu Wiedemanovih analah, stigla je čudnovata sudbina, o čemu ću u svoje vrieme pismo nakladatelja istoga časopisa g. I. A. Bartha, kao i ono g. G. Wiedemanna priobćiti, dok mi stvar jasnija postane.

Digitized by Google

Prilozi k hrvatskoj gramatici i glasoslovju.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. svibnja 1880.

PRAVI ČLAN DR. L. GEITLER.

I. Hrvatski optativ-konjunktiv.

Poznato je, da je slavenski imperativ po etimologiji svojoj optativ. U spomeniku suprasaljskom dolazi u ovisnih finalnih izrekah nekoliko imperativnih foramah, koje se moraju prevesti optativom ili srodnim mu po sintaktičkoj porabi konjunktivom klasičkih jezika. Srav. o tom Miklosich, Vgl. Syntax 790. 798. Navesti ću prispodobe radi jedan primjer:

sup. 62. 17: **въспомѧнемъ добрѫ дѣтѣль мѫжь, да подвигнѣмъ сѧ на подражаниѥ** memorabimus virtutem virorum, ut nos incitemus ad imitationem.

Pošto se takovih primjerah, na koliko znadem, u hrvatskom jeziku još nije našlo, dopustit će mi se, da obratim pozornost na slične pojave čakavskoga nariečja. Usudjujem se dapače tvrditi, da je poraba slavenskoga imperativa u prvobitnijem značenju optativa-konjunktiva u tom nariečju tako živa, da nadkriljuje množinom slučajevah sva ostala nariečja i starobugarštinu. Ima primjerah i za prvu osobu singulara. Ja jih sakupih koje po narodu, koje od svećenikah, koji se njimi kadkada i u propoviedi služe.

Otac mi piše, *da vam reci,* da nemore čekat (ut vobis dicam).

On govori, *da ga imij ja* hranit.

On mi nalaže, *da mu ja predaj* knjigu.

Podjoh na Rieku a sinovac oko mene (moleć obilazio), *da mu kupi* (ja) kapu.

Me prosi, *da o tom muči* (ja) *i da se va to nepačaj.*

Digitized by Google

Moram poć, aš su mi rekli, *da valje pridi* (ja) a i mane da se *nezakasni* (ja), nego *da se pašći prit.*

Rekoh li ti sto i sto putih, *da ga se čuvaj.* (2. sing.).

Kršćani braćo, poručuje vam Pavao u današnjem evangjelju, *da radte i molte, molte i radte.* (mjesto *radite i molite*, čim je jezik razlučio indikativ i imperativ).

Mi j' sporučil, *da se* (ja) *niš neboj, da se još malo strpi.*

Ča puti mi j' mat rekla *da budi* (budem) *dobar i da se zla čuvaj.*

Ako je jur mane i sporučila, da ako se neću vadit, *da doma pridi.*

Mane j' pak otac odrezal (oštro rekal), da ako ča slabo čuje od mene, *da mu se ni nepokaži nego da se poberi* kud mi drago, ni njegov *da se nezovi.*

Ja mu odsjekoh, *da se odnesi odavlje* (3. sing.).

Važan je za cielo primjer jedan za treću osobu pluralis. U originalu Štatuta krčkoga, koji se sada nalazi kod kanonika Petrisa u gradu Krku, nadjoh s traga medju primjetbami pridodanimi mladjom rukom „kapitul, kako se imaju stariji otac i mati hraniti" iz godine 1497 te u o njem ovu ustanovu: „I toliko se odlučiše (vrbnički gradjani), da on, ki bi se s toga znimal, i ne hotel dati svoje potrebne (roditeljem), hote (scil. gradjani), *da ga imej* stisnuti i vzeti mu soldini 20".

„imej" posta bez dvojbe od „imeji". U tom „i" tražim nastavak 3. os. plur. optativi, sansk. —êjus grčki —οιεν, premda mu se prvobitna forma u slavenštini sasvim tačno opredieliti nemože. I prva osoba sing. reci, muči, kupi, mora da je u savezu sa grčkim —οιμι i sansk. —êjam, samo što se opet uslied glasoslovnih procesah sa 2. i 3. os. sing. stopila u jednu formu. Prema tomu je n. pr. od glagola **нєсти** podpun obrazac slavenskoga optativa glasio po svoj prilici ovako:

нєсн	**нєсѣмъ**
нєсн	**нєсѣтє**
нєсн	**нєсн**

Imperativ stoji obično u neovisnoj izreci. Kadkada ipak prelazi u ovisnu izreku, čemu primjere iz slovenštine navodi Miklosich Vgl. Synt. 798. Meni se čini, da i ova poraba imperativa dolazi u primorskoj hrvatštini češće nego li u ikojem drugom nariečju.

Digitized by Google

A koliko put se dece ne reče i preporuči, da deca imejte pamet, budite dobri i poslušajte, vadite se, ali sve zastunj.

Jamačno se imperativi imejte, budite, poslušajte moraju ovdje drugčije protumačiti, nego li u onih prije navedenih izrekah, gdje no jim je značenje optativno-konjunktivno. Bilo je bez dvojbe: „a koliko put se dece ne reče: deca, imejte pamet .... poslušajte ... pa onda dodje imperativ budući uveden česticom da u ovisnost od glavne izreke. Čestica da može se u ovakovih slučajevih prispodobiti sa grč. ὅτι, kada se njome navodi oratio recta.

Svaki čas nam piše, da mu pošaljite z' ovo, da mu pošaljite z' ono.

Lahko da je ča poslat, al svaki čas nas ki nateže, da kupite ovemu, da dajte onemu.

Ta čas će nam reć, da prodajte, pak mi dajte.

A kad nebi ča dat ni prodat, onda bi nam morda strašil, da hote (hodite) kamo ćete.

II. Infinitivus historicus u hrvatskom jeziku.

Druga opet poraba imperativa druge osobe singularis mjesto perfekta historičkoga svih osobah te brojevah, prem poznata i ostalim nariečjem slavenskim, tako je obična u hrvatskom jeziku, da je kao osobiti stilistički ures dobila posebno mjesto i u školskoj gramatici.

Ali kako je druga osoba sing. imperativa mogla promieniti svoje značenje, da stoji mjesto jednostavnoga perfekta i to u svih osobah i brojevih, premda je i sama singularnim oblikom, to do sada nije nikomu pošlo za rukom dokazati ni iz njezina temeljnoga znamenovanja, ni iz etimologičke forme, ni bud samo njekimi analogijami drugih jezikah.

Sjetimo se samo jednoga primjera:

„ona tri zmaja uteku u jazbinu, onda ova dvojica brže *vuci* slamu, pa *turaj* u onu jazbinu, i onda zapale, i tako sva tri zmaja onde propadnu“ Valjavec, prip. 44. Miklosich Vgl. Sintax 794.

Ovaj naš imperativ rabi u živahnom pripoviedanju, u kratkih neovisnih izrekah; obično dolazi više ovakovih imperativah; a pred njimi stoji barem redovito koji praeterit ili historički praesens, koji će radnju u obće u prošlost uvrstiti. Pošto je ovako radnja pomoćju verba finita opredieljena, nastavlja se pripoviedanje ovim *gramatički neopredieljenim načinom. Ciela ova karakteristika opo-*

Digitized by Google

minje nas samo latinskoga historičkoga infinitiva i na toj analogiji upravo svoje tumačenje osnivam. Forme „*vuci, turaj*“ nisu imperativi druge osobe singularis, nego dosada nepoznati slavenski infinitivi na „i“, koji su se samo u značenju historičkih infinitivah sačuvali. Temeljna je forma ovomu „i“ dvoglas „ai“, nastavak mnogih vedičkih infinitivah: nigrábhê (an sich ziehen), atikrámê (wegschreiten über) vrdhê, (grösser machen, erheben), rišê, (versehren, beschädigen) čákšê (schauen), yáǵê (weihen, opfern itd. A. Ludvig, Infinitiv im Veda 55—58. Ako je „vuci **влъци**“ imperativ 2. os. sing., postalo je od **влък-ais** grč. (ἔλκ-οις); ako rabi kao historički infinitiv sasvime drugom je formom: **влък-ai**. Obje su se forme po jednostavnih glasovnih zakonih morale stopiti u jednu. Kao infinitiv može *vuci* zastupati i verbum finitum. Samo glasovna njegova istovietnost s imperativom dala je povoda mišljenju, kao da isti kadkada služi i mjesto perfekta, što se po mome sudu sa sintaktičkoga gledišta nikako raztumačiti nemože.

Nesmije se u ostalom s uma metnuti, da se onaj sanskritski infinitiv pravi pomoćju nastavka ai (ê) neposredno od koriena: grabh-ê, vrdh-ê itd., i to samo od stanovitih korienah, dočim se područje slavenskoga infinitiva na ai (i) analogijom tako razmaknulo, da se može izvesti od osnovah svih šest razredah glagolnih. I ova je okolnost dopriniela što većoj sličnosti s imperativom 2. os. sing.

Isti infinitiv na —i rabi u ruskom jeziku kao imperativ za sve osobe. Miklosich drži Vgl. Synt. 794, da je i ova forma 2. os. sing. imperativa, koja je reć bi u slavenštini u obće doprla do pretežnoga gospodstva te tako iztisnula ostale imperativne oblike. I ovu porabu smatram dokazom infinitivne naravi istih oblikah. Sravni grčki infinitiv u značenju imperativa. Isto tako u lotiškom jeziku, Bielenstein Grammatik 363.

Ako u hrvatskom jeziku natrag već ima druga osoba *pluralis* imperativa, tada po Miklosichu ibid. p. 794 kod sliedećega imperativa nastavak 2. os. pl. —te može odpasti, na pr. „te čardake vatrom *sagorite* pa *opali* Babljak i Drijenak“ pjes. 5. 407. Ovakove slučajeve prispodabljam istomu hrvatskomu historičkomu infinitivu, kad pred ovim stoji verbum finitum, kojim se slušalac orientira. Tako će i u ovom slučaju verbum finitum „sagorite“ opredieliti gramatički radnju: poslie njega nastavlja se pripoviedanje načinom gramatički *neopredieljenim*, *infinitivom* „opali“, kao što dolikuje živahnoj zapoviedi, hitromu postupu dogodjajah.

Digitized by Google

Slavenski jezici imadu još i drugi infinitiv historički. Miklosich Vgl. Synt. p. 782 veli: „Die *themen* mancher verba werden in der erzählung angewandt, um eine rasch eintretende handlung auszudrücken. *Sie stehen statt des entsprechenden verbum* und versetzen die handlnug in die vergangenheit, gegenwart oder zukunft. Ob diese wörter verba sind und welcher verbalform sie angehören, ist eine schwierige frage". Poslužit ću se njegovimi primjeri:

Sloven. *lop* na tla. *Smuk* čez hrib.

Hrv. po jami *tuc* tamo, *tuc* amo, ne nadje ništa. prip. 314.

Č. smyk, chyt, skók, chňap itd.

Najviše jih ima u maloruskom jeziku. Ja jih smatram infinitivi, koji zastupaju verbum finitum. Forme *хытъ, *смоукъ *сковъ vuku svoju lozu od sanskritskih infinitivah na —am (= ъ), na pr. yámam (in der gewalt haben, ergreifen) śúbham (glänzen) sádam (sitzen) itd. A. Ludwig, Infinitiv im Veda 53.

Njeke od ovih drevnih foramah primiše uslied svoje kratkoće te izključive porabe u živahnom hitrom pripoviedanju vid i značenje pukih uzklikah: hrv. fuk, malor. bams č. bác, osobito ako jim je značenje bilo onomatopoetičko, izrazom zvuka, glasa, udarca itd. Ali vrlo bismo pogriešili, kad bi jih u obće tumačili kao interjekcije, o čem se lahko iz primjerah Miklosichem navedenih osvjedočiti možemo.

Znamenitu analogiju ovim slavenskim historičkim infinitivom nalazimo u litavštini. Obični infinitiv na —ti, koji je u litavskom i u slavenskom jeziku postao u obće izrazom infinitivne kategorije iztisnuv mnoge druge infinitive, koji su nekoč u tih jezicih morali obstojati, rabi u živahnom pripoviedanju mjesto verba finita. Kurschat, Gram. d. lit. sprache §. 248: jìs taí iszgìrdęs *padrýkt* pro lángą „dies vernommen er mit einem satz zum fenster hinaus", gdje je padrýkt infinitiv padrýkti „recken, ziehen, springen" („i" nastavka —ti gubi se u obće u pučkom litavskom jeziku), koji zastupa praeteritum: padrýko, srav. č. skok: „a ona skok na nohy", gdje i skok (infinitiv *сковъ *скок-am) stoji mjesto skočila.

Ibid.: tìkt rýtst, pýrst, pakewérst, mamùžes geriáusiąję karwélę nuszówęs „nur ein schuss, ein furz, ein umfall und mütterchens beste kuh hatte er erschossen" (infinitivi rýsti, pýrsti, wérsti).

Taj isti infinitiv, osobito ako je izrazom zvuka, udarca, naprasitoga pokreta itd., postaje u litavštini uzklikom isto tako, kao onaj slavenski na —am (ъ). Sravni napose: lit. szmúkszt interj. „wenn etwas abgleitet" i sloven. smuk č. smyk; lit. sznápszt interj. „wenn

*

Digitized by Google

man etwas erfasst" i č. chňap idem. Tko jim značenje izpita u suvislom govoru, opazit će posvuda, da to bijahu *infinitivi*, koji zastupahu verbum finitum. Za litavsko szmúkszt, sznápszt se ovo ni sa čisto formalnoga gledišta zaniekati nemože. Zašto nebi dakle bili i smuk, chňap infinitivi, dakako druge sada potamnjele formacije i ograničene porabe.

Napokon rabi i obični slavenski infinitiv na —ti kao što i ovaj litavski kao historički, mjesto verba finita. Malor. otъ voní pišlí i daváj grízti" Erben čít. 151. Najbolji prievod hrvatski bit će ovaj: „evo oni otišli i grizi" (grizoše), metnusmo jedan infinitiv mjesto drugoga. Ovakovu se infinitivu obično pridodaje adhortativna čestica „nute, davaj" (hrv. der, deder, daj), kao što dolikuje živahnomu pripoviedanju, u kojem u obće historički infinitiv dolazi. Da ni ova konstrukcija nestoji u savezu sa imperativom, pokazuje ona litavska analogija, gdje ni ovakovih česticah neima. Miklosich, Vgl. Synt. 796. 851.

Ovime smatram dokaz o obstanku historičkoga infinitiva u slavenštini dovršenim. Ima jih tri: 1. sa nastavkom ai (i) 2. sa —am (ъ) 3. sa —ti.

III. 1. os. imperf. na — hi u čakavštini.

Imperfektu imade u primorskom govoru razmjerno riedkih tragovah. Značenje mu je kondicionalno. „hòjāh" ja bi bio pošao, srav. Miklosich, Vgl. Syntax 786. Od jednoga starca u Vrbniku čuo sam forme: hòjāhi, govòrahi, kòpahi, nòsāhi, kupòvahi, za 1. os. sing. s primjetbom, „da se je ovako u njegovo mlado doba govorilo". Drugi trag nadjoh u glagolskom rukopisu dvorske knjižnice u Beču, broj 77, iz god. 1463. U bilježci s traga dolaze imperfekta 1. os. sing. biehi, pisahi. Dakle *бѣхъı, *хождахъı, *коуповаахъı. Sva tumačenja imperfekta moraju se u tom složiti, da je bio nastavak 1. os. sing. —sam. Od —sam pako postaje s jedne strane —хъ хождаахъ, s druge promienami —sum —sun —съı —хъı (lit. akmun, камъı). Tvorba imperfekta je u čakavštini, osobito na Krku, kao što biva kod svake forme, koja izčezava, analogijom jako poremećena, čestimice pomiešana s ostanci aorista. I stalnoga pravila, po kojem se naglas meće, nisam mogao naći.

Sing.

I. hòjāh, hòjāhi, nòsāh, govòrahi, já govòrāše, já hòjāše.
II. ti govoráše hòjašeš, nòsašeš.
III. hòjaše, govoráše.

Digitized by Google

Plur.

I. hòjāhomo, govorāhòmo, kupovahòmo, mi hòjāhu, nosāhòmo, nósahmo.

II. hòjahote kupovàste.

III. nosāhù hòjāhu nosāšè govorāhù.

IV. Hrv. obrim.

Medju riedkimi ostanci konjugacije bez spojnoga samoglasa navodi Miklosich Vgl. Wortb. 127 i „obrim“: „vielleicht ist auch serb. obrim inveniam für ein asl. *обрѣмь eine hieher gehörige form, vgl. ꙗмь und ꙗд mit обрѣмь und обрѣт“. U lotiškom jeziku je sbilja sačuvan isti ostanak ove konjugacije: rûmu ich finde, Bielenstein, Lett. Spr. II. 118. koje stoji mjesto *rûmi (srav. lot. dûmu дамь) *rundmi *randmi = *об-рѣтмь polag lot. rûdu = lit. randù = starobug. обрѧштѫ.

V. Parasitsko j pred nosnim ѧ u hrvatskom jeziku.

Pojav, koji spominje Miklosich lautl. 391, dolazi osobito često u govoru naših sjevernih otočanah, na Krku i Criesu. Pred nosno ѧ uvući će se parasitsko j te tako postaje je od ѧ: osjeknuti сѧк-, mjesto pravilnijega čistoga e. Do najodlučnijega gospodstva je ovo parasitsko j doprlo u sjevernih slavenskih nariečjih, u južnih je vrlo riedko.

Na Krku govori se *zakljet* клѧтъ.

kljepac (bat od zvona), koja je rieč na Krku inače i nosnik sačuvala: *klempac*, srav. r. кляпецъ, кляпъ knebel, vidi Miklosich Lex. palaeoslov. pod клѧпъıшь. Amo ide dalje hrv. *klip*, u kojem se „i“ može protumačiti samo prielazom kljep (čak. kljepac) i ovo od клѧп —.

Medju štok. *sizati* i сѧзати stoji starije *sjezati.

srieća, *srića* сърѧшта.

Pred sačuvanim nosnikom dolazi j u čakavskoj inače tamnoj rieči *pljentrùsat* „govoriti u tutanj, brbljati“. Najviše ovih primjerah pruža govor na Cresu: *svjeti* свѧтъ p. święty; *pjet* пѧтъ č. pět (*pjet) p. pięć; *desjet*, *četrdesjet*, *šestdesjet* десѧть p. dziesięć; kljeknuh kljeknuhmo, kljeknuše клѧчати.

Ako čakavsko a stoji prema starijemu ѧ, treba da predpostavimo prielaz ją, ję (srav. пѧтъкъ slovač. piatok č. pátek): žaja = жѧжда Juranić, Vjenčić nar. pjes. Kod starijih čakavskih pisaca:

Digitized by Google

žati, žatva, začati, početi, čado. Amo valjda štok. žalac жало (lit. gíklas oružje).

U starobugarskih spomenicih piše se kadkada prividno proti zakonom jezika ѫ mjesto ѧ. Srav. десмть assem. čak. desjet, пмть assem. čak. pjet itd. Imade dapače cielih spomenikah, na pr. ohridsko evandjelje (Sreznevskij, glag. pamjatniki), sinajski psaltir, u kojih se mjesto svakoga ѧ meće ѫ, što nam je smatrati dialektičkom osobitošću.

Digitized by Google

Književna obznana.

Pitanje o godini smrti srbskoga cara Uroša V. i kralja Vukašina.

1. О времену битке на Марици, смрти краља Вукашина и смрти цара Уроша од Илар. Руварца. Годишњица Н. Чупића. III, 214—226. Београд 1879.

2. Кад је погинуо краљ Вукашин? Од Љ. Ковачевића. III, 402—416.

U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 12. svibnja 1880 priobćio

Vladimir Kačanovskij.

Istorijski pokret dogodjaja srbske države po smrti cara Dušana dosada je vrlo malo razsvietljen. Ali treba kazati istinu, da je iztraživanje ovoga tamnoga perioda srbske istorije vrlo težko zbog toga, što neimamo sasvim pouzdanih izvora. U ovom svojem članku, koji je izvadjen iz mojega svoda svih podataka srbskih ljetopisa do sada objelodanjenih, razložit ću dva hronološka pitanja odnoseća se na onu tamnu periodu, naime: godinu smrti cara Uroša V i kralja Vukašina Mrnjavčevića zajedno sa godinom maričke bitke.

Glede godine smrti cara Uroša V srbski ljetopisi ni su si suglasni. Jedni, kao Râčki, Gornjobrežnički, Popovićev, zabilježili su smrt cara Uroša V pod 6870=1361 godinom; drugi, kao Sječenički, i neki, možda, od prispodobljenih kod P. J. Šafařika, br. 2 u Grigorovića, Cetinski, br. 3 (u Jagića) i Novakovića (u Starinah, X., 20) zabilježili su ju pod 6880=1371 godinom. U jedinoga su Tronošca i godina i dan vjerno zabilježeni „*2. decembr. 1367 god.*“ Ona prva svjedočanstva ni su istinita, a svjedočanstvo Tronošca je istinito; ali već zbog docnijega postanka njegova imamo pravo skeptički nanj gledati, dokle ne bude poduprto drugima

Digitized by Google

podatcima. Evo, u jednom ljetopisu, tako zvanom Sječeničkom, nalazimo tačku upornu za opredieljenje godine smrti posljednjega srbskoga cara: Ondje čitamo: „**влькашинь и оуглеша . . . . . погыбоше вь макѥдони на марици, вь петькь, на їωана богослова, септемврїа .кѕ. вь лѣто ҂ѕωп** [6880 = 1371]. Ja sam već u članku svojem „Сербскія житія и лѣтописи, какъ источникъ для исторіи южныхъ Славянъ“, naštampanom 1876 god. u „Славянск. Сборн.“ кн. III. pokazao nevjerovnost ovoga mjesta. Danas u ovoj nevjerovnosti nalazim podatak za vjerno opredieljenje godine smrti cara Uroša V. Upućujem pažnju na oznaku nedjelnoga dana: Drugi dan decembrija nije mogô biti u četvrtak 1371 godine, ali je bio u 1361 i 1367 godini. Ostaje nam dakle birati jednu od ovih dviju godina. Sačuvane do danas neke listine cara Uroša V rješavaju ovo pitanje u korist 1367 godine; na jednoj na ime njegovoj listini, danoj namastiru velike Lavre, stoji indikcija XV[1], dakle bješe izdana 1362 god.; na drugoj njegovoj listini, danoj hilandarskome namastiru, stoji indikcija III.[2], dakle bila pisana 1365 god. Ova se listina ne može na 1350 godinu, kojoj tako isto pripada indikcija III, odnositi zbog toga, što je Uroš V za života svoga oca Dušana imao samo naslov kralja. Zato nepreostaje drugo, nego prihvatiti 1367 god. za godinu smrti cara Uroša V. Ovomu mojemu mnienju ne protuslovi bilježka u chilandarskom tipiku Vukovom: „**Мѣсеца декемврїа .г. прѣстави се Оурωшь царь вьтори, сынь прьваго цара Стефана**“.[3] Što se dan njegove smrti različito navodi, ne valja to visoko cieniti. Ovo bo je proizišlo sigurno odatle, što je sastavljač „tipika“ zabilježio onaj dan, u koji je smrt cara Uroša u javnost doprla. U zapisu na drugom „tipiku“ sv. Save Jerusolimskoga zabilježen je dan smrti Uroša V suglasno s ljetopisom sječeničkim: „**мѣсеца сего** (decembr.) **.в. дьнь прѣставї се царь оурошь .в. срьблѣмь**“.[4]

Car Uroš V našao je smrt od ruke ubojice kralja Vukašina. Neki ljetopisi kore ovdje i njegovu braću, vlastelu Mrnjavčeviće[5], a drugi ljetopisi naprotiv šute o tome podpuno.

Vrieme, u koje se dogodila *marička bitka,* može se sa podpunom tačnošću naći jedino po srbskim izvorima. U Sječeničkom ljetopisu

---

[1] Miklošić, Monumenta serbica, Nro. CLIV.
[2] Ibid. Nro. CLIII.
[3] Ibid. Nro. CLX.
[4] Glasnik, sv. XI, str. 193.
[5] Vid. Šafař. Pamatký, str. 71—2.

Digitized by Google

čitamo: „вльkашинь и оуглеша . . . . . погыбоше вь макѥдони на марици, вь петькь, на їωана богослова, септемврїа .кѕ. вь лѣто ҂ѕωп“. K ovim je riečim staroga izvora sastavljač kašnji pridodao netačno: „тожде лѣто, вь кое оурошь“.[1] Prva čest navedenoga mjesta sasvim je vjerodostojna; i zbog toga ima se za nesumnjivo držati, da se marička bitka dogodila 1371 god. 26. septembr. u petak. Ovaj datum je potvrdjen svjedočanstvom suvremenika, prevodioca „Твореній Діонисіы Ареопагита“, kaludjera Isaije, koji je u svojem rukopisu zabilježio sliedeće: „сверших же тоу (книгоу) въ ꙁлѣйше всѣх ꙁлых времень; когда егда ωгнѣви богъ христїане ꙁападных странъ, и подвиже деспод оуглеша вся сербскыя и Греческы войска и брата своего волкашина кралꙗ и иныꙗ велможа многыꙗ нѣгдѣ до шестидесят тысꙋщь иꙁбранныꙗ воиска, и поидоша вь македонїю на иꙁгнанїе торъкъ . . . . . тѣх оубо не иꙁгнаша но сами ωть них оубїени быша . . . . . лѣто же тогда течаше ҂ѕ ное .з. сотное .о. и .ѳ. е, индиктиωн .ѳ.“[2], t. j. 1371 godine.

Neki ljetopisi, kao: Râčki, Davidovićev, Gornjobreznički, Popovićev, Tihonravov stavljaju ovu bitku u istu godinu (6870 = 1361) sa ubijstvom cara Uroša V od Mrnjavčevića. Ljetopisi: Popovićev i Tihonravov govore o tome razgovietno; a drugi upotrebljujući rieči „вьскорѣ“ daju nam pravo predpolagati, da se i oni u tom ne razlikuju od ljetopisa Popovićeva i Tihonravljeva. Ali ova se godina ne može prihvatiti već radi toga, što se smrt cara Uroša V dogodila 1367 god., kako je gore dokazano. U ljetopisima Davidovićevu i Popovićevu zabilježen je i dan, u koji se dogodila marička bitka, na ime 26. septembar; a u ljetopisima Râčkom i Gornjobrežničkom 6. septembar (ovdje pogrješka). Ali 26. sept. 1361 god. nije bio u petak, nego u nedjelju; a 6. dan ovoga mjeseca u ovoj godini bio je u ponedjeljak. Označenju nedjeljnoga dana u starima izvorima treba dati osobiti značaj; i sbog toga držim za sigurno, da se je marička bitka dogodila *u petak 26. septembra, a to je bilo 1371 godine.* Iz toga se jasno vidi, da je označenje maričke bitke pod 1361 godinom u ovima ljetopisima

[1] Pam. str. 72. Koprivn. ljetop. (ibid. str. 54); tako isto u ljetopisih: Cetinsk., br. 3 (u Jagića), br. 2 (u Grigorovića) i dorpatskom.

[2] Vid. Описаніе рукописей Румянцев. музея *Востокова*, str. 162—3. Imade i u rukopisu c. bečke biblioteke bugarskom, odkle prepisa i izda Miklošić: S. Joannis chrys. homiliu in ramos palmarum. Vindob. 1845 p. 69—72. Ovdje je godina slovi izpisana: „лѣто же тогда течаше шеститысащно ωсмьсътъно седмь десать и девато.“

Digitized by Google

pogrešno. — Tako i ljetopis Brankovićev (u III. knjizi Arkiva za povjestn. jugoslav. str. 15) krivo postavi maričku bitku pod 1373 godinu. U ljetopisu br. 2, izdanom od g. St. Novakovića (u IX. knj. Starina) ova je bitka zabilježena pod 6879 godinom. Taj datum može se smatrati istinitim, kao i datum u kaludjera Isaije, ako se računa 5508 god. od stvorenja svieta.

To je rezultat mojega iztraživanja u tom zanimivom pitanju.

Ali u srbskoj literaturi danas se inače misli ob ovima dogodjajima.

U člancima naime I. Ruvarca i Lj. Kovačevića, koji su na čelo ove ocjene postavljeni, dokazuje se, da je car Uroš preživio kralja Vukašina; da nije ubijen od svoga skrbnika kralja Vukašina, nego da je umro naravnom smrću poslje bitke na rieci Marici, koja da se dogodila, ne 26. septembra 1371 god., nego ljeti 1370 god.[1]

Za podkrepu toga mnienja poziva se na svjedočanstvo Koprivničkoga ljetopisa: „(Сь же оурошь царь) мнωга ωзлоблєнїа и мьсти и томлєнїа прѣтрьпѣ, глаголю же оть вьлкашина и оуглєше. Сь же Влькашинь сподоби се ωть нєго чьсти деспотскаго сана, потомь же и вѣнчавают єго, послѣди же и сьринꙋ єго сь престола отьчьства своєго и вьзлагаєть на се вѣнєць кралєвства срьбскаго, братоу же своємоу оуглѣши вьроучаєть странь ꙁємлє грьчскыє сь саномь деспотскыє чьсти. ть же праведныи, аще и пострада вь изгнанїи царскыє чьсти отьчьствїа своєго, нь посрѣдѣ своє ꙁємлє вь своєи чьсти царскои славно кь богоу исходить“ (P. J. Šafařik Památky, pag. 54). Ovo se mjesto u varijaciama navodi i u drugima ljetopisima te iste redakcie, imenito u Pećskome i Cetinskome (vidi Jagić „Ein Beitrag zur serbischen Annalistik.“ Archiv für slav. Philologie II, 85, 108).

Odstupajući od reda, kakav se nalazi u gore pomenutima člancima, primjećujem nješto najprije o svjedočanstvu Cetinskoga ljetopisa, koj piše: „(Uroš) вь своєи земли славно кь господꙋ прѣиде ωть житїа сего и многꙋ скрьбь ωстави отьчьствꙋ своємꙋ, овω о изгнанїи, овω прѣставлєнїємь своимь. И вь то ꙋбо лѣто вь нєже сьгнань бысть, сьмртїю прѣмѣни єго господь ωть ꙁдєшныхь. И нє много мѣждꙋ сїими влькашина кралꙗ воисцѣ и того брата Оуглєше деспота и тїи сами братєнци побїєни быше“ (p. 85). Ali iz riečih tih: „и вь то ꙋбо лѣто, вь нєже сьгнань бысть, сьмрьтїю прѣмѣни єго господь ωть ꙁдєшныихь“, još ne sliedi, kano što se

[1] G. Kovačević priznaje svjedočanstvo sječeničkoga ljetopisa, da se ova bitka na Marici dogodila 26. septembra.

Digitized by Google

izvodi, da je Uroš umro naravnom smrću, a dalnje rieči: „и немного мѣждꙋ сїими (pravo po prievodu Jagića: „At non magno intervallo postea“) влькашина кралꙗ воисцѣ и того брата оуглѥше деспота и тіи сами братенци побіени быше“, razgovietno pokazuju, da je sastavljač ovoga ljetopisa odnosio bitku na rieci Marici na vrieme poslje smrti cara Uroša; ali neznajući koliko je godina bilo prošlo od smrti cara Uroša do bitke, upotrebi obćenit izraz: „и немного мѣждꙋ сїими“. — Jednakim načinom iz gorenavedenog svjedočanstva Koprivničkoga ljetopisa „ть же (Uroš) праведныи, аще и пострада вь изгнанїи царскые чьсти отьчьствїа своего, нь посредѣ свое землѥ вь своеи чьсти царскои славно кь богоу исходить“ ne vidi se, da Vukašin nije ubio cara Uroša. Zna se za sigurno, da Uroš V nije pobjegao od Vukašina u drugu stranu, nego u oblast kneza Lazara; a ta oblast bješe njegovo otačastvo, i s toga je sastavljač Koprivničkog ljetopisa mogao kazati, da je Uroš umro „посрѣдѣ свое землѥ“. Znamo i to, da je Lazar bio privržen svomu caru Urošu V, priznavajući ga za cara, te s toga je sastavljač mogao reći: „вь своеи чьсти царскои славно кь богоу исходить“. Osim toga, po kazivanju Tronošca, Uroš bješe ubijen od Vukašina u lovu; a u to vrieme bješe Vukašin pozvao k sebi cara Uroša t. j. *priznao ga nolens volens srbskim carem.*

I tako po našem mišljenju svjedočanstvo Koprivničkog ljetopisa ne podkrepljuje mnienja, da je car Uroš V umrô naravnom smrću.

To se isto ima kazati i o sliedećih riečih Cetinskoga ljetopisa: „Тьи же беззлобивыи моужь (Uroš) аще и пострада вь изгнаныи царскые чьсти отьчьства своего, нь пакы посредѣ землѥ своѥѥ вь своѥи земли и чьсты царскои кь богоу прѣходит.“ Možemo li se pako pouzdati u sliedeće rieči toga istog svjedočanstva? naime „вь лѣто 6880(=1371) мѣсеца декѥврїа 4 дьнь, коньчноу жалость земли срьбскои ѡставивь. Вь тожде прѣжде тогѡ прѣставлѥнїа лѣто сьгнавшеи ѥго ѡть царьства влькашинь краль и Оуглѥша деспоть ѡть сыновь Измаилѥвѣхь сь прѣмногимъ множьствомь вои своихь побиѥны быше на рѣцѣ глаголѥмѣи Марица, ꙗко ни тѣлесѣмь ихь обрѣсти се“ (Jagić, Ein Beitrag p. 108). Na to pitanje odgovaram sliedećim iztraživanjem o Koprivničkom, Pećkom i Cetinskom ljetopisu.

Najstariji od poznatih do danas srbskih ljetopisa, *koprivnički*, sačuvan u spisu 1453 god. „Житїе и жителство краль и цареи срьбскыихь, кѡи по кѡмь или колико царствова“) bio je mnogo upotrebljivan kod starih srbskih pisaca. Danas su poznata jošte dva

Digitized by Google

ljetopisa, kojim koprivnički, kako se to vidi takodjer iz njihova zaglavja, služi za osnov, naime: α) ljetopis Pećski, ruskim slavistom A. Th. Gilferdingom donesen u Petrograd („**Житїа и начелства срьбскых господь, кои по кимь колико царствова**[1]) i β) *Cetinski* („**Повѣсть изложена ѡ срьбскыхь господь иже поживше вь земли срьбстѣи отьчьства своего. Колико кьто поживть и ѿтькꙋдꙋ начелство просебе. И кто по кымь быст и какьвымь концѣмь**“), izdan od profesora Jagića (u Archivu für slav. Phil. B. II, p. 77—92). Koprivnički, pećki i cetinjski ljetopisi slažu se skoro doslovce počam od onoga mjesta, gdje se pripovieda, kako je Stjepan prvovjenčani zasio priestol svoga oca Stjepana Nemanje (gl. II), čim se potvrdjuje, da su mladji pećski i cetinjski postali iz koprivničkoga. U početku se ne slažu doslovce, ali i tuj odavaju jedinstvenost svojega postanka. U tih nam se ljetopisih daje podjedno zanimiv primjer, kako su srbski sastavljači ljetopisa upotrebljavali svoje izvore. Treba primietiti, da *pećski* ljetopis ima u početku više izpisa iz koprivničkoga ljetopisa, nego li jih imade ljetopis cetinski. Sravnjivanje ovih ljetopisa je tako zanimivo i važno, da ga ne smiem ovdje propustiti:

Ljetopis koprivnički.

1. **Понеже вь кратцѣ сложено бысть ѡ памети древнїихь вѣкь и скоротекоущихь врѣменехь и лѣтѣхь и ѡ бывшихь царехь, како царствоваше ѿть начела и по потопе даже и до сихь послѣдинхь врѣмень, подобно ѥсть вьспомеиоути и ѡ срьбскои земли, како оуврѣрена бысть, кто ли начелствоваше вь нѥи и вь сїа послѣднаа наша врѣмена.**

2. **кь тѣмь бѡ намь наче слово прѣдлежить благолюбьзно и вьсакое поучьсти достоино. ꙗвише бо се вь нѥи велици свѣтильници мироу, ѿви апостолѡмь равноучьстны, дроузи мурѡточици и чюдотворци, инїи оучителїе велици и архїерсїе достоблаженныи, и множьство прѣподобнїихь и праведнїихь.**

Ljetopis pećski.

1. Sve se slaže sa ljetopisom koprivničkim, samo izpried rieči: „**кто ли начелствоваше . . . .**“ nalazimo još sliedeće rieči: „**понеже прьвѣи благоучьстїа оугаснꙋти проповѣды, како пакы и кинмь второѥ кь прьвѣи ꙗже апостоломь пропокѣданнѣи благоучьстїа вѣры привлѣчена бысть, вь нѥи же и свѣтлѣѥсе зрнтсе, и понеже пакы просвьтѣтисе влагоучьстїю вь нѥи.**

2. Sve jednako.

---

[1] Rukopis čuva se u Petrogradskoj cesarskoj publičn. biblioteci; početak i kraj ovog ljetopisa izdade prof. Jagić u Archivu für slav. Phil. 1876 god. B. II. p. 107—9.

Digitized by Google

3. Вь нихже ꙗви се великыи отьць нашь и прьвы свѣтилникь тоѥ ꙁемлѥ, светыи сїмеѡнь неманꙗ, новыи мѵротоучьць, оутврьдивь православїє, потрѣбивь єреси своєго ѡтьчьства срьбскыѥ землѥ.	3. Nješto prostranije, ali doslovno suglasje: „вь нѥже ꙗвисе великь жупань Неманꙗ“ — „потрѣбы єресы вьсе дрьжавы своѥє ꙁемлѥ Срьбскыѥ“ и насадь благочьстїє.
4. роди же и сыны .г., Стефана прьвовѣнчаннаго кралꙗ, и вьлкана кнеꙁа всои ꙁете и хльмскои земли, и светаго савоу прькаго архїепископа.	6.[1] и црькви сьꙁда многы, сьꙁда же и великоу црьковь Стоуденицоу великоую, дѡмь прѣсветыѥ богородице и на Топлици црьковь светомоу Никѡлаꙋ, тоужде вкноу на Топлици црьковь прѣсветѣи богородици и ниїе светыѥ храмы по землы своеи.
5. и елика мнѡга добродѣанїа и милостинѥ сьтвори, и храми вьꙁдвиже, и православїе вьсѣа, нѣсть мощно иꙁрещи, ѡбаче сама благодать светаго доуха на нѥмь иꙁьꙗви.	5. И ина елика многа добраа дѣлл и милостыни сьтворы, и ѡ православыи и ѡ проучихь дѣлехь богоꙋгодныхь иꙁрещи мощно нѣсть, ѡбаче сама благодать светаго доуха проꙗвы на нѥмь.
6. сьꙁида же и црькви великые, стоуденицоу же глаголю великоую лаврoу прѣсветые богородице, и оу топлици храмь прѣсветые богородице, и светаго николы храмь митрополїоу, и иные божьстьвные храмы, ихже недоспѣхомь вьспомѣноути.	4. Роди же и сына .г. Стефана прьвовѣнчаннаго кралꙗ и Вльꙗана кнеꙁа всои Ꙁете и Хльмскои ꙁемлы и светаго Савоу, иже и прьвыи архиепископь и оучитель по проповѣди и по ꙋтврьждены благочьстии ѡтьца своѥго вь ꙁемлы Срьбсцѣи бысть.

Jedan pogled na taj uzporedjaj svakoga će osvjedočiti, da se je sastavljač pećkoga ljetopisa trudio nesistematični razporedjaj dogodjaja svoga originala (kopriv. ljetopisa) dovesti u tačniju svezu. — Drugojačije je upotrebio original sastavljač cetinskoga ljetopisa. On nije promienio red originala, samo je dodao nekoliko rieči, koje daju pripoviedanju spoljašnju svezu, ma to samo i na oči bilo.

Radi toga suglasja pećkoga s koprivničkim ljetopisom u sliedećem nastavku (izuzam njeke male i nevažne razlike) prof. Jagić izpusti u svojem izdanju neposredno sliedeći dio, spomenuv samo, da se ova čest slaže sa ljetopisom koprivničkim i sa ljetopisom br. 1 u izdanju g. Jagića. Ja sam sravnio ovu neizdatu čest pećkoga ljetopisa u rukopisu petrogradske carske publične biblioteke sa ljetopisom koprivničkim (po izd. P. J. Šafařika) i sa ljetopisom

[1] Što se govori u 4. br. kopriv. ljetopisa, to u pećkom ljet. čitamo dalje, gdje stoji br. 4.

Digitized by Google

br. 1 (po izdanju g. Jagića), te sam došao do uvjerenja, da njeke osobitosti u onoj česti pećkoga ljetopisa zaslužuju pažnju iztražioca srbskih ljetopisa. Čitajući naime pećki ljetopis i uzporedjujući ga s ljetopisima koprivničkim i br. 1, nehotice dodjoh do zaključka, da je *sastavljač pećkoga ljetopisa upotriebio jošte jedan drugi nepoznati nam izvor;* ali se i sa gore pomenutima ljetopisima slaže u sadržaju i pripoviedanju. Istina je, *pećki* ljetopis ne ima ništa takvoga, šta nebi bilo u gore pomenutima ljetopisima, ako n. pr. nešto nenalazimo u ljetopisu koprivničkom, to nalazimo u ljetopisu br. 1.[1] Pri ovom sravnjivanju javlja se taj fakt, da je tekst pećkoga ljetopisa srodan s ljetopisima gore pomenutima; ali prema ljetopisu br. 1 ima koješta manje. Evo jedan primjer:

Pećki ljetop. (Rukopis petrograd. car. bibl.)	*Ljet. koprivn.* (Pam. p. 51.)	*Cetin. (br. 1)* Archiv. II, 79.
Владислав же брать юго (Радослава) прѣюмлють кралювьство. и ть же богооугодно и благоучьстно поживь. сьзда же и великую лавру, вьзнесенїю христа бога нашего, глаголюмую милешевая.	владиславь же по нюмь прѣюмлють кралювство, и ть же богооугодно и благоучьстно поживь. сьзида же и храмь великь и чьстьнь, славное вьзнесенїе христа бога нашего, глаголюмыи милешева.	Владиславь же брать его прїемь по нюмь кралювьство и тьже благоугодно и благоучьстно поживь, сьзда и великую лавру глаголюмую Мїлешева, идеже и светые мощи его лежеть. Принесе же и еще при животѣ своемь и мощи св. Сав'ви и положи вь прѣдрекомѣмь храмѣ Милешевѣ, иже и до дньсь стоеть ѡбои цѣли и нераздрушими.

Već taj primjer pokazuje, da sastavljač pećkoga ljetopisa nije sebi za osnov položio *samo* jedan od ovih dviju ljetopisa, ili oba ova ljetopisa; s većom se pouzdanošću može misliti, da je imao još drugi izvor, koj nam za sada nije poznat.

Ovdje ćemo navesti i druge razlike ovoga ljetopisa. Ponajprije svraćamo pažnju na unutrašnje protuslovje ovoga ljetopisa u pripoviesti o zidanju Stefanom Urošem II crkava i bolnica u tudjih krajinah i u svojem otačastvu, srbskoj državi. Sastavljač osnovnoga ljetopisa strogo razlikuje zidanja crkava i bolnica α) *u tudjih zemljah*, i β) *u srbskoj zemlji*. Taj osnovni ljetopis sliede kako izvor

[1] Ne uzimamo u račun jedno mjesto, koje je izpušteno u ovome ljetopisu; o tom mjestu kazat ćemo niže.

Digitized by Google

takodjer sastavljači ljetopisa pećkoga i cetinskoga (br. 1); ali sastavljač *pećkoga* ljetopisa mienja ovdje rieč „словенскои“ originala na „сербскіи“:

Koprivnički ljetop. (Pam. 52.)	*Pećki ljetop.* (Rukopis Petrograd. carsk. bibliot. p. 8.)
достыꙁает же (Uroš II) и вьстоуніе страны, глаголю же ѥросалимь и синаю и егоуптьскоую землю, и по всои грьчьскои и словенскои земли, даже и ѡстрови поморскые и ꙁамѡрскые.	достиꙁает же и вьстоуныѥ страны, глаголю же цариградь и ѥроусалим, и синаискоую гороу и егупьтскыѥ страны и ѡстрови помор'скыѥ и замор'скыѥ и по в'сѣи грьчьскои и срьб'скои земли.

Iz ovoga se uzporedjaja vidi takodjer, da sastavljač pećkoga ljetopisa nije bio prostim kompilatorom ljetopisa koprivničkoga. On je nešto izpustio želeći, da se oslobodi od prepisivanja svega, što je držao za nevažno ili malo važno. Tako je izpustio nekoliko redaka, nalazećih se u ljetopisu koprivničkom od rieči: „и светаго ирьвомоучьника . . . . . .“ do „и вь солоуне“.[1]

Ali ne možemo pod nipošto predpolagati, da je pećki ljetopis tim osnovnim originalom, iz kojega su proizišli ljetopisi koprivnički i cetinski. Da pako rukopis pećkoga ljetopisa nije tako docni, znamo iz zapisa patriare pećkoga Paisija (Zadranina) na kraju jednog zbornika „Правила Соборнаа“, u koji bješe ovaj ljetopis umetnut. Iz toga se zapisa vidi, da u vrieme patriare Paisija bješe ovaj „zbornik“ zabačen, odkle se može predpolagati, da je pisan prije, nego li je Paisij priestol pećkoga patriare (1614—1648)[2] zasio.

Za dokaz mnienja, da pomenuti ljetopisi nisu bili jedini izvor pećkomu ljetopisu, navodim sliedeća fakta: U pećkom ljetopisu, kao i u cetinskom (br. 1), uzpored sa ljetopisom koprivničkim[3], neima ove bilježke o caru Dušanu: „властеле свое дароуе свѣтлыми свитами и поѩси ꙁлатими царскыми“; a sa ljetopisom br. 1 ovaj ljetopis ne može se kao jednaki sravniti; taj posljednji ljetopis mlogo je docniji. Ovdje imamo podataka o prienosu mošti unuka srbskoga despota Gjorgja Brankovića, čega ne ima u ljetopisu pećkome, koj se svršuje s podatkom o prienosu mošti kneza Lazara, što se dogodilo 1391 god. — Poviest pećkoga ljetopisa o vladavini kneza Lazara i o kosovskoj bitci predstavlja razlike prema

[1] Vidi Památky pag. 53.
[2] Vidi „Obšti list“ u XXXV knjizi Glasnika, pag. 74.
[3] Vidi Šafařik Památky, pag. 54.

Digitized by Google

ljetopisu cetinskomu. Osim toga sastavljač pećkoga ljetopisa nije mogao uzeti svoju hronologiju iz ljetopisa cetinskoga, u kojem neima hronologije.

Svi ovi razlozi ponukaše me priznati istinu, da je sastavljač pećkoga ljetopisa crpao svoje podatke ne samo iz koprivničkoga ljetopisa, nego i iz *drugoga*, recimo nepoznatoga do danas izvora. Kazah: „*recimo*“ nepoznatoga izvora, zbog toga, što sravnivši *pećki* ljetopis sa ljetopisom *sečeničkim* (sačuvanim u spisu 1501 g.), pokazuje se, da taj nepoznati izvor pećkoga ljetopisa mora biti veoma sličan ljetopisu *sečeničkomu*. A koliko je sečenički ljetopis pouzdan, vrlo se liepo vidi iz njegova svjedočanstva o smrti cara Uroša V i o bitci na ricci Marici: **„Вь лѣто** 6865 **поставлꙗеть се Оурошь царемь, и царствова лѣть** 17, **вь лѣто** 6880 **постизаеть коньць цара Оуроша месеца декемврїа** 2, **вь уәтврьтькь . . . Вльвашинь и Оуглѥша погибоше вь макєдони на марици, вь петькь, на їѡана богослова, септемврїа** 26 **вь лѥто** 6880, **тождє лѥто, вь коє Оурош**“ (Šafař. Pam. p. 71—2.). Uroš V posta 6865 = 1356 god. srbskim carem, careva 17 god. (t. j. do 1373 god.), a umre 6880 = 1371 god.!! *Jedina* je razlika u svjedočanstvu pećkoga ljetopisa od svjedočanstva ljetopisa sečeničkoga, što pećki ljetopis naznačuje 4. dan decembra, a sečen. ljetopis 2. dan toga istog mjeseca i što nenavodi *koliko je godina carevao car Uroš V*. Prvi je izpravak sastavljač pećkoga ljetopisa učinio, može biti na osnovu jednoga pouzdanijega izvora, a drugi izpravak — po svojoj domisli.

Ovim sam iztraživanjem želio, koliko je moguće bilo, pokazati odnosnu vriednost ljetopisa koprivničkoga, pećkoga i cetinskoga. Po tom sliedi, da

1) najstariji ljetopis ostaje na svaki način ljetopis koprivnički;

2) pećki ljetopis predstavlja izpravak koprivničkoga ljetopisa;

3) Cetinski ljetopis nesuglasi se mnogo sa ovima ljetopisima, a osobito sa pećkim.

Nastaje pitanje: koji je iz prvih ljetopisa pouzdaniji izvor, da li koprivnički u spisu 1453 god. ili pećki u spisu, postavimo, polovice XVI stoljeća?

Na ovo pitanje sliedi odgovor iz predidućega razlaganja, u kojem je dokazano, da je pećki ljetopis upotriebio koprivničkoga, te da je ovaj od onoga svakako stariji i pouzdaniji. Uza to netreba smetnuti s uma, da sastavljač ljetopisa pećkoga pokazuje ondje, gdje je tekst koprivničkoga ljetopisa promienio, tendencioznost. Tako je on osnovnoga ljetopisa koprivničkoga riеč **„и словен-**

Digitized by Google

скои земли" promienio na „**и срьбскои ꙁемлы**".[1] Nije li dakle moguće, da je sastavljač ljetopisa pećkoga u tom smjeru želio iz srbske istorije izbrisati gadno djelo kralja Vukašina? premda mu toga nije trebalo, jer ovaka su se djela u srednjem vieku dogadjala i drugdje; te zbog toga netreba uzimati u zaštitu „*добро незнано*", iliti odbacivati „*зло незнано!!*" .....[2]

Ali ostavimo ovu tendencioznost sastavljača ljetopisa pećkoga. Taj sastavljač imao je izvor mlogo sličan ljetopisu *sečeničkomu*. Navedeno je svjedočanstvo ovoga ljetopisa o smrti cara Uroša V i kralja Vukašina na rieci Marici. Sastavljač ljetopisa pećkoga čitaše u njem, da je Uroš V umro 2(4) decembr. 6880=1371 g.; u to isto vrieme čitao je ondje, da su Vukašin i Uglješa poginuli na rieci Marici 26. septembr. te iste godinę (6880); početak godine računan je od mjeseca septembra; pa radi toga morao je sastavljač ljetopisa pećkoga u svojem ljetopisu zabilježiti, da su Vukašin i Uglješa poginuli „**вь тожде прѣжде тога** (Uroševa) **прѣставлѥнїа лѣто**".

Da progovorimo sada o svjedočanstvu suvremenika bitke na rieci Marici, kaludjera Isaije. Proti tomu svjedočanstvu diže se prigovor; kaže se na ime: „Погрјешка Исајина дошла је по свој прилици отуда, што је он, описавши марички бој *послије* 1371 године, смео с ума, а можда није ни знао, да се догодио само 25 дана послије почетка нове (6880) године (тада је нова година почињала првијем септембром); па је с тога и записао, да је тада (то јест кад се битка догодила, а не кад је биљешку писао) текла 6879 у мјесто 6880 године" (str. 403). Ovaka predpostavka nije vjerovatna. A da je Isaija opisao boj na Marici poslje 1371 god. navode se sliedeći razlozi: α) kaludjer Isaija „сам каже, да је пријевод, на којем се налази његова биљешка, довршио у „**ꙁьлѣишеѥ вьсѣхь ꙁьлыихь врѣмень**", то јест *послије битке;* β) on „је описао све жалосне пошљедице маричког пораза, а нарочито глад, која није могла настати, бар у онакој мјери, одмах послије битке, већ тек након подужег времена" i γ) on „је споменуо, да је изумрла владалачка династија" (ibid.). Ali na ove dokaze može se odvratiti, da se rieči „**ꙁьлѣишеѥ вьсѣхь ꙁьлыихь врѣмень**" ne imaju onako tumačiti. Turci pobiedivši Vukašina na Marici odmah su pokazali svoju muslomansku narav:

[1] Vidi primjer gore.
[2] Vidi Godišnjicu III 409.

Digitized by Google

palili sela i gradove, ubijali velikaše, te je kaludjer Isaija mogao hiperbolično kazati, da je izumrla vladalačka dinastija.

I g. *Ruvarac* priznao je takodjer za nesigurno svjedočanstvo kaludjera Isaije; te na tom osnovu kaže, da ono ništa ne smeta priznanju istine, da se je bitka na rieci Marici dogodila prije 1. septembr. 1371 godine (str. 218). G. *Koračević* pobija ovo mnienje, i ne braneći svjedočanstva kaludjera Isaije, upućuje na sliedeće svjedočanstvo jednog srbskog ljetopisa: „**Беꙁакониi Вльканшинь и Оуглєша..... погыбошє вь Макєдонии на Марици, вь пєтькь, на Їоана Богослова, Сєптємврии .кѕ. вь лѣто .ѕѡп.**“ t. j. 1371. god. 26 septembr. No po mojem mišljenju nije kaludjer Isaija ništa pogriešio u navadjanju data maričke bitke. Negovoreći ništa drugo ob ovome svjedočanstvu kaludjera Isaije, samo upućujem na to, što je već P. J. Šafařik kazao o hronologiji srbskih ljetopisa, „da jedan ljetopis računa od stvorenja svieta 5508 god., a drugi 5509“. Zaista, ja sam pretresujući hronologiju srbskih ljetopisa uvidio, da Šafařik govori istinu. S toga se moramo osloniti na svjedočanstvo kaludjera Isaije, kao suvremenika bitci. A taj suvremenik, koji je pisao svoju bilježku poslje maričke bitke, „**вь ꙁлѣишєє вьсѣхь ꙁлыихь врємєнь**“, ne spominje li cara Uroša izmedju živih ili mrtvih!?“

Dalje poziva se na sliedeće svjedočanstvo srbskih izvora:

1) Nastavljač „Живота краљева и архијепископа српских“, koji je pisan na koncu XIV stoljeća, kaže o caru Urošu V: „**Бѣдоу приєть вєликоу оть властєль своихь и мало лѣть царствова, и ть оть жиꙁни сєє прѣстави сє**“ (Животи str. 384).

2) U jednom sastavku o knezu Lazaru, koji se sačuvao u priepisu XVII stol., ali koji je postao izmedju 1391 i 1402 (?), čita se o caru Urošu, da je, poslje smrti očeve primio carstvo, ali „**врѣмєни жє малоу мимошьдьшоу оставлиєт и сь животь вь мноꙁѣ скрьби и напасти оть своихь ємоу**“ (Glasn. XXI, 159).

Ova svjedočanstva, veli se (str. 406), tvrde, „da je car Uroš pretrpio mnogo od svoje vlastele, a ne od samoga Vukašina; ali u isti mah kažu, da je naravnom smrću umro“. No mogu li se izvori tako tumačiti? U navedenima svjedočanstvima neima ni jedne rieči *o naravnoj smrti* cara Uroša; izrekami „**оть жиꙁни сєє прѣстави сє**“, „**оставлиєть сь животь**“ može se govoriti obćenito i o ljudima, koji su umrli nenaravnom smrću. A što znače ove rieči pomenutih svjedočanstva „**мало лѣть царствова**“, „**врѣмєни жє малоу мимошьдьшоу**?“ Može li se govoriti onako o vladaocu, koji je carevao 17 godina?

Digitized by Google

Neosnovano je i takovo umovanje (str. 408): „da Vukašin nije nadživio Uroša", jak je dokaz i u tome, što se on do smrti svoje zvao kraljem, a ne carem. Da je smrt Uroševa bila prije pogibije kralja Vukašina, neima sumnje, da bi se on, koji za života careva izmedju sviju njegovijeh odmetnika najdalje otišao, usvojivši titul kralja-nasljednika, proglasio i carem. Mišljenje g. Mijatovića, da se Vukašin, ubivši cara Uroša, zadovoljio kraljevskim titulom *„iz političnih računa,* držeći, da će tako lakše izmiriti u zemlji protivnike i još većma zadobiti prijateljstvo vizantijskog cara", izgleda suviše usiljeno. Može li se zamisliti, da bi Vukašin imao toliko odvažnosti, da ubije svoga zakonitoga vladaoca i izkorieni dinastiju, koja je preko dvjesta godina sretno upravljala srbskim narodom . . . . (str. 409). Na to zajedno sa g. Mijatovićem odgovaramo, da se je to sve dogodilo, i da u mišljenju njegovu ne vidimo ništa „suviše usiljena".

Za dokaz, da je Uroš živio i poslije 1367 god., navode se (str. 409) četiri strane *suvremene* listine: jedna od 31. julia 1368 god., 2-ga od 18. septemb. 1369 god., 3-ća od 19. januar. 1370 god. i 4-ta od 24. marta 1371 god. Ali nijedna od tih listina ne spominje *cara Uroša*, nego se u njih navodi u obće ili car iliti kralj srbski — ; i to mletačke listine (1. i 2) spominju „cara srbskoga — raškoga", papina listina (3.) spominje kraljicu *srbsku,* a (4.) dubrovačka spominje „kralja raškog".

Poglednimo i na sadržaj ovih listina. U prvoj listini mletačko vieće dopušta Gjurgju Baošiću, gospodaru Zete, da može držati na moru oružane ladje, ako pokaže od *cara srbskoga* pismo, iz kojega bi se vidjelo, da *car* na to pristaje.[1] Ne može li se predpoložiti, da je mletačka republika po tradiciji pisala u ovoj listini *„rex Rascie"?* ili nije li ono *carsko* pismo (nepoznato) moglo biti od predjašnje godine 1367?

U drugoj listini mletačko vieće odlučuje, da posreduje za mir izmedju Gjurgja Baošića i Kotorana, „budući da je gospodin car raški poslao svoga poslanika, da nas moli i preporuča nam svoj grad Kotor, koji je obsjednuo s mora i s kopna Gjuragj Baošić, njegov odmetnik, da nebi pao u ruke rečenome Gjurgju.[2a] I ovdje može se dopustiti *tradicija* mletačke republike.

[1] Ljubić, Opis jugoslav. nov. p. 131.
[2] Glasnik, knj. XII, p. 51—2.

Digitized by Google

Treća listina od 19. jan. 1370 god., u kojoj papa Urban V. zahvaljuje Klari, udovici vlaškoga kneza Alexandra Basaraba, što je uspjela da privede u rimokatoličtvo ćerku svoju, caricu bugarsku; i u isto vrieme nagovara, da i drugu ćerku svoju, po imenu Anku, presvietlu *kraljicu srbsku*, koja je dotle ostala u razkolničtvu i zabludi, na rimokatoličku vjeru obrati, ne može se u račun uzeti zbog toga, što se u njoj spominje samo *kraljica srbska*, a kraljica je srbska mogla i po smrti svoga muža kralja živiti.

U četvrtoj listini od 24. marta 1371 god. dubrovački knez Andrija Benešić upućuje dvojicu dubrovačkih poslanika (Dobretu Kaličevića i Jovana Gradića), da ištu pomoć od kralja ugarskoga Ljudevita I Velikoga protiv Nikole Altomanovića [1] U ovoj listini spominje se *kralj raški*, kao *živ*, pod kojim su pisci dobro razumievali kralja Vukašina: jerbo, ako je car Uroš umro 2. decembra 1371 god., a u listini od 24. marta[2] ove iste godine ne spominje se *car srbski* nego *kralj raški*, to je ovaj „*kralj raški*“ bio Vukašin. S toga niti ova listina ne svjedoči ono, što joj se podmiće.

Napokon još ostaje jedno svjedočanstvo, na koje se poziva, a to je pripoviest sastavljača Rodoslova Danilova o izmirenju srbske crkve sa carigradskom patrijaršijom, koje se dogodilo 1375 godine. U ovoj se pripoviesti kazuje, da je tada „**стара царица Јелисавьта**“ još u životu bila[3], dočim bi ona umrla bila „*tre anni dopo la morte desso Imperadore Urosc suo figliuolo* (che fu nel 1371 an.)“, po svjedočanstvu Orbinia, koje opetuje i sastavljač „*Родословія сербскихъ царей*“, naštampanoga u XXI knjizi Glasnika. Ovomu se svjedočanstvu daje velika važnost (vid. str. 408); ali se neopaža, da ono nije staro, već sasvim mlado, i da se ne možemo sigurno uzdati u ovo „*Родословіе*“ zbog njegova poznijega postanka.[4] Pita se: odkuda je Orbini uzeo ovaj podatak, da je carica majka Uroševa umrla „tre anni dopo“? Za sada se nezna; ali uzevši u obzir, da je Orbini pisac XVI—XVII stoljeća, opravdano je nepouzdanje prama njegovu svjedočanstvu.

I ovoj se pripoviesti daje velika važnost. Kaže se: „речена повест о миреньу цркава написана је за цело ако не у XIV, а оно

[1] Starine, I, 184—8.

[2] I za cielo, godina je počimala od 1. septembra.

[3] Daničić „Животи краљева“ etc. str. 382.

[4] Vidi moj članak „Сербскія житія и лѣтописи, какъ источникъ для исторіи южныхъ Славянъ“ („Славянск. Сборн.“ 1876 god. knj. III, str. 207—9).

Digitized by Google

у XV веку; и по томе она заслужује, да јој се верује“ (str. 225). Proti tomu neima prigovora: carica majka Uroševa zaista je živila u vrieme ovoga sabora (1374—5), ali odavle nesliedi, da je ona umrla *„tre anni dopo la morte (di) suo figliuolo“*.

U ovom članku naveo sam u zaštitu svoga mišljenja proti tvrdnjam zaslužnih inače književnika, što sam znao; ako mi se dokaže, da sam pogriešio, rado ću od njega odstupiti.

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica 30. siečnja 1881.

Predsjednik dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, J. Torbar, Lj. Vukotinović, J. Jurković, A. Pavić, M. Valjavec, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filozofičko-pravoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra. J. Hanela: o zadaćah studija pravno-povjestnoga obzirom na zakonodavnu djelatnost naše dobe.

2.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava dop. čl. M. Sekulića: uzrok munjotvornoj sili.

Prihvaća se odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava sveučilištnoga profesora dra. G. Janečka: o elektrolizi solnih raztopina, a da se štampa razprava od istoga pisca: k teoriji zemljotresa u LV. knj. Rada.

3.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" nastavak razprave pr. čl. i predsjednika dra. Fr. Račkoga: o zemlji i narodu Hrvatske prije XII. vieka.

Prihvaća se odluka istoga razreda, da se štampaju u „Starinah" pr čl. i predsjednika izvodi iz trogirskih zapisnika od Ivana Lučića, a prof. Mile Magdića prepisi izprava iz gradskoga arkiva senjskoga god. 1458—1583.

4.

Francezko ministarstvo nastave u Parizu u smislu dopisa predsjednika francezkog ministarstva stupa s akademijom u književni odnošaj i u zamjenu publikacija; šalje ujedno imenik knjiga, koje

Digitized by Google

će akademiji poslati i koje će joj u buduće slati, ako akademija rečenomu ministarstvu pošalje po pet eksemplara od svake knjige, koje je akademija do sele izdala, i koje bude izdavala. Akademija prihvaća jednoglasno ovu ponudu.

5.

U financijalni odbor izabrana su gg. pr. čl. Ljudevit Vukotinović i dr. J. Hanel.

6.

Graditelj Bollè podnosi izvještaj s troškovnikom o štetah počinjenih potresom na akademičkoj zgradi. Ovom prilikom izviesti predsjednik akademiju o dopisih i molbah, što je sa strane akademičke uprave do sele u tom poslu učinjeno. Poslije potresa naime od 9. studenoga 1880. dade po Bollèu i Melkusu svu zgradu pregledati, a i kr. odsječni gradjevni savjetnik Gj. Augustin bi umoljen, da ju pregleda. Ovi vještaci pronadjoše, da je sgrada do duše mnogo trpila, ali da neima glede sigurnosti nikakove pogibelji. Popravni troškovi bješe na 6000 for. proračunani. S toga se je akademija odmah 7. prosinca 1880. br. 240, obratila na gradsko poglavarstvo, da joj izhodi bezkamatni zajam od 6000 for. Ali pošto i sliedeći omanji potresi nisu prestajali kano što i na drugih sgradah tako i na našoj štete činiti, pa su se ove tečajem vremena pokazale to veće: da se jednom čvrsta podloga zadobije, akademija se je dne 14. prosinca 1880. br. 245 obratila na gradsko poglavarstvo s molbom, da izašalje oveće povjerenstvo, koje bi cielu sgradu još jednom pregledalo i kojemu bi se kr. gradjevni savjetnik Gj. Augustin i arhitekt Bollè pridružili. Ovo povjerenstvo je taj posao obavilo i povjerilo Bollèu, da štete u posebnom zapisniku potanko naznači i ujedno aproximativni troškovnik sastavi. On je to predloženim izvještajem i učinio, navodeći sve oštećene predmete potanko, i što bi trebalo za popravak učiniti, a taj bi po njegovom računu do 12.000 for. iznosio.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 12. veljače 1881.

Predstojnik dr. Fr. Rački; članovi razreda: pr. čl. dr. P. Matković, dr. L. Geitler i M. Valjavec.

1.

Pravi član M. Valjavec čita razpravu: prinos k (novo)slovenskom naglasu. Naglas u substantiva ženskoga roda. Odlučeno da se štampa u „Radu".

Digitized by Google

2.

Pr. čl. dr. L. Geitler predloži apokrifne molitve, gatanja i priče od Vladimira Kačanovskoga; odlučeno, da se štampa u „Starinah".

Skupna sjednica 13. ožujka 1881.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, dr. Gj. Daničić, Lj. Vukotinović, dr. J. Hanel, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler, A. Pavić, dr. Fr. Marković, M. Valjavec, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologičko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. M. Valjavca: prinos k (novo)slovenskomu naglasu u substantiva ženskoga roda.

2.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampaju u „Starinah" od Vladimira Kačanovskoga apokrifne molitve, gatanja i priče.

3.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava profesora Jurinca u Varaždinu: prilog k poznavanju obloustke (Petromyzon Planeri Bl.).

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" članak prof. dra. G. Janečka: k sudbeno-lučbenomu dokazivanju arsena.

4.

Velečastni gosp. A. Voršak, župnik u Djakovu, poklonio je akademiji znamenitu sbirku Theinerovih rukopisa, što je baštinio pokojni mu brat, kanonik N. Voršak. Akademija se je na tom rodoljubivom činu jurve zahvalila.

5.

Preuzvišeni gospodin ban podielio je akademiji 500 for. od milodara u ime podpore za popravak potresom oštećene akademičke palače. Akademija je najsmjernije zahvalila Nj. Preuzvišenosti za pomenutu podporu.

Digitized by Google

6.

Njegova preuzvišenost gospodin ban javlja akademiji dopisom od 11. ožujka t. g. br. 628/pr. da je Njegovo carsko i kraljevsko apoštolsko Veličanstvo blagoizvolilo akademiji u ime podpore za popravak potresom oštećene akademičke palače premilostivo darovati svotu od 2000 for. iz previšnjih svojih privatnih sredstava. Uzimajuć ovu radostnu viest i toliko odlikovanje do ugodnoga znanja, zaključi akademija najsmjernije zamoliti Nj. Preuzvišenost gosp. bana, da blagoizvoli najponizniju homogijalnu zahvalnost u ime akademije podastrti na podnožje uzvišenoga priestolja Njegova c. kr. apoštolskoga Veličanstva za ovaj premilostivi dar, koj je za popravak potresom oštećene akademičke palače premilostivo podieliti blagoizvolilo.

Nj. Preuzvišenost gosp. ban u istom dopisu javlja, da pošto ova premilostivo podieljena svota, kano i ona podpora od milodara, ni iz daleka nedosiže za pokriće popravnih troškova potresom oštećene akademičke palače: vodi kr. zemaljska vlada skrb glede najshodnijega namaknuća sredstva za upitni popravak. Uzimajuć sadržaj toga dopisa do ugodnoga znanja, zaključeno bi: da se Njegovoj Preuzvišenosti najsmiernije zahvali akademija za onu brigu i skrb, da se namaknu sredstva za popravak potresom oštećene akademičke palače.

7.

Na dopis ravnateljstva obiteljske knjižnice Nj. c. kr. apoštolskoga Veličanstva glede akademičkih publikacija zaključeno bi, da se pomenutoj knjižnici pošalju sve akademičke publikacije.

8.

Knjižarski računi o razprodanih akademičkih knjiga god. 1880. izpitani i odobreni po financijalnom odboru, uzimlju se s dotičnim izvještajem na znanje i ravnanje.

9.

Visoka kr. zemaljska vlada odobrila je račune ob upravi narodnoga doma za god. 1880.

10.

Odbor za skupštinu poljskih ljekara i prirodoznanaca pozivlje akademiju na učešće.

Digitized by Google

11.

Na molbu upraviteljstva narodne prosvjete u iztočnoj Rumeliji, u kojoj moli akademičke publikacije, zaključeno bi, da se pomenutomu upraviteljstvu šalje „Rad“.

12.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje dopis preuzvišenoga gospodina namjestnika Dalmacije, u kojem javlja, da je odredio, da se akademiji šalju historijski rukopisi iz dubrovačkoga arkiva.

Sjednica odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika 22. ožujka 1881.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi: S. Ljubić, dr. P. Matković, dr. J. Hanel, i I. Tkalčić.

U smislu proračuna zaključeno bi, da ove godine akademija izda na sviet jednu knjigu historijskih spomenika (monumenta) od 20 štampanih araka, u koju će doći nastavak listina mletačkoga arkiva ob odnošajih mletačke republike prema jugoslavenstvu, što je sakupio i za štampu priredio pr. čl. S. Ljubić.

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda 30. ožujka 1881.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: J. Jurković, dr. J. Hanel i dr. Fr. Marković; drugih razreda: Lj. Vukotinović, dop čl. dr. K. Zahradnik i dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Fr. Marković čita razpravu: o njekih glavnih priepornih pitanjih u psihologiji; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 9. travnja 1881.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi: dr. P. Matković, M. Valjavec i dop. član I. Tkalčić.

1.

Čitana bi razprava Tome Maretića, gimnazijskoga pravoga učitelja u Požegi: studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

Digitized by Google

2.

Dop. čl. Ivan Tkalčić preda dva inventara prvostolne crkve zagrebačke iz XIV. i XV. vieka; odlučeno, da se štampaju u „Starinah".

Sjednica filologičko-historijskoga razreda 27. travnja 1881.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi: S. Ljubić, dr P. Matković, dr. L. Geitler, M. Valjavec i dr. Gj. Pilar.

Pravi član dr. L. Geitler čita razpravu: o glagolskih rukopisih, koje nadje u knjižnici na gori Sinaj; odlučeno, da se po želji akademika izvod štampa u „Radu".

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

— Teofila kaplana i zakonnika „O sztukach rozmaitych ksiąg trojé", przełożyl z łacińskiego Dr. Teofil Żebrawski.

— Pamiętnik akademii umiejętności w Krakowie, wydziały: filologiczny i historyczno filozoficzny. Tom 4. i 5.

— Sprawozdania komisiji do badania historyi sztuki w Polsce, zeszyt IV.

— Obrazy legendy o świętej Jadwidze Księznie Szlązkiej podług rękopisów ostrowskiego z 1353 r. i wrocławskiego z 1451 r.

— Rocznik zarządu akademii umiejętności w Krakowie. Bok 1870.

— Legenda obrazowa o Swiętej Jadwidze Księznie Szlązkiej. W Krakowie 1880.

— Sprawozdanie z czynności zakładu narodowego Imienia Ossolinskich za rok 1880. W Lwowie.

Od družtva u Parizu: Revue de linguistique et de philologie comparée. Tom XIII. 15 Juillet 1880. 15 Octobre 1880.

Od družtva u Zagrebu: Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga družtva, god. II. br. 4.

Od magjarskoga historičkoga družtva u Pešti: Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. 1880-dik evi folyam VIII. IX. X füzet.

Od redakcije: Русскій филологическій вѣстникъ, ученый журналъ 1880 года. Nro. 3. Varšava 1880.

Od akademije u Beču: Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Band XCIV. Jahrgang 1879, Heft I. Mai, Heft II. Juni, Heft I. Juli und Heft II—IV von Band XCV. Band XCV. Heft I. Jahrgang 1880 Jänner. XCVI. Heft II.

— Fontes rerum austriacarum. 2. Abtheilung: Diplomataria et acta. Band XLII.

Digitized by Google

— Archiv für österreichische Geschichte. Band LIX, 1. und 2. Heft. Band LX, 1. Heft.

— Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften, filologisch-historische Classe. Band XXX.

Od pisca u Berlinu: Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. Berlin. Band XXV., neue Folge Band V., 4. und 6. Heft.

Od pisca: Načelo o nenatražnoj djelatnosti zakona i nacrt od Vlad. Pappafave Spljet 1878.

— O ovršbenosti bilježničkih spisa. Dr. Vl. Pappafave. Spljet 1880.

— Delle opere che illustrano il notariato di Dr. Vl. Pappafave. Zara 1880.

Od redakcije u Beču: Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Band X. Nro 8—12.

Od družtva u Dorpatu: Verhandlungen der gelehrten Esthnischen Gesellschaft zu Dorpat. Band X. Heft 3.

Od družtva u Gracu: Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark. Heft XXVIII.

Od družtva u Beču: Mittheilungen der kais. königl. geographischen Gesellschaft in Wien 1880, Band XXIII. Nro. 10, 11, 12.

— Die Pflege der Geschichte durch die Wittelsbacher. Akademische Festschrift zur Feier des Wittelsbacher-Jubiläums. Verfasst von Dr. Ludwig Rockinger, München.

— Das Haus Wittelsbach und seine Bedeutung in der deutschen Geschichte. Festrede zur Feier des Wittelsbach'schen Jubiläums am 28. Juli 1830 gehalten von J. v. Döllinger. München 1880.

Od akademije: Ueber den geologischen Bau der libyschen Wüste. Festrede gehalten in der öffentlichen Sitzung der k. k. Akademie der Wissenschaften zu München zur Feier ihres einhundert und einundzwanzigsten Stiftungstages (28. März) am 20. März 1880 von Dr. Karl A. Zittel.

— Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. k. Akademie der Wissenschaften zu München 1880. Heft I—V.

— Sitzungsberichte der mathematisch-physikalischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München, 1880. Heft I.—IV.

Od ravnateljstva: Извјештај књажевачке гимназијске реалке за годину 1879/80. у Београду. 3 ексемплара.

Od ravnateljstva: Program c. k realnog i velikog gimnazija u Kotoru za godinu 1879—80.

Od matice srbske: Летопис матице српске уређује А. Хаџић. У Новом Саду 1880. књига 123, 124.

Od redakcije u Voronežu: Заметки о сравнительной миѳологіи Макса Мюллера. Б. Планинкова. Воронежъ 1880. Лингвистическія заметки Н. Крушевскаго.

Budišin: Časopis Maticy serbskeje 1879. Lětnik XXXII. Zešit II.

Od družtva u Petrogradu: Извѣстія императорскаго рускаго географическаго общества издаваемія подъ редакціею В. И. Срезневскаго, годъ XVI, томъ XVI, выпускъ I—IV.

Digitized by Google

T. IV.

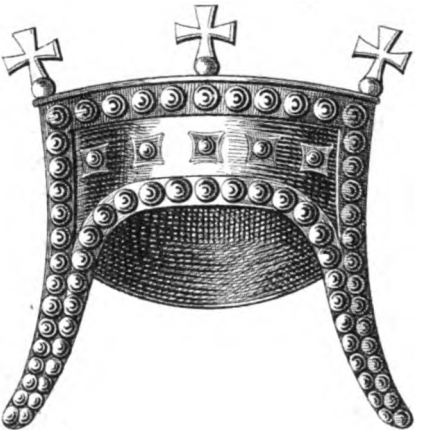

Kruna hrvatska X.vieka

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LIX.

U ZAGREBU 1881.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Digitized by Google

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

Strana

Studije o hrvatskom akcentu. Od A. Pavića 1

Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune. Od I. Kukuljevića Sakcinskoga. III. 103

Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo. Od Iv. Brčića . 158

Književne obznane:

Šćepan Ljubiša kao pisac. Od Adolfa Vebera 186

K. Grot i T. Florinskij o Konstantinu bagrenorodnom. Od dra. Fr. Račkoga 201

Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. studenoga 1881.:

I. Besjeda predsjednika dra Fr. Račkoga 219

II. Izvještaj tajnika dra. P. Matkovića 225

Darovane knjige 238

Digitized by Google

Digitized by Google

Studije o hrvatskom akcentu.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 26. siečnja 1880.

PRAVI ČLAN ARMIN PAVIĆ.

Prije trideset godina napisa Miklošić o akcentu u jeziku hrvatskom ili srpskom pohvalne riječi: das serbische hat hinsichtlich dieser modificationen der vocale unter allen slavischen, und ich wäre versucht zu sagen, überhaupt unter allen bekannten sprachen den feinsten und zartesten organismus. (Vergl. Lautl. 317). Od toga vremena pa do danas mnogo su se i strani i naši učeni ļudi zanimali učeći narav te istoriju hrvatske akcentuacije. Uza sav taj trud još ne dotjerasmo do najglavnije potrebe: do jasne i pregledne nauke, o kakve je riječi u današńem kńiževnom jeziku svak od četiri akcenta vezan i kako se akcenat svake riječi u svim ńenim oblicima mijeńa. To je zadaća, oko koje će se još mnogi trud istrošiti, dok se sa svijem riješi.

Najveća hvala u tom poslu ide staroga Vuka. Iz ńegova rječnika doznajemo pouzdano, kako je kojoj riječi akcenat u ńenom glavnom obliku, a često su dodavane promjene, koje od akcenta bivaju u drugim oblicima. Ozbiļne novije studije našle su tek sa svijem neznatne primjere, da Vuk nije pogodio pravoga akcenta kojoj riječi.

Što se Vuk skanio, da u drugom izdańu rječnika po svuda biļeži razliku dvaju kratkih akcenata, za to ide hvala učenoga muža, kojega radńe i druge strane hrvatske gramatike obasjaše svijetlim danom. Daničić je poslije iz Vukova rječnika povadio te prema broju slogova i prema mjestu, na kojem svaka riječ ima akcenat, svrstao u kategorije supstantiva ženskoga roda s osnovom na *a* u Slavische Bibliothek II; supstantiva muškoga roda u Glasniku VIII; supstantiva muškoga roda s nastavkom o (e) u nom. jedn., supstantiva sredńega roda i supstantiva ženskoga roda s osnovom na

Digitized by Google

i u Glasniku XI; adjektiva u Radu 14; glagole u Radu 6. Supstantiva su svrstana u kategorije po akcentu, kakav je i na kojem je slogu u nom. jedn.; adjektiva po akcentu, kakav je i na kojem je slogu u nom jedn. mask.; glagoli po akcentu, kakav je i na kojem je slogu u infinitivu glagolâ svake vrste i razdijela. Ovoj strani rada prionula je još druga, kojom Daničić pored Vuka posta jednakim autoritetom u poslu hrvatske akcentuacije: on nas prvi dobro pouči, šta biva od akcenta onako razvrstanih riječi u *svakom* ńihovu obliku.

Ovom radńom Vukovom i Daničićevom udaren je čvrst temeļ, da se na ńem osnuje ona nauka, koja nam je u poslu akcenta vrlo potrebna. I ja se oko postizańa ovake svrhe već nekolike godine mučim, pak evo iznosim na prvom mjestu resultate, do kojih sam došao, želeći što jasnije i preglednije pokazati mijenu akcenta u deklinaciji supstantiva. Takovim se poslom prije mene trudiše i naši odlični gramatičari A. Mažuranić i osobito lijepo P. Budmani. Razlika međ našim radom jedna je ta, što ńima, prema svrsi kńiga koje pisahu, glavnom stvarju bijahu oblici, a ovdje se radi samo oko akcenta. Po toj različitoj svrsi, tamo se pomińu glavni pojavi, a ovdje se radi o tom, da se stvar posvema iscrpe. Hoće li se povrh toga mojom studijom još šta dobra privrijediti, o tome neka sude, koji su zvani.

Služim se znakovima, kojima i Vuk, a i znače mi isto što i ńemu. Dvjema ostavļam ńihova latinska imena: gravis ` i akut ´; druga dva po ńihovu obliku zovem: obli ^ i dvostruki ". Ako koja riječ ima više od jednoga znaka, držim da svi znače akcente, od kojih je jedan glavni, a drugi su sporedni.

Za mijenu akcentuacije u oblicima svih supstantiva ima samo to jedno zajedničko pravilo, da na krajńi slog gen. mn. svak puta pada sporedni akcenat: jȅlênâ, orâčâ, sêlâ, žénâ, stvárî, kćèrî, mätêrâ, pleménâ, tanétâ, nebésâ itd. U ostalom obuhvataju osobita zajednička pravila:

supstantiva, kojima se osnova svršuje na *a* ili *ja;*
supstantiva, kojima se osnova svršuje na *i;*
supstantiva, kojima se osnova svršuje na suglas.

Supstantiva, kojima se osnova svršuje na a ili ja.

Ovakih supstantiva ima od sva tri ŕoda. Feminina imaju sva na krajńem slogu gen. i instr. jedn. sporedni akcenat: žȅnê, čâvkê, smȍkvê, túgê; žȅnôm, čâvkôm, smȍkvôm, túgôm itd. U ostalom

Digitized by Google

izlaze za supstantiva svih triju rodova neka zajednička pravila. Jedna obuhvataju supstantiva bez pomičnoga *a*, druga, koja imaju takav *a*.

A. Supstantiva bez pomičnoga *a*.

Ovdje obuhvataju zajednička pravila supstantiva, koja u gen. jedn. imaju akcenat na istom slogu. Prema tomu dobivamo zajednička pravila za:

I. supstantiva, koja u gen. jedn. imaju akcenat na drugom slogu s kraja;

II. supstantiva, koja su u gen. jedn. od tri sloga, a imaju na trećem slogu s kraja gravis;

III. supstantiva, koja su u gen. jedn. od tri sloga, a imaju na trećem slogu bud koji akcenat osim gravisa, ili su u gen. jedn. od više nego tri sloga, a imaju na trećem slogu s kraja ili još dalje natrag bud koji od četiri akcenta. Mnoga takova supstantiva imaju u gen. jedn. pored glavnoga akcenta još i sporedni na trećem slogu s kraja ili još dalje natrag;

IV. supstantiva, koja u gen. jedn. pored glavnoga akcenta imaju još i sporedni na drugom slogu s kraja;

V. supstantiva, koja postaju nastavcima *in*, *janin*.

I. Za supsantiva, koja u gen. jed. imaju akcenat na drugom slogu s kraja, četiri su pravila, po kojima im se akcenat u padežima mijenja.

1. Koja u gen. jedn. imaju akcenat dvostruki, taj im ostaje bez promjene u svijem padežima, do u gen. mn., u kojem budne oblim:

a)	läv	lävi	b)	gŕlo	gŕla	c)	žäba	žäbe
	läva	lâvâ		gŕla	gŕlâ		žäbê	žäbâ
	lävu	lävima		gŕlu	gŕlima		žäbi	žäbama
	läva	läve		gŕlo	gŕla		žäbu	žäbe
	läve	lävi					žäbo	
	lävom	lävima		gŕlom	gŕlima		žäbôm	žäbama.
	lävu			gŕlu			žäbi	

2. Maskulina, koja u gen. jedn. imaju akcenat obli, taj im ostaje u svijem padežima, do u gen. mn., u kojem budne akutom; neutrima i femininima pako ostaje obli akcenat u svijem padežima:

Digitized by Google

a)			b)			c)		
	drûg	drûzi		tïjelo	tïjela		prîča	prîče
	drûga	drúgâ		tïjela	tïjelâ		prîčê	prîčâ
	drûgu	drûzima		tïjelu	tïjelima		prîči	prîčama
	drûga	drûge		tïjelo	tïjela		prîču	prîče
	drûže	drûzi					prîčo	
	drûgom	drûzima		tïjelom	tïjelima		prîčôm	prîčama.
	drûgu			tïjelu			prîči	

3. Supstantivima, koja u gen. jedn. na drugom slogu s kraja imaju gravis, ostaje takav akcenat u svijem padežima, do u gen. mn, u kojem budne akutom. Ovakijem supstantivima mijeńa se akcenat još i u vokativu, ali ne svjema: maskulina, koja su u gen. jedn. od dva ili od tri sloga, dobivaju u vok. jedn. dvostruki, a koja su u gen. jedn. od više nego tri sloga, zadrže gravis.; neutra sva zadrže gravis; feminina, koja su u gen. jedn. od dva ili od tri sloga, dobivaju u vok. i jedn. i mn. dvostruki, a koja su u gen. jedn. od više nego tri sloga, zadrže gravis.

a) α)		b) α)		c) α)	
kȍń	kòńi	pèro	pèra	žèna	žène
kòńa	kóńâ	pèra	pérâ	žênê	žénâ
kòńu	kòńima	pèru	pèrima	žèni	žènama
kòńa	kòńe	pèro	pèra	žènu	žène
kȍńu	kòńi			žëno	žëne
kòńem	kòńima	pèrom	pèrima	žènôm	žènama
kòńu		pèru		žèni	

a) β)	
grôm	gròmi
gròma	grómâ
gròmu	gròmima
grôm	gròme
gròme	gròmi
gròmom	gròmima
gròmu	

a) γ)		b) β)		c) β)	
mr̃tvac	mrtvàci	vretèno	vretèna	vrlîna	vrlîne
mrtvàca	mrtvácâ	vretèna	vreténâ	vrlînê	vrlínâ
mrtvàcu	mrtvàcima	vretènu	vretènima	vrlîni	vrlînama
mrtvàca	mrtvàce	vretèno	vretèna	vrlînu	vrlîne
mr̃tvače	mrtvàci			vr̃lino	vr̃line
mrtvàcem	mrtvàcima	vretènom	vetènima	vrlînôm	vrlînama
mrtvàcu		vretènu		vrlîni	

Digitized by Google

a) δ)

lùdôv	ludòvi
ludòva	ludóvâ
ludòvu	ludòvima
ludòva	ludòve
lüdove	ludòvi
ludòvom ludòvu	ludòvima

a) ε)

šaràmpôv	šarampòvi
šarampòva	šarampóvâ
šarampòvu	šarampòvima
šaràmpôv	šarampòve
šarampòve	šarampòvi
šarampòvom šarampòvu	šarampòvima

c) γ)

barutàna	barutàne
barutànê	barutánâ
barutàni	barutànama
barutànu barutàno	barutàne
barutànôm barutàni	barutànama

4. Supstantivima, koja u gen. jednine na drugom slogu s kraja imaju akut, mijeńa se taj akcenat samo u vokativu, a i u ovom ne svjema. Maskulina, koja su u nom. jedn. od jednoga, a u gen. jedn. od dva sloga, dobivaju u vok. jedn. obli; koja su u gen. jedn. od tri sloga, dobivaju u vokativu i jedn. i mn. pored dvostrukoga još obli na drugom slogu s kraja; koja su u gen. jedn. od više nego tri sloga, dobivaju u vok. jedn. pored dvostrukoga još i obli na drugom slogu s kraja. Maskulina, koja se u nom. jedn. svršuju na *o (e)*, dobivaju u vok. jedn. obli. Neutra sva zadrže i u vokativu akut. Feminina, koja su u gen. jedn. od dva sloga, dobivaju u vokat. i jedn. i mn. obli; koja su u gen. jedn. od tri sloga, dobivaju u vok. i jedn. i mn. pored dvostrukoga još i obli na drugom slogu s kraja; koja su u gen. jedn. od više nego tri sloga zadrže i u vokativu akut.

a) α)		b) αα)	b) ββ)		c) α)	
krâḷ	kráḷi	újo	krílo	kríla	sŕda	sŕde
kráḷa	kráḷâ	úja	kríla	krílâ	sŕdê	sŕdâ
kráḷu	kráḷima	úju	krílu	krílima	sŕdi	sŕdama
kráḷa	kráḷe	úja	krílo	kríla	sŕdu	sŕde
krâḷu	kráḷi	ûjo			sŕdo	sŕde
kráḷem kráḷu	kráḷima	újom úju	krílom krílu	krílima	sŕdôm sŕdi	sŕdama

Digitized by Google

a) β)		b) β)		c) β)	
jùnâk	junáci	bičáļe	bičáļa	odíva	odíve
junáka	junákâ	bičáļa	bičáļâ	odívê	odívâ
junáku	junácima	bičáļu	bičáļima	odívi	odívama
junáka	junáke	bičáļe	bičáļa	odívu	odíve
jünâče	jünâci			ödîvo	ödîve
junákom	junácima	bičáļem	bičáļima	odívôm	odívama
junáku		bičáļu		odívi	

a) γ)		b) γ)		c) γ)
pomòćnîk	pomoćníci	pokoļéńe	pokoļéńa	presličíca
pomoćníka	pomoćníkâ	pokoļéńa	pokoļéńâ	presličícê
pomoćníku	pomoćnícima	pokoļéńu	pokoļéńima	presličíci
pomoćníka	pomoćníke	pokoļéńe	pokoļéńa	presličícu
pömoćnîče	pomoćníci			presličíce
pomoćníkom	pomoćnícima	pokoļéńem	pokoļéńima	presličícôm
pomoćníku		pokoļéńu		presličíci
				presličíce
				presličícâ
				presličícama
				presličíce
				presličícama

a) δ)		b) δ)
ispovjèdnîk	ispovjedníci	krvoprolíće
ispovjedníka	ispovjedníkâ	krvoprolíća
ispovjedníku	ispovjednícima	krvoprolíću
ispovjedníka	ispovjedníke	krvoprolíće
ïspovjednîče	ispovjedníci	
ispovjedníkom	ispovjednícima	krvoprolícem
ispovjedníku		krvoprolíću

I. 1. a. Kao läv läva, koje vidi na strani 3, imaju akcenat: bëg, blör, Bär, brät, bät, bäzi, bäk, bäh, cëh, cvëk, ćëf, čöt, čäs, cär, čmär, cïč, čïč, cïć, čül, djëd, dlän, dräm, dïv, dïm, düh, düžd, đëm, đäm, đül, fën, Gŕk, gńëv, gön, gvözd, gäd, gräb, gräh, gräd, güst, gám, gín, hŕt, hļëb, häk, hrëb, jäd, jäń, Jäń, jüg, krëm, kmët, kŕd, kŕļ, klën, köl, kön, käm, kläk, kräp, kät, klïn, Klïs, kït, küp, Küči, krüh, lëm, lük, löt, läz, län, läv, lïń, lïk, Mļët,

Digitized by Google

Mläv, mräz, mäst, mäh, mlīn, mīļ, mīš, nīt, pŕst, pöd, pör, päļ, pläm, pläč, präm, präg, präs, pīr, plūg, pļūšt, püšt, püst, püh, řz, räk, räń, räl, rät, rīs, Rūs, splĕt, sprĕz, svĕz, Sŕb, sŕč, Sŕđ, sŕt, sjĕk, sjĕn, Spļĕt, srĕz, svjĕt, snös, spöl, svät, skläd, späs, sträć, sköt, sīr, säk, smäk, sīć, sküp, šļĕz, škrök, šköļ, Šär, šäl šīš, štīr, sīm, trĕn, trĕm, tvör, töń, täk, tīć, tīn, vŕt, vŕž, vöđ, Vīd, Vläh, zĕt, žbän žbäń gbän, Žđäļ, žīd.

Ovamo idu i supstantiva: bënt, bīrt, đĕrz, đūls, häps, räht, zärf. U nom. mn. je za cijelo: bīrti, zärfi itd.; gen. bi imao biti: bīrâtâ, zärâfâ, (vidi naprijed: sūžni sūžâńa), ali biće da se u tom padežu govore samo sa slogom ov: bīrtôvâ, zärfôvâ.

U lok. jedn. imaju gravis supstantiva: čàsu, čòtu, pràgu, pŕstu, ràtu, skùpu, splètu, Vlàhu.

U nom. ak. vok. dvojine akcenat je kao u gen. jedn.: dvâ läva. To vaļa za sva maskulina, za to se naprijed ne će više pomińati.

Kada u mn. prione slog ov (ev) akcenat je: lävovi, lävôvâ, lävovima, lävove.

Pŕst ima u gen. mn. pŕstâ, ali u obliku postalu prema osnovama na *i:* pŕstî, pŕstijû. Koja substantiva za stari ê imaju e ili je, ti im glasovi u gen. mn. ostaju: srêzâ, hļêbâ, djêdâ; ne vaļa: srījeza, hlījebâ, dījedâ.

Supstantiva: bôg, bôj, bôk, bôr, brôd, brôj, čvôr, dâžd, dôl dô, dôm, dôst, drôb, gnôj, gôd, gôj, gôst, hôd, kôt, kôv, krâj, krôv, krôj, Lâb, lêd, lôv, lôj, mâh, mêd, môst, nôj, nôs, plôd, plôt, pôt, pôst, râj, rôv, rôd, rôg, rôj, rôk, svôj, skôk, smôk, sôj, sôk, srôk, stvôr, tâst, tôv, tôr, trôv, vôj, zbôj, znôj[1] ova imaju u padežima akcenat gotovo kao läv:

zmâj	zmäji
zmäja	zmâjâ ?
zmäju	zmäjima
zmäja	zmäje
zmäju	zmäji
zmäjem	zmäjima
zmäju	

Ali od ńih sva, koja znače što neživo, imaju u lok. jedn. gravis: bòju, bòku, bòru itd., a kada im u mn. prione slog ov (ev) akce-

[1] Po Vuku spadala bi ovamo i supst.: prâh, strâh, ali vidi Rad 20, 157 u dnu.

Digitized by Google

nat je: zmàjevi, zmàjêvâ, zmàjevima, zmàjeve; samo krâj i rôg: kräjevi, rögovi; krajévâ, rogóvâ; kräjevima, rögovima; kräjeve rögove. göst imaše nekoč podpunu i-deklinaciju, danas joj od ńe ostaše tek neki oblici u mn., ali i akcenat te deklinacije: gösti, gòstî gòstijù, gòstima, gösti göste.

I. 1. b. Kao gr̃lo, koje vidi na str. 3, imaju akcenat supstantiva[2]: bl̥üdo, kölo, köla, möre, nädo, nëbo, öko, öro, slövo, üho; vöće, üšće. bïlo, djëlo, gr̃lo, jëlo, mïlo, pïlo, rälo, rïlo, sälo, vïlo, vrëlo. zr̃no; püńe. bläto, jäto, l̥ëto, mjësto, plüto, psëto, püto; čüdo, städo. räme.

Akcentuaciju neutara öko, üho u oblicimi dvojine vidi naprijed kod osnova na *i*.

U gen. mn. je: djêlâ, jêlâ, l̥êtâ, mjêstâ, ni po što: dïjela, ïjelâ, lïjeta, mïjestâ.

br̃do, dr̃vo, pöl̥e, zvöno, žïto imaju u mn. akcenat: br̃da, br̃dâ, br̃dima.

dr̃vo i psëto su upravo osnove na suglas, pa će se za to među ovijema još jednoč pomenuti.

I. 1. c. Kao žäba, koje vidi na str. 3, imaju akcenat:

äpa, bäba, blëka, brïga, büka, bür̈a, bl̥üda, brüka, bïka, brëka, brëza, büba, bäle, bära, bräva, ckvära, čëta, crëva, cïka, cr̃va, cvr̃ka čvr̃ka, čüpa, čüla, čüma, ćüma, dläka, dräga, drëka, dëda, dïra, döba, düga, fr̃ka, füka, gära, gäka, gläda, gräba, gl̥ïva, güïda, grïva, Gmïza, göba, gr̃ba, grüda, güka, gür̈a, güba, güsa, güta, güša, hräpe, hr̃ka, hüka, hüla, jäma, jëka, kväka, kläda, käpa, kräva, kvëka, klëpa, krëka, krïva, kïka, köra, kvr̃ka, kr̃pa, kl̥üka, kl̥üsa, küka, krüna, küsa, l̥äga, l̥ësa, lïpa, lïsa, lüda, lüpa, l̥üda, mäma, mläka, Mläva, mëka, Mïza, möma, mr̃va, müsa, müka, ńëga, ńïva, päpa, pära, pläsa, pëka, prëda, pjëga, pl̥ëva, pöla, pr̃ga, pr̃da, püha, pür̈a, pöšta, räga, räka, rëha, rëda, rëga, rëpa, rïza, rïka, rïba, röba, r̃pa, rüka, rüpa, rüda, spläta, sräka švräka, spräva, sträńa, skvära ckvära, släva, sträva, šäka, štäva, slëka, svëza, sprëga, stëga, smjësa, smrëka, šl̥ïva, strïga, strïza, šïba, šïka, škrïpa, sïsa, skïka, slöga, spöna, sköba, šköba, söva, šköla ströka, štröka, stöka, šköda, svr̃ha, škr̃ga, strüga, strüka. stüga, šl̥üka, štüka, šüga, smüta, stüba, stüpa, täta, tröha, tr̃ka, tüka, üka, üla, vëka, vëra,

[1] Koja imaju više od jednoga sloga razvrstaće se svak puta (osim ako ih je vrlo malo) po nastavcima, kojima postaju.

Digitized by Google

vrëva, vjëra, vïka, vŕka, zëba, zvëka, zgöda, zdüha, žüka, žïva. büđa, cïca, cïča, čäđa, čäša, čkäļa škäļa, čïča, ćäća, däžda, drëča, dŕča, gräja (i grája), grïža, güšta, häļa, jëđa, käńe, käša (i káša), kräđa, kïša, köža, küja, küća, lüča, mrëža, mïce, mŕša, mäļe, müža, öšće, päļa, päļe, päša, prëđa, plöča, pïća, skäļe, stäza, stëļa, stëža, srëća, sjëča, sjëđa, šïja, täšta, tüča, üja, üļa, vläča, vjëđa, vrëća, vöđa, vöļa, žüja. jära, mjëra, sjëra, žüra. kļüna, psïna, slïne, strüna, tmïna, trïne, tjëna, vräna, vüna. bïļa, krëļa, kŕļa (i kŕļa) štïļa, tŕļa, trüļa, vrüļa, zbïļa. bäńa, dïńa, grïńa, gröńa, klöńa, lüńa, pŕńa, püńe, rüńe, skrïńa, trüńa. cësta, čësta, glöta, kïta, krästa, plüta, rïta, svïta, sjëta, slöta, slüta; bäća, däća, gäće, präća; göšća, sväća. dvëka, klëka, šļäka. strëha. drüga, knïga, kvŕga, träga. klïca, klöce, pļüca, šklöce, žïca, trïca, bräca, käca. dräča, hläče, Präča. tmüša.

U gen. mn. je: mjêrâ, vjêrâ, smrêkâ itd., ne: mïjera, vïjera, smrïjeka itd.

I. 2. a. Kao drûg drûga, koje vidi na str. 4, imaju akcenat: âk, bên, blêk, brk, brst, bïjeļ, brïjeg, bïjeg, bôd, bôl, bâk, brâv, Blâž, bîr, bâr, bļûšt, bûk, brûs, bûs, cŕń, cŕv, čkvŕļ, crïjep, cvïjet, člên, člân, cvâl cvâo, cvât, čîn, cîk, cîp, čîr, čîń, cîļ, čûg, ćûh ćûk, ćûn, čûn, drôzd, dâr, dân, dîn, đîp, drûg, dûh, dûg, frûs, grôt (gröhot), gât, gâr, gâz, glâs, grâd, glîb, grîb, grîč, gîg, gûz, grîz, gnûs, grûj, gûk, hrêk, hlâd, hvât, hâk, hâr, hît, jêk, ïjed, jâz, jâv, jâń, kęr, krïjes, klïjen, kôs, kâd, kâr, kâs, krâk, kvâs, kvâk, kvâr čkvâr, kâl kâo, klîk, klîs, krîn, krîs, kļûk, kļûn, kûs, kûm, krûg, kûn, lïjen, lïjep, lïjes, lôm, lïjer, lâp, lît, lîj, lîs, lûg (lucus), ļûļ, lûk, mêt, mŕk, mŕs, mïjeh, môr, mrâk, mrâv, mlâđ, mâr, Mîļ, mûļ, mûž, nïjek, nâd, nîk, ôs, plïjen, prïjet, prâh, plâz, prâz, pâs, pân, pâr, pîr, prîd, prîļ, pîš, plût, pûk, rêp, rêd, ŕt, ŕs, râst, râd, râz, rûg, srč, srg, srp, stŕv, stŕž, šmŕk, štŕk, slïjez, svïjet, slïjed, sïjer, snïjeg, smïjeh, stïjeg, skôr, stâd, stâs, smrâd, svrâb, srâm, strâh, svlâk, splâv, sâg, stâr, sân, sât, šîk, šîp, škrîp, šļîg, sîn, strûk, stîd, strûk, strûp. škûļ, šûļ, strûg, sûp, smûk, sûd (vas), têg, três, tŕg, trn, tïjek, trïjes, tïjesk, târ, trâk, trâg, tîr, trûp, trûn, tûg, tûr, trûd (boletus ignarius), ûk, vêz, vŕg, vrïjes, vôz, vâb, Vlâć, vâr, vlâk, vlâs, vrâg, vrân, vrât, vâg, vrâs, vîd, vîš, vîšt, vîr, vîs, zêc, zvêk, zvŕst, zïjev, znâk, zrâk, zâd, zîd, Zîr, zdûr, zûb, žvŕk, ždrïjeb, žlïjeb, ždrâl ždrâo, žîļ, žîr, žîg, žbîr.

Koja supstantiva znače nešto neživo, imaju u lok. jedn. akut.: bŕku, hládu, snijègu itd., samo grôt ima i u lok.: grôtu.

Digitized by Google

brk, crv, mrâv, zûb u d-i-l. mn. mogu imati i akcenat: brcima, crvima, mrávima, zúbima.

Ako u mn. prione slog ov (ev) akcenat je: drügovi, drugóvâ, drügovima, drügove; cvjëtovi, cvjetóvâ, cvjëtovima, cvjëtove itd, Vuk samo od knêz i sîn, biļeži u tom slučaju: knezòvima, sinòvima, ali biće da i tako mogu imati još: bregòvima, brkòvima, gradòvima, kumòvima, sudòvima. dîjel dîo, dûb, grôzd, glîb, gêm, jêž, klâs, lîk, lîst (folium i sura), mlâz, prût, pûž spûž, rêd, stân, strûk, sâd, trût, ûd, vâl vão, vlât, vîjek, zgîb, žûļ, žbûn ġbûn, ždrâļ, u tom slučaju imaju: dúbovi, dúbôvâ, dúbovima, dúbove; dijèlovi, dijèlôvâ, dijèlovima dijèlove, a spûž i ako mu ne prione slog ov (ev) ima akut: spúži, spúžâ, spúžima, spúže.

dân u padežima ima akcente: dâna dnê dnëvi, dânu dnê dnëvi, dân, dâne, dânom dâńu dàńôm dnêvļu, dánu dnê dnëvi; dvâ trî čètiri dâna ili dvâ trî četirî dnî; dâni dnî, dánâ, dânima, dâne dnëvi.

ļûdi, ļúdî, ļúdima ļùdma, ļûde. crv i mrâv u gen. mn.: crvî, mrávî i crvâ mrávâ; hvât i sât: hvátâ, sátâ i hvátî sátî.

I. 2. b. Kao tijelo, koje vidi na str. 4, imaju akcenat: drijevo, mêso, pîvo. briješće, bîļe, grâńe, grôžđe, gvôžđe, îńe, kôļe, lišće, liješće, mîļe, plâšće, prôšće, pûće, prûće, sâće, sûđe, Sijeńe, sîļe, smîļe, tŕńe, ûļe, vlâće, zŕńe, zêļe. sijeno. mlîvo. tijesto, zlâto. stâdo (običnije: städo). Ovamo pristaje i maskulin: Đôrđe.

Ova su suptantiva u mn. slabo obična, a koja su najobčnija imaju akcenat drugačije nego tijelo.[1] drijevo, mêso, sijeno, imaju: drijèva (naves), mésa (nates), sijèna (Heuschober); drijèvâ, mésâ, sijènâ; drijèvima, mésima, sijènima. gvôžđe ima: gvòžđâ, gvóžđâ, gvòžđima.

I. 2. c. Kao prîča, koje vidi na strani 4, imaju akcenat: bêka, dîra (i dïra, dìra), mlâđa, sijede, vlâka, lâka. brča, glâđa, grâđa, jâža, prôđa, prîča, strâža, sûša, tvrđa, têža, vrâća, vrša (i vŕša), žêđa. lâđa. šûra. prâļa, prêļa, švâļa. Plâna, grîńa. dâća, plûća. pêda. Drâča, Žîča.

mlâda ima u gen. mn. mlâdî, a lâđa: lâđâ i lâđî.

I. 3. a. x. kao kòń kòńa, koje vidi na str. 4, imaju akcenat bäč, bič, bjël, böb, bröć, brč, bût, cër, cïn, cöf, čäm, čäp, ćüp, čöm, drën, dröp, drüm, düd, đön, fès, glög, grèš, gröb, gröš, gŕč, ġëp,

[1] I sam taj neutar pravo spada među osnove na suglas, gdje će se još jednom spomenuti.

Digitized by Google

hmẽļ, hrën, käļ, Klëk, klën, köm, köš, krëč, kŕst, kŕš, kük, lëš, mäk, mäč, pëš, pöp, röb, säč, svöd, Sëń, sklöp, skröb, slög, slöm, smët, snöp, söm, Stön, täs, töp, träp, tröp, Tŕst, tük, tüč, vöń vŕč, zbjëg, zglöb, zgön.

Ako u mn. prione slog *ov (ev)* akcenat je: kòševi, kòšêvâ, kòševima, kòševe; samo töp ima u gen. mn. töpôvâ.

I. 3. a. β. Kao grôm gròma, koje vidi na str. 4, imaju akcenat: rûj, stôl stô, stôg, vôz (ulmus), vôl[1] vô, vŕh, i plurale tant. zòbovi, zòbôvâ, zòbovima, zòbove. S umetkom *ov* (ev) imaju u mn. sva kao zòbovi, samo vô ima u gen. mn. vôlôvâ.

I. 3. a. γ. Kao mŕtvac mrtvàca, koje vidi na str. 4, imaju akcenat: čàdor, sînor, šàtor. sòkô. kŕpeļ, žutèļi. Ilok, Jànok Jàńok, svjèdok, Tîmok; Kîtog. kòzlac, kòtlac, lòznac, ļùpčac, prèsnac (kod Vuka je samo: prijèsnac), svjètlac, tjèsnac, vèdrac; hrîstos. Drȁgoč, Mîroč, vŕkoč; gŕgeč, Gòleč, Jèleč, Pòreč; bàreš, Gòleš, Màleš, pèleš; Bjèloš, Cvjètoš, čikoš, Dîvoš, hàjoš, Màloš, Ràdoš, Sàmoš, Sòmoš, tàrpoš, Tvŕdoš, zèļoš.

Kòzlac i kòtlac imaju u nom. i oblik: kozàlac, kotàlac s kojijem spadaju među osnove, koje imaju pomični a te im je u tom slučaju akcentuacija kao što u blizànak, koje će se spomenuti pod B. II. 3. b. a.

Ako u mn. prione slog *ov* (ev) akcenat je: sokòlovi, sokòlôvâ, sokòlovima, sokòlove.

I. 3. a. δ. Kao lùdôv, ludòva, koje vidi na str. 5, imaju akcenat: bjèlôv, ćàlôv, dŕnôv, gàrôv, gòlôv, grîvôv, zgrànôv, kòsmôv, kŕvnôv, kùdrôv, kùndrôv, kùcôv, kùsôv, lîsôv, màzgôv, mŕkôv, pràznôv, rògôv, slùtôv, šàrôv, zèļôv, tuđa: àrdôv, čàtlôv, întôv, kòršôv, sàbôv, sàmsôv, šàjtôv, šàpôv, zînzôv, žîdôv.

I. 3. a. ε. Kao šaràmpôv, koje vidi na str. 5, ima akcenat samo još merèdôv ili nerèdôv.

I. 3. b. α. Kao pèro (penna), koje vidi na str. 4, imaju akcenat: čèlo, čèno, kŕsta, lèto, lèće, plèće.

Akcentuaciju neutra plèće u oblicima dvojine vidi naprijed kod osnova na *i*.

Pèro (na buzdovanu) i sèlo imaju u mn. përa, sëla; pêrâ, sêlâ; përima, sëlima.

I. 3. b. β. Kao vretèno, koje vidi na str. 4, imaju akcenat: kančèlo, kastèla, omèlo, paćèlo, rešèto.

---

[1] U Glasniku VIII. 16 stoji völ, ali držim da nije tako pravo.

Digitized by Google

I. 3. c. α. Kao žèna, koje vidi na str. 4, imaju akcenat: dròžda, gròza, hòđa, kàļa, kòza, làža, màńa, mèla, mòra, slòta, stàza, stòpa, tmòra, vrša, znàja, zòra.

bùha mùha, nòga, pčèla, snàha, sùza, zmìja imaju u mn.: 1. 4. 5. zmïje; 2. zmíjâ; 3. 6. 7. zmìjama.

čòha, glòba, gòra, kòsa, lòza, mèđa, rđa, ròsa, smòla, sòha, žèļa imaju:

žèļa, žèļê, žèļi, žëļu, žëļo, žèļôm, žèļi. žëļe, žéļâ, žèļama.

djèca i vòda imaju:

vòda, vòdê, vödi, vödu, vödo, vòdôm, vòdi. vöde, vódâ, vòdama.

I. 3. c. β. Kao vrlìna, koje vidi na str. 4, imaju akcenat: aždàja, maškàra, mụnàra; testèra. budàla, mašàla; hergèla, kastèla, vlastèla; ohòla. ajmàna, ciglàna, ćeràna, ģebàna, hapsàna, jabàna, kavàna, krečàna, kuglàna, mehàna, poļàna, putàńa, svilàna, sejsàna, šešàna, šišàna, taràna; pelèna, refèna, revèna, rezèna; bistrìna, bjelìna, cimìna, crnìna, čestìna, davnìna, debļìna, divìna divļìna, dobrìna, dubļìna, glačìna, gńilìna, gorčìna, grčìna, gustìna, hitrìna, jarìna, jačìna, jedrìna, karmìna (i kârmina), kitìna, kopnìna, krvnìna, krtìna (i kȓtina), krupnìna, kručìna, kunìna, ļutìna, malìna, mekšìna, milìna, micìna, mladìna, mlačìna, množìna mnozìna mnozìńa, modrìna, mokrìna, mudrìna, nizìna, nicìna, novìna, oblìna, oštrìna, pličìna, plosnìna, praznìna, prvìna (ȓtnica), prlìna, puklìna, rodbìna, rodìna, sitnìna, slabìna (i slàbina), slezìna, sparìna, sredìna, starìna, strnìna strńìna, sudbìna, šupļìna, tavnìna tamnìna, tvrdìna, težìna, tišìna, toplìna, truhlìna, tustìna, užìna uzìna, vedrìna, većìna, višìna, vještìna, vrlìna, zimìna, zrelìna, žestìna, židìna, žičìna, žutìna; sotòna; ƒurùna; biòna. salàta; krpèta; divòta, dobròta, gluhòta, grjehòta, jakòta, jasnòta, krasòta, ļudskòta, mekòta milòta, miròta, mudròta, prostòta, strahòta, suhòta, tegòta, tjeskòta, sļepòta; gugùta, kukùta; bistròća, bjesnòća, brzòća, cjelòća, čistoća, dobròća, dragòća, gluhòća, grubòća, hladnòća, hromòća, kratkoća, lakòća, mirnòća, samòća, skladnòća, skupòća, tankòća, teškòća, tjeskòća, tupòća, vrednòća, vrlòća, vrsnòća; gramàda. gospòda, lobòda, slobòda. kasàba, mušàba; diòba, gnusòba, grdòba, hudòba, rugòba, seòba, tegòba, tjeskòba. baklàva; istiva. aršlàma, baglàma, krklàma, kušàma, ršlàma, ulàma. brzdìca brzìca, bujìca, cjelìca (i cjèlica), crnìca, Drinìca, dikìca, ravnìca, ranìca, rudìca (i rùdica), sitnìca, zimìca, živìca. magàza; erèza.

biòna je postalo od bélna, diòba od délba, seòba od sélba i po tome pravo spadaju među suptantiva kao što je cígla, o kojima će

Digitized by Google

biti govora naprijed; gen. mn. bi prema cigálâ imao glasiti: bjelánâ, djelába, selába, ali ja držim, ako se množina govori, da glasi: diòbe, seòbe; dióbâ, seóbâ.

Suptantiva: brzìna, čistìna, dužìna, daļìna, dubìna, ledìna (i lèdina), planìna, pȑvine (erste That.), ravnìna, rudìna, širìna, živìna; stidnòća; ļepòta, sramòta imaju akcenat:

planìna, planînê, planìni, plàninu, plànino, planînôm, planìni.
plànine, planínâ, planìnama.

Suptantiva: krivìna, siròta, tazbìna, mogu imati akcenat i kao vrlìna, i kao planìna.

I. 3. c. γ. Kao barutàna, koje vidi na str. 5, imaju akcenat: darovnìna, kiselìna, matorìna, okruglìna, pitomìna, pretilìna, tolicìna tolicìńa, veličìna; barutàna, čivutàna, dambulhàna, divanàna, đuzelàna, đumrukàna, tabakàna, seisàna, šiļbokàna; arašlàma, karašlàma; jeftinòća, nečistòća.

I. 4. a. α. kao krâļ kráļa, koje vidi na str. 5, imaju akcenat suptantiva: âl, âm, bân, bâč, Bêč, bîk, Brâč, brȉjest, bûn, cȉjeđ, čâm, čkâļ, ćâr, Drâč, drȉjem, drȉjen, dvôr, đâk, Đûr, ǵâk, gâj, grȉjeh, gȓm, Grûž, gûń, hân, hrâm, hrâst, hûm, kêc, kîp, klîp, kļûč, krîž, Kȓm, kût, lȉjek, Lîm, lûč, lûg (lixivia), Ļîg, mâl, mâļ, mîr, mît, Nîn, Nîš, nôž, pâń, Pêk, plâst, plâšt, prîšt, prûd, prût, pût, râc, Rât, Rîm, rît, rîf, rûšt, sâp, svâk, svîń, skût, smîļ, smûđ, srȉjeđ, Srȉjem, srȉješ, sûd (judicium), Stîg, strîc, stûb, stûp, Šâm, šâš, šîb, škîp, špâg, štâp, štît, šúļevi, trûd (opera), Ub, ûm, úļevi, vâļ, vrâń, vrâč, zôr, zlîč.

mîr ima u instr. jedn : sjȅdi s mîrom, ali samo u toj frazi tako.

Ako u mn. prione slog *ov (ev)* akcenat je: kráļevi, kráļêvâ, kráļevima, kráļeve.

I 4. a. β. Kao jùnâk jȕnáka, koje vidi na str. 6, imaju akcenat: rùkâv. kòmâr (i kömâr), lòpâr; vòdijer, kòsijer; bòžûr, kòstûr; bràšnâr, bòļâr, bjèļâr, bùbńâr, cìglâr, čèšļâr, čìzmâr, čùvâr, čànčâr, drvâr, drùgâr, dùdâr, glàvâr, gàtâr, glòbâr, gàdļâr, gvòždâr, gòspâr, hàlkâr, ìglâr, kòvčâr, kùļâr, kùćâr, krìžâr, kòzâr, krèčâr, krmâr, kàblâr, kòtlâr, krznâr, kȓdâr, krčmâr, lùgâr, ļèkâr, lùčâr, lòjâr, lòončâr, mràvâr, mèdâr, Mòstâr, mòbâr, mèsâr, nòžâr, nogári, òvčâr, pòļâr, pèčâr, plàtnâr, pìsâr (i pïsâr), pìvâr, pùdâr, rìsâr, stànâr, sùšâr, stòlâr, sòlâr, svèčâr, slùžâr, svìlâr, svìńâr, sèdlâr, stàklâr, šļìvâr, šèvâr, šìpâr, tàńar, trù(h)ļâr, tòrbâr, tèslâr, ùzdâr,

Digitized by Google

ùgļâr, ùžâr, vòlâr, vràtâr, vìdâr, vràčâr, vòzâr, zvònâr, zìdâr, zvjèzdâr, zlàtâr. očáli; kŕpijel (i kŕpeļ); dràgâļ, drò.dâļ, kràvâļ, mŕkâļ, vàtrâļ; nòkîļ, mètîļ; bùbûļ, pà(h)ûļ. ćùrân. gàćân, gùšân, jècân, kòčân, pùrân, Ràvân, žùpân; Cèklîn, Čèlîn, dòrîn, đògîn, fîžļîn, gàlîn, gŕlîn, gùdîn, kùlîn, màlîn, šàrîn, žèļîn; glàdûn, slàdûn, tèkûn, zùbûn; čòkâń, kòčâń, kŕbâń, lòkvâń, tùkvâń; Mŕsiń. Hŕvât, krùžât; ŕdût, vŕnût; pàstîr; Bùrâć, glùhâć, gòlâć, pùhâć, ŕkâć, sŕndâć, Stàlâć, stùhâć; bàgļîć, bŕzîć, càrîć, dòbrîć, gòlîć, gràdîć (i gràdić), Jànkîć, kòńîć, lùlîć, Ļubîć, mlàdîć, mùškîć, Màrkîć, Mîtrîć, òblîć, Pàvlîć, Pètrîć, pòpîć, slàvîć, sļèpîć. jàgńâd. Bòšńâk, bŕzâk, Bùčâk, bùńâk, čèsńâk, cjèvńâk, dèčâk, dvìzâk, dàščâk, drèńâk, dòńâk, dìvļâk, Dròbńâk, gŕmļâk, glùhâk, gùščâk, glòžjâk, gòrńâk, ìvļâk, jòvļâk, jùnâk, krìžâk, krìvâk, kòńštâk, kòčâk, kŕžâk, klèčâk, lèžâk, ļèštâk, lùdâk, ļùtâk, ļèvâk, mùžjâk, Nòvâk, òmâk, òčńâk, òsmâk, pèčâk, pòļâk, pròstâk, pètâk, pàzjâk, pùlâk, pjèšâk, pàrńâk, rùdńâk, šùrâk, šùpļâk, sèļâk, šibļâk, šļivâk, srbļâk, sjèńâk, sèdmâk, šèstâk, šìšâk, Skòpļâk, sìrâk, tèžâk, tòrbâk, trščâk, tròjâk, trńâk, tèšńâk, trèćâk, vŕbļâk, vjèštâk, vršńâk, žućâk; àptîk, àvtîk, bòrîk, brèzîk, bùkvîk, brànîk, bòjnîk, Brńîk, Brèsnîk, čèšļîk, crnîk, cèrîk, dùžnîk, drènîk, dànîk, dùšnîk, glàdnîk, gràbîk, gràbrîk, gŕmîk, gnùsnîk, glàsnîk, gròdnîk, hlàdnîk (i hlädnîk), jèlîk, jòšîk, ìvîk, jàsîk, kràsnîk, kŕvnîk kŕnîk, krùšîk, klènîk, kràjnîk, kòsnîk, lîpîk, mŕtvîk, òvsîk, očnîk, pràšnîk, pràznîk, plrnîk, pàšnîk, pùsnîk, ràvnîk, rùčnîk, šļìvîk, slànîk, sùdnîk, sjèdnîk, sùšnîk, tòplîk, vìdîk, vlàsnîk, zvònîk, Zvòrnîk. kŕčâg, mùtļâg, pŕtļâg, šìprâg. làćûh, lòpûh, pàstûh, rèpûh. dàždîc, Đùrđîc, kòšîc, màļîc, màčîc, ògńîc, vjètrîc, žbàńîc. gràbus. bàjâč, bèrâč, brìjâč, bòdâč, bàkrâč, bùhâč, bùkâč, bròjâč, čùvâč, dèrâč, dàvâč, dùbâč, gùdâč, hàjkâč, ìgrâč, jèmâč, kàsâč, kòvâč, kòpâč, kòsâč, kàrâč, kràkâč, krètâč, kròjâč, kòlâč, ļòkâč, mjèrâč, màhâč, mjèńâč, mòrâč, nogáči, òrâč, pjèvâč, plìvâč, pojâč, psòvâč, rèzâč, ŕvâč, rùgâč, rèpâč, rògâč, sijač, slùšâč, sjèkâč, šàptâč, svìrâč, skàkâč, skìtâč, spàvâč, strjèļač, strùgâč, stŕkâč, trèsâč, trùbâč, ùkâč, vèzâč, vìkâč, vòzâč, vrèbâč, Vìdâč, Vùkâč, žàrâč. sìtnîž. bràdâš, bràzdâš, bŕvnâš, čèrgâš, Dràgâš, dùpļâš, dùplâš, fùntâš, gàjdâš, grìvńâš, gŕļâš, ìkrâš, kàrtâš, kŕstâš, krìlâš, krìvâš, kàlâš, mèđâš, mèlâš, mètlâš, nòktâš, òrlâš, òkâš prìtkâš, Pètrâš, pùklâš, pŕtļâš, plètkâš, plèćâš, ròvâš, stražâš, šàjkâš; kùliješ, kràliješ; ràbûš; blùtîš, glàdîš, gòlîš, đùbrîš, màlîš, Mèkîš, nàšiš òblîš, pùnîš, slàtkîš, spòrîš, stàrîš, tùđiš.

Digitized by Google

I. 4. a. γ. Kao pomòćnîk pomoćnika, koje vidi na str. 6, imaju akcenat: bakàlâj, lestèćâj, avgùtâr, adîđâr, barjàktâr, bježùnâr, Bjelòvâr, ćirîbâr, čuvàdâr, Đakòvâr, devèčar, desèčâr, ġevèrdâr, dobòšâr, dovljâr, domàdâr, grebènâr, govèdâr, gontùnâr, gospòdâr, habèrdâr, haznàdâr, izmèćâr, ihtljâr, kamènâr, karbònâr, kestènâr, klepètâr, klobùčâr, klopòtâr, kokòšâr, kolèndâr, koļèvčâr, końùšâr, milîtâr, mešètâr, nelmâr, oglàvâr, odîđâr, opànčâr, patrljâr, planînâr, Pribjègâr, pepèļâr, poglàvâr, poklîsâr, pokùćâr, polètâr, pomèļâr pomîlâr pomlînâr, rešètâr, salàndâr, sulùndâr, Temîšvâr, teftèdâr, trpèzâr, Vukòvâr, vretènâr, volùjâr, zulùmćâr; ćelèpîr, ingînîr, ovîcîr; avdîtor; vragàđûr. ġenèrâl, kordìjâl, menècâl; četvrtâļ, peštèmâļ; karàgûļ. aġùvân, alkùrân, bazèrġân, baščòvân, Duklîjân, đavòlân, ġevèrdân, garòfân, grubljân, istîfân, ilîmân, ježòvân, jergòvân jorgòvân, kapètân, karàntân, lutòrân, margètân, obrùčân, patljġân, pavlîčân, peksljân, pelîvân, polùtân, poprdân, Radùkân, ramàzân, siròtân, šedrvân, Talljân, tatàrân, tetrîvân, vragòlân, vilîmân; olîgâń; Balàtîn, Beòčîn, Dukàđîn, đelsàmîn, fiòrîn, kaùlîn, Milùtîn, mislòđîn, mujèzîn, magàcîn, mušùlîn, mojàsîn, Nedòđîn, Ogùlîn, pelengíri, petrùsîn, Radùsîn, Stambòlîn, urmètîn, Varàdîn, Varàždîn, varvàrîn, vragùlîn, večèrîn; afljûn, bogàtûn, makàrûn, paràgûn; olîgâń. advòkât, magîstrât, singîlât, ježòvît, karîtâd. abèńâk, bratsvèńâk, bravèńâk, crkvèńâk, četvrtâk, debèļâk, desètâk, devètâk, gazdàšâk, grebèštâk, gvozdèńâk, habèrdâk, kamèńâk, kukùrjâk, kovrļâk, ledèńâk, maslèńâk, medèńâk, ogrļâk, pavîtńâk, pastrńâk, plavètńak, pepèļak, pečèńâk, polòvńâk, polùtâk, polùčâk, poskùrńâk, proklètńâk, prdèńâk, savrndâk, stanòvńâk, srebrńâk, slobòdńâk, sotòńâk, srčèńâk, tučèńâk, telèćâk. temèļâk, temèļńâk, topòļâk, vilòvńâk vedrèńâk, vesèļâk, vodèńâk, žiròvńâk, ždrebèćâk; bobòvnîk, bolèsnîk, brašńènîk, Boròvnîk, ceròvîk, cjepànîk, čavlènîk, daròvnîk, drvļànîk, gmeždènîk, habrnîk, jaranîk, jasènîk, ječmènîk, kuđènîk, klinčànîk, kestènîk, krpļànîk, krčànîk, ledènîk, lečànîk, moždànîk, milòsnîk, micànîk, napràšnîk nemòćnîk, oglàvnîk, oglàsnîk, osmànîk, plavètnîk Planînîk, pričànîk, pričèsnîk. Pobjènîk, polòvnîk, pomòćnîk, porèdnîk, poslùšnîk, proklètnîk, poklònîk redòvnîk, razblùdnîk, starènîk, suđènîk, sunčànîk, sedlènîk, sporèdnîk, srčànîk, sńežànîk, ševàrîk, tučènîk, temèļnîk, topòlîk, Trstènîk, trvènîk, utrènîk, urèdnîk, uļànîk, vilènîk, vedènîk, varènîk, zimòvnîk, ždrebànîk, ždrepčànîk. bakàlâč, crvèndâč, dočèkâč, dirèkâč, izbîrâč, izmîšļâč, kovrtâč, kotùļâč, nabàvļâč, nadèvâč, napljâč, nasrtâč, obîrâč, ogrnâč, ogrtâč, opàdâč, otîkâč, otîmâč, otîrâč,

Digitized by Google

pogàđâč, podbàdâč, podbìjâč, podlògâč, pokrìvâč, pomàgâč, poslpâč, poslòvâč, podpàsač, podpìrdâč, potùkač, pošìvâč, poštìpâč, privèzâč, prepìrâč, pretùkâč, pregìńâč, probìrâč, provòđâč, provìrtâč, prostìrâč. burgìjâš, budàlâš blebètâš, bogàtâš, cievàrâš, čegìrtâš, dimljâš, galìjâš, glagòljâš, gurbètâš, imèlâš, kolèčkàš, kubùrâš, kolìbâš, kočijaš, lopàtâš, mahnìtâš, očênâš, orìjâš, pogònâš pomèđâš, porcìjâš, pustàrâš, prčìjâš, pelènâš, penǵèrâš, regùlâš, robìjâš, rabòtâš, talǵâš, tambùrâš; penǵèvîš, polètîš, posèriš; ćelèpôš; ćelèpûš.

I. 4 a. δ. Kao ispovjèdnîk ispovjedníka, koje vidi na str. 6, imaju akcenat: apatèkâr. vinogràdâr. kukurùžńak, pokrštènâk, poturčèńak; krivoklètnîk, Labadrènîk, navađènîk, nakopànîk, nekrštènîk, nepomènîk, nesuđènîk, osuđènîk, odkupljènîk, odgovòrnîk, pozajmènîk, pokrštènîk, pometènîk, poredòvnîk, poturčènîk, prevarènik, presađènîk, propovjèdnîk, ugovòrnîk, upaljènîk, zavaljènîk, zapovjèdnîk. grabancìjâš, komedìjâš, lakrdìjaš, parusìjâš, plemenìtâš, poguzìjâš, rebelìjâš, zanovjètâš.

Ima i jedan supstantiv od pet slogova ispodsunčànîk (eurus), za koji Vuk kaže, da se govori u Hrvatskoj.

I. 4. b. αα. Kao újo, koje vidi na str. 5, imaju akcenat: Aco, Bóžo, bábo, báto, brájo, bráto, bálo, bŕko, búro, Cvíjo, Círo, cígo, čóbo, čóvo, ćélo, ćóro, ćóso, cŕńo, cúko, čájo, Dáko, Dábo, dájo, djéko, dújo, dóro, dr̀ljo, dróńo, Đóko, Đúro, đógo, Glíšo, Grújo, glúho, góljo, grívo, gúbo, gúro, gúšo, héro, hóćo, Ivo, Iko, Jášo, Jóvo, Jóko, Jóco, Kójo, Kósto, Kóčo, Krísto, Kíćo, kljáko, krézo, krílo, kŕńo, Lázo, Láko, Lúko, Ljúto, Máto, Mášo, Míjo, Mílo, Míćo, Míšo, Mójo, médo, máljo, máńo, múco, néćo, Níko, Nóvo, óco, Péro, Péco, Péšo, Próko, pópo, príko, príšo, próto, Rádo, Rájo, Rákо, Rášo, Rîjo, ríso, ríđo, ríto, róvo, róđo, Sávo, Sáko, Símo, Stijèpo, Stójo, Stóko, striko, slíno, smóljo, spábo, sprémo, svŕčo, šíšo, Tómo, Tóšo, táto, újo, Váso, Víćo, Vújo, vóđo, Záko, Záro, zéjo, zéko, zéljo, zlóćo, ždéro, žílo, žújo; brále, Ile, Júre, Kále, Kríle, Kúle, Máre, Táde, Tále, Víde, Vúle.

vóko, zlíko, zadrže i u vok. akut.

Koja postaju nastavkom *e*, Vuk im nom. jedn. bilježi: brâle, Ile, itd., ali to će biti pometńa (vidi Danič. Osnove 51. u dnu.)

4. b) ββ. Kao krílo, koje vidi na str. 5, imaju akcenat: crijèvo, gnijèzdo, mlijèko. údo. jáje, klijèšta, léće, líce, óje, úže, léđa. prélo, sijèlo, trlo, ždrijèlo, ždrlo. rúno, víno; bráńe, kláńe, práńe, vréńe, zváńe. dlijèto glijéto, kláto, míto ústa, vráta, píće, vijèće, zlíće; bíće, žíće.

Digitized by Google

jáje i úže spomenuće se još jednoć među osnovama na suglas.

I. 4. b. β. Kao bičȁle, koje vidi na str. 6, imaju akcenat: držȁle, imáńe, imúće, krštéńe, nastáńe, neznáńe, odáće, postáńe, pečéńe, pokláće, poštéńe, pregnúće, priznáńe, prosúće, proštéńe, propéće, rođéńe, sabráńe, sazdáńe, svanúće samnúće, skončáńe, stvoréńe, trenúće, ubíće, umŕće, uzéće; odijȅlo, opijȅlo, posijȅlo, rasúlo; kolíca, ostríce, políce; jestíva, sječíva.

I. 4. b. γ. Kao pokolȅńe, koje vidi na str. 6, imaju akcenat: dostojáńe, izdahnúće, neimáńe, neumijȅće, obećáńe, obretéńe, odabráńe, povraćéńe, pozlaćéńe, polakšáńe, ponižéńe, postojáńe, rukodáće, uskrsnúće.

I. 4. b. δ. Kao krvoprolíće, koje vidi na str. 6, nema druge nijedne tako akcentovane.

I. 4. c. α. Kao srđa, koje vidi na str. 5, imaju akcenat: bára, béba, bléka, bjéga, bijȅda, bjéla, bóra, bóba, búna, báza, čáma, Čáva, čóga, čúpa, čúla, dáda, díra, déra, dóda, dóla, dúda, dúga, gára, gízda, gmíza, góga, hvála, hrída, hvója, jáva, jéza, klápa, krása, káda, klíza, kŕka, kŕpa, krúpa, kúna, kúpa, lijȅha, lúba, lúka, máza, máma, méka, músa (i mȕsa), múka, múza, náda, nána, néna, níza, nóna, pála, pápa, péka, próha, prpa, prúga, púpa, résa, rijȅka, róda, rúda, rúga, sása, šála, šápa, šéva, šéta, sjéda, strijȅka, srđa, táta, tláka, téta, túga, trijȅba, váda, vláda, vláka, žápa, žára, zvŕka (i zvȓka), žúpa. bóla, búša, cica, čúča, éja, grája (i grȁja), gŕla, góga, Jáńa, káža, káša (i kȁša), kíša, kúla, léća, lóža, móča, Míla, mláđa, šáša, plóšta, plóšta, ráđa, ríđa, róđa, šéća, strúńa, tóla, žiža, zóla. bŕńa, Cvijȅta, čána, Dóra, Dósta, đída, Grózda, gúsa (güska), gúša, héla, Hrísta, Jéva, Júla, káda, kóba, kóka, kóna, kóla (kolač), kóša, Krúna, lása, Láta, lóna, Mára, méra, míra, mŕša, Míla, Míra, míca, Mráta. néva, Néda, néra, Páva, páta, Péla, Póla, pšéna, péra, Ráda, Rósa, Sáva, Smíla, Stána, Stjépa, stóla, šésta, šćéra, ćéra, trba. Tóda, Vída, Zláta, Zŕna; Bója, grója, krája, kréja, lija, mája, prija, prója, rúja, séja, svája, Stója, strúja, šája; bábe, Béke, Gŕde, gŕle, máke. néve, Pére. Pláne. púra. líla, píla, svíla; bíla, kŕla (kȓla). blúna, brána, cijȅna, hrána, mijȅna, prána; stéńa. glísta, lásta, pláta, síta, slúta, šćíta, vŕsta, žésta; klijȅšte, pláća. — brázda, zvijȅzda, žlijȅzda. móba. djéva, kŕma. díka. drúga, snága. júha, jóha.

móba je postalo od mólba, moȍba i po tome pravo spada među supstantiva kao što je cígla, o kojima će biti govora dalje napri-

Digitized by Google

jed; gen. mn. bi prema cigálâ imao glasiti: molába, ali ja držim, ako se množina govori, da glasi: móbe, móba, móbama.

2. gúja, tráva. — jéla, kúla, víla. — múńa. — slána, sŕna imaju akcenat:

jéla, jélê, jéli, jélu, jêlo, jélôm, jéli.
jêle, jélâ, jélama.

3. svíńa, strijèla, slúga imaju akcenat:

slúga, slúgê, slúzi, slúgu, slûgo, slúgôm, slúzi.
slûge, slúgâ, slùgama.

slúga ima u gen. mn. i slùgû.

4. bráda, dúša, gláva, gréda, klúpa, vŕba, rúka, srijèda. grána, strána, stijèna. péta. zíma imaju akcenat:

gréda, grédê, grédi, grêdu, grêdo, grédôm, grédi.
grêde, grédâ, grédama.

I u dat. jedn. imaju obli: dûši, glâvi, rûci; u ak. jedn. imaju dvojako: brádu i brâdu, klúpu i klûpu, stijènu i stîjenu, vŕbu i vŕbu; u gen. mn. je rúkâ i rùkû; u dat. mn. imaju gravis: brà-dama, gràna ma, rùkama, strànama.

I. 4. c. β. Kao odíva, koje vidi na str. 6, imaju akcenat: abája, domája, gadára, galáma, gospóžda, gromúla, gungúla, istíva (i istìva), kadífa kadíva kadípa, kajása, kastróla, kuráda, lađica (i lâđica), mavlúta malvúta, Medíja, meļáva, merája, mješája, murája, nerúka, odíva, olúja, paméca, papráca, paráda perája, persóna, patróla, pišóra, serģáda, simíta, stržája, suđája, surdóma surdúma, tetíva, vrtúna, zaíra.

I. 4. c. γ. Kao presličica, koje vidi na str. 6, imaju akcenat: arpakáša, amberija, Anđelína, apatéka, akrijéra, aramzáda, debelkósa, dobrodéva, filaréta, govečáca, Julijána, limunáda, presličica, Paraskéva, suručica, šakundéka.

II. Suptantiva, koja su u gen. jedn. od tri sloga, a imaju u tom padežu na trećem slogu s kraja gravis, zadrže takav akcenat u svijem padežima, do u gen. mn., u kojem imaju dvostruki i pored ovoga dva obla:

a) jèzik	jèzici	b) gòdište	gòdišta	c) bèsjeda	bèsjede
jèzika	jèzikâ	gòdišta	gòdištâ	bèsjedê	bèsjêdâ
jèziku	jèzicima	gòdištu	gòdištima	bèsjedi	bèsjedama
jèzik	jèzike	gòdište	gòdišta	bèsjedu	bèsjede
jèziče	jèzici			bèsjedo	
jèzikom	jèzicima	gòdištem	gòdištima	bèsjedôm	bèsjedama
jèziku		gòdištu		bèsjedi	

Digitized by Google

II. a. Kao jèzik imaju akcenat suptantiva (razvrstaćemo ih po nastavcima, kojijema postaju): bèzdan, dòmet, dòmuz, dònos, dòhod, dòček, ìzbor, ìzvir, ìzvor, ìzvoz, ìzdan, ìzder, ìzlaz, ìzmak, ìzmet, ìznos, ìzor, ìzrod, ìsjek, ìskon, ìskop, ìskup, ìspek, ìspust, ìshod, nèbrat, nèbuh, nèzet, nèven, òbjed, òbluk, òbor, Obrad, òbraz, òbrok, òbrub, òbkop, òbsjek, òbtok, òplen òpjen, òdbor, òdmet, òdmor, òdor, òdrod, òdsjek òsjek, òdskok, òdkos, òdkov, òdpor, òdpust, òtes, ògreb, ògrjev, òžeg, òklad, òklop, òkô, òkov, òkos, òmet, òpah, òsip, òtrov, òtres, Ozren, pòvez, pòuz, pòvod, pògon, pògreb, pòrub, pòzor, pòkoļ, pòkop, pòkor, pòkrov pòkrop, pòlog, pòlom, pòmet, pòmor, pònos, pòpas, pòplav (i pöplâv), pòplat, pòplet, pòprug, pòrob, pòrod, pònor, pòron, pòrub, pòruk, pòsvjet, pòsjed, pòsjek, pòtes, pòtok, pòtrap, pòtres, pòhod, pòček, pòstô, pòdbio — pòdbjela, pòdvoz, pòdnos, pòdrub, pòdsad, pòdkov, pòdpis, pòstav, pòstup, prèbol, prèbjeg, prèbor, prètek, prètin, prìstup, prìček, Prìbić, pròvor, pròder, pròzor, pròkop, pròļev, prònos, pròsjek, pròhod, Pròlog, Pròlom, Pròslop, ràzmak, ràzmet, ràstok, sàkup, ùbrus, ùvjet, ùdes, ùklin, ùkop, ùkor, ùļez, ùmir, ùmor, ùpret, ùskok, ùroci, ùsjev, ùtuk, ùsud, ùtvor, ùtrs, ùčin, ùštap, ùgrk, ùnuk, vàskrs, ùzvod, ùzmak, ùzov, ùzrok, ùskrs, ùspor, ùstuk, Zàgvozd; čòvjek (Mikl. Lautl. 63), mèdvjed, pòzder, sàmpas, šišmiš, zlòkop, zlòrad, Vùgdrag, Vòjdrag. bìser, bàer, bèrber, ćèmer, dìlber, fèńer, èkser, gùber, kìļer, lènger, mèrmer, plèter, šèćer; Kòsor, Kùnor, Kòtor, stòbor (i stöbôr). kànal, kòtali, màndal, Mòčao, Vùkal; bògeļ, brzeļ, crneļ kòceļ kràteļ, kùrdeļ, prdeļ, tèmeļ, štàveļ; Vàtoļ. — bjèžan, Bòbani, bràjan, bòstan, bršļan, brštan, bùkvan, bàlvan, blèsan, crńan, čòjan, čòban, dìvļan, dràgan, Dùšan, dèran, Dàmjan, Dùkļan, Đùkan, Gòran, gòrani, Grdan, grkļan, Grùban, Hrìstan, Jèvtan, Ivan, jòrgan, klìpan, Kòzjan, Kòkan, kòštan, krtan, krcan, kàzan, kòlan, kàštan, Lìpļan, Lòzan, ļiļan, Lèđan, màcan mèsan, Milan, Mićan, mrtvan, nišan, Ogńan, Ràdan, ràštan, rìđan, Smòļan, Smrdan, Srdan, Srèćan, Stòjan, strìčan, šàran, šùpļan, šùtan, šàfran, Tèpan, Tèšan, tùpan, tàban, tàvan, tàmjan, Vìćan, Vùjan, Vùksan, Vùčan, zvèkan, Zvèčan, zvjèzdan, zèkan, zlàtan, zùkvan; bràjen, čèrjen, dìzgen. dùmen, jèlen, jèļen, kùļen, lègen lèđen, Milen, ògńen; Bòjin, Gàjin, Kùlin, Kràjčin, Màrtin, pèlin, Ràjin, Stòjin, Vùjčin, Vòjin; klèkon; kòstań, kòštań, Prčań, Zmìjań; kòštun. — Mìjat, Mìlat, Osat, pèćat, sùvat; ràtaj; brùsić, brčić, bìćić, Bùnić, bòžić, Bògić, brèšćić, bàdńić, bàtić, bùtić, cvjètić, crvić, crèpić, čèrpić, čìrić, čàbrić, čànčić,

*

Digitized by Google

čèšljić, čvòrić, cèrić, ćùpić, đàčić, ǵàčić, drènić, dlànić, Dràgić, djètić, djètlić, drščić, fèsić, gràdić, grmić, gùnić, grošić, gràbić, gùjić, glòščić, hràstić, jùnčić, jàńčići, jàrčić, kùmić, kràljić, kljùčić, krìžić, klènić, kòšić, krstić, krmčić, krùščić. klènčić, klînčić, lànčić, ljèvčić, mràvić, màljić, mànić, Mîlić, mjèščić, Mlèčić, Mèsić, mòmčić, nòžić, nòsić, nòktić, òvnić, òblić, òrlić, pàsić, pàńić, plàstić, prîštić, plòtić, prîšić, Pàvić, pjèvčić, pjètlić, pràščić, pùpčić, ràžńić, ròščić, rèpić, srpić, strùčić, sùdić, strîčić, štàpić, snòpić, sòmić, Stòjić, šàrčić, šùpčić, šiljčić, stàrčić, sînčić, šòkčić, tràčić, tîrnić, tàsić, tòpić, vîrić, vràtić, Vùkić, Vùlić, vrànčić, vràpčić, viršćić, vjètrić, zèčić, žîvić, zgònčić, zmìjić; glàvoć. čèlik, jèzik zàjik, rèmik; tèljig; bîljeg, bùbreg, kòvčeg, šiljeg, Èrceg, vîrtlog. gàljuh, kòžuh, trbuh; òrah òrih. Ràbas, Ràdas, Vùkas; pàtos, prkos; rògoz. brànič, čèkič, Dèvič, gòlič, jàrič, kùlič, ljùtič, mràvič, Ràdič, Ràič, vràtič, zvònič; Pàpuč. bùlješ, Kòstreš, Mîleš, lèmeš ljèmeš jèmješ, Pûreš, Vràneš; Bùdoš, jùnoš, òloš, pàloš (i pâloš), Vînoš. bòdež, Pàdež. Adam, àkšam, bàrjam, kàtram; àlem, kàlem, mèlem; hàdum, pòdrum. màjmun, pàun. Azak, bàlčak, bàrjak, dùvak, jàglak, jàtak, kàjmak, kàlpak, kùndak. kònak, mîzdrak mùtlak, nàǵak, nùtrak, (osnove 291), òǵak, sàńǵak, tàbak tòkmak, ùlak; čibuk, jàstuk, pàmuk, sànduk, sùǵuk; dîrek, dûšek, jèdek. rèmek. — Đàur, sàmur, ùčkur; ògar, tòvar, zàgar; šîmšir, sèhir. jàkrep, ǵèlep, àrap òšap, pàrip, Prîlip, kàlup, kònop. kàvez, pèkmez, bògaz, màmlaz, òriz, sèiz, Isus, kùpus, tòpuz, àvdes. kàiš, kàmiš. Dàvid, Orid, dîvit, mèčit; bûrmut; gûrbet, ǵènet, kòret, krèvet, sàklet, sèpet, tèret; dùkat, àrgat, dòksat, mùškat; šègrt; Pèrast; Bòsut; Lòpud.

Od svih ovih suptantiva odstupa od akcentuacije, kakova je u jèzik, koje vidi na str. 18, samo čövjek, koje ima u vok. jedn. čövječe. Tûrčin vidi među suptantivima, koja postaju nastavkom *in*, koji u mn. odpada.

II. b. Kao gòdište, koje vidi na str. 18, imaju akcenat: gòvedo, nàlježe, òsoje, prîsoje, pîrviće, žèljezo. bèspuće, bèsuđe bèsceńe, Cètińe, Gûsińe, Gòražde, Kòbiље, òpleće, òhođe, pòvrće, pòdgrađe, pòkuće, Pòreče pòsuđe, pròljeće, ràspuće, Trèbińe, zàgrađe. bjèlilo, bjèsnilo, cjèdilo. crnilo, čèkalo, držalo, dùhalo, gîrdilo, grîzalo, grnalo, gùdalo, ìgralo, kàndilo, kàlilo, klèpalo, kùpalo, kùsalo, lègalo, lùdilo, màstilo, mîrtvilo, mètalo, ògńilo, òralo, pèrilo, pòjilo, ràstilo, svjèštilo, sòvjelo, sòlilo, stòpalo, sùkalo, sûšilo, šàrilo, šèstilo, tàvnilo tàmnilo, tvòrilo, tòčilo, tîrkalo, vràtilo, vàrzilo, žàrilo,

Digitized by Google

žùtilo. kòļeno, pòļeno. kòpito, kòrito. — blàtište, dvòrište, gòdište, gràdište, lòvište, ļùdište, ògńište, rùbište, sùdište, ùlište (ùlîšte).

Ovamo pristaju i maskulina: Dòbrilo, Gàvrilo, Mòmčilo.

II. c. Kao bèsjeda, koje vidi na str. 18, imaju akcenat: bèzdana, nàvika, nèzgoda, Nègoda, nèsloga, nèvjera, nèbriga, òpona, òsnova, Ostoja, òstroga, òstruga, òmeta, òdvika, pòklade, pòdkova, prèvjera, prîkala, sùmjesa, sùpruga, zàklada; dànguba, jàstroka, stòklasa, stòkoža, stòkuća, stònoga, šòrkapa, Tànkosa. ròdakva ŕdakva àndrkva. ìspaša, nèvoļa, Nèčaja, nèsreća, òpaša, òhođa, òbođe, òbhođa, pòpaša, pògońa, pòsteļa, sùsreća, Zàvija, tròmeđa, zlòsreća, zlòvoļa, srđeļa. kvŕgaja, krìvaja, kùčaja, lùdaja, prèkaja, sùvaja, šùrnaja, sìrnaja, zùkvaja; àtlija, bàčija, Bòbija bèlija, bèstija, bîčkija, bùrgija, bùngija, čèdija, Dòbrija, dràmlija, Đùrđija, Dràgija, dèlija, dòvija, gàlija, Gòlija, hàgija, Ilija, kàpija, kìrija, kùtija, lètija, lùpija, lîskija, lîtija, lùtrija, lùšija, lòvgija, Mîlija, mòrija, Màrija, Màtija, màđije, nùrija, nìzija, Pàvlija, Pètrija, pàrija, pîtije, pòrcija, prćija, ràkija, ròbija, Rùsija, sùdija, skàmija, skòrpija, Srbija, škràbija, trpija, Tàdija, tvŕdija, ùtvija, vîtlija. bòbara, bràšnara, bùkara, bùhara, bàdńara, bùđara, bòkora, cìngara, crèpara, čànčara, dŕvara, dùdara, Dùndara, đàščara, gàtara, glùhara, gùžvara, gvòžđara, gùštara, gràšara, Grnčara, gòstara, ģàgara, hļèbara, jàjara, kàrtara, kòzara, krîškara, kùkara, kòšara, kàčara, kàbare, lùdara, màkare, màtara, mùzara, mùškara, òvčara, òjdara, pìvara, pļèvara, pùstara, pùhara, pècara, pļòštara, pàndara, rèdara, svìlara, sjènara, smòkvara, sòlara, sùhara, šikara, štènara, šùbara, šùļkara, sàbļara, stràžara, stràćara, strùńara, šùkare, tràvara, tùpara, ùgļara, vùnara, vòštara, žbùgara, žègara, žènskara, zlàtara, zùkvara; bòžura, bàbura, čà(h)ura, čùkura, čùtura, glàvura, gòģura, gùdura, hàsura, kànura, kàpura, kòsmura, klìsura, kùbura, kùstura, lùbura, màngura, pjàndura; sjèkira. mrèžale, svìrala, vlàčale; ìmela, krčele, krpele; čîtula, gàgula, mùšmula, škàtula; gòmila, gròmila, kòbila; nèdjela; gìgaļe, krìvaļa; Gòmeļa, Nòveļa, stàrkeļa; kùdjeļa; nòktiļa nòkiļa; bàkuļa, bàrnuļa, bàsuļa, bîkuļe, Bùkuļa, bùģuļa, cvjètuļa, crèpuļa, cèduļa, Drètuļa, Ģàkuļa, gìguļa, gòrduļa, gràbuļe, grduļa, grèbuļe, hòduļe, jègula, kàduļa, kòšuļa, kržuļa, kùsuļa, màcuļa, mèduļa mnògula, mrkuļa, òbduļa, pàstuļa, pà(h)uļa, pjèskuļa, plàvuļa, pròsuļa, prò(h)uļa, prùtuļa, ràžuļa, rèhuļa, rìsuļa, ròguļa, ròsuļa, sàvuļa, sìvuļa, smùkuļa, srbuļa šàruļa, šîšuļa, trbuļa, vlàsuļa. Pròdana, Pòznana. — Bòžana, Bòjana, ćèrana, Ćìprana, Cvjètana, Dòbrana, Dòstana, Dràgana, Gòrdana, Gròzdana

Digitized by Google

gùjana, Kòvana, Kòrana, Kòsana, kćèrana, Mìjana, Mìlana, Mìļana, Mìrjana, Ogńana, Pètkana, Pètrana, Ràdana, Sàzdana, sèkana, Sìmana, Smìļana, Smòļana, Stòjana, Vùjana, Vùkana, Zvjèzdana, Zlàtana, Zòrana, Živana. — kòprena, Mìlena; bàgrena, kùpjena; bàčina, bàtina, bàščina, bjèļina, brvina, brèžina, brstina, brùsina, brčina, bòčina, brdina, bùbina, bùtina, bùļina, bàšina, blàzina, bùnina, crkvina, cjèvčina, čvòrina, ćùpina, čòrbina, čàvlina, čànčina, čèsvina, čètina, drùžina, dròbina, dòlina, drèńina, đàčina, Dàbrina, dùšina, djèčina, dròždina, drùžbina, frèsina, gràdina, glàsina, grìzina, gòzbina, glòtina, grbina, grànina, gùjina, glàvina, glàvčina, grmina, gùńina, hlàmina, hrìdina, hàļina, jàrčina, jèžina, jèjina, kàlina, krtina (i krtìna), klàsina, knèzina, kvàsina, kòńina, kòšina, krstina, kršina, kùlina, kàblina, kòtlina, kļùsina, kùpina, kùčine, ļùdina, làzina, lìstina, lùbina, lùžina, lèšina, lèđine, lònčina, lèdina (i ledìna), ļùpine, màjčina, mèsina, màščina, mjèšina, mòrina, màšina, màslina, màčina, mòždina, mòčina, mòmčina, mrtvina (i mrtvina), màlina, mrćina, nòsina, Njèmčina, nòžina, nòvčina, òvčina, òspina, òvnina, òrlina, òsmina, plùžina, pùstina, prtina (i prtìna), pàsina, pràšina, plòtina, pèćina, pòpina, pjànčina, pàńina, pàklina, pètina, prèžina, pùtina, plàtina, rèdina, rèpina, rùbina, rùčina, rbina, skòtina, štìrina, slàbina (i slabìna), sjènina, svjètina, strvina, strùčina, stòžina, stàblina, šùtina, šàrčina, slànina (i slanìna), štàpina, stàrčina, šòkčina, šèstina, sèdmina, stùblina, slàvina, škrbina, tàlpina, tèžina, tràžina, tńńina, trùpina, trùtina, trèština, tròpina, tènčina, trèćina, vràtina, vùčina, vèsina, vrčina, vjètrina, vòština, vrànčina, vrìština, zèčina, zìdina, žùpina; Bòraña, Bùkaña, Dòbraña, ģògaña, kòpaña, Zrmaña; blàziña, Cètiña, pètiña, šèstiña; bègiña, bògiňe, brèkiña, čèkiña, Drągiña, Dèspiña, dùdiña, glògiña, krstiña, kùkiña, knègiña, màkiña, màgiña, mùkiña, Prùgiña, Strąhiña, smrèkiña; ìzvodña, òbodña, ùsvista, nèvjesta; lòpata; bùbota, ògota. ràbota; kòšuta, màšuta; ràkita; òdjeća, òbuća; mòkraća; mòlitva. Pòjezda, Prìjezda; čùvida, Jàrida, Kùsida; gòružda; jàgńeda. kòstreba; nàgodba (i nágodba), pògodba, svjèdogba, ùgodba, ùredba. Brègava, dùbrava, Dòbrava, država, dèrńava, Gòspava, grmļava, gùdńava, Jèzava, Kòrava, Krbava, Krčava, krìvńava, kùkńava, Ļèpava, lòmļava, Mòrava, mèćava, mrčava, Nìšava, Orļava, pùcńava pòńava, Rèsava, Tàmnava, Trnava, tvrđava, tùtńava, tùžńava, Žèļava; Mìleva; kòpriva, stàtiva. dòlama. lùžńaka, pòžńaka; àvtika àptika, bòdļika, bòrika, bùnika, bèšika, bjèlika, cvòlika, čèšļika, gòrčika, grèšika, grèšļika, gràdļika, hvàtļika, jàglika, jàsika, jèlika, kòstrika,

Digitized by Google

kàrika, kàšika, kèčika (i kèčiga), ļùštika, ļùtika, lòćika, màstika, mļèčika, mlàdika, màšļika, òstika, pàļika, pàprika, plànika, prùdika, ràštika, svàstika, stàbļika, stràšļika, strńika, sòlika, srčika, smètļika, smrdļika, šmrļika, šìbika, šìndrika, šùpļika, šàšļika, šibļika, tŕstika, tìžika, ùdika, ùļika, ùdļika, vrìštika, vŕļika, Vŕńika, vršika, žèstika, ždràļika; Mìluka, Ràduka, ùnuka; mòtika, vlàdika. brļaga, mùtļaga, prļaga, prtļaga, prèčaga, pàšmaga, ŕńaga, tòjaga tòļaga, vìńaga; kèsega; bìļega; bjèluga, čvòruga, čvŕļuga, čèšļuga, hàluga, jàruga, kàļuga, màļuga, màčuga, pàstruga, pìļuga, vàļuga, vlàčuga, zèļuga; kèčiga (i kèčika), tàļiga, tèļige, vèriga. — bàgļica, bèdrica, bràdica, bànica, bjèlica, brkica, bàščica, bìstrica, bàčica, Bùnica, Crmnica, cjèlica (i cjelìca), ćàsica, čèsmica, čošica, crnica (i crnìca), čòrbica, cjèvčica, čèstica, Crkvice, dàščica, djèčica, djèvica, drùžica, dùšica, dvìzica, Drènica, Dùbica, dànica, dvòjica, dèsnica, dùžica, gòrica, Gòrdica, glàvica, glàvńica, grèdica, grčica, grànčica, grànica, gàgrica, gòrńica, glùšnica, glàvnica, gùstica, glàsnica, gnùsnica, glàdnica, gròznica, hrtica, ìglica, Ivnica, Jànica, jùšica, jàgńica, jùnica, jàrica, jàdnica, kòzica, kòsica, klùpica, kržica, krmica, krùpica, kùmica, kùnica, kòštica, kràļica, krtica, krvnica, klànica, Krìńice, kùnica, lùlica, lučica, ļèšica, lìsica, litica, lòvica, lòvnica, làtica, lèčice, lòžica, Lòznica, Lužnica, ļùtica, ļèvica, màglica, mèlica, mètlica, mèđica, mùšica, mlàdica, màļica, mèdica, mèdnica, mlàdica, mòdrica, mùdrica, mùtnica, nòžica, nòćnica, ńèmica, nòvica, òvčica, ògńica, òčice, òsmica, džica, òstrica, pàvtica, pàrica, pčèlica, Pàvlica, Pàvica, pètica, pjèvica, pràsica, pànica, pàprica, pèdica, pòlica, pšènica, pìrnica, pùsnica, pràvica, pràznica, ròsica, rùdica (i rudìca), rùčica, rèsica, rjèčica, rtnica, ròsnica, sèstrica, svjećica, slùžica, snàšica, strjèlica, šàpica, sòšica, stàzica, stòpica, sùzica, sèdlica, šòkica, sklènica, stràncica, srèdica, švàbica, Srèmica, svjètlica, slànica, sùšica, sļèpica, sìtnica, stòlica, sàmica, šèstica, sèdmica, slàčica, svòrnica, sjènica, sùšnica, tètica, tòrbica, tràvica, trùbica, tùžica, tàkvica, tròjica, trènica, trtica, tùrica, trnica, trùpica, tàvica, tržnica, trùšnica, tùđica, tàmnica, ùzdica, ùšica, vìtica, vàšica, vrčica, vòdnica, vòdńica, vèdrica, vràbica, vàjdica, vòdica, vrbica, vùčica, vrsnica, žènica, zèmļica, zmìjica, zòrica, zvjèzdica, zìmica (i zimìca), ždrèbica, zèčica, žgànica, žàlica, zòbnica, žùtica, zlàtica, zdràvica. bìļača, bòdļača, brkļača, bùmbača, cjèpača, ćùbača, čèńača, djèļača, drļača, dùrača, dùmača, dùndača, dròbńača, gàrgača, grèbača gužvača, grbača, hlàdńača, hàjkača, Jèlača, jàjača, jèčmača, kòbača, Kòmača, kòpļača, kòtlača, krìlača,

Digitized by Google

kŕkača, kŕmača, kŕstača, kùlača, kùmača, krìvača, kŕńača, kèńača, lòmača, lùbńača, màhača, Mòrača, mùžača, mèkača, nògače, prègača, prègļača, pŕtača, pŕvača, pògača, pļùvača, pŕļača, pràhača, pàsjača, Rzača, ŕtmača, rùbača, rùdača, ràvńača, Stànača, stòjača, šùpļača, tràvļača, trèpača, vàrjača, vèļača, Vŕtača, vàrńača, zùbača, zùkvača; Glàvoča, ìnoča; glàvuča, nèbuča, pàpuča. ìzješa, bŕńeša, Grùbeša, mòreša, vràneša, nèhtješa; nèstaša, nèdaša, Gàrgaša; bjèloša, cvjètoša, gŕboša, krìloša, Vŕnoša, vòćkoša; Anđuša, blòruša, dòruša, dràmuša, đòguša, gàkuša, gàruša, gìguša, gŕmuša, kèruša, kòtluša, kŕkuša, kŕpuša, kùluša, Mànduša, Màruša, Miluša, mèkuša, mŕkuša, mŕtvuša, pjèskuša, Pètruša, Pàuša, pŕ(h)ļuša, rèduša, ròguša, rìđuša, tàkuša, tùrkuša, Vèruša; bògiša, Dàbiša, Dràgiša, Grùbiša, hvàliša, Jùriša, Ļùbiša, Màliša, Màrkiša, Pèriša, plàtiša, Ràdiša, Stàniša, štèdiša, tàkiša, vràtiša. kàluža, kàļuža, pŕļuža.

III. Akcenat, kakav je u gen. jedn. zadrže u svijem padežima i samo u gen. mn. dobivaju na krajńa dva sloga akcenat sporedni: 1) supstantiva, koja su u gen. jedn. od tri sloga, a imaju na trećem slogu s kraja dvostruki, obli ili akut; 2) supstantiva, koja su u gen. jedn. od više nego tri sloga, a imaju na trećem slogu s s kraja ili još daļe natrag bud koji od četeri akcenta. 3) Ako supstantiva, koja su u gen. jedn. od više nego tri sloga, u tom padežu pored glavnoga imaju na trećem slogu s kraja ili još daļe natrag još i sporedni akcenat, tada zadrže oba akcenta u svijem padežima i samo u gen. mn. dobivaju na dva krajna sloga akcenat sporedni:

1. a) α)		b) α)		c) α)	
brätić	brätići	jëzero	jëzera	čäšica	čäšice
brätića	brätîćâ	jëzera	jëzêrâ	čäšicê	čäšîcâ
brätiću	brätićima	jëzeru	jëzerima	čäšici	čäšicama
brätića	brätiće	jëzero	jëzera	čäšicu	čäšice
brätiću	brätići			čäšice	
brätićem	brätićima	jëzerom	jëzerima	čäšicôm	čäšicama
brätiću		jëzeru		čäšici	

a) β)	
jäsên	jäseni
jäsena	jäsênâ
jäsenu	jäsenima
jäsên	jäsene
jäsene	jäseni
jäsenom	jäsenima
jäsenu	

Digitized by Google

a) γ)		b) β)		c) β)	
slâvić	slâvići	zdrâv̨lice		čâvčica	čâvčice
slâvića	slâvîćâ	zdrâv̨lica		čâvčicê	čâvčîcâ
slâviću	slâvićima	zdrâv̨licu		čâvčici	čâvčicama
slâvića	slâviće	zdrâv̨lice		čâvčicu	čâvčice
slâviću	slâvići			čâvčice	
slâvićem	slâvićima	zdrâv̨licem		čâvčicôm	čâvčicama
slâviću		zdrâv̨licu		čâvčici	

a) δ)		b) γ)		c) γ)	
prórok	próroci	záčeļe	záčeļa	zórnica	zórnice
próroka	prórôkâ	záčeļa	záčêļâ	zórnicê	zórnîcâ
próroku	prórocima	záčeļu	záčeļima	zórnici	zórnicama
próroka	próroke	záčeļe	záčeļa	zórnicu	zórnice
próroče	próroci			zórnice	
prórokom	prórocima	záčeļem	záčeļima	zórnicôm	zórnicama
próroku		záčeļu		zórnici	

a) ε)
lópôv
lópova
lópovu
lópova
lópove
lópovom
lópovu
lópovi
lópôvâ
lópovima
lópove
lópovi
lópovima

2. a. U gen. jedn. ima više od tri sloga, a akcenat je na trećem slogu s kraja:

α) αα)		β) αα)		γ) αα)	
komàdić	komàdići	križòpuće	križòpuća	biļàrica	biļàrice
komàdića	komàdîćâ	križòpuća	križòpûćâ	biļàricê	biļàrîcâ
komàdiću	komàdićima	križòpuću	križòpućima	biļàrici	biļàricama
komàdić	komàdiće	križòpuće	križòpuća	biļàricu	biļàrice
komàdiću	komàdići			biļàrice	
komàdićem	komàdićima	križòpućem	križòpućima	biļàricôm	biļàricama
komàdiću		križòpuću		biļàrici	

α) ββ)		β) ββ)		γ) ββ)	
mitropòlit	mitropòliti	preoblàčilo	preoblàčila	gospodàrica	
mitropòlita	mitropòlîtâ	preoblàčila	preoblàčîlâ	gospodàricê	
mitropòlitu	mitropòlitima	preoblàćilu	preoblàčilima	gospodàrici	
mitropòlita	mitropòlite	preoblàčilo	preoblàčila	gospodàricu	
mitropòlite	mitropòliti			gospodàrice	
mitropòlitom	mitropòlitima	preoblàčilom	preoblàčilima	gospodàricôm	
mitropòlitu		preoblàčilu		gospodàrici	

Digitized by Google

			gospodàrice gospodàrîcâ gospodàricama
			gospodàrice
			gospodàricama

α) γγ)		γ) γγ)	
haǵinedòmak	haǵinedòmaci	komendijàšica	komendijàšice
haǵinedòmaka	haǵinedòmâkâ	komendijàšicê	komendijàšîcâ
haǵinedòmaku	haǵinedòmacima	komendijàšici	komendijàšicama
haǵinedòmaka	haǵinedòmake	komendijàšicu	komendijàšice
haǵinedòmače	haǵinedòmaci	komendijàšice	
haǵinedòmakom	haǵinedòmacima	komendijàšicôm	komendijàšicama
haǵinedòmaku		komendijàšici	

α) δδ)		β) γγ)		γ) δδ)
prńávor	prńávori	bezákońe	bezákońa	podmúklica
prńávora	prńávôrâ	bezákońa	bezákôńâ	podmúklicê
prńávoru	prńávorima	bezákońu	bezákońima	podmúklici
prńávor	prńávore	bezákońe	bezákońa	podmúklicu
prńávore	prńávori			podmúklice
prńávorom	prńávorima	bezákońem	bezákońima	podmúklicôm
prńávoru		bezákońu		podmúklici
				podmúklice
				podmúklîcâ
				podmúklicama
				podmúklice
				podmúklicama

	γ) εε)
odrpánica	odrpánice
odrpánicê	odrpánîcâ
odrpánici	odrpánicama
odrpánicu	odrpánice
odrpánice	
odrpánicôm	odrpánicama
odrpánici	

Digitized by Google

c) ζζ)

kukuruzóvnica	kukuruzóvnice
kukuruzóvnicê	kukuruzóvnîcâ
kukuruzóvnici	kukuruzóvnicama
kukuruzóvnicu kukuruzóvnice	kukuruzóvnice
kukuruzóvnicôm kukuruzóvnici	kukuruzóvnicama

b) U gen. jedn. je akcenat na četvrtom slogu s kraja:

α) αα)

sûnčević	sûnčevići
sûnčevića	sûnčevîćâ
sûnčeviću	sûnčevićima
sûnčevića	sûnčeviće
sûnčeviću	sûnčevići
sûnčevićem sûnčeviću	sûnčevićima

γ) αα)

bânovica	bânovice
bânovicê	bânovîcâ
bânovici	bânovicama
bânovicu bânovice	bânovice
bânovicôm bânovici	bânovicama

α) ββ)

präunuk	präunuci
präunuka	präunûkâ
präunuku	präunucima
präunuka	präunuke
präunuče	präunuci
präunukom präunuku	präunucima

β) αα)

prëmaļeće	prëmaļeća
prëmaļeća	prëmaļêćâ
prëmaļeću	prëmaļećima
prëmaļeće	prëmaļeća
prëmaļećem prëmaleću	prëmaļećima

γ) ββ)

vjëverica	vjëverice
vjëvericê	vjëverîcâ
vjëverici	vjëvericama
vjëvericu vjëverice	vjëverice
vjëvericôm vjëverici	vjëvericama

α) γγ)

dòbrotvor	dòbrotvori
dòbrotvora	dòbrotvôrâ
dòbrotvoru	dòbrotvorima
dòbrotvora	dòbrotvore
dòbrotvore	dòbrotvori
dòbrotvorom dòbrotvoru	dòbrotvorima

β) ββ)

pròždiralo	pròždirala
pròždirala	pròždirâlâ
pròždiralu	pròždiralima
pròždiralo	pròždirala
pròždiralom pròždiralu	pròždiralima

γ) γγ)

zàušnica	zàušnice
zàušnicê	zàušnicâ
zàušnici	zàušnicama
zàušnicu zàušnice	zàušnice
zàušnicôm zàušnici	zàušnicama

Digitized by Google

	zàušnice
	zàušnîcâ
	zàušnicama
	zàušnice
	zàušnicama

α) δδ)

gospòdičić	gospòdičići
gospòdičića	gospòdičićâ
gospòdičiću	gospòdičićima
gospòdičića	gospòdičiće
gospòdičiću	gospòdičići
gospòdičićem gospòdičiću	gospòdičićima

γ) δδ)

bezòbraznica	bezòbraznice
bezòbraznicê	bezòbraznîcâ
bezòbraznici	bezòbraznicama
bezòbraznicu bezòbraznice	bezòbraznice
bezòbraznicôm bezòbraznici	bezòbraznicama

α) εε)

jednomjèsečić	jednomjèsečići
jednomjèsečića	jednomjèsečićâ
jednomjèsečiću	jednomjèsečićima
jednomjèsečića	jednomjèsečiće
jednomjèsečiću	jednomjèsečići
jednomjèsečićem jednomjèsečiću	jednomjèsečićima

γ) εε)

jednomùžatica	jednomùžatice
jednomùžaticê	jednomùžatîcâ
jednomùžatici	jednomùžaticama
jednomùžaticu jednomùžatice	jednomùžatice
jednomùžaticôm jednomùžatici	jednomùžaticama

α) ζζ)

stríčević	stríčevići
stríčevića	stríčevićâ
stríčeviću	stríčevićima
stríčevića	stríčeviće
stríčeviću	stríčevići
stríčevićem stríčeviću	stríčevićima

γ) ζζ)

smétenica	smétenice
smétenicê	smétenîcâ
smétenici	smétenicama
smétenicu smétenice	smétenice
smétenicôm smétenici	smétenicama

α) ηη)

dobríković	dobríkovići
dobríkovića	dobríkovîćâ
dobríkoviću	dobríkovićima
dobríkovića	dobríkoviće
dobríkoviću	dobríkovići
dobríkovićem dobríkoviću	dobríkovićima

γ) ηη)

bezákonica	bezákonice
bezákonicê	bezákonîcâ
bezákonici	bezákonicama
bezákonicu bezákonice	bezákonice
bezákonicôm bezákonici	bezákonicama

Digitized by Google

γ) δδ)

dobošárovica	dobošárovice
dobošárovicê	dabošárovîcâ
dobošárovici	dobošárovicama
dobošárovicu	dobošárovice
dobošárovice	
dobošárovicôm	dobošárovicama
dobošárovici	

c) U gen. jedn. je akcenat na petom slogu s kraja:

α) αα)

dȅspotović	dȅspotovići
dȅspotovića	dȅspotovîćâ
dȅspotoviću	dȅspotovićima
dȅspotovića	dȅspotoviće
dȅspotoviću	dȅspotovići
dȅspotovićem	dȅspotovićima
dȅspotoviću	

γ) αα)

prîncipovina	prîncipovine
prîncipovinê	prîncipovînâ
prîncipovini	prîncipovinama
prîncipovinu	prîncipovine
prîncipovino	
prîncipovinôm	prîncipovinama
prîncipovini	

α) ββ)

kȍļenović	kȍļenovići
kȍļenovića	kȍļenovîćâ
kȍļenoviću	kȍļenovićima
kȍļenovića	kȍļenoviće
kȍļenoviću	kȍļenovići
kȍļenovićem	koļenovićima
kȍļenoviću	

γ) ββ)

cjȅpaničica	cjȅpaničice
cjȅaničicê	cjȅpaničîcâ
cjȅpaničici	cjȅpaničicama
cjȅpaničicu	cjȅpaničice
cjȅpaničice	
cjȅpaničicôm	cjȅpaničicama
cjȅpaničici	

α) γγ)

domàzetović	domàzetovići
domàzetovića	domàzetovîćâ
domàzetoviću	domàzetovićima
domàzetovića	domàzetoviće
domàzetoviću	domàzetovići
domàzetovićem	domàzetovićima
domàzetoviću	

γ) γγ)

prvòjagńenica	prvòjagńenice
prvòjagńenicê	prvòjagńenîcâ
prvòjagńenici	prvòjagńenicama
prvòjagńenicu	prvòjagńenice
prvòjagńenice	
prvòjagńenicôm	prvòjagńenicama
prvòjagńenici	

α) δδ)

pódrugović	pódrugovići
pódrugovića	pódrugovîćâ
pódrugoviću	pódrugovićima
pódrugovića	pódrugoviće
pódrugoviću	pódrugovići
pódrugovićem	pódrugovićima
pódrugoviću	

γ) δδ)

látovļevica	látovļevice
látovļevicê	látovļevîcâ
látovļevici	látovļevicama
látovļevicu	látovļevice
látovļevice	
látovļevicôm	látovļevicama
látovļevici	

Digitized by Google

d) U gen. jedn. je akcenat na šestom slogu s kraja:

α)		γ)
kȍļikońević	kȍļikońevići	Tëodorovica
kȍļikońevića	kȍļikońevîćâ	Tëodorovicê
kȍļikońevićу	kȍļikońevićima	Tëodorovici
kȍļikońevića	kȍļikońeviće	Tëodorovicu
kȍļikońevićу	kȍļikońevići	Tëodorovice
kȍļikońevićem	kȍļikońevićima	Tëodorovicôm
kȍļikońevićу		Tëodorovici

3. Pored glavnoga imaju još i sporedni akcenat:

a) α)		c) α)	
ŕđâković	ŕđâkovići	mätêrnica	mätêrnice
ŕđâkovića	ŕđâkovîćâ	mätêrnicê	mätêrnîcâ
ŕđâkovićу	ŕđâkovićima	mätêrnici	mätêrnicama
ŕđâkovića	ŕđâkoviće	mätêrnicu	mätêrnice
ŕđâkovićу	ŕđâkovići	mätêrnice	
ŕđâkovićem	ŕđâkovićima	mätêrnicôm	mätêrnicama.
ŕđâkovićу		mätêrnici	

a) β)		c) β)	
dügobrâđić	dügobrâđići	dïzdârevica	dïzdârevice
dügobrâđića	dügobrâđîćâ	dïzdârevicê	dïzdârevîcâ
dügobrâđićу	dügobrâđićima	dïzdârevici	dïzdârevicama
dügobrâđića	dügobrâđiće	dïzdârevicu	dïzdârevice
dügobrâđićу	dügobrâđići	dïzdârevice	
dügobrâđićem	dügobrâđićima	dïzdârevicôm	dïzdârevicama.
dügobrâđićу		dïzdârevici	

		c) γ)	
		kälaģîjnica	kälaģîjnice
		kälaģîjnicê	kälaģîjnîcâ
		kälaģîjnici	kälaģîjnicama
		kälaģîjnicu	kälaģîjnice
		kälaģîjnice	
		kälaģîjnicôm	kälaģîjnicama.
		kälaģîjnici	

a) γ)		c) δ)	
tòbôčić	tòbôčići	pòkôrnica	pòkôrnice
tòbôčića	tòbôčîćâ	pòkôrnicê	pòkôrnîcâ
tòbôčićу	tòbôčićima	pòkôrnici	pòkôrnicama
tòbôčić	tòbôčiće	pòkôrnicu	pòkôrnice
tòbôčićу	tòbôčići	pòkôrnice	
tòbôčićem	tòbôčićima	pòkôrnicôm	pòkôrnicama
tòbôčićу		pòkôrnici	

Digitized by Google

a) δ)

arèndâtor	arèndâtori
arèndâtora	arèndâtôrâ
aréndâtoru	arèndâtorima
arèndâtora	arèndâtore
arèndâtore	arèndâtori
arèndâtorom	arèndâtorima
arèndâtoru	

a) ε)

nàzlobľzović	nàzlobľzovići
nàzlobľzovića	nàzlobľzovîćâ
nàzlobľzoviću	nàzlobľzovićima
nàzlobľzovića	nàzlobľzoviće
nàzlobľvoviću	nàzlobľzovići
nàzlobľzovićem	nàzlobľzovićima
nàzlobľzoviću	

c) ε)

sapùngíjnica	sapùngíjnice
sapùngîjnicê	sapùngîjnîcâ
sapùngîjnici	sapùngîjnicama
sapùngîjnicu	sapùngíjnice
sapùngîjnice	
sapùngîjnicôm	sapùngíjnicama.
sapùngíjnici	

c) ζ)

mrznovòļâvčina	mrznovòļâvčine
mrznovòļâvčinê	mrznovòļâvčînâ
mrznovòļâvčini	mrznovòļâvči-nama
mrznovòļâvčinu	mrznovòļâvčine
mrznovòļâvčino	
mrznovòļâvčinôm	mrznovòļâvči-
mrznovòļâvčini	nama.

c) η)

bòrâžinica	bòrâžinice
bòrâžinicê	bòrâžinîcâ
bòrâžinici	bòrâžinicama
bòrâžinicu	bòrâžinice
bòrâžinice	
bòrâžinicôm	bòrâžinicama
bòrâžinici	

c) ϑ)

Bràničêvkińa	Bràničêvkińe
Bràničêvkińê	Bràničêvkîńâ
Bràničêvkińi	Bràničêvkińama
Bràničêvkińu	Bràničêvkińe
Bràničêvkińo	
Bràničêvkińôm	Bràničêvkińama
Bràničêvkińi	

c) ι)

àrânđelovica	àrânđelovice
àrânđelovicê	àrânđelovîcâ
àrânđelovici	àrânđelovicama
àrânđelovicu	àrânđelovice
àrânđelovice	
àrânđelovicôm	àrânđelovicama
àrânđelovici	

Digitized by Google

c) ϰ)

pròvizûrovica	pròvizûrovice
pròvizûrovicê	pròvizûrovîcâ
pròvizûrovici	pròvizûrovicama
pròvizûrovicu pròvizûrovice	pròvizûrovice
pròvizûrovicôm pròvizûrovici	pròvizûrovicama

c) λ)

zásôvnica	zásôvnice
zásôvnicê	zásôvnîcâ
zásôvnici	zásôvnicama
zásôvnicu zásôvnice	zásôvnice
zásôvnicôm zásôvnici	zásôvnicama.

III. 1. a. α. Kao brätić, koje vidi na str. 24, imaju akcenat: îstok, ötok, pödpor, prädjed, süsjed, ütok, zlötvor, čövjek, pëpeo. bïber, häber, lëper, Pïperi, šëher, tëfter, žüber; bläor (blävûr, blävôr, glävôr, blör), čäktor, čöpor, grähor, Jühor, Mïgor, pïskor (i pîskor), pühor, strä(h)or, strätor, tïmor, trätor, Tödor, tïtor, ühor, ügor, vïhor, vïjor, Vïtor, žübor (i žûbor). mäzgal; Rädul. böcman, Igman, läcman, Kŕsman, Küzman, Pöznan, Rädman, Vükman; Arsen, Kömnen, lïpen, Ļüben, Mävren, Mälen, Mäļen, Mïļen, Mläden, Mïren, Mlađen, Mŕđen, mäkļen, Obren, Prïzren, prëšļen, Rađen, Srëten, trëšļen, Vüčen; Srbin, Srbļin, tüđin, Ugrin. brätić, brëzić, bükvić, büčići, cärić, čäpļić, ćürčić, ćürići, Düčić, dëklić, Grčić, güščići, hļëpčić, jämić, järići, kmëtić, küčići, krüščić, küćić, käpić, klädić, klüpčić közlići, kütlić, kötlić, käblić, küpić, lävić, mïšić, mäčići, nüglić, Nïkšić, nöktić, öčići, pŕstić, päčići, pölić, plëmić, közlići, pïlići, püpčić, rïsić, räčić, rïbić, Srpčići, sömić, šļïvić, Sävić, svrdlić, svräčić, sövić, sëstrić, tëčić, tïkvić, Tëmnić, tütlić, tïgrić, üzlić, vläšić, vränić, vïtlić; vlästeļ; bëškot, ćïvot, dëspot, gröhot, lökot, šöpot. bätok; pŕsluk. Päkrac. järič; Drägoš, Mïloš, Uroš; dërež, mlädež mädež. ävaz, älat, bïskup, bïńtaš, bïrcauz, bëdem, ćïlim, ćïvit, đögat, đäkon, dïmit, Dünav, Fïlip, jäšprišt, Mäksim, Pïšpek, Pïštet, ŕšum, sïmit, sähat, šëreg, tülum, üšur, ünkaš, zülum.

Za čövjek Vuk bilježi akcentuaciju: čovjèka, čovjèku, čovjèka, čövječe, čovjèkom, čovjèku. Ali nominativ je i čövjek, kojemu vidi akcentuaciju na str. 20.

Digitized by Google

Mîloš, Uroš mogu imati i: Milòša Uròša, Milòšu Uròšu, Milòša Uròša, Mîlošu Urošu, Milòšem Uròšem, Milòšu Uròšu.

Sŕbin, Ugrin vidi među supstantivima, kojima u množini odpada slog in.

U gjekojem kraju govore u gen. mn. guščićâ, pačićâ, pilićâ.

III. 1. a. β. Kao jäsên jäsena, koje vidi na str. 24, imaju akcenat: ötôk (tumor; ötok-insula), üsôv, čökôt, Dünâj, göspôd, đävô. čëmêr, djëvêr, güštêr, höbêr, îvêr, sjëvêr, stëžêr, stöžêr, šëpêr, vëčêr; blävôr (i bläor, blävûr, glävôr), bökôr, čöpôr, gövôr, jävôr, mrämôr, stöbôr (i stòbor). büsên. dröbļên, grëbên, jäsên, këstên, pŕstên, pŕšļên, sŕšļên stŕšļên, ügļên, gŕmên, grümên, jëčmên (i jäčmen), kämên, krëmên, plämên, prämên, rëmên, strëmên, stŕmên (i stŕmen). öčûh.

Od ovih imaju u lokat. jedn. gravis: bokòru, busènu, čopòru, govòru, grebènu, hobèru, kamènu, plamènu, prstènu, ugļènu.

U gen. mn. imaju akut. đavólâ, guštérâ, kesténâ. Može biti, da tako imaju još: čokótâ, djevérâ.

III. 1. a. γ. Kao slâvić, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: prîstor, prîjerov, râzor, ûgon. cîpor, ǵâgor, frâtor, kântor, lôgor, lûtor, mâjstor, pŕpor, pîskor, sûmpor, šûškor, tâbor, žâmor, žûbor (i žübor). Dânčul; bâdeļ, râsteļ; šâvoļ, šôgoļ, žâvoļ. Cvîjetin, Mîlin, râdin čâvčić, kûrvić, mâjčić, slâvić, stôčić, (tako u Dubrov. inače: stóčić) Vlâsići. mâviš; dôboš, gâloš, kîcoš, kôzoš, pâloš, pâpoš, râboš; srîjemuš; srîjemuž. ânđeo, Bôduo, mênduo, pêng̀er, Pôvlen.

III. 1. a. δ. Kao prórok, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: bívô, pŕpor; náboj, nábor, náčin, nádev, nágon, náhod, nákit, nálet, nálog, námet, nániz, nános, náplet, nápon, národ, násad, násip, náslon, nástup, náuk, nával, návrt, pános, páćeo, párog, prijèboj, prijèćer, Prijèdor, prijègon, prijèhod, prijèklad, prijèklet, prijèkor, prijèlaz, prijèlog, prijèmet, prijènos, prijèpek, prijèpis, prijèsad, prijèsjed, prijèsjek, prijèstô, prijèstup, prijètop, prijèvjes, prijèvoz, príkaz, prílog, prímjer, prínos, prípon, prírez, prísad, prístan, prítop, prítvor, sábor, sápon, sávjet, súgreb, súpret, súsret, súton, úboj, úlom, úlozi, úpor, zábat, zábun, zábran, zágon, zágrad, Zágreb, záhod, záklon, záklop, zákoļ, základ, zákop, zákos, zákup, zálaz, zálet, záliv, zálog, zámet, zámlaz, zános, zápis, zápon, zápost zápret, zárez, zárok, záslon, zástrug, zátvor, záton, zátop, zátoč, závjes, závjet, závrat, zázor; Bánstol, párlog, úlož. — címer, ćíler, kúćer, mlijèčer; plijèvor. pŕčor, šógor. ámeļ, bádeļ, cécel, gréđeļ, gúndeļ, kúreļ, rúceļ, žéžeļ; kúkoļ, pŕpoļ. gájtan, májdan; Dójčin, Kójčin.

Digitized by Google

dóčić, jóšić, kóncić, kóčić, lóncić, Márić, médići, nóvčić, pópić, stóčić, sáncić, Vílić, žúńić. bŕlog, kŕtog, štálog, tálog; čépčeg, čúčeg. drijèmež, grábež, kálež, kŕpež, lávež, lúpež, mládež, mútež, pálež, pílež, ríbež, sítnež, skrápež, srámež, stálež, stárež, tŕpež, trúlež. ádet, bádem, bárut, čérek, čókov, háter, hátar, kátil, kórov, mézil, péršun, vášar, vároš, zéćir.

III. 1. a. ε. Kao lópôv lópova, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: nápôj, príbôj, prípôj, úbôj (i ùbôj), rázbôj, rázdvôj, zápôj, závôj. ákôv, álôv, ášôv, bírôv, číkov, gígôv, látôv, lógôv, lópôv, mérôv, pácôv, párcôv, válôv, vágôv. járîk. métêž. kútńâk, róžńâk, ove posļedńe dvije čuvaju u svijem padežima na *a* sporedni obli: **kútńâka, kútńâku, kútńâci** itd., ali Vuk biļeži i: **kûtńâk**, a vaļa da može biti i **rôžńâk**?

III. 1. b. α. Kao jèzero, koje vidi na str. 24, imaju akcenat: **bädalo**, bärilo, büćkalo, cŕtalo, Dünavo, glädilo, jèzero, jägńilo, kväsilo, Klädovo, Kösovo, kļûkalo, klëcalo, krëševo. läzila, mjërila, mŭļalo, ölovo, östrvo, öcilo, prävilo, ränilo, sjëdalo, sjëcalo, strä-šilo, šĭbalo, späsovo, tücalo, vjëšala.

Ovamo pristaju maskulina: bäjalo, Blägoje, Bögoje, dĭrkalo, dĭzalo, jëcalo, käsalo, mäzalo, Späsoje, Vĭdoje.

jèzero kada u množini znači ime mjestu ima akcenat: **Jezèra, Jezérâ, Jezèrima.**

III. 1. b. β. Kao zdrâvļice, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: **Đâkovo, Đûrđevo, Krâļevo, Štîtovo, Užice, Vâļevo, Vâlpovo.**

Ovamo pristaju maskulina: kâmkalo, pâmtilo, Pôncije.

III. 1. b. γ. Kao záčeļe, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: **Prijèpoļe, príčešćé, ráseļe, ráskršće, zápleće, zápruđe, záčeļe.**

Ovamo pristaju maskulina: búbalo, ćáskalo, dávalo, gátalo, prí-čalo, súkalo; Mójsije, Mójsilo.

III. 1. c. α. Kao čäšica, koje vidi na str. 24, imaju akcenat: **dösada, dötuga, ĭzvoda, näslada, nätega, nävala, nävlaka, öbala, öbara, öblaka, öbklada, öbtrka, ödgoja, ödlika, ödluka, ödvala, ödvoda, ödora, ötoka, öduka, ödsuda, ögrada, öklada, ömara, ömraza, öpala, öpara, ökuka, öplaza, öprha, östrva, ögoja, ösoka, öpeka, ösjeka, pätoka, pävlaka, pövala, pövlaka, pövlata, pöžala, pömama, pöpara, pökora, pötvora, pöhode, pöhlepa, pöreza, pösjeka, pötjera, pöraba, pöhvala, pöhara, pövrte, pöžuda, pögona, pötreba, pökuda, pönude, pöbuna, pöruka, pösuda, pötega, pödvala, pödpala, pödsada, pödvore, pöd-loga, pödpora, pödveza, prëvrata, prëkada, prësada, prëpona, prë-peka, prëteka, prësjeka, prësuda, prësega, prëtega, prĭkaza, prĭslava,**

Digitized by Google

prïguta, prïgòda, prïpeka, prïtuga, prövara, pröṣjeka, pröslava, räsprava, räsada, räsohe, sütuka, süsjeda, süklata, sütika, üvala, üklada, üpala, ütvara, üprta, üpora, ütvora, ütoka, ütore, ümeta, ütega, üstoka, üzbuna, zävala, zägrada, zämama, zäpaha, zäslada, zästruga, zähvala, zädaha, zätore, zäsjeda, zäsjeka, zäduha, zäkuke; ćüškapa, vöjvoda. nözdrva, öbrva, pästrva, svëkrva, zäova (zâva). ïzdaja, ödaja, ömaja, ögrađa, pötaja, pölaža, prëdaja, prïpaša, üdaja, zägrađa. ömjera, mändara, tändara, pöskura, pröskura. pödjela, Vësela, dödola, kükola, cökule, käpula, päpula, Rädula, Rëkula, Sëkula, tätula, Vükeḷa. ïzmjena, öbrana, öbsjena, ödmjena, prömjena, prëcjena, pöhrana, räzmjena, sährana, ücjena, üžina, zäbrana, zämjena, zäsjena, päsmena. bükvina, bäština, cïčina, čëstina, cärina, čäzbina, gräšina, Gr̈čina, gödina, hïžina, hr̈tina, ïstina, järina, jäzbina, jëstvina, jüžina, jëzbina, köžina, küpina, krävina, kläčina, köčina, kütlina, közlina, közina, kräjina, krövina, kömina, lömina, ḷëtina, mïšina, mr̈čina, mödrina (i modrìna), mäina, näština, ödrina, öḷbina, ptïčina, püščina, päsmina, pödina, pläzina, përina, pr̈sina, püčina, rövine, rütina, stüpina, Sävina, spläčine, söǵbina, sküpština, svr̈dlina, sürina, slätina, stäsina, štr̈bina, spïrine, štëdrina, täština, tädbina, törina, täzbina, trätina, tïkvina, ütrina, ümina, ürvina, vrëćina, vräǵbina, vr̈zina, Vräńina, zlïčina, — sëstrična; bäbińe, ödrińa; ätkińa, brïckińa, Cückińa, dvörkińa, döjkińa, Gr̈kińa, Jütkińa, Mlëtkińa, mömkińa, Növkińa, röpkińa, slüškińa, štïrkińa, Srëmkińa, Sr̈pkińa, Türkińa, tüškińa, Vlähińa, vrüškińa; cvjëtońa, dügona, kïtöńa, mümońa, mr̈końa, Rädońa; Päpratńa. döplata, ïsplata, näplata (i náplata), öplata, ösveta, pözlata, pöjata, pödkita, pödmita, pödplata, prëplata, prïhvata; sümlata, zähvata; bäḷota, Döbrota, Kr̈gota, Rädota, Vükota, vränota, Žïvota; tïsuća; Čöketa, Dräžeta, Grübeta, Kr̈četa, Läketa, Mäleta, Mïleta, Mr̈veta, Rädeta, Šäleta, Škr̈ńeta, Vlädeta, Vüjeta, Vületa, Vüčeta. pötvrda; näknada; jägoda; läbrda; bësjeda; ütroba. prëpreka; läloka. ïstraga, pösluga, pötraga, prëtraga, zäsluga; bälega, štïḷega. mäćaha, mäćeha; prötuha. Anica, äsprica, bäbica, häńica, bärica, bïḷica, bïtvica, bökvica, brävica, bräćica, brëzica, brëskvica, brïtvica, bübica, bükvica, Böžica, Böjica, Bräjica, bäkvica, br̈ńica, ćübica, ćümica, cjëpčica, cäpica, crëvḷica, čmülica, cürica, čäšica, čëčica (čëtka), čïzmica, čkäḷica, čüpica, čäbrica, cärica, čübrica, dïńica, dläčica, dräžica, drëtvica, düžica, Dükica, düńica, Döbrica, dïkica (dikìca), Dümica, dïmnica, Đürica, gäćice, gńïdica, gräščica, gröńica, grüdica, güslice, güšica, güščica, grjëšnica, gröbnica, grïzlica, Grüjica, grëbice, gr̈lica, gübica, ïvica,

*

Digitized by Google

ïskrica, jämica, järica, jäpica, jäsprica, jäčica, Jëlica, Jökica, Jövica, Jämnica, käpica, käpļica, këšica, kïtica, kïšica, klädica, kütńica, klëpčica, klïčica, kńïžica, kövčica, köžica, kïčica, köšnica, köpčica, körica, krävica, krästica, kŕpica, kŕznica, krüščica, küžica, küpica, küćica, küčica, kïšnica, kŕšnice, kućnica, käblica, kïslica, kmëtica, Käjica, Krüšica, kïščica, lïpica, läsica, lïtrica, lökvica, löptica, ļëšica, ļüščica, löžnica, Lïpnica, lävica, Lövnica, Ļëšnica, lëžnica, mäkļica, mäčica, mëstvica, mëtvica, mjërica, mömica, möčica (mötka), mošńice, mödrice, mŕvica, mätica, müzlica, mŕklica, mïšica, mlïnica, Märica, Mïlica, mämica, möļnica, nöžnica, nätrica, näćvice, ńïvica, nösvica, nöstvica, nädnica, Obnica, öspice, öšvice, ötmica, päčica, pëtļica, pïtica, pjësmica, plähtica, plöčica, plëtńica, pütńica, plöščica, pölica, präćica, prëđica, ptïčica, püščica, pïlica, pötrica, pühica, püvica, püica, püšnica, plödnica, pödnica, pösnica, pränica, pünica, Plïtvica, Präskvica, pälica, pŕžnica, Pävica, päskvica, prëđica, prëslica, püčice, pjänica (pljanica), räkļice, räčvice, räčica, Rëļica, rëpica, rïbica, rëznica, rïznica, rökļica, rötkvica, ŕpica, rüdica, rüžica, rüpica, rälica, rïlica, rütvica, rödica, Räjica, Rńica, Rïđica, säbļica, Sävica, svïtice, sïsica, skrïńica, Slävica, smökvica, söbica, sövica, sprëmica, Stänica, strïžica, strüžica, strüńica, strüčica, stübica, svödnica, sjëdnica, sjënica, sklöpnice, slämnica, stüpica, sükńica, šäčica, šïbica, šïkļica, šïbica, škölica, škŕńica, šļïvica, štäčica,, štïklica, štïļica, štïčica, štüčica, šümica, šüšica, sätrica, Srbica, sëbica, šûjica, škrämica, skäblica, sprëčica, sünica, tätica, tëslica, tïkvica, tïtrica, tjënica, tļënica, trëšńica, trïńica, tröšica, trüńica, tëglica, tkänica känica, trlica, tröjica, Träv ica, ürica, üsnica, üzica, välica, vätrica, višńica, vjërica, vrëćica, vünica, vïžlica, vïlica, vrätnica, Vöjica, Vüjica, zdräv ica, zgrädica, zädńica, zdjëlica, zëbica, zlïčica, zräčica, zübļica, znänica, zvänica, zjënica, žäbica, žvälice, žïlica, žïčica, žïščica, žlïčica, žïtnica. Trëbjesa. dïmńača, grüdńača, krävļača, krövńača, kütlača, pļüskača, prätļača, slämńača, šümńača, Vräńača. prïstaša; člänkoša; Ugļeša, rïđeša.

K akcentuaciji riječi čäšica zgodno pristaje i akcentuacija riječi: mäti, mäterê, mäteri, mätêr, mäti, mäterôm, mäteri; mätere, mätêrâ, mäterama.

III. 1. c. β. Kao čâvčica, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: nâvlaka, zâtrka. jêtrva, jêmuža, jômuža. pîrija, Tâlija: kântara. râsprava, zâstava. glâvnina, Prîština, pûtnina, svôjbina, zbîrština; Bêčkińa, Hêrkińa, Râckińa; šôgoņa. Bâjčeta, Bôjčeta, Mîrčeta, Râjčeta, Vûjčeta. ânčica, bêkica, bôjnica, cŕkvica, cêrnica, dôjnica,

Digitized by Google

grîńica, gûžvica, glâvnica, grônica, gâlica, krîščica, kônica, kârlica, lâđica, (i lađíca), lȉjerica, lûžnica, mâjčica, mlâdica, mûčnica, plûćica, rûsica, slâmčica, strâžica, sîrnica, stôjnica, škôpica, škôl̑čica, trâvčica, trûnčica, tânčica, vȉjernica, zâvica zäovica, zâmčica. rôgoša; srȉjemuša, srȉjemuža.

III. 1. c. γ. Kao zórnica, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: návala, námama, náplava, náhlada, návrta, nágrda, náloga, náuka, náruka, názeba, nátega, prijèvara, ráskida, sútuka, záloga, zápara, zádruga. dácija, hválģija, Níšlija, párija, tálija, Zárija. náprava, nástava, náprva, zádjeva. námjera, zámjera. gróntuļa. záčina, plóština; báloña, bijèloña, bŕkoña, bákoña, ćéloña, glávoña, glíboña, góloña, hrápoña, jéloña, kríloña, kíkoña, kúsoña, lítoña, mlákoña, mlítoña, mácoña, mládoña, médoña, péroña, pŕdoña, rógoña, rúdoña, šútoña, sívoña, šároña tŕboña, zékoña, ždéroña; gŕdiña, lótiña, pústiña, svétiña; zágažña. náplata. prílika, rázlika, zápreka; pántļika. ándica, ántica, ársica, bébica, bóbica, Búčnica, bránica, ćépica, ćérčica, ćíftica, čvŕsnica, čésnica, dólica, dvójnica, Jéftica, Jókica, kébica, kérica, kókica, krijèsnica, kóvnica, klánica, kúčnica, lívnica, lóvnica, lúžnica, másnica, mijèšnica, mlijèčnica, Mrijèžnica, Pántica, Périca, pópica, pésnica, pívnica, pŕznica párnica, pijèvnica, rújnica, Símica, šépica, sóčica, sádnica, svílnica, skítnica, smónica, snijèžnica, strážnica, strúžnica, súdnica, šétnica, sráslica, smŕzlica, stánica, Tódica, Tómica, tárnice, túčnica, várnica, vójnica, zórnica. kórńača, méšńača, pášńača, plášńača, rúdńača, zímńača, zórńača.

III. 2. a. α. αα. Kao komàdić, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: baģòmet, Bìògrad, Bogòļub, buhòber, brzòplet, bjelògrab, bjelòjug, crnògrab, crnòrep, čorbòlok, čankòliz, čukùndjed, čelòpek, dramòser, domàzet, galòvran, golòvran, grebòder, hladòlež, (hlädolež), hļebòžder, ikònos, kostòlom, kalòper, klasòber, krajòber, kukùruz, kučkòder, kestòzub, kožòder, kozòmor, kozòder, kozjòbrad, kolòvoz, kolòplet, kotlòkrp, krvòlok, krvòser, milòduh, miròkov, Miròsav, mišòmor, metòpir, masnòguz, Matòkit, mačkòder, nagùzļez, oblògguz, pašènog, praznòslov, Pribjègor, pustòsvat, puškòmet, plosnòglov, polùbrat, samòživ, samòkres, samòtok, samòuk, stapòser, siròmah, šipòder, šukùndjed, šestòper, Turkòvlah, trnòkop, trnòmet, vratòlom, Vukòman, vinòber, volòvod, Volòder, vjetròmet, žitòrod. alàman, Bagŕdan, balàban, buzdòvan, bolòzan, čaràtan, domìšļan, ģamàdan, jatàgan, klèbecan, kalpòzan, klobòdan, kopìlan, kopòran, kotŕļan, muslòman, odòļan (i odòļen), ormàgan, oròslan, tropròjan, tetŕļan, talàgan, trabòzan, Cvjetàšin; Dukàdin, Dobràšin, domàćin,

Digitized by Google

Dragùtin, Đulàšin, Đuràšin, gospòdin, Jelàšin, Kolàšin, Kostàdin, kumàšin, Milàdin, Milàšin, mislòđin, Nikàšin, Stojàdin, vlastèlin, Vujàdin, Večèrin, Vesèlin. agàluk, argàtluk, aščìluk, bašàluk, benđèluk, berbèrluk, bestìluk, boščàluk, cigànluk, čibùkluk, čivìluk, čizmàrluk, dunđèrluk, dušèkluk, delìluk, domàzluk, dahìluk, eksìkluk, fišèkluk, havlàluk, jemìnluk, komšìluk, mamùrluk, mulàluk, muštùluk, ortàkluk, pasjàluk, pašàluk, rsùzluk, sijàluk, širètluk, tobǵìluk, terzìluk, učkùrluk. ardòvić, astàlčić, bakràčić, bardàčić, Bogdànić, bokàrić, batàčić, bokòrić, buǵàčić, balàntić, čardàčić, čvorkòvić, čovjèčić, drugàrić, dućànić, doràčić, drozgòvić, dinàrić, dilbèrčić, đerdànić, Đukànić, Đukànčić, đavòlčić, Dragòvić, gudìnić, golùbić, grumènčić, ibrìčić, junàčić, ivèrić, Ivànčić, krilàščić, karàščić, klobùčić, kolàčić, krļàdić, kaplàrčić, kurjàčić, kokòtić, kolùtić, komàdić, koràčić, Korjènići, korjènčić, kotùrić, kamènčić, kestènić, kosòvić, końìčić, košìnčić. lučàrić, lopàrić lokùmić, labùdić, lišàjić, lińàčić, leptìrić, lepìrić, mosùrić, mjesèčić, Maksìmčić, magàrčić, nazìmčić, oblàčić, obrùčić, obòjčić, opànčić, Omùtić, orlùšić, pištòļić, perčìnić, piskòrić, peńgèrić, plamènčić, priglàvčić, pokròvčić, prapòrčić, rukàvić, sinǵìrić, ševàrić, šešìrić, sokàčić, sokòlić, somùnić, šepùtić, šarančić, šipàrčić, tefèrić, trgòvčić, Todòrčić, ugļènčić, ugàrčić, vajàtić, vrkètić, votńàčić, vragòlić. — abònos, ajdàmak, antrèšeļ, arpàǵik, basàmak, Bazàgur, baļèmez, berìćet, bińàšer, bìčug, bezìsten, Bečkèrek, benèvreci, čerèviz, ćepàriz, čuvàlduz, Đulàšik, devèsiļ, degènek, dendèrek, hamàńgik, ibrìšim, indìjot, intères, kačàmak, kovŕǵak, kadàrum, kalàvat, kalàuz, karànfil, kukùmar, majdònos, mantòros, mušèbak, musèlez, Malìsor, martòloz, metèriz, musèlim, Mirìdit, mukàdem, murèđep, nišàdor, Nikòdim, nevèsiļ, paràstos, paràǵik, Pirlìtor, Pirìtor, pačàriz, pilìpiļ, silǵik, Simèun, Spirìdon, sirìǵik, tindìrik, tilìsum, trpàńguk, ugùrsuz.

III. 2. a. α. ββ. Kao mitropòlit, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: arnaùtluk, anterìluk, bezobràzluk, kalabàluk, kujunǵìluk; kolotùrić, manastìrić, šarampòvić; arkiđàkon, arkimàndrit, polijèlej.

III. 2. a. α. γγ. Kao haǵinedòmak, koje vidi na str. 26, nema druge nijedne tako akcentovane.

III. 2. a. α. δδ. Kao prńávor, koje vidi na str. 26, imaju akcenat: nenásit; Kostátin, Nasrádin; burázer, šerášćer; amánet, išáret, kijámet, sijáset, viláet, zijámet, zijáfet; dušmánluk, hrišćánluk, pišmánluk; aváiz, tedáruć.

III. 2. a. β. αα. Kao križòpuće, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: Drenòpoļe, Kalìpoļe (i Kàlipoļe), Nestòpoļe, Nevèsińe, novò-

Digitized by Google

rođe, prekòruđe, premàļeće (i prëmaļeće); družìčalo, motòvilo, navìjalo, nazìvalo, ništàvilo, oglèdalo, plavètnilo, počìvalo, pregìbalo, rumènilo, zelènilo; Bešènovo; katàrište, zimòvište.

III. 2. a. β. ββ. Kao preoblàčilo, koje vidi na str. 25, nema druge nijedne tako akcentovane.

III. 2. a. β. γγ. Kao bezákoñe, koje vidi na str. 26, imaju akcenat: brašáńčevo, Dragáčevo, Kudíļevo.

III. 2. a. γ. αα. Kao biļàrica, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: bjelònoga, bjelòšļiva, bogòmoļa, bremènoša, čabrònoša, čelòvođa, čičòglava, čuvàkuća, čuvàrkuća, debèlguza, Dragòmira, drvòdjeļa, duhànkesa, dugòkosa, gvozdènzuba, glavòboļa, glasònoša, govnònoša, guzòboļa, habrònoša, hrtòvođa, imèńaka, jedògońa, Karàvida, kńigònoša, kozòpaša, kolòvrta, końòmora, kostòboļa, krajòbera, loncòpera, Ļubòviđa, ļudòmora, milòbruka moròkvaša, mrkàtuńa, nakòjeđa, nakràjkuća, natràgođa, neòbika, neòpera, nepòdoba, nogòboļa, olùmjera, ručkònoša, svilèngaća, sjenòkoša, srdòboļa, sredòkraća, sredòrusa, sudòpera, šakùnbaba, šarèngaća, šarèntrba, sļepčòvođa, štetòčińa, tarlàbuka trlàbuka, tancòvođa, torbònoša, torògońa, trbòboļa, vjedògońa, vjetrògońa, vodènbika, vodòvaļa, vodòjaža, vodònoša, volòpaša ajlùkčija, Anđèlija, antèrija, Aràpija, Arbànija, argàtija, asùrģija, bardàggija, bardàklija, bedèvija, beràtlija, bitèvija, borànija, Bosànlija, bostàngija, Brđànija, Bugàrija, Budìmlija, buzàģija, burmùģija, burùntija, Bušàtlija, cigànija, ćalģija, ćumùrģija, čaròbija, čaròlije, čardàklija, čarùggija, čekŕklija, čelèbija, češàģija, čibùggija, čizmèģija, čitlùggija, čobànija, davùģija, dimìskija, Dimìtrija, direèklija, djelàģija, dumèngija, dušànija, đakònij:, đuvègija, đuvèzlija, đuvèndija, ģevèrlija, ģelèbģija, epàrhija, Ećòlija, efèndija, frajkòrija, frlèsija, furùngija, gadàrija, govòrģija, gočòbija, Grčàdija, halvàģija, haràmija, haràčlija, hatàrģija, haìrģija, Ikònija, inòrija, ićìndija, jabànlija, jazìģija, Jańòklija, jašàkčija, jaùklija, Jegrèlija, jekmèģija, jemènija, Jerèmija, kadìflija, kazànija, kazàngija, kaìkčija, kaldŕmģija, kalpàggija, kantàrģija, kapìģija, kaplàrija, karìklija, katànija, kašàgija, kestèngija, kirìģija, kovàngija, kolòmija, Komàdija, Komnènija, krvòpija, Krivòšija, krmèncij:, kujùngija, kumpànija, komòrģija, konàggija, krvòlija, lagùmģija, lakŕdija, Latìnija, letùrđija, lulèģija, mazgàlija, majstòrija, malvàsija, Malèsija, Manàsija, Magàrija, mezìlģija, mezùlģija, Metòhija, Mehàdija, mehàngija, mizdràklija, milìcija, Misìrlija, mješànija, momčàdija, Moskòvija, muštèrija, majùrģija, nevjèrija, Nedòđija, Nemàdija, Nikòlija, nišàngija, ništàrija, Nemàdija, Nemčàdija, Obrènija, ovìcija, odŕlija, Odùnlija, oràнija,

Digitized by Google

oǵàklija, okàgija, pađènija, Palèksija Polèksija, pamùklija, panàgija, panàđija, panàhija, pandùrija, paòrija, Pantèlija, papùǵija, paròkija, parùsija, paćàršija, paftàlija, pašàjlija, pašàlija, paščàdija, pedèvsija, Pelàgija, Pelàdija, pelùnija, petļànija, petļàrija, pisànija, pišèrǵija, pjanàcija, pješàdija, plovànija, pogànija, poràlija, porèščija, pošùrlije, prkòžǵija, provàlija, Proklètija, prostòrija, pustàija, razàklija, rakìǵija, račùnǵijâ, rozòlǵija, Romànija, ruvètlija, rufètlija, sakàgija, samùrlija, Sandàćija, sapùnǵija, sahìbija, sevdèlija, sedèflija, seràtlija, serdàrija, seftèǵija, silèsija, simìǵija, singèlija, sļepàrija, soldàtija, somùnǵija, Spasènija, Srbàdija, srmàlija, Stambòlija, Stjepànija, sunètlija, Sunèǵija, šalìǵija, švabùrija, ševtèlija, šeptèlija, šerbètlija, šećèrlija, šešìrǵija, šokàdija, štampàrija, Šumàdija, šurkùlija, taìnǵija, tambùrǵija, Tanàsija, tankòvija, tekèlija, terèzije, Timòtija, titòrija, tovàrija, Tomànija, topùzlija, točàjlija, tričàrija, Turàdija, turnàǵija, tutùnǵija, tufègǵija, varàncija, Vasìlija, vašàrǵija, verèsija, Vidìnlija, vizìrǵija, vinòpija, vodòpija, vrajkòrija, vratàrǵija, vurùnǵija, zanàtlija, zanàǵija, Zvornìklija, zerdèlija, župànija. babùskara, cedùļara, kašìčara, kolàčara, Kolùbara, komàdara, Kamèndara, kupùsara, lopàtara, ļudèskara, patrìjara, podlòžara, polòžara, pomìjara, potòčara, talàndara, uštìpčara, užìnara, Vilèndara, volùjara, vretènara, želùdara; djevòjčura, kalàštura, paļàstura, pijàndura. muškòbana; bujàdina, bolèština, bukvètina, bulètina, bravètina, bradvètina, bradètina, babètina, barètina, biļètina, britvètina, bardàčina, bećàrina, brodàrina, bradùrina, britvùrina. babùrina, blatùšina, bjelùšina, biròvina, budàlina, barùština, četvrtina, čovjèčina, curètina, čorbètina, ćerèšina, cigànčina, cigànština, crńùšina, čaràpčina, divļàčina, devètina, desètina, djedètina, draženètina, drvètina, deràčina, dervìšina, dimàrina, drvàrina, djevòjčina, djevèrčina, dobrìčina, dvadèstina, dvaèstina, geàčina, gusàrina, guščètina, gatàrina, glavàrina, grijàčina, gnusnìčina, glavùrina, gļivùrina, gvozđùšina, gospòjina, gospòština, haràrina, haļètina, hajdučina, hladòvina, Javòrina, jamètina, junàčina, jamùrina, kantàrina, kolàrina, komàdina, kurjàčina, kapètina, kvočètina, kesètina, kladètina, knížètina, kožètina, kravètina, krpètina, kurvètina, kućètina, klobùčina, kovàčina, kozàrina, kolàčina, krbànina, krvàrina, krstàšina, kulàšina, kućàrina, kapùrina, kesùrina, kladùrina, knížùrina, kožùrina, kravùrina, krpùrina, kućùrina, komùšina, kokòščina, kļuvèrina, kućèrina, krovùļina, kućìština, krmačina (krmačina), labùdina, lokvètina, lulètina, ļesètina, ležàčina, lopùšina, ludàčina, ļekàrina, lađùrina, lesàndrina, močàrina, mosùrina, majčètina, mačètina, maǵàrina, mišètina, mješètina, mjeràčina,

Digitized by Google

mrtvàčina, majčùrina, mačùrina, maščùrina, mlađèšina, medòvina, maglùština, mrlèdina, mrlùtina, mahràmčina, magàrčina, nožùrina, oblàčina, ovr̀ļina, opàčina, omàkińa, orlùšina, osòvina, ogńùština, oḅòjčina, opànčina, ogr̀lina, odr̀tina, okràjina, oprèžina, pavìtina, palòšina, pekàrina, perùšina, pitòmina (i pitomìna), pojàsina, prlùtina, propàstina, prosjàčina, pijùčina, pločètina, pređètina, puščètina, pastìrina, pasùļina, peškìrina, piļàrina, pištòļina, placàrina, poļàrina, poļàčina, prtļàžina, pudàrina, pređùrina, pirèvina (pìrevina), polòvina, prdàčina, polùtina, pregnùtina, pońàvčina, pokròvčina, priglàvčina, repètina, ribètina, rubètina, rupètina, ručètina, repùšina, rukàvina, repùrina, ribùrina, ručùrina, soldàčina, skrobùtina, skromùtina, soldàtina, šešìrina, sabļètina, sisètina, sobètina, sukńètina, samàrina, svińàrina, serdàrina, skitàčina, somùnina, subìčina, samsàrina, sisùrina, stopùrina, šapùrina, šipùrina, šartùrina, šačùrina, šepùrina, sestrèšina, starjèšina, siròvina, srebrùština, tikvètina, tičètina, torbètina, tambàrina, telàlina, travàrina, tičùrina, torbùrina, travùrina, travùļina, trpùļina, tjelèsina, usnètina, vajàtina, vidàrina, vizìrina, vinàrina, vozàrina, vračàrina, vodùrina, vrećùrina, vranètina, vrećètina, vrlèsina, zemļùrina, žabùrina, žabètina, ženètina, žentùrina, živòtina; bolèzańa, kotòbańa, momčèkańa, pomàgańa, Srbèkańa, Turkèškańa; bosòtińa, Bošńàkińa, brešàkińa, divļàkińa, golòtińa, hromòtińa, hropòtińa, kokòtińa, osmàkińa, petàkińa, požńàkińa, polùtkińa, prosjàkińa, prostàkińa, samòtińa, siròtińa, skupòtińa, slabòtińa, strahòtińa, suhòtińa, strahòvińa, sedmàkińa, šestàkińa, šijàkińa, šišàkińa, trećàkińa. odr̀puļa, ozìmkuļa, popìšuļa, undùruļa. — cimìrota; Bogòvaća. maùkava, Milèševa. vodèńaka, varèńaka; alàtļika, cavàrika, crvènika, čemèrika, devèrika, gladìšika, grohòtļika, kadàńgika, kapìnika, klokòčika, kolènika, komòdļika, komònika, komòtļika, konòpļika, lovòrika, majòlika, majùlika, muhàrika, okràjika, omàrika, omòrika, papràtļika, peròńika, perùnika, proràšļika, saràǵika, sendèrika, stabàdļika stabàļika, strmùļika, šavràńika šarènika, šašàrika, šemìšļika, šepùrika, tamjànika tamļànika, tetìvika, trbùļika, trepètļika, žubòrika. bradàjaga, sovùļaga; čevr̀ļuga, motòruga, obr̀ļuga, pepèļuga pepèļuha. badńàčica, beràčica, busènica, baždàrica, biļàrica, birtàšica, bjeļàrica, bravàrica, brijàčica, brańènica, begànica, batàļica, bjegùnica, bolèsnica, Bodùlica, bobàrica, bokàrica, Bokèļica, boļètica, bolèćica, bregùnica, bubùļica, Bjelàsica, Bjelàica, češļàrica, čizmàrica, čuvàrica, čińènica, cjevànica, ćirìlica, cigànčica, čaròice, čibùļica, domàćica, drugàrica, duvànica, đavòlica, drvènica, dubènica, djevènica, desètica, devètica, diònica, djevòjčica, golènica, golùbica, gospòđica, gnojànica, hajdùčica, Hrvàtica, hrańè-

Digitized by Google

nica, igràčica, jaràmica, jasènica, jedînica, jemàčica, jerèbica, jarèbica, iglènica, jarènica, jarmènica, ječèrmica, jezgàrica, ingîrica, kamènica, karàčica, Karàšica, kaćûnica, kļučàrica, kovàčica, kozàrica, kokòšica, komàrica, kopàčica, kočànica, krstàšica, kukùļica, kulàšica, kurjàčica, kartàšica, krčmàrica, kalènica, krštènica, kosòvica (drugo je Kösovica), kadîvica, kobàsica, karlîčica, krvàvica, kosàńica, kulènica, kopîlica, kabànica, kožùrica, Koràvļica, kravòsica kradsica, kuzòlica, klokòčica, kućèrica, labùdica, lepîrica leptîrica, lojàrica, lončàrica, lopàrica, ļekàrica, ledènica, lubènica, lovòrnica, ļepòtica, majùrica, Maģàrica, mlinàrica, mobàrica, malènica, maļènica, masènica, medènica, mjedènica, moštànica, magàzica, majstòrica, madûnica, mećàvica, mećàica, milòjica, mješàjica, mlakàica, Motàica, nećàčica, nemòćnica, ovčàrica, Opàčica, oràćica, oràčica, ogńàrica, oršènica, okànica, oràmica, onàkvica, ovàkvica, okrùglica, obràslica, ozîmica, orlùšica, pajtàšica, pastjèrica, pasùļica, pećàrica, piļàrica, pjevàčica, pliväčica, plitàrica, pļetvàrica, pojàtica, pudàrica, puškàrica, psovàčica, pečènica, pletènica, prosènica, puštènica, petļànica, pjaštànica, petļàrica, pomòćnica, poslûšnica, proklètnica, planînica, poļànica, prtînica, putàńica, patròlica, paûnica, prdàļica, poskûrica, paûznica, peràjica, perûćica, pišàļica, pitùļica, plazàica, povîtica, polòvica, polûtica, pućèrica, Ružàrica, rukàvica, rukûnica, Revènica, rtènica, ržànica, razblûdnica, rudînica, ražùļica, Ravànica, Radòjica, rogûšica, Rudàjica samàrica, svilàrica, sviňàrica, skitàčica, sokòlica, spavàčica, stanàrica, strnàdica, sunčàrica, šumàrica, šašàrica, šešàrica, šišàrica, školàrica, sađènica, smolènica, Studènica, suđènica, sušènica, šarènica, sńežànica, srčànica, stupčànica, sunčànica, siròtica, slobòdica, sjećîvica, šogòrica, sinòvica, saćûrica, statîvica, stopànica (stòpanica), siròvica, socîvica, suhòvica, svilàjica, sedmòrica, skužàjica, stajàćica, stapàjica, stežàjica, strcàļica, šepèļica, šušļàjica, svilàjica, tekûnica, tigàńica, topļènica, Trstènica, tavànice, tulàjica, uļàrica, udòvica, ubàvica, urmàšica, valûtica, vidàrica, vratàrica, vračàrica, vjerènica, vodènica voštànica, vardòšica, vurûnica, vesèlica, visòčica, vragòlica, vaļèvica, zvonàrica, zlatàrica, zemûnica, zobènica, zeļànica, zemļànica, žńetvàrica, živînica. avèļača, alàkača, alàpača, arlàkača, babûrača, bakrèńača, crvèńača, čelûpača, drvèńača, golûbńača, gubèrńača, habèrńača, ispîrača, kantûnača, karîkača, kisèļača, kičmèńača, kovîļača, komînača, kopîlača, kopîļača, kotàrača, ledèńača, lizdèkača, litrèńača, medèńača, misîrača, mjedèńača, mrdèļača, nabîjača, nagràđača, nazùvača, narîkača, nasîrtača, natègača, natîkača, obàrača, obràvńača, obràmńača, obûvača, ovè-

Digitized by Google

ļača, ogrèbača, ozìmača, okàgača, olòmača, opìrńača, oprègača, oprègļača, osìpača, plamèńača, pletìvača, povèzača, povràzača, podlìmača, podmètača, pokrìvača, polùvača, poskùrńača, postùpača, podpìrača, previ̇̀jača, previ̇̀tača, premìtača, primètača, prostìrača, prtèńača, ramèńača, rogòļača, rtèńača, sabìrača, savi̇̀jača, sapìńača, skrobùtača, srebŕńača, srčèńača, sumpòrača, suknèńača, tańìrača, tumàrača, uvi̇̀jača, udàvača uhòlača, vitìļača, vodèńača, zavi̇̀jača, zavŕzača, zadàvača, zapìńača, zundàrača. alàtuša, Bošńàkuša, bakàruša, blavòruša, blebètuša, djevèruša, geàkuša, govòruša, grohòtuša, jastrèbuša, kozàruša kokòruša, Kumrìkuša, krekètuša, krmèguša, maďàruša, nagràďuša, namìguša, opàruša, opŕļuša, pepèļuša, povi̇̀juša, povràtuša, povùkuša, pozèmļuša, poklàpuša, popìšuša, popŕduša, porèbruša potràguše, pocìkuša, poštŕkuša, prevràtuša, provi̇̀juša, razvàruša, samàruša, seļàkuša, soldàtuša, torokùša; martònoša, mertònoša, nemògoša, zelènoša. anàtema, Andrìjana, Arbànasa, bagàtela, ćerèmida, indìjota, karàula, Karàtuna, Korènita, Marìjeta, Marìjana, mortùbaka, Olìvera (i Olivera), palàmida, palàmuda, petòrona, salàmura, sakàluda, Samòdreža, Simèuna, Sofìjana.

III. 2. a. γ. ββ. Kao gospodàrica, koje vidi na str. 25, imaju akcenat: paraklìsara. badavàǵija, čaratànija, ćerećèlija, drvenàrija, igumànija, kapetànija, krvosàlija, kumbaràǵija, magazàǵija, Maćedònija, militàrija, mitropòlija, musevèǵija, muštulùggija, Paraskèvija, patrijàršija, prekomòrlija, provođàǵija, tatarkàngija, trpezàrija, vilaètlija, voskovàrǵija, vuncutàrija. balijètina, blagoslòvina, ćurdijètina, čakširètina, čarapètina, čuturètina, djevojčètina, dolamètina, govedàrina, guzičètina, hartijètina, hartijèšina, košuļètina, krmačètina, krtoròvina, materèšina, odmetàčina, poļevàčina, pońavètina, premetàčina, presličètina, sjekirètina, sokolàrina, šalvarètine, šubarètina, testijètina, vještičètina; desetàkiń a. cicibànica, dovijàrica, govedàrica, gospodàrica, generàlica, kapetànica, kestenàrica, Klimentàšica, margetànica, nesuđènica, nepomènica, osuđènica, pogađačica, poglavàrica, pokrštènica, prepečènica, pretilìnica, prijatèļica, samodòšlica, upaļènica, zapovjèdnica. govedàruša.

III. 2. a. γ. γγ. Kao komendijàšica, koje vidi na str. 26, imaju akcenat: familijàzina, kukuruzòvina, neumivènica, Novopazàrlija, poguzijàšica.

III. 2. a. γ. δδ. Kao podmúklica, koje vidi na str. 26, imaju akcenat: abáija abájlija, Budímlija, divánija, dečúrlija, dobráklija, duhángija, dugájlija, dućángija, đulábija, granájlija, gurábija, hamájlija, igrácija, inágija, jordámgija, kalájlija, kalájgija, kirágija,

Digitized by Google

kubúrlija, mejdánǵija, miráščija, Mostárlija, mutávǵija, opáklija, prdósija, sinábija, srmájlija, suvágija, serájlija, senábija, šamájlija, šićárǵija, šuváklija, vezánija, zlatájlija, žerávija. Đakóvština, ogótina, pogánčina; avétiṅa, proklétiṅa, žeráviṅa. boróvnica, crkánica, čaróvnica, čupánica, daróvnica, koṅúštica, lipsánica, namijènica, olóvnica, oránica, pajédnica, perájnica, podmúklica, podráslica, polóvnica, poslánica, potéžnica, ražóvnica, stobórnica, trepčánica, žrnóvnica, žiróvnica. bibérṅača, bujádṅača. olóvṅača, paprátṅača, pripášṅača, večérṅača, vilóvṅača, zapášṅača. — murásela, sarájlika.

III. 2. a. γ. εε. Kao odrpánica, koje vidi na str. 26, imaju akcenat: baščovánǵija, kordovánǵija. budaláština, kaluđérština, nevaļáština, suprotívština. olupánica, popišánica, protjeránica, zakovánica, zimomórnica. — Jelisáveta.

III. 2. a. γ. ζζ. Kao kukuruzóvnica, koje vidi na str. 27, nema nijedne druge tako akcentovane.

III. 2. b. α. αα. Kao sûnčević, koje vidi na str. 27, imaju akcenat: bânović, kântarić, mâjković, înteres (i intères).

III. 2. b. α. ββ. Kao präunuk, koje vidi na str. 27, imaju akcenat: äpoštol, ätmejdan, Tëodor. brätučed, Drägobrat, Drägosav, hlädolež (i hladòlež), Inogor, Lûpoglav, Mîlosav (i Milòsav), Mîrosav (i Miròsav), Mîobrat nëčoek, räsčoek, Rädosav, Räosav, Sämobor, sämotok, tûkoluk, ûvolež, vîjoglav. Aničić, brätanić, cärević, čëgović, düždević, gŕličić, gŕđević, jäbučić, kûćević, läsičić, Läzarić, nîtković, pŕslučić, prëgračić, päroščić, Päštrović, svästičić, šûričić, tögović, Ugričić, vöjvodić; prîjateļ.

prîjateļ ima u gen. mn. prijatéļâ, a u d. i. l.: prijatèļima.

III. 2. b. α. γγ. Kao dòbrotvor, koje vidi na str. 27, imaju akcenat: pròtopop. — Bèrisav, Bògosav, Bùdisav, Dòbrosav, Dàbiživ, Đùrisav, Kràjisav, Ļùbobrat, Ļùbosav, Mîlisav, Ràdisav, Skòrosav, Stànisav. kàluđer, Oliver, Tòpčider. Obreten, Umiļen, Utješen. bàrjačić, bùbreščić, dùkatić, jèzičić, jàglučić, jàstučić, jòrganić, jàsičić, kògović, kòvčežić, kùrjučić, kàzančić, kàišić, kàlpačić, kùndačić, kònopčić, kòžuščić, lîsičić, mîzdračić, nèsretńić, òbraščić, òraščić, òbočić, pòtočić, pòdkapčić, Pèrušić, prèklečić, sjèničić (i sjenîčić), sàndučić, Sîrinić, trbuščić, tòkmačić, ùštipčić, ùbruščić; hrànitelj, Pòčitelj, ròditelj, svètitelj, stvòritelj, šîšitelj, ùčitelj. Slànkamen; Jèrosim, pòbratim, pòočim.

III. 2. b. α. δδ. Kao gospòdičić, koje vidi na str. 28, imaju akcenat: arkìđakon. crnòočić, djevèričić, kukùruščić, pokòrizmić, prikòrizmić, udòvičić, Žitòmišļić. upràvitelj.

Digitized by Google

III. 2. b. α. εε. Kao jednomjèsečić, koje vidi na str. 28, samo je još: samostvòriteļ.

III. 2. b. α. ζζ. Kao strîčević, koje vidi na str. 28, imaju akcenat: bábović, drágović, kráļević. — kéteuš.

III. 2. b. α. ηη. Kao dobríković, koje vidi na str. 28, još je samo: pogánović.

II. 2. b. β. αα. Kao prëmaļeće, koje vidi na str. 27, imaju akcenat: Bïokovo, Bŏrogovo, Dŏbričevo, mësojeđe, Smëderevo; äpoštostvo, vlästeostvo.

III. 2. b. β. ββ. Kao pròždiralo, koje vidi na strani 27, imaju akcenat: Kàlipoļe. màštanije, pèlivoje, Sàrajevo; djèvojaštvo, ìgumanstvo.

III. 2. b. γ. αα, Kao bânovica, koje vidi na strani 27, imaju akcenat: Đûrđevina, pâlošina, sôdorina, ûjčevina; Kârlovkića; jêtrvica, mājstorica.

III. 2. b. γ. ββ. Kao vjëverica, koje vidi na strani 27, imaju akcenat: bjèloguza, brätučeda, Bïokova, dïvokoza, drägoresa, käsoroća, kŏlovođa, kŕńoroga, ļëpošeta, Mïloševa, ŏpomena, ŏdporuka, pävečera, prëoblaka, prëobuka, prëporuka, ŕdogora, ŭholaža, ŭspomena, vïjoglava, vŏjevoda. äbaģija, Arsenija, bïńaģija, bŏjaģija, böltaģija, bŏšarija, čärkaģija, ćëbeģija, čëteģija, hälvaģija, (i halvàģija), hëmšerija, kävgaģija, kälaģija, këseģija, krätošija, kŕģalija, lärmaģija, mäģarija, mäģarlija, müftaģija, mŭktaģija, nŏvajlija, ŏdaģija, päzarlija, päraģija, plŏčaģija, pļäčkaģija, pŏgibija, räbaģija, Rŭmelija, sängalija, säjalija, sältaģija, sämarģija, sïleģija, skëleģija, Skënderija, täćaģija, tŏkalija, trŏšaģija. brëzovina, bŭkovina, brätičina, bärečina, Bätočina, čäričina, čärevina, čïotina, djëdovina, djëtelina, gŭbičina, güščevina, Jägodina, jävorina, jŭgovina, krŭškovina, klëkovina, kväšenina, kïselina, lïpovina, lŭkovina, mähovina, mäkovina, mjësečina, pïskovina, prësličina, pävedrina, päužina, pŏmrčina, päučina, rïsovina, Rädoina, räovina, räsjelina, Rńavina, svädbarina, sëstričina, sïbovina, skëlarina, sļëzovina, svëtkovina, sjëverina, sŭmračina, trëšńovina, tïsovina, trëbežina, trŭsovina, ŭvalina, ŭsjelina, vïšńovina, vjëštičina, zŏbovina; mïlostińa, Mïtrovkińa, mïšjakińa, Osječkińa, Pŏžeškińa, prŏsjakińa, šŭičkińa. ģänarika ģënarika. bäjalica, bähorica, bļëčkavica, brčkavica, bälavica, bäležica, Bŭkovica, bëgovica, brätanica, brëmenica, čistilica, cŕkavica, čïverica, ćućerice, čäbričica, čäđavica, cärevica, ćësarica, ćëlavica, ćŏravica, čičavica, däždevica, dvŏrkińica, dïždevica, dläkavica, Dmïtrovica, Đäkovica, đŭturica, Gärevica, glädilica, grïjalica,

Digitized by Google

gäovica, gäzdarica, gnöjavica, gödinica, göspođica göspojica, Gr̄bovica, gr̄ličica, gübavica, güšavica, grähovica grähorica, güsterica, ǵïgerica, höǵinica, jähalica, jäšterica, ïspravica, jäbučica, jägodica, jälovica, järičica, Jäblanica, jütrošńica, käpavica, käpalica, käčkavica, kväsilica, kläńalica, klïmalica, klöcalica, kükavica, kûpilica, kûharica, klnkavica, kläpavica, kötarica, krüševica, käbličica, käničica, kïselica, klädarica, kläšńavica, Kösovica, krästavica, krüškovica, küćanica, klèkovica, Kämenica, kütlačica, läjavica, läpavica, lästavica, löminica, läkomica, läsičica, Lïpovica, lïčinica, ļûbičica, lükarica, lükovica, Läzarica, mäzalica, müčenica, mïpavica, mjëričica, Mïličica, mäterica, Mïtrovica, näpravica, nïzbrdica, nïzgorica, nïzdolica, näpolica, nätežica, Ostrvica, Ostrovica, öbalica, öbrvica, ögradica, ödajica, pädalica, pätalica, pädavica, pïskavica, pläkavica, pļûskavica, pļûcavica, pöznanica, prätilica, pr̄ženica, pr̄ïganica, pr̄tilica, Plëševica, Pļëševica, päličica, pästrmica, pïličica, pjëgavica, pödvezica, pödjelica, pödložica, pöjatica, pöučica, prěsličica, püstimica, prïslužbica, pröskurica, püškarica, r̄ïgavica, r̄skavica, rëkavica, rïbarica, röbińica, rûžičica, räčarica, räkovnica sïjavica, sjëkavica, sjëcalica, sprävļenica, str̄onica, štücavica, sïńgavica, spüštalica, štëkavica, šļïvovica, šügavica, svëkrvica, slüškińica, sïnoćnica, str̄menica, srëbrnica, tëpavica, trëpavica, tïtralica, trësavica, trëskavica, trückavica, tëńgerica, tëharica, träkalica, trüpkalica, trëšńovica, türkińica, träpavica, ûčenica, ûzdanica, ûzbrdica, ûzgorica, ûńavica, ûńkavica, ûžičica, ütvorica, väralica, vïjavica, vïsjelica, vjërenica, vjëšalica, väkavica, vjëverica, źëtelica, žäžalica, žütarica, zämanica, zäsavica, zämjenica, zäovica, žïtarica. brëzovača, bükovača, jägodńača, kämeńača, krüškovača, lïpovača, lïtreńača, lükovača, päpreńača, päsmeńača, sjëmeńača, spüšteńača, šļïvovača, tjëmeńača, trëšńovača, ûzleńača, vätreńača, vïdovača, višńovača, vjëtreńača. — pr̄poruša.

III. 2. b. γ. γγ. Kao zàušnica, koje vidi na str. 27, imaju akcenat: bùļioka, bùļugbaša, crnooka, čistikuća, dèlibaša, dèriguša, dòlibaša, dòkoļena, Dìkosava, đidibaša, gràbikapa, gùrivreća, hàrambaša, hlàpimuha, jènđibula, kàrakosa, kàćipera, kràdikoza, Kàzimira, Kràisava, lìsibaba, lòmigora, Ļùbosava, mèkterbaša, mòčivuna, mùzikrava, Mìlisava, Mìrosava, nàdrikńiga, nàpniguša, pàralaža, pòdjabuka, pòduplata, pržibaba, ràspikuća, sèrivuna, smr̄dibaba, smr̄dibuba, smr̄divrana, sùltipita, šùkumbaba, Skòrosava, Stànisava, Stòisava, tàrigora, tècikuća, trčilaža, Tànkosava, vìsibaba. mètanija, òžǵeldija, Pètronija, Rùmelija, Urmelija. bràvetina, Bàničina, bràńevina, bûče-

Digitized by Google

vina, bl̀ùvotina, bùšotina, bànovina, brèstovina, bjèlovina, bòbovina, bòrovina brèberina, čàrapina, cr̀kovina, čòbanina, cr̀kotina, cèrovina, čàmovina, držav̨ina, djètetina, dòmovina, dlv̨etina, drènovina, dùdovina, glàvičine, gr̀mļavina, gùzičina, gòtovina, grùšalina, gòvedina, grùšavina, grùševina, gàrevina, gràđevina, gr̀movina, glògovina, gràbovina, gàlebina, hràstovina, hmèļevina, jèzičina, jàńetina, jàretina, ìmovina, ìstresine, ìzbroćine, ìzvrština, jàrčevina, ìvovina, jèlovina, jòvovina jòhovina, kr̀mačina (krmàčina), kàlpačina, kàpotina, kòžušina, kùpusina, kòzletina, kr̀metina, kòševina, kùpovina, kr̀čevina, kràļevina, kùpļevina, kàlotine, klènovina, kùnovina, kòzjevina, kòmuškina, kùrkovina, kùkovina, lìsičina, lèđenina, ļèskovina, lòzovina, ļùćavina, làdetina, mr̀tvičina, mùdričina, mèdvjedina, mjèšavina, mrèžotina, mìševina, mètlovina, Mòslavina, Ńèmičina, nàdrepina, nàruǵbina, òmorina, òbućina, òrtačina, òtaǵbina, òbrazina, òsobina, òsopština, ògrebine, ògrizine, òdrpina, òzobina, òkapina, òklepina, òvršina, òkresine, òlupina, òļuštine, òmladina, òmućine, òplačina, òprežina, òredine, òsjevine, òsječine, òstrižine, òstružine, òtrebine, òtresine, òcjedine, òplazina, òvršina, òglavina (oglàvina), òzobina, ògarina, òzubina, òklasina, òkolina, òkrajina, òmeđina, òrepina, òsudbina, òtražbine, òčevina, òvnovina, òvčevina, òvzovina, pròševina, pròšńevina, pàpazina, pràsetina, pòdložine, pèšńavina, pòdrepina, pòderina, pòmetina, pòbočina, pòkrajina, pòleđina, pòhrptina, Pòcerina, (Pòdravina, Pòsavina nema Vuk) pòšalina, pòguzina, pòložina, pùkotina, pòrosina, pròlizine, pòpovina, pr̀čevina, pràsčevina, pùstolina, pìrevina (pirèvina), pàļevina, pàrotina, pàvetina (pavìtina), rògožina, Ràkotina, ràđevina, rùjevina, rùbačina, sàndučina, sàručina, sàmrština, sèpetina, svìńetina, sr̀netina, strùgotina, škr̀botina, sèoština, šàšovina, škòpčevina, sòmovina, smr̀čevina, sr̀čevina, svìbovina (a sìbovina), smrèkovina, skrìžalina, sùstremina, slàtkovina, tòrbičina, tùtńavina, tòzlučine, tàsličina, tòpuzina, tr̀bušina, tùluzina, tèletina, tùgovina, tr̀govina, tèkovina, tèčevina, tùlovina, trèslovina, ùļezina, ùmješ̀tina, ùsjelina, ùboština, ùkopnina, vrùćičina, vùčetina, vòđevina, vàrevina, vàđevina, vèzovina, vr̀bovina, zàdužbina, zàhvatina, zèčevina; Arapkińa, bèzrotkińa, dànickińa, dàničkińa, dèmeškińa, dèmiškińa, hòrjatkińa, Imotkińa, Jèđupkińa, Jèlečkińa, Kàurkińa, Màǵarkińa, Mlètačkińa, nàmetkińa, nèrotkińa, òkomińa, Pèraškińa, Pòrečkińa, ràzmetkińa, tòliciń̀a, Tìmočkińa, Tùdeškińa, Ugrkińa, Zàgorkińa Jèvrosima Jèrosima, pòsestrima. Mìleševa. bàtinica, bùndevica, bèzribica, bèsolica, bèsposlica, bèzbožnica, bèzbratnica, bèzdanica, bèzdušnica, bèzočnica,

Digitized by Google

bèzrodnica, bèzadńica, bùrmutica, bèkarica, bràdavica, bòrovica, bèdrenica, bèdrinica, bràšńenica, cèduļica, čàkširice, čèsvinica, čàrapica, čàurica, čùturica, čòbanica (čobànica), cjèpanica, cèrovica, čàbrenica, dòlamica, dòlinica, dŕžavica, drùžbinica, drùžinica, đînđušica, dàngubica, dòkolica, dòskočica, dòbjeglica, dìvižļica, dvòkolice, dvòpetica, Dùbovica, drùžbenica, dvòkatnica, Dòbrštica, dòjilica, dŕhtalice, fùrunica (furùnica), flšečnica, glàvičica, gòstarica, gràdinica, glàvatica, gùjavica, gùsjenica, gòstinica, gòdišńica, gŕmjelica, gàgalica, gìbanica, grèbanica, hàļinica, hìļadica, hàdumica, hrìšćanica, Ivanica, ìkonica, ìnočica, jàružica, jàsičica, jàgńičica, jùničica, ìzdajica, ìzmaglica, ìsposnica, ìzjelica, ìznutrica, jàpnenica, jèčmenica, jèzičnica, ìgralica, kàmarica, kàrabice kàrabļice, kàručice, kàšičica, kèsežica, kèceļica, kìjačica, kòbilica, kòlibica, kòmorica, kòpàńica, kòprivica, kòšćelica, kòšuļica, kòšutica, kŕkušica, kŕmačica. kùdjelica, kùkińica, kàtranica, krèzubica, krùpatica, kòsmatica, krìlatica, kàbanica (kabànica), klìpanica, kòvrčica, kòravica, kòštunica, kràosica, kìhavica, kòmovica, Kùnovica, kràdļivica, kìčmenica, làžičica, lìvadica, lìsičica, lòžičica, lòpatica, Lùkavica, lùkovica, làžļivica, ļènivica, ļùbaznica, lèćelica, lòmilica, màkazice, Màkrenica, màhunica, mìngušice, mjèšinica, mòrunica, mòtičica, màgarica, mèdvjedica, mùžatica, màhnitica, màtuzica, mļèzinica, mòčalica, Màevica mùtļivica, màđupnica, màhanica, Nìkolica, Nèmičica, nògavica, nèjačica, nèdjeļica, nèrodica, nèvjestica, nèstašica, nèbušica, nèvjernica, nèvoļnica, nèsretńica, nàbodica, nàbrčica, nàzdravica, nàzuvica, nàletica, nàmarica, nàpržica, nàrukvica, nàzimica, nàsilica, nàustica, nàvodnica, nàjamnica, nàmetnica, nàstrešnica, nàusnica, nàdstrešnica, nèbesnica, òbućica, òponica, òkovica, òprašica, ògrlica, òzrnica, òvratnica, ògrebnica, òtrušnica, òsječnica, òdšalica, òdvodnica, òdmetnica, òdpadnica, òbušica, òblaznica, òbļetnica, òbodnica, òbravnica àbravnica, òpatica, òrtačica, òvsenica, Opsenica, Oknadnica, òsobnica, Oboštica, pàpričica, pàpučica, pèruščica, pèćinica, pògačica, pòličica, prļužica, pùtinica, pòkladnica, pòklopnica, pòložnica, pòrosnica, pòsjednica, pòhodnica, pòčasnica, pòžeglica, pòsjeklica, pòlažica, pòpletica, pòrodica, pòrosica, pòskočica, pòslovica, pòslužbica, pòučica, pòšivica, pòšurice, pòskupica, pòbravica, pòglavica, pòdlanica, pòdužice, pòkrstica, pòslastica, pòturica, Pòdgorica pòdjarmica, pòdselica, pòdvodnica, pòdrepnica, pòdručnica, pòdušnice, pòdkvasica, pòdkućnica, prèorica, prètvorica, prèhodnica, prèdkućnica, prìdošlica, prìgrevica, prìbedrica, prìdvorica, prìkumica, pròpalica, pjèvačica (drugo je: pjevàčica), prèpelica, pùpkavica, pùpuļica, pljavica, Pètrovica, plàš-

Digitized by Google

ļivica, pùdļivica, pìjanica, pòganica, pòslenica, pàšinica, ràdilica, ròguļice, rùbinica, rùkačica, ràzmirica, ràsputica, ràskrsnica, Rìkočica, rùčanica, ràbotnica, ŕčmanica, svìralica, sjèkirica, slàninica (i slanìnica), Srèmičica, stòličica, šàlvarice, švàbičica, šèrpińica, šòkičica, štòpelica, šègrtica, šìļegvica, šìvatica, šùćurica, sùvjerica, sùgradica, sùguńica, sùzetica, sùknežica, sùkobica, sùkrvica, sùprašica, sùražica, sùržica, sùrodica, sùsńežica, sùturica, sùložnica, sùludnica, stòtinica, Sùbotica, stràmputica, Sòbovica, Stráževica, smŕdļivica, strašivica, šàļivica, sèstrenica, sjèrčanica, sùnčanica (sunčànica), šìlpčanica, svèznalica, svèčanica, šàptalica, strcalica, strèkanica, tàļižice, tàmburica, trńinica, tòvarica, tèharica, tèrzilica, tòbalica, tòvjelica, tùžbalica, tròdramica tròsnopica, tràkatnica, tròļetnica, Trèbišńica, ùsperica, ùstavica, ùspernica, ùbojica, ùvjerica, ùgarica, ùdvorica, ùkovica, ùkoļica, ùlažica, ùlizica, ùpotica, ùrodica, ùsnovica, ùkopnica, ùkućnica, ùļetnica, ùročnica, ùšļivica, Vàrvarica, vàroščica, vèrižica, vèčerica, vlàdičica, vŕļičica, vùrunica (vurùnica), vàļarica, vèzilica, Vlàsanice, vàšļivica, vàļalica, vjènčanica, vrnčanica, ždrèbičica, Žìvanica, žèravica, zàvezice, zàoblica, zàludnica, zàčepica, zàzubica, zànoktice, zàgradnice, zàdušnice, zàmlatnica, zàpetnica, zàušnica, zàručnica, žùćanica, zlòglasnica, zlògodnica, zlòslutnica, žùtilica, ždèralica brèstovača, Bùsovača, cèrovača drènovača, glògovača, gùsomača, gigerńača, hràstovača, ìvańača, jèčmeńača, kòńuvača, klènovača, kòmovača, kòbiļnača, ļèskovača, mìhoļača, màkovača, òravača, prùtovača, pàkleńača, slèzovača, smrèkovača, trnovača, trskovača, tàvańača, ùskršńača, vèrižńača, zàbrdńača (zábrdńača). òskoruša.

III. 2. b. γ. δδ. Kao bezòbraznica, koje vidi na str. 28, imaju akcenat: bezòbraština, crvòtočina, dubòdolina, dubòvalina, golòkudina, izgòrjelina, inòkoština, jasènovina, kalàuština, klokòčevina, konòpļičina, krvòtočina, kukùruzina, nelmaština, neùmještina, obrèzotina, peràevina, potŕbušina, postòlovina, rđòbitina, rukòbojina, rukòtvorina, siròmaština, slabòbočina, staròdužina, suhòmeđina, šešàrovina, topòlovina, vodòderina, voskòvarina, vukòjedina; jednòļetkińa, Novòsatkińa, unìjatkińa. bezòbraznica, bogòrodica, bradòvatica, čestòbrodica, četŕdesnica, derbèdenica, dobròdošlica, dobròsrećnica, dugòrepica, dobròdošnica, golòkudnica, golòmrazica, golùbičica, goròpadnica, gubòdušnica, golòkapica, izgòrjelica, jarèbičica, kolòvođica, końòzobica, końòkradica, krvòmetnica, kukùruznica, ļepòrečica, međùdnevica, mirònosnica, mnogòznalica, nevàļalica, nedòskudica, nedòskutica, nelmalica, natègačica, objètelica, ogòr-

Digitized by Google

jelica, petòprsnica, pogòrjelica, pozèmļušica, polùgrošnica, prekòramica, prekòrečica, pustòsvatica, samòniklica, samòrodica, samòhranica, siròmašica, sitnògorica, slobòdičica, sokòdržica, staròsvatica, supòderica, suhòjedica, šestòredica, šumàričica, udòvičica, usìdjelica, Viròvitica, vodèničica, volòvodnica, vrtòglavica, vukòdržica, zagòrjelica, zelìtinica.

III. 2. b. γ. εε. Kao jednomùžatica, koje vidi na str. 28, imaju akcenat: osmerònožica, polugòdišńica.

III. 2. b. γ. ζζ. Kao smétenica, koje vidi na str. 28, imaju akcenat: jáńčevina, lúpeština, mázuščina, táložina, zákupština, závjetina. Atenica, bánovica, békavica, bívolica, búbalica, ćósinica, ćútalica, Jéževica, Jóšanica, Jóševica, klijèštevica, kórńačica, kráļevica, kréštalica kréštelica, ládavica, lúpežica, máhalica, mŕštalica, múkavica, nágonica, náreznica, násjenica, pétkovica, prótinica, páhalica, prijèglavica, prijèsadnica, próročica, rázložnica, sústalica, svétińica, šétalica, úkalica, vékavica, závodnica, závojica, zádjevica, zádorica, zámavica, zijèhalica, zijèvalica, zújalica, žvákalica. bívoļača, đúrovača, mírkovača, pétkovača, zábrdńača.

III. 2. b. γ. ηη. Kao bezákonica, koje vidi na str. 28, imaju akcenat: jagóčevina, jagórčevina. čangrízalica, dizdárevica, gonétalica, natézavica, nenávidnica, osijèđelica, pokúsalica, preglédalica, pridávalica, vezírevica.

III. 2. b. γ. ϑϑ. Kao dobošárovica, koje vidi na str. 29, imaju akcenat: ģénerálovica, preprodávalica, testedárovica.

III. 2. c. α. αα. Kao dëspotović, koje vidi na str. 29, imaju akcenat: äbaģiluk, čëtokaik. kùkavičić, kõdorošić, lästavičić, nïkogović, Vàsojevići, vjëveričić.

III. 2. c. α. ββ. Kao kòļenović, koje vidi na str. 29, imaju akcenat: Jèrusalim, òborbokman, òborlaćman, smŕdipotok, tàrikamen, nèprijateļ prèprijateļ, tòmačiteļ, Drèkalović, nèznalović, òģaković, òtmanović, prèpeličić.

III. 2. c. α. γγ. Kao domàzetović, koje vidi na str. 29, imaju akcenat: milòbruković, Šerèmetović.

III. 2. c α. δδ. Kao pódrugovič, koje vidi na str. 29, ima samo još: Bránegovići.

III. 2. c. γ. αα. Kao prîncipovina, koje vidi na str. 29, nema druge nijedne tako akcentovane.

III. 2. c. γ. ββ. Kao cjèpaničica, koje vidi na str. 29, imaju akcenat: bjèlojabuka, ìspičutura, ùskočkobila, vùcibatina. Anadolija. Dòbrilovina, Dŕmanovina, gràničevina, Hèrcegovina, jàdikovina,

Digitized by Google

jàsikovina, kàmišovina, màgaričina, màšļikovina, mlàdikovina, òrahovina, pàsjakovina, pròždrličina, ràkitovina, sàmurovina, Sìńaevina, šìmširovina, žèstikovina; kàravlahińa. ànatemnica, bràdavičica, bȑkaonica, bùļubašica, djèlaonica, dòkoļenica, ìzmrčenica, kàluđerica, kònobarica, màđionica, mèđudnevica, mòlerovica, nàbiguzica, nèvidjelica, òbjetelica, òbješenica, òjađelica, òjađenica, òkamenica, Orahovica, Oraoštica, òrtakovica, òsječenica, pèrionica, pļùvaonica, pràšionica, prèpeličica, rìbaonica, ròmijenčica, ùdadbenica, vàļaonica, vèlćerovica, vòzionica, Vòilovica. jàsikovača, pàļikovača, Rànitovača.

III. 2. c. γ. γγ. Kao prvòjagńenica, koje vidi na str. 29, imaju akcenat: klokòčikovina, kukùruzovina (i kukuruzòvina), osèdiličina usìđeličina, samòkiselina, salàukovina. drugòjagńenica, trećòjagńenica, predìkaonica.

III. 2. c. γ. δδ. Kao látovļevica, koje vidi na str. 29, još je samo: sústaličina.

III. 2. d. α. Kao kòļikońević, koje vidi na str. 30, nema druge nijedne tako akcentovane.

III. 2. d. γ. Kao Tëodorovica, koje vidi na str. 30, nema druge nijedne tako akcentovane.

III. 3. a. α. Kao r̈dâković, koje vidi na str. 30, samo je još: Mr̈ńâvčević.

III. 3. a. β. Kao dügobrâđić, koje vidi na str. 30, nema druge nijedne tako akcentovane.

III. 3. a. γ. Kao tòbôčić, koje vidi na str. 30, imaju akcenat: Alâjbeg, àrânđel àrândio àrânđeo, nàlbâtin; pìzmâtor, pùpâtor, sènâtor; Kòsâjčić, tòbôčić; bògâtoš, kòrmânoš.

III. 3. a. δ. Kao arèndâtor, koje vidi na str. 31, imaju akcenat: predìkâtor, protòsînđel; Bjelòpâvlić, grdòmâjčić.

III. 3. a. ε. Kao nàzlobr̂zović, koje vidi na str. 31, nema druge nijedne tako akcentovane.

III. 3. c. α. Kao mätêrnica, koje vidi na str. 30, imaju akcenat: läkômčina; jëzêrkińa, läzârkińa, Pëštânkińa. Bügârčica, gäćânčica, glädionica, käntârnica, kńïžârnica, kölârnica, Kösâjnica, kühârnica, kïdaonica, mjëštânčica, pëkârnica, püškârnica, pärionica, zästâvnica.

III. 3. c. β. Kao dïzdârevica, koje vidi na str. 30, imaju akcenat: käplârovica, vïdôvčevica.

III. 3. c. γ. Kao kälaǵîjnica, koje vidi na str. 30, još je samo: čörbaǵîjnica.

III. 3. c. δ. Kao pòkôrnica, koje vidi na str. 30, imaju akcenat: kràvâjnośa, kìzlâraga, òbâjgora òpâjgora. bàtâlija, Dàlmâcija, fà-

*

Digitized by Google

mîlija, kòmêndija, krmêncija, mìlîcija, rèbêlija, règrâcija, ròzôlija, Ròsâlija, tèrâncija, vàrâncija, Vlćêntija. bòrâžina, Bùńêvčina, èćimština, kòtârnina, lùkâvština, màgârčina, mŕtâvština, òdlômčina, òkânčina, òkŕúčina, pljânčina, pòpûtnina. pòstôjbina, pòtvôrština, sùsrêmčina, šàļîvčina, tòvârnina; bòļârkińa, Dùbrôvkińa, Fràncûskińa, lèžâvkińa, Mìsîrkińa, nàgôrkińa, Pòžûnkińa, prìmôrkińa, prìsôjkińa, trgôvkińa, Zèmûnkińa. bàkâlnica, bèzmlîvnica, bèsôlnica, Bjèlâšnica, bùtûrnica, ćùrčijnica, čòbânčica, gvòždârnica, hàģijnica, ìzdâjnica, kàdijnica, kàrîšnica, kòvâčnica, kòmšijnica, kòńûšnica, Kòstâjnica, kòštûrnica, lòncârnica, ļùbôvnica, màsônica, mèdârnica, mèsârnica, nàrânčica, òbrâmnica òbrâvnica, òpârnica, òtrôvnica, pàndûrnica, pàrâšnica, pèčûrčica, pjèskôvnica, pļùvâčnica, pòvôjnica, pòdvôrnica, pòkâjnice, pòkôjnica, pòkôrnica, pòtâjnica, prìsôjnica, prćvârnica, rògâčica, Rùdâšnica, spàhijnica, sùpârnica, tòbģijnica, ùbôjnica, ùzâvnica, ùzglâvnica, vòštârnica, zàvôrnica. ìlijńača, jèsêńača, pòdbôjnača.

III. 3 c. ε. Kao sapùnģijnica, koje vidi na str. 31, imaju akcenat: bazèrđâmbaša; pomòrîškińa; cedùļârnica, čarùgģijnica, efèndijnica, jekmèngijnica, kujùngijnica, Radòvâšnica, rakìģijnica, simìģijnica.

III. 3. c. ζ. Kao mrznovòļâvčina, koje vidi na str. 31, nema nijedne druge tako akcentovane.

III. 3. c. η. Kao bòrâžinica, koje vidi na str. 31, ima akcenat samo još: ònâjzovica.

III. 3. c. ϑ. Kao Bràničêvkińa, ι. kao àrânđelovica, κ. kao pròvizûrovica, koje vidi na str. 31 i 32, nema drugih tako akcentovanih.

III. 3. c. λ. Kao zásôvnica, koje vidi na str. 32, imaju akcenat: Báčvânčica, náhrânkińa, nápôjnica, prijèvôrnica.

IV. Supstantiva, koja u gen. jedn. pored glavnoga još i na drugom slogu s kraja imaju sporedni akcenat, zadrže te akcente u svijem padežima bez promjene.

a) Glavni je akcenat u gen. jedn. na trećem slogu s kraja:

α) αα)		β) αα)		γ) αα)	
gàvrân	gàvrâni	kùćîšte	kùćîšta	bjèlîļa	bjèlîļe
gàvrâna	gàvrânâ	kùćîšta	kùćîštâ	bjèlîļê	bjèlîļâ
gàvrânu	gàvrânima	kùćîštu	kùćîštima	bjèlîļi	bjèlîļama
gàvrâna gàvrâne	gàvrâne gàvrâni	kùćîšte	kùćîšta	bjèlîļu bjèlîļo	bjèlîļe
gàvrânom gàvrânu	gàvrânima	kùćîštem kùćîštu	kùćîštima	bjèlîļôm bjèlîļi	bjèlîļama

Digitized by Google

α) ββ)		β) ββ)		γ) ββ)	
prâznîk	prâznîci	dvôrîšte	dvôrîšta	poròdîļa	poròdîļe
prâznîka	prâznîkâ	dvôrîšta	dvôrîštâ	poròdîļê	poròdîļâ
prâznîku	prâznîcima	dvôrîštu	dvôrîštima	poròdîļi	poròdîļama
prâznîk prâznîče	prâznîke prâznîci	dvôrîšte	dvôrîšta	poròdîļu poròdîļo	poròdîļe
prâznîkom prâznîku	prâznîcima	dvôrîštem dvôrîštu	dvôrîštima	poròdîļôm poròdîļi	poròdîļama

β) γγ)

pàsîšte	pàsîšta
pàsîšta	pàsîštâ
pàsîštu	pàsîštima
pàsîšte	pàsîšta
pàsîštem pàsîštu	pàsîštima

β) δδ)

šatòrîšte	šatòrîšta
šatòrîšta	šatòrîštâ
šatòrîštu	šatòrîštima
šatòrîšte	šatòrîšta
šatòrîštem šatòrîštu	šatòrîštima

β) εε)

násêļe	násêļa
násêļa	násêļâ
násêļu	násêļima
násêļe	násêļa
násêļem násêļu	násêļima

β) ζζ)

večerávâńe
večerávâńa
večerávâńu
večerávâńe
večerávâńem
večerávâńu.

Digitized by Google

β) ηη)

istovarívâńe
istovarívâńa
istovarívâńu
istovarívâńe
istovarívâńem
istovarívâńu

b) Glavni je akcenat u gen. jedn. na četvrtom slogu s kraja:

α) αα)		β) αα)		γ) αα)
ìmeńâk	ìmeńâci	grȁhovîšte	grȁhovîšta	mȑkoglêđa
ìmeńâka	ìmeńâkâ	grȁhovîšta	grȁhovîštâ	mȑkoglêđê
ìmeńâku	ìmeńâcima	grȁhovîštu	grȁhovîštima	mȑkoglêđi
ìmeńâka	ìmeńâke	grȁhovîšte	grȁhovîšta	mȑkoglêđu
ìmeńâče	ìmeńâci			mȑkoglêđo
ìmeńâkom	ìmeńâcima	grȁhovîštem	grȁhovîštima	mȑkoglêđôm
ìmeńâku		grȁhovîštu		mȑkoglêđi
				mȑkoglêđe
				mȑkoglêđâ
				mȑkoglêđama
				mȑkoglêđe
				mȑkoglêđama

α) ββ)		β) ββ)	γ) ββ)	
glâvničâr	glâvničâri	Rûdničîšte	kȓtopȓđa	kȓtopȓđe
glâvničâra	glâvničârâ	Rûdničîšta	kȓtopȓđê	kȓtopȓđâ
glâvničâru	glâvničârima	Rûdničîštu	kȓtopȓđi	kȓtopȓđama
glâvničâra	glâvničâre	Rûdničîšte	kȓtopȓđu	kȓtopȓđe
glâvničâre	glâvničâri		kȓtopȓđo	
glâvničârom	glâvničârima	Rûdničîštem	kȓtopȓđôm	
glâvničâru		Rûdničîštu	kȓtopȓđi	kȓtopȓđama

α) γγ)		β) γγ)	
nèvjernîk	nèvjernîci	ȓvalîšte	ȓvalîšta
nèvjernîka	nèvjernîkâ	ȓvalîšta	ȓvalîštâ
nèvjernîku	nèvjernîcima	ȓvalîštu	ȓvalîštima
nèvjernîka	nèvjernîke	ȓvalîšte	ȓvalîšta
nèvjernîče	nèvjernîci		
nèvjernîkom	nèvjernîcima	ȓvalîštem	ȓvalîštima
nèvjernîku		ȓvalîštu	

Digitized by Google

α) δδ)

golùbińâk	golùbińâci
golùbińâka	golùbińâkâ
golùbińâku	golùbińâcima
golùbińâk	golùbińâke
golùbińâče	golùbińâci
golùbinâkom	golùbińâcima
golùbińâku	

β) δδ)

namàstirîšte	namàstirîšta
namàstirîšta	namàstirîštâ
namàstirîštu	namàstirîštima
namàstirîšte	namàstirîšta
namàstirîštem	namàstirîštima
namàstirîštu	

α) εε)

krvopròlitnîk	krvopròlitnîci
krvopròlitnîka	krvopròlitnîkâ
krvopròlitnîku	krvopròlitnicîma
krvopròlitnîka	krvopròlitnîke
krvopròlitnîče	krvopròlitnîci
krvopròlitnîkom	krvopròlitnîcima
krvopròlitnîku	

β) εε)

mimoìlažêńe	
mimoìlažêńa	
mimoìlažêńu	
mimoìlažêńe	
mimoìlažêńem	
mimoìlažêńu.	

α) ζζ)

sávjetnîk	sávjetnîci
sávjetnîka	sávjetnîkâ
sávjetnîku	sávjetnîcima
sávjetnîka	sávjetnîke
sávjetnîče	sávjetnîci
sávjetnîkom	sávjetnîcima
sávjetnîku	

β) ζζ)

rázbojîšte	rázbojîšta
rázbojîšta	rázbojîštâ
rázbojîštu	rázbojîštima
rázbojîšte	rázbojîšta
rázbojîštem	rázbojîštima
rázbojîštu	

α) ηη)

bezákonîk	bezákonîci
bezákonîka	bezákonîkâ
bezákonîku	bezákonîcima
bezákonîka	bezákonîke
bezákonîče	bezákonîci
bezákonîkom	bezákonîcima
bezákonîku	

c) Glavni je akcenat u gen. jedn. na petom slogu s kraja:

α) αα)

lästavičńâk	lästavičńâci
lästavičńâka	lästavičńâkâ
lästavičńâku	lästavičńâcima
lästavičńâk	lästavičńâke
lästavičńâče	lästavičńâci
lästavičńâkom	lästavičńâcima
lästavičńâku	

β) αα)

vöjvodovâńe
vöjvodovâńa
vöjvodovâńu
vöjvodovâńe
vöjvodovâńem
vöjvodovâńu

Digitized by Google

α) ββ)		β) ββ)
bèskućanîk	bèskućanîci	bèsposličêńe
bèskućanîka	bèskućanîkâ	bèsposličêńa
bèskućanîku	bèskućanîcima	bèsposličêńu
bèskućanîka	bèskućanîke	bèsposličêńe
bèskućanîče	bèskućanîci	
bèskućanîkom	bèskućanîcima	bèsposličêńem
bèskućanîku		bèsposličêńu

α) γγ)		β) γγ)
ponèdionîk	ponèdionîci	izòbilovâńe
ponèdionîka	ponèdionîkâ	izòbilovâńa
ponèdionîku	ponèdionîcima	izòbilovâńu
ponèdionîk	ponèdionîke	izòbilovâńe
ponèdionîče	ponèdionîci	
ponèdionîkom	ponèdionîcima	izòbilovâńem
ponèdionîku		izòbilovâńu

α) δδ)		β) δδ)	
nágoničâr	nágoničâri	nápastovâńe	nápastovâńa
nágoničâra	nágoničârâ	nápastovâńa	nápastovâńâ
nágoničâru	nágoničârima	nápastovâńu	nápastovâńima
nágoničâra	nágoničâre	nápastovâńe	nápastovâńa
nágoničâre	nágoničâri		
nágoničârom	nágoničârima	nápastovâńem	nápastovâńima
nágoničâru		nápastovâńu	

d) Glavni je akcenat u gen. jedn. na šestom slogu s kraja:

α)		β)
ponèdioničâr	ponèdioničâri	bùļubašovâńe
ponèdioničâra	ponèdioničârâ	bùļubašovâńa
ponèdioničâru	ponèdioničârima	bùļubašovâńu
ponèdioničâra	ponèdioničâre	bùļubašovâńe
ponèdioničâre	ponèdioničâri	
ponèdioničârom	ponèdioničârima	bùļubašovâńem
ponèdioničâru		bùļubašovâńu

e) Pored glavnoga i sporednoga akcenta može još na kojem slogu među ona dva biti i drugi sporedni akcenat:

Digitized by Google

α) αα)

		β) αα)
pȍlažâjnîk	pȍlažâjnîci	brȁbônčêńe
pȍlažâjnîka	pȍlažâjnîkâ	brȁbônčêńa
pȍlažâjnîku	pȍlažâjnîcima	brȁbônčêńu
pȍlažâjnîka	pȍlažâjnîke	brȁbônčêńe
pȍlažâjnîče	pȍlažâjnîci	
pȍlažâjnîkom	pȍlažâjnîcima	brȁbônčêńem
pȍlažâjnîku		brȁbônčêńu

α) ββ)

		β) ββ)
pòslânîk	pòslânîci	pljâńčovâńe
pòslânîka	pòslânîkâ	pljâńčovâńa
pòslânîku	pòslânîcima	pljâńčovâńu
pòslânîka	pòslânîke	pljâńčovâńe
pòslânîče	pòslânîci	
pòslânîkom	pòslânîcima	pljâńčovâńem
pòslânîku		pljâńčovâńu

α) γγ)

		β) γγ)
rukòdâvnîk	rukòdâvnîci	djèvôjčêńe
rukòdâvnîka	rakòdâvnîkâ	djèvôjčêńa
rukòdâvnîku	rukòdâvnîcima	djêvôjčêńu
rukòdâvnîka	rukòdâvnîke	djèvôjčêńe
rukòdâvnîče	rukòdâvnîci	
rukòdâvnîkom	rukòdâvnîcima	djèvôjčêńem
rukòdâvnîku		djèvôjčêńu

α) δδ)

skorovèčerńâk	skorovèćerńâci
skorovèčerńâka	skorovèčerńâkâ
skorovèčerńâku	skorovèčerńâcima
skorovèčerńâka	skorovèčerńâke
skorovèčerńâče	skorovèčerńâci
skorovèčerńâkom	skorovèčerńâcima
skorovèčerńâku	

α) εε)

àrânđelovštâk	àrânđelovštâci
àrânđelovštâka	àrânđelovštâkâ
àrânđelovštâku	àrânđelovštâcima
àrânđelovštâka	àrânđelovštâke
àrânđelovštâče	àrânđelovštâci
àrânđelovštâkom	àrânđelovštâcima
àrânđelovštâku	

Digitized by Google

α) ζζ)

nástôjnîk	nástôjnîci
nástôjnîka	nástôjnîkâ
nástôjnîku	nástôjnîcima
nástôjnîka	nástôjnîke
nástôjnîče	nástôjnîci
nástôjnîkom	nástôjnîcima
nástôjnîku	

IV. a. α. αα. Kao gävrân, koje vidi na str. 52, imaju akcenat: bäûk, jäûk, kȍrâk, lȅpîr lȅptîr, lȅlêk, mäûk, mȉrîs, zvȉjûk, žȅrâv; Mȍmîr, Rädmîr, Rûsmîr, Vûkmîḷ, Vûkmîr; dȍhvât; nälȉjen, nätêg. nȅglêd, Nȅhâj, nȅjâk, nȅkûm, nȅmâr, nȅmîr, Nȅnâd, nȅrâd, nȅrâst, nȅvrât, nȅvîd, ȍvr̄ḷ, ȍglâv, ȍzîb, ȍkr̄p, ȍkrijek, ȍkr̄š, ȍmâm, ȍpâd, ȍpâz, ȍprêz, ȍsvît, Osijek, ȍslêd, ȍšmr̄k, ȍbâd, ȍbzîr, ȍblâk, ȍblȉk, ȍblûk, ȍbôd, ȍbrûč, ȍdzdrâv, ȍdîr, ȍdpâd, pälȉk, pämrâk, pätr̄ḷ, prȁcêp, pȍvrâz, pȍvrât, pȍglêd, pȍžâr, pȍzdrâv, pȍjâs, pȍklôn, pȍzîv, pȍkrîv, pȍmâz, pȍmên, spȍmên, pȍmôl, pȍpȉk, pȍplâv, pȍpr̄d, pȍrâst, pȍrêz, pȍsijek, pȍslûh, pȍtêg, Pȍzvîzd, pȍdrȉg, pȍdsmijeh, pȍdpr̄d, pȍdprȉg, pȍdprûg, prȅkîd, Prȅdrâg, prȅkrêt, prȅmêt, prȅtr̄g, prȉvûk, prȉpûz, prȉstâv, prȉpâdom, prȍbîr, prȍvlâk, Prȍdân, prȍlijet, prȍmîsao, prȍsijek, prȍtâk, prȍcijep, rȁzrêz, rȁzûm, rȁsvît, säplâk, säpôni, sûmrâk, ûgâr, ûglêd, ûdâr, ûmâk, ûrês, ûzdâh, ûzrâst, väzdûh, zäglûh, zädâh, zädûh, zäkrîč, zäpâd, zäûš, zätêg. gût̩âj, lȉšâj, mjȅšâj, nȍšâj, rȍđâj, sj̩ȅńâj, slûćâj, vr̄šâj, ždr̄k̩âj. kȍmâr (i kòmâr), kȍtâr, pûvâr, bȅzâr, bäčvâr, bûkvâr, bûbâr, br̄dâr, čȉpkâr, crȅv̩âr, cȉncâr, cȅsâr, čȉmbâri, dr̄ndâr, dȉnâr, dûvâr, gûslâr, gûščâr, gûsâr, gömbâr, h̩ȅbâr, hätâr, hämbâr, krävâr, kȍckâr, kńȉžâr, kȍžâr, kȍlâr, kûhâr, kȍšâr, lȉčâr, Läzâr, lȉtâr, mll̄nâr, Mȉšâr, mûhâr, tuđa?: ȍčâri (ȍčáli, näočâli, näočâri), pûškâr, pȍštâr, ptȉčâr, pûcâr, p̩ȅtvâr, pȉsâr (i pìsâr), pȅkâr, rȁčâr, rȉbâr, rätâr, skûlâr, strûnâr, šl̩ȉvâr, šûmâr, säb̩âr, š̩ûčâr, sȉtâr, šȉcar, šȅstâr, škȍ̩âr, tûčâr, vr̄târ, vȍćâr, vȉhâr (nastavak ръ), žȉvâr, žńȅtvâr, žȉtâr; — čäpûr, čȅpûr, kȍtûr, mäjûr, mjȅhûr, mjȅhîr, mȍsûr, šûćûr. bögâ̩, Dr̄mâ̩, gûbâ̩, küsâ̩, Mr̄vâ̩, pûtâ̩, sȉvâ̩, šûtâ̩, štr̄kâ̩, Vûkâ̩, zȅkâ̩; dûgû̩; tȍcî̩; čäpr̩̄; pätr̩̄. bûjân, Cvȉjân, Dȅjân, Dûjân, gävân, jäblân, kûmân, Mȉjân, Märjân, prȉjân, Žȉvân, žûjân; kûćên, ûglijen (ûglijev), kȍrijen; Növîn, Ozîn; Sȉbíń; blȉjûn, cȉpûn, gävûn käćûn, kȍpûn, kr̄cûn, Krȅzûn, Mȉlûn, Päjûn, pȉpûn, Rädûn, slädûn, šȉrûn, Vläd̂ûn, zȅkûn. šäpât; klȅpêt, trȅpêt, trȅsêt, zvȅkêt; gûrît, ǵȉlît; glőmôt, klȍkôt, kȍkôt, tȍpôt, trȍskôt, sȍpôt, šȍpôt; br̄skût, gûgût, kȍlût, skrȍbût,

Digitized by Google

skrȍmût, šȅpût, šäpût, šȉbût, škämût, škȑgût, tȉlût, välût; čȅļûst, kräļûšt krȅļûšt kȑļûšt, pȅrût, pȑhût; hȍmût hȍmûć. Hȑgûd, Mȑgûd, žȅlûd; läbûd (lebedь). skȍrûp. gälêb, järêb, jästrijeb, tȅtrijeb; gȍlûb. därîv. brȍćńâk, bädńâk, bȍžjâk, bätâk, bȅzjâk, büdâk, čärdâk, ćȉrjâk, dȉmńâk, Düjâk. Grȉjâk, ǵȅbrâk, Hȅrâk, Jȅstrâk, kȍzjâk, krävļâk, kȑšńâk, kȉjâk, kürjâk, lȉńâk, lüčńâk, lȉčńâk, lȅtńâk, mäčjâk, mȉšjâk, mläđâk, Mȅdâk, Mȉjâk, Mȉlâk, nȅćâk, pļȅvńâk, päsjâk, pürjâk. pȑšńâk, prȍsjâk, pȅćńâk, Pȅjâk, Pȅtâk, prȉjâk, rȉbńâk, rȍđâk, ȑpńâk, rȕpńâk, Rädâk, Räjâk, Rńâk, slämńâk, säǵâk, strüžńâk, svȉtńâk, smȑtńâk, sträžńâk, Sȅlâk, Stȍjâk, svȍjâk, šȉjâk, tüčńâk, üjâk, vȍćńâk, Vȉdâk, Vüjâk, Vüčjâk, Vȉdrâk, žäbńâk, zdrävļâk, Žäbļâk, züjâk; cȉlîk, čȅtnîk, gäćnîk, grjȅšnîk, hlädnîk (i hlàdnîk) jätnîk, jädnîk, küžnîk, küćnîk, kȍńîk, krüpnîk, Kȍznîk, Lȉpnîk, lȉsnîk, ļȅšnîk, mȉsnîk, mjȅsnîk, Plȍčnîk, pȍsnîk, sprȅžnîk, štȅtnîk, srȍdnîk, stȅćnîk, sļȅdnîk, trȅbnîk, vȑsnîk, vrätnîk, žüpnîk, žȅnîk; bȍbûk, käûk, klȍbûk, pȉjûk, zvȉždûk. bjȅlûg, bräńûg, zȅļûg. ȍčûh. mjȅsêc; kȍńîc, pȑńîc. gävêz, ļȅmêz; vȉtêz, pȅnêzi. — đȉlâs, tälâs, Vȑbâs; prändûs, Vȉlûs. kärûč; klȍkôč, präskôč; kärûč. bȑńâš, bjȅlâš, Bäzjâš, Gȍrâš, Hȍtâš, jädâš, jȅlâš, krȉlâš, Mȉlâš, Mȍjâš, Mȑńâš, Märjâš, sälâš, Tȍmâš; Trȅbiješ; čäûš, Mȉlûš, Mȍdrûš; jürîš, mäkȉš, Mȍrîš, ȍblîš, rädîš. — đävȑk, hälâh, kȍmâd kȍmât, kȍrâb, lägüm, lȉmûn, Orîd, pȅrvâz, sȍldât, Stjȅpân, tändȑk.

U lokat. jedn. imaju akut: ambáru, Budímu, dohvátu, duváru, kantáru, majúru, mjesécu, mosúru, obláku, oblíku, opázu, oprézu, Osijèku, poglédu, pojásu, prekrétu, procijèpu, razúmu, rođáju, salášu, slučáju, vazdúhu, Vrbásu, vršáju, Zemúnu, zatégu. Biće da tako još imaju akcenat: broćńáku, bukváru, čardáku, dimńáku, határu, juríšu, komádu, koráku, košáru, Lipníku, lišáju, mirísu, Mišáru, mjehúru, Modrúšu, Moríšu, muháru, Novínu, oblúku, Ozínu, Pločníku, pļevńáku, protáku slamńáku, šestáru, Tičáru, voćńáku, Vučjáku, Žabļáku.

Ako u množini prione slog ov (ev) akcenat je: gävranovi, gavranóvâ, gävranovima, gävranove.

Mjȅsêc ima u gen. mn.: mjesécî; ļȅšnîk, ȍbrûč: ļešníkâ, obrúčâ.

dȉnâr, komâd imaju u mn. dinári, komádi; dinárâ, komádâ; dinárima, komádima; dináre, komáde.

IV. a. α. ββ. Kao prâznîk, koje vidi na str. 53, imaju akcenat: nâtêg. blȉješńâk, jêdńâk, kûtńâk, mîtńâk, mûčńâk, prȉječńâk, prȉješâtk, plûćńâk, rûdńâk, stôlńâk, svȉjetńâk, zôrńâk; blûdnîk, bûrnîk, bôlnîk, bȉjednîk, kôlnîk, ļêtnîk, mîtnîk, prâznîk, pûtnîk, râdnîk,

Digitized by Google

Rûdnîk, sûdnîk, sûznîk, skŕbnîk, Trâvnîk, vlâšîk, Vrâtnîk (drugo: vrätnîk), zvânîk. — kûntôš.

IV. a. β. αα. Kao kûćîšte, koje vidi na str. 52, imaju akcenat: nëpêlo. zlämêńe (i zlàmêńe). ćërčîvo, jägńîvo, jëdîvo, kõļîvo, krësîvo, nõšîvo, pëcîvo, plëtîvo, prëdîvo, sõčîvo, tëcîvo, tëtîvo; blätîšte, jëčmîšte, kûćîšte, östvîšte, röčîšte, rötkvîšte, sjëdîšte, sëlîšte, sïrîšte, skrövîšte, šïpčîšte.

IV. a. β. ββ. Kao dvôrîšte, koje vidi na str. 53, imaju akcenat: cvïjećîce, čâjnîče, dvôrîšte, plândîšte, lândîšte, zbôrîšte. Tako još sva supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kakav je n. pr. u: pâmtiti: pâmćêńe.

IV. a. β. γγ. Kao pàsîšte, koje vidi na str. 53, imaju akcenat: Arîļe, àvŕļe, bûsêńe, bòsîļe, čòkôće, dŕvêće, jàsêńe, kàmêńe, kèstêńe, kòmâđe, kòrijeńe, krèmêńe, mètâļe, mûškîńe, õblûće, õždrijeļe, õkrîļe, prõrâšće, prõčêļe, pŕstêńe, pâšćîńe, põstôļe, pràmâńe, pràmêńe, rèmêńe, rûsâļe, ràzdôļe, tèlûće, trènûće, ùsŕđe. Tako još sva supstantiva, koja postaše od glagola s akcentom, kao što je: bàhtati: bàhtâńe. bûńîšte, brčîšte, cŕkvîšte, dànîšte, gàrîšte, ìgrîšte, jèrîšte, kòsîšte, nõćîšte, õgńîšte, õvsîšte, õjîšte, põjîšte, prtîšte, ŕpîšte, sàjmîšte, sàpîšte, smètlîšte, stŕnîšte, sûknîšte, ùlîšte (i ùlište), zõbîšte.

IV. a. β. δδ. Kao šatõrište, koje vidi na str. 53, imaju akcenat: devèsîļe, glavõbôļe, garôfîļe, hristõgrâńe, izõbîļe, jalõvîńe, jevàndêļe, karàvîļe, milõsŕđe, prekõdrîńe. danõvîšte, duhànîšte, grebènîšte, muhàrîšte, põlgrîšte, vašàrîšte, vodõkŕšće.

Vuk za grebènîšte pomińe, da u množini ima grebenîšta.

IV. a. β. εε. Kao násêļe, koje vidi na str. 53, imaju akcenat: prijèstôļe, ráskŕšće (i ráskršće) i sva supstantiva, postala nastavkom *ije* od glagola s akcentom, kao što je n. pr. bívati: bívâńe. — súpîšte.

IV. a. β. ζζ. i ηη. Kao večerávâńe i istovarívâńe, koje vidi na str. 53 i 54, imaju akcenat sva supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kao što je u: večerávati, istovarívati.

IV. a. γ. αα. Kao bjèlîļa, koje vidi na str. 52, imaju akcenat: vrànôka, žùtôka, krtôla; dàdîļa, dõjîļa, mùzîļa, nõsîļa, plètîļa, pèrîļa, prìmâļa, ròdîļa (kod Vuka: ròdiļa), rèdîļa, vèzîļa, zlõprêļa, zlõtkâļa. rõsâta; gõnêta; Vàzûća. Klàdûša.

IV. a. γ. ββ. Kao porõdîļa, koje vidi na str. 53, imaju akcenat: grebènâļa, okrètâļa, Radõńa, zlopõglêđa (Vuk: zlopöglêđa). — paràćîna.

Digitized by Google

IV. b. α. αα. Kao ïmeńâk, koje vidi na str. 54, imaju akcenat: blägoslôv, Bögoļûb bjëlugûz, bjëlobr̂k, Cärigrâd, ćörpazâr, drägoļûb, Drägomîr, dögovôr, gövnovâļ, Gödomîr, ïzgovôr, jütroklêk, kükotrês, kölomât, kölosûk, lïstopâd, Ļübomîr, Mïobrât, Mïorâd, mödrokôs, nägovôr, ödgovôr, pänađûr, prïgovôr, pëstozûb, pögovôr, pr̂dozvêk, prögovôr, püstođâk, Rädomîr, räzgovôr, räskorâk, rükopîs, rükosâd, sämonîk, sämorâst, sämotêg, šäkopîs, sünovrât, süncokrêt, sühozîd, sölotûk, str̂moglêd str̂mogrêd, Tätomîr, töcokļûn, üvoļêz, ügovôr, ürnebês. vïjorêp, vïnobôj, Vïtomîr, Vïšegrâd, vödoplâv, vr̂bopûc, zäborâv, zïmolîst; dögađâj, körakļâj, nävičâj, nämještâj, näraštâj, näručâj, nätegļâj, öbičâj, ökršâj, ömršâj, öproštâj, pöložâj, pömišļâj, pörođâj, pövraćâj, pödpašâj. pödprašļâj, prïpašâj, rästegļâj, üzdisâj, zävežļâj, zävičâj, zäležâj, zälogâ, zämašâj. cärinâr, čïvitâr, jäbučâr, kämenâr, lïčinâr, nädničâr, növinâr, öpštinâr, ötmičâr, pötričâr, rïtinâr, strüńičâr, süzńičâr, Zäječâr; mänastîr. Mälovân, Mïlovân, Nëgovân, Rädovân, tërzijân; Nëgotîn. zäpostât. čïvitńâk, düždevńâk, đürđevštâk, ïmeńâk, jägodńâk, järmeńâk, kämeńâk (drugo je: kamèńâk), lïbreńâk, mätičńâk, mjësečńâk, mïtrovštâk, mätorńâk, pötrebńâk, pödložńâk, päličńâk, päčińâk, rüžičńâk, sjëmeńâk, srämotńâk, ütorńâk, vjëtreńâk; brätstvenîk, Br̂venîk, cärinîk, häpsenîk, Jädovnîk, Jäblanîk, ïstočnîk, küćanîk, kämatnîk, kńïževnîk, Käčanîk, mräzovnîk, mjësečnîk, müčenîk, Mäganîk, nätrenîk, pöstatnîk, pötočnîk, prävednîk, pöznanîk, pölaznïk, pïlićnîk, pödložnîci, pödnožnîci, prëkrnîk, Räkovnîk, räńenîk, räonîk, Rëbļanîk, Śïbenîk, trëbežnîk, üčenîk, vïšńovnîk, vjërenîk, zämjenîk, zästavnîk. lïčinâš; ökolîš. — näočâri näočâli.

blägoslôv i vïnobôj gube u padežima (osim u akus.) sporedni akcenat: blägoslova, blägoslovu itd.

Običâj i pörođâj imaju u lok. jedn.: običáju, porođáju, a gravis imaju u tom padežu: dogovòru, izgovòru, nagovòru, odgovòru, razgovòru, ugovòru.

IV. b. α. ββ. Kao glâvničâr, koje vidi na str. 54, ima akcenat samo još: mâvišńâk.

IV. b. α. γγ. Kao nèvjernîk, koje vidi na str. 54, imaju akcenat: Bùdimîr, Bòžidâr, Dèligrâd, Dèsimîr, Dòbrovûk, Gàzimîr, Gàmzigrâd, glàdibr̂k, Jèzdimîr, kàmivao, kàžipût, Kàzimîr, kèsizûb, kòlovrât, kòlomâz, Ļùbidrâg, mòlibôg, nàdrigûz, nàzlobr̂z, pàmtivijek pàntivijek, pàticvr̂k, pèrivôj, Pècirêp, Pòlumîr, pjèvidrûg, plàčidrûg, ràzbigûz, Stànimîr, Stràtimîr, svr̂bigûz, šìšobr̂k, vìnogrâd, vèligdân, Vèlimîr. Bàkabâj, zàlogâj. àrgatâr, bùništâr, čàrapâr, čìtlučâr, grà-

Digitized by Google

ničâr, grȍšičâr, hȉļadâr, jȅńičâr jàńičâr, jàšmačâr, kȍbilâr, kȍžuhâr, kàšičâr, kȍmadâr, kȍnopâr, kȍnobâr, lȉvadâr, lèšničâr, màkazâr, ȍžičâr, ȍrašâr, ȍǵačâr, pàmučâr, pȉjačâr, pȍličâr, pȍtočâr, pȍložâr, ràbotâr, tùričâr, tȍrbičâr, tàmničâr, tàvničâr, ùbožâr, ùštipčâr; àtibûr, prȍvizûr, skàčatûr. Kȍleđâni. bȍbovńâk, bùbrežńâk, bèzbožńâk, bèzočńâk, čàbreńâk, čȉvińâk, čèlińâk, gȍdišńâk, ȉskopńâk, Jȍvańštâk, kȅrepńâk, kȍnopļâk, kȍpitńâk, kȍprivńâk, kȍšutńâk, kŕtičńâk, kùpušńâk, Lȕčinštâk, Mȉhoļštâk, mràvińâk, Mràtinštâk, nàočńâci, nàpršńâk, nèvjernîk, ȍžičńâk, ȍpršńâk, prèhodńâk, pȍdkožńâk, sùludńâk, tŕpežńâk, ùpletńâk, ùskršńâk, ùļenâk, vàrićâk, vȍlujâk, zvjèrińâk, zàušńâci, zàcrtńâk, zdràvińâk; brȁšnenîk, bèzbožnîk, bèzvjernîk, bèzočnîk, bèzumnîk, čàbrenîk, drȕžbenîk, dȕhovnîk, dȍvratnîk, gȍrjanîk, grȍmovnîk, ȉsposnîk, ȉmatnîk, jèzičnîk, kȍńanîk, kȍpitnîk, kràjičnîk kràjišnîk, kȍpļanîk, kȍtlenîk, ļȕbaznîk, ļȕbavnîk, Mèđvednîk Mèđednîk, nàjamnîk, nàočnîk, nàsļednîk, nèvjernîk, nèvoļnîk, nèsretńîk nèsrećnîk, ȍdmetnîk, ȍklopnîk, pàklenîk, pàlačnîk, pàrasnîk, pèrjanîk, pàpradnîk, prȉložnîk, prȉslušnîk, prèpisnîk, prèhodnîk, pȍvodnîk, pȍsjednîk, pȍslenîk, pȍdbradńîk, pȍdvratnîk, pȍdložnîk, pȍdručnîk, pȍdržnîk, ràbotnîk, ràsadnîk, slȕžbenîk, svèčanîk, svèšteníc, svjèšteníc, sàmrtnîk, sùvrsnîk, sùložnîk, sùludnîk, trùdbenîk, ùvjernîk, ùgodnîk, ùkosnîci, ùpletnîk, ùprosnîk, ùreznîk, ùročnîk, ùmirnîk, ùtopnîk, ùvodnîk, vàvežńîci, zàkupnîk, zàručnîk, zàtočnîk, zàušnîci. Andrijâš, kràjcarâš, Màtijâš, Mȉlijâš, pàprikâš, šùbarâš; Ivanîš, nèmarîš.

Bàbakâj u ostalijem padežima (osim u akus. jedn.) gubi sporedni akcenat: Bàbakaja, Bàbakaju itd.

Vȉnogrâd ima u gen. mn.: vinográdâ, a u d. i. l.: vinográdima.

IV. b. α. δδ. Kao golùbińâk, koje vidi na str. 55, imaju akcenat: kobàsičâr, lubèničâr, rukùničâr, vodèničâr. kokȍšińâk; bogȍradnîk, bezȍbraznîk, dobrȍsretńîk dobrȍsrećnîk, golȍbradnîk, krvȍločnîk, pokȍļenîk, ponèdjelnîk ponèdionîk, samȍvlasnîk, solȍjednîk, soļebnîk.

IV. b. α. εε. Kao krvoprȍlitnîk, koje vidi na str. 55, ima akcenat samo još: jednogȍdišńîk.

IV. b. α. ζζ. Kao sávjetnîk, koje vidi na str. 55, imaju akcenat: nápašńâk, rázvodńâk, smétenâk; náčelnîk, náhodnîk, námjesnîk, nápasnîk, náredníc, pústinîk, prijèkladnîk, smétenîk, súveznîk, súvrsnîk.

IV. b. α. ηη. Kao bezákonîk, koje vidi na str. 55, imaju akcenat: bezákońâk; nenávidnîk.

Digitized by Google

IV. b. β. αα. Kao grȁhovîšte, koje vidi na str. 54, imaju akcenat: drȁgomîļe, gȏrocvijeće, Pȁkovrâće, zȁravâńe. Tako sva supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kakav je n. pr. u brȁtimiti: brȁtimļêńe. grȁhovîšte, ļȅtovîšte, mȁkovîšte, pȁdalîšte, pjȅvalîšte, spȁsovîšte.

IV. b. β. ββ. Kao Rûdničîšte, koje vidi na str. 54, imaju akcenat samo još supstantiva postala nastavkom *ije* od glagola s akcentom, kakav je n. pr. u lȏgoriti: lȏgorêńe.

IV. b. β. γγ. Kao ŕvalîšte, koje vidi na str. 54, imaju akcenat: vàrimêso. — Supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kakav je n. pr. u bèrberiti: bèrberêńe. — bòstanîšte, ìgralîšte, kàčarîšte, kònopļîšte, kŕtolîšte, kùdjelîšte, kùpusîšte, nàpojîšte, pòmorîšte, pòsvadîšte, pòvratîšte, prìstanîšte, ràzbojîšte, ràzložîšte, sjèkirîšte, šèničîšte, tŕkalîšte.

IV. b. β. δδ. Kao namàstirîšte, kzje vidi na str. 55, imaju akcenat: panàđurîšte, počlvalîšte i sva supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kakav je n. pr. u: bojàdisati: bojàdisâńe.

IV. b. β. εε. Kao mimoìlažêńe, koje vidi na str. 55, imaju akcenat samo supstantiva postala nastavkom *ije* od glagola s akcentom, kao što je n. pr. u mimoìlaziti.

IV. b. β. ζζ. Kao rázbojîšte, koje vidi na str. 55, imaju akcenat: šétalîšte i sva neutra, koja nastavkom *ije* postaju od glagola s akcentom, kakav je u bŕložiti: bŕložêńe.

IV. b. γ. αα. Kao mŕkoglêđa, koje vidi na str. 54, imaju akcenat: stŕmoglêđa i tànkoprêļa.

IV. b. γ. ββ. Kao kŕtopŕđa, koje vidi na str. 54, samo je još: nègledûša.

IV. c. α. αα. Kao lästavičńȁk, koje vidi na str. 55, imaju akcenat: ȍkoločêp; ȍdgonetļâj; nȁpoličâr, đûturičâr; lästavičńȁk; jȁbukovîk.

IV. c. α. ββ. Kao bèskućanîk, koje vidi na str. 56, imaju akcenat: ġìgeričâr, nàpoličâr, pàrakuvâr, pljavičâr, prèpličâr. ànatemńȁk, ȍkameńȁk, prèzimeńȁk; ànatemnîk, bèskućanîk, bùdionîk, kòpaonîk, màđionîk, mȍlitvenîk, nèpravednîk, ȍjađenîk, ȍtaġbenîk, pòzajmenîci.

IV. c. α. γγ. Kao ponèdionîk, i δδ. kao nágoničâr, koje vidi na str. 56, nema druge nijedne tako akcentovane.

IV. c. β. αα. Kao vȍjvodovâńe, i ββ. bèsposličêńe, i γγ. izȍbilovâńe, i δδ. nápastovâńe, koje vidi na str. 55 i 56, imaju akcenat

Digitized by Google

samo supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kakav je u: vȍjvodovati, bèsposličiti, izȍbilovati, nápastovati.

IV. d. α. Kao ponèdioničâr, koje vidi na str. 56, nema nijedne druge tako akcentovane: β. kao bȕļubašovâńe sama su supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kakav je u bȕļubašovati.

IV. e. α. αα. Kao pȍlažâjnīk, koje vidi na str. 57, nema nijedne druge tako akcentovane.

IV. e. α ββ. Kao pòslânīk, koje vidi na str. 57, imaju akcenat: Ilījnštâk, pòdkôńâk, pòstôlńâk; bùntôvnīk, bèzvônīk, dòglâvnīk, Dùbrôvnīk, ìzdâjnīk, kòmârnīk, ļùbôvnīk, òtrôvnīk, ȍčâjnīk, prȍtīvnīk, pòkôjnīk, pòkôrnīk, sùpôjnīk, sùpârnīk, ùbôjnīk, ùčâjnīk, ùtôrnīk.

IV. e. α. γγ. Kao rukòdâvnīk, koje vidi na str. 57, imaju akcenat: malòvijećnīk, rukòstâvnīk

IV. e. α. δδ. Kao skorovèčerńâk, i εε. àrânđelovštâk nema nijedne druge tako ekcentovane a ζζ. kao nástôjnīk (sve troje vidi na str. 57, 58) samo je još ráskôvnīk.

IV. e. β. αα. Kao brábônčêńe, ββ. pìjânčovâńe, γγ. djèvôjčêńe sama su supstantiva, koja nastavkom *ije* postaše od glagola s akcentom, kakav je n. pr. u: brȁbônčiti, pìjânčovati, djèvôjčiti.

V. Supstantiva, koja postaju nastavcima *in, janin*, imaju u jednini akcentuaciju kao i druga maskulina, s kojima su glede broja slogova jednaka; u množini pako vrlo mnoga imaju nešto drugačiju akcentuaciju, nego što je u maskulinâ, s kojima se, izgubivši slog *in*, glede broja slogova izjednačiše.

1. Sr̈bin, Ȕgrin, Tùrčin imaju akcenat:

Sr̈bin	Sr̈bi	Ȕgrin	Ȕgri	Tùrčin	Tûrci
Sr̈bina	Sr̈bâ	Ȕgrina	Ȕgârâ	Tùrčina	Tùrâkâ
Sr̈binu	Sr̈bima	Ȕgrinu	Ȕgrima	Tùrčinu	Tûrcima
Sr̈bina	Sr̈be	Ȕgrina	Ȕgre	Tùrčina	Tûrke
Sr̈bine	Sr̈bi	Ȕgrine	Ȕgri	Tùrčine	Tûrci
Sr̈binom Sr̈binu	Sr̈bima	Ȕgrinom Ȕgrinu	Ȕgrima	Tùrčinom Tùrčinu	Tûrcima

Sa Sr̈bin poredi brȁtić, sa Sr̈bi lȁvi; s Ȕgrin brȁtić, s Ugri sȕžńi; s Tùrčin jèzik, s Tûrci žr̈vńi.

2. Kojima je gravis ili akut u nom. jedn na trećem slogu s kraja, imaju akcenat upravo kao i druga maskulina, kojijem su i u jednini i opet u množini što se tiče broja slogova ravna.

Digitized by Google

a) α)

kȓšćanin	kȓšćani
kȓšćanina	kȓšćânâ
kȓšćaninu	kȓšćanima
kȓšćanina	kȓšćane
kȓšćanine	kȓšćani
kȓšćaninom	kȓšćanima
kȓšćaninu	

a) β)

Arnàutin	Arnàuti
Arnàutina	Arnàûtâ
Arnàutinu	Arnàutima
Arnàutina	Arnàute
Arnàutine	Arnàuti
Arnàutinom	Arnàutima
Arnàutinu	

b) α)

žúp̨anin	žúp̨ani
žúp̨anina	žúp̨ânâ
žúp̨aninu	žúp̨anima
žúp̨anina	žúp̨ane
žúp̨anine	žúp̨ani
žúp̨aninom	žúp̨anima
žúp̨aninu	

b) β)

Banáćanin	Banáćani
Banáćanina	Banáćânâ
Banáćaninu	Banáćanima
Banáćanina	Banáćane
Banáćanine	Banáćani
Banáćaninom	Banáćanima.
Banáćaninu	

b) γ)

Pomorávl̨anin	Pomorávl̨ani
Pomorávl̨anina	Pomorávl̨ânâ
Pomorávl̨aninu	Pomorávl̨anima
Pomorávl̨anina	Pomorávl̨ane
Pomorávl̨anine	Pomorávl̨ani
Pomorávl̨aninom	Pomorál̨anima
Pomorávl̨aninu	

b) δ)

Brzopaláńčanin	Brzopaláńčani
Brzopaláńčanina	Brzopaláńčânâ
Brzopaláńčaninu	Brzopaláńčanima
Brzopaláńčanina	Brzopaláńčane
Brzopaláńčanine	Brzopaláńčani
Brzopaláńčaninom	Brzopaláńčanima
Brzopaláńčaninu	

3. Kojima je gravis ili akut u nom. jedn. dal̨e od trećega sloga natrag, i kojima je na trećem slogu s kraja ili još dal̨e natrag dvostruki ili obli, imaju u jednini akcenat kao i druga maskulina, kojima su brojem slogova ravna, ali u množini imaju ne samo na krajńa dva sloga genetiva, nego još i na drugom slogu s kraja nominativa, akusativa i vokativa, te na trećem dativa, instrumentala i lokativa akcenat sporedni:

Digitized by Google

a) Akcenat je u nom. jedn. na trećem slogu skraja

grädđanin	grädđâni
grädđanina	grädđânâ
grädđaninu	grädđânima
grädđanina	grädđâne
grädđanine	grädđâni
grädđaninom grädđaninu	grädđânima

b) Akcenat je u nom. jedn. na četvrtom slogu s kraja:

α)	β) αα)	β) ββ)
Pòžežanin	Trâvničanin	Vînkôvčanin
Pòžežanina	Trâvničanina	Vînkôvčanina
Pòžežaninu	Trâvničaninu	Vînkôvčaninu
Pòžežanina	Trâvničanina	Vînkôvčanina
Pòžežanine	Trâvničanine	Vînkôvčanine
Pòžežaninom	Trâvničaninom	Vînkôvčaninom
Pòžežaninu	Trâvničaninu	Vînkôvčaninu
Pòžežâni	Trâvničâni	Vînkôvčâni
Pòžežânâ	Trâvničânâ	Vînkôvčânâ
Pòžežânima	Trâvničânima	Vînkôvčânima
Pòžežâne	Trâvničâne	Vînkôvčâne
Pòžežâni	Trâvničâni	Vînkôvčâni
Pòžežânima	Trâvničânima	Vînkôvčânima

γ) αα)	γ) ββ)	γ) γγ)
vàrošanin	Dùbrôvčanin	Bìdgrađanin
vàrošanina	Dùbrôvčanina	Bìdgrađanina
vàrošaninu	Dùbrôvčaninu	Bìdgrađaninu
vàrošanina	Dùbrôvčanina	Bìdgrađanina
vàrošanine	Dùbrôvčanine	Bìdgrađanine
vàrošaninom	Dùbrôvčaninom	Bìdgrađaninom
vàrošaninu	Dùbrôvčaninu	Bìdgrađaninu
vàrošâni	Dùbrôvčâni	Bìdgrađâni
vàrošânâ	Dùbrôvčânâ	Bìdgrađânâ
vàrošânima	Dùbrôvčânima	Bìdgrađânima
vàrošâne	Dùbrôvčâne	Bìdgrađâne
vàrošâni	Dùbrôvčâni	Bìdgrađâni
vàrošânima	Dùbrôvčânima	Bìdgrađânima

Digitized by Google

δ)

Páležanin	Páležâni
Páležanina	Páležânâ
Páležaninu	Páležânima
Páležanina	Páležâne
Páležanine	Páležâni
Páležaninom Páležaninu	Páležânima

c) Akcenat je u nom. jedn. na petom slogu s kraja:

α)	β) αα)	β) ββ)
Cärigrađanin	Pòdgoričanin	Kòstâjničanin
Cärigrađanina	Pòdgoričanina	Kòstâjničanina
Cärigrađaninu	Pòdgoričaninu	Kòstâjničaninu
Cärigrađanina	Pòdgoričanina	Kòstâjničanina
Cärigrađanine	Pòdgoričanine	Kòstâjničanine
Cärigrađaninom	Pòdgoričaninom	Kòstâjničaninom
Cärigrađaninu	Pòdgoričaninu	Kòstâjničaninu
Cärigrađâni	Pòdgoričâni	Kòstâjničâni
Cärigrađânâ	Pòdgoričânâ	Kòstâjničânâ
Cärigrađânima	Pòdgoričânima	Kòstâjničânima
Cärigrađâne	Pòdgoričâne	Kòstâjničâne
Cärigrađâni	Pòdgoričâni	Kòstâjničâni
Cärigrađânima	Pòdgoričânima	Kòstâjničânima

β) γγ)		β) δδ)	
Kàranôvčanin	Kàranôvčâni	Radòvâšničanin	Radòvâšničâni
Kàranôvčanina	Kàranôvčânâ	Radòvâšničanina	Radòvâšničânâ
Kàranôvčaninu	Kàranôvčânima	Radòvâšničaninu	Radòvâšničânima
Kàranôvčanina	Kàranôvčâne	Radòvâšničanina	Radòvâšničâne
Kàranôvčanine	Kàranôvčâni	Radòvâšničanine	Radòvâšničâni
Kàranôvčaninom Kàranôvčaninu	Kàranôvčânima	Radòvâšničani- nom Radòvâšničaninu	Radòvâšničânima

γ)

Pétkovičanin	Pétkovičâni
Pétkovičanina	Pétkovičânâ
Pétkovičaninu	Pétkovičânima
Pétkovičanina	Pétkovičâne
Pétkovičanine	Pétkovičâni
Pétkovičaninom Pétkovičaninu	Pétkovičânima

*

Digitized by Google

2. a. α. Kao kȑšćanin, koje vidi na str. 65, imaju akcenat: àrgatin, àrapin, Bùdļanin, čīvutin, čòbanin, dùnđerin, dvòranin, gùrbetin, gòranin, Gròčanin, hrīšćanin, hòrjatin, Jèvrein, Jèrmenin, Làtinin, Mlèčanin, mèkterin, ògńanin, pòganin, rsuzin, Sèńanin, sèljanin, spùrjanin, stòpanin, Tàtarin, tīranin tīrjanin, ùsarin.

Za jedninu poredi dòbrotvor, za množinu jèzici.

2. a. β. Kao Arnàutin, koje vidi na str. 65, nema druge nijedne tako akcentovane.

Za jedninu poredi gospòdičić, za množinu komàdić.

2. b. α. Kao žúpļanin, koje vidi na str. 65, imaju akcenat: Báčvanin, Drīńanin, Jádranin, Jájčanin, Lévčanin, Líčanin, Máčvanin, Múļanin, púčanin, Rīmļanin, Rćanin.

Za jedninu poredi strīčevīć, za množinu prórok.

2. b. β. Kao Banáćanin, koje vidi na str. 65, imaju akcenat: Kováčanin, Kotáranin, Konávļanin, Kikīnđanin, Mostáranin, Palánčanin, Staláćanin, Solīńanin, Vrdnīčanin.

Za jedninu poredi dobrīković, za množinu prńávor.

2. b. γ. Kao Pomorávļanin, koje vidi na str. 65, imaju akcenat: Bańolúčanin, Karanóvčanin (i Kàranôvčanin), Kragujévčanin, Požarévčanin, Podunávļanin.

2. b. δ. Kao Brzopaláńčanin nema druge nijedne tako akcentovane.

3. a. Kao grädanin, koje vidi na strani 66, imaju akcenat: Bäńanin, Bäranin, Bīrčanin, Bïšćanin, Bödâni, brđanin, Dëčâni, Dòļâni, Grûžanin, kùćanin, Lùžâni, mjëštanin, möždâni, Növļanin, Pëćanin, Pïvļanin, Rïšńanin, Rümļanin, Skädranin. — Bösńanin, Bùgarin, cïgani, dûšmanin, Krčanin, Srbļanin, tïtorin imaju u množini: Bùgari, Bùgârâ, Bùgarima, Bùgare.

3. b. α. Kao Pöžežanin, koje vidi na str. 66, imaju akcenat: Dòbroćanin, Lïpničanin, Mïtrovčanin, Osječanin, Sòpočâni,

3. b. β. αα. Kao Trâvničanin koje vidi na str. 66, imaju akcenat: Lûštičanin, Rûdničanin.

3. b. β. ββ. Kao Vînkôvčanin, koje vidi na str. 66, ima akcenat: još Kârlôvčanin. Vuk doista bilježi: Kârlovčanin, nu ili to nije pravo, ili ako je, onda će biti i: Vînkovčanin.

3. b. γ. αα. Kao vàrošanin, koje vidi na str. 66, imaju akcenat: Cètińanin, Gùsińanin, Iločanin, Kòtoranin, Lòzničanin, Mòračanin, Ocińanin, Osaćanin, Orašanin, Pòvijanin, Sìbińanin, šèrežanin, stòkućanin, Sòkoļanin, Tìmočanin, Trèbińanin, ùkućanin.

3. b. γ. ββ. Kao Dùbrôvčanin, koje vidi na str. 66, nema druge nijedne tako akcentovane.

Digitized by Google

3. b. γ. γγ. Kao Bìograđanin, koje vidi na str. 66, imaju akcenat: Bečkèrečanin, Karàšičanin, Kolàšińanin, Krivòšijanin, Ļubòtińanin, Ļevòrečanin, Novòsađanin, Pomòravļanin, Studèničanin.

3. b. δ. Kao Páležanin, koje vidi na str. 67, još je: Vílićanin.

3. c. α. Kao Cärigrađanin, koje vidi na str. 67, imaju akcenat: Bükovičanin, Đäkovičanin, Srëbrničanin.

3. c. β. αα. Kao Pòdgoričanin, koje vidi na str. 67, još je: Sùbotičanin.

3. c. β. ββ. Kao Kòstâjničanin, koje vidi na str. 67, nema druge nijedne tako akcentovane.

3. c. β. γγ. Kao Kàranôvčanin, koje vidi na str. 67, nema druge nijedne tako akcentovane, a i ova ima u nom. jedn. i Karanóvčanin, s kojom akcentuacijom spada među primjere kao što su 2. b. γ. Pomorávļanin, koje vidi na str. 65.

3. c. β. δδ. Kao Radòvâšničanin, koje vidi na str. 67, nema nijedne druge tako akcentovane.

3. c. γ. Kao Pétkovičanin, koje vidi na str. 67, nema druge nijedne tako akcentovane.

B. Supstantiva s pomičnim a.

I. Koja su u nom. jedn. od jednoga sloga, imaju akcenat dvostruki i taj im ostaje u svijem padežima, do u gen. mn., u kojem postaje akutom:

a)		b)	
sän	snï	zlò	zlä
snä	sánâ	zlä	zálâ
snü	snïma	zlü	zlïma
sän	snë	zlò	zlä
snë	snï		
snöm	snïma	zlòm	zlïma
snü		zlü	

a. Kao sän imaju akcenat: päs, šäv. Ako u mn. prione slog *ov*, onda je akcenat: snövi, snôvâ, snövima, snöve.

b. Kao zlò samo je još dnò, a ovo ima u gen. mn.: dânâ.

II. Za supstantiva, koja u nom. jedn. imaju akcenat na drugom slogu s kraja, četiri su pravila, po kojima im se akcenat u padežima mijeńa.

1. Koja u nom. jedn. imaju akcenat dvostruki, taj im ostaje u svijem padežima bez promjene i samo u gen. mn. dobivaju još dva sporedna akcenta:

Digitized by Google

a)		b)		c)	
sȕžań	sȕžńi	päsmo	päsma	smökva	smökve
sȕžńa	sȕžâńâ	päsma	päsâmâ	smökvê	smökâvâ
sȕžńu	sȕžńima	päsmu	päsmima	smökvi	smökvama
sȕžńa sȕžńu	sȕžńe sȕžńi	päsmo	päsma	smökvu smökvo	smökve
sȕžńem sȕžńu	sȕžńima	päsmom päsmȕ	päsmima	smökvôm smökvi	smökvama

2. Koja u nom. jedn. imaju akcenat obli, taj im ostaje u svijem padežima, do u gen. mn., u kojem imaju dvostruki i dva sporedna:

a)		b)		c)	
žȓvań	žȓvńi	sûnce	sûnca	dôjka	dôjke
žȓvńa	žȓvâńâ	sûnca	sûnâcâ	dôjkê	dôjâkâ
žȓvńu	žȓvńima	sûncu	sûncima	dôjci	dôjkama
žȓvań žȓvńu	žȓvńe žȓvńi	sûnce	sûnca	dôjku dôjko	dôjke
žȓvńem žȓvńu	žȓvńima	sûncem sûncu	sûncima	dôjkôm dôjci	dôjkama

3. Koja u nom. jedn. imaju gravis na drugom slogu s kraja: a) ako su od dva sloga, gravis im (maskulinima i femininima) u vokativu postaje dvostrukim, a u gen. mn. (svjema) akutom na drugom slogu s kraja; b) ako su od više nego dva sloga, gravis im (maskulinima) u vokativu postaje dvostrukim, a u gen. mn. se gravis pomakne za jedan slog natrag, pak onda maskulina dobivaju na krajńa dva a neutra na krajńa tri sloga sporedne akcente:

a) α)		a) β)		a) γ)	
kòsac	kòsci	vèslo	vèsla	sèstra	sèstre
kòsca	kosácâ	vèsla	vesálâ	sèstrê	sestárâ
kòscu	kòscima	vèslu	vèslima	sèstri	sèstrama
kòsca kȍšče	kòsce kȍsci	vèslo	vèsla	sèstru sëstro	sèstre sëstre
kòscem kòscu	kòscima	vèslom vèslu	vèslima	sèstrom sèstri	sèstrama

b) α)		b) β)	
blizànak	blizànci	rebàrce	rebàrca
blizànka	blïzanâkâ	rebàrca	rèbârâcâ
blizànku	blizàncima	rebàrcu	rebàrcima
blizànka blïzanče	blizànke blïzanci	rebàrce	rebàrca
blizànkom blizànku	blizàncima	rebàrcem rebàrcu	rebàrcima

Digitized by Google

4. Koja u nom. jedn. imaju akut na drugom slogu s kraja: a) ako su od dva sloga, akut im (maskulinima i femininima) u vokativu jedn. postaje oblim, a u gen. mn.: maskulina dobivaju tri obla, feminina akut na drugom slogu i sporedni na krajńem, neutra jedna imaju kao maskulina, druga kao feminina, treća dobivaju dvostruki i dva sporedna; b) ako su od više nego dva sloga, tada (maskulina i feminina) u vok. jedn. dobivaju dvostruki i pored ńega na drugom slogu s kraja sporedni akcenat, u gen. mn. pako akut se, postavši gravisom, svjema pomiče za jedan slog natrag, te pored ovoga dobivaju na tri krajńa sloga sporedne akcente:

a) α)		a) β)		a) γ)	
skúpac	skúpci	písmo	písma	cígla	cígle
skúpca	skûpâcâ	písma	pîsâmâ, vratíla, bȑvâńâ	cíglê	cigálâ
skúpcu	skúpcima	písmu	písmima	cígli	cíglama
skúpca skûpče	skúpce skúpci	písmo	písma	cíglu cîglo	cígle
skúpcem skúpcu	skúpcima	písmom písmu	písmima	cíglôm cígli	cíglama

b) α) αα)		b) β)		b) γ)	
bjegúnac	bjegúnci	vreténce	vreténca	sulítńa	sulítńe
bjegúnca	bjègûnâcâ	vreténca	vrètênâcâ	sulítńê	sùlîtâńâ
bjegúncu	bjegúncima	vreténcu	vreténcima	sulítńi	sulítńama
bjegúnca bjègûnče	bjegúnce bjègûnci	vreténce	vreténca	sulítńu sülîtńo	sulítńe
bjegúncem bjegúncu	bjegúncima	vreténcem vreténcu	vreténcima	sulítńôm sulítńi	sulítńama

α) ββ)	
inostránac	inostránci
inostránca	inòstrânâcâ
inostráncu	inostráncima
inostránca	inostránce
înostrânče	înostrânci
inostráncem inostráncu	inostráncima

α) γγ)	
Novopazárac	Novopazárci
Novopazárca	Novopàzârâcâ
Novopazárcu	Novopazárcima
Novopazárca	Novopazárce
Növopazârče	Növopazârci
Novopazárcem Novopazárcu	Novopazárcima

Digitized by Google

	α) δδ)
čuturoispílac	čuturoispílci
čuturoispílca	čuturoìspîlâcâ
čuturoispílcu	čuturoispílcima
čuturoispílca	čuturoispílce
čuturoïspîlče	čuturoïspîlci
čuturoispílcem čuturoispílcu	čuturoispílcima

II. 1. a. Kao sùžań, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: däbar, köpar, mëštar, Mïtar, sëbar, Skädar, Ugar, vëpar, vjëtar, Zädar. djëtao, kùtao, nügao, svŕdao, ügao, üzao, vïžao, vïtao, vŕtao; . . Gŕbaḷ, käšaḷ, prëgaḷ, rögaḷ, Sŕbaḷ, ügaḷ. — Rïsan; glëžań, Rävań, svëžań, sëžań, sùžań, tärań, vïgań. bähat, dŕhat, kvärat, nökat, pörat. ćürak, ćöšak, dëńak, köšak, mözak, pjëvak, püpak, rävak sköpak, smëtak, smötak, sköpak, tärak, tröšak, tüčak, vösak, vrëńak. brätac, Bësac, düpac, gräšac, Grübac, gübac, hïtac, hļëbac, jämac jëmac, krüšac, küpac, klöpac, läkac, lükac, lïsac, ļübac, pjëšac, pŕpac, präsci, Šäbac, Šänac, Vükac, Vläšac, Vršac, znänac. Bïrsč, Märač.

nügao ima u lok. jedn. núglu, a gravis imaju u tom padežu: mòzgu, nòktu, vòsku.

Ako u mn. prione slog *ov* akcenat je: sùžńevi, sùžńêvâ, sùžńevima, sùžńeve, samo: vèpar, vèprovi, vèprôvâ, vèprovima, vèprove. nökat ima u gen. mn. nokátâ.

39 supstantiva, ta su: čävao, Pävao, übao. blïznovi. Bïhać. dänak, dälak, kïmak, sänak, sïnak, stänak, zböjak, zgläväk, znöjak. Bäjac, dülac, Đürac, gŕnac, järac, jâńci, klïnac, kräjac, mlïnac, pïlac, pälac, sïrac, stärac, Sïvac, slïnac, Sïnac, Sïńac, štürac, tälac, tänac, üjac, zdräväc, žälac. Đürađ. gänač imaju akcenat:

stärac	stârci	stärčevi
stârca	stärâcâ	starčévâ
stârcu	stârcima	stärčevima
stârca	stârce	stärčevi
stârče	stârci	stärčevi
stârcem stârcu	stârcima	stärčevima

Ako *l* na kraju sloga ostane, onda je kao i stärac: pälac, pâlca, pâlcu itd.; promjeni li se *l* na *o*, tada je: tälac, täoca, täocu, täoca, täoče, täocem, täocu; täoci, tälâcâ, täocima, täoce.

Digitized by Google

Svèkar ima akcenat: svèkra, svèkru, svèkra, svèkre, svèkrom, svèkru; svèkri svèkrovi, svèkârâ svèkrôvâ, svèkrima svèkrovima, svèkre svèkrove.

Čëšaļ i Pëtar imaju akcenat i kao sûžań i kao svëkar.

II. 1. b. Kao päsmo, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: grëbļe, Pļëvļe, Sköpļe, Slïvļe, Slïvńe. jütro; ńëdra, püzdro, sïdro. mäslo, sïdlo sïglo, svr̂dlo. bräšno. päsmo. püce, sr̂ce. brätstvo, kmëtstvo[1] sr̂ce ima u gen. mn. sr̂dâcâ i sr̂câ, ovo posļedńe kao gr̂lo, koje vidi na str. 3.

püce püca ima u mn. püca, pütâcâ, pücima, ali taj supstantiv pravo spada među osnove na suglas püce püceta, te će se među ovima još jednoć spomenuti

Klûpko u mn. ima: klùpka, klubákâ, klùpcima.

Među ova neutra pristaju i maskulina: brätko, Cvjëtko, Cürko, Čülko, Čr̂ko, ćütko, ćáćko (i ćáćko), Đürko, Läcko, mäcko, Mäško, Mïško, Mr̂ško, Nëško, Pëtko, pläčko, Pürko, Rätko, Räcko, Räško, sïnko (i sînko), Srëćko, Väsko, Vïtko, Vüčko, Vïćko, Zlätko.

II. 1. c. Kao smökva, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: hïska, fïska, ļüska, ńïska, pïska, präska, plïska, pļüske, püška, tüska, tröska, vïska, vrïska, zvïzga. bäčva, bäkva, bjëčva, blïtva, bödva, bökva, brädva, brëskva, brözgva, bröskva, bükva, drëtva, glöđva, grüdva, lëtva, lökva, mëstva, mëtva, Möskva, mr̂kva, näćve, nözdra, nëgve, östve, öšve, plödva, räčve, rötkva rökva, rözgva, svëkra, smökva, spr̂tva, tïkva, ütva, zükva, žükva. Andra. čäpļa, gräbļe, käpļa, kr̂pļe. bëdra, ïkra, ïskra, lïtra, nözdra, püzdra, sëdra, vïdra. bübla, dïple, tësla, sköbla. kötla. bäsna, blïzna, pëkna, pjësna pjësma, Bëkna, ćëtna, čüdna, dëpna, Dökna, Đükna, Gösna, Jäsna (i Jásna), Jökna, mëkna, Rädna, Rïžna, Rïzna, Stäkna, Sökna, Tävna, üsna, Vïdna. mäkļa, räkļe, räšļe, säbļa, šïkļa, täkļa, trïšļa, tr̂kļa, zübļa. krösńe. kläšńa kläšńe, mösńe, sükńa, trëšńa, višńa. löpta, plähta, štëhta. brïtva, ļëstve, pļëtva, sjëtva, stätva, žëtva. nätra, üstra, vätra. svädba. kükma, krïzma, päsma. blëska, brëška, bïtka, cjëpka, čëtka, čïpka, dvïska, gräška, grïska, güska, järka, käčka, kvöčka, klëpka, klëčka, klöpka, köcka, krüška, lëtka, lïska,

[1] Neutra, koja postaju nastavkom stvo, ako se u gen. mn. govore s umetnutim *a*, imaju akcenat brätstvâ, ako ne, onda im je akcenat toga padeža kao u netara bez pomičnoga *a*, kojima su svak puta brojem slogova ravna, dakle brätstvo brâtstvâ kao gr̂lo gr̂lâ. To vaļa za sva neutra na *stvo*, koja će se još spomenuti.

Digitized by Google

löćka, lütka, lüčka, mäčka mäška, mëčka, mïška, mötka, mŕska, pëćka, plätka, pläčka, pröčka, plètke, plëćka, pļäčka, präćka, präška, püćka, sïtka, sjëčka, sräčka, stäpka, šïpka, šïška, täčka, tëpka, tëtka, tŕćka, trüpka, vöćka, Zlätka. müzga, rözga. Ļüpča, köpča, kövča.

brëskva u gen. mn.: brësâkâ. n. a. v. näćve, g. naćávâ, d. i. l. nàćvama, kad bi ta riječ imala jedninu, akcenat za cijelo da bi bio: nàćva, kao što je od pàvta, koje također ima u mn.: pävte, pavátâ, pàvtama.

II. 2. a. Kao žŕvań, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: môzak, smîsao, ńîsak, pîsak, pļûsak, pļêsak, pŕsak, stîsak, tïjesak, trïjesak, vêsak, nâvo. rûjan. bâdaļ, bôdaļ, čûkaļ, mâkaļ, pêdaļ, pîkaļ. bâcań, bûbań, Hŕmań, Krûpań, lïpań, Mûčań, pûcań, Rtań, splâvań, skrêtań, svîbań, sïječań, sŕpań, šûšań, trâvań, tûcań, tûtań. bâkat, lâkat. brčak, čûnak, drôzak, Jâzak, jârak, lïjevak, vrïjesak. vrïjesac.

Ovamo spada još kolektiv tëoci (= têlci), tëlâcâ, tëocima (= têlcima), tëoce (= têlce).

Jâzak i jârak imaju u lokat. jedn.: Jásku, járku. lâkat u gen. mn : lakátâ. môzak glasi i mözak, prema kojemu su ostali padeži vidi II. 1. a.

II. 2. b. Kao sûnce, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: bôrje, bûsje, dûbļe, dŕvļe, grâbļe, glôžje, grôbļe, jôšje, klâsje, kôšļe, skôsje, lôzje, ôsje, pêrje, rûbļe, rôbļe, šîbļe, snôpļe, štâvļe, zvïjerje, zdrâvļe. Râvno. gŕoce (= gŕlce), vrëoce (= vrêlce), zŕnce, žväoce (= žvâlce), cârstvo, čôjstvo, täostvo (= tâlstvo).

Ako se koje u gen. mn. govori bez umetnoga *a*, akcenat je kao u tïjelo (vidi str. 4), n. pr cârstvâ, cârstvî.

Zŕnce ima u mn.: zŕnca, zrnácâ, zŕncima. Među ova neutra pristaju i maskulina: Brânko, Gôjko (i Gójko), Ivko, Jânko, Mârko, Nînko, Nôvko, Râjko (i Rájko), tâjko (i tájko), Vêļko (i Véļko).

II. 2. c. Kao dôjka, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: pôspa, prîtka, šûnka, zâmka, zâtka. slâvja, slâvļa. cŕkva, dîžva, gûžva, krïješva, Mâčva, mlâkva, mûrva, mârva, vŕšva. ômče. bâgra, šâtra, sûrla. Dîvna grîvna, Râjna, Râvna, Slâvna, Stôjna, tâjna, tôrna, ûjna. bâdļe, gâdļe. Râtńa. grînta, svôjta. klêtva. jêtra. stûdba, svôjdba. čâlma, kîčma. Anka, âlka, bêpka, bîļka, brŕuka, bûćka, bûčka, bïjelka, cêtka, čâvka, Drênka, dâjka, dîńka, dôjka, drâvka, drînka, dvôjka, dîļka, dîvka, gâtka, gôjka, grïješka, bâjka, Ivka, Ilka, Jôvka, krîška, skrîška, skrôjka, lïjenka, lôvka, Mîļka, mâjka (i májka), mâška, mëčka, mûrka, Nôvka, plôvka, plôjka, psôvka,

Digitized by Google

pûjka, pûńka, spônka, pûčka, plâvka, Pêtka, Râjka, rûnka, rânka, râńka, Smîļka, Smôļka, Stânka, Sîmka, Stâjka, Stôjka, sârka, svîrka, svîčka, sjênka, slâmka, sôjka, stêļka, strîmke, škôļka čkôļka, Sêńka, šârka, trâvka, tîmka, 'trûnka, trôjka, ûčka, Zôrka, Zîrnka, Zîńka, Žîvka, žênka, žîrka. Drêzga, drijezga. vîrca. bâlča, Bôrča, lijevča, Pôrča.

cîkva, klêtva, prîtka imaju u gen. mn.: cîkâvâ, klêtâvâ, prîtâkâ.

II. 3. a. α. Kao kòsac, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: nèsan. pètar, stàbar. kòtao, òsao, pàkao, pòsao, prùgao. čèsan. bàdaļ. bàdań, čèšań, lùžań, mètań, nòžań, ògań, rèžań. bòjak, dòmak, grèbak, gròbak, kàļak, làžak, lòvak, lèpak, ļàļak, mòmak, mòļak, nòsak, pòpak, pràmak, ròbak, ràšak, snòpak, šìbak, tòčak. bògac, bjègac, bòbac, bìzac, bìļac, bòdac, cìnac, čìstac (i čístac), čàtac, čèpac, dròbac, dràgac, gvòzdac, Gràčac, gàčac, glàdac, zglàvac, Gòštac, hòdac, hròmac, hròpac, kòtac, kòštac, kòmac, kîstac, kòbac, kàlac, kàļac, kòsac, làžac, ļùtac, làstac, smòčac, mòļac, nòsac, nòrac, rònac, òtac, pòpac, pìstac, Plàvac (i Plávac), pràvac, pàrac, ròvac, ròžac, skòčac, stùpac (i stúpac), štàpac, sìrpac, stîrmac, svîlac, škòpac, škròpac, štènac, šòkac, škòkci, trùpac, tènac, tòčac, vìdac, vòzac, vàšac, vòdac.

Mòmak ima u vok. jedn.: mômče, u nom. mn.: mòmci i mömci. Ako u mn. prione slog *ov* akcenat je: òčevi, òčêvâ, òčevima, òčeve, samo kòtao i pòsao imaju u gen. mn.: kòtlôvâ, pòslôvâ. štènac ima u mn.: štênci, štënâcâ, štêncima, štênce.

Supstantiva: òrao, òvan (i óvan). vòlak. bòjac, dòlac (i dólac), kònac, lònac, lòvac, nòvac, plòvac, stòlac. Bòrač ova po akcentu, kakav im je u nom. jedn. idu u ovaj red, ali u ostalim padežima imaju akcenat:

òrao	órli	òrlovi
órla	orálâ	òrlôvâ
órlu	órlima	òrlovima
órla	órle	òrlove
ôrle	órli	òrlovi
órlom órlu	órlima	òrlovima

Vuk biļeži: Dôci Dolácâ, nu to će biti crnogorski jargon mjesto: Dóci Dolácâ.

kònac, lònac, nòvac imaju u mn.: kônci, könâcâ, kôncima, kônce.

II. 3. a. β. Kao vèslo, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: dòbro, kòpļe, stàklo, vèslo. ļùdstvo, mnòštvo, sròdstvo, žênstvo.

Digitized by Google

Ako se koje u gen. mn. govori bez pomičnoga *a*, akcenat će biti kao u pèro (vidi str. 4) n. pr. mnóštvâ.

bèdro, rèbro, sèdlo, stègno imaju u mn.: bëdra, bëdârâ, bëdrima.

Za gròtlo (i grótlo), jèdro, òkce, òkno, plèsmo, vjèdro (i vijèdro) nije pouzdano, imaju li u mn. kao vèslo, ili kao bèdro.

II. 3. a. γ. Kao sèstra, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: òspa àspa, màzga, ùzma, pòmńa. bàgra, sèstra. mèmla. bòbńa, gròžńa, hròpńa, klàdńa sklàdńa, kòpńa, mràžńa, nòšńa, pàžńa, pàtńa, plàšńa, pràtńa, pròšńa, svàdńa, vòžńa. bòrba, dvòjba, dvòrba, drùžba, gòzba, hìmba, kìńba, lìžba, pàrba, sjèdba, slùžba, srǵba, tèrba, trùdba, tùžba, ùzba, žènba, žùrba. krčma, sàčma. bàpka, trska. kòpca, nòćca nòjca, smrca.

pàvta ima u mn.: pävte, paváta, pàvtama. dàska, ìgra, ìgla, màgla, mètla, vàjda, jàgma imaju: dàska, dàskê, dàsci, dàsku, dàsko, dàskôm, dàsci; däske, dasákâ, dàskama.

Zèmļa, zèmļê, zëmļi, zëmļu, zëmļo, zèmļôm, zèmļi; zëmļe, zemáļa, zèmļama.

II. 3. b. α. Kao blizànak, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: ulìgań. maslàčak, posàlak, sagànak, sokòlak. Gradàčac, kravàčac, kozàlac, kokòtac, kotàlac, nožàńac, Otòčac, posàlac, staràčac, svetàčac.

Ako *l* na kraju sloga ne postaje *o*, akcenat je kao u blizànak, blizànka: kozàlac, kozàlca, kozàlcu, kozàlca, közalče, kozàlcem, kozàlcu; kozàlci, kòzalâcâ, kozàlcima, kozàlce, közalci. Tako i: kotàlac, kotàlca itd.; sokòlak, sokòlka itd. Ali u kotàlac *l* može postati *o*, i tada se gravis pomiče za jedan slog natrag: kòtaoca, kòtaocu, kotàlac, kòtaoče, kòtaocem, kòtaocu; kòtaoci, kòtalâcâ, kòtaocima, kòtaoce, kötaoci. Ovako je i posàlac, posàlak: pòsaoca, pòsaocu itd., pòsaoka itd.

kozàlac, kotàlac imaju u nom. jedn. i oblik: kòzlac, kòtlac, koji vidi na str. 11.

Vuk kaže, da se u Slavoniji govori i: pohìzac, pòhišca.

Po akcentu, kakav je u nom. jedn. spada ovamo i sinòvac, ali u ostalijem padežima ima drugačiju akcentuaciju:

sinòvac	sinóvci
sinóvca	sìnôvâcâ
sinóvcu	sinóvcima
sinóvca	sinóvce
sînôvče	sinóvci
sinóvcem	sinóvcima
sinóvcu	

Digitized by Google

Tako ima akcenat i pokrȍvac, ali nom. je i pȍkrovac; udȍvac ima u padežima akcenat i kao blizànak i kao sinȍvac.

II. 3. b. β. Kao rebàrce, koje vidi na str. 70, imaju akcenat: ogrèblo. bjelànce, brašànce, klubàšce, leđàšca, ostànce, pisàmce, sedlàšce, vlakànce, vratàšca, žumànce. čudèstvo, božànstvo, gospȍdstvo, rožànstvo. Tako još imaju akcenat: bezočànstvo, čovječànstvo, otačànstvo, svjedočànstvo, veličànstvo, vladičànstvo.

Ako se u gen. mn. koje govori bez pomičnoga *a*, akcenat biće da je kao u vretèno (vidi str. 4) n. pr. božánstvâ, ili svjedočánstvâ.

II. 4. a. α. Kao skúpac, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: nájam, nádam, násap, nážań, rásap, sájam, zájam, zážań. pijètao. čágaļ, štágaļ, štávaļ. rážań. bábak, bŕļak, búšak, bának, cvijètak, crvak, člának, ćúšak, čásak, ćúrak, ćútak, cvŕčak, čápci, čáčak, čvárak, čvórak, čvŕļak, čvŕčak, číčak, cúcak, čámak, čmíčak, dárak, drijènak, dúbak, dúšak, dvóńak, drémak, dŕžak, dróńak, dának, glásak, grózdak, grášak, gúsak, gŕšak, hládak, hréčak, háļak, hŕčak, ŕčak, klásak, klijènak, kúmak, krížak, klípak, klíčak, kŕmak, kúčak, lístak, lijèčak, líļak, ļíļak, mrávak, mráčak, mámak, mášak, máčak, máńak, mŕmak, mŕsak, múćak, másak, nóžak, núrak, pírak, prútak, prášak, pútak, pátak, pápak, píļak, pijèsak, pípak, práļak, pŕļak, púpak, púrak, púćak, pétak, spárak, rédak, répak, rúčak, rášak, srpak, stának, stídak, sédak, strúčak, šúļak, stijèńák, svráčak, svŕčak, stríčak, sijèvak, sijèrak, Sísak, skóčci, smŕčak, stójak, šášak, šíļak, šípak, škóļci, šļúnak, špúrak, skrúžak, šárak, stéćak, svítak, spárak, stríčak, šúpak, svŕtak, svŕčak, tráčak, tétak, trúnak, túļak, vézak, vlátak, váļak, vŕšak, víšak, vráńak, vrútak, zúbak, zéčak, zvéčak, zvŕčak, žížak. télac. lánac.

télac služi samo kao rugo: télac bóžji. *l* ostaje na kraju sloga ne promijeńen: télca, télcu itd.

Ako u množini prione slog *ov* (ev) akcenat je čvȍrkovi, čvorkóvâ, čvorkòvima, čvȍrkove.

lánac, vijènac imaju u množini: lânci vȉjenci, lânâcâ vȉjenâcâ, lâncima vȉjencima, lânce vȉjence.

II. 4. a. β. Kao písmo, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: vijèdro (i vjèdro). déblo, grótlo (i gròtlo), léglo, prúglo, stáblo, vrátlo, Vrátla, vrijèslo, rijèslo. rákno, sádno, súkno, vlákno; bŕvno, Dúmno, góvno, gúmno gúvno, Hlijèvno, klátno, plátno, vápno jápno, žvókno žvŕkno. písmo. bréncе, blášce, dáncе, dlánce, dlijèce glijèce, jájce,

Digitized by Google

líšce, pérce, rúnce, sijènce, slóvce, vínce, zvónce, žújce. bánstvo, drúštvo, knéštvo, kúmstvo, pjánstvo, trójstvo.

Ovamo idu i: biòce (= bélce), kriòce (= krílce), seòce (= sélce). góvno ima u mn.: gôvna, gövânâ, gôvnima.

Vuk je žalibože akcenat gen. mn. samo trima zabiļežio: pîsâmâ, Vratála, bŕvânâ, za to nije za sada pouzdano, kako imaju ostala; sudeći po tome, što feminina imaju redovito cigálâ, ja bih rekao da je i: vijedárâ, debálâ, stabálâ, vlakána, dlijetácâ, zvonáca, krilácâ, selácâ, ali ipak: gûmânâ, jâjâcâ, žûjâca, *bïjelâcâ, drûštâvâ. Bez pomičnoga a biće da je u gen. mn. akcenat kao u krílo (vidi str. 5): drúštvâ.

Ovamo pristaju maskulina: Bláško, bápko, brájko, Bájko, ćáćko (i čáćko), Dráško, Gójko (i Gôjko), Mírko, Míļko, Pávko, Ránko, Rájko (i Râjko), svójko, sŕčko, Véļko (i Vêļko), Vújko, Vlájko, Zdrávko, Žárko. U vokativu mjesto akuta dobivaju obli: Andro, Anto, Bóšńo, Gávro, Obro.

II. 4. a. γ. Kao cígla, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: blijèska, mézga. Déspa, Dmítra, Inđa, Kúmra, Mákra, Mítra, Pétra, Róksa, Sínđa, Súlta, Kúšļa, Górde, Dóbre. jézgra, mézgra. cígla, jágla, kúgla, tábla. mésna. bódļa, dúpļa, čéšļa. crijèpńa, gátńa, glávńa, gŕdńa, hítńa, jéžńa, kúpńa, lúžna, ļútńa, mijèšńa, mŕžńa, mútńa, pijèhńa, pŕžńa, prijètńa, rádńa, rédńa, smétńa, smútńa, spŕdńa, skítńa, sípńa, slútńa, srdńa, súdńa, šćtńa, stédńa, tíšńa, tlápńa, tréšńa, trúbńa. bérba, kárba, móba (= mólba), kŕma. lijèska, májka (i mâjka), méska, ńúška, révka; vójska. ćérca šćérca, kápca, krvca, rijèčca, stvárca, zópca, žéđca.

O supstantivima móba = mólba; biòna, diòba, seòba = bélna, délba, sélba bilo je govora natrag na stranama: 17, 18; 12, 13.

tórba ima u mn.: tôrbe, torábâ, tórbama. óvca: ôvce, ovácâ, ovcama. vójska, ima u jedn i mn.: vójskê, vójsci, vôjsku, vôjsko, vójskôm, vójsci; vôjske, vójskâ vójskî vojsákâ, vójskama. glávńa, glávńê, glávńî, glâvńu, glâvńo, glávńôm, glávńi; glâvńe, glaváńâ, glàvńama.

II. 4. a. b. α. αα. Kao bjegúnac, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: batáļak, bļuváńak, bolínak, boļínak, baúčak, bjelútak, božúrak, brežúļak, brdéļak, čipúrak, curétak, čepérak, čupérak, čapŕļak, četvŕtak, devétak. desétak đavólak, djevérak, dodátak, dobítak, godíńak, grumíčak, gubítak, golúbak, haļínak, haļétak, jamíčak, jačmíčak, jedínak, jezíčak, imútak, ivérak, jasénak, jelénak, krivádak. krļádak, krńádak, kusátak, kamíčak, końíčak, krajíčak, kre-

Digitized by Google

míčak, kaćúnak, kožúšak, koštúńak, kragújak, kaméčak, kremé̋ak, kućérak, korijènak, klubárak, ledínak, milínak, momčúl̥ak, medvédak, navítak, napítak, noćúrak, nedjél̥ak, obláčak, oblútak, ográdak, okrájak, ostátak, ožíl̥ak, osvítak, osnútak, orášak, pišáńak, pl̥uvának, plamíčak, pramíčak, pepél̥ak, pelénak, prsténak, pršl̥énak, pojátak, postátak, povítak, požíl̥ak, potóčak, potrémak, počétak, spoménak, potómak, procépak, ramén:k, razlíčak, rasvítak, suvárak, stotíńak, smotúl̥ak, smrzlútak, svršétak, sumárak, sumráčak, suvíšak, salútak, sasúšak, težátak, turčínak, ugl̥íčak, ušćńak, uvítak, užítak, vezítak, vidíčak, visúl̥ak, zanátak, zavítak, začétak, žumáńak, zelćńak. Baňánac, bobárac, Bosánac, bukvárac, Bezdínac, Budímac, bagúnac, bjegúnac, Bečćjac, Bavérac, časlóvac, Dečánac, dizdárac, Dunávac, dućánac, Golúbac, haljínac, jabánac, Jovánac, jedínac, Jastrébac, jalóvac, kanávac, Kozárac, komárac, kotárac. krvávac, kadínac, košúl̥ac, kil̥érac, lopárac, maǵárac, Morávci, mekúšac, Mostárac, Maksímac, matórac, Obróvac, ozímac, pašánac, petl̥ánac, petl̥árac, pijánac, pogánac, perílac, Petríńac, planínac, psaltírac, prebránac, Požúnac, prodávac, pokrívac, rezánci, Resávac, rukávac, sijánac, stradálac, šaránac, šipárac, špitál̥ac, salínac, studénac, svatóvac, Stambólac, Španólac, trakánac, trgánci, tuđínac, udóvac, ubílac, vazménac, vrajkórac, Vidínac, Vilípac, zločínac, Zemúnac, žumánac.

Ako *l* ne postaje o, akcenat je kao u bjegúnac: ubílac, úbilca itd.; postaje li *o*, akut se pomiče za jedan slog natrag: stradálac, strádaoca, strádaocu, strádaoca, strádaoče, strádaocem, s trádaocu strádaoci, strádalâcâ, strádaocima, strádaoce.

Od nedjél̥ak bilo bi i u gen. mn.: nèdjêl̥âkâ, ne: nèdijel̥âkâ?

II. 4. a. b. α. ββ. Kao inostránac, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: čalabŕčak, čovječúl̥ak, dovršétak, kaluđérak, navijútak, nedostátak, patrijárak, potočáńak, podrimúnak, siromášak, zalogájak, zamotúl̥ak, završćtak, započétak. arištánac, bogoslóvac, bogomól̥ac, Beočínac, čudotvórac, Dalmatínac, Dukađínac, dobročínac, Đakovárac, Jagodínac, inostránac, Krušedólac, krvopílac, Kuveždínac, militárac, Maćedónac, Negotínac, Ogulínac, poletárac, pomel̥árac, Pomorávac, Podunávac, Pomoríšac, pogorélac, Radovánac, rukodávac, Simeúnac, Slankaménac, Smederévac, Sarajévac, Srbijánac, Talijánac, Temišvárac, tuđozémac, Vilindárac, Vukovárac, vinográdac.

U Krušedólac, krvopílac *l* se u ostalijem padežima ne mijeńa: Krušedólca, Krušedólcu itd. Tako ni u: pogorélac, pogorélca itd. Mijeńa se u pogòrelac, pogòreoca, ali to spada među primjere, koji će se spomenuti.

Digitized by Google

II. 4. b. α. γγ. Kao Novopazárac, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: čuturotvórac, Jerusalímac.

II. 4. b. α. δδ. Kao čuturoispílac, koje vidi na str. 72, nema druge nijedne tako akcentovane.

II. 4. b. β. Kao vreténce, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: podrijètlo, povrijèslo, predénce, vrataòca (= vratálca). djevérstvo, đavólstvo, hajdúštvo, jaránstvo, jedínstvo, kovárstvo, lakómstvo, mogúćstvo, proklétstvo, pijánstvo, poznánstvo, serdárstvo, staréštvo, ubíjstvo, vezírstvo, vragólstvo. Tako još: bogomójstvo, dostojánstvo, dobročínstvo, grubijánstvo, kapetánstvo, nevaljálstvo, prijatéljstvo, poglavárstvo, postojánstvo, zadovóljstvo i neprijatéljstvo.

Bez umetnutoga *a* biće da je akcenat u gen. mn. kao što je u bičáļe (vidi str. 6): dobročínstvâ, neprijatéljstvâ.

Ovamo pristaju i maskulina: debéljko, Ļubínko, Milénko (i Mìlênko), Marínko, Milójko, popíško, Radínko, Radójko, Staménko, starójko.

II. 4. b. γ. Kao sulítńa, koje vidi na str. 71, imaju akcenat: potúćńa, prekrétńa, prošćtńa, rakétla, forínta.

Ako se gen. mn. govori bez umetnutoga *a* akcenat je: forìntî.

III. Supstantiva, kojima je u nom. jedn. akcenat od drugoga sloga s kraja daļe natrag, zadrže taj akcenat u svijem padežima i samo u gen. mn. dobivaju na krajńa dva sloga još i sporedne akcente.

a) Akcenat je u nom. jedn. na trećem slogu s kraja:

α) αα)		β) αα)		γ) αα)	
pärožak	pärošci	süsjedstvo		pöutka	pöutke
pärožka	pärožâkâ	süsjedstva		pöutkê	pöutâkâ
pärožku	pärožcima	süsjedstvu		pöuci	pöutkama
pärožak pärošče	pärožke pärožci	süsjedstvo		pöutka pöutko	pöutke
pärožkom pärožku	pärožcima	süsjedstvom süsjedstvu		pöutkôm pöuci	pöutkama
α) ββ)		β) ββ)		γ) ββ)	
pòsobak	pòsopci	kòrice	kòrica	vjèridba	vjèridbe
pòsopka	pòsobâkâ	kòrica	kòritâcâ	vjèridbê	vjèritâbâ
pòsopku	pòsopcima	kòricu	kòricima	vjèridbi	vjèridbama
pòsopka pòsopče	pòsopke pòsopci	kòrice	kòrica	vjèridba vjèridbo	vjèridbe
pòsopkom pòsopku	pòsopcima	kòricem kòricu	kòricima	vjèridbôm vjèridbi	vjèridbama

Digitized by Google

α) γγ)		γ) γγ)	
domòrodac	domòroci	Arnàutka	Arnàutke
domòroca	domòrodâcâ	Arnàutkê	Arnàutâkâ
domòrocu	domòrocima	Arnàuci	Arnàutkama
domòroca	domòroce	Arnàutku	Arnàutke
domòroče	domòroci	Arnàutko	
domòrocem	domòrocima	Arnàutkôm	Arnàutkama
domòrocu		Arnàuci	

α) δδ)		β) γγ)	γ) δδ)	
návrtak	návrci	kráļevstvo	náredba	náredbe
návrtka	návrtâkâ	kráļevstva	náredbê	náredâbâ
návrtku	návrcima	kráļevstvu	náredbi	náredbama
návrtak	návrtke	kráļevstvo	náredbu	náredbe
návrče	návrci		náredbo	
návrtkom	návrcima	kráļevstvom	náredbôm	náredbama
návrtku		kráļevstvu	náredbi	

b) Akcenat je u nom. jedn. na četvrtom slogu s kraja:

α)		β)	
pröigunan	pröigumni	dràživaška	dràživaške
pröigumna	pröigumânâ	dràživaškê	dràživašâkâ
pröigumnu	pröigumnima	dràživašci	dràživaškama
pröigumna	pröigumne	dràživašku	dràživaške
pröigumne	pröigumni	dràživaško	
pröigumnom	pröigumnima	dràživaškôm	dràživaškama
pröigumnu		dràživašci	

III. a. α. αα. Kao pärožak, koje vidi na str. 80, imaju akcenat: nävlačak, pödvlačak, pälučak, päļetak.

III. a. α. ββ. Kao pòsobak, koje vidi na str. 80, imaju akcenat: kòsitar. àgršak, bàlutak, bùbotak, bùbrežak, čàušak, jèđupak, lùpatak, màđupak, žùtočak, bèzmatak, dòhodak, dòlazak, dòmetak, dòspjetak, dòvratak, ìzbrežak, ìshodak, ìzlazak, ìzmetak, ìsječak, ìsprdak, ìznosak, ìzrezak, nàvezak, nàzadak, nàmetak, nàmļečak, nàpredak, nàprstak, nàtucak, nàsļedak, nàdrepak, nèstadak, òblazak, òvršak, òglušak, Ođubar, òkusak, òmladak, òpetak, òplečak, òprašak, òrićak òritak, òdlazak, òdļusak, òdsječak, òdušak, pàtisak, pòvratak, pòsobak, pòsjedak, pòskupak, pòtrošak, pòdrobak, pòklepak, pòkrižak, pòlazak, pòpasak, pòpečak, pòuzak, pòsļedak, pòvodań, pòdbradak, pòdmetak, pòdmladak, pòdkapak, pòdkečak, pòdpasak, pòdpetak, pòdrepak, prègradak, prèdušak, prèstupak,

Digitized by Google

prèslačci, prîložak, prîļepak, prîļubak, prìplodak, prîćesak, prìušak, prîšupak, pròlazak, prònosak, sùpredak, ùgrizak, ùpletak, ùpoćak, ùlazak, ùlizak, ùļepak, ùmetak, ùpadak, ùtopak, ùhvatak, ùštipak, ùgorak, zàvezak, zàgrizak, zàklepak, zàkļučak, zàkošak, zàlizak, zàpećak, zàpučak, zàrudak, zàsmočak, zàtisak, zàušak, zàčepak, zàmrsak, zàpatak. čèpčežac, dùbačac, jèzičac, kònopac, lòpušac, màđupac, màhnitac, nòkatac, pèrutac, Pèļešac, vòlikac, žèludac; dòhodac, dònosac, dvògrošac, dvònožac, òblučac, òbodac, Orašac, pòvodac, pòskupac, pòsobac, pòdrobac, pòklopac, pòļubac, prèkupac, trîputac, ùbogac, ùbrusac, ùtopac, zàklopac.

III. a. α. γγ. Kao domòrodac, koje vidi na str. 81, imaju akcenat: polùmotak. Bìògradac, bogònosac, božògrobac, crnòkapac, grabònosac, mimòhodac, neznàbožac, petòprstac.

III. a. α. δδ. Kao návrtak, koje vidi na str. 81, imaju akcenat još samo: náplatak; órepak

III. a. β. αα. Kao sûsjedstvo, koje vidi na str. 80, imaju akcenat: dëspotstvo, sûžaństvo, vöjvodstvo i maskulin: nëstaško. Bez umetnutoga *a* gen. mn.: sûsjêdstvâ?

III. a. β. ββ. Kao kòrice, koje vidi na str. 80, imaju akcenat: jàńešce, jèdrce (jèdarâcâ), pòvjesmo, stîrmašce. Pròkupļe, pòdkupļe, pòtisje. bògatstvo, čòvještvo, mòmaštvo, nàsļedstvo, pòbratstvo, pòkućstvo, ùboštvo.

Ako se kojemu od ovih supstantiva gen. mn. govori bez umetnutoga *a*, akcenat će biti kao što je u gòdište (vidi str. 18): pöbrâtstvâ.

Među ova neutra pristaju i maskulina: Bòžićko, Mîjuško, nàbrčko, srditko, Tànacko, Vèlićko.

III. a. β. γγ. Kao kráļevstvo, vidi str. 81, bláženstvo, próroštvo, púčanstvo.

III. a. γ. αα. Kao pöutka, koje vidi na str. 80, imaju akcenat: öduška, Päpratńa, přpoška, Sütjeska, sëstrična, üžička, zäpraška.

III. a. γ. ββ. Kao vjèridba, koje vidi na str. 80, imaju akcenat: ròdakva ŕdakva àndrkva, šèprtļa, šàragļe. ìzvodńa, òbodńa. mòlitva. bjèlidba, gùlidba, kòmidba, kòsidba, krčidba, pràšidba, pròsidba, rèzidba, ùdadba, ùsjedba, vjèridba, vòzidba, vèziaba, vîšidba, žènidba; nàgodba (i nágodba), pògodba, ùgodba, ùredba, svjedoģba (svjèdočâbâ). dîvizma, kòrizma. àrapka, bàlučka, bîļeška, bùjatka, bàļeška, bàbuška, brnđuška, čèļuska, čîvutka, dvògroška, dvòkoska, gùgutka, gùrbetka, hòrjatka, krùpatka, làpatke, òbuška, òstroška, pògrješka, pàpratka, pļùvaćka, pòsipka, pàlacka, pèruška, rùkatka,

Digitized by Google

sèpetka, srdačka, sùvatka, šìvatka, šèputka, tròkoska, ùnotka, ùšatka, vàļuška, vìļuške, vàroška, zàkačka, zùbatka. sùmuzga.

III. a. γ. γγ. Kao Arnàutka, koje vidi na str. 81, imaju akcenat: dobròdošna, golòigra, nadòdadba, prvòkoska, prdèļuska, unìjatka.

III. a. γ. δδ. Kao náredba, koje vidi na str. 81, imaju akcenat: nágodba (i nàgodba), náļežba, rázredba, zágažńa, zákletva (i zàklêtva), zápjevka (i zápijevka).

III. b. α. Kao pròiguman, koje vidi na str. 81, nema nijedne druge tako akcentovane.

III. b. β. Kao dràživaška, koje vidi na str. 81, imaju akcenat: jèribasma, màmiaspra, pàlipuška, pìrivatra, prìšipetļa, ròmijenča, ràzvrzigra, Sàrajevka.

IV. Mnoga supstantiva od tri ili više slogova s akcentom na trećem slogu s kraja ili još dalje natrag, imaju pored svoga glavnoga akcenta još i sporedni na slogu, za kojim je ispao pomični *a*. Maskulina ne gube pomični *a* u nom. jedn. i, ako znače što neživa, u akus. jedn., za to u tom ili u tijem padežima imaju samo glavni akcenat; u gen. mn. svijem se takovijem supstantivima vraća pomični *a*, i u tom padežu pored svoga glavnoga akcenta imaju još na krajńa dva sloga akcente sporedne.

a) Glavni je akcenat u nom. jedn. na trećem slogu s kraja:

α) αα)		γ) αα)	
Kârlovac	Kârlôvci	cîpôrka	cîpôrke
Kârlôvca	Kârlovâcâ	cîpôrkê	cîporâkâ
Kârlôvcu	Kârlôvcima	cîpôrci	cîpôrkama
Kârlovac	Kârlôvce	cîpôrku	cîpôrke
Kârlôvče	Kârlôvci	cîpôrko	
Kârlôvcem	Kârlôvcima	cîpôrkôm	cîpôrkama
Kârlôvcu		cîpôrci	

α) ββ)		β) αα)		γ) ββ)	
läjavac	läjâvci	jèzêrce	jèzêrca	pästôrka	pästôrke
läjâvca	läjavâcâ	jèzêrca	jèzerâcâ	pästôrkê	pästorâkâ
läjâvcu	läjâvcima	jèzêrcu	jèzêrcima	pästôrci	pästôrkama
läjâvca	läjâvce	jèzêrce	jèzêrca	pästôrku	pästôrke
läjâvče	läjâvci			pästôrko	
läjâvcem	läjâvcima	jèzêrcem	jèzêrcima	pästôrkom	pästôrkama
läjâvcu		jèzêrcu		pästôrci	

*

Digitized by Google

α) γγ)		β) ββ)		γ) γγ)	
tȓgovac	tȓgôvci	kȍḷênce	kȍḷênca	lùbârda	lùbârde
tȓgôvca	tȓgovâcâ	kȍḷênca	kȍḷenâcâ	lùbârdê	lùbarâdâ
tȓgôvcu	tȓgôvcima	kȍḷêncu	kȍḷêncima	lùbârdi	lùbârdama
tȓgôvca tȓgôvče	tȓgôvce tȓgôvci	kȍḷênce	kȍḷênca	lùbârdu lùbârdo	lùbârde
tȓgôvcem tȓgôvcu	tȓgôvcima	kȍḷêncem kȍḷêncu	kȍḷêncima	lùbârdôm lùbârdi	lùbârdama

α) δδ)	β) γγ)	γ) δδ)
Crnȍgorac	motȍvioce	žutȍvôḷka
Crnȍgôrca	motȍvioca	žutȍvôḷkê
Crnȍgôrcu	motȍviocu	žutȍvôḷci
Crnȍgôrca Crnȍgôrče	motȍvioce	žutȍvôḷku žutȍvôḷko
Crnȍgôrcem	motȍviocem	žutȍvôḷkôm
Crnȍgôrcu	motȍviocu	žutȍvôḷci
Crnȍgôrci	motȍvioca	žutȍvôḷke
Crnȍgorâca	motȍvilâcâ	žutȍvoḷâkâ
Crnȍgôrcima	motȍviocima	žutȍvôḷkama
Crnȍgôrce Crnȍgôrci	motȍvioca	žutȍvôḷke
Crnȍgôrcima	motȍviocima	žutȍvôḷkama

α) εε)	
mrznovȍḷavac	mrznovȍḷâvci
mrznovȍḷâvca	mrznovȍḷavâcâ
mrznovȍḷâvcu	mrznovȍḷâvcima
mrznovȍḷâvca	mrznovȍḷâvce
mrznovȍḷâvče	mrznovȍḷâvci
mrznovȍḷâvcem mrznovȍḷâvcu	mrznovȍḷâvcima

α) ζζ)		γ) εε)	
zlíkovac	zlíkôvci	žúpḷânka	žúpḷânke
zlíkôvca	zlíkovâcâ	žúpḷânkê	žúpḷanâkâ
zlíkôvcu	zlíkôvcima	žúpḷânci	žúpḷânkama
zlíkôvca	zlíkôvce	žúpḷânku	žúpḷânke
zlíkôvče	zlíkôvci	žúpḷânko	
zlíkôvcem zlíkovcu	zlíkôvcima	žúpḷânkôm žúpḷânci	žúpḷânkama

Digitized by Google

α) ηη)		γ) ζζ)	
zalístavac	zalístâvci	prńávôrka	prńávôrke
zalístâvca	zalístavâcâ	prńávôrkê	prńávorâkâ
zalístâvcu	zalístâvcima	prńávôrci	prńávôrkama
zalístavac	zalístâvce	prńávôrku	prńávôrke
zalístâvče	zalístâvci	prńávôrko	
zalístâvcem	zalístâvcima	prńávôrkôm	prńávôrkama
zalístâvcu		prńávôrci	

α) ϑϑ)

kapetánovac	kapetánôvci
kapetánôvca	kapetánovâcâ
kapetánôvcu	kapetánôvcima
kapetánôvca	kapetánôvce
kapetánôvče	kapetánôvci
kapetánôvcem	kapetánôvcima
kapetánôvcu	

b) glavni je akcenat u nom. jedn. na četvrtom slogu s kraja:

α) αα)	β) αα)	γ) αα)
zäravanak	mäterînstvo	smëderêvka
zäravânka	mäterînstva	smëderêvkê
zäravânku	mäterînstvu	smëderêvci
zäravanak	mäterînstvo	smëderêvku
žäravânče		smëderêvko
zäravânkom	mäterînstvom	smëderêvkôm
zäravânku	mäterînstvu	smëderêvci
zäravânci		smëderêvke
zäravanâkâ		smëderevâkâ
zäravâncima		smëderêvkama
räravânke		smëderêvke
zäravânci		
zäravâncima		smëderêvkama

α) ββ)	β) ββ	γ) ββ)
Hèrcegovac	pòvjesâmce	Hèrcegôvka
Hèrcegôvca	pòvjesâmca	Hèrcegôvkê
Hèrcegôvcu	pòvjesâmcu	Hèrcegôvci
Hèrcegôvca	pòvjesâmce	Hèrcegôvku
Hèrcegôvče		Hèrcegôvko
Hèrcegôvcem	pòvjesâmcem	Hèrcegôvkôm
Hèrcegôvcu	pòvjesâmcu	Hèrcegôvci

Digitized by Google

Hèrcegôvci	pòvjesâmca	Hèrcegôvke
Hèrcegovâcâ	pòvjesamâcâ	Hèrcegovâkâ
Hèrcegôvcima	pòvjesâmcima	Hèrcegôvkama
Hèrcegôvce Hèrcegôvci	pòvjesâmca	Hèrcegôvke
Hèrcegôvcima	pòvjesâmcima	Hèrcegôvkama

α) γγ)		γ) γγ)	
Arnàutovac	Arnàutôvci	vodèničârka	vodèničârke
Arnàutôvca	Arnàutovâcâ	vodèničârkê	vodèničarâkâ
Arnàutôvcu	Arnàutôvcima	vodèničârci	vodèničârkama
Arnàutôvca	Arnàutôvce	vodèničârku	vodèničârke
Arnàutôvče	Arnàutôvci	vodèničârko	
Arnàutôvcem Arnàutôvcu	Arnàutôvcima	vodèničârkôm vodèničârci	vodèničârkama

α) δδ)		γ) δδ)	
bíčinovac	bíčinôvci	zákićêvka	zákićêvke
bíčinôvca	bíčinovâcâ	zákićêvkê	zákićevâkâ
bíčinôvcu	bičinôvcima	zákićêvci	zákićêvkama
bíčinovac	bíčinôvce	zákićêvku	zákićêvke
bíčinôvče	bíčinôvci	zákićêvko	
bíčinôvcem bíčinôvcu	bíčinôvcima	zákićêvkôm zákićêvci	zákićêvkama

c) Glavni je akcenat u nom. jedn. na petom slogu s kraja:

α)		β)	
ðskorušovac	ðskorušôvci	Cärigrađânka	Cärigrađânke
ðskorušôvca	ðskorušovâcâ	Cärigrađânkê	Cärigrađanâkâ
ðskorušôvcu	ðskorušôvcima	Cärigrađânci	Cärigrađânkama
ðskorušovac	ðskorušôvce	Cärigrađânku	Cärigrađânke
ðškorušôvče	ðskorušôvci	Cärigrađânko	
ðskorušôvcem ðskorušôvcu	ðskorušôvcima	Cärigrađânkôm Cärigrađânci	Cärigrađânkama

d) I u nom. jedn. imaju pored glavnoga još i sporedni akcenat, koji ostaje u svijem padežima:

α)	
ćësârovac	ćësârôvci
ćësârôvca	ćësârovâcâ
ćësârôvcu	ćësârôvcima
ćësârôvca	ćësârôvce
ćësârôvče	ćësârôvci
ćësârôvcem ćësârôvcu	ćësârôvcima

Digitized by Google

β)

àrânđelovac	àrânđelôvci
àrânđelôvca	àrânđelovâcâ
àrânđelôvcu	àrânđelôvcima
àrânđelôvca	àrânđelôvce
àrânđelôvče	àrânđelôvci
àrânđelôvcem àrânđelôvcu	àrânđelôvcima

IV. a. α. αα. Kao Kârlovac, koje vidi na str. 83, imaju akcenat: Đûrđevac, Vînkôvci, Vûkovac.

IV. a. α. ββ. Kao läjavac, koje vidi na str. 83, imaju akcenat: bräboňak, čäpoňak, čävoļak, ćäporak, čäporak, Iporak, mřmoļak, pästorak, pûpoļak, püreńak, přpoļak, přporak, rämenak, šäšoļak, šäšovak, tëpelak, väv oļak; päbirak, päpoňak, pärojak, pömenak, prîstranak, pröplanak, zästorak. bälavac, Bükovac, brëzovac, brätijenci, bräćînci, brätinac, bîrmanac, bühavac, čûpavac, ćëlavac, ćöravac, cärevac, čäslovac, ćïkavac, čërenac, dřļavac, gübavac, güšavac, jägâńci, jäzavac, krästavac, krüškovac, küdravac, Krätovac, Krüševac, Kösovac, küpilac, kütlovac, kükavac, klädenac, klïčevac, lîpovac, läjavac, läkomac, mräzovac, mücavac, mîgavac, näšinac, nîštavac, Pëštanac, prätilac, pûzavac, přńavac, pücavac, pîskorac, Prîzrenac, präporac, pûpavac, přdavac, Rädovac, ränilac, řskavac, šļîvovac, šügavac, šüškavac, srëtalac srëtilac, sjëkavac sjëcavac, šišńavac, trëšńovac, tëpavac, trëskavac, třgalac, vîšńovac, Väļevac, vëlenac, zmäjevac, žëtelac.

brätijenci, brätjenâcâ, brätijencima. Po što je *l* na kraju sloga postao *o*, ovaj više nema sporednoga akcenta: prätilac, prätioca (= prätîlca). prätiocu (= prätîlcu), prätioci (= prätîlci), prätilâcâ itd.

IV. a. α. γγ. Kao třgovac, koje vidi na str. 84, imaju akcenat: dòramak, ìzbirak, ìzbļuvak, ìzdanak, nàdimak, nàļevak, nàramak, nàviļak, nàzubak, nàzuvak, òbojak, òbirak, òbronak, òdbirak, òdlomak, òdvojak, òdmorak, òtarak, òglavak, òlomak, ògranak, ògumak, òkomak, òkrajak, òkrńak, òpanak, òčînci, òpîļci, òvêjci, pòdanak, pòdvalak, pòdvoļak, pòdvorak, pòdglavak, pòdranak, pòdzimak, pòmolak, pòsinak, pòstanak, pòstrnak, pòtiļak, pòčelak, pòčinak, pòčivak, pròparak, prègibak, prèkrmak, prèmilak, prîdavak, prîdanak, prîdjevak, prîkrajak, prîkumak, prînovak, pròtivak, ràstanak, sàstanak, sùstrimak, ùborak, ùvelak, ùvojak, ùjamak ùjemak, ùlivak, ùperak, ùrivak, ùtorak (i útorak), ùškrļak, ùpļuvak, ùlomak, ùra-

Digitized by Google

nak, ùdjelak, vàzdanak, zàkrajak, zàranak, zàtiļak zàtilak, zàvjerak, zàgranak, zàkoļak, zàlomak, zàstirak. Brâčinac, Bùńevac, brèstovac, bòsiļak, bòsilak, ćinterac, cèrovac, čàkanac, Dùbravac, drèmovac, drènovac, hàdumac, hvàlilac, kàtanac, kràdļivac, kùdilac, klènovac, kòmilac, krčilac, làžļivac, ļùčinac, Lèpenac, ļènivac, ļèskovac, màgarac, màstilac, mràtinac, mùtļivac, mèzimac, mļè zinac, nòsilac, Nìkoļac, òžujak, pàšinac, pràšilac, pròzgavac, pròsinac, pròsilac, pršļivac, pòpovac, ràstovac, skàkavac, stràšivac, stràšļivac, šàļivac, stòparac, smrdļivac, sjèdilac, trèsilac, tòbolac, trgovac, trskovac, ùšivac ùšļivac vàšivac, vìtalac, vrčânci, Vrgorac, zvjèrinac; ìzvorac, ìspolac, ìsijevci, nàzimac, òdponac, pòkrajac, pòkrovac (i pokròvac), pòmolac, pòmorac, pònovac, pòponac, Pòsavac, Pòcerac, pròbojac, prègalac, prètinac, Prìmorac, ùstalac, ùstâvci, ùdarac, ùdorac, zàgorac, zàsjenac. òsjenač, pìrinač.

pòmolak, pòmolac: pòmôlka, pòmôlca; pòmolâkâ, pòmolâcâ. Ali màstilac: màstioca (= màstîlca), màstilâcâ, pa tako sva, kojima *l* na kraju sloga postaje *o*. tòbolac: tòbôlca i tòbôca (= tòbooca), tòbolâcâ. ùdjelak: ùdioka (= ùdêlka), udjelâkâ.

zàsjenac, nàļevak, prìdjevak: zàsijenca, nàlijevka, prìdijevka; zàsjenâcâ, nàļevâkâ, prìdjevâkâ. Samo: zàvjerak: zàvjêrka, zàvjerâkâ.

IV. a. α. δδ. Kao Crnògorac, koje vidi na str. 84, imaju akcenat: crnòglavak, ponèdjeļak, povèčerak. preòkumak, zabòravak. bjelòkorac, Bjelòpoļac, bogòmoļac, crnòglavac, dobjègalac, dobròčinac, dońòzemac, dońòselac, Drenòpoļac, Fruškògorac, govòrļivac, Golùbinac, gorńòzemac, Jasènovac, jednòglavac, jednòumac, koštùńavac, moròklinac, nevàļalac, nemàrļivac, Nestòpoļac, ovàkovac, onàkovac, pogòrelac (i pogorélac), podrùgļivac, prvòženac, Prekòdrinac, prekòmorac, samòvoļac, Svetògorac, svaštòznanac, sredòzîmci, staròsjelac, šestòperac, vražògrnci, vrtòglavac, živòderac.

nevàļalac: nevàļâlca, nevàļalâcâ. Ali dobjègalac: dobjègaoca (= dobjègâlca), dobjègalâcâ, pa tako sva supstantiva, kojima *l* na kraju sloga postaje *o*. staròsjelac: staròsioca (= staròsêlca), staròsjelâcâ.

ponèdjeļak: ponèdijeļka, ponèdjeļâkâ.

IV. a. α. εε. Kao mrznovòļavac, koje vidi na str. 84, imaju akcenat: docnolègalac, docnolègaoca (= docnolègâlca), docnolègalâcâ; starosjèdilac, starosjèdioca (= starosjèdêlca), starosjèdilâcâ.

IV. a. α. ζζ. Kao zlíkovac, koje vidi na str, 84, imaju akcenat: náglavak, nástavak, prijèdjevak (i prìdjevak), prijèranak, rázdjeļak,

Digitized by Google

rázmjerak, sástavak, závojak, záglavak, záperak, záselak, zásjenak, záćeļak. búkavac, Bénkovac, čúvalac, čúčavac, drékavac, dávalac, gégavac, hrípavac, Kríževac, kékavac, kúsavac, kánôvci, kéļavac, lízavac, mígavac, némalac, Prijèpoļac, ríkavac, Ráđevac, rázbojac, smíļevac, skókovac, škrípavac, vrédovac, vládalac, zríjavac, zríkavac, záponac. zápoňač.

vládalac: vládaoca (= vládâlca), vládalâcâ, pa tako sva supstantiva, kojima *l* na kraju sloga postaje *o*.

rázdjeļak, zásjenak, záćeļak (= zátjeļak), prijèdjevak: rázdijeļka, zásijenka, zátijeļka, prijèdijevka; rázdjeļâkâ, zásjenâkâ, záćeļâkâ, prijèdjevâkâ. Ali rázmjerak: rázmjêrka, rázmjerâkâ.

IV. a. α. γγ. Kao zalístavac, koje vidi na str. 85, imaju akcenat: Bagáševac, dobívalac, prńávorac, podmúkalac, ubívalac.

ubívalac: ubívaoca (= ubívâlca), ubívalâcâ.

IV. a α. δδ. Kao kapetánovac, koje vidi na str. 85, još samo: rukodávalac, rukodávaoca (= rukodávâlca), rukodávalâcâ.

IV. a. β. αα. Kao jèzêrce, koje vidi na str. 83, imaju akcenat: blätânce, bŕdâšce, bärioce (= bärîlce), gŕlâšce, jütârce, ńëdârca, östŕvce, psëtâšce, pütâšce, sŕdâšce, sünâšce. brätînstvo, ćësârstvo, djëdînstvo, näšînstvo, öčînstvo, sëstrînstvo, süžâństvo, tüđînstvo, žënînstvo, i maskulin: nëmîrko.

IV. a. β. ββ. Kao kòļênce, koje vidi na str. 84, imaju akcenat: gòlûbļe, bèzûmļe, ìvêrje, jàvôrje, jèlâšje, kòmûšje, Kònâvļe, mràmôrje, òblîčje, òbrûčje, ògrâšje, òrâšje, òrûžje, òstôžje, pòdlûžje, pòdstrêšje, pòlûžje pòrôžje, pŕvîčje, pòdnôžje, pòdrûčje, pòdûšje, Pòsâvļe, Pòtîsje, pròzôrje, pòdjâžje, Pòlômļe, Pòcêrje, Prìmôrje, šàtôrje, ùgļêvļe, ùzglâvļe, ùzdârje, vàlôvļe. vèsaoce (= vèsâlce). àrâjstvo, bèstînstvo, djètînstvo, dèlîjnstvo, jùnâštvo, lùkâvstvo, pòpôvstvo.

Ovamo pristaju i maskulina: bàbâjko, Dràgôjlo, ļèļênko, Mànôjlo, Mìlênko (i Milénko), Nèdjêļko, Vùkâjlo, zèlênko.

IV. a. β. γγ. Kao motòvioce (= motòvîlce), vidi str. 84, imaju akcenat: obìļêžje, Pomòrâvļe, praskòzôrje. starèšînstvo, tvrdògläystvo.

IV. a. γ. αα. Kao cîpôrka, koje vidi na str. 83, nema druge nijedne tako akcentovane.

IV. a γ. ββ. Kao pästôrka, koje vidi na str. 83, imaju akcenat: blïzânka, bŕđânka, Bügârka, Cïgânka, cïncârka, gäćânka, gvözdênka, gräđânka, Gŕbļânka, käpôrka, käsârma käsârna, kïćênka, kühârka, läcmânka, mjëštânka, münîtva, näšînka, nëdôtka, öbŕvka, Päštrôvka, Pëštânka, Pïvļânka, prëzdânka, prëkâdńa, Prïzrênka,

Digitized by Google

säbļârka, Skädârka, šļivârka, tïtôrka, trölijeska, tüđînka, Udbïńka, üzdânca.

IV. a. γ. γγ. Kao lùbârdâ, koje vidi na str. 84, imaju akcenat: Dràgôjla. kòkîrna, kòlâjna, stànârna, vèčêrńa. Dèrvênta, Klîmênta, lèvânta, lèvênta, nàlbânta, pàjânta, prdvûnta, Vèzênta. Nèrêtva, ùklêtva zàklêtva (i zákletva). àrênda, bïļârda, glàvûrda, kòmârda, Kìkînda, lùbârda, lèkûrda, Lèsândra, nèprâvda nòžûrda, Ròksânda Ròsânda. Sïrbênda. Bòsïļka, bàtâļka, bàcâļka, bòļârka, bràšnârka, bàkâlka, Bòkêļka, Bùdîmka, Bùńêvka Bùnijevka, bèskôrka, crnôjka, čizmârka, čèlênka, Čèlînka, cùļâjka, cùbâļka, Cèklînka, Cètïńka, cïļênka, cèrôvka, čètvôrka, Dàmjânka, djèvôjka dùbâjka, dvïzôrka, dùdâļka, dùnâvka, Dùbrôvka. dvòcijevka, glùhârka, gàćânka, ìgrâčka, Jèlênka, Jòvânka, Jàrmênka, jàlôvka, Kòvïļka, kòkôška, kùdêļka, kàzâļka, kïrlêtka, kòlêčke, kùkmârka, kàlvînka, kòmšïjka, Kònaoka (= Kònâlka), kòtârka, Kòtôrka, kïšćânka, Làmênka, lèdôjka, ļùļâjka, làpâcke, ļèštârka, lòzînka, Làtînka, Mïlôjka, Màrînka, Mïsïrka, màtôrka, Màǵârka, mètâļka, màhâļka, màslînka, Mïlûnka, nàpîvka, Nèdjêļka nèrôjka, òmijerka, òsmâčka, Pàûnka, plàvôjka, pàstîrmka, pòzdêrka, pòvôrka, pòlijevka, pròstîrka, pèčûrka, pïsâļka, pùhâļka, pļùvâčka, pùpûška, pùdârka, pàstîrka, Pòlômka, Pòsâvka, pètôrka, pèčênka, pjèvânka, pļùvânka, plàvôjka, pòmâjka, Ràdôjka, rèšêtka, rïdôvka, Stàmênka, Stòjânka, Stànôjka, sjèmênka, stàbârka, šïprâška, sàdâļka. svïrâļka, svïtâļka, skàzâļka, smïcâļka, smùcâļka, snòvâļka, stàbâļka, škrļêtka, slùzâvka, šèšârka, šïšârka, sèļânka, Sèńâvka, švàlêrka, šèstôrka, sòpîlka, trgôvka, tèrânka, Vïdôjka, vòzâļka, Vrtijeļka, vrtêška, zàpijevka (i zápjevka), zvònârka, zlàtârka, Zàgôrka, zèlênka. bïtânga. Andrîjca, bùrgîjca, ćèlîjca, ćùprîjca, ćùrdîjca, čïvîjca, činîjca, gàlîjca, hàrtîjca, Ilîjca, Krùnîjca, kùtîjca, Màrîjca, Màtîjca, ràkîjca, sàksîjca, sïnîjca, Tàdîjca, tèpsîjca, tèstîjca, tùrpîjca, vùčîjca; ļùbôvca. svïlâjca. kòmârča, nàrânča, ïlînča; ìzdîrša, nèbôjša, nèznâjša, òkrôjša; bòlâńga. gòrâńga, lùdâńga, nàrâńga, rùmêńga.

IV. a. γ. δδ. Kao žutòvôļka, koje vidi na str. 84, imaju akcenat: bulùmênta, paràmênta, podùmênta podùmijenta, regèmênta. alàmânka, bańòlûčka, baščòvânka, bjelïjânka, crvènpêrka, crnògîâvka, Crnògôrka, čagrtâļka čegrtâļka. češļùgârka, Dalmàtînka, desètâčka, dovïjârka, domïšļânka, dońòzêmka, Đakòvârka, đuvïtâļka, govèdârka, Grozdïjânka, izmètâļka, izmèćârka, inòvjêrka, Jagòdînka, Jelïsâvka, kadùmânka, kamïlâvka, kamïlâjka, karàmânka, kestènârka, kovàndînka, kokòrâjka, komàdêška, końòbârka, krivòdrška,

Digitized by Google

kujùnǵînka, lutòrânka, Maćèdônka, Miļèšêvka, mirìsâvka, mišòlôvka, mišćètînka, navìjâļka, naràdâļka, Negòtînka, obŕtâļka, Ogùlînka, okrètâļka, podùnâvka, pomòrâvka, pomòrîška, prvòteoka (= prvòtêlka), prekòdrînka, prekòmôrka, prikìvâčka, prošìvâļka, pripòvijetka, Radòvînka, Srbìjânka, staròkôvka, šamlìjânka, ševèļâjka, šestòkrîlka, Šumàdîjnka, seìsânka, Smedèrêvka (i Smëderêvka), Talìjânka, tatàrânka, tvrdòkôrka, Temìšvârka, tocìļâvka, tocìļâjka, tuđòzêmka, Varàdînka, volùjârka, zavŕtâļka, zagònêtka, žutòvôļka. anđèlîjca, terèzîjce.

pripòvijetka, zagònêtka zadrže u gen. mn. dugi slog nom. jedn.: pripòvijedâkâ, zagònêtâkâ.

IV. a. γ. εε. Kao žúpļânka, koje vidi na str. 84, imaju akcenat: Báčvânka, íkâvka, Jádrânka, kráļêvka, Lévčânka, Máčvânka, náhrânka, pígôvna, Ráđêvka, šćtâļka, zápônka. šámîjca.

IV. a. γ. ζζ. Kao prńávôrka, koje vidi na str. 85, nema nijedne druge tako akcentovane

IV. b. α. αα. Kao zäravanak, koje vidi na str. 85, imaju akcenat: näkalamak. jäbukovac, jäsenovac, Mïšļenovac, Pöžarevac, präustâvci, pünoglavac, räzgovôrci, Smëderevac.

IV. b. α. ββ. Kao Hèrcegovac, koje vidi na str. 85, imaju akcenat: Bràničevac, èšikovac, jàdikovac, jàsikovac, Kàranovac, Kràgujevac, òrahovac, ònostranac, Šìšatovac.

IV. b. α. γγ. Kao Arnàutovac, koje vidi na str. 86, imaju akcenat: muhàmedovac, musèlimovac.

IV. b. α. δδ. Kao bíčinovac, koje vidi na str. 86, imaju akcenat: Ćúrtinovac, Šájinovac.

IV. b. β. αα. Kao mäterînstvo, vidi str. 85, nema druge nijedne tako akcentovane.

IV. b. β. ββ. Kao pòvjesâmce, koje vidi na str. 85, imaju akcenat: kòritâšce. kàluđêrstvo, pèrjanîštvo, pòbratîmstvo, ùkućânstvo.

IV. b. γ αα. Kao smëderêvka, koje vidi na str. 85, imaju akcenat: Dòbroćânka, kŕǵalîjnka, mjësečârka, nädničârka, òstrvļânka.

IV. b. γ. ββ. Kao Hèrcegôvka, koje vidi na str. 85, imaju akcenat: Bràničêvka, crvenpêrka, đìjotâļka, Imoćânka, jàtisêrka, kàćipêrka, kàšičârka mŕsipêtka, pàligôrka, Pèraštânka, Pòrečânka, ròditêļka, stòkućânka, tàmničârka tàvničârka, ùkućânka. Antonîjca.

IV. b. γ. γγ. Kao vodèničârka, koje vidi na str. 86, nema nijedne druge tako akcentovane.

IV. b. γ. δδ. Kao zákićêvka, koje vidi na str. 86, nema nijedne druge tako akcentovane.

Digitized by Google

IV. c. α. Kao òskorušovac, koje vidi na str. 86, samo je još: dèliustâvci.

IV. c. β. Kao Cärigrađânka, koje vidi na str. 86, samo je još: đûturičârka.

IV. d. α. Kao ćësârovac i β. àrânđelovac, koje vidi na str. 86, 87, nema nijedne druge tako akcentovane.

Akcentuacija osnova na *i* malo se što razlikuje od one osnova na *a*, *ja*.

I. Supstantiva od jednoga sloga imaju ili dvostruki ili obli akcenat:

a)		b)	
pëst	pësti	bȓv	bȓvi
pësti	pëstî	bȓvi	bȓvî
pësti	pëstima	bȓvi	bȓvima
pëst pësti	pësti	bȓv bȓvi	bȓvi
pësti, pëšću pësti	pëstima	bȓvi, bȓvļu bȓvi	bȓvima

a) Kao pëst (poredi s ńenom akcentuacijom natrag akcenat supstantiva làv na str. 3) imaju akcenat: mjëd, smȓt, stȓž.

Neka supstantiva imaju u nom. i ak. jedn. akcenat obli, a u ostalijem padežima gotovo kao i pëst. Takova su supstantiva: čâst, dôb, kôst, kȓv, lâž, môć, nôć, östi, pêć, pȓsi, ȓž râž, sô, svâst, ûš vâš, zglöbi, zôb, žûč (vidi natrag zmâj na str. 7):

pêć	pëći
pëći	pèćî
pëći	pèćima
pêć pëći	pëći
pëći, pêću pèći	pèćima

Takav je akcenat i u: kćî, kćëri, kćëri, kćêr, kćëri, kćëri kćêrju, kćèri?; kćëri, kćêrî, kćèrima, kćëri, kćèrima. Nöć ima u instr. jedn. i nöći i nöću. U obliku gen. dvojine je akcenat: pȓsijû, ùšijû, vàšijû, kòstijû. Oblici öči, üši, plëći, postavši u hrvatskom jeziku ženskoga roda, imaju akcenat kao ova feminina: gen.: òčijû, ùšijû, plèćijû, ili òčî, ùšî, plèćî; d. i. l.: òčima, ùšima, plèćima.

b) Kao bȓv (poredi natrag drûg na str. 4) imaju akcenat: bȉjest, bûđ, čâđ, glâd, gȓst, kôb, kâp, lâst, mlâd, mlïječ, mrïjest,

Digitized by Google

pêd, pȓt, sâpi, spâst, sȉjeri, skȓb, slâst, slûz, snȉjet, sȓč, sȓš, sȓž, stûd, stûž, stȉž, tȓst, tvâr, vâr, zgâd, žȇđ.

U lok. jedn. imaju mjesto obloga akut: cijèvi, ćúdi, dúži, hrídi, másti, nízi, rijèči, stvári, svijèsti, vlásti. U d. i. l. cijèvima, rijèčima, stvárima, vlástima; može biti još koja tako.

II. Supstantiva od više nego jednoga sloga ili A) nemaju pomični *a*, ili ga B) imaju.

A) Supstantiva bez pomičnoga *a*, ili 1) imaju samo glavni akcenat, ili 2) još i sporedni.

1) a) α)		b) α)	
sàmrt		nápast	nápasti
sàmrti		nápasti	nápastî
sàmrti		nápasti	nápastima
sàmrt		nápast	nápasti
sàmrti		nápasti	
sàmrti—		nápasti—	
sàmrću		nápašću	nápastima
sàmrti		nápasti	
a) β)		b) β)	
blagòdjet	blagòdjeti	obíteļ	obíteļi
blagòdjeti	blagòdjetî	obíteļi	obíteļî
blagòdjeti	blagòdjetima	obíteļi	obíteļima
blagòdjet	blagòdjeti	obíteļ	obíteļi
blagòdjeti		obíteļi	
blagòdjeti—		obíteļi—	
blagòdjeću	blagòdjetima	obíteļu	obíteļima
blagòdjeti		obíteļi	

1. a. α. Kao sàmrt (poredi natrag jèzik na str. 18) nema druge nijedne tako akcentovane.

1. a. β. Kao blagòdjet, blagòdat (poredi natrag komàdić na str. 25), nema druge nijedne tako akcentovane.

1. b. α. Kao nápast (poredi natrag prórok na str. 25), imaju akcenat: ļúbav, námjer, nápast, nárav, nárast, náruč, príčest, stárež, súvrst, západ.

1. b. β. Kao obíteļ (poredi natrag prńávor na str. 26), ima akcenat: proklétav.

2. Koja supstantiva imaju još i sporedni akcenat, ili ga a) gube u ostalijem padežima, osim u nom. i ak. jedn., ili ga b) zadrže.

2. a) gube sporedni akcenat gotovo samo supstantiva, koja postaju nastavkom ost:

Digitized by Google

α) αα)

žälôst žälosti
žälosti žalòstî
žälosti žälostima
žälôst žälosti
žälosti
žälosti—
žälošću žälostima
žalòsti

α) ββ)

prävednôst
prävednosti
prävednosti
prävednôst
prävednosti
prävednosti—
prävednošću
prävednosti

β) αα)

zlòćudnôst
zlòćudnosti
zlòćudnosti
zlòćudnôst
zlòćudnosti
zlòćudnosti—
zlòćudnošću
zlòćudnosti

β) ββ)

nemàrļivôst
nemàrļivosti
nemàrļivosti
nemàrļivôst
nemàrļivosti
nemàrļivosti—
nemàrļivošću
nemàrļivosti

β) γγ)

ràzboritôst
ràzboritosti
ràzboritosti
ràzboritôst
ràzboritosti
ràzboritosti—
ràzboritošću
ràzboritosti

γ) αα)

blágôst
blágosti
blágosti
blágôst
blágosti
blágosti—
blágošću
blágosti

γ) ββ)

gotóvôst
gotóvosti
gotóvosti
gotóvôst
gotóvosti
gotóvosti—
gotóvošću
gotóvosti

γ) γγ)

zadovóļnôst
zadovóļnosti
zadovóļnosti
zadovóļnôst
zadovóļnosti
zadovóļnosti—
zadovóļnošću
zadovóļnosti

γ) δδ)

nenávidôst
nenávidosti
nenávidosti
nenávidôst
nenávidosti
nenávidosti—
nenávidošću
nenávidosti

2. a. α. αα. Kao žälôst žälosti (poredi natrag jäsên jäsena na str. 24), imaju akcenat: hïtrôst, krèpôst, krötôst, lüdôst, ļüdskôst, ļüpkôst, mïlôst, mlädôst, müdrôst, päkôst, pjänôst, plähôst, rädôst,

Digitized by Google

svjêtlôst, slàbôst, slädôst, smjèrnôst, stärôst, skläd̀nôst, tänkôst, trùlôst, vïtkôst. *Tako još*: bölêst, kökôš, nëmôć, püstôš, vëčêr.

U obliku gen. dvojine je akcenat: kokòšijû.

2. a. α. ββ. Kao prävednôst prävednosti imaju akcenat: nëmilôst, tùńavôst.

2. a. β. αα. Kao zlòćudnôst zlòćudnosti imaju akcenat: bèzbožnôst, bèzgrješnôst, bèsmrtnôst, čèstitôst, jèzivôst, ļùbaznôst, nèmilôst, nèradôst, nèsitôst, òholôst, òskudnôst, pòbožnôst, pòniznôst, prèmudrôst, strà̀šļivôst, ùļudnôst.

2. a. β. ββ. Kao nemàrļivôst nèmarļivosti imaju još: bezàzlenôst, istòvetnôst, proždr̀ļivost.

2. a. β. γγ. Kao ràzboritôst ràzboritosti ima još: pròbitačnôst.

2. a. γ. αα. Kao blágôst blágosti (poredi natrag lópôv lópova na str. 25) imaju akcenat: drágôst, dúžnôst, hárnôst, hrábrôst, hítôst, járôst, krátkôst, lijènôst, lijèpôst, mírnôst, mŕzôst, náglôst, rúžnôst, svétôst, sjájnôst, srdôst, tájnôst, vjérnôst, vrijèdnôst.

2. a. γ. ββ. Kao gotóvôst gotóvosti imaju akcenat: jednákôst, mogúćnôst, neátôst, nemárnôst, obílnôst, okrúglôst, podmúklôst, pokórnôst, poníznôst, preprávnôst, sigúrnôst, upórnôst, zahválnôst,

2. a. γ. γγ. Kao zadovóļnôst zadovóļnosti imaju akcenat: nepovóļnôst, nepokórnôst.

2. a. γ. δδ. Kao nenávidôst nenávidosti nema druge nijedne tako akcentovane.

2. b. Ne gube u padežima sporednoga akcenta supstantiva, koja postaju drugačijim nastavcima nego što je ost:

α) αα)		β) αα)	γ)
vŕlêt	vŕlêti	àrapčâd	prńávorčâd
vŕlêti	vrlétî	àrapčâdi	prńávorčâdi
vŕlêti	vŕlêtima	àrapčâdi	prńávorčâdi
vŕlêt	vŕlêti	àrapčâd	prńávorčâd
vŕlêti		àrapčâdi	prńávorčâdi
vŕlêti—		àrapčâdi —	prńávorčâdi—
vŕlêću	vŕlêtima	àrapčâđu	prńávorčâđu
vrlćti		àrapčâdi	prńávorčâdi

α) ββ)		β) ββ)
zäpovijest	zäpovijesti	arnàučâd
zäpovijesti	zapovijèstî	arnàučâdi
zäpovijesti	zäpovijestima	arnàučâdi
zäpovijest	zäpovijesti	arnàučâd
zäpovijesti		arnàućâdi
zäpovijesti—		arnàučâdi—
zäpoviješću	zäpovijestima	arnàučâđu
zapovijèsti		arnàučâdi

Digitized by Google

α) γγ)
zîmozelèn
zîmozelêni
zîmozelêni
zîmozelên
zîmozelêni
zîmozelêni--
zîmozelêńu
zîmozelêni

2. b. α. αα. Kao vřlêt vřlêti (poredi natrag gàvrân gàvrâna na str. 52) imaju akcenat: îzijed, näzêb, näijest, nëznân, nëjâč, nëkřst, nësvijest, nësît, nëčîst, öbijest, öblâst, özîm, ökûč, öpâst, pävît, pämêt, päprât, pödgôr, pödrâst, pödnôži, pöklič, pöstât, pötôč, prëgřšt, prčkrêt, prësiječ, prësřt, pröbâdi, prödôl, pröpâst, prösijêč, pröstrîž, prötôč, rästrîž, sätvâr, ûgâr, vävijest, zäkrič, zäpâd jäpâd. möčâr. křmêl. bjëžân, pögân; gölijen; jësên, zëlên. střmên, rümên, stüdên, cřvên. svöjât; vřlêt, àvêt, gölêt, köčêt; köstrijet; tröskôt; përût; körîst, kräļûšt, křļûšt, čëgřst, čëļûst, čëtvřt. blîznâd, büjâd, bürâd, čëļâd, ćürâd, dërčâd, dřvļâd. gřčâd, jägńâd, järâd, jünâd, křmâd, kümčâd, küčâd, länâd, mäčâd, mömčâd, mülâd, ömâd, päščâd, pîlâd, präsâd, přlâd, přńâd, röpčâd, sömčâd, sřpčâd, süvâd, tëlâd, türâd, vîzlâd, vläšâd, vučâd, zvjërâd, ždrëbâd, žîvâd. ģölâp. pîtôm.

Kolektiva s nastavkom ad imaju za d. i. l. i oblik pluralni, u kojem dobivaju akcenat: jarádma, teládma itd.

2. b. α. ββ. Kao zäpovijest zäpovijesti (poredi natrag îmeńâk îmeńâka na str. 54) imaju akcenat: blâgovijest, cřvotôč, göropâd, îspovijest, kümodrâž, lîtorêst, nëdostîž, öbavît, päkolêč, prîpovijest, püstopâš, rösopâs, rükovêt, rükodřž, türovêt, vükodrâž, zägorijel, zänovêt, zäpovijed. bügarčâd, cîncarčâd, đäkončâd, käpilâd, läcmančâd, näzimâd, pästorčâd, sîročâd.

2. b. α. γγ. Kao zîmozelên zîmozelêni (poredi natrag lästavičńâk lästavičńâka na str. 55) nema druge nijedne tako akcentovane.

2. b. β. αα. Kao àrapčâd àrapčâdi (poredi natrag nèvjernîk nèvjernîka na str. 54) imaju akcenat: čîvučâd, čòbančâd, gùrbečâd, làtinčâd, mřtvičâd, màjmunčâd, pàstirčâd, pàunčâd, ùnučâd, vàroščâd.

2. b. β. ββ. Kao arnàučâd arnàučâdi (vidi natrag golùbińâk golùbińâka na str 55) ima akcenat još: unîjačâd.

2. b. γ. Kao prńávorčâd prńávorčâdi (vidi natrag bezákonîk bezákonîka na str. 55) nema druge nijedne tako akcentovane.

Digitized by Google

B. Supstantiva s pomičnim *a* imaju akcente:

1)		2)	
mîsao	mîsli	îznîkao	îznîkli
mîsli	mîslî	îznîkli	îznîklî
mîsli	mîslima	îznîkli	îznîklima
mîsao mîsli	mîsli	îznîkao îznîkli	îznîkli
mîsli—		îznîkli—	
mîšļu	mîslima	îznîkļu	îznîklima
mîsli		îznîkli	

1. Kao mîsao mîsli (poredi natrag žȓvaň žȓvńa na str. 70) imaju akcenat: plȉjesan, râvan, smȓzao.

2. Kao îznîkao îznîkli imaju akcenat: îzrâstao (îzrâsli), nàzêbao, pȍgîbao, pȍmîsao, pȍmȓzao, pȍnîkao, prȅgîbao, i pluralia tantum: pȍtkîsli, prȍtîsli.

Što se tiče akcentuacije supstantivâ s osnovom na suglas zgodno će biti ako odijelimo I. jedninu od II. množine.

I. U jednini

I. 1) osnove na *n* imaju akcenat:

a)	b)	c)
brȅme	vrijȅme	prèzime
brȅmena	vrȅmena	prèzimena
brȅmenu	vrȅmenu	prèzimenu
brȅme	vrijȅme	prèzime
brȅmenom	vrȅmenom	prèzimenom
brȅmenu	vrȅmenu	prèzimenu

I. 2) osnove na s a) čȕdo, b) tȉjelo imaju u jednini i deklinaciju i akcenat u padežima kao što osnove na a. Vidi natrag gȓlo i tȉjelo na str. 3, 4.

I. 3. osnove na t:

a) α)	b) α)	c) α)	d) α)
gȕšče	bêpče	kȍńče	đáče
gȕščeta	bêpčeta	kȍńčeta	đáčeta
gȕščetu	bêpčetu	kȍńčetu	đáčetu
gȕšče	bêpče	kȍńče	đáče
gȕščetom	bêpčetom	kȍńčetom	đáčetom
gȕščetu	bêpčetu	kȍńčetu	đáčetu

Digitized by Google

a) β)	b) β)	c) β)	d) β)
fȅrmene	prâse	sirȍče	júne
fȅrmeneta	prȁseta	sirȍčeta	jùneta
fȅrmenetu	prȁsetu	sirȍčetu	jùnetu
fȅrmene	prâse	sirȍče	júne
fȅrmenetom	prȁsetom	sȋroče	jùne
fȅrmenetu	prȁsetu	sirȍčetom	jùnetom
		sirȍčetu	jùnetu

a) γ)	c) γ)	d) γ)
cȉgânče	àrapče	bjegúnče
cȉgânčeta	àrapčeta	bjegùnčeta
cȉgânčetu	àrapčetu	bjegùnčetu
cȉgânče	àrapče	bjegúnče
cȉgânčetom	àrapčetom	bjegùnčetom
cȉgânčetu	àrapčetu	bjègùnčetu

c) δ)	d) δ)
arnàuče	govedárče
arnàučeta	govedárčeta
arnàučetu	govedárčetu
arnàuče	govedárče
arnàučetom	govedárčetom
arnàučetu	govedárčetu

c) ε)	c) ζ)	c) η)	d) ε)
čȍbânče	bedèvȉjče	Sàrajevče	názime
čȍbânčeta	bedèvȉjčeta	Sàrajevčeta	názimeta
čȍbânčetu	bedèvȉjčetu	Sàrajevčetu	názimetu
čȍbânče	bedèvȉjče	Sàrajevče	názime
čȍbânčetom	bedèvȉjčetom	Sàrajevčetom	názimetom
čȍbânčetu	bedèvȉjčetu	Sàrajevčetu	názimetu

c) ϑ)	d) ζ)	d) η)
Hèrcegôvče	ákôvče	prńávôrče
Hèrcegôvčeta	ákôvčeta	prńávôrčeta
Hèrcegôvčetu	ákôvčetu	prńávôrčetu
Hèrcegôvče	ákôvče	prńávôrče
Hèrcegôvčetom	ákôvčetom	prńávôrčetom
Hèrcegôvčetu	ákôvčetu	prńávôrčetu

I. 1. a. Kao brȅme imaju akcenat: ȉme, plȅme, rȁme, sjȅme, sl̨ȅme, tjȅme, vȉme.

Digitized by Google

I. 1. b. Kao vrijȅme vrȅmena nema druge nijedne tako akcentovane.

I. 1. c. Kao prèzime nema nijedne đruge tako akcentovane.

I. 2. a. Kao čûdo imaju akcenat: nȅbo, kȍlo, ûho.

I. 2. b. Kao tȉjelo nema nijedne druge tako akcentovane.

I. 3. a. α. Kao gȕšče imaju akcenat: bûre, cûrče, ćâge, ćȅbe. dȓvo, dȅbe, dȅme, đûbre, Gȓče, gȓne, ǵȅbe, ǵûbe, hȓče, jâre, jägńe, kûće, klûpče, kȍzle, kȓme (?), lâne, mâće, mlâde, ȏme, pâće, pȉle, psȅto, pûce, Sȓpče, stvȍre, tȉče, tûče, Tûre, tȅpe Vläše, vȉžle.

dȓvo dȓveta, psȅto psȅteta, i pûce pûceta imaju i deklimaciju pomjerenu s osnovama na *a*. Vidi natrag na str. 8, 73.

I. 3. a. β. Kao fȅrmene imaju akcenat: jägńešce, kȓmešce, ždrȅbešce.

I. 3. a. γ. Kao cȉgânče imaju akcenat: bärîlče, čȅdânce, grâđânče, läcmânče, pästôrče, šätrâšče, ždrȅbênce, žvälênce.

kȍpîle gubi u padežima (osim 1. 4. 5.) sporedni akcenat: kȍpileta, kȍpiletu, kȍpiletom.

I. 3. b. α. Kap bêpče bêpčeta imaju akcenat: čâvče, dȓvce, mîlče, plôvče, šîše; b. β. kao prâse prâseta: blîzne, dvîze, ždrîjebe.

I. 3. c. α. Kao kȍńče imaju akcenat: dùgme, đûle, klèmpe, kûbe, mȍmče, màšče, ȍšce, pàšče, pènǵe, pèrde, rȍpče, sȍmče, šȍkče, sȉrće, srče, šîše, škèmbe, tèle, tèkne, tèste.

I. 3. c. β. Kao sirȍče imaju akcenat: čekmèǵe, erènde, japùnǵe, Jedrène, kanàbe, lepèze, nišèste, silèmbe, sirȍče, stakàlce, šiljèže, tabànǵe.

I. 3. c. γ. Kao àrapče imaju akcenat: djètešce, dèrište, dȍvoče, dvȍgoče, ìzmeče, jàgńešce, jàrešce, màgare, pàripče, tèlešce, ùnuče.

I. 3. c. δ. Kao arnàuče imaju akcenat: Bȍgrače, kalàušče, knȉgonošče, nedȍnošče, samȍuče, unȉjače.

I. 3. c. ε. Kao čȍbânče imaju akcenat: djèvôjče, djètênce, dȉlbêrče, jèlênče, Làtînče, màjmûnče, nàkônče, ȍdôjče, ȍzîmče, šèćêrče.

I. 3. c. ζ. Kao bedèvȉjče nema nijedne druge tako akcentovane.

I. 3. c. η Kao Sàrajevče nema nijedne druge tako akcentovane.

I. 3. c. ϑ. Kao Hèrcegôvče imaju akcenat: àldumâšče, kàzukâšče, mèlemâšče, nàjamnîče, šȅrbetâšce, vàrošânče.

Digitized by Google

I. 3. d. α. Kao đáče đáčeta imaju akcenat: bíče, brávče, dérče, dérle, đáče, gúńče, kúmče, kérče, Nijèmče, táne, úže, vránče, zmíjče, zvónce; d. β. kao júne jùneta imaju: ćóse, dijète, íse, júne, kl̥úse, párče, svíńče, šíveta, zvijère.

jáje úže, imaju u jednini i deklinaciju pomjerenu s onom osnovama na *a*. jája jáju; úža úžu itd.

I. 3. d. γ. Kao bjegúnče imaju akcenat: burénce, čel̥áde, čel̥áce, ćimáne, djeténce dugménce, golúpče, jadníče, jarénce, jedínče, marvínče, pastírče, pilénce, stražárče, staklénce, težáče, telénce, vrtál̥če, živínče, ždrebénce (i ždrèbênce).

I. 3. d. δ. Kao govedárče imaju akcenat: haznadárče, hrańeníče, kaluđérče. Može biti da se u vok. govori: gövedârče, hräńenîče itd.

I. 3. d. ε. Kao názime ima akcenat još nápršče.

I. 3. d. ζ. Kao ákôvče imaju akcenat: Báčvânče, bívôlče, Prijèpôl̥če.

I. 3. d. η. Kao prńávôrče nema nijedne druge tako akcentovane.

II. U množini imaju:

1. a. brëme brëmena:

bremèna, breménâ, bremènimâ.

Tako sva neutra spomenuta pod I. 1. a.

b. vrijème vrëmena:

vremèna, vreménâ, vremènima.

c. čüdo čüda:

čudèsa, čudésâ, čudèsima.

Tako od neutara spomenutih pod I. 2. a. ima još nëbo; kölo i üho imaju i u množini oblike i akcenat kao što osnove na *a*. Vidi gr̈lo na str. 3.

d. tïjelo tïjela:

tjelèsa, tjelésâ, tjelèsima.

e. ćëbe ćëbeta;

ćebèta, ćebétâ, ćebètima.[1]

Tako od neutara spomenutih pod I. 3. a. α. imaju još: dr̈vèta, drvétâ, drvètima i pucèta, pucétâ, pucètima, ali dr̈vo ima tako u množini samo kada znači arbores (kada ligna, onda dr̈va, dr̈vâ, dr̈vima, vidi na str. 8), a püce ima u množini i kao osnove na *a:* püca, pütâcâ, pücima, koje vidi na str. 73.

[1] Daničić (Glasnik XI. 17.) misli, da je: ćëbeta, ćëbêtâ, ćöbetima, ali znam pouzdano, da je u Slavoniji onako.

Digitized by Google

f. dùgme dùgmeta:

dugmèta, dugmétâ, dugmètima.[1]

Tako samo taj jedan od neutara spomenutih pod I. 3. c. α.

g. tane táneta:

tanèta, tanétâ, tanètima.

Tako samo taj jedan od neutra spomenutih pod I. 3. d. α.

α. β. jáje úže imaju u mn. oblike pomjerene s osnovama na *a:* jája, jájâ, jájima. (Vidi natrag krílo na str. 5).

2. Ostala neutra u množini najrađe postaju kolektiva: bûrâd, gr̂čâd; pâstorčâd; blîznâd, ždrëbâd; mòmčâd, pâščâd; sîročâd; àrapčâd; arnàučâd; làtinčâd; zvjêrâd itd. ili: djèca.

3. Ako li se govori još koji neutar u množini, akcenat mu je kao što u neutara s osnovom na *a*: prèzimena, prèzimênâ, prèzimenima (vidi pròždiralo na str. 27); gr̂neta, gr̂nêtâ, gr̂netima (vidi jëzero na str. 24); fèrmeneta, fèrmenêtâ, fèrmenetima (vidi prëmaļeće na str. 27); tèsteta, tèstêtâ, tèstetima (vidi gòdište na str. 18); japùnģeta, japùnģêtâ, japùnģetima (vidi križòpuće na str. 25); šíveta, šívêtâ, šívetima (vidi záčeļe na str. 25); ćimáneta, ćimánêtâ, ćimánetima, (vidi bezákoņe na str. 26).

1. *Prijedlozi nemaju akcenta:* a) ako su pred slogom, na kojem je gravis ili akut: u ràtu, na pèći, iz pèra, po žènu, preko kòrita, izpod zmàjêvâ; po zráku, sa br̂vî, u víno itd. b) ako su pred slogom, na kojem nema akcenta: od drugóvâ, sa mrtvàca, preko svjedókâ itd.

2. *Prijedlozi dobivaju dvostruki akcenat (ako su od dva sloga, na drugom s kraja)*:

a) ako su pred akcentom oblim, nu to biva samo: α) ako su pred maskulinom od jednoga ili pred takovim od dva sloga, koji ima pomični *a*: bëz drûga, ò drûgu, nä žr̂vań, pòd žr̂vņem; òsim drûga, prëko dîjela, îspod žr̂vņa itd. Tako je i pred femininima s osnovom na *i*: nä br̂v, û cîjev, bëz mîsli; prëko cîjevi itd. β) ako su pred neutrom, koji je od dva sloga, ima nastavak u nom. jedn., a nije kolektiv: û mêso; prëko tîjela γ) ako su pred femininom, koji ima osnovu na *a*, onaki akcenat dolazi na prijedlog, samo kada stoji pred oblim akcentom, koji je postao od akuta: nä vôjsku, û glâvu, nä rûke; nîza stîjene, mëđu ôvce itd.

b) ako su pred akcentom dvostrukim, koji onda s riječi za prijedlogom nestaje, nu i to biva samo: α) ako su pred maskulinom,

[1] Znam pouzdano, da se tako govori u Slavoniji.

Digitized by Google

koji je od jednoga sloga a s oblim akcentom u nom. jedn., ili je od dva sloga a s dvostrukim akcentom u nom. jedn.: öd zmaja zä rogove, kȍd volôvâ, pö bratića, nä jasên, kȍd gavrâna; ïspod zmaja, prȅko jasena itd. Tako je i s feminima, koja imaju osnovu na *i*: ïz peći, öd bolesti; prȅko peći, ösim bolesti itd. β) ako su pred neutrom, koji u nom. jedn. ima nastavak i dva sloga: ü polje, nä drvo; ïspod brda, prȅko grla. Ako je neutar od tri sloga, pouzdano je samo za Dûnavo: ü Dunavo, prȅko Dunava. γ) ako je za prijedlogom feminin s osnovom na *a*, prijedlog dobiva takav akcenat, samo ako je pred akcentom dvostrukim, koji je postao od gravisa: nïz vodu, ü goru, nä zemļu, ü dubinu; mïmo goru itd.; iznimka je: kȍd nogû, ispȍd nogû

3. *Prijedlozi dobivaju gravis (ako su od dva sloga na krajńem)* pred svakim drugačijim supstantivom, koji na slogu što odmah za prijedlogom slijedi ima akcenat obli ili dvostruki; i tu dvostruki nestaje sa supstantiva: a) pred dvostrukim akcentom: ȍd lava, međù lavove, ïz žabe, međù žabe, ù pesti, ȍd jezîkâ, bȅz besjêdâ, kȍd šurâkâ, ȍd despotovića, kod kalaǵîjnicê, ù jezeru itd.; b) pred oblim akcentom: bȅz prîčê, međù prîče, ïz grôbļa, kȍd sêlâ, ȍd čâvčice, ù dvôrîštu, ȍd Trâvničanina itd.

Molim da se popravi. Na str. 8 jednoč: jednoć Na str. 10 gvȍždâ, gvóždâ: gvȍžđa, gvóždâ. Na str. 12 u retku 5 treba dodati: nȍga ima u gen. dvojine: nögû. Na str. 15 habȑnîk: habȅrnîk. Na str. 18 móba: móbâ, šakundéka: šukundéka. Na str. 21 nȅdjela: nȅdjeļa. Na str. 31 u red. 3 arȅndâtoru: arȅndâtoru. Na str. 37 klȅbecan: klebȅcan. Na str. 39 češȁǵija: češȁgija. Na str. 43 Olivera: ȍlivera. Na str. 50 usȉdjelica: usȉđelica; pódrugović: pódrugović. Na str. 51 glädionica, kïdaonica, pärionica doista su = glädîlnica itd., ali po što *o* ostaje u svijem padežima, bolje bi bilo, da sam za ńih na str. 29 poslije prîncipovina stavio paradigma. Na str. 58 nälîjen: nälijen. Na str. 59 prïješatk: prïještâk. Na str. 60 päščíńe: päščíńe; šatȍrište: šatȍrîšte. Na str. 61 süzńičâr: süžńičâr. Na str. 62 briši ponȅdionîk. Na str. 72 u akus. mn. stärčevi: stärčeve. Na str. 76 paváta, zemáļa: pavátâ, zemáļâ.

Ako na kojem slogu ima ˆ to znači što i ˆ.

Digitized by Google

Prvovjenčani vladaoci Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune.

Čitao u sjednici filologičko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. lipnja 1879.

Ivan Kukuljević Sakcinski.

III.*

Stjepan Nemanjić prvovjenčani kralj srbski.

Imamo prevaliti tri stotine godina do onog vremena, kad je iza krunitbe Simeona cara bugarskoga i Tomislava kralja hrvatskoga, pojavio se u povjesti prvovjenčani kralj srbski.

Malena iz prvine država srbska, zaklonjena planinami medju bugarskom, bizantinskom i hrvatskom državom, razvijala se i širila, kako jur gore spomenusmo, slabo i polagano, sve od početka svoga osnutka. Njezine prvobitne granice natapahu rieke Drina, Lim, Rasina, Ibar i Morava Susjedi poznavahu ju više pod imenom zemlje raške nego li srbske.

Obkoljena sa svih strana od srodnih plemena, dolazila bi Srbija da kako s ovimi u prijateljski doticaj, kadikad i u državni savez; ali čestokrat i u neprijateljski sukob, koji ju dotjera do ruba propasti, osobito nakon nesretnih bojeva s Bugarskom i sa iztočnim carstvom.

Sve do vremena Nemanje nenalazimo, uz prkos tvrdnji njekih novih povjestnika, velike župane srbske ili raške na čelu južnodalmatinskih kneževina, ili kako njeki hoće, saveznih srbskih ze-

* Gl. LVII. i LVIII. knjigu „Rada".

Digitized by Google

malja. Srbija bijaše kroz mnoga stoljeća stisnuta izmedju carevine bugarske, kraljevine hrvatske, iztočnoga carstva i kadkad mnogo obsežnijih od nje državica, dukljanske, zahumske i trebinjske, te nemogaše utjecati u sudbinu njihovu, premda je često dielila jedan udes š njimi, naročito kad iztočno carstvo na poluotoku balkanskom svoj silni državnički upliv uzpostavi.

Srbsko dakle pleme, potisnuto na kršne planine, ili u doline okružene brdima[1], nemogaše kroz dugo vrieme svoga života na jugu širiti svoje državne granice niti na sjever, preko današnje Srbije do Dunava i Save; niti na jug preko humske, travunjske i zetske župe do jadranskoga mora. Jer do ušća Save i Dunava kod Biograda sve do crnoga mora pružila se moć ili snažne i žilave ruke bugarske, ili silnih careva bizantinskih; a jadransko more zatvaraše država hrvatska, sa manjimi kneževinami južne Dalmacije, u kojih, navlaš u Duklji ili Zeti, tekar u vrieme razklimanja kraljevine hrvatske, počeo se pojavljivati njeki krepčiji državnički duh, i silnija težnja za osnivanjem poveće nezavisne države, kao i većega ugleda vladalaca.

Zetski vladaoci, znajući da i njihovoj kneževini pripada klasično ime Dalmacije, prisvojiše si dapače u prvo doba razpadnuća kraljevine Hrvatske i Dalmacije, takodjer naslov kraljeva Dalmacije, Dioklie itd., pošto se za vladom Dalmacije počeše otimati Mletčani, Bizantinci i Ugri. Nu ovi knezovi i naslovni kraljevi zetski vladahu samo južnim primorjem Dalmacije, te nebijahu nikada vjenčani krunom.

„Srbski narod prije Nemanje", kako dobro veli jedan od najboljih srbskih povjestnika, „u onom vremenu neimajući dovoljno samoviesti o svojoj sili i važnosti, podlegao je navaljujućim na njega okolnostim, i pristajao je sad na jednu sad na drugu medjusobno protivnu stranu, po veličini sile, koja ga je tamo ili amo privlačila, i tako nije imao pune svoje narodne nezavisnosti, pa nije mogao imati ni svojih narodnih težnja, a tako ni sobom proizvedenih

[1] Vilhelmo nadbiskup tirski opisuje još za vrieme prve kršćanske vojne Srbiju ovako: Servia, regio montuosa et nemoribus obsita, difficiles habens aditus, inter Dalmatiam, Hungariam et Illyricum medio jacet. Est autem populus incultus, absque disciplina, montium et sylvarum habitator, agriculturae ignarus, gregibus et armentis copiosi lacte, caseo, butyro, carnibus, mele et cera uberius abundantes, magistratos habent, quos Supanos vocant. — Recueil des Historiens des Croisades. Paris 1844. T. I. P. II. p. 946.

Digitized by Google

narodnih djela, a bez svega ovoga, istorija u strogom smislu ni ponjati se ne može.[1]"

To isto priznaje njekako u svom kritičnom razmatranju i St. Novaković, kad veli: „Za sve vreme pre Nemanje redko se kad moglo javiti osobito snage na ovoj strani srbskih zemalja, jer su i prilike krajnje nepodesne bile. Borba Bugara i Bizantinaca, koja se na posletku svršila padom Bugara [1018], nije davala mnogo zemljišta razvijanju tada još nejakog srbskog plemena. Nad većim dielom potonjih srbskih zemalja vladali su na obred Bugari i Bizantinci.[2]"

Uz ove srbske učenjake možemo pripomenuti i Svetozara Miketića, koj sasvim objektivno priznaje, da „do polovice XII vieka u srbskoj istoriji neima ništa, što bi govorilo o političkoj i crkvenoj ujedinjenosti Srba, i o njihovom državnom razvitku.[3]"

Medju mnogobrojnimi župani i knezovi zemalja južne Dalmacije odlikovahu se knezovi zetski ili dukljanski jur od prastarih vremena njekim većim državničkim umom i snažnijom odvažnošću, a valjda i većim bogatstvom, stečenim sredstvom morske trgovine.

Ali ovdje mora se priznati nepobitnom istoričkom istinom, da narod, što se iz prvine naselio u onih brdovitih primorskih predjelih Zete i Zahumja, nije pripadao izključivo srbskomu, kao ni hrvatskomu ni bugarskomu plemenu, nego smiešano svim trim, uz korjenito stablo onoga slovjenskoga plemena, koje jur prije Hrvata, Srba i Bugara bijaše se doselilo sa sjevera na jug, ustrojivši na poluotoku balkanskom, preko Makedonije sve do Peloponeza, Epira i Moreje, onaj, u njekom smislu federativni, ali veoma slab državni skup, kojega Grci nazvaše Slavijom i Slovinijom, t. j. zemljom slovjenskom, te sa onim nariečjem, koje kasnije nazvaše staroslovjenskim, i kojega tragovi nalaze se i danas kod crnogorskih i arbanaskih Slovjena. S toga nije ni čudo, što tamošnji narod i starinski javni spisi onih predjela, većom stranom zvahu jezik svoj jezikom slovjenskim, slovinskim ili naškim, a riedko kad hrvatskim ili srbskim.

Ali uza sve to, usudili bi se ipak, neobziruć se na mnienje ničim nedokazano naših novih istorika, tvrditi: da je većina pu-

[1] Krstić Nik. Одговор на некоја питања из српске историје. Гласник VII. str. 87.

[2] Земљиште радње Немањине. Годишњица III, 170.

[3] Историја развитка српске цркве. Гласник XXVII, str. 102.

Digitized by Google

čanstva župe humske i zetske pripadala u staro doba plemenu hrvatskomu, jer o tom imamo vjerodostojne svjedoke u domaćih i grčkih piscih XI i XII vieka, od kojih spominjemo samo popa dukljanskog i Nikifora brienskog.[1] Svakako se pako može povješću dokazati, da je hrvatska kraljevina, do pod konac XI vieka, u onih pokrajinah razvijala veliku privlačivu silu, što donjekle i velezaslužni naš St. Novaković priznaje, kad veli: da je sve do početka XII vieka u tom primorskom kraju, malo sjevernije Velebita i južno od njega, odvlačilo pažnju kraljevstvo hrvatsko, a o srbskim se tamošnjim poslovima i dogadjajima manje znalo.[2]

U rečenih južno-dalmatinskih pokrajinah izmjenjivalo se do polovice XII vieka, uz nezavisne i poluzavisne knezove, gospodstvo hrvatsko, bugarsko, srbsko i bizantinsko, dok napokon koncem XII vieka veliki župan raški Nemanja sve pomanje župe i kneževine oko sebe ležeće ne prikupi u jednu cielost, postaviši tvrdi temelj onoj srbskoj državi, koju u XIV stoljeću car Dušan silni do svoga vrška podignu.

Ali povjest Nemanje, tog uprav osnovatelja nove sjajnije dobe života srbskog, kao i njegove porodice, tako je zamršena, tolikim je protuslovjem prepletena, da se pri revnom nastojanju razbistrivanja toga gustoga mraka u našoj povjesti najtrezniji um iz prva smutiti mora.[3]

---

[1] Ovaj posljednji, koji je g. 1075 i 1076 sam vojevao proti Bugarom, Srbljem i knezovom dukljanskim i humskim, veli o narodu posljednjih kneževina, kad se bijaše podigo proti Grkom, medju ostalim ovo: „Inde rursus Chrobati (Χροβάτοί) et Dioclenses rebellantes universum Illyricum (prema Draču) vastabant", i opet kasnije: „Duxit Bryennius exercitum contra Dioclenses et Chrobatos". Ja navadjam ovdje latinski prievod, da se od neukih grčkomu jeziku laglje razumjeti može. Da se pako pod ovimi Briennovimi Hrvati neimaju razumievati stanovnici tadašnje kraljevine Hrvatske, vidi se iz svega sadržaja povjesti po njemu opisane. — Nicephori Bryenni Commentarii. Ed. Bonn. p. 100—102.

[2] Земљиште радње Немањине, str. 169.

[3] Jur umni historik Farlati, pišući povjest Nemanjeve kuće, morade priznati, da neima zamršenije povjesti od ove. On veli: „Di questa storia altri poi diremmo e con verità, che se tra le materie dell' Illirico ve si ha alcuna *inesplicabile* et *imbrogliata*, si è appunto quella, che appartiene alla casa Nemagna e alla descrizione di tempi suoi", i dalje: „È vero, che nessun altra parte della nostra supelletile illirica è la *confusa* per tanti capi, per quanti lo sia la presente". — Farlati. Della casa Nemagna. MSC. — Triezni inače Fr. Pejačević u

Digitized by Google

Ako se obazremo na suvremene srbske životopise Nemanjine; ako li pretresemo mnogobrojne srbske ljetopise i carostavnike; ako proučimo bogata vrela historika bizantinskih i zapadno-europejskih, te ako napokon uzmemo u pomoć i hrvatske, dubrovačke, ruske i taljanske, starije i novije pisce: nagazimo pri uzporedjivanju ovih na tolika protuslovja, nevjerovatnosti i na izopačene povjestne podatke, da se iz nebuha nalazimo u takom vrtlogu, iz kojega da ćemo sretno i zdravo izplivati, jedva se usudjujemo pomisliti. Još su nam najbolji putovodje riedke preostavše listine i suvremeni pisci bizantinski, premda i ovi trpe na velikoj oskudici tačnih kronoloških podatakah. Mi ćemo dakle ponajviše slediti ove u toj našoj razpravi.

Nu prije nego zanorimo u tamni ponor dobe Nemanjine, valja nam se na kratko obazreti na stariju povjest onih pokrajina, u kojih razvi sretno svoje djelovanje Nemanjina kuća.

Jur gore iztakosmo, kako prvom polovicom desetoga vieka župa srbska ili raška na tako slabih noguh stajaše, da je morala tražiti zaštite sada kod bizantinskih Grka, čas kod Bugara, čas kod Hrvata.

Isto tako kolebahu se medju rečenimi trimi državnimi silami na polu nezavisne župe humska, travunjska i dukljanska ili zetska.

I u drugoj polovici X kao i početkom XI stoljeća nestojahu ove župe u nikakovom tjesnom i trajnom državnom savezu, te su tako iza odlučnih pobjeda iztočnih carevah Ivana Cimiska i Vasilja II zajedno s Bugari i Srblji na njeko vrieme pale pod gospodstvo bizantinskoga carstva.

Tekar sredinom XI vieka osvanu i Zeti nova zora narodne neodvisnosti pod junačkim Stjepanom Vojslavom (1034—1050), knezom dukljanskim i travunjskim, a ujedno i velikim županom raškim ili srbskim. On bijaše bratučed sv. Ivana Vladimira († 1015) te se je zajedno s Bugari i Srbi počeo otimati izpod gospodstva bizantinskog.[1]

---

svojoj srbskoj povjesti (Historia Serviae p. 140) tuži se isto tako. On pita: „Inter has variantes sententias, quis tibi jam sensus? quis verior sensus, ordoque? Quae gesta aetasque principum? Quibus si chronologiam a plerisque neglectam addas, lucem optatam Historiae effundes".

[1] Da li je Stjepan Vojslav ista osoba s Dobroslavom ljetopisca dukljanskoga, ovo se imade s vremenom potanje izpitati. Po Dukljaninu živio je drugi Dobroslav u jedno vrieme sa Vlkanom v. županom raškim (1085—1118). Po ovom Vlkanu i Kočioparu bude on sa vlade pro-

Digitized by Google

Kao što se istodobni bugarski car Samuil i hrvatski kralj Kresimir Petar, mogu nazvati ponoviteljima svoje države, tako ide Stjepana Vojslava čast, da je prvi osnovao na jugu Dalmacije poveću državu, koja dopiraše tada od jadranskoga mora i granica dračke theme sve do dolnje Morave. On je pobiedio i Grke i sve pomanje susjedne župane i knezove slovjenske, medju kojimi bijaše i raški. Ali središte njegovoj državi nebijaše Raška ili Srbija, nego Zeta, i sva državna snaga bje usredotočena na Bojani i na skadarskom jezeru.

Vojslavov sin Mihajlo (1050—1081), koji je godine 1078. tražio i krunu od pape Grgura VII., ali od ovoga primio samo stieg neodvisnosti i vladalački plašt, kao i sin mu Konstantin Bodin ili Budin[1], oba naslovni kraljevi Zete i južne Dalmacije, umjeli su se promjenljivom srećom uzdržati na kormilu vrhovne vlasti Duklje, Travunja i zajedno Srbije. Ali jur za vrieme Bodina iztiču se njeki veliki župani raški ili srbski, koji pomoću sad Bugarske, sad Ugarske, nastojavahu odvažnom snagom postići neodvisnost svoje države i svoga plemena, prem da su pretežnoj sili bizantinskoj često iznovice podlegli.

Medju ovimi velikimi župani srbskimi nalazimo koncem XI. i početkom XII. vieka u suvremenih izvorih Uroša starijeg ili velikog.[2] Njega spominju i stari ugarski pisci, a Bonfinio tvrdi dapače, da je s Almom i otcem kralja Bele II. stojao u velikom prijateljstvu.

Moguće je, da se ima ovaj Uroš veliki razumievati pod onim velikim županom srbskim, kojega sa njegovimi sinovi kralj Bodin ratoborni (bellicosissimus)[3] oko g. 1085. protjera sa vlade, postaviviši na njegovo mjesto Vlkana, svog vjernog saveznika u ratovanju proti Grkom, muža mudra i hrabra[4], zajedno sa njekim Mar-

---

tjeran, iza kako ga u bitki na Morači pobiedi, te zatim zarobljena u Rašu odvede. Po Vladimiru Vladimiroviću, unuku Mihaljevom, bude iz nova uhićen, a po Jakinti udovi Bodinovoj oslieplјen i monakom učinjen. U jednoj listini od g. 1114 spominje se njegova sestra Tihoslava.

[1] Lukari imenuje ga Budislavom. Vladao 1080—1101. bijaše njeko vrieme zajedno izabrani car bugarski. Po Scilitzesu jur g. 1071. Sravni Pejačević Hist. Serviae 130.

[2] U srbskih ljetopisih nazvan bi Uroš beli ili veli (veliki) = stariji.

[3] Anna Comnena. Ed. Bonn. I, 368.

[4] Bolcanus, vir et consilio et manu strenuus. Anna Comn. p. 436.

Digitized by Google

kom.[1] Bodin zavlada tad Raškom zemljom sve do sjevero-iztočnih obronaka Šar planine izpod Lipljana, a zatim Travunjom i Humom sve do Bosne.[2]

Ovom prilikom odvede po svoj prilici kralj B din iz Raške Uroša velog sa njegovim sinom Dešom u Zetu, gdjeno oba dugo vrieme življahu.

Ostali sinovi i kćeri Uroša velog bijahu se razbjegli kojekuda. Za Beluša i brata mu Uroša mladjeg znade se, da su došli u Ugarsku, gdjeno kasnije velike časti obnašahu.[3] Uroševa kći, a sestra Beluša i Uroša mladjeg, Jelena, udala se g. 1129. za ugarskoga kralja Belu II. sliepog[4], a druga kći Mara, za kneza Konrada Znojimskog, rodjaka českoga kneza Sobjeslava.[5]

Osim Beluša i Uroša imao je Uroš veliki još dva sina, naime, gorespomenutoga Dešu najmladjega i Primislava ili Prvoslava najstarijega, koje suvremeni Kinam uprav rodjenom braćom nazivlje.[6]

---

[1] Presb. Diocl. Njeki Marko (Marcius) spominje se u jednoj listini g. 1114 kao sin Bodinov.

[2] Anna Comn. Alexiados L. IX. 252. — Presb. Diocl.

[3] Beluš ili Beloš spominje se u ugarskih listinah g. 1137—1142 kao dux. G. 1144—1163 kao ban hrvatski. Za vrieme malodobnosti svoga sestrića kralja Gejze II. g. 1141. bijaše nadvornik i upravljatelj kraljevine ugarske. G. 1146 proslavio se kao vojskovodja uz svoga hrabroga brata kneza Uroša u ratu proti Boriću, sinu Kolomanovomu i proti bavarskomu i austrijskomu knezu Hinku Jasomirgottu kod Litave rieke i Višave, a kasnije 1149—50 i proti Grkom u Srbiji. Cod. Dipl. Dalm. Croat. et Slav. II, p. 30, 36, 45, 66, 67, 200. Thuroczy. Chron. Hung. Cap. LXV. Leibnitz. Scriptores rerum Brunsvicarum III. p. 666. Katona Hist. R. Hung. III. 548, 595. Fessler, Gesch. v. Ung. II. 51, 54, 60, 79, 83.

[4] Thuroczy, Chron. Pray, Annales. Engel, Gesch. Serb. 191. Fessler-Klein, Gesch. Ung. I, 235.

[5] Continuator Cosmae Prag. Ad a. 1134. Fontes rerum Bohem. II. 219.

[6] Dešu imenuje i suvremeni Dukljanin naročito sinom Uroševim, te svršuje š njim i svoj ljetopis. Kinam zove ga najmladjim bratom Primislava, Beloša i Uroša (mladjeg). U listinah spominje se Deša kao veliki knez zetski, travunjski i humski, prvikrat g. 1151. Beluša i brata mu Uroša mladjeg priznavaju bratom Jelene kraljice a ujacima njezina sina kralja Gejze II. ugarski istorici, kao i Otto frisingski (Pertz. Mon. Germ. T. XX. i Günther). Što Kinam o Belušu tvrdi, da je kao dječak zajedno s kraljem Gejzom na ugarskom dvoru odgojen bio, ne stoji, jer Beluš kao Gejzin ujak bijaše ovoga odgojitelj a ne saučenik. Nu i nemogaše biti s Gejzom jednake starosti, pošto se

Digitized by Google

Po smrti Vlkanovoj nastadoše u Srbiji, kao obično kod svake izmjene vladne, velika komešanja. Napokon dokopa se velikog županstva srbskog Gradinja[1], sin Branislava, unuk Radoslava, a praunuk Stjepana Vojslava, po svoj prilici pomoću Grka. Nu ovoga Gradinju ili Draginju protjera sa vlade god. 1123. naslovni kralj Gjorgje, sin Bodinov, ubojica njegova otca Branislava, te postavi na njegovo mjesto Uroša, kojega izbavi iz tamnice.[2]

Nastaje pitanje: koji bijaše ovo Uroš? da li otac ili sin? Mi bi se odvažili tvrditi, da se tu ima razumievati stari Uroš, pošto znamo, da je ovaj svoju kćer Jelenu tekar g. 1129. udao za kralja Belu II., te nam stari izvori kažu, da je u ono doba bio veliki župan srbski.[3]

Dvie godine kasnije (1125) snadje i kralja Gjorgju zla kob, pošto u ratu proti iztočnomu caru Ivanu Komnenu, pomoću protjeranog velikog župana Gradinje, kod grada Oblone pade u sužanjstvo, te na njegovo mjesto sjede na stolicu kneževine zetske rečeni Gradinja, a za njim sin mu Radoslav, s kojim, kao i s braćom ovoga Ivanišem i Vladimirom, bijaše Uroševa porodica u vječnoj zavadi.

Tko je neposredno staroga Uroša nasliedio na priestolu srbskom, nezna se pravo, ali može se nagadjati, da je Vlkanov sestrić Stjepan Vlkan ili Vukan, kojega bizantinski izvori spominju pod imenom Vakin, Bakin i Vlakin[4], opisujući ga kao čovjeka veoma hrabra i golema stasa.

Gejza rodio g. 1130, a Beluš bijaše jur g. 1137 Dux, g. 1141 upravitelj Ugarske; g. 1144 ban hrvatski, a g. 1146 slavni vojskovodja. Neznam koliko je istine u tom, što Kinam tvrdi, da je Beluš imao za ženu sestru velikog župana Vakina ili Stjepana Vukana. Nu kći Beluševa bijaše udata g. 1150 za ruskoga kneza Vladimira Dorogobuškog. V. Vasiljevski, Slavjanski sbornik. I. 237.

[1] Ovoga Gradinju imenuje Dukljanin i Draginjom ili Dragihnom, te je tako još veću smutnju uveo u rodoslovje srbskih vladalaca.

[2] Presb. Diocl. 302.

[3] Stephanus II. Rex misit nuncios in Serviam et filiam Vros *comitis magni* in legitimam uxorem Belae traduxerunt. Thuroczy Chron. Hung. Cap. LXIII.

[4] O tom Vakinu ima najrazličitijih mnienja. Golubinski drži Prvoslava (sina Uroševa) za Bakina ili Vakina. Engel i Fessler smatraju Čudomila sina Uroševa? za Bakina. Primislava drži Engel za Uroša mladjeg, a Fessler za Beluša. Subotić misli, da je Gradinja, Vakin. Du Fresne pretvara ga jedankrat u Draginju, drugikrat u Radoslava. Raić drži ga takodjer za Radoslava, a Vasiljevski misli na jednome mjestu, da je bio Radoslav, a na drugom tvrdi, da Vakin nije ni mogao biti

Digitized by Google

Ovaj Vukan ili Vakin imao je s carem Manojlom više krvavih ratova. Godine 1149—1150. načini on savez proti Manojlu s Ružerom kraljem Sicilije i s Gejzom II. kraljem ugarskim, sredstvom Beluša prvog kraljevog doglavnika. Ovaj mu priteče sa znatnom ugarskom vojskom proti Grkom u pomoć. Car Manojlo prodre tada iz grada Niša preko Lugomira (medju Ćuprijom i Jagodinom) do rieke Save i Drine, koja posljednja dielila je nezavisnu Bosnu pod banom Boricem od tadašnje Srbije. Na Drini i Tari potukoše Grci sjedinjenu srbsku i ugarsku vojsku, a car Manojlo zarobi iza junačkoga dvoboja vel. župana Vukana, s kojim ugovori poseban mir, pustivši ga na slobodu, nu razorivši prije njegovu priestolnicu Rasu.[1]

Oko g. 1153. umre Vukan, te na srbsku stolicu sjedoše redomice sinovi staroga Uroša, po milosti cara Manojla. Grčki izvori spominju najprije dva brata, Uroša i Dešu, koji se otimahu za srbsku stolicu, došavši pred cara Manojla, da im sud odkroji o tom, kojemu da pripada priestol. Car se odluči za starijega brata Uroša, te povjeri njemu velikožupanstvo.[2]

---

veliki župan srbski, već da je bio njeki župan ugarski i vodja ugarske vojske, pozivajući se na Kinama, koj opisav živahnimi bojami dvoboj Vakinov sa carem Manojlom, pripovieda: kako je veliki župan srbski došao kasnije pred cara i poklonio mu se sa poslanici srbskimi. Vasiljevski misli radi toga, da poslie dvoboja uhvaćeni Vakin nemogaše biti ista osoba sa v. županom srbskim. Nu V. nije valjda opazio, da sam Kinam nazivlje uprav Vakina velikim županom (Αρχιζουπάνον). te da Kinam ne govori da je v. župan došao pred cara sa svojimi poslanici molećimi za milost, nego da je car ponajprije saslušao poslanike pak onda zapovjedio, da uprav v. župan pred njega doći ima. Na što ovaj odmah dodje i baciv se na zemlju u prah pred noge careve, položi novu zakletvu vjernosti, obvezav se davati caru pomoćnu vojsku u svakom ratu, što ga bude vodio na iztoku ili zapadu. Cinnamus. Lib. III.

[1] Cinnamus. De rebus gestis Imp. Joannis et Manuelis. Lib. III. 5. Nicetas Chon. Lib. II. 6. 7. Muralt p. 160. Vasiljevski I. str. 247.

[2] Dese et Uresin fratres veniunt ad Imperatorem suffragium petentes. Uresis obtinet proemium et principatum. Cinamus Lib. III. Istoga Uroša spominje Anna Komnena zajedno sa Stjepanom Vukanom, kao sestriće Vlkanove (consobrinorum suorum filios), koji ih je još oko g. 1091—2. predao za taoce caru Aleksiju Komnenu. Anna Comnena Alex. p. 459. Muralt. Chronogr. Byz. II. 70. Engel misli, da je glede Manojlova izbora Kinam pogrešno izviestio, te da je car Deši a ne Urošu predao vladu. Engel Gesch. v. Servien p. 196. Vasiljevski drži pako, neznamo iz kojih razloga, ovoga Uroša za Primislava, ali priznaje ujedno, da

Digitized by Google

Poslie Uroša II. dodje na kormilo srbske vlade najstariji sin Uroša velog Primislav, oko g. 1156. Ali ovoga skine sa priestola car Manojlo, te predade velikožupanstvo srbsko bratu mu Belušu, bivšemu banu hrvatskomu, te nadvorniku i vojskovodji ugarskomu.

Što je dalo povoda Belušu ostaviti Ugarsku, gdje je prvi za kraljem uživao najveći ugled? Ako su ga sklonula ona komešanja i domaće svadje, koje se porodiše na kraljevskom dvoru medju braćom Gejzom II., Stjepanom i Ladislavom, to ga dočekaše u njegovoj domovini Srbiji isto takove, ako ne još veće razmirice. Težnja za neodvisnošću nemogaše takodjer biti, jer velikožupanstvo srbsko bijaše u ono doba isto tako odvisno od dobre volje cara grčkoga, kao što Beluševa velika dostojanstva od kralja ugarskoga, koji je napokon kao njegov nećak i pitomac u njekom smislu od silnog svog nadvornika, bana i vojskovodje odvisan bio. Jedini dakle uzrok Beluševomu povratku u Srbiju mogaše biti nemilost kraljeva, u koju je valjda pao u ono vrieme, kad su nezadovoljna kraljeva braća preselila se na dvor ugarskog neprijatelja cara Manojla, povukavši za sobom i Beluša.[1]

Beluš preuze žezlo srbske vlade oko g. 1158-1159. Nu odmah po smrti kralja Gejze II (13 svibnje 1861.) ostavi on iz nova Srbiju, te se vrati u Ugarsku, gdjeno pristane uz stranku Stjepana IV, strica kralja Stjepana II, postavši opet banom hrvatskim. Kao takova nalazimo ga u listinah još g. 1163.

Srbski priestol bude sad ili po samom Belušu, ili kako Kinam vjerovatnije tvrdi, po caru Manojlu predan najmladjemu sinu Uroševom Deši, koji je tada upravljao pokrajinom Dendrom[2], ležećom u blizini grada Niša. Deša morao je caru položiti zakletvu vjernosti, a pokrajinu Dendru predati natrag u careve ruke.

---

ovaj Uroš nikako nije mogao biti Uroš otac kraljice Jelene, žene Bele II. Mi znamo, da ovoga Uroša ugarski izvori nazivlju ujakom kralja Gejze, sina Belova, što je i bio, kao i brat mu Beluš.

[1] O tom nagadja i Radevicus, Continuator Historiae Ottonis Frisingensis i Guntherus Ligur. De Gestis Friderici I. Lib. VI apud Reuber. Ovi pripoviedaju, kako je Beluš mnogim ugarskim velmožam zazoran bio, te ga oni obtužise kod kralja, da šuruje s njegovom buntovnom braćom.

[2] Tomko Marnavić drži Dendru za trnovsku župu?

Digitized by Google

Dešu zovu dubrovački istorici Orbini i Lukari[1] Dešanom, a srbski ljetopisi i carostavnici Tehomilom i Tihomilom, nu svi ga priznavaju, kao i Dukljanin, sinom Uroša belog ili velog.

Deša mogao se roditi u drugoj polovici XI vieka, pošto je brat mu Uroš II jur g. 1093 po ujaku si Vlkanu predan bio za taoca grčkomu caru Aleksi Komnenu. Mjesto njegova rodjenja nije nam poznato, ali je moguće da se rodio u Zeti, kamo biše njegova braća po kralju Bodinu, zajedno sa svojim otcem Urošem, odvedena u sužanjstvo.

Kao muž poduzetan i slavohlepan[2] dodje Deša u Zeti do velikog ugleda, i popne se napokon na najvišu čast kneza zetskog i humskog. Kao takav spominje se u dubrovačkih listinah od god. 1151. u kojih otok Mljet i crkvu Sv. Pankraca sa zemljom u Babinompolju iz nova darova monastiru benediktinskomu u Lokrumu.[3]

Zetom i Humom zavladao je Deša u ratu proti knezu Radoslavu i njegovim sinovom Ivanišu i Vladimiru, koje potisnu on u crnogorska brda.[4] Nu isti Radoslav protjera Dešu opet iz Zete pomoćju cara Manojila, koji ga s prvine pomilova, davši mu pokrajinu Dendru. Nu Deša iznevjeri se do skora zakletvi danoj caru, te navali iz nova na Zetu i protjera opet Radoslava, koj sa svojimi boljari i rodjaci uteče u Dubrovnik, na što se Deša i s ovim gradom zavadi.[5]

Stupivši u savez s njemačkim carstvom i sa Ugri proti caru Manojlu, udade Deša posredovanjem ugarskog dvora svoju kćer za Leonarda kneza osorskoga, sina mletačkog dužda Vitala Michaela II.[6], kojega drugi sin Nikola, knez rabski, uze za ženu Mariju kćer kralja ugarsk. Ladislava.

---

[1] Stari dubrovački pisci mogu se smatrati kao nastavljaoci ljetopisa Dukljanskoga, imajući u ruci vjerodostojne listine i stare dalmatinske ljetopisce Mihalja Solinjana, Valtazara Splitćanina, Milića Velimisljića ljetopisca bosanskoga, i Emanuela ljetopisca vojvode Hrvoje Hrvatića, uz druge veoma stare, za nas žalibože izgubljene ljetopise „croniche molto antiche“ kako sami kažu.

[2] Kinam veli o njemu: De a. magnarum rerum spem agitabat.

[3] Codex Dipl. R. Croatiae. II. 45, 46.

[4] Resti, Annali di Ragusa, msc.

[5] Resti i Appendini, Notizie storiche di Ragusa. I, 264—267.

[6] Danduli, Annales. Pars XV. Lucius, De Regno Dalm. et Croat. L. III. Cap. XII.

Digitized by Google

Ovo novo preotimanje Zete dalo je povoda caru Manojlu, da ga iz kneževine zetske protjera, predavši mu valjda iz nova Dendru, dočim Radoslavu Zetu povrati.

Kako gore spomenusmo, povjeri car Manojlo g. 1161. Deši veliko županstvo srbsko uz uvjet, da Dendru carstvu povrati. Nu čini se da Deša taj uvjet nije izpunio. On poče dapače silovito uznemirivati granice carstva: na što car Manojlo g. 1163. silnom vojskom na njega udari, te zarobivši ga kod grada Niša, dade ga odvesti u Carigrad.[1]

Neznamo po kojih izvorih pripovieda Orbini: da je Deša umro u Trebinju, te da je zakopan u crkvi Sv. Petra na polju trebinjskom, ostavivši tri sina Miroslava, Nemanju i Konstantina, izpustivši Zavida i Stracimira. Golubinski, Vasiljevski i Novaković misle, da je Deša i Nemanja jedno te isto lice i da se pod Dešom bizantinskih pisaca uvjek Nemanja razumievati ima. Nepojmimo onda, kako su se osim bizantinskih rečenih pisaca svi bez razlike dubrovački, srbski i zetski ljetopisi u tom složiti mogli: da je Deša i Tjehomil (što je isto sa Deša i Tješa) doista živio. Nerazumiemo, kako bi Nemanja pod imenom *Deše* listine izdavati bio mogao, i kako da nijedan životopisac Nemanjin ne spominje njegovo tobožnje drugo ime. Naše je dakle tvrdo uvjerenje, da je Deša drugo lice nego li *Nemanja*.

Sada tekar možemo prelaziti na veoma važno pitanje: Tko je bio otac slavnog osnovatelja srbske dinastije Stjepana Nemanje?

U ovom pitanju razilaze se opet mnienja novih istorika srbskih, dočim stari pisci srbski i hrvatski, počam od najstarijih ljetopisaca srbskih i dubrovačkih, sve do hrvatskog Vitezovića, Pejačevića i

[1] Suvremeni Kinam veli, da je car zarobljenog Dešu dao odvesti u carigradsku tamnicu. „Desa magnarum rerum spem agitabat. Venit demum ad castra Imperatoris apud Nissam civitatem, hic ab Imperatore captus, missus Byzantium in Palatio includitur". Naprotiv kaže Nikita, da ga je car i opet pomilovao i zakletvu vjernosti od njega primio, koje medjutim Deša držao nije, držeći se barbarske poslovice, „što je govorio jezik, ne treba da drži pamet" (Vulpina pelle resumpta iuravi lingua, mentem iniuratam gero.) Nicetas Chon. L. IV. p. 179. Vasiljevski dieli ovu po Kinamu i Nikiti priobćenu zgodu u dvoje, te misli, da je Deša g. 1163 zarobljen i pomilovan, a tekar g. 1168 iz nova uhvaćen i u tamnicu odveden. Muralt Essai de Chronogr. Byz. I. 181 stavlja obijuh pisaca viesti u g. 1162—1163. Nu moguće je, da se Nikitina viest u mnogo ranije doba, kad je Deša još Zetu preotimao, uvrstiti ima.

Digitized by Google

srbskog Rajića, jednoga mnienja bijahu, da je otac Nemanje bio Tjehomil ili pokraćeno Deša = Tješa sin Urošev.

Naš veoma zaslužni pisac Dr. Subotić potaknu prvi u srbskom ljetopisu g. 1853. ovo pitanje, izrekavši veoma odrješito mnienje: da Deša ne mogaše biti otcem Nemanje, već da mu je otac bio Gradinja sin Radoslava.

Njeki srbski istorici poveli se za Subotićem, a njeki udariše u druge hipotheze. Stojan Novaković[1] povladjujući „mnienje Subotića, dopušta ipak, da je otac Nemanjin mogao biti sin nekoga iz roda župana Vukana (Vlkana?), kojega je Bodin u Rašku poslao". P. Srećković[2] drži; da je po Dr. Subotiću *najočiglednije* dokazano, da Stefan Nemanja nije sin Dešin; ali priznaje, da se iz svega jasno vidi, da nije ni sin Gradinjin, tvrdeći: da je bio sin Urošev. Rusi Vasiljevski i Golubinski misle, kako gore iztakosmo, da je Deša i Nemanja jedno lice. Napokon izreče najbolji sud Ivan Pavlović[3]: „Trudili su se, veli on, nekoliki, da reše pitanje o imenu otca Nemanjina, nu nijedan nije tu stvar tako razpravio da se može smatrati savršenom".

Vidimo dakle, da glede porodice Nemanjine i njezina rodoslovja nismo još ni danas na čistom, prem da imamo kritički izdane suvremene životopise Nemanjine, pisane od dvajuh njegovih sinova i malo kasnije od Domentijana, koji žalibože ni jednom riečju ne spominju ime Nemanjina otca i djeda.

Nu iz starih ljetopisa srbskih i dubrovačkih, ako i prepletenih mrenom bajka, probija njeka luč, koja nas pomoću kritike može dovesti na čistinu istine, a do ove istine, držim, da ćemo se znatno primaknuti, ako povjerujemo suvremenomu Dukljaninu, koj suglasno sa starimi ljetopisi srbskimi i dubrovačkimi tvrdi barem jasno, da je Deša doista živio i da mu otac bijaše Uroš[4], kojega ljetopisci nazivaju belim ili velim t. j. starim[5], ne spominjući

[1] Godišnjica Nikole Ćupića I. str. 171.

[2] Glasnik XXVII. str. 225.

[3] **Житіе краль сербскыихъ**, str. 1.

[4] „Et adduxerunt Dessam filium Urossi et dederuut ei Zentam et Tribuniam".

[5] U Dubrovniku običavaju još i danas najstarije od braće nazivati *„velikim"*, kao što po svoj Dalmaciji i gornjoj Hrvatskoj svaku mladu djevojku nazivaju „malom". A i po srbskih listinah zvao se *prvi* kralj Uroš, veli, veliki i bieli, gl. Daničić Rječnik: Bjela Uroš.

*

Digitized by Google

nigdje Nemanju, jer se za Dukljaninovo vrieme u javnom životu jošte iztaknuo nije bio.

Da Gradinja ne mogaše biti otcem Nemanje, sliedi jur iz toga, što je Gradinja sin Radoslava, a unuk Stjepana Vojslava, pripadao porodici dukljanskih ili zetskih vladalaca, potekavših od plemena sv. Vladimira; dočim je Nemanja potekao iz plemena srbskih ili raških velikih župana. Braća Gradinje bijahu po Dukljaninu: Predihna, Grubeša, Petrislav, Tvrdislav, Dragilo, i kako se čini takodjer Dragihna, sinovi pako Gradinje bijahu Radoslav, Lobar, Ivaniša i Vladimir, a sinovac mu Boroš. Dočim poznata braća Nemanje bijahu Zavid, Sracimir ili Stracimir (Stražimir?), te Miroslav, kojega drže njeki sinovcem Nemanjinim, a sinom Zavidovim.[1] Braća Dešina bijahu po Kinamu Prvoslav ili Primislav, Uroš II. i Beluš, a njegove sestre, po ugarskih i českih izvorih, Jelena kraljica ugarska i Mara kneginja znojimska, kćeri Uroša I. Ovaj dakle Uroš I., kako jur gore iztaknusmo, bijaše otac Uroša II. i Deše, koj Deša sjednuv na stolicu kneževine zetske i humske oko g. 1150. nije onda morao još tako mlad biti, kako Dr. Subotić misli, pošto mu se mladja od njega sestra Jelena jur g. 1129. udala, a stariji mu brat Uroš, kao sestrić velikog župana Vlkana, jur g. 1093. Grkom u taostvo predan bio, dočim opet drugi mu brat Beluš jur g. 1137. u listinah kao „Dux“ dolazi.[2]

---

[1] Njeki srbski ljetopisi imenuju i Prvoslava, ali ovaj ne dolazi u nijednoj suvremenoj izpravi, niti ga spominju bizantinski i dubrovački izvori, kao takova. Valjda su srbski ljetopisi sina Uroševa Primislava učinili bratom Nemanje dočim mu je po našem mnienju bio stricem. Miroslava kao sina Zavidova spominje jedno hilendarsko katadnevno Evandjelije, dočim suvremena listina dubrovačka od god. 1186, zatim ljetopisi dubrovački, kao i križarski putopisci Ansbert i Anonymus Canisii, Miroslava zovu naročito *bratom* vel. župana Nemanje. Nu mogao je zato i Zavid imati sina drugoga Miroslava, jer je nevjerovatno, da onaj Miroslav, koj kroz sav svoj život pristajaše uvjek odrješito uz Nemanju, bio bi mogao biti sin njegova brata Zavida, kojega je Nemanja u bitki kod Pantina upropastio.

[2] Što nadalje dr. Subotić tvrdi, da je Deša još g. 1162 od „Alemana suprugu tražio“, to on valjda misli, da ju je tražio za sebe. Nu Kinam ne veli drugo, nego da je Deša od Niemaca bračno srodstvo tražio: „Ad Alemannos misit ut inde sibi affinitatem contraheret“. Mogao je dakle Deša tražiti ženu za jednog od svojih sinova, ili muža za svoju kćer, kao što je i udao jednu kćer za kneza osorskog Leonarda Vitala.

Digitized by Google

Bližc našemu mnienju stoji g. Srećković, koji veli: „Ne može biti da naši letovničari na prazno dovode Nemanju u srodstvo sa Urošem i Dešom"; ali zaključuje: „Nemanja je bio sin Uroša".[1] Neznamo kojega Uroša g. pisac razumieva? Ako li Uroša II. brata Dešina, to bi se onda ovo mnienje samo s toga razloga u priznanje uzeti moglo, što je Uroš II. mogao biti za koju godinu stariji od Deše. Ako li pako misli Uroša I., to se onda čudimo, kako da bizantinski izvori nigdje neimenuju Nemanju uz ostale sinove Uroševe, koje sve po imenu poznadu, nego tekar kasnije iza smrti ili propasti njihove i to uz sasvim inu braću. Mi dakle, dok nebudemo imali valjanije dokaze proti podatkom starih bizantinskih i domaćih izvora, držati ćemo se njih, i odlučno izjaviti, da držimo *Dešu* za otca Stefana Nemanje, a *Uroša* I. za njegova djeda.

Toliko neka bude rečeno o rodoslovju Stefana Nemanje. Sad nam valja kratko nacrtati glavne zgode njegova života, da budemo mogli razumievati: na koj način postade on osnovateljem dinastije srbske, a njegov sin utemeljiteljem kraljevstva i kasnijeg carstva srbskog.

Nemanja rodio se g. 1113. u dukljanskoj ili zetskoj kneževini, u mjestu Ribnici, u župi podgorskoj (Duklj. Podgorca). Njegovi roditelji dodjoše, kako gore iztaknusmo, po svoj prilici za vrieme kralja zetskog i južne Dalmacije Bodina u Zetu, onom prilikom, kad u kneževini srbskoj ili raškoj nastade velik metež radi preotimanja veliko-županske časti, i kad kralj Bodin sa svojom braćom postavi na veliko-županski stolicu Vlkana, a protjera sa priestola Uroša I. njegova svaka, a djeda Nemanjina.

Nemanja bijaše kršten i odgojen u vjeri rimsko-zapadnoj, kojoj pripadahu svi tadašnji zetski i humski vladaoci, pak ako je u stanovničtvu i bilo sljedbenika grčko-iztočne crkve, koja je imala svoje monastire, podupirane od grčkih careva i njekih boljara, to je ipak još u ono doba crkva rimska u čitavoj južnoj Dalmaciji bila mnogo pretežnija od grčke, imajuća dvie nadbiskupije u Dubrovniku i Baru, i do sedam poznatih biskupija: u Kotoru, Budvi, Drivastu, Skadru, Ulčinju, Pulatu i Svaču. Prem da je već tada, uplivom Grka i Bugara, grčka vjera tim dalje u srbske i hrvatske strane prodirala, čim veću djelatnost razvijaše rimska propaganda sa širenjem la-

[1] Glasnik XXVII str. 225.

Digitized by Google

tinskoga jezika u crkvi i sa proganjanjem slovjenskih popova i slovjenske liturgije.

Koliko je istine u tom, da se je Stefan Nemanja kasnije po drugikrat krstiti dao, nemožemo iz tamnih srbskih izvora potanko razabrati. Svakako nam se čini čudnovato, da je kao krščanin, ako kasnije i prihvati vjeru grčko-izhodnu, nalazio za potriebno, da izvan svakoga reda nosi i dva krsta, kao što je nosio dva imena. Nu vlastiti mu sinovi Stjepan i Sava tvrde doista, da Nemanja na povratku u Srbiju, u crkvi Sv. Petra i Pavla u Rasi, *drugo* krštenje primi „ot ruki svetitelja i arhijereja posrjedje srbskie zemlje". Mi moramo dakle toj viesti povjerovati, te priznati: da je „sisao mlieko iz obijuh sisa staroga i novoga zakona" kako se liepo izrazi njegov sin Stjepan.[1] Čini se u obće, da prvi vladaoci srbski nečiniše veliku razliku izmedju rimske i grčke crkve, kao što nas poviest uči. Ta i o istom otcu Nemanjinom Deši pogovara se, da je pripadao jednoj i drugoj vjeri.[2]

Kad je Nemanja dospio do zrelijih godina, udao se za Anu kćer Borića bana bosanskoga i dobio u baštinu iztočne predjele na Toplici, dolnjem Ibru i Rasini rieki.[3] Ali ovimi pokrajinami nije on vladao neodvisno, kako njegovi životopisci tvrde, nego iz početka pod vrhovnom vlasti svoga otca Deše, a zatim svoga najstarijega brata Zavida, koji je kao veliki župan poslie svoga otca stolovao u gradu Rasi, te uz Rasu vladao zemljom na zapad uz rieke Taru, Drinu i Pivu. Dočim druga njegova dva brata Stracimir i Miroslav držahu predjele sjeverno od raških zemalja, u današnjem južnom

---

[1] „Ꙗко обою сьсцоу млѣко сьсаль ѥси, рекше ветьхаго же и новаго закона сьврьшаѥ".

[2] „Dessa hic inter graecae romanaeque professionis ritum nulla morabatur differentia, aeque huius ac illius cultores aestimans." Vitezović. Serbia illustrata. Msc.

[3] Gledaj o tom obširnije Novakovića „Zemljište radnje Nemanjine". Godišnjica I, 173. On drži, da je Nemanjin dio hvatao „od predjela zvečanskog (Mitrovice) niz Ibar zapadnom granicom njegovih pritoka, osim Raške, posle niz Moravu, pa od Stalaća granicom Rasinje uz Mojsinje i posle niz Jastrebac, kako se dele vode Moravi i Toplici, te u Toplici na Prokuplje (prije Koprijan). Odatle je granica išla vencima, koji s juga dele vode Toplici, pa je presecajući negde gornju dolinu Laba (koji je deo Nemanja poznije od Grka osvojio) spuštala se u Sitnicu, prema vrhovima, koji dele vode Ibru, Sitnici i Belom Drimu".

Digitized by Google

dielu Srbije[1] i oko izvora Tare i Pive. U ovih predjelih posagradiše rečena braća s vremenom veličanstvene hramove i monastire.[2] Nemanja sagradi u Toplici na ustih rieke Kosalnice (Kosaonice, Kostajnice) hram Sv. Bogorodice s monastirom, kamo uvede crnce. Sa svojom suprugom Anom sagradi u istom predjelu drugi monastir Sv. Nikole, na ustih rieke Banjske, na visu iztočno prema Kuršumliji. U gradjenju tih monastira i hramova nadkrili glede ljepote i bogatstva Nemanja svoju braću, te probudi kroz to u njih nenavist i mrzost, koja tim veća poraste, kad mu car Manojlo, vodeći oko g. 1164. vojsku na Ugre, iz osobite naklonosti darova predjel Glubočiću[3], pošto mu se Nemanja u Nišu smjerno pokloni i valjda sa carem u savez stupi proti Ugrom i svojoj braći.

Videći braća kako sve to više raste politička priemoć Nemanjina, i kako se njegov upliv po naklonosti grčkoga cara i kroz privrženost svećenstva silno razširuje po svoj srbskoj zemlji: urotiše se protiva njemu, i pozvavši ga na prijateljski sastanak, uhitiše ga na prievari i baciše okovana u tamnicu. Ali bud nastojanjem cara Manojla, bud uplivom svećenstva, izbavi se Nemanja do skora težkoga zatvora[4], te počme još većma širiti svoju vlast.

Iz nova podignu se braća proti njemu. Pozovu u pomoć Grke, Franke (Fruge) i Turke[5], provale iz makedonskih planina i klanaca u Srbiju oružanom rukom, i dopru preko Kosova do mjesta

---

[1] Današnja sjeverna i iztočna Srbija, sa braničevskom i beogradskom oblastju, nije pripadala u staro vrieme državi srbskoj ili raškoj. Tamo su ponajviše vladali iztočni carevi, pa izmjenice Bugari i Ugri. Još g. 1186—1196 imenuje bugarski car Asjen u jednoj povelji podanoj Dubrovčanom, gradove Belgrad, Braničevo (Kostolac), Vidin i Trnovu *svojimi* gradovi.

[2] Od ovih zna se po najnovijem iztraživanju, da je hram sv. Petra i Pavla u Bielom polju sagradio Zavid. Hram u Gradcu pri rieci Moravi podignu Stracimir, a sv. Gjurgja u Budimlju, u dolini gornjega Lima, Miroslav (po inih Prvoslav?).

[3] Glubočica bijaše po Daničićevom riečniku „zemlja blizu Hvosna izmedju Lipljana i Rieka, jer se spominje medju njima Lab, Lipljan, G'lbočica, Rieke. St. Novaković (Zemljište radnje Nem.) označi Glubočnicu ili Dubočicu sadašnjim Leskovcem, to jest, ceo ljeskovački okrug.

[4] Njegovi životopisci govore, da se izbavio pomoću sv. Gjorgje i da je zato poznije sagradio veličanstveni hram na čast toga svetca u Rasi.

[5] Turci živili su jur od IX. vieka u južnoj Makedoniji medju Vodenom i Solunom, a bilo ih je i u Ohridu. Pod Fruzi imadu se razumievati Niemci i Romani, koji služahu kao najamnici u biz. carstvu.

Digitized by Google

Pantina.[1] Nemanja ih dočeka sa svojom vojskom kod Zvečana grada, na vodi Sitnici, potuče hametom vojsku svoje braće, od koje se veća strana potopi u vodi Sitnici, gdje se i vojskovodja Zavid, najstariji brat Nemanjin, udavi. Pobjeda ova bijaše odlučna za Nemanju, a i za svu budućnost naroda srbskog. Razkomadana na četiri zemlje, dodje sad pod upravu jedne krepke ruke, koja je umjela vladati; dodje pod vlast čovjeka, koji je umom i snagom daleko nadkrilio svoju braću i svoje predšastnike.

Nemanja zavlada sad čitavom Srbijom, to jest sa svimi dielovi svoje braće na Limu, Ibru, Moravi i Rasini. Braća Stracimir i Miroslav pokloniše mu se i ostaše mu vjerni do smrti. Na uspomenu slavne pobjede sagradi Nemanja skoro zatim, pošto unidje u prestolni grad Rasu, u ime zadušbine svomu pokrovitelju sv. Gjorgju prekrasan hram kod grada Rase (Novog Pazara), nazvan Gjurgjevi stupovi.

Sada tekar mogaše se posvetiti Nemanja nutarnjoj upravi svoje države, a da zadovolji svećenstvu, uredi i crkvene poslove. Čuvši naime da se po njegovoj zemlji jeres (bogomilstvo) širi, sazove arhiereja Jeftimija i crnce, igumene, častne jereje, i starce i velmože svoje od mala do velika, i drža zbor š njimi, te nemogavši trpjeti „smrada Kumir i mrzke jeresi, posla oružanu silu na nevjernike i porazi ih, i obliči bezbožanstvo ih, sažeže njeke, a druge kazni različitimi kaznami, ine progna iz države svoje i domova njihovih, a imanje im sve oduzme i razdieli medju uboge i sirote.“ Učitelju pako i načelniku njihovomu dade odrezati jezik i grkljan i nečastive njegove knjige dade sažgati. Njega samoga progna iz zemlje, podielivši zapovied, da nitko ni ne spomene „trikletoga“ ime.[2]

U to doba, kažu životopisci Nemanjini, „prjelestni mrak idolske l'sti (laži) mnogobožja ot nas izčeze, i po svem otačastvie jego zare blagovjerja javiše se, i kapišta razrušiše se i ikoni svetih javiše se, bjesi prebjegoše, i vseč'stni krst Hristov vsu zemlju osveti i pastusi slovesniih ov'c stada Hristova, jepiskopi i sveštenici, popove i dijakoni, popečeniem prjepodobnago javiše se“.[3]

U isto valjda doba izmirio se Nemanja i sa svojom starijom braćom Stracimirom ili Stražimirom i Miroslavom, jer neima nikakovih viestih, da bi ovi ikada više ustali bili proti njemu.

[1] Mjesto Pantino nalazi se uz vodu Sitnicu više Mitrovice.
[2] Kralja Stjepana, Život Nemanje.
[3] Ivan Pavlović, Žitija kralj srbskih, str. 11.

Digitized by Google

Medjutim podigoše se nove opasnosti za državu srbsku od strane iztočnoga carstva. Car Manojlo zarati se iznova s Ugarskom, s kojom Nemanja u prijateljskih odnošajih stojaše. Kroz Moravu i Braničevo prodre grčka vojska g. 1164. do Sriema, a s druge strane osvoji car do g. 1166. u ime svoga štićenika Bele, sina kralja Gejze II. svu Dalmaciju sa 57 grada. Ovom prilikom pohara on i jedan dio srbske zemlje, u susjedstvu Morave, a u južnoj Dalmaciji uništi samostalnost kneževina zetske, travunjske i humske, u kojih postavi upraviteljima svoje štićenike i pripadnike.[1]

Sada nastadoše za Nemanju crne godine. Malena Srbija, a još manja Bosna, bijahu na balkanskom poluostrovu jedine slovjenske neodvisne države. Nemanja, videć svoju zemlju od svih strana zaokruženu od vlasti iztočnoga carstva, odvaži se iz političke nužde tražiti pomoći i saveze u Njemačkoj, u Ugarskoj i u Mletcih, znajući da sav zapad gleda kivnim okom rastuću moć iztočnoga cara. Nu pošto s prvima dvima vlastima, kao i s rimskom stolicom takodjer car Manojlo u prijateljske odnošaje stupiti željaše, Ugarska pako kroz domaće i vanjske ratove znatno oslabila bijaše: to nepreosta Nemanji drugo, nego prividno pristati uz cara Manojila i pri znati njegovo vrhovno gospodstvo. Još godine 1165. pomagao je Nemanja cara Manojla sa srbskom vojskom proti Ugrom i Hrvatom. God. 1166. propustio je preko svoje zemlje grčku vojsku, koja je pošla osvajati Dalmaciju.[2]

Kad g. 1167. i 1168. Ugri i Hrvati Grke iz Sriema i Dalmacije protjeraše, iznevjeri se i Nemanja caru Manojili, te poče navaljivati na susjedne bizantinske pokrajine i bez navještivanja rata. Nu g. 1168. započe Nemanja otvoren rat proti Grkom; ali nesretnim uspjehom, jer mu car vojsku razprši, te njega ili njegovog vojskovodju zarobi, kako suvremeni križarski putnik Vilelmo nadbiskup tirski svjedoči.[3]

---

[1] U Zeti bijaše g. 1166 knezom Kir Izak, „duce existente Dalmacie atque Dioclie Kyr Izaacio“, veli jedna kotorska listina. Codex. Dipl. Croatiae II, p. 73.

[2] Medju osvojenimi tada gradovi dalmatinskimi spominje Kinam: Trogir, Šibenik, Spljet, Solin, pleme Kačića (Neretvu), Skradin, Ostrovicu, a u Zeti slavni grad Duklju (Dioclea urbs percelebris). Grad Zadar bijaše tad u mletačkih rukuh, a do skora i otok Rab.

[3] Quibus (Serbis) subactis et precipuo eorum principe mancipato, redeunti domino Imperatore in civitate Butella occurrimus. Wilh. Tyrensis Arch. Historia. Recueil des Historiens des Croisades. Paris 1844 T. I. P. II. p 946. ad a. 1168.

Digitized by Google

Pošto je Nemanja njekoliko godina mirovao, pokuša g. 1173. nahuškan od Mletčana, koji tad vodjahu rat s Manojlom za Dalmaciju, iz nova se zaratiti ne upravo s carem Manojlom, nego s njegovimi zavisnimi knezovi u južnoj Dalmaciji. On naumi najprije osvojiti onaj stari dio stare hrvatske kraljevine, koj mu najbliži bijaše, to jest kneževinu humsku i grad Kotor (Chrobatiam (Χορβατίαν) et Cattarorum dominatum (Καττάρεον).

O tom ratu govore i dubrovački izvori. „Na Neretvi, kažu oni, otimaše se za kneževinu (humsku) Jeleš, Zviezdodrag i Istok. Čuvši to Nemanja i brat mu Miroslav navale g. 1172. (1173.) na nesložnu braću i poharaju svu zemlju do granice bosanske, prisilivši braću da traže utočište kod Kačića. Ali kad se susjedni Hrvati, Bošnjaci i Ugri zauzeše za protjeranu braću, povrate se Nemanja i Miroslav opet u Srbiju.[1]

U isto doba navale rečena dva brata takodjer na stare knezove zetske, Radoslava i braću mu Ivana i Vladimira, koji se bijahu valjda dozvolom cara Manojla povratili u svoju djedovinu. Radoslava i Ivana protjera Miroslav sa stolice kneževske, na što oni pobjegnu u Dubrovnik. Nemanja ote u isto doba Vladimiru grad Prištinu. Tom prilikom sagradi on u Tuhlju hospital za hodočastnike, a nad Biočinom i Osomčicom kamenite mostove.

Prognani zetski knezovi potuže se svomu pokrovitelju caru Manojlu, moleći ga za pomoć. Car pošalje Teodora Padiatu s vojskom proti Nemanji; nu grčki izvori ne govore kakovim je uspjehom vojevala njihova vojska, te se iz toga može nagadjati, da nije baš sretno prošla[2], te da je Nemanja pobiedio Grke. Ovo iz toga zaključujemo, jer je g. 1174. sám car Manojlo krenuo sa još većom vojskom protiva Nemanji. Ovaj povuče se pred pretežnom silom u svoje kršovite planine i jaruge, gdje se njeko vrieme branio. Ali napokon bijaše prisiljen pokoriti se caru. Sad je udario najužasniji čas za ponositog Nemanju. On morade osobno pred cara kao pobiedjeni molitelj: gologlav, bosonog i goloruk, s konopcem visećim o vratu, sa sahranjenim mačem u ruci, kojim je tolike neprijatelje nadvladao, dodje on pred cara, i baci se ogromnom svojom veličinom tiela pred noge careve, moleći ga, kao pokorni griešnik, za

[1] Luccari, Annali di Ragusa, p. 42—42. On se pozivlje na bosanskog ljetopisca Milića Velimišljića.

[2] Nikita spominje samo, da je car Manojlo, čuvši kako je Nemanja udario na svoje rodjake i na njegov dio Hrvatske i Kotor, poslao proti njemu Teodora Padiata s vojskom.

Digitized by Google

pomilovanje, bojeći se, kako grčki ljetopisac veli, da će ga car po starom običaju skinuti sa časti i podieliti ovu kojemu od njegovih srodnika, koje bijaše Nemanja prognao.[1]

Car Manojlo oprosti mu život, ali ga odvede sa sobom u Carigrad.[2]

Suvremeni Kinam govori dosta jasno, da se Nemanja caru Manojli predao kao pokorni sluga, i da ga je car odveo sa sobom. Kad mi Kinamu kao carskomu tajniku i osobitomu privrženiku cara Manojla i nebi povjerovati htjeli: to smo ipak prinudjeni njegovu viest primiti za istinitu, pošto nam ju donjekle potvrdjuje još drugi suvremeni svjedok i učenjak na glasu, na ime Eustatija arhiepiskop solunski, koji u jednom govoru, što ga je držao na slavu cara Manojila, sliedeće veli: „Nemogu zamučati sad i o Nemanji, koji mi i u drugih prigodah davaše povod svečanim govorom, dok ga još nisam bio ni vidio. A neima tomu dugo, što je privuko na sebe moje oči i moje udivljenje, kao muž svojom visinom prekoračivši daleko onu mjeru, koju običaje priroda davati ljudem. Divan doista pogled! Prije običavao se on hrabriti, i priučen borbi nasrtati u boj. Nu do skora priviknu on boljemu (životu), stranom od straha, i još više od rana. A sada učestvuje i sam kod slavja tvoga. On, koj bijaše prije bjegunac, rob, skrivajući se pred okom svoga gospodara, sada bi volio prije sve neugodnosti podnieti, nego lišiti se pogleda njegova (careva). Nemari on, i trči gledati cara, kao kad tko pohiti iz tmine k suncu, i prima pitom milosti i ulazi u volju svoga gospodara. On, koj nije bio prije vičan bezopasno hodati po zemlji, od ne davna podavajući se (udesu), prilazi k carici gradova veseo, gdjeno sám na svoje oči, ne na tudje, nagleda se željenoga pogleda careva i svojega podanstva (robstva). On razgledava i one prikaze, koja tvoja junačka djela prikazuju, a u kojih ruke slikarâ, na uspomenu vješto izvode i drugo i ono, što se tiče njega (Nemanje), prikazujući ga, kako sad potiče svoj puk na ustanak, sad oklopnike i konjike sprema, kako će se latiti mača, često kako vojsku na otvorenu polju u boj poreda, pak zasjede stavlja, a napokon biva pobiedjen i bjegstvom uzbunjuje ravnine i strmine, i svakojako u robstvo zapada. Gledajući on to naslikano, povladjuje svemu i hvali nasladu očijuh.“ — Dodaje na dalje Eustatija, da se

[1] Nicetas Choniat. Edit. Bonn. p. 206—207. Cinnamus. Ed Bonn. p. 287. Muralt. Ad a. 1173 (?).

[2] His prospere confectis, imperator ex Servia, subsequentem Archizupanum habens, excessit. Cinnamus, p. 288.

Digitized by Google

Nemanja samo radi jednoga ljutiti može na slikara, što ga ne naslika uvjek kao roba," te nastavlja: „O carsko junačtvo! koje tako znameniti narod i tako slavna vladaoca privede do takova pokorenja i robstva. O krotkosti! usljed koje Varvari, ne misleć na svoje prvašnje biede i rane, trče k najmilostivijemu gospodaru".[1]

Ovaj govor držao je Eustatij u Carigradu oko g. 1175.—1176. Dakle jednu ili dvie godine kasnije, iza nesretna poniženja Nemanjina. Iz govora toga možemo razumjeti, da se Nemanja tada ili malo ranije bavio u Carigradu, ne više kao zarobljenik, nego na slobodi, došavši iz vlastitog nagona onamo, da se iza svoga poraza s grčkim carem izmiri. A ovo izmirenje bijaše istinito i trajno, jer od tada sve do smrti Manojlove (1180.) neimamo nikakove viesti, da bi se Nemanja iz nova s Grci zaratio bio.

Dok je umni, odvažni i ratoborni car Manojlo živio, držeći krepko u svojoj ruci žezlo carstva i pitajući se nadom, da će mu se i sav zapad pokoriti kao jedinomu caru rimskomu: nemogaše dakle Nemanja oživotvoriti visoke svoje misli, da povećа i ukriepi svoju državu. Ali kad Manojlo umre (24. rujna 1180.), otvore se širom pogranična vrata na svih krajevih iztočnoga carstva, jer slabe ruke Manojlovih nasljednika ne bijahu kadre držat ih zatvorena, kamo li čuvat ih od ogorčenih plemena slovjenskih, što sa iztočne i sjeverne granice vrebahu jur od davna na dan osvete i na propast iztočnoga carstva.

Nasljednik silnoga Manojla, trinaestgodišnji sin mu Aleksij II., po svojoj liepoj materi unuk Bojemondov, bijaše preslab, da ravna silnim carstvom svoga otca. Njegova mati bijaše za vladu ne sposobna. Njegov štitnik, protosevastor Aleksij Komnen, nije znao steći ljubavi kod naroda, ni upliva kod velmoža. Latinska i grčka narodna stranka vodila je medju sobom ogorčeni rat usred priestolnice carstva. U takovih okolnostih nebijaše mlad car drugo nego živa lutka, koje sudba ležaše u ruci svakoga.

Iza trogodišnje tobožnje vlade (1180.—1183.) preotme, uz grozno haračenje i medjusobno klanje stranaka, carsku krunu Andronik Komnen, davši mladoga cara nemilo smaknuti, njegovu mater, udovu cara Manojla, zadaviti, a kćer carsku Mariju otrovati. Ali nakon kratka vremena od jedne godine postigne i njega isti strogi udes, a pod njegovim nasljednikom Izakom Angjelom (1185.—1195.) otvore se širom vrata razsulu grčko-iztočnoga carstva, dočim se

[1] Tafel. De Thessalonica eiusque agro. p. 419—420.

Digitized by Google

spremahu na Carigrad sa juga Normani pod kraljem Sicilije Vilelmom, sa iztoka Bugari i Vlasi pod Petrom i Asjenom, sa zapada Mljetčani i Križarske vojske, sa sjevero-iztoka Ugri pod Belom III. i Srbi pod Nemanjom.

Sada tekar došlo je sgodno vrieme da Nemanja izvede tajne svoje vladalačke osnove. Prva mu bijaše briga da natrag osvoji tako zvano „otačastvo“ svoje, to jest kneževinu Zetsku i pomorje južne Dalmacije. Protjeravši od onuda grčke posade i zavisne od Grka knezove Radoslava i Ivana, poruši on otete gradove, provali u zemlju Arbanasku, osvoji oba Pilota[1] uz gradove Danjgrad, Sardonikij, Drivost, Svač, Lčinj (Ucinj-Dulčinj), prestolnicu zetsku Skadar ili Rosaf, i „slavni grad“ Bar s Kotorom na moru.[2] U posljednjem gradu, kojega za sebe zadrža i zidinami utvrdi, sagradi on svoje palače, a čitavu kneževinu zetsku ili dukljansku povjeri upravi svoga starijega brata kneza Stracimira. U isto doba osvoji Nemanja iz nova Humsku zemlju i postavi tamo knezom svoga brata Miroslava, koj se kao takav jur g. 1181. u listinah spominja.

Za svoju novu priestolnicu odabra Nemanja po mnienju njekih, grad Pristinu, kojega bijaše oteo knezu Vladimiru bratu Radoslava. Taj Vladimir umre kao bjegunac u Dubrovniku od zadobljenih u boju rana, te bude zakopan u crkvi Sv. Bogorodice na Pilah.[3]

Kao vrhovni gospodar zetski i humski dodje Nemanja u neposredno susjedstvo s republikom dubrovačkom. Medju gradom Dubrovnikom i Nemanjom, te njegovom braćom, ponove se sada one krvave razpre koje se radjahu čestoputa i pod prvašnjimi vladaoci zetskimi, naročito pod Bodinom, Gjorgjem i Dešom. Glavni uzrok svadjam bijahu i sada ponajprije politički bjegunci od Dubrovčana gostoljubivo primljeni; a zatim crkvena parba poradi naležnosti zetskih biskupija, što ih dubrovački nadbiskup pomoću rimskoga pape pod svoju vlast okrenuti htjede.

Kad Nemanja osvoji Zetu, pobježe od onuda knez Radoslav Gradinjić sa svojim bratom Ivanišem u Dubrovnik, gdje ga prija

---

[1] Pilot gornji i dolnji pripadali su tada kao i sada Arbanskoj zemlji te su pod ove gradove š njihovimi kotari pripadala mnoga mjesta, medju kojima se poznije spominju: Šiklja (Šiklje) Koštanjani, Krsti, Kruimada (Kremat). Sakato (uz rieku Gosku). Novaković, Godišnjica I. 209.

[2] Život Nemanje od Stjep. prvovjenčanoga.

[3] Pile, predgradje dubrovačko

Digitized by Google

teljski pod zaštitu prime.[1] U isto doba, prokle papa Aleksandro III. po huškanju dubrovačkog nadbiskupa Tribunje, kotorskog biskupa Nikifora, koj se bješe oteo izpod vlasti metropolije dubrovačke. U to vrieme načini i grad Kotor, prem da bijaše podložen Nemanji, bez njegova znanja g. 1181. ugovor prijateljstva s Dubrovčani, u kom se knez Trifun, načelnik grada Kotora, imenuje gospodarom kotorskim (dominator Cotari).[2]

Sve ovo ogorči Nemanju na Dubrovčane, te pošto mu na njegovo zahtievanje bjegunce izdati nehtjedoše, dodje on s vojskom pred Dubrovnik, da ga kazni. Ali Dubrovčani dobivši pomoć od Dračana i Kotorana, tajnih privrženika Radoslavovih, odbiše pod vodjenjem Nike Bobalića Nemanjinu vojsku, na što zapovjednici vojske knez Miroslav i podvojvoda Radivoj Oporčić digoše obsadu grada, počinivši velike štete okolici gradskoj i podložnikom dubrovačkim.

Nemanja, da se osveti Dubrovčanom, digne g. 1184. veliku pomorsku vojsku na Dubrovnik, opet pod zapoviedju kneza Miroslava. Proti ovomu izvezoše Dubrovčani svoje brodove, susretoše neprijateljsku mornaricu kod Poljica u Arbaniji, te ju na 10. kolovoza tako razbiše, da se Miroslav jedva spasio. Skoro zatim poslaše Dubrovčani pomorsku vojsku na pomoć Korčulanom i Višanom, koje Nemanjin brat Stracimir sebi pokoriti htjede, te pohvativši njegove brodove prisiliše ga, da se sramotno vrati.

Ove dubrovačke pobjede razjariše još većma Nemanju, te on posla g. 1185. Miroslava sa još većom vojskom, da osvoji Dubrovnik. Ali pošto Dubrovčani slavno odbiše sa svojih zidina sve juriše, te navalivši na njegov tabor sve mu bojne makine i sva drvena orudja uništiše, bijaše Miroslav i opet prinudjen vratiti se kući, poharavši po običaju svu okolicu.[3]

Sliedeće godine 1186. dne 1. srpnja navali knez Miroslav sa strane kopna iz nova na Dubrovnik, kako dubrovački pisci tvrde

[1] Ovako tvrde dubrovački ljetopisci. Nu jedna ćirilicom pisana listina, koja se slučajno sačuva, i u kojoj obćina popovska pozivlje Dubrovčane na sastanak u Zatonj, govori o dubrovačkoj gostoljubivosti uprav protivno, jer im Popovčani spočituju: *„dje vi Radoslavu davše ruku, tere ga vezaste“*. Samo se nezna pravo, kad se to zgodilo, jer pismo neima godine, a mi smo ga u našem diplomatičkom zborniku, zavedeni od Šafarika, valjda prerano uvrstili oko g. 1169—1170.

[2] Codex Dipl. R. Croat. D. S. II, 123.

[3] M. Orbini. Luccari. Resti.

Digitized by Google

sa 50.000 vojnika (?). Nu pošto ga gradjani opetovano suzbiše, popalivši mu i opet sve makine i vojene sprave, potrebite za osvojenje tvrdih gradova, morade on ostaviti grad na slobodi i vratiti se kući.

Nakon ovog višegodišnjeg rata, bje napokon dne 27. rujna 1186. utanačen mir medju Dubrovnikom i velikim županom Nemanjom i njegovom braćom knezovi Stracimirom i Miroslavom, pod ovimi glavnimi uvjeti: 1. Da se sva u vrieme rata počinjena zla s obijuh strana za uvjek zaboraviti imadu. 2. Da Dubrovčani, osim mjesta Ragata, sva prvašnja svoja posjedovanja zadržati mogu. 3. Da im je prosto po svih zemljah rečene braće, naročito u neretvanskoj luci trgovati, zemlju obdjelavati, svoju stoku pasti, svoju robu izkrcavati i drva sjeći bez ikakove zapreke. 4. Da se nova desetina i daća od vinograda od strane ugovarajuće braće ukinuti imade. 5. Isto tako mogu Slovinci zahumski (Sclaui de Chelmania) u Dubrovniku kupovati i prodavati robu, a po moru brodiți bez ikakove zapreke od strane Dubrovčana. Ovaj ugovor mira, što ga utanačiše na latinskom jeziku pismeno Gervaš knez dubrovački, a od strane Nemanje i njegove braće Neudal župan i Družina sin Vidošev, satnik, podpisaše ćirilicom Nemanja kao „veli župan i Miroslav knez.[1] Ugovor ovaj, toli povoljan za Dubrovčane, imao je i tu dobru posljedicu, da je tri godine kasnije i Kulin ban bosanski, svak Miroslava kneza, podoban ugovor prijateljstva utanačio sa Dubrovčani.

Od sada življahu rečena braća u tvrdom miru i prijateljstvu sa Dubrovčani. Oni primiše dapače pokorno g. 1189. i pismo pape Klimenta III., koj im preporučaše dubrovačkog nadbiskupa Bernardina, vraćajućeg se u crkvenih poslovih iz Rima preko njihove zemlje.

Da drže dobro prijateljstvo sa Dubrovčani, bijaše Nemanja i njegova braća prisiljena, već iz toga, jer se Nemanja spremao opet na rat sa Grci. Ugovorivši prijateljski savez sa Ugarskom i sa novimi bugarskimi vladaoci Petrom te Ivanom Asjenom, koji ustavši g. 1186. proti Grkom uzeše u pomoć Rumunje i Kumane: sa ovimi saveznici udari dakle Nemanja (1189.) na grčke susjedne pokrajine, te osvoji do skora s kraljem ugarskim Belom III. grad Sredec (Sofiju), a po odlazku Ugara gradove Pernik, Stob (na Rilu), Zemun, Velbložd, Žitomitsk (Žitomitask), Skoplje, Lješ, u dolnjem Pologu, Gradac, Prizrjen, grad slavni Niš, Svrljig, Raven (Ćuprija)

[1] Codex Dipl. R. Croat. II, 137.

Digitized by Google

i Kozalj, koje većom stranom poruši, i kako mu sin životopisac kaže, „do konca osnovanija ih izkorjeni, neosta bo kamin na kameni iže ne srušiše se[1]“, a zemlju ih, i bogatstva ih, i slavu ih, prjeloži u bogatstvo i u slavu otečestva svojega i u slavu velmoža i ljudi svojih“.[2] Predjeli pako koje Nemanja osvoji, bijahu po svjedočanstvu njegova sina Stjepana: „oblast niš'ska“ na Nišavi, Lipljani (kosovska ili prištinska oblast), Morava, Vranji, Prizrenska oblast, i oba Pologa do konca, s medjami svojimi. Sveti Sava veli pako: da je Nemanja od Grka osvojio i Patkovo (medju dečanskim i pulatskim krajem, današnja nahija djakovačka), zatim Hvostno (sjeverno od Peći), Podrimlje (t. j. prizrensku oblast na iztok od bieloga Drima), Koštre (u pećkoj nahiji), Drźkovicu (medju Kostrcem i Sitnicom), Sitnicu, Lab, Lipljane, Glbočicu (Leskovac), Rjeke na Moravi, Ušku (na sjeveru Moravi i Vranji), Pomoravje, Zagrlatu, Ljevče i Bjelicu, sve kod Morave i Rasine riekc.

Osvojenjem tolikih gradova i pripadajućih im obširnih oblastih postavi Nemanja tvrdi temelj onoj srbskoj državi, koja se pod njegovimi nasljednici toli slavno razvi.

Veoma uspješan rat bugarsko-srbski trajaše u posljednje vrieme vlade Andronika, i u početku carevanja Iz. Andjela (1186.—1188.)[3] sve do treće križarske vojne, a nastavio se i za vrieme same vojne (1189.—1191.).

Odmah u početku priprava na rečenu vojnu, pod vodjenjem slavnoga cara Friderika Barbarose, odpremi Nemanja, uslied prijateljskog poziva carevih izaslanika, koncem godine 1188. svečano poslanstvo u Egar, koje obeća caru u ime srbskog vladaoca svaku potrebitu podporu, pozvavši cara u Srbiju u goste.[4]

Kad je u ljetu sliedeće godine car Friderik sa križarskom vojskom, prepativsi u velikoj bugarskoj šumi, preko koje vodjaše put u Niš, od stanovnikah bugarskih i srbskih, oružanih otrovnimi strielami, velike nevolje i stradanja, dopro do grada Ravna (da-

---

[1] Život Sv. Symeona od kralja Stjepana. Šafařik. Památky. Drugo izd. str. 8.

[2] Život Sv. Symeona od Domentiana. izd. Daničić str. 23.

[3] St. Novaković ustanovljuje vrieme ovog ratovanja n godini 1184 do 1185, što nam se nečini vjerovatno poradi tadašnjeg vojevanja u južnoj Dalmaciji.

[4] Röhricht, Beiträge zur Geschichte der Kreuzzüge. Berlin 1878. II, 135. Raumer, Geschichte der Hohenstaufen 4. Aufl. B. II, 281. Annales Colonienses Maximi, Mon. Germ. T. XVII. 795.

Digitized by Google

našnje Ćuprije), nadje tu brata i poslanike velikog župana srbskog, koji ga smjerno pozdraviše i pozvaše, kao dobrodošla gosta u grad Niš. Car došav dne 11. kolovoza pred Niš, utabori se tamo. Odmah dodjoše caru u susret veliki župan Nemanja s knezovi i braćom svojom Stracimirom i *Miroslavom*[1] te sa velikom pratnjom svojih velmoža, pozdravivši pristojno cara i nadarivši ga bogatimi darovi. Pratnju njegovu i vojsku počastiše obilnom svakovrstnom hranom, kao medom i vinom, brašnom, stokom, orlovi, bikovi itd. Uz to pokloni Nemanja caru jednog pitomog vepra, šest tulaja i tri upitomljena jelena.

Nemanja ponudi još tom prilikom njemačkomu caru, u ime svoje i svojih bugarskih saveznikâ, svaku podporu, a ponajviše vojničku, proti lukavim Grkom, u onom slučaju kad bi ovi križarom kakove zaprieke stavljali. Ovu ponudu odbi car, izjaviv se, da nije došao vojevati proti kršćanom, nego proti neprijateljem krsta.

Šest dana ostade car njemački pod Nišom kao gost Nemanjin, te se oprosti š njime kao prijatelj, sa najvećim zadovoljstvom, nadarivši uzajamno velikog župana i njegovu pratnju.[2]

Tvrde njeki, a medju njimi i Ansbert, da je Nemanja tom prilikom ponudio carstvu vazalstvo, moleći ujedno za carsku darovnicu na Niš i one zemlje, što ih je od Grka osvojio; ali da ju od cara dobiti mogao nije. Mi nevjerujemo u tu bajku, jer da je Nemanja i dobio tu darovnicu, bila bi mu od veoma male koristi, što je valjda i sam Nemanja dobro znao. Vjerovatnija je tvrdnja onih, koji kažu, da je tražio od cara kćer Bertholda kneza meranskog i vojevode dalmatinskog za svoga sina, kojega zovu Tohu i Teheja, koje ime veoma naliči Tehi Tehoju i Teši ili Tehomilu.[3]

---

[1] Suvremeni Ansbert imenuje ih *Crazimerus* et *Mercilaus*.

[2] Chronicon magni Presbyteri. Pertz. Mon. Germ. T. XII. p. 509. Annales Colon. Max. ibi. p. 797. Chron. Arnoldi abb. Lubec. Mon. Germ. T. XXI, p. 175. — Ansberti. Historia de Expeditione Friderici Imp. Editio Dobrowsky p. 31—32. Editio Tauschinsky et Pangerl, p. 21—22. Dietpoldi Ep. Descriptio Exped. Frid. Imp. edit. Freheri Scriptorea T. I. 410. Sicardi. Ep. Crem. Chronicon. — Pejachevich. Hist. Serviae. 146—147. Engel. Gesch. von Servien und Bosnien, p. 204. po Canisiju.

[3] Ansbert. Edit. Dobrowsky, p. 33. Georgius Acropolita 576. Lebeau Histoire des bas Empire. XVI 392. Röhrickt, 140. -- Ako se pod ovim Tohom, Tehejom i Tschejom razumievati ima prvorodjeni sin Nemanjin Stjepan, to je onda moguće, da je isti nosio dva imena: Stjepan i Tješa, ili Teho i Tehoje, koje tudji izvori izkvariše; te bi tako

Digitized by Google

Čemu je car privolio, na što bude ugovoreno, da isti Teho sliedeće godine dne 24. travnja po svoju nevjestu u Istru doći, te pravo nasliedstva za se i za svoje potomstvo u svih Bertholdovih posjedih zadobiti ima. Zašto je ovaj ugovor kasnije dokinut, ne nalazimo nigdje zabilježeno.

Još iste godine 1189. posla car Friderik dne 7. prosinca iz Plovdiva grada, gorespomenutog vojevodu Bertolda, zatim kneza od Hollanda i Friderika od Berga k Nemanji, da utvrde š njim u ime cara prijateljski savez i da izposluju vojenu pomoć, kad bi Grci navalili na križarsku vojsku. Ovo poslaničtvo ne nadje Nemanju na opredieljenom mjestu ročišta t. j. na ulazu bugarskih klanjaca, jer je sa svojom vojskom u Bugarskoj velikim ratom zabavljen bio.[1] Vojvoda Bertold vrativ se dne 21. siečnja[2] 1190. k caru u Jedrene, ode od tuda s novimi nalozi u Bugarsku.

Ovo prijateljsko šurovanje Nemanje sa njemačkim carem i njegovimi doglavnici ogorči još većma bizantinski dvor protiva njemu, te se u Carigradu počelo ozbiljno spremati na novu vojnu proti Srbom i Bugarom. Naravna posljedica toga moralnoga pritiska od strane Grka bijaše, da je Nemanja bistrom uvidjavnošću pristao još većma uz zapadne vlasti, stupivši zajedno s braćom i s papinskom stolicom u prijateljski odnošaj. Od iste stolice primiše braća dne 25. studena 1189. pismo, u kojem papa Klimento III. preporuči im dubrovačkog nadbiskupu Bernardina, nalažući im, da ga dobro prime i u svem njegove savjete slušaju.[3]

Užasna za čitavo zapadno kršćanstvo viest, da je junački car Friderik dne 9. lipnja 1190. u valovih rieke Salefa svoj slavni život dovršio, uznemiri silno i Nemanju, koji bijaše na njemu svoju dobro shvaćenu politiku osnovao. Njegov brat Miroslav, sluteći nove jade od Grka, potraži iz nova prijateljstvo grada Dubrovnika, s kojim njegovi poslanici župan Mavro i Srdj dne 17. lipnja 1190. utanačiše pismeni ugovor, u kojemu se knez dubro-

---

Stjepan dobio bio ime svoga djeda Deše ili Tješe. Premda Orbini i Du Fresne tvrde, oslanjajući se na nepoznate izvore, da je Nemanja doista imao i četvrtoga sina Tjehomila t. j. Tješu, valjda najstarijeg, koji je umro još za živoga otca.

[1] Ansbert, p. 37. Röhricht, p. 151, 154.

[2] Njeki stavljaju dan 5 siečnja premda Ansbert jasno kaže: in festo B. V. Agnae, koja pada na 21. siečanj, a ne „Agatae", koja pada na 5. veljače.

[3] Codex. Dipl. R Croat. II, 233.

Digitized by Google

vački Gervaš sa šestdeset podpisanih gradjana obveza, da će kneza Miroslava u onom slučaju, kad bi morao bježati iz svoje zemlje, gostoljubivo primiti, i njega sa svojom pratnjom i robom po moru na svojih brodovih prevesti kamo godj bude želio. Naprotiv zakle se knez Miroslav i potvrdi vlastitim svojim krstom, da će Dubrovčanom držati tvrdu vjeru.[1]

Medjutim napredova Nemanja u savezu s Bugari tečajem sliedećih godina 1191—1192. pobjedonosno u grčkoj zemlji. Tekar godine 1193. bude od cara Izaka, nakon osvojenja grada Skoplja, na rieki Moravi pobiedjen, te prisiljen da s carem ugovori mir.[2] Ovom prilikom bude Eudoksija, kći starijega brata cara Aleksije III. zaručena za Stjepana prvorodjenog sina Nemanje.

Iste godine 1193. posla Nemanja, poradi oskudice novaca, svoga poklisara u Dubrovnik, da moli vieće, neka mu pošalju tisuću perpera u zlatu, te obeća da će podložiti dubrovačkomu nadbiskupu sve svoje episkope, koji se bijahu odmetnuli od mitropolije dubrovačke. Ali republika, koja bijaše u ono doba zamienila zaštitničtvo kralja sicilskoga Tankreda sa pokroviteljstvom cara grčkoga, nehtjede se upuštati u škakljivi posao sa Nemanjom, znajući valjda, kako malo vriede nestalna obećavanja srbskih vladalaca pogledom na vjeru.[3] Isto tako odbiše Dubrovčani i ponudu novoga kneza humskog Andrije, koj po smrti svoga otca kneza Miroslava († 1194.) odpravi u Dubrovnik svoga djaka, s obećanjem, da će dozvoliti neka se po njegovom otcu protjerani stonski biskup Darovan (Donat) vrati na svoju stolicu, ako mu republika izplati njeku svotu zlatnih perpera.[4]

U posljednjem ratu sa Grci, iza pobjede ovih kod Morave, morao je valjda Nemanja Grkom odpustiti njeke osvojene gradove, kao: Polog, Prizren s Podrimljem, Vranju, Usku, Niš i Skoplje sa čitavom zemljom iza Šare planine, jer dolaze kasnije kao imovina iztočnoga carstva. Nu Nemanja održa pod neposrednom svojom upravom staru svoju djedovinu, zemlju Rašku, a od novih stečevina Lab sa Lipljanom, Glubočicu, Rieku, Zagrljatu, Levče Bjelicu, Lepenicu, arbanaški gornji i dolnji Pilot, Patkovo, Hvostno, Kostrac i Duškovicu, sve sa svojimi kotari i pristojbinami; napokon

---

[1] Cod. Dipl. Croat. II, 157 mjesto podpisa stoji krst i ćirilicom, istodobno pisano: „крьст кнєзл миросьлава“.

[2] Nicetas Chon. III 569. Muralt. ad a. 1193.

[3] Orbini, Resti.

[4] Resti.

Digitized by Google

Pomoravlje.[1] Pod upravom njegove braće osta do njihove skore smrti kneževina zetska i humska, a kao kaludjer izprosi poznije Nemanja od cara Aleksije prizrensku oblast u Podrimlju, i darova od ove monastiru svetogorskom sv. Bogorodice sliedeća sela: Neprobišta, Momušu, Slamdravu, Retivlju, Trnje, Retivšticu, Trnovac, dvie Hoće, i trg Tundje.[2]

Možemo dakle podpunim uvjerenjem tvrditi: da je Nemanja znatno razširio medje svoje države, te je južna granica išla njekud izmedju Leša (Alessio) i Skadra, viencem povrh izvornog predjela južnih pritoka sjedinjenog Drima na Baštrik, pak viencem gdje se vode diele, povrh Djakovice, Dečana i Peći u stare granice nišavske. Od zapada išla je granica morem te je na kopnu ubuhvatala dubrovačku oblast, a na sjever od ušća Cetine prirodnim granicama Neretve, t. j. humske zemlje, hvatajući na Drini stare granice zemlje raške.[3]

Medjutim oslabi znatno duševna i tjelesna snaga Nemanjina, jer on navrši jur osamdesetu godinu, i čini se, da mu tad najmilije bijaše bud ustmeno, bud pismeno obćiti sa svojim najmladjim i najduhovitijim sinom. Ovaj dobivši na krstu ime Rastko, sprijatelji se za mlada sa kaludjeri iz Svete Gore, te po nagovoru jednoga „Rusina“ pobježe onamo bez znanja i volje roditelja. Tamo pokaludjeri se hotimice i primi ime Sava.

Umni taj kaludjer bijaše opojen skroz i skroz kulturom grčko-bizantinskom i tadašnjimi vjero-zakonskimi nazori carigradskih i svetogorskih crkvenjaka. Ponajviše njegovim i crkvenih mu drugova uplivom upije i njegov otac Nemanja pod starost onu zanešenost za grčko-iztočnu crkvu, kojoj od svoga tako zvanog drugog pokrštenja ili prekrštenja ostade vjeran do smrti.

Revnim nastojanjem sveštenika, od kojih bijaše okružen, sagradi i nagradi Nemanja mnoge crkve i monastire u svojih prostranih zemljah i u tudjem svietu. Na koliko nam je poznato, razasla on bogate darove velikoj crkvi gospodnjevoj u Jerusolimu, Sv. Petru i Pavlu i Sv. Ivanu Krst. na Limu; Sv. Teodoriji i Nikoli u Baru puljskom; Sv. Bogorodici u Carigradu; Sv. Arkan-

[1] Srećković u Glasniku X. 208. Novaković u Godišnjici I. 205.
[2] Miklošić. Mon. Serb. i Šafarik. Památky.
[3] Sr. Novakovič, Godišnjica I, 212.

Digitized by Google

djelu Mihalju[1] u Skoplju; Sv. Dimitriji u Solunu i Sv. Pantelejmonu u Nišu.[2]

Napokon kad je Nemanja doživio osamdeset i treću godinu, a navršio 37 godinu svoga vladanja[3], odvaži se iz velike pobožnosti a potican svojim sinom Savom, darovati i sama sebe Bogu i crkvi.

Godine 1195. dne 25. ožujka[4] sazva Nemanja u stolni svoj grad Rasu veliki zbor, na kom bijahu prisutni: supruga mu Ana, kći bosanskoga bana Borića, njegova tri sina Stjepan, Vukan i Rastko (Sava), arhijerej srbski Kalinik i velika množ knezova, velmoža, velikih i malih, ipata, vojevoda, vojna, desetnika i petidesetnika i satnika i tisućnika. Pred ovim zborom proglasi Nemanja svojim nasljednikom velikim županom i samodržcem srbskim svoga najstarijega sina Stjepana, zeta cara Aleksije III., dočim je mladjemu sinu Vukanu ili Vlkanu, jur prije, odmah po smrti svoga brata Stracimira, predao bio vlast nad kneževinom Zetskom, te se ovaj slavohlepni muž, odmah iza odstupljenja svoga otca, stao nazivati naslovnim kraljem „Dioklije, Dalmacije, Travunja, Toplice i Hvosna“.[5]

Svršivši ovu svečanost, otide Nemanja u monastir Sv. Bogorodice u Studenicu, što ga je sam sazidao, pošto se prije dao po mitropoliti Kaliniku postrići za kaludjera, primivši ime Simeon. U isto doba uljeze i njegova žena Ana u monastir Sv. Bogorodice u Rasi, te postavši kaludjericom, primi ime Anastazija.

Kratkim ovim nacrtom vladavine Nemanjine i njegovih predšastnika htjedosmo iztaknuti one motive, kojim bijahu potaknuti njegovi sinovi da traže kraljevsku čast.

Nemanja povisi srbsku državu do njeke cielosti i visine, do koje se skroz prvašnje vjekove nikako trajno uspeti ne mogaše. Njegov umni sin Sava uvede i u vjerozakonske nazore naroda njeko jedinstvo,

---

[1] Taj svetac bijaše uz Sv. Gjorgja njegov štitnik. Slikom toga svetca bijaše urešen njegov barjak i sva kuća Nemanjića slavila je krstno ime sv. Mihalja.

[2] Život Sv. Symeona od Stjepana kralja. Šafarik. Pam. 2. izd. str. 9.

[3] Ove godine vladanja imadu se računati od onog vremena, kad je od svoga otca preuzeo vladanje nad Toplicom itd., a ne od vremena neodvisna vladanja.

[4] Iv. Pavlović izpravio je u svojih kronoloških bilježkah ponajboljimi dokazi kronologiju o Stefanu Nemanji.

[5] Gledaj nadpis kotorski od g. 1195. Cod. Dipl. Croat. II, 239.

Digitized by Google

kojega do tada nebijaše. A i samu hierarkičku upravu dovede on u takav red, o kojemu u Srbiji nitko prije ni snivao nije. Kroz prijateljske saveze s Ugarskom, Mletcima, Sicilijom i križarskom vojskom, upozna i zapadni sviet mladu državu srbsku, te ju negledaše, kao što od prije, samo kroz naočale grčke. Isti diplomatički odnošaji sa Rimom i glavom zapadne crkve bijahu po državu, po narod i po dinastiju Nemanjinu od veće koristi, nego li štete.

Velika sreća po novu državu srbsku za posliednja vremena Nemanjine vlade, bijaše izkvarenost i kukavština bizantinskih vladaoca i carskih doglavnika. Sreća bijaše i novi ustanak Bugara i uzkrsnuće bugarske carevine pod Petrom i Asjenom, jer ako je Bugarska i morala priečiti Srbiju u širenju vlasti do egejskoga i crnoga mora, to joj je ipak pružila sa svojim saveznikom kriepku podporu proti naravnomu zajedničkomu neprijatelju, koj istinabog moralno oslabljen, razpolagao je u i izvan Carigrada još uvjek velikimi umnimi i materijalnimi sredstvi, koja su vazda nadjačivala snagu pojedinca rečenih saveznika. A taj savez bijaše spasonosan i proti drugomu radjajućemu se neprijatelju, koj iza njihovih ledja na Dunavu i Savi sve to opasniji bivaše, čim se više miešao u njihove domaće poslove.

Jednu veliku pogriešku, ukorienjenu u svojkolikoj povjesti srbskoj, nije umio ili mogao izpraviti ni Nemanja, t. j. diobu državne vlasti medju svoje sinove i braću. Jer kao što je otac njegov podielio bio upravu pojedinih pokrajina medju svoja četiri sina, tako je i Nemanja, uništivši najstarijeg brata Zavida kod Sitnice, predao svomu bratu Stracimiru Zetu a Miroslavu Humsku zemlju, a nezna se, da li nisu kojim dielom zemlje upravljali i drugi rodjaci. Po smrti Miroslava imao bi bio njegov sin Andrija upravljati Zahumskom, kao svojom baštinom, ali bude zajedno sa svojom materom, sestrom bosanskoga bana Kulina prognan u Bosnu; a kad stariji brat Nemanjin Stracimir bez odvjetka umre, nasliedi ga mladji sin Nemanjin Vukan, u kneževini zetskoj, skoro sa podpuno nezavisnom vlasti. Kad Nemanja otide u monastir učini se Vukan sasvim neodvisnim od svoga brata, kojemu je kasnije, kako ćemo viditi, o glavi radio.

Ovako podieljenje vlasti medju jednom porodicom urodilo je vazda zlim plodom, naročito, kad je koj po naravi nemirniji ili slavohljepniji član porodice dočepao se budi kakove vlasti.

Posliedice nesretne diobe vlasti vidimo odmah iza odstupa Nemanjina. Vukan, mladji brat Stjepanov, učini se, kako rekosmo, od svoga

Digitized by Google

brata i velikog župana srbskog neodvisnim. Zavideć bratu veću vlast i veći obseg zemalja, poče širiti svoju zetsku kneževinu po zemljištu svoga brata. Primivši naslov kralja Dioklije i Dalmacije, po primjeru njekih prvašnjih vladalaca zetskih, uzvisio se jur tim dostojanstvom i ugledom nad svojim bratom, premda mu država nije dopirala dalje nego od Kotora do Ulčinja.

Ovu nastavšu nevolju svoje otačbine iza odstupa Nemanjina uvidio je valjda i sveti Sava, jer u životopisu svoga otca Nemanje ne imenuje mladjega brata Vukana kraljem, nego „velikim knezom" i kaže o diobi zemalja, da je Nemanja „Vlkanu v'lučio zemlju dovoljnu", dodajuć, da je Nemanja svojim sinom podielio nauk: „Da ljubite brat brata, nikoje že neimušča meždu soboju žaobi, semu (Stjepanu), jako i od boga mnoju posaždenom na prestolje moem, ti (Vlkan) povinuj se, i u posluh jemu budi. Ti že paki (Stjepan) vladičstvujej ne prjeobidi bratca svoego n' imjej jego v počesti. Neljubeć bo brata svoego, boga neljubit. Bog ljubi jest. tjem že ljubeć boga i bratca svoego da ljubit".

Nu na ovaj sveti nauk malo se osvrtala braća. Odmah iza odlazka Nemanjina nestade one jedinosti pogledom na vrhovnu vlast u državi srbskoj, koju je stvorio i tako liepo uzdržao bio Nemanja. Nestalo je posluha mladjega prema starijemu, a oslabljena po tom braća, da se drže s jedne strane naprema zajedničkomu neprijatelju Grku, a s druge strane da ojačaju jedan prema drugomu, moradoše tražiti tudje pomoći. Stjepan, sjedeći u Rasi, nadje saveznika Bugara, a donjekle i u grčko-istočnoj hierarkiji. Vukan, stolujući u Skadru, uztraži pomoć kod Ugra i Hrvata, te kod rimsko-zapadne hierarkije. Diobi, a kroz to i propasti države srbske bijaše time otvorena širom vrata.

Prvoj zavadi braće dala je, kako se čini, povoda kneževina humska. Tamo je po smrti kneza Miroslava († 1194.) preuzeo bio vladu njegov desetogodišnji sin Andrija pod štitničtvom svoje majke. Ali velmože humski nehtijući se pokoravati ni ženi ni djetetu, izabraše svojim knezom njekog Petra, muža hrabra i mudra, koj sjednuv na stolicu kneževsku progna Andriju Miroslavića[1] zajedno s materom u Bosnu, gdje ih njezin brat ban Kulin gostoljubivo primi.

[1] Ovaj knez Andrija spominje se kasnije (1230—1240) u listinah opet kao knez svega Zahumlja.

Digitized by Google

Ovo nasilje nehtjede podnositi veliki župan Stjepan kao vrhovni gospodar humske zemlje, te navali silnom vojskom na Petra, razbivši mu vojsku na polju Bišću (Bisce). Stjepan protjera Petra preko Neretve u Hrvatsku, a Humsku zemlju predade natrag svomu bratučedu Andriji.[1]

Uz ove zgode pobilježi Orbini i zanimivu pučku priču o višerečenom boju. „Kad je knez Petar, pripoviedaše narod, nadbijen od velike vojske Stjepanove, stao bježati, pohrliše Rašani za njim. Videći on svoje neprijatelje za sobom, presječe u bjegu njeko veliko drvo na dvoje, jednim silnim udarcem, te ga svali preko puta da neprijatelj nemogaše za njim. Na što im on iz daleka poviknu: „Dovle Rassijani!“ Neprijatelji zaustavljeni u progonu, čudeći se Petrovoj prekonaravnoj snazi, odustaše od progona, te Petar uteče zdravo i veselo“. Ova narodna priča dokazuje nam ujedno, da Zahumljani ne smatrahu u ono doba za svoje istovjetne plemenike Rasijane.

Ako se smie povjerovati Lukariću Dubrovčaninu, to je Stjepan skoro zatim i proti Kuljenu banu bosanskomu i njekoj banici od Sriema Urici sretno vojevao, te ih Dubrovčani smiriše.[2]

Ove prve pobjede Stjepanove rodiše za njega zlimi posljedicami. Njegov brat Vukan, kao knez zetski i naslovni kralj Dioklije, Dalmacije i Primorja, zlo je gledao, kako se brat Stjepan mieša u poslove susjedne mu zemlje humske, nad kojom si on prisvajao vrhovno gospodstvo. Dok se je stari Nemanja desio na zemlji srbskoj u monastiru Studenici, pritaji Vukan svoj gnjev i nedrznu se otvoreno udarati na svoga brata. Ali kad Nemanja dne 8. listopada 1197. iz Studenice premiesti se u Sv. Goru, tada bukne jur sliedeće godine 1198. rat medju braćom.[3]

---

[1] Orbini tvrdi, da je Stjepan veću stranu Humske kneževine predao svomu *mladjemu* sinu Radoslavu. Ali pošto se Stjepan tekar g. 1193 oženio Eudoksijom Grkinjom, nije mogao imati Radoslav njegov najstariji sin više od 2—3 godine, te mu nemogaše otac predati ni vlade. Knez Petar bijaše kasnije izabran knezom spljetskim, kako nadd:akon Toma svjedoči

[2] Luccari, Annali di Ragusa 1790. p. 53. Orbini il Regno degli Slavi p. 251.

[3] Da je taj rat započeo tekar po odhodu Nemanje u sv. Goru, priznaje i Domentijan u životu sv. Simeona On veli: „Othode bo prjepodobnii Simeon v' svetuju goru, priem sina svoego Stefana v' sebe mjesto vladiku i samodržca vsej zemli sr'bskoj postavi. — Po otšestvi že ot'či, nepokor'stvom' Vl'kan od'žim i zavisti rab' biv'“.

Digitized by Google

Vukan pozove na pomoć Andriju vojevodu hrvatskog i dalmatinskog, sina kralja Mirka koj do skora sa svojom vojskom osvoji svu kneževinu humsku i pohara veliku stranu zemlje Raške, a vrati se dne 6. svibnja 1198. sa velikim slavjem u grad Zadar kao dobitnik, i primi naslov vojvode humskog.[1] Upravu kneževine humske izručio je pako svomu savezniku Vukanu.

Vukan primivši u svoje ruke kneževinu humsku, želeći utvrditi svoju vlast, i tražeći svu snagu u savezu sa zapadom, stavi još iste godine 1198. svoju državicu pod zaštitu stolice rimske, umolivši pismeno papu Inocenca III. da pošalje poslanike, koji će urediti u njegovoj zemlji poremećene crkvene poslove. U svom pismu obeća on, da će rimsku crkvu vazda smatrati svojom majkom, i poslie boga nada sve ju ljubiti i štovati, te svimkolikim zapoviedim papinskim pokoravati se.[2]

Sledeće godine 1199. posla papa Inocencio svoje poslanike Ivana de Casamaris kapelana papinskog i Šimuna poddjakona u Zetu i u Srbiju, preporučivši ih Vukanu i velikomu županu Stjepanu, njegovoj ženi Eudokiji i dukljanskomu (barskomu) biskupu Ivanu.

Vukan odpisa još iste godine papi, da je njegove poslanike primio velikom radošću, da im je podao vlast, da mogu po svoj njegovoj zemlji uredjivati crkvene poslove, i da mogu sazvati veliki crkveni zbor. Izjavi ujedno, kako je s veseljem čuo, da stoji u rodbinstvu s papom (vestri generosi sanguinis affinitatem habere coguonimus). Napokon doglasuje mu, da je u Bosni zemlji kralja ugarskoga zavladalo krivovjerstvo. Da je ban Kulin sa svojom suprugom i sestrom, udovom kneza humskog Miroslava, kao i sa ostalimi svojimi rodjaci više od 10.000 kršćana preveo na krivu vjeru; te pošto ih je kralj ugarski prisilio, da otidu k papi u Rim i da se pred njim očiste, izjaviše se oni, da bijahu kod pape i da je on odobrio njihovo vjeroizpoviedanje. Nahuškuje napokon papu, da potakne kralja

[1] Codex Dipl. Croat. II, 192, premda se Andrija i u drugoj mladjoj listini, iste godine još 31. ožujka izdanoj, jur nazivlje knezom humskim. C. D. Cr. p. 191.

[2] Ovo svjedoči papa Inocencio III u poslanom dne 2. siečnja 1199 odgovoru, čim veli: „Intelligentes igitur per *litteras tuas* nostro apostolatui presentatas tue devotionis ardorem, quod videlicet Romanam ecclesiam, matrem tuam, super omn a post Deum diligere et honorare proponis et mandatis nostris omnimodis inherere. Theiner Mon Slav. mer. I, p. 5.

Digitized by Google

ugarskoga, neka ih protjera i neka očisti od nevjernika svoju zemlju, kako se čisti žito od kukolja.

Iz ovoga pisma vidi se, da je Vukan duboko zabrazdio putem izdajničtva i lukavštine, kojom mišljaše popeti se na ramena svoga dobroćudna brata.

Po primjeru Vukanovom bijaše prisiljen i Stjepan približiti se stolici rimskoj. Primivši i on gostoljubivo gorespomenute poslanike papinske, odpisa g. 1199. papi, da je sa radošću primio njegovo pismo i na usta njegovih poslanika slušao njegove nauke. Obećaje, da će vazda sliediti tragove rimske stolice, kao što ih je sliedio *pokojni mu otac*, da će rado slušati zapoviedi iste stolice sv. Petra i do skora poslati svoje poslanike u Rim.[1]

Nezna se, da li je i Stjepan priznao one naredbe, koje su rimski poslanici stvorili na crkvenom zboru dukljanskom u Baru. Sigurno je barem, da od srbske strane ovomu zboru nitko prisustvovao nije, jer pod zaključci stoje podpisani samo dukljanski i arbanaški crkveni dostojanstvenici, i to Ivan nadbiskup dukljanski i barski, Dominik biskup arbanaški, Petar biskup skadarski, Ivan biskup pulatski, Petar biskup od Drivosta, Dominik biskup ulcinjski, i Teodor biskup sardonikski (sarcanensis).[2]

U ovo njekako doba, zamolio je valjda Vukan od pape kraljevsku krunu. Čuvši to Stjepan zamoli i on oko g. 1201. po primjeru svoga brata Vukana i bugarskoga cara Kalo-Ivana, rimskoga papu prvikrat da mu pošalje kraljevsku krunu. U to ime odpremi on u Rim svoje poslanike, koji doista svoj posao tako daleko dotjeraše, da je papa uz dozvolu svoga vieća spreman bio po izvanrednom poslaniku Ivanu biskupu albanskom poslati krunu u Srbiju. Ali dobivši iz nenada glas iz Ugarske, da bi to na ugarskom dvoru uzročilo veliko negodovanje, odustane papa od svoje namjere, što je kasnije (1204.) u jednom pismu kralju ugarskomu Mirku gorko spočitovati dao.[3]

---

[1] Theiner, Mon. Slav. Mer. T. I. p. 6. U tom pismu govori Stjepan o Nemanji kao jur *pokojnom*. Ima dakle pravo J. Pavlović, kada smrt Nemanjinu stavlja na 13. veljače 1199, a ne u g. 1200, kao što se dosad mislilo. Kovačević je pošao još za jednu godinu natrag (1198), što nam se čini nevjerovatno, ako dobro sravnimo podatke Nemanjinih životopisa.

[2] Tamo p. 8.

[3] Tamo p. 36.

Digitized by Google

Stjepanovo šurovanje sa stolicom rimskom nedonosi u obće ni malo koristi njemu niti njegovoj državi; jer zavada s bratom Vukanom trajaše podjedno, te se uzpiri još većma, kad Stjepan svoju suprugu grkinju Eudokiju na pola golu protjera. Povod tomu bijaše, kako je on tvrdio, njezina razuzdanost, dočim ona, tražeći utočište kod Vukana, tužila se, da nemože podnositi surovosti svoga supruga, pijana od rana do kasna i sa inimi ženami vazda obćeća.[1]

Godine 1202. podhuška Vukan iz nova Ugre na Stjepana, jur prije na njega ogorčene. Kralj ugarski Mirko navali velikom, ponajviše križarskom vojskom na Srbiju, pohara ju do kraja, protjera Stjepana u Bugarsku, preda vladu nad Srbijom Vukanu, pošto jur prije bijaše primio naslov kralja srbskoga.[2] Njegovi nasljednici, opojeni azijatskom oholosti i taštinom, zadržaše i u napred taj naslov, prem da Srbijom nikada vladali nisu.[3]

Papa Inocencio III. zaboravivši na prijateljsko vladanje Stjepanovo prema stolici rimskoj, nije ni najmanje žalio njegovu nesreću. čestitajući kralju ugarskomu što je pobjedio srbskog velikog župana. Po želji kralja ugarskoga odazva on i svoje poslanike, koje bijaše odpremio u Srbiju, nagovarajući kralja, neka nastoji širiti po srbskoj zemlji vjeru rimsku, da bude tako svuda jedan pastir i jedno stado.[4]

Nu i Vukanu nehtjede papa poslati umoljenu po njemu krunu, premda je kralj ugarski podupirao Vukanovu molbu, uz čuvanje svoga prava na vrhovno gospodstvo Srbije.

U isto doba nije se ustručavao papa produljiti prijateljske dogovore s bugarskim carem Kalo-Ivanom[5] koj moleći od pape takodjer krunu po primjeru svojih predšastnika, spremao se ujedno na kralja

---

[1] Nam ille uxori puritum libidinis, ea contra marito bibavitatem a primo diluculo et alianum mulierum consuetudinem obiiciebat. Nicetas, Chon. L. III, p. 704. Edit. Bon.

[2] Sa ovim naslovom spominje ga jur jedna povelja od g. 1197. Wenzel, Codex Arpadianus I, p. 85.

[3] O zavadi braće Stjepana i Vukana, i o pobjedi posliednjega, govori i Nikita, III, 705.

[4] Theiner Mon. Slav. Mer. I, 14.

[5] Theiner p. 17. Papa imenuje ga opetovano odvjetkom rimske krvi, jer je ujedno vladao i nad Rumunji, iz česa zaključuju njeki njemački istorici, da je pleme Asjenovića pripadalo narodu rumunjskomu, čemu bi trebalo jasnijih dokaza od onih, što ih do sada objelodaniše.

Digitized by Google

ugarskoga, da osveti svoga saveznika velikog župana Stjepana, i da otme natrag od Ugara starobugarske pokrajine Moravu i Braničevo.

Medjutim zasjedne, mjesto prognana Stjepana, stolicu velikožupansku u Srbiji Vukan, kojega i papa Inocencio III. u svom pismu od 22. ožujka 1203. za takova prizna. Papa posla svog poslanika Ivana nadbiskupa kaločkoga u Srbiju s nalogom, da ukriepi novog velikog župana i sav narod srbski u vjeri rimskoj. O istom predmetu pisa papa svim crkvenim i gradjanskim dostojanstvenikom u Srbiji.[1]

Sliedeće godine 1204 pošiljajući papa po Lavu kardinalu Sv. Križa krunu bugarskomu caru Kalo-Ivanu, posla ujedno i srbskomu velikomu županu Vukanu *kraljevski stieg*, s opomenom, neka ga nosi u boju proti onima, koji ustima poštuju krst, ljubavi pako za njega neimaju.[2] Pod ovimi je valjda razumievao ili Bogomile ili Stjepana i njegove privrženike, koji se samo prividno klanjahu papi.

Tečajem iste godine 1204 promieni se medjutim stanje stvarih u Srbiji na bolje. Junački car bugarski Kalo-Ivan, nazvan takodjer Ivanica, kojega suvremenici nazivahu drugim Atilom i ubojicom Grka (Romäochtonos)[3], uvede natrag u Srbiju prognanoga Stjepana[4], predavši mu izgubljenu vlast velikožupansku. Vukan pobiedjen i ostavljen od Ugara, povuče se opet u svoju Zetu. Ovom prilikom poharaše Bugari i Kumani veliku stranu Srbije, dočim ujedno osvojiše natrag onaj dio pokrajina grčkih medju Moravom i Dunavom, što pripadaše Margariti supruzi cara Izaka II. a sestri kralja Bele ugarskoga. Uvriedjen po tom kralj ugarski Mirko, ne mogavši se osvetiti Kalo-Ivanu radi domaćeg rata, što ga je vodio sa svojim bratom Andrijom vojevodom hrvatskim, dade zatvoriti papinskoga legata Lava, putujućeg u ono doba kroz Ugarsku u zemlju Bugarsku, i nosećeg iz Rima krunu i kraljevske znakove za cara Kalo-Ivana.

Na grožnju stolice rimske izpusti ipak do skora kralj Mirko papinskog legata iz zatvora te ovaj donese sretno rimske darove u

---

[1] Theiner p. 18.

[2] Dirigimus vexillum, quo contra illos uteris, qui honorant labiis crucifixum, cor autem eorum est longinquum ab ipso. Theiner Mon. p. 33.

[3] Georgii Acropolitae Annales. Ed. Bonn. p. 26. Posljednje ime Romäochtonos nadjenu si valjda sam Kalo-Ivan u protimbi naziva Vasilije II. Bulgarochtonos.

[4] Pejachevich, Hist. Serbiae, p. 154, 173.

Digitized by Google

Bugarsku, i vjenča u Trnovi dne 8. studenoga 1204 papinskom krunom cara Ivana, neobzirući se na veliko nezadovoljstvo ugarskoga dvora.

U to doba ojača silno vlast Bugara, koji smrvivši skoro do kraja novo latinsko carstvo u Carigradu, uhvatiše dne 15. travnja god. 1205 u bitki kod Jedreneta prvog latinskog cara Balduina. Isto takov udes doživi dvie godine zatim kod Soluna prvi kralj solunski Bonifacijo Monteferrato. Ovo bijaše ponajglavnijim uzrokom, što je i prijatelj Kalo-Ivanov, veliki župan Stjepan, mogao mirno vladati u Srbiji, ne bivši unapried napastovan niti od brata Vukana niti od Ugara.

Čini se dapače, da je od vremena Stjepanova povratka brat mu Vukan, prem da se i na dalje nazivao kraljem Dioklije i Dalmacije, priznavao ipak vrhovno gospodstvo srbskog velikog župana, budući da u jednom ugovoru prijateljstva, što ga dne 12. travnje 1206 utanačiše Dubrovčani s Kotorani, ovi posljednji imenuju svojimi gospodari na prvom mjestu velikog župana Stjepana, a tek na drugom kralja Vukana.[1]

Još većma sprijatelje se dugo zavadjena braća, kad njihov treći brat, Jeromonah Sava, na prošnju Stjepanovu prenese „svete mošći" svoga otca Nemanje († 13. veljače 1199) iz Svete Gore u Srbiju, položivši ih dne 17. veljače 1207 u mramornu raku studeničke crkve sv. Bogorodice, po samom Nemanji sagradjene.

Veliki župan Stjepan sa arhierejem srbskim, sa čitavim klerom i velikim množtvom svojih boljara dočeka Savu sa sv. moći, u gradu Hvostnu na granici grčke i srbske zemlje. Od tuda sprovedoše mrtvo tielo, sami ga noseći i duhovne pjesme pjevajući, do manastira Studenice, gdje ih treći brat Vukan dočeka. Ovdje na grobu svoga neumrloga otca utvrdi Vukan sa bratom Stjepanom za uvjek mir i ljubav bratsku, nagovaranjem mudroga brata Save. Na uspomenu ovoga pomirenja počeše sva tri brata u ime zadušbine graditi veličanstvenu crkvu sv. Spasa, s monastirom u Žitću, koju poznije Stjepan kao kralj srbski proglasi crkvom prvostolnom čitave Srbije.

Od toga uzvišenog časa povjesti srbske poče se iz nova dizati jur sasvim propala snaga i slava države srbske; jer čim se slegoše domaće smutnje i bune, ojača znatno sav narod i zemlja srbska.

[1] Resti, Chroniche di Ragusa, MSC.

Digitized by Google

S vremenom natjeraše Stjepana i Vukana u tjesniji savez takodjer znatne promjene u Bugarskoj. Tamo pade koncem listopada g. 1207 nakon slavne pobjede nad Grci silni car Kalo-Ivan od ruke ubojice Ivanka, podmićena od bugarske carice rodom Grkinje. Vladu preotme zakonitomu nasljedniku Ivanu Asjenu Borilo sestrić Kalo-Ivanov.

Ovaj Borilo bijaše jur od prije neprijatelj obojice Nemanjića, te započe g. 1208 rat sa Srblji. Prizvavši u pomoć kasnijeg svog tasta Henrika od Flandrije, latinskoga cara u Carigradu, prodre do Niša: ali bude od Stjepana suzbijen, pošto se i sa svojim saveznikom Henrikom zavadi. Skoro zatim priteče Stjepan u pomoć i zagorskomu knezu Strezi proti Borili, te pomogne onomu osvojiti tvrdi grad Prosjeku i vardarsku pokrajinu

U isto njekako vrieme umre i kralj Vukan, jer mu nakon god. 1207. u povjesti neima traga.[1] U jednoj mletačkoj listini spominju se njegovi sinovi kralj Gjorgje i brat mu Vladin i ovih sestrići Stanko i Petroslav, koji dne 3. srpnja 1208. pismeno se obvezaše mletačkomu duždu Petru Zianu, da će svu zemlju, koju drže i koju će s vremenom osvojiti, podvrći mletačkomu gospodstvu, i da će kneza Dimitriju[2], ako bi i nadalje ostao nevjeran duždi, svojom pomoćju prisiliti da se pokori.[3]

Važna ova listina svjedoči dakle, da po smrti Vukanovoj njegovi sinovi Gjorgje, Vladin i Dimitrija podieliše medju sobom otčevu baštinu, i da je najstariji poput otca zadržao naslov kralja, jer kao takov spominje se kasnije i u drugoj listini od 15. kolovoza 1215., kojom darova Kotoranom Prevlaku sa svimi pristojališti, da mogu sagraditi tamo crkvu sv. Arkandjela.[4]

[1] U jednoj bilježci jerusolimskog patriarke Chrisanta, u kojoj govori o posvećenju sv. Save za archiepiskopa srbskog g. 1218, spominju se istinabog oba njegova brata, kralj i veliki župan, kojih molbom imenovan je archiepiskupom, „Regisque et magni zupani fratrum suorum precibus Serviae archiepiscopus designatus fuit", iz česa bi sliedilo, da su oba brata kralj Vukan i v. župan Stjepan još g. 1218 živili. Ali su mogli oni još mnogo prije moliti cara grčkoga, da Savu načini archiepiskopom. Sr. Pejachevich, Hist. Serviae p. 181.

[2] Ovaj Dimitrija bijaše takodjer sin Vukana, te otidje kasnije u kaludjere primivši ime David.

[3] Ljubić Listine I, 27. Hopf, Griechenland I, 224. Rattinger, Das Patriarchat von Constantinopel und d e bulg. Kirche zur Zeit der Lateinherrschaft in Byzanz (Görres hist. Jahrb 1880, I. B., 1. H., 80.)

[4] Flaminio Cornelio: Catharus Dalmatiae Civitas p. 49. Nani, De Duobus Nummis regis Rasoiae, p. XLV.

Digitized by Google

Iz prve listine učimo se nadalje, da dva sina Vukanova nehtjedoše priznavati vrhovno gospodstvo svoga strica i velikog župana Stjepana, te se voliše podvrći Mletčanom. Treći brat Dimitrija osta valjda u savezu sa državom srbskom, ali nezuamo žalibože, kojom je pokrajinom upravljao prije nego se pokaludjerio.

U isto doba spominju suvremene listine i dubrovački ljetopisi Petra kneza zahumskoga, o kojemu se nezna pravo, da li je priznavao vrhovno gospodstvo srbsko, ili ugarsko-hrvatsko, pošto je, kako gore spomenusmo, izabran knezom spljetskim, od onuda vratio se opet u Humsku, bivši kao bogomiljac od spljetskoga nadbiskupa Bernarda i njegova svećenstva progonjen.[1]

Od godine 1211. do 1214. padaju i oni ratovi, što ih je veliki župan Stjepan vodio proti knezu Strezi ili Streganu, rodjaku Kalo-Ivana cara zagorskoga. Ako smijemo povjerovati jednomu starom „žitju kneza Stregana[2]“, koje se podobro slaže sa žitjem sv. Simeona, pisanom od samoga Stjepana, to bijaše Stjepan Nemanjić u ratu proti caru Borilu osvojio veliki dio carstva bugarskoga, predavši ga upravi Strezinoj[3] i utvrdivši mu grad Prosjeku, da od tuda upravlja predanu si vlast. Nu siloviti knez bugarski, porazivši g. 1211. vojsku lat. cara Henrika na poljani Pelagonije, podignu bunu proti miroljubivomu Stjepanu, dobročinitelju svom, otme mu gradove Skoplje, Kumanovo i Tetivo, ter obsjednuvši Pristinu, razbije Stjepanovu vojsku na Kosovom polju. Stjepan umoli na to svoga brata („prjepodobnoga otca svojego i nastavnika“, veli sam Stjepan) Savu jeromonaha, da otide k Strezi i da ga izmiri š njim. Sava došavši u grad Prosjeku, gdje je običavao Streza zarobljene Srblje sa visokih stiena bacati u duboki Vardar, počeo ga moliti za mir. Ali pošto nemogaše ništa opraviti, dade kneza potajno ubiti, a narodna priča razglasi, da ga je noćju ubio sveti Simeon (Nemanja), na što Stjepan otete gradove opet osvoji.[4]

[1] Thomas archid. Spalat. Cap. XXIX—XXXI

[2] Glasnik VIII, 144.

[3] Žitje Streganovo (Strezino) veli: „Srbi razprostraniša državu si do Edesu (Vodene) pokoriše vsju Makedoniju“. Sam pako Stjepan govori ovako: „I otjeh i prjedah jemu pol carstvija b'lgarskago i utvrdih, i v' gradje glagoljojem Prosjek iže prjebist slavno v'dni svoje podržeščumu mi vlast jego i osveščajušču ot vsjeh obideščih jego“. O istom predmetu govori i Domentijan u životu sv. Simeona i Save. (Dan. 206).

[4] Jeromonaha Josifa tronožca Rodoslovje srbsko. Ljetopisac veli: Varvarin že on (Strez) v tuju samuju noć upade u boljezn ljutuju,

Digitized by Google

Iza ove pobjede zavadi se Stjepan g. 1214. sa Mihaljem Andjelom knezom dračkim, epirskim i ostrova Zanta[1], koj bijaše iznenada osvojio grad Skadar, upotriebivši vrieme, kad se Stjepan bavio daleko od onih strana.[2]

Stjepan posla i k ovomu knezu ponajprije poslanike sa opomenom, da neotima dio otačbine njegova otca i da mu nećini zlo bez uzroka. Do skora bješe i taj Mihaljo u arnantskom Belgradu od svoga sluge Romea, zajedno sa svojom suprugom ležeći u krevetu ubijen.[3] Našto Stjepan zavlada opet Skadrom i čitavom Zetom, pošto mu se valjda i Vukanovi sinovi pokoriše.

Osim ovih bojeva govori sam Stjepan o ratu, što ga je vodio u isto doba sa carem Jerišem (Henrikom), od Flandrije i s kraljem ugarskim Andrijom II., koji naumiše prognati ga sa priestolja i razdieliti medju se zemlju njegovu. Sabravši veliku vojsku, udariše oni sa iztočne i sjeverne strane na Srbiju, s namjerom, da se sastanu u gradu Nišu i da odtuda provale u zemlju srbsku. Ali znajući da je Stjepan sakupio takodjer poveću vojsku na svoju obranu, pozvaše ga lukavo na prijateljske razgovore, da se tobože izmire medju sobom. „Bješe to na prazdnik gospoda boga našega, što je po pascje slavnoga i svetloga uzkrsnuća". Stjepan poznavajući zlobnu misao svojih protivnika, pomoli se na grobu svoga otca i pred njegovim obrazom naslikanim na crkvenoj stieni, i posavjetova se s bratom svojim Savom, te onda tekar ode s vojskom protiva Andriji kralju, i sastane se š njim na medji državnoj u Ravnom.[4] I primi ga kralj veoma gostoljubivo, i nadari ga velikimi i bogatimi darovi, te ostadoše oba zajedno 12 dana, izmiriv se podpunoma.

čto svojimi zubi jazik svoj izgrize i voskriča: „Sava monah ubivajet mja" i izdiše. V utrije že vse voinstvo predade sja pod vlast Stefanu, i takoe knjaženie zagorskoe ostalo v državi rassiskoj. Glasnik V. 24.

[1] Ovaj knez Mihalj bijaše kopile Ivana Andjela sina Konstantina i Teodore Komnene, a bratučed cara Izaka i Aleksije III. Hopf, Griechenland p. 211.

[2] Stjepan kr. Žitje sv. Simeona.

[3] Georg. Acropolita c. XIV. p. 27.

[4] O tom sastanku negovore ugarska vrela. Ovo se imalo dogoditi dakle prije odlazka Andrijina u Palestinu (1217) i prije povratka (1218), kad je kralj, na putu kroz Bugarsku zarobljen, od Ivana Asjena prisiljen bio, da zaruči š njime svoju najstariju kćer Mariju.

Digitized by Google

Skoro zatim dodje car Jeriša u Niš, i hote primiti darove od Stjepana i dogovoriti š njim uvjete mira. Ali ne poluči ništa, niti je mogao kući kroz srbsku zemlju, jer mu Stjepan zatvori sve staze i drumove i tako ode car posramljen bez ikakova uspjeha.[1] Skoro zatim (dne 16. lipnja 1216.) umre car u Solunu, a Stjepan osta u miru.

Tekar sada mogaše Stjepan uz brata i učitelja svoga Savu, posvetiti sve svoje sile nutarnjoj upravi države. Nama žalibože nije toliko poznato njegovo tadašnje djelovanje na polju svjetovnih stvarih, koliko znamo o crkvenom poslovanju njegova brata Save. Nu prije nego se na ovo osvrnemo, valja nam primietiti, da se Stjepan iza svojih ratova, što ih je vodio s Bugari, Grci i Ugri, počeo opet prislanjati uz susjedne zapadne vlasti, načinivši prijateljski savez s republikom dubrovačkom[2] i s mletačkom g. 1216. Ovaj savez učvrsti mu s jedne strane vrhovno gospodstvo nad Zetom i Zahumljem s gradom Kotorom, a s druge strane osigura ga od napadaja ugarskih i hrvatskih četa sa mora i pomorja; prem da od one strane, za njeko vrieme, nikakove opasnosti ne bijaše, pošto se Ugarska bavila sa križarskom vojnom i domaćimi razprami.

Još jači savez uglavi Stjepan s Mletčani, kad uze za drugu suprugu unučicu slavnoga dužda Henrika Dandole, uplivom koje primakne se još bliže k zapadu i u vjerozakonskih nazorih.[3]

Sava, kao zanešen iztočnjak, ne mogaše dakako ovo mirnom dušom gledati. On ostavi Srbiju, te otide na njeko vrieme opet u Svetu Goru, a od onuda kasnije u Nikeu grčkomu caru Teodoru Laskaru, tastu Radoslava, najstarijeg sina Stjepanova.

Teodorovim uplivom steče Sava od grčkoga patriarke Manojla povlasticu, da u Srbiji neodvisnu crkvenu upravu pod naslovom archiepiskopije uvesti može. Poveljenjem cara Teodora I. Laskara a rukom vselenskog patriarka Manojla Haritopula bude Sava g. 1218. imenovan i posvećen prvim archiepiskopom srbskim.[4] Kao

[1] Kralj Stjepan, Žitje sv. Simeona. Šaf. Pam. str. 27.

[2] Ljubić, Listine I, p. 31. Resti, Chroniche.

[3] Danduli, Chron. Venet. Cap. IV. Pars XXIX.

[4] Pejachevich, Hist. Serv. p. 181 po svjedočanstvu Dositeja patriarka jerusolimskog i Chrisonta njegova nasljednika. Sravni Le Quien, Oriens Christ. p. 321. Ovim se rješava sumnja Golubinskoga (p. 555), da German, postavši patriarhom g. 1221—1222, nemogaše posvetiti za archiepiskupa Savu. Hierodiakon i Emilian Radić (Ein Kampf um's Recht. Prag 1879. p. 9. tvrde, da je sv. Savu posvetio patriarkom

Digitized by Google

takav vrati se on s velikim slavjem u svoju otačbinu, da uredi tamo sasvim poremećene do tada crkvene stvari, u duhu iztočnom i po zakonu grčko-iztočne crkve.[1]

Alì ni sám Sava, prem da po odgojenju i odnošajih svojih skroz i skroz nadahnut nazori svetogorskih kaludjera grčko-iztočnih, ne mogaše uz svu dobru volju oteti se još tada sasvim uplivu zapadnomu i stolice rimske.

Ovoj odvisnosti od Rima možemo pripisati ono nepostojano i nedosljedno ponašanje vladalaca srbskih, koje se ponovi i za vrieme Nemanjinih sinova.

U isto doba, kad je Sava uz dozvolju i priznanje svoga brata Stjepana, po strogom zakonu grčko-iztočne crkve, počeo upravljati srbskim sveštenstvom i crkvom, gradeći pravoslavne crkve, podižući i podupirući monastire kaludjera grčkoga obreda: stane Stjepan opet, sa znanjem i dozvoljom svoga brata Save, iz nova prijateljski obćiti sa stolicom rimskom, te posla po napućenju istoga svoga brata, episkopa Metodija[2], sa vlastoručnim pismom Savinim u Rim k papi Honoriju III. „i prosi jako da posljet ijemu blagoslovenje od svetiju apoštolu, i ot togo samago blagoslovenii vjen'c (krunu) jako da vjenčaet brata svoego na kraljevstvo“, koju krunu odprije papa Inocencije III. poslati nehtjede. O tom govore jasno, ne samo zapadna nego i čisto srbska vrela.[3]

Papa uslišavši molbu Stjepana i Save, koji mu se pokoriše „kao svetomu otcu i velikom suprjestolniku“, posla g. 1219. ili početkom g. 1220. u Srbiju kraljevsku krunu, davši vlast arhiepiskopu Savi,

---

Manuel Charitopulos. Mi sliedismo ovo mnienje tim više, jer i jedan srbski rukopis XVI. vieka našast u Prizrenu, u kom ima život sv. Save i služba sv. Savi i Simeonu, pred službom sv. Save ovo kaže: „И слыша о нѥм вьселѥнскыи патриꙗрьхь Маноуиль — постави ѥго арьхиѥпискомъ вьсеѥ срьбьскыѥ ꙁемлѥ“, Pavlović, Žitja kralj srbskih str. 99, bilj. 2.

[1] I archiep. Danilo priznaje, da je tekar pod Savom uvedena u Srbiji grčko-iztočna vjera. „Правꙗ и сьврьшенаꙗ вѣра“. Daničić, Život kraljeva i archiep. str. 237.

[2] To je onaj isti Metodije, prvi iguman hilendarski, kojega još stari Nemanja pošiljaše u poslovih svomu sinu Stjepanu. Pavlović, Žitja kralj srbskih p. 108.

[3] Domentijan, Život sv. Simeona i Save, izd. Daničićevo 1865. str. 245. Thomas archid. Hist. Salon. c. XXVI. Dandulus Chron. Venet. ad a. 1217. Lucius De Regno Dalm. et Croat. L. V. cap. 3. Pejachevich Hist. Serv. p. 176.

Digitized by Google

kako Domentijan tvrdi: „Jako da vjenčaet brata svoego na kraljevstvo po prvomu ot'čestvu kraljevstva ih, v' njem že i ot'c njih rodi se, po božstv'nomu smotrenju v'mjestje rekomjem Dioklitii, ježe zovet se veliko kraljevstvo ot prva“.[1]

Ovoj tvrdnji Domentijanovoj protuslove istinabog viesti Tome naddjakona spljetskog i ljetopisca mletačkoga Andrije Dandula, koji vele, da je papa Honorio s krunom poslao svoga legata kardinala, koji je po običaju rimskom novoga kralja i krunio.[2] Dandulo dodaje još, da je s kraljem krunjena zajedno i kraljica.

Bilo kako mu drago, dok neimamo vjerodostojnijih svjedoka, mi možemo povjerovati više domaćim srbskim izvorom, koji nam kažu, da je Stjepan primivši dugoželjenu krunu sazvao veliki sabor svojih velmoža, svjetskih i crkvenih dostojanstvenika, i dade se svečano vjenčati za kralja po svom mitropoliti Savi, u veleljepnoj arhiepiskopiji grčkoj, sagradjenoj ne davno po braći Nemanjićih, pod nadziranjem Save, koj bijaše iz Grčke dozvao vješte graditelje, slikare i vajare, davši uresiti gotovu crkvu umjetnom slikarijom i vajarijom.[3]

O samom krunitbenom činu govori suvremeni Domentijan sasvim kratko. „Preosvešteni kir Sava“ veli on, „stvori po običaju obnoštnoje stojanje, prinese zatim žrtvu na oltaru, i otvoriv svetu liturgiju, primi sveti vienac u velikom svetilištu i vjenča blagovjernoga brata svojega i pomaza ga duhom svetim na kraljevstvo i naredi, da se ima napried nazivati samodržnim gospodinom Kir Stefanom kraljem, ili Kir Stjefanom *prvovjenčanim* kraljem“.

Nješto obširnije o svečanosti krunitbena čina govori Domentijanov nastavitelj monah Teodozije pisac XIV. ili XV. vieka.

Svršivši Sava, govori Teodozije, veliku crkvu u Žitči, radi koje bješe iz Carigrada doveo graditelje i slikare (мраморипки и пишоуштиие) da ju velikoljepno urese: sazva on na praznik Hrista spasa u Žitču veliki zbor od čitave države i to ipate i vojevode, tisućnike i satnike i velike i male vlastele, i sve svoje episkope, igumane i sve crkvene služitelje, a uz to i veliko množtvo svieta“.

---

[1] Domentijan, izd. Daničića str. 246.

[2] Thomas arch. Hist. Salo c. XXVI. Dand. Chron. Cap. IV. Pars XXIX.

[3] Юже и по врѣмени сьврьшиста изредьнѣ бож'ствьними лѣпотами и свѣтыими образи оукрашьша, и шаротами прѣкрасьними изваяноу поставистаю. Domentian 228.

*

Digitized by Google

„Uz pratnju blagorodnih dovede arhiepiskop Sava brata svoga Stjepana u crkvu, gdje se bijaše sakupila svjetina. I sjede š njim na prjestol „posvetiteljstva“. Od tuda progovori shodno velikoj svečanosti slovo. Odsluživ zatiem svetu liturgiju s pjenijem i s molbami, uz pomoć svih episkopa, igumena i mnogih sveštenika, primi na svetom žrtveniku „vjencoimenitoga“ brata velikoga župana Stjepana i blagosloviv ga molitvami i pripasa ga i ukrasi ga bagrjenicom i biserom, i vjenča mu častnu glavu viencem carstva (kraljestva). Pomazavši ga zatim mirom, nazva ga samodržavnim kraljem srbskim, na što se ovaj pokloni blagorodnikom i svim prisutnim ljudem, koji prosiše od boga „mnogoljetje“ njemu, vičući: Budet, Budet!“

„Izišavši iz crkve posjedaše oko trapeza i svetkovaše veliki pir uz prisutnost novoga kralja i novoga arhiepiskopa. Ovom prilikom biše i siromasi obilno nadareni, a sve se divilo velikoljepnoj crkvi žičkoj svetoga Spasa, koju je Sava ukrasio svetimi ikonami, svećnjaci, zavjesi i sa svimi potrebitimi posudami.“

Iza krunitbe držao se u rečenoj žičkoj crkvi tri dana sabor, kojemu predsjedaše sam novi kralj „bagrjenicom krasnom svjetloštju i svakim carskim podobjem ukrašen.“ Tu se je uplivom Save ponajviše radilo o crkvenih i vjerozakonskih stvarih. Pošto je svećenstvo grčko-iztočno na tom saboru veliku prevagu imalo, učinjene su stroge naredbe proti bogomilom i sljedbenikom latinske vjere. Nu jer su obim ovim vjerozakonom pripadali mnogi boljari i blagorodnici, to nastojahu kaludjeri obratiti ih na grčku vjeru molbami, darovi, grožnjami i progoni.[1]

Ovom prilikom ustrojene su po svoj prilici u državi srbskoj pravoslavne eparkije, od kojih do tada u svemkolikom velikom županstvu srbskom bijaše poznata jedina raška.

Premda naša zadaća nije potanje razlagati crkveno djelovanje Savino, imamo ipak mimogredno primietiti, da nemožemo nikako pristati uz one, koji hoće da je jur za vrieme Savino u Srbiji osnovano dvanaest pravoslavnih eparkija.

Tronoški ljetopisac nabraja istinabog i poimence ove eparkije, ali pošto medju njimi stavlja i Biogradsku i Braničevsku, od kojih oblasti, s glavnimi gradovi Biogradom i Braničevom, u ono doba pripadahu državi sad bugarskoj sad ugarskoj, to nesmiemo tomu vrelu već s toga sliepo vjerovati, jer nenalazimo traga imenom

[1] Život sv. Save, izd. Daničić. u Biogr. 1861, str. 141—152.

Digitized by Google

ovih dvanaest eparkija ni u Savinih ni u Domentijanovih spisih, dočim nam suvremene listine govore još uvjek o višespomenutih katoličkih biskupija u Zeti, u Arbaniji, i u kneževini humskoj.

Mi pristajemo rado uz mnienje Golubinskoga[1], koji tvrdi, da je u Savino doba u Srbiji uredjeno bilo samo osam eparkija i to 1. zetska, 2. raška, 3. hvostanska, 4. humska, 5. toplička, 6. budimlijska, 7. dabarska i 8. moravačka.[1] Premda bi se posumnjati moglo i o njekih izmedju ovih, da li su jur za vrieme Savino obstojale.

Da su uz ove pravoslavne eparkije u tadašnjoj državi srbskoj, a napose u kneževini zetskoj i u humskoj, kako spomenusmo, obstojale nadbiskupije i biskupije rimsko-zapadnoga vjeroizpovjedanja, ne treba nam, kao stvar poznatu, potanje dokazivati. Isto tako neima dvojbe, da uz sve nastojanje Savino i njegove grčko-iztočne hierarkije, upliv rimske crkve znatan bijaše i tada još, ne samo na dvoru srbskoga kralja, nego i kod boljara i kod naroda, a naročito uz more jadransko.[2]

S vremenom se odtudjio dakako i narod rimskoj. crkvi, navlaš u Zeti i Humskoj kao i u Hrvatskoj i u Bosni, ponajviše s toga, što je rimska crkva sve to više iztiskivala iz kruga svoga narodan jezik, narodne svećenike i starinske obrede, te je uvadjala ne samo latinski jezik, nego i namještala crkvenimi poglavari inostrance, koji preziruć narodan jezik i narodnu knjigu, zamrziše i na sám narod.

Nu ova dvoličnost u vjeri stvarala je u neprosvietljenom još tada narodu i dvoličan značaj pojedinih mogućnika i čitavog naroda; te se nesmiemo čuditi onodobnim inostrancem, kad, njekim preziranjem pišu o lukavosti, nepostojanosti i prevrtljivosti naših predja naročito vladalaca i boljara bugarskih i srbskih.

Opisav čin srbske krunitbe i glavno djelovanje krunitbena sabora, možemo staviti još pitanje, kojega oblika bijaše ona srbska kruna donešena iz Rima, kojom je vjenčan prvi kralj srbski Stjepan?

Pošto žalibože neimamo niti od kralja Stjepana, niti od njegova najstarijeg sina Radoslava kovanih novaca, a nije nam sačuvana

---

[1] Golubinski, Исторія православныхъ церквей. Москва 1871. p. 460.

[2] Iz jedne listine g. 1204 doznajemo, da su bile u ono doba i u Bugarskoj 4 rimske biskupije, i to: 1 u Veležbudu sa metropolitom Anastasijem, 2. skopljanska sa biskupom Marinom, 3. niška sa biskupom Prokopijem i 4. vidinska sa bisk. Klimentom, Theiner, I, 29. Migné II, 189.

Digitized by Google

bud koja slika ili urezani kip srbskih kraljeva one dobe: to ne preostaje ino nego tražiti oblik srbske krune u novcih mladjih sinova Stjepanovih, naime u kralja Vladislava i Uroša I.

Nu mi nalazimo na novcih ovih kraljeva krune dvojega oblika, jednu od zgora otvorenu i sa šiljci razgranjenu; drugu plosnatu a od zgora zatvorenu, obadvie ipak urešene sa strane visećimi traci ili vrpcami.[1]

Prva je nalik poznijim krunam zapadnim, druga naliči kruni Justinijanovoj kao i staroj bugarskoj i hrvatskoj, samo što ima dva ili tri mala šiljka, te nije urešena od zgora krstovi, niti ima toliko biserja koliko hrvatska.[2] Kad bi otvorenu, sa šiljci razgranjenu krunu nalazili samo na njekih riedkih srbskih novcih, tada bi pripisati mogli ovu dvoličnost srbske krune inostranim nevještim risarom i kovačem novaca, ali mi nalazimo uprav plosnatu zatvorenu krunu samo na riedkih novcih Vladislava, Uroša I, Stjepana, Dragutina i Dušana.[3]

Da je prvovjenčani kralj Stjepan dobio dvie krune, jednu iz Rima od pape, drugu iz Nikeje od cara grčkoga, i da je dvakrat krunjen, ne možemo jur iz toga tvrditi, jer ni u srbskih niti u inih vrelih ne nalazimo o tom nikakova temeljita svjedočanstva.

Nu pošto veća strana novaca srbskih kraljeva ima krunu otvorenu s razgranjenimi šiljci, po slogu zapadnom: to moramo priznati, da su srbski kraljevi doista imali dvie krune, i to jednu stariju plosnatu po obliku krune bizantinske, bugarske i hrvatske, možebiti od dukljansko-dalmatinskih naslovnih kraljeva, a drugu svečanu sa šiljci, poslanu iz Rima od pape Honorija III. Sasvim drugi oblik ima carska velika kruna Dušanova, koju si je valjda sam načiniti dao[4], dočim njegova manja kruna naliči opet Justinijanovoj.[5]

Odmah po obavljenoj krunitbi počeo je Stjepan Nemanjić pisati se: „po božjoj milosti vjenčani prvi kralj vse srbske zemlje, Dioklitije i Trabunije i Dalmacije i Zahlmija."

Neobazirući se na zaključke saborske, pogledom na vjeru rimsku, posla kralj Stjepan još iste godine 1220 iz nova prvašnjeg

[1] Sravni Ljubić, Opis jugoslavenskih novaca Tab. III. 45.
[2] Gl. u prilogu Tab. V. i VI.
[3] Ljubić, T. IV. 24. T. V. 23. 24. Šafarik, Srbski novci. T. VI. 61, 62. Erdy 57.
[4] U prilogu T. VII.
[5] U prilogu T. VIII.

Digitized by Google

svog poslanika Metodija u Rim s pismom blagodarnosti na papu Honorija III., u kojem se obveza tvrdom vjerom, da će papu vazda smatrati, poput ostalih kršćana, svojim otcem i gospodinom, i da će ostati vjernim mu sinom njegovim i svete rimske crkve.[1]

Da li je i ovo pismo, po svršenoj krunitbi pisano, sa znanjem i dozvoljom arhiepiskopa Save poslano u Rim, neznamo; ali poznajući zanešenost njegovu za grčko-iztočnu vjeru, smiemo pomisliti, da ovo šurovanje njegova brata sa stolicom rimskom njemu nikako prijalo nije, premda je kao veoma razborit muž iz političkih razloga svomu prvovjenčanomu bratu u diplomatičkih poslovih proste ruke ostavljao.

Da prijateljski odnošaj svoga brata na prama stolici rimskoj mirnim okom gleda, bijaše Sava prisiljen tim više, jer se Ugarska, stara neprijateljica svakoga širenja i veličanja slovjenskih država na otoku balkanskom, počela odmah dizati na Srbiju, čim se na dvoru kralja ugarskoga dočulo, da je iza Bugarske sada opet i u Srbiji po rimskoj stolici uzakonjeno neodvisno kraljevstvo.

Andrija II., inače vladalac miroljubiv, imajući dosta političkih borba u svojoj državi, bijaše prisiljen da digne vojsku proti prvovjenčanomu kralju srbskomu. Prietnjami i po magjarskom običaju velerječivim hvalisanjem prenapunjeno pismo[2] odpremi Andrija kralj po svojih visokih poslanicih u Srbiju, mir i ljubav odpovedajuć Stjepanu kralju, a nenavist i rat navještujuć.[3]

Što je moglo dati povod ovomu ratu? Mi nagadjamo iz jedne listine kralja Andrije II. od g. 1223, da je tomu dao valjda povod sam Stjepan, pomažući Andrijinog protivnika Domaldu Kačića, kneza neretvanskoga (Domaldi de Chroacia) proti knezovom (bribirskim?) Grguru i Stjepanu, kojim kasnije darova kralj Andrija zemlje Domaldove medju Krkom i morem do Zadra ležeće, spominjući, da je isti Domaldo „cognita infidelitate“ otimao zemlje rečenih knezova pomoću stranih kraljevina (viribus exterorum

[1] Stephanus dei gratia totius Servie, Dioclie, Tribunie, Dalmatie atque Chulmie rex coronatus, inclinationem summe fidelitatis constantia. Quemadmodum omnes Christiani diligunt vos et honorant, et pro patre et domino retinent; ita nos desideramus *sancte romane ecclesie* et vestri fidelem filium nominari. Rainaldi Annales Eccl. ad a. 1220. Pejachevich Hist. Serv. p. 177. Rački, Starine VII str. 55.

[2] „V' g'rdini svojej veljerječuje Ugrin.“

[3] Theodozije, Život sv. Save str. 152.

Digitized by Google

regnorum requisitis).[1] Na isti rat sjeća i druga listina kralja Andrije II. od g. 1229, kojom darova Mihalju, sinu Abrahovu, zemlju Čokol radi zasluga „in expeditione Rascie."[2]

Stjepan želeći mir s Ugarskom, posavjetovav se s bratom svojim Savom, odpremi njega s ugarskimi poslanici k Andriji kralju, koj bijaše jur spremio vojsku, sastojeću od Ugara i Kumana.

Savi podje za rukom sa svojim umjerenim i mudrim načinom ugovoriti mir.

Iza ove kratke razmirice vladao je Stjepan prvovjenčani spokojno prostranom svojom državom, imajući vremena uredjivati zemlju i graditi i nadarivati crkve i manastire i tvrde gradove. Osobitu ljubav pokaza prema crkvi sv. Spasa u Žitću, koju, kako spomenusmo, pomoću svoga brata Save sagradi. Odmah poslie kraljevskog vjenčanja svoga odredi Stjepan, da se unapried imaju u toj crkvi postavljati svi srbski kraljevi, koji budu vladali državom srbskom. Isto tako imadu se posvećivati svi srbski arhiepiskopi, episkopi i igumani. Da uveliča vlast ove crkve, darova joj mnoge župe i sela, te izda posebni zakon, po kojem se imadu ravnati ljudi arhiepiskopije Žičke. Svoju, za kulturnu i crkvenu poviest veoma važnu darovnicu, dade Stjepan u kamen urezati na stieni crkve žičke, da ostane tako u pameti ljudskoj, dok bude kamena na kamenu.[3]

Četiri druga monastira: 1. sv. Bogorodicu studeničku, 2. sv. Gjorgja u Rasi, 3. sv. Bogorodicu gradačku i 4. svetogorski monastir Hilandar proglasi Stjepan kraljevskimi monastiri. Studeničku crkvu, gdje ležahu kosti njegova otca, nagradi sa više sela medju riekama Jasenicom, Guščericom, Ibrom i Studenicom.[4] Benediktinskomu monastiru na otoku Mljetu darova on vas otok s Babinim poljem. Osim toga na otoku Krkru (Korčuli) crkvu sv. Vida, Janinu, Popovu luku, i crkve ss. Stefana i Gjorgje, a u Stonu crkvu sv. Nikole i još crkve u Rieci i Žrnovnici.

Sa Dubrovčani ponovi takodjer kralj Stjepan staro prijateljstvo, davši im u dvih poveljah slobodu i vlast, „da hode po svoj njegovoj zemlji svobodno s trgom, i kad gredu s trgom u zemlju kraljevstva mu, u koje mjesto, ili u Brskovo ili indje gdjegodje, da im nij' nikoere nepravde ni usilja, i krčmu da nose i prebjegar da

[1] Mon. Hung. Hist. Diplomataria XI, p. 419.

[2] Tkalčić, Mon. Ep. Zagr. II, 64.

[3] Ovu darovnicu priobćiše Šafarik Památky, č. VII. i Miklošić, Mon. Serb. p. 11.

[4] Šafarik, Památky. Doplnky, I. Miklošić, Mon. Serb. p. 8.

Digitized by Google

ne vlada nad njimi, i s' Srblinom u kojem godje sudje nigdje indje da se ne prju, (već) da grede pred kraljevstvo mu.[1]"

Isto tako dozvoli Dubrovčanom kralj Stjepan, „da si prodaju vino bez vode, i med, u ucjen u Brskovje u trgu kraljevstva.[2]"

Jedna ponješto sumnjiva hrisovulja kralja Stjepana govori: kako je on, došavši u grad Kotor i nenašavši tamo crkve, sagradio crkvu sv. Trifuna i drugu svete Gospodje na Parilu, pak otide odtole na Prevlaku, na dno polja grbaljskoga i sagradi tamo monastir sv. Arkandjela Mihalja, i postavi u njem patriarka (?) Arseniju s braćom kaludjerima, i dade pod njim pet sela na službu crkvenu, po imence Luščicu, Krtole, Lješeviće, Brda i Bogdašiće. Od tuda otide u mjesto Perast i poče tu graditi crkvu sv. mučenika Gjorgje na otoku, trudom i pomoću gospode, i postavi unj' igumena s kaludjeri i dade crkvi na službu sela: Bielu do potoka, Jošicu, stranom do veriga, i dolnji Morinj do visoke stiene, i Lipce pod Gredom, i Bobinju i Ledenice više Risna, i Stoliv stranom do Ardjakova, i Kovač i Mrčevac i Tivot.[3]

Čini se, da je Stjepan prvovjenčani skoro iza svoga krunisanja imenovao najstarijega si sina Radoslava naslovnim kraljem, jer ne samo da ga on sam u žičkoj darovnici nazivlje „prjev'zljublenim sinom prviencem i po božjoj milosti namjestnikom", već ga i dvie kotorske izprave jur g. 1221 imenuju uprav kraljem.[4]

Nezna se pravo kojom je zemljom vladao Radoslav za života otca, nu kad se osvrnemo na dubrovačke pisce, koji tvrde, da je Stjepan prvovjenčani odmah kako protjera kneza humskoga Petra upravu kneževine humske povjerio svome sinu Radoslavu, što je tekar kasnije slučiti se moglo, kad je ovaj ponarasao, onda možemo

---

[1] Miklošić, p. 8. i 16.

[2] Tamo p. 17.

[3] Hrisovulja ova priobćena u „Седмици" 1855 br. 9. čuva se u pismohrani cetinjskoj, svakako u zločestom priepisu, jer je stavljena pod njom pogriešno godina od stvor. svieta 6655 što odgovara god. po nar. Is. = 1117 ako nije sva izmišljena.

[4] Anno millesimo ducentesimo vigesimo primo, quindecimo die intrante mense septembri, sub tempore domini Regis Radoslaui et comitis de Solis episcopi Blasii etc. sic stabilivimus." Priepis u mene. Početak ove izprave priobći Flaminio Cornelio, Catharus Dalm. Civitas p. 48. — Druga izprava govori o crkvama sv. Marije riečke i sv. Ivana od Prčanja te počimlje ovako: In anno MCCXXI in mense octobris in vigilia s. Lucae sub tempore d. Regis Radoslavi et d. Blasii catharensis episcopi etc. Priepis u mojoj zbirci.

Digitized by Google

prisvojiti tvrdnju Dubrovčana, da je Radoslav doista za života svoga otca upravljao zemljom humskom, pošto bijaše Andriji Miroslaviću[1], zakonitomu nasljedniku kneževske stolice humske, od Stjepana predana župa popovska, pomorska i stonska (njeki tvrde ozerska ili usorska?), dočim su kneževinom zetskom upravljali sinovi Stjepanova brata Vukana, od kojih se spominju Gjorgje i Stjepan kao naslovni kraljevi dukljanski[2], a Vladin i Dimitrija kao knezovi, prem da veća strana srbskih ljetopisa samo posljednjega poznade, priobćujući o njem, da je ostavio djetcu od kojih poteče loza carice Milice žene Lazarove, i da je kasnije postao monahom pod imenom Davida, kako jur prije spomenusmo.

Da je Radoslav upravljao kneževinom humskom, svjedoče nam i kotorske izprave od g. 1221. koje samo njega svojim gospodarom priznavaju.

Prvovjenčani kralj Stjepan umro je po svjedočanstvu onih ljetopisa[3], koji njegovu smrt spominju, godine 1224.[4]

Još prije svoje smrti, po svoj prilici ležeći jur na smrtnoj postelji, dade se nagovaranjem svoga brata Save, postrići za monaha, primivši kao i otac mu ime Simeona ili Šimona, te bude sahranjen u studeničkoj crkvi pokraj svoga otca, odkud bje kasnije prenešeno mrtvo njegovo tjelo u žičku metropolitsku crkvu.[5]

Stjepan prvovjenčani ostavi četiri sina: Radoslava, Vladislava, Uroša i Predislava. Od ovih prva trojica zasjela su redomice priestol kraljevine srbske, dočim se posljednji pokaludjerio, postavši kasnije trećim srbskim arhiepiskupom pod imenom Save II.

---

[1] Ovaj Andrija spominje se opet kasnije pod kraljem Radoslavom u jednoj listini kao veli knez humski. Šaf. Pam. Listine č. VIII.

[2] O Gjorgji, Vladinu i Dimitriju govorili smo jur gore. Stefanova uspomena, kao sina velikoga kneza Vlkana, sačuvana je u jednom nadpisu u Morači, Starine X. nadpisi od Luke Kovačevića str. 263 do 265. Sinove Vukanove spominje i Tronošac čim pripovieda, kako je Radoslav kralj prognan od svoga brata Vladislava g. 1235 pobjego k njima u Zetu. Glasnik V. 45.

[3] Hilendarski, Sečenički, Tronošac itd.

[4] Ove godine kovani su, možebiti na uspomenu njegove smrti, maleni srebrni krstići sa nadpisom na jednoj strani 1. 2. K. |†| S. 2x. (kralj Stefan 1224), na drugoj strani ц҃рь. сви. (car slavi) sa dvostrukim krstom i glavama, kakove se vide na starih srbskih novcih. Jedan dobro sačuvani takav krst u mojoj je sbirci.

[5] Domentijan, Daničić str. 200.

Digitized by Google

Prvi kralj srbski Stjepan, ako je i bio po svjedočanstvu grčkih izvora u svojoj mladosti razuzdana života, ljubeći vino i žene, nije ipak ni malo štete nanio svomu narodu i svojoj državi.

Po naravi miroljubiv i pobožan, znao je ipak snažnom rukom i mudrim ponašanjem uzdržati u cjelosti novu, po svom otcu osnovanu državu srbsku, povisiv joj znatno ugled i važnost dobivenom krunom, shodnim nutarnjim uredjenjem države i poslušanjem mudrih savjeta svoga brata Save.

Okružen od neprijateljskih susjednih mu država, latinsko-grčke, bugarske i ugarske, znao se vješto otimati izpod njihova upliva; te kad bugarsko carstvo pod Asjenom II. osili većma nego li ikoja druga susjedna država, sklopio je š njom savez rodbinstva i prijateljstva, oženivši svoga sina Vladislava kćerju Asjenovom, čim je silno ojačao naprema vječnim neprijateljem srbskoga naroda Ugrom, radi kojih je i podjedno tražio savez sa stolicom rimskom, znajući koliki upliv imadoše vazda rimski pape na apoštolskoga kralja ugarskoga.

Isto tako ojačilo ga i rodbinstvo sa carem Teodorom Laskarom, tastom sina mu Radoslava, naprema latinsko-carigradskoj vladi. S Dubrovčani gojio je veliko prijateljstvo[1], a s Mletčani ne bijaše nikad u zavadi, dapače po svojoj drugoj ženi u rodbinstvu s najuglednijom porodicom mletačkom, kućom slavnih Dandula.

Uz veleučenog svog brata Savu može se Stjepan prvovjenčani nazvati i osnovateljem starosrbske književnosti po obojici u život uvedene, na temelju jezika bugarsko-slovjenskog i na pravcu pisaca staro bugarskih i crkveno-bizantinskih.

Poput svoga brata napisa Stjepan život svoga otca Nemanje pod naslovom: „Žitje i žiz'n svetago i blaženago i prjepodobnago otca našega Simeona, prježde bivšega nastavnika i učitelja gospodina že i samodr'žca ot'čštvija si v'še sr'bskije zemle i pomorskije.[2]

Osim ovoga za povjest srbsku dosta važnoga djela sačuvana su pod Stjepanovim imenom i njeka (13) pitanja na Dimitrija pomatinskog arhiepiskopa bugarskog, pisana na grčkom jeziku o crkvenih stvarih.[3]

Nu mi bi se usudili tvrditi, da je kralj Stjepan, ako je i umio grčki, poput inih tadašnjih bugarskih i srbskih vladalaca, ova

[1] Orbini p. 250.
[2] Šafarik, Památky.
[3] Glasnik XXXIII, 1.

Digitized by Google

pitanja samo podpisao, a brat mu Sava sastavio i napisao ih; jer ne samo da su ista pitanja strogo crkvena sadržaja, te predpostavljaju kod pisca znanje bogoslovnih nauka, nego su i po duhu onakova, na koja bijaše odgovor nuždan jedinomu Savi, koji je uprav tada iz nova ne samo uredjivao crkvu u Srbiji, nego i podčinjene sebi veće i manje svećenike u svih bogoslovnih naucih poučavati morao. Nije dakle čudo, ako je Sava kadikad uz sve svoje veliko bogoslovno znanje, nagazio na gdjekoja zamršena pitanja, radi kojih je imao tražiti savjet izvan svoje još malo obrazovane zemlje, navlaš kod učenih Grka i Bugara. A sasvim je naravno, da Sava kao arhiepiskop i prva glava crkve srbske nije htio od ravna sebi druga tražiti onu pouku, koju je mogao prosto moliti kralj Stjepan, kao svjetski čovjek. Te bi napokon Stjepan, da je on sám na ova pitanja želio imati odgovor, lasno ih dobio bio od brata svoga Save, kad bi ovaj mogao bio odgovoriti na nje odlučno.

Još nam se osvrnuti na ukupno djelovanje srbskih vladalaca od kuće Nemanjine.

Neda se tajiti, da je Nemanja u veoma težkih okolnostih preuzeo vladu države malene, neustrojene, razklimane i odvisne sad od Grka, sad od Bugara, sad od Ugara. Nu po smrti silnoga i umnoga cara Manojla znao je Nemanja odmah shvatiti dobru zgodu, razmaknuvši mačem u ruci granice svoje države, i ujedinivši nesložne i raztrgane sile svoga naroda, te je tako stavio prvi temelj novoj tvrdjoj i uglednijoj državi, koja mogaše barem ponješto prkositi svojim fizično i moralno jačim susjedom i neprijateljem.

Njegov sin Stjepan, podlegavši iz prvine kao i otac mu svojim neprijateljem, razabrao se poznije od dobivenih udaraca, utvrdio državu nasliedjenu od otca, te ju mogaše krepku i cjelovitu ostaviti svomu inače slaboumnomu prvencu Radoslavu.

Najveću i svestranu zaslugu za novu državu srbsku i njezino nutarnje uredjenje ima svakako Sava. Kao muž duboko i svestrano učen znao je podati narodu takav duševan pravac, koj ga je znatno okrepljivao u svih nevoljah, dolazećih iz nutra i iz vana.

Sava poznavajući dobro hierarkiju grčku i rimsku, jer se donjekle gospodstvu obijuh klanjao, volio je za svoj narod odabrati prvu, jer je uvidio, da pod njezinim krilom i zaštitom sveštenstvo i narod samostalnije kretati i razvijati se može, nego li pod vrhovnom upravom crkve rimske, koja u ono doba mrtvom centralizacijom, miešajući se svuda i svagda nasilno i u strogo svjetske poslove, te

Digitized by Google

ubijajući narodan jezik u crkvi, školi i upravi, stavljaše zapreke svakomu narodnomu napredku, osobito manjih i slabijih naroda i država.

Dakako, da bi kod južnih Slovjena, upliv bud ove ili one crkve od mnogo manje važnosti jur tada bio, kad bi se tečajem onih prošlih burnih vjekova, kad su u Bugara, Hrvata i Srba njihove narodne državice postajale, rasle i padale, rodio bio samo jedan jaklen i snažan vladalac, krepka i odvažna duha, koj bi umio bio sva narodna plemena balkanskoga poluostrva prikupiti u jednu cjelinu. Takova spojena i jaka sila umjela bi bila ne samo potisnuti grčki živalj u svoje prirodjene granice; kadra bi bila obraniti se od kasnijih navala turskih, već bi bila takodjer od ikoje druge države sposobnija sve prekodunavske i prekosavske srodne življe prikupiti u jedno, te izbaviti ih izpod pritiska zabijena u njihovo srdce azijatskoga klina i svega onoga trnja, što se oko ovoga klina savilo.

Ovo nije pokušao od Bugara ni Simeon, ni Kalo-Ivan, ni Asjen II., od Hrvata, ni Tomislav ni Kresimir Petar; od Srbalja ni Nemanja, ni prvovjenčani Stjepan, ni Dušan, te uprav zato ležaše u zametku i razvitku svih južnih slovjenskih država duboko uvriežena otrovna klica njihove buduće propasti.

Propale ove stare države, iz kojih kliču u pupoljku opet nove i mlade u naše doba, ostaviše nam sa svojom povjesti u baštinstvo žalostan ali veoma poučljiv nauk: Da u stvaranju država za vjekove valja udariti takim pravcem narodnim, po kojem različita plemena jednoga naroda, makar s raznimi imeni i raznimi vjerskimi nazori, mogu se dobrovoljno prikupiti i sastaviti u jednu cjelost, bez pogaženja vjekovi ojačane historičke sviesti, bez proganjanja posebnih vjerskih nazora, bez uništenja posebnih obljubljenih imena.

Digitized by Google

Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga

što pisanih, što tiskanih glagolicom,

kojim se u skorašnje doba u trag ušlo.

U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti umjetnosti dne 20. listopada 1869. priobćio

PRAVI ČLAN IVAN BRČIĆ.*

Još od godine 1849. sve sam gledao, te kojekuda tražio, ne bi i naišao na kakav spomenik našoj književnosti ili povjesti koristan. Ne bi mi loša sreća, te iznadjoh više rukopisa, tiskopisa i napisa iz različnih vjekova, počimljući od XI. vieka. Od tih spomenika koji su latinski, koji staroslovenski, koji hrvatski, a pisani su bud glagolskimi, bud ćirilskimi, bud gotičkimi, bud latinskimi pismeni, kako su se kojimi služili sastavljači. Otev tako zaboravu, a možda i propasti, te spomenike, dužnost mi je nastojat, da ih priobćim učenomu svietu, koji će se tim upoznati sa djeli, za koja ili ne zna ni malo, ili ne zna samo, jesu li se do nas dočuvala. U tu svrhu odlučih o svakom od iznadjenih spomenika po štogod progovoriti.

Razpravljat ću o mjestu, gdje sam ih našao, o pismenih i o jeziku, kojim su izvedeni, o spisatelju, o slagaru, o tiskaru, o njihovoj dobi i vriednosti. Nu buduć da bi odugo bilo, kad bi sve u jedan put izkazao, zato ću ovaj put na vidjelo iznieti samo dvanaest pomćnutih spomenika, koji su jedni staroslovenski a jedni hrvatski, a glagolicom svi pisani, pridržav ostale za druge razprave.

Već je poznato, kako od velikoga broja glagolskih crkvenih knjiga rimskoga obreda, kojih je bilo još XV. i XVI. vieka, pa i

---

* Ovu razpravu bio je pokojni akademik uzeo natrag, da ju pregleda i popuni, pak se kašnje našla u književnoj ostavini njegovoj, te ju brat njegov tek ne davno preda akademiji.

Digitized by Google

XVIII.[1], mnogo ih je propalo, a samo ih ostalo njekoliko, koji se danas kao dragocjenosti čuvaju u poglavitih knjižnicah Zagreba, Praga, Beča, Rima, Pariza (Reimsa), i kod njekih osoba. To su ponajviše misali i časoslovi, a nikakav obrednik; da pače ob obrednicih ne bijaše do sad ni pomena.[2] Nu od tuda ne sliedjaše, da ih nije bilo, ili, da se neće nijedan iznaći, pošto nam je valjalo suprotivno držati, da gdje se glagolski službovalo, tu su se i obredi glagolski obavljali: bilo je dakle glagolskih obrednika, te nam uviek ostajaše nada, da će se i koji vremenom obresti. I zbilja, u malo godina revna pabirkovanja, na veliku svoju radost, naidjoh na pet rukopisnih, a na jedan tiskani obrednik.

1. Godine 1863. gosp. Frane Selak, meni sugradjanin, darova mi kvirni list glagolske rukopisne knjige. Na prvi pogled rekao bi, ovo je odlomak kojeg misala ili časoslova običajne veličine, kakovih ima u mene znatan broj; al ne bijaše tako, jer mu je sadržaj uzet iz knjige, u kojoj su opisani obredi t. j. iz obrednika. Svaki mu je obraz od 40 redaka razdieljen na dva stupca; pismena crljena i crna. Na ovoj prvoj strani u prvom stupcu druge strane i donjekle u drugom nje stupcu imadu molitve, što se čine pri preporučivanju duše i kad se mrtvo tielo nosi u crkvu. Iza tih molitava ostaju tri diela četvrtoga stupca, a tu imade bilježka napisana drugom rukom i tekućom glagolicom, dosta starom. Ta bilježka kaže nam mjesto, gdje se upotrebljavao taj obrednik, kad se bilježka napisala i doba, prije kojega imao je biti napisan obrednik. Evo od rieči do rieči što se te bilježke može proštiti, jer sedam je joj redaka izbrisano: [illegible]

[1] Sr. nekadašnje bogatstvo vrbničke crkve u mojoj čitanci na str. XI.

[2] U Čertkovskoj knjižnici u Moskvi čuva se 17 listova na kviru glagolskoga rukopisa rimskoga obrednika, što napisa njeki fratar, možda trećoredac, Juraj. U istoj se knjižnici nalazi glagolski rukopisni časoslov istoga obreda u dva svezka, napisan god. 1443 po njekom popu Pavlu. Za ove rukopise nije se znalo do god. 1864. V. Književnik g. 1865 sv. I. str. 147.

Digitized by Google

[illegible]

Iz ove biljezke doznaje se, da obrednik, komu je ovaj list pripadao, bio je upotriebljen u Obrovcu, i to već godine 1450, da je bio dakle napisan prije te godine, a sudeć po jeziku i pravopisu, ja cienim, da potiče od prve polovine XV. vieka.

2. Drugi rukopisni obrednik iznadje u spljetskih Poljicih svećenik Pavao Čikeš, koji još god. 1866, kad bijaše djakom u ovom bogoslovnom sjemeništu, meni ga izruči, da ga pregledam To je rukopis u maloj 8° na kviru, okrnjen na oba kraja, na prvom, nešto odmah iza koledara i u sriedi lišen u sve 14 listova, te ostala mu 34 lista, čim, sudeći po cielih mu tabacih i po njihovom sadržaju, valjalo bi, da mu je bilo najmanje oko 70 listova. Počimljaše koledarom, od kojega nam je ostao zadnji list, i to: mjesec prosinac s biljezkom, iz koje doznajemo, tko ga je pisao i kada. Evo biljezke: [illegible] .... [illegible] ...... Po toj biljezci, njekoliko tabaka napisa žakan (clericus) imenom Kuzma, a ostale tabake napisa njetko drugi, nastojanjem, a možda i troškom istoga Kuzme, kad već postade djakonom[1], s toga zar, što, ili od posla, ili od bolesti, nije mu se dalo, da sam dovrši posao. Što se pak godine i mjesta tiče, bijaše to naznačeno u navedenoj biljezci, ali vrieme iztrlo dotična pismena izvan samih .ⰻⰱ. t. j. 22, koji naznačivahu dan mjeseca, i .ⰾ., što znači 50. Sudeć po ovoj brojci, po ruci pisma i po jeziku, obrednik, pošto nije moguće da je napisan bio god. 1350, ni godine 1550, valja nam držati, da je bio napisan godine 1450. Za mjesto, u kojem je bio napisan, po svoj prilici bijaše to koje selo u istih Poljicih, gdje ostade rukopis pa bi i našast. Sadržaj listova jest sliedeći: način krstiti djetcu, preporučivanje duše, ukop mrtvih i služba (oficij) za mrtve; u listovih pako, kojih nema na drugom kraju knjige, bit će bila, po svoj prilici, ostala, kako u običnih obrednicih toga vremena i ove zemlje. Tim obrednikom imali su se služiti svećenici svjetovni, a ne koludarski. Ovo je izvest od

[1] Žakan i djak m. djakan iz lat diaconus, znače clericus, a ciela rieč djakon znači diaconus. Po tom djak i clericus, djački i latinski svejedno.

Digitized by Google

samog sadržaja sačuvanih listova, od stališa spisateljeva i od mjesta, u kojem bi obrednik našast. Za koludre bila su tri od obretenih rukopisnih obrednika, o kojih ću sada govoriti.

3. Jedan je u maloj 8. na kviru. Od kvira su mu uprav 234 lista, kojim bi kašnje dometnuto devet pamučnih, šest sprieda, dva na zadnjem kraju, a jedan na kviru pred pamučnim. Ono šest pamučnih, osim I. str. III. lista, zapisano je kursivnom glagolicom, i sadržaje njeka odriešenja, a onaj, što je pred njimi, ima na prvoj strani dvie bilježke. Listovi na kviru svi su napisani crljenilom i crnilom jednom a istom rukom. Početna pismena jesu krasna i najviše crljena, al ih ima i zelenih i modrih. Svaka strana ima 20 redaka, a na prvoj svakoga lista predstavljen je naslov, kog nema nad stranami, koje sadržavaju pokorne psalme. Knjiga je tvrdo svezana u crnoj koži, vez je il prošloga vieka, il početkom tekućega, a na komadu mjedi, s kojega vise vrpce, uriezana su latinska pismena: FGMB, što po prilici predstavlja ime i prezime kojega fratra. Sadržaj valja mu razdieliti na dvanaest članaka, u kojih njeki su obredi vlastiti rimskomu obredniku onoga vremena, njeki obredniku samih trećoredaca sv. Frane, a njeki što ih posebna pobožnost sastavila.

Držeći se reda, kojim su u knjizi uvršćeni jedan za drugim, evo ih: 1. Blagoslov stola, skup krstjanskoga nauka, možda za trećoredce, pravilo reda, oporuka bl. Frančiska, način oblačenja, redovničko zavjetovanje; 2. Gospin plač i pjesme (šekvencije) za mrtve; 3. Sedam pokornih psalama, oficij za mrtve, čin davanja tiela Božjeg, pomaz, preporučivanje duše, pogreb doraslih i djece, blagoslov vode, krstjenje djetce; 4. Rubrika fabule t. j. smiešna bilježka; 5. Mise za mrtve; 6. O ispoviedi; 7. Različiti blagoslovi, 8. Dvie bilježke o papah i o prodaji grada Zadra; 9. O kriepostih sv. mise; 10. Različita odriešenja; 11. Bula Aleksandra VI. o Jubileju; 12. Ljetopis, koji obsiže sedam zadnjih listova. U njem se govori o njekih dogodjajih prije i poslje Isukrsta, pa napose ô Carigradu, o Bosni itd.[1]

Tko je i kad napisao ovu knjigu, je li u njoj sve prepis, il ima li šta prevedena po onomu, koji knjigu napisa, na to nas uputjuju bilježke, koje se po knjizi nalaze.

[1] O ovoj knjizi, koju jur god. 1849 pregledah, a čuva se u knjižnici državnika ovdašnjih trećoredaca, vidi: Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IV. str. 30—35, i: Pjesnici hrvatski XV. vieka od I. Kukuljevića Sakcinskoga. U Zagrebu 1856 str. 41—45.

Digitized by Google

Iz ovih bilježaka razabire se, da je knjigu napisao njeki trećoredac imenom Šimun Klemenović ili Klimantović, Jurin sin, koji se je rodio u selu Lukuranu (sada Lukoran) na otoku Ugljanu, prama Zadru. Za ovoga Klemenovića nezna se drugo, osim ovoga, da od godine 1526. do god. 1528. bijaše državnikom (Minister provincialis Provinciae Illyricae S. Francisci). Započeo je ovu knjigu pisati god. 1501., a dovršio je 3. veljače 1512. Odakle sliedi, da je za pisanje ciele knjižice uložio deset godina i osam mjeseci.

Prvi je dio napisao u crkvi sv. Frane na Komrčari pred Rabom[1] uz veliku potrebu svega, a drugi dio, il barem zadnje listove toga diela napisao, uz još veće potrebu, u samostanu sv. Mihovila na Zaglavi[2] gdje je i knjigu dovršio. Jezik je stranom staroslovenski a stranom hrvatski. Hrvatski napisano je: nauk krstjanski, ustanove braće pokornih trećega reda sv. Frane, oporuka istoga svetca, gospin plač, šekvencije, o ispovjedi, o kriepostih sv. mise, povelja Aleksandra VI. i ljetopis, a ostala staroslovenski. Je li Klemenović osim ljetopisa, koje bilježke i prievoda povelje Aleksandra VI. pape, još što u ovoj knjižici sam sastavio ili preveo, nije moć saznat po nijednoj bilježci. Što pak pok. Ferrari Cupilli veli, da god. 1492. u kapitulu na Galevcu, biše na hrvatski prevedene ustanove III. reda za porabu dalmatinskih redovnika, a ovo je on po prilici doznao iz rukopisa kojega suvremenika il o tom dobro obaviešćena pisca; može se slobodno tvrditi, da ustanove u ovoj knjižici napisane jesu one, koje Ferrari Cupilli pominje. Klemenović o njih piše, da u travnju mjesecu, na otočiću Galevcu prama Zadru (školi sv. Pavla), bile su u kapitulu učinjene za dalmatinske fratre. Rekao je „učinjene", a imao je reći „prevedene iz latinskoga", od toga što

[1] Fratar trećoredac Matij Tikulin Zadranin utemelji god. 1481 manastir trećoredaca na Rabu (Arbe) na Komrčari (talj. Campo Marzio), kod koga i crkvu sagradi sv. Frani posvećenu. On bijaše izvrstan propovjednik hrvatski, a Maffeo Valaresso, zadarski nadbiskup, služio se je njim kao apoštolskim poslanikom (missionario). Velezaslužan bi i svojemu redu, a porad velikih njegovih vrlina štovana bi mu uspomena i poslie smrti u istom manastiru, kojemu se sada vide samo razvaline. Vidi: I Francescani del Terz' Ordine ed il Convento di Zara per Giuseppe Ferrari Cupilli, Zara 1864, str. 19.

[2] Zaglava, selce na velikom otoku, na kojem oko polovine XV. vieka bje sagradjen manastir sa crkvom sv. Mihovila za trećoredce, kojim Grgur Mrganić, Bošnjanin, trgovac nastanjen u Zadru, svojom oporukom god. 1460 ostavi što su privremeno uživali. Ovaj je manastir sada zatvoren.

Digitized by Google

o ustanovah na tom jeziku moglo se je shodno kazati, da za te fratre nisu ni učinjene.

Je li pak naš Šimun bio prevodilac tih ustanova, nezna se, ali prilika je, sudeći po službah, što je obnašao i po mnogih godinah, kojih je fratrovao; po kazalu bo izabranih državnika god. 1492. bi izabran na Galevcu u spomenutom kapitulu za državnika o. Šimun iz Zadra, a u kapitulu god. 1526. o. Šimun Klemenović iz Zadra, te sva je prilika, da koji se god. 1526. zove Šimun Klemenović bijaše onaj isti Šimun, koji je spomenute god. 1492. Sad ti Klemenović, za koga se nezna, ni kad se je rodio, ni kad je umro, mogao je god. 1492. imat oko 30 godina, te prvi put bit onda odabran za državnika, po drugi put pako bit izabran g. 1526. imajuć 64. godina. Imao je dakle dosta vremena, da il kao državnik, il kao prosti fratar rečene ustanove prevede.

4. Ovaj isti fra Klemenović napisao je drugi obrednik poput prvoga, bud da ga je počeo, dokle još pisaše prvi, bud da ga se prihvatio odmah za onim. Knjiga je u 8. vel. i ima 74 lista, ali je okrnjena na oba kraja. Svaka strana ima 27 redaka, ne brojeći naslov crljenilom predstavljeni prvoj strani svakoga lista. Početna pismena su crljena a njeka i crna, modra i zelena, nijedna kako u prvoj, oko koje po svem je poznat, da je fra Šimun nastojao nješto većom pomnjom. Sadržaj ta ovoj, ta onoj jedan je, malo su koje razlike, red im je samo drugačiji. Na drugoj strani predzadnjega lista i na prvoj zadnjega srećno ostade bilježka, koja nam kaže, gdje i kad je fra Šimun dovršio pisanje ove knjige. Ovu ćemo navesti cielu: [illegible]

Digitized by Google

[illegible]

Godine dakle 1514 na 12. rujna svršio je fra Šimun ovu knjigu u pustošnom samostanu[1] pri sv. Mariji na Glavotoku, na otoku Krku. Je li fra Šimun napisao ovaj obrednik za porabu svojega manastira, il kojega drugoga istoga reda, pa je li ga on, il koj drugi kašnje, primio u Zaglavski samostan, nema bilježke, koja bi nas obaviestila; svakako iz spomenutoga manastira prodje u župničku crkvu bližnjega sela Sali, jer na dnu druge strane 39 lista štiju se rieči pisane drugom rukom i tekućim glagolskim pismom: „[illegible]". Iz ove crkve najzad prodje u neku kuću istoga sela, u kojoj bit će mu odkinuli jedan i drugi kraj sa koricom, te mal da nije izgorio vas, kako se je dogodilo jednim od prvih listova. U toj ga je kući lani ožujka mjeseca našao djak Božo Petešić, Saljanin, koji ga meni darovao.

5. Osim dvaju obrednika, napisanih po o. Klimentoviću, ima još treći, koji sretno nadjoh na otoku Krku jur god. 1864. Knjižica od kvira, okrnjena na prvom kraju i u sriedi, ima sada 33 lista. Svaka strana ima 20 redaka kao i obrednik god. 1512, al nema naslova na prvoj strani svakog lista, kako ga imaju dva obrednika Klementovićeva, premda ni prvi od njih nema toga naslova nad stranami, koje sadržavaju pokorne psalme. Visina i širina je listovom kako u pomenutom obredniku god. 1512. Početna pismena su crljena i liepo nacrtana, ostalo pismo je crno i crljeno. Sadržaj sačuvanih listova je sliedeći: Početak oficija bl. D. Marije, ustanove trećoredaca sv. Frane, počimljući od kraja XV. kapitula, oporuka sv. Frančiska, red oblačiti brata ili sestru reda bl. Frančiska, al ne do kraja, drugi dio šekvencije k puku, pokad mrtca ukopa i početak druge za dragoga brata umrvšega, produženje blagoslova stola, al ne do konca, napokon nastavljanje prigovora njekomu redovniku, i bilježka, koja kaže, da je ova knjižica bila napisana na 17. prosinca g. 1509; ali ne spominje ni mjesto, ni ime pisca. Po pismu ipak velikom i malom, po broju redaka na svakoj strani, po visini i širini strana, po prigovoru i po drugom dielu bilježke, koji se slaže s krajem ljetopisa zadnjega lista obrednika g. 1514, sva je prilika, da onaj isti Klemenović, koji napisa ona dva druga obrednika, sastavio je i ovaj za porabu kojeg manastira svoga reda.

---

[1] Ovaj manastir bje utemeljen god. 1468.

Digitized by Google

6. Istoga vieka i po svoj prilici još za života Klemenovića, koji bijaše državnik god. 1525—28, drugi trećoredac napisao je glagolsku knjižicu na debelu kviru u maloj 16°, koju sam našao god. 1867 u selu Žmanu blizu Zaglave, i koja je imala pripadati zaglavskomu samostanu. Sastoji sada od 6 listova; na svakoj strani lista ima 15 redaka; crljena i crna su joj pismena. Sadržaj ovih listova je sliedeći: dva zadnja kapitula pravila sv. Franciška i način oblačiti brata ili sestru trećega reda, možda i oporuku, niti je osim toga što više sadržavala, ni onda, kad je ciela bila, jer biljezka kaže, da je to „Regula". Bilježka kaže nam još, da je knjižica bila napisana u Kopru u samostanu sv. Marije Mandaline[1], po trećoredcu Andriji Čučkoviću god. 1529.

7. Treći trećoredac godište prije nego je o. Čučković napisao pravilo svoga reda za porabu svoje braće, sastavio je knjižicu sadržujuću potvrdu više proštenja, što ih podieliše pape, počam od Grgura IX. pa do Siksta V. fratrom svetoga Duminka, maloj braći, koludricam sv. Klare, i trećoredcem sv. Frane, pa štogod o priestupnoj godini. Knjižica mu ima 20 listova pamučnih, od kojih strane 16, 18 i 19 nijesu napisane, a 20. treći gornji dio. Pismena su sva crna, al ne posve liepa sve do 9. lista, a od ovoga do kraja ima nješto i crljeno. Bilježka na 1. strani 17. lista ova je: [illegible][2]

8. Isti fratar Milutinić ostavi drugu pamučnu knjigu, napisanu većimi pismeni, crljenimi i crnimi. Ima 34 lista, od kojih tri zadnja kašnje su tekućom glagolicom napunjena, kao i veći dio prve strane i sva druga strana 31. lista. Sadržaje produženje i konac njeke djeloredne poslanice, i njeke blagoslove. Na kraju prve strane 25

[1] Po ovoj bilježci manastir trećoredaca u Kopru god. 1539 zvao se je sv. Marije Mandaline od prigradjene mu crkve, koja il prije il poslie te godine, kako ima Ferrari Cupilli u radnji mu: I Francescani del Terz' Ordine itd. i Dnevnik „l' Istria", zvala se je sv. Grgura.

[2] Ovaj manastir sv. Marije [illegible] t. j na božjem polju, taljanski zvali di S. Maria dei Campi ili B. V. di Campo u mjestu zvanom Visinada u Porečkoj biskupiji. Utemeljen god. 1536, bi ukinut početkom tek. vieka.

lista štije se: [illegible] ..... Druga je bilježka na početku 31. lista, i evo je: [illegible]. Po ovih bilježkah doznajemo, da i ovu knjižicu napisa trećoredac Milutinić Petar Rabljanin godine 1556, ne zna se gdje. Toli ovu, koli one pod br. 7 jesu kod mene, a nadjoh ih god. 1864 na otoku Krku.

Istina je, kako veli Ginzel[1], da Karaman i Assemani nisu ni mislili za rukopisne obrednike glagolske, i da nisu znali, kako ni on, kad je svoje djelo pisao „o Ćirilu i Metodu“, nego za ono malo obreda, koje skupi Nikola Brozić Omišljanim na kraju svoga časoslova g. 1561—62, što ga Karaman kod Assemania zove *Rituale*, gdje govori o časoslovih:“ Breviarium una cum missae Canone nec non Missa pro defunctis atque *Rituali*, Venetiis editum est anno 1561 a Nic. Brozich, Plebano Ecclesiae Omiscel“ (Tom. IV. Pars II.); al, kako već vidismo, bilo je obrednika, pa i sačuvalo ih se je do nas, i ne samo rukopisnih, nego i jedan, koji bi utišten možda prije, nego se je Brozić i rodio.[2]

Glagoljaši odmah iza iznašašća tiska pobrinuše se, da dadu tiskat najprvo misal, ter god. 1483, po svoj prilici u Mletcih, ugotoviše plemenito izdanje misala na pamučnoj hartiji i na kviru.[3]

Početkom XVI. vieka utemeljena bi za kratko vrieme tiskarnica u Senju. Povrati se onda u svoje rodno mjesto njeki Grgur, koji

---

[1] Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie. Von dr. J. A. Ginzel. Leitmeritz 1857.

[2] Ovaj časoslov ne bi pretiskan god. 1621 i 1629, niti je temeljito, što dr. Ginzel kaže, da što svećenici po primorju nerazumievahu drugoga jezika do svoga hrvatskoga, bijaše poglavitim uzrokom, s koga rimski obrednik bi po nalogu sv. stolice od o. Kašića god. 1640 preveden na hrvatski, a ne na staroslovenski jezik, dočim ga o. Kašić jedino zato hrvatski prevede, što zavoli, kako sam veli u posvetbi, služit se obćenitijim nariečjem hrvatskim. „Meum itaque fuit .... in pene infinita idiomatis Illyrici varietate perscribere communiori dialecto Illyricis, quod Latinus sermo praescripsit.“ Prevario se je napokon s Assemaniom i u tom, šte veli, da rimski koledar predstavljen tomu obredniku pisan je staroslovenski (in altslovenischem Dialecte), dok je vas koledar napisan istim jezikom, kojim i obrednik.

[3] U mene ima na pamučnoj hartiji cieli iztisak ovoga misala, koji bijaše pok. prof. Franc. Karare, a na kviru jedan jedini list.

Digitized by Google

kao tiskar življaše u Mletcih. Glede broja knjiga tiskanih u toj senjskoj tiskarnici tvrdo se je držalo, da su bile samo tri; a pošto godine 1859. u mojoj Chrestomathiji navedoh nješto iz misala i iz obrednika tiskanih u Senju okolo god. 1507, taj je broj narasao do pet; al kako ćemo niže vidjeti, bila je još jedna knjiga tu tiskana. Imajuć sada govorit o tiskanih ove vrsti knjigah, bavit ću se

9. I. najprije o obredniku, što ga god. 1849. nadjoh medju knjigami, koje iza velika nastojanja poslaše mi iz njeke Birbinjske kuće (Birbinj selo na velikom otoku).[1] Oblik mu je u 8., ima mu devet tiskanih tabaka, od ѫ do ѳ, al od prvoga tabaka nestade 1 i 8 list, a od zadnjega 7 i 8, tako da ima 68 listova. Na svakoj strani ima po 25 redaka. Na drugoj strani prvoga sačuvanoga lista bi ostavljeno prazno mjesto, da se uzmože perom umetnuti početno pismo ꙍ pred utištenimi pismeni: ꙗꙁꙍѫ ꙋѫꙍѫꙋꙍ, tako i na drugoj strani III. lista, za pisme ꙍ pred pismeni ꙗꙍꙋꙁ Još se opaža, da slagar kad i kad, najskole u prvom tabaku, nesvršiv redak, nego polovicu njega, il dva diela, ostalo ostavi prazno, te skoči na sliedeći redak. Na strani I. tridesetoga lista ostavio je mjesto prazno za pisme ꙋ, na 2 strani 32. za pisme ꙍ, a na 1 str. 68 lista za pisme ѳ.

Sadržaj je knjigi sliedeći: na hrvatskom jeziku razmišljanja o smrti, pokriepljenje nemoćnika, molitve kad je tko na umoru, pravi obrednik staroslovenski o pričešćenju nemoćnika, o posljednjem pomazanju, o preporučivanju duše, o pogrebu kršćanske djetce, o blagoslovu vode i o ženitbi, različiti blagoslovi i molitve. Prispodobiv pismena ove knjižice, pa i broj redaka na svakoj strani i širinu s Transitom sv. Jerolima, to se namah sjetiš, da je iz iste tiskare Transitus i ovi obrednik. Za tu tiskaru znamo da je bila privremeno utemeljena po naredbi i u samoj kući tadašnjega senjskoga arhižakna i vikara Silvestra Bedričića, koji se je na to bio sklonio po želji mnogih svećenika i mnoge gospode. Ako li pak pazimo na bilježke, koje se na kraju Naručnika, Transita i Korizmenaka štiju, naći ćemo u svakoj, da Urban iz Otočca i Toma Djakon, kanonici senjske crkve, bili su te knjige slagali i popravljali, da naručnik protumačilo je više svećenika našega jezika, učitelja i nadučitelja, i da Korizmenak protumačili su iz latinskoga popi Pere Janković i isti Silvestar Bedričić, dok o prevoditelju

[1] Iz ovoga obrednika priobćio sam dva poglavja sv. pisma u Chrestomatiji na str. 113 i 114 i u Čitanki na str. 76 i 77.

Digitized by Google

Transita nije spomena. Iz ovoga sliedi, da bi dvojica slagali knjige ter ih popravljali, dvojica prevedoše Korizmenak, ostalo protumačiše učitelji i nadučitelji, i da je Grgur tiskao. Grgur dakle bit će po prilici utištio i ovu knjižicu, slagači i popravljači bit će bili kanonici Urban i Toma, a prvog diela obrednika prevoditelji ili spisatelji bili su možda oni svećenici, učitelji i naučitelji, koji se i za ostale knjige pobrinuše.

Sad ostaje, da iztražujemo, jeli Grgur imao kad tiskati ovu knjigu onih istih godina 1507 i 1508, kojih utišti već poznate tri knjige, ili nije li vjerovatnije, da je naš obrednik utištio god. 1506 il 1509? Grgur nije utištio tu knjigu prije godine 1507, jer ako sravnimo bilježke, koje se nalaze na kraju spomenutih knjiga, naći ćemo, da jedino u prvoj od njih, t. j. u onoj izpod naručnika, koj bi dovršen koncem kolovoza godine 1507, štije se, da je Grgur na to djelo bio došao iz Mletaka, pa budući da se to ne spominje u dvie druge, valja zaključit, da je ono bila prva njegova radnja, na kojoj hoti zabilježiti, da je za taj posao iz Mletaka došao, dok ne držaše da je potrebito bilo na kraju drugih staviti svojega imena. Po tom dakle Naručnik bila bi prva njegova knjiga, koju bit će i počeo tiskat iste godine 1507, a ne prije, a prije ove knjižice neće biti tiskano drugih. Ako pako Grgur nije utištio ovu knjižicu prije god. 1507, pita se, je li je mogao utištit god. 1507 il 1508. Na to pitanje tražeći odgovor pretresah različne momente, koji mogu do odgovora dovesti; pa najposlje nadjoh, da je obrednik po svoj prilici bio dotiskan u Senju za Naručnikom, i to god. 1507, i da je ono druga il treća knjiga, što je Grgur utištio u Senju. A proračunav vrieme, što je Grguru prošlo odkad utišti Naručnik, dok izdade na svjetlo Transit, dodjoh i do tog zaključka, da je Grgur mogao utištiti, te, da ne dangubi, bit će i utištio dvie il tri knjižice veličine Transita, od kojih jedna i uprav prva ima bit obrednik, a druga ili treća bit će bila ona, o kojoj idjem da sborim.

10. II. Ovu knjižicu Grgurove tiskarnice, nepoznatu barem prošlomu i sadašnjemu vieku, našao sam g. 1866 koncem kolovoza, kad sam obišao mal da ne sva sela na velikom otoku, te u svakom selu zašao u sve kuće, u kojih življahu naši glagoljaši. Selo, u kojem sam je našao, jest Luka, il kako bi je stari zvali: Sustipanova Luka (Vallis S. Stephani) od crkve posvećene našašću sv. Stjepana muč. (Inventio s. Stephani Protomartyris), koja bi sagradjena prije XV. vieka usred same prostrane luke, s koje i ime tomu selu. Knjižica, o kojoj hoću da progovorim, netom je u ruke uzeh,

Digitized by Google

ne proštiv iz nje ni rieči, po obliku, pismu itd. držah, da je Transitus sv. Jerolima; al putem idući preuzev ju u ruke i otvoriv, sjetih se da je nešto drugo. Knjižici je 9 tabaka od 8 listova od Ⰰ do ⰑⰁ. Osim ovih imalo ih je još bit na drugom kraju, jer je ovaj kraj okrnjen. Devetoga lista neima. Na svakoj je strani po 25 redaka, kako u Transitu i u gore opisanom obredniku; ista je širina svake strane ta ovoj, ta onim dvima knjigama. Tabaci izbrojeni su glagolicom, al ne strane ni listovi. Sad po pismenih, po broju redaka i po širini strana sliedi naravno, da je knjižica utištena u Senju po Grguru i da je ovo treća knjiga Grgurove tiskarnice. Tako imamo tri knjige jednoga te istoga oblika, od kojih ova po računavanju vremena gori navedenom, bila je utištena za obrednikom.

Naslov je na glavi prve strane i ovako glasi: **Ⱂⱁⱍⰵⱅⱜ ⰿⰹⱃⰰ-ⰽⱆⰾⰹ ⱄⰾⰰⰲⱀⰵ ⰴⰵⰲⰹ ⰿⰰⱃⰹⰵ**. Sadržuje dakle mirakule t. j. čudesa bl. d. Marije, kako ih zove pisac il prevoditelj, al većim dielom su milosti izprošene odvjetničtvom bl. d. M. Ovih milosti ima do 58. Jezik je hrvatski, a po prilici bit će ovu knjižicu iz latinskoga ili talijanskoga preveli njeki od onih učitelja i naučitelja' što ih gore spomenusmo.

11. III. Osim ovih pet knjiga, koje Grgur dotiska god. 1507 i 1508, ostaje, da još o jednoj govorim, koja je zanimivija od svih tih i po tisku i po sadržaju i po veličini. Godine 1849 nadjoh u selu Ugljanu (na otoku istoga imena, u zadarskom okružju) pol lista utištena glagolskoga misala, i uzporediv ga s misali svih poznatih mi izdanja, ne sudaraše se s nijednim, te sve se radovah, što bih srećan najti premda premalašan komad nepoznata izdanja. Al pošto uzeh u ruke Naručnik, Transit i Korizmenak, još i opisani obrednik, i dobro s ovimi knjigami sravnih ga, sjetih se, da je ovomu listu i tim knjigam jedno pismo i da iz jedne te iste tiskare potekoše, te da misal bit će tiskan u Senju oko g. 1507.[1] Za ovim našašćem naravno bilo se je brinuti, da dodjem u trag cielomu iztisku, pa god. 1854 u drugom selu dade mi se nać dva ciela lista; napokon god. 1863 djak Srećko Bakija, sad mjestožupnik u Tkonu, nadje, te mi donese iz svoga rodnoga mjesta Paboštana, blizu Vrane, željeni iztisak, al okrnjen na oba kraja, kojega kako ugledah, namah u njem zapoznah toli žudjeni misal.

[1] Iz ovoga misala priobćio sam njeka poglavja u Chrestomatiji na str. 116 i 117, a u Čitanki na str. 77, rekuć da misal potiče od godine 1507.

Digitized by Google

Misal je u 4., a imao je tabaka glagolskimi pismeni izbrojenih 25 i to od [illegible] do [illegible], medju kojimi pismeni izostavljeno bi pisme [illegible], i to nebrojeć tabak i pol tabaka, koji manjka na drugom kraju, i koledar, koji bit će bio predstavljen, tako da svega bit će ih bio $27^1/_2$. Iztisak počimlje četvrtim listom prvoga tabaka, i upravo evandjeljem za subotu za III. nedjeljom Prišašća: [illegible] itd. i svrši zadnjim 25. tabaka, za kojim možda sliedjaše tabak i pol s bilježkom godine i mjesta tiskarnice. U sriedi manjka jedan list t. j. osmi prvoga tabaka, takodjer manjkaju 4 lista od 3. do 6. tabaka izbrojena pismenom [illegible], tako da ovaj otisak nema nego 199 listova. Svaka je strana razpolovljena na dva stupca; pismena su crljena i crna, pa veća i manja. Veća su ona ista ostalih Grgurovih knjiga, tako i početna; odlikuju se pako veličinom sliedeća: početno pisme [illegible] na poslanici na I. božićnoj misi, isto na evandjelju na mladence, u prvi petak posta, na muci gospodinovoj po Ivanu, i na poslanici II. ned. po Duhovih; pisme [illegible] u IV. sriedu posta, i na poslanici sriede velike nedjelje. Latinski U m. [illegible] utišten bi u početku gospodnje muke po Marku, na evandjelju na tielovô i na muci po Luci. Toga pismena mjesto ostade prazno na početku muke po Matiju, i na jednom jevandjelju u obćini mučenika. Na svakoj je strani 37 redaka. Tisak i ostala pokazuju, da ovi misal bi tiskan pismeni gore spomenute tiskarnice po istomu Grguru i u istom gradu. Ali Grgur nije ga mogao utištit, nego poslje ozgor spomenutih knjiga, a to s toga najprvo, jer prije ne bi mu se našlo vremena koliko ga se je htjelo za slaganje i tiskanje ove knjige, drugo, što ova knjiga pokazuje veće uvježbanje u slagača i u tiskara, tako, da ako joj bi početa štampa 17. listopada god. 1508, bit će bila dovršena ožujka mjeseca sliedeće godine 1509. Tako Grgur, kad nebi se našlo drugih njegovih knjiga, bio bi se zadržao u Senju od ožujka god. 1507 do ožujka 1509 t. j. dvie ciele godine.

Da je ovi misal dotiskan bio prije a ne poslie godine 1528 ili 1531, iz kojih imamo dva druga misala, dokazuje se ne samo razlozî pred navedenim, nego i sravnjenjem s onimi god. 1483 i 1528. Da je naš stariji od onoga g. 1528, izvesti je iz toga, što u njem ima manje misa, nego u ovom. Na pr. u našem nema misa [illegible] i [illegible], kao što ih nema ni u misalu god. 1483, a nalaze se u onom od god. 1529. Takodjer mise [illegible] naš misal ima na kraju medju njekimi zavjetnimi, kao uvedenu kašnje, možda pošto je bio utišten veći dio

Digitized by Google

misala, dok misal g. 1528 ima je na svojem mjestu t. j. u srpnju mjesecu, a misal god. 1483 nema je, ni na kraju ni u sriedi. Napokon u onom god. 1483 nema mise ⰱⱁⰳⱁⰴⰵⰾⰰⰸ ni na kraju ni na sriedi, a u našem i u onom g. 1528 ima je na svom mjestu. Što naš misal nema sv. Dujma solinskoga biskupa i mučenika, ni sv. Šimuna proroka zaštitelja zadarskoga grada, to je zlamenje, da misal bi utišten van Dalmacije i brigom njekih svećenika, koji nisu bili ni spljetske ni zadarske biskupije, niti su bili naumili obskrbiti misalom svećenike tih biskupija, i što možda u njekih državah nisu tada još uvedena bila ta svetkovanja.

12. IV. Tri opisane knjige nošahu takove znake, po kojih imah ih pribrojiti onim, koje već bijahu poznate kao utištene u Senju; al takovih ne nosi knjižica, o kojoj imam progovoriti. Za ovu doznadoh god. 1867 od prijatelja Dragutina Parčića, koji mi povieda, kako njeki O. V. imaše glagolski oficij B. D. Marije glagolicom utišten, i to u malom obliku, koji se malinom i od Brozićeva časoslova odlikovaše. Po njegovih riečih obratim se O. V. s molbom, da bi mi je u zajam poslao za koju nedjelju, al on pristav na moje iskanje, izvoli mi je na dar pokloniti, što ja svesrdno primih, te mu ostajem zahvalan.

Knjižica ova okrnjena je na drugom kraju, oblik joj je uzak u 24., tiskanih joj tabaka 9 od 12 listova, koji su izbrojeni glagolskimi brojevi, kao što su i sami tabaci, a na svakoj strani ima po 23 redka osim naslova predpostavljena svakoj od njih. Glava je knjižici ovako: ⱂⱁⱍⰺⱀⰵ ⱁⱇⰺⱌⰺⰺ ⰱⰾⰰⰶⰵⱀⰵⰵ ⰿⰰⱃⰺⰵ ⰴⱑⰲⰵ ⱂⱁ ⰺⰸⰱⰰⰾⰴ ⱃⰺⰿⱄⰽⰰⰳⰰ ⰴⰴⰴⰺⰽⰰ. Poviše toga ima: ⰹ ⰴⰴⰴⰽⱃⰺ, jer već na ovoj strani, za navedenim naslovom sliedi jutrnja oficija b. d. M. Sadržaj je Oficij b. d. M. misa i litanije gospine, pokorni psalmi, oficij s litanijami za mrtve, jedne molitve sv. Bernardu, Grguru papi, Brigidi, Avgustinu i tumačenje nauka kršćanskoga. Sad

1. Njeka početna pismena jesu velika i drvorezna, ista koja se nalaze u misalu tiskanom god. 1531. 2. Listovi su izbrojeni, kako u onom misalu. 3. Svaki od šest prvih listova svakoga tabaka, koji sastoji od 12 listova, nosi po redu pisme glagolsko toga tabaka, a drugi, treći sve do šestoga uz isto pismo glagolsko ima rimski broj, kako je komu red, n. pr. prvi list petoga tabaka zabilježen je pismenom ⰴ drugi ovako: ⰴ ii, treći: ⰴ iii, šesti: ⰴ iiii, a ovo se opaža i u misalu, u kojem drugi, treći i četvrti od osam listova svakoga tabaka isto su zabilježeni. 4. Pismena su jednaka većim toga misala. 5. Jezik je jednak, ako izuzmemo njeke

Digitized by Google

riedke rieči i oblike i gdjekoje razlike u pravopisu, o kojih niže. Iz navedenih sliedi, da je ovu knjižicu bez dvojbe utištio isti slagar i tiskar, koji je utištio misal god. 1531. Od ove pak okolnosti izvest je, da je ovu knjižicu imao sastavit modruški biskup Šimun Kožičić[1], i da je imala bit utištena na Rieci u kući gdje je taj biskup prebivao. Da je uprav tako i bilo, evo nam dokaza.[2]

Poznato je, kako je biskup Kožičić bio god. 1530 u Mletcih, da tu traži koga tiskara, pa ili sobom doveo ili na službu primio dva tiskara Duminka i Bartula rodom iz Breše, koji mu u kući, gdje je stanovao, utištiše misal. Tiskanje misala dovršiše na 27. travnja god. 1531[3], a knjižice od žića rimskih arhijerov i cesarov na 15. svibnja iste godine, kako nam kažu bilježke, što su na kraju tih knjiga. Kad je ovo već poznato, valja nam sada potražiti, ima li koga podatka za vrieme, u koje biskup dade utištit ove knjige. Naš Kožičić predstavi knjižicam rimskih arhijerov i cesarov posvetbu tadašnjemu trogirskomu biskupu Tomi Negri, a u ovoj

[1] Prisiljen od Turaka bio se je nastanio na Rieci. Pok. Ferrari-Cupilli zamjeri, da u hrvatskih knjigah, koje napisa, voli se zvati hrvatskim prezimenom Kožičićem, poteklim mu po svoj prilici od pradjeda Koze (Cosa dives), il od starijih mu još, medju kojimi su se njeki Koza (Coxa ili Cosa) zvali, ime to pokraćeno od Cosma, kao Bare od Bartula, Pere od Petra, Grgo od Grgura, Ive od Ivana. Vidi: Della vita e degli scritti di Simeone Begna Zaratino, vescovo di Modrussa, u „Annuario Dalmatico“, Anno I., Spalato 1859, str. 73.

[2] Na drugom kraju ovoga misala stoji ova bilježka: Ⱄⰲⱃⱎⰵⱀⱏ ⰿⰻⱄⰰⰾⱏ ⱈⱃⰲⰰⱌⰽⰻ ⱁⰴⱏ ⱄⰾⱁⰲⰰ ⰴⱁ ⱄⰾⱁⰲⰰ, ⰽⱆⰾⰰⱀⱏ ⱂⱁⱂⱃⰰⰲⰾⰵⱀⱏ ⰻ ⱂⱃⱁⱂⰻⱄⰰⱀⱏ ⱍⰰⱄⱅⱀⰻⰿⱏ ⰲⰰ ⰻⱄⱆⰽⱃⱄⱅⰰ ⰳⱁⱄⱂⱁⰴⰻⱀⱁⰿⱏ ⱎⰻⰿⱆⱀⱁⰿⱏ ⰽⱁⰶⰻⱍⰻⱌⰵⰿⱏ ⰸⰰⰴⱃⰰⱀⰻⱀⱁⰿⱏ ⰱⰻⱄⰽⱆⱂⱁⰿⱏ ⰿⱁⰴⱃⱆⱎⰽⰻⰿⱏ ⱎⱅⰰⰿⱂⰰⱀⱏ ⰲ ⱃⰻⱌⰻ ⰲ' ⱈⰻⰶⰰⱈⱏ ⰵⰳⱁ ⱂⱃⰵⰱⰻⰲⰰⱀⰻⱑ ⱅⱃⰰⱋⰵⱀⰻⰵⰿⱏ ⰵⰳⱁ ⰿⰻⰾⱁⱄⱅⰻ ⰴⱁⰿⰻⱀⰻⰽⱁⰿⱏ ⰻ ⰱⰰⱃⱅⱁⰾⱁⰿⰻⰵⰿⱏ ⰸ ⰱⱃⰻⰵⱎⰵ ⱎⱅⰰⰿⱂⰰⰴⱆⱃⰻ ⰲⰾⰰⰴⰰⱓⱋⰰ ⰲⱃⱑⰿⰵⱀⱁⰿⱏ ⰳⱁⱄⱂⱁⰴⰻⱀⱑ ⱇⰵⱃⰴⰻⱀⰰⱀⰴⱑ ⰽⱃⰰⰾⱑ ⱃⰻⰿⱄⰽⱁⰿⱑ ⱆⰳⰰⱃⱄⰽⱁⰿⱑ ⰻ ⱍⰵⱄⰽⱁⰿⱑ. ⰴⰰⱀ 27 ⰿⰻⱄⰵⱌⰰ ⰰⱂⱃⰻⰾⰰ, ⰾⱑⱅⰰ ⱁⰴⱏ ⰽⱃⱄⱅⱁⰲⰰ ⱃⱁⰺⱄⱅⰲⰰ 1531.

[3] Šimun Kožičić za druge polovine rujna mjeseca godine 1530, kako ima neka bilježka, bavljaše se u Mletcih, da nadje tiskara: „Dum Simon Begnius Episcopus Modrussiensis Venetiis ageret pro re impressoria. Anno a Christo nato 1530, 20 mensis septembris.“ (V. Ferrari-Cupilli: Della vita e degli scritti di S. Begna etc.), a za druge polovine sliedećega mjeseca t. j. na 17. listopada bijaše se već povratio na Rieku, kako sam pisa Ivanu Kočančeru u Ljubljani: „Hic nunc vitam vivo in terra Fluminis, quia esse in Vinodolo non audeo propter Turchos (sic), ex quorum manibus vix alias evasi. Superiori die ex Venetiis redii XVIII octobris 1530.“ V. Sladović: Poviest biskupijah senjske i modruške. Trst 1856, str. 272.

Digitized by Google

medju ostalimi veli, da je i njekih *drugih knjižica sastavio.* ([illegible]). Neznajući za drugu glagolsku knjižicu po njem utištenu prije nego dade tiskati tu od žitija, osim misala[1], nedvojbeno je, da ovu knjižicu dade utištit namah pošto dovede, il dodju mu tiskari, i to godine 1530 u studenom i prosincu[2] i početkom god. 1531. Ovo nam potvrdjuju njeke razlikosti u pravopisu, riečih i oblicih, koje, kako se meni čini, s toga se opažaju, što Kožičić u misalu njeka je na bolje popravio il promienio, koja u hitnji bila su mu se izmakla. Kožičićeve rieči gore navedene napomenuo je i nadpop creski Matija Sović t. j. da osim misala i knjižice od žitija drugih je knjiga bio Kožičić dao tiskati.[3] I ovo dakle idje u književnu ostavštinu bi-

---

[1] Šafařik u: Památky hlaholského písemnictví. V Praze 1853. na str. LI. navadja Bukvar glagolski, utíšten na Rieci oko god. 1531: „V Rece ok. 1531." Ako ima ovoga Bukvara, vjerovatno je, da ga je Kožičić dao tiskati.

[2] Riflessioni sull' ignoranza della lingua slava letterale in Dalmazia. Opuscolo postumo del reverendiss. Don Matteo Sović fù arcidiacono di Ossero etc. Venezia 1787.

[3] Premda napis, što je na grebu biskupa Š. Kožičića-Benje u crkvi sv. Jerolima na Ugljanu, bio je već priobćen, ipak, upaziv njeka pismena na traku, koji se uz gornji kraj toga napisa oko njekoga stabla vije, koga nije primietio koji je onaj napis objavio, i sjetiv se, da napis nije bio točno prepisan, ovo ovdje donosim cieli napis i ona na traku pismena, da im tko pogodi značenje. Evo sve po redu:

LI A VTE. PASSE T OVE.

SIMONI. BEGNIO. EPO.
MODRVSIEN. DIVINAR.
HVMANARQ. LITERAR.
SCIENTIA. CLARISS. FRI.
BENEMERITO. ALVISIOQ.
AC. OREÆ PARENTIB.
PIENTISS. NEC. NON.
PETRO. EQVITI. FRI.
DVLCISS. IOANNES. DONATVS.
BEGNIVS. CAN. IADREN.
FIERI. CVRAVIT.
A. D.
M. D. XXX. VII. XII. IVNII
H. M. H. S.

skupa Kožičića, koja dosada cienjasmo, da sastoji od njekih latinskih spisa i dvaju slovenskih.[1]

Što se tiče jezika opisanih knjiga, valja mi štogod po na se o svakoj od njih progovoriti. Hrvatsko blagoglasje bilo se je uvuklo u staroslovenske knjige rimskoga obreda, netom biše ove uvedene u hrvatske pokrajine, lišiv ga jednih mu vlastitih znakova t. j. nosovnih samoglasa i uvrstiv malo po malo *a* m. ı u više rieči i oblika, ne govoreć o njekih promjenah učinjenih u samom prievodu polag latinske Vulgate. Ovo nam svjedoče odlomci iz XII. i XIII. vieka, kad ih sravnimo s onimi X. il XI. vieka i s onimi XIV. sve do početka XVII. vieka. Inače nije moglo bit su pet obrednika pisanih XIV. i XV. vieka i s onim tiskanim godine 1507. Ovi doisto u tom se ne odlikuju od ostalih glagolskih knjiga toga vremena.

Obrednici fra Š. Klemenovića i Senjski napisani su staroslovenski; u ostala četiri jezik je hrvatski. Toli u ovih pa, koli u knjižicah, koje sadržuju pravila sv. Frane, hrvatski je podnariečja čakavskoga s njekimi osebujnostmi, koje bijahu vlastite piscem a podnariečju. Koli hrvatski obrednici utišteni u Senju, toli čudesa, predstavljaju nam jezik, kakva ga imaju Naručnik, Transit i Korizmenak. Ako se je u ovih umiešalo nješto malo staroslovenskoga

---

Zadnja četiri pismena imala bi značiti: *Hoc Monumentum Heredes Sequitur*, kako pismena H. S. H. S., koja se u drugih napisih nalaze, znače: *Hoc Sepulcrum Heredes Sequitur. Oreae* moglo bi biti od *Orèas, Orèadis: degens in mortibus* iz grčkoga ορος mons.

[1] Pok. Ferrari-Cupilli, da dokaže kako Š. Kožičić postade modruškim biskupom god. 1509, navodi, da god. 1502 još bijaše kanonikom u otačbini, da mjeseca svibnja god. 1510 bi drugomu predan neki beneficij, koji je on uživao, te ga se on odrekao za to, što bijaše već biskupom, napokon, da god. 1509 neki ga u Rimu vidiše obučena kao biskupa. Ferrariev dokaz potvrdjuje povelja Julija II. pape (17. cal. dec. pontif. a. VI) god. 1509 Theinerom izdana, iz koje se tek sada doznalo, da Šimun bijaše i pažki nadpop sve do te godine („per liberam resignationem archipresbyteratus Pagensis Simonis Episcopi tunc electi Modrussensis"). Iz povelje pako Lava X. pape (IV. non. mart. 1516) doznaje se, da bje god. 1512 isto nadpopovstvo opet povjereno Šimunu, „quoad viveret, tenendum, regendum, et gubernandum", što ga napokon god. 1516 ostavi sasvim. Da je Kožičić umro mjeseca ožujka god. 1536, kako veli isti Ferrari-Cupilli, potvrdjuje nam takodjer Pavao III., koji na 24. svibnja te godine pisa Pulskomu biskupu (Epo. Polensi): „Nuper ecclesiae Modrusiensi tunc per obitum bonae memoriae Symonis Episcopus (sic) Modrusiensis, extra Romanam Curiam defuncti. Vidi: Theiner.

Digitized by Google

nariečja, toga je najviše u obrednicih fra Šimuna, al i u tih kako gdje.

Sad valja mi koju više prosboriti o misalu, koji je imao bit utišten u Senju godine 1509. U ovaj, ako se na blagoglasje pazi, uvuklo se je, premda nedosljedno, hrvatsko mjesto staroslovenskoga i više nego u njeke druge knjige toga vremena, kako nam svjedoče primjeri: [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic] itd. m. [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic].

Malo koji oblici jesu drugačiji nego koji su u knjigah hrvatskoga razreda, n. pr. [glagolitic], [glagolitic]. (akus. višebroja), [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], m. [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic] itd. pa: [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], m. [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic], [glagolitic] itd.

Ovo se pak izdanje neslaže s izdanjem god. 1483, niti s onim god. 1528, koje nije drugo do priepis prvoga s dodatkom njekih misa, a to ne toliko s navedenih razlika, što nisu ni velike, ni mnoge, koliko s reda, kojim su rieči u rečenicah ponamještene. Izdavatelj se je u tom držao kojih drugih rukopisa, možda i starijih, što, ili nije pred očima imao izdavatelj misala god. 1483, ili se njimi nehtje služiti; jer boljim cienjaše rukopis, kojega se za taj posao latio. To se još tim potvrdjuje, što naš misal ima kadšto koji polustih, stih, il rečenicu, gdje više, a gdje manje, nego rečena dva, a i drugi red u skladnji, n. pr. [glagolitic] itd., koji stih izostavljen je u ostalih spomenutih izdanjih i u latinskom misalu. Tako i Mat. 4, 20 ima uvršćenu rieč: [glagolitic] iz 22 stiha, koje nema u latinskoj vulgati, nego u grčkom tekstu, a opet je nemaju ostali misali: [glagolitic]; dok u misalu god. 1483 i 1528 štije se: [glagolitic] . . . . [glagolitic] itd., a misal god. 1531 s pogreškom u pričešću: [glagolitic]. Rekoh, da je rieč: [glagolitic] prenesena iz 22 stiha u 20 u našem misalu, a u 22 ima, kako i latinska Vulgata: [glagolitic].

Što se reda u skladnji tiče, evo njekoliko primjera. Naš misal ima: [glagolitic], m. [glagolitic] misala godine 1483; [glagolitic], m. [glagolitic]; [glagolitic], m. [glagolitic]; [glagolitic], m. [glagolitic] itd.

S jedne strane dakle ovi misal nepredstavlja nam toli čist jezik, koli ostala dva, premda hrvaština nije ga čudo pokvarila; al s druge, misal je dosta zanimiv s toga, što nam se ne prikazuje kao priepis kojih poznatih rukopisa, nego bi sastavljen po rukopisu, što se je možda izgubio. To nas potiče učiti, u kom je misalu vjernije sačuvan stari prievod, pa nas vodi do zaključka: da imamo dva misala hrvatske recenzije utištena, na koje možemo oslanjat naša jezikoslovna prispodobljanja t. j. misal g. 1483, s njegovim prietiskom god 1528, i misal g 1509, dok misal god. 1531 u toliko vriedi, što, premda preveć pohrvaćen i polatinjen, nije se unj uvukao ruski upliv.

Sada o drugoj knjizi. Sadržaj joj je: Oficij bl. d. Marije i oni za mrtve. Što je god u njoj staroslovenskoga, sve je to pretrpilo mnogih promjena u blagoglasju, u pravopisu, u oblicih, u riečih i u skladnji. Što se oblika tiče i rieči, evo njekoliko primjera: odmah u prvih psalmih 94 i 8: ⰲⰸⱃⰰⰴⱆⰻⰿⱁ ⱄⰵ, ⰲⰰⱃⰵⰿⱁ, ⰲⱄⰽⰾⰻⰽⱀⰻⰿⱁ, ⱂⱁⰽⰾⱁⱀⰻⰿⱁ ⱄⰵ, ⱂⱃⰻⱂⰰⰴⰻⰿⱁ, ⱂⰾⰰⱍⰵⰿⱁ, ⱂⰰⱄⱅⰲⰻⱀⰻⰵ ⱂⱃⰻⰴⰻⱅⰵ, ⱀⰰⰴⰰ ⰲⱄⰵⰿⱆ, ⰱⱁⰳⱆ, ⱀⰰⱄⱏ, m. ⰲⱏⰸⱃⰰⰴⱆⰻⰿⱏ ⱄⰵ, ⰲⰰⱃⰻⰿⱏ, ⰲⱄⰽⰾⰻⰽⱀⱑⰿⱏ ⱂⰰⱄⱅⰲⰻⱀⱑ, ⱂⱃⰻⰴⱑⱅⰵ, ⱀⰰⰴⱏ ⰲⱏⱄⰵⰿⰻ, ⰱⱁⰳⱑ, ⱀⰻ. Isto u štenjih iz Eccl. 24 upaža se: ⱀⰵⰳⱁ, ⰳⰰ, ⱀⰵⰿⱆ, m. ⰵⰳⱁ, ⰵⰿⱆ; takodjer i u molitvah: ⰰⱂⱁⱄⱅⱁⰾⱏ ⱅⰲⱁⰻⱈⱏ ⱂⰵⱅⱃⰰ ⰻ ⱂⰰⰲⰾⰰ, m. ⰰⱂⱁⱄⱅⱁⰾⱆ ⱅⰲⱁⰻⱆ ⱂⰵⱅⱃⰰ ⰻ ⱂⰰⰲⰾⰰ, kako je u mis. g. 1483; mužki oblici: ⱂⱃⰻⰻⱑⰿⱏ (žen. imenit. jedn.) m. ⱂⱃⰻⰻⰵⰿⱏⱎⰻ, ⰻⰸⰿⱑⱀⰻⰲⱏ m. ⰻⰸⰿⱑⱀⰻⰲⱏⱎⰻⱑ, ⰽⱃⰰⰾⱏ m. ⱌⱑⱄⰰⱃⱏ, ⰰⰽⰻ m. ⰰⰶⰵ.

Za skladnju dosta će biti navesti dva primjera: ⱂⱁ ⱀⰵⰿⱏ m. ⰻⰿⱏ, ⱅⰲⱁⱃⱌⰰ ⱀⰵⰱⰰ ⰻ ⰸⰵⰿⰾⰵ m. ⱀⰵⰱⱆ ⰻ ⰸⰵⰿⰾⰻ.

Što se pak tiče razdieljenja stihova i vjernosti prievoda, Kožičić se je robski držao latinskoga časoslova, a tim je pokvario jezik, n. pr.: ⰸⱀⰵⱄⰻ ⱄⰲⰵⱅⰾⱁⱄⱅⱏ ⱄⰾⰵⱂⰻⰿⱏ: proper lumen coecis m. ⰲⱏⰽⰰⰴⰻ ⱄⰲⱑⱅⱏ ⱄⰾⰵⱂⰻⰿⱏ pašm. časoslova; ⰸⰰⰾⰰ ⱀⰰⱎⰰ ⰻⱅⱃⰻⱀⰻ m. ⰸⰾⰻ ⱀⰰⱎⰵ ⰻⱅⱃⰻⱀⰻ, pašm. ⰲⱄⰰ ⱂⱁⰽⱁⱃⰻⰾⱏ ⰵⱄⰻ ⱂⱁⰴ ⱀⱁⰳⰵ ⰵⰳⱁ: ⱁⰲⱌⰵ ⰻ ⰲⱁⰾⰻ ⰲⱄⰰ ⰻⱋⰵ ⰻ ⱄⰽⱁⱅⰻ ⱂⱁⰾⱄⰽⰻⰵ, m. ⰲⱄⰰ ⱂⱁⰽⱁⱃⰻⰾ' ⰵⱄⰻ ⱂⱁⰴ' ⱀⱁⰳⱑ, ⱁⰲⱌⰵ ⰻ ⰲⱁⰾⰻ ⰻ ⰲⱄⰵ ⰻⱋⰵ ⰶⰵ ⰻ ⱄⰽⱁⱅⰻ ⱂⱁⰾⱄⰽⰻⰵ pašm. ⱄⰵ ⱀⰻⱀⰵ ⰲ ⱂⱃⰰⱄⰵ ⱆⱄⱀⱆ, m. ⱄⰵ ⱀⰻⱀⰵ ⰲ ⱂⱃⰰⱄⱑ ⱄⱑⰾⱅⱃⱆ ⰻ ⰲ ⱂⱃⰰⱄⱑ ⱄⱂⰾⱆ. pašm. Kadgod pak tako je stavak pokvario, da mu je smisao promienio: ⰲⱄⱑ ⱅⱑⰿⱏ ⱄⱅⰲⱁⱃⰵⱀⰰ ⱄⱆⱅⱏ ⰻ ⰱⰵⰸ ⱀⰵⰳⱁ ⱀⰻⱍⱅⱁⰶⰵ ⱀⰵⰱⱅⱏ ⱄⱅⰲⱁⱃⰵⱀⱁ. ⰵⰶⰵ ⱄⱅⰲⱁⱃⰵⱀⱁ ⰱⰻⱄⱅⱏ; ⰲ ⱀⰵⰿⱏ ⰶⰻⰲⱁⱅⱏ ⰱⱑ Iv. 1, 2, m. ⰲⱄⰰ ⱅⱑⰿⱏ ⰱⰻⱎⰵ ⰻ ⰱⰵⰸⱏ ⱀⰵⰳⱁ ⱀⰻⱍⱅⱁⰶⰵ ⰱⰻⱄⱅⱏ ⰵⰶⰵ ⰱⰻⱄⱅⱏ, ⰲ ⱀⰵⰿⱏ itd. mis. g. 1483. ⰻ ⱄⰾⱁⰲⱁ ⱂⰾⱅⱏ ⱄⱅⰲⱁⱃⰵⱀⰰ ⰱⰻⱄⰻ ⰻ ⱂⱃⰵⰱⰻ ⰲ ⱀⰰⱄⱏ. ⰻ ⰲⰻⰴⰻⱄⰿⱁ

[illegible] . . . . [illegible]; m. [illegible] . . . . [illegible], u istom mis napokon: iz Oficija za mrtve: ⱀⰻⱍⱅⱁⰶⰵ ⰱⱁ ⱀⰵⱄⱆⱅⱐ ⰴⱐⱀⰻ ⰿⱁⰻ (nihil enim sunt dies mei) Job, m. ⱀⰻⱍⱅⱁⰶⰵ ⰱⱁ ⱄⱆⱅⱐ ⰴⱐⰹⱀⰻ ⰿⱁⰻ pašm. časoslova.

Hoćemo li sad potražit uzrok, kojega radi biskup Kožičić ovako bi pisao staroslovenski i hrvatski, taj je po mojem mnienju uzrok dvostruk. Znamo, kako Levaković i Pastricio sve su cienili, da su kod Hrvata pokvarene i rieči i prievod svetih knjiga. S toga pri popravljanju crkvenih knjiga prvi latio se je ruskih knjiga, za koje je krivo mislio, da nisu pokvarene, a drugi poveo se sa svim za Levakovićem u pretiskivanju. Poznato je takodjer, da se je Karaman[1] jednako vladao, premda imaše pri ruci Vatikanski jevandjelistar, što ga je sam pripisivao XI. vieku (ako nije bio sastavljen i X. vieka), dok Levaković imaše priepis psaltira prepisana god. 1222. Nikolom rabskim djakom.[2] Poznato je napokon, da to krivo mnienje trajalo je u učenom svietu od Kožičićeve dobe mal da ne sve do g. 1836.[3] Ovo je jedan uzrok, a evo drugoga. Veći dio učenjaka sve do naših godina mislili su, da crkveni jezik rimskoga obreda i hrvatski jezik jedan je jezik. S toga smatrahu više puti, da se prvi od drugoga odlučivao, što se u onoj uvuklo tudjih rieči, te se prievod pokvario itd., dok o hrvatskom cienjahu, da se je pokvario u pučkih ustih. Dakle po njihovom mnienju s jedne strane bijaše jezik izšteten u knjigah, a s druge u puku, te nigdje čist. S toga ako njeki od njih kudeći naše knjige, nastojahu, da ih pram njihovim krivim načelom poprave, premda naopako, nije nam ih za to ko-

[1] Sam Karaman u *Considerazioni*, kojimi se brani od nasrta popa Rose, i kojih imam u prvom izvornom rukopisu, namah s početka veli: „L' arcivescovo di Zara lo convince di calunnia e con esempi, e con ragioni, trovandosi le stesse criticate voci nel Breviario Slavo-Romano stampato in propaganda dall' arcivescovo d' Acrida nell' anno 1648 jussu Innocentii papae X. e ristampato ivi pure dall' abbate Pastrizio jussu Innocentii papae XI. come pure ne' libri liturgici de' Basiliani cattolici *Ruteni* uniti e delli medesimi Moscoviti, li quali religiosamente conservano la purità della lingua letterale slava nelle loro chiese".

[2] Djak Nikola Rabljanin bio bi god. 1222 prepisao ovaj psaltir iz starijega pisanoga nalogom Teodora II. (god. 880—89), posljednjega solinskoga biskupa.

[3] Te godine izidje na svietlo u Beču „Glagolita Clocianus", glagolski rukopis iz X. il XI. v. i od te godine učeni ljudi svojski počeše se baviti o starini glagolice, o vriednosti glagolskih rukopisa i o samom staroslovenskom jeziku.

Digitized by Google

riti, i na njih napadati, nego valja ih taman braniti i pohvalit njihove dobre namjere i velike kadgod im trude, te im uspomenu blagoslivljat. Da ta bijahu načela, kojih se njeki tvrdo držahu, imamo svjedočanstvo Pavla Modrušanina, koji prozva hrvatskim misal, što je dao utištit u Mletcih god. 1528, čim na drugom listu dade mu naslov pisan gotičko-glagolskimi pismeni: MISAL HRVACKI, pa imamo svjedočanstvo samoga Kožičića, koji misal, što je dao god. 1531 tiskat, zove misal hrvatski. To Kožičićevo svjedočanstvo nalazi se jasnije u posvetbi predstavljenoj spomenutoj knjižici od žitija rimskih arhijerov i cesarov. Ove knjige jezik naliči više na hrvatski nego na staroslovenski, pa sa svim tim u posvetbi mješovito govori o jeziku crkvenih knjigah i o hrvatskom, koja oba književnim jezikom zove.

Imajuć iztaknuti iz pomenute posvetbe njekoliko rieči, mislim, da mi se neće zamjeriti, ako ju cielu navedem, pa za njom i nešto progovorim o spisateljevih mnienjih, tim više, što su riedki otisci knjige, kojoj je ta posvetba predpostavljena.

I prije nego ovu posvetbu navedem, opisat ću u kratko oblik knjige i ostala, što će osobito služiti onim, koji bi srećom na nju naišli. Knjižica je u 4^0, u dva stupca, po 34 redka u stupcu, ima do 60 listova, zabilježenih do zadnjega, koji mjesto da nosi broj ⰿ (60) nosi, kao i predjašnji mu list, broj ⰾⰵ (56). Naslov je na prvoj strani prvoga lista izpod njekoga grba, valjda Kožičićeve kuće, a ovakov je: [illegible] ⱍ. ⱇ. ⰼ, ⰰ. Na kraju knjižice stoji: [illegible] ⱍ. ⱇ. ⰼ. ⰰ.

Na drugoj strani knjige imade gorirečena posvetba trogirskomu biskupu Nigru[1], koju evo sad ću priobćiti, kako mi ju prepisa pri-

[1] Toma Niger (de Nigris) Splječanin, učen i pobožan crkvenjak, služio je kao vicarius dvaju spljetskih nadbiskupa, dok su ovi boravili van svoje biskupije, a od drugoga od ovih bje poveden na lateranski sabor. To bijaše nadbiskup Zanni, koji je na prvoj sjednici držao liep govor, o kojem Nigri vele pohvalno pisa svomu prijatelju Marku Ma-

Digitized by Google

jatelj pop Marin Lucianović iz otiska, koji se čuva u cesarskoj knjižnici u Beču. Samo primjećujem, da sam u njoj razstavio rieči, i riešio skraćenice. Evo je:

Ⱎⰻⰿⱆⱀⱏ ⰽⱁⰶⰻⱍⰻⱋⱏ ⰸⰰⰴⱃⰰⱀⰻⱀⱏ ⰱⰻⱄⰽⱆⱂⱏ ⰿⱁⰴⱃⱆⱎⰽⰻ ⱍⰰⱄⱅⱀⱁⰿⱆ ⱁⱅⱌⱆ ⰳⱁⱄⱂⱁⰴⰻⱀⱆ ⱅⱁⰿⰰⱄⱆ ⱀⰻⰳⱃⱁ ⰱⰻⱄⰽⱆⱂⱆ ⱅⱃⱁⰳⰻⱃⱄⰽⱁⰿⱆ. Ⰸⰴⱃⰰⰲⰻⰵ.

[illegible]

rulićn. Netom se Zanni odreče spljetskoga nadbiskupstva, zazva ga k sebi Petar Berislavić, vesprimski biskup, koji ga god. 1519 upravi u Rim k papi Lavu X. cića Turaka, od kojih vele se tada bojahu, da im Dalmacija i Hrvatska ne upadu u ruke. Po preporuci istoga Berislavića posta skradinskim biskupom, a pošto imenova svojega vikarija, uputi se u Belgiju s papinskim preporučnim pismom k Dragutinu V., pred kojim govorio je o pogibelji Hrvatske i okolnih država. Pa kad Turci osvojiše Skradin, Klimenat papa VII. god. 1524 imenova ga trogirskim biskupom, a druge odmah godine s papinom dozvoljom 1. lipnja ostavi se biskupstva, da mu bude nasljednikom sestrin sin Krstofan Balistić. Toma bijaše učeni diplomat, govornik i pisac, i kako nam svjedoči Marin Sanudo, sastavi poveću heroičku pjesmu u pohvalu mletačkoga dužda, koju je god. 1530 senatu poslao. Ostala mu je u rukopisu knjiga: Pontificum Salonitarum et Spalatensium ser'es ex scriniis romanis et variis antiquis monumentis collecta, a viro Dalmata, patriae et nationis suae amantissimo; a ob ovoj knjizi bilježka njekoga nepoznatoga kaže: Hanc seriem ex antiquis approbatis auctoribus et monumentis Thomas Niger, civis Spalatensis, episcopus Scardonensis, inde Traguriensis, conscripsit et ordinavit, ut in archivio romanae sedis servaretur (Carrara: Chiesa di Spalato str. 67). Po otcu Vicku Fontani napisao je Niger i djelo s naslovom: Clypeus Thomistarum, utišten god. 1481, komu bijaše predstavljena posvetba Matiji Korvinu ugarskomu kralju. Evo mu rieči: p. f. Antonius (reda sv. Duminka), Dalmata jadrensis, doctrina religioneque laudabilis . . . ad modrussiens. episcopatum, procurante rege (Mathia Corvino) electus fuit anno 1481 a Sixto papa IV, prout ex Nigri epistola ad eundem regem dedicatoria „clypeus thomistarum" editi anno eodem 1481 apparet. M. Sladović: Poviest biskupija senjske i modruške ili krbavske. Trst 1856, str. 144.

Digitized by Google

Digitized by Google

[illegible]

U ovoj posvetbi ima podataka za potvrdu onoga, što rekoh o jeziku Kožičićevih knjiga; al ima i podataka, da harni budemo njegovu trudu, i da mu sve u velike hvalimo ljubav prama svojemu materinskomu jeziku.

I najprvo veli, da će se mnogi čudit, što se je tolikomu bremenu dobrovoljno podložio, te hotimice sam ruku u oganj metnuo t. j. latio se popravljanja književnoga jezika već od mnogih viekova primljena; zatim kaže, kako se uhva, da će se zabaciti načini, koji su odavna upotriebljeni i već zastarili, a primiti i štiti njegov, pošto je on nakanio uvesti novi način pisanja, te se nada, da će svi uza nj pristati. Ali sam priznavajuć, da bi to težko bilo za ljude drugih jezika, nastavlja, da je još teže i mučnije za naš jezik, dapače, veli, i nemogućno, buduć da, ako se izuzmu misali i svagdanje molitve t. j. časoslovi, nemamo nijednih drugih knjiga, kojimi bismo se mogli okoristiti u kom nauku.

Pa kaže, da i one knjige, koje se imaju, t. j. misal i časoslov, tako su nagrdjene od lažljivih pisalaca i od nevještih prevoditelja, „*da smo se*, veli, *sramovali mnozi našim jezikom*“, o čem može se osvjedočiti, koji znade za latinsku i za našu knjigu. Napokon krivi starije svoje predhodnike, i za njih govori, da buduć bili naučeniji od njega i bogatiji, mnoga mogli su popraviti.

Ova Kožičićeva namjera, t. j. popravljanje hrvatskoga jezika za knjige, velike je hvale dostojna, a bila bi i još veća, da je Kožičić uveo jednostavan način pisanja, te k tomu izabrao za temelj, il govor primorski, il otočanski, il kotarski. Ali toga nije ni pomislit mogao, buduć sve cienio, da staroslovenski i hrvatski nije nego jedan te isti jezik, kojega *našim* nazivaše. Naumljene popravke on željaše uvesti u liturgičke knjige, pa uz njih i druge; s toga žalovaše, što ne bijaše knjiga, na koje se oslonit. Obuzet ovom željom, nije ni mario za ostale knjige, koje se držaše za hrvatske, ili svoje *(naše)*, premda ih je tada bilo u rukopisu mnogo, od kojih njeke su se izgubile, pa bilo ih je i utištenih, što latinicom, što glagolicom, kao n. pr. Hektorovićeve, Lučićeve i Marulićeve,

Digitized by Google

Naručnik plebanušev, Korizmenak, Transit sv. Jerolima, čudesa b. d. Marije, Tumač fra Brnardina itd. Nastavlja dalje, kako od žive želje, da dostigne svoju namjeru, podao se na onaj trud, bez kojega mnogo ne savršena bilo bi ostalo u crkvenih knjigah; kako neće da ništa govori o njekih čudnih i nakaznih prievodih, što je skoro sve ili veći dio sam popravio; pa veli, da stari svećenici, pošto budu upoznali istinito njegovo popravljanje, ostavit će se ostarilih pokvarenih knjiga, a poprimit će one popravljene, kojimi će se mladji namah s početka služiti. Zatim dodaje, kako svršiv misal i njeke druge knjižice, dade tiskat i ovu, što posvećuje onomu, koji je najstariji arhijerej našega jezika po zrastu i po nauku. Na kraju svega nagovara Nigra, neka što prije složi knjižice o hrvatskoj zemlji i njezinih hvalah, kako ga bijaše molio, pa veli, da će ih on sam prevesti i dati utištit s uzroka, *da ne bi nas okrivili, koji će za nami doći.*

Po svem tom bjelodano je, da je Kožičić držao misale i časoslove staroslovenske za jedine knjige, što su imali naši stari, i da su te knjige pune puncate svakojakih pogrješaka, pa se on metnuo, da ih popravi, sa stalnom nadom, da će to njegovo popravljanje rado primiti i stari i mladi svećenici.

Sad pazimo li na godinu 1531, koje bi napisana ova posvetba, vidjet ćemo, da se ona ne sudara s godinom, koje Farlati kaže da je biskup Toma Niger umro. On bo veli, da je to bilo god. 1527, i potvrdjuje napisom, koji se i dan današnji nalazi na ploči[1], pod kojom bi Niger sahranjen. Ali ćemo to protuslovje lahko razriešiti tim, što iztaknu pok. Josip Ferrari-Cupilli u žiću našega Kožičića[2], da je Niger dao sebi pripravit grob još za života, te ili sam napisao, il dao po drugom napisat što je na njem urezano. Ovo Ferrarino mnienje potvrdjuje i to, što nema u napisu spomena smrti Nigrova, po tom ni dana, ni mjeseca kad se dogodi.

---

[1] Farlati u Illyricum sacrum ovako se izrazuje: da kad god. 1523 upade Skradin Turkom u ruke, Klimenat VII. sliedeće godine (1524) premjesti Nigra na trogirsku stolicu, gdje nije niti cielu godinu biskupovao, jer odmah sliedeće godine (t. j. 1525), o početku lipnja, papinom dozvoljom predade biskupstvo svojemu nećaku, a dvie godine zatim (t. j. 1527) umre u Spljetu i bi zakopan u crkvi sv. Marije na Poljudih, i na njegov grob postavljena ploča sa sliedećim napisom: Dalmata Thomas Niger itd.

[2] V. Annuario Dalm. Anno I. Della vita e degli scritti di Simeone Begna.

Digitized by Google

Da nije biskup Niger umro god. 1527 nego kašnje, imamo dokaza u novoizdanom Theinerovom djelu, a to je povelja Klimenta VII. izdana 1. lipnja god. 1530, i odpravljena na Krstofora, izabrana trogirskoga biskupa (electo tragurіensi), u kojoj se spominje još živući Toma.[1] Po ovoj dakle povelji znamo, da je Negri još 1. lipnja godine 1530 živio, i da godina 1527 uriezana na grebnoj mu ploči ne znači godište njegove smrti, nego ono, kojega bi mu dogotovljena greb. Koliko pak Niger produlji svoje življenje, nema dokaza, a uzalud sam ga tražio po prijateljih u Spljetu i u Trogiru; nu svakako ostaje, da je Nigra živa bilo još godine 1531 do 4. svibnja, jer u ovaj dan Kožičić napisa, il dade možda utištit gore navedenu posvetbu.[2]

Po navedenih povjestnih podatcih razumjet je nadgrebni napis biskupa Tome, što ću ga ovdje navesti, kako mi ga prijatelji vjerno prepisaše, tim više, što, kako ga Farlati donosi, dosta ima pogrješaka za koje nije nam njega kriviti, nego one, koji bi mu više puti pogriešnih priepisa priobćili. Evo napisa:

A. S. D. MDXXVII.
DALMATA TOMA NIGRO SPALATENSIS ET ORDINE
PRESUL
EX SCARDONENSI TRAGURIENSIS HIC EST.
CUI LEO TUNC DECIMUS MOX CLEMENS SEPTIMUS
ISTUD
CONTULIT ABNUENTI PONTIFICALE DECUS.
UT SVA QUE FUERINT MERITORUM PREMIA BINUS
TESTATUR HONOS GRATIS ET ULTRO DATUS.
UNUM TURCA FEROX ALIUM PIA CURA NEPOTIS
ABSTULIT AMBORUM SIT PIA CURA DEO.[3]

[1] V. Theiner: Vetera Monumenta Slavorum meridionalium. Romae 1863, str. 563. 609—611.

[2] U poljudskom manastiru ima izvrstan lik biskupa Nigra s bilježkom god. 1527 slikara Lotti-a. Ta je ista godina, koje dade sebi Niger pripraviti grob u crkvi toga manastira. Lotti radio je od god. 1505 do god. 1546 u Mletcih, Recanatiu, Jakinu, Trevisu, a najviše u Bergamu i većim dielom oko nabožnih predmeta. „Questi suoi capi d' opera ed altri che sono in Bergamo per chiese e per quadrarie lo fan quasi competere coi primi luminari dell' arte". Ovako L. Lanzi: Storia pittorica dell' Italia, Pisa 1816. T. III. p. 85.

[3] O nekih riečih ovoga napisa valja nešto primietiti, n. pr. u drugom stihu ono: *hic* ima značiti: *ovaj* t. j. ovaj je onaj biskup, komu je Lav X. povjerio skradinsko biskupstvo, a Klimenat VII. trogirsko, jer *hic* kao *ovdje* ne bi stih podosio. Takodjer u *abnuenti* imaju se samoglasi *ue* držat za dvoglas, kao n. pr. u *mansuetus*. Što je *binus* u jednini, ima ga i u Lukrecija.

Digitized by Google

Ovaj napis predstavlja, da Toma Niger bijaše rodom Spljetćanin. da od skradinske prodje na trogirsku stolicu, da oba biskupstva, što mu dvie Pape podieliše, bila su mu oteta: jedno da mu oteše Turci, koji Skradin sa seli osvojiše, drugo nećak. Po duhu napisa razumiet je, da je sam Toma za života napisao, il dao napisati te rieči, tužeći se, što mu prvu biskupiju bijahu oteli Turci, i kajući se, što, umoljiv ga rodjak, il prijatelji, bijaše se odrekao druge, te preporučio za nju nećaka, kojemu ju Papa i podade.[1]

Sada dakle znamo za pet rukopisnih obrednika i za jedan tiskani, u sve za šest njih, koji nam svi predstavljaju rimski obrednik, kakav bijaše one dobe; premda njih troje, t. j. koje napisa Klemenović, bilo je za porabu samih redovnika, za koje napose je uvršćeno što je njim osobito služilo. Po navedenom doznajemo takodjer za veći broj tiskanih glagolskih knjiga, nego koji bijaše poznat do godine 1849. Kako ti broj reste, valja da u nami reste zahvalnost prama našim starim, koji su se toliko brinuli i trudili za razobćivanje liturgičkih knjiga na našem jeziku i da obskrbe svećenstvo i puk barem najpotrebitijimi te vrste knjigami. Od godine 1483 sve do godine 1562 dadoše oni utištit liepi broj knjiga u staroslovenskom i hrvatskom jeziku u Senju, na Rieci i u Mletcih, a uprav staroslovenski: 4 misala, 1 časoslov, 1 obrednik, 1 oficij b. d. Marije i za mrtve, i 1 bukvar; a hrvatski: Naručnik plebanušev, Transit sv. Jerolima, Čudesa b. d. Marije, Korizmenak i žića rimskih arhijerov i cesarov; svega dakle u 80 godina 13 knjiga.

Ako li pak oko obratimo na rimsku stolicu, naći ćemo, kako je Propaganda, da providi potrebite knjige za liturdjiju i za kršćanski nauk, od godine 1631 sve do godine 1791, t. j. u 160 godina dala na svoj trošak tiskati 16 knjiga, od kojih 13 staroslovenski, t. j. 3 misala, iz njih napose službu za mrtve, jedan tih misala preutišten, 3 časoslova, 5 bukvara; a hrvatski: ispravnik za ijerei, i po dva puta: nauk kršćanski o. Bellarmina.[2]

---

[1] Gosp. Ivan Kukuljević u predgovoru: Marko Marulić i njegova doba, predstavljenom novoutištenomu djelu: Pjesme Marka Marulića. U Zagrebu 1869 na str. LII piše, da je Marko Marulić posvetio biskupu Tomi Negriu svoje Parabole, *„načiniv po njegovoj smrti i pogrebnu mu pjesmu“*, a sam navadja, da je Marulić umro dne 5. siečnja godine 1524, a za T. Negria pako veli na str. XLI, da je umro godine 1527.

[2] Za tiskanje glagolskoga časoslova god. 1791 rimska propaganda potrošila je više od 11.000 škuda t. j. više od 24.000 for. a. vr., kako

Digitized by Google

Skupa dakle brojeć glagolske knjige utištene u naznačenih gradovih nastojanjem i troškom naših starih i rimske propagande, imamo 21 staroslovensku, a 8 hrvatskih. Nismo u te brojili misal za mrtve, molitve prije i poslje mise, 1 bukvar i naredbe inkvižitorov vojničkih, knjige one koje su bile utištene u Mletcih, ni ono hrvatskih knjiga, koje protestanti dadoše tiskati glagolicom, al bez uspjeha, u Norimberki i Tubinki od godine 1560 do god. 1564, s kojimi bilo bi ih do 46 knjiga.[1]

---

prefekt Antonelli na 3. prosinca g. 1791. medju ostalimi pisaše trogirskomu biskupu Gociniću, koji priredi taj časoslov: „Ho poi anche fissato, che il prezzo sia di cinque scudi per ogni essemplare di Breviario. Ancorche la s. congregazione li esitasse tutti, non potrebbe mai compensarsi della spesa di questa edizione, la quale sorpassa undici mila scudi".

[1] Vatr. Jagić nabrojio je tih protestantskih knjiga 13. Vidi Riegerov Slovnik Naučni, diel IV., str. 323.

Digitized by Google

Književne obznane.

Šćepan Ljubiša kao pisac.

Od pravoga člana Adolfa Vebera.

Predano u sjednici filozofičko-juridičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 30. ožujka 1881.

Malo ima knjigah, koje bi bile u najnovije vrieme probudile kod nas toliku pozornost, koliku: *Pripovijesti crnogorske i primorske Šćepana Mitrova Ljubiše* 1875. Najprije su jih novine uzele u zviezde kovati, onda su jih stariji pisci primili proučavati, napokon jih je mladji naraštaj upro oponašati. Povrh jezgrovitosti mislih izticali su svi, kao što kod nas obično biva, narodni duh i krasotu jezika, pak u tom da neima premca Ljubiši. Na tako složnu hvalu uzeh ga i ja u ruke, pak pročitav ga više putah, i proučiv ga, koliko sam mogao, tačno, izričem o njem svoj sud, da nadopunim, što su drugi sudci tek natuknuli, i možda izpravim i ublažim, što su oni ili krivo rekli ili prevršili, i to sve za to, da nam od njega, pravim svjetlom razsvietljena bude što veća korist.

U velike hvale vještaci po Europi Turgenjeva, a još se više dive kod nas Talijanu de Amicisu, što obojica umiju osobito vješto izticati psihologijske pojave predmetah, koje opisuju, onaj mirno, a ovaj vatreno i zaneseno. Ljubiša spaja po mojem mnienju obje ove prednosti, ter izilazi podpuniji, ako i ne izvrstniji u pojedinom smjeru. Najbolje ga možemo spoznati, kad opisuje, što se kod našega naroda najviše opaža, junačtvo i osvetu. Junačtvo nije po naravi svojoj vezano uz gomilu jaka tiela, već stoluje u jaku i razboritu duhu. I ljudesina može biti kukavicom, ali jak i razborit duh, kad se je dao na vojnički život, čini čovjeka junakom, kano što nas to poviest svih narodah uči. Tu psihologijsku ujedno i praktičku istinu izrazuje divno Ljubiša u svojem Kanjošu (12). Kad su mu se njeki Mletčani rugali, videći ga šaku jada, ter mi-

Digitized by Google

slili, da neće smjeti kao zamjenik duždov izaći na mejdan orijašu Furlanu, opazi njeki Mletčić: — Nemjere se ljudi pedju, no srdcem i pameću, — a sam Kanjoš primieti: — A ja da vidiš kolišni sam, a rad bih se s njim obisti. — Ta ga misao neostavlja ni onda, kad mu Mlečani kažu: (19) — Mi se nadali, da će nam doći bolji i viši junak, neg si ti, ter jim, najedivši se da pukne, smjelo odgovara: Moja gospodo! bolji i viši podjoše boljijema i višijema, a ja jedva vas dopadoh. Pače na daljnje njihovo pitanje: Je li mu mač oštar? primjećuje: — Na ove vaše junake ne treba ga oštriti, nego da linja gvoždje. Kažite mi, gdje je megdan i megdandjis, pa ko komu što da. Po zadnjoj se izreci vidi, premda se je Kanjoš osjećao junakom, da nije ipak oholo prezrio svoga protivnika, što opet dolikuje pravomu junačtvu. Pače i pobojao se razborito — za pobjedu, kažući, kad je ostao sam, da čeka protivnika: — Sad što ću da radim! Moglo mi je biti da sjedim doma kao gospodin. Nanese me njeki grieh, da ovdje ludo poginem, pa da je za koga, ni pô jada, no za ove strašivice i nadute nikove. Idem baš na korak, pak ću sutra opet pred sudije, neka mi dadu pratioca, da me djeveruje, ako poginem, da mi se barem zna groba, ovako mogu ludo propasti prije megdana . . . Žali dakle naš junak, ne toliko što bi mogao poginuti, već što bi se žrtvovao za nikakvu visoku ideju, za nikakvu veliku obću korist, a osobito, što mu se za grob nebi znalo, što je za kršćanskoga junaka najžalostnije. Nu kad je nastala potreba, da vrši primljenu dužnost, nedaje se on ublažiti niti mitom niti grožnjom Furlanovom, već mu u junačkoj samosviesti odvažno odgovara (21): — Muči rdjo; ti nijesi junaka jošte ni vidio, kamo li ubio, pa trgnuv iz korice mač, nasrne na Furlana. Al i sad misli, da mu treba obzirno i razborito postupati, pa kad mu je protivnik palošem odbio mač, te mu na tilutu napravio zubac, da bi palac utonuo, povrne Kanjoš i drugom i trećom. No Furlan vješto odbija mahove, dok ga Kanjoš obigrajući okrene suncu u oči. Potegne Furlan jednom, i čisto, da se Kanjoš nekako hitro neusuka, hćaše ga raskrojiti. Dok Furlan mahnu drugom, Kanjoš ga ugrabi i probi mačem s lijeve sise na desnu lopaticu. Pade Furlan, a udari mu iz rane kužanj krvi, kao da si vola zaklao. Kolika istinitost, opisujući pravoga junaka! Nije to ona surova jakost, koja se surovo obara na protivnika, već duhovita razboritost, koja nadvladjuje tjelesno mnogo jačega protivnika. Takovu junaku mora da svatko u ljubavi pljeska rukama, a piscu, koji tako plastički predočuje dvoboj, mora da svatko prizna veliku

Digitized by Google

vještinu! Ovakovu osobnu hrabrost i pouzdanje u svoje vojničko znanje naših junakah ističe naš pisac na više mjestah, od kojih mi je samo dva napomenuti. Kad je arbanaški paša (186) naredio njekomu agi, da izvede zarobljene kršćane i da jih potuče, pop Rade, znajući nješto natucati arbanaski, vidje da je poginuo. Zato kako aga podje po dželate, skoči na noge, trgne iz potaje dvije špagarice, nategne jih, zadjedne prst za stražu i obije upravi paši u prsi: — A gdje ti je vjera, pseto bezakono! — vikne pop, a potegne za stražu. Oba kremena skoče iz olovnice, prašnici se prospu, a puške izdadu. Hćaše da ga zubima zakolje, no na pobuku priskoče Turci, pa ih sve izasijeku, osim Gjura Ivanova, koji im se ukrade i doprije doma, a oko njega puščana zrna kao grad. Zatvori se u kuću, i mnoge Turke ubije kroz puškaricu. Dok Turci nanesu slamu i sijeno, da ga živa upale u kući, pade noć, a on se spusti hitro niz prozor, skoči u more, i prepliva zdravo na otok Katič pod tučom turskijeh taneta. — Kad su Turci (115) navalili na Crnu Goru, prepane se Šćepan i živ umre, kad pročita list, pak izmjeri umom svu opasnost. S jedne ga strane tištjaše svoja sudbina, a s druge ga grizaše svijest o pogibiji, koju je zgotovio svojom bezpameštinom. Hoće li, neće li, odluči kazati protopopu list, i ko mu ga posla. Proto se poče sitan smijati: — A koje su to glave pisale? — reče smijući se. — Zar hoće da naprijed pogode, gdje će ko nogom stati i meteriz graditi? Ja nijesam nikad mogao ni pomisliti, da smetenilo može dotle doprijeti, da čovjek sredi boj kao svadbu, da zabilježi vojsci mjesto, a ne zna, gdje ću ja s mojom; da opredijeli, što će uzimati i pritiskati, kao da smo mi pripasali kudjelje. Ja se sve bojim, da nije tu kakve prijevare. Moglo bi lasno biti, da su ni postavili to pismo, kako ćemo ih čekati gdje neće doći, pak da nas uminu. Ti, care, nijesi vješt našijem bojevima, jer smo ih mi navikli snovati na krvavoj poljani krvniku u oči; pak tu odlučimo, kako ćemo ga zatijecati i razbiti. Pusti ti nas, da se držimo stare navade, pak ćeš vidjeti, gdje će se Turcima grob iskopati. — Nu najveća slava zapada pravoga junaka, kad se nebori za svoju, nego za obću korist. U tom je naš Kanjoš upravo nedostiživ. Kad ga je (22) poslije pobjede sav mletački narod, pripjevajući mu slavu, uz tutnjavu svih zvonovah dopratio u crkvu, i kad je s duždem ob desnu stigao u duždevu palaču, reče mu tumač: Evo smo otvorili blago svetoga Marka, pristupi i uzmi, koliko te je volja, i što sam zapovijedaš. — Pristupi Kanjoš gvozdenoj su tri brave škrinji, kad

Digitized by Google

li škrinja puna udušena zlatnijeh dukata. Pogleda Kanjoš blago, pak se posmijehnu, izvadi iz toboca svojega dukat i baci u škrinju. — Što činiš? — viknu začudjeni tumač. A Kanjoš njemu: — Da se iz ove škrinje diže a ne meće, to bi blago brzo nestalo: brzo biste joj dno vidjeli. — Malo za tim reče Kanjošu onaj isti gospodin, da bi bilo duždu veoma drago, da se s njim osvati, i da bi mu rad pokloniti kćer jedinu u ženu. — Blagodarim — reče Kanjoš — na takvu plemenitu ponudu. U našoj je općini običaj neprekidni, da se svak ženi u svomu jatu, i tako čuvamo poštenje našijem sestrama. — A da traži, veli ti dužde, kakvi dar? — Pitam, vikne Kanjoš, da nam neuzimate carine i mrnarâ, da stojite pošteno na pogodbi, koju smo utvrdili pri predaji, i za bolje jamstvo da se zove imenom našega naroda ona obala u Mlecima pri moru, gdje se izkrcava naša trgovina. Drugoga dara i obilježja niti tražim, niti primam. — Pa tko da ga nepoljubi u junačko čelo! —

Osveta je plamteća želja, vratiti neprijatelju žao za sramotu, ma se što odatle porodilo. Tu se nepazi ni na rod, ni na prijateljstvo; upotrebljuju se kakova mu drago sredstva, samo da neprijatelj postrada, makar osvetnik odatle i nikakve koristi neimao, pače makar i sam propao. Ovu nam poraznu strast, kojoj je naš narod toli sklon, u kratko al i posve vjerno opisuje pisac. — Žalio sam — kaže Stevan Kalogjurgjević (87), što Mletčići neimaju svi jednu jeditku glavu, da jih jednijem mahom posječem. Sad roditelja nije, ujaka nije, žene nije, poroda nije; nije duše, nije obraza, sve mi je propalo, sve sam na svijetu izgubio, osim svijesti zločina, koja me mori danonoćno. — Čuj, pope — kaže Mijatovica (236), ostalo mi je jedno čame iza babe Cvijete (u kam se stanila!), koje ni piri ni viri, ni raste ni prede; no ako dočeka oružje kao što ne će, nagnaću ga kletvom i ukorbom da osveti oca, ako će me na tom svijetu mlini mljeti. — Od osvete se neda odvrnuti našinac niti ako si ima upropastiti dušu; pače ako i popusti nagovaranju svećenika, ter se skloni da oprosti, još mu ta strast plamti u duši, kano što to prekrasno pokazuje ovo mjesto (149): — U razlog se pope, nijesam ja patriara da praštam, ne mislim se ja posvetiti, no osvetiti. — Vrati se, pope, tako te moje muke nespopale! Kad sam već krenuo, da tečem dušu, za koju sam do danas najmanje mislio, opraštam i tici u gori, i ribi u moru, i djavolu u paklu, i pobratimu Luki na Braićima. Je li dosta, čôče! — Pak sam u sebi: — Vâko se ne dignem iz ove postelje. A volio bi njegove

Digitized by Google

krvi na veliki petak . . . Može li se rječitije, skladnije, kraće i jezgrovitije predočiti osveta!?

Uza svu tu pogubnu strast ima narod naš zdravih političkih načelah, koja je vjerno protumačio naš pisac. Najprije osudjuje robstvo znamenitom izrekom (48): Na roblje svatko ima vlast kao na kupovno meso; zatim ište u državi red, poslušnost, stegu, jer da je bez stege pučina kao stoka bez čobana (94); uslied toga zabacuje oligarkiju, osvjedočen budući, da je naš narod vazda s toga ginuo, što su htjeli svi da gospodare, pak kliče: Težko kući bez domaćina i zemlji gdje je svak knez (34); ali ujedno zabacuje, s jedne strane slabu vladu, koja da se je malokad mogla dugo vrieme održati, jer jedan dio naroda, a ovo su dobri, počituje gospodara, da ga brani od zlicâ; drugi dio počituje ga od straha i za nevolju, te kad ga opipa slaba, nadeblja, jer ga se ne boji, pak postane dobrijema bič a gospodaru odmetan (104). Mrzka mu je i žena vladarica, jer kad vlada ostane na djevojci, pak se tudjica udvori u domazestvu, a gospoda tudjicu izaždenu da oni caruju, tu ne ima ni sreće ni napretka (93). Zato preporučuje mužkoga jaka vladaoca, jer se o ostoži vije sijeno. Daj ti meni cara, pak će mu svako oprijenuti kao muhe medu (94). Al i takov vladar treba da štuje svačije pravo, jer se na primjer, poklisaru glava ne siječe (42), a nesmije da postupa bezobzirno, preporučujući, da vojsku, koje nije kadar uzbiti, ugosti (182); ali zemljište svoje treba da svom snagom brani, veleći: Nemojte mi se taći granice, koliko ni očne zenice, jer ću pregoreti sve glave i ovo imuće, ali medje ne dam ni hromice, dok mi pod grlom kuca (160); jer domovina, makar i najsiromašnija, ima biti svakomu sveta, kao što kaže Vuk (175): Nije ona prokleta, no čestita i po sto puta blagoslovljena! Volio bih u njoj gladovati na vrh Počmina, na onoj goloj stijeni, nego da me Sultan postavi ovdje vezirom. Ljubim je ja kao obije oči u glavi, kao ono gladno pet sinova, kao oba brata od majke. Na nju sam pao čelom iz materine utrobe, tu mi se razklopiše trepavice, tu sam najprije čuo mili zvuk materina jezika, proveo mladost, pripasao oružje, okućio se. Na njoj mi je groblje pradjedovsko, na njoj moje pleme, od Kosova klica. Kad promislim, da sam po njoj u djetinstvu čuvao jagance, i plandovao pod njezinijem dubravama, gledao zoru gdje onako vedro sviće; kad me je onaj zrak jutrnji i večernji obidovao, a pojili oni hladni izvori; kad mi na um panu narodne svetkovine, bracka dika i junački ponos: pomamio bih se, da sam

Digitized by Google

hljebom sit (175). — Zaista više dokazah za svoj predmet i ljepše izrečenih malo će tko navesti!

Prelazeći s javnoga života na domaći rado priznajemo, da mu je pisac uhvatio vjernu sliku. Ljubav muža prama ženi nije kod našega naroda idealna i zanesena, već ponajviše osnovana na domaćoj potrebi; zato kaže (233) Mijat, ležeći u vlažnoj i osojnoj spili, pobratimu, da mu pošalje po ženu, jer — i ako me na nju drob boli, da me je prosočila gospodi, opet se bez nje ne mogu proći ovako bolan i sužanj; nu žena je u primorskih dielovih našega naroda tako vjerna mužu, da se težko dade skloniti na nevjeru. Kotorski je providur (118) bio zasužnjio Ceka Stefanovića. Žena mu Stana izadje pred providura, da izprosi muža. Providur joj ga obeća pustiti, ako s njim prevjeri muža: Zažari se Stana kao paprika, pak okrenuvši providuru ledja, rekne: Draži je meni moj obraz, no muž i sin, pak ih oba objesio sutra, ne dam poštenja u mito. To su mletački otkupi. — Ali oboje ljube svoju djecu neizmjerno, pripravni sve za nju žrtvovati. To dokazuje sav život našega u obće siromaškoga naroda, gdje se bez ničije pripomoći o roditeljskih žuljevih odhranjuju djeca i za najviše časti. Takovu nam brižljivost liepo opisuje naš pisac (190). Evo, čoeče, prodjoše o medjudnice tri godine, da sam se, da oprostiš, oženio. A nijesu tri, no po jadima trideset i tri! Predali se po grehoti tri sinčica, svaki biesan i napredan kao što neće biti, pa jedno jutro na priečac dvoje zakovrče, zdrava čitava kao puce. Izdahnuše isti dan, bez bola i muke, ka' da bijahu usnuli. Nas dvoje poraženo i tužno, na lik obezgranjena hrasta, zabavi se i oprijeni oko onog kamenog ostatka, dok i on poče da kljeca. Cijedi danas, cijedi sutra ka' vošćani dublijer uz plam, dok promoli stijenj. Topac se hvata za svašto, pa i za pjenu, tako i ja čini što mi godj ko kaza. — Narod se naš svuda sveto drži svojih običajah, osobito pako gostoljublja, i onoga nižega, po kojem rado nahranjuju i ukonačuju prijatelja, i onoga uzvišenoga, po kojem su pripravni i život žrtvovoti za njegovu obranu, pošto su mu ponudili kruha i soli. Liepo nam to predočuje pisac, veleći (112): Trista se carah objavilo, mi se zaklesmo jednom biti vjerni duždu, ali naše stare običaje čuvati kao oči u glavi, ovo nijesmo ni predali ni prodali, ovo je junačka dika, koju ćemo braniti kao starinski amanet. Mi smo primili Šćepana, evo na ovaj čas tri godine; on je nas liječio i učio na jevtinu cijenu. Sad hoćete da pljunemo na sô i hljeb, da pokolebamo vjeru, da pohulimo na gostoprimstvo, da ga proženemo, pak da nas oko-

Digitized by Google

lišni zborovi po prstu kazuju. Bogme ne ćemo, sve nas Turci ljetos izkopali. — Na narodne običaje spada i to, da se žene u svojem jatu iz razlogah, koje po našem piscu navodi tetka svomu nećaku (35): — Ako ti je na um palo da se ženiš i kućiš sa srećom, ima u našemu selu curâ na izbor i po rodu, i po djelu, i po divoti. No se prekrsti i prodji svijeta. Nemoj, sinko, jediti oca, boga pod Bogom, no se ženi u svomu jatu. To su nama stari utvrdili, pak je grehota i sramota kršiti i pokolebavati zborske odluke. Ako se počnemo svatiti svijetom, pomiešaćemo krv, skršiti starinsku lozu, unijeti kukolj u šenicu, isprekidati žice, koje nas vežu sa starinom Soj i čôjstvo sve nam će se preokrenuti, doći ćemo do izroda. Ako ti danas uze curu tudjicu, do godine će ih se u nas pedeset udomiti, a naše sestre i kćeri sijede plesti.

U obće sve što je u narodu vidio, opisuje naš pisac toli vjerno i živo, kao da se je sav svoj život bavio psihologijskim opažanjem. Za dokaz neka služe dvije slike, kojih jedna predočuje osobu, a druga strah. — Jošt se pominjem, kao kroza san, kakva rpa ljudesine tu bijaše. Bio kao ovca, golobrk, a pale mu čupine niz ramena. Spuštio kulju, a prsi mu posute žutijem praškom, što prosiplje, kad duhan smrčka u nozdri. Sjedjaše na jednom stolu, utonut kao u jaslima, a omotan u jednoj ridjoj kosmatoj vučetini. Kapu nabio do obrvâ i s njom klopava uha do pô njih pokrio, a o nos objesio okrugle naočare. I sad mi se čini, da me prati vonja s one tjelesine, mrtve i liene. — Druško legne da spava. No mjesti sna osijeni ga mrtva straha, uzdrhti mu srce, zatrepću živci, a po svem životu pohmili srbež, ka' da je legao na mravinjak. Skupi koljena do zubâ, skuči se životom ka' povjesmo vune, pokrije glavu bjeljinom, podvije ruke u prijekrst, no česa? svako oko ka' u volu. Opet se pruži, okreće s lijeve na desnu stranu, s desne na lijevu, potrbuške, na uznak, u pokos; otežao mu pokrivač ka' planina, utonule uzglavnice do najdonje postave. Utuli kangjeoce, koje skilijaše pred prilikom bogorodičinom, kao da mu je ono krivo nespašici. Nu pošto uduhne svijeću, zatvori mahom oči, ali mu ostane u njima neka stravična svjetlost, što se mijenja i pretvara: čas crvena kao krv, čas žuta kao vosak, čas zelena ka' gušterica, čas sve tri boje u jedno kao u dugi, a po njoj slike grube i nakazne, što se medju se bore, sukobe, mimolaze kao munje nebeske; dok se sve od jednom proliju i pretvore u kaludjere sa sijedom bradom do pojasa, s kamilavkom i sa sinovnikom svaki. Prizire mu se kroz one tmuše, da ih gleda gdje redimice zaviru i umiru, kao na vrat

Digitized by Google

na nos, čuje im lelek i gdje ga pod teškijem mukama kunu i preklinju. Trlja oči predvojestručenijem prstima obojih ruku, tek da one slike sa zenice skine i razprši; no sve što više tare, one se bolje tiće i preobražuju u stravičnijema stvorovima, kao po bijelcu od jajeta, kad ga žene izruče u čašu i mute, da vrh njega gataju. Skoči s postelje, grozničavom prinaglicom traži ognjilo, krem, usjeku, sumpor, cijeli alat, da začne vatru i uždi svijeću. Pošto se dobro i dobro izmuči, upali kangjelu stijenj, klekne pred ikonom, stane da bije prsi pesnicama, da se kaje i plače. Dohvati ugasne kutije, da ih baci niz prozor, no mu opet prevlada strah, da će ih naći pod njegovijem prozorom: — Oh Bože i presveta majko bogorodice! — vikne — daj da čas prije svane, da prije podjem kod igumana, da mu se čisto ispovjedim, da mu predam proklete kutije, da mu sve redom kažem. Kučki bezdušni, na što su me naveli, da prodam vjeru, da pljunem u zdjelu, iz koje sam ručao, da pohulim na pričešće, da izgubim rz ljucki, da mi je ime prokleto i anatemnisato, dok je god na svijetu srpskog uha! —

Na ovaj bi opis svaki slikopisac s ponosom mogao svoje ime podpisati; pa kad se promisli, da je on djelo — ne čovjeka, koji je temeljito proučio dotične znanosti i umjetnosti, i koji se je dugo vježbao pišući, već obična činovnika u prvom pokusu: onda se je čuditi bujnosti mašte, vjernosti slikanja, jezgrovitosti mislih i okretnosti sloga. Sila ima raznih odnošajah to domaćega to javnoga života, to svjetskoga to svećeničkoga stanja, pa je svim tako vjerno nacrtao misli, ponašanje i govor, ter ti se čini, da živi ljudi pred tobom hodaju, ili da se stvari pred tobom stvaraju. Što bi tek bilo postalo od Ljubiše, da se je kao strukovnjak latio toga posla? To su talenti, kakovi se kod nas često radjaju, ali se neshodnom uporabom često i izgube. Ljubiša će po svojih pripoviestih dugo i dugo živiti u uspomeni naroda. Istina, te pripoviesti nisu prave novele sa zapletom kakovim i razmršajem, pravilno tekuće, rastuće i padajuće, već pripoviedanje sgodah iz glave naroda; ali su zasmočene njegovom vedrinom i njegovim zanosom, po čem postaju s veće česti plodom uma i mašte njegove

Ako ga već radi stvari same toliko hvalimo, to nam se je upravo diviti, kad promatramo način, kojim ju je nacrtao. Ima doduše kod nas već sada pravilnijih i vještijih stilistah, al i kod njega nailazimo na mjesta, koja glede pravilnosti i simetrije pohvalno spomenuti treba. Tako se na strani 131. ovo čita: Prodjoše zimus na sami rimski badnji dan sto godina ravno, od kad je njeki Luka

Digitized by Google

Stojanov nosio s Braićâ u Budvu badnjak i badnjaču u poklon Marku Babiću plemiću i vlastelinu, pak s bremenom odpočinuo pod Hodjom, i sio, da se tu malašno odmori. Bijaše doba ručanje, a snieg popršavaše po visočijim brdinama, da nategne sjever proti juga. Prolazio tom razkrsnicom njeki Crnogorac na ime Gjuro Milošev Gradjanin, koji upoznavši pobratima svoga, pristupi k Luki, i tu se zagrle, izljube i za junačko zdravlje pripituju, pak i Gjuro sjedne do Luke na počivalo. — Ovakova mjesta mogu služiti za uzor mnogim našim ne samo mladjim, već i starijim piscem, koji misle, da vremena glagoljah neimaju svoga točnoga značenja i uporabe, ter da perfekt historički možeš po volji zamieniti prezensom, da imperfekt prosti i sastavljeni smiješ izpremiešavati medjusobno itd. O tih je stvarih već i posebice govoreno i u Radu, ali sa slabom koristi; možda će ugled Ljubišin, koji se u velike cieni, i tu što pomoći. — Osobito pako upozorujem na Ljubišino poredanje riečih, koje je posve narodno i za čudo skladno s pravili poznatih slovnicah. U tom se kod nas najviše grieši, ter nam slog izilazi njekako tudjim, a najviše nam vriedja uho, kad se enklitike pravo nenamještaju. Ljubiša je glede toga tankim uhom malone uviek pogodio narodnu žicu. Tako n. pr. rieči: U tom je carstvu Bog stolom sio (15), nebi Ljubiša ovako poredio: U tom carstvu je Bog stolom sio, što rade mnogi naši i vještiji pisci, neznam dali od neznanja ili od nepažnje, ili od nehaja, ali svakako nije dobro. To pravilo poredanja absolutno je potvrdjeno ugledom svih naših boljih pisacah, ter mu se svakako treba pokoriti. — Ali u čem je Ljubiša znamenit, to je frazeologija, bujna, narodna, shodna i velikim dielom nova, bar nam nepoznana. Malo ima izriekah, koje nebi bile zasmočene kojom frazom, ter bi se od njih već u ovo malo njegovih djelah mogao sastaviti čitavi riečnik. Prenose uzima malone uviek iz narodnoga života, koji savršeno pozna, njega učeći možeš najlaglje svoj evropsko-hrvatski jezik pretvoriti čistim — hrvatskim, pa to je za nas najveća mu zasluga. A koliko i kako istinitih ima u njega prispodobah! Evo tomu njekoliko primjerah: Kuća do kuće u poredje kao labudovi smoče more (2). Manastir Savina plijeni nekom tajnom silom pogled 2. Žali, da nema još zalijeva, da se bolje naraji (4). Kako ste čuli, ja napuni brod kao oko (10). Poče mi se mozak u vrtolac okretati (12). Svakomu je neko pred sobom = boji se (12). Videći me šaku jada = kako sam slab (12). Ti si svoju čašu ispio = propast ćeš (21). Pao, klonuo godinama, pokleknuo imanjem (27). Evo sam prisukao šeset godina (30). Neda

Digitized by Google

Gjuragj ni okusiti = ni rieči progovoriti (36). Bembo stade obećavati mazne na prazne (57). Od lomine do plotine (ići) = od nemila do nedraga (62). Nema dobra od poroda do pokrova (80). U mahnit vjetar udariti = ludo raditi (98). Druge će knjige propojati = druge će diple zaguditi (98). Nemoj ti meni u kučine kriti = nemoj mi ti tajiti (99). Stvari su udarile niza stranu = zlo uspjele (105). Puče svake jade na Šćepana = izgrdi (109). Tome neće niko vjerovati, ko slano jede (112). Pripeti što na visoko = u velike slaviti (120). Ti si mi kao stupac krvi = mrzak (122). Sad u nas gospode kao maloga boba (133). Tu se napreduje kao trava o Gjurgjevudne (134). Utopit ćemo dušu = izgubiti (139). Kajem se i oči vadim (142). Izlajati se i izuti = preslobodno govoriti (152). Umirismo se kao luk i oči (159). Prispjeti u razmet = kad se sve razmetnulo (167). Od bolesti nebijaše javlja ni pojavlja (169). A što si mislio, da u Turskoj zemlji vise kolači o drači (174). Daj mi za pušku, što te duša boli (176). Pa put za uši na osvić nedjelje (177). Nisam u takve posle gazio (190). Ja onako pokunjen i podvitijeh ušiju na ugasni dom (201). To su kuke za muke = zapreke, koje dotužuju (207). Nas oba nemožemo kneževati, jer su jasli tijesne (219). Mniš, da si junačtvo otvorio (227). Našle ga Mletke prava kao dublijer (228). Dosta ste opanakah razdrli, dok ste me ovamo suturisali (236). Tone mi obraz pod oči = stid me je (240). On je peta koja smeta = trn u oku (251). Da se viši dim nediže = da nebude većega škandala (255). Sad ćemo u bogastvu plivati kao žmira po ulju (267). Obrati gudalom = poče drugčije govoriti (271). Zaigrati konja u sve četiri (275).

Toliko o Ljubiši, na koliko je nasljedovanja vriedan; al ga se treba i čuvati, osobito što se jezika tiče. Pisao je razriečjem svoga zavičaja bez obzira na ostali narod i na slovnicu, koja svoju zastavu već sada visoko vije. Istina, ter su takova djela od velike ciene, jer nam vjerno predočuju dio jezika, nikakvom špekulacijom neizkvarena, ter nas pomažu u razsudjivanju književnoga jezika; ali su s druge strane porabom pokutnih riečih i frazah težko razumljiva, a neobaziruči se na utvrdjenu pravilnost književnoga jezika pogrešna, ter za nasljedovanje pogibeljna. Tako imade u Ljubiše riečih, kojih neima u običnih riečnicih, ter neimaš načina, da se doviješ smislu mnogih mjestah. Njeki naši kritici hvale to kao bogatstvo jezika, kojim se može usavršiti budući riečnik; ja, komu je razumljivost prvo, neodobravam porabe takovih riečih, ako se u knjizi neprotumače. Ali da navedemo njekoliko takovih

*

Digitized by Google

riečih: čeperiz., blura i stura 2., bužiti se 3., ošapiti 5., okojasiti curi 10., namiri vlaga 6., poluže (samost.) 10., on ošteti = reče oporo? 12., varice 25., luža 29., veže mazgu o sovu 30., bob se očajao i napoprištio 31., plahom = namah 32., namjerni siromasi 33., odiva 35., prieklo 40., krvomutnica 64., pronja i pronjarstvo 82., u viganj mijenja se puk 72., rijevati na jata 91., licina, rusa (bolesti) 91., car gavan i brastvenik 94., djer 96., čopliti pleće peciva 98., piličnik, pilata duša = nitko 98., u tomah 121., navrazan zaspao kao zaklan 139., kuči se i uvija 141., panjega 141., tanćati dušu = zavadjati 146., navjet 146., optati 147., krička 153., vahat proljetni 156., dav 150., jurmica 176., presto 181., opručiti 185., vresovi revači 191., žovica 197, zgamiti 202., pekna 204., strževi stolac 224., čućeg 237., sutuka 240., breculja 243., prodevećen 245., rusmariti 248., peljesati 249., mučenik petozarni 249., žapalj 268., konj mu zapre 276.

Što se jezika tiče, Ljubiša je pisao po uhu, a ne po slovnici, koje kan da i nezna, zato i ima u njega sila nedosljednostih i pogrešakah.

Piše eufonijskim pravopisom, često i do najdalnje skrajnosti, pa mu se ipak kadšto iznevjeruje, naginjući na etimologiju. Tako uz *oslačalo*, *ždjela* 28., *gozbija* 28., *ukopaćete* 108., *čazben* 8, stoji *posljedna* III., *s njom* 134.

Piše srbskom štokavštinom, pak mu se je ipak izmaknulo: *vami:* još se nečudim *vami* 106 soj i čôjstvo sve *nam* će se preokrenuti 35., *o poklada božićnijeh* 135, pak još jedanput: *o poklada* 144., što daje nedvojbeni dokaz, da stari dativ i lokal još živi i u štokavacah; da je poznavao slovnicu, bio bi svakako napisao: *o pokladah.*

Deklinirajuć samostavnike često grieši, ili uzima neobične oblike; tako kaže: Čuvaj se, da te za *ledjama* nestuku 58., nad *komunima* nadgledaše ovaj 100., Vi ih krstite *svečevima,* mjesto svecim 120. Stotina ih osta pod nogama i kopitama 275. Nosio je u povojama 31. — Tako Bog oprostio *nam grehove* naše 148. No se po njoj *vukovi* legu 160. Učio je mnoge *djakove* na knjigu 182. Skupno ime pogrešno meće u višebroj: Okupi se odasvuda obilato *čeljadî* 168., a gdje bi trebalo metnuti dvobroj: *uši* meće višebroj *uha* 132.

Deklinirajuć pridavnike i pridavnička zaimena mužkoga spola, za čudo je nedosljedan; Srbi su dativ i lokal jednobroja izjednačili; Ljubiša pako pravi skoro uviek lokal kao dativ, dočim dativ

Digitized by Google

kadšto zamjenjuje lokalom; tako piše: To bi po zakoniku *našemu* bio grabež 72. pak ipak: *Blago tebi i* tvom *domu* 134. Kažuje, kako će *kome* biti na *tomu* svijetu 134.

Samostavnička osobna zaimena upotrebljava u njekih padežih, kako služe u Crnoj gori i okolišu; tako: Ako *vi* (vam) nedosadi slušati 10.; Koje stari zvahu Žanjice, a vrsnici *ni* (nam) Mamula 1.

Mnoga vremena glagoljska pravi ili pogrešno, ili čudno, osobito *prezent* i perfekt historički; tako: Da vikaju 134. Ti me danas odriješi, ako *moga* (možeš) 145. Pa da *neslomije* cunet 195. Pak počne, da mu svoje boli *odkrijeva* 207. Nepusti kaludjer vojsci, da mrca *odkapaje* 237. Što mu se *prišijevaju* 254., i isto tako pogrešno gradi kadšto imperfekt, participij srednji i trpni; n. p. *Sjedijahu* 100., Gdje je Grujo *klja* (o) 144). Pet su od njih bile *objavjene* (m. objavljene) III.

Proti skladnji još više grieši, tako da se u njekih točkah upravnije moći nanj zanieti. Tako mu je konkordancija kadšto jako čudna: Od svake sto perpera da daš trideset svetomu Marku 10. Pa se u ovoliko grada nemoga naći duždu zatočnika 12. Od sve sedam nahija 124. U tri općinama 122. Djavo neka utone u vječnu muku, gdje kokota ne poje, gdje zvona ne zvoni 206. Da nije bogomoljstva latinskoga i posta hrišćanskoga ne bi ni sunca sjalo! 229.

Genitiv meće često mjesto akuzativa ili mjesto odgovarajućega mu u pas. izrekah nominativa; tako: Ako poginem, da mi se barem zna *groba* 20. Ako ne bi pomoći, da će predati *grada* na pogodbe 62. Polovina manastiru Praskavici, *kojega* sam ja ogradio 67., Neminu dana 100. Neće poći u Skadar ni *glasnika* 183; a opet meće često akuzativ mjesto genitiva u niječnih izrekah; n. p. *Drugu polovinu* pripovijestî nisam još izgladio IV., Da ne plaćamo *carinu* 17., Nepopijemo li rakiju, kao da i nijesmo dolazili 42.

Instrumental meće, gdje bi trebalo dotičnoga predloga, po čem izreka izlazi kadkad što nerazumljiva, što smiešna, n. p. Može nam biti, da prekinemo pogodbu, i da (s) Mlečićem ratimo 17., Mi nemamo gdje (s) našom trgovinom nego u Mletke 17. Po dnu kuće, gdje je ulazak, avlija (s) trijemom 29. Paštrovići nepeku ovnove (s) glavom 34., Narandže s cukrom, pogače s medom, dinja (s) krstom ozgo, a (sa) štitom ozdo 101. Amo spada i ovo: Da mi je domaćica kući (kod kuće) 31; a opet predlog meće gdje bi bio instrumental: Pak se *s* njima diči kao paun perjem 4.

Digitized by Google

Kad koji predlog zahtieva dva padeža: akuzativ i lokal ili instrumental, ili lokal i instrumental, onda nezna razlike *gdje* i *kamo*, ter grieši do zla boga; tako piše: Pitomi Tivat zapuča ga na drugi kraj 3. Prenesu ga *u zlatna nosila* u duždev dvor 22. Ah što me prije smrt ne ugrabi, no ostah na *izroda* 36. Nije *na nju* (na njoj) niko mogao poznati, koliko je suza lila 38. Položio *na stolu* rakiju 42., Najbolja je, u *toj vatri* puhati, dok se raspali 46. Oni se u svoja srca smiju 108. Na tomu pozoru (taj pozor) skoči žena 141. Srete ga na strugu 143. Dodje medju nama kršćanska svetinja 150. Leži na kutnji prag 178. — Njekojim predlogom nezna značenja, ili porabe; tako piše: On je hotio na proroka (k proroku) čak u Mostar 202. Dok glavom izmedju vas (medju vas) 106. Nadjoh na Boga vodju, te ja s njim *kod* četrdesetine 11., Hoda u brata (k bratu) 38. Da podjem kod Bemba (k Bembu) 63. Pod visokoj hridi (—om hridi) leži Risan 4. Nad srebrnoj siniji (—om —om) 101. Zanosio bi po tudj kroj (—em —u) 105. Da me žena ne zamiče, došao bih pri crkvi 259. — Isto tako nezna razlike medju *gdje* i *kamo* kod prislovah: Riba je pala u dubinu za pićom, *gdje* nemože da dosegne ni mreža 30. Bez da zna *gdje* idje 276.; — Riečju predlozi su mu najslabiji, ter neznaš, čega bi se držao, kad jednom kaže: došao sam u prve kokote, a drugom: u prvijema kokotima. Pisac hrvatski neka od Ljubiše neuči porabe predlogah!

Nije ni tomu vješt, gdje treba metnuti zaime posjedovno, a gdje posjedovno-povratno, kao što to dokazuje ovaj primjer: Rekao bi, da su te pripovijesti s njihove (sa svoje) izvornosti mnogijem oslačale III.; a o razlici medju izvjestnim i neizvjestnim pridavnikom kan da nije sviestan; inače nebi napisao: Kovač je *pošteni* zanat 44., Iguman se začudi kneževu *nenadnu* večernjem dolasku 67. Izgledaše *prikladnog* struka 90., Babić, *oholi* čovjek, nadut a smeten 100.

Ni kod glagolja nije posve siguran. Istina, ter i narod i bolji pisci upotrebljuju kadšto imperfektivni mjesto perfektivnoga, ali samo onda, kad nemože biti dvojbe, da je čin dovršen, ili da se je jednom sbio; zato na primjer odobravam ovo njegovo: — Vazda me pripituje, kad ću je voditi (odvesti) 45., Nećemo ga pominjati ni živa ni mrtva, kao da se nije ni radjao 150. — Ali kad kaže: — Da se nije (Šćepan) *ranjivao* (m. ranio), čisto bio bi Crnugoru uredio 129., ili: — Ovo je stari Hercegnovi, kojemu je brštan *oblačio* izpukle zidove 2., to je preveć smjelo, jer bi se moglo raz-

Digitized by Google

umjeti, da se je Šćepan više putah ranio, i da je brštan počeo a nije dovršio oblačiti zidine, dočim se je Šćepan samo jednom ranio, a brštan je obukao zidine. — Gdje pako sav narod upotrebljava imperfektivni mjesto perfektivnoga, tako da nije ni stvorio dotičnoga profektivnoga, treba da ga i pisci onako upotrebljuju, a nestvaraju novih perfektivnih prama tudjim jezikom, jer će jim jezik izaći s te strane tudjim. Tako se dobro naški kaže: Brat mi je pisao list, ova je knjiga dobro vezana, zato nevalja reći: Brat mi je napisao list, ova je knjiga dobro uvezana; usus, dakako ne pokutni već obćeniti, tyrannus.

Znademo, da imperativ služi mjesto perfekta historičkoga, kad više činah u kratkih izrekah jedan za drugim brzo sliede, ter mu je mjesto u glavnih i uzporednih izrekah; Ljubiša ga upotrebljava i u podredjenih, da često i samo jedan jedincati čin naznači: — Kad (ja) dodji tamo, viknu straža 11. Bi li se ova poraba mogla preporučiti?

Ako bi ova, ali nebi način, kojim Ljubiša često izražava uvjetne izreke; barem se taj način neslaže s porabom drugih pisacah, ter je većini naroda neobičan. O njem neka sude sami čitatelji po ovih primjerih: Ako ti danas *uze* (m. uzmeš) curu tudjicu, do godine će ih se u. nas pedeset udomiti 36. I tu da *nepobjegoh* noćno, *hćaše* me čisto objesiti paša 147. mjesto: da nisam pobjegao, bio bi me objesio. Ako li *nehćeh* jedno od ta dva zla uraditi, da tražim glavi mjesto 178., mjesto: ako nebih hotio itd. Izabrala me braća, da vam povijedam, ako *uzumjeh* 159., Da *nepogodi, nehćaše* otole nikad kosti iznijeti, mjesto: da nije pogodio, nebi bio iznio 32.

Ali to je znamenito, da Ljubiši vrlo često služi participij srednji, gdje bi naši noviji pisci umetnuli gerundij tvorni prošli: to je znak, da onuda jako vlada po narodu; pa budući ta poraba posve pravilna, ja bih se usudio preporučiti ju svakomu: Mletačka vlada, *iznemogla* i *grohnula* od truleži, nije mogla pružati svojim ljudima pomoći 155., Kako bi mu bilo lakše *oslabljelu* raju stezati 155., *Ostao* bez imuća, uzeh štap i torbu 178. — Premda Ljubiša, kako sam spomenuo, pravilno poredjuje rieči, posrnuo je ipak njekoliko putah; tako kad piše: Soj i čojstvo, sve nam će se (sve će nam se) preokrenuti. 35., Da Bog proputi prognanoga Petra, bi mu se robstvo o vratu objesilo, mjesto: robstvo bi mu se o vrat objesilo. 94., Koji čas će Boka udariti (koji će čas). — Da na nju breculja pane, bi se moljak učinio (moljak bi se učinio) 238.

Digitized by Google

Tko zna, koliko je talijanština djelovala na primorske nam krajeve, neće se čuditi, što se je i Ljubiši, koji dobro pozna duh našega jezika, izmaklo njekoliko talijanizamah. Na talijanski način upotrebljava brojnik jedan, kad piše: Nasred primorja ima jedna mala luka. 9., Uljegne u jednu sobu i dovede jednoga čovjeka. 12., — Talijanske su mu i ove fraze: Sve od jednom 97. = tutto ad un tratto. Poginuće rukom *od suda*, dalla mano del giudizio, 107. *Jedan momak od djavola* stane da govori 162 = un uomo di diavolo. Uzjaši na konja, a ja ću pred tobom *na noge* (a piedi, mjesto: pješice). 177. *Komad* (un pezzo, mjesto: dugo) se po kući motao. 32.

Napokon sam kod Ljubiše naišao na njekoliko izrazah, koji se ovdje kod nas drže za tudje, osobito njemačke; ja ću jih ovdje zabilježiti, nerekav ni bielo ni crno o njihovoj valjanosti, kako bi se vidilo, da i onomu služe, koji nije svaki dan ručao s Niemci: Vidim, da se svakdan te stvari preobražuju, sve što je napredniji *doticaj* i poplavica tudjinstva IV., Iz daleka *izgleda* (glava), kao da mu je pozlaćena 3., Nesreća mi se *pretkazuje* i bez varica 31., No bi malo trajao *utisak* Loredanovijeh riječi 63., Kazati sve *od* riječi *do* riječi 112., Sveštenici su imali veliki *upliv* u narodu 113., Bojim se, da ne *prećeram* 145., Zlu noć imati 145., Medju brastvom nije vladalo najbolje *sporazumljenje* 147., To ću zaboravu predati 148., Jer me tako neće senat *kriva naći* 148. Ovo moje *pretkazanje* dobro upamti, da vidiš, hoću li pogoditi 173., Slabija brastva *podlegla* jarmu 179., Uzmu krst svoj i *slijede Kristu* 254., Valja da sebi *potčini* svako kutnje čeljade 254., O otrovi nije imao mnogo pojma 272. Padaju i premeću se svi redimice, kako je ko više založio, ili slabijega željutca bio, ili se *razpoloženiji* nalazio 275.

Ovo sam zato u kratko nacrtao, da se ponosimo imajući tako vrstna samouka pisca; jer se od ponosa radja volja, nasljedovati vrstnika, što je na veliku korist našoj narodnoj knjizi; al i s druge strane, kako bi se uvidilo, da nije sve čisto zlato, što se tako pričinja. Ljubišine pripovijesti, kako mogu razborita čovjeka dovesti na plavetni vrhunac hrvatskoga i jasnoga i žarkoga sloga, tako mogu neoprezna zavesti u zahodnjak pogrešakah. To budi rečeno našoj mladeži, koja sve što je novo rado prihvaća, veliča i oponaša, često na štetu razumljivosti i pravilnosti. Meni pako neka se neupiše u grieh iskrena želja, koristiti narodnjoj knjizi, koja mi je uviek na srdcu bila.

Digitized by Google

1. *Извѣстія Константина багрянороднаго о Сербахъ и Хорватахъ.* Историко-этнографическое изслѣдованіе Константина Грота. С.-Петербургъ 1880.
2. *Zur Kritik einer Stelle des Constantin porphyrogenetus.* (Archiv für slavische Philologie. Berlin 1881. Bd. V., S. 390—7) v. Constantin J. Grot.
3. *Т. Флоринскій: Константинъ порфирородный какъ писатель о южныхъ Славянахъ передъ судомъ новѣйшей критики.* (Журналъ министерства нар. просвѣщенія. Ч. CCXIV.—CCXV. С.-Петербургъ 1881).

Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 14. prosinca 1881.

DR. FR. RAČKI.

Na ocjenu ovih djela skloniše me dva razloga: prvi, sto se zanimaju pitanji, kojimi se ja od dužega vremena bavim; a drugi, što se ona obaziru upravo na moja iztraživanja, te jih ili prihvataju ili dielomice odbijaju.

Navedena djela imadu za predmet historijske podatke o južnih Slovienih kod cara Konstantina porphyr. Prvo djelo K. Grota nije ništa drugo nego historijski tumač dotičnih glava Konstantinova spisa, poznatoga pod imenom „De administrando imperio". Poslje uvoda, u kojem daje kratak životopis cara Konstantina i govori u obće o rečenom spisu njegovom, razpravlja pisac u četiri glave ona mjesta u tom spisu, koja spominju Hrvate i Srbe, i to ovim redom: u prvoj glavi navodi Konstantinove viesti o Dalmaciji prije doseobe Hrvata i Srba i o gradovih dalmatinskih; u drugoj glavi o pradomovini Hrvata i Srba ili o bieloj Hrvatskoj i bieloj Srbiji, te o preselitbi njihovoj u Dalmaciju; u trećoj glavi o toj novoj domovini Hrvata i o sudbi njihovoj u njoj od VII. do X. stoljeća; napokon u četvrtoj glavi jednako o Srbih. Napokon u dodatku razpravlja o Bugarih i peloponeskih Slovienih te o nutarnjem stanju ilirskih Sloviena, sve po Konstantinu. U onom drugom spisu razpravlja Grot jedno po dojakošnjem izdanju nepodpuno mjesto u gl. 29 „de adm. imp." (ed. Bonn. p. 128), koje mu se čini osobito važno, a koje da je dalo povoda krivu shvaćanju dogodjaja. Florinski uzevši povod u Grotovu djelu o Konstantinu i u mojoj razpravi: Biela Hrvatska i biela Srbija (Rad knj. L II.), razvija takodjer svoje nazore i misli o rečenom spisu bagrorodjenoga cara, koliko se tiču nas Hrvata i Srba.

Prema tomu djela Grota i Florinskoga imadu se smatrati kano studija o najstarijem piscu hrvatske i srbske poviesti, tè s toga i

Digitized by Google

kano studija o najstarijoj poviesti hrvatskoj i srbskoj. Da vidimo sada, u koliko se je iztraživanjem ovih dvaju Rusa pomaklo poznavanje onoga najstarijega pisca, i tim poznavanje naše najstarije poviesti.

Ali prije svega budi mi dozvoljeno dotaknuti se druge Grotove razprave; jedno za to, što se tiče kritike texta, drugo za to, što mi se predbacuje prigovor neopravdani.

Svakomu je poznato, da je novija kritika najmanje truda uložila u izdanja bizantinsko-grčkih pisaca u obće a Konstantina porphyrog. napose. I Niemci, kojim se inače ima priznati zasluga okô izdavanja starih textova, iznevjerili su se kod Bizantinaca svojemu običaju. Šta se tiče napose texta Konstantinova spisa „de adm. imp.", nije za nj' poslje I. Meursia (1617) i našega Dubrovčanina A. Banduria (1711) ništa učinjeno. Bonsko izdanje (1840) je starije, za koje je rabljen parižki rukopis (biblioth. reg. nr. 2661) XIII. vieka, samo preštampalo. Proučavajući taj stari text, kada sam ga za „Documenta" spremao, često sam osjećao tu nepodpunost i nesavršenost, te sam ga i sam na pojedinih mjestih kušao izpraviti, osobito u imenih mjestnih i vlastitih. Mjesto, koje Grot navodi, bez sumnje je u dojakošnjih izdanjih nepodpuno; te se poslije rieči „καὶ οἱ Παγανοὶ προσαγορευόμενοι" opaža njeka praznina. Predlog Grotov, kako da se ova praznina izpuni, svakako je opravdaniji od mnienja latinskoga prevodioca toga mjesta; jer stoji u većem skladu ne samo s neposredno sliedećom stavkom nego i s piščevimi tvrdnjami u gl. 31. (ed. Bonn. p. 150) i gl. 32. (ib. p. 159). Ja dakle rado prihvaćam predložen popunjak texta, te odstupam od popunjka lat. prevodioca. Tiem popunjkom dobiva ovdje samo kritika texta; ali sama historija ne dobiva ništa, jer se ono, što se kaže u predloženom dopunjku (da su na ime „Dalmacija i susjedni narodi, Hrvati, Srbi itd., podložni bili rimskomu caru"), tvrdi i na onih drugih mjestih; pa kada bi onaj text u gl. 29. bio još nesavršeniji, sama stvar nebi ništa postradala. S toga čini mi se, da Grot odviše veliku važnost polaže na rieči: „καθ' ὃν μελλει τρόπον ῥηθήσεσθαι ἐν τῇ τῶν Χρωβάτων καὶ Σέρβλων συγγραφῇ". Ove se rieči nesmjedu prezreti u toliko, u koliko one upućuju na dojduće tvrdnje piščeve, pa tim olakoćuju dopunjenje i izpravljanje ondje nepodpunoga texta. Ali kad i nebi onih rieči bilo, smisao stavka nebi se promienio, i dopunjak nebi drugačiji bio. Grot ne ima razloga čuditi se, što sam ja one rieči u textu „Documenta p. 338" izpustio, pače imao bi razloga čuditi se, kada jih nebi izpustio bio. A zašto? Ja

Digitized by Google

nisam sav text Konstantinov preštampao; a u takovu slučaju nebi bio dakako ni onih rieči izpustio. Ali ja sam Konstantinov text kronologičkim redom uvrstio onamo, kano pojedini odlomci po dobi spadaju, u koju ide dogodjaj, koj se u njih pripovieda. Onaj odlomak postavio sam pod napis: „Byzantina de Chroatorum, Serblorum et Dalmatinorum ab orientis imperio defectione nemoria". Iza toga odlomka uvrstio sam odmah pod istim naslovom druga dva odlomka, koja o toj stvari govore, naime iz Konstantinova životopisa cara Vasilia (c. 52 ed. Bonn. p. 288) i iz ljetopisa Teofanova produžena (lib. III. o. 28 ed. Bonn. p. 84). Oba ova odlomka govore, kako su južni Slovieni odpali od carstva; pa da sam ja Konstantinov text tumačio kano i Grot poslje onoga dopunjka, vidi se iz moje note: „Hisce in locis primum innuitur ligamen, quo Chroati et Serbli sub Heraclio cum orientis imperio vinciebantur, mox relaxatum, demum sub Basilii praedecessore Michaële (842—867) ruptum esse" (Documenta p. 339). U ovih se indi mjestih razgovietno navodi, što je u onom priepornom (cap. 29) po upotrebljenom za izdanje rukopisu izpalo. Pače i drugo analogno mjesto preštampano je u „Docum. p. 360". Ali kako bih bio mogao na str. 338 br. 176 preštampati umetak „καθ' ὃν — συγγραφῇ", kada po osnovi moga djela mogao bi odlomak, na koj smjeraju one rieči, ili doći sprieda ili posvema odpasti? kano što je jedan stavak drugoga odlomka (c. 31. p. 151) sbilja izpušten (Docum. p. 406), jer se izpustiti morao. Kada ja nebi bio onaj umetak izpustio, te propust piknjami naznačio, moglo bi mi se većim pravom prigovoriti, da sam, bez obzira na osnovu svojega djela, text sliepo preštampao. Odavle se vidi, da je prigovor Grotov posvema nepromišljen.[1] Onaj umetak je sastavni diel pomenutoga odlomka, te se u textu podpunom Konstantinova spisa „de adm. mip." nesmie izostaviti. Onaj umetak upozoruje na dalje kritika Konstantinova texta, kako bi se mogao popuniti text odlomka, koj je nepodpun, jer ga upućuje na druga dva potlašnja mjesta, u kojih je ista misao izražena. Ali taj umetak ima za djelo, kano što je moje, u kojem su odlomci Konstantinova texta, u kojih se govori o Hrvatih i Srbih, uvršćeni redom kronologičkim, samo podredjenu vriednost; te sam ja prema osnovi djela taj umetak ne samo mogao nego i morao izpustiti, naznačivši taj izpust običnim načinom. A mogao sam taj umetak

[1] Još je nepromišljenija zlorada ubaviest o Grotovu prigovoru u „Viestniku hrv. arkeol. družtva". God. III., str. 96.

Digitized by Google

izpustiti bez i najmanje povrede same stvari tim prije, čim sam naveo druga mjesta, koja o istom dogodjaju jednako pripoviedaju.

Sada mogu pristupiti na ocjenu iztraživanja obiju ruskih književnika o historijskih spisih cara Konstantina.

Kakovim se okom gleda na historijske spise dotičnoga staroga pisca, mnogo visi o stanovištu, koje povjestnik naprama njemu zauzme. Ali to stanovište ne smie biti unapried stvoreno, već ima biti samo naravan posljedak bezpristranoga iztraživanja. Od ovoga pravednoga zahtjeva historijske kritike ne smjedu se izuzeti ni historijski spisi cara Konstantina. Pa tako se je i počelo postupati s timi spisi, te se na nje sada uporavljaju sva pravila historijske kritike, koja se uporavljaju i moraju uporavljati na svaki drugi historijski spomenik. Izpitujući još prije 17 godina Konstantinovo djelo „de adm. imp." (Književnik I., 35—77) upitah se najprije: koju svrhu i namjeru imaše pisac sastavljajući onaj spis? Onda podielih sadržinu spisa u dvoje prema tomu, kako pripovieda dogodjaje i čine suvremene piscu ili pako starije. Njekimi primjeri dokazah, da je pisac mogao biti dobro obaviešćen o narodih i zemljah svoje dobe; te da je onomu, što pripovieda o svojoj dobi, bio svjedok koje po vidu koje po sluhu. Ali opet dokazah njekimi primjeri, da Konstantin nije uviek i svagdje dosta tačno pobilježio onoga, što je dočuo. Jednako dokazah njekimi primjeri, da je kamo nepouzdaniji u starijih podatcih, t. j. u onih, koje kano historik imao je vaditi iz starijih, po mogućnosti, suvremenih izvora. Odanle izvedoh zakon: da se Konstantinovo djelo, koje u ostalom nije ni poviest ni narodopis u strogom smislu, imade uviek i svagdje nadzirati suvremenimi vjerodostojnimi spomenici: a gdje ovih ne ima, da treba svaku viest, koja se napominje, prosuditi na temelju nutarnjih razloga i zakona stroge kritike.

S mojimi nazori o historičkih spisih Konstantinovih slažu se u bitnosti i drugi ugledni iztraživaoci, od kojih spominjem Franceza A. Rambauda (L' empire grec au X siècle. Paris 1870, p. 75—78) i Niemca Hirscha (Kaiser Konstantin VII porphyrog. Berlin 1873. Byzantinische Studien. Leipzig 1876), koji su se potanko bavili radnjami Konstantinovimi, te našli u njih tolikih i takovih mana i nedostataka, da najbudniji obzir izazivlju. K ovim stranim iztraživaocem pridružiše se u novije doba i dva slovienska: Drinov (Южные Славяне и Византія въ X. вѣкѣ. Москва 1876) i E. Kunik (Bulletin de l' Academie imp. des sciences. S. Petersbourg 1881. t. XXIII., p. 361—2). Ovaj drugi učenjak biedi pače Kon-

Digitized by Google

stantina, da izvraća dogodjaje prema nazorom svojim, te da se nije ni falsifikacije žacao. Ja sam i poslije godine 1864 opetovano upućen bio proučiti Konstantinova djela, imenito ono „de adm. imp.“, te sam se još više osvjedočio, da je moj prvi sud posvema opravdan (Rad knj. LI. str. 153—165. Documenta p. 264 sq.)

Krivo dakle shvaća Grot i mene i moje jednomišljenike, koji na Konstantinove spise upravljamo pravila historijske kritike, kada nam podmiće „vorgefasste Ansichten“ naprama Konstantinovim spisom. Naši nazori o tih spisih potiču od pobližega njihova izpitivanja, koje je u njih dosta nedostataka našlo ondje, gdje se nadzoru drugih vjerodostojnih spomenika podvrći mogu; te nas natjeralo, da budemo oprezni i naprama onim podatkom, koji se takovu nadzoru podvrći ne mogu. Florinskij pako uvršćuje mene i Drinova i druge, koji tako postupamo s Konstantinovimi spisi, u „skeptičku školu“ (скептическая школа), koj naziv rado primamo, ako se pod njim razumieva historijska ili kritička škola. Florinskij ide u svojoj naprama Konstantinu povjerljivosti još dalje od Grota. Ovaj naime priznavajući, da su ista izvješća Konstantinova o suvremenih dogodjajih često izkvarena, veli, da „еще съ бо́льшею осторожностью слѣдуетъ относиться къ его сообщеніямъ о древнемъ времени“ (Извѣстія стр. 15). Priznaje nadalje, da Konstantin „не мастеръ справляться съ тѣмъ матеріаломъ, которымъ располагаетъ, и въ этомъ отношеніи, можно сказать, весьма безтолковъ... Действительно оказывается, что историкъ онъ былъ въ сущности весьма посредственный“ (ib. p. 16). Pače gdje je Konstantin imao pred sobom starinske izvore, tuj on, „не имѣя въ виду критической исторіи .. мало заботится о точности и обстоятельности етихъ свѣдѣній; вслѣдствіе етого степенью достовѣрности его источниковъ не всегда опредѣляется достовѣрность его показаній“ (p. 14, cf. p. 18, 21). Čitajući ove odsude, zar se ne bi mislilo, da dolaze iz ustiju „skeptičke škole“? Ali na kakav rezultat dolazi Grot? Bojeći se, da ne bude uvršćen u „skeptičku školu“, odmah se ogradjuje veleći o Konstantinovih starijih „soobščenijah“: „Ихъ нельзя не подвергать строгой критикѣ; но отъ нея еще очень далеко до совершеннаго скептицизма и того отрицательнаго отношенія къ извѣстіямъ Константина, въ какое впалъ въ новѣйшее время одинъ почтенный славянскій ученый“ (p. 15). Dakle po mnienju Grotovu, starija svjedočanstva Konstantinova imadu se podvrći „strogoj kritici“, ali ta je daleko od „podpunoga skepticizma“. Ta

Digitized by Google

i mi drugi, koji spadamo tobož u skeptičku školu, ne zahtievamo i ne radimo drugo, nego da se historijski podatci Konstantinovi podvrgnu „strogoj kritici“; pa ni jednoga od njih ne zabacujemo, dokle ga „stroga kritika“ ne zabaci i ne osudi. Ovo protuslovje izmedju nazora i izvoda kod Grota opazi Florinskij, te mu ga takodjer sročituje. „Мы рѣшительно недоумѣваемъ — опаža — какъ можетъ быть драгоцѣннымъ историческимъ источникомъ писатель который отличается полною авторскою безтолковостью, не умѣетъ справиться съ матеріаломъ, которымъ располагаетъ, мало заботится о точности и обстоятельности свѣдѣній, неисправно предаетъ и пущаетъ то, что слышалъ, извращаетъ (хотя и не преднамѣренно) факты, которые не могли быть ему неизвѣстны; наконец, ясно обнаруживаетъ свою научную несостоятельность и въ хронологіи и въ етнографіи и въ языкознаніи“. (Журналъ CCXIV, 146). Ovu nedosljednost kod Grota pripisuje Florinskij s jedne strane uplivu nas skeptika na iztraživanje Grotovo, s druge strane osvjedočenju njegovu o „avtoritetnosti etogo Vizantijca“, koje si je stekao izučenjem „нѣкоторыхъ свидѣтельствъ Константина“.

Pa sbilja to kolebanje, to „недоразумѣніе“ opaža se uz cielo djelo Grotovo. On vidi na više mjesta, kako se mnogi Konstantinovi podatci o starijoj bizantinskoj i srbskoj poviesti težko dadu dovesti u sklad bud s drugimi tvrdnjami suvremenih spomenika, bud s tiekom dogodjaja; ali ipak nastoji spasiti „autoritetnost etogo Vizantijca“. Navesti ću dva tri primjera. Poznato je, da Konstantin navodi dvie pripoviesti o osvojenju Dalmacije pod carem Heraklijem (610—41): po jednoj osvojili su Dalmaciju najprije Obri ili Slovieni, po drugoj pako za tiem Hrvati i Srbi. O prvoj osvojitbi imade takodjer dvie variante (c. 29, 30). Šafařik je mislio taj nesklad kod jednoga te istoga pisca tiem ukloniti, što je tvrdio, ali ničim nedokazao, da prva pripoviest (c. 29) ne dolazi „vjerovatno“ iz Konstantinova pera. Grotu se ovo Šafařikovo mnienje ne mili, jer drži, da je „только предположеніе, ничѣмъ важнымъ въ сущности не потверждаемое“ (str. 30). Šta dakle misli Grot? Njemu se ne čini čudnovato, što Konstantin u prvoj pripoviesti mieša Obre i Slovjene; pak pusti Dalmaciju osvojiti sada Slovjenom, koje naziva i Obri, sada samim Obrom; jer da je Bizantinac, koj je i onako slab etnograf bio, mogao pomiešati ova dva naroda, koja su i onako često zajedno vojevali proti carstvu; pak mu i za to nije čudnovato, što su s Obri mogli zavojštiti i pridunavski

Digitized by Google

Slavjani" (p. 32, 36). Ali ni s ovim shvaćanjem Grotovim nije sporazuman Florinskij, jer i ono drma odviše „autoritetnošću etogo Vizantijca". Po shvaćanju Florinskoga sastoji se gl. 29 „de adm. imp." iz tri ne odviše tiesno medju sobom svezane česti. U prvoj pripovieda Konstantin o zavojevanju Dalmacije u širokom znamenovanju (zemlje medju Dunavom i Savom te jadranskim morem) od Slovieno-Obara i o stvaranju rimsko-bizantijske Dalmacije; u drugoj česti pripovieda ob odnošaju bizantijske Dalmacije i susjedne slovienske zemlje naprama bizantijskom carstvu do cara Vasilija I., u trećoj česti opisuje rimsko-bizantijsku Dalmaciju. Samo u prvoj česti mieša Konstantin Sloviene s Obri, dočim drugdje pod Sloveni razumieva Hrvate i Srbe; prema tomu prva čest da govori o osvojenju Dalmacije od Obara, ostale dvie da razumievaju osvojenje od Hrvata i Srba. Tako i u sliedećoj 30 gl. iz početka kaže se, kako je Dalmacija zavojevana bila od Slovena; pak u produženju prelazi se opet na Obre. Ovo miešanje Flovinski ne pripisuje Konstantinu nego „njekomu neizviestnomu izpravljaču texta", koji, ne domislivši se, da se pod Slovieni razumievaju Hrvati i Srbi, a „ne imajući nikakova pojma o Obrih, kano narodu posvema različitom od Sloviena dodje na misao, da imena dviju različitih naroda sjedini u jedno, misleći da će tim čitatelju razjasniti protuslovje, koje se u pripoviesti prikazuje" (Žurnal č. 214. str. 161—2). Evo kako se muče ljudi, koji bi silom htjeli obraniti „autoritetnost" Konstantina, te neće da priznaju, da u „etoga Vizantijca" nije bilo jasnoga shvaćanja o osvojitbi Dalmacije za cara Heraklija. Jedni bi htjeli protuslovja u gl. 29 i 30 tim ukloniti, ako uztvrde, da jedna glava nije potekla iz pera Konstantinova; drugi tvrdeći, da je text njeki „neizvjestni popravljač" pokvario; treći, da nije nikakovo čudo, ako je taj Bizantinac miešao Sloviene i Obre, Sloviene te Hrvate i Srbe. A nitko ne dokazuje temeljitosti svojega mnienja. Sve se pako razpada, kad se prizna, da Konstantin, ili je one dvie glave pišući imao pred sobom konfusne izvore, te je i sam bio zaveden, ili je možebit čišće izvore sam konfusno upotriebio. Ne znam i pojmiti ne mogu, kako može današnji historik uzeti u obranu onu konfusiju, koja u gl 29 i 30 pada u oči. Ako uzmeš u obzir kronologičke podatke: to se ondje navodi s jedne strane, da je Solin propao prigodom provale Sloviena-Obara pod carem Heraklijem (610—41), s druge, da su se gradjani solinski, ostaviši svoj razoreni zavičaj, doselili u Ragusu godine 349. Ako uzmeš u obzir etnografiju, miešaju se Slovieni i Obri. Ako uzmeš

Digitized by Google

u obzir način osvajanja, prikazuju se Rimljani stražeći na Dunavu granice carevine proti Obrom-Slovienom kano blune i lole! Pa sve to valja izpričati, valja braniti, valja sve oštroumlje napinjati, samo da se spasi „autoritetnost etogo Vizantijca“ proti „skeptičkoj školi!“ Naprotiv ako se pripoviest Konstantinova omjeri o suvremenih piscih i o nutrnjoj vriednosti svojoj, te se podvrgne zakonu historijske kritike: onda će „autoritetnost“ doduše nastradati, ali biti će spašena — istina. „Skeptička škola“ daje svakako priednost suvremenim ili bar dogodjajem bližim spomenikom pred konfuznim izvještajem Konstantinovim. A po onih spomenicih Sloveni su, a ne Obri, u prvih desetinah VII. vieka koncentrično prodirali k jadranskomu moru (Documenta p. 258—64). Sam Florinskij priznaje (Žurnal ib. 167—8), da su Obri, po svjedočanstvih Menandra i Theophylakta, poslije god. 600 svu svoju silu uprli proti iztočnomu dielu balkanskoga poluotoka, imajući za ciel svojega vojevanja sam Carigrad. On dopušta, da su Obri tek poslije neuspjeha pred Carigradom god. 626 okrenuli oružje proti zapadnomu dielu, te onda osvojili Dalmaciju. Ali uzevši to za izhodište pa držeći se strogo Konstantinove pripoviesti, kano što se Florinskij drži, mora se dopustiti, da su se posljednjih godina Heraklijeva carevanja t. j. izmedju 626 i 641 god. sbili sliedeći veliki dogodjaji: a) Obri osvojili Dalmaciju, b) Car Heraklij zametnuo dogovore s Hrvati i Srbi, koji su tada Karpatom na sjeveru stanovali, da protjeraju Obre iz Dalmacije, pa da oni zaposjednu ovu zemlju; c) Hrvati i Srbi primaju ponudu carigradskoga vladaoca, jedan diel njih uputi se k jugu, prevali Karpate, ide (kako Grot misli) putem Potisja (jer u Panoniji bijaše sila obarska usredotočena), prodre preko Dunava i Save u Dalmaciju, ovdje se „više godina“ (po Konstantinu) biju s Obri, svladaju jih i zaposjednu Dalmaciju, ostavivši „Rimljanom“ samo primorske gradove; d) Hrvati osvojivši Dalmaciju zaposjednu jedan diel Panonije i ovdje osnuju drugu kneževinu; e) napokon Heraklij izprosivši od pape svećenstvo dade pokrstiti Hrvate. Papin poslanik povede sa sobom svećenikâ, te iz njih odabere za Hrvati arcibiskupa i biskupa. Sve ovo dogodi se u petnaest godina! Pa ipak „и съ точки зрѣнія внутренней критики извѣстіе Константина вполнѣ сохраняетъ свою силу!“ (Florinskij: Žurnal. loc. cit. p. 170). Proti ovoj posljednjoj točki diže se i stariji i vjerodostojniji spomenik (Documenta p. 277), po kojom je papa Ivan IV. rodom Dalmatinac (640—42), poslao opata Martina, da odkupi zarobljenike, koje su pogani (gentes) po Dalmaciji i Istri zasužnjili bili i

Digitized by Google

da sv. moći mučenika spasi od obezčašćenja. O pokršćenju indi Hrvata još za Heraklijeva carevanja, koje je već u sebi nevjerovatno, ne može biti govora, a kamo li o uredjenju hierarhije u Hrvatskoj. U Rimu se tek radilo o tom, da se kršćanstvo u onih zemljah koliko više spasi. Imali su nastati mirniji i pravilniji odnošaji u Dalmaciji, da sjeme kršćanstva padne na plodno zemljište.

Podatci Konstantinovi o pokrštenju Hrvata daju takodjer dosta brige onim, koji nastoje „autoritetnost etogo Vizantijca" obraniti proti „skeptičkoj školi". Po Konstantinu bješe na ime Hrvati tri puta u velike kršteni: pod Heraklijem za kneza Porge prvi put, odmah čim su jaram franački stresli za kneza Porina po drugi put, i kada su se povratili pod zaštitu bizantinske carevine pod Vasilijem I. po treći put. Već stariji historici, a medju njimi i Farlati, dosta su se namučili, kako da te Konstantinove podatke protumače i poredaju. I Grotu zadaje to pitanje dosta brige (Izvěstija str. 108, 119—120, 140, 143). Prvo kršćenje priznaje posvema. I drugo, početkom IX. vieka, čini mu se posvema vjerodostojno. Treće pokršćenje ograničuje na srbski narod. Ali Konstantinova viest o pokršćenju Hrvata, poslje kako su franačku vlast svrgli, ne samo ne ima nikakova temelja u poviesti, nego joj se ova pače posvema protivi. Po Konstantinovu shvaćanju, za koja on u ostalom ne navodi nikakove kronologičke oznake, bilo bi ono pokršćenje poslje 823 godine sliedilo, premda su Hrvati još god. 852, a i kašnje, priznavali vrhovnu vlast franačku. Ali za cielo doba pobližih odnošaja izmedju Hrvata i Franaka, premda su oba dolazila u tjesnije doticaje, ne dolazi nigdje spomen, da bi Hrvati još tada pogani bili; a kako su franački ljetopisci pomnjivo bilježili, ako su i pojedini Slovieni, koji su s narodom njihovim dolazili u doticaj, tada još bili pogani, poznato je iz poviesti zapadnih Sloviena. Tako je zabilježeno[1], da je kralj Ljudevit g. 844 dao krstiti 14 českih lehova s pratnjom njihovom. Kada bi hrvatski narod u svojoj većini ili bar u znatnoj množini bio poganinom još izmedju 800—823 god., zar nebi to bili franački ljetopisci zabilježili? Za njekoliko godina kašnje knez hrvatski Mislav obdariva spljetsku crkvu, nastaje živo obćenje izmedju hrvatskoga kneževskoga dvora i rimske stolice itd., prikazuju se okolnosti, kakove ne obstoje u zemljah malo prije poganskih. Hrvatska bijaše od stoljeća kršćanskom zemljom s uredjenom crkvenom hierarhijom. Izmedju Cetine i Neretve,

[1] Rudolfi annales fuldenses ap. Pertz: SS. Germ. I., 364.

Digitized by Google

kod Neretvana, moglo je još biti ostanaka poganskih (Documenta p. 338); ali ovoga diela ne razumieva Konstantin govoreći o drugom pokršćenju Hrvata; nego mogao je u strogom smislu razumievati samo posavsku Panoniju, kneževinu Ljudevita, koji je bio na Franke ustao. Još manje može biti govora o trećem pokršćenju, koliko se Hrvata tiče, koje bi se po pripoviedanju Konstantinovu obavilo bilo pod carem Basilijem, kada su se oni i Srbi oko god. 875—6 povratili pod vrhovnu vlast iztočne carevine (ibid. p. 368). Ovdje je Konstantin čuo, što no se veli, nješto zvoniti ali nije znao odkle i što. Hrvati na ime, podavši se pod knezom Sedeslavom pod vlast grčko-bizantinske carevine, bili su pristupili takodjer ka grčko-iztočnoj crkvi. Ali do skora, kano što se iz pisma Ivana VIII. od 7. lipnja 879 god. (ibid. pag. 8) razabire, pod Sedeslavovim nasljednikom knezom Branimirom vratiše se u zapadnorimsku crkvu. Nego o kakovu pokrštenju naroda, koj je od stoljeća pokršten bio, ne može biti govora.

Kada dakle Grot nastoji opravdati Konstantinovu pripoviest o trokratnom pokršćenju Hrvata: ne obazire se ni najmanje na druge suvremene spomenike, koju tu pripoviest jasno oprovrgavaju.

Još se manje pojimlje, što Grot kuša opravdati posvema smetenu pripoviest Konstantinovu o odvislosti Hrvata od Franaka i o povratku njihovu pod vrhovnu vlast Bizancija (Izvěstija str. 115—23), dočim se za ove odnošaje imade razgovjetnih viesti u suvremenih zapadnih pisaca i domaćih listina, koje su i Grotu poznate, ali koje on podredjuje „autoritetnosti“ Bizantinca. Konstantin bijaše krivo upućen, kada je tvrdio, da su Hrvati tek pod Mihajlom II. (820—29) nekmo li pod Mihajlom III. (842—867), kako ga Grot izpravlja, odpali od Bizancija; dočim su oni pod Karlom vel. zamienili vrhovnu vlast franačku za bizantijsku; krivo na dalje bijaše upućen, kada veli, da su dalmatinski Hrvati oružjem stresli franačku vrhovnu vlast, dočim su se Posavci bili pod Ljudevitom, kojega je zemlja bila sastavnim dielom franačke države, podigli proti Frankom; a dalmatinski Hrvati, kojih je zemlja priznavala samo vrhovnu vlast franačku a nije nikada bila sastavnim dielom franačke države, još su god. 852, kako to potvrdjuje listina Trpimirova, onu vlast priznavali, pa tek pod Sedeslavom uz Bizanciju pristali. Konstantin je ovdje pomiešao kneževinu Ljudevita s kneževinom Borne, koja je pače pristajala uz Franke, kada se Posavac Ljudevit digao bio proti njim. Dok se Grot i Florinskij sliepo budu držali Konstantina, pak svoje znanje samo za obranu njegove

Digitized by Google

„autoritetnosti“ upotrebljivali: dotle se neće okaniti njegovih ničim opravdanih nazora o postanku i položaju posavsko-panonske kneževine (v. Grot: Izvěstija str. 96, 112), kojoj do vremena Karla vel. ne ima nigdje traga, jer su donle Obri ondje gospodovali.

Radi te „autoritetnosti“ zatvara Grot oči pred svjetlom drugih spomenika glede jugo-iztočnih granica dalmatinsko-panonskih, od kada su Panonijom Obri zavladali, dočim po Konstantinu pridružuje Dalmaciji sriemski diel Panonije (ib. p. 46), a zna se, da su Obri već god. 579 Sirmium osvojili, da su se odanle rimske oblasti i većina pučanstva izselile, da je malo kašnje i Singidunum (Beograd) ta nesreća postigla, da je posavska i sriemska Panonija ostala pod Obri sve do Karla vel. Pa Dalmacija nije se donle prostirala ni za Rimljana od dobe, kako je posebna pokrajinska oblast za Panoniju uredjena bila K čemu dakle to navraćanje, samo da se spasi „autoritetnost etogo Vizantijca“?

Najmanje su zastupnici „autoritetnosti“ Konstantina zadovoljni sa zastupnici „skeptičke škole“, kako ovi razpravljaju Konstantinove podatke o pradomovini Hrvata i Srba Grot (Izvěstija str. 58—75) i Florinskij (Žurnal č. 215, str. 301 slj.) slažu se u nastojanju, da i ovdje obrane pripoviest Konstantinovu, te oba prihvaćaju u bitnosti tumačenje i mnienje Šafařikovo o položaju Biele Hrvatske i Biele Srbije. Ali Florinskij obazire se napose na moju u tom pitanju razpravu: „Biela Hrvatska i biela Srbija“ (Rad LII., 140—189) Skupivši u jedno Konstantinove podatke o tih zemljah (de adm. imp. c. 30—32. Documenta p. 207—8) ja sam jih, kano i sve ostale starije viesti, podvrgao historijskoj kritici, te sam se trudio odgovoriti na ova pitanja: a) gdje si je Konstantin predstavljao Bielu Hrvatsku i Srbiju, iz kojih da su južni Hrvati i južni Srbi došli?; za tiem b) je da li je ta Konstantinova biela Hrvatska i Srbija bila i mogla biti pradomovinom južnih Hrvata i Srba, u kojoj su oni do cara Heraklija t. j. do početka VII. stoljeća stanovali? Iz svih oznaka, koje Konstantin navodi o bieloj Hrvatskoj i bieloj Srbiji, izvedoh na a) da si je on te dvie pogranične zemlje predstavljao u poriečju gornje Labe i Visle u neposrednom susjedstvu Njemačke a Ugarskoj na sjeveru. S toga odnoseći zemlju Βόϊκί u koju postavlja Srbe, ne po Šafariku na postojbinu sadanjih rusinskih Bojka u iztočnoj Galiciji, nego na „Boihin, Bêhim, Beheim“ zapadnih ljetopisaca, niesam bieloj Srbiji doznačio na istok onako daleke granice. Izpitujući na dalje, u kojoj se dobi nalazi najstariji trag Slovienom u poriečju gornje Labe,

Digitized by Google

i kojoj su grani slovienskoj ti Slovieni pripadali, dodjoh do toga resultata, da prva izviestna spomen o Slovienih (Winidi, Sclavi) u Polabju potiče od god. 623, da su prema koncu VI. vieka ondje još stanovala njemačka plemena; da se Slovieni, koji se polovinom VII. vieka u Polabju tik sjevernih granica Bojohema spominju, nazivlju imenom plemenskim „Surbi", da je ono Polabje ostalo od tada domovinom tim Srbom, da se u suvremenih spomenicih IX. i X. stoljeća navode takodjer Hrvati u českom Polabju i na iztoku mu u poriečju Visle; a pošto su polabski Srbi, kano što se iz imena vlastitih zaključiti dade, a tako i českí Hrvati pripadali zapadnoj grani Slovienstva, dočim su Hrvati, koji su u XI. stoljeću pripali ruskoj državi, po svoj prilici s ruskimi plemeni istoga porietla biti: to sam na b) zaključio, da polabski Srbi i polabski te vislanski Hrvati niesu s južnimi Hrvati i Srbi istoga plemena bili, da južni Hrvati i Srbi niesu mogli stanovati do Heraklijeva carevanja u poriečju Labe, s toga da jim se ne ima ondje njihova pradomovina tražiti, pa ni s toga ne, što južni Hrvati i Srbi niti nepotiču od onih zapadnih. Konstantin je dočuo, a i uslied sunarodnih odnošaja izmedju Bizancije i Njemačke mogao je dočuti, da imade na sjevero-iztočnih granicah Njemačke Hrvata i Srba, koji vise o Njemačkoj i koji niesu još pokršteni (u velike); pa ne budući viešt etnografiji izvodio je, jednakim imenom zaveden, južne Hrvate i Srbe od zapadnih Hrvata i Srba, držao jih za jednoplemene i obima doznačio jednu pradomovinu. Ovo sam mnienje obširnije obrazložio i podkriepio. A niesam ostao na negativnom stanovištu, već sam očitovao svoje mnienje o sbiljnoj pradomovini Hrvata i Srba. „Neposredna pradomovina Hrvatom i Srbom — to je moje mnienje — iz koje su se oni doselili u balkanski poluotok, ne mogaše biti srednje i gornje Polabje, koje su prvo zauzimali u X. stoljeću Konstantinovi bieli Srbi, a drugo dielomice njegovi bieli Hrvati; jer su ove zemlje, neposredno iza germanskih, zauzela slovenska plemena zapadne grane; ali mogla bi se pradomovina južnim Hrvatom i Srbom tražiti u poriečju gornje Visle i gornjega Dnjestra, u koje su se pomakli pravcem južno-zapadnim do gora karpatskih iz poriečja srednjega Dnjepra, imenito iz prostrane nizine pripetske."

Ovo su u kratko resultati mojega iztraživanja o Konstantinovih podatcih glede biele Hrvatske i Srbije te glede bielih Hrvata i Srba. Naprama tomu Florinskij navodi najprije u kratko Šafařikove dokaze, kojimi bi se imalo utvrditi, „da su se granice biele Srbije

Digitized by Google

i biele Hrvatske, po predstavi Konstantina, prostirale od Sale do Dnjestra". Šafařikove dokaze valja (a toga ne čini Florinskij), u dvoje podieliti: jedni se na ime upiru na Konstantinov opis biele Hrvatske i Srbije; drugi pako, naravi jezikoslovne, imali bi opis Konstantinov popuniti, pa imenito potanje ustanoviti iztočne i sjevero-iztočne granice onih zemalja (Slov. starožit. str. 637 slj.). Oni prvi dokazi tiču se geografskoga tumačenja imena Φραγγία ἥ καὶ Σαξία, Τουρκία, Βαγιβαρεία, Βόϊκι, uz koje zemlje da su se biela Hrvatska i Srbija prostirale. Prva dva imena niesu ni Šafařiku dala potežkoća, te je i on razumievao pod prvim Njemačku cara Otona I., pod drugim zemlju Magjara, koje Bizantinci zovu Τούρκοι. Glede trećega imena Šafařik se povratio na starije i to jedino opravdano tumačenje, po kojem se razumieva Baioaria. Ali kod četvrtoga imena Šafařik je novim putem udario, razumievajući pod njim, kako spomenusmo, zemlju sadašnjih rusinskih Bojka, koja se od izvora Dnjestra u njegovu poriečju do Pruta u iztočnoj Galiciji stere. Ovdje je dakle Šafařik odstupio od starijega mišljenja, da Βόϊκι po izgovoru grčkom dolazi od Behemi, Behin, Beheim, Beheimare itd. franačkih ljetopisaca. Šafařik ne može za svoje mnienje navesti drugo van veću sličnost, ili istovjetnost imena Βόϊκι sa slovj. Bojki. Ali tomu se položaju opire izrična oznaka Konstantinova, da „mjestu Βόϊκι jest pogranična Francia"; što se može odnositi na „Behin" (Česku) ali nipošto na iztočnu Galiciju i gornje poriečje Dnjestra. Kada je Šafařik tako daleko protegnuo iztočne granice biele Hrvatske i Srbije: onda mu valjalo to drugimi dokazi utvrditi, kojimi je mogao onu prazninu od Češke do Dnjestra popuniti. A to je on učinio dokazi, crpenimi što iz jezikoslovja što iz zemljopisa; prvi da pokazuju, da je jezik hrvatski i srbski srodan malo — i bieloruskomu, naprotiv odaljeniji od polabsko-srbskoga; u hrvatskom i srbskom jeziku da imade nadalje dosta rieči litvanskih; oboje pako da svjedoči, da su Hrvati i Srbi u svojoj zakarpatskoj domovini stanovali u susjedstvu malo- i bielo-Rusa i Litvana. Ali ovi jezikoslovni dokazi, o temeljitosti kojih, osobito ob onom drugom, neću ovdje razpravljati, potvrdjuju više moje mnienje o položaju pradomovine južnih Hrvata i južnih Srba, nego li se mogu za protivno mnienje navesti. Ta ja, odbijajući bližu srodnost izmedju južnih Hrvata i Srba i polabskih, pa uslied toga odbijajući mnienje Konstantinovo, da su Hrvati i Srbi došli iz one biele Hrvatske i Srbije, koja je polovicom X. vieka od Njemačke odvisna bila, prenosim pradomovinu južnih Hrvata i Srba više k iztoku, gdje su

Digitized by Google

živila u susjedstvu ruska plemena. Zemljopisni dokaz, da se na ime nailazi na jednaka mjestna imena medju južnimi Hrvati i Srbi te medju ruskimi Slovieni (kano Cetina u Dalmaciji i u Rusiji, pobočni potok Buga, Sana i San u Galiciji, u Bosni i u Kranjskoj itd.), dokazuje odviše, s toga ne dokazuje ništa. Sada je naukom utvrdjeno, da su sva slovienska plemena, stvarajuć mjestna i osobna imena, stajala pod uplivom istih nazora; pa se za to jedno te isto mjestno ime nalazi u različitih zemljah obitavanih od različitih plemena slovienskih; a ne može se odavle zaključiti, da su s toga u pradomovini živjeli jedno uz drugo ili da su ta imena prenieli iz pradomovine u novija obitališta. Tako n. p. rieka od apelativa „bystr“ imade u Hrvatskoj, Srbiji, Kranjskoj, Bugarskoj, Českoj, Poljskoj, Ruskoj itd. t. j. u svih zemljah slovienskih; od apelat. glȩbok imade potoka u Kranjskoj (Globovica), Štajerskoj (Globetka) Srbiji (Duboki potok, Duboka), Galiciji (Glęboka), Českoj (Hluboka) itd. Potok Glina u Hrvatskoj, Hlina i Hlinice u Českoj itd. (Miklošić: Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. Wien 1874). S toga kada bi Florinskij pomnjivo bio proučio moje iztraživanje o položaju pradomovine Hrvata i Srba onkraj Karpata, ne bi si bio postavio pitanje: „О чемъ же хлопоталъ уважаемыи хорватскій хисторик? Возставая противъ Константина Порфиророднаго, онъ въ концѣ концовъ пришель къ тому, что прямо вытекаетъ изъ свидѣтельствъ етого лѣтописца“. (Žurnal č. 215, str. 322). Jer „iz svjedočanstvi toga ljetopisca ravno izlazi“, da su južni Hrvati i Srbi do Heraklija stanovali ondje, gdje su u X. stoljeću živili „bieli“ Hrvati i Srbi; a ovi su po predstavi Konstantinovoj stanovali u krugu državne vlasti njemačke, daleko od sadašnjih galičkih Bojka, daleko od zemlje, u kojoj se imade tražiti pradomovina južnih Hrvata i Srba. Ja „bieloj“ Hrvatskoj i Srbskoj ne dajem prama iztoku onoga obsega, koj joj daje Šafařik i po njem Grot i Florinskij.

Florinskij toliko se uzdaje u „avtoritetnost“ Konstantina, da ne samo vjeruje, da južni Hrvati i Srbi potiču od njegovih „bielih“, nego čak misli, da su braća, koja su jih vodila po Konstantinu sa sjevera na jug, osobe historijske, u što Grot ipak ne vjeruje, da su imena njihova pače „заимствованы прямо изъ официальнаго источника“. (Ibid. p. 310).

I glede povoda, kojim su Hrvati i Srbi sa sjevera krenuli put juga, pristaju Grot (Izvěstija str. 78. Archiv V, 395) i Florinskij (Žurnal 215, 308) uz Konstantina, držeći, da su dogovorno s ca-

Digitized by Google

rem Heraklijem, a ne kano neprijatelji carevine, osvojili Dalmaciju. Da su bili pozvani, i da su taj dio carevine po ugovoru s predstavnikom njezine vlasti zaposjeli, navodi Grot ove razloge: a) Hrvati i Srbi nebi bili živili kroz stoljeća u onoj mirnoj ovisnosti od iztočno-rimske carevine, da su prodrli oružjem na njezino zemljište te ga silom zaposjeli. b) Neima sumnje, da su pojedina slovjenska plemena zaposjela zemlje carevine mirnim putem i bez odpora sa strane državne vlasti; a u našem slučaju državna je vlast ratarstvu odane i radine Slovjene naprama divljim Obrom smatrala za dobrodošle gostove, te jih je mogla proti Obrom kano jak bedem upotriebiti. Ali prvi dokaz odviše dokazuje, s toga ne dokazuje ništa. Neima sumnje, prem to doznajemo iz jedinoga Konstantina, da su Hrvati i Srbi prije franačke dobe priznavali vrhovnu vlast iztočno-rimskih careva. Ali odavle ne sliedi, da se je to priznavanje osnivalo na načinu, kojim su Hrvati i Srbi zaposjeli donle rimsku Dalmaciju t. j. da su za to, jer su priznavali onu vrhovnu vlast, imali zaposjesti zemlju iztočno-rimske carevine sporazumno i dogovorno s njezinom glavom. Ta Hrvati su pod Karlom velikim priznali vrhovnu vlast vladaoca zapadno-rimske carevine, i to ne primorani silom oružja; pa se odavle nemože zaključiti, da su možebit od predšastnika njegovih u vlasti dobili Dalmaciju. Nazori sunarodnoga prava i čitavi sunarodni državni sustav u Evropi one dobe težili su za tim, da omanje države dodju u njeku, prem veoma slabu i krhku, odvisnost od nosioca vrhovne vlasti rimske carevine, za koje bijahu do Karla velikoga smatrani jedini bizantinski, kašnje ovi te franački i njemački vladaoci. Ovim se nazorom pokoriše vladaoci manjih država, osim onih i u takovih okolnostih, koji i kada dodjoše u sukob s nosioci rečene državne vlasti. Ti vladaoci mogahu se tomu sustavu podvrći tim laglje, što je odvisnost njihova veoma slaba bila i nije njihove vlasti u samoj državi njihovoj ograničavala i što su onom priznajom postali dionici blagodati, koje su iz velike zajednice kršćanske proizlazile, a jedna od posljednjih ne bijaše ona, što su se manje države u sunarodnih sukobih mogle osloniti na podporu one silne vlasti, koja je u glavi rimske države predstavljena bila. Pak i ta ovisnost visila je obično o velikoj politici. Veliki bizantinski vladaoci umjeli su svoj ugled kod malih balkanskih država što uzdržati što uzpostaviti. Naprotiv i taj je ugled pao, kada je vrhovna državna vlast u Carigradu oslabila i omalaksala. Tiem se dogadjalo, da su balkanske države sada priznavale onu vrhovnu vlast

Digitized by Google

sada ju odbijale, te tražile druge sveze za obranu svojih interesa. Šta se Hrvatske tiče, knez Borna volio je zamieniti bizantinsku vrhovnu vlast s franačkom, knez Sedeslav (877) opet se povratio u prvašnji odnošaj naprama Carigradu, kada je ondje sjedio na priestolu znameniti car Vasilij I.; prvi kralj hrvatski Tomislav živio je u dobrih odnošajih s Carigradom; kralj Kriesimir II. podao se u okolnosti, koje je silni car Vasilij II. (Bugaroubijca) stvorio bio na poluotoku balkanskom itd. Njeki hrvatski vladaoci tražili su prijateljstvo u Carigradu, da dobiju slobodnije ruke u dalmatinskih gradovih, u kojih se vlast bizantinska najdulje sačuvala bila; tako sam najmudriji vladalac kralj Petar Kriesimir. Sve ovo potvrdjuje, da odnošaju izmedju Hrvatske i Carigrada ne treba tražiti razlog u načinu prvoga zaposjednuća Dalmacije. Primjer Bugara, na koj se Grot poziva, ne odlučuje ništa. Bugari su uviek bili agresivni susjedi Carigradu. Oni su osvajali jednu pokrajinu za drugom, prodirali u zemlje s grčkim elementom, sve to više stješnjavali samu priestolnicu carevine. S takovim susjedom nije se moglo živiti u drugom nego li u ratnom odnošaju: ili ga valjalo uništiti ili abdicirati. Onaj drugi dokaz Grotov naliči umovanju „a posse ad esse". Gdje se o historijskoj istini radi, ne pita se: niesu li Hrvati i Srbi mogli zaposjesti Dalmaciju dogovorno s bizantinskim carem; nego imade li dokaza, vanjskih ili nutarnjih, za tu tvrdnju? Od kada su Slovieni, počam od dobe cara Justiniana I., stali u velike prodirati sa lieve na desnu obalu Dunava u bizantinske pokrajine, nalazimo, da su te provale bile neprijateljske i da su jih carevi svom silom carstva zapriečiti nastojali. Zaposjednuća rimskih pokrajina bila su oružjem izvojštena; širenje izvodilo se mirnim putem po župah, koje su pojedina plemena zapremila. Šta se imenito Slovjena tiče, koji su se u zapadne pokrajine poluotoka prama jadranskom moru kretali, oni su po svjedočanstvu suvremenih spomenika ovamo oružjem udarali, budi u družbi s Obri budi sami. Takove silovite provale u Ilirik i u Dalmaciju dogodiše se god. 548, 551, 553, 569, 598 (Documenta p. 217 ss.) Provalam tim opirala se carevina oružjem. Jobin prefekt Ilirika i Kalinik exarha Italije, pod kojega je Dalmacija spadala, branili su carevinu većim ili manjim uspjehom. Kalinik je svoj uspjeh u Rim prijavio, a papa Grgur mu čestitao. Ali napokon ostaše svi napori uzaludni. Slovjeni, osvojivši zaledje primorju, stadoše prodirati kroz Istru u Italiju, te približati se (600 god.) glavnomu gradu Dalmacije, Solinu. Rim se je zabrinuo za kršćanstvo u toj zemlji.

Digitized by Google

Gdje je ovdje u svih tih podatcih, koji se u suvremenih izvorih nalaze zabilježeni, ma samo trag mirnomu zaposjednuću? Medjutim su ovi podatci poznati i rečenim ruskim književnikom; ali oni, da spase „avtoritetnost“ Konstantina, tumače jih drugčije. Pod onimi naime Slovjeni, koji su prema koncu VI. stoljeća prodirali silom prama jadranskomu moru, razumieva Florinskij (Žurnal 215, 302 do 308) ono slovjensko pleme, koje da je u dvih granah, iztočnoj (tračko-macedonski) i zapadnoj (noričko-panonski Slovjeni) najprije zaposjelo balkanski poluotok. Ovo pleme bilo je zaposjelo Ilirik prije doseobe Hrvata i Srba. Tada su ovi stanovali još u bieloj Hrvatskoj i Srbiji; pak su nekoliko decenija kašnje ne silom nego dogovorno s Heraklijem zaposjeli Dalmaciju, svladavši ovdje Obre. Hrvati su dakle i Srbi iznimno stupili na pozorište poviesti kano saveznici bizantinske carevine. A kako to? Jer tako piše Konstantin. Grot uzima u pomoć još i Tomu arcidjakona; ali ga navraća na svoju.[1]

Iz ovih primjera biva dosta jasno, koliko se nasilje čini poviesti, da se Konstantin obrani. „Skeptička škola“ prihvaća samo one Konstantinove podatke, koji ili su drugimi spomenici potvrdjeni ili nutarnjimi razlozi opravdani. Ostale podatke zabacuje. Grot i Florinskij prisiljeni su za obranu „avtoritetnosti etogo Vizantijca“ ovdje njegove podatke, ondje ine historijske spomenike drugačije tuma-

[1] Taj pisac XIII. stoljeća pripovieda (Histor. salon. c. VII), da su Goti razorili Solin. Ja sam utvrdio, (Književnik I, 69), da Toma ovdje mješa Slovjene, Hrvate s Goti. Grot dvoji (Archiv V, 396), imadu li se ondje sbilja razumievati Slovjeni, napose Hrvati. Ta dvojba je neosnovana, jer su Tomi u gl. XVI. njegove solinske poviesti „Gothi“ i Slovjeni i Hrvati; „gothicae litterae“ jesu mu pismo od Metoda obreteno, „Gothi“ su mu Hrvati, koji su slovjenski jezik u crkvi branili. Prema tomu Solin bijaše po Tominu mnienju silom od Hrvata, Slovjena razoren. S toga se Tomina tvrdnja u gl. X. neima onako tumačiti, kako ju Grot tumači. Ovdje se Spljet predstavlja kano grad rimski, za koj se je bizantinski car zauzeo bio kod vojvoda Gota („duces Gothorum“) t. j. Hrvata. Car je mogao tim vojvodam zapoviedati, a ovi ga slušati u tom već iz političkih razloga, a da i niesu od njega bili odvisni. Još je uviek rieč careva silna bila, jer se opirala o jakosti velike carevine. Medjutim pisac XIII. vieka tako daleko stoji od onih dogodjaja, da se nanj pozivati može samo u toliko, u koliko se iz rieči njegovih razabrati može, kako je on dogodjaje one shvaćao. Odavle se opet vidi, kako je nesmotrena zloradost našega „Viestnika“ (1881, 3 str. 96), kano da sam uhvaćen, kako sam krivo tumačio Tomu arcidjakona.

Digitized by Google

čiti. Uz to prisiljeni su dopustiti si takovih sloboština, kakovih si nebi smjeli dopustiti onoliki štovatelji Konstantina. Tako Grot (Archiv V, 397), da ukloni zapreke, koje stoje na putu pripoviesti Konstantinovoj o pravcu, kojim je seoba Hrvata sa sjevera na jug pošla, daje jim najlaglju maršrutu. Veli naime, da su Hrvati, pošto je glavna sila obarska u Panoniji osredotočena bila, na svojem u Dalmaciju putu (oko 626 god.) prolazili kroz sadanju iztočnu Ugarsku (Potisje), koja da nebijaše podvržena Obrom: s toga da jim ovi niesu mogli zapriečiti prolaza; te da su za to mogli prieći Dunav bez svake priepone Nije li to preslobodno tumačenje i popunjivanje Konstantinovih tvrdnja? Osim što nije istina, da Potisje nije bilo u vlasti Obara[1], bilo bi mnogo dosljednije za tolikoga privrženika carskoga pisca uztvrditi, da su Hrvati i Srbi sa sjevera prodrli kroz obarsku zemlju u Dalmaciju, ovdje Obre savladali i pokrajinu zaposjeli.

Ocieniv̌i tiem načinom glavne prieporne tačke u razpravah Grota i Florinskoga zaključujem ovu obznanu, prelazeći ostali dio Grotova djela postavljena gore na prvom mjestu. Ovaj drugi dio bavi se Konstantinovimi piscu suvremenimi podatci, te s toga stoji na čvršćem zemljištu. Cielo pako Grotovo djelo predstavlja se pazljivu čitaocu kano radnja nadarena i pomnjiva mladenca, koji je dotičnu literaturu i dojakošnja iztraživanja marljivo proučio; ali stalna si suda o pojedinih pitanjih nije stvorio. Odavle u radnji toliko kolebanje. Ta Grotova radnja bi god. 1876 po historičko-filologičkom fakultetu c. universiteta u Petrogradu zlatnom medaljom nagradjena. Toliko je odlikovanje kano radnja sveučilištnoga slušaoca sbilja i zaslužila. Ima se pače i čestitati sveučilištu, koje umie tako krasne mladjane sile, probudjujuće svojim prvencem najljepše nade, odgojiti. A upravo za to ne smie ni sama radnja viši zahtjev na znanost postaviti, niti se smie drugom mjerom mjeriti, ni drugom cienom cieniti.

[1] Još u ratovih franačko-obarskih koncem VIII. vieka bijaše glavna moć obarska izmedju Dunava i Tise. Ovdje je bio njihov „hringus“, koj kad je Pipin osvojio, protjerao je Obre preko Tise („Pippinus, Hunnis *trans Tizam* fluvium fugatis . . . Eginhardi annal. Pertz: SS. Germ. I, 183).

Digitized by Google

SVEČANA SJEDNICA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

dne 25. studenoga 1881.

I.

BESJEDA

PREDSJEDNIKA DRA. FR. RAČKOGA.

Veleučena gospodo akademici!
Visoko štovani sbore!

Svakomu od nas veselo kuca srdce, što se danas prigodom godišnje svečane sjednice prvi put sastajemo u ovoj čednoj ali liepoj akademičkoj dvorani. Naše veselje raste, kada se sjetimo one pogibelji, u kojoj je naš krasni velikim trudom i ne malom žrtvom jedva dogotovljeni akademički dvor prije godine dana lebdio; pa kada ga opet iza kratka vremena ciela i kano preobražena gledamo. Kao da je i na ovom hramu znanosti već u prvom mu početku odsievnuti imala slika naše za narodnu prosvjetu uporne borbe, u kojoj nam je svaki korak u napried, ne bez bojazni da budemo potisnuti natrag, oteti postojanim naporom svih svojih sila. Naše veselje napokon raste, kada sa osvrnemo na radnju ovoga znanstvenoga zavoda tečajem minule kobne godine; jerbo, kano što ćete se iz izvještaja odmah osvjedočiti, izdavanje književnih proizvoda nije skoro ništa zapelo; a nov prirast oslabio je samo donjekle prema neuklonivim vanjskim zaprekam. S toga se naša ponješto opravdana bojazan, da će na ime minula godina ostaviti u ljetopisu naše akademije njeku prazninu, na sreću nije izpunila.

A da se ta bojazan, hvala bogu, nije izpunila, ima se, osim požrtvovnosti vašoj, ponajviše zahvaliti onoj mudroj, jur kod postanka naše akademije uvedenoj providbi glede osnove u znanstvenoj radnji, po kojoj se ova sama sobom u stanovitom pravcu kroz

Digitized by Google

duže vrieme kreće i razmata, a ne visi o pojedinom slučaju. Što to biva ovako, ne ubraja si naša akademija u zaslugu, osim u toliko, što je umjela usvojiti i u život privesti izkustvo drugih starijih znanstvenih zavoda. Svako učeno i književno družtvo, koje neće da mu rad bude o nepredvidjenu slučaju odvisan, imade ga po njekoj dobro promišljenoj sustavnoj osnovi udesiti, koju može tečajem vremena popuniti i razširiti, ali od nje odstupiti ne smie.

Mi svikolici, vele štovana gospodo akademici, živo osjećamo, da je naša akademija u izvadjanju svoje znanstvene osnove tek u prvom početku. Svaki od vas znade za svoju struku svakom zgodom iztaknuti, što bi akademija za promaknuće njezino učiniti imala. Ali i o tom je svaki od vas uvjeren, da se ona znanstvena osnova, koli u obće toli glede pojedinih struka, samo postupice prema duševnim i materijalnim silam popuniti može i smie.

Dopustite mi, vele cienjeni drugovi! da ovom svečanom prigodom progovorim u pogledu te znanstvene osnove ob onoj struci, kojom se pobliže zanimam, te da nacrtam u kratko, kakav zadatak našoj akademiji u bližoj ili dalnjoj budućnosti predstoji u obradjivanju domaće poviesti, razumievajući ovu nauku u širem i pravom znamenovanju, koja imade cjelokupan prošli život našega naroda, a ne samo pojedine mu grane, prikazati u vjernoj slici.

Kano što je započela, tako imade naša akademija i nastaviti obradjivanje naše poviesti u dvojakom pravcu: u izdavanju na ime spomenika i u znanstvenom iztraživanju odnosećem se na posebna pojedina pitanja cjelokupne narodnje prošlosti. Izdavanje spomenika, t. j. iznašanje na svjetlo historijske gradje iz zabiti riedkim samo pristupne, punim se pravom smatra svagdje glavnim i najdičnijim zadatkom učenoga družtva; jer taj posao zahtieva i više radnika i veće žrtve. Naša akademija, sviestna si ovoga zadatka, izdala je već do sada liep niz spomenika što u posebnih sbornicih što u posebnih djelih, i to ne samo za državnu i crkvenu poviest, na koju se već od prije i kod nas više obaziralo, nego i za pravnu, književnu i prosvjetnu poviest, koja je prije dosta zanemarena bila. Ovu dojakošnju radnju svoju znamenito popuniti će akademija, ako historijsku gradju crpala bude iz različitih vriela; imenito valjalo bi joj čim prije posegnuti u ona vrela, koja obiluju gradjom za poviest posavske Hrvatske i zaledja dalmatinskomu primorju, za koje je do sada najviše spomenika na svjetlo izniela. Tiem neću reći, da bi se ono bogato vrelo, iz kojega je akademija dosada crpala gradju za poviest velikim dielom dalmatinskoga primorja,

Digitized by Google

imalo zanemariti; ali bit će u interesu same znanosti, da mu se i druga dosada netaknuta skoro vrela uzporedice pridruže. Svakomu bo povjestniku dovoljno je poznato, kako se spomenici, crpani iz različitih vriela i odnoseći se na različite donjekle suvisle priedjele medju sobom ne samo popunjuju nego i nadziru. Ta historijska gradja sastoji se ponajviše iz javnih izprava i iz pisama, kojih imade, kano što je obćenito poznato, osobito za posavsku Hrvatsku, u tolikom obilju, da će akademija skoro u nepriliku doći, u kojem obsegu i u kojem obliku da jih izdade. S toga neće se akademija po mojem mnienju moći oteti obzirom, koje joj namiće s jedne strane stroga znanost, s druge štednja vremena, prostora a i novca.

Ali dočim se naša akademija može već do sada izkazati dosta liepim uspjehom u izdavanju ove vrsti historijske gradje, tè joj treba ovu samo popuniti i razširiti iz drugih vriela: malo je ona do sada učinila ili skoro ništa, da se kritički i u dostojnom obliku objelodani historijska gradja druge vrsti, koja na ime leži u ljetopisih i piscih. Ova gradja je poslije slavnoga Ivana Lučića, dakle od druge polovine XVII. stoljeća, skoro posvema zanemarena. Već Lučićevo izdanje starih historijskih pisaca postalo je tako riedko, da ne dotječe širjemu izučanju naše poviesti; a da ono, uz sve priednosti, koje mu se priznavaju, nije ni podpuno, ni prema današnjemu razvoju historijske znanosti, o tom ne treba nikoga uvjeravati. Ova vrst historijske gradje je u nas, kano što je poznato, daleko siromašnija od prve. Historijski pisci niču u obće obilnije u zemljah sa samostalnim bogatim javnim životom, kojega pojavi znameniti upravo utiskuju suvremenikom pero u ruke. Ali naše pisce mogu popuniti izvodi što iz spomenika druge vrsti, što iz stranih historijskih pisaca, tako da bi nam i ovo vrelo historijskomu znanju moglo prilično obilno i neprekidno teći do XVI. stoljeća, t. j. do dobe, u kojoj je naša domovina postala pozorištem borbe izmedju krsta i polumjeseca, a koju nam opisi i izvještaji što domaći što strani dosta pomnjivo crtaju.

Šta se gradje za književnu i pravnu poviest tiče, mogu se ovdje, pošto se ta gradja po unapried ustanovljenoj osnovi na svjetlo iznosi, ograničiti na dvie primjetbe. Veliku je naša akademija stekla zaslugu za književnu poviest, što je stala izdavati ne samo djela hrvatskih pisaca iza XV. vieka nego i spomenike sredovječne književnosti, kojih imade iztočna polovina našega naroda više nego li zapadna. Ovi sredovječni književni spomenici, kada budu jednom sustavnije proučeni, razjasniti će nam pobliže onu prosvjetnu svezu,

Digitized by Google

kojom bijaše iztočni diel našega naroda prislonjen na grčko-bizantinski sviet, kano što nam književni spomenici zapadnoga diela odkrivaju svezu izmedju njega i romanskoga svieta. Ali u tom drugom pravcu postoji po mojem sudu u našoj književnosti i u naših dojakošnjih studijah praznina, koju će imati naša akademija popuniti. Premala se naime pažnja obraćala na latinsku, donjekle i talijansku literarnu produkciju u krilu našega naroda tečajem XV. i XVI. stoljeća, koja je stajala u neposrednoj svezi s onodobnom humanističkom strujom na apeninskom poluotoku, a u posrednoj svezi s našim narodnim literarnim i prosvjetnim pokretom onoga vremena. Za poznavanje toga pokreta, koj je i naš narod, osobito zapadnu mu polovicu, tada zahvatio bio, nezaslužuju manje pozornosti latinska djela Jana Panonca, Elia Crievića, Jakova Bunića, Jurja Šišgorića itd. nego li hrvatska Marka Marulića, Šiška Menčetića, Gjona Držića, Hanibala Lučića itd., kojim dajemo radi jezika prednost. Ali literarno-kulturni historik, koji pazi na nove misli, štono su u dobi renaissance pokrenule evropejskim družtvom, mari jednako za nosioce tih misli, pa bile one odjenute ili općenitim jezikom tadanjega izobraženoga svieta ili posebnim dotičnoga naroda. U nas pako prestaje ta razlika tiem više, što su nosioci prosvjete u našem narodu sami zaodievali svoje misli i osjećaje sada u ovaj, sada u onaj jezik. Ja dakle scienim, da neće naša akademija moći dugo oklievati, a da za popunjenje literaturne gradje nepribere istovietne suvremene latinske spomenike, bar u podpunih izvodih ili u točnoj analizi. — Druga se primjetba tiče gradje za pravnu poviest, koje je izdavanje zasnovano u našoj akademiji u velike. Ova se pako primjetba odnosi na spise hrvatskih sabora, koji sadržavaju velik dio naše poviesti posljednjih triju stoljeća, a zanimaju ne samo prijatelja pravne poviesti nego i svakoga misaona pravo- i državoslovca. Ali izdavanje tih spomenika imalo bi se zasnovati na daleko širjoj podlozi, nego li se kod nas djelomice bilo započelo, i nego li se stalo u susjednoj nam zemlji i po srodnom učenom zavodu uzgredno izvoditi. Pošto i priprave za izdavanje ‡ sam posao mnogo vremena zahtieva, a ta gradja, da izadje na svjetlo, koristila bi u velike: ne može se dosta akademiji preporučiti, da se toga truda, čim uzmogne, svojski lati.

Sakupljanje i obradjivanje gradje za kulturnu u užem smislu i za poviest umjetnosti u našoj domovini, imade takodjer u našoj akademiji doći prije ili poslje na dnevni red. Priznati nam je, da ono malo gradje, što je za ovu granu naše cjelokupne poviesti na

Digitized by Google

svjetlo iznešeno, objelodani većim dielom strana ruka; naša je izniela samo nješto razjasnjujućih ju historijskih podataka. Nebudi nas stid, ovo priznati, jer naši dojakošnji prosvjetni odnošaji nisu poticali domaćih sila na radnju u toj struci. Ali ovoga, neću reći nemara, nego pasivnosti, nestaje i kod nas svaki dan više; jer se opaža, da kulturni spomenici prošlosti, koji su se sačuvali u budi kojem priedjelu naše zemlje i bili oni koje jim drago vrsti, sve to više zanimaju naše obrazovane krugove.

Iztraživaocu prosvjetnih odnošaja zemlje u staro doba služe za gradju starine u užem znamenovanju te rieči. Za kulturnoga povjestnika sadržina mogila i grobova je samo gradja, iz koje on rekonstruira prosvjetne odnošaje zemlje za ono doba, upravo kano što su mu uzvišene sredovječne gradjevine samo gradjom za nacrt prosvjetnih odnošaja srednjega vieka. Starine, za kojih se iztraživanje u naše doba punim pravom mnogo žrtvuje, imadu vriednost gotovo samo za kulturnu poviest i dielomice za umjetnički obrt. Iztraživaoca starina, koje se kod nas i u zemljah balkanskoga poluotoka iznose na vidik, a koje će se, hvala budi političkim preobražajem, u buduće sve to obilnije iznositi, čeka napose liep zadatak u znanosti, kojega će riešenju moći s nadom u uspjeh pristupiti, kada bude još više gradje sa svih priedjela na okupu. Zadatak taj je u tom, da se komparativnom metodom ustanovi, koje starine, t. j. predmeti nabožnoga i domaćega života, pripadaju našemu narodu, a koje drugim narodom, koji su prije njega u potlašnjoj i sadanjoj mu domovini obitavali. Sada se starine obično uvršćuju u dvie velike skupine: klasičku i predhistorijsku. Razaznati predmete prve skupine nije težko, jer su oni malo ne po cielom obrazovanom starom svietu raztreseni, tè jih s jedne strane imade toliko, da je tiem znanstveno njih prispodabljanje olakoćeno, a s druge strane klasičkom se arheologijom znanost već od stoljeća bavi. Ali domaći starinari poseći će u onu drugu skupinu, koja je još uviek nalik nepoznatoj u matematici olini, tè će ondje naći predmeta, koji našim praotcem pripadaju. Onu ulogu, koju je do nedavno u arkeologiji na zapadu igrao keltizam, preuze sada tako zvani trodobni sustav; ali kano što je onaj pobližim iztraživanjem i komparativnom metodom odigrao svoju ulogu, odigrat će ju i ovaj; a da će to biti do skora, imade već dosta u znanosti znakova. Mnoge n. pr. starine nadjene u Njemačkoj, koje su do nedavna bile pripisivane Keltom ili čak u predhistorijsku dobu uvrščivane, sada uslied potanjega i bezpredsudnoga iztraživanja prizna-

Digitized by Google

vaju se za svojinu starogermanskih plemena. Našim starinarom doći će u susret razvoj domaćega starinarstva kod srodnih slovjenskih plemena, imenito kod Rusa, Poljaka i Čeha; jer nemože biti nikakove sumnje, da kano što je u prastaroj davnini bila svim slovjenskim plemenom zajednička prosvjetna glavnica, i predmeti odnoseći se na njihov nabožni i domaći život imali su zajednički tip i karakter. Taj zajednički tip i karakter ima znanost tek ustanoviti. U tom pako, koliko se naše zemlje tiče, imade obradjivanje te znanosti podupirati, koliko je moguće, i naša akademija.

Napokon još mi je na jednu granu obratiti pažnju ovoga učenoga sbora, koja se u novije doba svuda velikom pomnjom goji — a ta je narodoslovje. Ova nauka osvrće se na duševno i tjelesno biće naroda; tè premda se bavi sadašnošću, daje u znanstvenih svojih resultatih ključ za jasnije razumievanje prošlosti pojedinih naroda. Izpitujući fizička i psihička svojstva naroda, njegovu narav i ćud, njegove osjećaje, način življenja i mišljenja, običaje itd. iznosi na vidik takove podatke, koji su podobni mnogu zagonetku u prošlosti njegovoj razriešiti, mnogo zamršeno pitanje stare etnografije razbistriti. Narodoslovje je u njekih pitanjih upućeno na pomoć drugih znanosti, poimence glede fizičkih svojstva naroda na prirodoslovje, glede psihičkih svojstva na jezikoslovje; pak se zato i može većim uspjehom u krilu učenih zavoda gojiti. Naša akademija nije do sada za ovu struku znanosti mogla učiniti skoro ništa; ako izuzmemo gradju sakupljenu u „sborniku pravnih običaja“, namienjenu dà kako posve drugoj svrsi; pà i inače pravni su običaji samo jedna od mnogih objava, kojimi se duh naroda očituje. Gradja za narodoslovje je tako raznolika, tako razgranjena, da se na nje sakupljanje samo uz vješte sile pomišljati može.

Iz ovoga kratkoga razlaganja može svaki izvoditi, koliko još truda čeka našu akademiju na jedinom polju cjelokupne narodne poviesti. Ovo polje nije još izorano, kamo li zasijano, a nekmo li za žetvu dozorilo. Očekuje mnogo poslenika, koji bi taj veliki trud medju sobom podielili; a trebat će mnogo vremena, dok ga postupice izvedu. Ali dobro i koristno je, da si takav zavod, kano što je učeno družtvo, koje po namjeni svojoj ima neumrlo biti, osnovu svoje radnje u cielom obsegu i u pojedinih granah kadšto u pamet dozove. A to je skoro nuždno za učena družtva, koja su, kano što je naša akademija, tekar u početku svoga djelovanja.

Mi možemo medjutiem, visoko štovani drugovi! puni nade u dobar uspjeh nastaviti izvadjanje znanstvene osnove, koju si je

Digitized by Google

naša akademija promišljeno nacrtala. A sada možemo taj rad prosliediti tim mirnije, što nam je pošlo za rukom našu akademiju smjestiti u hram ne samo nje nego i uzvišene svrhe njezine predostojan, u kojem će njezina već sada ugledna učena sredstva svakomu prijatelju znanosti otvorena biti. Naš rad budi i nadalje nadahnut duhom vječite istine i neprekidne požrtvovnosti; pà će ga blagoslov božji do konca pratiti. A ono neizcrpivo veledušja i darežljivosti vrelo, koje nije do sada našoj akademiji presušilo, u buduće presahnuti će tim manje, čim to više svaki dan prodire u sve slojeve našega naroda ono osvjedočenje, da mu se u pravoj prosvjeti nalazi najsigurniji zalog za obstanak i najširа podloga za svestrani razvitak.

Napokon kano zamjenik kod te svečane zgode našega preuzvišenoga pokrovitelja, koji ni ove godine nije propustio dati istinitih dokaza svoje brige za našu akademiju, izručujem vam njegov iskreni pozdrav.

II.

IZVJEŠTAJ

TAJNIKA DRA. P. MATKOVIĆA.

Veliki potres od 9. studenoga tako je jako oštetio i ovu netom dovršenu akademičku sgradu, da je minule godine akademija prinukana bila, obustaviti ne samo svečanu sjednicu, nego na njekoje vrieme i svoje uredovno poslovanje. Usljed oštećene sgrade nije akademija ni studenoga, ni prosinca mogla držati javnih sjednica i čitanja, nit se moglo uredovne poslove obavljati. Budući da su se znatne gradjevne štete naše sgrade jur u svibnju stale popravljati, opet je akademija morala prekinuti svoje uredovno poslovanje i držanje svojih sjednica i čitanja. Dakle kao što se u cielom životu našega glavnoga grada osjećale štetne posljedice velikoga potresa, tako se znatno osjećaju ove godine i u radu naše akademije. Ali pored svih tih velikih zaprieka, s kojimi se imala ova akademija minule godine u svojoj radnji boriti, ipak nije bila ni ova godina, kao što će se iz ovoga izvještaja razabrati, u radnji akademičkoj posve prazna; jer je akademija i prošle godine nastavljala po mogućnosti svoje književno poslovanje, koje se odnosilo prvo na

Digitized by Google

znanstvena iztraživanja, a drugo na izdavanje gradje za izpitivanje jezika, književnosti, historije i prirodnih odnošaja naše domovine. U izdavanju pako svojih radnja nije akademija zapela ni toliko, jer je mogla poseć i u zalihu, koja se je prošlih godina sakupila bila.

Izvješćujuć o stanju i radu jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za minule akademičke godine, počimljem prvim dielom akademičke radnje, te mi je čast najprije spomenuti razprave i druge članke, kojimi su pojedini razredi svaki u svojoj struci nastojali pomaknuti kod nas one znanosti, kojimi se prema svojemu zadatku bave.

U razredu filologičko-historičkom pravi član i predsjednik dr. Franjo Rački u nastavku razprave o zemlji i narodu države hrvatske prije XII. stoljeća izpituje narodnostne odnošaje u hrvatskoj državi za one dobe. Pri tom nametnulo mu se pitanje: imade li za ono doba još traga romanskomu življu izvan njekih primorskih gradova? Ako ima, gdje i kako se je on vremenom prelio u hrvatski? Ako neima, kojim ga je načinom nestalo. Akademik dolazi svojimi iztraživanji do toga rezultata, da je romanski živalj i u zaplaninskoj Dalmaciji skoro jednak život živio kano i u primorskih gradovih još polovicom VI. stoljeća; ali da je zaplaninska Dalmacija u drugoj polovici toga vieka stala stradati od neprijateljskih provala, koje su ponajviše sa susjedne Panonije dolazile. Ovimi čestimi provalami, izseljivanjem i t. d. rimski je živalj već do VII. stoljeća veoma proriedjen i oslabljen bio, tako da ga je u novom narodnom življu do skora nestalo. Onda crta akademik, kako se je razselio hrvatski narod po zaposjednutoj zemlji po župah, pa kako je i on poput drugih Slovena ulazio u zemlju podieljen u plemena, i kako su se ta plemena poredala po župah. Pošto je tim ekspanzivnost naroda razjasnjena, laglje se ulazi u trag procesu asimilacije, koj bješe do IX. stoljeća u bitnosti dovršen u nutarnjosti zemlje. Govoreći o ostancih romanskoga življa u Dalmaciji obširnije razpravlja o romanštini u njezinih primorskih gradovih. Napokon od govara na pitanje: u koliko imade u spomenicih traga pražiteljem i Obrom na zemljištu hrvatskom u ono doba. — Isti akademik priobći prilog za spomenike sredovječne hrvatske poviesti, a to su izvodi iz trogirskih zapisnika gradskih i drugih izprava, koje je za svoju porabu historik Ivan Lučić učinio bio i samo dielomice upotrebio. Ovi izvodi počimlju g. 1226 a obilno

Digitized by Google

teku od konca XIII kroz sav XIV viek i svršuju se s drugom desetinom XV vieka, iza koje navodi još samo nekoliko podataka. Izvodi ovi jesu znameniti za to, što nadomješćuju izvornike, kojih je veći diel propao. U akademičkom vlastoručnom Lučićevu rukopisu nisu svagdje poredani kronologijski, ali akademik priredi jih za izdanje po godinah. — Isti priobćio je cirilsku listinu povljanskoga samostana sv. Ivana na otoku Braču, koja je pisana g. 1250, ali sadržaje takodjer stariju od g. 1185. Ova je listina znamenita što je najstarija od svih hrvatskih cirilicom pače i glagolicom pisanih javnih izprava; a zanimiva je ne samo za historika nego i za jezikoslovca. Ovom se takodjer listinom potvrdjuje, da je njekada i u zapadnom dielu našega naroda cirilica pored glagolice u javnoj porabi bila. — Napokon priobći isti predsjednik dva priloga za poviest bosanskih Patarena iz rukopisa rimskih u vatikanskoj i propagandinoj knjižnici. Prvi je razprava kardinala Ivana Torquemade, pisana g. 1460 povodom onim, kad je bosanski kralj Stjepan Tomaš tri svoja odlična Patarena poslao u Rim k papi Piu II, da jih obrati. Drugi je molitvenik pisan cirilicom rukom Patarena Radosava u vrieme bosanskoga kralja rečenoga Stjepana Tomaša (1443—1461), a znamenit tim, što je on drugi ili treći spomenik domaći patarenski i što sadržaje obću službu božju bosanske crkve, kojom se potvrdjuje, da su obredi njezini bili oni, koji i kod francezkih Katara, toga zapadnoga ogranka one dualističke sekte.

Pravi član Matija Valjavec prinese razpravu Naglas u substantiva ženskoga roda, u kojoj nastavlja svoja u „Radu“ naštampana iztraživanja o naglasu u (novo) slovenskom jeziku. Najprije naime kaže, kakav imaju ženska substantiva naglas u singularu nominativu. Na čelo razprave stavlja rieči od jedne slovke, neglededeć na to: što jim je nastavak ili tvorka; rieči pako od dvie ili više slovaka razredio je akademik po tvorkah.

Pravi član dr. Lavoslav Geitler u svojoj razpravi, o rukopisih glagolskih, koje nadje u knjižnici Sinaj-gore, iztiče dva rukopisa, naime psaltir i tako zvani trebnik. Oba bi rukopisa spadala medju najdrevnije i najobsežnije ostanke staro-slovenske književnosti; jer nedvojbene paleografičke oznake i drevnost jezika uvršćuju jih po sudu akademikovu u drugu polovinu X. vieka. Važnost tekstova sinajskih vidi se odatle, što trebnik slovenski poznavasmo do sad samo iz kasnijih recenzija XII, i XIII. vieka; od psaltira se pako sačuva iz starije dobe samo

*

Digitized by Google

jedan neznatni ostanak slučki. Od trebnika sinajskoga sačuvalo se je u svem 106, a od psaltira 177 lista. Trebnik je kaligrafičko remek djelo iz X. vieka najboljega doba staro bugarske glagolice. Pismo psaltira bilo bi s toga zanimivo, što pravi prielaz med tako zvanom oblom i med najstarijom hrvatskom glagolicom. Starohrvatska neka slova, koja poznavasmo do sad samo iz bašćanske ploče, povraćaju se u sinajskom psaltiru.

Pravi član Sime Ljubić priobći katastar grada i kotara skadarskoga od god. 1416, nadje ga u arkivu mletačkom, a naslov mu je ovaj: omnes et singulae villae totius contratae Scutari tam a parte superiori quam inferiori, et nomina habitancium in dictis villis, et quantum teneatur solvere unusquisque eorum. Ta jaka knjiga ima 172 lista, te neima glede tačnosti i obsežnosti opisa sličnoga do onoga doba ni u samih Mletcih. Akademik je iz toga rukopisa povadio i za štampu priredio sve ono, što mu se činilo od potrebe za poznavanje onih krajeva u ono doba sa gledišta ne samo političko-geografijskoga, nego i filologičkoga, a tim se sve više popunjuje opis istoga sandžakata skadarskoga od Marijana Bolice od g. 1614, koji je isti član izdao u XII. kn. „Starina". — Isti priobći dvie mletačke listine od g. 1444, koje se tiču Danja u istoj Albaniji, i koje su takodjer važne za geografijsko poznavanje onih krajeva.

Ja u nastavku svoga iztraživanja o putovanju po Balkanskom poluotoku XVI. vieka razpravljam o putovanju odnosno putopisih do god. 1550 uključivo, naime o putovanju Kornelija Duplicija Šepera g. 1533, o putovanju Aramontovu, odnosno o putopisu Jeana Chesneau-a od god. 1547 i o putovanju Katarina Zena g. 1550. Uz to govorim o putovanju francezkih učenjaka Petra Gillia i Petra Belona i o putopisu Nikole de Nikolaj od g. 1551. Napokon razpravljam o dvojici našinaca, Bartulu Gjurgjeviću i Ljudevitu Bassano, koji napisaše djela o odnošajih Turske.

Dopisujući član Ivan Tkalčić priobći dva inventara prvostolne crkve zagrebačke iz XIV. i XV. vieka, u kojih ima dovoljno gradiva za onodobnu umjetnost i književnost.

U razredu filozofičko-pravoslovnom pravi član dr. Franjo Marković u svojoj razpravi o njekih glavnih prepornih pitanjih u psihologiji razpravlja o sliedećih

Digitized by Google

pitanjih: 1. o izvorih i metodah psihologije; 2. o teoriji duševnih moći; 3. o temeljnih zakonih za spriečavanje i spajanje pomisli; 4. glede postanka pomisli u prostoru i vremenu, priepor medju aprioristi, empiristi i nativisti; 5. o oprieci idealizma i prostoga realizma te o potrebnom izmiru tih oprieka u izpravljenom iliti po Spenzerovu izrazu u preobličenom realizmu i savezno s tim o tako zvanih lokalnih znakovih kako jih shvaćaju poglavito Lotze i Wundt.

Pravi član Adolfo Veber obznanio je pripoviesti crnogorske i primorske od Stjepana Ljubiše.

U razredu matematično-prirodoslovnom pravi član dr. Josip Schlosser prinese dodatke k fauni kornjaša trojedne kraljevine, kojimi popunjuje svoje veliko djelo o istoj fauni, što ga je minulih godina u tri svezka izdala ova akademija.

Dopisujući član Martin Sekulić u svojoj razpravi, uzrok munjotvornoj sili, napominje, kako je on dokazao u dvie razprave, koje su u „Radu" naštampane, da u galvanskih munjotvorih, koji se osnivaju na lučbenih učincih, postaje struja uslied ovih učinaka, a da munjotvorna sila struje stoji s toplinom, koja se uslied lučbenih učinaka razvija, u prostom razmjerju. Zatim prelazi na dokazivanje da slobodna munjina u otvorenu galvanskom članku (n. pr. Danielovu) postaje poremećenjem prvobitnoga ravnotežja izmedju privlačivih sila u molekulih tekućine i kovine. Iza njekoliko kritičkih opazaka ob Ohmovom zakonu shvaća akademik glavne rezultate ovih svojih iztraživanja na koncu u pet tačaka; pripomenuvši, kako se obje prividno različite teorije o postanku galvanske struje lučbari naime i dotičari, mogu spojiti, ako se dobro shvati način, kako statični odnošaji munjine u galvanskoj struji postaju, kako je to akademik u svojih razpravah razjasnio.

I ove godine poslužilo se više nečlanova organom ove akademije, da pomognu uzraditi domaće polje znanosti, to u historičkom, to u matematično-prirodoslovnom području.

Gospodin Mile Magdić, profesor na gimnaziji u Senju, priobći priepis izprava gradskoga arkiva senjskoga od god. 1438 do 1583.

Gospodin Toma Maretić, profesor na gimnaziji u Zagrebu, prinese razpravu Studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba, koja ima četiri diela. U prvom se dielu prikazuje, kako prost hrvatski i srbski narod rado etimologuje rieči, i kako više puta traži sličnozvučnost medju pojedinimi

Digitized by Google

riečmi, a s tim se dovode u savez vjerovanja, koja su nastala na tom temelju. U drugom dielu govori pisac, kako prost narod nalazeći sličnost medju dvie stvari lako prelazi na misao, da te dvie stvari stoje medju sobom u njekom nutarnjem savezu i prema tomu udesava njeka svoja vračanja i vjerovanja. Treći dio razprave tumači ona narodna vjerovanja, koja su tim nastala, što narod u svojoj fantaziji oživljuje i niemu prirodu oko sebe. U četvrtom dielu razlažu se različite asocijacije ideja, koje su navele narod na ova ili ona vjerovanja. Pisac se u tih studijah obazire i na vjerovanja srodnih sadašnjih naroda, kao i na narode klasičke grčki i rimski.

Gospodin dr. Izidor Kršnjavi, sveučilištni profesor u Zagrebu, prinese prilog k ikonografiji boga otca, u kojem dokazuje, da je kriv Didronov prije više decenija izrečen nazor, da su istom u XIII. vieku počeli prikazivat u slikah boga otca. Pisac dokazuje, da je već prije Didrona bilo u djelih XVII. vieka publikovano sargofaga iz katakomba, na kojih je prikakazano trojstvo, pa osobito iztaknut typ boga otca. Nova našašća Rossi-eva dopunjuju i u tom ikonografiju kršćansku te utvrdjuju piščev nazor, da su prastari spomenici doduše riedki, na kojih je bog otac prikazan; ali da se je typ boga otca počeo razvijati u isto vrieme kad je slika Isusova prestala biti li simbolična, pa kad je typ Isusov u umjetnosti postajao individualnim.

Gospodin Vladimir Kačanovski, kandidat sveučilišta moskovskoga, priobći njekolika priloga za apokrifnu literaturu pod naslovom: apokrifne molitve, gatanja i priče. Ovi prilozi izpisani su iz rukopisa rumjancovskoga muzeja u Moskvi, zatim iz sbirka manastira Savina u Boci kotorskoj, narodne biblioteke u Biogradu, manastira Kuveždina u Sriemu i manastira Rila u Bugarskoj. Rukopisi su iz XIII. do XVIII. stoljeća.

Gospodin Ljubomir Stojanović u Biogradu, priobći njekoliko srpskih ljetopisa, koje on po rukopisih prozva: studeničkim, Hadži-Jordanovim, sjeničkim, podgoričkim i Vrkovićevim.

Gospodin G. A. E. Jurinac, gimnazijski profesor u Varaždinu, prinese razpravu Prilog k poznavanju obloustke (Petromyzon Planeri Bl.), u kojoj priobćuje svoja iztraživanja glede ove ribe, koja je po zoologe osobito za to zanimiva, jer njekoji učenjaci tvrde, da je *Ammocoetes branchialis Cuv.* samo ličinka obloustke, koja se samo jedanput za života mriesti i odmah pogiblje. Apodiktički to do sada nije dokazano, i uprav o tom je

Digitized by Google

nastojao i pisac motreć tu ribu u svakom stupnju razvoja; nu do definitivna rezultata nije nit on jošte dospio, premda je mnogo toga opazio, što potvrdjuje donjekle tvrdnju onih, koji vele, da se oblo-utske jedanput preobrazuju, mrieste i ginu.

Gospodin Stjepan Schulzer Müggenburžki u Vinkovcih, prinese razpravu pod naslovom: Deset dana u Djakovu. Pisac pripovieda, da mu je zadaćom života iztraživanje domaće flore gljiva, i za to da se odazvao pozivu preuzvišenoga g. biskupa Strossmayera, da pretraži u mykoložkom pogledu Djakovštinu. U svojoj razpravi razlaže uspjeh svoga deset dnevnoga boravka u Djakovu, te nabraja sve gljive za ono vrieme ondje nadjene. Poznatim napominje samo ime, a nepoznate opisuje potanko. Za to kratko vrieme našao je 88 vrsti, te je svoje veliko djelo, o kojem radi, obogatio s 21 vrsti, a mykologiju u obće sa 15 vrsti, koje, koliko pisac znade, do sada nisu bile poznate znanosti.

Gospodin Gustav Janeček, sveučilištni profesor u Zagrebu, u svojoj razpravi o elektrolizi solnih raztopina dolazi za sada putem zanimivih pokusa do sliedećih rezultata: a) da se kod prolaza galvanske struje vodenom raztopinom soli, i voda i sol raztvaraju; b) da je raztvaranje vode tim jače, čim je raztopina više koncentrirana; c) da voda kod elektrolize mnogo manjom mjerom učestvuje nego li sol. — Isti prinese razpravu k teoriji zemljotresa, u kojoj razpravlja o svojoj teoriji potresa, koja se temelji na dvie izreke: prvo, na obće poznatom i od svih geologa poprimljenom mnienju, dapače na nepobitnoj istini, da je toplota u utrobi naše zemlje veoma visoka. Druga izreka, na kojoj se teorija, što ju pisac razvija, temelji, jest neprestano ohladjivanje naše zemlje od periferije prema središtu. — Isti prinese članak o sudbeno-kemijskom dokazivanju arsena, u kojem dolazi do toga zaključka, da se u slučajevih, gdje se imadu dokazati samo tragovi arsena, sva rabljena kemikalija moraju u Marsch'ovu aparatu najmanje 4 do 6 sati kušati, na ime tako dugo, koliko je trebalo, da upitna tvar dade jasno zrcalo. — Isti pisac priobći svoja lučbena iztraživanja vode iz zagrebačkoga vodovoda, o kojoj je g. 1880 šest analiza izveo. Voda je u tu svrhu uzimana iz vodovoda u razno godišnje doba i za najraznijih okolnosti vremena. Piščeva su iztraživanja dokazala, da pomenuta voda (spodnja savska) ima prilično stalan sastav, jako malo ovisan od okolnosti vremena, te je, kao što se iz geoložkih odnošajah očekivati dalo, voda tvrda. Potres od 9. studenoga 1880 nije ni

Digitized by Google

najmanje sastav vode promienio. — Isti priobći članak, u kojem dokazuje, da je našao mikroskopičke ledce tridimyta u izradjenoj platini, gdje su po svoj vjerojatnosti postali već prvotnim taljenjem platine iz kremične kiseline.

Gospodin dr. Dragutin Čeh, docent moskovskoga sveušilišta, prinese razpravu Hmelj kod drevnih Sjevero- i Jugoslavena. Ova razprava sadržava dosta tehnologijskih i historijskih dokaza, iz kojih se razabire, da poraba hmelja u tehniki, sadjenje hmelja i varenje piva nije izumak Niemaca, već da su koristi hmelja prvi u trag ušli Slaveni, i to već za davnih viekova, dok su još bili pogani. Govoreć nadalje o sadjenju i porabi hmelja u južnih Slavena, trudi se dokazati, da se je u drevno doba kod Bugara, Hrvata i Srba posvuda hmelj sadio i pivo varilo. Uz to ističe pisac narodno vjerovanje, da je hmelj simbolom svega zla, plodom crnoboga, a uzrok bi bio takovomu shvaćanju, što se pripisivalo hmelju svojstvo, da pretvara slador i škrob vrenjem u alkohol, koj onda opaja ljude i radja hudimi posljedicami.

Preostalu radnju od prošle godine priobćila je ova akademija u LV., LVI., LVII. i LVIII. knjizi ovogodišnjega „Rada“, i peta, naime LIX. knjiga je pod štampom, te će do kraja ove godine svjetlo ugledati. Preostale radnje objelodaniti će se u „Radu“ sliedeće godine. — Pomenute omanje historijske i književne spomenike priobćila je akademija u svojem sborniku „Starina“, kojih je XIII knjiga jur nastampana, te će se za koj dan učenomu svietu predati. U ovu knjigu uvrštene su dvie radnje, o kojih sam izviestio u minuloj svečanoj sjednici, naime od pr. čl. S. Ljubića izvještaj o dubrovačkoj republici od g. 1766 i od mene putopis Gjure Husa.

Osim ovoga rada jugoslavenska je akademija i prošle godine što više nastojala o izdavanju gradje za jezik, historiju, pisano pravo slovenskoga juga i o upoznavanju prirodnih odnošaja naše domovine. Od djela ove vrsti izdala je akademija ove godine XI knjigu starih pisaca hrvatskih, o kojoj sam imao čast u izvještaju od minule godine potanja kazati.

Nastavljajuć izdavanje izvora za jugoslavensku historiju i pravo, ova je akademija odlučila, da se prema priredjenoj gradji ove godine nastavi izdavati listine iz mletačkoga arkiva o odnošajih mletačke republike prema jugoslavenstvu, što je sakupio i za štampu priredio pr. čl. S. Ljubić, štampaju se u

Digitized by Google

XII knjizi Monumenata, koja će do kraja ove godine na sviet izaći, a u njoj se nalaze listine poslije god. 1412. I treća knjiga juridičkih spomenika, koju sam u izvještaju od minulih godina spomenuo, bila bi ove godine izdana, da se nije redaktor sbornika pr. čl. dr. J. Hančl u Prag preselio; nu akademija se nada, da će uz dojduću akademičku godinu svakako svjetlo ugledati. — Ova je akademija jednakom brigom nastojala i ove godine oko ostalih u poznatoj svojoj osnovi navedenih historijskih posala; ali ti poslovi spadaju po svojoj naravi medju one književne radnje ove akademije, koje će trajati više godina. Akademija se je trudila i ove godine, da potraži put, kojim bi se najlasnije mogli iznieti historijski spomenici dubrovačkoga arkiva, o čem sam u izvještaju od minule godine obširno govorio. Opetovana njezina molba kod c. kr. austrijskoga ministarstva u Beču i namjestničtva u Zadru žudjenim je napokon uspjehom okrunjena. Preuzvišeni gospodin dalmatinski namjestnik, bar. Rodić, uvidivši obću korist, koja će poteći nauci iz historijske gradje dubrovačkoga arkiva, veledušno dozvoli, da se pomenuti spisi svezak za svezkom šalju na porabu akademiji u Zagreb, a tim je pružena mogućnost, da će se ne samo dojduće godine opet jedna knjiga dubrovačkih spomenika na sviet izdati, nego da će se gradja pomenutoga arkiva, toli znamenita za historiju jugoslavensku, u dojduće brže na sviet izdavati. S toga neka mi bude dopušteno, da se ovom svečanom prilikom njegovoj preuzvišenosti dalmatinskomu namjestniku glede njegove odluke na ime akademije svesrdno zahvalim.

Veliki potres od 9. studenoga 1880 ponukao je ovu akademiju na odluku, da se u svrhu znanstvenoga razjasnjenja sakupe po našoj domovini svi podatci, koji se odnose na onaj užasni pojav, te da se za znanstvenu porabu tiskom priobće. Akademija je razposlala bila u tu svrhu poziv na vanjske prijatelje po našoj domovini moleć jih, da bi ju izviestili o svih pojavih, što bi jih kod potresa bili opazili. Gradja je u obilju sakupljena i u toliko uredjena, da će se za koj dan moći akademiji predati, koja će ju poput izvještaja tiskom objaviti. — I djelo pr. čl. dra. Gjure Pilara, fosilna flora susedska, bilo bi ove godine izašlo, da nije poznata bolest akademikova radnju zaustavila; nu akademija se čvrsto nada, da će to djelo dojduće godine svakako na sviet izaći.

Posao oko hrvatskoga akademičkoga rječnika i ove je godine toli znamenito napredovao, da je akademija, kao što je

Digitized by Google

prošle godine obrekla, izdala drugu i treću svezku, svaku u 15 štampanih araka u velikoj osmini, sadržujuću rieči od *besjede* do *buka*. Neumornim pako radom učenoga urednika dosta hitro napreduje redakcija, da je čvrste nade, da će i u napredak svake godine po dvie svezke na sviet izlaziti. O postanku, važnosti i dojakošnjem radu oko ovoga monumentalnoga djela, kao i o zadaći, koju akademija rješava izdavanjem pomenuta rječnika, obširnije sam progovorio u izvještaju minule godine. — Ali da se taj vele mučan posao mogao nastaviti, ima se zahvaliti takodjer i kneževskoj srbskoj vladi, a to se i ovom prilikom zahvalno spominje, što ostavlja prof. dra. Gj. Daničića ovdje, dok taj uzvišeni zadatak nesvrši. — Da je pako akademija mogla iz svoga čednoga godišnjega prihoda ove godine dvie skupe svezke rječnika izdati, zahvaliti se ima pripomoći, koju joj visoki sabor odnosno visoka kr. zem. vlada i preuzvišeni pokrovitelj i ove godine u to ime pružiše, za to budi visokomu saboru, kr. zemaljskoj vladi i preuzvišenomu pokrovitelju na tom veledušnom daru iskrena hvala. — I ove gogine nastavljalo se sakupljanje rječničke gradje radom dojakošnjih vriednih pomoćnika, imenito gg. pr. čl. M. Valjavca i S. Žepića, I. Broza, T. Maretića i M. Ivanića u Biogradu. Ovom prilikom čast mi je zahvaliti svim onim, koji su slali rieči redakciji rječnika; na ime gg. Jovanu Bogdanoviću, paroku u Divoselu u Lici, koj je poslao obilnu sbirku imena od domaćih životinja, pa Jovanu Boškoviću, profesoru velike škole u Biogradu za priposlanu sbirku narodnih riečih i fraza; G. Kolombatoviću, profesoru spljetske realke za priposlanu sbirku imena riba dalmatinskoga primorja; gosp. Ivanu Danilu u Zadru, A. Ostoiću, kandidatu profesure na Braču i Kosti Crnogorcu, gimnazijskomu profesoru u Biogradu. Uz ovo skupljanje obavlja se i redanje gradje, u to ime rabi akademija dvie ciele sile, a bilo bi se redanje ove godine završilo, da nisu gradnje u akademičkoj sgradi bile tomu na put stale.

Jedva što je gradnja sgrade, koju si je akademija zamislila, da ju sagradi za se i za sbirku umjetnina, bila dovršena, znatno ju iz nutra ošteti veliki potres od 9. studenoga da su tim, kao što sam u izvještaju od prošle godine napomenuo, ne samo sve osnove akademije bile poremećene, nego su i tim nastale za akademiju nove brige, odkuda će one velike štete u svojoj sgradi popraviti, pošto gradjevni fond nije dosizao ni za namirenje preliminiranih troškova. Ali ovoj velikoj brigi akademije doskočeno je ponješto tim, što je usljed molbe preuzvišenoga pokrovitelja Nje-

Digitized by Google

govo carsko i kraljevsko apoštolsko veličanstvo blagoizvolilo u ime podpore za popravak potresom oštećene akademičke sgrade premilostivo darovati svotu od 2000 for. iz previšnjih svojih privatnih sriedstva; preuzvišeni gospodin ban pako podielio je akademiji u istu svrhu 500 for. od milodara, a preuzvišeni pokrovitelj 1000 for. Pošto ovi prilozi nit iz daleka nisu bili dovoljni za pokriće popravnih troškova potresom oštećene akademičke sgrade, izjavio se preuzv. g. ban, da visoka kr. zemaljska vlada vodi skrb glede najshodnijega namaknuća sriedstva za pomenuti popravak. I doista visoka kr. zemaljska vlada dala je, upotrebivši spomenuti previšnji dar, na zemaljski trošak za 14.000 for. popraviti sve štete akademičke sgrade, te ju je u predjašnje stanje sasvime povratila. Za to neka mi bude dozvoljeno ovom svečanom prilikom na ime akademije opet izraziti najsmjerniju poklonstvenu zahvalu Njegovomu carskomu i kraljevskomu apoštolskomu Veličanstvu, te najiskrenije zahvaliti se preuzvišenomu gospodinu banu odnosno visokoj kr. zemaljskoj vladi i preuzv. gosp. pokrovitelju za velika ovom sgodom akademiji izkazana dobročinstva. — Pošto je gradnja akademičke sgrade dovršena i računi troškova se zaključuju, čast mi je glede gradjevnoga fonda k izvještaju prošlih godina ovo dodati: sav gradjevni trošak ujedno s gradjevnom upravom bi proračunan na 243—245.000 for., napram kojemu bila je osigurana samo svota od 200.000 for., dočim se je manjak od 40—45.000 for. imao pokriti lutrijom, koja iz poznatih razloga nije bila provedena. Dočim se konačno ukupan trošak izkazuje sada na 238.000 for., preostao bi još manjak od 38.000 for., koji bi imala akademija namiriti. Kraj svega, što je preuzv. pokrovitelj svoj prvobitni prinos dotjerao na 60.000 for., preostao bi konačni manjak od 18.000 for. Buduć da nije bilo nade, da bi akademija sa koje druge strane mogla taj manjak namiriti, nebijaše za nju druge, nego opet posegnuti u svoja sredstva, te zamoliti visoku kr. zemaljsku vladu, da bi akademiji podielila za konačno podmirenje svojih gradjevnih obveza i za nutarnje uredjenje zajam od 20.000 for., koj bi se amortizacijom podmirivao iz akademijskoga godišnjega prihoda. Visoka kr. zemaljska vlada, uvaživši razloge, dopita akademiji uz vrlo povoljne uvjete zajam od 14.000 for., kojimi će akademija imati svojim obvezam zadovoljiti; a za to budi visokoj kralj. zemaljskoj vladi iskrena hvala.

Pošto je na taj način akademička palača dovršena i uredjena, može se pristupiti i k izvedenju one glavne misli, koja je njezinu

Digitized by Google

gradnju potakla. A ta misao, ako nenadodje nepredvidjena zapreka, uredjenje naime galerije, izvesti će se na godinu. Preuzvišeni darovatelj i osnovatelj galerije već je ovih dana poslao ovamo sbirku mjedoreza i drugih reprodukcija kano i njeka skupocjena djela umjetnička; na godinu pako misli, dok se uz ovu zimu, sve što je za smieštenje slika potrebito, priredi poslati svojeslike i ostale umotvorine. I tako osnovana je nada da će se već buduće godine otvoriti galerija, a tom prilikom misli akademija i ovu svoju palaču uz prikladnu svečanost javno otvoriti.

Knjige, koje prispjevaše akademiji od raznih učenih zavoda i družtva, kao i one, koje su joj poklanjali pojedini pisci i rodoljubi, a tako i rukopise sa zahvalnošću je javljala u svojem organu. — Knjižnica se prošle godine umnožila sa 216 djela u 495 svezaka, koja su većim dielom zamjenom nadošla. Sbirka rukopisa obogati se uz ostalo velikim brojem priepisa iz vatikanskoga arkiva, koji su prije u ostavštinu pokojnoga A. Theinera spadali, koje, dobivši od svojega pokojnoga brata kanonika dra. N. Voršaga, pokloni djakovački župnik dr. Angjelko Voršag, na čem budi mu iskrena hvala. Akademiji samoj udesila se sgoda da je nabavila važna rukopisna djela Serafina Crievića „Bibliotheca Ragusina“ u četiri folianta i „Metropolis Ragusina“ u 6 folianta. Pošto je sada akademička knjižnica smještena u definitivnih prostorijah, odredila je akademija, da se čim prije otvori književnomu občinstvu, što će, nadamo se, do skora slieditи. — Još mi je javiti, da je akademija ove godine stupila u zamjenu publikacija s družtvom za historiju i drevnosti u Moskvi, s duhovnom akademijom i sa sveučilištem u Kijevu i s muzejom u Bruselju; a carskoj porodičnoj knjižnici, pa knjižnici vatikanskoj u Rimu i upraviteljstvu narodne prosvjete u iztočnoj Rumeliji šalje svoje publikacije.

Napomenuv do sada povoljne momente u razvoju ove akademije, nemogu mukom mimoići ni žalostnih promjena, što jih akademija ove godine osjeti, izgubivši nedavno smrću dopisujućega člana A. Kotljarevskoga, profesora sveučilišta u Kijevu, koj je 11 listopada o. g. u Pisi umro. Pokojnikom nije samo ova akademija izgubila svojega vrstnoga člana, već je smrću njegovom izgubila i slovenska nauka jednoga od najumnijih svojih radnika. Pokojnik je bio na glasu svojimi arheologijskimi iztraživanji, priobćivši više razprava i članaka u časopisu arhelogičkoga obšćestva u Moskvi, a njegova knjiga o pogrebnyh obyčajah jazičeskyh Slavjan (Moskva 1868) proslavi mu na daleko ime. Iza toga dao se

Digitized by Google

pokojnik na izpitivanje starožitnosti i najstarije historije slavenske, i objelodani dva djela, na ime Drevnosti prava baltijskih Slavjan (I. 1874) i Materyali dlja slavljanskoj istoriji i drevnosti; I. Skazanija ob Otoně bamberskom, o kojih djelih progovoreno je u XXXIII. knj „Rada".

Još mi je o novčanom stanju akademije koju reći. Zakladna glavnica iznosila je koncem godine 1880, ukupno 386.568 for. 77 novč., pošto je na svršetku godine 1879 imala 358.464 fr. 88 nvč., prirasla je dakle ove godine za 28.103 for. 89 novč., i to što petinom kamata, koji se glasom pravila prilazu glavnici, što izplatom starih, što novimi prilozi, koje je akademija javljala sa zahvalnošću u novinah, što i ovom prilikom ponavlja.

Prihoda je imala jugoslavenska akademija 1880. godine ukupno 20.105 for. 7 novč. Od toga je prihoda izdala ukupno 17.510 for. 1 novč., tako da je 2595 fr. 6 novč. za ovu godinu preteklo. Taj višak dolazi odatle, što njeka djela, na ime III. knj. juridičkih spomenika i fosilna flora susedska, nisu bila gotova i doštampana, kada su godišnji računi zaključeni. Kako je akademija svoj prihod upotrebila, pokazali su računi, koje je po pravilih svojih obznanila u novinah.

Iz ovoga izvještaja o radnji našega sbora tečajem minule godine razabrati će svaki nepristrani sudija, da ni ova godina, za naš glavni grad toli kobna, nije bila na naučnom polju neplodna; pa da se i akademija pridružila onomu osvjedočenju svih pravih rodoljuba, da u vrieme nesreće valja čim veću i uporniju radinost razviti.

Pošto su ovom godinom minule tri godine, na koje u smislu 6. članka pravila jugoslavenska akademija bira sebi tajnike, s toga je u svojoj glavnoj skupštini od 20. studenoga o. g. izabrala opet za tajnike prave članove dra. B. Šuleka i dra. P. Matkovića.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od sveučilišta moskovskoga: Annales de l' observatoir de Moscou, publies per le prof. Dr. Th. Bredichin. Volume VII. 1. livraison.

Od sveučilišta varšavskoga: Варшавскія университетскія извѣстія 1880. Nro. 1, 2, 3, 4.

Od geolog. družtva u Beču: Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt 1880. Nro. 12—18.

Od pisca: Osservazioni sugli uccelli della Dalmazia, prof. Giorgio Kolombatović.

Od družtva: Časopis matice moravske, ročnik XII (1880), sešit I a II, ročnik XIII (1881), sešit I a II.

Od sveučilišta u Turinu: Bolletino dell' osservatorio della regia università di Torino. Anno XIV. 1879.

Od akademije znanosti u Turinu: Atti della regia accademia delle scienze di Torino, volume XV. dispensa 1—8, volume XVI. dispensa 1—6.

Od kr. zavoda znanosti i umjetnosti u Mletcih: Atti del reale istituto Veneto di scienze, lettere ed arte. Tomo V, seria V, dispensa 1—10. Tomo VI, seria V, dispensa 1—10

Od pisca u Vukovaru: Katolički propovjednik. Teč. V. br. 1—9.

Od uredničtva: Kres, leposloven i znanstven list, uredjuje ga J. Skel. Leto I. Snop 1.

Od pisca: Libri citationum et sententiarum seu: kniby půhonné a nálezove. Tom III. pars altera, edid t Vinc. Brandl. Brunae.

Od družtva: Mjesečnik pravničkoga družtva u Zagrebu. God. VII. br. 1, 2, 3, 4, 5, 6a, 6b, 7a, 7b, 8a, 8b, 9a, 9b, 10a, 10b, 11a.

Od pisca: Летње вечери, приче из народног живота у Србији, написао М. Миличевић.

Od uredničtva: Osvěta. Ročnik XI. Prag 1880. Čislo I—VII.

Od matice srbske: Летопис матице српске, уређује А. Хаџић. књ. 124, 1880, свеска IV, књ. 125, 1881, св. I, књ. 126. 1881, св. II, III.

Od i davateljah u Lavovu: Dla Zagrzebia. Album koła literackiego we Lwowie 1881.

Od magjarskoga historičkoga družtva u Pešti: Századok a magyar történelmi társulat közlönye. 1881-dik évi folyam, füzet I—IX.

Od prirodopisnoga družtva u Gradcu: Mittheilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark Jahrgang 1879. Graz 1880. Jahrgang 1880. Graz 1881.

Digitized by Google

Od sveučilišta u Gradcu: Das chemische Institut der k. k. Universität in Graz von Leopold von Pebal Wien 1880.

Od arheol. družtva u Zagrebu: Viestnik hrvatskoga arheol. družtva. God. III., br. 1—4.

Od pisca u Petrogradu: Начертаніе славянской акцентологіи, сочиненіе Романа Брандта.

Od zem. vlade: Sbornik zakonah i naredaba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju God. 1881., komad I—XVI.

Od srbske vlade: Просветни гласник II. год., свез. 1—20.

Od c geol. zavoda u Beču: Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt 1881. Nro. 1—14.

Od c. akademije u Petrogradu: Записки императорской академіи наукъ Томъ XXXVII., кн. I., II. Томъ XXXVIII., кн. I, II. Томъ XXXIX., кн. I. II.

Od družtva u Spljetu: Bullettino di archeologia e storia Dalmata. Anno IV. Nro. 1—10.

Od uredničtva u Pari u: Revue linguistique et de philologie comparée. Tome XIV. 15 janvier 1881.

Od družtva u Beču: Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien. Band XXIV. Nro. 1—10.

Od sveučilišta vilenskoga: Каталогъ дублетовъ виленской публичной библиотеки. Выпускъ первий.

Od numismatičkoga družtva u Londonu: On some recent discoveries of Ilyrian coins by Arthur J. Evans Esa, F. S. A. London 1880.

Od akademije u Rimu: Atti della r. accademia dei lincei anno CCLXXVIII. 1880—81. Seria terza. Volume V. Fasc. 6.

Od sveučilišta u Odesi: Къ вопросу о взаимныхъ отношеніяхъ.

Od trgov.-obrt. komore u Zagrebu: Izvješće trgovačko obrtničke komore u Zagrebu sa statističkimi podatci o trgovini, obrtu i prometnih sredstvih za godinu 1879.

Od družtva u Brnu: Mittheilungen der kaiserlich-königlichen mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn.

— Mährens allgemeine Geschichte. Im Auftrage des mährischen Landesausschusses, dargestellt von Dr. B. Dudík. Band IX.

Od magjarske akademije: Literarische Berichte aus Ungarn, herausgegeben von Paul Hunfalvy. Band IV. Heft 1—4.

— Ungarische Revue mit Unterstützung k. ungarischer Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Paul Hunfalvy. 1881. Heft I, II.

— Monumenta comitialia regni Transylvaniae. Hatodik kötet (1603—1614). Budapest 1880.

— Az Eltünt régi vármegyek. I. II. kötet.

— Archivium Rákóczianum.

Od c. sveučilišta u Kazanu: Lietúviškos Dájnos uzrašytos par Antáną Juškéviče velûnós apigardoje iš zódziu Lietùvnu dajninińku iz dajnęnkiu, ąntrà II., tájda 1, 2, 3 i 4.

— Извѣстія имп. руск. географическаго общества издаваемыя подъ редакціею В. И. Срезневскаго. 1881., годъ XVII., томъ XVII., выпускъ I, II, III.

Digitized by Google

Od lječničkog družtva u Zagrebu: Lječnički viestnik, organ sbora liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije. God. V. Br. 1, 2, 3, 4.

Od ces. rusk. arheologičkoga obščestva u Petrogradu: Поѣздка въ Румелію, од Архимандрита Антонина. Санктпетербургъ 1879.

— Описъ древнихъ рукописей хранящихся въ музеѣ имераторскаго рускаго археологическаго общества, составлена Д. Прозоровскимъ 1879.

— Критическія наблюденія надъ формами изящныхъ искуствъ, выпускъ первый, общество древняго Египта, сочиненіе Адріана Прахова 1880.

— Извѣстія имераторскаго рускаго археологическаго общества. Томъ девятый 1880.

— Путешествіе въ Туркестанъ, члена-основателя общества А. П. Федченко, собраное отъ импер. общества любителей естествознанія по туркестанскаго генералъ-гувернатора К. П. Фонъ-Кауфмана. Томъ II, выпускъ 15. Томъ III, выпускъ 16.

— О нѣкоторихъ аномаліяхъ человѣческаго черепа и преимуществено объ ихъ распространеніи по расамъ. Дмитрія Анучина.

— Протоколи засѣданій отдѣленія физическихъ наукъ импер. общества любителей естествознанія, антропологіи и етнографіи состоящаго при московскомъ университетѣ.

— Работы произведеныя въ лабораторіи зоолог. музея московскаго университета издаваемыя подъ редакціей А. П. Богданова. Томъ I, выпускъ 2 и 3.

— Антропологическая выставка 1879 года. Томъ III, частъ 1, подъ редакціею А. П. Богданова.

— Юбилей Григорія Ефимовича Щуровскаго.

— Воскресныя объясненія коллекцій политехническаго музея. Томъ III.

Od matice slovenske u Ljubljani: Letopis Matice slovenske za leto 1880. Vredil dr. Janez Bleiweis.

— Vpliv vpijančljivih pijač na posami človeški organizem in na človeško društvo v obče. Spisal M. Samec.

— Oko in vid. Spisal J. Žnidaršič.

— Kopitarjeva Spomenica, vredil Josip Marn.

Od pisca: Десет пара, прича из живота у вароши, написао М. Миличевић.

— Od statističkoga zavoda u Beču: Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1879. Heft VII, VIII, IX.

Od kr. akademije u Monakovu: Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München. 1881. Heft I, II, III.

— Sitzungsberichte der mathematisch physikalischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München 1881. Heft I, II, III.

Od prof. M. Valjavca: Protocollum novum oppidi Kotoriba, inchoatum a. d. 1724. Rukopis.

Veleč. g. vicearcidjakon Šavor pokloni više rukopisa iz zaostavštine pokojnoga velikoga župana N. Zdenčaja.

Od akademika prof. dra. L. Geitlera sliedeći rukopisi, koje je na svom putu u Macedoniji u Bitolju nabavio: 1. Sinaxar praxiapostolus. 2. Praxapostolus. 3. Exapostolus. 4. Oktoëchus.

Digitized by Google

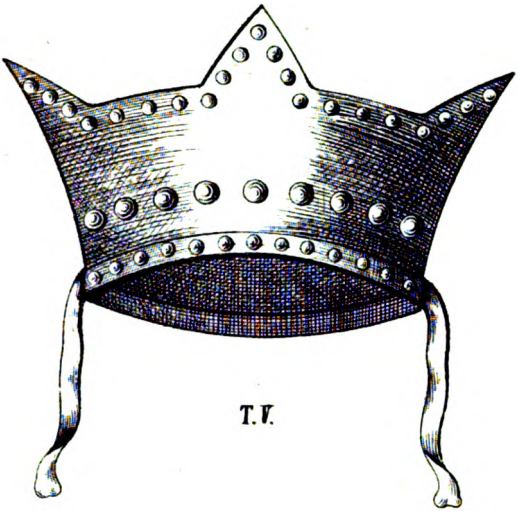

T. V.

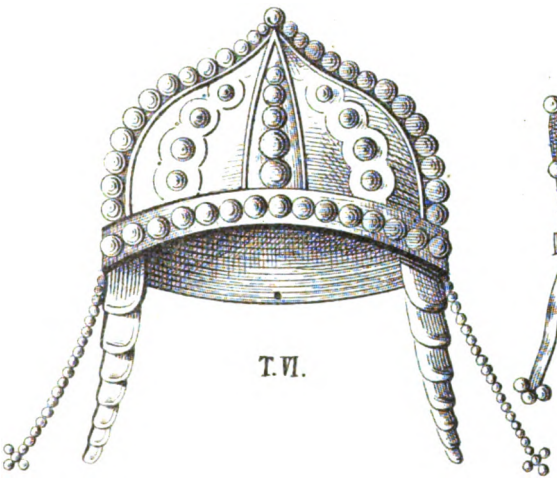

T. VI.

T. VII.

T. V. Kruna srbska kralja Vladislava i Vroša I 1230-1240.

T. VI. Velika kruna cara Dušana Vroša, Vukašina i Lazara.

T. VII. Manja kruna cara Dušana.

Digitized by Google

Digitized by Google

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA LX.

RAZREDI FILOLOGIČKO-HISTORIČKI I FILOSOFIČKO-JURIDIČKI.

U ZAGREBU 1882.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Digitized by Google

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku. Od M. Valjavca	1
Studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvatâ i Srbâ. Od T. Maretića	117
Slika Boga otca u starokršćanskoj umjetnosti. Od dra. I Kršnjavoga .	203
Aleksander Aleksandrović Kotljarevskij. Nekrolog. Od dra. Fr. Račkoga	208
Izvodi iz zapisnika jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti . .	226
Darovane knjige	233

Digitized by Google

Digitized by Google

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku.

Naglas u supstantiva ženskoga roda na suglasno.

(ь-deklinacija)

Čitao u sjednici filologičko-historijkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 12. veljače 1881.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

4.

A. *Kakav je ovim riječim naglas u sing. nom.*

Riječi kojim je u staroj slovenštini tvorka ь izgubile su u (novoj) slovenštini krajńe ь te se završuju na suglasno.

1. Riječi od jedne slovke.

a) Velika većina riječi od jedne slovke ima ˆ:

bêl, očna bol u końâ, let. mat. 1879, 133: bél, í, ť; bôl, dolor; a levst. slovn. 21 bòl; bf̂v, ponticulus; cepî, pl. dreschel, met. 74; cêv, fistula; čâst, čêst, honor; čêr, petra, a ravn. 2, 83 gen. masc.; dôb, species, genus u ugarskih Slovenaca, a tempus aetas u Kajkavaca: ‚de si bil včera vu su dôb?' drožî, pl. die hefen, met. 75 droži; dvf̂st, riba abramis vimba, let. mat. 1879, 130; gâz, via per nivem facta, met. 73 gáz; gńât, der schinken, met 73 gńát; gôl, stirps abscissis ramis; gôs, anas; gostî, pl. epulae; gôž, vimen, met. 73; grêd, gallinarium; scalae ravn. 1, 45 vidil je v spańu gréd ali lojtro; grêz, caenum, met. 73 gręz; hčî, hčêr, filia; hîp, punctum temporis, ravn. 1, 39 vídevši Laban na sestri zlate uháne in zapéstnice, in slíšavši, kaj vse perpovduje, hití k možu v ti hípi na studenec; hôt, pellex, levst. žup. 171; jêl, abies, met. 72 jęl; klêt, hypogaeum concameratum; klôp, scamnum; kôlč, rebengesenk, ableger, let. mat. 1879, 141; kôp, tempus fodendae vineae, met. 72, dain, sl. 106; kôst, os(ossis); kôv, operimentum, a levst. slov. 21 kòv

Digitized by Google

beschläge; k r î, k f v, sanguis; l â s t, dominium, upravo das grundeigenthum, levst. žup 174, u opće eigenthum, met. 73, dain. slov. 106; ravn. 1, 202 nebeško kraļestvo je zakládu ali šacu enako, ki je v ńivi: kdor ga najde, ga zagréne, vesel gre, vse prodá kar imá in ńivo kupi, de zaklád v svojo lást perpravi; l â ž, mendacium; l î t, succus, belost. 202 lít, v. sok, i pod sok 511: sȍk, lít succus, liquor i 1168 succus, sók, lít, gašp. 4, 734 elefanti za pokazanum krvjum ali samo črlenum litjum od grozdja ali murve jakost i novu krepost zadobili jesu. Iz Toplica kod Varaždina imam zabiļeženo: Gda se grozdje iz goric vu présiki (lagev koj ima zgora vraca, čez koja se grozdje iz put meče) dimo dopela, izprazni se presika vu veliki bedeń i gda je vre pol toga bedńa napuńeno, svučeju se dva človeka do košuļe i gač, gače zafrkneju visoko, noge si operu i gaziju grozdje tak dugo dok postane prez kapļevin. Onda se iz toga preceja mošt vu mali bedeń tak da se metneju dva droga prek bedńa a na te droge metne se rešeto dosta gusto — litnica — da nemre čez kožica ali pečka, neg jedino mošt i ov mošt zove se lit, ar se liti čez litnicu, lije se žehtarkum iz jednoga bedńa v drugi. Onda se iz toga bedńa takova lit pospravi vu lagev; l ô v, der fang, ribja lov, piscatus, levst. žup. 175; m â s t, pinguedo liquata; m â z, unguentum; m ê d, aes, „rumena méd das messing, levst. žup. 175," perg. 52a myedi, a nagfl. 173 med = mëd; m ê l, das mahlen (des getreides), met. 72 męl; m ê t (= męть), gemengsel als schweinefutter; „otrobi, slabo žito ali moka, sploh vse kar se meša v oblojo (= oblažda)", let. mat 1879, 145; m l â d, mlada živina, let. mat. 1879, 145; m l â t, die dreschzeit, met. 73 mlát; m ô č, vis, potestas; m r ê s t, die brunstzeit, „ribe se zdaj ne lové, ker je mrést, Biļe; zdaj se gadi mresté, Borjana v Kotu", let. mat. 1879, 147; mačke hodiju v mrest, Vukovci u Hrvatskoj. Govori se i drêst u istom značeńu, a najviše o ribah; n â t, lišće u repe, mrkve itd., let. mat. 1879, 147; nagfl. 155 gda že krumpišova nát najmeńe na eden pedén duga zrasté, okopajo i na dober čas sledi osiplejo je. Nát bejlo ali moudro cvejtje prinesé, z šteroga zeléni bomblecke narastéjo; na konci leta nát posejhne, krumpiške se dozorîjo, dain. slov. 106 nát blätter an rüben; n ô č, nox; ô s, axis; ô s t, acies; ô ž, ligamen; p â s t, decipula; p ê č, scopulus, fornax; p ê d, palmus, spithama, met. 50 pęd; p ê s t, pugnus; p î š, turbo, češće masc. ravn. 1, 242 vsiga je on gospodár: píša na morju in sence pod stebljo; p î t, potus; p l â s t, schichte, met. 53 plast; p l â t, latus, met. 52 plát; p l â v, navicula; p ô č, fissura,

Digitized by Google

met. 74 póč; p ô l t, cutis, met. 73, kurja polt gänsehaut; p f s t, humus; p f t, via per nivem facta; r â l, tempus arando, met. 48, 72 rál, let. mat. 1880, 180: to vino hranim za rál; jugerum, perg. 44b občinska zemlia, na koy nyštar nye, kotera by včinyla iednu kralievu raal, precienia se na gri. 3; r â s t, incrementum, met. 73 rást; r ê č, res; verbum u ugr. Slovena i Kajkavaca; r ê d, ordo, vrsta pokošene trave, let. mat. 1880, 181: r ê z, red pokošene trave, let. mat. 1880, 182, a i masc. rêz, rêza, rezôvi; r ê ž, čitaj rьž ne rž, secale cereale; s a n î, pl. rheda, schlitten, kop. 253 saní (sní), met. 74 sьní, levst. slov. 22 saní, sení; s â t, s ê t, favus, gašp. 3, 721 imaš jednu set meda. Tako se govori i u Ludbregu kod Koprivnice; belost 502 sít meda favus mellis, sít prazna favus inanis, sít napravļam fingo favos, a 556 sët, u Krańskoj je masc.; s ê č, sepes, lebendiger zaun; s è d, gallinarium: kokoši ideju na sed, u Varaždinu; s ê l, fruges, frumentum; s î t, binse, scirpus, iuncus fragilis, iuncus angulosus, cyperus et cyperis, sít velika mariscus, iz siti vrša scirpea nassa, belost.; s k r â ń, stijena pod koju voda udara, let. mat. 1880, 187; Podkrnci skrańí imenujejo on del pri vozu, v kateri je vlóženo ojé, ibidem; s k f b, cura; s k f l, schieferplatte, let. mat. 1880, 187; s l â s t, voluptas; s m ê t, assula; s n ê t, uredo; s n ô v, materia, a levst. slov. 21 snòv; s ô l, sal; s f d, ira, i masc.; s f s t, pili; s t r â n, latus, pars; s t r â s t, impetus animi, met. 51, 73; ravn. 2, 60 jeza ali kaka druga grda strást ji nikoļ ne kaļí veseliga obraza; s t f d, mel; s t f n, stipula; s t v â r, res; animans; s v â s t, s v ê s t, soror uxoris; s v ê s t, die zuversicht, met. 51, 73 svęst, ravn. 1, 258 bog naj bo naš toláźnik in naša svést ob sili; s v f ž, ramus; š č ê t, haarbürste aus zusammengepichten und verbundenen schweinsborsten, kr; a u hrv. mjesto gdje se dvije strane slamnatoga krova na kući sastaju; š k ê r, instrumentum; š k f v, malleus acuendis lapidibus molaribus, govori se i škfl (mjesto skrdьl?); t â h t, der dosht; t ê č, die anwelle, met. 74, tęč; t ô l s t, pinguedo; t r â p, predńa, zadńa vorder- hintertheil des bauernwagens, goreński, a kod Gorice: träp, trápi, let. mat. 1880, 196; t f s t, arundo, (küzm. 2 ka ste vő šli glédat vu püščávo? jeli trst od vötra gibajoučo?); û š, pediculus; v â s, v ê s, vicus; v ê d, das benehmen, ravn. 2, 206 vsa človekova véd mora lepa in dobra biti; v ê s t, conscientia; v ê z, ligamen; v î d, visus, (gašp. 3, 56 vsi dobru vid prijeli su, etc.); v j ê r, nachteule, met. 73 vjęr; v l â s t potestas; v f š, frumentum; v f v, funiculus; z ê l, planta; z m ê s, gemischtes, met. 73 zmęs; z m f š,

*

Digitized by Google

res implicatae, nodus; z n ê s, das gesindel, let. mat. 1880, 214; z ô b, avena; z v ê r, fera; z v ê s t, notitia, küzm. 232 na zvejst je pa dani Šauluši tanáč ńihov ἐγνώσθη δὲ τῷ Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν; z v r â t, die pflugwende; i z v r á t i, pl.; ž ê l, messis, met. 118 žęl; ž ô l č, bilis; ž f d, pertica.

Riječi na *rv* izgovaraju se u Kajkavaca jednoslovčano kano bf̂f, kf̂f, vf̂f, a u kranštini prijelazi krajńe *v* na *u*, čim postaje riječ dvoslovčana a naglašuje se prva slovka, koja se tuj tako kratko zgovara, kako kratke slovke izgovaraju hrvatski štokavci: bъru, vъru (ili b'ru, v'ru); škrb. 1, 186 piše verél; je dobil las, iz ktir'ga bo kmalo debela verél splédena.

b) ˜ imaju:

d l ä̃ n, vola manus; d r̃ n scopulus, (mul. pos. 1083 tak se ove falinge mogu zvati drni, na koje se ova ládja nesrečno popikava); d v é r i, pl. θύρα, Goreńac izgovara dúri, pa ńeki tako i pišu; ravn. piše dóri: 1, 298 sta dóri zaklenila; dalm. i schönl. pišu dauri, levst. slovn. 32 dúri; küzm. 60 od dvéri, 49 pred dvérmi, 60 dveram, 51 dveri, itd.; g l í s t i, pl. „oder nad ogńiščem, kjer se navadno drva sušé. Glisti so tudi leseni drogovi v kmetskej hiši pod stropom od préčńaka do sténe, da se na ńe kaj obési ali poprek položi", let. mat. 1879, 137; k ä̃ d, die wanne, kop. 251, met. 73, levst. slov. 21 kàd; m ĩ š, mus, i míš dain. sl. 106; n ĩ t, filum; n ĩ t, clavulus, „nìt, níti, f. žrebel brez glave", let. mat. 1879, 147; to se u Goreńskoj zove nêt, nêta, a dolazi od ńem. die niete; r ĩ t, podex; s k r ä̃ ń, gen. skrańí die kante, let. mat. 1880, 186, sravni pod a) skrâń; s m r̃ t, mors; t r ä̃ p = trâp, let. mat. 1880, 196; z ẽ l, malitia; z v r á t i, pl. das gewende, komad zemļe u dno ńive; ž ä̃ l, das leid. — Levstik slov. 21 navodi još i: lòv, kòv, snòv i bòl, ali dodaje, da idu kao kóst, to će reći: gen. lovî, kovî, snovî, bolî; nu žup. 175 lóv, loví.

Tako i ńeke iz ńemštine usvojene riječi koje se i sada govore a dolaze i u starijih knigah, kao: g v ä̃ l t gewalt, kem. 111 tulkain boš na brumnosti gori uzel inu sam sebe pobulšal, kulkur boš sam sebi gualti ali syle perložil; k r ä̃ f t, die kraft rog. 10 ta šiba obznanuvala je Mojzesu kraft, muč inu oblast Mariae, 286 imé Maria je eue take moči, kráfti inu oblásti, de.., kemp. 246 potrdi mene z nebeško kraftjo inu močjo; k ü n š t (čitaj kъnšt) die kunst, dalm. syrah 25 obena kunšt nej čez žensku kunšt, kemp. 384 brez tvoje gnade, o gospud, use reči nič na velajo nikar kunšti, ne blagu, ne lepota; š ä̃ f t i kšäft od ńem. geschäft, kemp. 92 zadrži

Digitized by Google

se na ti zemli koker en romar inu ptuyi, katermu nič am ne gredò te opravila inu šafti tiga suejta, tschup. 264 kaj ustane poč z tega po tem zenu oppravlanie, krivice inu notrejne sovražnoste inu zuprnoste, katireh šafti svoje žive dny na bo več od sebe odložil, 586 sreča be ńim bla tu pervrgla, skuz kšafte inu zašafila be na ńeh prišlu; štält gestalt, dalm jerem. klag. 4 ńih štalt je bila rdečéša, kakor koralde, tschup. 271 kader naprevidene spremenitve eni reči eno uso drugo štavt inu podobo dado; dalm. modr. 13 kadar so pak na tehistih lepi štálti dopadeńe iméli.

c) ´ imaju:

bíl culmus, črna bíl scrophularia nodosa, let. mat. 1879, 119; lúč lux; pót via; skríl schiefer, „skríl, íli (škríl)“, let. mat. 1880, 187; úšti, pl. ńiva koja dijeli među s ńivami drugoga sela, let. mat. 1880, 198.

2. Riječi od dvije i više slovaka.

1. Riječi kojim je tvorka ь, koja otpada.

Ove imaju

a) na zadńoj slovci ˆ:

četvr̂t quarta pars, ber. 144 po navadi se vzame de je tri ‚četérti‘ naše zemļe pod vodó, dain. 73 neki kypi rad za se le četert teletine, 44 tele pa četrti má tak kak glava jynčova; črvoj̑êd caries; desêt i dèset decem, petr. 110 nesu li desetjúm očiščeni? a gde ih je devet? οὐχὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα ποῦ? luc. 17.17. Danas riječi pet — deset više ne rabe kao supstantiva; izjêdi, zjêdi, pl. gefressicht, met. 75 zjędь; namên, consilium absicht, ravn. 2, 60: z lepo naménjo jih je vse posvetila; neporêd unordnung ravn. 2, 224 zmešńava, neporéd in nepòkoj v ńemu gospodári; obêl, condimentum, let. mat. 1880, 157; ogrôdi, pl. pectus; okôvi pl. beschläge, met. 75 okovi; olôv, plumbum nagfl. 173 z ništeri (vrihov) železo, zlato, srebro, med, olouv, sou itv. kopajo, (u Kajkavaca glasi oluôf); orôd instrumentum, ravn. 1, 74 súkńe pisana barva, nektire sáne so oród bile tvojih rok, de si očéta, brate, kraļa veliciga in vse ńegovo kraļestvo odobrótil, 1, 128 bog ponižne odbéra, in dognati velike rečí jemle dostikrat slabe oródi; oskf̑d malleus acuendis lapidibus molaribus; ostûd, taedium, nausea, rog. 224 ta človik ni drugiga kakòr enu smrdljvu žlémajńe, kakòr en žákel blatà inu ena špiža teh črvoú: kir iz človéka príde ta črv („zhèrvu“), za črvam ta smrád, ostúd inu nasnága, 292 od tacih meni dana čast zaničujem, ta je meni ena

Digitized by Google

ostúd inu gnusóba laudari abhorreo et detestor; otrôbi, pl. furfur; podvêz, ligamen; pomlâd, ver, škriń. 307 bog modróst obilnu izlíva kakor potok Phison inu kakòr Tigris v pomládi, ravn. 2, 62 veselje je on imel nad brhko spomládjo, preš. 72 pomlád se je zbudíla, 76 srcé takó skopní, ko béli snég s pomládi, 88 on ob drugi si pomládi zbêre tíče mládokljúne, 95 tájati léd nàš šè le začnè se, pomlád je drugód žé; posvêt, lumen, lucerna, taeda, lychnus belost. 391 posvèt; kemp. 99 ljúbav skoznúje i spéča ne drêmle. Trudna se ne utrúdi, tiskana se ne stíska, prestràšena se ne zbúrka, neg kakti živi plamen i gorúča posvèt gori se zríne i segurno préjde; povêd dictum, narratio, ravn. 1, 299 tudi ta povéd ni zastóń v svetim pismu, 1, II iz vsake povédi skorej bote božjo vsiga mogočnost spoznavali, 1, 74 pokažeš nam s to povédjo, de ti zrediti hóčeš dobre ljudí, 1, 101 velika božja dobrota je voda, iz te povédi vidite to, 1, 133 slišali ste mènde že kaj od povéd (=povédi) ktire so le tako izmíšljene; 1, 219 hočemo, de bomo perhodne povédi od izraelskiga ljudstva bol vumeli, sosebno v preroke očí obrniti; prikâz, donum. ravn. 2, 144 kdor takih milih in božjih misel ni, zastóń se z' prikázmi in darmí bogú jiše perkupiti. Nobena prikaz, noben dar ne smé na božji alta·, če je iz srca, de sprave nóče; rabozêl, equisetum palustre, let. mat. 1879, 126; spodôb forma, običnije spodôba; ujêd raubvogel; bauchgrimmen; govori se i jednoslovčano: vjêd, vjedî; zavêd, das bewustsein, ravn. 1, 258 vino pijanca premóti, vpijani, otrápi in mu vzame zavéd.

b) ˆ na predzadńoj slovci ima: zapôred das nacheinander, die ordnung, ravn. 2, 60 s pridnostjo in skrbjó je opravila svoje majhino gospodíństvo. Še tolčkinih délic se ne sramuje: z zapóredjo, snážnostjo in zvestóstjo jih je še tólčkine poblájšala. Tako se naglašuje u Krańskoj riječ poved složena s prijedlozi: dopôved die auskunft, aufklärung, levst. žup. 170; izpôved confessio, govori se spôved, tako i u kajk.: petr. u predgovoru: od spóvedi; napôved die ansage, ravn. 2, 6 človeškiga zveličańa tolki božji osnútik je po vrédnim tudi napovédan. Napóved se zgodí po angelu zmed prvih božjih angelov, 2, 124 izpušèn si, odprè se ti jéča! vesela napóved jetníku bi bila to, 1, 249 to nam je clo une starši preroške napóvdi še bol potrdílo in razjasnílo; odpôved, absage; prepôved das verbot; pripôved narratio, ravn. 2, 250 v komu ne bo ta zvesta, resnična perpóved tolciga apostelna le še bol vére v Jezusa potrdíla in oživéla?; zapôved lex, dalm.

Digitized by Google

2 hron. 29 po zapuvidi, ravn. 1. 102 deset božjih zapóved, küzm. 285 zapouvedi, 287 zapouvidi, 223 zapouvidjov, 45 zapouvidaj itd. Nu dain. gram. 107 dolazi naglas na prvom prijedlogu: nápoved ódpoved, prépoved, zápoved. Tako i u Kajkavaca: petr. 8 zápoved, ali čitam nom. i spovêd u habd. ad. 484 redko krat na spovéd ređe k pričeščańu hode; zapovêd u krist. 126 tak spunimo zapovéd Kristuševu; gen. zapovêdi: math. 2, 2, 196 rétki jesu nájti med istemi krščeniki, koji poleg velike ove zapovédi bi živeli.

c) na predzadńoj slovci ´ ima nárav natura, dain. 123 cela nárav nas vyčí: vsemogočen bog živí; náred axis: nagfl. 198 liki se sunce i mejsec gíbleta vu globlíni nébe, tak se gíble i naša zemla: vsako 24-o vöro se obrné ednouk kak kolou okouli náredi svoje, 199 vu tom časi se 365 krát obrné kak kolou okouli náredi svoje. Na prijedlogu ´ imaju: dómlati, pl. das festessen nach vollendetem dreschen; nároč = narôčje trpl 108 z šterov ne more žńec napuniti pergíšće svoje ni nároč svoji' vezáč snopja; póstel lectus, običnije pósteļa; pózeb frostschaden; vígred ver; — ` ima: pòdkev solea ferrea, preš. 63 se úrno spústita v kolòp, de sápe ji zmańkúje in pôdkev iskre kúje; i pòdkov, gen. podkòvi, ravn. 1, 229 doļ jo (Jezabelo) vrzíte! Jo vržejo. Ves zid dvora je bil z ńéno krvjó oškroptán. Końske podkòvi pa so jo stàrle do konca; a ˜ na prijedlogu: pödnet fomes, (habd. ad. 489 bogatstvo je kakti jedna podnet oholie, gizdosti, lakomosti) da je u krańskoj obična ta riječ, glasila bi podnêt.

2. Riječi, kojim je tvorka *rъ, terъ*, ima malo: rébr i rêbr anhöhe; máti (kajk. mäti) mater; izgôvor ausrede, ausflucht i odgôvor antwort dolaze u ńekih pisaca ženskoga roda, dočim su danas muškoga: kast. 190 prez obene izguvori; dalm. job. 32 néso obene odguvori našli, job. 21 vaša odguvor se kriva znajde, ezdr. 4. na tu je krajl poslal eno odguvor. — U dain. slov. 107 dolazi i večêr ženskoga roda: večér, ri der abend. Tako glasi i ivêr, segmen.

3. Riječi, kojim je tvorka *lъ, tlъ*.

Ove imaju:

a) ´ na prvoj slovci: gósli, pl. cithara kop. 253, levst. slov. 22 gósli, preš. 69 na stárim so trgu pod lípo zelêno trobénte in gósli in címbale péle, 81 na góslih póčila strúna je, to, gódec! ni dóbro známiňe, 74 na góslih je strúna póčila; u ugrskoj slov. gösli; jásli, pl. φάτνη, levst. slov. 22 jásli, küzm. 137 odvéže osla od jáseo; svísli, pl. strohboden, levst. slov. 22 svísli, ravn. 1, 280 lastovo gnezdo na svíslih.

Digitized by Google

b) ˆ na prvoj slovci ima: mîsel cogitatio, ravn. 1, 155 mísli, levst. žup. 1 župan naj daje obrambo in podporo vsem jednáko, bodi si kdo ńegovih míslij ali drugáčnih, küzm. 22 znajouči pa Jezus mísli ńihove erčé ńim, trpl. 4 pazi na mísli, 6 ete hüdo má vu míslaj, 32 gorelo je vu meni srce moje, i liki ogen se znejto vu míslaj moji'; namîsel opinio, krist. 55 koji si nekakovu nenavadnu od božanstva namìsel činiju, da ne bi preizvišenomu veličanstvu pristojno bilo, na tak priprosta objetja spustiti se; ali i námisel, krist. 13 nut nàmisel, koju najviše ih od zadovoļnosti ima.

c) ˝ na zadńoj slovci ima: stebël caulis (ravn. 1, 240 stebel je klòsčovna per nas neznana, ki hitro doráse, 1, 242 vsiga je on gospodar, sòma in črva, píša na morju in sence pod stebljo), ali i stèbel.

d) ˋˋ na početnoj slovci ima: ôcel, eli, i ocêl chalybs (nagfl. 72 z oceli, zagr. 4a, 106 iz naj tvrdeše oceli).

Riječi na *al, el* imaju ˆ na tvorci: drgâli, pl. ńeka bol u vratu, let. mat. 1897, 136: drgáli, f. pl. (Taj naglas naslućujem samo); druhâl ὄχλος, jap. ev. 449 „dèrhál", katęra postave ne vęj, lety so prekląti, ravn. 1, 125 izvoli vojvoda, de božje ļudstvo ne bo drháli ovác enako brez pastirja, preš. 113 Gája goréča druhál; piščâl fistula (dalm. job. 21 z' pišalmi), škriń. 369 pišáli inu arfe vkòp prięten glas dęlajo, (habd. ad. 248 piščali, 570 piščal), ali u Goreńskoj píšel, gen. píš'li, preš. 154 pojó trobénte, píšel k tamburíni; prhâl die loderasche, met. 72 pьrhál; stopâl die fusssohle, škriń. 262 sovrážnik se z svojimi očmy jóka, al kadèr se drży kakòr de bi pomagati hotèl, bó tvoje stopáli podnęsèl (syrah 12, 18); a met. 47 mascul.; strmâl steiler boden, let. mat. 1880, 191; zmrzâl der frost, let. mat. 1880, 214; živâl animal, opr. 227 živâle, škriń. 264 vsaka živál lúbi svojo gliho, 200, 253, 380, 206, 213 itd., ravn. 1, 6 neizrečeno imenitniši je (človek) od živál (= živâli pl. gen.), ber. 158 živálim, itd. — globâl hohlweg met. 48 globęl; kopêl i kópel i kòpel, gen. kopêli i ugr. i kajk. kópeli, kúpeli lavacrum, dalm. neh. 4 sledni je od kopéle pustil (možda nom. kopêla?), dalm. ephes. 5 on je ńo očistil skuzi kopèl v besedi, tit. 3 skuzi koppèl (= köpel?), met. 48, kòpьl gen. koplь, kug. 129 če je vročina, suša, pomankańe sęnce ali vode itd. uržah tę nesręče katęra regira, taku je sęnca, voda, kópel, hladan luft arcnya za kugo, škrb. 1, 397 kópu, küzm. 354 da bi jo posvejto očistivši jo z koupeļov vodé vu rejči, 390 pouleg smi-

Digitized by Google

lenosti svoje je nas zveličao po koupeli preporodjeńá, habd. ad. 650 gda je iz kúpeli bil zešel ńe loter, podala mu je kot da bi mu se primiliti hotela pehar; krdêl truppe, levst. žup. 174; krepêl scheit holz, met. 47 krepęl; svirêl fistula; vrzêl zaunlücke, lebender zaun let. mat. 1880, 209 i vŕzel met. 48 vьrzьl gen. vьrzęlь, dalm. job. 30 ony so pèršli, kakòr skuzi eno široko vèrzil sem notèr; zibêl cunae, opr. 153 deslih zdej še v zibęli leży, škrb. 1, 378 k' sim v zibéli ležal, čb. 1, 26 sim bitja podoba od z'béli do groba; ali i zíbel, (gen. zîb'li u goreńštini): nagfl. 91 prigodí se kaj (máčka) na vu zíbeli spajouče dejte skoči i zadaví je. Na slovci pred tvorkom ˆ ima oplêtal dalm. riht. 36 kadar bi ti sedem kit moje glave spledla z eno opletaljo . . on je to spleteno kito z klinom inu z oplétaljo red vunkaj vmaknil.

Riječi s tvorkom *tel* u krańštini nisu navadne, na koliko ja znam, a u ugrskoj slovenštini i kajkavštini imaju ˝ na slovci pred tvorkom: obütel calceamentum (trpl. 92 nad Edomom vö vtégnem obütel mojo, petr. 7 komu ja nésem dóstojen razvézati remena obuteli ńegove, 149 nájte nositi žakļeca niti mošńé, ni obuteli, math. 1, 1, 50 kojemu ja nèsem vrèden razvèzati remena obùteli ńegove; odètel operculum (küzm. 378 žene vu snájžnoj odeteli, 382 či pa mamo hrano i odeteo, s tejmi se zadovolmo, trpl. 83 kak odetel je premenéš, habd. ad. 477 odetel; pogĭbel interitus; discrimen; umětel scientia; tako i obĭtelj familia (levst. žup. 179 obítelj, što bi na goreńsku glasilo: obîtelj), i povŕtelj hortensia (krist. 80 vrtlar želì tiho i mirno vréme, da mu sémèńe i povrtelj po zlu ne prejde).

4. Riječi, kojim je tvorka *nъ*.

Ove riječi imaju

a) većinom ˆ na slovci pred tvorkom: bâsen fabula (dalm. chron. 7 inu jo bom dal k eni pripuvesti inu basni mej vsemi folki, 4, reg. 9 inu Izrael bo ena pripuvest inu bajsen mej vsemi polki, jer. 23 de bodo k sramoti, h pripuvisti, h basni inu h kletvi na vseh krayh, u ravn. glasi bâseń: 1, 182 David je od konca mislil, de ta lepa v podóbi rečèna báseń ali pravlica poméni tòžbo kaciga bogatiga zatiráča. U rog. glasi: base*m:* 65 to usè, kakòr ene bajsmi inu fabule pustym Ovidiu. (hrvat.: bäsma); hâsen utilitas, gašp. 1, 14 da morebiti vu harcúvańu skradńe vure hásen i dobíček ne bi pogubili, math. 1, 1, 45 ne iskal samo svoju hàsen nit bogàctvo („bogàtztvo“), math. 2, 3, 60 kuliko god pùti čutite nutrńe nágneńe vu srdcu vašem za prijeti ovu božánsku večérju, onda ńu

Digitized by Google

z hásnum prijeti hočete; kâzen poena, ravn. 1, 122 nič brez kázni ali štrafe ne pusti, levst. žup. 3 more pretíti s káznijo; pêsen carmen, običnije pêsem; plêsen situs, mucor. Sve se ove riječi govore i kratko: bäsen, pësen; bojâzen, bojêzen timor (perg. 57a boiazen, trpl. 26 bogábojazen, 28 nega bojazni v ńem, 43 smrtne bojazni so spadnole na méne: dakle: i bojäzen); bolêzen morbus, tschup. 197. 332. 390 bolęzn, kug. 83, jap. ev. 271, 355 bolęzen, škrb. 1, 176, ravn. 1, 198, ber. 13 dain. 34 bolézen, küzm. 48 vsa eta so začétek bolejzen; divjâzen ferae, trpl. 66 divjázen polska se je na ńem pásla; golâzen damnum quod frugibus infertur a muribus aliisque rebus, met. 52 golázьn; ļubêzen amor, rog. 24 lubézan, 21 lubézanjo, küzm 48 lübézen; mladêzen iuventus; povôden diluvium, ravn. 2, 160 povóden perhrumí, met. 45 povódьn, trpl. 24 gda velike povoudni prídejo, 34 vse slápovje i povoudni tvoje se po meni válajo, 75 odtečti ńim dáš kak povoudni, nagfl. 146 povouden, 175 povoudni; prijâzen favor, gratia (dalm. 2 hron. 18, prip. 17 prijazen); prikâzen phantasma, škriń. 271 perkázni so tó naprej kazále, 343 na lažnive perkázèn drży, škrb. 1, 191 to je perkázen, ktiro je vidèl Nabuhodonosor, ravn. 2, 71 Janezova perkázen je vèlik šum vzdignila, ber. 163 zjasniti vsakdáne perkázni 172 lépa perkázen; dain. slov. 107 prikázen; dolazi i muškoga roda: rog. 60 u enim prikaznu, 279, vidila je en čudni perkázen; ugr. i príkazen nagfl. 186 vídimo čestou na nébi edno jako lejpo príkazen; živâzen animal, nagfl. 116 štere hižne stvaré se živázen zovéjo? živázen se zovéjo pérnate hížne stvaré, trpl. 85 mourje je tak veliko i širouko, tam plavajoući' stvár je brez računa, živázni male z velikov. — Tako će biti i belêžen die marke, n. p. na obéļenih drevesih, ki jih je posékati. Vidiš, onde je beléžen, let. mat. 1879, 133.

b) ´ ima: blázen frevel, dolazi i masc.; láčni, pl. inguina, let. mat. 1879, 143; jáblan apfelbaum, met. 72 jáblan; séžen die klafter, met. 45, dolazi i masc.

c) na prijedlogu naglas ima: sóblazen scandalum, levst. žup. 64 ako se s tem déla javna sóblazen; srpski säblazan.

d) ¨ na prvoj slovci ima: vǜpazen ἐλπίς, (küzm. 248 je odišla vüpazen dobíčka, 395 či vüpazen i vüpańa hválo notri do konca trdno obdržimo).

Tvorka en ima ˆ: golên σκέλος schienbein, crus, küzm. 209 prosili so Pilátuša, naj se ńim sterejo ńihove goléni . . nejso strli

Digitized by Google

ńegove golejni, 119 niti nema dopádneńá vu možki' golejnaj; dolazi i neutr.: dalm. ioan. 19 so ony Pilatusa prosili, de bi se nih goléna zlomila . . . so prvimu zlomili goléna . . neso oni ńemu golén zlomili; jesên auctumnus, kug. 6, 23, 28, ravn 1, 134, ber. 169, škrb. 1, 15 spomlad in jesén se naráste, dain. 102, 125 jesén, nagfl. 91 jesén.

5. Riječi kojim je tvorka *tь*.

Ove imaju

a) ˆ na zadńoj slovci: kolomâst, axungia; lakât, ulna, u sing. masc a u plur. i dualu fem.; met. 73 lakát ellenstab, kajk. lăket masc.; napâst, upravo der anfall, elementarschaden; gefahr; versuchung (rog. 443 kadar zmankal bode inu ugasnil ta ogien, tedei stala bode temu Rimu naprei ena velika napast, zleh, nadluga, navarnost, ja celu podreine inu konc ńeh inu tiga mestá), levst. žup. 138 tudi se mu daje oblást, da si more poiskati vsake prisíļene pomóči, z ńo odvračáje naglo napást, 72 če je napást ségla široko na okolo, nabirajo se jim novci; zagr. 4a, 219 napàst i skušavanie ie žitek človečanski, ali i nápast, levst. žup. 177; nečâst, unehre, škriń. 19 ńegóva nečást ne bó zbrísana, 284 kdor se nad hudobío vesely, bó v nečást pádèl, 302 ńę nečást ne bó zbrísana; nemôč ohnmacht, unvermögen ali i nêmoč, osobito u frazi: čez nêmoč ultra posse, levst žup. 65 župan s káznijo pokorí vsaciga, kdor je do živálij neusmiļen, bodi si to kakor kóli: naj si jih ali pretépa . . . ali jih na póti gôni čez némoč; osobito u značeńu in überfülle, über alle massen: ravn. 2, 50 hvalíte boga, de per miru lohka živitè, nikoļ ne tožíte, če nimate vsiga čez némoč in če se vam vse po voļi ne godí, 2, 252 koļko mojiga očeta najémnikov ima kruha čez némoč, jez pa tukaj od lakote pogíńam; 2, 266 vsakimu, ktiri ima, bo še več dàniga, čez némoč bo imel; let. mat. 1879, 147: črez nemóč, über alle massen. Krn.; obêst, petulantia, kast. 280 kateri li šalkove riči inu norčaste objesti govorè; obîst, ren, dalm. jerem. klag. 3 on je iz tulla v moje obysti pustil strejlati (job. 19 obisti), dain. 73 pridejo küharce naj bi dobile od mene le obísti ino mrene, trpl. 6 kí si srcá i obísti zgrüntávajouči boug, 11 takáj i v noči kárajo mené obísti moje, 513 ti ládaš moje obísti, 41 ti istino želejš vu obístaj, 58 bodalo me je vu obístaj moji; nagfl. 123 vu spoudńoj voutli života jeso žaloudec, bléka, gétra, obísti, sklezen, žuč, mehér; oblâst potestas, škriń. 202 čez živleńe inu smrt oblást imáš, 226, 250, 276, 288, 304, 305, 386, 408 itd., škrb. 2, 77 Jezus pokaže svojo oblâst čez nas;

Digitized by Google

2, 266 samo tolko cajta, kar z očmí tréneš, imaš v oblásti več ne, pok. 2, 23 kakú sręčèn sem bil v tęj hiši pod tvojo oblástjo! 2, 65 ti imáš nar usiga mogóčniši oblást človęške srca, kamor tebi dopade, nakloniti, ravn. 1, 58 vse jetníke mu dá ječár pod oblást, ber. 182 gosposke so z' potrebno oblástjo navdáne; dain 142 tak premíne vsa oblást, tak premine vsaka čast, küzm. 42 vu kakšoj oblásti eta delam, 61 dána mi je vsa oblást na nebi i na zemli, 65 ne znáte, kaj oblást má sin človeči odpüščávati na zemli grejhe? 67 meti oblást vráčiti betege, 73 dáo ńim je oblást nad nečistimi dühmi, 285 pod možá oblástjov bodouča žena k živoučemi mouži je privézana z pravdov, 289 ali nema oblásti lončar nad blatom? 294 vsaka düša višešim oblástam podložna bojdi, ar nega oblásti, nego od bogá. Štere oblásti so pa, od bogá so zrendelüvane. Záto kí prouti stáne oblásti, božemi rendelüváńi stáne prouti, 63 kaj z oblástjom i tim nečístim dühom zapovidáva? 13 ár sam i jas pod oblástjom bodouči človek, krist. 171 vu ńegovi oblásti stojì, ńe vu takov stàliš postaviti, kakov se ńemu dopáda. Ali i óblast, osobito iza prijedloga, levst. žup. 66 v óblast pade kazenskemu sodíšču, kdor se uže drugič ali več krat povrne prosjáčit; obrêst faenus, lucrum, rog, 412 per useh stáneh, spoleh, starósti yšče to obrést, 407 per katérim yščè svojga (!) obrèst inu pèrhódyše, jap ev. I23 zató bi bil ti imel móje dènarje djati k męńavcam inu kadàr bi bil jest prišàl, bi bil jest ja nazaj dobil to moje z obręstjo, ravn. 1, 232 le glejte, kakó obrést jiše per meni! 1, 254 kdor ne posojuje v obrést, 1, 263 brez obrésti mu je posodil ves ta dnar, 1, 110 ne jemli obrésti ali čimžov od ńega, ne posojuj mu z obréstjo ali čìmžam dnarjov, 1, 208 bogú posojuje, kdor vbogimu podelí: z obréstjo ali čimžam mu bo povrnil, preš. 30 žêne jez ne bóm zapéral, ńé obrésti bóm pobéral; opâst i ópast, aeterna nive tectum cacumen; pomôč auxilium rog. 18 od ńè boš imèl to hitro pomúč, 17 skakála je Maria naprèj, de bi my za ńò skakat iméli h pomúči našimu bližnimu, kemp. 164 brez pomuči, pok. 1, 7 brez vse pomóči se je po pušavi klátil, 1, 30 meni je na en čas svojo pomóč odtęgnil, 1, 73 za pomóč prositi, škrb. 1, 477 bóg nobenmu več skušnav ne pošle kakor tolko, kolker jih človek z ńegóvo pomóčjo prenesti zamóre, ravn. 1, 166 David popisuje ńegovo pomóč, 1, 242 v ktiri ni nobene človeške pomóči, 1, 207 druge pomóči nimam zvunaj tebe, o gospod! dain. 115 proste, naj cesári bog da pomóč, 47 da si med sobo naj k pomóči ino veseleńi sta; math. 1, 190 z mogùčnum svojum pomòčjum krépi, da..; posêst pos-

Digitized by Google

sessio, ber. 111 Salmanasar vzame véliko mésto Samarijo v posést ravn. 1, 211 srečniše bote per ńih posésti;; poslâst delectatio, delectamentum ravn. 1, 196 noč bod' dan moj per mojih poslástih; postât reihe der schnitter met. 52, 73 postát; pošâst, phantasma škriń. 205 pošásti so se ńim perkazále, 206 so se tęh pošást ostrašili, katęre se niso vidile; aku lih se niso nad pošástmi prestrášili, ravn. 1, 104 vbijavic clo jéńa človek biti — pošást je, 273 le greh jih (angele) je v take grde pošásti spreménil, preš. 65 aló pošásti! met. 53 pošást gespenst, in Tolmein: schnupfen; povêst, narratio, škrb. 1, 490 kdo bi verjel tim besédam, keb' jih ne bil Jezus sam govóril inu s. evangelist v povéstih živleńa Jezusoviga zapisane pustil? ravn. 2, 16 obrníte si na prid to povést od Marije, 1, 99 iz cele te povésti se učímo, komú je mogóče Jezusov prijatel biti, 2, 167 Jezus se iz te povésti odrešeníka od greha pokaže, met. 51 povęst, pa tako i pripovêst narratio: nagfl. 14 dvej etivi kratkivi pripovejsti sta li za volo názhaja dánivi, 131 slišajte od toga edno pripovejst; ali i prípovest: nagfl. 118 slišajte edno prípovest od pávuka; pak i pripôvest, dalm. jezaia 14 pripuvist; premôč δύναμις küzm. 51 etomi je dáo pét talentumov, ejnomi pa dvá, ovomi pa ednoga, vsákšemi pouleg svoje premouči, 238 vučenicke so pa skončali, ka bi ji vsáki pouleg svoje premouči na slüžbo kaj poslao vu Judei prebivajoučim bratom (ap. 11. 29), 331 ár pouleg premouči, svedočim i više premouči so gotovi bili; ali i prémoč, nagfl. 59 eti se že dejte na lasno svojo prémoč more niháti; prepâst, abyssus (krist. 17 boječ se vsaki hip, da se od prepasti morske požrte vidiju); samočâst, ravn. 2, 138 taki sveti kreposti, ki je ne kaļí ne samopríd nè samočást, se lep vénec plède v nebésih; senožêt pratum, met. 73 sьnožęt, kug. 7 postave, katere snožęti inu ńive razdejlę, 81 tam, kęr se veliku gnojénih snožęt najde, ravn. 2, 128 vsaka snožét v travi in cvétu nam právi: človek taki dober ti je bog, 2, 232 na lepih, velíkih snožétih je bilo; u sing. nom. glasi i senòžet; veličâst, magnificentia; zavîst invidia, met. 51, 73 zavíst.

b) na predzadnój slovci naglas ima: práprat, filix, met. 72, 73 práprat, govori se i práprot odkle pridjevak Práprotnik, u kajk. prèprut gen. preprûti, a odavle prèprutnica i preprûtnica, vrst vina; a hrvatski päprât; takav, ali na prijedlogu naglas ima: návist, invidia, küzm. 58 ár je znao, kaj so ga z návisti dále vu roké, trpl. 68 kí te v návisti majo, pozdigávajo glavé, 80 vi, kí lübite gospodna, mejte v návisti hüdoubo, 86 preobrno je srca

Digitized by Google

eti, da so v návisti meli lüdstvo ńegovo, 89 dáo je ńe v rouke poganov, da so gospodüvali nad ńimi oni, kí so je v návisti meli; ali u kranštini navîst, škrb. 2, 88 ńegova lubezen naj bo duša vašiga srcá, de ne bo redilo v sebi nobene nevisti, nobenga sovražtva; pámet mens, verstand; memoria, škriń. 227 perzanési mu, aku ńemu na pámeti zmankúje, 289 on ne dejly po právi pámeti, škrb. 2, 77 težka reč je, de naša pámet, ktira hoče per vsaki réči vedit zakaj, se vender more besédi Jezusovi vdati, 2, 79 more svojo pámet vkleniti, 1, 91 bóg je luč naše pámeti, 1, 384 al niso brez pámeti? 1, 488 že sama luč pámeti bi te mogla previžat, 2, 4 k' človek h pámeti pride, 1, 111 zgubil sim jo, k' sim komej k pámeti peršal, 1, 365 taisti dela po pámeti, 1, 128 po pámeti inu po besédah ss. vučenikov soditi 2, 81 taiste ne morem ne z očmí vidit, ne z pámetjo zapopast, preš. 158 po pámeti je taka sôdba naša, küzm. 8 boj dobre pámeti k protivniki tvojemi ὅσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, 89 lübi gospodna bogá tvojega z cejloga srcá tvojega, i z cejle düše tvoje, i z cejle pámeti tvoje (ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου), i z cejle mouči tvoje, 293 se premejnte po ponovleńej pámeti vaše, 295 vsáḳši vu lastivnoj pámeti gvüšen bojdi, 300 bojdite vjedińeni v ednoj pámeti i v ednom znáńi, 318 hválo dájem bougi mojemi, kaj bole liki vsi vi z jezikmi govorim. Ali vu cérkvi ščém pét rejči ráj z pámetjov mojov gučati, naj i drüge včim, liki deset jezér rejči vu tühi' jeziki'. Z pámetjov popolni bojdite, 363 ki ste nigda tühénci i nepriátelje bili z pámetjov vu hüdi' delaj, 220 z ednov pámetjov so prizdignoli glás k bougi; petr. 115 ze vsé pámeti tvoje, math. 1, 1, 210 Jezuš trsil se je istinsko iz pámeti ńihove ovo mišl̨ěńe van zbiti. Tako i nepámet, nespámet unverstand; unvernünftige dinge, ravn. 1, 322 várite se take objóka vrédne nespámeti, 2, 185 jih nikol̨ v nespámeti in nàpake ne zapelujete? príklet, ńeki odjel kuće u Štajarskoj „príklet je za hižoj, za prikletjoj pride zadja hiža, za ńoj klet, gde je zrńe, med kletjoj i štaloj je zol"; glasi i prèklit, prijat. 1876, 8.6 u tom cajti gda se je Mihal v klejti pri lagvi' midio, začüje v prekliti nekse ropotańe i brülejńe. Že v prekliti zavošejo .ńagove nosnice, da je župa zkijpila i kaša se osmodila; prílast, ono što se daje kravi da jede, dok se muze.

c) s " na zadńoj slovci dolazi u let. mat. 1879, 132 riječ: podvèst, ſ, f. (podùst?) Chondrostoma nasus (riba). Kostańevica na Krki.

Na *t* završuju se i tuđe ńeke riječi primlene iz ńemštine:

Digitized by Google

ándoht, die andacht, škrb. 1, 150 hočem mu pernésti offer žive ándohti na meisti tolko drugih, ktiri obene ándohti nimajo, 1, 151 ostánite bogó zvésti inu molite ga tolko bel po gostim, z tolko veči ándohtjo, kolker veči špot se mu dela od nevírnih malikvavcov; ántvert, die antwort: ‚ne boš dal nobene ántverti?' Jêdrt, Gertrud (rog.); ôfrt, hoffart, (škrb. 1, 151 offert); ôhcьt, gen. ôhcьtь, die hochzeit; a u škrb. 1, 219 k ohcéti; vájet, vájat, gen. vájeti u Krańskoj, a vajáti u ugrskih Slovenaca, *leits*eil beim pferdegeschirr, prijateo 1875, 8, 6 krava je pa visila za hižom prepásana z napńenom vajátjom.

Završetak *ast, est, ist, ust* ima ˆ:

bolêst i bȍlest, gen. bolêsti, morbus met. 53 bolést; božjâst epilepsia met. 53 božjást; čeļûst, maxilla, mandibulum kop. 251 čelúst, met. 187 čelúst kug. 149 ony ràzločijo tę stare od tih mladih na vùn stojęčih voglastih kostęh tę čepíne, tih čelúst inu tiga lica, pok. 1, 74 ukroti (o bóg), z kórbami inu brzdami čelústi tih istih katęri se k tebi ne perbližújejo; dain. slov. 107 čelýst; trpl. 102 kak slatko je govorejńe tvoje čelűstam mojim, nagfl. 121 táli vűst so: lampe, zgorńa i spoudńa lampa, zobjé, voutlost, néba, čelűsti, jezik. A dalm. jud. 15 on je našèl eno gnylo oslovo čélust; korîst, utilitas, met. 53, 73 korist, levst. žup. 1 korist svoje občine z ļubeznijo k domovíni mu bodi vselej vodílo; lomâst impetus ravn. 1, 178 ogeń žróč je pred ńim, lomást je okoļ ńega n' vihár, 1, 236 bol kakor vsa morska lomást ga (Jonaza) je véstini nepȍkoj plašil, 1, 257 po lomásti in viharju hodi on kakor po césti, 1, 252 po gospodovim poveļu bo med gromam in lomástjo ogń zgrabil ńeno pérje in vse ńéne (oļikine) mladíke končal; met. 53 lomást gewaltsames einbrechen; svojâst consanguinitas. Ipak nîčest u ugrskoj slovenštini; i frâjest uz frajast i frajost u rog.

Riječi, kojim je tvorka *ost*, u krańštini, ređe u ugrskoj slovenštini. mogu imati naglas na svakoj slovci, nu na zadńoj samo ˆ osim možda psost i zlost. U kajkavštini tvorka ost obično neima naglasa, ali u kńigah dolazi i ona kadšto obiļežena znakom, kojim se inače naglas biļeži.

1. na tvorci ˆ imaju u krańštini:

a) riječi, koje se grade od jednoslovčanih adjektiva u opće, a na pose od onih s ˆ i ′:

belôst albor, candor: kast. cil. 269 teh zoby beilúst bo v črne škrbine preminena, rog. 38 k eni pravi lepóti treba je ta belust, ta snaga te duše, trupla inu djajńa; — blagôst, der wohlstand,

Digitized by Google

die seligkeit: ravn. 1, 121 v boga staviti svojo blagóst, 1, 124 ńega ļubiti, ńega vbógati, v ńega zaupati je tudi za nas živleńe, blagóst in zveličańe, 1, 176 edíni zvir bi nam bila (božja služba) vse naše blagósti, 1, 179 kdor pot pràv ravná, ńemu dam poglèd v božje blagósti, 1, 249 reka to tvoje sreče bi bilo in tvoje blagósti, 2, 29 tako slóvesno — de bi toļko blagóst obetala — še nikoļ nobena reč ni bila oznanována, 2, 38 hudobni niso te blagósti okusili, 1, 239 po tebi, o gospod, vsa pride blagóst, 1, 338 božje spoznańe, svetost, blagóst in zveličańe je hotel na zemli po tem narodu med vse druge razširiti; — čistôst, munditia, castitas i nečistôst: škrb. 1, 479 on sam je ta ista čistóst, ktira pogasí ta strašni ogin našiga meseniga poželéńa, 2, 116 so zagazili v nečistóst, 2, 119 nečistóst še nigdar tako očitna in sploh ni bla, kakor ravno v naših žalostnih časih; ali i čístost: preš. 189 odkríla se bo têbi únstran grôba ļubézni môje čístost in zvestôba, ravn. 1, 104 ne vgáńaj nečístosti; — dolgôst, longitudo: pohl. opr. 305 on je tvoje živleńe inu dolg*ust* tvojeh dny, preš. 167 dolgóst živļêńa nášiga je krátka, kop. 251 dolgóst; — gńilôst, putredo: ravn. 1, 209 nevošlívost je gnilóst po kostéh; — malôst, parvitas: ravn. 1, 334 ne zaničuj nikogar po zvunajni malósti; — milôst, gratia, die gnade, milde: škrb. 1, 516 je bogá zmiram za milóst prosil, 1, 485 od nezmerjene milósti božje; ali je običnije: mílost: kop. 251, met. 187 mílost, ravn. 1, 121 napolni nas z mílostjo svojo, 2, 8 tí mílosti polna, gospód je z teboj, 2, 32 z veseļam se mu je za to mílost hvalila; — mladôst, iuventus: dalm. job 29 o de bi jest bil kakòr sim bil v tem času moje mlad*usti*, kast. cil. 45 le tá v reve inu v nadluge to slabo mladúst zapelava, škrb. 1, 508 sim že cvet svoje mladósti, v gréhih zapravil, preš. 7 róža, rôsa ino mána váša je mladóst dekléta, 59 nísi zaklépal domà tí žláhtniga blágodaróva, sêbi zročêno mladóst, drúge si ž ńím bogatíl, met. 53 mladóst; — mnogôst, multitudo: ravn. 1, 24 mnogóst jezikov jih je permórala zidańe opustiti; — nagôst, nuditas: rog. 31 kaj nas bo nadlúga ali bridkúst, ali lakota, ali nagúst . . ali meč od Jezusa odlóčil? 46 izvolil si je vbúštvu inu zaničuvájńe, špót inu pománkajńe, nagúst inu drugu trplejne; — norôst, stultitia: dalm. syrah 8 ti moraš za ńegove norr*usti* volo škodo trpeti, kast. cil 60 srd je ena kratka norúst, rog. 46 katéru je ena norúst pèr tèm svejtu, škrb. 1, 201 v drúšini luštov, veseļa, kratkočasnosti, norósti inu nepókoja zapelivega svetá se delèžen striti; — polnôst, plenitudo: kast. cil.

Digitized by Google

39 vse hudú pride skuzi polnúst tega želodca, rog. 282 iz polnuste Mariae usi imajo in zamórejo kaj uzéti; — prostôst, libertas: rog. 56 ti sužni bili so skuzi letu rešeni iz te šužnosti inu ú to prostust postavleni, škrb. 2, 88, sramožlivost naj viža vaše počutke, de ne bodo iméli h grésnim rečém nobene prostósti, ravn. 1, 57 tako je Jožef prišel ob svojo čast, ob prostóst in ob silo velíko veselih dní 1, 244 prostóst daj zatréncam, levst. žup. 13 prostóst od poštaríne imajo občinski uradóvi samo pri stvaréh izročeniga področja; ali i prôstost: preš. 104 bilà srcá ni próstost mên' odvzéta, 156 poglédi, mísli in želé goréče! vam próstost dám; — radôst, laetitia: ravn. 1, 184 radóst mi daj zaslišati ino veselje; nu običnije sada rádost: ber. 207 mu odvzame rádost in veselje do dél in opravíl, met. 53 rádost; — skopôst, avaritia: dalm. syrah 14 en zavit človik nigdar nema zadosti na svoim dejlu, inu pred skopustjo mu ne more tekniti, kast. cil. 107 skopúst teh beséd je bulša kakor teh denarjeu, 175 obena skopúst nej hvaležna, ampak sama le ta, rog. 261 eden leže pod ta grm tega brinia te praeuzetnasti, en drugi u senco te lakomnasti, skopusti, ohrnie inu foušie, škriń. 334 pričùváńe od ńegove skopósti je resničnu, ravn. 1, 171 od nezmére in strahú je vmerel ta malopridni mož, ki si ga je z svojo skopóstjo in srovóstjo nagnal; tako i u ugr. slov.: küzm. 278 napuńeni z vsákov neprávicov, práznostjov, hüdoubov, skopoustjov, lagoutov, 353 práznost pa i vsaka nečistouča ali skopoust se naj ni ne imenüje med vami; a küzm. 77 skoupost=skôpost; – slabôst, infirmitas: rog. 52 pisal je ú slabústi en list, kemp. 12 poniznu spoznańe tvoje slabusti je pot k bogu, 337 kateri to človeško slabust inu hudobe poznaš, bodi moja muč, jap. ev. 32 on je naše slabósti na se vzęl, škriń. 286 se za volo svoje slabósti ne vúpa grešiti, pok. 1, 14 se ne sramújem odkritosrčnu svojo slabóst tebi pokazati 1, 50 za tó sim se v slabóstih pregrẹšniga človẹka vẹdnu stàral, škrb. 2, 121 zdihuj po gostim h Marii, de podpira tvojo slabóst, 2, 115 pregrehe bog rad odpustí, kir pozná človeške slabósti, 1, 235 za volo človeške slabósti, 1, 272 se vižati po naši slabósti, 1, 330 ne perpiši le tó slabósti tvoje nature, 1, 415 molitov nas močne strí v slabósti, 1, 486 grešíš po slabósti, ravn. 1, 44, Jakob je per vsih svojih slabóstih vredniši bil od Ezava; rijetko slábost: škrb. 1, 516 od slábosti očišena; — slanôst, salsitas, sapor: dalm. jezaia 42 in margine: ony so samy gluhy inu slepy bily, kakòr Cristus od ńih v evangeliu pričuje, od soly, kir slanust zguby; — slepôst, cae-

Digitized by Google

citas: pohl. tschup. 324 tega bo buh iz eno tako slep*u*stjo te duše damu obyskal, de bo ob poldne okoli taval, ravn. 2, 291 clo vrojèno slepóst, de je božja šiba, mu očitajo; — starôst, senectus: škrb. 2, 74 tožile bodo otročje lejta, sredńe lejta inu staróst; ali puno običnije stárost: škriń. 227 podpęraj tvojiga očęta v ńegovi stárosti, 246 nikar ne zaničúj človęka v ńegovi stárosti, pok. 3, 13 kir se večer moje stárosti perbližúje, škrb. 1, 314 v stárosti, 2, 9 v 13 lejtu svoje stárosti, preš. 24 sej vém de móra vsák umrét': potrta stárost, mládi cvét, met. 53 stárost; — svetôst, sanctitas: kast. cil. 297 iz katerih premišluvańa svetúst izvira, rog. 24 kazal je ńegovo veliko svet*u*st, 453 ena spikanarda je ena dobra, brumna, bogaboječa inu popolnamena peršona, kir ta majhina je ú ponižnosti, uroča ú te lubézni, bodeča inu resasta u ojstrústi tega žjulejna, lepo dušeča pak u slóvu te svetústi, pok. 3, 26 celú nevęrniki so kristianski svetósti pričòváńe dajáli, 3, 77 tvojo neskončno svetóst še zadosti živú ne spoznam, ravn. 1, 102, bog jim hoče zdaj svojo svetóst razodéti, 1, 97 kdo je tvoje tę̀lke svetósti? preš. 75 svetóst ne, pésmi véčne mu bránijo trohnét'; — švohôst, schwachheit: pohl. tschup. 662 buh je ńeh podpiral inu na tako vižo so ony per usi svoji švoh*u*sti moč teh jenakov imęli; — tvrdôst, durities: rog. 427 de to grobo trd*u*st inu silno otrplost teh kamenatih src omehčam, 497 v enim velikim štimajnu je tu žlahtnu drivu cedrus ali citrona zavol ńegove trdústi; — vročôst, fervor: dalm. job 6 v tém času, kadar bo vroč*u*st na ńe trejšala, bodo ony konec vzeli, in margine: bo ńe ena vroč*u*st pekla, de bodo posahnili, job 24 pakal proč jemle te kateri grésio kakòr vroč*u*st inu suša snég prežene, job 30 moje kosty so se posušile od vroč*u*sti, syrah 15 on bode pred vroč*u*stjo ohrańen, kast. cil. 290 ravnu kakòr sončna vročúst ondi ostane, od kodar je poslana, 329 poln nebeške vroč*u*sti, 342 gdú bó mogel prebivati z' to večno vroč*u*stjo? (a 409 vróčust); — zvestôst, fides die treue: škriń. 301 slęhrni človèk, katęri zakonsko zvestóst prelómi, zaničúje svoje živleńe, 313 srcá bolečína inu žálost je ena nad zvestóstjo súmna žena 248 ne bódi súmèn nad zvestóstjo ženę, tvoje druže, ravn. 1, 196 od božje zvestósti, 1, 310 kaj je Mardohej prejel za to svojo zvestóst? 2, 60 z zapóredjo, snážnostjo in zvestóstjo jih je še to|čkine poblájšala; — žalôst, maestitia: škrb. 1, 506 sej si trpel bolečine, žalóst, martro inu smrt, preš. 89 ima od nevo|e: žalòst: pél je v súžnosti želézni Jeremíj žalòst globôko; ali puno običnije žálost: škriń. 266 šręčèn katęri ni

Digitized by Google

v svoji duši žálosti imel, blógèr človęku, katęriga ne zbada žálost za volo takiga grẹha, škrb. 1, 504 kir se bogú žálost déla . . greste z žálostjo, met. 53 žálost.

U kajkavštini, a dobrahno i u ugrskoj slovenštini imaju ovake riječi naglas na prvoj slovci: blédost: math 1, 1, 20 mrtvečku blédost na svojem obrazu kàzali budu; — jákost: petr. 3, ar se budu gibale jákosti nebéske, 18 dete pák jé raslo i jákost jémalo, 146 jákost visókoga boga hoče obstréti tebe, 159 na ovom živce kamene hočem načiniti cirkvu moju i vrata peklenska jákosti ne vzemu nad ńúm, math. 1, 1, 65 jákost vu ńih zbuđáva, 2, 3, 31 dál je ńim z jákostjum ove iste oblasti, 2, 3, 134 ribice vzémši z jákostjum svojega blagoslova tak je povekšal, da su bile zadosti za zasititi četiri jezera ļúdih, gašp. 1, 211 one z pomočjum nebeskih jákostih od sunčenoga izhoda vleku se do zahoda; trpl. 50 ki potrdi goré z jákostjov svojov; — lénost, pigritia: petr. u predgovoru: lénost, math. 2, 3, 109 vu lénosti i hmańóči; — ļútost, acerbitas: math. 2, 3, 113 Ježuš ne obsuđùje vse fele zlovòļnosti i ļùtosti zarad očivesteh grèhov i hudòbih, 2, 3, 180 iz svojvoļnosti, ļútosti i nepodložnosti; — próstost simplicitas: küzm. 331 pouleg globočíne siromaštvo ńihovo je obiļávalo vu bogástvi proustosti ńihove, 335 bojim se naj se kak, liki je kača Evo vkanila vu jálnosti svojoj, tak ne skvarijo misli vaše zapelane od proustosti, štera je vu Krištuši; — rádost: math. 1, 1, 25 zadosta je, da zmožnost dojdùčega, ràdost i strahòta gledèčega vu dnèvu onom jednàko velika budu; — skôpost: math. 1, 1, 71 pri farizeušeh stègnul je oholnost i skazlivost, pri haračàreh skùpost i krivice, 2, 2, 50 ńemu slúžiti znaménuje skúposti i blagohlepnosti biti prodánomu, 2, 3, 180 tati i tolvaji iz skúposti i hmańòče kradúči i robèči odurno prekršúju zapoved bòžju; — svétost: math. 2, 3, 104 da od skazlive svétosti farizeušev zaslepleni ne bi zablùdili; — vrélost, fervor, zelus: trpl. 54 vrejlost k hiži tvojoj me je pojejla, 55 vrejlost tvoje srditosti popadni ńé, 65 kak dugo, o gospodne, se bodeš srdo, bode gorejla kak ogen vrejlost tvoja? nagfl. 200 tou ńemi vsi do ednoga z gotovov vrejlostjov radi prikažüjemo; — žálost: math. 1, 1, 102 ńim vsu mogùčnu tùgu i žálost zavdávaju, gašp. 1, 31 on žálost na radost obrača.

b) Riječi, koje se grade od *adjektiva* na *en, ek, el* s naglasom na poluglasnom pregibnom *e*, koje ili ostaje poluglasno ili se mijeńa na *a;* u prvom slučaju ima ˝ a u drugom ˆ, koje *e* ili *a* u fem. ispada: dolžẽn i dolžân fem. dolžnà; tenẽk ili tenâk fem.

Digitized by Google

tenkä; svitêl i svitâl fem. svitlä. Take su: dolžnôst, officium: kast. cil. 216 hvaležnost je ena dolžnúst za te pryete dobrute, 272 tega višiga dolžnúst je manšo štrafingo naložiti kakor te postave, rog. 475 kazat se imamo levi inu spikinarde, aku naši doužnusti hočmo zadosti sturyti, tschup. 610 tu so ńegove dolžnuste, itd., škrb. 1, 171 zamúda ene mejhne dovžnósti, 1, 174 dovžnósti sojga stanú na tanko spolni, ravn. 1, 10 bog je hotel Adamu dati perložnost velike dolžnósti se zavésti bogu biti pokorn, 2, 267 ta prílika nam lepó kaže, kaj je kristianova dolžnóst, dain. 133 zvesto bom se trydil, da dužnósti vse, kere sem zamydil, skažem spuńene; — groznôst, horror: rog. 31 posmehúval se je groznústi tega oblastnyka, 249 vsò groznúst, vus zléh, usò težávo lohku inu hitru prežéne; — kesnôst, tarditas: rog. 497 v eni veliki hváli je tu modru drivú morus ali murva zavoj ńegove kasnústi; — lastnôst, proprietas: škriń. 215 voda je pozabila lastnóst gasiti, škrb. 1, 170 že lestnóst inu natúra enga veliciga greha obudí per človéko strah inu gnusóbo, 2, 5 nad ktirim najde take lastnósti, ktire sam imá, 2, 25 je popisoval lastnósti prihodniga mesiaza, ravn. 1, 102 bog jim hoče zdaj še le nar lepši svojo lastnóst, svojo svetóst, razodéti, 1, 194 poslušajmo kako lepo in predrago božje lastnósti David popisuje, 2, 14 božja svetóst ji je nar lepši božja lastnóst, ber. 13 lahko sta božje lastnósti in božjo vólo spolnovála; — reznôst, die strenge: pohl. opr. 117 štrafa buh to zanikrnost teh naprejpostavleneh zavle te pregrehe ńeh podložneh na tako vižo, koker je skuz te naposajene Helijove otroke tega očeta brez erznuste posal, 75 hudobyi po svoji dolžnusti iz uso erznustjo inu srčnustjo na pruti jiti; — skrbnôst, cura: kast. cil. 346 v skrbnusti ne bodite leini; — skrivnôst, mysterium: dalm. job 29 je božja skriunust nad mojo utto bila, kast. cil. 15 bo znal z sprašovańem poznati vse tvoje skrivnusti, 107 ena ti drugi vse svoje skrvnusti zavupa, rog. 499 reskrije to skrjvnúst, tschup. 30 tok beremo my ńemu v očęh use skryvnuste ńegovega srca, 572 de be imęli to skryvnust špogati, jap. ev. 57 vam je danu vędiditi skrivnósti tiga nebęškiga krajlęstva, škrin. 232 on razodęne ńemu svoje skrivnósti, 317 kdor skrivnósti svojiga priátla rezodęva, ob vso vęro pride, 318 katęri skrivnósti svojiga priátla razglasy, za tákiga nesrečniga ny vúpańa, ravn. 2, 40 nesvetim so trda skrivnóst, preš. 86 ko gódec skrivnóst pogóvora zvé, mu lica rudéče obledé; — srčnôst, herzhaftigkeit: kast. cil. 173 drži se čednosti, tajsta bó tebi srčnúst dala k vsemu, 193 ńemu samimu

Digitized by Google

z močno srčnustjo se podai, 247 letú stury srčnúst človéku, rog. 500 zavol tè srčnústi inu stanovitnosti prišàl je h tè častè, 405 Alexander vse te druge krajle premágal inu prestópil je u srčnústi te naturae, tschup. 614 žovnirje polńe ogńa, srčnuste inu zvestobe, pok. 1, 15 usa moja prejšina móč, vúmnost inu srčnóst je prešla inu se razgubíla, 1, 127 potrdúj mojo majhno srčnóst, škrb. 1, 198 potrdi ga v modrosti, v móči inu v srčnósti, 1, 404 bóg otel, deb' naše srcé imélo tolko srčnósti inu močí, de b' zamoglo nositi težo časnih nadlóg — tesnôst, angor: tschup. 193 ńegovi dnarji so tu istu kar bo ńemu tavžent težav inu tesnust dęlalu; — trdnôst, firmitas: rog. 420 poizvélyčani so ty martyrniki zavol ńih („nyh“) trdnústi te potrpežlivosti, kemp. 207 ti si naše izveličanie, usa muč inu trdnust, tschup. 483 koku deleč smo mi v stanu za trdnust svojega naprejuzetja dobru stati? 627 očemo svojo slabust v moč inu trdnust teh korenakov sprebrniti, škriń 390 gospód je Kálebu tako trdnóst dál, de je on cèlú do starosti per móči ostal, pok. 3, 53 tá edínost je bila ńę nar vękši móč inu trdnóst; — zlobnôst, malitia: dalm. 2 hron. 29 mislim jest eno zavezo sturiti z gospudom izraelskim bogum, de se ńegova srd inu zlobnust od nas obrne, tschup. 276 pousod narajma on to isto zlobnust, 299 per temu nar majnšemu falerju bodo kmalu nasajeni, odušje se per slehrni perložnosti zdajci uname ter bo v eno sorto zlobnuste perpravlenu, 374 bo li on gręšneka ńegovi slępi zlobnusti čez pustil? 604 skuz katiro bodo ony svojo zlobnust na znańe dajali, 626 al ni tolkajn tavžent slabeh divic ti nar vęči zlobnuste teh trynogov kus blo? opr. 288 ony so ńega gajžlali use z tako zlobnustjo katiro ńim je ńih doujačenost inu hudobya kol kedej mogla noter dati. — bridkôst, severitas, acerbitas: dalm. job 36 on tebe bo iz širokiga gàrla te bridkusti izdèrl, rog. 31 kaj nas bo nadlúga ali bridkúst ali mèč od Jezusa odlóčil? 7 kaj za eno bridkust ni občutil David tedej? 454 ú te veliki bridkusti inu bolečini ńè ni mogel nihče pomagat, kemp. 54 o koku mnoge inu težke britkusti, reve inu težave so pretrpeli ti apostelni! škriń. 224 bog je vsmilen inu on bó na dan britkósti grębe odpústil, pok. 3, 15 vidim de je cęrku za volo pregrębniga živleńa tolikaj knistianov v žalùvańi inu britkósti, ravn. 1, 16 Kajn pobégne in živel je v nepokóju in v britkósti, preš. 59 bo vgásnila britkóst srcá per svétim obhajíli, 60 slovó svetá britkósti dàj; — grenkôst, amaritudo: kemp. 219 dokler še živè, na morejo eny prez grenkusti, tožlivosti inu brez strahu v ńih luštih pokoi imeti, škriń. 292 kjęr je grenkóst, tam ny zastópnosti, 296

Digitized by Google

ńegova noróst ne bó tebi grenkósti sturíla, 335 vinu katęru se brez męre pijé, pernése grenkóst, pok. 1, 76 dáj ńim grenkóst grẹhov inu sladkóst brumnosti čutiti, škrb. 1, 223 gospód me je z grenkóstjo inu z pelénam napasil; — krepkôst, krepôst, fortitudo, virtus: dalm. job 6 moja kripkust je proč od mene, opr. 229 z enem toku jakomislenu svętem udajańam so se ti triji nadolžni mladenči Sidrach, Misach inu Abdenago ti skušajoči roki božji podvrgli, ńih kripkust v ti strašni ogneni pêči obvarvati, ravn. 1, 243 Izaija se je skazal z velíkimi navúki, ki jih je gola lepota in céna in krepkóst; ravn. 1, 37 prava krepóst ali čédnost je tista, ktira kakor zlato ogń prebije, tako ona skušńavo, 1, 140 nar boļši dóta je krepóst in čednost, 1, 181 ojoj, kako malo na svojo bogabojéčnost in krepóst se smemo zanašati! 1, 18 po drujimu ne gleda kakor po krepósti ali čédnosti, 1, 205 zvunaj krepósti ali čédnost(i) je (modrosti) nič ne preséže. Modróst in krepóst ste žive žèļi našiga srca; modróst in krepóst prosímo vsaki dan bogá, 1, 297 vse se čudi nad ńih krepóstjo ali čédnostjo, met. 53 krepóst; — krhkôst fragilitas, imbecillitas, debilitas: tschup. 626 on pozna slabust našega srca. On vę koku velika je naša „kerpkust", zatorej vę on tudi, kolku smo mi vstanu držati inu prenesti. (Uzimam, da ovdje stoji kerpkust mjesto kerhkust; govori se krhьk, a fem. krfkä; ali po smislu može stajati kerpkust za krepkust); — krotkôst die sanftmuth: kast. 272 kakòr krotkúst tó jèzo, takú vsmileńe to štrafingo mečá. Krotkúst vsim sliši, 162 tebe vučy živéti v pohleúnosti, v krotkusti, 291 se drży svoje pohlevnosti, krotkusti, strézнosti, brumnosti, andohti, čistosti, rog. 289 rezglédamo tugent te Moyzesave krodkusti, kemp. 57 o kaj z' ena krotkust inu ojstrust tiga živleńa se je pustila vidit med temi duhovnimi! tschup. 611 vi duželni gospudji be imeli ena cejla krotkust, perludnost inu perjaznost biti, pok. 2, 26 ni bilú več per meni viditi ne ponižnosti, ne krotkósti, ne potrpežlivosti, ne trẹznosti, škrb. 1, 178 te dobre déla so ponížnost, krotkóst, vsmileńe . . , ravn. 1, 308 kralovo jezo je bog sprevrnil v krotkóst, 2, 93 gòla nedólžnost, krotkóst in potrpežlívost je bil Jezus, ber. 40 svaríte jih z ļubeznijo in krotkóstjo; — nizkôst, die niedrigkeit: ravn. 2, 13 ozerel se je na svoje dékle nizkóst; — sladkôst, dulcedo: kast. 132 tukai bóš začèl vživati tó sladkúst na zemli, rog. 46 ńegóvih ponúdenih luštov, špasov, troštau inu druge take sladkusti ni hotel pokusiti, škrin. 231 katęri čujejo, de bi modróst dobili, bodo z ńę sladkóstjo napólńeni, pok. 1, 14 uly v moje srcę potrpežlivost, sladkóst inu ve-

Digitized by Google

seļe, katęru sim zgubil, 3, 16 v mojih mladih lejtih od zapelive sladkósti posvęjtnih stvary zmóten sim pozabil krùh resnice jęsti, škrb, 1, 418 pokúsi ńegovo sladkóst, 1, 497 čuti eno notrajno sladkóst, ravn. 1, 133 enaki je on žlahtnim drevęsam v ti basńi, ki so polne sóka in sladkósti, preš. 19 se usta smějajo ko préd, sladkóst ni máńši z ńih beséd, 105 pogléda ńén'ga vžival sem sladkósti; — šibkôst, debilitas: tschup. 642 druge per usi šibkusti svojega spola si vonder pustę svoje duše zveličańe ta nar prve inu poglavitne oppravk biti; — težkôst, difficultas, labor: kast. 200 težkúst od tega pride de.., kemp. 103 enu je, kateru ńih dosti od duhovniga gorijemania inu trdniga pobulšania nazaj drży: ta groza te težkusti inu muja tega štritańa; — trpkôst, amaritudo: opr. 58 lih ondi, kjer se za srečnu drży, gnusyo, nalubnost inu trpkust čutè. — svetlôst, splendor: kemp. 463 cel svejt bi na mogel obstati pred svetlobo tvoje božje svetlusti, opr. 210 on pojirje spoznáńe naše popolnema podložnoste, katiro smo mi ńega naumrjoči svitlusti uselej skazati po usi sili dolžni, pok. 2, 107 zahvaleńe inu svitlóst, inu modróst, hvala inu čast inu moč inu trdnóst bodi našimu bogú, ravn. 1, 187 nobene céne ne da človeku ne lepota, nè svetlóst, ne perļudnost, 1, 216 vsa ńegova svetlóst, vse posvetno veličastvo, kaj mu je pomagalo?

Ali u ugrskih Slovenaca i u Kajkavaca: dúžnost nagfl. 4 dúžnosti etoj zadosta včiniti je mogouče, petr. u predgovoru: dúžnost, math. 2, 2, 37 koi pravu čutļivost dúžnosti i vere je pokazal, 2, 3, 158 zveličitelu i dúžnostjam našem do konca vèrni obstáti; — krátkost, brevitas: nagfl. 9 za volo krátkosti vrejmena; — krépost, math. 1, 1, 32 odišli su ńega iskat, da krépost rečih i činov ńegoveh spòznati budu mogli, 1, 1, 50 kréposti ńegove spòznali jeste, 2, 3, 149 od kojega nam vnogo lèpoga od ńegve pobòžnosti i krèposti povèda se, gašp. 1, 139 vseh krépostih lepota, 1, 879 Jezuš Kristuš Marii materi svoji zatvor divojáčki ni oskrunil, nego z nebéskemi je nakinčil krépostmi; — svétlost, math. 1, 1, 18 tak ni samu zemļu nego i ostàle od ńega svoju svètlost imajuče zvezde z tmicum pokrije strašnum, 1, 1, 20 dugotrpna nevoļa i težlna betega zastrla su svètlost očih, gašp. 1, 121 pričel je ove svétlosti svoje iskrice kazati, itd.

c) Riječi koje se grade od *adjektiva* na *ik*, *ok*: .

velikôst, magnitudo: tschup. 82 de be otla le svojo velikust, slavo, moč inu mogočnost kazati, 360 očitnu spoznańe od velikuste inu visokuste božje od sebe dati, 602 ony so bli od drugeh rezlo-

Digitized by Google

čeni skuzi svojo velikust inu visokust, škriń. 279 kdó bó pak móč ńegóve velikósti izrękàl? 321 po velikósti ńegóviga premožeńa ráste ńega srd, pok. 1, 35 ny hotel nad Davidam samú velikóst človęške slábósti pokazati, 1, 49 nisim ne velikóst ne nastopìke mojih pregręh spoznal, ravn. 1, 97 zdróbil po velikósti svoji velíki si zoprn'ke svoje, 1, 202 tvoja, o gospod! je velikóst in moč; trpl. 120 hválte ga pouleg ńegove vnouge velikousti (a küzm. 400 bez oznake: velikosti, što će glasiti velìkosti); — globokôst, profunditas: kast. cil. 164 geometria te vučy visokúst, globokúst inu širokúst premeriti, tschup. 25 kaj je tu z enu pomišluvańe, katicu se le na površini tega srca gori drży, v globokust pak se nekol doli na spusty? tako i globôst: mol. 278 zakaj moja ne trpí düša v etoj globousti; — širokôst, latitudo: kast. cil. 164, gledaj pod globokost, škriń. 218 kdo je zmęril nęba visokóst, zemle širokóst ino brezna globočíno? — visokôst, altitudo: dalm. job 20 ńegova visokust do neba dosega, kast. 187 aku želyš priti na tò visokúst te popolnomasti, jap. ev. 97 hosanna na visokósti, škriń. 348 gospód je sodník inu ne ględa na človęško visokóst, 403 od ńega je tudi templa visokóst izzydana bilá, pok. 1, 20 izvoli si rajši en ófèr, kateri se tvoji visokósti spodobi, ravn. 1, 202 v tvoji roki je visokóst in gospóstvo vsiga, 1, 323 le nikar svoji visokósti ne perpisuj močí nas moriti, (rog. 265, 266 visókust, küzm. 337 visokost, a trpl. 6 visikost).

d) Riječi koje se grade od *adjektiva* na *r:* dober *f.* dobra:

dobrôst, bonitas: ravn. 2, 131 kdo bi ne bil rad Jezusov vučénic, ki nam vé dobrósti tako posláditi in polájšati! 2, 137 je žejo do resnice in do dobrósti v nas djal; — hitrôst, celeritas: rog, 11 lóuci se podádò na pule iz veliko hitrustjo; govori se i hítrost; — modrôst, sapientia: dalm. sap. 1 modrust ne pride v eno hudobno dušo, 5 tu je gvišnu začetek te modrusti. 7 meni je prišal duh te modrusti, itd., kast. 129 v letem samim je bilá postavlena enih stariših vučenikou modrúst inu zastópnost, 431 jest tebe lubim za volo tvoje nar više modrusti, rog. 480 en velik slóu zadubil je Salomon iz te velike modrústi, jap. ev. 47 modróst je opravičena od ńęnih otrók, škriń. 1 nevumni modróst inu vuk zaničújejo, 38 syna modrósti izkaže očętovi vuk, itd., pok. 2, 24 jest nevúmèn sim mislil, de sam sebi pušen znam z svojim dejlężam bòl kakùr ti, večna modróst, gospodariti, ravn. 1, 184 po skrivńávah vučiš me modrósti; küzm. 301 Grki modroust iščejo .., ar je Krištuš mene poslao vu modrousti rejči ... pogibim modroust ti' modri' ...

Digitized by Google

nej je na bláznost spravo boug modrousti etoga svejta, 348 štera se obilno razišla na nás vu vsoj modrousti i čednousti, 10 i spravičala se je modroust od odtrouk svoji', 224 gledajte, da zíščete z vás sedem možouv dobroga svedoustva, pune dühá svetoga i modrousti, 225 nejso mogli prouti stánoti modrousti i dühi, s kim je gúčao, 226 vučen je Moužeš na vso modroust Egiptáncov; a i módrost: trpl. 39 vűsta moja bodo gúčala moudrost; — ostrôst, acies, die schärfe: rog. 453 spikanarda je ena dobra peršona, ker bodeča inu resasta je ú ojstrústi tega žjuleńa, 454 kažyte tu vboštvu, ojstrúst inu ponižnost, 24 opomynal je taistiga iz ojstrústjo, kemp. 57 kaj z' ena krotkust inu ojstrust tiga žiuleńa se je pousod pustila vidit! 108 ony dolgu mol'jo, po gostu berò inu se usi podložnosti inu ojstrusti ohranio, tschup. 85 je tu ojstrust ali je spreglejdańe? pok. 1, 12 pravičnu mene tépeš jest se čez tvojo ojstrôst celu nič ne pertóžim, 3, 53 nič majn so k ńęni trdnósti perpomogle svęte postave, po katęrih je ona svoje otroke k bogabojęčnosti pelala, inu ojstrôst s katęro je gręšnike pokorila, ravn. 1, 247 hudobnim pokaže neizproslivo božjo ojstrôst, ber. 165 ńene škodljive ojstrósti do našiga živôta se je treba s previdno obléko varvati, škrb. 1, 418 če se ńegovi po'utki pred evang. ojstróstjo vstrášjò; — žihrôst, die sicherheit: rog. 55 zapovedal je bil šest mest postaviti k eni žihrusti, 261 vsi mi želimo priti na ta hrib tega počitka, pokója, žihrusti inu izveličajńa, kemp. 68 teh svetih ludy žihrust je uselej božyga strahu polna bila, 301 ny obene žihrusti pred skušniavami.

Ali u Kajkavaca samo: múdrost, math. 2, 3, 26 podèli takájše i nam právu mùdrost, gašp. 1, 151 ostal je otec z Eufrosinum navučajuči ńu čteti i pisati, druge takaj sveta navuke i múdrosti, kotere deklič tak se je vučila, da otec čudil se je zvrhu rázuma i pameti kčere svoje.

Neobično je meni naglašivańe tvorke ost u Škrbinca u riječih kao: čednôst, 1, 174 ktiri so nar veči čednósti nad seboj iméli, 1, 513 k lepim kristianskim čednóstim, 1, 519 skuz lepe čednósti, 2, 2 so dajáli od sebe veliko svetlobo lepih čednósti, 2, 5 kdo ne spozná že samu iz tiga vrednóst angelske čednósti? 2, 7 al vidite, kolko on obrájta čednóst divištva? 2, 9 kdo še ni zadósti previžan, kakšino ceno inu vrednóst imá čednóst divištva? 2, 10 kolko se mi držímo leté angelske čednósti? Obično glasi čédnost, ali i u ugrskoj slovenštini dolazi čednôst, küzm. 286 čednoust tejla je smrt, čednoust pa dühá je žitek i mér, záto ka je čednoust tejla nepriátel-

Digitized by Google

kiňa boža, 348 štera je obilno razišla na nás vu vsoj modrousti i čednousti, hvaležnôst; 2, 74 spoznamo, de smo tebi skuz zapravláne cajta veliko nehvaležnóst strili; imenitnôst: 1, 204 biti moreš enák krajlici Esther, ktira od lepóte, svitlósti inu imenitnósti Asveruza nič ni bla restrésena, a 1, 463 iménitnost; nedolžnôst: 2, 7 v célimu s. pismu govori s. duh veliko krat od čistósti, nedolžnósti inu od divištva; 2, 11 nedolžnóst ohránit ni skrbí; nehvaležnôst: 1, 521 za volo vaše lastne lenóbe, hudobíe inu nehvaležnósti vam bog odvzáme notrájno luč; sramožļivôst: 2, 118 zdaj sramožlivóst inu vèst nič ne zamoreti; nevarnôst: 2, 87 prót vsaki nevarnósti; neumnôst: 2, 62 velika je nevumnóst človeka; nevoščļivôst: 1, 502 ta ima mrzlico nevošlivósti; obilnôst: 1, 485 iz obilnósti svoje neizrečene lubezni se sam sebe za jéd da; ošabnôst: 2, 97 kakšina hudobia je letó, de človek hoče jarm pokóršine od sebe vréči inu se puntat čez božjo postávo po sami goli svoji ošabnósti?; pobožnôst: 1, 513 k pravi pobožnósti; ponižnôst: 1, 489 z globoko ponižnóstio, 1, 320 v ponižnósti; posebnôst: 2, 11 od moškiga spola v posebnósti nič ne spomni; potrpežļivôst: 2, 2 Izak je rodil Jakoba, razgled te potrpežlivósti; pozabļivôst: 1, 468 živí v eni tako globoki grešni pozablivósti; požrešnôst: 2, 88 hodite pošteno kakor po dnévi, ne v požrešnósti inu pianosti; previdnôst: 1, 522 ktirga nam je tvoja previdnóst naložila, 2, 3 od skrbí inu previdnósti; prijaznôst: 2, 83 zapovéj bóg, de se imájo nevarne perjaznósti razdréti; srditôst: 2, 120 brusi se z miram bol čez nas méč božje srditósti; sužnôst: 2, 61 rešit se iz sužnósti; i služnôst: 2, 94 je izraelski polk iz egiptovske služnósti rešen bil; trdovratnôst: 1, 454 de sam ne boš nigdar v žalostni stan nesrečne trdovratnósti padil, ne zaničuj nigdar kličeoči glas dobrotliviga bogá; večnôst: 1, 515 nesrečni skuz celo večnóst, 1, 522 v večnósti, 1, 506 nesrečen bom v večnósti; vrednôst: 1, 160 po vrednósti plačano, 1, 392 duše obdveh so ene vrednósti, 2, 3 od bogastva neizrečene vrednósti, 2, 4 zdaj skusimo spoznát vrednóst divištva, 2, 8 sklénemo de vrednóst in cena te čednósti more neizrečeno velika biti; zanikrnôst: 1, 513 naša vira per nas ni več živa, ampak skuz našo lenóbo inu zanikarnóst oslablena inu mrtva; 2, 3 ste divištvo po zanikernósti inu hudobii zapravili. Nu vaļa napomenuti, da u istih riječi često dolazi i obični naglas: hvaléžnost: 2, 74, nevárnost: 1, 9, 369, 415; preošábnost: 1, 456; ponížnost: 1, 178; po-

Digitized by Google

zablívost: 1, 167; požrêšnost: 1, 393; perjáznost: 1, 187, 264; véčnost: 2, 116, 1, 488; trdovrátnost 1, 444, 446, 451; nu sravni u srpštini — ôst u sing. nom.

Amo tamo čita se i u kajkavskih knigah tvorka ost naglašena, ali samo u padežih, gdje ost nije zadńa slovka: math 1, 1, 122 da ńim po vašoj marļivòsti, pokòrnosti i dobrom držàńu vesèļe izkàžete; 2, 2, 36 vsa ona izpúne, koja vu ovakveh okolnóstjah zapoved od ńih bi potrébuvala; 2, 2, 66 ovo čudo z osebùjnemi stràńkami i okolnòstmi je se dogodilo; 2, 2, 197 z vašum fanteńa pohlepnóstjum kážete jáko odùrnu i kaštigé vrédnu nezáhvalnost; 2, 3, 67 zaradi pohotnòsti svoje zemèļska samo iščùči; 1, 1, 103 da ńe stalno z trplivnóstjum i srdčenóstjum jednoga krščenika podnášati moremo; 2, 3, 143 križa svojega prijèti i srdčeno z trplivnóstjum do konca zivlèńa nositi mora; 2, 2, 62 ako vi za zvršenòstjum budete hlèpeli; gašp. 1, 117 ako koi nezvršenum žalóstjum bi bil skrušil srdce svoje, milošču je zadobil, 1, 897 o Maria, tve žalósti premisliti gdo zadósti bude mogel!

2. ˆ na predzadńoj slovci imaju

a) riječi koje se grade od *višeslovčanih adjektiva* s ˆ na *zadńoj* slovci osim onih na âk, ân, âl kojim a u fem. ispada: h a s n o v î t o s t: hasnovît, utilitas: perg. 26b prauo onakove hasnovítosti (′ nad i je doduše malen, ali ipak posve drugače nego pikńa na drugih *i*, gdje je posve okrugla); l a s t o v î t o s t, proprietas: (math. 23, 65 publikànuši iliti dačobèrci nèsu bili ze vséma tak hmáńi i nezdùšni, kak su ńe židovi držali i več krât imali su vu sebi dobre lastovitosti; ali i lástovitost prema lástovit; o d k r î t o s t, offenheit: ravn. 1, 237 tako huda ki je bila Jonova nepokoršina, tako lepa je ńegova odkrítost, moškóst in vólnost; o s e b î t o s t, proprietas: (math. 2, 2, 166 osebitost prošńe, koju ov màli král za betèžnoga sina svojega predal je Jezušu, i osebitost ńegvoga zaùfańa vu rèči zveličitela); p o n o s î t o s t animi elatio (math. 2, 3, 46 čin ov veliku ponositost i ohòlnost bi kàzal); p r i p r ô s t o s t, simplicitas: ravn. 1, 202 ti srca vprašaš in pripróstost ļubiš, 2, 109 Jezusove besede so globòke pripróstosti, 2, 169 take dobre duše, ki je bilo toļko lepe pripróstosti in nedólžnosti v ńi, Jezus ni hotel brez vesele besede odpraviti, 2, 263 kdor ga z ravno toļko ponižnostjo in pripróstostjo na se vzame; s r d î t o s t, ira, iracundia: škrb. 1, 140 polne srdítosti vpijejo čez grešnika na mašvańe (perg. 84a z nazlobosti ili s srditosti, math. 2, 2, 32 po nágloj srditosti);

Digitized by Google

veselôst, hilaritas: pok. 3, 152 tam je gotova varnost inu varna večnost inu večni pokoj inu pokójna srečnost inu srečna sladkóst inu sladka veselost; vestovîtost, conscientia: math. 1, 1, 103 vestovìtost, po kojoj nam znano je, da ove ali one kaštige zaslúžili jesmo.

Nu ipak čitam: oholôst: ohôl, superbia: kast. 90 gdú tebe k letimu žene? tvoja offert, tvoja oholúst, tvoja prevzetnost, tschup. 22 oholust, offert, žele te časty, 46 kaj z' ena gnusoba, aku en kristijan ofert inu oholust tęga svejta hvale? 52 kje se več ofrt, oholust regirati vidi? 425 ony si oduzamejo od oholuste velik dejl preč; sirovôst, barbaria: ravn. 1, 171 od nezmére in strahú je vmerel ta malopridni mož, ki si ga je z svojo skopóstjo in srovóstjo nagnal. Tako vaļda, jer se sirov izgovara jednoslovčano srôv, inače glasi sirôvost.

b) riječi koje se grade od *adjektiva* (ređe supstantiva) s ^ na *predzadńoj* slovci, u kojih ima medju zadńa dva suglasna umetnuto *e* pregibno:

bolêznost: bolêzen, dolor: küzm. 344 dečica moja, štere pá z boléznostjov rodim, dokeč osnovlen bode Kristus vu vami; dobrôtnost: dobrôten, benignitas: ravn. 1, 234 lep izgled bezobréstne dobrótnosti! dresêlnost: dresêlen: küzm. 325 eto sem pa vu sebi soudo, naj ne idem k vam pá vu dresélnosti; ļubêznost: ļubêzen, caritas: küzm. 365 oblejcte lübéznost, štera je vezalo popolnosti, 372 verostüjmo oblečeni v prsńek vere i lübéznosti i v lebko, 374 ka so lübéznost istine gori nej príjali; nasprôtnost: nasprôten, adversitas, res adversae: tschup. nasprutnost; nedôlžnost: nedôlžen, innocentia, integritas: rog. 45 so nadólžnost obvarùvali, ravn. 1, 53 ńegove lica je bog z nedólžnosti živo lepoto ozálšal, 2, 93 gòla nedólžnost, krotkóst in potrpežlívost je bil Jezus, preš. 176 nedólžnost vnéma ji očí in líca; trpl. 20 nedúžnost i pravica me obarje, 58 jaz vu nedúžnosti perém roké moje; neumrtêlnost: neumrtêlen, immortalitas: math. 2, 2, 102 Saduceànci nésu veruvali vu nikakvu nevmrtèlnost dùše; nezaûpnost: nezaûpen, diffidentia: ravn. 1, 119 oh! kdo ne bo črtil vse nevére, nehvaléžnosti, nezavúpnosti in pa nepokóršine proti bogu?; nezdûšnost: nezdûšen, animus durus: math. 1, 1, 89 ńegvo ļubleno pajdášeńe z gréšniki, koje je obrnul i pobólšal, bila je vu očeh ńihoveh nezdùšnost, 2, 2, 198 ovde mi vidimo, da nepomirļivi ļùdi zarad ostróče i nezdùšnosti proti bližńemu vse druge dobre ļudi žalosté, obîlnost: obîlen, abundantia: jap. ev. 53 iz

Digitized by Google

obylnosti tiga srcá vusta govorę, škrb. 1, 180 ti boš bogat inu z obílnostjo v grób dole stopil, ravn. 1, 63 dobro je, če se ob obílnosti kaj za prihodne potrébe déne na strán, 2, 14 strȁdavcam daja obílnost; tako i preobîlnost (tschup. 230, 418, 530, opr. 60, 212); okôlnost: okôlen, umstand: math. 2, 3, 138 stanovite okȍlnosti; otâjnost: otâjen, arcanum: math. 1, 1, 86 koja tak veliku otájnost je očituvala; posêbnost: posêben: proprietas, besonderheit; povsôdnost: povsôden, die allgegenwart: ravn. 2, 162 vse svoje zavupańe je v ńegovo vsiga mogóčnost, dobroto in povsótnost stavil; prihôdnost: prihôden, tempus futurum: preš. 162 na póti prihódnosti biló je zagrińálo; prilîčnost: prilîčen: ravn. 1, 201 tako je dolžnost vsaciga, komur je za božjo čast mar, vse perpomȍči, kar je na ńemu, de se zvunajńi službi božji perlíčnost napravi (tshup 182, 469, 479); ali i prîličnost: nagfl. 3 vu vrejmeni našem se vu šterom koli stáni pozváńa potrebűje vuvidnost, míšleńe, razmejńe i príličnost vu naprejdáńi; prizanâšnost: prizanâšen, indulgentia: ravn. 2, 122 vsmilen pomočnik je Jezus: gȍla božja milost in perzanášnost ga je; sûžnost: sûžen, servitus: preš. 47 slíšim, de so Bosnijáki v súžnost gnáli kristijáne, 89 pél je v súžnosti želézni Jeremíj žalȍst globóko (a rog. 414 sužnóst); vêčnost: vêčen, aeternitas: škrb. 2, 116 véčnost peklenskih trpleń ga vstraši; vesêlnost: vesêlen, laetitia, hilaritas: trpl. 38 gora Šion je kak edna lejpa držéla na veselnost vsoj zemli. — Mjesto ˆ govori se gdjegdje ˜: obîlnost.

3. Na predzadńoj slovci ' imaju:

a) često riječi, koje se grade od *jednoslovčanih* adjektiva: čístost, dŕzost, mílost, rádost, sítost, slábost, stárost, vrélost, znánost, žálost; sravni ono pod 1. a). Govori se gdjegdje i ˜ mjesto ': sîtost, kemp. 351: sittost.

b) riječi, koje se grade od *višeslovčanih* riječi s ' na *zadńoj* slovci:

jedínost: jedín, die einigkeit: ravn. 2, 60 oba, Jožef in Marija, v ļubi edínosti sta živela, 2, 299 kadar si Jezusa Kristusa per Lazarjovimu odprtimu grobu stati mislimo z v nebó vzdígnenim očésam, polniga svoje notrajne edínosti z očetam, nam ne šine tudi lètu božje veličastvo v oči? ber. 178 mora kdo biti, de ima zapovédati, káj de naj vsaktéri úd storí al ne storí, de se réd, mir in edínost ohrani; mol. 141 oh odíčeno sv. trojstvo, božánska jedínost! osloubodi stvorjeńé tvoje od vsega hűdoga; mul.

Digitized by Google

483 vse naše mišleńe, govoreńe, čineńe i trpleńe bogu na hvalu prikažemo, i to vu jedínosti najmov kristuševeh; j e d n á k o s t: jednák, aequalitas: ravn. 1, 30 kramláti jim seboj dá, kakor bi bili ńegove enákosti, 1, 71 ne bodi hud, de govorím na ravnost in predrzno z teboj, ki si kralove enákosti, 1, 242 ńegove enákosti ga ni pomočníka, math. 2, 2, 112 néče bog, da bi mi bližńega vu takvoj ze vséma jednákosti ľúbiti mórali, kak sáme nas; n e j e d n á k o s t: nejednák, ungleichheit: habd. ad 231 tél človečjeh nejednákost, da su neki preveč mali, neki preveč veliki, krist. 133 spoznajmo božansku previdnost iz bogatstvih nejednákosti, koju stvoritel med ľúdi je vpeľal; n e u g n á n o s t: neugnán, die unermüdlichkeit; r a z u z d á n o s t: razuzdán, licentia: (tschup. 473, 643) škrb. 1, 155 za ńih je rezvojzdánost en strup, 2, 88 próč meséni gréh, próč pohujšańe in rezvojzdánost; u d á n o s t: udán, ergebenheit.

c) riječi, koje se grade od *dvo-* i *višeslovčanih* adjektiva s ˝ na *zadńoj* slovci, a s ˊ u nom. fem. na *predzadńoj:* tožľîv, tožľíva itd.

b o j é č o s t: bojëč, bojéča, timiditas: škrb. 1, 508 na vso boga bojéčost inu boga lubnost nič ne držé, 2, 81 take réči sodit, ktire človeško pámet prestopio, h temu grede en malo véč učenósti, en malo véč boga bojéčosti, 2, 109 postávo božjo spolniti brez bojéčosti; č r v í v o s t, wurmstichigkeit: levst. žup. 60 podkožna črvívost je zeló otrovna; g o r é č o s t, eifer, feuereifer: škrb. 1, 482 vest zaspí, goréčost vgasne, pámet oslepí; k o č ľ í v o s t, das im essen wählerisch sein (tschup. 478); l a ž ń i v o s t, die lügenhaftigkeit: ravn. 1, 335 grd madež je lažnívost; ľ u b e z n í v o s t, amabilitas, venustas: ravn. 1, 187 prav grd potepúh je bil Absolon per vsi svoji hlíńeni ľubeznívosti, 2, 38 ńih sovražtvo do ńega do zapopadka vse ľubeznívosti se tudi drugáč sníti ni moglo, 2, 275 vučimo se iz ńé drugič ľubeznívosti božjiga sinú, preš. 19 lepôta, ľubeznívost vsà je, kákoršna je prèd bilà, 151 pét' ľubeznívost tvôjo in lepôto je mój poklìc in sámo opravílo, nagfl. 158 rouža znamenúje srdca dobrouto i lübeznívost; m a r ľ í v o s t, diligentia: math. 2, 2, 187 jeli oni takova z onum vérnostjum i marľivostjum oskrbľúju; m i n ľ í v o s t, die vergänglichkeit: preš. 168 minľívost sládkih zvéz na svét' oznáni, kak krátko je vesélih dní števílo; n e p o t r p e ž ľ í v o s t, die ungeduld (tschup. 223, 552, 627); n e v o š č ľ í v o s t, invidia: ravn. 1, 55 le poglejte, kam nevošlívost perpelá!, 1, 164 ńegova duša je čista, nè napuha, ne nevošlívosti ni v ńi, 1, 209 nevošlívost je gnilóst po kostéh, 2, 125 za

Digitized by Google

vero se je treba ponèsti, v to so svoj napùh in svojo nevošlívost skrili; paščlívost: nagfl. 9 skrovnost názhajne paščlívosti ednoga jedínoga vučitela vu onoj istoj šouli vu znotrejšńoj mouči leží, 140 poištvo je po deli i paščlívosti mogouče spraviti; pazlívost, die aufmerksamkeit: levst. žup. 58 pazlívost pri mesóvnem ogledovańi bodi se večja, ako se kje po obližji oglási živinska bolézen; pijánost, die trunkenheit: škriń. 334 vinu je sturjénu k razveseleńu inu ne k pijánosti, 335 drznost, katęra iz pijánosti pride, stury de se nespámeten spodtákne, 357 veliku jih je za volo pijánosti vmrlu, ravn. 1, 23 pijánost je gnusoba, pijánost dela nečast ludém, dain. slovn. 106 piánost; potrpežlívost, patientia: škrb. 1, 178 pokòršina, potrpežlívost, ravn. 1, 266 Tobijova potrpežlívost v nadlógi, 1, 281 tako so mu ńegova dobrodélnost, potrpežlívost tolko dobriga dale, 2, 61 upala bogú sta in z potrpežlívostjo preneseta to trpleńe, 2, 93 gòla nedolžnost, krotkóst in potrpežlívost je bil Jezus; pozablívost, die vergesslichkeit: škrb. 1, 167 de b' se večkrat ne spoteknil iz nevédnosti, iz pozablívosti al iz slabósti, ravn. 1, 182 pomańkańe déla, in pa oblást storiti vse, kar je hotel, in pozablívost božje vsiga pričijóčnosti ga je v tako révo porínila, preš. 137 kjer vsih bolečín se pozablívost píje; prhlívost, die verweslichkeit: ravn. 1, 121 Mozes je prhlívost človeškiga živleńa v živo čutil; prizaneslívost, die verzeihlichkeit, langmuth: ravn. 1, 90 ne zatratovájte nikol božje perzaneslívosti v nove pregrehe, 2, 273 koga ne gine božja dobrota in perzaneslívost? skazlívost, simulatio: math. 1, 1, 77 kajti pak Ivan znal je ńihovu skazlìvost .. pokàzal je odprto ńihovu skazlìvost; skrblívost, ἀκρίβεια: küzm. 261 jas sem vučeni z velikov skrblívostjov; sramežlívost, die schamhaftigkeit: škrb. 1, 160 ktiri nesramno klafájo, čez sramožlívost sékajo; ali i sramêžlivost: škrb. 1, 482 sramóžlivost; trohlívost, die verweslichkeit: preš. 163 brast, ki vihár na tlà ga zímski trésne, leží tam róp trohlívosti požrésne, 165 prijázna smrt! ti si sréčna césta ki pélje nàs iz bolečíne mésta tje, kjér trohlívost vse veríge zgrúdi; trplívost, die geduld: nagfl. 161 ńé trplívost je vzéla svoj lejpi nájem, 77 načemurnost, netrplívost, svajavnost so rúžne náklonosti; zapelívost, das verführerische: preš. 104 kdo znál popísat' úst bi lubeznívost, nedólžnih prs snegá kdo zapelívost?; zapovedlívost, die sucht zu befehlen: ravn. 2, 48 nad Herodežam imamo žalosten izglèd, kakó napùh, zapovdlívost in pa lastna lubézen človeku ves um zbébijo in premėšajo,

Digitized by Google

2, 241 koga ne bo že lé misliti taciga kraļestva zamaknílo, ki ni sledú v ńemu nè zapovdlívosti, ne ošabnosti in sile?; zapravļívost, die verschwendung: ravn. 1, 43 obojiga se morete skrbno varovati, samogóltnosti in zapravlívosti, 2, 67 ktiri z nemárno zapravlívostjo starišam pót pijejo, 2, 69 baháška in mehkužna nóša, nezméra in zapravlívost per jedi in pijáči so bili prva mati spáke. — Adjektiva na ïv pa i partic. na ĕč govore se gdjekuda i na ív, éč, pa se mogu supstantiva od ńih izvedena metnuti pod 3. b). U Kajkavaca i ugrskih Slovena govori se i ˝ mjesto ´: marļïvost, skazļïvost, strpļïvost, škodļïvost, trpļïvost, vkanļïvost, zgrabļïvost, zgovorļïvost, zvedļïvost (krist. 41), zvršļïvost (math. 2, 2, 262).

d) riječi, koje se grade od *dvo-* ili *višeslovčanih* adjektiva (i supstantiva) s ´ na *predzadńoj* slovci, koja imaju u zadńoj slovci *pregibno e:* čéden, fem. čedna.

bahátnost, elatio: math. 1, 1, 70 novi ov pogled, bahátnost govorèńa, s kojum Ivan je prodekuval, nè samo čudeńe pri ļùdstvu nego i sùze pokòre vu ńihoveh očeh zrokuvalo; blagohlépnost, habendi cupiditas: math. 2, 2, 47 tak se pri vas na skórom namesti blagohlépnost i nenávidnost; bláznost, blasphemia, stultitia: küzm. 301 rejč kríža tejm, kí se skvaríjo, je bláznost, 303 modroust etoga svejta je bláznost pri bougi (1 kor. 3, 19), trpl. 31 moje rane smrdijo ino se gnojíjo za volo bláznosti moje (psl. 38, 5); mul. pos. 144 je božja dika, da pokáže svoju trplivnost i milosrdnost, kada od takvoga obseďenoga človeka podnáša tulike bláznosti, vere i krsta zatajeńe, 303 malovrednost i bláznost navuka krivovercev, 501 bláznost vezda je preveč občinska, math. 1, 1, 136 večkrát drugo ne čùje se, kak bláznosti, kletve, psuvańa i bližńega otépańe, 2, 2, 131 po svojem činu sebe bláznosti grèha krivca je napravil, 2, 2, 132 je najvekša hudoba i hmańòča ńega zarad bláznosti potvárjati, 2, 3, 92 tak se čùvajte i hábajte od bláznosti i klètvih, 2, 3, 114 koi srditost svoju po klètvi, blàznosti i obšàneńu očituje, takav je gorši nego ļudomòrec, 2, 3, 222 zaradi bláznosti; blódnost, πλάνη: küzm. 277 i plačo kákše so vrejdni bilí svoje bloudnosti so vu sebi vzéli, 368 ár je naše opominańe nej bilou z bloudnosti, 374 za toga volo ńim pošle boug zmožno delo bloudnosti, naj verjejo láži, 421 varte se, naj z bloudnostjov ti hüdi, z ńimi v rét zapelani, vö ne spádnete z lastivne krepkosti, petr. 128 búdu činili velika znameńa i čúda, tak da se vu blúdnost napeļaju, ako je mogúče, i zebráni, gašp. 1, 199 koteri z duhom svétem rasvéčen poganinov blúdnost je odtiral,

Digitized by Google

math. 2, 3, 118 zveličitel ńe od blúdnosti odvrne, 2, 3, 142 z svojum skazļivum svètostjum vnòge dùše na blùdnost dopeļaju, 2, 3, 157, 209 itd.; bojéčnost, die furchtsamkeit: pohl. tschup. 571 en tak častite strah je ena boječnost, katire ne zastopijo, pok. 1, 105 po grẹhu pride suhota, mràzlota inu boječnost; često boga bojéčnost gottesfurcht: pok. 2, 4 je v časi tudi urašena bogabojéčnost, 2, 9 skuzi majnšańe boga bojéčnosti, ravn. 1, 62 iz božje previdnosti je ńegova boga bojéčnost sréča ńegova, 1, 251 le v cerkev hoditi še ni prava boga bojéčnost, itd.; bóžnost = pobóžnost: škrb. 1, 513 s. vira nas more h pravi bóžnosti inu dobrim délam perpelati; brúmnost, die frömmigkeit: rog. 470 u te brúmnoste, škriń. 220 le tá brúmnost opraviči srcẹ, 354 posvetúj se s hudobnim za brúmnost, škrb. 1, 121 jih je od brúmnosti nazaj držálo, 1, 221 pot brúmnosti, ravn. 2, 64 zlasti pa ga je bilo polno persrčne brúmnosti in pobóžnosti; cagovítnost, die verzweiflung, zaghaftigkeit: škrb. 1, 166 uni je zagázil v mláko nar večih hudobii, kir zdej poln cagovítnosti na soje pogubleńe čáka; čalárnost, fraudulentia: küzm. 352 naj več ne bomo cecátja dečica, ki bi se premetávali i okouli gonili od vsákoga vötra kak štej návuka vu jálnosti i vu čalárnosti lüdstva, ki za nami šütajo, math. 2, 3, 147 iz čalárnosti, prevzétnosti, lotroželnosti skup správļeni jesu, 2, 3, 204 z ponositostjum, nenàvidnostjum, čalàrnostjum i nemilosrdnostjum bila su napùńena srdca ńihova; čédnost, munditia, virtus, modestia: pohl. tschup. 409 on tirja od nas popolnema čẹdnoste, notrejne čẹdnoste, use gladku čẹdnoste, škriń. 306 per meni je vse vúpańe živleńa inu čẹdnosti, škrb. 1, 186, hišna mati je brumna in povna čédnosti, 1, 212 pernése obilni sad dobrih dél, nar lepših čédnost, ravn. 1, 18 po drujimu ne gléda kakor po krepósti ali čédnosti, 1, 296 vse se čudi nad ńih krepóstjo ali čédnostjo, ber. 76 Samuel je rastil v božjim spoznańi, v čédnosti in pobóžnosti, preš. 149 perdjála čédnosti sva ńé in tvôje vsak svojim pésmam; darovítnost, largitas: škriń. 245 darovítnost je vsim živim ludẹm priẹtna, ravn. 2, 151 iz vsiga je božja darovítnost bòdila, dain. gram. 105; dišéčnost: škriń. 204 za tó se je v vse sórte dišẹčnosti premẹjniti pustila; divjáčnost, feritas: ravn. 1, 302 neokvarjen pride Daniel iz levnáka, šuntarji punta so pokončáni, ļudí divjáčnost se vléže; dobrodélnost, die wohlthätigkeit: ravn. 1, 137 Bócova dobrodélnost, 1, 198 obud k dobrodélnosti, 1, 263 dobrodélnost stariga Tobija; dopádnost, die gefälligkeit: math. 2, 2, 98 bòg sàm ima vu

Digitized by Google

ńem dopàdnost, 2, 3, 119 vse poleg ńegove vǫ̀le i dopádnosti ravnati mòramo; dovǫ́lnost, die genügsamkeit: ravn. 2, 33 iz Marije sîja srčna ponížnost, krotka, pohlévna dovǫ́lnost z stanam; dozdévnost, die einbildung: pohl. tschup. 482 katiri grehi v srcu, v odušju, v dazdẹvnosti tičę, 605 tu pustim jest tebe ti dazdẹvnosti usch; drémnost, κατάνυξις: küzm. 291 dáo ńim je boug dühá drejmnosti; ferbéžnost, die verwegenheit: rog. 408 Alexander use te druge krajle premágal in prestópil je u srčnústi te naturae, u fletnosti tega trupla inu tega srcá ferbéžnosti, 452 per katérim pustil je Leonard vidit trjéto levavo lestnino, namreč to ferbéžnost, ker on ustrášil se ni nikoger; gízdost: gízda: trp. 58 opásani so z gízdostjov, 24 naj obnejmijo jálna vüsta gučéča prouti pravičnomi okorno, z gízdostjov i zametávańem; halováńost: halováńa: math. 1, 1, 136 drugo ne vidi se nego halovájnosti, nepošténi tanci; hvaléžnost, die dankbarkeit: ravn. 1, 8 srce mu je perzdigovala hvaléžnost proti bógu, 1, 178 darúj hvaléžnost bogú, 2, 48, 134, ber. 56; imenítnost, die berühmtheit: ravn. 1, 216 truplo toļciga kraļa je v sredi vse svoje imenítnosti ležalo vse mrzlo in otrpńeno, 2, 155 božje dela vučé nas, koļki de je človek in koļka ńegova imenítnost; jálnost, δόλος: küzm 77 tatîja, skoupost, hüdouba, jálnost, hotlivost, 167 ovo je právi Izraelíta, vu kom jálnosti nega, 178, 303, 335, 352, trpl. 8 vüsta ńegova so puna z prekléstvom, z jálnostjov i vkańüvańem, 24, 58, petr. 125 poznavši pak Jezus jálnost ńihovu reče; jásnost, serenitas: preš. 107 mladósti jásnost mîsli táke si kmálo iz srcá spodí in gláve; jednakotéžnost, das gleichgewicht: ravn. ber. 166 sapa se hóče vselej in povsod v enakotéžnost djáti; krásnost, die pracht: čb. 1, 14 zlatíce bližé, vrtníce puhté po zmlájeni krásnosti, očíšeni jásnosti vijol'ce duhté; kratkočásnost, die kurzweiligkeit: škrb. 1, 419 ne verjámem, de b' ne imel časa za molitvo, časa zadosti za druge opravíla, za pogóvore, za jegré, za kratkočásnosti, al za molitvo samó bo časa mánkalo?; kvarohlépnost, die schadenfreude: mat. 2, 2, 113 iz jála i kvarohlèpnosti; malovrédnost, die nichtsnutzigkeit: math. 1, 1, 101 vu kojem nikakvo dečinstvo, nikakva malovrèdnost . . ne se videla; márnost, der fleisz u kr. a u ugrskih Slovena ματαιότης: küzm. 287 ár je stvorjeńé márnosti podvrženo, 244, 352, trpl. 23 odürjávam one, kí nasledüjo tadanke márnosti, 32 márnost je vsák človek, 49 ne držte se k márnosti; mehkúžnost, die weichlichkeit: ravn. 2, 30 mehkúžnost in

Digitized by Google

druga posvetna nečimrnost jim ni srca spačila; mogóčnost, das vermögen, die möglichkeit, die macht: pok. 1, 21 kjer je večnu molčáńe od tvoje mogóčnosti, dobróte in rèsnice, 2, 87 kaku bi zamogli žnabli preuzętniga človęka od tvoje mogóčnosti, od tvoje visokósti govoriti?, škrb. 2, 95 ńe čast inu mogóčnost pred bógam, 2, 113 Maria nad božjo vsiga mogóčnostjo ni pomišlala, itd. ravn. 1, 7 dobrota in vsiga mogóčnost bliska iz ńć, ber. 24 od božje vsiga mogóčnosti, math. 1, 1, 23 on z onum oblastjum i mogúčnostjum dòjde, 2, 3, 33, 34, 89, 121, 135, 233; 2, 3, 176; nadléžnost, molestia: pok. 3, 87 za moje nadlęžnosti volo bóš ustal; náglost, celeritas, velocitas: pok. 1, 34 on ne v náglosti, temuč z dobrim premislikam sklęne nar zvestęjšiga svojih služábnikov umoriti, ravn. ber. 16 po mnogotéri stôpńi močí in náglosti sape dobí véter mnogotére imena; naléznost, die ansteckIichkeit: ravn. ber. 211 znajdli so prav láhko pomóč, s któro se člôvek naléznosti morļivih otročjih koz lahko za vselej obvarje; naprešírnost = prešérnost: ravn. 1, 193 neprešérnost se mu je zdaj v strah in trepèt spreobrnila; nasládnost, voluptas: gašp. 1, 202 da bi bili živeli ovi vu nasládnosti svéta; ali češće násladnost: trpl. 11 pred licom tvojim je veseļa obilnost, in násladnosti kre dejsne tvoje na veke, 28 z potokom násladnost tvoji' je napojíš, küzm. 386, 390, petr. 35 kó je pák opalo meď trńe: jesu oni, kij so čúli te pred pazkami i bogáctvom i pred násladnostmi žitka iduči zadávļaju se, mulih. pos 163 bilo bi Kristušu nepristojno, da bi se bil po telovne násladnosti začel, math. 2, 2, 33, 51, 94, 102, 110, 130, 148, 210; 2, 3, 101, 146, krist. 138; nazóčnost, praesentia: dain. gram. 106: nazóčnost, gegenwart; nebojéčnost, die furchtlosigkeit: pohl. opr. 258 nebojęčnost; nedopádnost, das nicht gefallen: math. 2, 2, 41 nedopádnost, koju zveličitel zarad odurne nezáhvalnosti ostá'eh devet očiščeneh ovde je pokázal, bila je krúto pravična; nedovóļnost, die unzufriedenheit: ravn. 2, 234 torej tudi malo perhodíša imejmo, le z nedovóļnostjo ńegoviga blagoslòva ne bodimo nevrédni; nehvaléžnost, die undankbarkeit: pok. 1, 101 zdaj žalújem čez svojo nehvalęžnost pruti tebi, ravn. 1, 59 izgled grde nehvaléžnosti je to, 1, 119 oh, kdo ne bo črtil po tacih izgledih iz srca vse nevére, nehvaléžnosti, nezavúpnosti in pa nepokóršine proti bogu? neizmérnost, die unmässigkeit: ravn. 1, 336 veliko jih je za volo svoje neizmérnosti vmrlo, ber. 124 zmérnost ohrani zdravje, nezmérnost pa napravi mnogotere belézni; nemárnost,

Digitized by Google

negligentia: ravn. 1, 182 vučimo se iz Davidove nemárnosti za se biti márni, 1, 311 lenè z svojo nemárnostjo si dva krat tọlko dela napravi, math. 2, 3, 59 sebe po nemárnosti srditosti božańske krivce vučinite, 2, 3, 165 z kaštige vrédnum nemárnostjum na nikaj spraviti; nemogóčnost, die unmöglichkeit: škrb. 2, 100 kdo se bo tedej mogel z nemogóčnostjo zgovarjat? math. 2, 2, 51 nemogúčnost med dva gospona deliti pokórnost jošče bọle vidi se; nenazóčnost, absentia: math. 2, 2, 178 slúgi, kada bi bili videli, da na smrt betéžni sin gospona ńihovoga vu nenazóčnosti ńegvoj (eo absente) na jen krat zdrav i vesel je včińen, mislili su, da otcu ńegvomu povọlnéšega glása ne bi mogli donésti, nego ako ..., nepokójnost, inquies: pok. 1, 105 žalost inu nepokójnost mojiga srcá me vučy, kakú težku je, de bi spokornik v svoji molitvi mir nàšàl; nepokórnost, inoboedientia: ravn. 1, 33 ogń jo (Lotovo ženo) je dobíl, bila je v sòlnato postávo in se je v spomínšino kaznane nepokórnosti taka dolgo časa vidila, math. 1, 1, 123; 2, 2, 197; 2, 3, 12; nepremóžnost, das unvermögen: pok. 2, 15 nepremóžnost k usimu dóbrimu nič več takú živú ne čúti, 2, 49 v meni je bila nepremóžnost k usimu dobrimu, 3, 45 de bi usmileńe zadóbili, svojo nepremóžnost tebi pred očy stávio; neprevídnost, die unvorsicht: škrb. 1, 125 ktiri vse soje grehe neprevídnosti perpíšejo; nerodovítnost, sterilitas: škrb. 1, 409 Ana je bla za volo ńe nerodovítnosti silno žalostna; neródnost, die ungeschicktheit, unordnung: škrb. 1, 197 sta strila cesar inu s. oča med seboj zavézo, s ktiro so vzdignene vse težáve inu neródnosti v cerkvénih inu duhovskih rečéh, ber. 174 posebno se varij sovraštva, nevošlívosti, jeze, nezmérnosti in vsake neródnosti, 178 ko bi vsaktéri kar bi hotel smél storiti, bi bila neródnost, nepôkoj in razprtija, 200 marsiktéri otroci, kader se zjutrej obláčijo, morajo dolgo še le svôje obléke iskati, to pride od neródnosti; a levst. žup. 14 nerôdnost (= neròdnost); neslóžnost, discordia: math. 1, 1, 71 stègnul je pri soldáteh siluváńa, cárgańa i neslóžnosti, 2, 3, 31 nijedna neslòžnost i odmetnùtje tak med navučiteli kak vučeniki ne bi nástala; nespodóbnost, die unschicklichkeit: škrb. 1, 168 ke b' se bla od začetka nesramnih poglédov, praznih pogóvorov inu mejhne nespodóbnosti várvala, 2, 117 ali si boste še vupali za naprej nesramne nespodóbnosti za šaleńe šteti? nesrámnost, die schamlosigkeit, unverschämtheit: škriń. 294, pametnimu bo ta nesrámnost težkú sturíla, 314 čuj čez vso nesrámnost ńę očy; neukret-

Digitized by Google

nost, die ungeschicktheit: pok. 1, 120 neukrętnost k dobrimu; neúmnost, stultitia: škriń. 372 katęri svojo nevúmnost perkríva, pok. 1, 64 imajo brez odlašańa razodęti, kar so iz nevúmnosti zakrivali, 1, 71 pravičnu bi bilú, aku bi bil tebe v tvoji nevúmnosti inu slepoti zapustil, preš. 84 neúmnost in ubóžnost ste sestré; neumrjóčnost, immortalitas: škriń. 239 zvęst priátèl je ozdravílu živléńa inu nevmrjóčnosti, pok. 2, 85 kadar bó umrjóče neumrjóčnost oblęklu, škrb. 1, 433 nad perhodno nevmrjóčnostjo ne smemo cviblati, ravn. 2, 295 vsaciga, komur vmrjóčnost in nevmrjóčnost ni vse eno, more le tudi pregjiniti; nevárnost, periculum: rog. 39 rezgléj tvojo navárnost, u katéri se znájdeš, škriń. 228 kdor nevárnost lúbi, bó v tęj isti konèc vzęl, 344 za volo tiga sim dosti krat v smrtni nevárnosti tičal, škrb. 1, 415 če nas tudi od drgot obéna nevárnost ne stráši, 1, 369 živimo v srédi svetá polniga nevárnosti, 2, 9 angeli nimajo nobene nevárnosti, pok. 1, 72 pokazal bóm tebi vse nevárnosti, de ki ne pádeš, ravn. 1, 82 bog vas je iz jézar nevárnost otel, 1, 230 kteri zlézejo po strupu v smrtno nevárnost, ber. 208 varite se vsiga, kar bi vtegnilo vaše zdravje v nevárnost perpráviti; nevédnost, die unwissenheit: škriń. 211 perkázni so to naprej kazále, de bi ne bily v nevędjnosti, 233 sramúj se za volo lažę, katęro si iz nevędjnosti govoril, 298 ne bo meni za volo ńih nevędjnosti perzanesénu, 320 preględaj nevędjnost bližnimu, 410 nevędjnost moje duše sim obžalùval, škrb. 1, 157 za volo velike nevédnosti v vsih rečéh, ktiro nevédnost od natúre imamo, nam je otel bóg h pomóči priti, 1, 167 kdo je med nami, de b' se večkrat ne spoteknil iz nevédnosti? 2, 29 bi se znal človek z izgovóram nevédnosti branit, ravn. 1, 219 ļudstvo léze v nevédnost, gréh in hudobijo, 2, 27 ļudí čèšeni sivčik vidi v nevédnosti; nev(o)ščéčnost, illiberalitas: pohl. tschup. 96 katiri iz svetuste eno grozovitno pošast dęlajo, per katiri zaroblenost, naperludnost inu naušęčnost od useh platy koker šetine wodęči(!)ojsti po koncu stoję; nevrédnost, indignitas: pok. 1, 12 svojo slabóst inu neurędnost spoznajo, 3, 105 ne zatisni tvoje vušesa prošńam od svoje neurędnosti previžaniga gręšnika, math. 2, 3, 213 koi svoju nevrédnost spoznáva; ničemúrnost, inanitas: trpl. 16 včiníš je liki ogńeno péč vu vrejmeni srda tvojega: gospoud je požré vu nečamúrnosti svojoj (pslm 21), math. 2, 3, 189 ničemúrnost bude vam spočitával; a u krańštini: ničêmurnost, što izgovaraj nečîmrnost: pok. 1, 22, koliku krát so se moje oči od ględańa posvęjtnih „nečęmernost"

Digitized by Google

utrudile! ravn. 1, 317 z nečémrnostjo preslepèni nismo držali tvojih zapoved, 2, 224 dobra voļa, iz ktire se néžica dá, veļá več per bogu, kakor zlatá še taki daróvi, če se iz nečémrnosti opravijo; obládnost, victoria: trpl. 24 z spejvańem obládnosti me obdarüješ, 92 nad Filisteušom bom obládnost spejvao, 93 na dén obládnosti tvoje bode ti narod tvoj volno aldüvao, nagfl. 187 zmožen smejh obládnosti; obséžnost, der umfang: pohl. tschup. 21, 39, 274, 408, 476, 609, opr. 113 obsęžnost; odúrnost, abominatio: gašp. 1, 112 jeli spoznávaš od ovud odúrnost greha? math. 1, 1, 195 oni vide odúrnost vu gréhu, 2, 2, 242 kada videli budete odúrnost opústeńa, 2, 2, 249 odúrnost ova istomu Titušu izprešala je súze (petr. 127 oddurnost, trpl. 62 odürnost), čuje se i odürnost; okróglost, rotunditas: škriń. 378 mávrica se razprostry na nębi z svojo častitlivo okróglostjo; opásnost, periculum: levst. žup. 25 drugače bi lòv zopet šel na dražbo ob zakúpnikovih troških in opásnostih; ostúdnost, abominatio: škrb. 1, 38 gazi po poti povni blata, gnusóbe, nečiste ostúdnosti, ravn. 2, 178 iz pregrehe nagnusnih nasledkov bodo pregehe grdòbo in ostúdnost spoznávali; ošábnost, superbia: ravn. 1, 158 bog je zdavnaj v ńegovim srcu do trdòto in ošábnost vidil, 2, 137 čisto od vse ošábnosti srce, preš. 112 nôsil učêno glavó z častjó sim vsìh premagávec, smrt in ošábnost stè zmágale mêne samé; otóžnost, maeror: pok. 3, 115 ńega nar več vesely žalost in otóžnost človekoviga srcá, škrb. 1, 210 kaj pride iz tega navezváńa? otóžnost; otróčjost, puerilitas: rog. 629 premišlúval je David tu žjuléjne te otróčjosti, te mladústi, tega moštva; pobóžnost, pietas erga deum, andacht: ber. 12 naj se k bôžji službi z vso pobóžnostjo podámo, 20 mislila sta le raji v pobóžnost in krepost, 76 Samuel je rastel v čédnosti in pobóžnosti, gašp. 1, 142 zbog pobóžnosti, math. 2, 2, 114 pri vseh oveh pobòžnostjah, 2, 3, 56 ne sili i prigańa na pobòžnost, 2, 3, 149 koi vu vseh skoro svojeh činèńah kàže stràh bòžji, pobòžnost, ļùbav blìžńega; ali i pobòžnost: ravn. 1, 14 Kajnova pobòžnost je zvunajńa bila; podlóžnost, oboedientia: škrb. 2, 92 daj nam gnado, de bomo tebi v temu živléńu skazali tisto podlóžnost, ktiro smo tebi dolžni, math. 1, 1, 155 podlòžnost i pokòrnost proti zapovedi bòžje mòra krščenika od vseh drugeh ļùdih razlučàvati; podóbnost, similitudo: ravn. 2, 277 to lepo príliko bote po ńéni podóbnosti z popréjšino lohka vuméli; pohlépnost, aviditas: math. 1, 1, 82 ako vašem prekorednem pohlépnostjam i srditosti vúzdu puščate; pohlévnost,

Digitized by Google

animus lenis: škriń. 337 za volo pohlęvnosti bóš priętèn, ravn. 2, 60 gola pohlévnost, krotkóst in dobrota jo je (tschup. 587 pohlęvnost); pokórnost, oboedientia: math. 1, 1, 120 pokòrnost stoji vu tom da . . , 2, 2, 110 žeļa ńemu pokórnost izkàzati; ponížnost, die demuth: škriń. 286 eden se z veliko ponížnostjo preveč podvrže, drugi pa v tla poględa, škrb. 1, 178 te dobre dela so: . . ponížnost, krotkóst, ravn. 1, 30 Abraham kaki lep izgled nam je srčne ponížnosti, 1, 51 ponížnost in pa ļubézen potoláži jezo, 1, 208 ponížnost gre pred častjó, dain. 164 pun ponížnosti; a ugrskosl. i kajk. ponízsnost: nagfl. 158 violica znamenüje krotkost i ponízsnost; porédnost, schlechtigkeit: pohl. tschup. 542 de be naši duši ta niskoba inu porędnost ńeniga prebivalša en pergajnive uržoh bla; poslúšnost, oboedientia; math. 2, 2, 19 ti mòraš proti bližńemu preštimàvańe, ļùbav i poslùšnost imati; postréžnost, die dienstfertigkeit: ravn. 1, 27 Abrahamova postrézsnost; požrésnost, edacitas: kast. cil. 176 rajtaj koliko ih (let) je preteklu v spańu, v požrésnosti, v ygračah, v pravdah, škriń. 357 pogręšnost kláńe v trebúhi naprávi; práznost, vacuum u krańštini, a u ugrskoj slovenštini i kajkavštini πόρνεια: küzm. 8 šteri koli odpüsti ženo svojo brezi zroka práznosti, včini jo praznüvati, 19 z srcá shájajo hüda mišlejńa, lüdomorstvo, práznosti, kurvejštvo, tatíja, krivo svedoustvo, 246 naj se zdržávajo od oskruneńá bolvanov i od práznosti, 278 napuńeni z vsakov neprávicov, práznostjov, hüdoubov, 305 ka pa liki se čüje med vami práznost i tákša práznost, kákša se ni med poganmi ne imenüje, 338 nej so se povrnoli od nečistouče i práznosti i hotlivosti, štero so činíli; gašp. 1, 176 vu gréhu práznosti postávļen, math. 2, 2, 38 bóg želi ńe od práznosti i ništčetnosti sveta odvrnuti; premóžnost, das vermögen: pok. 2, 33 ukažeš na męjsti vęjčniga trpleńa se časni na mojo móč in premóžnost permęrjeni pokóri poduręči, ravn. 2, 267 stori po premóžnosti dobriga; preošábnost = ošabnost: škrb. 1, 456 polomi našo preošábnost; prešírnost, superbia: ravn. 1, 335 prevzetnost pa prešérnost ti bo to odvračalo, 2, 65 si bote upali kaļ misliti od ńega, de bi bil iz gòle preširnosti tudi le trávico pomandral? levst. žup. 64 tako isto je tudi s kaznijo pokoriti ponočńáke, paziti na prešírnost ob zímskem préli po nôči, (tschup. 329, 638, ber. 206 prešírnost); prevídnost, providentia: škrb. 1, 154 iz tega pride ponížnost, prevídnost inu hvaležnost proti bogó, ravn. 1, 62 vidite iz tega, kaj je božja prevídnost, 1, 74 čudna je tvoja prevídnost, 2, 52 scer nam ta pergodba

Digitized by Google

še po dveh straněh da božjo prevídnost premisliti; prevzétnost, insolentia: škriń. 24 prevzętnost jest črtim, 270 ona je od prevzętnosti déleč proč, 280 prevzętnost ńih srcá je hudobna, 291, 297, 318, 349, 355, ravn. 1, 311 ravno ńegovo prevzétnost vgnat je bil dal bog nad ń vse to, 1, 321 mislili so, de je le iz ošabnosti in prevzétnosti takih besedí, ber. 198 gospodu se gńúsi nad prevzétnostjo; math. 2, 2, 98 kruto je žalostno, kada človek videti mòra, da prevzètnost i ohòlnost ne samo vu vàrašeh med poglavitèšemi, nego takaj med làdanskemi na sèleh nahàđa se, 2, 2, 170 vu boga i pomoč ńegovu zaufati se je vsigdár dobro, ali čudačine od ńega čakati je prevzétnost, 2, 3, 147 iz čalárnosti, prevzétnosti, lotroželnosti skup spravleni jesu; pričejóčnost, praesentia: ravn. 1, 45 prav ļubeznívo nas božje vsiga pričijóčnosti opómni ta pergodba, ber. 25 vse skozi v ńegovo vsiga pričijóčnost in vsiga védnost míslimo; prídnost, utilitas, diligentia: ber. 42 ali bi bil puč Jožef na Putifarjovim dómu tako hitro per svojim gospódu ļubézen in zaupańe našel, ko bi si ne bil že v mladosti marskatere koristne učenósti perdóbil in prídnosti in déla ne bil pervadil? prijáznost, comitas: rog. 48 iz ńegove gnade in prijáznosti priti, 487 eni ukrútili so goréčo jézo, eni zadubili to perjáznost, perlúdnost inu drugu le taku, škriń. 238 bóš z ńim dobro priáznost inu zastópnost imel, 297 katęri priátlu oponósi, priáznos razdére, 353 jest sim priáznost naprávil, 375 bolši je možá krivico skusiti, kakor ženę priáznost, 398 so bily z' tvojo priáznostjo počasteni, škrb. 1, 187 stri grešno perjáznost, se dá zapelati, 1, 264 ktira nas bo vredne strila odpušańa naših pregréh inu toje perjáznosti; prijétnost, die annehmlichkeit: škriń. 288 norcov priętnost se bó razlíla, 293 na žnáblih zastópniga se priętnost najde, 337 pred sramožlivostjo grę priętnost, ravn. 2, 57 ńemu, ki ga je bog žé fanta z' toļko modrostjo in prijétnostjo opravil, kej mu čast dobimò, ki mu gré? ber. 9 kolike prijétnosti živļéńa nam stori le samo nagli in môčni koń! prilóžnost, occasio: škriń. 27 daj modrimu perlóžnost inu bó modrójši postal, pok. 3, 92 usmileńe odrèšenika iz moje pregrębe perlóžnost uzáme se pokazati, 3, 113 on mene opómni na tę iste perlóžnosti .., škrb. 1, 124 ne poveste, de živite v bližni grešni perlóžnosti, 1, 157 od tod pride tolkajn lepih perlóžnosti za nebesa nar veči zasluženе skupej správiti, 1, 182 nočmo obene perlóžnosti zamuditi, ravn. 1, 10 bog je hotel Adamu dati perlóžnost velíke dolžnósti se zavésti bogú biti pokorn, 1, 58 veliko dobriga storíti dobí zdaj Jožef perlóžnost, ber. 25

Digitized by Google

Abraham je rajši slabši spašnik za ļubo vzel, kakor de bi bil perlóžnost h krégu in prepíru dajál; priļúdnost, humanitas: rog. 487 zadubili so to perjáznost, perlúdnost, ravn. 2, 1 vse kar perļúdnost nanèse morem opustiti, 2, 222 en krat je Jezus na dòmu per Matevžu z nektirimi céstnarji jédil. Na boļši z to perļúdnostjo jih je želel obrniti, škriń. 314 perlúdnost pridne žéne zvesely ńeniga možá! priúrnost, agilitas: ravn. 2, 155 prečudna je tičja perúrnost se živeti, varvati, gnezda znašati, ki jo na svet pernesó; rávnost, εὐθύτης, na rávnost gerade, sogleich: ber. 201 stojé držíte glavó na rávnost, küzm. 393 palica rávnosti je palica kralestva tvojega; razlóčnost, der unterschied: krist. 128 da je ova razlùčnost potrebna bila, a küzm. 315 rázločnost; razúmnost, die vernunft: škriń. 5 nakloni tvoje srcę k spoznańu razvúmnosti, de bó tvoje vuhú modrést slišalu, za kaj aku bòš tvoje srcę k ràzvúmnosti naklónil, tèdaj bóš spoznáńe božje nàšàl, za kaj gospód dá modrést inu iz ńegovih vust pride ràzvúmnost inu zastópnost, pok. 2, 26 na pameti je meni ràzvúmnosti zmankalu dobro od hudiga razločiti; a u ugrskoj slovenštini i u kajkavštini rázumnost: trpl. 39 vústa moja bodo gúčala moudrost i premišlávańa srca mojega rázumnost, 94 bogá bojazen je začétek modrousti: tou je ena lepa rázumnost; gašp. 1, 232 gluboke rázumnosti zdenec; resníčnost, veritas: ravn. 2, 13 to strnílo božjih razodènj ji je iz noviga božjo resníčnost pričalo; rodovítnost, fertilitas: ravn. 1, 61 sedem let pride, de bo velika rodovítnost po vsi egiptovski deželi; rúžnost, ἀσχημοσύνη, μολυσμός: küzm. 277 zažgali so se vu žéli svojoj eden k drügomi možki z možkimi rúžnost činéči, 330 očistimo se od vse rúžnosti tejla, 430 doli dente vso rúžnost i obilnost hüdoube; samopášnost: pok. 3, 16 še zdaj čutim, koliku je meni moja samopášnost škodùvala, ravn. 1, 182 pomańkańe déla, preobilna jed in pijača, samopášnost očí ga (Davida) je v tako révo porínila, levst. žup. 25 občina je dolžna skrbéti in paziti, da ne bode lovskih samopášnostij; segúrnost, securitas: math. 2, 2, 255 koji pred Rimļani vu Jeruzalem pobégnuli su i med zidmi váraša svoju segúrnost iskali su; sítnost, molestia; slaboúmnost, ingenii tarditas: levst. žup. 83 imeti je na úmi tudi vsáko olajšílo, kakeršna so: prestópnikova mladóst, slaboúmnost, poprejšńe pošteno imé; sladkosnédnost, cuppedia: ber. 206 kdor iz sladkosnédnosti mnogotére in škodļive jedí zavžije, zbolí in oslabí; sládnost, voluptas: škriń. 317 ńih smęh je v sládnostih tiga gręha,

Digitized by Google

ravn. 2, 124 čast in sládnost, drujiga niso poznali, 2, 139 če vas lakomnost, jéza, sládnost k hudimu vléčejo; slovéčnost, die berühmtheit: rog. 479 teh slovéčnosti urédnih tugentov polna, 484 v vsèm bila je nèr slovéčiši, katéro slovéčnost žćly ja nas en sledni; snagóltnost: ravn. 1, 43 obojiga se morete skrbno varovati: samogóltnosti in zapravlívosti (rog. 232 snagoltnost, 424 snagoutnost); snážnost, munditia: ravn. 1, 103 navdati jih tako je bog hotel per vseh rečeh z ļubezenjo do snážnosti, do lepe rédi in pa spodóbnosti; spáčnost, pravitas: ravn. 1, 17 spáčnost prviga svetá, 2, 271 Izraeloviga polka spáčnost je lepó in do živiga v ti lè príliki Jezus popisal; spodóbnost, die schicklichkeit: ravn. 1, 103 navdati jih tako je bog hotel per vseh rečeh z ļubezenjo do snážnosti, do lepe rédi in pa spodóbnosti; sprevédnost, die boshaftigkeit: nagfl. 169 pojbje so znali, kaj je on za volo sprevejdnosti naj več šíb vdáblao v šouli i domá; sréčnost, felicitas: pohl. tschup. 452 ńeh krayi inu ńeh tempel bodo uselej cnako sręčnost imęli, pok. 1, 127 z katęrim sklęńen biti je moja edina sręčnost, 3, 63 užę dolgu onę vidio našo sręčnost; krist. 108 sréčnost nepočińeńeh vu toj véri mene vtemeļúje; stálnost, stabilitas: küzm. 333 naj se kak ne osramotímo vu toj stálnosti te hvále, 398 vu kom da bi obilnej šteo boug pokázati öročnikom obečańa tanáča svojega stálnost, prisego je djao med ńou, math. 1, 1, 219 strašimo se križa nositi, kojega vendar Jezuš z tulikum trplivnostjum i stálnostjum tia do konca živleńa svojega je nosil, 2, 3, 198 od stálnosti vu molitvi; stanovítnost=stalnost festigkeit, standhaftigkeit: škrb. 1, 199 dej, de vsi virni skuz izgled ńegove stanovítnosti inu svetósti zbudéni bodo spoznali, de . . , ravn. 1, 173 kraļ, čigar spreobrnèńe je le kak miglej že toļkrat trpelo, ki ni nikoļ stanovítnosti imelo, je kmalo potlej hud bòj z Filiščani zgubil, 1, 296 vsem ļudém so čist izgled zdaj bili neomajlíve stanovítnosti ti trije mladenči, 2, 210 veliko stanovítnosti in potrpežļívosti mu je potréba; stávnost, firmitas: math. 2, 3, 75 stàvnost ńegvoga nàvuka vsigdar bi bila za ńega govorila; súpnost, θάμβος: petr. 96 súpnost beše ńega obstrla; svojevóļnost, der eigenwille: math. 1, 1, 121 ne žalostete ńe nigdar po vašoj nepokòrnosti, svojvòļnosti, tvrdokòrnosti, 2, 3, 150 znamèńe svojvòļnosti; tréznost, sobrietas, σωφροσύνη: pok. 2, 26 ni bilú več per meni viditi ne potrpežlivosti, ne tręznosti; küzm. 271 istine i trejznosti rečí gučím, 378 zveliča se pa v rodjeńej decé, či ostáne vu veri i lübéznosti i v posvečeńej z trejznostjov,

Digitized by Google

383 dao nam je boug dühá lübéznosti i trejznosti; túžnost (tóžnost), tristitia: trpl. 23 doli je vzeo od túžnosti žitek moj; tvrdokórnost, obstinatio: math. 2, 2, 150 nad slepótum i tvrdokórnostjum Židovov ļutite se, 2, 2, 152 jeli ne vaša slepóta i tvrdokórnost tak velika kak je i ona bila Židovov? 2, 2, 197 naj vam vsu vašu tvrdokórnost i nepokórnost oprosti; tvrdovrátnost, die halsstarrigkeit: pok. 3, 71 iz globočine trdourátnosti, škerb. 1, 184 ako v smrtne grehe zagáziš, te bo bóg vdáril z duhovno slepôto inu trdovrátnostjo, ravn. 2, 184 žalosten nad trdovrátnostjo ńih srca se je v moža Jezus obrnil, 2, 273 komu ni nad Izraelcov trmo in trdovrátnostjo britkó! ubóžnost, paupertas: preš. 84 neúmnost in ubóžnost ste sestré; umélnost, scientia: ravn. 2, 62 šè veliko drujih potrébnih ukov in umélnost je, ki se jih, de svet obstojí, more več ali mań ļudí učiti; umétnost, ars: škriń. 221 dosti jezíkov bó ńegóvo vmętnost razglasòválu, 286 ena vmętnost je, katęra ne spodlety, 382 ony so z svojo umętnostjo lepú glasęčo múziko znàšli, škrb. 2, 78 dosti jih je blo, k' so bli v svoji slepoti inu neviri postarani, potopleni v hudobio, po kakšni vmétnosti so jih oznanvavci evangelia za Jezusove podložne strili? ravn. 1, 156 Davidova vmétnost na harpo mu je kraļove vrata odprla, 1, 287 nar umétniši, perļudniši in lepši zmed ńih je babilonski kraļ Nabuhodónozor k svoji postrébi odbrati rekel in vse umétnosti in vučenósti jih navučiti, ber. 84 David je za voļo svôje posébne umétnosti v muziki na kraļov dvòr poklican, 122 David je bil zmed četvérih imenitnih judovskih mladéńčov, ki si jih je Nabuhodónozor odbral ter jih je rékel na ńegovim dvoru rediti in vsih umétnost včiti, 147 desiravno živali nimajo pameti, imajo vender od stvarnika svoje umétnosti; úmnost, die vernunft, der verstand: pok. 1, 15 vsa moja prejšina móč, vúmnost in srčnóst je prešla; úrnost, die geschickte geschwindigkeit: škrb. 1, 178 očitno je, de duša to úrnost inu lahkóto le samo skuz to zadobí, ako táke déla večkrat dopernáša; várnost, securitas: pok. 2, 8 aku várnost boga bojęčiga Joba inu nesręčo neskrbniga Davida prav živu pomislimo, kdo bi med nami za se v skrbi ne bil? škriń. 13 i škrb. 2, 63 z vso várnostjo várùj tvoje srcę, ber. 181 deželini oblastnik skrbi za réd in pôkoj po vsim svojim vlastvi za várnost živļeńa in premožčńa svojih podlóžnih; vážnost, die wichtigkeit: ravn. 2, 33 ki bote s pametjo in vážnostjo druge presegali, 2, 266 talenti so dušine in telésne močí, so vážnost, premožèńe, čas in zlásti resníce in dušini daróvi (za isti pojam ima nagfl. 9 též-

Digitized by Google

nost: pri vučeńi je znamenite téžnosti doub djáńa vučitela z decouv); védnost, scientia: rog 48 imèl je oblast vse tu užívat zunaj sadú eniga samiga drjvesa te vèjdnosti, ravn. 1, II. iz vsake povédi skorej bote božjo vsiga védnosti zpoznavali, 1, 313 ńegova vsiga védnost vse vse preséže, 2, 209 z védnostjo druge preséžete, ber. 25 vse skózi v ńegovo vsiga pričijóčnost in vsiga védnost mislimo; vérnost, die gläubigkeit, treue: škrb. 1, 512 lubite boga lubnost in vérnost, levst. žup. 113 s trdno vérnostjo in tesnó po svojej vésti pospeševati moč zdańih zakonov in ukázov; véstnost, die gewissenhaftigkeit: pohl. tschup. 300 per dostireh je cel en duh ene previsoku napęte vęstnoste; vl̨údnost, humanitas: math. 2, 2, 125 zvršl̨iva l̨ùbav i vl̨ùdnost je za isto jedna zmed naj osebujnešeh nàmerih vere krščánske, 2, 3, 156 od seh dòb bòg pri meni nájde dobroga sàda, kakti je: l̨ùbav, vesèl̨e, mir, trplivnost, vl̨ùdnost, dobrotivnost, vera, vèrnost, pravica, krotkòča i čistòča; vól̨nost, die willigkeit: ravn. 1, 237 tako huda ki je bila Jonova nepokoršina, tako lepa je ńegova odkrítost, možkóst in vól̨nost; vrédnost, dignitas, der werth: škriń. 255 daj duši čast po ńę vrędnosti, ravn. 1, 282 kako ga čemo po vrédnosti plačati? ber. 134 pobožnimu Oniju je véliko duhovstvo odvzél in to vrédnost in službo prodal ńegovimu hudobnimu bratu, nagfl. 3 v našem vrejmeni se je na puno vrejdnost pozdignola, 6 šteri pravo vrejdnost svojo má; math. 2, 3, 118 vuči da l̨ublena, krotka i pomirl̨iva namenèńa aldovu prepostàviti mòraju, ar vnogo vekše jesu vrèdnosti pred bogom; vsemogóčnost, die allmacht: math. 1, 1, 38 pokazal je on, kada zvrhu betežneh ruku vsamogúčnosti svoje je pretègnul, da je gospon i zapovednik nárave; v(o)ščéčnost, das gefallen, rog. 50 prišàl je bil préd bugam ú eno tako ušéčnost, de le tò oznánit sturíla se je urédna sama mate božja, ravn. 1, 106 prvi snop, ki ga odžańete, nosíte duhovnu in duhoven naj ga nese v dar gospod bógu, de bo po gospodovi vščéčnosti, 1, 244 je poč to pòst po moji vsčéčnosti, de se človek táre kak dan? zadovól̨nost, die zufriedenheit: math. 1, 1, 235 ti zvršil jesi delo dnéva na moju zadovól̨nost, 2, 3, 20 po kojem naša zadovòl̨nost i dobročestnost povekšàva se, a krist. 12 zádovol̨nost; zahválnost, die dankbarkeit: trpl. 40 aldüj bougi zahválnost, 41 ki zahválnost aldüje, on mene čestí, nagfl. 76 vučeníci so vučiteli svojemi zahválnost i poštüvańe dùžni; a kajkavski záhvalnost: mulih pos. 169 koja nas na záhvalnost naj bol̨e genuti more, math. 2, 2, 13 pràve zàhvalnosti proti bogu, 2, 2, 30 zàhvalnost Sama-

Digitized by Google

ritanca i nezàhvalnost ostàleh zvràčeneh raztolnàčiti, 2, 2, 36 né on mogel nájti zadovólne réči za izgovoriti svoju záhvalnost, 2, 2, 79 hvála, část, poštéńe i záhvalnost ńemu naj bude, 2, 2, 157 koji z vekšum záhvalnostjum navúčańa bi prijeli, gašp. 1, 217 za to vsa tulikajše z velikum záhvalnostjum ńemu povrnuti i alduvati jesu hoteli; zastópnost, der verstand: škriń. 1 de bi bil majhìnim ràzvúm, mladęnču znáńe inu zastópnost dana, 220, 247, 268 itd., pok. 3, 137 nam razodęvaš zastópnost v tih istih skrito, 3, 140 on je duh znańa, katęri nam dá potrębno zastópnost tebe inu sebe prav spoznati, škrb. 1, 204 ravno takó se godí v duhovni zastópnosti; zlovólnost, morositas: math. 2, 3, 113 Jezuš ne obsuđùje ovde vse fele zlovòlnost i ļùtosti zarad očivestneh grèhov i hudòbih, 2, 2, 97 koji svoju zlovólnost taki káżeju, ako se ńim mesto, koje ńih dóstoji se ali ne dóstoji, ne dá, 2, 3, 131 kajti pak ovo úfali se nisu odprto reči, dali su svoju srditu zlovòlnost priliku spoznati z svojem pogledom; zlóžnost, commoditas: pok. 1, 90 tó zdravje se je ràzgúbilu, kęr sim męsu inu ńegovim želám stręči inu zlóžnosti jiskati začęl, 2, 15 mesú je začęlu zlóžnost inu posębno strężbo jiskati inu se buntati, 3, 12 ne prosim ne za telésno zlóžnost, ne za časne dobičke, 3, 28 moji posti sramotę ńih požrešnost inu moje ojstru živleńe ńih zlóžnost inu le nobo, ber. 9 kako vèlik je še le príd živíne za nas ļudí: služijo nam v ohrańêńe našiga živleńa, v našo zlóžnost in v naše vesêļe, 190 tak člôvek je nehvaléžen in brez ļubézni do drugih ļudi, z ktérih pomočjó je toliko prida, zlóžnost in veseļa v svôjim živļêńi zadóbil; zmóžnost, das vermögen, die fähigkeit, δύναμις: math. 2, 3, 54 jeli pako vsi spoznávaju velikòču i zmòžnost ove večérje? zvédnost, peritia; pohl. tschup. 392 enikateri se le na dary svoje nature, na svojo urnost inu rodnost, na svojo pamet, zvędnost inu skušno zanašajo, 446 pruti vsi zvędnosti, ravn. 2, 259 zvédnost tega gospodárnika posnemajmo (upravo izvédnost das sich auskennen); žárnost, ardor: krist. 36 gdo bi mu (mesecu) bil mogel odrediti mesto i prostora tak prikladnoga med súncem i zemļum pokazati, da ne bi bilo sobstva, koje žârnost jednoga i dalečnost drugoga ze vsem dobro je znalo?

` na predzadńoj slovci imaju riječi, koje se grade od adjektiva (participa), u kojih ima u sing. nom. fem. ` na predzadńoj slovci na izvorno kratkom *o* i *e*: brezkònčnost: brezkònčen, die unendlichkeit (pohl. opr. 208); čemèrnost, morositas (pok. 1, 62 čùmernost); dostòjnost, dignitas, decentia: levst. žup. 170

Digitized by Google

dostôjnost, die würde, der anstand, a u kajkavaca dȍstojnost: petr. 3 onda búdu videli sina človečjega idúči vu oblake z velikum zmožnostjum i dóstojnostjum; dvȍjnost, dubium, διαλογισμός; hudȍbnost, die bosheit, schlechtigkeit; ļubožèļnost, der wunsch nach liebe: math. 1, 1, 203 trsete se ńe po vašoj ļubožéļnosti predobiti; pobȍžnost, pietas: ravn. 1, 14 Kajnova pobȍžnost ali andoht je ž unajńa bila, a u Goreńskoj pobóžnost prema pobóžen; nerȍdnost, die unart, ungeschicktheit: levst. žup. 14 veže jih dolžnost, županu tudi ovaditi nerôdnosti, katére se morebiti godé po občini; ali goreński glasi neródnost; pohȍtnost, libido (a math. 2, 3, 67 pohotnȍsti); poštènost, honestas: ravn. 1, 140 nikoļ ne pozábi bog zvestobe, poštènosti, prida in boga boječiga živleńa, ber. 78 Samuel je bil žé zdavnej z svojo pobožnostjo in poštênostjo vse ļudstvo na svojo stran dobil; pravotvȍrnost, das rechtthun; math. 1, 1, 203 vi pobóžni i bogabojéči! ne dajte se po tom vu vašoj veri i pravotvórnosti vu blúdnost dopeļati; samȍtnost, solitudo: rog. 297 ú te samótnosti; skrȍvnost, mysterium; škodožèļnost, cupido nocendi, malevolentia: ravn. 1, 52 za to, nè pa iz škodožèļnosti ali hudiga srca, je pravil očetu; zdvȍjnost, desperatio: math. 1, 1, 180 kada su vre jen krát od túge i nevoļe obstrti, z tém vse boļe vu zdvȍjnost opadaju; zgovȍrnost, loquacitas (kemp. 385, tschup. 413, 414); zvršènost, perfectio: math. 1, 1, 77 za vekšu zvršènost nikaj više ne potrébuje se, 2, 2, 150 tolnáče nam zvršénost vsega veséļa, 2, 3, 104 Jezuš vučenike svoje na veliku zvršénost dopèļati hotel je, 2, 3, 204 štimal je, da na zvršènost drugo nikaj nè potrèbno, kak više puti postiti. — Tako naglašuju gdjegdje i ostale riječi s vokalom *o* i *e*: plȍdnost, pokȍjnost, zadovȍļnost, zmȍžnost itd. A u ugrskoj slovenštini i kajkavštini čuje se mjesto ` često ˝: betèžnost, skrȍvnost itd. — Ali ipak samo: učenôst, eruditio: kemp. 14 oh koku nyh dosti skuz ‚nyeh' prazno vučen*ust* na tim svejtu se pogubè, rog. 410 bil je ena zvèjzda ú teh velikeh šulah zavol te vučen*usti*, škriń. 293 nevumniga vučenóst so besęde, katęre se ne morejo povędati, ravn. 1, 287 nar umétnišc mladenče je Nabuhodónozar rekel vse umétnosti in vučenósti navučiti, ber. 7 de zadobļênih učenóst ne pozábite, preš. 54 samôta, pȍst, učenóst, brevír nazáj ti spet dáli bódo mír, 96 nàj se učenóst in imé, část tvôja, rojàk! ne pozábi, 95 Čóp velikán učenósti, 99 od latínskih so pisárjev dobílí stárši učenóst v dežélo.

Digitized by Google

Naglas *daļe prama početku* riječi nego na *predzadńoj* slovci imaju supstantiva građena od adjektiva, koji imaju u sing. nom. fem., ili ređe od supstantiva, koji imaju u sing. gen. naglas daļe prama početku nego na predzadńoj slovci i to isti naglas koji ima adj. ili supst. od koga se dovode. Evo dva tri primjera:

bátrivnost, audacia, securitas: trpl. 25 ne prebíva kráļ v bátrivnosti po vnožini vojské, 37 cérkvi troušt i bátrivnost, nagfl. 137 oni moužje vu vesi, ki lüdí dugováńa ravnajo, tožbe skončávajo, réd i bátrivnost gori držíjo, se predhodníci zovéjo; bolêhavost, die kränklichkeit: ber. 221 kóliko tavžent otrók in odrašenih je dozdej že s to pomočjó bolćhavosti réšenih; délavnost, die arbeitsamkeit: ber. 36 pervadite se žé v prvi mladosti pridnosti in délavnosti; dobrôtļivost, beneficentia, benignitas: škriń. 369 dobrótlivost je kakòr žęgnan vrt, ravn. 1, 267 v sreči je Tobija dobrótlivosti izgled, 2, 74, ber. 24; lákomnost, avaritia: ravn. 2, 220 varita se varita lákomnosti; nágibnost, πρόσκλισις: nagfl. 8 krotka nágibnost; nágńenost = nágibnost: ber. 200 perludnost se štéje med perpomóčke, si ļubézen in nágńenost drugih ļudí zadobiti; náklonost = nagńenost: küzm. 277 za to je je dáo boug na gnüsne náklonosti, 346 tejlo so ráspili z náklonostmi i želámi vrét, 358 ta náklonost naj bode vu vami, štera je vu Kristuš Jezuši, 365 vmárjajte hotlivo náklonost, 370 vu náklonosti pozeļejńa, nagfl. 77 vučeníci se k svójim šoulskim pajdášom z dobrovolnov náklonostjov oponašasti morejo; nâ(o)pačnost, die verkehrtheit: ravn. 2, 137 čisto od nevošlivosti in nápčnosti je naše srce; násladnost, voluptas: petr. pred násladnostmi, math. 2, 2, 51 nàsladnostjam podánomu jesu neznáne zapovedi zdržnosti, 2, 2, 94 bog občúvaj, da bi ja vam vu oveh svéteh dnéveh vse násladnosti i veséļa prepovedati hotel, 2, 2, 102 živeli su razpuščeno vu vseh násladnostjah, 2, 2, 110 pripraven budeš vsu zemeljsku násladnost pogubiti, 2, 2, 130 kak vnogi kváre svoje zdrávje po násladnosti! 2, 2, 148 čakali su oni od svojega mesiaša vremenito bogátstvo i zemélske nasládnosti, 2, 2, 210 vu ńihoveh nàsladnostjah, 2, 3, 101 slùžbu Jezuša zarad nestálne gréšne násladnosti nigdár ne ostávļajmo, 2, 3, 146 násladnostjam podáni ļúdi, krist. 138 da bi i vsa skupa veséļa i násladnosti nam sveta ovoga za raj včinila, ne bi vendar bila domovina naša; nástojnost, studium, sedulitas: math. 2, 2, 184 vtažil je gorúču nástojnost svojeh vučeníkov, 2, 3, 191 vužgán od nástojnosti i žeļe poštuváńa hiže bóžje tiral je z bičem malu i

Digitized by Google

veliku marhu skupa z penezomúntari van, 2, 3, 193 svetu nàstojnost je imel; nástornost, odium: math. 2, 2, 47 ne spravļajte na ovom svétu blága, gde niti od molov, niti od hrđe, niti od tatskih nástornostih né segúrno, 2, 3, 43 vezda mi znàmo, gde vu vseh skušàvańah i nàstornostih peklènskeh zàvetje i obrambu iskati mòramo; nedòstojnost, indignitas: math. 2, 3, 191 mešniki trpeli su ovu nedóstojnost; nenávidnost, φθόνος; küzm. 381 z šteri' shája nenávidnost; gasp. 1, 692 vrag z nenávidnostjum svojum je hotel mreže prepréčiti; nepremîšļenost, imprudentia: ravn. 2, 222 bog bi táko nepremíšlenost zaméril; neubôgļivost, inoboedientia: škriń. 4 nevumne bo ńih nevbógļivost končála; ničêmurnost, gledaj sprijeda ničemúrnost; obêselnost, παραμύθιον: küzm. 358 či je kákša obéselnost lübézni; čuje se i obëselnost, a küzm. 375 obesélnost; óčutnost: nagfl. 87 vu kom se skažüje eti psa čednost, návučnost, oučütnost? osúpńenost, die verblüfftheit: math. 2, 2, 76 kajti čudo ovo nijeden zmed nazòčneh razmeti niti presèči ne mogel, tak ni moglo takáj pri ńih kaj drugo, nego stràh i osùpnenost zrokuvati; pámetnost, die vernünftigkeit, verständigkeit: ravn. 2, 60 ńé lišep je bila sramožlívost, boga bojéčnost, pámetnost; rázumnost, σύνεσις: küzm. 301 pogibim modroust ti' moudri' i rázumnost ti rázumni' zavržem, 362 naj se napunite spoznańem voule ńegove vu vsoj modrousti i rázumnosti dühovnoj; a u krańštini razúmnost; špárovnost, die sparsamkeit: ravn. 2, 235 pametna špárovnost je povsot oči imeti, de se nič ne potrebzá, de vse ludém zadéne; umétalnost, die geschicklichkeit, kunst: (kemp. 289 veliku žlahtniši je ta vuk, kateri doli z božyga noterdajania pride, koker leta, kateri se skuz človeško umetounost z veliko mujo zadoby) levst. žup. 198 umétavnost; ali i umetálnost: škriń. 191 kakòr kadàr lęsni dęlavèc enu rávnu drèvú v lógi posęka inu to istu omaji inu po svoji vmetálnosti iz ńega eno za živleńe pridno posódo zvestú izdęla, 361 slęhrni je v svoji vmetálnosti módèr; zanîkrnost, die nichtsnutzigkeit: škrb. 1, 139 deleč žene sojo zaníkernost; zaûfanost (i zaüfanost): das vertrauen: math. 2, 2, 32 puni zaúfanosti prosili su ga, 2, 2, 63 imajte zaùfanost vu milostivno proviđèńe božànsko; znîženost, die erniedrigung: trpl. 112 kí se je vu znîženosti našoj spoumeno z nás; zôprnost, die widerwärtigkeit: rog. 459 kemp. 155, škriń. 15 zupernost, škrb. 1, 208 pride čez te ena zópernost ena težava, te prec premága nevólja, 1, 213 kadar te ena zópernost objide, zdihni; zvîšenost,

Digitized by Google

die erhöhung: küzm. 329 seo si je na desnico zvíšenosti, trpl. 45 naj se zgrábijo vu svojoj zvíšenosti; itd.

Tvorka *at, jat* veoma je rijetka:

p e č â t i p è č a t, gen. pečâti, sigillum: ravn. 1, 298 zgodaj drugo jutro gre z Danielam kraļ spet v tempel. Kraļ reče: Daniel! so cele pečáti? küzm. 443 naj odpré knige i odvéže sedem pečát ńegovi'; s v o j â t, consanguinei.

Tvorka *ot* veoma je rijetka, a naglas dolazi na slovci pred tvorkom:

l á g o t, die bequemlichkeit, gemächlichkeit: let. mat. 1879, 143 z lágotjo smo délali; l á k o t, fames (ber. 206 zméren in trézev je pa tisti, kteri le tóliko jé in pije, kolikor mu je tréba, de svôjo lakot in žéjo prežêne; s r á m o t, dolazi u kajkavaca u frazi: komu kaj na srámot včiniti, jemand etwas zu trutz thun.

Tvorka *ot* = ать veoma je rijetka:

k r è ļ u t, ala: gašp. 1, 140 spametneši je on od vsakoga Dedaluša, koteri brzo nam poda kréļuti svoje, kov. kemp. 191 pod sêncum kréļutih tvojeh bránila se je od nahrupéčeh skušávań; p e r ô t, p e r û t, πτέρυξ: (dalm. 2 hrom. 3 ena perut, jezaia 10 z eno perutjo), let. mat. 1880, 167 perót, i, f. brada pri kļuči, Podkrnci. Perút, i f. isto v Laščah, levst. žup. 138 zgoraj imenováni ļudjé so tudi dolžni hróste, dokler kóli so v perútih, vsak dan tistega rokú, kar ga ustanoví župan, otrésati z lepôtniga in sadniga drevja, dain. slov. 106 perót die feder, küzm. 47 kelikokrát sem šteo vküp spraviti otroke tvoje, liki kokouš vküp správla píščance svoje pod perouti, i nejste šteli; trpl. 12 vu senci perout tvoji' skríj mené, 28 sinovje človeči se vu sénci perout tvoji' vüpajo, 45 na sénco perout tvoji' se zanesém, 48 zavüpam se na obrambo perout tvoji', 49 vu senci tvoji' perout se zvišávam, nagfl. 107 perouti (kokouši) so krátke, 109 obé (kokouš i gouska) perouti máte; a kajk. p è r u t petr. 14 i ev. trn. 12 koliko krat jesem hotel skupa spraviti sine tvoje, kakti spravļa kokoš pod péruti pípliče svoje, te nési hotel. — (U plur. dolazi u kranštini i sredńega roda: schön. 25 kókla vkup spravi svoja piščeta pod peruta).

Riječi, koje se grade tvorkom *tev* (= тvь) imaju potisnuti naglas na slovci *pred* tev:

b r î t e v, novacula: met. 186 brítьv; c e n î t e v, aestimatio: levst. žup. 42 po tem je treba vzdigniti cenítev, 102 cenítve; č a s t î t e v, veneratio: ravn. 1, 180 edino prava božja častítuv je pokoršina bogú; d a r î t e v, das opfer: ravn. 1, 147 Samvelova

Digitized by Google

darítuv, 1, 186 naj grem v Hebron, de opravim darítuv; dobîtev, victoria: ravn. 1, 147 Samvela darítuv in boja dobítuv; dopolnîtev, die erfüllung: ravn. 1, 126 razodel je z dopolnítujo svoje oblube svojo zvestòbo; dovolîtev, die erlaubniss: levst. žup. 26 občinskih gozdov nij brez dovolítve sméti mej občáne razdeļevati; gńilâtev, putor, putredo: ravn. 1, 249 gniļátuv bo ńih korenína; grozîtev, minae: ravn. 1, 120 od grozítve se torej tvoje máńšajo naši vsi dnévi; klêtev, das fluchen: škriń. 265 takú je tudi bogátimu móžu ena klętu, 253 napuh je slęhrniga gręha začętik: katęri v ńemu tičy, bó z klętujo napólńen, ravn. 1, 190 morebiti se ozrè bog na mojo nadlogo in mi ńegovo klétuv v blagre spreobrne; kosîtev, die mahd: nagfl. 185 dežđ zna i škouditi v kosídev, žétvo, sejádev; mlatîtev, das dreschen: nagfl. 163 ka vse se godí vu žétvi notri do mlatídvi? molîtev, oratio: ravn. 1, 38 taka molítuv je nar lepši, 2, 151 veléva známeńe vsaki dan pobolšańa dajati in pa že med molítujo ga dati, itd.; morîtev, der mord: ravn. 2, 48 toļko vére imajo božje prerokbe per ńim (Herodežu), de morítuv otroka na ńe zida, 2, 126 vučíte se, še takó za véro ponášati se, nič tega ni iz boga, če se na sovražtvo, na pregańańe, na razbóto, na hrup in morítuv obráča; nastanîtev, die einquartierung: levst. žup. 18 o vojáških stvaréh kakeršne so: vojáški nábor, žandarstvo, nastanítev, priprége; obrnîtev, die wendung: ravn. 2, 66 bilo bi žalostno, ako bi se per vsi ti lepi božji obrnítvi vender le od kakšniga otroka rèči moglo: starši ko je hujši je; obûtev, die beschuhung: met. 43, 186 obútьv; pêtev, cantatio: ravn. 1, 152 od jutra do mráka pokrájn pétuv ob'duješ; plemenîtev, die veredlung: levst. žup. 45 oznani, kako se je vršíla końska plemenítev; plêtev, das jäten, met. 40 plętьv; preklêtev, die verfluchung: škriń. 372 takú gredô hudobni iz preklętve v pogubléńe; razdelîtev, die vertheilung: levst. žup. 192 razdelítev v svoje razne oddélke; razvrstîtev, die klassifikation: levst. žup. 192 końska razvrstítev; rešîtev, die rettung; erledigung: levst. žup. 12 te rešítve so po svojem lici poročíla; sêtev, die saat: ravn. 2, 197 nikoļko zrńa med sétujo je na pot perletélo; spolnîtev, die erfüllung: ravn. 2, 47 božja notrajna ļuč jim tih prerókeb spolnítuv pomenuje; stvarîtev, creatio: ravn. 1, 3 stvarítuv svetá, 1, 5 spomín hraniti ńegove stvarítve; štêtev, die zählung, rechnung: levst. žup. 94 kadar se hiže razvrščajo po razrédih, tedaj se dévajo v štétev le sôbe in staníce; trgâtev, vindemia: škriń. 341 sim pręše

Digitized by Google

napólnil kakòr tá katęri je v trgátvi, ravn. 1, 134 obhájali so trgátuv; volîtev, die wahl: levst. žup. 6 glôbo prisoja tistemu, kdor se brani ná se vzeti občinsko volítev; voščîtev, das wünschen, die gratulation: ravn. 2, 12 Elizabeta, to vošítuv zaslišati, je bila od svetiga duha razsvétlena; začêtev, der anfang: ravn. 1, 204 med svojiga kraļestva začétujo mu jézar žgávšiń na en krat opravi; zidâtev, der bau: levst. žup. 74 vsaka zidátev bodi v skrb izročêna véščemu in razúmnemu gradíteļu; ženîtev, die heirath; hochzeit: ravn. 1, 47 nevésta je tiste čase obličje v péčo zakríto iméla, dokler se ni ženítuv končala, 1, 277 ker se je bil vender le nekoļko dalej z ženítujo sin zamudil, je stariga Tobija začelo skrbeti domá; žêtev, messis: ravn. 1, 223 kdor daja roso in dež pa žétuv obilno; itd.

Na tvorci ˝ ima: betȅv (čitaj bьtü) ein klein wenig, ravn. piše bìtev; 1, 51 vzami to bìtev darú od mojih rok.

6. Riječi, kojim je tvorka *ad, jad* imaju ˆ na tvorci:

gńilâd, das faulicht: met. 50 gńilád, dain. sl. 48, 105 gnilád; krhļâd, res fragiles; kurjâd, das geflügel: let. mat. 1879, 142 kurjád, Škriļe; lubâd, cortex; plaščâd, die fläche, met. 50 plaščád; plibâd, parva animalia; prholâd, res marcidae: dain. sl. 48, 106 perholád, das morschicht; rubâd, die masern; suhlâd, suholâd, sarmenta arida: met. 50 sьhļád, dain. sl. 107 syholád, das dürricht; sušmâd, das dürricht: met. 50 sьšmád; zeleńád, olera: met. 30 zelenád; zverâd, ferae; živâd, animalia: dain. sl. 107 živád.

Tvorka *ed* dolazi jedino u riječi: govêd, das rindvieh uz neutr. govédo: ravn. 1, 108 če se vidiš komu govéd ali ovco zgubíti, ne odvračaj očí, nazaj mu jo pèli, 1, 223 govédi so strašno mukále, levst. žup. 58 kadar se tuja govéd žene skozi selíšče, naj domača bode zaprta.

7. Riječi, kojim je tvorka *v, ev* (= ъvь. y), imaju:

a) na *zadńoj* slovci ˆ: nozdrvȉ, nozdr̂vi i nozdrvî, pl. nares: levst. žup. 178 nozdrvì, íj, f nosníce, smrček, die nasenlöcher, die rüstern, 60 iz nozdrvíj se cedí vôzger; obrvȉ, obr̂vi i obrvî, pl. supercilia: dalm. job 3 ne gledaj obrvy te jutrove zarje; ostr̂v, hüfel, baum mit kurz behauenen ästen, a let. mat. 1880, 164 ostr̀v, í, f. pri kozolcu glavni steber, katerega podpirajo opornice, Tolminsko, met. 187 ostьrv harpfe ohne dach; postr̂v, die forelle. Ostrv i postrv govore se u goreńštini troslov-

*

Digitized by Google

čano mijeńajući krajńe v na u s ˝ na predzadńoj slovci: ostȅru, postȅru.

b) na predzadńoj slovci ´: bréskev, die pfirsich: kop. 252 bréskov, met. 186 bręskьv, ravn. abc. 63 na drévju rasejo čéšńe, murve, marélice, slíve, hruške, jabuka, oréhi, čéšpļe, bréskve, néšple, ber. 155 od vrtnih ali sadnih drevés imamo mnogotere razpôle, kakor: jabelka, hruške, slíve ali čéšpļe, čéšńe, bréskve, marélice, kòstań, oréhe, murve. Čuje se i brèskev; búkev, fagus: met. 186 búkьv, a kajk bükva; búkvi, pl. liber, das buch (dalm. 2 hron. 34 buqui, pokl. opr. 231 iz bukuv), škriń. 216 se je podál na bráńe postáve, prerókov inu drugih búkuv, pok. 3, 67 iz drugih búku svetiga pisma; cérkev, die kirche: küzm. 349 naj bode glava nad vsejm te cérkvi, 47 šteroga ste vmourili med cérkevjov i oltárom; ígev, das jochholz; ļúbav, amor: petr. 270 lúbavi etc.; ali i ļubâv: zagr. 4a 400 ļubàv, milošču i darežlivost, gašp. 1, 17 ovo je neizgovorna ļubáv otca boga nebeskoga suprot tebi; mlézev, die biestmilch (a i mlézivo); mŕkev, die möhre, a u kajkavaca: mŕkva; ostrógev, calcar: nagfl. 107 kokouš na vsákoj nogi má štiri prste, kokout ostrougvi; rákev, der sarg: levst. žup. 191.

c) na predzadńoj slovci `: pònev, die pfanne: (dalm. 2 hron. 35 ponveh = ponvéh); rètkev, der rettich: ravn. abc. 61 čebule vsadé, semtertje potáknejo rètkve, kúmar, bòba, graha; a i rétkev: ravn. ber. 157 kuhinske zeliša so mnogoteri razpôli: koreńe, répa, pésa, kolrava, rétkev, petršil, zélena itd.

Na prijedlogu ´ imaće: nárokev, armilla; a da je riječ u goreńštini obična, glasila bi: narôkev.

8. Tvorka *ič* dolazi u riječi: deklïč, puella: dain. slov. 105 deklíč, íči, das mädchen. Dolazi tako i u kajkavskih kńigah.

Tvorka *oč* dolazi u riječi: štrkôč, der strichregen: let. mat. 1880, 194 če ne pride kaka štrkóč.

9. Tvorka *oš* dolazi u riječi: kokôš, gallina, u goreńštini oš glasi uš: kokûš: (ravn. 1, 8 kokuš nam jajca daja), kop. 251 kokóš (kokúš) 253 kokúšama, kokúšam, kokúšami, kokúšmi; küzm. 47 kokouš vküp správla píščance svoje pod perouti, nagfl. 107 kakša stvar je kokouš? kokouš je perotnáta stvár, lasnosti kokouši, 108 kokouš krákriva i kokodáče, i kokouš je vrla stvár, čigli' gdate dela kvár, 109 gous je vu tom priglihna k kokouši, ka je i tá kak kokouš z pérjem obrašena; u kajkavaca kòkoš i kökoš. U

Digitized by Google

kajkavštini dolaze i štokavske riječi: püstoš desertum (petr. 127) i város, urbs, ali se govori i piše: váraš.

10. Tvorka *ež* dolazi u kajkavskoj riječi: prätež, suppellex, čuo sam: napravila mu je jarem, ham i celu pratež. U belost. 400 pratèž.

B. Kako se ženskim supstantivom na suglasno u deklinaciji naglas mijeńa.

1. Riječi od jedne slovke.

U ńih dolazi a) ˆ: čâst; b) ¨: nït; c) ´: pót.

a) Riječi s ˆ u sing. nom.

U krańštini pada naglas u svih ovih riječi naj običnije na padežni završetak i to kad je dvoslovčan na predzadńu slovku α) kao ˆ u sing gen., u plur. i dualu nom. voc. acc., β) kao ´ u sing. instr., u plur. (i duala) gen. dat. loc. i instr., γ) kao ¨ u sing. dat. i loc. onih riječi, u kojih ima povokaļeno *r*, rado i u onih, u kojih ima samoglasno e = ѣ pak a. Nu u sing. dat. i loc. obično naglas ostaje na početnoj slovci kao ´, a kao ` na *o* i *e* (ne = ѫ, ъ i ь). Evo primjer:

singular:

nom. voc. acc.	strân	kôst	vȓv (vĕru)
gen.	straní	kostî	vrvî
dat.	stráni	kòsti	vrvï
loc.	stráni	kòsti	vrvï
inst.	stranjó	kostjó	vrvjó

plural:

nom. voc. acc.	straní	kostî	vrvî
gen.	straní	kostí	vrví
dat.	straném	kostém	vrvém (vrvïm)
loc.	straném	kostéh	vrvéh (vrvïh)
inst.	stranmí	kostmí	vrvmí

dual:

dat. i instr. stranéma, kostéma, vrvéma, (vȓumä).

U ugrskoj slovenštini imaju ove riječi u sing. naglas obično na početnoj slovci, osim u instr. U plur. (i dualu) ostaje naglas na početnoj slovci obično samo u gen., u ostalih rade biva što no u krańštini. U plur. dat. loc. i instr. dolazi često završetak po ā-deklinaciji: am, ah, ami, ama. Evo primjer:

Digitized by Google

	sing.			plural
nom. voc. acc.	rêjč	nôuč	ričî	nočî i nôuči
gen.	rêjči	nôuči	rêjči	nôuči
dat.	réjči	nôuči	ričêm, ričâm	nočêm, nočâm
loc.	réjči	nôuči	ričêj, ričâj	nočêj, nočâj
inst.	ričjôuv	nočjôuv	ričmî, ričâmi	nočmî.

Riječ s ô u sal ima o kratko: gen. sòli.

U kajkavštini prijelazi naglas na zadńu slovku obično samo u sing. i plur. instr. kao ˆ. U ostalih se padežih naglašuje početna slovka čas kao ˆ čas kao ˝, kako gdje ļudi govore. Nu u plur. dat. i loc. dolazi dosta često i u kńizi naglas na zadńoj slovci kao ˆ. U ńekih se krajevih razlikuje dugo *o* od kratkoga tim, da se ono govori na dvoglas kao uo, tako na Visokom ispod Varaždina: buol gen. bòli, kuost gen. kòsti, suol gen. sòli, zuob gen. zòbi, itd. U sing. dat. i loc. i ˊ. Evo primjera:

	singular:			plural:
n. v. a.	rêč	bôl	rêči	bôli i bòli
g.	rêči	bôli i bòli	rêči	bôlih
d.	réči	bòli	rêčim i rečêm	bôlim i bòlim
l.	réči	bòli	rêčih i rečêh	bôlih i bòlih
i.	rečjûm i rêčjum	boljûm i bòljum	rečmî i rêčmi	bolmî i bòlmi i bôlmi.

Evo primjere iz kńige.

a) iz kranštine

sing. genetiv na î:

cêv: dalm. job. 31 moja roka se razlomi od ńe cevy, levst. žup. 168 cév, í, f. die röhre.

čâst: dalm. 2 hron. 17 on je imel veliku blaga inu časty, jezaia 42 ne čem moje časty obenimu drugimu dati, prip. 5 de ne daš ptuim tvoje časty, 16 sivi lasi so ena krona te časty, itd., schön. 14 čakamo na izkazańe te časty tiga velikiga bogá, 238 ne bodimo želni prazne časty, 289 kadàr bo syn tiga človéka sedìl na stolu svoje velike časty, bote tudi vy sedéli na dvanajst stolih, 361 mu je dal krono te časty, 389 vreden si hvale inu častí, kast. cil. 30 kai bo tebi pomagalu tu velańe te časty? 81 ofert, posvitne časty žele inu prazna hvala so si bližńa žlahta, 88 aku ti tu govoryš, taku nési obene časty vrédn, 89 oholu inu prevzètnu po zemli hodiš, na ńei časty, hvale inu oblasti yščeš, 208 zakai ti ńemu ne daš (v) vsih ričéh časty inu

Digitized by Google

hvale? 265 poželeńe te časty nema konca, 323 životi časty, dobriga, lahkiga živeńa yščemo, rog. 21 polonal je g. bug Vriha tega s. škofa iz pláčylam te časty prèd angeli, itd., kemp. 152 ony so polni resnice inu nebeške časty inu niso želni te prazne posuetne časty inu hvale, 14 le ta je resničnu velik, kateri to visokust posvetne časty za nič drży, itd., jap. ev. 91 kadar bó syn tiga človęka sèdel v stóli svoje časty, bóte tudi vy sedęli na dvanajst stolęh, 64 en prerok ny brez časty kakòr lę v svojim kraji, 433 od ludy jest ne vzamem časty gori . . te časty vy ne yšete, itd., pohl. tschup. 314 on be imel narediti, de nas želnost te časty na slepy, 361, 399, 470 itd., jap. prid. 1, 24 my smo držali ńih konec brez časty, 1, 203 na stolęh te časty, 2, 55 en človek katęri nory se ne šóna ne časty ne gvalti, 2 140 od kod pride napuh, prevzętnost, časty lakomost? 2, 302, 318; škriń. 50 stárost, katęra se na pôti pravice znajde, je ena časty pólna króna, 80 od časty potláčen, 160 ńih velika stárost bo brez časty, 162 potle bodo ony brez časty vmrli, 227 človęka čast pride iz časty ńegoviga očęta inu syna sramota je oče brez časty, 250, 290, 380 itd., traun 53 odprite vrata, de krajl tę časty nóter pójde; kdó je ta krajl tę časty? gospód tęh vojskâ, on je krajl tę časty, 333 ny nikoli časty lakomen bil, 362 ony bódo od lejpote inu časty tvoje svętlosti govorili, pok. 1, 61 svęjt bó spoznal, de sim nekàdaj prelákomen posvęjtne časty bil, 3. 12 prosim za povišańe tvoje časty, 3, 33 ręši nas, gospod, na volo časty tvojiga imęna, 3, 130 ony so časty inu blagá lákomni, škrb. 1, 94 dej mi gnado, de bom tudi po smrti zamogel najti živleńe toje častí, 1, 367 druzih želá nimajo, kakor do bogastva, do posvetne častí, 1, 422 vam bo króno nebeške častí na glávo postávila, 1, 149 ke b' nič ne perpomógel h pogmerańo ńegóve častí, 1, 163 obilnost vse častí, 1, 272 je otel vso svitlóbo soje častí preč odložiti, 1, 299, 303 itd., gavn. 1, 57 Jožef otéti svojo čédnost ali krepóst se še le vsiga vína: častí, veseļa in dobička, 1, 170 ne smé omadežovati svoje slave in častí, 1, 214 Jona bil je ošaben in ves lačen častí, 1, 247 bogú z nobeno drugo rečjó lepši ne moremo skazati častí, 2, 146 opomińal je, de tega nè delati iz prazne častí, 2, 302 ktiriga je lepa duša iz gole častí in ļubezni do Jezusa počela, 1, 318 Aman v svihkah se vse dolžne častí spozábi, itd., ber. 203 pametnost, perļudnost, dve rečí, oblačílo vrédno

Digitized by Google

je častí, preš. 56 na vójsko je šèl, se srčno bojvàl, častí ni, mír je támkej iskàl.

hôt: levst. žup. 171 hót, í, f. gl. nalóžnica.

jêd: schön. 412 ta trétja (zapoved) je ob petkih inu sabbótah mesne jedy se zdržati, kast. cil. 34 pusti od le te jedy, rog. 228 solzè bodo meni uselej na mesti kruha, ijdy inu spiže, 458 Lacaedemonierji tem užè nekolku podrášenim synovam dali niso jedy druge kakòr tu, kar so oni iz to strélo zbyli inu zadúbili, jap. ev. 40 en dęlavec je vrędèn svoje jedy, pohl. tschup. 572 on se je nam dal pod podobo ene cel gmajn jedy namreč tega kruha, ene jedy, katiro znamo vsak dan imęti, kug. ta čas ne vzame živina obene jedy, jap. prid. 2, 152 ony zamęrkajo, de vy v bogastvi plavate, kęr se pak ony v tem časi brez ene kaple ali grižleja gorke jedy vidio, se potóžio čez boga, škriń. 70 ne žéli od jedy tiga istiga, per katęrimu je lažnivi kruh; ne jęj z nevošlivim človękom inu ne žéli ńegove jedy, 95 od jedy sit postáne, škrb. 1, 45 de truplo konc ne vzame, se boji človk vsaciga škodliviga lufta, vsake škodlive jedí, 1, 263 ktir čez čas jedí v posti pijé, 1, 245 Adam je bil zavol jedí prepovédaniga sadú iz paradiža izgnan, 1, 248 kolker več si na truplo od jedí inu pjače pertrgajo, 1, 272 ktiri do te nebeške jedí obéne prave lakote nimajo, 1, 428 bog se posluži slabiga vreména, škodlive jedí ali piáče, de človeka z boleznjo vdari, itd. ravn. 1, 42 en krat kuha sók Jakob iz léče. Ezav pride ravno iz hóste. Nikoł blezo še ni vidil te jedí. Mu reče: daj mi kaj te take rudéčkaste jedí, ves se lakote opotíčem, 2, 87 Jezus ni le jedí stradal v pušavi, vsiga dušniga veseła pogréša, ber. 133 od tega časa je bilo nespravno sovražtvo med Judi in Samarijani, de še jedí in pijáče eden od druziga nése hôtli vzéti, 148 so vso zimo brez jedí, 209 varite se sovraštva, kér po ńem kri kipí, nepôkoj vstane, slast do jedí mine.

klêt: levst. žup. 173 klét, í, f. kelder, der Keller.

kôst: dalm. joan. 19 vy némate ńemu obene kosty zlomiti, jap. ev. 516 vy nimate ńemu obene kosty zlomiti.

krî: schön. 22 katéri néso od te kriy, 24 čez vas pride vsa pravična kry od kriy tiga pravičniga Abela noter do te kriy Zaharia, 293 Haceldama, tu je ena nyva te kriy, jap. ev. 40 ne bote pyli ńegove kryvy, tschup. 372 ńegove kryvy glas upye use skuzi k pridu tęh grędnekov, 427 svoje posle da kryvy stiskajo, 540 enu iz mesa, kryvy inu kosty skup stlačenu telu,

Digitized by Google

547, 558, 612 itd., kug. 56 če hočete to mrtvo živino gori djati, bote eno mehko, napihneno, čez naturo veliko vrano polno ene góste, črnkaste, rjavkaste k r v y, katęra se pęni, najdli, 101 vse letę sorte živeža so po všafańi tę živine, ńę trupla, ńę bolęzni inu k r y v í arcnya, jap. prid. 1, 11 tebe ny zavęza tę k r i v y nazaj držala, 1, 12 ali taku vračuješ to drago cęno tę k r y v í, katęro sim za tebe prelył? 1, 246 ńegovu presvętu telu se je iz ńę nar čistiši k r y v í furmalu, 1, 348 mašuj me! naj povrne ta nevsmileni to drago cęno moje k r y v í!, 2, 31 cartane solzę, katęre so bile ta prvi óffèr tę iste k r y v í, 2, 117 hynavci med christjani krivy postanejo tiga presvętiga telęsa inu k r y v í Jęzusa Christusa, itd., škriń. 3 ńih nogę hitę k preliváńu k r i v y, 91 k r i v y želni ludję sovrážio nedólžniga, 170 jest sim bil izdęlan iz k r i v y človęške rodovitnosti, 260 ne bo k r i v y sit, 368 k r v y preliváne itd., traun 9 ta k r y v í želni inu goluf sta pred gospodam gnusoba, 27 ńih nogę so hítre k prelivańu te k r v y, 58 ne vmori me z' timi k r v y želnimi, 66 kaj za en dobiček boš imel od moje k r v y? 125 ręši me od dolgá tę k r v y, 134 k r v y želni ludję 141 pomagaj meni zupèr k r v y želne ludy, 165 tvoja noga ima od k r v y tih sovrážnikov mokra biti, 204 pústi nas z našimi očmy nad nevęrniki viditi maštováńe prelyte k r v y tvojih hlapcov, 350 odstópite od mene vy k r v y žélni možję, škrb. 1, 474 smrti inu k r i v í deležni bomo, 1, 197 de b' ne teklo več tolko nedovžne k r i v í, 1, 305 k' so vidili Judje Jezusa brez človeške podobe, brez živleńa, brez k r i v í, jim je zadosti blo, 1, 308 gnada je cena s. k r i v í, greh je zametáńe s. k r i v í, 1, 309 če je vpitje Abelnove k r i v í celo hudo vreme, vse sorte nesreč inu štrafeng čez Kajna sklicalo, kaj bo še le zamogla Jezusova krí čez grešnika? 1, 310 mislite morbit, de ta glas Jezusove k r i v í ne bo meč božje pravice nabrusil? ravn. 1, 170 bog te ovéra, de k r v í ne prelivaj! 1, 184 réši me od zadolžène k r v í, 1, 200 ne boš mi ti hiše stavil, ker si vojšák in ker si kri prelival. Tolko k r v í prelívši nisi za to, 2, 32 Davidove k r v í je bila Marija, 2, 99 nikar kaple ni v ńemu napčine k r v í, ber. 147 med mrgolince štéjemo živali, ki imajo na mésti k r v í belo mrzlo sokrovico, 210 ne sedíte v šoli skłučeni, ampak na ravnost, de se prsi ne vtisnejo in otók k r v í ne vstavla, preš. 173 ne jéńa pred, dokler ni zádńa srága k r v í prelíta, 184 razodéva kak, kar grešíla sta Adám in Eva, na kríži operó k r v í potóki, 168 dokler k r v í ne vtêče

Digitized by Google

zádńa snága, u čb. 5, 26 ni táke je mladénke, ko naše je krví deklè.

lâst: levst. žup. 174 lást, *í*, f. das grundeigenthum.

lâž: kast. 286 letu je zastopnost te pohlevčine svoje lastne hudobe drugih dobrutam perglihati, skuzi kateru en slédni nar popolnimiši se more prez vse lažy tem drugim nepopolnimiši šacati, ravn. 1, 55 o grdòba lží!

lôv: levst. žup. 175 lóv, *í*, f.

mâst: pohl. opr. 260 ogn se z' tolkajn vikšem plemęnam na quišku pouzdiguje, kolkajn več vojla ali masty se na ogn po lyva, jap. prid. 2, 24 hudobia katęra je iz ńih masty zrasla, ravn. ber. 152 od ene same ribe se dobí 80 do 90 kadí ribje mastí, i dalm. jezaia 34 je debel od moje masty.

mêd: levst. žup. 47 de se ne bi sol tehtala z utezmí od rumene medí.

môč: dalm. u predgovoru: človek nema močy čez duha, 2 hron. 20 v vas nej močy pruti letemu velikimu kardellu psl. 59 jest hočem od tvoje močy pejti, psl. 89 ti si ńih močy hvala, djańe ap. 6 Stephanus poln vere inu močy je delal čudesa, ebr. 1 vse reči nese v besédi svoje močy, prip. 28 itd., schön. 19 vse reči nese v besédi svoje močy, 22 Stephan poln milosti inu močy je delal čudesa, kast. cil. 28 ti boš imel tolkain močy kolikur bóš hotel sam jméti, 102 prez božje močy se težku moistry, 216 aku močy tebi manka, 403 jest tebe lubim iz vse moje močy, 430 jest tebe lubim iz moje vse močy, cruc. 1, 122 jest sim tebe pognadil z kruham, v katerem se najdeio vsi čudeži inu mirakelni moje nebeske močy, itd., kemp. 50 kulkur pak močy inu brumnosti je en sledni bil, letu bo nar bel na znańe danu ob času te skušniave, 213 sim dolžan iz vse moje močy tebi služiti, 291 enu znaminie tiga pomankania znotrešne močy, 344 jest te želim iz cele močy uživati, 474 skuz to eden neperpraven postane te močy tiga s. sacramenta deležen, jap. ev. 314 ti imaš lubìti gospóda iz cęle tvoje močy, kug. 133 če lety mittelni brez močy v živini obležę je enu slabu znamińe, de je živleńe brez močy, jap. prid. 1, 129 nas vučy, kaj za ene velike močy je molitu, 1, 372 dodęjli nam dar tę močy, 2, 4 ona povabi svoje otroke iz cele močy le to neizrečeno gnado spoznati, 2, 143 ali bi vas ne imęla leta misel pèrgnati iz vse močy vašo dolžnóst spolniti? 2, 181 iz lastne močy se nič ne more, škriń. 45 v pravičniga hiši je prav velíku močy, per dobičkih hudobniga pak je

Digitized by Google

veliku prekúca, 55 bogatina premoženе je mẹstu ńegove močy, 74 nimam močy, 96 zajčik, en rod brez močy, 240 iz vse svoje močy ńę pôti drży, traun 109 hvali prérok žẹnina za volo ńegove lejpote, močy, krotkósti, 221 jest sim, kakor en človèk brez močy, 225 tí si čast ńih močy, pok. 1, 16 človèk k dóbrimu sam iz sebe nobene močy níma, 1, 17 če bi vojskòváńa ne čutil, bi se za volo svoje močy preuzẹl, 1, 88 nakladaj meni samú tóliku, kólikùr ti meni močy dati hóčeš, de svoje trpleńe volnu nósim, 1, 115 kólikùr bòl spokornik v vẹri inu vúpańi slaby, tóliku več močy hudič čez ńega dobiva, 2, 34 zamóremo to iz làstne močy sturiti, 2, 67 tebi ne manka močy, 3, 139 on je duh močy, ravn. 1, 22 Noe še ni vinske močí pozna', 1, 323 le nikar svoji visokósti ne perpisuj močí nas moríti, 1, 205 iz vse močí po ńih hrepené, 2, 91 bi se ne bili iz vse močí v bran postavili, 2, 305 sam brez močí, v revi naj bi jíh bil pušal, škrb. 1, 19 ako bo imel čas inu volo, bo imel tudi zadósti močí le to striti, 1, 90 brez ktirga ni močí ne trošta, 1, 410 ti to dal tolko srčnósti inu močí, de se boš sam čez se začudil, 1, 271 ta jed da duši za celo leto zadósti močí, 1, 277 moremo močni kruh vživati, de zadobimo več močí zoper naše sovražnike, 1, 337 on ima zadosti močí, ber. 20 kér ni močí té pijače poznal, jo je preveč pil, 69 iz vse močí se vstavlajmo, 127 Daniel, al te je tvoj bog tudi iz močí levov otél? 206 kdor več sné kakor kar mu je trẹba k ohrańeńu svôje močí, zbolí in oslabí, 207 jéd, ktero človek zavžije kadar ni lačen, dela ńegovimu životu slabost na mesti močí, preš. 11 repetníc razpéti nímajo močí, 152 brez té močí nóče léd srcá bežáti, u čb. 5, 22 menim de v Ljubljani zlodi ima màń za tó močí, kér je revno ńe gledíše.

nôč: škriń. 20 je hodil po pôti, katẹra k ńę hiši drży v mraki, kàdàr je dan h konci šal v tàmoti tẹ noči inu v tàmi, traun 230 tàvžent lẹjt je pred tabo ena četrt noči, 273 katẹre je od jutra inu vẹčera, od pol noči inu od pol dnẹ vkùp zbral, 307 ob pol noči sim vstájal, 333 od jutrniga čuváńa nótèr do noči ima Izrael na gospoda vupati, jap. ev. 67 ob četrti straži tẹ noči je Jẹzus k ńim prišàl, jap. prid. 1, 178 od jutra do trdne noči se jędi na myzo nósio, 2, 187 pèr konci ene lẹjpe noči, 2, 188 ne bo več obene noči, preš. 152 vsi čúdeži nočí so razodéti 185 po pótih se nočí temnè ne trúdi.

pêč: škriń. 360 kováč se z vročíno iz peči trudi, kug. 180 sol znate z sajami od peči zmẹšati, škrb. 1, 226 more lubezen

Digitized by Google

skúšana biti kakor bo zlató skuz ogen razbélene pečí skúšano, ravn. 1, 295 grozen ogń je bil. Per vsih krajih šviga iz pečí,.. angel božji je dòl prišel v peč in pleme razplàl. Kakor večerna sapa. kakor jutrajna rosa je bil hlad, ki ga je v sredi pečí napravil, ber. 125 bog je dosti močán otéti nas iz ogńéne pečí, 209 velika vročina od pečí je vselej nezdrava.

pêst: kug. 170 leta arcnya se od ene pol pèsty otrob zmejša inu živali za lizat da.

plât: rog. 52 pride od ene platy tega oltarja ena štima, pohl. tschup. 22 treba de se mi sami sebe od te dobre platy poznamo, 23, 310, 362, 391, 525, 544, 631; škrb. 1, 355 kolker od ene platí vúpamo, ravno tolko se bomo od te druge platí bali, 1, 451 ravno to od nature tako dobro srcé je od druge platí trdovratno, 1, 123 od ene platí ti je težko jegró zapustiti, od druge platí se bojiš, 1, 127 od ene platí jim smrdí grešni stan, od druge platí se jim težko zdi greh zapustiti, 1, 200 od lestne platí mu je potrebna, 1, 186 temó postávi hudič naprej od ene platí dragino, od druge platí ńegovo mlado držíno, itd.

pŕst: dalm. gen. 2 bog je sturil človéka iz ‚pèrsty', job. 27 denarjeu vkup spravi kakor parsty, jap. ev. 56 ny imęlu veliku pàrsty; škriń. 170 jest sim od rodú prviga iz parsty stvarjeniga človęka, 198 je on sam malu poprej iz ravnu tę parsty sturjén, 199 katęri iz parsty slabe posode inu malíke dęla, 276 bog je človęka iz parsty stvaril, 372 vse kar iz parsty pride, zupet k pàrsti postane, traun 24 srebrú od parsty odločenu, pok. 2, 83 do zdaj sim podóbe prviga človęka Adama, katęri je iz pàrsty pàrsten in grę̀šnik bil, na sebi nosil, ravn. 1, 6 bog iz vlažne parstí izobrázi lepo človéško teló, 2, 197 preplítvo je bilo parstí, 2, 289 Jezus mi je mokre parstí na očí djal, preš. 28 môgla umréti ni stára Sibíla, de so pernêsli ji 'z dóma prstí.

râl: let. mat. 1880, 180: rál, *í*, f. oráńe, čas kadar se orje. Ne vém če ostanem do ralí.

rêč: dalm. 2 hron. 16 on je bil silnu srdit čez ńega za volo le te ričy, syrah 13 itd., kast. 7 tá postava té lubézni ne perpusty obene ričy zravu bogá lubiti, 117 ložei z ene majhine ričy velika zraste, kakòr z ene velike majhina, 129 obene posvitne ričy ne poželi, 408 iz vsake ričy ti lahku uržoh sturyš bogá lubiti, pohl. opr. 209 buh na potrebuje nobene rečy, tschup. 366 ne najdemo obene rečy, itd, škriń 39 kdor od ene rečy zaničlívu govory, sam sebe za naprej zavęže, 78 pogovarjaj se od

Digitized by Google

svoje reči z tvojim priátlam, jap. prid. 2, 192 ny reči na zemli, katęra bi nam tvoje dobróte in mogóčnosti na znańe ne dala, škrb. 1, 388 kolker človk dobróto inu vrednost ene rečí spozná, tolko več jo obrajta, 1, 195 lepa farba ene rečí ne prejide na en krat, ravn. 1 I. vém de je ni skorej rečí, nad ktero bi tọlko veseļa kakor nad lepimi povéstmi imẹli, 1, 235 nobene rečí ni vzel, ber. 165 če se sapa iz vótle rečí potégne, pertiska vnáńa sapa z silo v ńo.

rêd: let. mat. 1880, 181: réd, *í*, f. vrsta pokošene trave.

rêz: let. mat. 1880, 182: réz, *í*, f.

rьž: ravn. 1, 190 pernesó kraļu pšeníce, ječména, móke, prežgane reží, bòba, abc. 65 nekam vsejejo pšeníce, nekam reží, kam drugam ječména, 75 iz reží se móka za domáči kruh méle.

skf̂b: kast. cil. 55 kir nei žele inu lakomosti, tukai nei velike skrby, 276 z enim ali z dvéma je dosti skrby, molčym z dvajsetmi, kemp. 79 časnu blagu se nigdar ne more brez skrby (plur?) inu strahu uživati, 110 brez skrby nu muje na boš nobeno čednost zadobil, 495 karkuli ti na premoreš zastopiti, letu bogu usiga mogočnimu prez use skrby izroči, kug. 126 zvunaj letę skrby ny svęta za vašo živino, traun 315 od goręče skrby sim se sušyl, pok. 1, 26 za volo strahú inu prevelike skrby se meni lasję na glavi bẹlio, 3, 91 k tvojimu sinu pertečem brez use skrby, škrb. 1, 18 kaj stojte cel čas vašiga živleńa brez dela, brez skrbí (plur.?) za vaše izveličańe, 1, 46 de b' duša greh ne vmoril, ni skrbí, 1, 34 brez prevelike skrbí, 1, 462 za tega zadobiti nobene skrbí nimajo, 1, 124 za toje otroke inu držíno nisi dovžne skrbí imel, 1, 166 je več krat brez vse skrbí v mejhne grehe pádil, 1, 288 ji obene skrbí ne déla, 1, 335 ḅrez lestne skrbí, itd., ravn. 2, 294 Marta Marta! veliko skrbí (plur.?) in opravka si dajaš, ber. 48 le brez skrbí (plur.?) za voļo tiga bodite, 137 kér se véše (irrlichter) le po nôči vidijo, je lôhka, če kdo za pót nima skrbí in gre za ńimi de v močirje zaide, 210 marsiktéri je zavoļ védne skrbí svoje zdravje napravil, preš. 30 ńe obrésti bom pobéral, žível brez skrbí (plur.?) ko tič.

skf̂l: let. mat. 1880, 187: skŕl, skrlí, f.

slâst: rog. 498 ne občutjo nobene slasty.

sôl: dalm. ezdr. 7 stu talov oļa inu soly prez mere, ezdr. 6 aku bi ńim bilu potreba tellet, jagnet ali kozlou k žganimu offru nebeškimu bogu pšenice, soly, vina inu ojla, taku se ńim ima vsak dan dati, itd., kast. cil. 226 pravio de se ima dosti mernikou

Digitized by Google

soly z enim skupai pozobati, aku hočeš eniga praviga priatela spoznati, kug. 43 vaša živina konec vzame za to, kęr jęj kamnitne soly ne daste, 135 vzamíte kamnate soly dva funta, 182 vzamite eno žlico soly, jap. prid. 2, 246 žęgen tę soly: jest tebe zarotym ti stvar te soly . . , 2, 247 my prosimo tebe, de ti le tó stvar tę soly čez vse posvetíš . . , potle dęne ta duhovni enu malu lę tę žęgnane soly v usta tiga detęta, 2, 248 zdaj le tó prvo pašo tę soly okusi, ravn. 1, 33 ves lepi kraj je bil v jęzer prevrńen poln žvepla in solí, ber. 163 brez solí bi jedí ne bile tako dôbre in môčne, preš. 111 za tó so pésmi tíste brez solí, kor. 2, 13 kraļič jo trí krat pokropí, in trí krat vrže v ńo solí.

strân: jap. ev. 14 za ńim je šlu veliku mnóžic iz une strany Jordana, 280 od morske strany, 513 ondi so ńega križali inu ž ńim dva druga od vsake strany eniga; škriń. XXXV. iz ene strany se vidi, de so pod enim svatóvskim govorjeńam nar viši inu nar svètéjši skrivnósti zakrite, iz druge strany pak te neizrečéne skrivnósti svitle postánejo, 379 po ńegóvi vóļi piha vęter od poldnęvne strany, on na zęmlo vdárja z bučęńam tiga gróma, z hudim vremęnam od polnočne strany, jap. prid. 1, 99 nikoli bi se od kręgov inu vojská med možam inu ženo ne slišalu, aku bi ena taka lubęzen od ene strany inu enu taku spoštuvańe od tę druge strany v ńih srcih gospodarilu, 1, 190 ali je čudu, de bi naš vsmileni Jęzus per poględih take nehvalężnosti od strany eniga svojga jógra v duhu žalosten ne postal? 2, 24 my vęjmo od tę druge strany za tu strašnu žugańe božje čez tę hudobne, 2, 36 od druge strany nas pèrsilio potrebe de . . , 2, 132 tukaj je od ene strany en časni nuc, od tę druge strany pak en duhovni dobičik, pok. 1, 14 če mene z tvojo težko rokó na eno stran udariš inu mene od druge strany ne podpreš, bom omagal itd., škrb. 1, 29 kolker dalej se spreobrneńe odlaša, tolko slabji postajájo od strani močí duše, tolko veči od druge straní težáve, 1, 179 boj se od ene straní z vso skrbjó mejhnih grehov, 1, 200 so mu potrebne od ene straní božje vse sorte gnade in od lestne platí mu je potrebna skrb inu muja, 1, 210 h temó pride še en hujši zadržek od straní človeškiga srcá, 1, 255 ne vemo, al so od naše platí, al od straní spovdnika vse lestnosti v priči ble, ravn. 2, 86 tudi mi moremo storíti, kar je od naše straní, 2, 95 rekel od straní je Petru, v kaj ga bo obrnil, 2, 102 ga nekoļko od straní pohvali.

Digitized by Google

stfd: kug. 69 pjača iz droba tiga sèna z soljo inu malo strdy zmęšana.

stfn: ravn. abc. 87 oče le glédajo de jim strní ali žita: pšenice, reží, ovsa in takšiniga ostája, de iz ńega denár izkúpijo.

stvâr: kemp. 109 od nobene stuary trošta ne yše, 130 use za praznu inu za nič drži, kar tebi trošta od ene stvary dojde, 135 kateri se te stvary drży, bo padil z padeočim, 243 kulkur krat se niemu kei od ene ali druge stuary pergody, use z' en velik dobiček drży, škriń. 184 tvoji vsiga mogóčni roki, katęra je vùs svęjt iz ene brezpodobne stvary izdęlala, ni bilú nemogóče veliku medvędov ali drznih levov čez ńę poslati, 194 ony so iz božje stvary h gnusobi postali, ravn. 1, 20 dobrotliv je do vslehrne stvarí, 1, 297 ktiri vé tudi silo ogńa, stvarí nar hujši, vkrotiti, ber. 3 nobene nar mańši stvarí si ne sméte skrivaj jemati, 132 je ni stvarí na svétu, ktera bi ne dala svojiga prida.

tâht: ravn. 2, 186 nalómleniga trstú ne bo sterel ne tléčiga stéńa ali tléče tahtí vgasnil.

vâs: jap. prid. 1, 127 enu hudu tovarštvu imenujem jest to isto firbično, nevgnano, opravlivo peršono, katęra vse oprašuje, raznaša in kuje vse nove cajtunge inu je sama ta nar imenitniši cajtunga od cęle vasy ali fare, ali męsta, ravn. 2, 134 od mesta do mesta, od trga do trga, od vasí do vasí je hodil, levst. žup. 66 prepovedano je ļudém, če jih je zadéla kaka nesréča o tej stvári, dajati svedočbe, da bi z ńimi od vasí do vasí hodili v bóga ime prosit.

vêst: dalm. job. 14 in margine: v pakli te vesty, syrah 13 hude visty néma, dobru je temu, kir néma hude visty, prip. 36 prez tih istih visty ali voļe, ebr. 10 itd., kemp. 28 kir se malu kedej brez škode naše vesty k molčańu nazaj povrnemo, 442 od sprašuvania lestne vesty, pohl. opr. 202 ta večne use naše upańe, katiru mi brez use dobre vesty yšemo, k nečęmer stury, 244 grizeńe te vesty trpeti, tschup. 35 mi čez en tok šegetavne punkt te vesty na prašamo, 273, 475, 480, 386, 500, 504, 612, 614, 644, jap. prid. 1, 131 od pečeńa tę vęjsty, 1, 177 ony si iz tega nìč vęjsty ne dęlajo, 1, 275 od vaše vęjsty bóm govoril, itd., pok. 1, 16 ne zaslužim drugiga kakùr nepokoj, strah inu grizeńe vesty, 1, 54 kólikù krat sim grizeńe moje vesty odbijal, 1, 60 lubęzen je meni mojo nehvaležnost veliku bòl živú pred oči stavila, kakùr vse poprejšinu bodeńe moje vesty, 1, 104 čutim omámleńe v svojim srci za volo moje težke vesty, 3, 49 katęri so srčnu želęli iz jęče težke vesty rę̆eni

Digitized by Google

biti, 3, 78 okú prav tanke vesty, 3, 120 naša hvala je tá, pričòvaṅe naše vesty, de prav inu dobru dęlamo, škrb. 1, 46 se zahaja v nevárnost brez skrbí, brez pečeṅa vestí, 1, 372 preglej človk! malo bukve toje vestí, 1, 407 pusté za seboj bodeči trn ránene vestí, 1, 108, 114, 124, 206, 210, 258, 286, 330, ravn. 1, 15 šè zdaj tudi nas bog od hudiga svarí znotraj po glasu vestí, 1, 16 glasno jim bog iz vestí govorí, de niso po ńegovi voļi, 1, 37 če vam je nedolžnost in pokoj vestí mar, varite se sej taciga znaṅa in pajdáštva, 1, 70 v ti reči so bili dobre vestí, 1, 170 ti ne bo po nedolžnim prelíta krí vestí težíla, 2, 203 ne zapravlaj za nobeno minejóčo veseļe vestí tihiga pokoja.

vȓst: škrb. 1, 118 kakó pa vse drgáči se sprašuje vest per živleńo? le kje v en dán, brez vse vrstí, le po vrho, komej se začné, se že končá.

zvêr: levst. žup. 23 trdno se držati deželnih zakonov v ščedéńe gozdne zverí.

Naglas na *početnoj* slovci u krańštini dolazi naj običnije s prijedlogom: od jutra do nôči, greš s pêči! Kôdrič z vâsi (da se razlikuje od druge kuće istoga pridjevka na Beli u Goreńskoj, koja se zove Kôdrič s stâgen) itd. Ali dolazi i bez prijedloga, n. p. čâsti: škrb. 1, 488 ktiri mu ne skažejo nobene části, 2, 87 jim je oblubil, de jih bo takó dobro svoje části kakor obilniga plačila deležne sturil; — jêdi: škrb. 1, 477 če jédi zmanka, tak truplo opéša; — lâsti: levst žup 79 vsak umėje sam ob sebi, kólika je tacih zavôdov koríst na kmétih, iz lásti po léti; — mȏči: dalm. job. 36 on je tudi mogoč od *mu*či tiga srcá; — râsti: preš. 48 bášetovo lépo sêstro vítez sábo vzáme rásti in podóbe rájske: — rêči: škrb. 2, 62 skoraj ni na svetu réči, ktiro bi ludje takó malo obrájtali, kakor cajt; — rêd: ravn. 1, 103 navaditi jih tako je bog hotel per vseh rečeh z ļubezenjo do snážnosti, do lepe rédi in pa spodobnosti; — slâsti: preš. 110 pravļica po Ezóp' od vas zapéta več níma slásti kákor jéd pogréta; — (sȓdi: škrb. 2, 119 Mojzes od srdi vés goréč); — strâni: preš. 179 znan ríbič perveslá od úne stráni; — vêsti: kast. cil. 14 so ene riči per očiščeńu te vésti, katere se ne morejo sturiti, 248 on story vse h čistosti svoje vésti, 137 tú pravu veseļe ne pride vunkai, ampak iz čednosti ene dobre vésti, kemp. 32 kadar bi my sledńe lejtu le en sam grejh iz naše vejsti iztrbeli, my bi hitru brumni ludje postali, 130 od vesela ene dobre vejsti . . , ta čast enga dobriga človeka je to

Digitized by Google

spričuvanie ene dobre v e j s t i; — z m ê s i: ber. 161 šestnajst lotov čistiga srebrá, to je brez z m é s i druge rudnine, se imenuje marka, preš. 100 te čúdne z m é s i ne bó razúmel Štájarc ne Ļubļánka; — z v ê r i: jap. prid. 2, 57 ny bòl hude z v ę r i, kakòr en obdivjani človek, ravn. 1, 15 varite se greha kakor divje z v é r i.

b) u ugrskoj slovenštini

dolazi naglas na *padežnom završetku* veoma rijetko: k r̂ v: küzm. 214 Akeldama tou je ńiva k r v í, 260 naj se varjejo od bolvánom djánoga i k r v í, 312 pehar blagoslovļeńá nej je vjedínańe k r v í Kristušove? 314 kriv bode tejla i k r v í gospodnove; — m â s t: küzm. 193 hiža je napuńena z dišejńem te m a s t í.

Običan je naglas na *početnoj* slovci kao ^, a u sou salz je samo ˋ: söli. Evo dva tri primjera:

č ê s t: küzm. 396 nišče si ne vzeme té č é s t i nego pozváni od boga, trpl. 21 gospodne, lübim mesto prebítka tvoje č é s t i, 57 ves svejt bodi pun č é s t i ńegove, prijateo 1875, 1, 7 nej sam vrejden moje dobre č é s t i, 1876, 2, 2 Deák se je z poslavcove č é s t i doli zahválo; — d ô u b: nagfl. 13 potrejbno je deci i vu zebrańi d o u b i zmejne lastivno zvolo niháti . . , vučitel si pouleg povejdane d o u b i naprej dá zračúnati ešče več slobodni zmejn, 16 vučitel pouleg víšiše d o u b i spitáva . . , Pali je eti prídavek, ka vučitel po več etakše d o u b i példaj presvejtiti má, 57 jeli táblo samo z edne d o u b i kojne (= kovine) zgotávlajo? z kelke d o u b i kojne so kamene tablice zgotovlene? kamene táblice so z dvouje d o u b i kojne zgotovlene, 137 kelke d o u b i vojnici jeso? 294 z mlejkom správlajo rázločne d o u b i nížna pečeńá i kávo; — g l â d: prijateo 1876, 10, 6 od ednoga bratánca sam té gvant herbo, ki je pouleg bogástva skoro od g l á d i mreo; — g ô u s: nagfl. 109 ka je eto za tál g o u s i? G o u s i život je z goustim, tučnim perjem obrášeni, 111 od g o u s i je reca meńša . . , prígliha g o u s i i rece; — l â ž: küzm. 185 gda guči laž z lastivni svoji misel guči, ár je lažec i oča l á ž i, trpl. 117 dejsna ńihova je dejsna l á ž i, nagfl. 41 gúči istino z jezikom i ne pravi l á ž i v nikom; — m o u č: küzm. 45 lübi gospodna bogá z cejle m o u č i tvoje, 224 Števan pa pun vere i m o u č i činio je čüda, 286 k tomi m o u č i v sebi ne nájdem, 318 ne znam m o u č i glása, 324 smo vö z mertüka požméčani bili i više m o u č i, 338 živé z m o u č i bože, 348 i štera je ta nezmerne velikouča m o u č i ńegove k nam

Digitized by Google

vervajoučim pouleg delańa mouči zmožnosti ńegove, 399 ki je včińen pouleg mouči žítka nerazvézanoga, trpl. 35 ár si ti boug mouči moje, 48 pečina moje mouči; — nôuč: küzm. 28 ob štrtoj stráži pa te nouči prišao je k ńim Jezuš, 249 okouli pou nouči Pavel i Siláš moléča spejvala sta, 317 nejsmo nouči niti temnosti sinovje, trpl. 16 o moj boug! kričím čeres dnéva i ne odgovoriš, i čeres nouči, ali nega mi vtišańa, 75 ár je jezero lejt pred očmí tvojimi liki stráža nouči, nagfl. 29 na nébi vidimo vu dné sunce, ka pa čeres nouči? Čeres nouči vidimo mejsec i dosta lejpi zvejzd, 119 kebri najbole čeres nouči naprej šamríjo, 190 jeli ste poglednoli čeres nouči zvezdnato nébo? 199 tou je zrok dnéva i nouči; — pêč: trpl. 67 ńí roké so od péči rejšene; — rêjč: küzm. 23 velím pa vam, kaj od vsáke márne rejči račun dajo, 173 z mejsta onoga so pa vnougi z Šamaritánušov vervali vu ńem za volo rejči te žené, 199 že ste vi čísti za volo rejči, štero sem vám gúčo, 200 spoumenete se z te rejči, štero sem vam jas pravo, 263 poslüšali so ga notri do té rejči, 388 ki se drží one verne rejči, štera je pouleg návuka, 393, 397 itd, trpl. 15 nega rejči ni govorejńa, gde se ńi glas čüo ne bi, 84 pokorni glási rejči ńegove, 97 či se drži rejči tvoje, 100 pouleg rejči tvoje, nagfl. 102 vučitel ete veršuše od rejči do rejči razkladé; — strân: küzm. 59 razpéta sta ž ńim dva razbojnika: eden z práve i eden z lejve stráni, 100 skázao se je ńemi angel gospodnov stoječi z dejsne stráni oltára, 292 ne ščem ka bi ne znali eto skrovnost, ka je obtrdjeńé Izraela li z edne stráni včińeno, nagfl. 26 zrovatajte edno nogačo od lejve stráni, zdaj pa to drügo nogačo od dejsne stráni, 125 mati z vekše stráni pri doumi dela; — stvâr: nagfl. 102 od ete krotke, veršene stvári znam jas eden veršušek ... z štere stvári več haska máš? 115 goloub je bojazlív, vsáke stvári se stráši; — vês: nagfl. 127 jeli smej z vési vsako dejte ese na včeńé hoditi? 128 veška hiža je občinska hramba, gde prehodnici mestančarov vési tožbe pravdeno skončavajo, 130 vilice so za to da lüdjé po ńi k en drűgomi i k svojim hižam pridti, na delo vö z vési idti morejo, 145 po vilici na konec vési pridemo; — vêjst: küzm. 311 zakaj bi se moja sloboščina soudila od drügoga düšne vejsti?

Digitized by Google

e) u kajkavštini

dolazi naglas samo na *početnoj* slovci i kao ˆ i kao ˜ kako gdje prevlađuje slovenština ili hrvatsko štokavski govor. Evo dva tri primjera iz kńige:

bôl: gašp. 1, 260 ovak od bóli velike vsega nasladnost čuteńa je prestala, 1, 277 sejdom ova zgovorivši vsega čemera je se mentuval i prez vsake ostal bóli i pogibeli, 1, 298 žena stanovita céleh pet lét jeli od želudca bóli, ali od stanovite žile vu ńoj rańene krv na vusta je bl̨uvala, a bȍli zagr. 4b, 2 koi goder betežnik od kakove goder nutrńe bolli trapl̨en, ako se vodénoga zdenca napie, bolli se mentuje; — čâst: petr. u predgovoru: koteri poleg svojé pastirske části jesu dúžni svoje ovce duhovné pasti pašum duhovnúm, 239 ze vsé tvoje dike, části i dostojnosti, math. 2, 3, 64 ovakvi zaradi svoje Židovom odúrne části odurjàvani bili su, 1, 1, 69 ne pazéči Ivan na tvrdokornost i neveruváńe Židovov zvršával je dùžnost části svoje; — lît: gašp. 1, 529 vsu hránu je odurila zvun malo líti od grozdja; — mâst: gašp. 1, 111 ovi dva donesu sobom vilahen i drage másti okolu sto funtov; — môč: kov. kemp. 154 po keh dob nutrńe hoteńe naše kruto je pohabl̨eno, potrebno je, da i čin nasledni znameńe zmenkane nutrńe móči pohabí; — rêč: petr. 40 koteri ne ódgovori ńe ni réči, 147 naj mi bude poleg réči tvojé, math. 2, 3, 10 marl̨ivo obdržàvańe svoje rèči hoče Jezuš kakti stanovito znamèńe l̨ubavi i nagneńa proti sebi prijèti; — slâst: habd. ad. 348 slásti nikakove duhovne tvrdokornik nema; — strân: math. 1, 1, 63 ovo svedočánstvo iz stráni jednoga človeka, kak je bil Ivan krstitel, bilo bi mòralo genuti srdca poslâneh, 1, 1, 207 cirkva, da páče Jezus sám od vekše stráni bil je za nemar držan, 1, 1, 228 zveličitel neprestánce nove delavce pošil̨a iz stráni, da národom nepoznanem evangelium nazvèščaju, z druge stráni da one, koji su se vre ńemu podali, vse bol̨e podvùčaju, 2, 3, 50 iz ńegve stráni je vse gotovo, itd.; — vês: perg. 44b kmecky se sadovny vrt zvuna ‚vyeszi' precyeńa; — vêst: perg. 77b živynu prez moje vyesti vun puste.

sing. dativ i lokal.

U krańštini u ta dva padeža dolazi naj češće ' na početnoj slovci, a ima li u ńoj samoglasno *o* ili *e* (ne = ą, ê, ę), to se ' mijeńa na ` (za oznaku glasa, ne naglasa) n. p. čâst: škrb. 2, 95 Maria nam bo v slehrnimu prazniku, ktire katolška cirkev ńi h

Digitized by Google

části praznuje, naprej postávlena kakor čist spegel vsih čednosti; — hîp: ravn. 1, 39 Laban hití k možu v ti hípi na studenec; — jêd: dalm. genes. 2 bug je pustil iz zemle rasti vsa žlaht drivésa, lepa viditi inu dobra k jédi, schön. 337 kir sevcu séme pèrdaje, ta bo ja tudi kruh k jédi dajal, kast. cil. 286 per ti jédi je težku se per pravi mèri držati, kug. 47 žival nagneńe k jędi zguby, 199 če pak ta nadloga dalej trpy, taku odvzame bólnim móč inu z letó tudi lušt k jędi, ravn. 1, 54 Jozefovi bratje so per jédi, 1, 116 nezméra per jédi in pijači je že velíko mladih ļudí prevréd pokopála, 1, 163 za kaj ni Izajoviga k jédi ne včeraj ne dànsi, 1, 182 bodimo zdržni per jédi, 2, 168 Jezus je bil per Matevžu per jédi, ber. 39 sédejo mirni k jédi, 202 varite se prste per jédi nespodobno rabiti, 206 bodite zmérni in trézvi v jédi in pijači: s preobilnostjo v jédi in pijači si človek zdravje končá; — klôp: ber 2 držíte roké ravno pred sebój na klópi; — lâst: levst. žup. 174 lastèn, kar prístoji k lásti; — môč: ravn. 1, 127 na noge v svoji mòči, 1, 174 storí kar mu je v mòči, 1, 306 vse poskusi, kar mu je v mòči, 2, 4 v Elijovimu duhu in v ńegovi mòči pojde pred gospodam, ber. 25 imejte, kolikor je v vaši môči, z vsimi ļudmí mir, 108 tudi Jona ni mogel ubežati gospodovi môči, levst. žup. 16 ki so zdaj v môči, itd.; — nôč: škrb. 1, 202 v tihi nóči, 1, 260 mu je pernésel prót nóči zeléno volkno vejco, ravn. 1, 4 sjala je prijazna ļuna, de svéti po nòči, 1, 151 noč ga daja nòči na znańe, 1, 22 ļudí čèšeni sivčik vidi v nevédnosti, v tàmi in v smrtini nòči, ber. 169 rôsa pride od rôsnih sopáric, které zvečér ali po nôči od zemļe vstájajo, 175 ob svitli nôči vidimo brez števíla veliko zvézd . . , vsaka zvézda, ki jo po nôči nad seboj na nébu zaglédamo je solnce, preš. 39 ak po nôči govoríla ino z ńím vasvála bóš, híšo bódem ti ográdil, 133 po nôči v spáńi so zastále mísli; levst. žup. 64 ob zímskem préli po nôči; — pêč: pohl. opr. 229 se je bogu polubilu ńeh kripkust v ti strašni ogneni pêči obvarvati, škriń. 223 zlatú inu srebrú se v ogni pokúša, ludję pak v péči ponižùvańa, 29 pred ognam v péči sóparca inu dim tiga ogna gori grę, škrb. 1, 397 v eni razbéleni péči, 2, 61 v ognéni péči, ravn. 1, 294 trije mladenči v pèči, ber. 208 ne hodíte iz mráza precej k pêči, ravn. abc. 47 iz testá délajo hlébe, spečejo jih v pèči; — rêč: kug. 126 kaj ste v le tęj ręči zanikrni bili, škriń. 127 katęri se je v eni ręči pregrẹšil, bó veliku dobriga zgubil, ravn. 1, 16 ne dajte v svojim srcu nevošlivosti, jezi inu sovraštvu pro-

Digitized by Google

stóra, ne kaki drugi hudi réči, 1, 269 skrbi, de si ne boš imel nikoļ nič napčniga očitati v ti réči, 2, 127 Jezus je vsaki réči céno védel, ber. 49 bratje si niso bili v ti réči nobêne krivice svésti, 208 snážen bodi v vsaki réči, itd.; — rêd: ravn. 2, 127 velik prerìv je bil, pa zdaj je vse v lepi rédi; — svêst i vêst: kast. cil. 14 bó tebi dal arcnie, de bóš mogl vse tvoje bolézni na tvoji dušici inu vésti pregnati, 16 imaš ńemu odpréti, karkuli tebi v tvoim srci inu v tvoji vésti teży, škriń. 265 dobru je premoženе, v čigàr vęsti ny grẹha, pok. 1, 49 v svoji vęsti zboden, 3, 32 grizeńe v vęsti, 3, 76 zbádańe v vęsti, ravn. 2, 185 nobeniga lepiga in veseliga očésa si niste od Jezusa v svésti, 1, 288 mu vse pové, kar ima na vésti, ber. 186 bo davke radovoļno in po svôji vésti opravļal, levst. žup. 20 ker so do zdaj vselej jedíni občinski oblastníki gospodarili z občinsko zemļó, zatorej si je biti v svésti da je tudi res občinska, 113 prisézam da hočem tesno po svojej vésti pospeševati moč zdańih zakonov in ukázov razglášenih za tó, da bi si mogel vsak biti v svésti živôta in svojíne, itd.

U ńekih riječi kao da je i u goreńštini početni vokal kratak te ga treba obiļežiti ". Naslućujem to po biļeženu u ravn. i preš.: ravn. 2, 129 v koļki čàsti mu je ponižnost! 2, 243 kdo bi ga ne imel v čàsti? 1, 303 kdor Jezusa, ńega vse častí vrédniga iz srca častí, je sam ravno za to častí vreden, kdor pa ńega, častí in častí vrédniga, v čàsti nima, se mu ravno za to zaničevańe spodóbi, 1, III. ves krajnski jezik bi mí obóžali, ako bi nobena beseda v bukve ne smẹla, če le v kaki vàsi ni domača, preš. 61 po vàsi gôri pòk pok pòk je od pokvá bobnẹlo. Ja tako naglašati nisam čuo, nego samo části, vási, a još češće častï, vasï (čitaj vsï).

Kao da se je u kranštini ńekada dok je zadńa slovka glasila ê (=ъ) te se izgovarala ej, naglašivala zadńa slovka. Na to me navodi kast. 68 eni maihini ričei n' ńočeš veruvati prez priče, 69 kaj je nespodobnišiga, kakor eni neznani tihi skriveni ričei verovati? 202 pomisli tvoj stan, ako si ti dobr ali nikar h ti ričei, 239 en močán móž se ne postavi zupar vsaki ričei, 420 on dobru hoče ti lubleni ričei, 16 v obeni ričei néma tebi perzenesti, 137 zdaici naideš v eni ali drugi ričei pomankańe, 281 je potreba srci eno mèro dati, de se vsaki ričei z maso zna držati.

U goreńštini se u ta dva padeža rado naglaša zadńa slovka s " te se onda krajńe *i* poluglasno izgovara. U knigah dolazi y

Digitized by Google

í ili ì, è; možda vạ|a y i í čitati î. Metelko lehrgebäude der sl. sprache, 187 veli: einige lieben im dativ und locativ sing. ein geschärftes ь: vás, vasí dorf, vasь, pьr vasь bey dem dorfe. So auch: láž, lьží lüge; rьž, rьží rocken; část, častí ehre; pьrst, pьrstí dammerde, skьrb, skьrbí sorge . . krí blut . . dat. l. kьrvь. Kopitar 250 deklinuje vás, te piše u dat. i loc. sing. vasì, a 251 dodaje: beyspiele über vás: láž lüge, pàrst dammerde, rež rocken, skèrb sorge, část ehre. Evo ńekoliko primjera iz knige: čâst: schön. 292 eno luč h časty tvojga kardéla Izrael, 350 katera (dobruta) se skuzi nas opravla gospudu k častí, 382 kar h tvoj božji časty zamore tekniti, 362 ga je v časty izveličal, 237 Salomon u vséj svoji časty nej bil taku oblečen, 241 on po svoj bogati časty muč vam da močnim biti, kemp. 11 on use reči stury bogu h časty, 142 bogu h časty, 230 bo tebi k vekši časty, 340 v kakršni tudi časty se ony zdej veselè, 391 na pustimo naši časty ta špot sturiti, 401 se k eni vekši časty mojga imena obudy, 403 kulkur vikšiši so v ti časty, z tem ponižniši so sami v sebi, 491 tebi k časty, rog. 22 stúril je g. bug ńega ú tè častè tem svetnykam enakiga, 24 u častè tèh svetnykou, 25 h častè, itd., jap. prid. 1, 371 katęro molitu ona ńemu k časty opravla, 2, 76 vse ńemu h častí sturimo, 1, 194 bomo Jęzusa v ńegovi nebęški časty ględali, 2, 27 kęj bi ti tvojo ponižnost skazal, ako bi tebe cęjl svęjt hvalil inu v časty držal? škrb. 1, 68 po častí inu po bogastvo hrepení, 2, 72 prazniki ne bogú k častí obrneni, 1, 165 kmalo je cirku močno gori vzéla na velikosti inu na častí, preš. 120 dôkler ne cvetè še róža, so v častì per nas vióľce; — jêd: škrb. 1, 240 nej bo miza zmasna v jedí inu piači (a 480 jédi); — krî: jap. ev. 37 katęra (žena) je dvanajst lęjt na tekóči kryvì trpęla, jap. prid. 1, 286 kaj je to za en myr, katęri se ne yše v tvoji presvęti kryvì? 2, 297 so svoje oblačila oprali v kryvì tiga jagneta, 1, 265 oba sta bogú ófruvala: le ta v kryví svojga srcá, uni v kryví svojga mesá, pok. 1, 34 svoje rokę v svoji làstni krìvy močiti; — môč: dalm. u predgovoru: človik tu dobru kateru stury nema sam sebi inu svoji močy svojiti, temuč le tej gnadi inu močy s. duhá, škrb. 1, 139 grešnik se postavi zoper bogá, kolker je v ńegovi močí; — plât: škrb. 1, 298 b' vidil na drugi platí od povodne zalito poļe; — skfb: škrb. 1, 398 so se popolnoma ńih skrbí čez dali; — slâst: čb. 1, 36 če zmamļen zdihuješ, med trńem medlíš, v slastì omaguješ in rańen trpíš; — sôl: kug. 39 bo-

Digitized by Google

lęzni se napravijo, kadàr živina pomankańe trpy na kamnitri s o l y; — s t r â n: jap. ev. 68 kadar so ńega ludję tiga istiga kraja spoznali, so poslali po vsęj tę isti s t r a n ì inu so k ńemu pèrnesli vse bolehne; — v â s: kug. 43 cęste po v a s y ne čędite; — v ê s t: škrb. 1, 122 nič nima v naši v e s t í ostati, 1, 259 ktirga je sila móčno na v e s t í težíla, 1, 29 ima zapústiti, kar jé škodlivo negovi hiši inu negovi v e s t í; — v f v: levst. žup. 202 kdor hodi po v r v ì.

U *ugrskoj* se slovenštini naglašuje samo *početna* slovka n. pr. č ê s t: küzm. 267 naslédüvao je vu č é s t i Felixa Portzius Festus, prijateo 1878, 6, 22, rihtara smo mogli od č é s t i odegnoti; — č î: nagfl. 160 med plejńem je mati etak govorila k svojoj malo č é r i; — d ô u b: nagfl. 19 pri d o u b i pokláńańa paziti trbej na návado mejst, 145 doub, premeńávańe, primejreńe prestornoj d o u b i vési vučitel sam more doprinesti; — l â ž: küzm. 374 naj verjejo l á ž i; — m ô u č: küzm. 219 vu koj m o u č i ste ví tou včínili? 329 vu božoj m o u č i, trpl. 16 pozdigni se vu tvojoj m o u č i, 56 hodo bom vu m o u č i gospodna bouga, 63 zbűdo je po m o u č i svojoj jüg, nagfl. 84 vejke drevja se gíblejo po m o u č i vetra; — n â t: nagfl. 155 na krumpišovoj n á t i bodouči bomblecke so britki í čemérni; — n ô u č: küzm. 232 vučenícke so ga vzéli v n o u č i, 238 vu onoj n o u č i je spao Peter med dvőma vitézoma, 314, 329 itd. ali često i bez oznake: noči 372, 248, a 222 v noči biće pogrješka stamparka); — p ê č: prijateo 1876, 3, 7 gda je drügi človek pri p é č i vtegüvo, jas sam korble pleo; — r ê j č: küzm. 230 némaš ti tála niti šorša vu etoj r e j č i, 295 či je ešče kákša drüga zapovid, vu etoj r e j č i se zdržáva, 300 vu vsakoj r e j č i, 305 ár je nej v r e j č i králestvo bože, nego v mouči, itd.; nagfl. 39 vu toj r e j č i dvá glása vzememo na pamet, dva glása se skažűjeta vu r e j č i etoj, itd. — s t r â n: küzm. 259 niháli smo ga na lejvoj s t r á n i, nagfl. 32 prouti šteroj s t r á n i ide eden i drűgi tég? — s t v â r: nagfl. 103 k kakšoj s t v á r i je koza priglihna naj bole? 114 k šteroj hižnoj s t v á r i je naj priglihnejši goloub? — v ê s: nagfl. 87 ednouk je Gejza vő šou k vodi pri v é s i, 127 jeli jeso v našoj v é s i takše hiže, v šteri več držine prebíva? vu ednoj v é s i stojéča vsa držina na vküp se občina zové, prijateo 1876, 12, 6 v ednoj maloj v é s i sam notaroš; — v ê j s t: küzm. 378 ki májo skrovnost vere vu čistoj düšnoj v e j s t i; — v l â t: küzm 69 zemla od sébe sád prináša, oprvič trávo, po tom vlát, po tom pa puno pšenico vu v l á t i, itd.

Digitized by Google

Isto vaļa i za *kajkaštinu*: bôl: gašp. 1, 243 suprot očni bóli velikoga pomočnika je se iskazal; — čâst: math. 2, 3, 61 dal je ńe po apostoleh i ńihoveh vu části namestnikeh pozávati; — lâž: habd. ad. 539 Daniel očivesto zapopal je pred vsem pukom starce u láži; - mêd: perg. 52a pečat je neko istinno zryezano znamenie ili na zlate ili na srebre ili na myedi ili na vojsku prytysneno potrđavajuči vsako činenie; itd. — Nu ipak čitam do tri puta v nočí: petr. 16 koteri gore stávši vzé déte i mater ńegovu v nočí i pojdé vu Egiptuški orsag, 18 ova né odhađala od cirkve pósti te molitvami slúžeči vu dne i v nočí, 153 ov pride k Ježušú v nočí.

Sing. instr. na jó, jôuv, jûm.

a) u kranštini:

čâst: kast. cil. 132 ravnu takù délai z' tem posvitnim blagom, z' to častjò, 250 pojdi za častjó, 424 mater božjo z nebeško častjó kronano nar več vesely, kadar vidi, de se stury božja vola, 13 pred katerim bóš pokorn, volán, z častió ga slušal, rog. 12 djála je h ńemu iz častjò inu ponižnostjo, 19 zapovejdal je ńega iz to častjò polonat, 240 od buga iz častjò kronani karstnyk, 460 itd., jap. ev. 379 tedàj bódo vidili synú človęka priti na enim oblaki z veliko oblastjó inu častjó, 502 inu zdaj oče sturi ti mene častitliviga pèr sèbi z tó častjó, katęro sim jest pèr tebi imel, prejden je svęjt bil, škriń. 11 ona te bó z častjó obdala, 88 pravičnih veseļe je z veliko častjó, 215 si tvoje ludstvu z častjó obdál, 252 on obdá pisárja z svojo častjó, 381 napolni tvoje ludstvu z tvojo častjó, jap. prid. 1, 233 obdán z svitlobo inu častjó, 1, 353 katęro my z to nar vękši častjó obhájamo, 2, 128 z vso kraļevo častjó oblečen, traun 15 z častjó inu hvalo si ńega krónal, pok. 1. 61 kadar bó svęjt vidil mene v bejžańu pred posvęjtno častjó, 2, 9 krajl je svoje prejšiné vojske z veliko častjó končál, 2, 76 naj se veselę nad svojo veliko častjó, ravn. 1, 64 z veliko častjó popadajo pred ń na obraz, 1, 64 tvoja desnica, gospod, je moč razkazala z častjó, 1, 154 z slavo ino častjó si ga ovénčal, 1, 208 ponižnost gre pred častjó, 1, 341 z toļko častjó govorí od ńega, de ga svojiga gospoda imenuje, 1, 343 z sveto častjó izrecímo ńegovo imé, 2, 32 z kakšino častjó in pobožnostjo je Marija v božjo vèžo stopila, še misliti se ne da, 2, 58 z veliko častjó v mislih pòjmo pred pertlíčno strého tréh toļkih svetníkov, 2, 118 z veliko častjó

Digitized by Google

se ga osípajo, ber. 10 začétnika svetá imenujemo z vso častjó bogá, 100 kadar je bil tempel dodelan, ga da Salomon z veliko častjó posvétiti, 142 z toliko častjó govorí od ńcga, de ga imenuje svôjiga gospoda, 143 z svéto častjó izrecimo ńegovo imé, preš. 112 nôsil učêno glavó z častjó sim vsìh premagávec.

hčî: škrb. 1, 126 jest sim le en krat perpustíla en pogóvor med mojo hčerjó inu med unim človékam, inu glejte zgubléna je nedovžnost.

jêd: kast. cil. 38 naši prvi stariši z jedió tega prepovédaniga sadú so nas poprej vmorili, kakòr smó biiy rojeni, 39 aku tá žívot nei preložen z jedió, z pytjem, te bolezni ga morejo opominati, ali nikár premoči inu vmoriti, 41 z majhino jedjó se lakota nasiti, rog. 26 iz mesno jedjò celu petek zaničujeta, 456 tem je iz pitjam, iz ydjò inu iz troštlivim govorjejnam strègel, kug. 5 te mlade varuje pred nezdravo jèdjó, 102 se ne smę živina siliti zjędjó, škriń. 201 de bi se unim jedy želnim tudi nad potrębno jedjó gnusilu, 370 on svoj život z ptújo jedjó redy, jap. prid. 2, 59 en tak bolnik ny kontent ne z arcatam, ne z potrężbo, ne zjedjó, ne z postelo, 2, 248 z nebęško jedjó nasiten, ravn. 1, 100 veliko jézarov ļudí si tam preživel štirdeset lét z lohákino inu viditi nè kaj vélko jedjó, 2, 87 z jedjó ga požívé, 2, 101 pred jedjó in po jédi so si roke vmivali, ber. 32 hlapec vzame desét kamel zmed Abrahamove čéde, jih otovori z jedjó za po poti.

krî: schön. 347 nas je lubìl inu opral od naših grehou z svojo krivjó, kast. cil. 184 bodeš vidil vsa pula z človéško kryjó napojena, 263 on je z enako kryjó Christusovo odrêšen, 422 katére si ti z tvojo predrago kryvjó odrêšil, rog. 231 bil je napášen iz kryvjó tega synu božjiga, jap. ev. 139 jest sim nedólžen nad kryvjó le tiga pravičniga, kug. 121 precej se more truplu z vsim blatam inu kryvjó zakopati, jap. prid. 1, 152 vojskę so to zemlo toliku krat z ńih kryvjó napojile, 1, 206 oškrofleni z kryvjó svojih bratov, 1, 231 Jęzus Nazarenski je cęlo pôt pruti kalvarji z kryvjó inu padcami zaznaminval, 1, 250 naj ji plača z to kryvjó, 2, 30 ona je vsa z ńegovo kryvjó oblyta, 2, 90 katęra je z krivjó Jęzusa Christusa dragu odkuplena, traun 271 takú je dèžéla z krvjó ognúsena pok. 2, 81 v komùr sim se z mojo krivjó zadólžil, 3, 94 z svojo lastno krivjó je tebe oprál, škrb. 1, 308 naj bo z krivjó Jezusovo kakor oče, 1, 309 jest sim te z mojo krivjó odkupil, 1, 320 ga

Digitized by Google

gostí z sojim lestnim mesam inu krivjó, ravn. 1, 54 ne gnusiti rók z ńegovo krvjó, 1, 229 ves zid dvora je bil z ńeno krvjó oškroptán, ber. 39 nikar vendar ne oskrunajte svojih rók z krvjó svojiga brata, 60 z jagnetovo krvjó zaznamvajte hišne podboje in naddurje, 67 pokropil je ļudstvo z krvjó darú, 147 med ribe štéjemo živali z rudéčo mrzlo krvjó, ki skózi ušésa sôpejo.

mâst: traun 151 nasiti mojo dušo kakòr z múzgam inu z mastjó.

môč: kast. cil. 4 gospúd búg vsih riči stvarnik je tebe z ničesar stvaril, de bi ti jmel ńega samiga lubiti z vso tvojo močjó, 212 z obeno močjó teh beséd se ne more izreči, 238 človeška srca so mehka inu po naturi slaba, zatorai yh je potréba z močjó srčne sturiti, 428 ti vudi se ne giblejo, ampak z močjó te glave, rog. 21 poflisal se je iz usò močjò inu hitrústjo služit inu stréči Jezusu, itd., jap. ev. 404 ostaníte v męsti, dokler bóte obdani z močjó iz visokósti, škriń. 14 bodo ki tuji z tvojo močjó napólńeni, 173 ona z močjó sęže od kŕája do kŕája, 178 ona me bó z svojo močjó várùvala, 234 potęgni se z vso močjó za rèsnico, 242 ne jiši sodník postati zvúnaj ako se vúpaš z tvojo močjó pregrębe zatręti, 276 ga je z eno ńegovi naturi permęrjeno močjó obdál, 211 on je potolažil morío ne z telęsno močjó, 98 z močjó je ona svoje lędja prepásala, jap. prid. 1, 354 moremo vędiditi, kaj zamoremo my z močjó svętiga duhá, traun 38 bog je tá katęri je mene z močjó opásal, 44 on ga bó vslišal: z močjó svoje dèsnice bó ńemu pomagal, 75 riz si ne pomága z svojo veliko močjó, 143 razkropi jih z tvojo močjó, 156 si z močjó opásan, 162 katęri jetníke z močjó vùn izpęle, 163 gospód bó tęm besędo dál, katęri jo bodo z veliko močjó oznanováli, 192 ti si z tvojo močjó tvoje ludstvu odręšil, pok. 1, 35 bóg use z močjó dęla, 1, 59 duhovni vižar se je nad močjó tvoje gnade čudil, 3, 70 si ne more z làstno močjó pomagati, 3, 75 z vso močjó vpijem, 3, 151 se veselę nad ńegovo častitlivo močjó, škrb. 1, 134 ktir bi pri hudimo vremeno znal pregnáti nevárnost z sojo močjó, 1, 153 ke b' človéško srcé z vso močjó po hudimo ne hrepenélo, itd., ravn. 1, 97 z močjó ga vèdeš na svoje sveto domóvje, 1, 112 ki si ga iz Egipta izpelal z tolko močjó, 1, 128 ktiri se ošabijo z svojo močjó, 1, 160 ki se je z svojo neznáno močjó košátil, 1, 324 le nikar se ne zlobuj z svojo močjó, 2, 129 z kolko močjó napravi veselę révežam, ber. 85 med Filiščani je nékdo slovel, Gólijat po imenu, pred čigar močjó in velikostjo se je vse tréslo.

Digitized by Google

n ô č: škriń. 205 so bily z tamó inu dólgo n o č j ó kakor z vezmy zvęzani, škrb. 1, 233 ktira zapové de se imamo štirdeset dni pred veliko n o č j ó postiti, ravn. 2, 301 šest dni pred veliko n o č j ó je v Betanijo prišel, ber. 60 Mojzes je pred to strašno n o č j ó Izraelcam zapovédal: zakoļite jagńe, preš. 154 obhájajo v srcá ga globočíni v samôtnih kótih tí z n o č j ó obdáni.

p â s t: traun 354 obvárùj me pred zadrgo, katęro so mi nastávili inu pred p a s t j ó tęh, katęri hudobio dęlajo.

p ê s t: rog. 481 David premagal je tega leva iz p è s t j ò, kug. 200 tedaj dajte ńim z eno dobro p ę s t j ó mokriga všéna ali otrobov jęsti, ravn. 2, 233 z p e s t j ó se zrniče séje.

p f s t: ravn. 2, 198 stráni z vso trmo, ona in pa kameńe, ki pod p a r s t j ó tičí, nobeni dobri réči se ne da v naše srce vrasti! 2, 289 je svoje slíne z p a r s t j ó zmẽšal.

r ê č: kast. cil. 268 kakú z majhino r i č j ó za dobru vzame! škriń. 114 ne čudi se nad tó r e č j ó, ravn. 1, 161 z le tó majhino r e č j ó ga je bog do kraļeviga sedeža veliko bliže permàknil, 1, 247 bogu le z čistim in svetim živleńam in pa z nobeno drugo r e č j ó lepši ne moremo skazati častí, ber. 39 Izraelski kupci so z marsktéro r e č j ó kupčevali.

s k f b: kast. cil. 30 kai bó tebi pomagalu posvitnu blagú z tolikań putom, mujo inu s k r b j ó vkup spravlenu? rog. 24 katérim zapovedúval je iz ajffram, iz s k r b j ò tè karsčanske duše pasti, 632 poflisajmo se šlužit g. bogú iz eno flisniši s k r b j ò, škriń. XLII. starìsi najdejo, z kako s k r b j ó imajo svoje otroke brúmnu gori redíti, 170 v plènicah sim bil z veliko s k r b j ó izrején, jap. prid. 2, 146 le ti nebeški duhovi čujejo za naše izveličańe z eno nepreněhano s k r b j ó, škrb. 1, 69 če kdo ne mirka z vso s k r b j ó kamer bo stopil, bo nóga v mrežo zapledéna, 1, 89 dobróta ktira bi vredna bla z veči s k r b j ó iskana biti, 1, 179 boj se z vso s k r b j ó mejhnih grehov, ravn. 1, 324 ki sim te z toļko s k r b j ó do teh lét perredíla, 2, 38 z očetovo s k r b j ó toláže in trôšt pred trpleńam pošila, 2, 60 z pridnostjo in s k r b j ó je opravila svoje majhino gospodíństvo, ber. 56 z kakošno ļubéznijo in s k r b j ó želé starši svoje otrôke zrediti! 205 ne spolnujejo zmirej s pravo s k r b j ó in zvestôbo ńim zročenih dél.

s ô l: jap. ev. 200 vsaki zaklani óffèr bó z s o l j ó osolén, kug. 29 dajte živini eno kępo z s o l j ó zmešano, 95 na męjsti tę navadne klaje jęj znate nehatęri krat tenke šnite hruha z s o l j ó dati, 108 bolnim živalim se more jezik z s o l j ó ribati, 120

Digitized by Google

katęre so z soljó in galunovo vodó napolńene, 170 dajte živali tri krat na dan pol žlice žeploviga cvętja z soljó, jap. prid. 1, 63 ta spomin na tvoje božje besęde bo vse moje govorjeńe kakor z soljó tę modrósti potręsel, škriń. 365 je vodę v eno z soljó potręseno zemlo preobrnil, traun. 277 on je rodovitno zemlo v eno z soljó potręseno spreobrnil, ravn. 1, 33 kar se va ń pomóči, z soljó se vse prevléče, ber. 159 kremeníca z lúgno soljó v ogńi stéklo ali glažovno da.

strân: ravn. 2, 57 povedal: božji sin sim, je tako lè z stranjó.

stȓd: kug. 69 hren z strdjó, 87 po vsakim vmiváńi se bule z soléno strdjó pomažejo, 181 aku živali hrastove skorje z praprotam ali z strdjó noter daste.

stvâr: škriń. 303 jest sim pred vso stvarjó rojéna, jap. prid. 2, 104 vy ste more biti v pyanosti vaše grę̀šne lubęzni rekli, de bi z leto zapelivo stvarjó eno cęlo večnost tudi v pèkli ostati hotli, ber. 165 glas vstane, ako se sapa z kako stvarjó v tręs perpravi.

vêst: (dalm. syrah 19 z vistjo), kast. cil. 8 z očišeno vestjó, traun. 123 jest hočem tebe z tvojo vestjó prepričati, jap. prid. 1, 286 kristijanov z eno falš vę̀jstjó je brez konca veliku, škrb. 1, 122 strímo rajtengo z vestjó, ravn. 1, 289 jesti zdaj smém z dobro vestjó, kar mi pride na mizo.

vȓst: ber. 4 ko se molitev končá, pojdite z vrstjó iz klopí.

vȓv: schön. 125 Judaš se je z eno vrvjó sam obésil, jap. prid. 1 u predgovoru: drugi ga z vrvjó za noge vlejče.

žȓd: ravn. abc. 65 trava sahne in suha je senó. Pográbijo ga. Oče ga z vrhama na voz naložé in popnó ga z žrdjó.

Dosta rijetko rabi sing. instr. s ^ *na početnoj* slovci. Evo dva tri primjera: pêd: ravn. 1, 245 kdo meri vodé na dlàn, kdo nebo z pédjo téhta? — svêst: ravn. 1, 30 Abraham se vrne z svéstjo domú, de ne bo mesta konec, 1, 71 stopi k Jožefu, in z poguman in svéstjo mu reče, 1, 167 tudi mi smemo držati se ga z ravno táko svéstjo, 1, 269 kdor je svojimu bližnimu milostiv, se smé z veliko svéstjo na boga zanašati, de bo milostiv tudi on ńemu, 1, 153 ki (jágńe) se je vọlno in z tako svéstjo držalo ńegove pastirske palice, 2, 121 ta beséda po božje in z ļubeznívostjo in svéstjo rečèna je glas iz nebés bila očetu, 2, 160 še boļ so pa ostrmeli, z kakerš̀ino častjo in svéstjo jim je te navuke pravil, 2, 290 Farizeji rekó preglédcu še enkrat

Digitized by Google

pred se in mu z veliko svéstjo in vsi mogočni rečèjo: daj čast bogú! — vêst: kemp. 347 srečen je taisti človik katiri za tvojo volo, o gospud, usem stuarem slovu da, de bi tebi z očišeno veistjo eno andohtlivo inu čisto molitou gori offral, pohl. opr. 8 ki se iz pametjo inu iz našo vęstjo popolnema uštimajo inu zglihajo; — zmês: ravn. 2, 282 ni mogel viditi z cvétja in trave lépo zmésjo potrosene zemļe.

b) u ugrskoj slovenštini.

kfv: küzm. 340 nejsem si zgovárjao z tejlom i z krvjouv, 402 nej, kaj bi čestou krát sám sebé áldüvo liki víšešńi pop notri ide vu svetino vsáko leto z lückov krvjouv, nagfl. 119 štere se z človeka krvjouv hranijo.

mast: nagfl. 176 šteri tak z mesom kak z mastjouv daleč okouli tržijo.

môuč: küzm. 218 ka na náj glédate, liki da bi z lastivnov náj močjouv ali pobožnostjov včínila etoga hodéčega? 221 z velikov močjouv so dávali svedoustvo apostolje od gori vstaneńa gospodna Jezuša, 236 ga je namazao boug z dühom svetim i z močjouv gospodna našega, 49 vidili bodo siná človéčega pridoučega na obláki nebeskom z močjouv i z dikov velikov, nagfl. 136 polodelec i mešterski človek z rokami, tejla močjouv delata.

nôuč; nagfl. 142 eta krajína se zové med pou nočjouv i shodom ležéča krajína.

rêjč: küzm. 83 on pa razdreséļeni nad touv rečjouv odišao je žalosten, 246 poslali smo zá to Júdaša i Siláša, šteríva vám bodeta i z rečjouv eta nazviščávala, 247 oneva z vnougov rečjouv sta trouštala brate i potrdjávala, 259 spadnovši na šińek Pavlov küšivali so ga razdreséļeni najbole nad ovov rečjouv, štero je erkao, 370 tou vam velímo z gospodnovov rečjouv, 392 z rečjouv zmožnosti svoje, 405 z božov rečjouv, nagfl. 75 z ednov rečjouv, on je nej vrli vučenik, itd.

sôu: küzm. 82 vsáki áldov se z soljouv bode solio, 366 rejč vaša vsigdár vu milošči naj bode z soljouv začińena.

škêr: prijateo 1876, 1, 3 Hercegovinance rusko vladárstvo pomága s pejnezi, z oblejkom, z orožjom i z drügov škerjouv.

I tuj dolazi ˆ na *početnoj* slovci, n. p. nagfl. 82 plüg se z plástjov i príločom ravna med oráńem, kaj črtalo i lemeš rejžeta i obráčata gori zemlou.

Digitized by Google

c) u kajkavštini:

bôl: gašp. 1, 559 Marko Anton Cini céleh deset lét i više z neizgovornum boljúm obtršen na nogi počinuti ni mogel, 1, 646 vu Netinski váraš vbogi nekoj Neapolitanec svéto almuštvo je prosit bil došel z tulikem ráspukom obtršen, da tja do zemļe čreva jesu se raztezala, koja za to na vrát privezati onak nositi z velikum boljúm i težínum hođeńa je se trucal, 1, 706 moji kotrigi z naturalskum boljúm vojúju.

krv: petr. 252 ono je právo Christuševo télo, živo ne mrtvo, z dušum skupa i z krvjúm, 223 Christuš je vu posvečene hoštie ves cél z télom i krvjúm, 296 je na križnom dreve smrt podjel te vumre vú to ime, da bi nas gréšnike svojum krvjúm, mukum i smrtjum od peklénske vúze odkupil, habd. ad. 95 nas je od vekivečnoga sužanstva i peklenskoga ogńa krvjúm i smrtjúm odkupil, gašp. 1, 545 na zapoved ovu oprose gospe sudca, neka pusti z srebrnemi onemi kípi do prve vode ńe oditi, kade pred aldovom z krvjúm namázana lica svoja oprati budu mogle . . , ti nečemurni krvolok! vgasi peklensku žéju tvoju z krvjúm mojum, 1, 905 meso ńegovo od snega beléše z krvjúm zalejano vu ńi je plavalo, 1, 910 za istinu, d. Maria videč sina svojega . . z hrački i krvjúm oskrúńenoga . . mogla je reči iste réči malo preobrńene.

mâst: petr. 161 i ev. tirn. 149 mastjúm mázaše noge ńegove, petr. 162 i ev. tirn. 150 ova mastjúm je namázala noge moje, habd. ad. 88 namazah vrat moj túm mastjúm, gašp. 1, 915 mrtvo télo namazali z drágum mastjúm i namàzano pokopali jesu.

môč: perg. 21b sudec, s koteroga je lystom i močjuum takovo ponuđenie včinieno, ima jeden kratki dyen ostaviti na pojedinnanie, 27b kako je to vete klauzule močjuum, 42b koteroga (lysta) močjuum vsako vallovanie more nazaj odezvati, petr. 282 ogíbli se vsûm močjúm húdeh prílik na greh, 291 sem tak ńegovemi vúži i lanci svézan, da ih mojum naturalskum močjúm pretrgati ne morem, kov. kemp. 188 ne smeš viši oblasti proti stati pod močjúm postávļen, 111 ze vsúm močjúm dužen sêm ti slúžiti.

nôč: gašp 1, 793 z ovum jednúm nočjúm tulik zadobimo dan, kojega ni jedna noč, nikakva tmíca, da pače neizbrojena vreména na kraj i konec dopeļati ne budu mogla.

Digitized by Google

rêč: petr. 38 ne žive človek samem kruhom, nego vsakum r e č j ú m, kotera izhađa iz vúst božjeh, 290 reci miseljum ali r e č j ú m, gašp. 1, 508 povsud krščenike ne listor z r e č j ú m, nego i kreposti peldum na dobro nagovarjati ne prestajal, 1 565, koji samum r e č j ú m svojum more izvráčiti rane moje, 1, 606 z r e č j ú m: tak je bila nakinčena ze vsemi dobrotami . ., 1, 695 780 itd., math. 1, 1, 218 niti z r e č j ú m samo nè se pritúžil, 1, 1, 209 zvráčil je najvekše betege samo z jedinum r e č j ú m, 1, 1, 162 spoznal je, da Jezuš takvu mogùčnost ima z samum r e č j ú m.

s k r̂ b: gašp. 1, 728 pričel je red, vu kojem z velikum s k r b j ú m i ļúbavjum sini ńegovi z peldum otca geńeni hráne gládne.

s l â s t: gašp. 1, 535 vidi da Kristuš pristupi k oltáru vu mešni opravi svétu pričimajúči veliku mešu, pod kojúm koruši angelski neizgovornum s l a s t j ú m popévaše.

s v r̂ ž: perg. 17b dveju bratu kčeri jedna vu druge imyenie ne ssęde jedna za drugu. To tako razumej: gda dva krvna ali blyžnia brata, kotere dva sta obadvaa vu muškoom odvetke zmyenkala i svoje kčeri vu svojem lastyvnom imyeni mušku s v r ž j u u usaku po sebe učinęę i vu kaj inom to inom vremene nieden brat prot drugomu ništar ne govoreči, ako se koteromu seme dotrgne, imyenie na drugoga brata kčeri ne ostaane, nego na kralia, ar te takove muškee svrži činenię toliku muoč ima kako ti i kralieva donacia, 20a to isto je potriebno razmeti i držati od onakovoga imyenia, kotero z nekoga kontraktuša močjum, ili po pryety za sina ili za brata ili po polagani ženskoga spola muškuum s v r ž j u u m („szuersiuum") na nekoga človeka ili na ženu ostaje.

Ovdje vaļa napomenuti, da u kajkavskih kńiga dolazi zadńa slovka naglašena ne samo u riječi od jedne slovke, nego i u drugih, n. p. deset: petr. 110 nesu li d e s e t j ú m očišćeni? — ļúbav: habd. ad. 78 me čistúm ļ u b a v j ú m ļubiš, ali običnije: ļúbavjum: gašp. 1, 739, 777 itd. — márļivost: gašp. 1, 504 z velikum skrbjum i m a r l i v o s t j ú m ravnajúči cirkvu, 1, 809 vnoge krive vere z nezatrúđenum zatrl je m a r ļ i v o s t j ú m, 1, 875 odide slúga z velikum m a r ļ i v o s t j ú m, — mati: habd. ad. 77 vkup z ńihovúm m a t e r j ú m; — milosrdnost: gašp. 1, 693 vnožinu vitezóv z dobrem obétańem i m i l o s r d n o s t j ú m na ruku svoju obral, 1, 734 na kojega pogled z m i l o s r d n o s t j ú m geńen Ivan cepeliše zezúje svoje i detetu prikáže — mrtučļivost: gašp. 1, 659 ne more biti zvršen na ovom svetu človek prez oštroga vojuváńa

Digitized by Google

z mrtučļivostjúm proti grehu lakomosti; — oblast: perg. 416 oblastyuum, petr. 27 ja sem človek pod oblastjúm položen, habd. ad. 90 spozna da je pod oblastjúm i gospodstvom gospodinovom, 113 budeš pod oblastjúm muževļúm, gašp. 1, 501 ostati na zálog pod oblastjúm poganinskum, 1, 606 vréme ono dojde vu Alexandriu sudec Prokopiuš z oblastjúm i zapovedjúm takovum, da vse ima krščenike pomoriti, 1, 800 pod nepriatela oblastjúm zapazi se; — pamet: perg. 12 u posveti: liudi su razlučeni od niemih stuaari razumom i pametiuum, gašp. 1, 584 opat z pametjúm k zveličitelu obrńen reče.., 1, 711 múčańe ovo z pametjúm složeno školni pajdáši naturálskoj bedastòči pripisávali jesu, kov. kem. 184 pametjúm vrhu vsèh dugováń rad bi stati, pametjúm nebéska premišļavam; — pobožnost: gašp. 1, 509 krščeniki z velikum pobožnostjúm ostanke svétoga tela poberu, 1, 601 z velikum pobožnostjúm svète prime šakramente, 1, 642 gde z velikum pobožnostjúm svéta obhodi mésta, 1, 658, 673, 675, 779 z velikum pobožnostjúm, 1, 685, 807 z dóstojnum pobožnostjúm, 1, 852 svojum pobožnostjúm, itd.; — pokornost: gašp. 1, 716 poniznosti z pokornostjúm složene, 1, 828 samum pokornostjúm objáčena; — pomoč: habd. ad. 63 da bi vse teloune težkoče z pomočjúm božjum obladati mogel, gašp. 1, 593 z pomočjúm bóžjum ńe je premogel, 1, 666 kojega živléńe ovdi videti z božjum pomočjúm kánimo, 1, 675 z pomočjúm sv. Mathiassa daleko je se prehitila, 1, 678 z kojega pomočjúm zemelsko kraļestvo je prijel; — poniznost: gašp. 1, 501 z velikum pobožnostjúm i poniznostjúm bèlu novoga reda obleče opravu, 1, 642, 643, 716, 781 z velikum poniznostjúm, 1, 739 z tulikum poniznostjúm, itd. — stárost: habd. ad. 66 vezda im starostjúm vašum smrdite; — svétlost: habd. ad. 82 obstrl je lepum svetlostjúm nuter do gležńeu ono divojačko telo, gašp. 1, 644 klečéčega z velikum svetlostjúm obstrtoga nájde, 1. 660 svetlostjúm, nebeskum rasvéčena, 1, 779 angelskoga lica svetlostjúm rasvéčena, 1, 795 z velikum svetlostjúm obstrte koščice najde; — trpļivnost: gašp. 1, 583 kaj vučenik z velikum trpļivnostjúm dobrovólno je podnášal, 1, 726 vsa z velikum podnesu dobrovólno trpļivnostjúm; — zapoved: gašp. 1, 711 zapovedjúm poglavárov vu Paríz povrne se, 1, 606 oblastjúm i zapovedjúm takovum; — žalost: gašp. 1, 507 obodva z veséļem z žalostjúm zjedinanem objemu se, 1, 656 z velikem pláčem i

Digitized by Google

žalostjúm, 1, 660 z velikum žalostjúm i súzami, 1, 675, 916 itd.

Naglas na *početnoj* slovci dolazi i tuj, n. pr. čâst: math. 1, 1, 94 Židovi z ovak velikum částjum kak je bila Mesiaša ze vsèma nèsu mogli prispodobiti ńegovu priprostu domovinu; — gât: perg. 45a jedan veliki rybniak z zasypanum gátjum, v koterom z mrežami mogu loviti; — rêč: math. 1, 1, 78 pri Farizeušeh stegnul je oholnost i skazlivost, pri haračàreh skùpost i krivice, z réčjum: trsil se je vse hudobe med ńimi skónčati, 1, 1, 148 samo reci z réčjum i zdrav bude dečak moj, 1, 1, 164 Jezuš bi takáj z samum réčjum pomòči mogel, 2, 2, 98 z vsakum rèčjum lahko zbantuju se, krist. 28 ako z jednum réčjum vidimo nepobožneh obladańe . ., gašp. 1, 774 z réčjum: vse kreposti na nas oblecemo, itd.

Plural nom. voc. i acc. na î

a) u kranštini:

cêv: levst. žup. 77 kateri napravi take pečí ali cevî, kà bi se po ńih lehkò zažgalo poslópje.

câst: pohl. tschup. 611 ńemu skažete vi use časty, katire svojim gospudam skažete.

gâz: ravn. 1, 154 vse pod nóge si mu dal: drobnice in govéda vse; tíco spod néba in ribe po morju, kar hodi povodne gazí.

gôl: ravn. abc. 73 oče déblam véje požágajo, brst oklèstijo in ga v bútarice podélajo; golí razkólejo z kládnico na poléna (die dickern äste kleibt er mit der holzaxt zu scheitern).

gôs: kug. 189 brez takih mlak ratajo svińe ravnu taku malu, kakor race inu gosy brez vode, ravn. abc. 53 gosí dajajo pérje in mah v pérnice die gänse geben federn und flaumen in die betten, ber. 147 med ptice štéjemo tiste živali, ki imajo rudéčo, gôrko kri in jajca nesó kakor kokóši, gosí, race, kor. 1, 33 tri pure, tri race, tri béle gosí so vkupaj čebłale tri cele nočí.

gostî: pohl. tschup. 165 sredne mase gosty takem ludęm že neč več na dapadajo, škrb 1, 319 naprávi gostí, ravn. 1, 279 gostí so bile in vse je veselo, 1, 303 Asver je napravil velike gostí, 1, 304 Estri na čast je kraļ velike gostí napravil, 1, 59 velike gostí je napravil vsim svojim služabnikam, 1, 68 kòli in gostí naprávi, 1, 203 vesele gostí so imeli, preš. 85 bilé so v grádu velíke gostí, bilà omožíla je mlájši se hčí.

gôž: let. mat. 1880, 203 kar se vije v goží ali trte.

Digitized by Google

jêd: škriń. 329 skritu blagú pred zaprtim vustmi je ravnu takú, kakòr so žlahtne jędy postávlene okoli groba, traun 133 katęri si z mano sladke jèdy vžival, jap. prid. 1, 124 so nekatęre jędy, katęre enim peršonam škodujejo inu drugim ne 1, 178 od jutra do trdne noči se jędy na myzo nosio, škrb. 1, 236 mesne inu postne jedí skupej uživaš, 1, 240 odreci si take jedí, ktire le poželéńo dopádeo, 1, 243 zbolí človk, tok' mu ozravlenik posebne jedí inu piáče pertrga, 1, 268 ktir strupéne ali škodlive jedí jej, ravn. 1, 59 v vrhnim jerbasu so za kraļa vslehrne jedí pekovskiga déla, 1, 290 tistih deset dni je minílo, pa lepši, živejši in bol polne so ńih lica kakor vsih kraļeve jedí jédših mladenčov, 1, 298 on zdaj jedí dene na mizo, ber. 42 v vrhńim jerbasu so bile za kraļa mnoge jedí pekovskiga déla, 129 jedí se nastavijo na mizo .. so pojédli Balove jedí .. povejte mi kdo pojéda jedí v tempeļnu? .. vsak dan pojé pred ńega postavļene jedí, 128 vsak dan so pred ńo pokladali jedí, 163 brez solí bi jedí ne bile tako tako dôbre in môčne 208 ne pite nikóli precej na vroče ali celó na tolste jedí.

kâl: preš. 134 ńih poezíje míle iz srca svôje so kalí pognále, 137 kjer porosêno od ļubézni číste kalí, kar žláhtniga je, žêne zále.

klêt: levst. žup. 94 vender se v tá red ne jemļó kúhińe, kletí, hlévi, pôdi.

klôp: ravn. 2, 110 zraven so bile klopí, ber. 4 ne mečíte kóscov papirja pod klopí.

kôst: dalm. u predgovoru: so moje kosty sahnile, pslm. 6 moje kosty so prestrašene, pslm. 22 moje kosty so vse narazen, pslm. 31 moje kosty so vséhle, pslm. 51 daj de slišim veseļe inu dobro volo, de bodo te kosty vesele, katere si ti sterel, pslm. 102 moje kosty so zgoréle koker ene glouńe, moje kosty so pèrliplene k mojmu mesu, job 4 vse moje kosty so se prestrašile, job 19 moje kosty visio na moji koži inu mesej, job. 21 ńegove kosty so z muzgom pitane, job 30 po noči se povsod moje kosty prevrtavajo, 2 hron. 34 je sežgal teh farjeu kosty, salom. predg. 11 ti ne véš, koku se kosty v materinim telesi sturé. prip. 15 enu dobru ime kosty tolste dela, prip. 16 tiga priazniviga govorjeńe je satovje, dušé trošta inu kosty zfriša, prip. 17 en režalen duh kosty isuży, syrah 28 hud jezik zlomasti kosty, ebr. 4 božja beseda rezdily dušo inu duh inu tudi muzg ter kosty, itd., schön 146 so ony Pilatuša prosili,

Digitized by Google

de bi se ńih podkolenine k o s t y polomile, kemp. 225 z straham treseš ti use moje k o s t y, 416 kušujejo te svete k o s t y, škriń. 8 tvoj život bó zdrav inu tvoje k o s t y pólne muzga, 130 ne vęjš kakú se k o s t y v nóseče telęsi vkùp sklępajo, 402 ńegove k o s t y so bile obskrblene, 47 dobra slova k o s t y omasty, 53 žalostni duh k o s t y posušy, 321 jezikov udárèc k o s t y pomęle, kug. 157 kadar tę snędó, začnejo k o s t y gristi, traun. 10 moje k o s t y se tręsejo od strahú, 48 vse moje k o s t y so se ràzklenile, 69 moje k o s t y so vsàhnile, 81 vse moje k o s t y porekó: gospód, kdo je tebi enák? 91 moje k o s t y nimajo pokója, 125 moje potrte k o s t y bodo od veséļa poskakòvále, 252 moje k o s t y so se kakòr glovńa posúšile, 49 ony so vse moje k o s t y razštęli, 79 gospód várùje vse ńih k o s t y, 282 klętu je šla kakòr óļe v ńegove k o s t y, škrb. 1, 273 on strí de postanemo k o s t í od ńegovih kostí, 1, 397 reštejte vse k o s t í, kor. 1, 132 vsak naj urno stran beží, kdor odnêsti če k o s t í.

l â ž: pok. 1, 107 use sorte l à ž y čęz me splętajo, škrb. 1, 43 kako dolgo ti bodo l a ž í več dopadle kakor resnica? 1, 74 kletu, l a ž í, tatvíne, prešeštvo se je rezlílo čez svet kakor povóden, ravn. 1, 251 tako pa se na l ž í zanašate, ki vam nič ne pomagajo, 2, 89 l ž í so med ļudí raztresali, levst. žup. 100 ako bi katere novíne popáčeno ali zmotļívo poróčile kak dogódek ki se tiče občine, more župan iskati, da teh novín prvo števílo po tem zastóń razglási tudi popravek, na l a ž í postavļajóč ónega, kdor je pisal zmoto.

m ô č: dalm. luc. 21 i schön. 2 tudi nebeske m o č y se bodo gibale, ebr. 6 so poskusili tiga prihodniga svitá m o č y, kast. 155 majhine so naše m o č y prez božje pomuči . . od kateriga prideo vse m o č y inu vsa obilnost, kemp. 210 lubezen božja use premaga inu reširi use m o č y te duše, pohl. opr. 239 moja zapovd ni čez tvoje m o č y, tschup. 387 žovnirji so svoje zadne m o č y napęli, itd., jap. ev. 117 i 379 m o č y tęh nebęs se bodo gibale, 63 od kod imá le tá tako m o d r ó s t inu m o č y? jap prid. 2, 7 se nebęške moči pred ńih nar vikšim gospódam tręsejo, pok. 1, 50 m o č y moje duše so vędnu bòl slabęle, škrb. 1, 102 pred ńim se gibajo nebeške m o č í, 1, 204 kaker so vse m o č í naše duše slabe, takó je tudi slaba zamerklivost, 1, 157 vse m o č í naše duše je poírbani greh skázal, ravn. ber. 72 obračajmo vse svoje m o č í svôjimu bližnimu v prid, 163 v goràh, v brêznih gór in skál nam je natvorc bogastvo skrito, de iskáje in dobivaje ga svoje m o č í

*

Digitized by Google

skušamo, preš. 28 têška človéku ni zêmļe odéja, vzámejo v sêbe ga ńéne močí.

nôč: kast. cil. 55 o kakú on jma vesele dny, myrne inu pokojne noči! pohl. opr. 259 svoji živinski občutlivosti cele noči inu dny dolgu strežejo, jap. ev. 54 kakor je bil Jónaz v trèbuhi morskiga soma try dny inu try noči, ravnu taku bóde syn tiga človęka v srci tę zemle try dny inu try noči, traun 338 kateri v hiši tiga gospoda cęle noči dopèrneséte, pok. 1, 24 noči so za moje žalòvańe perpravne . . , srečne noči! noči bol svitle kakor nar svitlejši dnevi, škrb. 1, 383 kir bodo v jegráh zgubléne céle nočí, ravn. 1, 306 tri dní in nočí se postíte, ber. 174 nočí so dolge . . , séverni zòr in mésic mu razsvitļujeta nočí, preš 77 mlad ríbič céle nočí veslá.

očî: dalm. 2 hron. 6 naj bodo tvoje oči odprte, 2 hron. 16 gospodńe oči gledajo po vseh deželah, 2 hron. 20 naše oči po tebi gledajo, job 39 ńegove oči deleč vidio, pslm. 17 tvoje oči gledajo na tu, kar je prou, pslm. 66 ńegove oči gledajo na te folke; pslm. 101 moje oči gledajo po tih zvéstih, syrah 27 kateri hote bogati biti, ty oči doli obrneo, prip. 17 en norc oči sem tèr tam meče, itd., schön. 157 tedaj so se ńih oči odprle, 292 moje oči so vidile tvoje izveličaine, 39 vzdigni tvoje oči, 283 on je oči vzdignil čez svoje jogre, kast. cil. 269 te bistre inu svitle oči bó pokrila tá žalostna megla, 404 tajste oči hočeo slépe biti pruti človéškimu velańu, 9 tvoje kolne oči gori odpri, 399 v nebesa moje oči povzdignem, kemp. 173 srečne so tajste oči, katere so pred zunanimi rečmy zaprte, 24 ńe vpričnost tem ludem te oči zatemny, 106 postavi sebi pred oči to podobo tiga križaniga odrešenika, 408 k tebi potočim moje oči, jap. ev. 424 povzdignite vaše oči, 462 kakú je on tebi oči odperel? 466 ali zamóre en hudič oči tih slęjpih odpręti? 482 on je ńih oči oslęjpil, škriń. 53 nevúmèn oči sèm tér kjé męče, 61 odpri tvoje oči, itd., traun 32 naj vidio tvoje oči kar je prav, 25 razsvitli moje oči, itd., jap. prid. 2, 11 kakú bi mogle božje oči tolkajn ostudnih pregręh inu nagnusobe prenesti? 1, 60 vidim ńegove nebęške oči, itd., pok. 1, 22 kólikù krat so se moje oči od ględańa posvęjtnih nečęmrnost utrudile! itd., škrb. 1, 48 očí inu srcé proti nemo povzdigni, 1, 295 pomaži tvoje očí z mazilam . . mazilo za očí, itd., ravn. 1, 67 ne hodíte mi več pred očí, 1, 267 v bolši prihodno živleńe je obračal očí, 2, 208 očí od ńega obrača, preš. 19 nebéško síjejo očí, 34 mêni nebó odprto

Digitized by Google

se zdí, kádar se v tvôje ozrèm o č í, 51 v o č í ji stópajo solzé, 69 za|úb|eno v ńêga obráča o č í, 93 dve sámi zvézdi glédal: o č í sem svôje |ube, 79 Míc'ka po gósto vá ń'ga obráča o č í.

ô s: dalm. 3 reg. 7 na teh štirih vogleh so blle zlyte o s y, ravn. abc. 85 kovač okuje kolésa in o s í.

ô s t: ravn. ber. 151 jež se zavíje v svôje o s t í.

pâs t: dalm. jezaia 29 p a s t y stavio timu, kateri je na vratih svary.

p ê č: pohl. tschup. 295 mi pak ńeh za skale inu p e č y držemo, ravn. 2, 82 p e č í režále in gole goré so oko| in oko| kipéle, levst. žup. 77 napravi take p e č í in ceví, kà bi se po ńih lehkò zažgálo poslópje.

p ê s t: pohl. tschup. 323 Saul in Judeš Škarjoth lejteta sama svoji smrti v p e s t y, ravn. abc. 67 per povezováńu nósim prevésla za ńim. P e s t í pomágam v snope perkladati, čb. 5, 94 dobre kej vestí, žlahtniga srcá kupijo p e s t í polhine zlatá.

p l â t: pohl. tschup. 555 je na obę p l a t y zastopnu govoril, kug. 59 to nar bolši orodje za le tó je jègla na konci z eno na try p l a t y režeočo špico, 68 lolika na obę p l a t y okoli poględa, traun 371 ony bódo z svojimi ustmi boga povikšováli inu na obę p l a t y režejóče méče v rokáh imęli, škrb. 1, 170 pogirje na dvé p l a t í zastoplívo besédo, 1, 187 znajo na dve p l a t í zastóplene biti, 1, 288 na dve p l a t í zastoplive beséde, 1, 499 se imá na dve p l a t í razdeliti, ravn 1, 223 doklej bote omahovali v obé p l a t í? 1, 335 greh je v dve p l a t í ojster meč, 2, 15 bošt je prevdarila na vse p l a t í? ber. 105 za kaj omahujete v dve p l a t í?

r ê č: dalm. syrah 25 try lepe r i č y so, syrah 28 srd inu dívjańe so grde gnusne r i č y 2 hron. 34 so le te r i č y z ńo govurili, ebr. 1 vse r e č y nese v besédi svoje močy, job 9 on velike r i č y dela, job 27 nepridne r i č y, govorite, syrah 10 ne mešaj se v ptuje r i č y, itd., schön. 21 vse r e č y so skuzi to isto sturjene, 295 vse r e č y so meni izročene od mojga očéta, 433 vam vse le te r e č y bodo perložene, 431, 433, 9, 14, 19, 261, 262, 295, kast. cil. 6 te posvitne r e č y tebi služio, 12, 147, 383, 265, 6, 8, 10, 54, 192, 266, kug. 23 skuzi letę r e č y bodo uržahi tęh bolęzen pogmerani, škriń. 264 te bó tvoje skrivne r e č y izprašùval, 274 nezastópèn prazne r e č y misli, nespametèn inu zmóten pak misli norske r e č y, 2, 23, 31, 35, 355, traun 219 častitlive r è č y se od tebe govorę, 310 vse r è č y služio tebi, 24 naj naš jezik visoke r è č y govory, 3, 270, 304, 310, 327, jap. prid 1, 339 naše edinu opravilu so r e č y le tiga porędniga svętá, 1, 125 govory nespódobne r e č y,

Digitized by Google

1, 327, 108, 144, 307; 2, 19, 54, 122, pok. 2, 63 nesramne r e č y srcę ognúsio, škrb. 1, 30 si na vse druge r e č í mislil, 1, 44 nam odvzame časne r e č í, 1, 93, 100, 160, 186, 187, 195, 210, 273, 289, 327, 336, 380 itd,, ravn 1, 302 tako lè obrača bog človeške r e č í, 1, 216 velike r e č í si počeńal, 2, 108 Jezus trdi, de bo še véči r e č í delal, itd., ber. 43 bog bo mojimu gospodu dôbre r e č í oznanil, 107 on je velike in čudne r e č í delal, itd. Isto tako da kako u dualu: dalm. syrah 2 dvej r e č y ste na katere mi je žal, škriń. 94 za dvę r e č y sem te prosil, jap. prid. 1, 105 dvę r e č y me z žalostjo in z straham napólnio.

s ê č: levst. žup. 137 lepôtno drevje, grmíčje, s e č í, vrtne plotí otrébijo zaprédenih goséníc.

s a n î: ravn. ber. 7 ne obešajte se zadej na vozove ali s e n í.

s k r̂ b: kast. cil. 32 dosti velikih inu svetih ludy je zapustilu vse posvitne s k r b y, kemp. 309 ta krat bodo napotrebne s k r b y nehale, 69 o koku velik pokoj bi tajsti vžival, kateri bi use nanucne s k r b y na stran postavil, 214 ony bodo posvetne s k r b y zaničuvali, 274 za čes volo se skuz nepotrebne s k r b y trudiš? jap. prid. 1, 307 s k r b y, nepokoj, trud inu žalost bó tvoj odlóčik, 1, 83 vinu s k r b y inu žalost kakòr eno mègló ràzspé, 2, 139 vùs v s k r b y svojga bogastva zamotán, 2, 286 domače s k r b y te glójejo, itd., pok. 3, 134 nam se ni vojskuvati zuper človęke, katęre nobene časne s k r b y ne mótio, škrb. 408 če vas strah inu skrbí nadléžvajo, tecíte h temu studencu vsiga trošta, 1, 206, 210, 211, 215, 327, 328, 330 itd., ravn. 2, 150 zemliske s k r b í nam ne dajo mirú, preš. u čb. 5, 25 prijátli! odrodíle so trte vince nam sladkó, ki nam ožívļa žíle, srcé razjasni in okó, ki vtopí vse s k r b í, v potrtih prsih up budí

s m ê t: dalm. pavl. 1 kor. 4 my smo vednu, kakòr enu prekletje tiga svitá inu s m e t y vseh ludy, schön 330 kokàr te s m e t t í tiga suetá smo rátali, škriń. 316 kadar se móka preséja, s m e t y v siti ostánejo, ravn. 2, 199 sovražnik pride, s m e t í (plur. gen. 3) naséje med pšenico, kor. 1, 80 boš tiste s m e t í spravila.

s t r â n: jap. ev. 261 inu on je prišàl na vse s t r a n y okuli Jordana, jap. prid. 1, 350 takú grę ta zmóta lę dalej hitru na vse s t r a n y okuli sebe, ravn. ber. 165 glas se razléga na vse s t r a n í.

s t v â r: kemp. 10 naj tihu postanejo pret tvoym obličjam use s t u a r y, 126 ke bi tvoje srce prou bilu, tebi bi use s t u a r y ble k enmu špeglu tiga žiuleńia, 141 use s t v a r y bodo od tebe vun

Digitized by Google

izgnane, 174 kaj tebi pomagajo use stuary? 212 katermu so use stuary dolžne služiti, 319 se use stuary čez mene uzdigujejo, pohl. tschup. 553 ńeh lube koker otroke inu stvary božje, škriń. 96 try stvary imajo dobro hójo, 351 katęri so tvoje stvary, 165 ńegovi srd bo stvary z orožjam obdál, 213 vse stvary so eno novo podóbo ná se vzęle, 362 ony perhránio časne stvary, 366 vse tę stvary z veséļam božje vkazíla izpólnio, traun 246 vse žive stvary se imajo veseliti, 257 on vęj kakú slabe stvary smo my, jap. prid. 1, 3 taku vpiejo tę stvary inu bog jih posluša, 2, 47 cèlú tę mrtve stvary mórejo jęzo čutiti, pok. 3, 5 po katęrih imajo vse stvary vižane biti, 3, 57 vse stvary pričujejo od tvoje vsiga mogóčnosti, 3, 97 on vę kakú slabe stvary smo my, škrb. 1, 140 nad tem cel take stvarí, ktire živleńa nimajo, ne cviblajo, 1, 141 vse te stvarí bi mašvale se nad grešnikam, 1, 218 vse stvarí na sveti druziga niso, kakor oróžje vsiga mogóčne róke našiga bogá, 1, 276 bóg dobro ve, kakó slabe stvarí smo, 1, 277 smo pomanklive stvarí, 1, 210 navezváńe na stvarí, 1, 228 se čez stvarí ješiš, ravn. 1, 74 če ļudje že takó neizrečeno ļubeznívo ravnájo, oni tvoje stvarí, kako nevmísleno dober, o bog, moreš biti še le ti! preš. u čb. 5, 15 menih sta in ženska nasprotne stvarí, levst. žup. 17 nabirati stvarí.

ûš: dalm. pslm. 105 on je rekàl inu so prišle vse žlaht muhe, vušy po vseh ńih kraih, syrah 19 in margine: kateri se na kurbe obesio, zadobe mojle inu črve, tu je francoze, vušy inu druge petlerske bolezni, kug. 187 onę dobę bolęzni grinto, gnilobo med šetinami, vušy, kor. 1, 85 imaš ubožica béle uší.

vâs: rog. 251 Aegidiavimu kloštru dal je bil Clodovaeus use boršte, nyve, vasy, grady, ludy inu vse druga pèrhódyša, jap. ev. 39 Jęzus je obhodil vse męsta inu vasy, 66 izpusti tę množice, de na vasy gredó, 293 on je hodil skuzi męsta inu vasy, 336 on je šàl skuzi męsta inu vasy, jap. prid. 1, 76 jest jim bom povędal vasy, katęre so se na pustih krajih iz nič začęle, 2, 58 so cęle vasy, grady inu męsta požgali, 1, 76 so tamkaj zdaj bogatiši, imenitniši inu vękši vasy, kakòr je veliku męst na svęjti, škrb. 1, 298 ke b' vidil vasí, ktire so skuz vojsko v pepel spreobrnene, ravn. 2, 231 odpravi ļudí, de se na bližńe trge in vasí pod strého razídejo, preš. 65 kakó leté jim spred očí vasí, trgóvi, mésta! 184 ker so vasí bilé mu króg neznáne, z menój itì želí.

Digitized by Google

v ê s t: dalm. u predg : skuzi kateru samu te cagave inu prestrašene v e s t y zuper greh pravi trošt prejmeo, pohl. tschup. 221 ako be zamogli v v e s t y inu srca ludi gledati, jap. prid. 1, 312 zdaj more to strašno podóbo božje sodbe v živu pred oči postaviti, de tę otrpne v ę j s t y zbudy.

v ê z: pohl. tschup. 552 tok be use v e z y trpęče inu večne ble, 313 očem jest te v e z y pretrgati, 550 močne v e z y te nature pretrga, 568 de bi v stanu bil svoje v e z y pretrgati, škriń. 121 inu sèm nàšàl, de smrt ny takú grenka kakòr žéna: ona je lovcov zadrga, ńę srcę je ena mrę̀ža, ńę rokę so v e z y, 322 ńega v e z y so bronaste v e z y, 240 ńę v e z y so zdravja obvezívnica, pok. 2, 86 zdaj tebe prósim, de v e z y mojiga jezika ràzvęžeš.

v f s t: dalm. ezdr. 6 so farje v ńih ordnunge postavili inu levite v ńih v r s t y.

v f v: dalm, pslm. 2 vrzimo od sebe ńih v r v y, škriń. 21 na v r v y sim mojo póstèlo obęsila, traun 352 ti prevzętni so meni skrivaj zadrge nastávili inu v r v y kakòr eno mrężo sprostrìli, ravn. ber. 174 kóža in dlaka te živáli mu dajo obléko, šotôre in posteļo, ńéno mesó mu da hrano, parkli posódo in čéva pa v r v í.

z ê l: ravn. ber. 8 zemļa redí z svôjim sókam sádeže ali zéliša, z e l í in drevésa.

z v ê r: ravn. ber. 87 bog mi je zoper te divje z v e r í pomágal.

ž f d: rog. 495 ustala je bila en dan ena takú velika bòraška, en tak sylni pyš inu vejtèr, en taku grozni vihár na mórju, de ta rescúkal je bil tè jadra, potrgal te štrike, polómil te ž r d y u te barki.

Reče dolazi naglas na *početnoj* slovci: g â z i: ravn. 1, 175 v roki so ńegovi podzemliske g á z i; — g r ê d i: ravn. 2, 164 iz strehe so g r é d i ali štenge na ravnost pred vélke vrata šle; — k l ê t i: ravn. ber. 164 ne hôdi v kéldre ali k l é t i kjer mošt kisa; — m ô č i: škrb. 2, 81 vse m ó č i moje duše se vržejo vklenene h tvojim nogam; — ô č i: dalm. pslm. 50 le tu ti delaš inu jest molčim, za to mejniš de jest bom kakòr ti: ali jest hočem tebe štrajfati inu ti je hočem pod ú č i postáviti; — r ê č i: škrb. 2, 81 take r é č i sodit, ktere človeško pámet prestopio, h temu grede en malo véč vučenósti, 1, 463 človek skuz časne r é č i osleplen na večne pozabi; — s l â s t i: 2, 30 le zlato, leskòto, čast, posvetne s l á s t i so ļubili, 2, 86 živòtne s l á s t i jih preslepé, 2, 198 sladnost in druge posvetne s l á s t i jih mikajo, 2, 205 si domišluje, de ga posvetne s l á s t i srečniga delajo, 2, 215 le prazne rečí in pre-

Digitized by Google

grešne slásti so préd céno imele per ńi, 2, 227 v telésne slásti se je bil mož zamotàl; — strâsti: ravn. ber. 173 svôje telésne nagńeńa in strásti premágajo in obrzdajo; — stvâri: škrb. 1, 463 tiste stvári, k' so nam pred očmí, k' jih vidimo, se nam velike zdé; — vêzi: ravn. 1, 295 vézi le je ogń odžgal, 1, 244 vézi razdèri, ki te greh ima v ńih; — zêli: ravn. 1, 4 zemļa naj rodí trávo, zéli in rodovitne drevésa, 1, 101 ļudí, živali in zéli oživí voda, 1, 33 pogínila sta mesta in vsi ńuni prebivavci in vse zéli po poļu, 1, 230 nektire zéli, jagode in gobe so strupene, 2, 201 nar mańšc sémence je pa preráse vse zéli, 1, 256 iz ktirih spod brazde strupéne zéli kļé; — zvêri: ravn. 1, 165 kače, gádi, lévi in druge grde zvéri so bile, ber. 174 séverni zòr in mésic mu razsvitlujeta nocí, de vidi zvéri in ribe loviti.

b) u ugrskoj slovenštini:

čî: küzm. 216 proroküvali bodo sinovje vaši i čerí vaše, nagfl. 135 ženski gvant šívajo matere ino ńí odrášene čerí.

gôus: nagfl. 85 hižne stvaré so psi, máčke, końi, krave, ovcé, osli, kozé, svińé, gosí, rece, küri, pure, hižni goloubje, 110 divje gosí jako znajo leteti.

lâž: trpl. 101 gizdavci lažî kovéjo na mene, nagfl. 41 ár či si lažî polűbo, po ńi' si se ves pogűbo.

môuč: küzm. 20 da bi v Tiruši i v Sidoni včińene bile te močí, štere su vu vami včińene, davno bi vu vreči i v pepéli pokouro činíli . . da bi v Sodomi včińene bilé te močí, ostánola bi do denéšńega dnéva, 254 činio je boug po rokáj Pavlovi' močí nej prouste, 342 ki vam tak dá dühá i dela močí vu vami, je li z dejl právde ali z poslüvańa vere činí tou?

nôuč: nagfl. 195 gdare sunce rano zíde, kesno zaide i tak so dnévi dúgi, nočí pa krátke, kejm pa kratčiši so dnévi, tejm dugše so nočí . . 21toga máloga trávna i 24toga mihálščeka so dnévi i nočí edne dúžave, 197 mejsec posvejt razšürjáva po temnom líci zemlé i z tejm tálom nočí nasladne včiní.

očî: küzm. 24 vaše očí so bláženе kaj vídijo, 55 najde je spajouče, ár so ńihove očí žmetne bilé, 24 očí svoje so záprli, 33 prizdignovši očí svoje nikoga so nej vidili, 78 očí majouči ne vidite? 79 plünovši v očí ńegove, 172 prizdignite očí vaše 233 ona je odprla očí svoje, 244 očí na ńega vržéči, 291 dáo ńim je boug dühá drejmnosti, očí da bi ne vidili, trpl. 8 očí ńegove za nevolákom cílajo, 9 ńegove očí vídijo, 25 očí gospodnove so nad

Digitized by Google

timi boga bojéčimi, 12 očí svoje obráčajo, da bi nas sklačili na zemlo, 81 ne denem si pred očí dugováńa Beliála, 96 očí majo i ne vidijo, 106 k tebi pozdigávam očí moje, nagfl. 31 zdaj do vam očí potrejbne, 89 očí so ńemi (psovi) repéče, 103 nepriglíhne so i ńé očí, 30 dajte hvalo milomi bougi, kí je vam zdrave očí dao, 121 zaprite očí, očí moremo zaprejti, odprejti, na dejsno, na lejvo obrnouti, 181 drži si vas vsakši pred očí svojo pisko.

rêjč: küzm. 246 z tejm se glíhajo rečí prorokov, 249 nazvejstili so pa vitézov vojom té rečí, 279 so na ńé zavüpane rečí bože, 291 vu vso zemlo je zišao glas ńihov i na konec svejta rečí ńihove, 12 šteri koli čüje ete moje rečí . . . da bi skončao Jezuš rečí ete, 222 gúčte vu cérkvi lüdstvi vse rečí toga žitka, 271 trejznosti rečí gučim, 184 ete rečí je gúčao Jezuš, 185 kí je z bogá, rečí bože poslüša, 198 rečí štere jas vam gučim, sam od sebe ne gučím, 458 dokeč se spunijo ričí bože, trpl. 4 slíšaj rečí moje, 12 ki je spejvao gospodni rečí pesmi ete, 40 za hrbet mečeš rečí moje, 92 odürnosti rečí gučíjo nad mene, 44 rečí ńegove so mehkejše od olia, nagfl. 132 rečí ete so prehodile srdce očé, 32 vučeníci kebzüvati morejo na rečí svoji' pajdášov, 33 vídim kaj ste kebzüvali na moje rečí, 38 z vűstami znamo i rečí vö povedati, pravi tri rečí (nej ričí) itd.

rêd: nagfl. 165 košeno kosa na redí meče.

smêt: küzm. 304 liki smetí svejta smo včińeni, nagfl. 183 či zrak vu vrtéči gíb príde i z sebom nesé práh, lístje, smetí, drmožjé, vrtél se imenűje.

vlât: küzm. 21 záčali so trgati vlatí i jesti, nagfl. 163 na vríhi bétev so klasnáte vlatí.

vüš: trpl. 87 velo je i prišle so mühé, vüší po vsej ńí' krajínaj.

Riječ stvâr ima u plur nom. voc. acc. naj češće po ženskoj ā-deklinaciji ê: stvarê: nagfl. 26 bolézen i stvaré občűtijo; ki stvaré mantrá, hüdi je, 85 stvaré človeki pokorne se krotke zovéjo; ka za stvaré držíjo vaši roditelje pri hiži? 196 vu zími ništere stvaré spíjo, itd. itd.

Naglas na *početnoj* slovci dosta se često rabi: kôusti: trpl. 17 razkálane so vse kousti moje, 24 zadrevenele so kousti moje od vsákdenéšńega jávkańa, 41 daj mi občűtiti radost i veselje, da se mi razveselíjo kousti, 82 kousti moje so pregorele kak glavńa, 5 zvrači me, gospodne, ár so se zbontale kousti moje, 17 lejhko prečtém vse kousti moje, 93 notri je šlo kak oli v

Digitized by Google

kousti ńegove; — môući: küzm. 27 té je Ivan kristitel, on je stano od mrtvi i zá to ete mouči delajo v ńem, 91 mouči, štere so na nebésaj, gíbale se bodo, 73 zá to delajo te mouči, — nôući: küzm. 23 liki je bio Jonáš v žalouci cet ribe trí dni i trí nouči, tak bode sin človeči v srci zemlé trí dni i tri nouči; — ouči: küzm. 20 teda je záčao na ouči metati tistim mejstam, kaj so se nej povrnola, 99 na ouči ńim je metao ńihovo nevernost, trpl. 41 jas te pokaram i na ouči ti vržem; — pâsti: nagfl. 117 pâsti so tüdi edna prílična škér na ńí' opüščavańe; — strâni: küzm. 4 šao je na stráni Galilee, nagfl. 52 poglednimo i ńe drűge stráni; povejte mi, štera dugováńa majo eti ravne stráni? ravne stráni májo tabla, sto, knige . . vse stráni táble štüri küklé majo; — stvâri: küzm. 43 moji günci i tüčne stvári so bujte, 234 vu kom so bilé vse stvári zemelske štiri nogé majouče i zvirine i lazéče i letajouče stvári nebeske, 442 okouli stouca so bilé štiri stvári, i te štiri stvári edna po ednoj vsákša je mejla šést perout, nagfl. 85 ne potekni se vučiteo, kaj so hižne stvári malo obilnej naprej dáne, 100 edno malo bedáste stvári so ovcé, 110 reca med perotnáte hižne stvári slíši; — škêri: nagfl. 46 čtenne táble so škéri vučeńa, knige so škéri včeńá. One škéri štere se na včeńé i vučeńe nücajo, škéri návuka zovémo, 167 logouvje dávajo lejs na škéri vérstva, 137 kak da se zovéjo vojníkov smrtne škéri?

U dualu dolazi i êj, ali rijetko: prijateo 1876, 11, 4 vino ino voda sta lejpi dvej ričej, skoro brez nijedne mogouče biti nej.

c) u kajkavštini

dolazi naglas na *padežnom* završetku veoma rijetko: gašp. 1, 26 postavil je vusta svoja na vusta ńegova, očí svoje na oči ńegove. Ali i tuj biće štamparska pogrješka, jer se govori: öči. Naj običniji je naglas na *početnoj* slovci: lâži: petr. 224 osma bóžja zapoved láži prepovéda, habd. ad 106 ako je ravno vrag Evu skušajuč vnoge škodlive láži skoval, on je podpunoma pravo rekel: aperientur oculi vestri, 206 láži na prvo donaša; — öči: petr. 295 odvrni óči moje, gosponne, da ne víde vmańice; — rêči: petr. 4 nebo i zemla préjdu, ali moje réči ne préjdu, 11 Maria pák obdržávaše vse ove réči, 82 ako gdo mene ljubi, réči moje obdržával bude, itd., gašp. 1, 184 dobro zapamtivši réči odišel je, 1, 553 nedóstojne réči govoriti, 1, 668 prevrne masne réči svoje, itd.; — slâsti: gašp. 1, 594 ali ovde pekleni nepriatel bolje nego

Digitized by Google

vu puščini bojéči se nápredka Ivano(vo)ga vu návuku ńega pregańati začne na prvo postavlajúči slásti dúše vu puščini imáne; — stvâri: petr. 119 ovo sem moj obed napravil: telci moji i tučne stvári porážane jesu, 292 drúge stvári ovoga svéta stvoril je bóg zaradi človeka, gašp. 1. 564 ako med ļute stvári mene hititi želeješ, ovo jesu kotrigi moji.

Plur. (i duala) genetiv na *í:*

a) u krańštini:

gôs: levst. žup. 24 loviti nikomur ni sméti divjih rác niti divjih gosíj.

hčî: ravn. 1, 83 imel je sedem hčerí, 2, 7 mislili so si, obļubim, Izraelskih hčerí kaka vsa bogata in imenitna bo ńegova mati biti čast le dosegla, kor. 1, 89 pri mízi gospod Zorman sedí in gléda svojih dvéh hčerí.

jêd: kast. cil. 40 pomèrkai na tuliko sort jedy, 44 živeńe tega človéka nei na samim zdržańu teh jedy, pohl. opr. 61 kjer se miza od zbirlivih jedy lome, tschup. 83 v katireh dnęh be se imęli od mesneh jedy zdržati, traun 354 jest nóčem ńih nar lubših jèdy z ńimi vživati, škrb. 1, 155 zdrži se od mesnih jedí, 1, 235 postiti se druziga ni kakor eno pertrgańe gvíšnih jedí, ravn. 1, 18 tudi jedí vzami vsakih seboj, 1, 180 per ktirim (obedu) se je drazih jedí in pijač vse tàrlo, 1, 288 sklenil je ne jesti kraļovih jedí.

klôp: ravn. ber. 4 ne mažite na nobêno vižo klopí, miz, stôlov, óken, vrát, sténe.

kôst: dalm. genes 2 le tu je vsaj že kust od moih kosty, job 2 se dotekni ńegovih kosty, 2 hron. 9 krajl je storil en velik stol iz slonovih kosty, schön. 160 en duh néma mesá inu kosty, kast. 339 kadar bi gospúd búg perpustel, de bi ty ostudni hudiči pred tebe perpelali Judeža Iscariota iz paklenske ječe gnusniga, do kosty restarganiga, kai bi ti začèl? pohl. opr. 57 je strohlivih kosty usa polna, jap. ev. 111 od znótrai so pólni mrtvaških kosty, 403 duh nima mesá inu kosty, škriń. 43 nevošlívost je kosty gnilóba, jap. prid. 1, 5 o strašnu šumęńe tęh kosty, katęrih se ena k drugi bliža! 1, 125 katęri poln nečistosti noter do muzga svojeh kosty se hvali z svojim ostudnim, grdim djańam, 2, 96 smo my ena kost od ńegovih kosty, 2, 234 ràztrgańe tih vudov inu kosty, škrb. 1. 273 on stri de postánemo

Digitized by Google

vdje ńegoviga telesa, kosti od ńegovih kostí, 2, 65 kolko mladih kostí trohní! ravn. 1, 92 Jožefovih kostí ne pozabijo vzeti seboj.

lâž: dalm. syrah 7 ne narejaj laży zuper tvojga brata, kast. cil. 68 dosti je laży katere zapelajo.

môč: kast. 27 oben ne zna taku dobru tvoih moči, kakòr tajsti kateri yh je tebi dal, pohl. opr. 252 mi ńega imamo iz useh svojeh moči lubiti, tschup. 554 iz napetjam useh svojeh moči, škriń. 45 v pravičniga hiši je prav veliku moči.

nôč: dalm. job. 7 sim veliku nujnih noči imel, jap. ev. 11 se je on štirideseṭ dny inu štirideseṭ noči postil, pohl. tschup. 495 more pokej tolkajn noči brez spańa gori vofrati, škrb. 233 po tim se je štirdeset dní inu štirdeset nočí postil, ravn. 2, 82 ko se je Jezus že blizo štirdeset dní in nočí prepòstil, je satan prišel, 2, 157 toḷko nočí so prečuli, preš. 41 tréba prečuváti bóde vèč nočí z peržgáno lúčjo, nar. pjes. kol'k' tavžent nočí nisem stisnol očí za voḷo tegà, ko bi ráda vkup b'la.

očî: dalm. u predg.: denite hudȕ djańe spred moih oči, syrah 4 ne obrni tvoih oči od potrébniga, syrah 16 takovu prsteńe je predelеč spred oči, schön. 225 nej svoih oči hotil gori vzdigniti pruti nebésom, 287 zdajci so od ńegovih oči padle kakòr ene lusčine, 367 bug bo obrisal vse solzé od ńih oči, kast. 404 zrklu teh oči per tih izvolenih je božja lubézn, kemp. 85 kadar on en krat spred naših oči pride, tudi hitru iz naših src se iznide, 248 pozelenic teh oči, pohl. tschup. 563 per slehrnemu trenutju teh oči, jap. ev. 95 Jezus se je ńu oči dotàknil, škriń. 9 ne pústi te reči izpred tvojih oči, 13 onę nimajo nigdár izpred tvojih oči priditi, 16 nimajo trepávnice tvojih oči drẹmati, itd., škrb 1, 189 Peter v meisti zgubí Jezusa popolnoma spred očí, ravn. 1, 238 pahnen sim, právim, spred tvojih očí, 1, 269 ne obračaj od vbózih očí, tudi bog ne bo očí od tebe obrnil, 1, 308 jeza mu šviga iz očí, 2, 82 noben lepi sad prepovédaniga drevésa ni mótil očí, preš. 11 repetníc razpéti pred nímajo močí, de tvójih jim zasvéti nebéška lúč očí, 36 kdo učí izbrísat' 'z spomíńa nekdájne dní, brezúp prihódńih oduzét' spred očí?, 63 kak spred očí letéli so lógi, trávniki napréj!, 65 kakó leté jim spred očí vasí, trgóvi, mesta! 75 očí kalíl mu jók ni, 82 na prágu déklica lepa stojí in sôlza za sôlzo ji kápḷa 'z očí, 120 od očí so tudi mëni se uzdígnile tamníce, 136 v samôti iz očí mi sôlza líje.

plât: rog. 243 preuzetnost to od useh platy súje inu drégа, pohl. opr. 56 en človek od useh platy iz perlizneneme inu iz

Digitized by Google

hvalo nabasaneme besedame obvękan, tschup. 47 krajlęstvu tę pregrębe od useh p l a t y škodo dęlati, 96 per katiri zaroblenost, naperludnost inu naušęčnost od useh p l a t y koker šetine inu wodęči ojsti po koncu stoję, 409 kristijan more od useh p l a t y popolnema biti, 496 al ńega perložnoste od useh p l a t y na obsujejo? 636 taku bo od useh p l a t y, kar je apostel govoril, potrdenu: omnia propter electos.

r ê č: dalm. u predgov. (23): bug takih r i č y nej zapovédal, 1 hron. 18 bi sam sebi enu ime sturil od velikih inu strašnih r i č y, 2 hron. 9 onu je rejs, kar sim jest slišala v' moji deželi od tvoih r i č y, 2 hron. 21 oča je ńim bil dal veliku vrejdnih r i č y, psalm. 55 sva priaznivu mej sabo od skriunih r e č y pèrpovédala, prip. 17 norcu nikar dobru ne pristoji od visokih r i č y govoriti, itd., schön. 2 ludje bodo na životu sahnili od straha inu čakajńa téh r e č y, katére imajo priti čez vùs volèn svejt, 27 le tá je ta jogèr, katéri od le téh r e č y pričuje, 312 aku vy ne verujete, kar vam od pozemèlskih r e č y pravim, kaku bi verovali, kadèr bi vam od nebéskih r e č y pravil?, kast. 4 gospúd buh vsih r i č y stvarnik je tebe z ničesar stvaril, 28 dosti r i č y v' začetku so grozovite, 364 želym od božyh r i č y govoriti, 399 tebi gori offram vsó lubézn vsih stvarjenih r i č y, kemp. 7 imaš vejditi, de se še veliku r e č y znaide, katere na znaš, 6 veliku je r e č y katere znati malu ali nič prida inu nuca ti duši na donese, 9 kaj nuca veliku sprašuvańe inu prepirańe od skriunih inu naznanih r e č y? 80 ny dobru timu človeku teh časnih r e č y dosti imeti, pohl. opr. 46 useh 'e teh r e č y na bo več per tebi, 235 je tedej tu ena teh nar posebnejšeh r e č y, jap. ev. 325 so ga začęli pisarji inu Pharisaerji močnú gnati inu iz ńegóvih vust veliku r è č y vùn spraviti, 379 ludję bódo vsahnili od straha inu čakańa tęh r è č y, katęre imajo čez vùs vólèn svęjt priti, 399 ona sta med sabo govorila od vsęh le tęh r è č y, katęre so se zgodile, 404 vy ste priče le tęh r e č y, 526 le tá je taisti jóger, katęri od le tęh r e č y pričuje, tschup. 471 zavle takeh r e č y se bahajo, 475 na vedo kaj z' eneh r e č y be se imęli obdolžiti, 488 od katireh r e č y mislem jest dans govorit, 599 ony bodo od teh r e č y drugači sodili, jap prid. 2, 94 če od le tęh r e č y kaj več govorym, zna pèr nekatęrih iz mojih poslušavcov pohujšańe vstati, 2, 259 koliku r e č y imam jest ńemu povędati!, škriń. 17 šęst r e č y je, katęre gospód sovraži, 70 on sódi od neznanih r e č y ravnu kakòr en vganùvávec, 75 hudobni nimajo vúpańa prihodnih r e č y, škrb. 1 106 sem slišjo

Digitized by Google

zaničvavci božjih r e č í, 1, 154 zaničváńe božjih r e č í, 1, 187 veseļe do božjih r e č í jo zapustí, 1, 213 soje srcé od pozemelskih r e č í odtrgati je arcnía čez greh, 1, 222 srcé od svetá inu časnih r e č í odtrgati, 1, 266 stvarnik vsih r e č í, 1, 482 vender za te tudi stojim iz trieh r e č í, 2, 106 za volo svojga stanú so od več r e č í vun vzèti, ravn. 1, 217 je on premišlovati praznost vsih r e č í sklenil, 1, 305 vsih r e č í si gospodár, 2, 122 pogosto se je od božjih r e č í govorilo, 2, 307 veliko r e č í vidimo.

s k r̂ b: kast. cil. 200 temnust pak pernese una hudobna magla teh posvitnih s k r b y, kemp. 117 ke bi en krat v to dobrutlivu srce Jezusovu bil popolnoma peršil, bi za tvojga lastniga nuca ali nanuca volo nič s k r b y na imel, jap. ev. 249 bodo od s k r b y tiga živleńa zadušeni, škriń. 113 na veliku s k r b y pridejo sajne, jap. prid. 1, 337 imamo toliku s k r b y, 2, 189 próste od posvetnih s k r b y, škrb. 1, 154 povn s k r b í, 1, 327 se pustí od posvetnih s k r b í inu opravil noter vzéti, ravn. 2, 294 Marta, Marta! veliko s k r b í (sing.?) in opravka si dajaš, preš. 145 s k r b í (sing.?) veríge bódo odstopíle, 181 s k r b í je kônec.

s l â s t: rog. 228 drugih žeel inu s l a s t y ni občutil.

s t r â n: škriń. 390 je sovražnika od vsih s t r a n y stiskal, 392 so sovražniki ńega od vseh s t r a n y stiskali, traun. 46 tá psalm v veliku besędah od vsęh s t r a n y stiskaniga Davida zadęne, 296 od vsih s t r a n y so me oblegli, ravn. 1, 130 ga ostopijo od treh s t r a n í, 1, 165 z mrežami in zánkami je zaprežen od vsih s t r a n í, 1, 173 Filiščane so od vsih s t r a n í pertiskali, 2, 19 kdo ne bo v časti imel vsake božje besede, toļko s t r a n í imá vsaka, 2, 132 od vsih s t r a n í hité k Jezusu z bolniki, 2, 169 od vsih s t r a n í ļudjé v té tišé, ber. 63 Izraelčanov se je malosrčnost lotila, ko so bili ob rudéčim morji od vseh s t r a n í zaprti. Tako i u dualu: jap. prid. 1, 129 sta mogla Aaron in Hur ńegove užę trudne rokę od obęh s t r a n í podpęrati.

s t v â r: kemp. 119 ny nič na svejtu, kateru bi tiga človeka srce toku močnu omadežuvalu inu zamotalu, kaker ta nespodobna lubezen teh s t u a r y, 134 ta lubezen teh s t v a r y je zapeliva, 156 kje bi eden otel enga taku v duhu ubogiga inu od usih s t u a r y goliga inu odločeniga človeka najti? 221 kulkur več se boš od usih s t u a r y trošta odtegnil, z tem slaiši inu kraftniši trošt boš ti v meni nešil, 241 oblastnik usih s t u a r y, jap. prid. 1, 240 v tim časi se my vènder tukaj očitnu krivì v pričo vsęh s t v a r y znajdemo, 1, 352 tam je on tolkajn čuda polnih s t v a r y

Digitized by Google

nam pred oči postavil, 1, 366 svęti duh hoče enu frej inu od vsih s t v a r y praznu srcę, 2, 162 mislite vy more biti, de se božja modrόst v regirańi tolkajn s t v a r y męša? 2, 192 ti dęlavci bi čez tó neizmęrjenu števílu tęh s t v a r y božjih zavpili, škrb. 1, 150 ktir od nas kakor stvarnik od svojih s t v a r í zna vso službo pogirvati, ravn. 1, 8 gotovo je bilo viditi toļko lepih in korístnih s t v a r í za Adama novo veseļe, 1, 160 tí prideš nad me z sulico, z mečam in škitam, jez pa nad te v iménu boga vsih s t v a r í.

v â s: jap. ev. 274 vučeniki tę postave so bily prišli iz vsih v a s y Galilaee inu Judaee, pohl. tschup. 176 pohujšańe se po časi na zapeluvańe cęleh v a s y, cęleh męjst, cęleh dužel stęgne, jap. prid. 1, 347 ti kuga cęlih sosędk, v a s y inu męst! ravn. 1, 100 brez kruha odmrlo bi toļko sto jézarov mést in v a s í.

v ê s t: dalm. u predgovoru (29): grozovita martra vbozih v e s t y, jap. prid. 1, 275 v le tim rędnim stani — o kolikú je takih v ę j s t y! — vživa ta človek en falš ali làžnivi myr.

v ê z: pohl. tschup. 308 ony videjo tolkajn v e z y, tolkajn vozlov, kar ńeh nazaj drży, škriń. 240 perpogni tvoje pleča inu nosi jo tèr se ńęnih v e z y ne naveličaj.

v f v: dalm. judic 16 so k ńej pernesli sedem v r v y.

b) u ugrskoj slovenštini

veoma je rijedak naglas na zadńoj slovci: küzm. 367 ma vnogo s k r b í za vás, 61 vas od s k r b í (sing.?) rejšimo.

Običan je naglas na *početnoj* slovci: k ô u s t i: küzm. 47 ki se zvüna svetli vídijo, znoutra so pa puni k o u s t ti' mrtvi', 354 ár smo kotrige tejla ńegovoga ž ńegovoga mesá i z k o u s t ńegovi'; — ô u č i: küzm. 213 oblák ga je odevzéo od o u č i ńihovi, 232 preci so doli spadnole z o u č i ńegovi' líki lüske, trpl. 24 odvržen sem od o u č i tvoji', 31 posvejt o u č' moji' je nej pri meni, nagfl. 27 kelko o u č i má? 32 pravi on veršušek, šteroga smo se od o u č i včili; — r ê j č i: küzm. 23 z r e j č i tvoji' se spravičaš i z r e j č i tvoji' bodeš sodjen, 79 se sramežlüje mené i r e j č i moji', nagfl. 38 vučitel več r e j č i dá praviti, 39 vučitel od r e j č i trej glásov dale naj nejde, 120 z pomočjouv eti' r e j č i; — s t r â n i: küzm. 256 eden glas je v činęni ze vsej s t r á n i; — s t v â r i: küzm. 277 premejnili so díko neskvarjenoga bogá na príglihnost obráza skvarjenoga človeka i letajoući' i četvéro noug majoući' i lazéči s t v á r i, nagfl. 85 sledi smo gúčali od hížni s t v á r i po sebi, 116

Digitized by Google

pregléd i niko zločeńe hižni' stvári; štere hížni' stvári so plavajoúče? 185 brezi dežđa bi žitek stvári v pogúbel spadno

c) u kajkavštini

je naglas (^) na *zadńoj* slovci takodjer rijedak: kostîh: petr. 69 duh méa i kostíh néma; — nočîh: petr. 38 i gda bi postil bil četrdesét dnih i četrdesét nočíh, potle zagláde; — očîh, očêh: petr. 68 on se zmeknu spred očéh ńihoveh. kov. kemp. 193 ne pústi mê poleg viđeńa zvunskeh očíh súditi; — stvarîh: zagr. 4a 364 natura matti useh stvarìh iskazala se je milostivnum usem nemem stvaram; — psostêh: petr. 270 od vsake vman reči budu morali odgovoriti i računa dáti, čim bóle od psostéh, od kletvih, od odgovorov, (valda: psôst, a ne psòst); — ušî: habd. ad. 154 od črvov ali vušî.

Često rabi naglas na *početnoj* slovci n. p. gâti: perg. 31b tyem zakonom vnogo čalaarstva byva i vode čkuoma neki po četerniah i po malom kopani ili po nekih gaati nasipavani tamo včinę teči, kamo je gode hotee, da bi od drugoga zemlie, sinokoše ili luge odtrgli na svoj dyel; — lâži: habd. ad. 402 naj ide k perprišem, šafranikom, kuliko onde priseg, kuliko pokrivneh láži čul bude? rêči: petr. 177 spomenete se z réčih mojeh, habd. ad. 269 iz kteréh réči to se speļava na prvo.

Plural dativ:

a) u kranštini na ém:

čâst: pohl. tschup. 399 ta na žely k takem častęm inu visokustam pridti, jap. prid. 1, 366 kadar se hoče s. duh prejęti, se more edèn vsim častęm, blagu in bogastvu te zemle odpovędati.

gôs: ravn. abc. 55 nekaj jajc se kokóšam in gosém nasadí.

nôč: preš. 172 kdor hóče vas dočákat tèmne zóre, nepróste dní živéť nočém enáke, ne bránim mu. 68 nobêne očém ni bilò bòļ zaželêne.

očî: kast. cil. 48 nei obene kače, obeniga lintvorna, obeniga baziliška, kateri bi se mogil ńe („nîe“) kunšti, ńe jeziki ali ńe očém perglihati, 405 on hoče, de bi ony bolè dopadli človéškim očém kakòr božym očém, škriń. 16 ne perpústi tvojim očęm spáńa, 30 kar je zobęm jęsih inu očęm dìm, to je en lęn tęm, katęri ńega póšlejo, 107 bog je človęku, katęri je ńegovim očęm priętèn, modrost inu znańe inu veséļe dodęļil, 158 nespametnih očęm se je zdęlu, de mrjéjo, 177 je vęjdla kaj tvojim očęm do-

Digitized by Google

pade, traun 251 katęri krivičnu govory, ne bó mojim očęm dopádèl. 335 jest nóčem mojim očęm spáńa pèrpustiti, jap prid 1, 355 ne pomislite, de se nad vašo dušo božjim očęm bòl gnusi, kakor vam pred enim na pol gnilim mrtvaškim truplam, 1, 386 najdeš, kar je tvojim svętim očęm zuper, 2, 293 božjim očęm ne odjídejo, pok. 2, 46 use je tvojim očęm odprtu, 3, 99 ne bóš v meni nič tvojim očęm zuprniga nàšàl, škrb. 1, 10 očém, mislam inu žélam vsa prostost daš, 1, 72 kar je firbečniga, perpusté očém, 1, 124 vse tvoje žéle so ble drugim očém dopasti, 1, 288 sojim očém vso prostost perpustí, 1, 329 pustiš očém prostost, 1, 495 poļe drevesa, rože našim očém več krat veséļe stré, 2, 99 da bóg ńegovim očém dosti solz, ravn. 1, 222 ńegovim očém ne vjide, de je zadńa peščica moke v prédalu, 2, 44 Herodežov naklèp še takó skrít človéškim očém, bogu je bil znan, preš. 68 lépši od Urš'ke biló ni nobêne, nobêne očém biló bòļ zaželêne, 118 ak' v têbe so obrńení poglédi, odtégneš prêcej svój obràz očém.

ôst: pok. 1, 53 tebi je težku pruti ostęm brcati σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν (apost. 9, 5).

rêč: dalm. syrah 3 in margine: kateri se k velikim ričem sam rine inu je saj nevmetaln, syrah 25 itd., kast. cil. 95 ti si vekši inu vrédniši inu k véčim ričém stvarjen, 157 se boš smeial tem ričém, katere so poprei tebe h tei jezi drastile, 247 le tú stury srčnúst človéku, de on vselei h dobrim inu visokim ričém jnu djańu je nagnen, 275 kaj se čudiš tem praznim ričém? 7 taku bòš k veliku nespodobnim inu nemarnim ričèm zapelán, škriń. 98 ona je svojo rokó k močnim rečęm iztegníla, 111 jest sim se k drugim rečęm obrnil, 212 tęm rečęm se je pak vgànil končávèc, 406 aku tó stury, bó k vsim rečęm perpravèn, jap. prid. 1, 371 kakú majhinim rečęm se s. duh offra! 2, 116 napuh tęm nar svetęjšim rečęm naše vęre eno nečast stury, 2, 270 naj bó le to ena ostróga, katęra te h čednosti inu k božjim rečęm če dalej bol pergańa, 2, 291 kęj so tę druge tvoje dobre dęla inu ajfèr k božjim rečęm? škrb. 2 88 ne bodo iméli h grêšnim rečém nobene prostósti, 1, 156 božjim rečém očitno špot délajo, ravn. ber. 39 bog je Jožefa k velikim rečém naménil.

sêč: levst. žup. 140 občina gosénice trebi vsacemu drévju, grmóvju in sečém

Digitized by Google

s k f̂ b: škrb. 1, 327 David je zdihval, de ńegova duša se je pošušila kakor lončarska glina, k' bo na sonce postavlena, inu uržah je perpisal s k r b é m inu opravílam, ravn. 2, 198 božjo besedo scer poslušajo, pa pròstor v svojim srcu dajo tudi časnim s k r b é m in nadlégam.

s t v â r: pok. 1, 48 ena skrita korenina v srci, katęra je per enih lubęzen pruti bogú inu ńegovi postavi, per drugih pak ļubęzèn pruti sebi inu s t v a r ę m, stury vùs razlóčik med pravimi inu hinavskimi spokorn'ki, 2, 35 hrepeneńe pruti s t v a r ę m, 2, 49 iz materniga telęsa sim na ta svęt z brlavim vúmam, z hudobnim inu k s t v a r ę m naklóńenim srcam pèršal, 2, 94 lubęzèn pruti s t v a r ę m je moj grẹh bila, škrb. 1, 8 lubezen strí, de duša bóga vsim s t v a r é m naprej postávi, preš. 152 nenavárna je s t v a r é m na svéti.

Naglas na *početnoj* slovci rabi veoma rijetko: ravn. 1, 217 nobena reč nas ne obvárije v nespamet in pregreho, če na časno veseļe natvézimo srce, če ga hudim s t r á s t i m vdamo.

b) u ugrskoj slovenštini: é m i ê m:

o č î: küzm. 369 nega nevidoučega stvorjeńá pred ńim, ar so vsa nága i odkrita o č é j m ńegovim; — r ê j č: küzm. 381 či što nači včí i ne pristoupi k zdravim r i č é m gospodna našega Jezuš Kristuša, ta je napihńeni i nikaj ne zna, 387 je jako prouti stao našim r i č é m. — Ali i ö č a m, s t v â r a m.

c) u kajkavštini: ê m, î m; ï m a (i îma)

o č î: kov. kemp. 193 dej mî to kuditi, kaj je o č í m tvojem smradno, 193 kuliko vsakoteri je pred o č í m a tvojemi, tuliko je i nê več; — r ê č: perg. 47a tryebe se ie k r e č ę m prikloniti, petr. u predgovoru: k r e č é m svetoga evangelioma jesem včinil pridati jednoga novoga catechismusa, math. 2, 3, 69 ja r e č è m vašem budem mòč i krèpost dàval, 2, 2, 176 človek veruval je r e č è m Jezuša. Često je naglas isti koji u hrvatskoj štokavštini.

P l u r. l o c.

a) u kranjštini na **ẽh**:

č â s t: pohl. tschup. 398 ta svejt bo enega človeka še zmirej enega poštenega, prov vrednega moža imenuval, des lih be še z tęm bel po č a s t ẹ h inu visokustah hrepenel.

*

Digitized by Google

g o s t î: pohl. tschup. 59 po ńegovemu nauku be se imel človek enu vesele pervošiti, se per jegrah, per vasilah, per pręžah, per prejah inu na gostęh v enu za drugu znajditi, rog. 532 v g o s t j é h.

k l ô p: ravn. 1, 88 vse živo žab je bilo po kraļovim poslopju, po zapírah, po postelah, po k l o p é h, po vsih hišah, ber. 3 ne sméte po k l o p é h hodíti, 4 ktére učenik pred ukam v cérkev pelejo, tisti naj oródje ta čas v k l o p é h popusté.

k ô s t: dalm. prip. 12 ena skrbna žena je svojga moža krona, ali ena neskrbna je en gnuj v ńegovih k o s t é h, jerem. klag. 4 ńih koža visi na k o s t é h, kug. 44 ona dosti krat več blata na koži, kakor mesá na k o s t é h imá, 78 ta nadloga se naredy kakor gvišni odrasleki na k o s t ę h per kojnih, 149 na voglastih k o s t ę h te čepíne, škriń. 35 pridna žena je króna svojiga možá, katęra pak sramote vrędne rečy počęńa, je kakor gniloba v ńegovih k o s t ę h, ravn. 1, 209 telésa živleńe je mirno srce, nevošlívost je gnilóst po k o s t é h.

o č î: (dalm. syrah 13 tu se mu na očeh vidi), kast. cil. 76 je ena bolézin na o č é h, dohtarji jo jmenujejo ophta(l)miam, kateri vsaka svitla reič škodi, škriń. 212 so ńim bilę solzę v o č ę h, 365 nič ny v ńegovih o č ę h čudniga, traun 178 ńih kry bó drága v ńegóvih o č ę h, pok. 1, 121 ony so per svojim srečnim živleńi v svojih o č ę h prav živi inu močni, 2, 9 David je v božjih o č ę h vžę zdavnej prej pádel, 2, 14 se v svojih o č ę h praviči, 3, 48 je tó ta ista cęrku, katęra se je v o č ę h usiga svejtá svetíla? 3, 109 ne bó celú noben človèk pravičen znajden, če bi še takú bogaboječ v o č ę h svejtá bil, škrb. 1, 373 vse se je perzodéle z solzámi v o č é h potolážiti režálenega bogá, ravn. 1, 30 kakó imenitni so in číslani v ńegovih o č é h! 1, 30 taka majhina si je v svojih o č é h, de se ni zvédla v ta ogóvor, 2, 11 ki si je v lastnih o č é h prazno in gòlo nič bila, 2, 171 zraven stòjta oče in mati z rudéčimi sólzami v o č é h, 2, 209 kar jim v o č é h bère, preš. 85 zvestôba je bráti v gódca o č é h.

p ê č: ravn. 2, 227 krepóstina pot in pa tèsna stezà po strmih p e č é h!, 1, 88 jih je bilo .. po vsih hišah, po p e č é h, po neškah in po téstu v ńih.

p ê s t: ravn. 1, 160 v p e s t é h jim je bil ves filistijsk stan.

r ê č: dalm. 2 hron. 19 taku sturite v gospodnim strahu zvéstu inu s pravim srcem u vseh r i č e h, nehem. 6 hočeš ńih krajl biti v le tih r i č e h itd., schön. 128 ne slišiš li v kaku velikih r i č é h ony tebe trdu tožio? 223 le en sam bug je, katéri vse pèr vseh

Digitized by Google

rèčéh déla, kast. cil. 79 en takešen se pomuja po velikih inu visokeh ričéh koku hoče priti v nebesa, 172 v posvitnih ričéh tečyš, 195 ti se po dosti ričéh mamiš inu motiš, 204 je potrébnu vsih ričéh enu dolgu premišlovańe, 208 za kai tí niemu ne dáš vsih ričéh časty inu hvale? 232 ty gmain ludè se čudio na novih ričéh, 239 močnúst v dvéh ričéh nar več nuca težave inu nevarnosti srčnú prestati, 251 v teh ričéh se ne toži, 266 ńe postava ne faly v le teh ričéh samo potrébo za méro jmeti, 285 vsih ričéh sam sebe ponižuje, 375 človik se z bugom rezvesely vsih teh ričéh, 407 je žalosten na tih ričéh, rog. 25 prišàl je bil h s. Vrihu en brumni škoff, de bi se bilá ú tèh duhovnih rèčéh pogovórila, škriń. 227 kólikùr si viši, tóliku bòl se per vsęh rečęh ponižaj, 371 katęrimu v vsęh rečęh dobru grę, 382 ony so si po lępih rečęh perzadęvali, itd., kug. 23 v le tęh rečęh ny malu falenu, 39 na lufti inu drugih takih rečęh, jap. prid. 1, 73 v le tęh rečęh vas imam veliku posvariti, 1, 53, 67, 98, 294 itd., traun 6 per nar hujših rečęh od veséļa poskakújejo, 126 čas inu sręča per vsęh rečęh veļá, itd., škrb. 1, 18 veči dejl ludi zaprávi soje živleńe v vse drugih rečéh kakor v božji službi, 1, 45 več krat nar večiga grešnika v vsih rečéh srečnige vidimo, 1, 137 směš tako sklépati v takih rečéh, ktire zadénejo toje izveličane? V časnih, v posvetnih rečéh ti vus drugi sklep délaš, 1, 168 kdor je v mejhnih rečéh nezvést, bo tudi kmalo v velicih rečéh nezvést postal, 1, 157, 166, 170, 176, 177, 187 itd., ravn. 1, 74 čudna je tvoja prevídnost, mòlit jo je per vseh rečéh, 1, 116 držite se voļe božje per vsih rečéh, 1, 328 per vsih rečéh se po zapovdi zakona ravnajte, 2, 163 ves je v bógu in v božjih rečéh, 2, 254 v takih rečéh se ne ravnati po temu sinu, itd., ber. 95 bog je z ńim v vsih rečéh.

skŕb: pohl. opr. 20 s katireme se v svojih skrbęh trudejo, jap. ev. 380 glęjte, de vaše srca ne bodo preobložene v požręšnosti inu v pyanósti inu v časnih skrbęh, škriń. 115 on je vse svoje žive dny v tàmi inu v velikeh skrbęh, v nadlógi inu žálosti jędel, škrb. 1, 30 lejta toje mladósti si zgubil v nezmasnih skrbéh, 1, 32 kulko let je zgublénih v zgol pozemelskih skrbéh inu opravilah, kdo vè? 1, 383 so vse misli v časnih skrbéh, 2, 68 ta iste lejta so pretékle v zgol posvetnih skrbéh, itd., ravn. 2, 117 vsi v posvétnih skrbéh so še bili, preš. 191 o čákaj, mi dopólni prôšńo êno pred ko se lóč'va, de mi v skrbéh ne bó srcé vtopļêno.

Digitized by Google

s t r â n: schön. 324 bodo veliki tresúvi te zemle po vseh s t r a n ẹ h, jap. ev. 7 Herodeż je pomóril vse otroke, katẹri so bily v Betlehemi iuu po vsẹh tẹh istih s t r a n ẹ h od dvẹjh lẹjt, kug. 84 bule inu gobe na jeziki inu na s t r a n ẹ h noter v gobci, ravn. 1, 211 altar, vsih deset svéčnikov, po obéh s t r a n é h, vsa posóda, in vse kadilnice so bile iz samočistiga zlata, 2, 52 scer nam ta pergodba še po dvéh s t r a n é h da božjo prevídnost premísliti, 2, 135 vučénci so ga po obéh s t r a n é h ostopili, ravn. abc. 73 po obéh s t r a n é h pòda jih (snope) nasadé, ber 62 pred seboj imajo rudéče morjé, po obéh s t r a n é h strmo pečovje.

s t v â r: pok. 2, 27 moje srcẹ je začẹlu po mnogih s t v a r ẹ h silnu hrepenẹti, ravn. ber. 158 plesnôba se sčasama po kruhu, jedi, lesu in drugih s t v a r é h naredi, levst. žup. 4 odbor ukrépa o vseh s t v a r é h, 80 pred uradóvi domáčih sodníkov se délajo nagódbe o različnih s t v a r é h.

v â s: (dalm. neh. 6 naj vkup pridemo v téh vaseh, neh. 11, cant. 7, 11), jap. ev. 21 kadar almožno daješ, ne tróbi pred tabo, kakòr hinavci dẹlajo v šulah inu po v a s ẹ h, 298 pastirji so tó ràzglasili po mẹsti inu po v a s ẹ h, 302 ony so po v a s ẹ h okuli hodili, škriń. 148 pomudíva se v v a s ẹ h, kug. 23 nič bolši niso pôta po v a s ẹ h, ravn. ber. 211 pred nekoliko léti so še v marsiktérih v a s é h otróčje kozé razsajale, levst. žup. 4 on po v a s é h in selíščih postavl̥a občinske možé, 35 naj bodo nôčne straže po vseh v a s é h in selíščih.

Rijetko dolazi ˆ na *početnoj* slovci: c ê v: ravn. ber. 162 živo srebró v zgorej zaprtih c é v i h kaže tẹžo zraka; — z ê l: ravn. 1, 327 živé ob korenínah in z é l i h; — r ê č: škrb. 2, 104 v majhnih lahkih r é č e h, 2, v grenkih r é č e h, a četiri redka niže: v grenkih rečéh.

b) u ugrskoj slovenštini ê j i é j ter â j.

a) ê j, é j:

o č î: küzm. 88 od gospodna je včińeno tou i čüdno je vu o č é j h naši'; r ê j č: küzm. 226 bio je pa zmožen vu r e č é h i vu delaj. 280 naj pravičen bodeš vu tvoji' r e č é j i obládaš gda soudiš, 299 po masni' r e č é j i lejpom žegnávańi zapelávajo srcá ti' nehüdi', 302 i rejč moja i predgańe moje je nej bilou vu rátańi človeče modrousti r e č é j h, nego vu skázańi dühá i zmožnosti, štera gučímo nej vu včeni človeče modrousti r e č é j h, nego vu včeńi dühá svetoga, 226 bio je pa zmožen vu r e č é h i vu delaj, 379 ki so

Digitized by Google

gori skrmleni vu r i č é vere i dobroga návuka, nagfl. 39 na vu r e č e j bodouči glásov rázloček gledouč naj eto pout nasleduje.

β) â j:

k l ê j t: nagfl. 66 dveri jeso na štalaj, k l e t á j, ogradaj, 117 z ostrimi zobmí svojimi sprelükńajo stené hramb, v kámraj, k l e t á j prejejjo žakle; n ô u č: nagfl. 185 spár vu zrák ide gori, ali eden tál ga eti spodi ostáne i vu lejtešni' hladni' n o č á j se vu kaple vgostí; o č î: trpl. 57 draga bode ńí' krv vu o č á j ńegovi', 81 za zvíšenoga vu o č á j i nadühtoga vu srci, za toga ne bom márao, 98 od gospodna je včińeno tou i čüdno je vu o č á j naši', prijateo, 1876, 7, 6 v o č á j so ńemi skuze bliskale, 1876, 9, 5 v o č á j so se ńej skuze veseļá skažüvale; p e č: nagfl. 67 vu velki' raztapni' p e č á j je (železo) raztáplajo vu zlejvnicaj; r ê j č: trpl. 41 zlo sem činío pred očmí tvojimi, da se spravičaš ti vu r e č á j tvoji; s a n î: nagfl. 88 eti sta se z ednoga strmca samá štela doli püščati na s a n á j, 186 po snejgi je násladno na s a n á j hoditi i voziti; s m ê t: nagfl. 182 nečísti zrák je vu nečísto držáni' vučevnicaj, vu znouvič mortani', mazani' i bejleni', mokri', zaprejti' i z lagovimi drvámi kürjeni' hižaj, pri s m e t á j i močvari', prijateo 1876, 11, 6 vkanlivec privlečé naprej vsakovačke droberije vö z žepa, štere je zná bidti gder najšo na kakšoj cesti ali pa na s m e t á j; s t v â r: nagfl. 68 veliki kvari nastánoti znájo po s t v a r á j, 178 imenüj stvaré na drügi' s t v a r á j živouče, 179 jeso vu vodi, na sühom i na drügi' s t v a r á j živouče stvaré.

c) u kajkavštini na ê h:

r ê č: perg. 69a stola pravdennoga zbantovanie byva po nespodobnih r e č i e h, petr. 66 ki je bil zmožen vu číneh i r e č é h pred bogom i vsem ļuctvóm, 287 veren je gospod bóg vu vseh svojeh r e č é h, gašp. 1, 888 po kojeh r e č é h neizgovorne kréposti spoznávaju se, math. 1, 1, 118 ona po vseh r e č è h nikaj nè hotela znamenùvati, 1, 1, 156 po oveh r e č è h drugo reči nè hotel nego čtejte Izaiaša, 1, 1, 165 vzemimo jošče pri oveh r e č è h v pamet ovo, 2, 2, 55 vsigdár pri oveh r e č é h na prvo postávļa da . . , 2, 2, 90 po svojeh múdrošegaveh i vkanļiveh r e č é h kuditi, 2, 2, 142 navučiteli židóvski po r e č é h i čineh ńegoveh na spoznańe mesiaške časti ńegve ze vsema lahko dojti bi bili mogli, 2, 3, 13 ne verujte, hoče zveličitel po oveh r e č è h reči, da . . , 2, 3, 23 nigdár najte dvojiti vu mojeh r e č é h, 2, 3, 35 vi nikaj ne čutite pri oveh r e č é h, 2, 3, 85 vu ńegoveh r e č è h bil je

Digitized by Google

duh, 2, 3, 147 po čineh i r e č é h izdáju se, 2, 3, 149 vu svojeh r e č è h vnogo svètosti kaže; — s v f ž: petr. 31 ptice nebéske priháđaju i na s v r ž é h ńegoveh prebivaju.

Naglas na *prvoj* slovci rabi i ovdje.

P l u r. i n s t r.

a) u kranštini na m í:

j ê d: skriń. 65 kdor nad vinam in mastnimi j e d m y vesełe ima, ne bo obogatil, jap. prid. 2, 140 med vinam inu j e d m y se merskej hudiga zgody, škrb. 1, 240 ne dopusté jesti meso, če je mogoče z postnimi j e d m í shajati, ravn. 1, 289 kraļev hišnik nima nič nad j e d m í, 1, 336 ne prepahnuj si želódca z mnogimi osládnimi j e d m í, 2, 116 še je z Samarijanko Jezus govoril, kar ńegovi vučénci iz mesta pridejo z j e d m í.

k ô s t: dalm. jud. 19 je ńo resekal na kose z k o s t m y ino zo vsem, job z k o s t m y inu z žilami si me ti vkup sklenil, rog. 51 zaničuváli inu zmerjáli so grdú Alexia, lučáli iz k o s t m y inu kameńam, škrb. 1, 268 kostí proti cirkvi nepokórniga ne bodo zmešane z k o s t m í brumnih kristianov.

l â ž: škriń. 62 sladàk je človęku z l a ž m y perdoblén kruh, pok. 1 46 eni celú z l a ž m y svoj grẹh taję, škrb. 1, 43 jih imajo rajši iz l a ž m í toláżiti, ravn. ber. 198 nad sedmérimi rečmí se gospódu posébno gńúsi: nad prevzétnostjo, nad l a ž m í . .

m ô č: dalm. ebr. 2 bug je timu istimu pričovańe dal z cajhni, z čudesi inu z mnogiterimi m o č m y, pohl. tschup. 541 cel neč pozemelskega ni nad teme isteme m o č m y te duše.

o č î: dalm. job 16 moj zuprnik z o č m y trejple, schön. 361 on je milost nešil pred o č m y tiga gospuda, 359 vsi bodemo gori vstali, ali ne bomo se vsi preminili v eni minuti, kar bi z o č m í trenèl h te pusledni trobenti, kast. cil 29 vsak dan pred tvoimi o č m y mrtva trupla nosio, 134 druge riči pred tvojimi o č m y so tebi viditi grozovite, 404 sim gnil postal pred tvojimi o č m y, 408 vidiš te lépe rožice z tvoimi o č m y, 426 na tu z tavžent o č m y merkai, kemp. 87 srečen je tajsti, kateri to uro svoje smrti uselej pred o č m y ima, 90 aku boš smrt pred o č m y imel, 129 le tebe samiga pred o č m y imaš, jap. ev. 58 i 482 z o č m y ne vidio, 368 je skritu pred tvojimi o č m y, škriń. 17 on miga z očmy, 225 kateri se gospóda boję bodo pred ńegóvimi o č m y svoje duše posvèčùváli, 228 tebi ny trẹba skrite reči z tvojimi o č m y viditi, 47, 178, 262, 277, 288, 318 itd., kug. 51 taku hitru kakòr

Digitized by Google

de bi z očmi vtrénil, jap. prid. 1, 2 ga bóte vy z vašimi očmy vidili, 1, 3, 16, 31, 76, 224 itd., traun 7 ti si nas žę z tvojimi milostlivimi očmy poględal, 9, 19, 27 itd., pok. 1, 20 kję je en človèk, da bi se pred tvojimi očmy za pravičniga štęti zamogel? 1, 54, 116; 2, 7; 3, 73, 125, 141; škrb. 1, 34 b' b'li gledali na Jezusa iz ponížnim očmí, 1, 36 ke b' sveit ne bil iz lestnim očmí vidil, 1, 102 bomo z očmí vidili, de je res, 1, 123, 152, 158, 159, 269, 284, 463, 466, 470, 500 itd., ravn. 1, 73 kdo tukaj ne bo z solznimi očmí v nebó pogledoval? 1, 120 jézar lét je pred tvojmi očmí kakor včerejšni dan, 1, 184 hudo sem storil pred tvojim' očmí, 1, 166 gledaš z očmí, 1, 260 ki jo imamo vedno pred očmí, 1, 283 si z solznimi očmí molil, itd., preš. 8 obraz míli tvój po síli mi je védno pred očmí, 17 íšeš okóli me z plášnim' očmí, 67 prèden mígnil bi z očmí, 74 srcé samó zavzétim ostáne pred očmí, 121 kóder hódiš te mladénči sprémljajo z očmí povsód, 157 mi prèd očmí je v nàr temnéjšim kóti poglèd ta, 179 z očmí valóv globôki brêzin méri.

ôst: kemp. 95 ti lejni inu namarni v boży službi bodo tam z gorečimi ostmy dregani.

pêst: dalm. 2 korinth. 12 me z pestmy bye, jap. ev. 134 so ga z pestmy v obraz byli, kug. 103 če jo z en par pestmy grobu stolčene hrastove skorje skuhate, jap. prid. 1, 218 my smo ga vidili z pestmy inu žlafernicami v lice tolčeniga.

rêč: schön. 256 pred vsèmi rečmy pak primite za sčit te vére, kast. cil. 6 takú rovnai z tvojmi pozemilskimi ričmy, de se h tvojmu srcu nikár ne perlipè, 47 tudi pred majhinimi ričmy se moreš varovati, 65 pred vsimi ričmy je dobru . . , 264 pred vsimi ričmy ahtai, de sam sebe poznáš, 402 dej de jest vmei temi dobrimi ričmy vselej tú nar bulše zberem, kemp. 173 srečne so tajste oči, katere so pred zunanimi rečmy zaprte, 283, 305, škriń. 84 se nad mazíli inu dobru dišęčimi rečmy srcę razvesely, 140 ńega sręda je bila z nar dražišimi rečmy vloženа, traun 53 katęri se z nečimrnimi rečmy ne pečá, jap. prid. 1, 294 nekateri zapravi veliku tavžent z nepotrębnimi rečmy, 1, 367 sv. duh ne grę v enu z praznimi rečmy napolńenu srcę, škrb. 1, 201 srcé inu duhá le z unajnimi rečmí rediti. 1, 432 z sojim rečmí orengo striti, 1, 466 se z časnimi rečmí pečati, ravn. 2, 294 mi se dosti krat z veliko rečmí vpíramo, ktire nič ne pomórejo k naši popolnamosti, ber. 186 pred vsimi drugimi rečmí imójte

Digitized by Google

bratovsko ļubézen med sebój, 198 nad sedmérimi r e č m í se gospódu posébno gnúsi.

s k f b: pohl. opr. 151 on svojemu povikšańu z tolkaju s k r b m y napruti gleda, 34 itd., škrb. 1, 211 obložén z s k r b m í celiga krajlestva, 1, 323 lakovnost nas z tavžent s k r b m í napólni, ravn. 1, 74 kdo si bo srce bélil z mòtnimi s k r b m í!

s t v â r: kemp. 288 ti en stuarnik vsih reči iz temi s t u a r m y nič enakiga nimaš, škriń. 274 kaj sim jest med tólikajn s t v a r m y? 332 kaj je med s t v a r m y hudobniši kakor okú? traun 235 ti gospód si mene z tvojmi s t v a r m y ràzveseļil, pok. 3, 57 tvoja usiga mogóčnost se obilnu kaže, ker si zemlo z usimi s t v a r m y ured iz nič stvaril, škrb. 1, 139 je postal nar imenitniši stvár med vsim s t v a r m í.

v â s: dalm. jezaia 42 kličite glasnu vy, puščave inu ta mésta v ńih zred temi v a s m y, ker Kedar prebiva

v ê z: škriń. 16 hudobèn bo z v e z m y svojih grẹhov zvẹzan, 205, so bily z tamó inu dolgo nočjó kakor z v e z m y zvẹzani, 322 blógèr tẹmu, katẹri ny z ńegóvimi v e z m y zvẹzan.

v f v: dalm. ester 1 tu so visili béli, rdéči inu géli špalirji z žlahtnimi platnenimi inu škrlatovimi v r v m y ſasani v srebrne rinke; jezaia 5 gorje je tém, kateri se vkup vežejo z ličkakimi štriki de krivu sturé, inu z v r v m y, de grẹšio.

b) u ugrskoj slovenštini: m ſ i m î (mſj):

l â ž: trpl. 42 zlo misli jezik tvoj, kak ostra brítva rejže z l a ž m í.

m ô u č: küzm. 216 poslüšajte ete reči Jezusa Nazarenskoga, možá od bogá pokázanoga med vami z m o č m í i z čüdami.

o č î: küzm. 24 i 275 ne vídijo z o č m í, 43 čüdno je pred o č m í nášimi, 100 so svojimi o č m í vidili, 280 nega božega strahá pred ńihovimi o č m í, 334 tá pred o č m í glédate li? trpl. 5 zvišávci ne obstojíjo pred o č m í tvojimi, 11 pred o č m í mam gospodna vse skouz, 13 vse ńegove soudbe pred o č m í mam, nagfl. 27 mí z o č m í vídimo; glédati z o č m í, 109 za o č m í so vüha, 194 z proustimi o č m í z lejhka v ńega glédamo.

r ê j č: küzm. 83 vučenícke so se pa čüdivali nad r e č m í ńegovimi, 217 i z drügimi vnougimi r e č m í je svedočo, 223 mi smo etoga svedocke z etimi r e č m í, 246 so vas níki z nás vö idouči zburkali z r e č m í porüšavši düše vaše, 256 opoumeno bi je z vnougimi r e č m í, 353 níšče vás naj ne zapela z práznimi r i č m í,

Digitized by Google

371 obeseļávajte eden drügoga z etimi ričmí, 385 naj se nad ričmí ne perńájo (λογομαχεῖν).

Na *početnoj* slovci: küzm. 411 ste nej skvarjenimi stvármi odküpleni, 454 popejvali so pred timi štirami stvármi.

c) u kajkavštini: mî:

câst: zagr. 4a 248 velikimi darmì i častmì nadelen budeš.

rêč: perg. 11b kotere lysti vetakovimi rečmy pyšu, 47a kratkimi rečmy od toga govoriti, zagr. 4a 30 mene se naj povoļneši, naj potrebneši i naj hasnoviteši k dušnomu zveličeńu vidi on navuk, koiega ie mudri filozofuš Taleteš dvemi samemi rečmì dal, 4a 83 usemi načini poštui otca tvoga, to ie to z dellom, hoču reči pokornostium, podložnostium, z rečmì, z dobrovoļnem podnašaniem, 4a 97 usakoga božiega krščenika opominam i prosim z rečmì s. Pavla, 4a 118 morate z lepimi rečmì okol nyh hoditi, 4a 177 David lepše, boļe, vredneie, preštimaneie nìu (čitaj nì ju) znal izpisati, nego z ovemi rečmì, 4a 248 ako toga ne moreš ali ne ščeš srcem vučiniti, konče iezikom i rečmì vučini, gašp. 1, 608 svedoči od sebe sam z ovemi rečmì, 1, 783 z lepimi rečmì obznáni zlo nakáńeńe ńegovo . . , za zgovorjénemi rečmí Katarina taki bogu spusti dušu, math. 1, 1, 139 Jezuš hotel je z ovemi rečmì to znamenuvati.

slâst: gašp. 1, 660 Margarita začne vu télu gingaveti i céleh sedemnajst dan z nikakvum hránum telovnúm, nego samemi slastmí nebeskemi objáčena posledńe svete prime šakramente.

stvâr: zagr. 4a 113 ne samo meď ļudmì človek, to ie to mužka persona, nego i meď nememi stvarmì samec jesu od nature unogo zvršeneše od žen i samic, 4a 163 iz ničesa stvoril ie nebo i zemļu ze usemi stvarmì.

vês: perg. 72b gda što grada ili kaštiela ili jeden varaš ze vsiem oniem kai se k niemu pristoi po imene z vesmy, z selyšči i z vesničkimi dyeli išče.

Nu često dolazi naglas na *početnoj* slovci: habd ad. 257 to je sam sebe pital ovémi réčmi, 266 Kleopatra mehkemi svojemi réčmi na to je hlepela, da bi sama bila rimska cesarica, 296 ovemi réčmi svedoči, math. 1, 1 75 z ovemi réčmi nikaj drugo ne hotel reči kak . .

Digitized by Google

U riječi h č i dolazi ovakov akcenat:

	sing.		plur.	
nom. voc.	hčî (čî, ščî, hčêr, čêr)	hčêri,	hčerî,	hčêre
acc.	hčêr	hčêre,	hčêri,	hčerî
gen.	hčêri, hčerî, hčêre, hčerê	hčêr,	hčerí,	hčerá
dat.	hčêri	hčêram		
loc.	hčêri	hčêrah		
inst.	hčêrjo, hčerjó, čerjûm.	hčêrami.		

dual.

nom. voc. acc. hčêri, dat. i inst. hčêrama.

Ostalo kao u plurabu. — Evo dva tri primjera.

sing nom. h č î: dalm. genes. 24 čiga si ti h č y? jest sim Batuelova h č y, jap. ev. 173 i 300 je tvoja h č y vmrla, ravn. 1, 39 Batvelova h č í sim, h č ê r: ravn. ber. 36 ni navada, de bi se mlaji h č é r pred ko starji omožila; sing. voc. h č î: jap. ev. 173 i 300 h č y, tvoja vęra je tebe ozdravila, preš. 58 o káj ti je, o ļúba h č í! küzm. 72 on pak erčé ńej: č í, vera tvoja te je zvrášila, 123 vũpaj se, č í, vera tvoja te je zdržála; sing. acc. h č ê r: ravn. ber. 33 ali mi hočete svojo h č é r Rebêko nevésto dati? 36 daj mi svojo mlajši h č é r: sing. gen. h č ê r e: jap. ev. 136 hudič je vùn šàl iz tvoje h č ę r e, traun 18 katęri mene od vrát tę smrti proč potęgneš, de jest vso tvojo hvalo med vrâtmi h č ę r e Sion oznanujem, ravn. 2, 246 zgínil je od tvoje h č é r e hudi duh, preš. 39 h č é r e svèt; h č ê r i: küzm. 77 prosila ga je kaj bi toga vragá vö vrgeo z ńé č é r i . . vö je odišao vrág z čéri tvoje, trpl. 8 da presámnam vso hvalo tvojo med vrátami č é r i Sionske, h č e r î: ravn. 2, 245 dobra mati svoje bolne h č e r í, h č e r ê: habd. ad. 64 boļe čini on, ki svoje k č e r é za muža ne da, nego on ki ju ne da (a 77 bez oznake naglašene slovke: hčere; sravni dugo krajńe e u hrvatskoj štokavštini u a-deklinacije); sing. dat. h č ê r i: ravn. ber. 55 kraļovi h č é r i se otrok smili, preš. 148 od zóra, de se nágne dán k večéri, glasí po nôči (krivo: ponóči) pésem se ogńéna le têbi, scer nobêni Eve h č é r i, sing. instr. h č e r j ó, gledaj na strani 73; k č e r j ûm: habd. ad. kot stočni oroslan okol pečine obtékal je i za k č e r j ú m tekel doklam ju je dotekel; plur. nom. h č ê r e: ravn. ber. 22 Eliezer se ustavi pri studencu, na ktériga so méstne h č é r e po vodó hodíle, h č e r î: nagfl. 135 gvant šívajo i matere ino ńi odrašene č e r í, perg. 7b ar se pyenezy međ gibaiuču márhu računaiu, s kotere gybaiuče marhe

Digitized by Google

i z očine i z materiňe sinove i kčery iednaaki dyel beruu; plur. acc. hčêre: ravn. ber. 29 če imaš koga svojcov, sinove ali hčére, vse seboj vzêmi; plur. gen. hčerí: dalm. genes. 24 de mojmu synu obene žene ne vzameš od Kananiterskih hčery. ne jemli mojmu synuvi žene od Kananiterskih hčery, genes. 28 ti némaš žene vzeti od Kanaanskih hčery, jakob 1 taku pravi gospud od synou inu hčery, ravn. 2, 7 mislili so si, obļubim, Izraelskih hčerí kaka vsa bogata bo ńegova mati; plur dat. hčêram: habd. ad. 269 pitam zakaj se grozi Sionskem kčéram, da za ńihovu cifru, za ńihove zlate lančece, za ńihove narukve, za ńihove klariše hoče je plešive učiniti? plur. inst. hčêrami: ravn. ber. 32 zbêri žêno môjimu sinu med hčérami moje sorodovine, 75 Izraelci so se ženili s hčérami Kananejcov; dual. nom. hčêri: ravn. ber. 29 ko se je zarja napóčila, zapusté Lot, ńegóva žêna in ńegóve dve hčéri mésto; dual gen. hčerí: kor. 1, 89 pri mízi gospod Zórman sedí, in gléda svôjih dveh hčerí.

b) Riječi od jedne slovke s ˝:

u kranjštini, a osobito u goreńštini mijeńaju ˝ na ˆ u padežih u kojih rastu, u ugrskoj slovenštini i u kajkavštini ˝ često ostaje u svih padežih do plur. gen. gdje je ˆ, n. pr. dvêr nagfl. 57: dvér. Evo primjer za kranjštinu:

		singular:		plural:	
n. a. v.		nît	kûnšt	nîti	kûnšti
	g.	nîti	kûnšti	nîti	kûnšti
	d.	nîti	kûnšti	nîtim	kûnštim
	l.	nîti	kûnšti	nîtih	kûnštih
	i.	nîtjo	kûnštjo	nîtmi	kûnštmi
			dual:		
dat. inst.		nîtma	kûnštma		

Ostalo kao u pluralu.

käd: ravn. abc. 71 plešem po kádi; — kräft: rog. 10 ime Maria je ene take moči, kráfti inu oblásti de..; — nît: ravn. abc. 59 včasi mati préjo v dve níti sukajo, 61 iz vovnate níti mati z iglami nove nogovice vézijo; — štält: dalm. modr. 13 so na teh istih lepi štálti dopadeńe iméli; — žäl: ravn. 1, 162 zakaj moríti Davida, ki vam ni nobene žáli storil?

Nekoje su riječi u ostalih padežih ravne riječim s ˆ n. p. dlän, gen. dlanî, i. z dlanjó itd., n. p. dlän, käd, škräń: schön. 332 ona je svoje dlany proti timu ubozimu iztegnila; ravn. ber. 152 od

Digitized by Google

ene same ribe se dobi 80 do 90 kadí ribje mastí; let. mat. 1880, 186 škràń, *i*, f.

Riječ mîš glasi i míš a naglas joj je u ostalih padežih kao riječim s ′: gen. míši, dat. míši, loc. míši, instr. z mîšjo, plur. nom. acc. míši, v. mîši, gen. mîši, dat. mîšim, loc. mîših, instr. z mîšmi, dual. dat. inst. mîšma.

Riječ zêl nije mi iz naroda poznata. glasila bi valda sing. gen. dat. loc. zlï inst. zljö, plur. nom. acc. voc. zlï gen. zâli ili zêli, dat. zlïm, loc. zlïh, inst. zelmí (zlmí), dual. dat. zelmä (zlmä).

c) Riječi od jedne slovke s ′:

Ove mijeńaju ′ na ˆ u sing. voc. i instr., u svem pluralu i dualu osim nom. i acc. Evo ovako:

	sing.		plur.	
nom. acc.	lúč	pót	lúči	póti
voc.	lûč	pôt	lûči	pôti
gen.	lúči	póti	lûči	pôti
dat.	lúči	póti	lûčim	pôtim
loc.	lúči	póti	lûčih	pôtih
inst.	lûčjo	pôtjo	lûčmi	pôtmi.

dual:

dat. instr. lûčma pôtma.

U ostalih padežih kao u pluralu.

Riječ pót rabi Krańcu u sing. i kao masc. gen. póta, dat. pótu itd., u pluralu rabi ća u sva tri spola: nom. pótje, póti i pôta itd.

Od riječi lúč čitam sing. gen. u dalm. jakob 1 ni mejne te lučy, a malko prije: od očeta te luči.

U krańštini amo idu i riječi dúri (inače dvëri), glísti, i zvráti. Duri ima u genetivu i durí, a u instr. durmí: ravn. 2, 278 pred bogatínčovimi durmí ves v grčah je ležal.

U ugrskoj slovenštini dolazi u pluralu i u ovih riječi naglas na padežnom završetku u nom. acc. i loc.: küzm. 293 kak nenasledjene so potí ńegove! nagfl. 140 tatía, jálnost, robleńe so prepovejdane potí pri spravlańi poištva, 166 vu vesnicaj med hižami potí jeso, küzm. 216 znane si mi včino potí žitka, 240 sin vražji, ne hejńaš odvračati rávne potí gospodnove? nagfl. 146 takše vouske potí, po šteri lüdje na ńíve, trávnike, pášnike i logé hodijo, koníke (koulnike) zovéjo, 183 veter süší mokro zemlou, blatne potí itd., 146 etakše potí rejene potí zovéjo, od ništeri lejt máo i železne potí rédijo, . . po železni' potáj drüga koula

Digitized by Google

ne morejo hoditi, 167 rást nüca se na tramé i podseke pri hramej, ládjaj, mlinej, mostej, železni' potáj, küzm. 244 kí je nibáo pogane hoditi po svoji' potéh, 430 mouž dvouje pámeti je nestálni vu vsej potéj svoji', . . tak i bogátec vu svoji' potéj povejhne.

Riječi od dvije i više slovaka.

imaju:

1. ˆ na zadńoj slovci: živâl, pomôč, jesên, kokôš, čeľûst;
2. ˆ na predzadńoj slovci: bolêzen, zapôved, rêber;
3. ˆ dale prema početku nego na predzadńoj slovci: dobrôtľivost;
4. ´ na predzadńoj slovci: lákot, nevárnost; — pònev, rètkev;
5. ´ dale prama početku nego na predzadńoj slovci: boléhavost;
6. ¨ na zadńoj slovci: steběl.

1. Riječi s ˆ na zadńoj slovci.

Ove drže ˆ u svih padežih u sva tri broja na samoglasnom, na kojem je u sing. nom.; ako li je to samoglasno *o* (ne = ą), može se ˆ mijeńati na ` u sing. dat. i loc. Evo primjer:

	sing.		plur.	
n. v. a.	živâl	kokôš	živâli	kokôši
g.	živâli	kokôši	živâli	kokôši
d.	živâli	kokôši i kokòši	živâlim	kokôšim
l.	živâli	kokôši	živâlih	kokôših
i.	živâljo	kokôšjo	živâlmi	kokôšmi;

dual dat. instr. živâlma, kokôšma; ostalo kako u pluralu.

Riječi oblâst i pomôč mogu u sing. instr. imati ´ na zadńoj slovci: kast. 247 letú stury srčnúst človéku, de z božjo pomočjó rad volnú teh nar težéših riči se am vzame, traun. 49 ne hodi z' tvojo pomočjó od mene, 107 z tvojo pomočjó bomo my naše sovražnike kakòr z rógam razmetálì, 250 David hoče z božjo pomočjó sam sebe, svoje domače in svoje podlózne vižati, jap. prid. 1, 182 leta svęti čas tiga posta, katęriga smo z božjo pomočjó začęli imenuje cęrku en priętni čas, 2, 67 letęm bóm pokazal, kaku zna vsaki v svojim stani z božjo pomočjó lohká dobre dęla dęlati, ravn. 2, 151 vse skušńáve bomo z božjo pomočjó premagali, ber. 74 Jozve je z bôžjo pomočjó sovražnike premagal, 147 z' pomočjó bôžje milosti, 190 z' ktérih perzadevańem in pomočjó je toliko prida zadóbil, preš. 145

Digitized by Google

z preblágo tvôjo pomočjó podpórno vse ńih se ráne bódo zacelíle; trpl. 16 vnouga je hvála ńegova nad pomočjouv tvojov; — jap. ev. 30 i 286 tudi jest sim en človek pod oblastjó (a küzm. 13 ár sem i jas pod oblástjom bodouči človek), 379 tèdaj bódo vidili synú tiga človęka priti na enim oblaki z veliko oblastjó inu častjó; u kajkavaca: —ûm: petr. 27 ar i ja jesem človek pod oblastjúm položen, habd. ad. 90 spozna da je pod oblastjúm i gospodstvom gospodinovim, gašp. 1, 606 vréme ono dojde vu Alexandriu sudec Prokopiuš, ničemúrni krvolok, Decia cesara námestnik z oblastjúm i zapovedjúm takovum, da vse ima krščenike pomoriti; tako i deset: petr. 110 nésu li desetjúm očíščeni, a gde ih je devet? — Ali dolazi i ˆ na svojem mjestu: pok. 2, 23 kakú srečèn sim bil v tęj hiši pod tvojo oblástjo.

Riječi jesên, nemôč, oblâst, spomlâd i pomôč dolaze i s ˆ na prvoj slovci, osobito iza prijedloga: kug. 36 nekatére od tih nadlog vstanejo le na jęsèn, 160 ošpice včasih pridejo v spomladi, včasih po lęjti, včasih na jęsen, nagfl. 149 kakše lícojne je lístje čeres leta, jéseni? ka se godí z lístjem na jésen? čeres leta je lístje zeléno, na jésen oblejdi, 197 na jésen se dozori jesenski sád; — ravn. 2, 50 nikoļ ne tožite če nimate vsiga čez némoč itd., levst. žup. 65 živali na póti gôni čez némoč; — levst. žup. 66 v óblast pade kazenskemu sodišču, kdor se užé drugič ali večkrat povrne prosjáčit; — pok 1, 17 aku bi jest tebi hitru na pómoč pèršal, bi ti vojskòváńa ne čutil, 1, 44 potrèbúje on, de ńemu tvoja milost, o bog, na pómoč pride, 1, 107 meni z nobenim dobrim svętam na pómoč ne pridejo, 1, 127 perteci meni na pómoč, 3, 105 tebe na pómoč kliče, 3, 120 izveličarja na pómoč kličem, ravn. 1, 307 gospod! stój mi na pómoč, 1, 221 tudi ńi je bog o pravim času na pómoč prišel, 2, 22 se obveselí, če si koga na pómoč vidi priti. — Tako i: od jêseni do jêseni, na spômlad

Riječ lakât drugo *a* u ostalih padežih gubi, riječ je po met. 167 fem. te glasi gen. lьhtí (= lьhtî), dat. lьhtь s ˜ na drugom ь, etc a po levst. sl. 22 je u sing. masc.: gen. lehtú für lektú, „in der zwei- und mehrzahl hingegen ist es weiblich dem muster kóst folgend: dvé lehtí, tri lehtí plátna“. Dakle pl. nom. lehtî, gen. lehtí, dat. lehtém, loc. lehtéh, inst. lehtmí.

Riječ živâl govori se amo tamo jednoslovčano: žvâl, gen. žvalî itd. n. p. škrb. 1. 190 kdo je vstvaril druge žvalí?

Digitized by Google

Plur. loc. u ugrskoj slovenštini dolazi kadšto na âj: trpl. 13 je neseni na perotáj vötra, 84 po perotáj vetra hodiš.

Plur. instr. kadšto dolazi na mí: dalm. jezaia 40 ty novo muč dobodeo, de se gori vzdigno z perutmy kakor postojni, kor. 1, 109 še se na koňička zalučí kakor ptica z perotmí, rog. 601 iz obèrvumy trépat.

Primjer za sing. loc. s ` ima ravn. 2, 39 v trdi mladòsti ji je mož bil vmerel, 2, 185 take napčnosti v mladòsti so korenína strašnih poznejšnih grdòb, ber. 210 naj se tedej človek žé v mladôsti navadi svôje želé in slasti premagovati; nu i mladôsti: ber. 16 v prvi mladósti.

Riječi na rv gledaj sprijeda str. 51. 7. a).

2. i 3. Riječi s ˆ na predzadńoj slovci i daļe prema početku.

Ove riječi drže ˆ na vokalu one slovke, na kojoj stoji u sing. nom., u svih padežih u sva tri broja n. p. sing. nom. voc. acc. bolêzen, gen. dat. loc. bolêzni, instr. bolêznijo, plur. dat. bolêznim, loc. v bolêznih itd.

4. Riječi s ´ na predzadńoj slovci

mijeńaju ´ na ˆ (` na ˆ) u sing. voc. i instr., u plur. u svih padežih osim nom. i acc. Evo primjere:

singular:

nom. acc.	nevárnost	cérkev	hudòbnost	brèskev
voc.	nevârnost	cêrkev	hudôbnost	brêskev
gen.	nevárnosti	cérkve	hudòbnosti	brèskve
dat.	nevárnosti	cérkvi	hudòbnosti	brèskvi
loc.	nevárnosti	cérkvi	hudòbnosti	brèskvi
inst.	nevârnostjo	cêrkvijo	hudôbnostjo	brêskvijo

plural:

nom. acc.	nevárnosti	cérkve	hudòbnosti	brèskve
voc.	nevârnosti	cêrkve	hudôbnosti	brêskve
gen.	nevârnosti	cêrkev	hudôbnosti	brêskev
dat.	nevârnostim	cérkvam	hudôbnostim	brèskvam
loc.	nevârnostih	cérkvah	hudôbnostih	brèskvah
inst.	nevârnostmi	cérkvami	hudôbnostmi	brèskvami

Digitized by Google

dual.

dat. i instr. nevârnostma, cérkvama, hudôbnostma, brèskvama. Ostalo kao u pluralu. Nu dakako nom. acc. cérkv*i*, brèskv*i*.

Riječi na *ev* kranjštini tako rabe, da se deklinuju po a-deklinaciji u svih padežih osim sing. instr. koji dolazi na evjo (vijo), što narod izgovara ujo: cêrkevjo govori cêrkujo; nu ipak búkvi, liber. U ugrskoj slovenštini dolazi po a-deklinaciji samo plur. gen. dat. loc. i instr. U kajkavštini dolaze samo na va: cerkva, breskva. — U kranjštini riječ cérkev i sve na ev s ` na predzadnjoj slovci naglas stave i na padežni završetak u sing. gen. i u svem plur. dualu osim voc. Evo ovako:

	sing.		plur.	
nom. acc.	cérkev	pònev	cerkvê	ponvê
voc.	cêrkev	pônev	cêrkve	pônve
gen.	cerkvë i cerkvê	ponvë i ponvê	cerkvá	ponvá
dat.	cérkvi	pònvi	cerkvâm	ponvâm
loc.	cérkvi	pònvi	cerkvâh	ponvâh
inst.	cêrkvijo	pônvijo	cerkvâmi	ponvâmi.

dual:

dat. i instr. cerkvâma, ponvâma. — Ostalo kao u pluralu. Nu dakako nom. acc. cérkv*i*, pònvi.

Riječ pòdkov ima sing. nom. acc. pòdkov, voc. pôdkov, gen. dat. loc. podkòvi, inst. podkôvjo, plur. nom. acc. podkòvi, voc. gen. podkôvi, dat. podkôvim, loc. podkôvih, inst. podkôvmi, dual dat. instr. podkôvima. Ali isto tako obično pòdkev, gen. pòdkve, podkvë i podkvê itd ; ali i sing. dat. podkvï, ponvï, instr. podkevjó, ponevjó, plur. nom. pòkvi pònvi i podkvï ponvï pak podkvê, ponvê, itd. Plur. gen. u kast. rož. 75 je već „cerquy“ (= cerkví).

Riječ mati ima u kranjštini ovakov naglas: sing. nom. máti, voc. mâti i mät', a u doleńštini po g. Škrapcu cvetje iz vrtov sv. Frančiška I. 5 dva kratka naglasa: mätï; acc. máter, gen. mátere, dat. i loc. máteri, inst. mâterjo, plur. nom. acc. mátere, voc. mâtere, gen. mâter, dat. máteram loc. mâterah i máterah, inst. mâterami, dual nom. acc. máteri, voc. mâteri, dal. i instr. mâterama, loc. mâterah.

sing. nom máti: škriń. 231 on se bo čez te bòl kakòr ena máti vsmílil, 269 ona bo ńemu na pruti prišla kakor častita máti, kor. 1, 88 takó mi máti govorí, preš. 58 k ńi mát

Digitized by Google

skrbna perletí, sing. voc. mâti: kor. 2, 78 le hitro, máti, sim pojte, 2, 86 le tiho tiho, máti moja! preš. 58 o máti máti! prèč je prèč! sing. acc. máter: škriń. 226 katęri svojo máter spoštúje je kakòr tá katęri zalóge spravla; katęri svojiga očęta vbóga, bó máter razveselil, 300 spomni se na očęta inu máter tvojo, kadar v srędi mogóčnih stojíš, 367 téžèk jarm se nad Adámovimi otrocmi od dnęva ńih izhoda iz máterniga telęsa do dnęva ńih pokopa v máter vsih ludy; sing. gen. mátere: škriń. 227 za prestópke tvoje mátere bó tebi to dobru povrnenu, 224 ne pozábi na bolečíne tvoje mátere, ravn. ber. 197 bodi pokóren povęlam svoje mátere, kor. 1, 114 meni samo treba je oča ino mátere, hóčem se iskáť pustíť oča ino mátere, preš. 54 ni vbránil se prošńam mátere; sing. dat. máteri: škriń. 231 kadàr sódiš, bódi sirótam oče vsmilen inu ńih máteri kakòr móž, škrb. 1, 195 Nero je lestni máteri živleńe vzel, kor. 1, 83 to daj ti tvoji máteri, preš. 55 spet k máteri príde; sing. instr. mâterjo: škriń. 372 sramújte se pred očętam inu mâterjo kurbaríe; plur. nom. mátere: kor. 2, 81 zibále bóte síńčike neporočêne mátere; plur. voc. mâtere: škrb. 1, 53 pričajte očetje inu mátere, kor. 1, 89 kaj vam pravim, mátere! plur. gen. mâter: ravn. 2, 32 sramovalo na ńenim méstu velíko máter bi se bilo darú vbóžkiga opravlati, 2, 50 zamežímo, de jih ne bomo vidili vbožcov ki se v krvi prevračajo še z mlékam v ústih, in máter, ki vse bléde skvenčé; itd.

U ugrskoj slovenštini i kajkavštini glasi često màti, mätere itd. ali i máti, mátere itd. n. pr. küzm. 214 tej so vsi bilí stálni ednako v molítvaj i v prošńaj z ženami i z Márioν mâterjov Ježušovov, nagfl. 161 Eržika se je z lüblénov mâterjov šétala po püngradi; math. 1, 1, 118 ona po oveh rečèh nikaj drugo ne hotela znamenùvati, nego malo pritùžeńe jáko ļubèče mátere. — Sing. genet. u ugrskih Slovenaca ima ˆ na zadńoj slovci: materê: küzm. 117 kí je bio materé svoje jedinorodjeni sin, 340 ki me je odloučo z utrobe materé moje, 354 mouž je glava žené liki je i Kristuš gláva materé cérkvi, itd. itd.; glede sing. instr. materjûm u habd. ad. 77 materjúm sravni stranu 79.

Riječ pámet u Kajkavaca u padežih u kojih raste rado akcenat (˜) na drugu slovku stavi: math. 1, 1, 182 ako s pamétjum pretresemo; itd.

Digitized by Google

5. Riječi s ˝ na zadńoj slovci

imaju u goreńštini ˝ na zadńoj slovci u svih padežih u sva tri broja:

	singular	plural:
n. v. a.	stebël (čitaj stьbü)	steblï
g.	steblï	stebël (po a-dekl.)
d.	steblï	steblïm
l.	steblï	steblïh
i.	stebljö (čitaj stьbujŏ)	steblimï.

dual.

nom. voc. acc. steblï, dat. i instr. steblimä.

Ima dvije tri riječi, koje imaju naglas kao riječi od jedne slovke s ˆ na padežnom završetku n. pr. u t ë ž: levst. žup. 199 utèž, — t e ž í, f. das gewicht, die wage, 47 de se ne bi sol téhtala z u t e z m í od rumene medí; p o d v ë s t: let. mat. 1879, 132 podvèst, *í*, f. (podùst?).

Na strani 8. pod d) prije globêl dodaj: d e ž ê l = dežèla, kad što dêžel, osobito iza prijedloga: v dêžel. — na strani 51 pod 6. prije prholâd dodaj: p r i j e m â d, die pflugschleife: ravn. ab. 39 plug ali dervó, opláz, stebric, ročica, grédel, lemež, čértalo, deska, ótka, prijemád: der pflug, der pflugkopf, die säule, die pflugsterze, der pflugbaum, die pflugschar, das pflugeisen, das streichbrett, die pflugreute, die pflugschleife; na strani 114 iza deklinuju dodaj: i akcentuju.

Kug. = bukve od kug inu bolęzen goveje živine, tih ovac inu svín popissane za kmetę na povelje tę nar vikši gospodske od Joanneza Wolstajna doktarja za arcnijo inu ranocęlnost, directorja inu vučenika živinske arcnije v' cesarskim krajlevim špitali za živino na Duneji. V' Lublani 1792.

Digitized by Google

Studije

iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvatâ i Srbâ.

Napisao T. Maretić.

Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. travnja 1881.

οὐκ ἔχω εἰπεῖν πλὴν ἢ τὰ λεγόμενα.
Herodot, II. 130.

Tradicijonalna je literatura hrvatska i srpska trudom vrijednih radnika do danas dobrano na svijet izdana. Čitaća naša publika dosta čita te pučke umotvorine, ali ona slabo zna pravu vrijednost njihovu; a kako je naivna, ona i ne zna drugo nego naivno diviti joj se. Ja mislim, da je već vrijeme, da to naivno i beskorisno divljenje prestane, ako ne u širim krugovima naše inteligencije, a ono bar medju onima, koji ne čitaju samo tradicijonalnu literaturu, nego je misle i proučavati. A to će onda istom prestati, kada se naši učenjaci ozbiljno late posla i pokažu putove, kojima su ove ili one misli došle u prosti naš narod, uopće kada dokažu, da prostonarodna literatura i prostonarodno vjerovanje imadu sistematičan razvoj. Njeke su strane pučke literature naše dosta — prama neznatnome broju radnih sila — obilno ispitane, a ponajbolje jezična strana i to mukom dičnoga filologa našega g. Daničića. Priloga za estetično poznavanje pučke literature naše ima od g. Janka Jurkovića, za koje se može reći, da svatko žali, što ih nije više; a oko istorije i geneze pučkih pjesama trudiše se i trude se gg. Miklošić, Jagić, Novaković i Pavić. Tim ispitavanjima nijekati vrijednost bilo bi vrlo nepravedno i nepametno; ali bi isto toliko pravedno i pametno bilo željeti, da učenjaci naši posvete sile svoje i onim poslovima, koji jošte čekaju, tko će ih početi, tko li dostojno obavljati, a te sam poslove malo prije označio. Mislim, da

Digitized by Google

bi bilo suvišno istom potanje razlagati, da se ispitavaocu uza znatan broj dosadašnjih zbornika pučke literature ne treba bojati, da će mu rad biti nepotpun, kao da se tobože imamo još bog zna sve čemu nadati iz ustiju prostoga naroda, koji danomice gubi ne samo produktivnost, nego rekao bih i intelektualnu snagu čuvati ono, što mu je ostalo od produktivnijih i poetičnijih otaca.

Iz ovoga, što sam kazao, može svak razabrati potrebu, da se u nas počne raditi u spomenutim smjerovima. Ova moja radnja neka se smatra samo pokusom u tom poslu, koji je u nas gotovo posve nov, i ako vještaka ne zadovolji što u toj radnji mojoj, a on neka promisli, da se o ovakvim stvarima da lakše pitati nego li odgovarati, neka promisli, da ću ili ja sam, ili će drugi tko, pošto se oko ovakvih poslova u nas bolje uznastoji, naći pogrješke pa ih i ispraviti. Dobro veli g. Miklošić: „Ako ja i ne mislim, da sam odgonenuo zagonetku, opet se nadam, da će ovaj posao štogodj doprinijeti, te će se drugi tko približiti tajni, a ta je nada i jedino veselje, što ga čovjek ima oko takva posla“. (Lautlehre der slavischen Sprachen[3], 302).

Mitologijska svoja izpitavanja dovode u savez današnji učenjaci s izpitavanjima etimologijskim, jer je etimologija često jedino pomagalo, kojim se ovaj ili onaj tamni mit može razjasniti. A da samo zdrava etimologija može i mora pomagati i kontrolirati mitologijska izpitavanja, tomu je dokaz to, što je mitologija dobila istom onda znanstven temelj, kada je etimologija od prazna titranja i samovolje postala znanost i u savezu s ostalim filologijskim ispitavanjima otkrila upravo nov svijet. Genijalni učenjaci pokazaše, koji li evropski i azijski jezici činjahu njekoč cjelinu, kakov li je bio od prilike društveni život toga pranaroda, što li je on vjerovao, koliko li je napredovao izvijajuć se iz divljaštva u uljudbu. U istinu je prava naslada čitati radnje učenih ispitavalaca, koji se umješe pomoći rezultatima komparativne filologije; čitaocu se čini, kao da se i sam nalazi u onoj pradavnoj davnini, kada su nastajali miti; on u suncu vidi boga Heliosa, ὅς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει, u oblacima vidi sad goveda, sad zmajeve; munja se i njemu pričinja blistavom gujom; on čuje, što ono pjeva tužna Filomela; on čuti lepet krila Zefirovih.

Što su komparativna filologija i mitologija dvoje bliznadi rodjene u isto vrijeme, na ime u našem stoljeću, odatle se može s podpunim pravom tvrditi, da su i objekti njihova istraživanja isto tako dvoje bliznadi, koje se je skupa rodilo i skupa napredovalo, a

Digitized by Google

istom se kašnje razdvojilo te udarilo svako svojim putem, dok rodjenu braću ne sastavi opet znanost našega vijeka. To su dvoje bliznadi: jezik i motrenje prirode; postanak je jednoga nerazdružljivo spojen s postankom drugoga. Ovomu trudu nije svrha razlagati postanak jednoga i drugoga; o tom su drugi ljudi više i bolje pisali, nego bih ja umio.

Razlikovanje spola u nominâ spada medju bitna obilježja arijskih jezika; tim su prastari Arijci pokazivali veliku poetičnost. Mnogi je nas jamačno već mislio, kako to, da je „oganj" muškoga roda, „rijeka" ženskoga, a „vino" srednjega t. j. nikakvoga. To misle i razvitija djeca; samo je razlika izmedju mišljenja odraslih i izmedju mišljenja djece o toj stvari, što se djeci razlikovanje spola čini puno jasnije nego li odraslima; ja se n. pr. sjećam, kako sam u svom djetinjstvu mislio, da su Nedjelja, Srijeda i Subota njekakve ženske, a ostali dani da su mužkarci; ja dakako nijesam znao, da si moji njemački vršnjaci pomišljaju Nedjelju (der Sonntag) muškarcem. Toj je personifikaciji povod jamačno gramatički spol. Po mnijenju kompetentnih filologa već je prajezik arijski razlikovao trostruki spol, a tomu je razlikovanju bilo uzrok pjesničko motrenje prirode. Nikako nije pusta besposlica, kada se veli, da su u oba klasična jezika imena rijeka — exceptis excipiendis — muškoga spola zato, što su si Grci i Rimljani pomišljali motreći vode njekakvu naglu i žestoku silu, koja goni njihov tok, a naglost i žestina bolje doliče muškomu nego ženskomu; ni za šum rijeka nijesu oni mislili, da izlazi iz ženskoga grla, već iz muškoga. Grci su često slikali i klesali riječne bogove u prilici bikovljoj, jer im se je činilo, kao da u šumu bujice čuju riku bika, a divlji tok njekih rijeka sjećaše ih na bijesno njegovo srljanje (vidi Preller-Plew, griechische Mythologie 449). Nije teško razumjeti, zašto su imena vjetara u Grka i Rimljana muškoga roda, a zašto li su imena stabala pretežno ženskoga: vjetrovi su u svojoj sili više puta upravo strašni, zato su oni ne samo u mitologiji nego i u gramatici grčkoj muškarci, a stabla plodovitosti svojom sjećaju na žensku narav, zato je i zemlja (terra, γῆ), koja sve radja, ženskoga roda, isto tako imena pokrajina i gradova.

Nego rijetki su slučajevi, za koje mi danas možemo reći, zašto li su ovoga ili onoga spola. Zato opet ne smijemo misliti, da je arijski narod postupao samovoljno i hotomice davajući spol stvarima oko sebe. A još manje smijemo misliti, da se je narod u tom poslu ravnao po sufiksima nominativa singulara, kao što se mi

Digitized by Google

ravnamo, kad učimo koj tudji jezik; onda nije bilo učitelja, koji bi onomu narodu dovikivao, neka pazi na nominativ singulara i po njemu neka označuje spol. Valja dakle obratno misliti i reći: riječ *zub*, staroslovenski зѫбъ, nije zato mužkoga roda, što se je svršavala u staro vrijeme na ъ, nego ona se je zato svršavala na ъ, što je bila mužkoga roda; tako ćemo isto reći i za riječ n. pr. *šuma*, da se zato svršava na *a*, što je ženskoga roda itd. (Vidi: Miklošić, vergleichende grammatik, 4, 19).

Ako mi i nemožemo više u svakom slučaju odrediti, zašto je koja riječ kojega spola: to nas ni malo ne ovlaštuje misliti, da je gramatički spol u jeziku bez svojega pjesničkoga, motrenjem prirode motiviranoga uzroka. Narod je davajući stvarima oko sebe spol ujedno ih i oživljivao, „par la distinction des trois genres elle (scil. la langue arienne) donnait une sorte de vie symbolique à tous les objets de la nature inanimée". (Pictet, les origines indo-européennes, I, 46). Ali pošto su se arijski narodi odružili od zajedničke postojbine i svaki na svoju ruku razvijao jezik: onda je brzo potamnila uspomena na pjesničke motive gramatičkomu spolu u riječima, kao što je potamnila i uspomena o njekadanjoj zajednici na istoj postojbini. Ako su dakle i zaboravili arijski narodi na pjesničke motive gramatičkomu spolu, opet ne valja misliti, da oni nijesu ostali poetični koji više koji manje. A kad oni nijesu više znali razloga, zašto je ova ili ona riječ ovoga ili onoga spola, onda se je pomalo dogodio protivan proces onomu, koji je prouzrokovao razlikovanje gramatičkoga spola t. j. arijski su narodi počeli zato držati, da su stvari ovoga ili onoga spola, što su one u jeziku bile upravo toga gramatičkoga spola. A to je vjerovanje pojedinih naroda bilo često uzrok ovomu ili onomu mitu. Budući da su u rimskom jeziku riječi: victoria, pax, libertas, spes, felicitas, virtus, concordia, pietas, pudicitia, mens itd. po gramatici ženskoga spola: zato su ih rimski umjetnici prikazivali kao *božice* a ne kao *bogove;* dočim su uvijek u prilici muškoj, a ne ženskoj prikazivali personifikacije pojmova, koji su po gramatici muškoga roda: pavor, pallor, honos, bonus eventus. (Vidi o svim tim bogovima u Prellerovoj rimskoj mitologiji, str. 609 i dalje.) U Kuhnovu zeitschriftu II. ima razprava od Potta, u kojoj taj učenjak sjeća na riječi O. Jahna, da stari Grci i Rimljani prikazujući svoje bogove ili boginje nijesu gotovo nikad bili u opoziciji s gramatičkim spolom; Ἀφρώς su gdjeki umjetnici prikazivali kao ženu, jer je ta riječ po gramatici kadikad ženskoga spola; γαμός je uvijek bog, nikad bo-

Digitized by Google

ginja. Samo je jedan primjer, gdje se umjetnik nije slagao s gramatikom: χρυσός prikazan kao žena (strana 119 spomenutoga zeitschrifta).

Što se tiče Hrvata i Srba, ne može se reći, da su oni u tom pogledu toliko rigorozni, koliko su Grci i Rimljani. Ima šaljiva pjesma: ženidba vrapca podunavca (Vuk, pjesme I, 532). U toj se pjesmi pjeva, kako se je vrabac mladoženja vjenčao sjenicom djevojkom; tu je dakle pjevač ostao vjeran gramatičkomu spolu, ali mu se je iznevjerio pjevajući, da je svraka bila kum, ševrljuga prikumak, žunja stari svat, a lastavica djever. Isto tako nije ni u zagonetkama narodnim zagonetljaj uvijek istoga spola, kojega je odgonetljaj; u Novakovića (srpske narodne zagonetke) se n. pr. na str. 175 za pratljaču nalazi ova zagonetka: Drven pas na vodi laje. — Pratljača ženskoga, a pas mužkoga spola! — Valja ipak znati, da se često slažu spolovi i u pričanju narodnom i u vjerovanju. U Vukovu rječniku sub voce „bajalica" čitamo:

„Pjevaju, kako se u svatovima, kad se ženio bungur (= Grütze) čelebija taranom djevojkom, razboljeo kupus na slanini, pa mu doveli proju bajalicu, da mu baje: proja baje, kupusa nestaje".

Sličnoga bismo slaganja poslova našli mnogo i mnogo, ja ću samo još nješta spomenuti, što mi se čini osobito karakteristično, a činit će se i mojim čitaocima. Milićević u svojoj monografiji: Život Srba seljaka u Glasniku srpskoga učenoga družtva XXXVII. 136 piše, da porodilje dobro paze, na kakvo će stablo metati košulju čeda svoga, što su ga rodile; žele li, da im drugo dijete bude muško, a one meću tu košuljicu na drvo, koje je (po gramatici) muškoga roda, na priliku na orah, hrast, grab; ako li si žele žensko dijete, onda je meću na drvo, koje je (po gramatici) žensko: na bukvu, granicu (njekakov hrast), breskvu itd.

Obično se veli, da ljudi jezikom kazuju ono, što misle, da je dakle jezik sredstvo ljudskomu općenju. Nego se dogadja vrlo često, te jezik nije sredstvo očitovanju misli, nego je on gospodar misli, a to gospodovanje jezika nad mislima nije najmanje čudo njegovo, ono je u životu naroda ostavilo puno tragova. Vrlo je zgodan citat iz Bacona, što ga navodi Max Müller: „Ljudi misle, da je razum gospodar njihovih riječi, nego se dogadja i to, te riječi djeluju s uzvratnom silom na um čovječji, pak se poput luka tatarskoga odbijaju natrag na um i najvećega mudarca i mogu ljudski sud silno zamrsiti i prekrenuti.

O istinitosti svega toga neka nas uvjere ova razmatranja.

Digitized by Google

I.

Prost narod nazire kadikad u riječima njekakvu tajnu; njemu se mnoge riječi čudne čine, jer im ne zna etimologije. Narod na priliku ne shvaća, kako se može reći *opaklija*, kad ne čini ljudima ništa *opaka*, već im dobro čini, zato je on, ma i od šale, zove *dobraklija*. Sr. poslovicu u Vukovu zborniku poslovica od g. 1849 na str. 216: „nije ovo *opaklija*, već *dobraklija*, opak bio, ko joj ime nadenuo". — Prost čovjek dakako ne zna, da je riječ *opak* najprije značila: svinut, preokrenut, kriv, a poslije se je istom razvilo značenje: zao, bezbožan, (Daničić, osnove, 20: „*opak* od prijedloga, koji u slovenskim jezicima nije u običaju, *apa* = od, natrag i korijena *ak* = saviti, vratiti").

Ali u jeziku ima i takvih riječi, koje svojim zvukom vabe prostoga čovjeka, da ih etimologuje i da im tim načinom odgali tajnovitost.

Tako nas evo kod *pučke etimologije*, koju poznavaju mnogi narodi, jedni više, drugi manje. Pučkoj su etimologiji skloniji oni narodi, kojima je jezik živahniji, te se više mijenja; zato imadu Grci i Nijemci više pučkih etimologija nego li Rimljani. Pučkoj etimologiji prija takodjer obilnost jezika, jer će narod imajući puno riječi za jedan pojam lakše moći jednu riječ promijeniti te je drugoj kojoj približiti. Nego obilnost jezika sama sobom ne će mamiti naroda na etimologovanje, ako se jezik nije puno promijenio i ako mijenjanjem nije nastalo puno istozvučnih riječi; zato u staroj indskoj literaturi gotovo ni traga nema pučkoj etimologiji. (E. Förstemann u Kuhnovu zeitschriftu I. str. 1—25).

Njemački je narod riječ *sinfluot*, kako je glasila u staro doba, pretvorio u *sündfluth*, samo da stvori savez izmedju te riječi i biblijskoga pripovijedanja, da je bog poslao potop radi grijeha (sünde), a *sinfluot* znači: općenit potop. Slično je postupao narod i sa starom njemačkom riječi *multwurf* = životinja, koja prah baca, od molta = prah i werfen. Pošto se je zaboravilo na značenje prvoga dijela *mult*, narod je riječ *multwurf* pretvorio u *maulwurf*, a njeki dialekti podjoše još dalje, te se n. pr. u plattdeutschu nalazi: *mullworm*, od kuda se vidi, da je krta sämo pučko etimologovanje uvrstilo u red crva (worm = wurm), o čem dakako zoologija ništa ne zna (ibid.)

U Talijana ima takodjer dosta primjera pučke etimologije; tako su oni riječ *capitolium* pretvorili u *campidoglio*, jer su mislili, da

Digitized by Google

je u riječi capitolium prvi dio campo = polje, a drugi dio da je oglio = ulje. Ima artičoka imenom *girasole*, i narod misli, da je toj bilini domovina u Jerusalimu, koji se talijanski zove Gerusaleme (Max Müller, Vorlesungen II. 347).

Tomu bi slični primjeri u nas bili, kako si narod etimologuje riječi *nevjesta* i *svekrva;* on misli, da se ònâ zato zove tako, što je *nevješta,* a ova zato, što je *sve kriva!*

Znatniji su oni primjeri, iz kojih se vidi, kud se je sve dao narod zavesti etimologujući ove ili one svoje riječi: pučka je etimologija povod mnogim pričama narodnim.

Kod Grenobla u Francuskoj ima njekakav zvonik s crkvom, koje se je dvoje zvalo u staro vrijeme *San Verena*, a odatle je poslije nastalo *Saint Vrain.* Nego taj svetac saint Vrain postade narodu s vremenom posve nerazumljiv i narod se je mučio dovinuti se pravomu — tobože — imenu. On dakle promijeni *Saint-Vrain* u *sans venin,* i zvonik se prozove la tour sans venin (zvonik bez otrova). Jezik zamamom svojom zamami narod i dalje: odavna se na ime već misli, da je u toga zvonika čudotvorna moć; čim mu se približi otrovna koja životinja, ona mora umah poginuti. Pokusi su uvijek pobili to mnijenje, ali prost narod još jednako vjeruje u čudotvornu moć zvonika: la tour sans venin; samo su njeki promijenili svoje vjerovanje u toliko, te misle, da je zvonik imao jamačno tu moć njekad, ali danas da je više nema (Max Müller, ibid.).

U Jagićevu Arkivu (II. str. 594 i dalje) ima francuski pisana raspravica od g. Jana Karłowicza o poljskoj legendi, kojoj je pisac dao naslov: la belle Mélusine et la reine Vanda. Izmedju ostaloga čitamo na str. 602 i 603 legendu, koja je postala pučkom etimologijom. Ima na ime u Galiciji njekakvo jezero zvano *morskie oko.* (Da se jezero zove „oko", nije nikakvo čudo, sâm pisac spominje njekakvo jezero u Americi l' oeil de l' Incas, u Litvi l' oeil de la vierge, a ja bih dodao ime vira u Crnici, koji se zove „oko"; vidi: V. M. G. Medaković, život i običaji Crnogoraca, 139) Legenda veli, da je u onom kraju stanovao njekoč poljski vlastelin imenom *Morski.* On je imao kćer, kojoj zabrani udati se za njekakva magjarskoga kneza. Ona ipak podje za toga kneza i rodi s njim sedmero djece. Kad je nadje njezin otac u braku, prokune i nju i njezina muža i djecu njihovu, da se sve blago njezina muža pretvori u kamenje, da se njezina djeca utope u njezinim suzama i da se ona sama od teškoga plača pretvori u vodu. To se sve do-

Digitized by Google

godi. Od njezinih suza nastane 7 jezera, u kojima se potopi njezino sedmero djece. Za nju samu veli legenda, da je „wypłakała oczy“ te jedno oko iscurilo u jezero, koje se od toga prozove „*morskie oko*“, a to je „dénomination formée sous l' influence de l' étymologie populaire au lieu de „Morskiéj oko“ ou „oko Morskiéj“ l' oeil de la Morska, ou de la dame Morska“. O pučkoj etimologiji ima lijep člančić od dr. O. Weise u „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft XII. 203“: „Zur Charakteristik der Volksetymologie“.

Da vidimo sada, imadu li Hrvati i Srbi pričanja i vjerovanja, kojim bi bila povod pučka etimologija.

Narodi osobito rado etimologuju imena mjêstâ i to zato, da si protumače njihov postanak, da ga dovedu u genetičnu svezu s ovim ili onim dogadjajem. Tako su i u Hrvata i Srba nastale mnoge priče.

„U požarevačkoj nahiji (Golubac je) jedan stari grad na Dunavu. Srbi pripovijedaju, da ga je zidala Gjurgjeva Jerina *radi golubova* — kao golubinjak“. Vuk, rječnik, s. v. Golubac.

„U Pocerini ima jedna rijeka, koja se zove *Nečaja* i blizu nje polje, koje se zove *Pustòpolje*. Sad oni dokazuju, da je poslije kosovske bitke došao glasonoša s Kosova i našao Miloševu majku na toj rijeci kod ovaca pa joj rekao:

Nečaj više Miloševa majko!
Odbij ovce u to *pusto polje:*
Miloš ti je juče poginuo.

I od tada je ostalo Pustopolje i rijeka Nečaja“. Vuk, rječnik, s. v. dvorište. — Što znači riječ *čajati*, ne bilježi Vuk u rječniku, ali ona jamačno znači *čekati*, jer staroslovensko ѵаѧти jest = sperare, exspectare, a tako i rusko: čajat'.

„Srbi pripovijedaju, da je dečanski kralj (pošto mu je otac izvadio oči i objesio na koncu više gradskijeh vrata) izišao slijep u šetnju iza grada (Prizrena), pa ga opazio sveti Arangjel i sažalilo mu se pa se stvorio u orla i doletio te ukrao njegove oči iznad vrata i darovao mu ih i rekao: *odeči oči*. Onda je kralj pogledao i na onom mjestu načinio *Dečâne*“. Ibid. s. v. Dečani. — Što znači ono *odeči*, toga ja ne znam, a što se tiče riječi Dečani, njoj ne bilježi g. Daničić etimona, a u svome rječniku književnih starina srpskih bilježi je različito: дѣтьѵанн, дѣѵанн, дѣтѵанн, дсѵанн оу дѣѵахъ дѣтьѵамъ.

Digitized by Google

„U Jadru imaju dva manastira: *Tronoša* i *Votnjak*. Onuda pripovijedaju, da su ih gradile dvije sestre (Lazareve kćeri), pa jedna drugu zapitala (kad su se sastale), koliko je koja načinila; onda ona, što je gradila Tronošu, rekla: ja sam tek zatronošila". I od toga se nazove Tronoša. A druga rekla: „ja sam nešto načinila kao mali votnjačić (t. j. kao za voće). I od toga ostane *Votnjak*". — Ibid. s. v. zatronošiti.

„Srbi pripovijedaju, da su nekad bile dvije sestre *Vida* i *Koviljka:* pa Vida gradila *Vidojevicu,* a Koviljka grad Koviljaču, pa poslije kažu, da su ljudi zasuli Koviljaču u zemlju, kad su polazili na nekakvu vojsku". — Ibid. s. v. Koviljača. I Koviljača i Vidojevica jesu sela u Srbiji.

„*Koznik* su zidine od staroga gradića u nahiji Kruševačkoj na desnoj strani Rašnje. Pripovijeda se, da je ovaj gradić zidala Gjurgjeva Jerina, pa zbog velike visine i vrleti nije se kamenje moglo nositi do na *kozama* i zato da se nazvao *Koznik*". Ibid. s. v. Koznik.

„Uvrh Ovčara više manastira Sretenija jedna dolina zove se *mala Korona,* a više ove doline jedan zatavanak, na kome ima i mali izvor, *velika Korona,* a ispod njih zove se *Korunski dô.* Pripovijeda se, da su u stara vremena, kad su ovaj manastir najprije htjeli graditi, bacali *krunu* u nebo, da gledaju, na kome će se mjestu ustaviti, pa ondje da grade crkvu; i od toga ostalo ime *Korona*". — Ibid. s. v. Korona.

„Rišnjani pripovijedaju, da je u stara vremena, kad je Risan bio glavno mjesto u Boci, bio *tor* ondje, gdje je sad *Kotor*, pa pošto Risan propadne u more, počne se novi grad zidati *kod tora* i nazovu ga *Kotor*". — Ibid. s. v. Kotor.

„*Mojanka* je dolina izmedju Dicma i Sinja. Pripovijeda se, da su negda hajduci ovdje dočekali i pobili svatove, te ostala sama djevojka *Anka* i mati žaleći je vikala: *moja Anka!* i tako se ono mjesto nazvalo *Mojanka.* Za svjedočanstvo ovoga uzima se još i to, što se u Mojanci jedno mjesto i sad zove *ženski klanac;* a kažu, da se i greblje od svatova još poznaje (ali ja bih opet prije rekao, da je Mojanka postala od nekakoga *Mojana,* nego od *Anke)*" Ibid. s. v. Mojanka.

„Pripovijeda se, da je negda u cijeloj Dalmaciji bio jedan pop, a u Hrvatskoj jedan, pa ova dvojica sretavši se na velikoj *Popini* i ondje svadivši se, što jedan od drugoga nije mogao da živi, pobiju se, i hrvatski pogine ondje, a dalmatinski vrativši se umre na

Digitized by Google

Maloj, i od toga vele, da su se ta polja tako prozvala". Ibid. s. v. Popina.

„Pripovijeda se i pjeva, da je caru Lazaru, kad je prvi put došao napomol Ravanici, zazreo konj od nje i zbacio ga sa sebe i da se je to mjesto od onda prozvalo *Carevo Bupilo*". Ibid. s. v. Bupilo. — Sr. iz II. knjige Vukovih nar. pjesama, 210:

Pod carem (Lazarom) je konjic poskočio
I sa sebe cara obalio,
Tu se zove Carevo Bupilo,
Tako tadaj, tako i danaske.

Bùpiti znači: lùpiti, a bûpati je = lupati.

„Priča se i danas prokletstvo kraljice Jelene, koja je pobjegla od svojeg sina Dragutina i nastanila se u jednu pećinu izmedju Sotonića i Gluvog Dola u Crnici. Muž njen, kralj Stefan Rapavi, pobjegao je od svojeg sina u Bar. U pećini je živila Jelena sa njenom ćerom djevojkom i provodila život u postu i molitvi. Blizu ove pećine ima vir, koji se zove *Oko*, u kojem se prelijepa riba lovila. Crnica je bila Jelenin spailuk. Ona se pogodila sa Gluvodoljanima, da joj svako jutro ostave po jednu ribu na ploči. Sastavati se sa ljudma nije ona ćela, već bi pošla po ribu, kad nikog kod Oka nema. Jedno jutro ne ostave joj ribu; kad ona dodje na obično mjesto, a ne nadje ribu, počne zvati Gluvodoljane, koji su se dotlen zvali *Dobrodoljani:* „O Dobrodoljani!" u tri puta. Oni se pritaje kao krivci; kad se ne kćeše i trećom odazvati, ona vikne: „O Gluvodoljani! što mi ribu ne dadoste, da bog dâ, nigda je više u Oku ne ulovili!" Ona uzjaše na konja i pobjegne u *Bar*, pa je rekla: „*Bar* me odje ne ćete naći ni varati" i otud se prozvalo ono mjesto *Bar*" (V. M. G. Medaković, život i običaji Crnogoraca, 139). U listku „Vienca" 1882. br. 3. ima pričica, u kojoj si narod tumači ime sela Kukujevaca u Slavoniji.

Primjer, koji ćemo sada navesti, upravo je čudan, on je lijepa ilustracija, koliko se narod dâ varati svojom etimologijom. — U prvoj knjizi narodnih pjesama Vukovih, str. 578 čitam ovaj stih:

Ana j' moja od *gorice* bóna.

Vuk piše ispod linije: „t. j. *goropadna* (bolest), kao što sam i u govoru slušao: „pada od gore" ili „gorske bolesti". — A sada ćemo navesti iz Vukova rječnika riječi, koje nam mogu razbistriti to mjesto; *gòropâd* f. die Raserei, furor; ustaj mati, ustaj goropadi! — *gorȍpadan* rasend, ungestüm, furiosus; — *goropáditi se* rasen, furere; — *gorȍpadnîk* der Rasende, furiosus; — *goropádjênje* das

Digitized by Google

Rasen, furor; — *gòra* 1. das Gebirge, mons, 2. der Wald, silva, 3. die Fallsucht, epilepsia: pada od gore; — *gòrica* 1. dim. v. gora, 2. die Fallsucht, epilepsia; — *gòrskâ bölêst* die Fallsucht, epilepsia. — U staroslovenskom se jeziku nalazi riječ **горѣ** i znači malum, isto znači ruska riječ: *góre* i češka *hoře*. *Goropad* dakle znači po svom postanku: padanje u zlo, u **горѣ**, otale se je razvila fraza: padati *od gore*, a otale napokon *gorska bolest*, kao da dolazi iz gore t. j. planine! Nego bi se moglo tumačiti i ovako: za pojam te bolesti stvorena je riječ *gorica* (s istim sufiksom, koji se vidi u: gronica, groznica, žutica, žućanica, sušica), a kad se je zaboravilo, da riječ gorica (u tom značenju) stoji u savezu s riječima: goropad i **горѣ**, onda je počeo narod i riječ *gora* upotrebljavati za epilepsiju, kao da je „gorica" deminutiv od „gora".

Kad se govori o pučkoj etimologiji, ne može se zaboraviti ni ime slavnoga junaka srpskoga Miloša. Narod ga danas zove dvojako: *Obilić* i *Kobilić*, a još je znatnije to, što oba ta imena imadu pučku etimologiju. Miloš se je po svoj prilici zvao *Kobilić* i to je „bez sumnje pravilno, jer medju grbovima starijeh porodica srpskijeh nalazimo i grb Kobilićev, a na njemu stoji kobilska glava. On se po tom morao zvati Kobilić, kao god što se i Jablanovići tako nazivahu po jablanu na grbu njinom stojećem, i Zmajevići po zmaju" (Matija Ban u „Dubrovniku" 1867. str. 144). Ja bih tomu dodao, da stare hrvatske narodne pjesme iz kikla kosovskoga zovu Miloša *Kobilovićem*.

Ako je Kobilić ili Kobilović pravo prezime Miloševo, onda je pučka etimologija toga prezimena svakako stara, a nalazimo je u II. knjizi narodnih pjesama Vukovih, str. 239:

Jesi l' čuo, gdje pričaju ljudi,
Gdje j' Miloša *kobila* rodila,
A nekaka sura bedevija,
Bedevija, što ždrijebi ždrale?
Našli su ga jutru u ergjeli,
Kobila ga sisom odojila,
S toga visok, s toga snažan jeste.

Uspomena Miloševa postane s vremenom narodu sveta i on promijeni njegovo prezime „Kobilić" u „Obilić" držeći grjehotom tolikoga junaka nazivati po kobili. Pučka je etimologija pritekla i imenu „Obilić" u pomoć, te ono potisne staro i pravo ime „Kobilić". Tu etimologiju i s njom spojenu priču narodnu pripovijeda Vuk u rječniku s. v. „obil" ovako:

Digitized by Google

„Srbi pripovijedaju, da je silni Stefan loveći po Ceru ugledao na jednom mjestu, gdje se grane od drveća i dolje savijaju i gore uzvijaju. Kad dodju na ono mjesto, a to dijete kod nekoliko ovaca udarilo svoju sjekiru u kladu pa leglo na ledja te spava: kad dihne iz sebe, onda se grane uzvijaju u visinu, a kad povuče paru u se, onda se savijaju k zemlji. Kad to vidi car, začudi se, pa pruži ruku s konja, da mu uzme sjekiru, ali hoćeš! ne može da je izvadi iz klade. Brže bolje sjašu sluge i vojvode s konja, ogledaju svi redom objema rukama, da izvade sjekiru iz klade, ali je nijedan ne može ni pomaći. Onda probude dijete i zapita ga car: „Kako ti je ime?" A ono odgovori: „Miloš". — „Imaš li oca i majku?" — „Majku imam, a otac mi je umr'o". — „A gdje ti je majka?" — „Eto je tamo dolje u selu kod kuće". — „Ajde da nas vodiš kući". — „Ne mogu od ovaca". — I tako ga kojekako namole, da potjera ovce i da podje pred njima kući. Sad su oni radi znati i vidjeti, šta će on raditi sa sjekirom, kako će je izvaditi iz klade; ili će je onako ostaviti. Kad Miloš krene ovce, a on uzme sjekiru jednom rukom i zametne na ramo. Kad dodju kući, Miloš odmah ostavi ovce i nepoznate goste, pa zamakne medju zgrade da traži majku. Pošto car sjaše s konja, podje i on za Milošem, da gleda, da mu se gdje ne sakrije; kad pogleda kroz brvna u jednu zgradu, a to mu majka mijesi hljeb, a prebacila desnu sisu preko lijevoga ramena, a lijevu preko desnoga, te on ostrag sisa. Onda car reče: „Medjer *obila* majka rodila obila junaka". — Car uzme Miloša od majke, i odvede ga svome dvoru i od toga se nazove *Obilić*".

Iz primjera do sada navedenih vidjesmo silu pučke etimologije, u koliko nam se ona pokazuje u pričanju; vidjesmo, da su mnoge narodne priče izazvane samo pučkom etimologijom i ničim drugim. U takvim pričama počinja narod — dakako ne znajući — pogrješku, koja se u poetici i stilistici zove ὕστερον-πρότερον; on na ime misli, da je čin pripovijedan u pripovijetci stariji od imena mjesta ili osobe, o kojoj je govor, a ono je obratno.

Pučka etimologija, kako nas uče navedeni primjeri, stoji u tom, što narod postanak jedne riječi tumači sličnom drugom riječju. Sličnost dviju riječi — *paronomazija* — zavodi narod još i dalje i djeluje na razum naroda s puno jačom silom. Narod na ime vrlo često dovodi u kauzalni savez onakve stvari, koje nemaju medju sobom ništa zajedničkoga do imena, a i samo je ime jedne stvari tek malo slično imenu druge stvari: ta je sličnost više puta samo

Digitized by Google

umišljena. Ele narod na sličnosti riječî, bila ona prava, bila umišljena, gradi svoja pričanja i vjerovanja. Tim ćemo se sada zabaviti.

Kako nam narod rado motri trave i kako je mnogih njih u sto slučajeva iskusio ljekovitost ili škodljivost, nije čudo, da će se malo koja pa ma koliko neznatna travka naći, kojoj on ne bi — poput Adama u raju — dao ime. Nijesu samo današnji Hrvati i Srbi takovi, i njihovi su djedovi puno motrili bilinsko carstvo; zato i jesu imena bilina iz davnih vremena, a ne istom od jučer. Djedovi su naši i pradjedovi dobro znali, zašto su koju bilinu ovako ili onako nazvali; ali unuci su to po malo zaboravili i imena, koja su djedovima bila posve jasna, postadoše unucima tamna. Unuci stadoše misliti, od kuda ovoj ili onoj travi baš takvo ime i misleći tako nadjoše u jeziku gdjekoju riječ, koja se je glasovno podudarala s imenom koje trave. Tada oni pomisliše, da su ta trava i ona istozvučna stvar u savezu, jer od kuda bi se inače trava baš tako zvala? — Takvo je raison-ovanje izvelo krivu konkluziju, a ova opet krivo vjerovanje. Ali prijedjimo k primjerima.

Ima trava, koju narod zove *miloduh*, a znanstveno joj je ime *ligusticum levisticum*. Ime je „miloduh" razumljivo, da ne može biti razumljivije; narodu nije jamačno trebalo dugo tražiti paronomastičnih riječi; one su se same nadavale. Narod spoji riječi: milo, milost, milovati, milovanje" itd. s riječju „miloduh" te podje i dalje, poče na ime misliti i vjerovati, da miloduh radja milost t. j. ljubav. Zato slavonska udavača gleda svatove, kad dolaze, kroz stručak *miloduha*, da *omili* mladoženji (Luka Ilić, narodni slavonski običaji, 74).

Koliku i kakvu moć pripisuje narod cvijeću, vidi se iz prve knjige Vukovih narodnih pjesama, str. 468. Ljuba nema s mužem djece, a mati je pita, kako da je muž ne otjera zato od sebe, tada kći odgovara:

Ne budali moja stara majko,
Kako bi me oterao Pavle!
Kad sam prvu večeru donela,
U večeri devetora bilja:
Miloduha, da se *milujemo*;
Kalopera, da me ne *otera*;
Ljubičice, da me svagda *ljubi*;
Karanfila, da se ne *karamo*;
Čubra cveća, da me dobro *čuva*;
Bosioka, da m' ne smeće *s oka*;
A *nevena*, da mu srce *vene*;
Samdokasa i okoločepa.

Digitized by Google

Na str. 467 iste knjige čitamo ovu pjesmicu:

Uzori, Maro, ravnine,
Te posij svoje jadove:
Ako ti nikne žut *neven*,
Uveni dušo za mnome;
Ako ti nikne *bosiljak*,
Dodji mi *bosa* po noći;
Ako l' ti nikne *ljubica*,
Ljubit ćemo se do veče.

Cvijet je *ljubica* cvijet *ljubavi* i *ljubaznosti* jamačno samo radi paronomazije:

A onim ostalim (scil. podaj)
Po kitu ružice,
Po drugu *ljubice*,
Neka su rumene
Kao i ružica;
Neka su *ljubezne*,
Kao i *ljubica*. (Vuk, Pj. I. 102).

Ime trave *odòljana* ili *odòljena* (Vuk u rječniku veli: *nekaka trava;* čini se dakle, da je nije poznao, ali Jukić u svom „Bosanskom prijatelju" II. 186 zove tu travu latinski *Valeriana* [officinalis]) sjeća prostoga čovjeka na glagol *odoljeti, odolijevati,* te on misli, da tom travom možeš odoljeti svakomu zlu; zato i veli pjesma:

Da zna ženska glava,
Što j' *odoljan* trava,
Svagda bi ga brala,
U pas ušivala,
Uza se nosila. (Ibid. 149).

O *odoljenu* piše jošte Vuk u rječniku s. v. *odumiljen:*

„neka trava. *Odoljen* kažu, da je vrlo jak (kad se daje bolesnicima), te kao što bolesti *odoli* na prečac, tako i bolesniku može nauditi, zato uza nj daju pomalo i odumiljena".

Sirote djevojke povjeravaju žar srca svoga travi *omanu* (Inula helenium). U oči Gjurgjeva dne spremaju one tu travu na posebno mjesto i govore ove riječi: „*omane,* brate rodjeni, *pomami* toga i toga (koga ona želi) za mnom". Milićević u Glasniku srpskoga učenoga družtva XXII. 94 i u knjižici: Zimnje večeri, 92.

Ime je trave *bujače* zamamilo narod, te on misli, da je voda te trave dobra ženskinju za kosu, jer da raste od toga t. j. *buja.* (Milićević, Glasnik XXII. 193).

Digitized by Google

Drijenu pripisuje narod moć, da može učiniti, da se čovjeku ne *drijema,* kad ima posla. Evo što piše o tom Vuk u rječniku s. v. lijen:

„*Lijen* mjesto *lijenost* (da bi se složilo sa *drijem* i *drijen*) u ovijem riječima: ja kad vidjeh zelen *drijen,* predadoh mu vas moj *drijem* i *lijen,* koje ugledavši u proljeće prvi drijen s cvijetom rekne u Boci onaj, koji je rad, da mu se *ne drijemlje* onoga ljeta".

O travi *sporišu* (Verbena officinalis) piše Vuk u rječniku ovo:

„Ova trava u Srijemu meće se u krastavce, kad se kisele, da su zeleni, u ambar, u brašno, u tijesto, da je *sporije;* na svadbi gdješto je drže pod stolom, da mladenci ostanu mladi i zeleni". (Ja bih rekao zato, da *sporo* dodje starost, ili da im ta trava *spòrî,* da budu napredni, jer *sporiti* jest = gedeihen machen, befördern, augere). -- O toj istoj travi čitamo u Milićevića (Glasnik XXXVII. 143), da je jedu bolesnici, koji žele otresti se groznice, valjda opet zato, ne bi li im sporiš *nasporio.*

Čudotvorna je moć i u trave *povratiča* (tanacetum vulgare). Nju daju pomiješanu sa solju dojilji, koja nema dosta mlijeka, da bi joj se ono *povratilo* (Milićević, Glasnik XXII. 161), a miješaju je i s travom papracom (a to je drugo ime za *sporiš*) te meću kravama u mekinje, da daju dosta mlijeka (Milićević, Glasnik LXXVII. 176) t. j. da im se ono *povrati* od povratiča, ili ako ga imadu, da im ga papraca = sporiš *naspori.*[1]

Da se bolesnik izbavi *uloga* (kostobolje), on ga predaje *glogu:*

„Pečen ili nepečen kolačić od kukuruznog ili pšeničnog brašna odnese bolesnik kakvom *glogu* držeći ga na onom mestu, gde boli. Tim baš mestom, koje ga boli, tri put dirne u glog govoreći: „U *glog ulog,* a u telo *odlog*". Sad onaj komadić ostavi na glogu, da ga tice pojedu, a on ne obziruci se ide kući". (Milićević, Glasnik, XXII. 187).

Ne će li i u trave *dobričevice* biti lijeka? ta ime joj već sluti na *dobro.* Kad kome ispuca koža, onda bajalica baje bolesniku, a kad bajanje svrši, uzme travu *dobričevicu* i zapali, pa je tako zapaljenu metne u vodu te ugasi. Ova se trava previja na otoke". — Svaki će čitalac priznati, da se dobričevica uzima samo za to,

[1] Vuk u rječniku ima: „*pàprac* m. u Srijemu, die schafgarbe, achillea millefolium, cf. *sporiš*". Za tim odmah dolazi: „*pàpraca* f. u Dubr. dim. v. paprat, das goldhaar, polytrichon". Ja opet mislim, da je Milićevićeva *papraca* samo uzgredan oblik mjesto *paprac* = sporiš.

Digitized by Google

da bolesniku bude od nje *dobro*. — Možebit je *dobričevica* ona ista trava, koju ima Vuk u rječniku pod imenom *dobrìčava trava*, Gundelrübe, hedera terrestris.

Da bi pustila glavobolja, misle, da je dobro omotati glavu dvjema travama: *konjušnicom* i *razgonom*. (Milićević, Glasn. XXXVII. 144). Zašto uzimaju travu konjušnicu, toga ne bih znao reći. — *Razgon* uzimaju za cijelo zato, da bi on *razgonio* pa i razagnao glavobolju.

Vuk u rječniku navodi travu *izijed*, za koju veli, da joj je list kao u jagoda, a cvijet joj je žut. Tamno mi je ono, što on veli: „kad koga iziju vještice, ima nekakva trava od izijedi.“ — Milićević (Glasn. XXII. 179) piše ovo: „Ako (ništa) ne pomogne, bajalica ima običaj reći: oživeli su uroci u njemu, niste me ranije zvali“. Sad se još traži trava od *izedi*. Kad nadje tu travu, ona najpre nameni t. j. reče: „kaži mi, ili si na život, ili na smrt?“ Kad je iskopa, ako vidi, da je mesnata, cela, jezgrovita, onda je na život i bolesnik će ozdraviti; ako li bude načeta, čisto kao suha, šuplja, trula i pokvarena, tada je na smrt, i bolesnik će, jeo il ne jeo, umreti.“ — U Kukuljevićevu Arkivu I. 220 čitamo: „Kada dête noću plače, misle, jedu ga vještice — traže dakle travu, što se zove *vještički izêd*, pak ju steru po bešiki i njom dête napajaju.“ — Kako se vidi, narod travu *izijed* dovodi u savez s bolešću, koja je prouzročena vještícama, jer su one bolesnika *izijedale*.

Travu „chelidonium maius“ zove narod: *rösopas* ili *rùsa*, ali se i njekakve kraste, koje se ispinju po obrazu, zovu: *rùsâ bôlêst* ili na prosto *rusa*. Nije dakle nikakvo čudo, ako narod te kraste maže travom rusom nadajući se, da će ih tako nestati. (Vuk u rječniku s. v. rusa bolest).

Paronomazija je puno djelovala na um Hrvata i Srba i pri imenima kršćanskih svetaca i svetkovina i odredila pravac njihovim vjerovanjima i pričanjima. Ta su imena dvoje vrsti: ili su čisto narodna, n. pr. bogojavljenje, ili su tudja, n. pr. Prokoplje. Narodna su imena zato bila povod narodnomu pričanju ili vjerovanju, što njima crkva izrazuje uspomenu ovoga ili onoga čina iz istorije kršćanstva, a narodi obično pokazuju slabo volje za apstraktno mišljenje, te rado čine sve ono konkretnim, što im kršćanska vjera nalaže vjerovati. Tako ima puno pobožnih čitalaca biblije, koji ni najmanje ne dvoje o realnoj eksistenciji razbludnoga sina, deset djevica, milosrdnoga Samarijanina itd. (Vidi: E. B. Tylor, die Anfänge der Cultur, njemački prijevod od Sprengela i Poska, I, 407).

Digitized by Google

Ime Christophorus Χριστοφόρος znači Hristonos t. j. koji Hristosa od same pobožnosti u srcu nosi; ali od toga apstraktnoga shvaćanja stvori legenda konkretum i priča, da je taj svetitelj nosio jednoč preko vode sama Hristosa. (Max Müller, Vorlesungen, I. 506).

Tako je i u našega naroda nastalo poznato ono vjerovanje, da se noću u oči *bogojavljenja* otvora nebo t. j. bog se otvora i javlja. Metaforski je nebo = bog, i po tom je bogojavljenje = nebojavljenje. Narod je riječ bogojavljenje shvatio posve konkretno ne misleći na apstraktno tumačenje kršćanske crkve, kojoj je bogojavljenje ili *Epiphania Domini* uspomena, kako je bog objavio svoju milost.

Pravoslavna crkva ima jamačno razlog, zašto treću Nedjelju pred Božićem zove *Djetinjci*, drugu *Materice*, a treću *Oce*. Nego narod je iz tih imena stvorio običaje, koje navodimo po Milićeviću (Glasn. XXXVII. 121): „Na *detinjce* vezuju *decu* te ih matere otkupljuju jabukama, kruškama, orasima, suvim šljivama itd., na *materice* to čine sa ženama, koje su *majke*, a ocima samo pomenu, ali ne vezuju oceve, i oni kupe ribe ili drugo što za jelo te se malo bolje ruča". (Vidi i u Vukovu rječniku s. v. „materice" i „oci", vidi i Kukuljevićev Arkiv XI. 266, od kuda se vidi, da tako rade i katolici u Bačkoj).

Čisti se *ponedjeljnik* ima jamačno razumjeti u duhovnom smislu, ali narod misli, da je na taj dan dobra zgoda, da se čisti uopće sve, što je dotle bilo nečisto. „Na *čisti ponedjeljnik* polaze deca u školu prvi put, da bi bila čista od svake rdjavštine; toga dana se i šišaju prvi put." (Milićević, Glasn. XXXVII. 112). — „Obično se taj dan svi mrsni sudovi ispaštaju; sve se pere i *čisti;* mnogi se lonci, koji su se napili masti, metnu u vatru, te sva mast izgori u njima i oni stanu beli, kao da su novi." (Milićević, Gl. XXII. 81.)

U Miklošićevu leksiku nalazimo riječi: **крѣсъ** = τροπή temporum mutatio i **крѣсины** f. pl. = solstitium, a tomu odgovara naše *krësovi;* tako se po Vuku zovu tri dana prije i tri poslije Ilijna dne; Vuk u rječniku nadalje veli, „žene ovijeh dana ne će košulja da peru, jer kažu da bi *iskresale*" (t. j. izlizale bi se, iskosile bi se). To je vjerovanje moglo samo tim nastati, što je narod zaboravio značenje prastare svoje svetkovine, koju je slavio u ljetu u slavu sunca i to u one dane, koje naši koledari zovu solstitijalne. Oganj, koji se u večer u tu slavu pali, zove se *krijes*, koja riječ za pravo znači: ustanak, probud; sr. u staroslovenskom: **въскрѣсати**, **въскрѣ-**

Digitized by Google

СНѦТИ ἐγείρεσθαι excitari, **КѢСКРѢСИТИ** ἐξεγείρειν, ἀνιστάναι excitare (Vidi Miklošićev leksik).

Kadkad je narod nehotice, pometnjom našao imenu kojega svetitelja paronomaziju i na njoj sazdao svoje vjerovanje. Tako ima legenda o svetoj djevici Ursuli, da je ona podnijela mučeničku smrt s jedanaest tisuća svojih drugarica. Broj 11.000 preogroman je i vrlo sumnjiv; zato će biti pravo mišljenje onih, koji vele, da je to nastalo zato, što su stari koledari na dan svetice pisali: Ursula et Undecimilla VV. MM. to jest Ursula et Undecimilla Virgines et Martyres, Ursula i Undecimila Djevice i Mučenice. — Ursulinoj je drugarici bilo ime Undecimilla (t. j. jedanaesta kći, deminutiv od: Undecima, koje stoji prama muškim praenominima: Quintus, Sextus, Decimus), a početniku je legende ta riječ zvučala kao: undecim millia te je čitao u koledaru: Ursula et undecim millia VV. et MM. t. j. Ursula i 11.000 Djevicâ i Mučenicâ. (Max Müller, Vorlesungen I. 507.)

Tako bih rekao, da je pometnjom nastalo jedno vjerovanje u našega naroda. Vuk na ime u rječniku s. v. Ivanj dan piše:

„Srbi pripovijedaju, da je Ivanj dan tako veliki svetac, da na njega sunce na nebu triput od straha stane.“

Vukova se vijest popunja i razjašnjuje vijesti Milićevića, koji veli (Glasn. XXXVII. 118):

„Ivanj dan, neki zovu i: sveti *Jovan igritelj*. Neki misle, da mu je ovo ime dato zato, što je on tako veliki svetac, da na njegov dan samo sunce po tri puta *zaigra;* a drugi opet zato, što je on *zaigrao* u utrobi majke svoje, kad se ona srela i poljubila sa svetom bogorodicom.“ (Isporedi: Luka I. 41: καὶ ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἡ Ἐλισάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς. — *subsiliit* foetus in utero eius. — *zaigra* dijete u utrobi njezinoj, Vukov prijevod).

Ja mislim, da je epitet *igritelj* dodan svetitelju zato, što je on *zaigrao* u utrobi materinoj, te je poslije istom narod zamijenio svetitelja Ivana sa suncem i počeo vjerovati, da ono na njegov dan *igra*. To je tim vjerojatnije, što je praznik svetoga Ivana ujedno praznik sunčeva krijesa, komu se je iz starih slavenskih vremena sačuvalo u pojedinih slavenskih naroda što jasnijih što tamnijih reminiscencija.

Da u Hrvata i Srba ima dosta paronomazija, po kojima si oni tudja imena kršćanskih svetaca na svoju tumače i na tom osnivaju gdjekad pričanja i vjerovanja, to je tim manje čudo, što narodi

Digitized by Google

uopće rado preokreću tudje riječi tako na svoju, da dobiju i u njihovu jeziku njekakvo značenje, koje nema nikakve zajednice sa značenjem tih riječi u tudjem jeziku. Tako su n. pr. Nijemci francuskoga gjenerala *Dumouriez-a* zvali Dummerjahn; mjesto „antichrist“ može se čuti u Nijemaca „endechrist“, mjesto „gastrisches fieber“ čuje se „garstiges fieber“, mjesto „Jesuiter“ čuje se „Jesuwider“ itd. (Vidi u spominjanome članku E. Förstemanna.) Ruski narod veli: *mirodërъ* mjesto *maraudeur*, on veli: *gustarъ* mjesto: *augustъ* itd. (Afanasjev, op. cit. III. 672.). Tako se u Vukovu rječniku nalazi: *mìlôjka* mjesto *majolica*, *vilindar* mjesto *Hilendar*, *koljivo* (staroslovenski коливо) mjesto grčkoga κόλυβον, *praviledja* mjesto *privilegium*, *metanija* mjesto μετάνοια, *gazimir* mjesto *Casimir* (njekakvo sukno), *Drinopolje* mjesto *Adrianopolis*. U pripovijetkama sabranim od Vuka Vrčevića čitam na strani 212: *vilozov* mjesto *filozof*. Ja sam u svoje djetinjsko doba mjesto *obrstar* (njemački: Oberst) slušao, dakako u šali, *obližtur*. Jagić u svome arkivu u razpravi: die südslavischen volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung (II. 437 i dalje i na strani 743) dokazuje, da je riječ *vrzino kolo* (ili *verzilovo kolo* u jednom tekstu XIV. vijeka) postalo od *vergilovo* ili *virgilovo kolo*.

Lijepu bilješku nalazimo u knjižici Stjepana Ljubiše: Pričanja Vuka Dojčevića, str. 101: „U crkovnome pjevanju u grčkom jeziku stoji na: „trisvjatoe“ peti put riječ δύναμις, što znači, da se jače pjeva. U slavenskomu neko preveo tu riječ kao: силенъ, pak su njeki stari popovi navikli uz: свати боже peti put dodati riječ: силенъ mjesti da podignu u pojanju bolje glas. Puk tu riječ okrenuo na svoju ruku, pa kad mu ko silimice štogod nameće, a on reče: *dakle silom svjati bože*“.

Iza ovolikih primjera, gdje narod tudje riječi prekraja na svoju, bilo bi pravo čudo, kad on ne bi bio dirnuo i u tudja imena svetaca. A to je on dosta puta učinio. Da vidimo.

O svetom Prokopu pripovijeda Vuk s. v. Prokoplje u svom rječniku ovu pričicu: „Pripovijeda se, da je nekakav Turčin hulio na ovoga sveca, pa mu sva djeca pomrla, pa onda kazao nekakome Srbinu: ono vaše *prokopa* sva moja djeca *pokopa*. Zato kažu, da i Turci praznuju ovaj dan“.

Radi paronomazije: *Luka* — ruka, *Toma* — doma nastalo je u Crnoj Gori blagoslivljanje iliti dobra molitva, koju otac daje kćeri, kada izlazi iz njegove kuće i stupa u kuću svoga sudjenika. Otac joj uz drugo i ovo govori: „Ajde s bogom djevojko! Da te srete

Digitized by Google

sveti *Luka*, da ti obrne svaka dobra *ruka;* da te srete sveti *Toma*, da dodješ u dobri čas *doma!* (Medaković, op. cit. 47).

Običaj *varice* (o kojoj će se poslije još govoriti) nastao je jamačno samo zbog paronomazije: *Varvara, Varica* — i *variti* (t. j. kuhati). Zato narod drži dan svete *Varvare* iliti *varice* osobito zgodnim, da onda *vari* štogodj i iz toga pogadja budućnost (a zato se najzgodnije narodu čini žito), kao da je sveta *Varvara* zaštitnica *varenja.* Paronomazija je izvela igru riječi: Varvarica vari, a iza toga su nastala dva stiha: a Savica ladi — Nikolica kusa (Vuk, rječnik s. v. Varica).

Velik je upliv paronomazije i u običaju, koji se je slavio njekoč u oči Lazareve Subote. Vuk piše o tom ovako u svom rječniku: *Lazarice* f. pl. Do skora je bio običaj u Srbiji (a može biti da je gdješto i sad) da idu *Lazarice* (nekoliko djevojaka) uoči Lazareve Subote od kuće do kuće i pjevaju pjesme od Lazara (onoga, što ga je Hristos vaskrsao). Po Srijemu i danas skupe se djevojke uoči Lazareve Subote i stanu u kolo, a pruže ruke od sebe, pa dignu malo dijete muško, te ide preko ruku, a one pjevaju:

Lazi, lazi, Lazare!
Te do*lazi* do mene,
Privataj se za mene:
Za svilene rukave,
Za svilene marame,
Za klečane kecelje".

Dakle u oči *Lazareve Subote* dobro je pjevati nad muškim djetetom i nazvati ga *Lazarom*, jer će moći *laziti* t. j. hoditi.

Mi smo već spomenuli, što je dobro od bolesti *ruse;* ali tu bolest gledaju već unaprijed da uklone, i to tim, što na *Rusalnu Nedjelju* (koja je „od Trojica do pokladâ", u Dubrovniku zovu *Rùsâlje* Nedjelju πεντηκοστῆς) ništa ne rade „da maloj deci ne izlazi *rusa*". (Milićević. Glasnik XXII. 99).

Paronomazija je takodjer uzrok, te narod s imenima svetaca dovodi u savez poslove svoje ili poslove prirode. Teško da će ikoji slavenski narod imati tomu toliko primjera, koliko ih imade ruski narod. Ja ću sada navesti njekoliko njih iz knjige Afanasjeva (poet. vozzr. III. 672 i dalje):

„Na *Srêtenье* (2. Fevralja), po narodnomu povêrьju, zima sъ lêtomъ *vstrêčaetsja*; vъ *Martê* mêsjacê solnce načinaetъ *maritь* t. e. pripekatь zemlju, ot čego nadъ neju struitsja parъ; no po utramъ ešče prodolžajutsja morozy (utrenniki), kotorychъ so dnja *sorokà*

Digitized by Google

mučenikovъ (9. Marta) byvaetъ *sorokъ*; dumajutъ čto vъ etotъ denь vozvraščajutsja izъ virija sorokъ raznychъ ptašekъ, a *sorôka* načinaetъ stroitь gnêzdo i kladetъ vъ nego sorokъ paločekъ. — — 12. Aprêlja Vasilij *Parijskij* zemlju *paritъ*. — — 2. Maja posvjaščennoe pamjati knjazej *Borisa i Glêba*, krestьjane nazyvajutъ *baryšdenь*, vslêdstvie sozvučija imeni *Borisъ* съ slovomъ *baryšъ* (= dobitak); torgovcy starajutsja togda prodatь čto nibudь съ vygodoju, daby vo vesь godъ torgovatь pribylьno. „Borisъ i Glêbъ zasêvajutъ chlebъ". — 10. Maja na Simona *Zilota* sobirajutъ travy = *zilьja*, kotorymъ po mnêniju poseljanъ soobščaetsja togda osobennaja celêbnaja sila, iščutъ *zolota* (kladovъ) i sêjutъ pšenicu, čtoby ona urodilasь i vyzrêla aki *zoloto;* uvêrjajutъ ešče, čto chlêbъ, posêjannyj vъ *čistyj* četvergъ roditsja *čistym*ъ bezъ sornychъ travъ. Naprotivъ, kto sêetъ rožь na mučenika *Vassu*, u togo neprêmenno zaglušatъ ee *vasilьki*. — 1. Vъ denь obnovlenija *Caregrada* (11. Maja) poseljane ne rabotajutъ, opasajasь, čtoby *carь gradъ* za nepočtenie kъ ego prazdniku ne vybilъ zelenêjuščago na poljachъ chlêba. — — Na Konstantina i *Elenu* (Alëna — dlinnye lьny, lenosêjka, 21 Maja) sovêtujutъ sêjatь *lёnь*, a na *Makavêevъ* (1. Augusta) sobiratь makъ. — 1. Sentjabrja *Semenovъ* prazdnikъ i potomu vъ etotъ denь grêšno zasêvatь *sêmena*, 14. Sent. na *vozdviženье* stanovitsja cholodno, ptica uže na otletъ *dvinulasь*".

Sličnih tomu primjera imade i u nas, ako i ne u onolikoj mjeri, u kolikoj ih ima ruski narod. Evo tih primjera.

Blagovijest je po narodnom shvaćanju proljetna svetkovina; za njom je zima, a pred njom su lijepi proljetni dani; zato se i veli: Blagovijest — pripovijest (Vuk, u rječniku i Bosanski prijatelj I. 122), t. j. zima već spada u prošlost, o njoj se može još samo *pripovijedati*. Ima i poslovica: Blagovijest — goveda u obijest (Bosanski prijatelj, ib.), ili malo šire: Blagovijest — goveda u obijest, a čobani u nesvijest (Novaković, op. cit. 53). — Riječ je *blagovijest* osim toga dala, kako ja mislim, povoda vjerovanju, da novci t. j. *blago* u zemlji gòrê noću u oči Blagovijesti (Ilić, op. cit. 124).

Sveti Luka, Mrata (= Martin) i Toma zimski su sveci, ako nije bilo prije zime, a to je oni donesu: Sveti *Luka* snijeg *zahuka*, ili: sveti Luka u nokte uka (Vuk, poslovice, 281). Sveti *Mrata* snijeg za *vrata*. Sveti *Toma* ćera planinke *doma* (Ibid).

Sveti se *Jeremije* čini narodu zgodan svetac, da protjera *zmije*, za cijelo samo radi paronomazije. „U Podibru se sva seoska omla-

Digitized by Google

dina skupi kod jedne kuće na sredokraći, i svako ponese zvono, kotao i tepsiju, pa se svi zajedno krenu na desno, i sve kuće i polja obidju zvoneći i pjevajući pjesmu:

Jeremije uz polje!
Bežte zmije u more!
Koja zmija ostala,
Oči svoje izbola,
Na dva trna glogova,
Na četiri šipova.

Ovo čine zato, da bi oslepile zmije te da ne ujedaju marvu preko leta." (Milićević, Glasn. XXXVII. 117).

Slično piše u rječniku i Vuk, ali kraće: *Jeremijev dan*, h. Jeremiasfest (9. Mai), dies st. Jeremiae festus. U Grblju onaj, koji je rad, da mu onoga ljeta zmije ne dosadjuju, na Jeremijev dan u jutru lupajući oko kuće u prosulju govori: Jeremije u polje, a sve zmije u more!"

U imenu sveca *Jelesija* čuje narod glagol *sijati*, a u imenu *Vîda* glagol obići (obidem). Tako je nastala poslovica: „*Jelesije* proso *sije*, ide *Vide* da *obide*, i to znači, da se proso sije oko Vidova dne, jer je sveti Jelesije 14. a Vidov dan 15. Junija" (Vuk, rječnik, s. v. Vide).

S malo prije navedenom ruskom paronomazijom o *Sretenju* slaže se sasvim ono, što je zabilježio Milićević (Glasn. XXII. 138): „O *sretenju* kaže se, da se *srelo* leto i zima".

Krstov je *dan* petoga Januara, a seljaci misle, da se toga dne *krste* ili križaju vjetrovi, „koji osvoji taj dan, duhat će najviše te godine" Milićević, Glasn. XXII. 127 i XXXVII. 132).

Bogojavljenje se osobito u katolika zove takodjer *vodokršte*. Općenito se misli, da je o vodokrstu prošlo polak zime i zato se veli: *vodokršte* — zimi oko *pršte* (Vuk, poslovice, 37) ili: na vodokršte zimi oko ispršte, a na poklade i drugo joj ispade (Daničić, poslovice, 67).

Što slavi crkva na dan *preobraženja*, to znamo svi, ali prosti narod veli, da se taj dan počima *planina preobražavati* t. j. lišće joj žuti i odpada (Vuk rječnik s. v. „preobraziti se" i Milićević, Glasn. XXXVII. 120).

Oblik imena svetoga Bartola: *Vrtolomija* sjeća narod na *vrt;* zato se i veli, da je kupusu zapovjedjeno, da je na *Vrtolomiju* (11. Juna) u *vrtu* (Milićević, Glasn. XXXVII. 118).

Digitized by Google

Kada narod paronomazije radi pripisuje, kako smo vidjeli, mnogim travama ljekovitost i kad on na praznike njekih svetaca obavlja ove ili one poslove misleći, da će mu biti više blagoslova, nego da ih u drugi koji dan obavi, jer mu već samo ime svečevo obećava blagoslov, — zato se nemamo čuditi, kad narod i gdjekim vlastitim imenima pripisuje osobitu moć, koja štiti onoga, koji ima takvo ime. To poznavaju mnogi narodi. U Rimljana su vlastita imena kao Valerius (od prilike Zdravko), Salvius bila u osobitoj časti i da bi bio dobar uspjeh n. pr. pri glasovanju ili lustru, bili su prvi pozivani ljudi s takvim imenima. I Grci su osobito u kritičnim momentima bili puni religijoznoga čuvstva prama njekim imenima. Lijepu nam je potvrdu tomu ostavio Herodot. On pripovijeda (IX. 90. 91.), kako su došli k spartanskomu vodji Leutihidu samski poslanici, te ga molili i nagovarali, da pomogne Jonjanima ispod perzijskoga jarma. Medju poslanicima je bio njeki Hegesistrat; taj je najviše govorio. Leutihid upita Hegesistrata, kako mu je ime, a on odgovori: Hegesistrat (t. j. vodivojska, vojskovodja). Na to klikne Leutihid: „Primam proroštvo, ime ti dobru sluti". Ὡς δὲ πολλὸς ἦν λισσόμενος ὁ ξεῖνος ὁ Σάμιος, εἴρετο Λευτυχίδης, εἴτε κληδόνος εἵνεκεν ἐθέλων πυθέσθαι εἴτε καὶ κατὰ συντυχίην θεοῦ ποιεῦντος· Ὦ ξεῖνε Σάμιε, τί τοι τὸ οὔνομα; ὁ δέ εἶπε· Ἡγησίστρατος. ὁ δὲ ὑπαρπάσας τὸν ἐπίλοιπον λόγον, εἰ τινα ὤρμητο λέγειν ὁ Ἡγησίστρατος εἶπε· Δέκομαι τὸν οἰωνόν, τὸν ἡγησίστρατον, ὦ ξεῖνε Σάμιε).

U Hrvata i Srba ima takodjer imena, koja se narodu čine sretna. Tako mnogi daju muškoj djeci ime *Živko*, da bi djeca *živjela* (Vuk, rječnik, s. v. Živko, L. Ilić, op. cit. 26). Ime *Stana* mnogi „nadjenu, kad im se ženska djeca uzastopce radjaju, kao da bi *stalo* i muška da bi se počela radjati. Bajalice sastavljaju biljege od devet Stánâ i sedam Marija te daju bolesnome čovjeku da pije ušivene u što uza se. Od Stánâ jamačno će biti zato, kao da bi *stala* bolest, a od Marija valja da što se tako zvala mati Hristova" (Vuk, rječnik, s. v. Stana). — „U koga se ne drže deca, kum gleda, da nadene kumčetu ime, ako je muško: Stanko, Stanoje, Stanimir itd.; a ako je žensko: Stana, Stanka, Stanojla, Stamenka itd." Milićević, Glasn. XXXVII. 138). Tko ima groznicu, dobro će učiniti, da od tri žene, kojima je ime *Stana*, uzme soli, hljeba i bijela luka i to da pojede, pa će mu groznica stati (Milićević, Glasn. XXXVII. 143). I Luka Ilić (op. cit. 26) bilježi, da roditelji običavaju djeci dati ime *Stanko* ili *Stana*, ako su im predjašnja djeca poumirala „kanoti da već stane smrt i ne mori". U tragičnoj pjesmi

Digitized by Google

„Zidanje Skadra“ (Vuk, II. 116) ne mogu Mrljavčevići temelja podići jer im vila preko noći sve razvaljiva — —

Kad nastala godina četvrta,
Tada vila viče sa planine:
„Ne muči se, kralje Vukašine,
Ne muči se i ne harči blaga,
Ne moš, kralje, temelj podignuti,
A kamo li sagraditi grada,
Dok ne nadješ dva slična imena.
Dok ne nadješ *Stoju* i *Stojana*,
A oboje brata i sestricu,
Da zazidješ kuli u temelja,
Tako će se temelj obdržati
I tako ćeš sagraditi grada“. itd.

Nego takva se dva imena ne mogoše nigdje naći medju bratom i sestrom, a onda vila reče, neka zazidju jednu od svojih žena. — Toj će Vukovoj pjesmi biti samo varijanta ona pjesma, koju je zabilježio Jukić u svom „Bosanskom prijatelju“ I. 201, iz koje navodimo ove stihove:

Al ga viče prigorkinja vila:
Ne budali, neimare Rade!
Tako ne ćeš načinit ćuprije.
Već pohodaj po svemu Mostaru,
Pa ti nadji *Stoju* i *Stojana*,
Pa uzidaj u most u Mostaru.
Nadje majstor *Stojku* i *Stojana*,
Uzida ih u most u Mostaru,
Od Crnice pa i od Carine
I načini kamenu ćupriju.

Druga su opet imena takva, te narod misli, da će se smrt pobojati, te ne će udariti na čeljade s takvim imenom. „Kad se kakvoj ženi ne dadu djeca, onda nadjenu djetetu ime *Vuk*, jer misle, da im vještice djecu jedu, a na *vuka* da ne će smjeti udariti, zato su i meni ovako ime nadjeli“ (Vuk, rječnik s. v. *Vuk*). — Ilić (op. cit. 78) veli, da matere traže kakvo ružno ime svomu čedu, da ga se smrt uplaši i ostavi na životu. Šteta je, što nije Ilić zabilježio koje takvo ime.

Do sada smo imali dovoljno prilike uvjeriti se, koliku li moć ima jezik na misli prostoga naroda, nego čarobna ta moć ima i drugih zraka, koje bljeskom svojim zasjenjuju narodu razum, te se on boji onoga, što samo po sebi nema ni najmanjega razloga strahu; on se žaca izgovoriti gdjeke riječi misleći, kad bi ih izgo-

Digitized by Google

vorio, da bi ga našlo čudo nenadano. Narod ne zna, da ljudska riječ nije drugo nego samo konvencijonalan znak onoga, što ona izriče; on ne zna, da je slika onoga, što se izgovara u razumu, a ne u riječi; riječ traje vrlo kratko vrijeme, čim je izuštena, ona je već i prestala (Homerovo: ἔπεα πτερόεντα), ali nije prestala slika u razumu, koja je probudjena riječju. Toga svega ne zna narod i njegovo ga neznanje tako daleko zavodi, te on identifikuje riječ i prijedmet, koji ona izgovara, on identifikuje sliku s čeljadetom ili sa stvari, koju slika prikazuje. Tako si tumačimo strah od njekih riječi, tako si tumačimo svetu šutnju, koja mora biti spojena s obavljanjem gdjekojih poslova. Brehm u svom Thierlebenu[2], III. 128 piše ovo: „alle Lappen glauben, dass Wolf und Unwetter sofort einige Renthiere vernichten würden, wenn sie, die Herren, unnöthigerweise über ihre Renthiere, zumal über deren Anzahl, sprechen sollten". — Česa se boje Lapi na divljem sjeveru, toga se boje Hrvati i Srbi na pitomom jugu, a i njihova braća Slovenci, za koje čitam u Kukuljevićevu Arkivu III. 283: „kdo zvé za tičje gnezdo, ne sme toga pod strého povédati; sicer pride kača, in mu v gnezdu sve jajčeke spije".

„Kad se peče kruh, kažu, da ne valja spomenuti ni pogaču ni priganicu, dokle se god kruh iz peći ne izvadi, jer pogača i priganica nijesu u kvas, nego u prijesno, pa zato ni kruh ne bi u kvas došao" (Vuk, rječnik, s. v. pećati).

„U Cucama kažu: *okotilo se* dijete, a *rodilo* se vele, da je grjehota reći, jer kažu: „bog se rodio" (Vuk, rječnik, s. v. okotiti se).

Da se ime božje ne bi izgovaralo prečesto, vele u Dalmaciji (osobito katolici) *tožji* mjesto *božji;* n. pr. imena mi tožjega! (Vuk, rječnik, s. v. tožji).

Nije dobro pred drugima izgovarati, kako je tko ubit ili kako je tko dopao nesreće, a još je gore pokazati na kome čeljadetu ovo ili ono mjesto, gdje je tko ranjen ili smrtno pogodjen. „Kad se u govoru poredi mrtvi sa živim ili nesrećni sa srećnim, n. pr. pokojni Mirko bio je, ne budi primijenjeno, tako visok kao ti; udarilo ga tane, ne budi primijenjeno, evo ovdje — pokazavši prstom kakvo mjesto na tijelu svome ili tudjemu" (Vuk, poslovice, 195).

U narodu ima izraz: *tamo on,* koji se govori: „1. kad se izrijekom što ružno za koga kazuje ili govori, n. pr. *tamo on pas* itd. 2. kad se kazuje, da se komu dogodilo što zlo, n. pr. *tamo* on zaklao se itd. Ovo se ovako govori kao u drugim rodovima, tako i u padežima, n. pr. tamo ona kučka! tamo nju ujela zmija

Digitized by Google

tamo njemu otpala ruka! tamo njega ubio grom! itd. — (Ibid. 311). — Kad ko pripovijeda pred kim svoju ili tudju bolest, onda, da se ne primijeni, valja reći: *tebi zdravlje.* Tako čitamo u narodnoj pjesmi (Vuk, II. 120):

Ču li mene moja jetrvice
Nešto mene zaboljela glava,
Tebe zdravlje! preboljet ne mogu,
No ponesi majstorima ručak.

Mjesto *tebi zdravlje* vele takodjer: da ti je na zdravlje! (Vuk, poslovice, 56).

Mjesto *jao meni* govori žena *jao njoj,* da joj se ne bi primijenilo: „Do groba jao njoj, a od groba ko je moj!" Kažu, da tako žena muža žali". (Ibid. 62. Nego je moguće, da *njoj* mjesto *meni* stoji radi rime sa moj; a moguće je i jedno i drugo).

Budući da se žlijezde oko vrata zovu posebnim imenom *žabice,* zato narod misli, da pred malom djecom ne valja izreći riječ *žaba,* jer bi dijete moglo dobiti te žlijezde t. j. žabice (Vuk, rječnik s. v. „žaba" i „žabica") To isto tvrdi i Milićević, Glasnik XXII. 160.

„Kad ko kaže u kući, da je vuk čiju stoku poklao, ili da je ko poginuo, valja po jednu žišku odmah iz vatre uzeti i izbaciti na polje". (Milićević, Gl. XXXVII. 174). Kako se dakle vidi, seljaci se imena vukova malne toliko boje koliko sama vuka.

Lijepih paralela nalazimo tomu u knjizi E. Tylora na njemački jezik prevedenoj: „Forschungen über die Urgeschichte der Menschheit" na str. 178—191, od kuda se vidi, da njeki divlji narodi misle, da zato nije dobro izgovarati imena moćnih bića, jer bi ona mogla čuti svoje ime pa doći, tako je nastala poslovica: govoriš o vuku, a vuk na vrata. U Americi oko Michiganskoga jezera govore o duhovima samo zimi, jer onda oni izpod snijega i leda ne mogu čuti svoga imena. Tylorovim paralelama ja bih dodao i tajno ime boginje grada Rima, koje rimskomu narodu nije bilo poznato, a još manje neprijateljima rimskoga naroda, koji bi mogli tu boginju k sebi privabiti, kad bi joj znali ime.

Dosadanji nas primjeri uče, da ne valja njekih riječi izricati, već mjesto njih treba rabiti druge. Nego ima poslova, kad je uopće zabranjeno govoriti, kao da ljudska riječ može oduzeti sav uspjeh i moć onomu poslu, oko kojega se tko trudi. U Ilića (op. cit. 135) čitamo: „stare žene (dne 1. Maja) idu prije zore u šumu razne trave za groznicu i svakojake rane brati. Da ove trave moć svoju ne izgube, kad ih beru, *ne će s nikim da govore.*"

Digitized by Google

Logika narodnoga vjerovanja ne svršuje se tim, što smo do ovdje spominjali, ona je svoje zakone protegla još dalje. Time ja mislim reći, da je posve naravno, kada u narodnom vjerovanju naidjemo na primjere, gdje narod ne izgovara pravoga imena onih stvari, kojih se boji, nego ih zove drugim imenima. Ta su zamjenična imena dvoje vrsti: ili se narod njima nastoji umiliti onim bićima, kojih se žaca pravo ime izgovoriti — *eufemizmi* — ili tim zamjeničnim imenima nastoji ta nemila bića prestrašiti, da ne bi mogla nauditi — *kakofemizmi.*

Grci su strašne one duhove, koji muče grješnike, zvali Εὐμενίδες (blage, milostive), samo zato, da ih ùmilostivê. Isti je razlog i imenu: πόντος εὔξεινος (dočekljivo, čazbeno more), ako i je to more uvijek bilo na glasu kao vrlo opasno brodarima. Da ne bi Grci u govoru često rabili riječ ἀριστερός (= lijevi, nesretni), izmislili su mjesto nje drugu: εὐώνυμος (lijepa imena).

Ogledajmo se na primjere hrvatskoga naroda.

„Kad *kuga* mori, onda joj slabo govore kuga, nego *kuma* (kao da bi je tim umilostivili)". Vuk, rječnik, s. v. kuga.

„Seljaci joj tepaju, kao da im je *kuma,* samo da je ne naljute." (Milićević, Glasn. XXXVII. 167).

Mjesto da vele *djavo,* komu nije dobro imena spomenuti, oni vele *vodac,* n. pr. u rečenici: vodi ga njegov vodac. (Vuk, rječnik, s. v. vodac — u dodatku).

Da se ne bi reklo *proklet,* govori se mjesto toga *blažen* (Vuk, rječnik, s. v. blažen).

„*Veseliče* jedan! kad koga žaleći karaju, mjesto: jadniče, nesretniče! kao što mati djetetu reče, n. pr. šta si to učinio, *veseo* majci bio! mjesto: *žalosna* ti majka!" (Vuk, rječn. s. v. veselik).

„Kamo taj moj *veseli* brat? (= jadni, žalosni). Vuk, rječnik, s. v. veseo.

Na slavi „u Grblju ni po što ne će niko reći: *ugasi* svijeću, nego: *obeseli* ili ućeši svijeću." (Vuk, rječnik, s. v. slava).

„Pri okretanju peciva (na Badnjak) niko ne će reći: „okreći", nego „veseli". Svak se čuva, da na badnju večer i na Božić ne bi ružnu riječ kome rekao, jer to drže za veliki udes". (Običaj crnogorski, Dubrovnik 1867, str. 168).

„Srblji kažu, da suncu ne valja reći *zadje,* niti *sjede,* nego *smiri se,* jer kad mu se reče *zadje,* onda ono (sunce) reče: zašao pa ne izišao! a kad mu se reče *sjede,* onda ono reče: *sjeo pa ne ustao!*

Digitized by Google

a kad mu se reče *smiri se*, onda ono reče: *smirio se i ti!* (Vuk, rječnik, s. v. smiriti se).

„U Risnu kažu, da nije dobro, da dijete gleda u mjesec, jer kažu, da ga mjesec pije". (Vuk, rječnik, s. v. mjesec). — Odatle je nastalo ono, što Vuk pripovijeda u rječniku s. v. *djed*: „U Risnu kad se kazuje, koliko ima malomu djetetu, vele, da ne valja reći: tri ili četiri *mjeseca*, nego mjesto *mjeseca* reku *djeda*". — Ja mislim, da je i to eufemizam: kad bi se reklo: djetetu su tri mjeseca, ono možebit ne bi duže ni živjelo, jer se mjesec u 29 dana radja i umire t. j. nestaje ga, zato je bolje reći: *djeda*, jer mjesec uza sve to, što se mijenja, jest jedan te isti, od kako ga ljudi pamte, dakle je vrlo star, kako se vidi iz poslovice: „Ti star, a ja mlad. Tako govore djekoji sredovječni ljudi uhvativši se za uho i poskočivši tri put prema novome mjesecu, kad ga prvi put ugledaju, kao da bi se pomladili, ili barem da ne bi naglo starili." (Vuk, poslovice, 317).

Nije dobro pitati, *kuda* ćeš? *kuda* si pošao? ili *kuda* si naumio? nego valja pitati: „*ako bog da?* Riječi *kuda* zato se žacaju, što je paronomastična sa *kuditi*, dakle ne znači ništa dobra; kad tko pita: *kuda* ćeš? onda mu onaj zna odgovoriti: „Idem u *Kudiljevo* da te *skudim*." (Vuk, poslovice, 1).

Eufemizmima su protivni *kakofemizmi*, kojih se takodjer nalazi u nárôdâ, ali manje nego li eufemizama, a to zato, što nije šala prodrznuti se te onu silu, koja može nauditi, nazvati pogrdnim imenom ili je još strašiti.

Mjesto *zub* govore žene tepajući maloj djeci: *bâk* ili *bauk* ili baučak, a u Boci vele *vučići* (Vuk, rječnik, s. v. bâk). To je slično onomu, gdje smo spominjali, zašto se djeci daje ime *Vuk*. I jednomu je i drugomu očevidno svrha prestašiti zle sile, da djetetu ne naude.

Mjesto *vrag* govori se u poslovici *vran*: Manje više, svak ima svoga vrana (Vuk, Poslovice, 175), a govori se i *nečastivi*, koje je prodrlo u narod valjda iz propovijedaonice.

Vještica zovu različno, ali uvijek kakofemistički: *kamenica* (kad joj se pravo ime ne će da spomene, i valja da se misli, kao da bi se okamenila", Vuk, rječnik, s. v. kamenica), *krstača*, *rogulja* (Vuk, rj.).

Zmiju zovu *nepomenica* („u Risnu uz časne poste govori se mjesto *zmija*, jer kažu: koliko je god puta u vrijeme časnoga posta ko poimence spomene, toliko će je puta onoga ljeta vidjeti" Vuk,

Digitized by Google

rječnik, s. v. nepomenica), a zovu je i *okamenica* (u Grblju, Vuk, rječnik).

Glistu u male djece zovu *ojadjelica* (Vuk, rj.).

Da bi se vuku okamenila usta te ne mogo nauditi blagu, ne vele *vuk*, nego *kamenjak* (Vuk, rječnik).

Mjesto *prišt* kažu: *nepomenik*, *zlić*, *poganac* (sve troje u Vukovu rječniku). A tako i njekakve kraste zove narod *nepomenuše*, koje je kakofemizam i za njekakve bubine u djeci (Vuk, rječnik).

Paralela tomu navodi Tylor u spomenutoj knjizi dosta. Evo njekojih: Laplandac zove medvjeda *starac u kožuhu*. Tunguz nerado izgovara pravo ime tigra, a isto tako ni Anamac, koji ga zove *djed* ili *gospodar*. Poznato je, da Jevrejin nije smio izgovoriti pravo ime Gospodnje, a tako isto ni Ind ne smije, kad ga je volja, reći: Brahma. Muhamedovci ne izriču takodjer pravoga imena božjega, jer valja znati, da je riječ *Allah* samo epitet, a nije pravo ime.

I eufemizmi i kakofemizmi narodni pokazuju, koliko li puno vjeruje narod u moć ljudske riječi. Ne smijemo onda poreći istine onomu, što je rekao Tylor (op. cit. 190): „riječi su mudru pfenigi za računanje, a ludu su one pravi novac".

Sada nam nije toliko čudo, što narodu rabi katkad riječ kao lijek. Pa kao što ima lijekova, koji se mogu pretvoriti u otrov, tako je i ljudska riječ u primitivnih naroda sad sredstvo, da se komu pomogne, a sad da mu se odmogne. Svako svjetlo ima svoju sjenu. Tako smo došli do poetične narodne medicine, koja je isto toliko različita od znanstvene, koliko je različna poezija od proze, koliko je različna Homerova ἐπαοιδή (u Odiseji τ 456.)

ὠτειλὴν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο
δῆσαν ἐπισταμένως, ἐπαοιδῇ δ' αἷμα κελαινόν
ἔσχεθον κτλ.

od kojega Hipokratova recepta. I Virgilije u Eneidi VII. 757 spominje bajanje (incantatio):

neque eum iuvere in volnere *cantus*
somniferi et Marsis quaesitae montibus herbae.

Mi smo već govoreći o drijenu imali primjer, koji se može i ovamo uvrstiti, zato čitaoca upućujemo na ono mjesto i prelazimo k drugim primjerima.

„Kad se žena muči u trudovima, onda je malko ponese njezin muž govoreći: „ja ti breme natovarih, ja ga i stovaram!" (Milićević Glasn. XXXVII. 136.)

Digitized by Google

„Kad detetu niču zubi, pa od toga plače, neka ga majka udari malko po obrazu i neka rekne: „moje dete plače od ruke, a ne od zuba.“ (Ibid. 139.)

„Nek porani (tko ima groznicu) pre sunca, nek ispeče glavicu bela luka, pa neka ode kakvoj vrbi, neka je tresne i nek rekne: „Ne tresem s tebe rosicu, nego s mene groznicu.“ To valja da reče tri put, pa nek metne onu glavicu na vrbu medju raklje rekavši: „Kad ova glavica proklijala, onda i mene groznica uvatila.“ Sad nek izmiče kući bez obzira, pa će ga groznica pustiti i neće ga nikad uvatiti.“ (Ibid 142.)

„Kad sunce zahodi, stane boni okrenuvši se k zapadu i govori: „sunce za goru, a glavobolja u goru!“ I baci tamo grumičak soli. (Ibid 144.)

Komu se je ispeo na tijelu čir, neka ga prekrsti nožem i rekne: „presekoh ja tebe, dok ti nisi mene“ (Ibid. 162).

„Ko s proljeća prvi put vidi puža, neka ga srednjim prstom tri puta dirne u rogove i neka reče: „ustuk biče!“ Kad preko leta koga što zaboli, neka istim prstom dodirne u mesto koje boli i reče: „ustuk, ustuk; ovaj prst krsta nema, a tu bolji mesta nema“ (tri puta) i bol će, vele, uminuti“. (Milićević, Glasnik XXII. 82).

Od uroka imadu bajalice puno basama, ali najčešće govore ovu: „Idi, boljo, i u goru i u vodu, u visoke visine, u duboke dubine, gde pevac ne peva, gde koka ne kakoće“ (Ibid. 179).

Od uroka se baje i ovako: „Proleteše bele jarebice i proneše belo mleko: iz kamena sipaju, iz kamena rasipaju. Sama ruka drugoj rukav veze; sama sikira uroke seče; da se rastvore uroci kao čele po cvetu, kao loj po ugljenu, kao pena po mutnoj vodi; vodu ćemo pregaziti, uroke ćemo utopiti da uvenu, da usahnu, da se više ne pojave (Glasn. LXXVII. 148).

Od ruse bolesti ima ovo bajanje: „Ženio se stub, zvao rusu na svadbu; dobro jutro, rusice! Hajde, ruso, pij i jedi! Ne ću piti niti jesti, ni na svadbi sedeti, već ću leka tražiti: dva listića kalopera i dve žute travice. Kaloper ću sušiti, rusne rane zaviti, da usahnu, da uvenu i u natrag udare“ (Ibid. 163).

Sada ćemo navesti njekoliko primjera, gdje bajanje ne rabi protiv bolesti, nego protiv drugih neprilika u životu.

„Gdje vam kokoši snose?“ — pita u Crmnici onaj, koji najprije na Božić u jutru donese vode; a iz kuće mu ko odgovori: „u panjeve oko ognja (da ne bi kokoši nosile izvan kuće)“. Vuk, rječnik, s. v. snositi.

Digitized by Google

„Kad ko podje na sud, da se s kim pre, neka iščupa iz svoje glave na svakoga parničara i zlobna sudiju po jednu dlaku pa zavezujući je za svojom glavom neka reče: „Zavezah pamet Matiji“ (ili kako je ime parničaru ili sudiji), tu dlaku neka za sebe baci i sud će biti njegov“ (Milićević, Glasn. XXII. 193).

„Kad se na Božić sprema ručak, onda mnogi varuju po nešto; tako će izaći po jedan pred kuću i vikati:

— O domaćine!

— Oj, odgovorit će mu se iz kuće.

— Šta imaš u kući?

— Imam svega dosta, a najviše zdravlja i veselja, časti i poštenja, roda i berićeta, punu kuću čeljadi, pun tor, obor, salaš, ambar, mlekar, kačaru itd. Dalje ga opet pita:

— A šta nemaš u kući?

— Nemam: muva, buva, stenica; nemam kljasta ni bogalja, nemam nema ni slepa“ (Milićević, Glasn. XXXVII. 130).

„Ko prvi put čuje kukavicu, da kuka, ako je prije sunca, valja tri puta da reče: *za mojim zlotvorom!* t. j. kukala.“ Vuk. rječnik, s. v. kukavica.

„Luk ti u oči!“ veli se onomu, koji se čemu začudi, pa da ne bi urekao. (Vuk, poslovice 171).

Tko čele vabi u košnicu, baje im ovako:

Na ljubicu majko,
U svoj domak majko (kao sjedavši)
Sjedi mati, sjedoh ja,
Djelorina majko!
Sjedi mati medena!
Smiri domak majko!
Smiri mati medena,
Evo domak, majko! (Ibid. 189).

„Kad dijete ne može za dugo da progovori, djekoji ga metnu u vreću ostavivši mu samo glavu na polje, pa ga nose oko kuće; jedan zapita onoga, koji ga nosi: *što to nosiš?* a on mu odgovori: *nosim vreću riječi.*“ (Ibid. 226).

„Čuj puče i narode! rodi vučica vuka, svemu svijetu na znanje, a djetetu na zdravlje!“ — poviče zdravo babica pošto odreže pupak muškome djetetu onoga čoeka komu su djeca prije mrla“. (Ibid. 350).

Kada varicom sipaju uljanike, onda govore: „uročnici i uročnice niz ulicu; nenavidnici i nenavidnice niz ulicu; bjegunci i bjegunice niz ulicu; more i vještice niz ulicu, a moje čele put istoka uz

Digitized by Google

ulicu. Ni na moru mosta, ni na psu roga, ni na dlanu dlaka, ni na moje čele uroka" (Vuk, rj. s. v. varica).

„Laso lasičice, pozdravili te naši miši, da ti odgrizu uši." Kažu da tako valja reći lasici, kad je čovjek vidi, pa će onda sve miše poklati i raztjerati. (Vuk, rječnik, s. v. lasa).

„Lijeva ruka krsta nema, a ovo ovdje mjesta nema". Govori bajalica, kad lijevom rukom baje oko kake boljetice dohvativši onijem prstom, što je do maloga, sebe za vrh jezika, pak onda prekrstivši iznad boljetice." (Vuk, poslovice, 169).

Ovo je, mislimo, dosta primjera, da se vidi, kakvo je narodno bajanje: ono je združeno sa simboličkim njekim činima i puno je metafora i prispodoba, dakle pjesničkih elemenata, jer se ono samo osniva na pjesničtvu. A tko želi još drugih primjera, neka ih potraži u Vukovu rječniku s. v. „kvas", „mica", „čabar", u njegovu zborniku poslovica, str. 247. 280. 311., u Glasniku XXII. 158. 176. 181. 183. 184. 186 i XXXVII. 113. 138. 139. 140. 142. 153. 158. 165.

Kada dakle narod pukom riječju nastoji upokoriti prirodu, on jamačno drži riječ u mnogim slučajevima njekakvim čudom i pravo je rekao Afanasjev: „Po mnijenju naših praotaca imala je ljudska riječ u sebi osobitu njeku, čarobnu i tvornu silu; praotci su s potpunim pravom priznavali ljudskoj riječi moć, ako i nijesu znali, u čem se ta moć doista javlja. Riječ ne može doduše prisiliti sunce, da stane, ni dažd, da pada, kako su vjerovali pogani; ali sve da i nije riječ vladala vanjskom prirodom, ona je opet gospodovala nutarnjim svijetom ljudskim i tim očitovala čarobnu svoju snagu tvoreći odnošaje i slike nikad ne opstojale i sileći mlada plemena, da na njima grade temeljna svoja moralna i religijozna uvjerenja" (op. cit. III. 775).

Nego će riječi samo onda imati željen uspjeh, ako se dobro izgovore: pogriješi li bajalac ili molilac samo u jednoj riječi, eto onda nevolje. Takovo je mišljenje bilo vrlo razvito u Rimljana: ako je molilac samo u jednoj riječi pogriješio, morao je molitvu ponoviti i to toliko puta, koliko je puta pogriješio, zato je Rimljanin molio bogove obično zamotane glave, da ga ne bi vanjski šum bunio u molitvi.

U našem je narodnom pričanju stereotipan primjer o onom čovjeku, koji je u oči bogojavljenja pazio, kad će se nebo otvoriti; ali kad je to dočekao, onda mu se zarekne i mjesto da bi izustio: „daj mi, bože, osmak blaga", on reče: „daj mi bože od osmak

Digitized by Google

glavu". U taj mu tren grdno nabuji glava i ne mogaše ni kud ni kamo. (Vuk, rječnik s. v. bogojavljenje; Milićević, Glasn. XXII. 128., Ilić, op. cit. 108). Po Iliću djavo zapleće jezik ljudima u oči bogojavljenja.

Kad vještica hoće kamo da odleti, ona se namaže njekakvom masti ispod pazuha i rekne: „ni o trn ni o grm, već na pometno gumno". Vuk u rječniku s. v. „vještica" veli: „Pripovijeda se, da je nekaka žena, koja nije bila vještica, namazavši se onom masti, mjesto: *ni o trn ni o grm*, nehotice rekla: *i o trn i o grm*, i poletjevši sva se isprebijala koje o šta.

Mi nijesmo još do kraja iscrpli različite pojave, u kojima se očituje moć paronomazije. Još nam valja spomenuti njeke slučajeve, koji bi se mogli gdjekomu učiniti ludi i vrlo primitivni. Da su primitivni, to ću priznati i ja, ali da su ludi, toga ne mogu dopustiti, jer bismo inače veoma mnoge stihove — ne izuzev niti najslavnijih pjesnika evropskih — imali takodjer držati nesretnim trzanjem, koje nastaje u borbi izmedju jezika i uma. Jezik se pokazuje više puta silniji od misli, on izriče ono, što on sam zahtijeva, što ne zahtijeva um neposredno. Ja ne držim u dobrih pjesnika trzanjem pobijedjenika, ako pjesnik za volju rimi izrekne što, česa ne bi možebit izrekao, da ga nije na to, ne velim prisilila — jer bi to bilo uvrjeda geniju pjesničkomu — nego prinukala, sjetila rima. Ja ne uvidjam, zašto bismo nalazili ludost u tom, ako narod spaja dva pojma radi njihove paronomazije. Tim manje možemo to nazvati ludošću, što smo se upravo iz zadnjih primjera uvjerili, koliku li moć pripisuje narod riječi; kad se riječi dvaju pojmova podudaraju u svom zvuku, drži on to nječim drugim, nego pustim slučajem. „Nazori i običaji primitivnih naroda nijesu nikako smet kojekakvih ludosti, nego su oni veoma logični i konsekventni te čim ih pa ma samo letimice klasifikuješ, umah možeš upoznati zakone njihova postanka i razvoja, a to je dvoje u bitnosti sasvim razborito, premda djeluje na narod, koji je u posvemašnu i ukorijenjenu neznanju" (Tylor, die anfänge der cultur I. 22). Ako se nama nijesu činila nerazborita vjerovanja naroda u njeku osobitu silu bilina i svetaca, onda ne valja da nazovemo nerazborite one primjere, kojima sada prelazimo.

U svojoj knjižici „Jurmusa i Fatima" opisuje Milićević na str. 21 i dalje slavu pri krsnom imenu te ispripovijedavši lomljenje kolača dodaje: „Po tom obojica razlomiše svaki svoju polu na četvrti, pa iz levih ruku, onako u na krst, spustiše na sovru iz desne pak

Digitized by Google

kolačar metnu na policu, a domaćinu pristupi domaćica sa *sitom* te njegovu četvrt primi u *sito*, da bude *sita* godina".

Mi, koji smo se odaljili od pjesničkoga shvaćanja prirode, ne možemo pravo ocijeniti to vjerovanje naroda, koje je ipak isto toliko opravdano, koliko n. pr. vjerovanje u moć odoljan-trave. Valja pomisliti, da obrazovani i prosvijetljeni članovi družtva čestoput vjeruju u kojekakve utopije n. pr. političke i religijozne, koje su kud i kamo u očima ljudi, što zdravo misle, veća ludorija, nego li je naivno vjerovanje prostoga puka, da *sito* može učiniti godinu *situ*.

Njeke udavače po Slavoniji idući u crkvu na vjenčanje meću u svaku *čarapu* po jedan marjaš, na kojem je naslikana B. D. Marija, a to čine zato, da im ne bi mogao tko nauditi, t. j. *učarati* ih (Ilić, op. cit. 74).

Onim rogom, koji je ostao od božićnjega peciva udaraju voćku nerotkinju i govore: „Ja tebe *rogom*, a ti mene *rodom*"; misle dakle, da će *rog* od božićne pečenice dati neplodnoj voćki *rod* (Vuk, rječnik, s. v. božić).

Vratilo je ili: brustbaum, na što se navija platno ili je garnbaum, na što se navija predja. Djevojkama rabi *vratilo* u vračanju: stanu na ime na njega i onda govore: Ove godine na *vratilo* (scil. stadoh), a do godine (scil. bog daj) na *grabilo* (t. j. da me grabe momci) Vuk, rječnik, s. v. grabilo.

Veoma je interesantno djevojačko vračanje na Gjurgjev dan, da bi se udale. Kako se mjesto: *udaje se djevojka* može reći: *vode* je (scil. svatovi), ili *prose* je, ili *grabe* je, zato im rabi u vračanju *voda, proso* i *grab* (drvo). Ali čujmo Vuka: „U Boci se sastanu po tri djevojke, koje su već za udaju, pa na Gjurgjev dan rano otidu na *vodu*, noseći u ruci jedna *prosa*, a druga u njedrima *grabovu* grančicu, pa jedna od ove dvije zapita onu treću: kuda ćeš? A ona odgovori: Idem na *vodu*, da *vode* i mene i tebe i tu, što gleda pro tebe. Onda ona zapita onu, što nosi proso: šta ti je u ruci? A ona joj odgovori: *Proso*, da *prose* i mene i tebe i tu, što gleda pro tebe. — Po tom upita onu, što ima grabovu grančicu, šta joj je u njedrima, a ona joj odgovori: *Grab*, da *grabe* i mene i tebe i tu, što gleda pro tebe (Vuk, rječnik, s. v. Gjurgjev dan).

Kada tko ima na kraju usana *žvale*, onda se misli za njega, da ga u noći djavoli *žvalê* i to samo zato, što glagol žvaliti čini figuram etymologicam sa *žvale* (Ibid. s. v. žvalav).

Digitized by Google

Ciganke zovu njekakve čini *navale*, pa to prodaju djevojkama, da na njih *navale* prosioci (Ibid. s. v. navala).

Što se grčki veli κήλη, latinski hernia, staroslovenski КЛИЛА, to zovu po njekim krajevima *klîni* (plural), a čovjek s tom pogrješkom zove se *klinovit*. Matere ne pitaju, zašto se ta bolest tako zove, one misle, da *klin* (u svom pravom značenju, clavus) stoji u njekakvom savezu s *klinima* u djece. Mnoga mati drži, da će se njezino dijete osloboditi *klinova*, ako ona ode s njim na kakov most i svrdlom provrta dasku na mostu i u dasku zabije kakov *klin*. Kao što je dakle taj *klin* zatučen i sakrit, tako misli mati, da će se zatući i sakriti *klinovi* njezina djeteta. Žene se, dok su trudne, čuvaju, da ne bi u pregaču metale kakve klinove te ih bacale u vatru, jer misle, da bi im dijete (bude li muško) od toga moglo biti *klinovito* (Milićević, Glasn. XXII).

Zanimljivo je isporediti s time Vukovu vijest, iz koje doznajemo, da Bošnjaci na badnji dan sakrivaju sve brusove, što ih ima u kući, samo da u djece ne bi bilo klinova (Vuk, rječnik, s. v. klinovit). Što *brusove* sakrivaju, to ima svoj uzrok u tom, što *brus* znači riječ „vocabulo puro, sensu obscoeno"; tako se simbolički očuvljava φαλλός od klinova, koji tobože ne mogu naći ono, što je sakrito.

Da se žene na dane *kresova* pribojavaju prati košulje, to je već spomenuto, a tomu je analogan onaj običaj, polag kojega žene ne će da peru košulja o mjesečevoj *mijeni* misleći, da bi im se one *omijenile* t. j. počele bi kao truhnuti i derale bi se (Vuk, rječnik, s. v. mijena). — „Utornikom, kad je *mena* ne smeju se košulje prati" (Glasn. XXXVII. 176). — „Tko o mladjaku mjesecu rublje suši, tomu se razpada" (Kukuljevića Arkiv VIII. 328).

U Hrvatskoj medju pukom ima vrlo lijepo vjerovanje u metamorfozu iskara u svijetle bubice. Misli se na ime, da su iskre od ivanjskoga *krijesa* oživjele i tako od njih postale *krijesnice* (Vuk, rječnik, s. v. krijesnica). To je pjesničko vjerovanje dalo hrvatskome pjesniku Ivanu Trnskome lijepu misao, koju svatko može čitati u prvoj njegovoj „krijesnici" prve knjige.

Da *slijepi miš* nije slijep, to znamo svi, kao što i to znamo, da strast može učiniti čovjeka *slijepa* te on srlja za onim, na što ga nuka srce. Nego je narod medju tim dvojim našao kauzalni savez; ako na ime obnese tko kradom oko kuće djevojačke *slijepoga* miša, onda je siguran, da će djevojka poći za njega kao *slijepa*, čim je zaprosi (Milićević, Glasn. XXII. 193).

Digitized by Google

Kauzalni savez nalazimo i medju *zvijezdama* i *žlijezdama*, koje dvoje jamačno nema baš ništa zajedničkoga osim zvuka, al je zvuk više puta jedini razlog, te se nalazi savez medju najodaljenijim pojmovima. Tako se je dogodilo i ovdje. Milićević u Glasniku XXII. 184 i XXXVII. 155 pripovijeda, kako se običavaju liječiti od žlijezda: bolesnik na ime izidje iz kuće u ono doba, kad izidju zvijezde i svojom slinom trlja otekla mjesta (ili pljuje kroz prste) te govori: „večeras i zvezde i žlezde, a sutra (scil. u jutro) ni zvezda ni žlezda!“ —

Kada koga bole noge te osjeća veliku slabost, zovu to *čama*, jer bolesnik kao da *čami*. A kako liječe tu bolest? Metnu u kotao vode i nastave ga nad ognjištem, ali paze, da u njemu voda čitav dan ne provre, nego da *čami;* na večer uzmu tu vodu i daju je bolesniku, neka se u njoj okupa, jer misle, da će ga ta *čamalica* voda osloboditi *čame* (Milićević, Glasnik, XXII. 189).

Dugotrajnu groznicu zovu *pasjača*. Od nje se liječe ovako: vodom poljeva bolesnik kakva *psa* i govori njekoliko puta: *pasjača*, a kad se pas počne otresati od vode, onda bolesnik hvata tu vodu te je pije (Ibid. 172).

Žena, koja je ostavila svoga muža, zove se *puštenica* ili *raspuštenica*. Narod misli, ako puštenica dade bolesniku piti vode kroz svoj rukav, a iz svojih ustiju, da će onda bolesnika *pustiti* groznica, kako je ona pustila svoga muža (Ibid. 174).

Njekakvu bolest u trbuhu zove narod *nastup*. Od nje se tako liječe, da piju vodu iz *stupe* (Maschine zum Hanfbrechen, od. ein hölzerner Mörser), onda se bolesnik ima prevrnuti tri puta preko glave, saviti se i zaspati. A *stupa* se mora prevrnuti i onako je valja ostaviti preko noći (Ibid. 179). Isto se tako liječe i od *izdati* (strašna bolest u želucu) i od trbobolje. *Stupom* se služe i od velikoga kašlja, liju na ime kroz dimnjak vino u *stupu* i djeca valja, da ga iz nutra piju, da im ne *nastupi* kašalj (Milićević, Glasnik, XXXVII. 141).

Bolesnici, koji pate *kostobolju*, traže kost, kroz koju je pronikla kakva travica i tu travicu grizu misleći, da će ih pustiti *kostobolja*, kao što su oni rastavili travu od *kosti* (Milićević, Gl. XXII. 187).

Kad bi se moglo kako potvrditi, da narod (u Srbiji) od vjekova ne siječe drvo za mrtvački pokrov ničim željeznim, nego oštrim kamenom, to bi onda bio dokaz velike žilavosti, koju pokazuju gdjeki običaji pored novijih i boljih; to bi bio dokaz, da upotrebljavanje kamena mjesto željeza seže iz predhistorijskih vremena,

Digitized by Google

dakle iz vrlo davne davnine. To se dakako ne zna, a narod si na svoju ruku tumači taj običaj, veli na ime, da bi svako željezno orudje, kojim bi se sjekao pokrov za *mrtvaca*, ostalo *mrtvorezno* t. j. ne bi se moglo naoštriti (Milićević, Glasnik, XXII. 198).

Izvoda je glavica kupusa ili drugoga kakvoga povrća, što se ostavi za sjeme (Vuk). Tko želi, da mu krave *vòdê* (lasciviant in venerem), taj gleda ukrasti iz tudjega vrta *izvodu*, izsjecka je i da kravi jesti, onda će ona *voditi* (Milićević, Glasnik, XXXVII. 118).

Da se ne bi kakva bolest, koja je buknula u selu, *primila* onih, koji su još zdravi, oni nadju pupoljke od pet *neprimljenih* kalema, ušiju ih u pojas i nose sa sobom (Ibid. 141).

Kada koga zaboli u trbuhu, zovu to: *strunilo* mu se, a od toga tako liječe njeki vidari, da traže pod pazuhom njeku žilu i živo je povuku misleći, da će onda prestati bolest *struna*. Budući, da se žila veli i *struna*, onda razumijemo, zašto se to radi (Ibid. 162).

U prvoj knjizi narodnih pjesama Vukovih, str. 467 čitamo, da ne valja ništa nositi na sebi, što je šito *ujamkom* i *ureznikom*. Ujamak je pak „onaj konac, kojim je što bilo ujamčeno“ t. j. najprije razdaleko prihvaćeno. *Ureznik* je opet kraj osnutka, koji se više ne može utkati. I u rječniku kod te dvije riječi bilježi Vuk, da ne valja na sebi ništa nositi, što je šito ujamkom ili ureznikom. Ja mislim, da se toga dvoga narod zato čuva, što ga *ujamak* sjeća na *jamu* t. j. grob, a *ureznik* ga sjeća na *rezanje*.

Mati ognjane Marije priznaje u paklu, da je uz druge grijehe i taj učinila, što je pastorčetu mjerila košulju o kamenu *stancu*, kad mu je trebala košulja. Vuk pod linijom piše, da to znači, da ne raste više, nego da ostane onako kao kamen. (Vuk, pjesme, II. 14).

U grčkom jeziku znači riječ μῆλον dvoje, i to 1. ovca, 2. jabuka (mālum). Grci pomiješaše to dvoje čudnim načinom, oni na ime u Thebama žrtvovahu Heraklu jabuke (= τὰ μῆλα) mjesto ovaca (= τὰ μῆλα), a da bude pia fraus što potpunija, nabadahu na jabuke drvca, koja su imala prikazivati tobože ovčje noge i rogove. (Vidi: G. F. Schoemann, griechische Alterthümer, II. 228). Tako je po Vuku ekvivočna u nas riječ *živi oganj*, koja znači „1. njekakve kraste po glavi, 2. oganj, koji se vadi taruči dvoje lipove drvljadi jedno o drugo, dokle se ne upale.“ One se kraste valjda zato tako zovu, što pale kao oganj. Narod je pomiješao ta dva pojma, koja se jednako izriču, te misli, da će one kraste proći, ako se pospu pepelom od živoga ognja. (Vuk, rječnik, s. v. živi oganj).

Digitized by Google

U Milićevića (Glasnik XXII. 167) čitamo, da se u njegovu rodnom mjestu i drugdje pale kučine *živim ognjem,* a ljudi, koji bi rado ostali nezaraženi kakvom bolesti, stupe u kolo i oko njih se onda pale te kučine, jamačno samo zato *živim ognjem,* da bi čeljad ostala *živa.*

I *živi ugljen* upotrebljava narod češće u vračanju, a svrha mu je, da učini, da i oni, koji ga rabe, ostanu *živi.* Kroz novu košulju, prije nego je dijete obuče, valja da mati propusti živ ugljen i govori: „Da pocepaš i drugu da promeniš *živ* i zdrav.“ (Milićević, Glasn. XXII. 163.)

Kad čeljad polazi kamo iz kuće, onda je dobro, da iz kuće iznesu njekoliko živih ugljena i ugase ih pred kućom, onda neka jedan od tako ugašenih ugljena uzmu sa sobom i kad dodju medju ljude n. pr. na vašar, onda neka ga bace u oganj da opet *oživi.* (Ibid. 180.)

Pošto su ukopnici pokopali mrtvaca, idu njegovoj kući, pred kojom ih čeka jedno čeljade i daje im vode, da se umiju, a drugo čeljade drži na vatralju *živa ugljenja* i svaki ukopnik, po što se umije, uzima po jedan ugljen, premeće ga iz ruke u ruku njekoliko puta, a onda ga prebaci preko sebe. (Ibid. 198; sr. Ilić, op. cit. 314). Tomu će običaju svatko umah pogoditi svrhu — da ostanu *živi,* da ih se ne primi ništa od mrtvaca, koga su pokopali.

Metamorfoza, koju pripovijeda Vuk u rječniku s. v. „kukavica“ o kukavici, postala je odatle, što se i za ljude veli, da *kukaju.* Po narodnom dakle zaključivanju bila je kukavica njekoč ženska glava, koja je za pokojnim bratom svojim puno kukala, a onda je bog pretvorio u ticu, da uvijek *kuka.* Tomu je varijanta ono, što se pripovijeda, da je Hristos stvorio kukavicu onda, kad je uskrisio Lazara i to zato, da kuka mjesto Marije i Marte, koje su se bile zavjetovale, da će si za bratom uvijek kukati.

Još ima revierâ, na koje ne smijemo zaboraviti, kad smo se već uputili na lov za narodnim primjerima paronomazije i vjerovanjâ njom prouzročenih.

Tko se ne sjeća stihova iz narodnih pjesama, gdje je ova ili ona kletva nastala paronomazije radi? Ja takvim stihovima pripisujem veliku znatnost, jer su nam oni ključ, kojim možemo otvoriti tajne sobe onih čarobnih dvorana, što ih je u pučkom vjerovanju i pričanju Hrvata i Srba posagradila paronomazija. U Vukovoj zbirci narodnih pjesama hercegovačkih, str. 157 stoje ova 4 stiha:

Digitized by Google

Svekru babu (dade) *svilenu* košulju,
Svile mu se kosti od bolesti!
Svekrvici svilenu *okrugu*[1],
Kružila je zemlja i travica.

Slično tomu govori ostavljena djevojka u I. knjizi Vukove zbirke, str. 266:

Da me hoće (nesudjenik) u svatove zvati,
Ja bih pošla i dar ponijela:
Svekru babi od *svile* košulju,
Svile mu se kosti od bolesti,
Što me ne šće za sina uzeti!
A svekrvi čember i *okrugu*,
Oko nje se zemlja okružila,
Što me ne šće za sina uzeti!

Nesretnica kune svekra, da bi mu se kosti *svile* od bolesti, a tu joj je kletvu izmamila *svilena* košulja, isto tako dajući svekrvi svilenu *okrugu*, kune je, da je *okruži* zemlja i travica. Djevojka daje mrskome svekru *svilenu* košulju, ali ga u srcu kune: *svile* ti se kosti! To samo po sebi još ne zauzima mjesta u pučkom vjerovanju; ali uzmimo na um, da ta ista djevojka može navalice šiti svilenu košulju i dati je onomu, koga mrzi, pa će mu se kosti sviti, bude li davajući mu košulju progovorila riječi: svile ti se kosti! i dodala možebit koji simbolični čin. Djevojka će onda vjerovati, da svilena košulja ima doista moć sviti komu kosti; to vjerovanje može malo po malo postati narodno i spadati u sasvim istu kategoriju, u koju smo vrstali dosadanje primjere. Kako kletva nije ništa drugo nego želja, da se komu zlo dogodi, mogu se mnogi od nabrajanih do sada primjera redukovati na želju, kako je izrazuju baš sada navedeni narodni stihovi, koji nam sa sebi sličnim stihovima raznih primjera mogu biti kao prototip mnogomu narodnomu vjerovanju. Ono n. pr. vjerovanje, da će djevojka kao slijepa poći za momka, ako joj on oko kuće obnese slijepoga miša, dade se bez ikakva nasilja stegnuti na ovakvu od prilike želju: Nosim slijepoga miša oko kuće njene, pošla ona slijepa za mnom momkom mladim! Ono vjerovanje, da bolest ne će udariti na onoga, tko ima uza se pupoljke od neprimljena kalema, može se svesti na ovakov prototip: Nosim pupoljke od neprimljena kalema, — ne primila se mene bolest! Ja mislim, da je ovakvo tumačenje posve jednostavno, ali i istinito. Pogledajmo ostale želje, kojima je povod paronomazija:

[1] Njekakov ženski nakit za glavu.

Digitized by Google

Na nj se bacih dunjom i jabukom,
A on mene ne šće ni *kamenom*,
Kameno mu srce u metere,
Što ga nije naučila majka
Zadirkivat i jašikovati. (Vuk, pj. herc. 110.)

*

Ako sam mu vezen jagluk dala,
U njemu sam urok nam'jenila,
U njemu su tridest i pet *grana*,
Toliko ga dopanulo *rana*,
Ni od noža ni od puške male,
Već od moga bijeloga zuba. (Ibid 105).

Djevojka je vidjela, da je njezin dragi od druge djevojke dobio vezen rubac, pa ga kune ovako:

Na njojzi (scil. marami) su grane svakojake,
Koliko je na marami *grana*,
Toliko mu na srdašcu *rana!*
Koliko li po granama *kuka*,
Toliko mu na srdašcu *muka!* (Vuk, pj. I. 271).

Malo niže na istoj strani govori junaku jela, da su mu tri djevojke vezle zarukavlje, a dvije ga klele:

Koliko je na rukavu *grana*,
Tolko bilo na Jovanu *rana!*
Koliko je po granama *kuka*,
Tolko bilo na Jovanu *muka*,
Koliko je u rukavu žica,
Toliko ga udrilo str'jelica!

*

On je bio s onu stranu vode,
Ja sam bila vodi s ove strane,
Udari me *uvehlom* jabukom,
Uvehlo mu srce i s materom!
A ja njega *vezenom* maramom,
Zavezlo mu srce i s materom! (Vuk, herc. pj. 145).

*

Ukradoh mu *puščanoga* praha,
Prosula ga po zelenoj travi,
Nek ti *puca* srce za djevojkom! (Ibid. 146).

*

Digitized by Google

Tko mi veli, da sam roda *huda*,
Hudo mu se u rodu rod lo!
Tko mi veli, da sam *posanljiva*,
U nevolji ne imao *sanka!*
Tko mi veli, da sam ljuta *guja*,
Guja mu se oko srca vila,
Guščerice oko džigerice
I u njemu zimu zimovale,
Na proliće izvele mladiće! (Bosanski prijatelj I. 37.)

*

Koji veli (da sam) *sana* i dremljiva,
Nejmo *sanka* do Gjurgjeva danka!
Koji veli, *neljupka je roda*,
Ne ljubio od srca *poroda!*
Koji veli, ljuta kano *guja*,
Guja mu se na srcu savila,
Na srcu mu zimu zimovala.
O Gjurgjevu gnjizdo zamotala,
U po ljeta ptiće izvodila.
Ljute ptiće, šarene gujiće! (Ibid II. 95).

*

Koji veli, da sam od zla *roda*,
Ne imao od srca *poroda!*
Koji veli, ljuta kao *guja*,
Guje mu se oko srca vile!
Koji veli, *sanljiva*, dremljiva,
Ne imao u bolesti *sanka!*
(Vuk, pj. I. 38. sravni i 275. 555.)

*

Djevojka veli, šta bi donijela u dar nevjernome dragome, koji se ženi:

Jednu kitu *nevena* cvijeća,
Da on *vene* iz srdakca svoga;
Drugu kitu *tratora* cvijeća,
Da on *traje* u jadu godine;
Treću kitu *maka* bijeloga,
Da se *smakne* s ovoga svijeta. (Ibid. 385).

*

Mene majka ne da za te,
Nego me je drugom dala,
Koji nosi mor dolamu,
Na dolami zlatna *puca*,
Nek zloradu srce *puca!* (Ibid. 315).

*

Digitized by Google

Djevojka ima tri draga, jedan joj je u Zagorju, drugi u Polomlju (kod rijeke Loma u Bugarskoj), a treći je ukraj dvora; djevojka veli:

Koji mi je u Zagorju.
Zagorje ga izgorelo!
Koji mi je u Polomlju,
Polomlje ga polomilo,
Koji mi je ukraj dvora,
Ukraj dvora, ukraj srca,
Živ da mi je, živ da mi je! (Ibid. 340).

*

Eno mi je u gradini,
Gdi *neven* bere;
Uvenulo njeno srce,
Ko što je moje,
A moje je uvenulo,
Većma ne može! (Ibid. 426).

*

Netko nas je njemu *opadnuo,*
S njega živo meso *otpadalo!* (Vuk, pj. II. 135).

*

Kum *nevjerni, vjera ga ubila!* (Ibid. 158).

*

Tako mi se *ne delilo meso*
Za života od mojih kostiju,
Ja ne delim Momir' i Grozdanu,
Rodjeni su bratac i sestrica. (Ibid. 161).

*

Znaš li, zete, *ne znali* te ljudi! (Ibid, 270).

*

Znaš li, bane, *ne znali* te jadi! (Ibid. 274).

*

Znaš li, bane, *ne znalo* te čudo! (Ibid 174).

*

Al *ne vidjeh* Vuka Brankovića,
Ne vidjeh ga, ne vidlo ga sunce! (Ibid. 309).

*

Digitized by Google

Junak bješe *Crnojević* Ivo,
Crno njemu srce do vijeka! (Ibid. 561).

*

Na košulju, Radanović Lazo!
Pod grlom joj puce jadikovo,
Jadikovo i čemerikovo;
Kudgod odiš, neka *jadikuješ*,
A gdi staneš, da *čemerikuješ!* (Vuk, II. 25).

*

Evo dva primjera, gdje se dobro želi:

Sada ćemo piti u vaslavu sv. Nikole (ili koji bude) božjega ugodnika, domaćinova *krsnoga* imena, da mu *uskrsne* i pomogne na svako strašno mjesto itd. (u nazdravljanju). Vuk, pj. herc. 351.

*

Pred svatove su izišle dvije sestre mladoženjine:

Jedna nosi žita, druga meda:
Na ti snaho *žita* da si *žitna*,
Na ti snaho *meda* da si *medna*. (Vuk, I. 615).

*

Mi ćemo o narodnim zagonetkama poslije više govoriti i to ondje, gdje se budemo bavili metaforom; ali donjekle moramo već ovdje govoriti o njima, jer se postanak mnogih zagonetaka može očevidno protumačiti samo uplivom paronomazije.

Prave su zagonetke one, u kojima se ono, što se ima odgonenuti, zamijenja nječim drugime i to se nješto drugo veli, a pogadjač mora odgonenuti, što se njim krije. Izumjelac se zagonetke nije često puno trudio, čim li će zamijeniti ono, što treba pogoditi, nego je prama predikatu ili drugoj kojoj znatnoj riječi zagonetke izmislio zamjenu našavši paronomastičnu riječ. Mjesto da se veli: *britva* pase (t. j. brije), a ono se veli: prase pase, to se malo raširi i eto onda zagonetke: „liso prase po ritu pase“, a odgonetač se mora truditi, dok pogodi, da je to *britva*. Kad je jednoč nastala takva zagonetka za britvu, onda su još lakše mogle nastati varijante, onda se je mjesto: „prase“ moglo lahko uzeti „ždrijebe“ (gvozdeno ždrijebe po brdu pase) ili „kobila“ (lisa kobila niz dolinu pase). Tako je britva u fantaziji naroda postala = prase, kobila, ždrijebe (Vidi sve navedene primjere u Novakovića, op. cit. 9).

Digitized by Google

Još ćemo navesti njekoliko primjera iz Novakovićeva zbornika, iz kojih ćemo opet vidjeti, da je paronomazija često odlučivala, čim će se sakriti ono, što se ima pogoditi.

U mojega *vranca* gvozdena *jajca* (= bilježnik na kantaru; str. 6)
Crven *deda* u grne *gleda* (= oganj; str. 16)
Crven *ćaća* u hrastovih *gaća'* (= vino, str. 20)
Izadje *dika* iz *tamnika* pa iznese tri zlatna *ručnika* (= duga, str. 47).
U naše *tete* perčin do *pete* (= žaoka u pčele, 50)
Crno *meče* uz polje *teče*, gdjegod *kleče*, pravo *reče*, ili: kuso *meče* kroza selo *kleče*, kudgod *kleče*, vazda pravo *reče* (kantar, str. 83)
U naše *Anice* devetore *tkanice*, ili: u naše Stanice devetore tkanice (= kaca i obruči, 85).
U moje *tete* košulja do *pete*, po trbuhu glatka, medj nogama slatka (krava, 103).
U našega *dede* sto rupica *glede* (rešeto, 193).
Sjela bjela nasred sela, sama sebe jela (svijeća, 200).
Babine *sise* o plotu *vise* (tikva, 221).
U našega *popa* pune gaće *tropa* (dto, 221 itd. itd.)

Ja mislim, da nam ovi primjeri zagonetaka mogu puno razjasniti. Nitko neka ne misli, da su zagonetke puka igra rijèčî, u njima je puno i puno pouke onome, tko hoće pratiti narodno shvaćanje prirode u svim pojavima, a o tom će nas uvjeriti i ono, što ćemo poslije govoriti o zagonetkama; za sada budi rečeno, da paronomazija u zagonetkama nije manje znatna, nego li je u onim pojavima pučkoga pričanja i vjerovanja, koje smo prije razmatrali. Ona djeluje u zagonetkama isto onako na um, kao što smo je vidjeli djelovati inače; kad narod naziva tikvu popom, to je, mislim, razumu naneseno isto toliko nasilje, koliko je u vjerovanju, da trava povratič može povratiti ženi ili kravi mlijeko. Max Müller veli, da je mitologija bolest jezika („die Mythologie, welche das Gift der antiken Welt war, kann in der That als eine Krankheit der Sprache aufgefasst werden", I. serija, 10 ili: Mythologie, oder, wenn ich so sagen darf, eine krankgewordene Sprache" II serija 338); zato je trebalo reći i ovo o zagonetkama, što smo rekli, ja mislim, da nije pravo, što se ispitivaoci pučkih vjerovanja slabo obaziru na zagonetke, kao što se obično slabo mari za skromne poljske cvijetke, a takvi su zanemareni i skromni cvijetci — narodne zagonetke.

II.

Kako smo mi počevši govoriti o paronomaziji uzeli za izhodište jezik, tako ćemo učiniti i sada, gdje prelazimo na drugi izvor puč-

Digitized by Google

koga vjerovanja — na metaforu, jer je i njezin početak usko spojen s početcima jezika. Kako na ime svaki ma i najbogatiji jezik ima samo malo korijena, iz kojih si genij jezika ima ekonomički stvoriti riječi za sve pojmove: onda je jasno, da se od jednoga te istoga korijena mora izvoditi puno riječi, a to je moguće samo metaforom, samo je ona učinila te je iz njekoliko stotina korijena[1] proizišlo u mnogimi jezicima preko 100.000 riječi i više (ne ubrajajući dakako fleksijâ nominalnih, pronominalnih i verbalnih). U tom očituje genij jezika divnu ekonomiju, koja od mala zna mnogo učiniti. Mi si samo metaforom možemo tumačiti one riječi, koje znače što apstraktna, jer su u onoj pradavnoj davnini, kad je arijski pranarod govorio korijenima, svi korijeni bili konkretna značenja. Jedan ili dva primjera razjasnit će nam to. Hrvatska je riječ *lûk* (arcus) postala od korijena лак, od kojega imamo i glagol *uleknuti se* ili *uléći se* (sich senken, deprimi, Vuk); po tom znači *luk* ono, što je svinuto, što se svija; tu nema nikakve metafore, ali je ima u riječi: *lukav* (лъкавъ), koja je takodjer od korijena лак te je po tom najprije značila: svinut, neravan, kriv, a onda istom ono, što još i danas znači. Od korijena *di* ili *div* imamo riječ *dan* (u staroslovenskom дьнь, latinski dies) i kako korijen *di* ili *div* znači svijetliti, u riječi *dan* nema metafore, jer je dan = svijetli; ali od istoga korijena imamo riječ: *dika*, imamo: *dîvan*, a te su dvije riječi mogle postati samo metaforom, kad se je uzelo, da je ono, što je svijetlo, ujedno i *časno* (dika) i *veličajno* (divan). Tako si tumačimo ono, što je rekao Max Müller (Vorlesungen I. 187): „sve, što je u jeziku apstraktno, bilo je njekoč konkretno". Ti i mnogi drugi primjeri, kojih ima svaki jezik, pokazuju veliku i blagotvornu moć metafore, da nje nije, trebalo bi jeziku puno više korijena, što opet ne bi dostajalo, jer kad bi narod s višom kulturom dalje napredovao, morao bi opet stvarati korijene, da uzmogne nov pojam novom riječi označiti, — tako bi jezik ostao vazda nepodpun, stvaranje novih korijena bilo bi samo na štetu razumljivosti i prijeglednosti jezika.

To je jedna vrst metafore, koju ćemo s Maxom Müllerom nazvati *radikalnom*, jer se ona očituje već u korijenu *(radix)*. Osim takve metafore poznavaju jezici i drugu, mladju, koja stoji u tom, da se već *gotova riječ* (dakle ne korijen) upotrijebi mjesto druge gotove riječi; pojmovi tih dviju riječi ne stoje u nikakvu savezu

[1] Pott drži, da je svakomu jeziku dosta 1000 korijena.

Digitized by Google

medju sobom, nego su si samo slični, osobito ako ih motrimo *pjesničkom intuicijom*. Takvu metaforu zove Max Müller za razliku od one prve *pjesničkom*. U Stojanovićevoj zbirci hrvatskih poslovica i riječi nalazimo na str. 169 mjesto riječi *sila* metaforski upotrebljenu riječ *rog*: rastu mu *rogovi* (= bijesan je, dira u svakoga); zbit će mu se *rogovi* (= obustavit će mu se sila); uvuko je *rogove* (= odustao od nasilja); razmako je *rogove* (= razširio svoju vlast); bogat pak rogat (= samovoljan, ibid. 39). Isto je tako pjesnička metafora, kada se neživu biću doda takov adjektiv ili verbum, koji pripada samo živim bićima, tim se na njeki način oživljava ono neživo biće; n. pr. u Bosanskom prijatelju Jukićevu, III. 128 čitamo:

Pala magla po kršnim bogazim
S *hitra praha* i *brza olova*.

I ono je metafora, kada se apstraktni pojam koji označi takvim adjektivom ili verbumom, koji pripada samo konkretnim pojmovima; n. pr. često *glasi gredijahu* (Vuk, pj. I. 361).

Mi ćemo se u ovoj radnji zabavljati samo pjesničkom metaforom, jer ja bar za sada ne bih znao nijednoga primjera radikalne metafore, koja bi bila povod kojemu vjerovanju ili kojoj priči u Hrvata i Srba.

Budući da pjesnička metafora nije drugo nego sabita prispodoba, zato će biti dobro, ako se obazremo po pučkoj literaturi, čim li sve prispodablja narod bar ono, o čemu najčešće priča i pjeva, a osobito ćemo se obazreti na čovjeka, o kom jamačno svaka poezija puno govori. Tim će nam se otvoriti perspektiva i za metaforu, koju ćemo već sada motriti u zajednici s prispodobom.

Da se mladić i djevojka prispodabljaju s njekim životinjama, kojih su gdjeka svojstva slična mladenačkim i djevojačkim svojstvima, tomu ima u narodnoj poeziji lijepih potvrda. U svatovskoj n. pr. pjesmi (u Vuka I. 26) veli se za mladoženju i za mladu ovako:

Paun šeta na venčanje
S' sobom vodi *paunicu*,
Paunicu za ručicu.

U Kukuljevićevu Arkivu II. 351 bilježi Stojanović ovu svatovsku pjesmu:

Oj *golube*, b'jeli bane,
Ti ne leti nit prileći
I ne padaj kraju vode,
Da ne mutiš vodu krilom:

Digitized by Google

U nas ima *golubica*
Rad bi čistu vodu piti;
Ti ne padaj na livadu,
Da ne gaziš nogom trave:
U nas ima ovčarica,
Koja ovcam travu čuva.
Ne padaj na ove dvore;
U njih ima golubica,
Svoje majke jedinica,
Ti ne mami lipu Maru
Od njezina b'jela dvora,
Od njezina milog roda.

Tko se u ovoj pjesmici ima razumjeti pod golubom, tko li pod golubicom, to zna jamačno svaki čitalac.

*

Poranili sivi sokolovi,
Sokolovi, mladjani junaci (Ilić, op. cit. 135).

*

Moji *sini, moji sokolovi!* (Vuk, I. 212)

*

Žalosna se ženska glava u narodnoj pjesmi vrlo često prispodablja s kukavicom: naričući žena za mužem žena veli (Vuk, život i običaji 173):

Evo idem *kukavica* u dom kuku!

*

Zakukaše do dvi'e *kukavice*
Pred bijelim dvorom Mujaginim
(t. j. sestra i mati junakova; Bosanski pr. I. 61)

*

Dvije su se zavadile guje
Dvije guje, dva brata rodjena. (Vuk, II. 445)

Još se češće prispodablja čovjek s cvijećem i uopće s biljem. U Kurelčevim se Jačkama vrlo često veli „klinčac" mjesto „drâgî" i „rožica" mjesto „drâgâ"; da se djevojci veli „ružica", to je poznato po svem narodu našem:

Oj devojko, pitoma ružice! (Vuk I. 312)
Oj snašice, rumena ružice! (Ibid. 313)
Ljubo moja, pitoma ružice! (Ibid. 406)
S Bogom ostaj, rumena ružice! (Ibid. 549)

*

Digitized by Google

Jošte se djevojci veli:

Oj devojko, plava peruniko! (Ibid. 323).
Djevojčice, sitna ljubičice! (Ibid. 377).
Moje kćeri, moj rani bosiljak! (Ibid. 212).
Odbi se grana od jorgovana
I lepa Smilja od svoje majke! (Ibid. 33).

*

Star je vojno trula javorina,
Vjetar duva, javorinu ljulja;
Kiša ide, javorina trune.
Mlad je vojno ruža napupila,
Vjetar duva, ruža se razvija,
A od kiše biva veselija,
Sunce sija, ona rumenija. (Ibid. 288).

*

Mladoženja, grano bosiljkova! (Ibid. 38).
Ej Momire, lepa kito cveća! (Vuk, II. 162).
Pored sebe vodi i Momira
Pored sebe kano kitu cveća (Ibid. 157).

*

Dva su bora usporedo rasla
I medj njima tankovita jela.
Bori rasli gore u visinu,
Zaklanjali tankovitu jelu
Od oluje i sjevera ljuta,
Te joj grane uv'jek se zelene.
To ne bila dva bora zelena,
Već to bila dva brata rodjena
I medj njima seka jedinica.
Braća seku svoju zakriljali
Od oluje i sjevera ljuta.

To je sva pjesma, kako se čita u knjižici Stojanovića: „Pučke pripoviedke i pjesme", str. 286; ali je to očevidno samo fragmenat, što svjedoči uvod u poznatu pjesmu: „Bog nikomu dužan ne ostaje" (Vuk, II. 14), gdje je ta prispodoba znatno kraća.

Milićević u Glasniku XXXVII. 168 bilježi, čim narod prispodablja čovjeka u pojedinim perijodama njegova života, po tom je čovjek

do	20.	svoje	godine		golub,
od	20.	do	40.	„	paun,
„	40.	„	50.	„	lav,
„	50.	„	60.	„	kamila,
„	60.	„	70.	„	zmija,
„	70.	„	80.	„	majmun,

a poslije crna zemlja.

Digitized by Google

Da vidimo, čim još prispodablja narodna pjesma mladića i djevojku:

Oj junače, moje jarko sunce! (Vuk, I. 312).
Moj Damljane, moje jarko sunce!
L'jepo ti me bješe obasjalo,
Al mi brže za goricu zadje! (Ibid. 406 slično, II. 81).
Ajme Jovo, od istoka sunce,
Brzo li mi zadje za oblake! (Vuk, pj. herc. 5).
Sunce zadje medju dve planine,
Momak leže medju dve devojke. (Vuk, I. 215 i u knjizi Stjepana Mažuranića, hrv. nar. pj. 125).
Što se sunce pokraj gore krade?
Nije ono ni žarko sunašce,
Već je ono Jelina gospoja
S' svojim Pavlom iz roda diverom. (Vuk, I. 578).

*

Lepa ti je sjajna mjesečina,
Još je ljepša Jela udovica. (Ibid 574).

U narodnom pjesničtvu djevojke često govore:

Zlatu će se kujundžija naći,
I meni će moj sudjenik doći,

i tim se očevidno prispodabljaju sa zlatom; mjesto „djevojka" nije neobično čitati u narodnoj pjesmi „zlato"; tako se u Vuka, I. br. 345 Atlagića Fata zove Atlagića zlato:

Ne odsjeda Atlagića zlato (stih 61).
Ajde snimi zlato sa konjica (stih 71).
Al besjedi Atlagića zlato (stih 96).
Bog t' ubio, Atlagića zlato (stih 130).

Evo čim se sve diljem njekoliko stihova prispodablja junak:

O Kaica, moje čedo drago!
Moj pernati od sunašca štite!
Diko moja svagda na mejdanu!
Sabljo britka svagda na mejdanu,
A kreposti medju vojvodama!
Suva zlata smederevski ključi,
Desno krilo od srpske krajine! (Vuk, II. 489).

*

Aoh Jovo, moj očinji vidu,
Brže li mi oči iskapaše! (Vuk, pj. herc. 5).

Digitized by Google

Zato i veli mati nad mrtvim sinom (Vuk, život i običaji naroda srpskoga, str. 179):

Što izvadi majci oči, kuku majci!

U poslovici se za velika i lijena čovjeka veli: *kola djubreta* (Vuk, poslovice 144), a za starca čovjeka, koji je već jednom nogom u grobu, kaže poslovica: *Grob neopojan* (Ibid. 46), za srčane junake čitamo rijek: malo nas je, al sve *živa ognja* (Stojanović, zbirka poslovica, 122). Djevojka se prispodablja s livadom, n. pr. u Vuka (II. 531):

Kad zabraniš u polju livadu,
Jal' je kosi, jal' drugome daji,
Da ne biju slane ni snjegovi
Po livadi cvijet rascvatio.
Kad zaprosiš lijepu djevojku,
Jal' je vodi, ja li je ne prosi.

Ili u Marjanovića (hrv. nar. pjesme, 192):

Cvilila je zelena livada,
Zakošena, pa je ostavljena.
To ne bila zelena livada
Već to bila lijepa djevojka,
Zaručena, pa je ostavljena.

Sada ćemo se ogledati i na druge prispodobe i metafore, kojima se ne slika čovjek, nego drugo šta. Primjere ćemo vaditi iz narodnih zagonetaka. Po mom tvrdom uvjerenju, tkogod želi upoznati narodne metafore, ne smije s uma smetnuti narodnih zagonetaka, u kojima se često nalazi isto toliko poezije, koliko i u narodnim pjesmama.[1] Mnoge su na ime narodne zagonetke takve, da se njima izriče metaforski ono, što se ima pogoditi, a kako su mnoge metafore u zagonetkama skroz poetične, tako izlaze zagonetke ravne stihovima narodne pjesme, u kojima se izriče prispodoba, a razlika je ta, što je u zagoneci prispodoba postala metaforom. U Vuka (I. 162) nalazimo ova dva stiha:

Osu se nebo zvezdama,
A ravno polje ovcama,

tu se dakle ovce prispodabljaju sa zvjezdama, a u narodnoj zagonetci kod Novakovića (op. cit. 128) nalazimo tu istu sliku: puno

[1] O narodnim zagonetkama govori obilnije moja razprava štampana u programu gimnazije požeške za godinu 1880/1.

Digitized by Google

polje ovaca, medju njima rogat čobanin. U narodnoj se pjesmi često čita stih: svijetli care, sunce ogrijano, a u zagonetci nalazimo istu sliku: izidje car iza planine, obasja krunom i zle i krive (= sunce, Novaković, op. cit. 219). U Vuka, pjesme II. 537 čitamo:

Bojna koplja kako čarna gora,
A barjaci kako i oblaci

a tomu sasvim odgovara zagonetka u Novakovića, str. 146: Crn se *barjak* iza gore vije (= oblak).

Narodna zagonetka zove ladju *konjem*: konj bez glave, put bez trave, pa samo ide; ili *patkom*: pliva patka na vodici, nosi čekrk na glavici (Novaković, op. cit. 111); i za čunj se veli *konj*: uzeh krnja bez ulara, ošinuh ga bez šikara, ode konj bez traga (Ibid. 240). Ako se komu čini tvrda metafora: ladja = konj ili = patka, a on neka promisli, da narod brže nalazi tertium comparationis medju dvjema stvarima nego li mi, koji ne umijemo prirode motriti onim okom, kojim je narod motri.

Sjećam se, da sam u ruskih pjesnika češće čitao, kako oni led zovu okovima; tu istu metaforu nalazimo i u zagonetci: verige čeverige, same se skovale, same se raskovale. (Ibid. 113).

„Je li davno palo inje po planini?“ pita u zagonetnoj pripovijetci car njekakva starca (Stojanović, pučke prip. i pj. 91), kao da ga pita: je li ti davno kosa osijedila? Ta je metafora svakomu dobro poznata, a nama i onako rabi i u običnom govoru, n. pr. mraz mu je pao na kosu, a narodna je zagonetka pošla dalje, te veli „planina“ mjesto „kosa“.

Mjesto „pomoć“, „pomoćnik“ nalazimo u narodnoj poeziji često metaforski „krilo“ ili „perje“. N. pr. u Vuka (život i običaji 179) pjeva se nad mrtvacem:

Što si mi se položio,
Što prevari tvoju braću
I salomi *krila* braći?

t. j. ti si umr'o, a braća tvoja ostala su bez pomoći. Na str. 189. iste knjige veli sestra nad mrtvime bratom: kuku brate, *krilo* salomljeno! U Vukovoj II. knjizi narodnih pjesama, str. 50. namjera se ubojica svoga brata na vranu ticu bez desnoga krila i pita je, kako joj je; a vrana tica odgovara, da joj je bez desnoga krila: „kako bratu, koji brata nema“. Slično čitamo i na str. 628 iste knjige, gdje soko govori junaku, koji hoće brata ubiti:

Digitized by Google

Meni jeste bez krila mojega,
Kao bratu jednom bez drugoga.

U poslovici (kod Stojanovića, 94) čitamo: imam djecu, imam svoja krila, ili (na str. 95): on mu je desno krilo (= najbolja pomoć); očupali su mu krila (= oteli mu vlast). S tim se slaže ono, gdje mati veli mrtvu sinu (Vuk, život i običaji 203): *krilat* sine; ili ono (Vuk, I. 252), gdje mati veli: Oj Omere moje milo perje! (ili na str. 253), Ajd' Omere, moje b'jelo perje!

Tko će se sada čuditi, ako u zagonetnoj pripovijetci pita onaj car starca: „Kamo ti starče *krila*, pak moraš još zemlju parati i po njoj puziti?", mjesto da pita: gdje su ti *djeca*, da ti pomognu? (Stojanović, pučke prip. i pj. 91).

Ovu čitulu narodnih metafora i prispodoba neka završe još dvije, tri: u zagonetci se mjesto „munja" veli „guja": jedna guja preko bijela svijeta (Novaković, op. cit. XX.). Doista divne li metafore! *Nebo* se veli *platno:* jedna truba platna svu zemlju pokrila (ibid. 142). U narodnoj pjesmi (Vuk I. 128) govori Gospod angjelima:

Pa podjite po svetu,
Kao pčela po cvetu,
Od božijeg prozora
Od sunčevog istoka.

*

Mi smo se zato ogledali na metafore i prispodobe, kakve nam ih pokazuje prostonarodna literatura, da tim lakše razumijemo ona prostonarodna vjerovanja, koja su prouzročena metaforom. Kao što ima u narodnom vjerovanju primjera, gdje je paronomazija bila uzrok, te je narod doveo u savez dvije stvari, koje nemaju nikakve zajednice, osim što su im riječi jednakozvučne: tako ima i takovih primjera, gdje je narod doveo u savez takva dva pojma, koji stoje jedan prama drugome u odnošaju metafore. Mi smo vidjeli, da djevojke mažu kosu travom *bujačom*, da bi im kosa *nabujala*, ali one u oči Gjurgjeva dne režu takodjer lozu i iz nje hvataju sok i tim si sokom sutradan mažu kosu, da bi im rasla. (Milićević, Gl. XXXVII. 116). Onomu je vjerovanju povod paronomazija, a ovomu metafora. Da vidimo: kao što čokot pušta lozice te se one moraju u proljeće obrezati, tako valja i kosa da raste, a kosa će onda rasti, ako se namaže (na Gjurgjev dan) lozovim sokom, onda će istom kosa rasti kao loza, ili da reknemo

Digitized by Google

metaforski: *kosa će biti loza.* Da li je ovo tumačenje pravo, uvjerit će se čitaoci, ako ih uputim na narodnu zagonetku u Novakovića, str. 116:

Sedi Mara na dnu grada,
Pustila kosu na vrh grada.

Novaković bilježi tu zagonetku sub voce *loza*, a potanje joj ne piše odgonetljaja, a ja držim, da je u toj zagoneci Mara = čokot, a kosa = loza; ödgonetljâj je dakle: čokot je pustio loze. Iz te narodne zagonetke vidimo, da je djevojačko vjerovanje u čudotvornu tobože moć loze isto toliko nevino, isto toliko poetično, koliko je nevina i poetična metafora: loza = kosa.

Nego mjesto loze mogle bi isto lako lijepo djevojke upotrebiti i grančice drugoga bilja, koje u proljeću lista i buja[1], pa bi opet njihovo vjerovanje ostalo metaforsko, jer se ljudska kosa često prispodablja s travom, lišćem i planinom. U narodnim zagonetkama u Novakovića, str. 99 i 100 nalazimo za kosu (resp. glavu) ove metafore: rasla česta šumica itd., česta gora čestana; crna gora, planina, šuma, gora. — „Jeli davno palo inje po planini" pita car starca u spominjanoj pripovijetci. — U Turgeneva, „zapiski ochotnika" (lajpciško izdanje, 1876), I. 16 veli ruski seljak: „Čto boroda: *boroda — trava!* skositь možno". Sjećam čitaoce na Horaracijevo: redeunt arboribus comae (Od IV. 7), na Homerovo κόμη = lišće: καὶ τότ' ἔπειτ' ἀπέκοψα κόμην τανοφύλλου ἐλαίης (Odiseja φ 195). I njemački pjesnici rado vele *haar* mjesto *laub*.

Moglo bi se nametnuti pitanje: kako to, da narod i pjesnici mogu zvati lišće kosom; zar nema puno kriterija, kojima se može razlikovati lišće od kose, pa ako i ima kakva sličnost medju jednim i drugim, zar je onda slobodno kazati „lišće" mjesto „kosa" ili obratno? pa ako je i to slobodno, zar je pametno graditi na tom vjerovanje? Tko bi nas tako pitao, mi bismo mu rekli, neka za uzrok tomu pita narod, pita pjesnike, neka ih sam pouči, da to nije logično, a mi ćemo se zadovoljiti, ako samo izložimo fakta.

Povratimo se samo malo na pučku etimologiju. Tamo smo vidjeli, kako narod često bizarnom upravo dosjetljivosti nalazi jednako-

[1] Kad se prvi put u godini čuje kukavica, onda je dobro — piše Milićević, Glasn. XXXVII. 113 — od onoga drveta, na kom je kukavica kukala, otkinuti grančicu i zadjeti za kosu, jer će onda kosa dobro rasti.

Digitized by Google

zvučne riječi i na njima gradi svoja vjerovanja. Sjetimo se trave *omana*, sjetimo se *Krstova dne* i *vodokršta*. Ako je narod u zvuku tih riječi čuo nješta, što s njom nema saveza: je li onda čudo, ako narod motreći ljepote naravi i prisluškujući njezine glasove vidi i čuje nješto drugo, nego vidi i čuje drugi koji narod, nego vidi fizijolog, kemik i fizik? Dok se narod nalazi još u pjesničkom stadiju svoga razvitka, on si oživljuje čitavu narav, on drži, da narav živi život ljudski ili životinjski. Stari su Indi, kako se vidi iz Vêdâ puno cijenili govedo i držali ga njekim višem bićem nego li zoologijskim pojmom i članom iz reda ruminantia. Zato su oni i u uzvišenim pojavima prirode nazirali lik i čuli glas goveda. Tako su se staromu Indu rijeke, koje se izljevaju u more, pričinjale kravama, koje trče u staju; oblaci su po tom naziranju stada krava, koje vjetrovi muzu, a mlijeko pada na zemlju; i zemlja je krava, koja daje ljudima sve dobro. Bog Vrtra (t. j. personifikacija oblaka) drži u uzi krave t. j. nebeske vode, a Bog Indra oslobadja ih gadjajuć munjom. Prvi plamečci zore jesu crljene krave, koje boginja jutra pripreže uz svoja kola. Sunce je bik, koji gospoduje stadom nebeskih krava, t. j. zvijezdâ. Krava se upotrebljava i kao metafora (theriomorfizam) apstraktnih pojmova, te Indi držahu, da su žrtve i molitve njekakve krave, jer kao krave čine ljudima dobročinstva. A. Pictet, les origines II. 61. 62. A na strani 63 veli isti pisac: „Les metaphores hardies par lesqueles les chantres inspirés des Vêdas poétisaient la vache et le taureau, ont laissé des traces multipliées dans le sanscrit même, et ce qui n'était au début qu' un jeu de l' imagination s'est transformé plus tard en mythes de toute sorte".—

Kako su se Indu oblaci mogli pričiniti kravama, tako hrvatski narod drži oblak njekakvim zmajem, pa kud zmaj repom, tamo udri grad ili kiša. U Kukuljevićevu Arkivu XI. 267 čitamo, da Bačvani muzge pod oblakom drže repom aždajinim, a ta aždaja da postaje od zmije, koja je dočekala 30 godina.

I u drugim nebeskim pojavima vidi prosti hrvatski i srbski narod nješto drugo nego što jesu. Lijepa se *via lactea* pričinila narodu slamom, a onda je onda koračio i dalje te stvorio priču, kako je njetko vozio slamu, pa mu ona putem poispadala iz kola i bog prenio tu slamu na nebo. Po Vuku (rječnik, s. v. „kumovska slama") bila je to slama, što je poispadala iz kola njekakvome čovjeku, koji ju je svome kumu ukrao. Slovenci pripovijedaju, da

Digitized by Google

je kum kumu ukrao slamu, ali „se je na poti premislil in jo nazaj nesel, zato da so dva sleda". (Kukuljevića Arkiv XI. 255). Hrvatski narod u lonjskome polju kazuje, da je ono slama, što je poispadala njekakome svetitelju. A ja se sjećam iz svoga djetinstva, gdje mi se je pripovijedalo, da je to slama, što je padala Bogorodici iz kola, kada je bježala s Hristosom. „Kumovska je slama" poticala fantaziju i drugih naroda, te su oni izmišljali razne priče, iz kojih se vidi, šta je koji narod u njoj nazirao. Grčki, rimski i njemački narod već samim svojim imenima pokazuju, da oni ne vide na nebu slamu nego mlijeko (γάλα οὐράνιον, γαλαξίας, via lactea, Milchstrasse). Grci su pričali, da je mliječni put nastao od onoga mlijeka, koje je iscurilo Heri iz prsiju, kad je zadojila Herakla (Preler-Plew, griechische Mythologie[3], II. 179).

O poznatoj konstelaciji „nebeska kola", koja su radi svoga oblika tako nazvana, pripovijedaju Slovenci „da je na njem sveti Martin peljal drva iz gozda pa da je prišel vuk in se zaletel v vola, pa mu vola zaklal in oje prelomil, zato da stoji oje na stran, pa da je vuka vpregel k volu, da mu je mogel peljati drva, pa vuk da je vlekel v gozd, vol pa iz gozda". (Kuk. Ark. XI. 259).

Zvijezde blizu „djevojke" i „lava" zvali su stari, kako vidimo iz rimskoga pjesnika Katula (pjesma LXVI) vlasi Bereničini, coma Berenices. Po Katulovu pjevanju pretvorila je Afrodita vlase, što joj je žrtvovala misirska kraljica Berenika, u zvijezde. Taj je mit (doduše iz kasnijega doba grčkoga) jamačno izazvan njekom sličnosti, koju pokazuju zvijezde s vlasima ljudskim. Mi to zato ovdje spominjemo, što držimo, da u savezu s „vlasima" iliti „kosom" stoji i kolektivno ime *Vlašići*, t. j. onih sedam zvijezda, što ih stari zvahu Pleiades, a prosti ih narod zove (po Milićeviću, Glasn. XXII. 80) posebice: Mika i Mioka, Raka i Raoka, Orisav i Borisav i sedmi Milisav, ili (po Novakoviću, op. cit. 21): Vole i Voleta, Rale i Raleta, Mile i Mileta i mali Pržožak. — Ovomu, što ću ja sada navesti, trebat će regulative sa strane etimologije, ali držim, da će u glavnom moje mišljenje odobriti etimologija.

U Miklošićevu leksiku linguae palaeoslovenicae nalazimo za „Pleiades" ove nazive: власежелиште, власожелиште, власожельци i власожилиште. U ta je 4 naziva prvi dio riječi jasan, a drugi je dio u svakom njih bar meni taman, i ja upravo ne znam, što znači, s čim li stoji u savezu. Onaj prvi dio jamačno je u savezu s riječi власъ, a to nas upravo ovdje i zanima. Stulić bilježi za „arcturus" riječ *vlasoželac*, a to je za cijelo ista riječ sa staroslovenskom власо-

Digitized by Google

жельци (plural, a singular bi bio власожельць). — U Rusa ima za riječ „Pleiades“ ime *volosožary*, koje riječi nema u običnim rječnicima ruskim, a ja za nju doznajem iz Miklošićeve Lautlehre², 467. Tko još uzme na um hrvatske riječi: *lastarice* (iz senjske okolice), *hlastarice* (iz varaždinske okolice) i slovensku *vlastovice* (vidi sve troje u Kukuljevića Arkivu I. 88), taj će držati, da je riječ *Vlašići* postala od: *Vlasići* i to tim prije, što u Dubrovniku, kako se vidi iz Vukova rječnika, zovu ljude zakona grčkoga *Vlàsići*. Ako je staroslovenska riječ власожельци, ruska volosožary, slovenska vlastovice glasila njekoč u ustiju Hrvata i Srba: *Vlasići*, kako ja držim, ako toga i ne mogu za sada potvrditi: onda se je ta riječ radi paronomazije sa *Vlah* lahko mogla pomjeriti u: *Vlašići*. A kad su zvijezde postale *Vlašići* t. j. ljudi, onda je narod u jednu ruku izmislio tim Vlašićima imena, a u drugu ruku stao se je dovijati, kako su ljudi Vlašići dospjeli medju zvijezde.

Poznate zvijezde iz konstelacije: coma Berenices zove narod *Kosci* i danas se misli, da to znači: die Mäher, foenisecae; ali tko uzme na um, da se u gornjem lužičko-srpskom jeziku „coma Berenices“ veli *kosy* t. j. capilli, taj valjda ne će dvojiti, da ime *Kosci* ne znači: die Mäher, foenisecae, nego: die Langhaarigen, comati, dakle da isto znači, što i *Vlasići*.

Staroslovenska napokon riječ власожельци i Stulićeva *vlasoželac* mogu nam razjasniti ime njeke treće konstelacije: *žnjači*, koje se ime čuje medju hrvatskim narodom u lonjskom polju (Kukuljevića Arkiv, VII. 302). U istom se Arkivu na istom mjestu čita ovo: „pripovieda se, kad su njekoč bogumila tri čovjeka izza gore *kosila*, da ih je bog k sebi primio, jedno da se ne muče tamo koliko ovdje, a drugo davši im vjekovite svjetiljke, da svietle mjesecu, odkuda će putovati. Za njima idu *lastori* (kupioci, *vlašići*) te trpaju u bagljiće obaljeno sieno.“

Mislim, da će biti karakteristično, ako pripomenem samo još nješta. Ja sam za svoje djetinjsko doba slušao, gdje pravoslavne vjere seljaci zovu „Pleiades“ doduše od šale: *šokčići*. Eto opet dokaza, kolikim je promjenama izvrgnuto sve ono, što je pod suncem. Da se slučajmo ime *šokčići* općenito primi po svemu narodu, trebalo bi upravo Kolumba, koji bi obreo, da su „šokčići“ isto što власожельци, isto što Vlašići i Pleiades.

U vrlo se mnogo nárôdâ po čitavu svijetu vjeruje, kad je sunčana ili mjesečna pomrčina; da onda nješto (obično zmaj) izijeda sunce ili mjesec te onda gledaju, da protjeraju neman, da ne bi

Digitized by Google

proždrla sunca ili mjeseca. Nije dakle čudo, ako to isto vjeruju i rade Hrvati i Srbi. — Latinski se veli: sol (ili luna) laborat, sol deficit, a grčki ἥλιος (ili μήν) ἐκλείπει. Slikovitiji je izraz: *izijeda se sunce*, *izjelo se sunce* (Vuk, rječnik, s. v. pomrčati). Iz tih se izraza može lagano protumačiti, kako li je narod uzeo vjerovati, da njekakva neman jede sunce. Onaj kmet srpski, o kom pripovijeda Milićević (Glasn. XXXVII. 176), da je izišao, kad je sunce pomrčavalo, u selo i vikao: „pucajte brže, zar ne vidite, da ga hala proždre?“ — i sam je vidio halu, ili bolje rekav, njemu se je tako pričinjalo. Iz Vuka (rječnik, s. v. pomrčati) i Milićevića (Glasn. XXII. 195) vidimo, da narod doista — bar po njekim krajevima — prigodom pomrčine običava pucati; iz Milićevića doznajemo, da pucanjem tjeraju *Vrkolaka* (bugarski = vukodlak) od sunca.

Mjesečeve su pjege davale dosta materijala fantaziji nárôdâ. Po Vuku (rječnik s. v. „Kain i Avelj“), ono su u mjesecu Kain i Avelj, a bog ih je onamo metnuo svijetu za ugled kao preveliki grijeh, što je brat brata ubio. — Narod po Slavoniji pripovijeda, da je ono u mjesecu njekakov kovač.

E. Tylor u spominjanoj svojoj knjizi: Forschungen itd. razlaže na str. 145 i dalje, koliku silu ima u primitivnih naroda imaginacija. Takvi narodi umiju brzo naći sličnost i savez medju stvarima, u kojima će uzobražen motrilac kasno naći kakvu sličnost. Tim je načinom postala u Grka poznata priča o Niobi. U Engleskoj ima njegdje njekakvo kamenje, za koje narod pripovijeda, da su to bile djevojke, koje je bog pretvorio u kamenje, jer su u Nedjelju plesale. — U zagrebačkoj okolici kod Susjedgrada ima rpa kamenja, za koje puk pripovijeda, da su to bili svatovi, koje je proklela mati ženikova i oni se svi okamenili; narod u tom kamenju još raspoznaje mlâdu i mladoženju, koje se dvoje grli, raspoznaje kuma i djevera. Tu je priču, kako je poznato, upjesmio A. Šenoa (vidi njegovu „antologiju pjesničtva hrvatskoga i srbskoga“, str. 245). — Tylor govori o pričama različitih naroda, kojima si narodi tumače izdubine u hridima i u kamenju; narodima se je pričinjalo, kao da te izdubine nalikuju na čovječje stope, i tako se je izmišljalo, da je njekoč na tom mjestu stajao Isus, ili Muhamed ili Buddha. — Ja sam u jednoj knjizi priča s magjarskoga jezika na hrvatski prevedenoj čitao, da narod njegdje (valjda u Magjarskoj) vidi u njekakvom velikom kamenu izdubine od čaporaka njekakve zvijeri te drži, da je njekoč djavo zgrabio

Digitized by Google

taj kamen i njim htio smrviti seosku crkvu, ali ga angjeo otjerao. — Tylor pripovijeda jednu sjevero-amerikansku priču, kojoj je takodjer povod imaginacija. Mladi se njekakav Indijac htio oženiti njekakvom djevojkom, ali roditelji ne dadoše. Tada mladić pun tuge ode sa svojim psom u preriju, a za njim dodje i djevojka. Sad su dvoje dragih s psom dugo bludili po preriji i vrlo gladovali, jer ništa nijesu imali, što bi jeli, do vinjaga. Napokon stanu oni, a i pas po malo kamenjeti, dok se posve ne okamene. Samo se ne okameni grozdić, koji do dana današnjega drži okamenjena djevojka u ruci. „I čitava je ta pripovijetka nastala zbog umišljene sličnosti triju kamena s čovječjim likovima i s likom pasjim" veli Tylor. Da završimo seriju pričica, koje su nastale iz toga uzroka, dodat ćemo samo još pričicu iz Vukova rječnika s. v. babini ukovi":

„Pripovijedaju, da je nekakva baba istjerala jariće u planinu, pa dunuo sjever i udario snijeg, a ona rekla: Prc Marcu, ne bojim te se; moji jarčići petoroščići. Na to se rasrdi Mart, pa uzajmivši u Februarija nekoliko dana navali sa snijegom i s mrazom, te se smrzne i *okameni* i baba i njezini jarići. Kažu, da se i danas može vidjeti u nekakvoj planini (gdje se to dogodilo) ono kamenje, što je postalo i od babe i od jarića: baba stoji u srijedi i jarići oko nje". —

Ta je priča za cijelo popularna u onom kraju, gdje ju je Vuk čuo, jer narod ima posebna imena za one dane u Martu (ili Aprilu), kad na jednoč udari snijeg; narod zove te dane: babini dni, babini jarci, babini kozlići, babini pozajmenici, babini ukovi (Vidi sve te riječi u Vukovu rječniku).

Kad se narodi pri stvaranju takvih *eksplanatornih* — da ih tako po Tyloru nazovemo — mitâ ne ravnaju ni po čem drugom nego po svojim ćutilima, koja znadu biti vrlo varava, ako ih ne prati razum: onda nije čudo, ako ovaj narod u istom prirodnom pojavu vidi drugo što ili čuje nego li onaj narod. Gdje jedan narod u kamenju vidi svatove, tu vidi drugi grješne plesačice; gdje jedan vidi stopu kojega svetitelja, tu će drugi nazirati djavolje čaporke itd. Lijepo se to vidi kod iménâ zvijezda, za koja piše Tylor, da se rijetko dogadja, te bi dva naroda jednako prozvala isto zviježdje, pa i u jednom te istom plemenu mogu biti imena posve različita. One zvijezde, koje mi zovemo Orijonov pojas, zovu njeka plemena na Novoj Seelandiji ili „lakat Mauis-a", ili „krmilo čamca Tamarete", komu je sidro „južni krst". Veliki medvjed nalikuje isto tako na kola, a Orijonov je pojas takodjer vreteno Frigge ili Maje

Digitized by Google

ili Jakovljev štap (U Vukovu rječniku stoji, da se njekakve zvijezde zovu *štapci).*

Interesantni su takodjer oni primjeri, koji nam pokazuju, što sve narod čuje u glasovima životinjskim. Mi ćemo i te primjere spomenuti, da vidimo, koliko se narod da voditi imaginacijom i samo imaginacijom. Svatko će, tko govori hrvatski, moći mirne duše reći, da on toga ne čuje u glasovima životinjskim, što čuje narod, a nekmoli da toga ne bi mogao reći onaj, koji ne razumije hrvatske riječi. A i zato je vrijedno te primjere spomenuti, što se i u njima nalazi gdjeko pučko vjerovanje, koje ako i jest naivno, opet je vjerovanje te spada u ovu radnju.

U Aristofanovoj komediji „Žabe" pjeva kor žaba izmedju ostaloga i pravu žablju pjesmu: βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ, βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοάξ. Otale učimo, što je Grk Aristofan čuo u žabljem regetanju. Zvuk κοάξ čuli su jamačno i Italci, jer se „regetati" veli latinski „coaxare", a i Nijemci vele koaxen. Hrvatske riječi: kreketati, regetati, takodjer su onomatopoetske, oponašaju žablji glas, a isto tako i staroslovenska riječ **крекътати**. Nego kao što se dvjema individuima ista stvar može u isto vrijeme različita pričiniti, tako se i jednomu te istomu individuu ista stvar u različito vrijeme može različita pričiniti, tako je i ovdje. Hrvati i Srbi ne čuju uvijek u žabljoj pjesmi kreketanje ili regetanje, nego čuju i *pitukanje;* sr. poslovicu: „volj' ti piti, volj' kapu kupiti". Vuk (poslovice, 39) piše uz tu poslovicu ovo: „pripovijedaju šijaci u šali, kako je Hercegovac s obale bacio talijer u vodu, da daruje žabu, što mu je krekećući kazala, gdje su mu konji, koje je tražio. Kad talijer pane na žabu, ona jekne i dâ od sebe glas *pit*, a on misleći, da ona pita, hoće li za one novce piti, odgovori joj: volj' ti piti, volj' kapu kupiti". —

U Novakovića (op. cit. 107) nalazimo ovu zagonetku: „jedno veli *kuku,* drugo veli *pupu,* a odgonetljaj je: kukavica i pupavac. Narod dakle razabire u kukavičjem pjevanju zvuk *kuku,* a u pupavčevu *pupu* te je po tom umišljenom zvuku i nazvao te dvije tice, a čini se, da je i latinski narod čuo to isto: cuculus, upupa. Nego kako se godj čini nama *kuku* pravi glas kukavice, opet se to nama samo čini, jer ima jezikâ, u kojima se kukavica drukčije zove, ali ipak onomatopoetski; ti su dakle narodi čuli drugo što u kukavičjem pjevanju. Da ne idemo dalje, spomenut ćemo, kako njeki slavenski jezici zovu kukavicu. U starom se slovenskom je-

Digitized by Google

ziku pored кокавица nalazi i riječ жегъзоула[1], u ruskom jeziku ima riječ: *zogzica* i *zuzulja*, ali i *kukuška*, u maloruskom se veli *zozulja*, u češkom *žežhule* pored *kukačka*, u poljskom *gzegzołka* pored *kukawka*. U litavskom se jeziku nalaze doduše glagoli *kukauti* i *kukóti*, ali se to, po Nesselmannu, veli ne samo za kukavicu, nego i za druge tice; prama glagolu: kukauti nema u litavskome jeziku imena za kukavicu, već za pupavca, koji se litavski zove *kukuttis*; litavski dakle narod ne čuje u pupavčevu pjevanju zvuka *pupu*, nego *kuku!* Kukavičino se pak litavsko ime podudara s gore spomenutim imenima iz njekih slavenskih jezika: *gégéle*, *gégutte*, *géguže*, *gegužéle*, a sve su to deminutiva od riječi *gége*[2], koja danas narodu ne rabi.

U Novakovića (op. cit. 268) čitamo zagonetku: „Što vazda viče *podj — podjoh*, *podj — podjoh*, a na jednom mjestu sjedi? — Odgonetljaj je *prepelica*. Eto kako narod u tičjem pjevanju čuje ne samo nerazvite riječi, nego i gotove ljudske riječi! — Tako i u vranjem pjevanju razabire narod riječ *kvar*; zato tko se s njom sastane na putu, a ona graja, valja da reče: „na glavi ti *kvar!*“ (Kukuljevića Arkiv VII. 226).

Afanasjev (op. cit. III. 689) piše, što čuju Malorusi u pjevanju svračka (ovsjanka): „pokinь sani, vozьmi vozъ“ (t. j. turi saonice, uzmi kola). Tomu je slično ono, što bilježi Vuk (poslovice 322), da ždralovi polazeći od nas u jesen govore: „turi užinu, a uzmi haljinu, a kad se u proljeće vraćaju k nama, onda govore: „turi haljinu, a uzmi užinu“.

U gukanju grivnjaša goluba čuje narod ove riječi: „šta ti tu činiš, prokleti pope, kod tudje žene, kod tudje djece?“ — a u gukanju dupljaša goluba čuju: „sij luk, sij luk, sij luk!“ t. j. kad on k nama u proljeće doleti, onda je tomu vrijeme (Vuk rječnik, s. v. golub; sr. i „poslovice“ 284).

Kajkavski Hrvati u sjeničinu pjevanju čuju zimi: „vleci gunj“, a u proljeće: „seci gunj“ (Kukuljevića Arkiv VII. 226).

Vuk u rječniku s. v. „ototoliti“ piše, da je kao malo dijete u Tršiću slušao, gdje pripovijedaju, da žuna u proljeće ovako totrče:

---

[1] toj riječi u sačuvanim spomenicima nema doduše potvrde, ali se je za cijelo nalazila, a to svjedoče adjektiva: жегъзоулинъ i жегозлинъ; vidi Miklošićev leksik.

[2] Litavske riječi iz Nesselmanova rječnika prepisujem njegovom ortografijom, koja je različna od Šlajherove i Miklošićeve.

Digitized by Google

ototòli debelo
kao moje koljeno;
ako li ćeš i deblje
kao moje i bedre,

a to je kao ukor sporoj prelji.

Novaković (op. cit. 168) bilježi zagonetku: „djeca majci kažu: *piju piju;* a majka njih pita: *ko ko?*“ Tomu je odgonetljaj pilići i kvočka.

Ako ovoj čituli dodamo još poslovicu iz Vukova zbornika, 99: „i zmija je lijepa, ali je zla“, onda ćemo se još jače uvjeriti o tom, kako se jedna te ista stvar u razno vrijeme može istomu individuu pričiniti različna: najmrži i najgadniji stvor radi njegove šărêni drži narod kadikad lijepim! — Pučka su vjerovanja uopće vrlo protejske naravi, zato vrijedi za sve mite ono, što je rekao Preller za grčke: „es lässt sich nichts Mannichfaltigeres und Wandelbareres denken als diese griechischen Mythen, daher sich etwas allgemein Gültiges auch weder von ihrer Form noch von ihrem Inhalte sagen lässt“.

Iz svega smo ovoga imali dosta prilike razabrati, da se prostomu narodu našemu pričinjaju vanjski pojavi nječim drugim nego doista jesu; kad on — osobito u pjesničtvu — to nješto drugo uzima mjesto onoga vanjskoga pojava te veli n. pr. rumena ružica mjesto: djevojka: otale se vidi, da je u njega metafora podjedno identifikacija dvaju posve različitih pojmova. Sada ćemo razumjeti, zašto metafora ima veliku silu na njegov razum, isto onoliku, koliku ima i paronomazija. Neka nas o tom uvjeri ono, što ćemo sada razmatrati.

Ne treba nam istom razlagati, što svatko živ zna: da je svjetlo svakomu isto toliko milo, koliko mu je tmina nemila; svjetlo je nužno svakomu životu, a tmina je ondje, gdje života nema — pod zemljom u hladnome grobu. Zato narodi s pojmom svjetlosti spajaju sve, što je radosno, slavno, pošteno, a s pojmom tmine spajaju se protivni pojmovi. Lijepo se to vidi iz rječnikâ gdjekih jezika; u grčkom n. pr. jeziku φαιδρός znači ne samo svijetao, nego i *veseo*, a φαιδρύνω znači *veselim*, φαιδρότης veselje; φαίδιμος nije samo svijetao, nego je i *slavan*, isto tako i φανερός ima oba značenja; φανός znači: veseo, veličajan. Supstantiv φάος (ili φῶς) znači: svjetlo, spas, pobjeda, blagoslov, radost, spasitelj, pomoćnik, baš kao što i latinsko *lumen*, koje ne znači samo: svjetlo, nego i: spas, pomoć. A ne velimo li i mi sami: *svijetao* obraz mjesto: pošten,

Digitized by Google

čestit (sr. poslovicu u Vuka: blago dobrom činu i svijetlom obrazu, str. 15). Velimo: svijetli care mjesto: slavni, uzvišeni. Dobro će biti sa svim tim isporediti i druge njeke hrvatske fraze: sunce će svanuti i pred moja vrata t. j. i ja ću jednoč doći do *sreće*. U narodnoj pjesmi (u Vuka II. 374) čitamo:

Danas te je ogrejalo sunce,
Kad si došla k mene pod šatora,

t. j. *na svoju sreću* došla si k meni. — Slijepci proseći milostinju pjevaju ovako (Vuk I. 141):

Ne bi li se duša našla,
Koja bi se smilovala
I na boga pogledala,
Mene slepa darivala
I *mesecom obasjala.*

To bi se parafrazom reklo: ne bi li se našla duša, koja bi me darom svojim razveselila t. j. rasvijetlila tužno srce moje, kao što mjesec noć rasvjetljuje?

Ako je svjetlo postulat života, a ono je i zvuk; gdje ne čujemo nikakva zvuka, ondje nam je i u po bijela dana isto tako neobično oko duše kao u po noći: zvuk nam svjedoči, da oko nas ima i drugih živih stvorova, da nijesmo sami. Svjetlo i zvuk držahu narodi već od pradavnih vremena sa životom toli usko spojene, da si bez njih nijesu mogli ni misliti života. To su narodi uvidjeli naravskim umom bez optike i bez akustike, a što je još čudnije, narodi su i svojim jezicima ne samo pokazali, da bez svjetla i zvuka nema života, nego su identifikovali to dvoje medju sobom — t. j. gdje je života, tu je i zvuka i svjetla, a ne samo jedno od toga dvoga. Ja bar tako shvaćam riječi Jakova Grima (über den ursprung der sprache[7], 42): „es ist ein folgenschwerer Satz, dass *Licht* und *Schall* aus denselben Wurzeln fliessen". Od korijena φα ima grčki jezik riječi φάσκω, φημί (govorim), φήμη (govor), φωνή (glas), a od istoga korijena determinovana sa *n:* φαν imamo riječi: φαίνω (svijetlim), φανερός (svijetao) itd. Zgodan primjer imamo i u današnjem hrvatskom jeziku i to u riječi: *jasan*, koja po svojoj etimologiji (Daničić, osnove, 177) svakako znači: lucidus, pa to još i danas znači, nego Vuk kao da nije čuo te riječi u tom značenju, jer on piše u svom rječniku, da znači: hell, liquidus *(de voce)* i navodi ovaj citat: *jasno pjeva* za gorom djevojka. Sada znamo, zašto balica veli: „rastvori se nebo, da vidiš svakojake boljke, da odneseš

Digitized by Google

svakojake boljke u Lelejsku goru, *gde ovca ne bleji, gde vô ne buče*" itd. t. j. gde nema života (Milićević, Glasn. XXXVII. 153).

Sunce je izvor svjetla, dakle i izvor sreće; zato i nije čudo, ako je sunce u premnogih naroda upravo bog. Sunce se identifikuje s danom radi sveze, koja je razumljiva i malome djetetu. Ni u našega naroda nije posve potamnjela uspomena, da je sunce ili dan = bog; sr. zagonetku u Novakovića (op. cit. 104):

Jedno veli: svani bože,
drugo veli: nemoj bože,
treće veli: kako mi je, tako mi je.

(Odgonetljaj: krevet, vrata, gredice).

A kad je sunce bog, kad je ono izvor svjetla i svakoga dobra, onda je posve naravno grčko shvaćanje Apolona kao boga *liječenja*, koji odvraća od ljudi svakakve bolesti; njegov je sin Asklepije, zaštitnik liječničke nauke (Preller-Plew, griechische Mythologie[3], 220). S time je posve analogno ono vjerovanje prostih Srba, koji se od groznice tako liječe, da paze u rano jutro u sobi, na koje će mjesto sunce baciti prvu zraku; onda od toga mjesta izrežu komadić, koji dadu bolesniku, da pojede misleći, da će ozdraviti (Milićević, Glasn. XXII. 173). — To nam srpsko vjerovanje razjašnjuje, kako li je to, te narodi drže istok osobito sretnom stranom: misle na ime, ona strana, s koje se sunce radja, valja da je blagoslovena, kad nju najprije rasvjetljuje sunce svojim blagotvornim svjetlom. Zato i jest u pučkim vjerovanjima s pojmom *istoka* spojen pojam *dobra i sreće*, a s pojmom *zapada* pojam *zla i nesreće*. Lijepih paralela nalazimo tomu u grčkom i rimskom vjerovanju: grčki su se gataoci motreći nebeske znakove okretali prama sjeveru, te im je istok bio na desnu ruku, a zapad na lijevu, a rimski su se auguri okretali prama jugu te je njima istok bio na lijevoj strani, a zapad na desnoj. Narodima je, kako ćemo poslije vidjeti, desna strana — strana sreće, a lijeva nesreće; to se je posve slagalo s načinom motrenja grčkih gatalaca, kojima su dobri znakovi dolazili s desne strane t. j. od *istoka*, a zli s lijeve strane t. j. od zapada; rimski je augur usuprot vidio dobre znakove samo na lijevoj strani t. j. na istoku, a zle na desnoj t. j. na zapadu. U pravom je rimskom smislu lijeva strana sretna, a desna je nesretna. Asocijacije dakle ideâ, koje se spajaju s istokom kao izvorom dobra i sa zapadom kao izvorom zla, bjehu jače od idea, koje spadaju s desnom stranom dobro, a s lijevom zlo.

*

Digitized by Google

I mi možemo zabilježiti dva pučka vjerovanja, iz kojih uvidjamo, da je i našemu narodu istok podjedno i izvor sreće. Vuk u rječniku s. v. „božić“ piše: „U Grblju gledaju na Božić, s koje će im strane pinjata navreti, *pa kome navri od istoka, onaj se nada sreći one godine*“. — A Milićević (Glasn. XXXVII. 126) veli, da seljaci, kad na badnji dan sijeku hrast za badnjake, gledaju, da pane na *istok*, a to samo zato, jer iz toga hrasta gataju sreću, kakva će im biti drugoga božića; ako na istok pane, onda dobro.

U Stojanovićevoj zbirci pučkih pripovijedaka iz Slavonije nalazimo na str. 129. jednu, u kojoj Smrt kumuje njekakvome djetetu. To dijete postane poslije liječnik i pomoću svoje kume dodje vrlo na glas. Jednoč ga smrt odvede u svoj stan; kad oni tamo, imadu što i gledati: neizmjerni broj svijeća, ali gotovo svaka druge veličine, jedna istom zapaljena, druge je dobrano izgorjelo, treća dogorijeva itd. Smrt kaže svomu kumčetu, da su *te svijeće ljudski životi;* koliko ima tko svijeće, toliko će još živjeti, a čim mu svijeća dogori, onda će dogorjeti i njegov život t. j. umrijet će. — Ako se i dokaže, da je ta pripovijetka nedavna datuma i da je u Slavoniju došla od druguda, opet je ona vrlo zgodan dokaz, čim li sve ne prispodabljaju narodi život: kao što gori svjetlo, tako je i čovječji život, ništa nema na svijetu, što bi uvijek sjalo, i samo se sunce u večer skriva našim očima; kakogodj dogorijeva svako svjetlo, tako se i život svršava, bilo kad. Takve su misli mogle proizvesti u naroda metaforu: *život je svjetlo.* Kao pendant toj pripovijetci dodajemo njeka vjerovanja hrvatskoga naroda. Ilić (op. cit. 60) piše, da mladenci, kad stoje na vjenčanju pred žrtvenikom, gledaju, kako gore na žrtveniku svijeće; ako s mladoženjine strane svijeća bolje gori t. j. jače titra, onda on misli, da će on duže živjeti nego li njegova žena; ako li s mladine strane svijeća bolje gori, onda će ona preživjeti muža. Na str. 95 iste knjige Ilićeve nalazimo, da si na večer sv. Barbare čeljad uzima svjećice te ih zapali, pa komu svijeća najprije dogori, taj će po narodnom vjerovanju najprije umrijeti. Po drugim je mjestima Slavonije taj običaj na badnje veče. — Ne smijemo zaboraviti ni na fraze, koje se govore po narodu; n. pr. moja će svijeća dogorjeti = umrijet ću. Kada vide koju zvijezdu, da je kao spala, da je je nestalo, onda vele, da je njetko umr'o (Kukuljevića Arkiv VII. 224). I u toj se dakle vijesti identifikuje svjetlo sa životom.

Sreću i zdravlje znače narodu takodjer one farbe, koje i mi u običnom govoru zovemo svijetle, dakle osobito bijela i crvena, a i

Digitized by Google

zelena U Bačkoj vrlo se veseli onaj, koji ulovi *bijela* leptira prije Gjurgjeva dne, jer drži, da će čitavu godinu biti sretan (Kukuljevića Arkiv XI. 267). U Slavoniji običavaju mlâde novu svoju rodbinu prvi put ljubiti preko srebrna novčića i to zato, da bude bogata i da im bude toliko draga, koliko je svakome drago *bijelo* srebro (Kukuljevića Arkiv II. 352). Tko u proljeću vidi najprije *crljena* leptira, taj se veseli, jer se nada zdravlju čitave godine (Kuk. Ark. VII. 225). Rumenomu se cvijetu ruži pripisuje moć, da može čovječjemu licu dati rumen, tako bar veli kraljička pjesma

neka su rumene
kao i ružica.

Kad hajduci čuju kukavicu u rano proljeće, gdje kuka po *zelenoj* šumi, onda se nadaju dobru i vesele se; ali ako kukavica prvi put zakuka u *crnoj* šumi, onda hajduci misle, da će im ona godina biti zla (Vuk, rječnik, s. v. kukavica). Isto se tako ne nada dobru seljak, ako mu ovca prvo janje ojanji *crno* (Milićević, Gl. XXXVII. 173). Kao što je svjetlo izraz poštenja, tako je *crnoća* izraz nepoštenja; zato se i veli: crn ti obraz bio! mjesto: stidi se, sramota na te! — Crna farba ne može zato narodu značiti ništa povoljna, jer je crnoća isto onako spojena s tminom, kao što je bjelina spojena sa svjetlom. A da pojmovi: zapad, tmina, crnoća ne mogu narodu slutiti nikakva dobra, to je svakomu jasno, tko razumije, zašto narod svako dobro spaja s pojmovima: istok, svjetlo, bjelina. U narodnoj se poeziji često prispodablja tuga s mrakom; n. pr. u Vuka, I. 225:

Tavna noća puna ti si mraka,
Srce moje još punije jada.

Ili (ibid. 409):

Čarna goro, puna ti si hlada[1],
Srce moje, puno ti si jada.

Naravno je posve, ako narod s pojmom *tmine* spaja pojam *smrti;* to je baš protivno onomu, gdje smo pokazali, da je njemu svjetlo = život. To je tim naravnije, što narod svaki dan vidi prizor, gdje sunce tone u tamne zapadne krajeve, a kad tmina proguta sunce, obavija ona i zemlju (ako nije mjeseca). Kao što dakle sunce svaki dan *umire* na zapadu — kako bismo pjesnički rekli — tako su

[1] Riječ *hlad* ovdje znači: *sjena*, dakle *mrak*. Sr. u Ljubiše (pripovijetke crnogorske i primorske, 97): dopru doma u prve hladove (= pod večer).

Digitized by Google

narodi počeli misliti, da je na zapadu stan svih pokojnika; zato vrlo mnogi narodi smještavaju prebivalište duša ili podzemni svijet u daleki zapad (vidi Tylor, die Anfänge, II. 47). Da i naš narod s pojmom zapada ili tmine spaja pojam smrti, to dokazuje ono narodno vjerovanje, koje drži, da se nije dobro češljati, pošto sunce zadje, *jer će braća umirati* (Vuk, rječnik, s. v. češljati).

Kako dim svojom farbom sjeća na crnoću i kako tamo nastaje tmina, gdje je njega puno, nije muka pojmiti, kako da se u naroda hrvatskoga s *dimom* spajaju ideje *smrti*. U mnogim krajevima kao u Žumberku i u Bačkoj na badnje veče (ili na Božić, kako gdje) vinom gase svijeću i dobro gledaju, kamo će dim ugašene svijeće; ako ode u zrak, onda je dobro, ali ako krene prama kojemo čeljadetu, onda svi misle, da će ono do drugoga Božića umrijeti (Kuk. Ark. VII. 333 i XI. 266).

Ni žuta farba ne budi u naroda veselih pomisli, valjda zato, što sjeća na žuticu (bolest) i što je žuta farba prama crljenoj tamna. U Vukovoj zbirci poslovica, str. 81 nalazimo rijek: žut posao, t. j. zlo, rdjavo! U Kukuljevićevu Arkivu od istoga pisca, koj nam je zabilježio, da vidjeti crljenoga leptira znači zdravlje, čitamo na istome mjestu, da će onaj dobiti groznicu, koji u proljeću najprije vidi *žuta* leptira.

Mi smo vidjeli, da su zvuk i svjetlo u jeziku gdjekoga naroda identifikovani, i pošto smo smo se baš sada uvjerili, da se s pojmom svjetla spajaju ideje dobra i ugodna, ne ćemo se začuditi, kad se na isto takve ideje namjerimo i pri zvuku. Češće se čita u opisima narodnih običaja, da narod prigodom kojekakvih svetkovina običaje pucati iznad stoke, a Milićević nam je (u Glasn. XXXVII. 116) upravo zabilježio, zašto narod to radi, zato naime „da bi stoka bila zdrava kao tresak". U Vuka (poslovice, 89) nalazimo, da narod zdravu i jaku čovjeku veli: zdrav kao trijesak!

Ako narod sa *svjetlom* rado spaja ugodnosti ovoga svijeta, onda je posve naravno, da si on to isto obećava od svega onoga, što je svojim tekom slatko. Narod umuje: od onoga, što je slatko u ustima, moraju nastati u životu samo sladki časovi. A ima li što sladje od sladora i meda? Zato naš narod u svojim vračanjima rado rabi te dvije slatke ingredijencije. Bugarska mlâda — kako se piše u Kukuljevića Arkivu VIII. 262 — maže medom sve pragove nove kuće, u koju je stupila, „a to čini zato, da joj budu umiljati i blagi svi domaći kao i ona njim". *Vuk* (život i običaji, 136) veli: „na kućnome pragu sretne svekrva svoju nevjestu i založi je tri

Digitized by Google

puta medom iz ožice", a na 317 strani piše, da drugdje običava svekrva mladoj metati sladora u usta, a to je jamačno zato, da bi mlada bila svima ukućanima medna, da bi joj u novoj kući bilo dobro. *Ilić* bilježi, da mladoj daju piti mlijeka ili joj meću u usta meda ili šećera, a razlog je i tomu onaj, koji smo baš sada mi rekli (op. cit. 66).

Interesantne su one metafore, kojima se izriču ljudske bolesti. U Hrvata su i Srba najobičnije pomisli o bolesti, da ona ili steže čovjeka ili da ga žeže. Tako su nastala štokakva vjerovanja, oko kojih ćemo se sada malo zabaviti. U razdraženoj se i ugrijanoj bolesnikovoj fantaziji pričinja bolest kao njekakva stezavica; bolesnik osjeća, kako ga sve steže, on više puta ne može ni dahnuti te u teškim mukama svojim lako može pomisliti, da ga ništa drugo ne steže nego li ona zloradnica i krvnica — guja. Ima liječničkih i psiholoških podataka, iz kojih se vidi, kako je mnogi bolesnik užasno vikao videći — dakako samo u fantaziji — gdje se oko njegova tijela omota kakva grdna guja; on je pipao njezinu hladnu kožu, vidio je, kako ona glavu svoju izdiže i hoće da ga proguta, dok nije pao u nesvijest. Kako su gujinja karakteristična svojstva hladnoća i stezanje, nemamo se čuditi takvim fantazijama bolesnikâ, koji su osjećali po tijelu ili stezavicu ili zimu. Takvi su bolesnici pravi Laokonti, ali dakako samo u svojoj fantaziji. U Hrvata je i Srba shvaćanje bolesti kao guje osobito obično, a to će nam sada pokazati primjeri, iz kojih ćemo se uvjeriti, da su postali samo iz metafore: bolest = guja.

U Milićevića (Glasn. XXII. u poglavlju: „pošto se dete rodi", punctum 18) čitamo ovo: „U amajliju protiv veštica, činilica ili noćnica metnu mu (djetetu) glavicu ili čenj bela luka, ali taj luk ovako valja da postane: valja ubiti zmiju prvu vidjenu od godine, glavu joj odvojiti od trupa i razmrskati pa u nju metnuti glavicu bela luka od jednoga čenja, da tako ponikne i taj luk valja da se metne u amajliju". — Ovomu će vjerovanju pravo značenje samo onaj shvatiti, tko uzme na um, da tu nemamo ni s čim drugim posla nego s metaforom: bolest = guja. Ne mogući narod uhvatiti bolest, koja je nješta apstraktna, hvata guju, koju drži identičnu s bolešću, te joj mrvi glavu i misli, da je smrvio glavu bolesti; onaj luk, koji ponikne iz te smrvljene glave, valja sa sobom nositi kao svjedočanstvo, da je bolesti t. j. guji smrvljena glava, te ona ne može nauditi onome, koji takov luk nosi.

Digitized by Google

Njeki grozničavci želeći se izbaviti groznice vade smolu iz uha onomu čovjeku, koga je jednoč ugrizla zmija; tu smolu miješaju s vodom i piju „verujući, da im se nikad više groznica povratiti ne će". (Milićević, Gl. XXII. u poglavju: „od groznice", punctum 12). I to je instruktivan primjer: X je grozničav, kolje ga groznica = guja; Y je ugrizen od guje, ali je ostao živ i zdrav; X dakle misli, da ni njemu njegova guja, koja ga je do sada klala, ne će moći ništa nauditi, kad ona druga guja nije Y-u ništa naudila, a da X bude siguran za uspjeh, uzima sekremente od Y-a, koji je tvrde kože protiv ugriza gujinjega.

Koga snadje padavica, valja da mu otac (ako je muško) ili mati (ako je žensko) skoči na tavan, tamo da se do gola svuče i viče prvomu susjedu: „Hej Marko (ili kako je već susjedu ime), danas moga Simu ili Angju (ili drugo koje ime) *ujede guja*, pa više nikad". (Milićević, Glasnik XXXVII. 140.) Bolesnik poslije toga još pije vodu koju mu otac ili mati sa svoje kose ucijedi u usta. — Ovdje dakle imamo pravi dokaz, da je guja = bolest.

Kad se nadje tica, koju je bila uhvatila guja pa pustila, valja kroz nju ili oko nje izliti vodu, a grozničavac neka tu vodu popije i ozdravit će. (Ibid. 143). Kao što je dakle umakla tica guji, tako će umaći bolesnik svojoj guji t. j. bolesti, ako bude pio vodu s te tice.

Za koga misle, da je urečen, njega liječe ovako: „uhvate guju, iz nje žive izvade srce, pa nju puste, a srce ušiju detetu u haljinicu te nosi". (Ibid. 147). To nas sjeća na ono, što je već spomenuto, kako glavu guji mrve i kopaju u zemlju.

Prosti narod drži velikom zadužbinom osloboditi žabu od guje; ja sam njekoč slušao od njekakve starice, da se onomu oprašta 77 grijeha, tko to učini, a i puno se drugoga koječesa govori o tom dobrom djelu. Sve je to proizišlo jamačno iz pomisli, da nema strašnije smrti nego li je smrt od guje; i onaj će po narodnom vjerovanju duši mjesto uhvatiti, tko i nijemu životinju oslobodi od te užasne smrti. Narod pako u Srbiji pripisuje upravo čudotvornu moć onomu štapu, kojim je tko oslobodio žabu od njezine krvopilice, a tu je moć štapu mogao dati samo Gospod, jer ni on ne trpi zmije, kao što ni njegovo sunašce, koje se veseli, kada tko zmiju ubija. (Vidi: Vuk, poslovice 274.)

Kad se žena ili životinja ne može dugo rastaviti od poroda, već se muči strašnih muka, onda običavaju u Srbiji lagano udarati mučenicu po krstima takvim štapom. (Milićević, Glasn. XXII.

Digitized by Google

156). Narod misli, kao što je tučenje tim štapom ubilo zmiju i od nje oslobodilo žabu, tako da će i sada druga guja morati pustiti porodilju.

Od groznice (za koju smo već kazali, da je narod zove metaforski: gujom) liječe se bolesnici ovako: liju u kakav sud vodu niz onaj štap, kojim je tko žabu od guje oteo i tu vodu piju. (Milićević, Glasn. XXII. u poglavju: „od groznice", punctum 11).

Takov je štap napokon dobro upotrebiti i onda, kada komu meso trne: neka se samo uhvati za nj i bolesti će nestati. (Milićević, Glasn. XXXVII. 163).

Ali ima i takvih bolesti, koje bolesnika žegu kao živi oganj, one dakle ne hlade niti ne stežu, zato ih i nèprispodablja narod s gujom, nego *s vatrom ili ognjem;* a kako je od prispodobe lagan prijelaz k metafori, tako je i ovdje brzo postala metafora *bolest = vatra.*

I sada moramo biti zahvalni gospodinu Milićeviću na krasnim njegovim prilozima za poznavanje narodnoga života; svi primjeri osim jednoga, koje ćemo sada navoditi za potvrdu metafore: bolest = vatra, uzeti su iz tih priloga.

„Kad kakva rednja zaredi po narodu, onda u onoj kući, u kojoj se još niko nije poboleo, razdele vatru od jednoga na dva mesta, pa svi kućani prodju izmedju te dve vatre govoreći: kroz ovu vatru prodjosmo, druge se ne bojimo. — Ili se prelazi preko vatre i govori: preko ove vatre predjosmo, druge se ne bojimo". (Glasn. XXII. 167). — Svakomu je jasno, da narod ništa drugo prelazeći preko vatre ne veli nego: „ovu bolest prijedjosmo, druge se ne bojimo".

„Neki opet rastegnu kučine kao veliko povesmo na jedno kolo zemlje, u koje svi ukućani udju pa se onda kučine na nekoliko mesta zapale te oko njih izgore. Posle svi izlaze iz toga kola i svako reče: u vatri besmo, ne izgoresmo; u bolesti besmo ne pobolesmo se. — Ovo se čini i sa stokom, kad u stoku udari pomor". (Ibid.)

„Kad se ispeče (na Božić) česnica, onda vatru, u kojoj se ona pekla, izgrnu na dva pedlja od ognjišta i tuda prodje sva čeljad govoreći: „Prodjoh kroz vatru, da ne gorim kao vatra." Ovo se varuje od groznice". (Glasn. XXXVII. 128.)

Kad se u selu pojavi srdobolja, onda „se sav narod iskupi pred svojom kućom, a jedna žena svud okolo razvuče kučina lanenih i

Digitized by Google

zapali govoreći: moj narod u jednoj vatri izgore, da u drugoj ne gori". (Ibid. 152.)

Hrvatski narod u Slavoniji skače preko vatre svetoivanjske i to zato, što misli, da će se tako osloboditi od svake kužne bolesti. Matere nose izmedju vatara svoju djecu, ne bi li bila prosta od raznih bolesti. (Kukuljevića Arkiv, II. 373.)

Tko se boji urokâ, dobro mu je nositi sa sobom komadić onoga drveta, koje je grom zapalio. (Gl. XXXVII. 147.) Ja mislim, da to zato rade, što drže, kao što je nebeski oganj zapalio ono drvo, ali ga nije izgorio, da tako ni njih ne će uništiti iliti izgoriti oganj bolesti.

Ovdje se može spomenuti nješta, o čem se je već govorilo kod paronomazije. Sjetimo se *živoga ognja,* za koji smo rekli, da u vatru njim naloženu stupaju ljudi nadajući se da će ih ominuti rednja. Tamo nas je taj primjer zato interesovao, što narod drži, da je u živoga ognja moć, da učini ljude žive, a ovdje nas interesuje, što narod stupa u vatru postalu od živoga ognja; a što to stupanje znači, pokazuju gornji primjeri. Otale vidimo, kako se različiti elementi u pučkom vjerovanju više puta križaju i isprepleću. A takvo isto križanje i ispreplетanje vidimo i u pomislima, koje se spajaju sa *svijećom.*

Prije smo vidjeli, da je svijeća metafora života, a sada ćemo vidjeti, da je svijeća metafora bolesti. Tko pomisli, da se u starom indskom jeziku *suncu* veli ne samo „čuvalac" nego i „razoritelj", taj će si taj pojav lako razbistriti. Kad se misli na svijeću kao raspršilicu mraka, onda se s njom zgodno spajaju idee o životu; a kad narod pomisli na svijeću kao na oganj, koji zlo čini i uništuje sve, čim zavlada, onda mu se svijeća može učiniti zgodnom metaforom bolesti, koja pali i ništi bolesnika. Evo primjerâ:

„Bolestnik uzme *parče voštene sveće,* malo soli, ječma ili zobi i ode kakvoj mladoj vrbi pa oko nje tri put obidje govoreći: dadoh konju zob, volu sô i venčah groznicu za vrbicu. Zatim prilepi *sveću* za vrbu, žito i sô prospe pod nju pa bez obzira ode kući". (Glasn. XXII. poglavlje: „od groznice" punctum 1). Bolestnik dakle mjesto da ostavi na vrbi svoju groznicu, on ostavlja svijeću, s kojom identifikuje groznicu (resp. bolest uopće).

„Neka bolesnik načini toliku voštanu sveću da je može obaviti oko svoje glave, posle neka je odnese kakvoj vrbi, neka je zapali i tri puta oko vrbe obnese govoreći: venčah svoju boleticu za vrbicu. Posle neka je zapali i tu ostavi, da sagori, te će ga i glava proći". (Milićević, Glasn. XXXII. 143).

Digitized by Google

Njeke stvari vatra mnogo liže, ali im opet ne može nauditi; takve stvari narodu rado rabe u vračanju, narod bo misli, da je u njih njekakva moć, dok im ne može nauditi vatra, a bolesniku bi trebalo takodjer da bude tvrd od vatre t. j. od bolesti. Milićević piše, da se od groznice gdjeki i tim čuvaju, što ugrijevaju tronog pa ga meću u nenačetu vodu, voda se od toga ugrije i bolesnik je onda pije. (Glasn. XXII. u poglavlju: „od groznice", punctum 13). Bolesnik misli, kao što je vatra obuhvatila tronog, ali mu ipak ništa nije naudila, tako da neće ni njemu njegova vatra ništa moći, nego će ga pustiti, ako se stavi u savez s onim tronogom.

Peć uvijek gori, a nikad ne izgori, a isto tako ne izgori nikad ni dimnjak, ako i jest uvijek pun dima; zato seljaci u Srbiji, kad iznose malo dijete u svijet, pred polaskom ga unose u dimnjak ili u peć i govore: „ako se odžak ureče i dete se ureklo". Zatim se na njemu prevrne košulja i namažu ga malo garežem izmedju obrva i po čelu. (Milićević, Glasn. XXII. 180).

Sada prelazimo na razlaganje metaforskih saveza, što ih je sve spojio narod s jednom osobitom bolesti, koja se toliko puta u svijetu ponavlja, kolikogodj puta ima žena dati ljudstvu novoga člana. Koliko je porod nuždan, toliko je i pogibeljan, te nije čudo, kad mnoge žene nastoje, da si ga oblakšaju, a druge da uopće i ne radjaju, ako ne već nikad, a ono bar njekoliko godina. Nego neka se nitko ne prestraši i ne pomisli, da seljakinjama — u koliko se nijesu naučile zlu iz gradova — rabe bog zna kako strašni ustuci od svega toga. Mi ćemo se i opet uvjeriti, da nam je i tu narod nedužan, a nedužan je zato, što je i njegovo pjesničtvo nedužno, kojim je on zadahnuo svoja vjerovanja i pričanja.

U Vukovoj zbirci narodnih pripovjedaka nalazimo na str. 54 pripovijetku, u kojoj se govori kako njekakva žena nije mogla roditi, dok nije muž njezin prebacio ruku preko nje; a ja sam u svoje djetinjsko vrieme slušao, da je muž prokleo ženu, koja mu je spalila svlak — jer je on danju bio zmija, a noću momak, da ljepšega nije majka rodila — te su joj na utrobi narasla tri obruča i ona se onda istom rastavila s bremenom, kad je njezin muž taknuo te obruče i oni popucali. — Kako vidimo, narod drži, da obruči nijesu dali toj ženi poroditi, pa to narod i inače misli: kad se koja žena nemilo muči u porodjaju, onda je vrlo blizu pomisao da tu ženu steže obruč ili uzao, koji neda djetetu na polje. Zato treba nastojati, da taj — umišljeni — obruč ili uzao pukne, te će žena roditi. Što dakle rade? Kad je žena već na tom doba, onda

Digitized by Google

joj „razdrešuju svaki zavežljaj na haljinama, u koje je obučena i kosu joj raspleću“ (Glasn. XXII. 156) ili je „provlače kroz obruč, koji je sam na kakvoj kaci ili buretu pukao“ (Ibid). Mlade se već u naprijed osiguravaju, kako će bez muke roditi, kako će im uzao puknuti u vrijeme, kad na ime idu na vjenčanje, sve zavežljaje i uzlove po sebi riješe (Ibid 134).

Mlade si udavače ne žele odmah prve godine roditi, pa da doista ne rode njekoliko godina ili nikad, opet uzimaju u pomoć uzlove. Vuk u rječniku, s. v. „vjenčanje“ piše osim drugoga i ovo: „kažu, da se njoj (mlâdôj) ili njezinu mužu na čemugod od haljina zaveže uzao na vjenčanju, da ne bi nigda djece imala“. — Misli se dakle, kao što je zavezan taj uzao, tako da bi se njoj zavezala utroba i ne bi nikad rodila. — Stojanović (u Kukuljevića Arkivu II. 352) bilježi, da slavonske djevojke na mlade Nedjelje prije sunca predu predju i prije nego će se udati, vežu uzliće od te predje i koliko uzlića svežu, toliko godina ne će radjati djece. Taj je običaj bio poznat već u prošlom vijeku velikomu prijatelju svoga naroda M. A. Reljkoviću. On u svom „Satiru“ (izdanje M. Senekovića, str. 322) ovako o tom veli:

Kada (mlada) pojde od svoje matere,
Još ju ondi babe nagovore:
. . . . . (izostavivši njekoliko stihova)
Kolikogod uzlića zavežeš,
Onoliko ne će godinica
Tebi, sinko, dosaditi dica,
Neg ćeš biti lipa i rumena,
Kao da si jučer dovedena.

Nijesu sve žene takve, njeke bi vrlo rado rodile djecu i odgojile; takve, kad osjete plod u sebi, pašu se gvozdenim lančićem i ne skidaju ga do porodjaja. (Milićević, Glasn. XXXVII. 139). Druge žene vežu polazeć na vjenčanje uzlove, da ne bi imale djece, da im se dakle i utroba zaveže, a ove meću na sebe gvozden lančić t. j. uzao i misle, da će se tim zavezati plod u utrobi te ga ne će nestati.

Lagan si porod želi svaka žena, a mnoga nastoji postići to još čim drugim. Njeke na ime nose u njedrima jaje, pa kako to jaje lako spane na zemlju, čim se otpašu haljine, tako se nadaju, da će im i porod biti lagan. To za Srbe u kraljevini potvrdjuje Milićević (Glasnik XXII. 156), a za Hrvate u okolici grada Ivanića potvrdjuje Deželić (u Kukuljevića Arkivu VII. 215).

Digitized by Google

Nerotkinje se nadaju, da će zatrudnjeti, ako crva izvade iz čvora (dakle: *uzla*) ljeskova drveta i ako toga crva pojedu. (Glasn. XXII. 153). Druge opet traže crva u šišarici i jedu ga. (Glasn. XXXVII. 135). To rade jamačno zato, da bi se i njihov uzao razuzlao te da bi dobile ploda u utrobi svojoj; one misle, da će puknuti njihov čvor i da će plod iz onoga bilinskoga čvora prijeći u njihovu utrobu i prometnuti se plodom t. j. djetetom.

Poznato je da je riječ *guž* (= zmija) istoga korijena, kojega su i riječi: *uzao, uže.* Narod dakako ne zna toga, nego njegovo nam pričanje i vjerovanje, kako mu je ostalo od njegovih otaca, pokazuje, da unuci u tvorenju pričanja i vjerovanja idu istom onom stazom, kojom su išli djedovi tvoreći jezik, tvoreći od jednoga te istoga korijena riječi: guž, uzao, uže. Što sve hrvatski i srpski narod spaja s pojmovima: *uzao* i *guž* (= guja), to smo vidjeli, a sada ćemo čitaocima pokazati, kakve li je sve misli nadovezao narod mislima o *užetu.*

Da se kokoši ne bi kojekuda razilazile, nego da bi nesle u kući na jednom mjestu, bacaju im na Božić žito po onom *užetu*, na kojem je slama donesena u sobu (Vuk, rječnik, s. v. božić; Milićević Glasn. XXII. 123 i XXXVII, 129). I Vuk i Milićević spominju naročito, da se to uže ne riješi, a to je za cijelo zato, da bi kokoši bile vezane za dom, da se ne bi od njega dijelile (= rješavale), kao što se ne rješava ni uže. Milićević osim toga (Glasn. XXII. 127) piše, da u njekim krajevima običavaju na Božić kokoši jednim koncem povezati i tako ih nahraniti.

Kad narod dakle tu radi, da mu kokoši ostaju u kući, onda će on protivno raditi, kad želi osloboditi se parasitskih životinjica. Da vidimo dakle, što se onda radi. Komu se je na kupusu pojavio buhač, taj gleda, da ukrade pepela s ciganjskoga ognjišta i tim pepelom sipa kupus (Milićević, Glasn. XXII. 97) misleći, da će se buhač isto onako rasuti po svijetu, kao što se rasipa ciganjski rod, od koga je pepeo ukraden. -- I stjenica je parasit, pa još dosadniji nego li je buhač; u kojoj se kući njih nadje puno, tamo ih njekoliko uhvate, svežu u krpu i odnesu, gdje je kakov skup ili sabor naroda, pa kad se narod počne razilaziti, onda onu krpu sa stjenicama valja baciti (Milićević, Glasn. XXII. 193). Narod očevidno misli, da će se i stjenice isto onako razići, kako se razilazi i narod; a kako je razilaženje u mislima naroda isto što razrješavanje uzla iliti užeta, mislim, da sam dobro učinio, što sam ova

Digitized by Google

dva vračanja o buhaču i stjenici uvrstio ovamo, gdje smo govorili, kakve sve idee spaja narod s vezanjem i rješavanjem.

Pojmovi zauzdavanja, zaključavanja i zakivanja identični su s pojmom vezanja; ne treba ni malo napinjati pamet, pa da to čovjek shvati. Slavonska mlada gleda mladoženju, kad po nju dolazi sa svatovima, kroz uzde i misli, da će joj on biti pokoran t. j. da će ga zauzdati (Ilić, op. cit. 74) Tko je zauzdan, taj je svezan, stegnut je, a dakako i pokoran; mlada se dakle ufa, da će onom uzdom, kroz koju si gleda sudjenika, moći njega svezati, stegnuti i upokoriti.

Tko želi, da mu dijete ne pati zubobolje, taj uzme kakov ključ, okrene ga djetetu po ustima i onda spravi ključ te u nj više nitko ne dira (Milićević, Glasn. XXII. 156). Tu se misli, da je bolest ključem kao zaključana, kao što misle žene, da ne će onoliko godina radjati, koliko načine uzlova.

Da bi mlâda svomu sudjeniku pamet zaključala, te on ne bi za sve znao, što ona radi, zato nosi u njedrima na vjenčanje *lokot* (Kukuljevića arkiv II. 352). Mlada dakle misli, da se pamet dade zalokotati t. j. zavezati, a zavezanu pamet ima onaj, koji ne uvidja, što drugi uvidjaju, koji se ne sjeća, česa bi se morao sjećati itd.

Da mati, kojoj je malo dijete umrlo, ne bi ostala nerotkinja, i ako bi zanijela, da joj porod bude lagan, zato onome umrlome djetetu ne zakivaju lijesa, nego ga samo poklope poklopcem (Milićević, Glasn. XXII. 164). Ovome je vjerovanju očevidno povod združavanje idee zakivanja s ideom vezanja, zauzlavanje.

Kada žena rodi prvo dijete, pa ne želi više radjati, onda neka njegovim nožicama zatvori sobna vrata, i bit će joj po želji (Ibid. 156). Žena misli, da će zatvaranjem vrata zatvoriti i utrobu svoju.

Kao što su si vrlo blizu pojmovi: razilaziti se i razrješavati se, isto su si tako na blizu i pojmovi: trganu biti i razilaziti se, a to pokazuje ovo vjerovanje. „Srce od (zaklane) marve ne treba razgadjati na više ljudi, da jedu, jer se stoka razilazi i ne će da ide u skupu“ (Milićević, Glasn. XXXVII. 172).

Omaja se po Vuku zove ona voda, što prska s kola vodeničnoga, kad se kolo okreće. Da bi se s tijela i duše otresala i padala svaka nevaljalština i zloća, kao što se omaja otresa od kola vodeničnoga, zato se žene i djevojke na Gjurgjev dan peru u toj vodi, pošto nameću u nju svakojaka bilja (Milićević, Glasn. XXII. 95 i Vuk, rječnik, s. v. „omaja“)

Digitized by Google

Odatle se vidi, da se u našem prostonarodnom vjerovanju nalazi često pjesničkih elemenata. Kad bi koji pjesnik rekao: grješnici su se očistili od grijeha, s njihove je duše spala svaka nečist (λύματα) kao što spadaju one kapljice s kola vodeničnoga — mi bismo se jamačno divili lijepoj prispodobi; a prosti naš narod ne samo da ima tu prispodobu na umu, nego je on i činom izvodi.

Kada se po nebu zvijezda kao prospe, onda misle, da sužanj bježi iz tamnice, ako se tko tomu začudi, onda će sužnja potjera uloviti (Vuk rječnik, s. v. prosuti se, Kukuljevića Arkiv XI. 267). I tomu je vjerovanju kumovala prispodoba: sužanj leti kao zvijezda i metafora: sužanj je zvijezda.

Po Daničiću je riječi: platno (linteum) korijen *prat* širiti; platno je dakle ono, što se širi, što je široko; od istoga su korijena i riječi: *pr̀tîšte* (Linnenzeug, lintea), *pr̀ten* (linnen, linteus), *prtènjara* itd., ali su od istoga korijena i riječi: *pr̂t*, *pr̀tina* (Vuk veli, da te dvije riječi znače: Schneebahn, via per nives; nego to će biti specijalizovano od generalnoga značenja: *put*, *staza*). Danas osim etimologâ nitko ne osjeća, da riječi *pr̂t* i *pr̀tîšte* stoje u kakvu savezu, a nekmoli riječi: *prt* i *platno*. Nego narodni običaji puno puta izrazuju ono isto, što i jezik; oni su gdjekad rječitiji od jezika, kojemu treba istom tražiti etimologiju, da bi se pronašlo ono, što je njekoč usporedo išlo, a poslije se istom razdvojilo. Što dakle istom etimologija otkriva, da su *prt* i *platno* jednoga te istoga korijena, to posve jasno pokazuju njeki narodni običaji, iz kojih se vidi, da je narodu riječ: platno u metaforskom jeziku = put, staza. Primjeri neka dokazuju.

Vuk (život i običaji, 324) bilježi, da mnoga djevojka, koja je već za udaju, tče dulje vremena platno, ali ne mjeri, koliko ga je, a kad ga je dosta natkala, onda ga koje veče stavlja pod uzglavlje i spava na njemu pomolivši se bogu, da joj pošalje na san sudjenika, da ga vidi. Meni se čini, da djevojka i ne znajući čini ovdje metaforu: ona tče platno, ne mjeri ga, t. j. tim izrazuje ona *put*, koji ima prevaliti u ovom životu sa svojim sudjenikom; ona ne zna, koliki će biti taj *put* i to izrazuje tim, što ne mjeri platno. Ako i jest platno u metaforskom jeziku = put, ono je za zbilja opet platno, zato i zaboravlja djevojka polazeći spavati na metaforu i veli: „Bože, koji je moj sudjeni, pošlji mi ga na san, da premerimo ovo platno, da u jutru vjenčanicu krojim njemu i meni".

Tu istu metaforu: platno = put vidimo takodjer u mnogim krajevima pri svatovskim običajima. Kad na ime mlâda stupa iza

Digitized by Google

vjenčanja u nov dom, onda joj ispred praga steru čisto platno i ona po njemu koraca do praga ili do kuhinje, kako u kojem kraju. Ilić doduše naročito veli, da to platno znači, da bi mlada u novoj kući marila za čistoću (Ilić, op. cit. 63). Ali ja bih rekao, da to platno znači onaj put, koji imadu mladenci skupa prevaliti, a da bi im taj put bio ravan i lagan i veseo, zato steru čisto bijelo platno. — Medaković (op. cit. 50) piše, da Crnogorci ne steru platno nego pustu („način ćebeta"). Crnogorka po toj pusti isto tako stupa kao i slavonska Hrvatica po platnu. A to je dakako jedno te isto.

Milićević (Glasnik XXXVII. 135) piše: „uza svako se bajanje uzima ili stručić bosiljka ili srp ili nož, češalj, čenj bela luka, zrnce soli itd."; a njeke basme pokazuju, zašto se pri bajanju uzimaju njeke tih stvari. Čitamo na ime (u Glasniku XXII. 186), da vračara uz ranu ovo govori: „Laka rana kao pero, blaga rana kao mleko, čista rana kao srebro" itd., a u Glasniku XXXVII. 153 nalazimo, da baka osim drugoga i ovo govori: „Da si čisto kao srebro, da si blago kao blago mleko, da si lako kao lako pero" itd. — Čovjek bi dakle rekao, da se češalj uzima u bajanju zato, da bi rana bila čista, pero se uzima, da bi rana bila lagana; srp ili nož, da bi se rana kao odrezala, a bijeli luk i sô, da tijelo ne bi obagnjilo, jer to dvoje meće narod u meso, da duže stoji, a bosiljak će se valjda zato uzimati da bi ranjeno ili bolesno mjesto opet zaraslo i napredovalo (metaforski: cvalo), kao bosiljak u vrtu. U gdjekima vračanjima (n. pr. Glasnik XXXVII. 153) uzimaju bajalice i grumečak tamjana, valjda zato, da rana ne bi zaudarala.

Metafora je povod mnogim vjerovanjima, koja su nam posve razumljiva, jer i u narodnom govoru nalazimo fraza, iz kojih su proizišla ta vjerovanja. Narod n. pr. često veli, kad je što otvoreno, da to zja, da gleda. Kome nije razumljiva zagonetka: imadoh dva *slepa* brata, dok slepi biše, mili mi biše, kad *progledaše,* omrzoše mi (= opanci novi t. j. slijepi i stari t. j. progledali; Novaković, op. cit. 152)?

Takve se asocijacije idea nalaze i u drugih naroda, kako se vidi iz njihovih vjerovanja. Za Ruse piše Afanasjev (op. cit. I. 38): „Obъ otkrytychъ glazachъ mertveca dumajutъ, čto oni vysmatrivajutъ, kogo by uvesti sъ soboj na totъ svêtъ, i potomu na Rusi i vъ Litvê zakryvajutъ umervšemu vêki i nakladyvajutъ na nichъ mêdnyja monety." Tako isto rade s istim vjerovanjem i Hrvati i Srbi. Ilić n. pr. piše (op. cit. 310): „raka se ne smije jedan dan

Digitized by Google

prije iskopati, da preko noći prazna ostane, jer vele, da još jedno čeljade iste godine u tom slučaju umrěti mora". Narod dakle drži, da otvorena raka gleda, koga će proždrijeti, a u Crnoj gori drže, da otvorene oči mrtvaca gledaju, tko će još umrijeti od kućne čeljadi, zato zatvaraju te oči, ako su otvorene (Medaković, op. cit. 53). I Grci su zaklapali svojima mrtvacima oči, nego oni nijesu kao Rusi metali novac na oči, i već u usta kao prevozninu Haronu (Schoemann, griechische Alterthümer, II. 566).

Tko nema glave, taj ne živi, taj je mrtav: na tim je pomislima osnovan običaj, po komu na badnje veče ukućani tope mast u kakvoj posudi pa se nad njom nadgledaju, a koje čeljade ne vidi u nutra svoje glave, za toga se misli, da će do godine umrijeti (Milićević, Glasn. XXII. 123).

U primitivnih je i barbarskih naroda običaj, te pobjeditelj pokorenome pobjedjeniku staje na vrat i tim hoće reći, da ga je pobijedio. Da li je kada opstojao taj običaj u Hrvata i Srba, toga ne mogu reći, nego je svakako u nas još i danas posve razumljiv rijek: stao mu je na glavu ili na vrat, ili pogazio ga je mjesto: svladao ga je. Na tom se rijeku osnivaju njeki običaji, koje evo navodimo: Da bi žena bila jača od svoga muža, da bi dakle on njoj bio pokoran, a ne ona njemu, nastoji, da mu u crkvi iza vjenčanja malo stane na nogu (Milićević, Glasn. XXII. 134. Ilić, op. cit. 60; Reljković, op. cit. 332). U arkivu se Kukuljevićevu (VII. 215) veli, da to mlada zato radi, da joj se ne bi sudjenik klatio kojekuda, da ga dakle pričvrsti za kuću. — Zanimljivo je ono, što bilježi Milićević (Glasnik XXII. 192): „da bi čovek košulju nadživeo, a ne ona njega, pred što će je obući, stane joj malo petom na jaku te je kao tim pobedi."

Kao što se ljuljaju verige nad ognjištem, pošto se s njih skine kotao: tako se ljuljaju uz oluju ladje na moru. Ta je prispodoba izvor običaju, polag kojega u Grblju odmah ustave te verige, kad skinu kotao s njih, da se ladje ne bi na moru ljuljale. (Vuk, rječnik, s. v. verige).

Nije čudo, što uz onolike lijepe prispodobe i metafore, u kojima se prispodablja čovjek s cvijetom, ima i vjerovanjâ, kojima dovodi narod u savez sudbinu čovjeka sa sudbinom cvijeta. Vuk (u svome rječniku s. v. zaliti) pripovijeda narodnu pripovijetčicu, u kojoj se kao u zagonetci kakvoj mjesto „dijete" veli „cvijet". Vuk piše: „Pjeva se, kako je nekaka seja Todorova s ovčarom rodila dijete, pa ga negdje sakrili i krijući hranili, pa jednom kad je djevojka

Digitized by Google

u mobi žela, zapita je ovčar iz brda od ovaca svirajući u sviralu: je li *cvijet* oblazila i zaljevala, da ne bi uvenuo, a ona mu pjevajući odgovorila:

Ti pomuzi razbludnicu ovcu,
Zalij cvijet kroz tanku sviralu."

Mi smo već na str. 44 vidjeli, da trava, koju bajalica kopa, sluti na život bolesniku, ako je cijela i zdrava, a ako je trula i pokvarena, bolesnik će umrijeti. Tomu je posve slično ono, što čitamo u Milićevića (Glasnik XXXVII. 135): „Kad u jutru (bajalica) iskopa travu, ona ostavi onde krajčić od kakove bolesnikove haljine. Ako je trava zdrava, ona kaže: dobro je, nije na srcu izeden, — ako li je trava najedena, kaže: ne valja, izele ga zle oči." — Toga si svega ne bismo mogli protumačiti, kad ne bismo znali, da je u narodnom pjesništvu obična prispodoba i metafora čovjeka sa cvijetom. Sada razumijemo, kako to, da narod drži, da će onaj umrijeti, komu cvijet uvene. Običavaju na ime u oči Petrova dne ili na Ivanje, kako već gdje, natrgati onoliko cvijetaka, koliko je čeljadi u kući, a svaki se cvijetak namijeni jednomu čeljadetu; sutradan gledaju: čiji je cvijetak uvenuo, za onoga drže, da će te godine umrijeti (Milićević, Glasn. XXXVII. 119; Kukulj. Ark. VII. 243) Instruktivan je i onaj običaj, koji nalazimo u Milićevića (Gl. XXII. 94): „U Krajini naročito medju Vlasima u oči Gjurgjeva dne devojke naberu cveća i svežu ga u kite i te kite namenjuju na momke, od kojih se nadaju voljenju. Kite te u gluho doba noći iznose na otvoreno mesto, na priliku, na kućni krov, i tu ostavljaju do zore, a u zoru hite da vide: na kojoj je kiti najviše rose, onaj će je momak one godine najviše voleti. Ovo se mora raditi tajno, da niko ne vidi, a ako kogod vidi, ne pomaže. Zato pakosni momci vrebaju, te ukradu te kite, a onda se drži, da je devojci i sreća za tu godinu ukradena, sa čega ona biva veoma žalosna." Prostonarodna djevojka, koja u pjesmi momku veli: lijepa kito cvijeća ili: grano bosiljkova, može lagano metaforski reći: momak je cvijet i brati cvijeće te reći: ovo je ovaj, ovo je onaj momak itd., koji me najviše ljubi, na njegovu će cvijetu biti najviše rose.

Milićević (Glasn. XXII. u poglavlju: „pošto se dete rodi", punctum 22) piše, da malo dijete ne valja kititi cvijećem, jer je ono samo po sebi najljepši cvijet.

Vuk (u rječniku s. v. ulizivati se) veli, da mladoj momčadi, koja jošte raste, nije dobro ulizivati se (sich messen an einem Baume,

Digitized by Google

dessen Rinde man beleckt) u suho drvo, jer da ne bi više rasla kao ni ono drvo. Ovo je vjerovanje isto toliko pjesničko, koliko poznata ona prispodoba: dva su bora naporedo rasla itd. Mladić raste kao što raste mlado drvo, nije mu dakle dobro ulizivati se na staro drvo, koje je već prestalo rasti.

Pogled na njeke životinje daje primitivnome čovjeku povoda te si on stvara o njima različita proricanja, koja će nama poslije svega, što smo do sada govorili, biti posve razumljiva. Da si prost Hrvat ili prost Srbin ne može ništa dobra obećavati, ako naidje gdje na guju, ili ako mu ona prijedje preko puta, to je posve naravno, jer je njemu guja metafora svakoga zla, osobito bolesti (Milićević, Glasn. XXXVII. 172). Isto tako ne sluti na ništa dobra, kad tko naidje na zeca (Milićević, ibid); ja mislim, valjda zato, što je zec vrlo plašljiv i što ima puno neprijatelja; možebit se dakle drži, da će ih i onaj puno imati, koji se sa zecom sastane.

Radi svojega crnoga odijela zlogodni su narodu popovi i kaludjeri, zato se boji nesreće, tko se s njima polazeći na put sastane. U Bačkoj (Vuk, rječnik s. v. sresti) mnogi bacaju za popom ili kaludjerom šaku sijena, da im ne bi taj sastanak naudio. Ruski kronista Nestor spominje, da su se u njegovo doba Rusi žacali sastati se s popom ili crnorizcem kao da su još pogani.

Prispodoba i metafora prouzročiše u narodu našem još gdjekoje vjerovanje, kao što će nam pokazati ovi primjeri.

„Pepelom s česnice posipaju svilene bube, da ih bude dosta kao i prašaka u pepelu“ (Vuk, rječnik, s. v. božić).

Došavši polažajnik u kuću uzima vatralj i udara njime badnjake, te skaču iskre, a on udarajući govori: ovoliko goveda, ovoliko konja, ovoliko koza, ovoliko ovaca, ovoliko krmaka, ovoliko košnica, ovoliko sreće i napretka“ itd. (Vuk rječnik s. v. božić, Milićević, Glasnik XXXVII. 129, 131. Kukuljevićev Arkiv II. 376). U Novakovićevu zborniku zagonetaka (str. 13 i 14) nalazimo, da se mjesto „iskra“ (iliti varnica) u zagonetci veli: „ovca“, „guska“, „čela“, a isto bi tako moglo stajati i: govedo, konj, koza itd., pa bi opet ostala zagonetka i ne bez tertium-a comparationis; jer sve te životinje imadu s iskrama to zajednički, što trče ili lete ili što ih je u velikom stadu ili jatu puno kao iskara, kada lete u vis. — Kad nerotkinja želi roditi, uzme zdjelu s vodom i drži je na ognjištu, a njezin muž kreše ugarke i kad koja iskra pane u zdjelu, onda je žena tobože s onom vodom popije (Milićević, Glasn. XXII. 153). U Kukuljevićevu Arkivu (II. 356)

Digitized by Google

bilježi M. Stojanović, da mlâda, kada dodje prvi put u novu kuću, kreše iskre iz ugaraka, a oko nje viču: Kobile se ždrebile, krave se telile, ovce janjile, krmače prasile, pure, guske i kokoši legle! a čauš dodaje: i žene mušku djecu radjale!

Da bi u kući bilo toliko mlijeka, koliko ima vode, kad prvi put jedu mlijeko od krave, koja se je otelila, poljeva ih koje čeljade vodom (Milićević, Glasn. XXII. 98 Ilić, op. cit. 110) I žensko se mlijeko dovodi u savez s vodom: koja žena nema u sebi dosta mlijeka, tâ ide na vodu tekućicu, zagazi u nju i u pregrštima je baca preko sebe govoreći: ovoliko bilo mome djetetu hrane! Kad dodje kući, onda treba da jede meso od tica, koje se gnjuraju po vodi (zovu ih gnjurci, Milićević, Glasn. XXII. 162). „Koja majka nema detetu hrane, neka ode na vodu, neka napuni kakav sud vode i ponese kući. U putu neka na tri mesta stane i uzdahne: „uh umorih se noseći hranu mome Milanu.“ Kad dodje kući, treba da ugasi vatru, pa onaj sud s vodom da metne na pročelje i povuče tri put kroz sviralu i popije po malo vode govoreći: „Vučem mome Milanu hranu!“ I hrane će biti (Milićević, Glasn. XXXVII. 138).

I ostanci mantike, u koliko je još danas ima u Hrvata i Srba, imadu svoje duboko značenje osnovano na metaforama. Mi ne bismo drukčije ni razumjeli ostanaka prostonarodne mantike, da se oni ne slažu sa svim onim, što narod inače vjeruje i što smo mi do sada razlagali. Mi velimo: ostanci mantike, zato, jer mislimo, da je nje u starije vrijeme bilo više, ako možebit i nije bila onako sistematično razvita kako u drugih gdjekih naroda. Kakva je godj u ostalom bila ta stara mantika naših djedova, ona je svakako sačinjavala njekoliko kompaktnih cjelina, kao razlaganja sana (ὀνειροκριτική), ptičjega lećenja i pjevanja (οἰωνοσκοπία), motrenja žrtava (ἱεροσκοπία), šumljenja lišća itd. Kršćanstvu ne mogahu te cjeline odoljeti, ono je na njih najviše udaralo, jer su bile, kako rekosmo, kompaktne; imale su bar njekakav sistem, a kršćanstvo je osobitom silom — kao što je to lako razumjeti — rušilo te cjeline i prilično ih srušilo, a druga su se osamljena vjerovanja mogla lakše održati sve do naših dana.

Ja za sada mogu navesti samo vračanja, koja nas sjećaju na starinsko motrenje žrtava i to po pripovijedanju Vukovu u rječniku, s. v. „pleće“, i po Milićevićevu u Glasniku XXII. 102. Vuk piše ovako:

„Mnogi ljudi u narodu našemu proriču koješta iz pleća pečena brava: čašica ono odozgo kažu, da je kuća, i ako nije vrlo du-

Digitized by Google

boka, kažu, da je puna kuća; one žile od čašice zovu se *jular*, i po tome se gleda kako su konji u domaćina; gornji kraj one kosti, koja je s jedne strane iz pleća izrasla, zove se *šljeme*, i što je više nalik na sohu, da se na njega može što nasloniti, to kažu da je kućno šljeme tvrdje; ispod čašice s one strane, s koje je pleće ravno, imaju (valja da na gdjekom pleću) male jamice, kao da je iglom ubodeno, neke se od njih zovu *raka*, a neke *kolijevka*: ako su ove jamice tako snisko od čašice, da se ne mogu dohvatiti palcem, kad se posljednji njegov gležanj namjesti na kraj, onda raka ili kolijevka nije u kući nego u rodbini ili u selu. Sve ovo, što je do sad kazano, ide samo onome, čije je bravče, t. j. kod koga se ojagnjilo i so lizalo, dok nije zaklano. Donji široki i tanki kraj zove se *polje*; ako je polje čisto, kad se pleće pogleda prema sebi, onda kažu, da je mir, ako li je mutno, onda kažu da je vojska, i koji su vješti u tome, kazuju još, koje je Hrišćanska, koje li Turska i koja će jača biti, kao i mnogo drugo koješta. I ovo se najviše gleda u desno pleće, zato ga odmah kako se brav isiječe dadu onome, za kojega se misli, da je najvještiji u tom poslu" itd.

Kolikogodj tko mislio, da je velika vještina pogadjati iz pleća onako, kako narod pogadja, opet će uvidjeti, da tu nema nikakve tajne nauke, jer proricanja i pojedina mjesta u pleću stoje medju sobom u jednom savezu, u savezu metafore. Narod ima razlog, zašto onu čašicu odozgo zove *kuća*, a onda je vrlo jasno svakomu, da se s tim mjestom dovodi u savez gospodarova kuća. Žilice se mogu pričiniti komu kao *uzde*, a kad tko vidi uzde u pleću, onda će dakako po tom gatati za konje, koji nose uzde itd. Interesantno je ono, gdje se veli, ako je polje čisto, da to znači mir, ako li je mutno rat: i tu vidimo, da se sa svjetlom (čistinom) spaja pomisao dobra, a s tminom (mutninom) pomisao zla. (Miličevićevo se pripovijedanje slaže gotovo sasvim s Vukovim, zato ga posebice ne navodim).

Slično je gatanju iz pleća („gledati u pleće" jest narodni terminus technicus) gatanje iz *varice*, t. j. iz onoga žita, što se kuva na Varin dan. Svoje znanje o tom imamo opet zahvaliti zlatnoj knjizi Vukovoj t. j. njegovu rječniku, u kojem s. v. „varica" osim drugoga čitamo i ovo:

„U Boci nastave varicu po večeri, samo da se malo smlači, pa ujutru (na Varin dan) gledaju, kakva je odozgo: ako nadju po njoj guke i bregove, onda vele, da sluti na bogastvo, ako li budu putovi i pukotine, onda vele, da sluti na smrt i na grobove".

Digitized by Google

Bogastvo i sreća uzvisuju čovjeka, bogatun se osjeća njekako viši, nego su drugi ljudi: kao što se bregovi uzvisuju iznad ostale zemlje, tako i on nadvisuje ljude oko sebe. Zato dakle guke i bregovi znače bogastvo, a kako pukotine znače smrt, to je valjda svakomu jasno: pukotina sjeća na jamu, a jama na smrt, kako smo se domišljali govoreći o ujamku. Putovi u varici ne mogu biti drugo nego izdubine, zato i oni znače smrt.

Tumačenje sana, kako se zna, vrlo je obična stvar u nárôdâ i vrlo stara, nije dakle čudo, ako toga imade i medju Hrvatima i Srbima. O snu piše Afanasjev (op. cit. I. 32): „Sonъ bylъ olicetvorjaemъ jazyčnikami, kakъ suščestvo božestvennoe, i vse vidênnoe vo snê počitalosь vnušeniemъ samichъ bogovъ, namêkomъ na čto-to nevêdomoe, čemu suždeno sbytьsja. Po etomu sny nužno *razgadyvatь*, t. e. vyraženija metaforičeskija perevoditь na prostoj obščeponjatnij jazykъ.“ I u snima dakle imamo tražiti metafore, a tumačenja sana jesu prijevod s metaforskoga jezika na obični jezik. Razumije se samo po sebi, da se ispitavalac ne smije ni malo obazirati na sanovnike (Traumbuch), jer su to knjige, koje je napisala spekulacija, kako veli Afanasjev, a deveta im je briga bilježiti onakva tumačenja, kakva su doista u narodu. Revni pisci narodnih običaja pišu za čudo vrlo malo ili ništa o narodnoj onirokritici, ja bar u svojoj literaturi, kojom sam se poslužio, nijesam našao baš nijednoga primjera narodne onirokritike, pa ni u samu inače svake hvale vriednome zborniku Milićevićevu. A opet bi bilo vrlo zanimljivo isporediti i taj ogranak pučkoga vjerovanja s ostalim vjerovanjima. Ja sam dakle bio prinuždden tražiti primjere iz same prostonarodne literature i njekoliko sam ih našao u pučkoj poeziji. Evo tih primjera.

U Vukovoj zbirci narodnih pjesama (1. 463) veli dragi dragoj, da je snio čudan san:

Da je trava po avliji nikla
I po travi čudna rosa pala
I po rosi str'jele popanule. --
Draga dragom tiho odgovara:
„Ne boj mi se moje milo drago!
Što je trava po avliji nikla,
To su jadi i tvoji i moji,
Tvoji za mnom, a moji za tobom.
Što je rosa po travi popala,
To su suze i tvoje i moje,
Tvoje za mnom, a moje za tobom;

Digitized by Google

Što su str'jele po rosi popale,
To su kose i tvoje i moje,
Tvoje za mnom, a moje za tobom."

Draga dakle tumači dragome san, ali upravo da reknem, ja ne znam, kako li se ima razumjeti prvo, kako li treće tumačenje. Vrlo je lijepa metafora: rosa — suze; usnuo si rosu, a to znači plakat ćeš.

Odmah na drugoj strani, koja dolazi u istoj knjizi Vukovoj čitamo: kako se je Ivan-begu utopila ljuba te on moli pobratima Filipa, da mu ljubu izvadi iz vode, on se iz početka skanjiva —

Jer sam noćas čudan san usnio,
Gje moj kalpak pliva po Neretvi
A moj djoko igra na mejdanu.

Ali poslije skoči ipak u vodu pa se doista utopi u njoj, kako mu je sam rekao. U narodnom pjesničtvu ima prispodobâ kao što su ove:

Svetli care, kruno pozlaćena, — ili
Oj djevere, moj zlatni prstene, — ili
Oj svekre babo, biserna brado itd.

Tko te prispodobe uzme na um, shvatit će, kako to, te junak drži da će se utopiti, kad je sanjao da mu kalpak pliva po vodi, tomu bi bilo posve slično, kad bi mlada sanjala, da joj po vodi pliva prsten, te bi sutradan držala, da će joj se djever utopiti.

U II. knjizi Vukova zbornika, str. 109 pripovijeda Momčilo svoj san ljubi Vidosavi onaj dan, kad mu je bilo odredjeno umrijeti od neprijatelja Vukašina, kojemu ga je izdala njegova žena:

Vidosava, moja vjerno ljubo!
Ja sam noćas čudan san usnio,
Gdje se povi jedan pramen magle
Od proklete zemlje Vasojeve,
Pak se savi oko Durmitora.
Ja udarih kroz taj pramen magle
Sa mojijeh devet mile braće
I s dvanaest prvobratučeda
I četr'est od grada levera,
U magli se, ljubo, rastadosmo,
Rastadosmo, pak se ne sastasmo,
Neka bog zna, dobra biti ne će.

Da magla ne može ništa dobra značiti, to je naravno, kad se pomisli, da se u indoevropskim jezicima riječi: magla, oblak, tmina isprepleću jedna s drugom, tako u grčkom jeziku νεφέλη znači:

Digitized by Google

1. magla, 2. oblak; u latinskom je jeziku isti korijen (neb) za riječ: magla (nebula) i za riječ: oblak (nubes), u češkom jeziku riječ „mrak" znači 1. oblak, 2. tmina. A u hrvatskom jeziku nalazimo, da se pojmovi: magla i tmina spajaju u jednoj riječi: *táma*. Za tu riječ piše Vuk u svome rječniku, da znači. 1. Finsterniss, tenebrae, 2. *Nebel, nebula*, i to drugo značenje potvrdjuje citatom iz narodne pjesme. Kad je dakle narodu „magla" isto što i táma, onda magla, ako se o njoj sanja, ne može ništa dobra slutiti.

U istoj knjizi (str. 45) govori svoj san brat Dragutin, bratu Milanu i to onaj dan, kad je imao poginuti u lovu od Milanove lukavštine:

Moj rodjeni brate Milan beže!
Ja sam noćas zao san usnio:
Gdje nam munja od zapada sinu,
A grom puče iz vedroga neba,
Pa u naše udario dvore,
Ja umrijeh, ti prebolje, brate.

Da takov san ne može ništa dobra slutiti, to se razumijeva po sebi: znatno je ovdje, što munja sijeva od zapada, dakle od strane tmine i mraka t. j. metaforski: smrti i nesreće.

Ljuba Musića Stevana moli slugu Vaistinu, da ne budi gospodara, koji je nakanio poći u Kosovo (II. 300):

Nemoj budit gospodara moga,
Jer sam jadna zao sanak vidla,
Gdi poleti jato golubova
I pred njima dva sokola siva
Ispred našeg dvora gospodskoga,
Odletiše na Kosovo ravno
I padoše medj Muratov tabor,
Gdi padoše, već se ne digoše;
To je, braćo, vaše zlamenije,
Bojati se, da ne izginete.

Da se junaci isporedjuju s golubovima i sa sokolima, to u narodnoj poeziji našoj dolazi često: ljuba dakle zna, što znače oni golubovi i sokolovi, o kojima je sanjala.

U Vukovoj zbirci hercegovačkih pjesama brat govori bratu svoj san (str. 86):

O moj bego, brate od matere!
Noćas sam ti grdni san usnio,
Da m' zapade usahla jabuka,
U jabuci zrno biserovo,
U biseru ljuti zmaje spava."

Digitized by Google

Al mu bego bratac odgovara:
O moj brate, bego Hasan-ago,
Što t' zapade usahla jabuka,
To će ti doć ljubljena djevojka;
Što j' u njojzi zrno od bisera,
To je njojzi čedo pod pojasom;
Što u njemu ljuti zmaje spava,
To će čedo biti muška glava
I dijete srca ognjevita,
On će caru vrlo dodijati.

Tu vidimo lijepe metafore, od kojih bi mogla nastati narodna zagonetka, kojoj bi bilo pitanje: usahla jabuka, u jabuci zrno biserovo, u biseru ljuti zmaj.

U istoj zbirci (str. 110) čitamo:

„Ustaj, draga, draža od očiju,
Noćas sam ti čudan san usnio:
Gdje moj fesić mutna voda nosi,
Gdje m' se biser u krilo prosuo,
Na četvoro moj sat salomio".
Draga dragom tiho progovara:
„Lasno ti se sanku osjetiti;
Što ti fesić mutna voda nosi,
To ćeš otić na carevu vojsku;
Što t' se biser u krilo sasuo,
To su suze i moje i tvoje;
Što ti pršte sahat na četvero,
To će naša srca popucati
Rastajuć se jedno od drugoga."

I otale vidimo, da se prostonarodna tumačenja sana osnivaju na metafori, koja je nama katkad opora i tvrda, ali nije narodu; on zna, da ne može dobra slutiti, kada se sanja, da voda nosi fes; pomislimo si samo, da vidimo svojim očima, gdje fes pliva po vodi i to mutnoj vodi, zar nam se ne će onda odmah nametnuti misao: valjda je i glava postradala, koja je nosila taj fes? U snu može mutna (t. j. nečista, nesvijetla) voda još manje što dobra značiti. Da je u metaforskom jeziku biser = suze, to je svakomu razumljivo, sr. zagonetku u Novakovića (str. 217): *biser* se momi niz lišce roni; znaš li mi kazat, što momu boli (= *suze*). Da pucanje sahata znači pucanje srca, ne će biti neobično onome, koji pomisli, da je narod lako mogao dovesti u savez sahat, koji kuca sa srcem, koje takodjer kuca. Tu je dakle kucanje tertium comparationis.

Ne smijemo još nješta zaboraviti, što smo bili doduše već spomenuli mimogredce, ali valja još posebice razložiti. Motreći čovjek

Digitized by Google

svijet oko sebe i gradeći na tim motrenjima svoja vjerovanja nije mogao ni na sebe sama zaboraviti. On je na svom tijelu vidio dijelove, koji su spretni, a druge, koji su nespretni. Tu mi dašto mislimo na desnu i na lijevu ruku; i malo dijete čim se počne kretati, umah opaža, da ga te dvije ruke ne služe jednako; ta razlika nije mogla umaći ni čitavu narodu ne samo hrvatskomu nego ni nijednomu drugomu. S desnom rukom, a i s desnom stranom spajaju uopće narodi sve ono, što spajaju sa svjetlom, a s lijevom stranom ono, što spajaju s tminom. Njeki jezici, kao n. pr. ruski i njemački, izriču istom riječju: pravedan i desni. Narodi desnu stranu drže časnijom od lijeve. (Vidi o svemu tom u Pictela, les origines, II. 485 i dalje). Hrvati se i Srbi svojim mišljenjem što se tiče desne i lijeve strane ni malo ne odaljuju od ostalih naroda, nego pojedinih potvrda nijesam našao u literaturi, koja mi je rabila.

(Ostatak u LXII. knj. „Rada“.)

Digitized by Google

Slika Boga otca u starokršćanskoj umjetnosti.

NAPISAO PROF. DR. I. KRŠNJAVI.

Priobćeno u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 4. lipnja 1881.

Ima tomu već više decenijah, odkako je Didron napisao svoju kršćansku ikonografiju[1], u kojoj je prvi u savezu razpravljao o poviesti slike Boga otca. Od onda se je mnogo promienilo u kršćanskoj arkeologiji[2] na temelju novih obreta, pa neće biti suvišno, ako izpravimo i one nazore, koji bi i danas mogli postati uzrokom krivoga mnienja glede pitanja: je li je Bog otac u starokršćanskih slikah već prikazivan ili ne. Kako je poviest umjetnosti uvieke i poviest mišljenja i osjećanja koje dobe: to ovom ikonografskom pitanju pripada dosta velika znamenitost, jer krivo Didronovo mnenje mora voditi i na krive nazore o poviesti prve dobe kršćanstva.

Didron ponajprije tumači, kako je u umjetnosti Bog otac poglavito prikazivan u prizorih staroga zavjeta, a Isus u prizorih novoga, te spominje zanimivu istinu, da je slika Isusova kadkad mjesto slike Boga otca prikazana; onda veli, da su samo dielomice prikazivali Boga otca, primjerice ruku mu, izbjegavajuć prikazati ga cieloga.

Često prikazan je Isus na jednoj strani sarkofaga u prizorih novoga zavjeta, a na drugoj je opet on protagonist u prizorih staroga zavjeta.[3] Isus prikazan je na tih slikah često golobrad, mlad,

---

[1] Iconographie chrétienne. Histoire de Dieu par M. *Didron*, Paris 1843. Sravni: Sur l'histoire de Dieu de M. Didron compte rendu a la societé des antiquaires de Normandie par M. A. Charma. Caen 1846.

[2] Priegled literature: *Kraus* Realencyklopaedie. Freiburg 1880. Str. 86 i d. *Darcel* Journal d. beaux arts 1873 I. Str. 19 itd.

[3] Sravni Rossievo djelo: Roma Sotterranea str. 295 ista slika Didron n. dj. str. 100.

Digitized by Google

pa se njegov lik već s toga nebi slagao sa shvaćanjem starih kršćana, koji Bogu otcu pridieliše ime, ὁ παλαίος τῶν ἡμερῶν. Ali bi pomisliti mogli, da je Bog otac u mladjahnom obliku prikazan, da bude u smislu dogme o trojstvu sasvim jednak Isusu. Ovu mogućnost pobija slika[1], na kojoj je Isus, stvarajuć Adama nadpisom IC̄ XC̄ tačno označen.[2] Konačno Didron tvrdi, da je Isus uvieke na prvom mjestu, a Bog otac na podredjenom. Svadjajuć sve u preglednu izreku kaže: En résumé, ou Dieu le père est absent sur les monuments figurés, ou s'il est présent on n'en montre qu'une faible partie. Quant à cette portion de lui même, elle n'est pas toujours honorablement placée ou bien on lui fait jouer un rôle inconvenant.

Uzimajuć navedene tvrdnje za dokazane istine, iztražuje sada Didron razloge ovomu pojavu, te ih nalazi u mržnji gnostikah proti Bogu otcu; u bojazni stare crkve, da bi još slabi vjerom mogli pasti u krivovjerstvo pa zamieniti kip Boga otca sa Jupitrom; u sličnosti dvajuh božanskih osobah po glasu svetoga pisma; u inkarnaciji Boga otca u logosu t. j. u sinu božjem; u tom da po sv. pismu otac nije vidljiv, napokon u tehničkoj težkoći stvoriti toli uzvišen typ.

Resultat svih tih iztraživanjah jest, po Didronu, da prije XII stoljeća nije bilo slikah Boga otca. Samo se je prikazivala ruka u oblacih, a istom XIII i XIV stoljećem počima se pomalo čitava osoba prikazivati. Ponajprije slikali su glavu, onda poprsje, onda čitav lik. Pokusi slikanja Boga otca u XIII vieku da su vrlo bojazljivi i nespretni. Bog otac da je sinu sasvim sličan, samo malim znakom osebno karakterisan. Istom u XIV stoljeću, oko god. 1360, da se počima učvršćivati typ Boga otca, razvijajuć se do sve veće savršenosti. Didron prati taj razvoj razjašnjujuć svoje nazore primjeri iz rukopisah i snimci raznovrstnih slikah. U djelih Perugina, Raphaela, pa osobito Michelangela postignut je najviši ideal.

Didronovo djelo zanimivo je kao pokus skupnog razpravljanja o pojedinih typih kršćanske ikonografije, a vrlo je poučno obzirom na podatke o sredovječnoj umjetnosti. Što se starokršćanske umjetnosti tiče, posve je pogriešno, pa nije ni tačno, jer se Didron nije ni najvažnijimi starijimi djeli poslužio.

---

[1] Ant. Francisci Gorri S. I. Thesaurus veterum diptychorum etc. Florentiae 1759. II. Sv. str. 160.

[2] Sravni spomenike kasnije byz. umjetnosti na crkvah u Chartres-u i Rheims u.

Digitized by Google

Već Aringhi-eva stara publikacija[1] ruši nazore Didronove o dobi kad su i kako su počimali prikazivati Boga otca. Nespominjuć sarkophaga iz 4. stoljeća priobćena u tom djelu[2], pošto nije trojstvo sigurno dokazano, iztičemo sarkophag nadjen u coemeteriju svete Lucine.[3] Taj je sarkophag iz *petoga* stoljeća. Na lievom kraju prikazan je prizor, kako Kain i Abel Bogu žrtvu doprinašaju. Bog prikazan je u slici ozbiljnoga, bradatoga, vrlo dostojanstvenoga starca sjedećega na kamenu, odjevenoga velikom kabanicom. Iza njega su s obijuh stranah dvie osobe tako smještene, da im se samo glave vide. Jedna, mladja, je Isus, druga, starija, duh sveti. Kain predaje plodine (grožđje?), Abel janje Bogu otcu. Tu je dakle trojstvo prikazano, a Bog otac na odličnom mjestu. Typ sjeća na arhaistične kipove Zeusa.

Na drugom sarkophagu iz coemeterija sv. Agneze[4] na lievom je uglu prikazan isti prizor, samo što ovdje nije sveto trojstvo već Bog otac *sâm*, sjedeći na stolici, koja je dielomice njegovom odjećom pokrivena. Medju Kainom i Bogom otcem vidjeti je glavu, valjda Adamovu. Sarkophag je iz kraja četvrtoga stoljeća.

Opet na jednom sarkophagu[5] prikazan je Bog otac, kako postavlja ruku Adamu na pleća, pa ga poziva na odgovornost radi počinjena grieha.

Martigny nalazi i kod Bottaria Tav. 84 lik Boga otca, gdje se ukazuje Mojsiji u plamtećem grmu. Kraus[6] drži, da je i na jednoj Rossi em (bul. 1869 p. 33. tav. I.) priobćenoj medalji prikazan Bog otac i to kao ἀγωνοθέτης, t. j. onaj, koji mučenikom znak pobjede dieli. Isus je tu napose naslikan i monogramom označen.

Svi ti podatci morali su biti poznati vrlo učenomu i zaslužnomu Didronu. Kako dakle da je kraj svega toga tvrdio, što gore navedosmo?

Na to nalazimo odgovor u samom Didronovom djelu.[7] Davši svoj rukopis na čitanje abbe Gaume-u, dobi od ovoga savjet, da preinači baš glede Boga otca neistinite tvrdnje, koje se protive i poviesti i dogmi. Na to opaža Didron: Je défère respecteusement

---

[1] Roma subterranea novissima etc. Romae 1651.
[2] Op. cit pag 289.
[3] Op. cit. pag. 427.
[4] Aringhi. op. cit. 167.
[5] Aringhi T. II. p. 399.
[6] Realencykl. p. 334. 2. st.
[7] Opazka na str. 242

Digitized by Google

à cet avis, et j'aurais corrigé sans peine sur le manuscrit ce que j'ai dit ..... mais il faudrait remanier entièrement plusiers feuilles d'impression. Ce n'est pas une ou plusiers phrases que je devrais modifier, mais l'esprit de tout ce chapitre que j'aurais à faire disparaître. Je conserve donc ce qui est imprimé .....

Radilo se baš o tom „espritu", komu se je istina pokoriti morala: radi obljubljenog njegovog theorema o uplivu gnosticizma na kršćansku ikonografiju uklanjao se je istini.

I noviji obreti govore glasno proti navedenim krivim nazorom.

Od svih u novije doba nadjenih starinah za naše je pitanje najznamenitiji spomenik lateranski sarkophag iz IV stoljeća.[1]

U gornjoj četvrtini na lievo prikazan je prizor iz geneze, gdje Bog stvara čovjeka. Bog je prikazan u triuh osobah. Jedna sjedi na priestolju, blagosivljuć desnom rukom. Noge su na podložku. Druga božanska osoba stojeć s desna od sjedeće, polaže ruku na glavu Eve, dočim treća, stojeći na lievoj strani sjedeće prizor motri. Sve tri božanske osobe jednako su odjevene u duge i široke kabanice.

Da je ovdje prikazano sv. trojstvo, u tom se slažu svi arkeolozi, samo se razilaze, što se tiče tumačenja pojedinih osobah trojstva.[2] Garucci uzima, da je na odličnom mjestu sjedeća osoba Isus, iza njegove stolice stojeća Bog otac, a božanska osoba polažuća ruke na glavu Eve da je duh sveti.

Rossi pobija ovaj nazor pak tvrdi punim pravom i na temelju oštroumne razprave, da je sjedeća na priestolju osoba svakako Bog otac, stvarajuća osoba da je „logos" — Isus, što bi se dobro slagalo sa gore spomenutom slikom, a osoba iza stolice Boga otca da je duh sveti.

Da utvrdi svoje mnenje, upozoruje na sliku izpod opisane. Tu sjedi, suglasno sa likom Boga otca, na priestolju bogorodica, a iza nje stoji osoba sasvim jednaka onoj iza stolice u gornjem relievu. Uzeli su, da je to sv. Josip; ali Rossi dokazuje, kako je taj svetac u starokršćanskoj umjetnosti mladolik, te dokazuje, da je i to duh sveti, po kojem je bogorodica začela.

---

[1] Taj sarkophag je priobćen kod *Mazzoni-a*, Tav. di storia eccl. sec. IV, nota 28; Didron, Anal. T. XXIV pag. 266 sa razpravom od sv. Laurenta; Rossi bulletino della archaeol. christ. Seria I., tom III., anno 1868, p. 69.

[2] Marchi (Civiltà catol. 2 dec. 1854 p. 575) Laurent i Maruzzi nerazlikuju tri božanske osbe u toj slici.

Digitized by Google

Uzmemo li prije Didrona i poslie njegova djela priobćene slike Boga otca, to iz njih razabiremo, da su navodi francuskoga učenjaka netačni. Pošto su premise neistinite same sobom, padaju i svi zaključci.

To je istina, da je Bog otac daleko rjedje prikazivan nego Isus; ali se je njegov typ u isto vrieme ustanovio, kad je i lik Isusov prestao biti li simboličan.

Digitized by Google

Aleksander Aleksandrović Kotljarevskij.

Nekrolog,

čitao ga u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 16. veljače 1882.

PRAVI ČLAN DR. FR. RAČKI.

Jedan od najvećih uzdanika slovjenske nauke naše dobe, A. A. Kotljarevskij, profesor kievskoga sveučilišta, a od 24. listopada 1870. god. član naše akademije, zaključi svoj život dne 29. rujna (11. listopada) 1881 god. na talijanskom zemljištu, u liepoj Pisi, gdje je tražeći zdravlje našao smrt. Ovaj dogodjaj probudio je u cielom slovjenskom svietu, a najpače u Rusiji žalostno saučešće, ponajviše s toga, što je pokojnik preminuo u najjačoj muževnoj dobi, pa što su tim, sudeći po onom, što je slovjenskoj nauci već privriedio bio, potonule velike nade, koje je ona punim pravom u njega polagala. Koli su ove nade zbilja opravdane bile, pokazati će ovaj nacrt neumorne i uzorne učene djelatnosti našega pokojnoga sučlana.[1]

A. A. Kotljarevski rodio se god. 1837 u Krjukovu, predgradju Kremenčuga, koj leži na lievom briegu Dnjepra u poltavskoj guberniji a broji do 25.000 žitelja. Ondje je i majka njegova Marija Jakovljevna sve do smrti svoje god. 1877 u vlastitoj kući živila. Po dovršenih u rodnom si mjestu početnih učionah prešao je mladi Aleksander Aleksandrović na gimnaziju u bliži gubernijski grad Poltavu, proslavljenu u poviesti, kano što je poznato, sa osudne bitke god. 1709 medju ruskim carem Petrom velikim i švedskim kraljem Karlom XII, kojoj na uspomenu bi god. 1809 postavljen ondje spomenik. Njegovi gimnazialni drugovi, a poimence prija-

[1] Uz književne radnje pokojnikove upotrebljena je za taj nekrolog „Помишка по А. А. Котляревскомъ“ izdana netom u Kievu, te poslana mi dobrotom profesora M. Vladimirskog-Budanova.

Digitized by Google

telji P. S. Jablonovski i V. A. Andruzskij, svjedoče, da su se u bistroći uma, u vjernosti pameti i u ljubavi k nauci već tada nazrievala u mladom Kotljarevskom ona liepa svojstva, koja su kašnje iz književnih mu trudova odsievala.

Svršivši gimnazijske nauke prešao je A. A. Kotljarevskij na moskovsko sveučilište i to u historičko-filologički fakultet, gdje se je posvetio osobito slavistici. Odkada je u Rusiji postalo Slovjenstvo predmetom posebnih znanstvenih iztraživanja, pod imenom slavistike razumieva se ondje ne samo slovjensko jezikoslovje nego i skup svih znanosti bavećih se svestranim poznavanjem Slovjenstva. Ovaj pojam tumači sám Kotljarevskij sliedećimi riečmi[1]: „Slavistici pribrajam sve grane znanja, koje nam kulturni život slovjenskih naroda odkrivaju, poimence izpitivanje jezika, spomenika pismenosti i književnosti, starožitnosti, povjesti, narodopisa, prava i crkve, riečju skup svih predmeta, koji se tiču prošle i sadašnje prosvjete i života Sloviena. Obseg slavistike mogao bi se donjekle ograničiti na uže predmete filologičke: ali tko će nam osjeći one granice, za kojimi se radnja i učešće filologa dovršuje, gdje njegove pomoći više ne treba?“ U tom se je obsegu gojila slavistika na ruskih sveučilištih i prije velike sveučilištne reforme god. 1863. A imala je ona u vrieme, kada je Kotljarevski polazio moskovsko sveučilište, veoma odličnih zastupnika, od kojih budi dovoljno spomenuti I. M. Bodjanskoga, veterana slavistike u Rusiji, i Todora Buslaeva. Osobito ovomu drugomu, od god. 1847 profesoru slavistike na moskovskom universitetu, imadu učenici njegovi zahvaliti onu strogu znanstvenost i obsežnost pogleda, kojimi su se privikli u njegovih predavanjih i učenih iztraživanjih. U svojih jezikoslovnih naukah uporavljao je Buslaev sravnjujuću metodu Grimmovu, te je na ovoj metodi osnovao i svoju historičku gramatiku ruskoga jezika[2], koja po riečih samoga Kotljarevskoga čini „epohu u svojoj struci“.[3] Buslaev je i u tom slavnoga njemačkoga učenjaka sliedio, što je ne samo jezik nego i savkoliki život ruskoga naroda, osobito pako starodavne spomenike njegove, učinio pred-

[1] Uspěchy slavistiky na Rusi v poslední době (1860—1872). V Praze 1874. Iz časop. čes. muz. 1874. sv. 1—3.

[2] Опытъ исторической грамматики русскаго языка. Москва 1858. Izdanje III. i IV. nosi naslov: Историческая грамматика рус. языка.

[3] Объ изученіи древнej русс. писменности. Филологич. записки 1880, стр. 167.

Digitized by Google

metom svojih dubokih studia. Ne ima sumnje, da je taj primjer djelovao na duševni razvoj mladoga Kotljarevskoga, i da je on strogomu znanstvenomu pravcu osnov već na sveučilištu položio. Koliko je on taj pravac u ruskoj naučnoj književnosti visoko cienio, vidi se iz njegove potlašnje opazke: „Sretnim ima se nazvati ono vrieme, kada su kod nas počeli izučati J. Grimma; u literaturi bijaše već gotovo obilje gradje, podpuno istovrstne s onom, na koje je temelju veliki učenjak izveo svoju umjetničku sgradu njemačke bajoslovne starine, imenito sgoda narodnoga bića ili izvora tako zvane niže narodne mitologije. Izučanje „njemačke mitologije" neobhodno privede k pobližemu iztraživanju ruske gradje: pjesama, pripovjedaka, sujevjerja, običaja i obreda, gradje, kojom ako i jesu se prije služili, ali nit iz daleka onoliko koliko je nuždno bilo, pa niti s pravoga gledišta.[1]" Ovaj ozbiljan naučni pravac, koj je u slavistici zavladao bio na moskovskom sveučilištu, obuhvatio je više tadanjih mladih umova, od kojih je dovoljno spomenuti Kotljarevskoga vršnjake N. A. Popova i N. S. Tihonravova, koji su kašnje ozbiljnimi znanstvenimi prilozi znamenito obogatili rusku i obću slovjensku književnost. Na tih se mladih umovih potvrdjuje, što je inače priznano, da je pravac, koj jim se sa sveučilištne stolice dade, obično odlučujući za svekoliko njihovo kašnje književno djelovanje.

Kotljarevskij je god. 1857 svršio sveučilišni tečaj, te položivši obični izpit bješe imenovan za učitelja ruskoga jezika na aleksandrovskom kadetskom zavodu. U to doba stupa on prvi put na književno poprište u različitih ruskih časopisih i sbornicih, i to prvih godina pod pseudonimom E-C., Ек-Ст. (eksstudent), jednom Sp. A-r. Ovi književni prilozi, ako izuzmemo jedan, na ime „Мистеріософіа бардовъ Бретани" (Русскій вѣстникъ. 1857, XI, 2 стр. 89—94), koj u ostalom nije tudj naučnomu zanimanju mladoga pisca, kreću se u obsegu slavistike, te ili razpravljaju pojedina pitanja iz tradicionalne literature ruske i slovjenske, ili se obaziru na pojedine ruske književne proizvode toga područja. Onamo se pribraja članak pod naslovom: „Сказанія о русскихъ богатыряхъ" (Моск. вѣдомости, литер. отдѣлъ. n. 56, 64, 66); ovamo spadaju književne obznane o djelih: Miljukova „Очеркъ исторіи русской поезіи" (Отечественныя записки. т. CXVII, 4 стр.

[1] Къ вопросу объ обработкѣ слав. миѳологіи. Спетерб. 1872, стр. 5.

Digitized by Google

57—74, 1858), Millera „О нравственной стихіи въ поезіи“ (Атеней 1858 n. 37, 39), pohvaljenoga Buslaeva „Опытъ истор. грамматики рус. языка“ (Отеч. зап. 1859, CXXV—VI) Ševireva „Исторія русской словесности“ (Моск. обозреніе 1859. I. отд. 2 стр 90—108), Bergmanna o Skitih (Лѣтописи рус. литературы и древности 1859. I, 121—144), recenzija izdanja „Памятники старинной русской литературы“ (Спетерб. вѣдомости, 1860, p. 233). U tih sitnih prilozih književnih već se pokazuje strog znanstven pravac i dalek pogled na obću znanost i njezine stečevine bez obzira na narodnost i zemlje. Kotljarevskij usvaja, i u rusku nauku prenosi sa zapada komparativnu metodu, koju drži „za najznamenitiji obret znanosti, kojemu imade se zahvaliti, što su historičko-filologička iztraživanja stekla tvrdo realno zemljište, te iz praznoga, slučajnoga znanja dovila se na stepen postavne nauke“ (Старина и народность, 1862, стр. 2). Obazirući se na duh, koj je prije desetak godina vladao u ruskoj knjizi, a donesen bio iz suvremene Njemačke, pak koji je stao uzmicati pred novim realnim smjerom, pisao je Kotljarevskij godine 1858 o tom preobražaju sliedeće: „Abstraktni pojmovi njemačke estetike i filosofije Hegelove, koji su ruskom kritikom u dobi od 1837 do 1844 god. zavladali bili, preživili su svoje posljednje vrieme; na mjesto mrtvoga slova i suhoparnih logičkih formula spekulativnoga pogleda na umjetnost potaknula se pitanja družtvena . . . svagdje je život prevladao . . . Historijska sudba naše stare pismenosti i književnosti postala su predmetom obćenitoga zanimanja i radinoga izučenja. Prem polagano ali ravnim korakom ide napried mlada nauka, razgoneći malo po malo fantastički sumrak, koji je zastirao naše dobro staro doba . . Ovo je pojav veoma radostan! Sablasti starine, zamamljive u svojoj neopredieljenoj, tamnoj postavi, sgrade razrovanoga uobraženja, nasipane neprijaznom suvremenošću, izčezavaju na svjetlu dana, i pokazuju put novomu, trieznomu pogledu na prošlost . . Nauka povraća nas iz svieta utopija u zbilju; pa u tom upravo leži njezino živo suvremeno znamenovanje, njezin gradjanski, družtveni smisao i značaj.“ (Отечес. записки 1858, 4. критика стр. 57—8). U istom jeziku nazire mladi Kotljarevski prema napredku suvremene znanosti „živi, svježi izraz narodnoga života, živi organizam, neuhvatljiv skûp svih duševnih svojstva, fantazije, misli, zamićućih se pod uplivom svježih utisaka i izrazujućih se u rieči često izvan zakona strogo logičkoga procesa“ (ondje 1859, 8. str. 70). S toga se suvremeno jezikoslovje po nje-

Digitized by Google

govu mnienju punim pravom „ne stara samo o obilju linguističkoga materiala nego i o živom pogledu na jezik, kano na tvarni proizvod ljudskoga duha“ (ondje 9, 19).

Ali dok se je Kotljarevskij, tek ostavivši sveučilištne nauke, tako udubio u znanost, i motrio ju s ovoga jedino pravoga i blagotvornoga gledišta: zateče ga nesgoda, koja je podobna bila odvratiti ga i nehotice od staze, kojom je zaputio bio, i ogorčiti mu sav budući život. Jedne na ime večeri bio se sastao u jednoga svojih sudrugova s emigrantom K., koji se je tajno ušuljao bio u Rusiju. Za to je redarstvo doznalo, te je odmah zatvorilo ona lica, koja su obćila s rečenim emigrantom; a medju njimi i našega Kotljarevskoga. On je upravo tada malo prije zasnovao si bio obitelj; ali bez obzira na to i negledeć što je njegov sastanak s onom osobom posvema slučajan bio, bijaše odveden u Petrograd, gdje je šest mjeseci zatvoren bio, iz početka u petropavlovskoj tvrdjavi, za tiem kod III. odieljenja. Izuzam što je izgubio slobodu i odieljen ostao od svoje mlade žene, Kotljarevski nije inače trpio u ničem, pače u knjižnici zapovjednika tvrdjave našao je i duševnu zabavu.

Zadobivši slobodu ostao je Kotljarevskij donjekle lišen práva obnašati državnu službu. Ali tiem je sada slobodnije prionuo uz nauku; a u poznatom slavisti profesoru petrogradskom I. J. Sreznevskom, koj je umio cieniti njegove umne darove i liepo znanje, našao je podupiratelja i zaštitnika. Njegovim ponajviše nagovorom zatražio je i zadobio godine 1863 stepen kandidata na carskom petrogradskom sveučilištu. Pod jedno je nastavio svoju književnu radnju u istom području znanosti i u jednakom pravcu. Od samostalnih razprava te dobe navodimo: „Были ли малоруссы исконнымн обитателями Полянской земли, или пришли изъ-за Карпатъ въ XIV. вѣкѣ?“ (Основа. С. Петерб. 1862, стр. 7—12); za tiem iz tradicionalne literature: „Основиой елементъ русской богатырской былины“ (филолог. записки. 1864. 1—2), i „русская народная сказка“ (Спетерб. вѣдом. 1864 nr. 94, 100, 108); te „Изображеніе калики перехожаго въ латинской рукописи XIV. вѣка“ (Извѣст. имп. археолог. общества. 1862 IV, 5. стр. 405. 6.) iz jezikoslovja: „сравнительное языкоученіе“ (филол. записки. 1862—3. год. II.); napokon bibliografički i kritički članci; kano što: „На память будущимъ библиографамъ“ (Отеч. запис. 1862, CXLV., nr. 11. стр. 78—82); литературный подлогъ (Спетерб.

Digitized by Google

вѣдом. 1863 nr. 67), два библиографическіе вопроса (книжный вѣстникъ 1865, nr. 15).

Na temelju ustava potvrdjenoga dne 19. rujna 1864 po ministarstvu narodnoga prosveštenja zasnovano je u Moskvi „moskovskoe arheologičeskoe obščestvo", koje si je učinilo zadaćom gojiti arheologiju u obće a rusku napose. Već 4. listopada bijaše za pravoga člana toga družtva izabran naš Kotljarevskij. Isto tako bijaše on uz predsjednika za rusku arheologiju veoma zaslužnoga gr. A. S. Uvarova i uz ugledna lica, tajnika K. K. Gerca, S. V. Ešev skoga i A. N. Athanasjeva izabran u redakcionalni odbor, kojemu je zadatak bio uredjivati družtvene publikacije. Kotljarevskij bijaše jedan od najmarljivijih i najplodnijih članova toga za starine Rusije zaslužnoga družtva. U jednoj od prvih sjednica čitao je on dvie liepe razprave, koje su tiskane u I. svezci I. knjige družtvenoga organa „Древности". Prva razprava: „Металлы и ихъ обработка въ доисторическую епоху у племенъ индоевропейскихъ" (Древности. M. 1865, I, 1. стр. 43—70) razpravlja ovo u arheologiji važno pitanje s gledišta linguističke paleontologie. „Tu arheologiju jezika" smatra Kotljarevskij „neobhodnim dielom obće arheložke nauke, pače prvim načelnim dielom njezinim, s koje izučanjem dužan je započeti svaki, kojemu je stalo do historičke vjerodostojnosti svojih potonjih iztraživanja". Pod vodstvom indi linguističke paleontologije iztražuje Kotljarevskij: kojemu narodu pripadaju orudja kamenite dobe u Europi; za tiem izpituje imena za kovine kod indo-evropskih plemena; pak s tim u savezu iztražuje, koje su kovine rabili Skite t. j. narodi južne Rusije dolazeći u davnini pod tiem imenom; napokon izvodi znanstvene resultate iz ovoga linguističko - paleontologičkoga iztraživanja. Ona druga razprava (ondje str. 81—94) pod naslovom „Скандинавскія корабль на Руси" zalazi u staru rusku tradicionalnu knjigu, u kojoj, imenito u narodnih pjesmah, spominje se „соколъ - корабль"; koj je nosio ruske junake Solovja Budimirovića, Iliju Muromca ltd. Kotljarevskij dolazi na ovaj zaključak, da je po opisu „korablje" u ruskih starinah obrazcem joj služila skandinavska korablja, što ide donjekle u prilog mnienju o skandinavštini prvobitnih Rusa, uz koje je mnienje i on pristao. Osim ovih dviju razprava Kotljarevskij je u istom prvom svezku prve knjige „Drevnosti" priobćio više književnih obznana o suvremenih djelih zasiecajućih u arheologičku struku[1];

[1] Tako o djelu Schwartza: Die poetischen Naturanschaungen der Griechen, Römer und Deutschen in ihrer Beziehung zur Mythologie.

Digitized by Google

te člankom „Троянъ“, славянское бóжество“ (стр. 13—14) pridonio prilog materialom za arheologički rječnik, koji su se ondje sakupljati počeli.

Četiri godine dana bijaše Kotljarevskij jedan od najrevnijih i najdjelatnijih članova moskovskoga arheoložkoga družtva. Ime njegovo čita se u zapisnicih svih sjednica; ovdje je on bitno sudjelovao u svih razpravah. U sjednici od 12/24. listopada 1865 god. predložio je predsjednik družtva gr. Uvarov, da se priredi sastanak svih ruskih arheologičkih družtva, u kojem bi se njihov zajednički rad ustanovio, te razpravljala pitanja smjerajuća na podupiranje arheoložkih iztraživanja u Rusiji. U odbor, koj je imao sastaviti program za taj sastanak, bijaše uz slavnoga historika S. M. Solovjeva i arheologa poznatoga A. N. Athanasjeva izabran takodjer A. A. Kotljarevskij. Jedno od pitanja, koje je imalo služiti sastanku za predmet razprave, bješe odmah po Kotljarevskom predloženo, na ime: imade li kakovih posebnih znakova, po kojih se slovjenske mogile od ostalih neslovjenskih razlikuju? doisto vele znamenito pitanje za slovjensku arheologiju. Jurve u sjednici od 2/14. studenoga o. g. mogao je Kotljarevski pročitati predlog rečenoga odbora. Kada se u toj sjednici povela rieč o početku zapadnoga upliva na spomenike ruske starine, koju je pohvaljeni predsjednik zapodjenuo, Kotljarevskij je pažnju učenoga sbora obratio na njeka mjesta ruskih ljetopisa, iz kojih biva jasno, da su u Rusiji zapadni umjetnici mnogo prije XII. i XIII. stoljeća djelovali. U sjednici od 23. stud. (5. pros.) r. g. predao je svoj prilog pod naslovom „Perun“ za rečeni arheološki rječnik. U sjednici od 8/20. ožujka 1866 god. čitao je svoje mnienje o Lěstvicinovom „istoričeskom ukazatelju“, za koje bijaše družtvom upitan; te je povodom pročitane razprave člana E. J. Eichwalda o starinah zavoločke Čudi zapodjenuo takodjer pitanje o skitskih starinah. Kotljarevskij naveo je svoje razloge, iz kojih ne drži, da su skitska plemena pripadala čudskoj narodnosti; već je na temelju pismenih spomenika i starina nadjenih na zemljištu drevne Skitije nazirao u njih eranski elemenat. Ova neumorna radinost i revno zanimanje okô družtva steklo je u ovom toliko priznanje naprama Kotljarevskom, da ga je u sjednici od 15/27. ožujka o. g. imenovalo drugim tajnikom i biblio-

Berlin 1864. J. Grimm: Kleinere Schriften. Berlin 1864. Petersen: Religion oder Mythologie der Griechen. Leipzig 1864. Биляевъ: Краткое извѣстіе о племенахъ.. губерніи моск. учебнаго округа. Москва 1864.

Digitized by Google

tekarom te čuvarom muzeja. Jedva su ova mjesta mogla zapasti vrednijega. Sada je Kotljarevskij još više, ako je to moguće bilo, privezan bio za družtvo. U sjednici od 5/17. travnja čitao je zanimivu razpravu „o narodnih predajah o mogilah i drugih spomenicih ruske predhistorijske drevnosti.“ U sjednici od 29. listopada (11. stud.) predložio je na razpravljanje znamenito pitanje: je da li spomenici potvrdjuju skandinavsko porjetlo Ibn-Fozlanovih Rusa? koje je pitanje poteklo iz proučavanja njegova arabskih pisaca o starih Rusih. Briga Kotljarevskoga o razvitku i napredku arheologičkoga družtva rasla je danomice; pa da trudi članova izlaze na svjetlo čim prije, bio je u sjednici od 12/24. siečnja 1867 predložio, da se osim godišnjega organa „Drevnosti“ u buduće izdaje „археологическій вѣстникъ“ u dvomjesečnih svezcih. Družtvo je taj predlog rado primilo, te je uredničtvo „věstnika“ povjerilo Kotljarevskomu, koje je on rado primio i izvrstno rukovodio. U prvoj knjizi „Drevnosti“, koju je on takodjer uredio bio, družtvo je steklo izkustvo, kako vještim rukama povjerava svoj drugi organ. Sam urednik priobćio je u „věstniku“ razpravu: „для археологіи каменнаго вѣка въ Россіи“ (1867, стр. 25—30), u kojoj je opisao kamene čekiće i druga orudja nadjena u južnoj Rusiji; za tiem priobćio je više književnih obznana o arheologičkih djelih i manjih arheologičkih priloga.[1] Kotljarevskij je tolikim radom stekao bio u družtvu tolik ugled, da ga je ono držalo kod svake sgode vriednim, da mu zastupnikom bude. Tako je ono u sjednici od 12/24. svibnja 1867 imenovalo uz S. M. Solovjeva i A. N. Athanasjeva takodjer Kotljarevskoga, da na etnografskoj izložbi i kod primanja slavenskih gostova u Moskvi zastupa moskovsko arheološko družtvo.

Uz ovaj znameniti posao u arheologičkom družtvu našao je Kotljarevskij još dokolice za druge takodjer radnje izvan družtva. Tako je on, odazvav se častnomu pozivu, napisao obširan pun samostalnih opažanja učeni sud o znamenitom djelu Athanasjeva: „Поетическія воззрѣнія Славянъ на природу“ (Отчетъ 1867. I, 36—83); na

[1] O G. de Mortilet: Le signe de la croix avant le christianisme; старина рус. земли (M. 1866); о могилныхъ насыпяхъ и каменныхъ бабахъ (M. 1866); новый способъ опредѣленія древности могылъ, новооткрытыя черноморскія древности, объ археол. трудахъ Морло, А. Богданова матерьялы для антропологіи кургановъ періода москов. губерніи (1867). Срезневскаго свѣдѣнія и заметки (Спб. 1867).

Digitized by Google

dalje „замѣтка о толковомъ словарѣ живаго велико-русскаго языка В. И. Даля“ (Бесѣды въ общес. любит. росс. словес. 1868 II., 91—94).

Ove zasluge Kotljarevskoga na književnom polju niesu mogli ostati bez upliva na rusku vladu, a to tim više što su poslije događaja, koji ga je iz državnoga života iztisnuo bio, nastale u Rusiji znamenite promjene u slobodoumnijem pravcu. Ukazom od 29. rujna 1862 bi preustrojeno sudstvo i uvedena porota, godine 1864 uvedena ujezdna i zemska „sobranija“ itd., a statutom god. 1863 podieljena sveučilištem široka autonomija. Godine 1867 zadobi Kotljarevskij iznova slobodu stupiti u državnu službu, imenito u školstvo, ali za sada samo u derptskom okružju; te bude sliedeće god. 1868 imenovan vanrednim profesorom za slavistiku i ruski jezik na sveučilištu u Derptu (Dorpat). Ovo sveučilište bi još god. 1632 osnovano po glasovitom švedskom kralju Gustavu Adolfu, a god. 1802 obnovljeno po ruskom caru Aleksandru I., te odredjeno za Niemce baltičkih provincija; s toga i bijaše uredjeno poput ostalih njemačkih sveučilišta sve do god. 1865, koje dobi takodjer poseban statut. Sada se je veća pažnja obratila na ovo takodjer sveučilište, da bude ruska nauka na njem takodjer zastupana. A težko ju je itko mogao slavnije od Kotljarevskoga zastupati. On bijaše podpuno vješt ne samo jeziku nego i književnosti njemačkoj, te bijaše podpunoma dorasao onoj zadaći, koju je imao učeni Rus provesti u onom dielu velike carevine, gdje se slovjenski sviet stiče s prosvjetom njemačkom. Toj zadaći bijaše on dorasao tim više, što stojeći na visini nauke umio je ne samo svoje ljubiti nego i tudje štovati; pa nije držao svoje oči zatvorene pried svjetlom, koje sa zapadnih granica dolazi. Premda Rus dušom i tielom, Slovjenin proniknut osvjedočenjem o velikom kulturnom zadatku Rusije i Slovjenstva, nije se Kotljarevskij ustručavao kano profesor derptskoga universiteta izdati dvie arheološke razprave u njemačkom jeziku; na ime: „Eine estnische Gottheit als Gast auf der Insel Rügen (Neue dörptische Zeitung 1870) i „Archäologische Späne“ (Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, 1871, Bd. VII., S. 86—92). Ali on je dakako glavno nastojao okô ruske naučne knjige, te nastavio svoje u Moskvi započete radnje. Jurve u sjednici moskovskoga arheološkoga obščestva od 2/14. prosinca 1867 god. bijaše Kotljarevskij pročitao odlomak od većega djela: „о погребальныхъ обрядахъ у славянскихъ народовъ“. Sliedeće godine izadje cielo djelo u Moskvi pod naslovom:

Digitized by Google

„О погребальныхъ обычаяхъ языческихъ Славянъ“ te ga pisac posveti pohvaljenomu ruskomu arheologu gr. A. S. Uvarovu. Nakana bijaše učenomu arheologu, kako sam veli u predgovoru, svesti u toj knjizi „u jednu cjelinu različita i do sada porazbacana fakta tičuća se pogrebnih običaja kod poganskih Slovjena, izpitati jih kritički, ustanovit jim pravi smisao i stupanj značenja, napokon sastavit jih, koliko je više moguće, u organički red sustavnoga razlaganja“. S toga dieli svoje istraživanje u dvie glavne česti: u prvoj izpituje kritički izvore, imenito jezik, narodni život, pismene izvještaje, mogilne spomenike; u drugoj razpravlja sustavno i dielomice historički o pojmu poganskih Sloviena o posmrtnom životu i o pogrebnih običajih njihovih. Kao razjasnjenje pismenih izvještaja dodaje na kraju djela liepi prilog iz arabskih pisaca prije XI. stoljeća o Slovienih i Rusih. Premda sam Kotljarevskij priznaje, da je istraživanje njegovo o tom dielu slovjenske arheologije nepodpuno; da ono „не болѣе какъ корректурные листы одной главы изъ науки славянской бытовой древности“: to se je kritika o tom djelu očitovala veoma pohvalno; po mnienju pače njezinu, ne samo da se mogu Rusi njim ponositi, nego ne ima mu ni u stranih literaturah premca.

U Derptu je Kotljarevskij izradjivao svoje drugo veliko djelo, kojemu su predmetom starine i historija baltijskih Slovjena. Kako se iz glavnoga naslova druge knjige: „Матерьялы для славянской исторіи и древности“ vidi, bio je on zamislio sastaviti postupice obću slovjensku arheologiju, koju započe s istraživanjem o skrajnih sjevero-zapadnih slovjenskih plemenih. Glavnim predmetom toga istraživanja je pravni život tih plemena. S toga razpravlja u djelu: „Древности юридическаго быта балтійскихъ Славянъ (Прага 1874) o zemlji, narodu, pravu, običajih, zakonu, vlasti, obiteljskom životu, vlastničtvu, ugovorih i obvezah, dakle o svih domaćih i javnih odnošajih kod rečenih Sloviena. Uzorom su Kotljarevskomu, kano što u predgovoru izpovieda, služile Grimmove pravne starožitnosti, koje on smatra „obrazcem antikvarno-juridičkoga rada, kojega nije do sada nitko nadkrilio“. U prvu knjigu „Materijala“ uvrstio je Kotljarevskij „Сказанія объ Оттонѣ Бамбергскомъ въ отношеніи славянской исторіи и древности“ (Praga 1874), iz kojih izvodi dokaze za nutarnji život i za odnošaje slovjenskoga Pomorja. Ova knjiga posvećena je O. M. Bodjanskomu, Kotljarevskoga „pervomu učitelju v Slavjanověděnij.“[1]

[1] O tih dvajuh djelih progovorio je dr. J. Hanel u Radu XXXIII, 208.

Digitized by Google

Ove tri knjige, na ime o pogrebnih običajih i o pravnih odnošajih baltijskih i pomorskih Sloviena, jesu najobsežnije radnje našega Kotljarevskoga. One su piscu stekle stepen doktora slovjenštine na petrogradskom sveučilištu god. 1874. Osim toga one su uz druge radnje služile osnovom, na kojem bješe god. 1874 predložen historičko-filologičkim fakultetom kievskoga sveučilišta sv. Vladimira za profesora slavistike, te bješe po tom predlogu početkom god. 1875 potvrdjen za takova. Kotljarevskij je dakle na derptskom universitetu predavao od god. 1868 do jeseni 1875. U to je doba on osim onih glavnih djela priobćio više manjih radnja, kano što: „Къ вопросу объ обработкѣ славянской миѳологіи“ (Отчетъ. Спб. 1872), nekrolog Ivanovu profesoru ruske historije (Спетерб. вѣдом 1869, nr. 103), Запоздалые листки изъ исторіи языка и литературы (Воронежъ 1871) itd.

Ali svih onih pet godina nije Kotljarevskij sproveo u Drptu. Već ovdje počelo mu zdravje uzdrmano biti; s toga morao je veće dielove godina 1872—4 sprovesti u južnom blagom podnebju. Putujući u Italiju boravio je njeko vrieme u Zlatnom Pragu, gdje je izradio krasan bibliografički pregled: „Uspěchy slavistiky na Rusi v poslědní době (1860—72), koj je štampan u čas. čes. muzea 1874, sv. I.—III. Nije u tom priegledu puko izbrajanje djela tičućih se slavistike, već se ona sustavno razredjuju i u kratko ocjenuju. Pisac navodi najprije izdanja spomenika staroslovjenske pismenosti; onda spominje djela, u kojih se jezik obradjuje, prelazi za tiem na historiju literature, na slovjensku mitologiju, arheologiju, historički narodopis, te zaključuje s djeli o historiji državnoj, pravnoj i crkvenoj. Tko se god želi temeljito uputiti o znanstvenoj radnji na polju slavistike u Rusiji izmedju god. 1860—1872, ne može mimoići toga prozirnoga i sustavnoga priegleda. U Zlatnom Pragu dao je Kotljarevskij takodjer tiskati rečene dvie knjige o baltijskih Slovienih, kojih je jednoj predgovor napisao u Rimu. Odavle se vidi, kako se Kotljarevskij nije znao u svojoj radinosti obuzdati niti na putu, koj bi mu bio imao za odmor služiti. Pod blagim modrim nebom klasičke Italije, na podrtinah staroga Rima mislio je on na svoje baltijske Sloviene. Toliko se ipak bio oporavio, da je u jeseni god. 1875 mogao doći u Kiev, a početkom sliedeće godine započeti predavanja na kievskom sv. Vladimirskom universitetu s pristupnim čitanjem o historičkom značenju narodne poezije.[1] O tih predavanjih piše jedan njegovih drugova slie-

[1] Kašnje štampano u časopisu „Трудъ 1881“, nr. 8.

Digitized by Google

deće[1]: „U Kievu imao je on, odan svojoj nauci ne samo umom nego i srdcem, prvi put medju svojimi slušatelji rusku omladinu, sposobnu ne samo ponimati predmet predavanja, nego i zagrliti ga ljubavju. Učitelj je mogao govoriti od srdca k srdcu i glas njegov našao je čuvstven odziv u duši slušatelja... Pristupom Aleksandra Aleksandrovića na stolicu započima u Kievu predavanje i izučanje nauke o Slovjenstvu onako, kako to podpunoma odgovara sredstvom i zahtjevom našega vremena... U II. polugodištu 1875/6 razvio je u I. i II. tečaju historičko-filologički priegled slovjenskih plemena, a historiju slavistike u III. i IV. tečaju. U prvom polugodištu 1876/7 zapriečen opet bolešću nije čitao; a u drugom polugodištu tumačio je zelenogorski i kraljodvorski rukopis za I. i II. tečaj, u tečaju pako III. i IV. čitao uvod u nauku slovienske arheologije. God. 1877/8 u I. polugodištu čitao je u I. i II. tečaju o slovienskih nariečjih, a u III. i IV. tečaju o slovienskih starinah i o starih spomenicih ruskoga jezika. Godine 1878/9 predavao je u dva prva tečaja enciklopediju slavistike, u dva pako viša tečaja uz nastavak staro-ruske pismenosti još i historiju literature bugarske i hrvatsko-srbske. God. 1879/80 predavao u prva dva tečaja obću slavistiku, u druga dva slovjensku arheologiju i slovjenska nariečja, kojih je prvu zamienilo u II. polugodištu predavanje o starinah ruskoga jezika. Napokon početkom god. 1880/1 predavao je historiju i enciklopediju slavistike, zatim historiju poljske literature i slovjenska nariečja... Predavanje pako bijaše mu zanimivo i za slušaoce privlačivo. Plodove svojega obširnoga čitanja i tačnoga, faktičkoga znanja predlagao jim živom i oštroumnom besjedom, ožarenom svjetlom misli, obuhvaćajuće obću svezu i značenje potankosti. Sila profesora ležala je ne toliko u njegovoj kano specialiste učenosti, koliko u širini filologijske obrazovanosti, kojom bijaše mu otvoren pristup k svim izvorom znanosti i uspjehom iztraživanja, kojimi se filologičke nauke koriste. Ova širina obrazovanosti, koja je uviek mila kod učenjaka, bijaše u pokojniku dragocjena radi posebnih mjestnih okolnosti. On je došao poslovati na fakultet, u kojem se sravnjujuća gramatika nije posvema predavala, a naučno predavanje sveobće i ruske literature tek se počelo bilo uvadjati. Profesor slovjenskih nariečja i književnosti našao je kod svojih slušatelja na svakom koraku praznina u znanju; ali Aleksander Aleksandrović izpunjavaše jih u znamenitoj mjeri, sada

[1] P. J. Alandski: Поминка стр. 15—18.

Digitized by Google

tumačeći osnove i metode dotičnih znanosti, sada upućujući gdje slušalac može naći ono česa nije znao. Slušaoci njegovi skoro su opazili, da jih profesor hoće i može dovesti do željne jasnoće u pitanjih i težnjah, što no se kod prvoga poznanstva s naukom obilno radjaju u odanih joj ljudih. Profesor stekao je ugled i susreo povjerenje i priznanje u svojih slušatelja; utvrdili se dobri odnošaji u slušateljstvu te se podržavali srdačnim primanjem i ljubeznom riečju u sobi profesora, koja je bila uviek otvorena za sve one, koji su trebovali njegov savjet i uputu.“ Pokojnik se je mnogo starao okô učenog i učevnog života universiteta u obće; a imenito se neprestano brinuo, da se znanstvena predavanja na fakultetu, kojemu je pripadao, što više usavrše. Znajući koliko za tu ciel djeluje književna radnja samoga profesora, bijaše neutrudivim suradnikom „universitetskih izvěstija“; koje i sveučilište sv. Vladimira poput ostalih ruskih izdaje. U njih je svoje literarno-kritičke preglede nastavio i osvrtao se književnimi obznanami na suvremenu rusku slavistiku.[1]

Ne manje od sveučilišta ležao je Kotljarevskomu za njegova u Kijevu boravljenja na srdcu napredak tamošnjega novoosnovanoga historičkoga družtva, imenom „Nestora ljetopisca“, koje ga je čašću predsjedničkom odlikovalo bilo. Osim što je sviestno rukovodio znanstvene radnje toga družtva, zasnovanoga na klasičkom zemljištu za ruske starine, odmah je prvu knjigu družtvenoga organa[2] nakitio plodom svojega pera, nacrtao naučne radnje K M. Bera, Eichvalda, O. M. Bodjanskoga i A. N. Popova oko arheologije i literature ruske i slovjenske, te priobćiv svoja iztraživanja „о происхожденіи сказанія о новгородскихъ баняхъ“, za tiem „объ обычаяхъ у Славянъ при рожденіи дитяти до его възмужалости“; napokon priobćio „свѣдѣнія о текущей исторической и археологическои литературѣ“. Na dalje čitao je u družtvenih

[1] U njih je priobćio: Обзоръ успѣховъ славяновѣдѣнія за послѣдніе три года (Извѣстія 1876, 284—303), библіографическія свѣденія о новыхъ книгахъ (ibid nr. 5, 6), разборъ книги Забѣлина: исторія русской жизни съ древнѣйшихъ временъ (1880, nr. 11—12).

[2] Чтенія въ истор. обществѣ Нестора лѣтописца. 1879, I. 284—92, 195—301, 304—80. O Bodjanskom napisao je takodjer histor. bibliogr. „pominku“ za „славянскій ежегодникъ“ 1877, стр. 343—352.

Digitized by Google

sjednicah nekrolog D. V. Polěnovu[1] i Dostoevskomu[2] osvrćuć se ovom prilikom na novije stečevine ruske nauke.

U svojih radnjah nije Kotljarevskij zaboravio ni moskovskoga arheologijskoga družtva, koje mu je mnogo pripomoglo ka glasu, što ga je bio u ono doba stekao u ruskom učenom obćinstvu. Za „Drevnosti" napisao je „Обзоръ изслѣдованія о фрескахъ керченской катакомбы" (1876, t. VI. 2 str. 23—26), i „нѣкоторыя указанія и соображенія относительно движенія археологическихъ занятій и литературы у Словинцевъ, Чеховъ, Лужичанъ и Поляковъ" (1877, t. VII, 7 str. 46—8).

Kano vještak u tradicionalnoj literaturi ruskoj sliedeći častan poziv prosudio je Kotljarevskij izdane Vl. Antonovićem i M. Dragomanovom historijske pjesme maloruske, koje se izdanje natjecalo za nagradu gr. Uvarova (Отчетъ 1877). Posljednjih godina, osim što je uredio treću knjigu sabranih djela M. A. Maksimovića, koja sadržaje razprave jezikoslovne i literaturno-historijske (Собраніе сочиненій М. А. Максимовича. t. III. Kiev 1880), priobćio je Kotljarevskij u veronežkom filologičkom časopisu (Филологическія записки) obširnu radnju svoju pod naslovom: объ изученіи древней русской писъменности", koja je takodjer napose izašla pod naslovom: Древная русская письменность" (Воронежъ 1881, стр. 1—216). U toj radnji, koja je iz predavanja potekla, daje Kotljarevskij podpuni sustavno uredjeni i kritičkimi opazkami providjeni priegled svih diela dojakošnjih o staroruskoj knjizi i starini, te se toga radi smatra upravo neobhodno potrebitom svakomu, koj se slovjenskim jezikoslovjem bavi (Archiv für slav. Philologie. Berlin 1881, V. 662).

Budući da se je A. A. Kotljarevskij sav svoj viek bavio slavistikom u naznačenom obširnom znamenovanju te rieči, neće biti neumjestno pitanje: kako se je on vladao naprama onoj Slovjenom prijaznoj struji u Rusiji, koja je sav skoro narod, a osobito izobražene mu slojeve za posljednjih desetina zahvatila? Na ovo pitanje neka nam sam Kotljarevskij odgovori. Nacrtav uspjehe slavistike u Rusiji od god. 1860—72 zaključuje svoj zanimiv priegled ovom reflexiom: „Obazrev se na ovaj pregled pojava ruske slavistike svaki će mi posvjedočiti, da slovjenske radnje u Rusiji niesu djelom slučaja niti sukromne koristi, nego da iztiču iz jasnoga

[1] Кіев. губер. вѣдомости, 1877.
[2] Трудъ 1881, nr. 1.

Digitized by Google

poznanja njihove nužde. I čini se, da se one pripoznavaju za nuždne ne samo za to, što izpitivanje ruskoga jezika, poviesti i života nazire u njih svoju prvu i znamenitu podporu, nego i za to, što se one smatraju sredstvom društvo obrazujućim, političkom učionom, koja iz narodne osamljenosti vodi na široku cestu slovjenskih interesa i uči Rusa, koje su mu slovjenske dužnosti. Slavni Šafařik sudeći njekada o važnosti staroslovenskoga jezika čuvstveno prihvaća sliedeće rieči J. S. Bandtkove: dao bog, da svi slovjenski puci uče i upoznaju slovensko crkveno nariečje, kano prvo ili bar najstarije nam poznato vrelo slovjenskih jezika, i to ne radi jedinstva u crkvi, nego radi više znanstvene izobraženosti, radi uzdržanja slovjenske narodnosti, da se ne poniemčinio, ne potatarimo (a ja dodajem: ne pofrancezimo i ne pomagjarimo), da ne odpadnemo od zajedničkoga izvora pučke osebnosti, koj uzkos olujam od deset stoljeća nije presahnuo (Gesch. der slav, Litteratur 1825. 118—19). Zar je naša doba — pita Kotljarevskij — ove zadatke promienila? Zar se za nješto višega njih odrekla? Negovoreći ovdje o sveobćih ljudskih zadatcih, koji se jednako tiču svakoga naroda i svake pojedine osobe, nego o zadatcih plemenskih, slovjenskih, dužnost nam je niečno odgovoriti na ova pitanja. Za svakoga, koj se nije zapleo u usku narodnu izključivost, ostaje i sada kano i prije uzdržavanje slovjenske narodne osebnosti najznamenitijim i najvišim zadatkom. Rusko obćinstvo davno shvati taj zahtjev i davno gleda mu zadovoljiti. Inače od kuda bi potekle stolice slavistike na ruskih sveučilištih, slovjenski odbori i duboko proučanje slovjenskoga svieta? Moglo bi se možebit reći, da je sve to samo politička moda ili spekulacija političkoga proselitisma? Ali moda ne traje tako dugo i stalno; a političkomu je proselitizmu red imati najbliži praktički cilj, kojemu mogu ovdje u trag ući samo zlobni neprijatelji Slovjenstva, koji se nikada ne dadu vladati čuvstvom pravice i pravdopodobnosti. Iztraživanje slovjenskoga svieta niknu u Rusiji iz prirodjenoga čuvstva slovjenske uzajamnosti, iz jasnoga spoznanja njezine znamenitosti, te iz sile, da joj se stalan temelj dobavi. Slovjenska uzajamnost, da priedje iz područja čuvstva u sam život te da se u njem ukorieni imade proći kroz školu stroge znanosti, kroz strogo iztraživanje i izučanje slovjenskoga svieta, toli prošloga koli sadašnjega. Bez ovoga trieznoga poznavanja ostati će ona za uviek obsjenom, obsjenom do duše zamamljivom, ali za život zaludnom i nekoristnom. Ovu su misao, kako se čini, Rusi shvatili prvi, i prvi postavili ruke, da postane činom. Tako su oni najbolje

Digitized by Google

načinom nade punim izrazili svoje simpatije ostalomu Slovjenstvu, pa ujedno dostojno odgovorili tim lahkoumnim klevetnikom, koji viču, da ne ima u Rusa tih simpatija. Želimo, da si i ostali Slovjeni čim prije usvoje plodnu ideu slovjenske uzajamnosti, i da joj nastoje prije svega služiti sviestnim i temeljitim učenjem svega, što se Slovjenstva tiče" (Uspěchy str. 51—53).

Ovako shvaća Kotljarevskij odnošaj slavistike naprama životu. To shvaćanje nije ni fantastičko ni razvratno. Uzajamnost slovjenska, koja ne samo ne dira u plemenske osebine nego jih oplemenjuje, usavršuje i učvršćuje, da uzmogne blagotvorno na život djelovati, mora proći „školom stroge znanosti". Toga se je pravca Kotljarevskij držao i ondje, gdje je bio okolnostmi pozvan na javno pozorište. Kao član kievskoga odjela slavenskoga komiteta pripomagao je svojim perom organ njegov (славянскій ежегодникъ), kako bi svojoj zadaći naprama idei o slovjenskoj uzajamnosti po njegovih načelih čim uspješnije odgovorio.[1]

Svekolike radnje Kotljarevskoga odlikuju se jednim ne običnim svojstvom, a to je veoma obsežno poznavanje literature dotične struke. On je poznavao ne samo oveća djela nego i najsitnije priloge i velike bibliografičke riedkosti Ovaj pojav ima se pripisati ne samo njegovoj riedkoj pomnji i marljivosti, ne samo što je mnogo putujući imao priliku posjetiti najbogatije biblioteke, nego što je bio strastan, u plemenitom smislu, bibliofil, a imovinski odnošaji dopustili su, da toj plemenitoj strasti zadovolji. „Biblioteka njegova bijaše ne samo ogromna, nego, a to je važnije, bijaše pomnjivo sastavljena i izabrana. Pokojnik se je mogao pohvaliti, da u njega imade sve, što je o ruskoj historiji, o historiji srednjovječne drame, te o slovjenskoj i staroruskoj pismenosti bilo pisano i nahodi se u prodaji".[2] Ovomu se nagnuću njegovu imade mnogo zahvaliti, što se radnja njegova književna toliko kreće okô bibliografičkih priegleda, književnih obznana i kritike. „Priroda ga bila obskrbila prijatljivošću; odgoj ju pretvorio u znatiželjnost takovu, koja ravno obuhvaća sve tačke vidljive na obzorju; prijazne pako okolnosti pripomogle su zadovoljiti u punoj mjeri toj znatiželjnosti".

Što je pokojnik od god. 1857 uradio na polju književnom, to mu već daje odlično mjesto u povjesti ruske i slovjenske prosvjete

[1] U sjednici od 23. dec. (p. st., 1876) čitao je vjekopis V. J. Grigoroviča (слав. ежегодникъ. 1877, стр. 308—16).

[2] Pominka str. 18—19.

Digitized by Google

nove dobe.[1] A koliko bi bio uz bolje zdravje i dulji život tek uradio sada, pošto si je onoliko znanje sakupio, temeljitu znanstvenu metodu usvojio! U posljednje vrieme radio je na djelu, u kojem je naumio bio opisati dojakošnje uspjehe ruske arheologije. Ovo djelo htjeo je podastrti V. sastanku arheologa ruskih u Tiflisu. Ali ga ne dogotovi. U svibnju prošle godine (1881) tjelesne su mu sile tako smalaksale, da su liečnici upravo zahtievali, neka odputuje u inostranstvo radi promjene zraka Velikom mukom i uz silno nagovaranje prijatelja ostavi svoju knjižnicu. I na putu najviše ga muka morila, što ne smie i ne moze raditi. „Duša mi čezne za poslom — tužio se u pismu iz Reichenhalla svomu prijatelju — a raditi ne mogu; to su muke Tantala u miniaturi".[2] Putujući u Italiju opet se iz Bocena tužio, što ni ovdje ni ondje „нѣтъ порядочной книжной торговли; приходится голодать."

Odavle se jasno tumači, za što je u Rusiji, a imenito u Kievu, glas o smrti Kotljarevskoga, premda obzirom na njegovu mnogogodišnju bolest nije mogao iznenaditi nikoga, tako žalostan osjećaj probudio. Sve je osjećalo, da je jedan odličan radnik na prosvjetnom polju zaostao na pol puta. Ovomu su osjećaju dali u Kievu izraz: pokojnikov prijatelj P. J. Alandskij nekrologom, za tiem besjedom dne 1/12 listopada u vrieme panihide u sveučilištnoj crkvi i dne 14/26 r. m. u crkvi pokrovskoga manastira prigodom pokopa; na dalje prof. J. N. Ždanov besjedom upravljenom na slušaoce historičko-filologičkoga fakulteta; napokon I. P. Daškević besjedom držanom dne 4/16 listopada u vanrednoj sjednici pomenutoga historičkoga društva. U svih se ovih besjedah izrazuje osobito štovanje naprama vrlinam pokojnika i velika bol nad gubitkom izvrstna profesora i vanredno nadarena učenjaka. Ovim se osjeća-

[1] Neće biti neumjestno ovdje navesti časopise i sbornike, za koje je Kotljarevskij svoje književne priloge doprinesao: Ruski vèstnik, otečest. zapiski, Atenej, Moskov. obozrènie, lètopisi ruskoj literatury i drevnosti izd. T. Tihonravom, starina i narodnost, izvèstija imp. arheolog. obščestva, peterb. filologič. zapiski, ruskij arkiv, knižnij vèstnik, Drevnosti (moskov. arheol. obščestva), besèdy v obščestve ljubitelej ros. slovesnosti, otčet o prisuždenij nagrad gr. Uvarova, universitet. izvèstija (kiev.), žurnal ministarstva narod. prosveščenija, slavjanskij ežegodnik (Kiev), čtenija v istor. obščestve lètopisca Nestora, moskov. vèdomosti, s. petersb. vèdomosti, osnova, trud, časopis česk. muzea, Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Neue dörptisshe Zeitung.

[2] Pominka str. 21.

Digitized by Google

jem pridružimo i mi, veleštovani akademici! proniknuti budući onom ideom o slovjenskoj uzajamnosti, po kojoj imade ova, po osviedočenju našega nezaboravnoga sučlana, „proći kroz školu stroge znanosti, kroz strogo izučanje slovjenskoga svieta, toli prošloga koli sadašnjega“; za koju ideju je on skoro četvrt vieka neumorno i vješto djelovao, i kojoj je idei naš učeni zavod posvećen. Slava mu!

Digitized by Google

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Skupna sjednica 7. svibnja 1881.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, dr Gj. Daničić, Lj. Vukotinović, Sp. Brusina, dr. J. Hanel, dr. L. Geitler, M. Valjavec, a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filosofičko-juridičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava pr. čl. dra. Markovića: o njekih glavnih priepornih pitanjih u psihologiji.

2.

Odobrena bi odluka filologičko-historičkoga razreda, da se štampa u „Radu" razprava g. T. Maretića gimnazijskoga učitelja u Požegi: studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba.

Odobrena bi odluka istoga razreda. da se štampa u „Starinah" od dop. čl. Tkalčića: dva inventara prvostolne crkve zagrebačke iz XIV. i XV. vieka.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu" izvod razprave pr. čl. dr. L Geitlera: o glagoljskih rukopisih, koje nadje na gori Sinaj. — Po želji akademika štampati će se obširniji izvod iz ove razprave u zapisnicih akademičkih, pošto je ta razprava samo odlomak obširnijega djela.

3.

Odobrena bi odluka matematično-prirodoslovnoga razreda da se štampa u „Radu" razprava dra. G. Janečka: iztraživanja gradskoga vodovoda.

Digitized by Google

4.

Odobrena bi odluka odbora za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika, da se u smislu proračuna za 1881 godinu izda na sviet jedna knjiga historijskih spomenika (monumenata) od 20 štampanih araka, u koju će doći nastavak listina mletačkoga arkiva ob odnošajih mletačke republike prema jugoslavenstvu, što je sakupio i za štampu priredio pr. čl. S. Ljubić.

5.

Carska porodična knjižnica hvali u ime carevo na poslatih joj knjigah.

6.

Prihvaća se predlog, da se stupi u zamjenu publikacija s družtvom za historiju i drevnosti u Moskvi i sa duhovnom akademijom u Kijevu.

7.

Prihvaća se predlog, da se kupe od M. Rešetara za 200 for. djela Serafina Crievića u 10 rukopisnih foliantah.

8.

Knjižara Hartmanova položila je naknadni račun za razprodane knjige g. 1880 u iznosu od 330 for. 75 nov. Tim je god. 1880 razprodano akademičkih knjiga (odračunav rabat) svega skupa za 2138 for. 25 nov. Ista je knjižara po želji akademije predala odnosno povratila velik dio nerazprodanih knjiga.

9.

Prihvaća se predlog, da se stupi u zamjenu publikacija s kr. muzejom u Bruselju.

10.

Akademički računi o prihodu i razhodu za 1880 godinu, izpitani i odobreni po financijalnomu odboru, uzimlju se uz predsjednikov izvještaj na znanje i ravnanje.

11.

Visoka kr. zemaljska vlada prihvatila je sve točke akademijskoga predloga glede uknjiženja akademičke palače, osim jedine posljednje točke odnoseće se na popravke iste palače.

*

Digitized by Google

IZKAZ.

I. prihoda i razhoda jugoslaveneke akademije znanosti i umjetnosti god. 1880.

A. Prihod.

1. Prešlo od god. 1879	1.716	for. 82	nvč.
2. Četiri petine čistoga prihoda akad. zaklade po odpisu kralj. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu od 24. travnja 1880 br. 2037 iznose	13.240	„ —	„
3. Za razprodane knjige	1.807	„ 50	„
4. Zemaljska podpora za izdavanje rječnika i historičko-juridičkih spomenika . . .	2.000	„ —	„
5. Podpora pokrovitelja J. J. Strossmajera za izdavanje rječnika, priposlana po predsjedniku akademije	1.000	„ —	„
Sav prihod . .	19.764	for. 32	nvč.

Ad 3. Po naknadnih računih ima se dodati još svota od 330 for. 75 nvč., koja prelazi u dohodak ove godine, tako da je za razprodane knjige unišao čisti prihod od 2.138 for. 25 nvč.

B. Razhod.

1. Uprava, t. j. plaće i izdatci oko uprave zaklade	1.916	for. 35	nvč.
2. Pisarna	50	„ 72	„
3. Akademički stan, t. j. čišćenje, razsvieta, ogriev i pokućtvo	556	„ 15	„
4. Književan rad, podpore u naučne svrhe, knjižnica i arkiv:			
a) tisak i vez knjiga	6.872	„ 47	„
b) nagrade piscem	5.020	„ 52	„
c) akad. rječnik, redanje i sabiranje gradje	490	„ 89	„
d) podpore za iztraživanje o potresu 9. studenoga	203	„ 40	„
e) časopisi, knjige i rukopisi	263	„ 22	„
f) poštarina i vozarina	102	„ 93	„
Ukupno . .	12.953	for. 43	nvč.

Digitized by Google

5. Vanredni troškovi:

a) selitba pisarne i knjižnice u novu palaču	182	for. 80	nvč.
b) stalaže i ormari za knjižnicu i arkiv .	1.681	„ 76	„
c) priredjenje skladišta za knjige . . .	166	„ 80	„
Ukupno . .	2.031	for. 36	nvč.
Sav razrod . .	17.510	for. 01	nvč.
Prema tomu iznosi A. Prihod	19.764	for. 32	nvč.
„ „ „ B. Razhod	17.510	„ 01	„
Ostaje dakle višak . .	2.254	for. 31	nvč.

koj prelazi u prihod god. 1881. Taj višak dolazi odatle, što dva djela, koja inače spadaju u proračun god. 1880 nisu do zaključka računa dotiskana.

II. Akademička zaklada koncem godine 1880 po izkazu kralj. zemaljskoga računovodstva od 19. travnja 1880.

U gotovini	63	for. 77	nvč.
„ hrv.-slav. razteretnicah	190.710	„ —	„
„ erdeljskih „	133.750	„ —	„
„ veliko-varadinskih razteretnicah	100	„ —	„
„ budimskih „	100	„ —	„
„ lutrijskih srećkah god. 1864	150	„ —	„
„ sjedinjenih državv. zadužnicah	100	„ —	„
„ obveznicah lutrijskoga zajma od god. 1860	13.000	„ —	„
„ ugarskih državv. srećkah	100	„ —	„
„ srećkah Brunsviškoga zajma	35	„ —	„
„ srećkah (Rudolf Stiftung)	10	„ —	„
„ srećkah južno-njemačkih (Sachsen Meiningen)	7	„ —	„
„ dionicah narodnoga kazališta	625	„ —	„
„ dionicah „ doma	100	„ —	„
„ dionicah dioničke tiskare	2.000	„ —	„
„ dionicah d'assoziazione dalmata	20.000	„ —	„
„ zadužnicah dunavskoga parobrodarskoga družtva	100	„ —	„
„ dionicah zagrebačkoga paromlina . . .	400	„ —	„
„ dionicah plinarskoga družtva	200	„ —	„
„ knjižicah I. hrvatske štedionice	2.800	„ —	„
„ privatnih obveznicah	22.218	„ —	„
Ukupno kao u dnevniku akad. zaklade za mjesec prosinac, odnosno koncem godine 1880 izkazano	386.568	for. 77	nvč.

Digitized by Google

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 4. lipnja 1881.

Predstojnik dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. Gj. Daničić, dr. P. Matković, dr. L. Geitler i M Valjavec.

1.

Predsjednik predlaže za štampanje bračko-ćirilsku listinu; odlučeno da se štampa u „Starinah".

2.

Ljubomir Stojanović iz Beograda šalje njekoliko srpskih ljetopisa; odlučeno da se štampa u „Starinah".

3.

Predsjednik predlaže razpravicu od prof. J. Kršnjavoga „prilog kikonografiji boga otca"; odlučeno, da se štampa u „Radu".

Skupna sjednica 4. lipnja 1881.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr P. Muhić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, Lj. Vukotinović, J. Jurković, dr. J. Hanel, dr. Fr. Marković, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler, M. Valjavec, i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Predsjednik priobćivši, da je pohvalba akademijske sgrade po gradjevnoj upravi uz prisutnost zastupnika kr. gradjevnoga vladnoga odsjeka i dotičnih poduzetnika prije njekoliko dana svršena, razlaže o rezultatu novčanoga stanja, koje će u posebnom izvještaju, čim njekoji računi budu po Bollèu pregledani, potanko opisati. Za sada može samo to uztvrditi, da se u gradjevnih troškovih nije prekoračio prvobitni troškovnik i da je gradjevni fond prema okolnostim narasao. Gradjevni naime trošak bijaše proračunan na 230.000 for. bez upravnih troškova, kano što je nagrada za osnovu i izvedba njezina, nadzor i rukovodstvo gradnje itd., koji su proračunani bili na 13—15.000 for., ukupno dakle 243—245.000 for. Dočim se sada ukupan trošak izkazuje na 238.000 for. Što se pako gradjevnoga fonta tiče, bila je osigurana samo svota od 200.000 fr. prinosom akademijskoga pokrovitelja, prilogom zemlje u ime narodnoga zemaljskoga muzeja i prilogom akademije te omanjimi darovi, dočim se je manjak 40—50.000 for. mislio pokriti lutrijom. Ali pošto lutrija nije iz poznatih razloga provedena, to bi nastao bio manjak od kakovih 38.000 for. da nije biskup svoj prvobitni

Digitized by Google

princs dotjerao na 60.000 for. Sada dakle preostaje podmiriti manjak od 18.000 for. A pošto imade još drugih pomanjih izdataka, kano što su n. pr. zastori po cieloj kući, zatim uredjenje galerije: to će se taj manjak povisiti na okruglu svotu od 20.000 for. Predsjednik je pojedine stavke potanje brojevi razjasnio. Glede načina, kako da se taj manjak pokrije, misli predsjednik, da nepreostaje akademiji drugo nego učiniti zajam, i to ili zalogom svojih papira kod c. kr. narodne banke onako, kako je to učinila pozajmiv 50.000 for. uz odplatu glavnice u obrocih i uz $5^1/_2\%$ kamata ili kod bečke zemljišne vjeresione (k. k. priv. allgem. österr. Bodencredit-Anstalt) stalan konsolidiran dug, uknjižen na akademičku kuću uz amortizaciju u $33^1/_2$ god. odplatom godišnjih $6^1/_2\%$ t. j. 1300 for.

Pošto je dokazano, da prvi način nije povoljan: to se drugi preporuča. Al da se taj zajam učiniti može, treba umoliti vladu, da dopusti, da se dug od 20.000 for. može uknjižiti na prvom mjestu, tako da zemaljski narodni muzej dodje sa svojom uknjižbom servituta na stan, odnosno 100.000 for. na drugo mjesto; na što će visoka kr. zemaljska vlada jamačno pristati, pošto ima dosta sigurnosti tako u kući, kako u akademičkoj zakladi. Kamati i odplata namicati će se iz godišnjega prihoda akademije, kojoj se tim uz dobro gospodarstvo neće naprtiti tolik teret, da bi joj za naučno djelovanje štetonosan biti mogao.

Iza toga bi potaknuto pitanje: ne bili se mogao taj zajam kod kr. zemaljske vlade izhoditi iz onoga miliuna for. koji je država dala za postradale potresom.

Na što bi jednoglasno zaključeno:

a) da se pozajmi 20.000 for. u svrhu, da se preostali troškovi gradjevni podmire i namaknu sredstva za druge izdatke oko sgrade i za uredjenje galerije slike.

b) da se najprije pokuša, ne bili kr. zemaljska vlada dala taj zajam iz pomenutoga miliuna for. Ako to ne, neka se taj zajam sklopi kod rečene zemljišne vjeresione.

c) Zajam će se od godišnjega akademijskoga prihoda izplaćivati.

2.

Zatim predloži predsjednik, da se akademička palača osigura, a da se u tu svrhu pozovu ovdješnja bolja osjeguravajuća družtva, neka podnesu svoje ponude. Ovaj predlog bi primljen i naloženo

Digitized by Google

tajniku dru. P. Matkoviću, neka u rečenu svrhu pozove pomenuta družtva. Ponude s predlogom podastrti će se akademiji.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 27. listopada 1881.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. P. Matković, A. Pavić, M. Valjavec, dr. Gj. Daničić; drugih razreda: dr. K. Zahradnik.

1.

Pravi član dr. P. Matković čita nastavak svojih „iztraživanja o putovanju po balkanskom poluotoku“ XVI. vieka; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

2.

Razred izabrao je za svoga predstojnika opet pr. čl. i predsjednika dra. Fr. Račkoga.

Sjednica filologičko-historičkoga razreda 10. studenoga 1881.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, dr. Gj. Daničić, dr. P. Matković, A. Pavić, M. Valjavec.

1.

Predstojnik javlja, da je akademija izgubila smrću dopisujućega člana u razredu filologičko-historičkom A. Kotljarevskoga, profesora sveučilišta a Kijevu, koj je dne 11. listopada u Pisi preminuo.

2.

Pravi član i predsjednik priobći dva nova priloga za poviest Patarena bosanskih; odlučeno, da se štampa u „Starinah“.

3.

Pravi član S. Ljubić priobći katastar grada i kotara skadarskoga od g. 1416, i dvie mletačke povelje od god. 1444, koje se tiču Danja; odlučeno, da se štampa u „Starinah“.

Digitized by Google

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Nabavljeno: O. Seraf. Cerve Bibliotheca ragusina. Rkp. 1740 knj. I—IV. Prolegomena in s. metropolim Ragusinam. Rkp. 1744, knj. I. Metropolis Ragusina. Rkp. 1744, knj. I—IV.

Od pedagog. književnoga sbora u Zagrebu: Jana Amosa Komenskoga Didaktika. — Pogled u lučbu po A. Bernsteinu, preveo Gjuro Ester. — Pedagogija I. dio. Uzgojoslovje, sastavio Stj. Basariček. — Statistika narodnjega školstva u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji. — Narodne pripoviedke, sabrao i priredio M. Stojanović. — Dobra kućanica, za žensku mladež sastavio Dav. Trstenjak. — I obća učiteljska skupština u Zagrebu 23., 24. i 25. kolovoza 1871. — II. obća hrvatska učiteljska skupština u Petrinji 25., 26. i 27. kolovoza 1874. — III. obća hrvatska učiteljska skupština u Osieku 4., 5. i 6. rujna 1878. — Zakon ob ustrojstvu pučkih škola i preparandija za učiteljstvo obćih pučkih učiona u Hrvatskoj i Slavoniji.

Od poljske akademije u Krakovu: Zbiór wiadomości do antropologii krajowéj, wydawany staraniem komisyi antropologicznéj akademiji umiejętności w Krakowie. Tom IV.

— Sprawozdanie komisyi fizijograficznéj obejmujące pogląd na czynności dokonane w ciągu roku 1879 oraz materyjały do fizijografii Galicyi. Tom XIV. XV.

— Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału histor.-filozoficznego akademii umiejętności. Tom XII. XIII.

— Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału matem.-prirodniczego akademii umiejetności. Tom VII. VIII.

— Scriptores rerum Polonicarum. Tomus V. Continet collectanea ex archivo collegii historici. Tomus II.

— Acta historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus II. Continet Acta Joannis Sobieski, quae ad illustrandum vitae ejus cursum, resque usque ad electionem gestas, inserviunt. Tom. I. Pars 1, 2.

Od kijevske duhovne akademije: Труды кіевской духовной академіи 1881. Годъ двадцатъ втори. Январъ. Nro. 1—11.

Od izdavatelja: Русскій филологическій вѣстникъ, издаваемый подъ редакціею А. И. Смирнова. Годъ 1881. Nro. 1, 2, 3.

Od pisca: Historisch-geographisches Wörterbuch des deutschen Mittelalters von Dr. Hermann Oesterley. Lieferung 1—4.

Od pruske akademije: Monatsbericht der königl. preus. Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Januar, Februar, März, April, Mai, Juni, Juli, August, September und October 1881.

Od družtva českih filologa: Listy filologické a pedagogické. Vydávají se nákladem Jednoty českých filologů v Praze. Odpovědní redaktoři S. Kvičala, J. Gebauer. Ročnik osmý, sešit I. a II.

Od uč. družtva: Sitzungsberichte der gelehrten esthnischen Gesellschaft zu Dorpat 1880.

Od uč. družtva: Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag. Jahrgang 1879.

Digitized by Google

Od pisca: Zgodovina slovenskega slovstva, spisal in založil Julij pl. Kleinmayr, c. kr. profesor u Kopru.

Od pisca: I. E. Kuzmić, biografičke crtice, napisao Sp. Brusina.

Od spisateljice: Поштење је претежније од новаца, разгледна драма у једној радњи с њемачког Даница Кузмановићева.

Od družtva: Prvi godišnji izvještaj dobrovoljnoga vatrogasnoga družtva u Petrinji za god. 1881.

Od pisca: Оцѣненіе на българскитѣ народни пѣсни по формата и съдържанието имъ, двѣ скаски държани въ „Славинска беседа“ отъ проф. Антонъ Безеншекъ.

Od pisca: Ueber die Lautabwechslung, von N. Kruszewski Privat-Docent d. vergl. Sprachwissenschaften u. d. Sanskrit an d. Universität zu Kasan.

Od pisca: Сеоска намигуша, по Ф. Шпилхагну Никола Марковић. У Вршцу 1881.

Od pisca: Русско-сербскій словарь, составилъ П. А. Лавровскій. Санпетербургъ 1880.

Od pisca: Юридическія монографіи и изслѣдованія Александра Ловавскаго. Томъ IV. С.-Петербургъ 1878.

Od pisca: Památky staré literatury české: Knížky o hře šachove k tisku upravil Ferdinand Menčík v Praze 1880, číslo 6.

Od pisca: Žaltář Wittenbersky k tisku pripravil a výklady i slovníkem opatřil Dr. Jan Gebauer v Praze 1880, číslo 7.

Nabavljeno: Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung, redigirt von E. Mühlbacher II. Band, Heft 1—4.

Od českoga muzeja: Časopis musea království českého 1880. Redaktor Jos. Emler. Ročnik XIV., svazek I—IV. Ročnik XV., svazek I.

— Staročeská bibliothéka, vydávaná nákladem českého museum. Číslo V.

— Novočeská bibliothéka, vydávaná nákladem musea království českého. Číslo XXIII.

Od pisca: O historii kalicha v dobách předhusitských, sepsal Dr. Jos. Kalousek v Praze 1881.

Od pisca: Zur Morphologie der Calamarien von c. M. D. Stur.

Od družtva u Varšavi: Biblioteka Warszawska, pismo poswięcone naukom sztukom i przemysłowi 1881. Seria V. Tom II, zeszyt I—IX.

Od pisca: Les échanges internationaux littéraires et scientifiques par Alphonse Passier. Paris 1880.

Od učenoga družtva u Biogradu: Гласник српског ученог дружтва II. одељење, књига XIII.

Od pisca: Подробная программа лекцій И. А. Бодуена де Куртенэ.

Od pisca: Scelta di curiosità letterarie inedite o rare dal secolo XIII al XVII in Appendice alla collezione di opere inedite o rare. Dispensa CXXV.

Od antropologijskoga družtva u Beču: Mittheilungen der antropologischen Gesellschaft in Wien. XI. Band. Heft I. II.

Od pisca: I regesti de' Romani pontefici dall' anno 1198 all' anno 1304 per Augusto Potthast. Roma 1874.

Od uredničtva: Zvieżda, beletristički list u Osieku god. I. br. 1. 2.

Od sveučilišta varšavskoga: Варшавскія университетскія извѣстія 1881. Nro. 1—4.

Digitized by Google

Od malakologičkoga družtva u Bruseljn: Société royale malacologique de Belgique, tom LXXXV.

Od turinskoga sveučilišta: Bollettino dell' osservatorio della regia università di Torino, anno XV 1881.

Od ravnateljstva u Idrii: Das Quecksilberwerk zu Idria in Krain herausgegeben von der k. k. Bergdirection zu Idria. Wien 1881.

Od pisca: Среднеболгарскіи служебникъ 1532. В. Плотникова и Библіографія. Отдѣльный оттиски изъ филологическихъ записокъ. Воронежъ.

Od c. sveučilišta: Svotbinė rėda velůnýčiu liėtúviu surašyla par Antáną Juškeviče 1870 mėtůse. Kazan 1880

Od preuzv. g. biskupa J. J. Strosmajera: Dictionnaire de l'academie française, sixième edition. Paris 1835.

Od obščestva: Отчетъ императорскаго русскаго географическаго общества за 1881 годъ, составленъ секретаремъ общества В. И. Срезневскимъ. С.-Петербургъ 1880.

— Приложеніе къ отчету импер. русскаго географическаго общества

— Отчетъ западно-сибирскаго отдѣла импер. русскаго географическаго общества за 1880 годъ.

Od statističkog zavoda u Beču: Statistische Nachweisungen über den Zinsfuss der Hypothekar-Darlehen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1879. Wien 1881.

Od sveučilišta u Černovicah: Personalstand und Ordnung der öffentlichen Vorlesungen an der k. k. Franz-Josef-Universität zu Czernovitz im Winter-Semester 1881/82.

Od kr. akademije u Monakovu: Die Wittelsbacher in Schweden von Karl Theodor Heigel.

— Gedächtnissrede auf Leonhard von Spengel von Wilhelm von Christ.

Od ravnateljstva: Izvješće kralj. vel. gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1880/81.

— Izvješće kralj. vel. realke u Zagrebu koncem školske godine 1881.

— Izvješće ces. kralj. vel gimnazije u Gospiću koncem školske godine 1880/81.

— Programma dell' i. r. ginnasio superiore in Zara, publicato dalla direzione ginnasiale alla fine dell' anno scolastico 1880/81.

Od slavjanske besede: Годишно изложение на дружеството славянска беседа въ София за год. 1880/81 представено въ общото събрание въ месецъ юлій 1881.

Od historičkoga družtva: Mittheilungen des hist. Vereines für Steiermark. Heft XXIX.

Od pisca: Ueber die Abstammung der Rumänen von Jos. Lad. Pič.

Od moskovskoga sveučilišta: Annales de l' observatoire de Moscou. Volume VII. 2. livraison.

Od akademije znanosti u Petrogradu: Bulletin de l' academie imperiale des sciences de St.-Petersbourg. Tome XXVII, feuille 1—17.

Od matice srbske: Летопис матице српске, уређује А. Хаџић. Год. 1881, кн. 125, 126.

Od pisca: К вопросу о гунѣ изслѣдованіе в области старославянскаго вокализма. Н. В. Крушевскій.

Od pisca: La riforma civile di Pietro Ellero. Bologna 1879.

Digitized by Google

Od zem. muzeja u Gradcu: Neunundsechzigster Jahresbericht des Steiermärkisch-Landschaftlichen Joanneums zu Graz über das Jahr 1880.

Od c. akademije: Жизнь Державина по его сочиненіямъ и письмам и по историческимъ документамъ описанная А. Гротомъ. Санктпетербургъ 1880.

Od akademije znanosti u Petrogradu: Memoires de l' academie imperiale des sciences de St.-Petersbourg, VII. série. Tome XXVIII. Nro. 1—7.

Od pisca: Gesù Cristo per Monsignor C. Domenico Cerri. Torino 1879.

Od družtva u Voronežu: Филологическія записки, издаje А. Хованскиі, годъ XII, выпускъ I, II, III.

Od pisca: Materiaux pour l' histoire primitive et naturelle de l' homme dirigée par M. Emile Cartailhac. 2. s. 1. XII. 1881. 6 7. liv.

Od pisca: Некоторые отдѣлы „сравнительной грамматики" словянских языков. Варшава 1881.

Od poljske akademije: Rocznik zarządu akademii umiejętności w Krakowie. Rok 1880.

— Zbór wiadomości do antropologii krajowej wydawany staraniem komisyi antropologicznej akademii umiejętności. Tom V.

— Zabytki przedhistoryczne ziem Polskich wydawane staraniem komisyi archeologicznéj akademii umiejętności w Krakowie. Seryja I.

Od pisca: Z pielgrymski słowianskiej do Rzymu przez Stanisława Tarnowskiego.

Od matice srbske u Budišinu: Časopis maćicy serbskeje 1880. Letnik XXXIII. Zešiwk II.

— Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae Ossolinianae leopoliensis. Zeszyt II.

Od antropologičkoga družtva: Archiv für Anthropologie, Zeitschrift für Naturgeschichte und Urgeschichte des Menschen.

Od meteorologičkoga ug. zavoda: Meteorologiai és földdelejességi magy. kir. központi intézet évkönyvei.

— Budapest fövárosa az 1881-dik évben.

Od pisca: Note glottologique intorno alle lingue slave e questioni di morfologia e fonologia aria-europea. Memoria di J. Baudouin de Courtenay. Firenze 1881.

Od družtva: Extrait du dictionnaire encyclopédique des sciences médicales publié sous la direction du Dr. A. Dechambre.

Od družtva u Kasselu: Bericht des Vereines für Naturkunde zu Cassel, erstattet vom Director Dr. E. Gerland. XXVIII.

Od prevodioca: Angjela, družtveni roman napisao Konrad Bollanden, pohrvatio Stj. Horvat.

Od geogr. družtva: Der geographische Congress in Venedig, 15—22. Sept. 1881.

Od uredničtva: Рад, лист за науку и књижевност, књига I, свеска I.

Od pisca: Documenti riguardanti antiche relazioni fra Venezia e Ravenna, raccolti e publicati da Pietro Desiderio Pasolini. Imola 1881.

Od akademije u Beču: Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-hist. Classe. Band XCVII. Heft I. II. III. Band XCVIII. Heft I. II.

— Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften. Philos-hist. Classe Band XXXI.

Digitized by Google

AS142
.J96
v.58-60

Digitized by Google

Date Due

FACULTY

REC'D JUN 1 1957

Demco 293-5

3 0000 093 667 883

Digitized by Google